

Ταξίδι στη Σαμοθράκη

ΝΕΛΛΗ ΨΑΡΡΟΥ

Ταξίδι στη Σαμοθράκη

ΕΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

Ταξίδι στη Σαμοθράκη – ΕΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

© Copyright: Νέλλη Ψαρρού, Αθήνα, 2009

Σχεδίαση εξωφύλλου: Άγγελος Πουλιάσης
Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση: Μάνος Ανδρεάκης

Πρώτη έκδοση: Μάρτιος 2009

Εκτύπωση:

Μ. Σπύρου Α.Ε.

Καλλικλέους 3, Ακαδημία Πλάτωνος, 104 42, Αθήνα
τηλ.: 210 5148 698, fax: 210 5148 645

Σελίδες: 624 Σχήμα: 16Χ23

ISBN: 978-960-931181-6

*Επιτρέπεται η ολική ή μερική αναδημοσίευση και χρήση για μη εμπορικούς σκοπούς
έπειτα από συνεννόηση με τον εκδότη και με την αναφορά των πηγών.*

Αντί Προλόγου.....	σελ. II

1. Ταξίδι στη Σαμοθράκη.....	σελ. 19

Ο φόβος της απώλειας· 29 Ιουνίου 2007· ο πολίτης·
η υπερθέρμανση της Γης και το λιώσιμο των πάγων· η χρονιά που μας πέρασε
(χειμώνας 2006-7)· η προσωπική ευθύνη· 6 Αυγούστου 2007· το χθεσινοβραδι-
νό μπουρίνι· τα δάνεια.

2. Ταξίδι στην Ικαρία.....	σελ. 67

Ο χορός· η ελευθερία και ο Άλλος· οι Ικαριώτες και οι Γκρούβαλοι· οι Αλβανοί
μετανάστες· η Ελευθερία και ο σεβασμός στη διαφορετικότητα· περί ελευθερί-
ας και τάξης· η ελευθερία και η ανάπτυξη· η αιτία της υποκρισίας· παιδιά και βία·
τα άλλοθι της ανάπτυξης· το camping και η ρύπανση· τον οίκο τον χρειάζονται
οι άνθρωποι· η μεταφορά· τον οίκο τον χρειάζονται οι άνθρωποι· η μεταφορά· ο
Χριστός ανακηρύσσεται Θεάνθρωπος· η Παρθένος και η ανείπωτη επιρροή των
μύθων· τον οίκο τον χρειάζονται οι άνθρωποι· η κυριολεξία· η ανάπτυξη ξανά·
και ο Νόμος;

3. Στον Δρόμο για τη Λίμνη.....	σελ. 130

25 Αυγούστου 2007· το σκοτάδι· ο Ιμπραήμ· Οι Μύγες· περί βλακειάς και εξαν-
θρωπισμού.

4. Εκεί όπου τα όρια Υπερβαίνονται.....	σελ. 163

Το Δελτίο Τύπου· το σκάνδαλο των ομολόγων.

5. Οι «νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες».....	σελ. 186

«Επιχειρηματικές ευκαιρίες» στην Πύλο· το ΣΤΕ· η (υπ)ανάπτυξη της Ελλάδας·
ο τουρισμός ως βιομηχανικό προϊόν· περί αναδιανομής του εισοδήματος· περί
μνήμης και γνώσης· τα γήπεδα γκολφ· οι νομοθετικές ρυθμίσεις· η φωτιά στη
δυτική Πελοπόννησο· The Mall· ο προσωπικός παράγοντας· η συνευθύνη της
εξουσίας· νόμοι και σχεδιασμός· η Ιόνια Οδός· ανάπτυξη και λαϊκισμός.

6. Δελτίο Τύπου, η συνέχεια.....	σελ. 268

Μερικές ειδήσεις της τελευταίας στιγμής· και το γεγονός που δεν έγινε Είδηση
ποτέ· εν κατακλείδι...

7. Το Πολιτικό μας Σύστημα I σελ. 307

Η κοινοβουλευτική δημοκρατία (Α) συμφωνία προς το συμφέρον του λαού· ο εθνικισμός· γιατί οι... μέτοχοι δεν αντιδρούν· Ελευθερία, και ελεύθερη αγορά· Η Φάρμα των Ζώων· (Β) συμφωνία για τον τρόπο διακυβέρνησης· οι ιδεολογίες (τα κοινά χαρακτηριστικά των ιδεολογιών σε σχέση με την εξουσία, το τέλος των ιδεολογιών, οι ιδεολογικοί παράδεισοι και η Ελευθερία)· όταν οι ηγέτες... κρύβονται· η Γένοβα· (Γ) η παραβίαση του Συντάγματος· οι κάμερες· η δημοκρατία ως πολίτευμα· πώς φτάσαμε στη σημερινή δημοκρατία· οι προτεραιότητες και αξίες μιας Πολιτείας· οι προϋποθέσεις λειτουργίας ενός πολιτικού συστήματος· της δημοκρατίας· η διάκριση των εξουσιών· η αστυνομία και οι μπάτσοι· η τροπολογία· γιατί παραβιάζεται το Σύνταγμα; Συμπερασματικά...

8. Το Πολιτικό μας Σύστημα II σελ. 443

Όταν η κοινοβουλευτική ολιγαρχία φορά μάσκα· η αποτελεσματικότητα της δημοκρατικής αντίδρασης· τα μεταλλεία χρυσού· η δικαιολόγηση της βίας· η δύναμη της συνήθειας· η πολιτική βία και οι μορφές αντίστασης στην κοινοβουλευτική ολιγαρχία· περί μοιράσματος της ευθύνης· ατομική και μαζική βία· περί πολιτικών δολοφονιών· το κοινωνικό συμβόλαιο· το κράτος-ως-εξουσία· η γένεση των Η.Π.Α.· η πολιτική αντίδραση.

9. Εκλογές 2007..... σελ. 506

28 Αυγούστου 2007· η λευκή ψήφος και οι... παράπλευρες συνέπειες· τα «μικρά» κόμματα (1)· το Κ.Κ.Ε.· τα «μικρά» κόμματα (2)· ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α.· η εκλογή του Αλέξη Τσίπρα· τα κόμματα εξουσίας· η Ελλάδα και οι ντροπές της· η ευθύνη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (ΠΑ.ΣΟ.Κ. και εργασία, ΠΑ.ΣΟ.Κ. και οικονομία, ΠΑ.ΣΟ.Κ. και παιδεία)· η μαζική παραγωγή πτυχιούχων-επιστημόνων· προνομιακές συσχετίσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. με ομάδες εργαζομένων (ΠΑ.ΣΟ.Κ. και δημοσιογράφοι, ΠΑ.ΣΟ.Κ. και διάνοηση, ΠΑ.ΣΟ.Κ. και συνδικαλιστές)· επιστροφή στα παράδοξα των εκλογών· η αποχή· η Γιαννάκου και το βιβλίο ιστορίας· η Εκκλησία· επιμέρους άτομα· ο ΛΑ.Ο.Σ., ή Τα «μικρά» κόμματα (3)· ο ακροδεξιός Λόγος· η άνοδος της αριστεράς· οι Εκλογές στο ΠΑ.ΣΟ.Κ.· και με το «λευκό»;

10. Μια Μικρή Παρένθεση..... σελ. 600

«Μοναδική πατρίδα μας τα παιδικά μας χρόνια».

Επίλογος..... σελ. 605

Παράρτημα..... σελ. 613

*Don't give in
Without a fight*

«Hey You», Pink Floyd

Αντί Προλόγου

Πήγα στη Σαμοθράκη. Διακοπές καλοκαιρινές. Μαζί με μια καλή φίλη, την Κατερίνα, που είχαμε γνωριστεί σε έναν άλλο μακρινό προορισμό πριν αρκετά χρόνια, στον νότο. Και από τότε μας αρέσει να κάνουμε ταξίδια μαζί, οι δυο μας ή και με παρέα, σε τόπους μακρινούς.

Το γνώριζε ήδη το νησί η Κατερίνα. Το αγαπούσε πολύ και ήθελε να το γευτώ κι εγώ με όλες μου τις αισθήσεις αν ήταν δυνατόν. Νησί κι αυτό! Ένα βουνό πεταμένο μέσ' στη θάλασσα είναι η Σαμοθράκη. Αλλά τι βουνό! Και με τι χάρη και αρμονία πεταμένο εκεί. Νερό παντού. Νερό, πέτρα, ξύλο και... δύναμη. Δέντρα πολλά. Πλατάνια κυρίως, και άλλα: καρυδιές, καστανιές, κουμαριές.

Α, οι κουμαριές! Τι μεγάλη έκπληξη η αίσθηση της αφής πάνω τους – τουλάχιστον για ένα «παιδί της πόλης». Ο κορμός τους είναι γυμνός, ή ξεγυμνώνεται με τον χρόνο. Αν κλείσεις τα μάτια και απλώσεις τα χέρια πάνω του θα νιώσεις πως χαϊδεύεις ένα ανθρώπινο κορμί. Ένα γυμνό ανθρώπινο κορμί, λείο και απαλό, καμπυλωτό αλλά και στητό, στέρεο. Δεν θες να τραβήξεις τα χέρια από πάνω του. Και μπορεί, αν αφηθείς πραγματικά, ελεύθερος απέναντι σε αυτή την αίσθηση, να νιώσεις την επιθυμία, σχεδόν ανάγκη, να το αγκαλιάσεις και να το φιλήσεις.

Ελευθερία. Αισθήσεις. Ερωτισμός.

Φυσικά, δεν είναι βέβαιο πως θα το κάνεις. Επειδή μπορεί, πλησιάζοντας τα χείλη στον κορμό, να ανοίξεις τα μάτια την

τελευταία στιγμή και να αντικρίσεις έναν κορμό δέντρου. Ένα σκέτο κορμό δέντρου. Μια άψυχη φύση – αφού έτσι μάθαμε να τη βλέπουμε. Αδράνεια. Η δύναμη της συνήθειας. Και ο ερωτισμός, η επικοινωνία με το δέντρο, τη φύση, τα αναπόσπαστα κομμάτια του εαυτού μας, διακόπτεται απότομα. Μέχρις ότου βρεθεί στο δρόμο σου, στο μονοπάτι προς το βουνό ψηλά στις βάθρες, κι άλλη κουμαριά. Που θ' αγγίξεις καθώς θα περνάς και θα νιώσεις ξανά... Και αν μείνεις αρκετό καιρό δίπλα στη φύση, στο τέλος μάλλον θα φιλήσεις το δέντρο. Αφού θα έχεις εξοικειωθεί με αυτό, με τη φύση την ίδια, ή μάλλον με την ίδια σου τη φύση. Με τον εαυτό!

Εξοικείωση! Μια διαδικασία που έχει στη βάση της την οικειότητα. Προϋποθέτει επαφή, στενή γνωριμία, γαλούχηση. Όχι απλή ενημέρωση αλλά εσωτερική γνώση, βαθιά συνειδητοποίηση. Εμπειρία. Σε όλους τους τομείς.

Στα αμέτρητα μονοπάτια δίπλα στα ποτάμια της Σαμοθράκης... Εκεί στις βάθρες, στις μικρές και μεγάλες, ρηχές ή απύθμενες κολυμπήθρες όπου το νερό κοντοστέκεται φαινομενικά δημιουργώντας φυσικές πισίνες... Εκεί θαυμάζει κανείς τα τεράστια πλατάνια. Τεράστια και αμέτρητα, που μόλις και μετά βίας αφήνουν λίγες ακτίδες φωτός να φτάσουν κατευθείαν ως το χώμα. Μοιάζει η Σαμοθράκη με ένα ατελείωτο δάσος πλατανιών, τόσο μεγάλων και γέρικων – αποπνέουν δύναμη και σοφία– που οι κουφάλες τους θυμίζουν τις περιπέτειες στις οποίες πρωταγωνιστούσαμε κρυφά στον φανταστικό κόσμο της παιδικής μας ηλικίας και αποτελούσαν την κρυψώνα, το καταφύγιο των μικρών ηρώων. Σαν τα μέρη των νεραϊδότοπων και των ουτοπικών ονειροπολήσεων.

Ο αρχικός θαυμασμός του πλατανόδασους και το έντονο ξάφνιασμα του καινούργιου επισκέπτη αρχίζουν να διαμεσολαβούνται από την παρατήρηση καθώς η εξοικείωση κάνει το περιβάλλον πιο γνώριμο. Χωρίς ο θαυμασμός να υποχωρεί στο ελάχιστο, αρχίζει κανείς να βλέπει την κίνηση πέρα από τη φαινομενική στατικότητα του τοπίου. Τη ροή, την πορεία που οδηγεί σε στο αποτέλεσμα που φτάνει μπρος στα μάτια μας. Βλέπει, λοιπόν, κανείς στις όχθες των ποταμών, ή ακόμα και στη μέση τους, πλατάνια και πέτρες. Βράχους λείους και καθάριους, μικρούς ή μεγάλους σε άμεση επαφή με τα δέντρα, με τις ρίζες των δέντρων. Σε ένα σφικταγκάλιασμα. Ή σε μια σύγκρουση. Ή και τα δυο μαζί. Συχνά είναι άλλωστε αδιαχώριστα αυτά τα δυο. Σύγκρουση και τρυφερότητα. Ζωή και θάνατος. Έρωτας. Μέσω της κίνησης, της αλλαγής, της ανατροπής. Μέσω της εγγυητικής δύναμης των ριζών που δεν ξεκολλούν απ' το έδαφος, δίνοντας σταθερότητα και σιγουριά. Θεματοφύλακες της ομαλής μετάβασης από το παρελθόν στο μέλλον.

Έτσι και οι βράχοι. Παρασυρμένοι από την ορμητική ροή του νερού που κατηφορίζει για να ξεχυθεί στη θάλασσα... Έρμαια της ξέφρενης πορείας του που, με ξεδιάντροπη ανυπομονησία, αδιάφορο για τις συνέπειες του πε-

ράσμάτος του, τους χτυπά με δύναμη πάνω στα δέντρα... Πάνω στα πλατάνια, που με τη σειρά τους συγκρατούν το χώμα και το βουνό... Στέκουν παρ' όλα αυτά.

Ένα δέντρο έχει γείρει στη μέση του ποταμού. Στις ξαπλωμένες ρίζες του είναι σφηνωμένος ένας μεγάλος, στρογγυλός άσπρος βράχος με τρόπο που δεν ξεχωρίζει η αρχή του ενός από το τέλος του άλλου. Σαν να είναι ένα. Παραπάνω, στις όχθες, ο πλάτανος άντεξε στη σύγκρουση και έχει σταματήσει τη βίαιη πορεία του βράχου πάνω στο δυνατό του σώμα. Και πιο πέρα, οι ρίζες ενός άλλου δυνατού πλάτανου έχουν απλωθεί πάνω από το βράχο, κρατιούνται από αυτόν. Κι έτσι ο βράχος δίνει ζωή στο δέντρο που παραλίγο να καταστρέψει. Σύγκρουση και δημιουργία στην απόλυτη ενότητα. Και στο πλάι ρέει το νερό. Ήρεμο και σταθερό τώρα που καλοκαίριασε, δεν προδίδει τη δύναμή του. Ορμητικό και ανατρεπτικό όταν ανοίξουν οι ουρανοί. Κι αλλοίμονο σ' όποιον βρεθεί στο πέρασμά του.

Τρεχούμενο νερό. Ο ηθικός και φυσικός αυτοουργός! Κάποιος μου είπε στη Σαμοθράκη ότι το νερό φέρει τη μνήμη, την παγκόσμια μνήμη της ανθρωπότητας. Γνώση και πληροφορία! Γι' αυτό, λέει, προκαλεί τη μεταβολή, την αλλαγή, τη σύγκρουση. Και τη συμφιλίωση! Το τρεχούμενο, όχι το στατικό. Ούτε και αυτό σε μπουκάλια βέβαια, το εμπόρευμα. Αλλά αυτό που τρέχει πάνω σου και προκαλεί ευεξία.

Όταν έκατσα κάτω από έναν καταρράκτη και το παγωμένο νερό έπεφτε με δύναμη πάνω μου από τα είκοσι μέτρα, άρχισα να γελάω ασταμάτητα. Ξεκαρδίστηκα στα γέλια· χωρίς (άλλο) λόγο! Με κοίταζε η Κατερίνα και γέλαγε κι αυτή. Μ' εμένα.

Το γέλιο είναι δύναμη. Το γέλιο είναι μεταδοτικό!

Κοιτάζοντας τα τρία αυτά στοιχεία –ξύλο, πέτρα και νερό– πάνω στο χώμα και κάτω από τον ουρανό, έτσι όπως μπλέκεται το ένα μέσα στο άλλο μέσα σε μια διαρκή και αέναη κίνηση, σκέφτομαι αναπόφευκτα ότι η φύση οργιάζει. Κυριολεκτικά. Μια μεγάλη ερωτική συνεύρεση όλων των στοιχείων της φύσης, της οποίας το αποτέλεσμα είναι απλώς εκθαμβωτικό. Επικοινωνία.

29 Ιουλίου 2007

Είναι η πανσέληνος του μήνα. Η μηνιαία γιορτή του φεγγαριού. Όλοι περιμένουν να το δουν ν' απλώνει την ουρά του πάνω στη θάλασσα, να φωτίζει το σύμπαν (μας)! Και όλοι «σεληνιάζονται». Αποφασίσαμε με τη φίλη μου να

Ι. Δείτε το βιβλίο του Alick Batholomew (2003), *Hidden Nature: the startling insights on Victor Schaubeger*, ISDN: 1-931882-48-7, καθώς και του Olof Alexanderson (1990), *Living Water*, ISBN: 0-946551-57-X.

πάμε σε μια ανατολική παραλία με τους υπνόσακούς μας και να παραμονεύσουμε. Να παραμονεύσουμε για να το δούμε να ξεμυτά μέσα από τη θάλασσα, κόκκινο ή πορτοκαλί. Για να κοιμηθούμε στο ύπαιθρο, πάνω στα χαλίκια, κάτω από το φεγγάρι και με τη θάλασσα να σκάει στα πόδια μας. Απ' ότι διαπιστώσαμε, πολλοί άλλοι «φεγγαρόπληκτοι» είχαν την ίδια ιδέα.

Πριν σκοτεινιάσει ακόμη χαζεύαμε σιωπηλά το τοπίο. Εγώ τη θάλασσα και η Κατερίνα τα βράχια που, όπως με προέτρεψε να διαπιστώσω, είχαν πάνω τους χρώματα και αποχρώσεις απρόσμενες: κόκκινο, πράσινο, κίτρινο, καφέ, όλα δεμένα μεταξύ τους σε μια υπέροχη αρμονία. Και τα κατσίκια στις παρυφές τους να μας κοιτάνε αγέρωχα. Εγώ ξαναγύρισα στη θάλασσα και στις σκέψεις μου, οι οποίες, χωρίς να το θέλω και χωρίς να το περιμένω, άρχισαν να γυροφέρνουν σε δυσάρεστα μονοπάτια. Στα μονοπάτια της πραγματικότητας. Της πραγματικότητας που είχα αφήσει πίσω μου φεύγοντας για διακοπές και που απέφευγα πεισματικά να αντικρίσω. Μιας πραγματικότητας που δημιουργούσε μέσα μου, και συχνά στους γύρω μου, την αίσθηση του αδιεξόδου και της αδυναμίας. Το θλιβερό σκηνικό του παραλόγου που η πεισματική του τάση για επανάληψη, με την αθροιστική της δύναμη, προκαλεί έντονη οργή.

Από αυτή την οργή, ανικανότητα, αδιέξοδο, προσπαθούσα να κρυφτώ πρόσκαιρα κοντά στη φύση, με καλούς φίλους, ώστε γυρνώντας να προσπαθήσω να τις αντιμετωπίσω ξανά. Αλλά, βέβαια, «το καλοκαίρι δεν είναι μέρος να κρυφτεί κανείς», όπως εύστοχα είχε πει ο Παναγιώτης σε μια άλλη καλοκαιρινή συγκυρία. Και είναι αλήθεια ότι δεν μπορείς να κρυφτείς. Κανείς δεν μπορεί. Οι διακοπές πρέπει να είναι ξεκούραση και αναζωογόνηση. Όχι φυγή. Ως φυγή και απόδραση χρησιμοποιούνται όμως όλο και περισσότερο τον τελευταίο καιρό. Και όλα γύρω σου στο υπενθυμίζουν. Οι άνθρωποι και οι κουβέντες... Η εφημερίδα που θα πέσει στα χέρια σου... Η φύση, η υπέροχη φύση με την τόσο κραυγαλέα αντίθεσή της προς αυτό που ζούμε καθημερινά... Και φυσικά ο ίδιος μας ο εαυτός.

Αυτός ο εαυτός μου μίλησε εκείνο το απόγευμα. Ένιωθα από καιρό δυσφορία για αυτή την πραγματικότητα και κυρίως για το γεγονός ότι η επιθυμία μου να την αναλύσω, να τοποθετηθώ τόσο ως ενεργή πολίτης όσο και ως επιστήμονας απέναντί της, προσκρούει συνεχώς σε στημένα τείχη. Που δεν θα έπρεπε καν να βρίσκονται εκεί. Και όμως μας περικυκλώνουν. Και εκεί που η σκέψη μου αναζητούσε διόδους ώστε να διοχετευτεί η πηγαία αλλά εγκλωβισμένη δημιουργικότητα και η αγάπη μου για την επιστήμη και την κοινωνία, ήρθε η αναλαμπή. Ξάφνιασμα. Η ιδιαίτερη εκείνη στιγμή που, μεμιάς, μεταβάλλει όλο σου το είναι. Φτάνει μόνο να μπορέσεις να την ακούσεις μέσα σου να μιλάει. Με επισκέφτηκε η ιδέα και η έμπνευση. Μέσα σε μια μόνο στιγμή, έτσι ξαφνικά, γεννήθηκε μέσα μου αυτό το βιβλίο. Αυτό το υπέροχο ταξίδι.

Ιδέα και Έμπνευση.

Ιδέα! Όλο το βιβλίο, που μόλις τώρα ξεκινάει, σχηματίστηκε μέσα στο μυαλό μου εκείνη ακριβώς τη στιγμή. Σαν ένα τεράστιο κωνί να κατέληγε στο ανήσυχο μυαλό μου, εισρέοντας σ' αυτό το περιεχόμενό του μέσα από μια μικροσκοπική οπή. Μέσα σε μια στιγμή ήξερα ακριβώς τι ήθελα να γράψω, κι ως μην είχα την ακριβή θεματολογία υπ' όψιν μου. Ήξερα και πώς θα το έγραφα. Γνώριζα τη μορφή του, παρόλο που είχα σκοπό να μην χρησιμοποιήσω μορφή και σχήμα. Άρχισα να γράφω. Χωρίς μορφή και σχήμα, γνωρίζοντας όμως και τη μορφή και το σχήμα του. Έτσι απλά.

Πάνε πολλά χρόνια από τότε που ήθελα να γράψω ένα βιβλίο, ένα μυθιστόρημα που, εν μέσω ταξιδιών, θα παρείχε στοιχεία πραγματικά και θα κατέθετε απόψεις γύρω από αυτά. Δεν ήξερα όμως πώς. Γνώριζα μόνο την επιστημονική παραγωγή και έκφραση. Δεν ήξερα καν αν θα ήμουν ικανή γι' αυτό, αν θα ήταν ωραίο, τι μορφή θα είχε, πώς θα έγραφα το σενάριο! Και δεν το ξανασκέφτηκα από τότε. Κι εκεί, στην παραλία του... νησιού, εν αναμονή του ολόγιου φεγγαριού, όλα ξεκαθάρισαν ως δια μαγείας. Η παλιά ιδέα αναβίωσε, βγήκε απ' τη λήθη ξεκάθαρη και δυνατή, παίρνοντας δυναμική μέσα απ' τα σημερινά αδιέξοδα και ανησυχίες. Κι έτσι η ιδέα αποκαλύφθηκε μπροστά μου. Αυτά που θεωρούσα άσχετα, ασύνδετα, ή που δεν θυμόμουν ίσως, δέθηκαν σε μια ολότητα που με συγκλόνισε ακριβώς γι' αυτό: για το *απαίδευτο* πάντρεμα επιθυμιών και προσδοκιών που έχουν υπάρξει μέσα μου κατά καιρούς, σε μια χρονική στιγμή που η ιδέα αυτή προσφέρει προσωπική λύτρωση. Και πιθανή προσφορά.

Έμπνευση! Δεν ανησυχώ πια αν το βιβλίο μου θα είναι ωραίο, αν το σενάριο θα είναι ικανοποιητικό, όπως παλιά. Αποτελεί ούτως ή άλλως το προϊόν μιας υπέροχης συγκυρίας που, ως τέτοια, είναι εξ ορισμού μοναδική κι ανεπανάληπτη. Οι σκέψεις μου, η εσωτερική ένταση, η φίλη μου με τους χρωματιστούς βράχους της, η θάλασσα, η σελήνη, το ζευγαράκι που ερωτοτροπούσε παραδίπλα... Ακόμα και το συναίσθημα της μη εξοικείωσης μου με το νησί... Όλα αυτά δημιούργησαν μια δυναμική που δεν θα μπορούσε να επαναληφθεί σε άλλο χρόνο, σε άλλο τόπο. Η μοναδικότητα της στιγμής που μου επιτρέπει να εκπληρώσω παλιά όνειρα και καινούργιες ανάγκες με μια κίνηση. Η έμπνευση. Η Σαμοθράκη. Σε αυτήν αφιερώνω το βιβλίο τούτο. Σε αυτήν χρωστώ τη στιγμή εκείνη. Και την ευχαριστώ.

* * *

Το *Ταξίδι στη Σαμοθράκη* είναι ένα πολιτικό ημερολόγιο, ένα αφηγηματικό δοκίμιο, μια πολιτική ανάλυση και μια αφήγηση.

Ένας ενδιάμεσος σκοπός του βιβλίου είναι η ανάδειξη της *πολιτικής κατά-*

στασης και της κοινωνικής νοοτροπίας των τελευταίων δύο δεκαετιών στην Ελλάδα. Ενδιάμεσος με την έννοια ότι η Ελλάδα διαμορφώνεται και εντάσσεται μέσα σε ένα γενικότερο διεθνές περιβάλλον και, ως εκ τούτου, θα αποτελέσει το παράδειγμα μέσα από το οποίο θα αναδειχτούν και ευρύτερα συμπεράσματα και ερμηνευτικά σχήματα. Ευρύτερα τόσο στον χρόνο όσο και στον χώρο. Διότι το ζήτημα της συγκρότησης της κοινωνικής ζωής, της σύστασης της Πολιτείας, δεν είναι σημερινό. Ούτε και τα προβλήματά του.

Ο ευρύτερος όμως σκοπός του βιβλίου είναι η ανάδειξη του πολιτικού καθώς και της ολότητας του κύκλου. Ως πολιτικό (ή πολιτική κατάσταση) εννοούμε το πεδίο που αφορά την κοινή ζωή, τη συλλογικότητα, το σημείο όπου το ατομικό και το συλλογικό τέμνονται, αλλά και το σημείο όπου αυτά οργανώνονται θεσμικά. Και ως κύκλο αναφέρομαι στον μοναδικό τρόπο διαπλοκής των επιμέρους κρίκων της ζωής, των πεδίων της ατομικής και συλλογικής μας ύπαρξης σε ένα ενιαίο και αδιάσπαστο Όλον. Η βασική θέση αυτού του βιβλίου είναι ότι όλα συνεχονται σε μια μοναδική σχέση αιτίας-αποτελέσματος, όπου φαινομενικά άσχετα μεταξύ τους πράγματα εντάσσονται σε ένα ευρύτερο ερμηνευτικό πλαίσιο.

Ο τρόπος ανάδειξης της πολιτικής πραγματικότητας θα είναι η αφήγηση· αυτή που θα δώσει το έναυσμα για τη θεωρητική ανάλυση. Μέσα από την εξιστόρηση γεγονότων, εμπειριών, πληροφοριών, συνομιλιών, θεωριών και στοιχείων, θα αποκαλύπτονται ένα-ένα τα διάσπαρτα στοιχεία μιας πραγματικότητας που παρουσιάζεται κατακερματισμένη. Η αφήγηση θα γίνει μέσα απ' το ταξίδι· το *Ταξίδι στη Σαμοθράκη*, στην Ικαρία, στην Εύβοια και όπου αλλού. Η εμπειρία του ταξιδιού, της επαφής με άλλους τόπους και ανθρώπους είναι, αν θέλετε, και η πιο σημαντική, δεδομένου ότι μας ενδιαφέρει η κοινή ζωή των ανθρώπων, οι διάφορες τοπικές κοινωνίες και νοοτροπίες με τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

Η αφήγηση που έχει ήδη ξεκινήσει είναι κατά κάποιον τρόπο αυτοβιογραφική. Χωρίς όμως να αναφέρεται σ' εμένα την ίδια! Αυτό σημαίνει δύο πράγματα. Πρώτον, τα μέχρι τώρα ταξίδια και εμπειρίες θα δώσουν το «σενάριο» του βιβλίου. Όλα τα στοιχεία, οι συνομιλίες, τα γεγονότα είναι πραγματικά, είναι κομμάτια της μνήμης και της εμπειρίας – της δικής μου και της κοινωνίας στην οποία ζω. Δεύτερον, το προκείμενο δεν είναι η ίδια η ζωή που έχω ζήσει αλλά οι πληροφορίες, οι σκέψεις και οι γνώσεις που έχουν αποτυπωθεί ως τώρα. Επιλέγω την αυτοβιογραφική αφήγηση διότι ενέχει το στοιχείο της μέθεξης, της οικειότητας, της κοινωνίας. Την επιλέγω επίσης διότι είναι λιγότερο... αυταρχική: δεν θα διηγηθώ μόνο τις σκέψεις και τα συμπεράσματά μου αλλά και τον τρόπο, τα γεγονότα που με οδήγησαν σε αυτά. Έτσι θα δοθεί στον αναγνώστη η ευκαιρία να σκεφτεί, να οδηγηθεί ο ίδιος σε σκέψεις και να συμφωνήσει ή να διαφωνήσει μαζί μου. Όμως το ζητούμενο

δεν είναι αυτή καθαυτή η εμπειρία και πορεία μου. Το ζητούμενο είναι το πολιτικό (και κοινωνικό και οικονομικό φυσικά) πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή αναγκαστικά εντάχθηκε, ελίχθηκε και εξελίχθηκε.

Είναι προφανές ότι η όποια έκθεση προσωπικών στοιχείων στον δημόσιο λόγο αποτελεί για μένα ένα τίμημα, ένα κόστος που πρέπει να πληρωθεί. Σε αυτή την έκθεση δεν θα επικαλεστώ την ιδιωτικότητα των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων² μου, αφού οι σκέψεις και οι πεποιθήσεις μου θα αποτυπωθούν με σαφήνεια όπου χρειάζεται. Αν και πιστεύω πως ο σεβασμός αυτής της ιδιωτικότητας αποτελεί εγγύηση του σεβασμού του ατόμου και είναι υποχρέωση όλων, θα πρέπει να κατανοήσουμε πως αυτή είναι μια υποχρέωση προς το άτομο *από τους άλλους*: από την κοινωνία και την Πολιτεία. Εγώ, όμως, μπορώ να επιλέξω, και είναι *αποκλειστικό μου δικαίωμα*, να εκθέσω αυτά τα δεδομένα. Διότι είναι δικά μου. Και διότι έχει έρθει ο καιρός να πάρουμε θέση. Ανοιχτά.

Εννοείται πως δεν θα εκθέσω κανέναν που δεν έχει επιλέξει να εκτεθεί. Συνεπώς, σε ελάχιστες περιπτώσεις θα αναφέρω ονόματα άλλων ή στοιχεία που μπορεί να φανερώσουν την ταυτότητά τους, εφόσον η σχέση μου μαζί τους είναι ιδιωτική. Όπου βέβαια το αντίθετο έχει σημασία ή οι εμπλεκόμενοι είναι δημόσια πρόσωπα, τότε επιβάλλεται η δημόσια αναφορά στα στοιχεία που αφορούν τα δημόσια πεπραγμένα τους.

Τέλος, όπως αναφέρθηκε, το παρόν βιβλίο είναι μια επιστημονική ανάλυση. Αν και δεν τηρεί τους αυστηρούς κανόνες παρουσίασης, εξειδίκευσης ή έκθεσης της βιβλιογραφίας, ακολουθεί ως βασικό κανόνα επιστημονικής δεοντολογίας την αναζήτηση της αλήθειας μέσω μιας πολυδιάστατης πολιτικής ανάλυσης. Της αλήθειας όχι ως υπερβατικό επέκεινα, αλλά ως αποτέλεσμα προσέγγισης που συνίσταται στην εξεύρεση πληροφορίας, στη διασταύρωσή της μέσω αξιόπιστων πηγών και στην αντικειμενική παρουσίασή της. Επίσης, επιλέγεται η πολυδιάστατη, διεπιστημονική προσέγγιση, καθώς αυτό που αναζητείται είναι η συσχέτιση διαφόρων δεδομένων και όχι η εξειδίκευση της γνώσης. Φυσικά, τα συμπεράσματα και οι απόψεις που διαμορφώνει κανείς, ή εγώ η ίδια, μέσω αυτών των πληροφοριών ποικίλλουν και είναι αποτέλεσμα πολύπλοκων διαδικασιών, προσωπικών εμπειριών και επιλογών. Θα πρέπει, εντούτοις να αναφερθεί ότι πληθώρα στοιχείων και συμπερασμάτων προέρχονται και κατατίθενται σ' αυτό το βιβλίο ύστερα

2. Τα προσωπικά δεδομένα αφορούν προσωπικά στοιχεία του ατόμου, όπως ηλικία, διεύθυνση, οικογενειακή κατάσταση και άλλα. Τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα είναι ειδική κατηγορία προσωπικών δεδομένων που αφορούν τις προσωπικές πεποιθήσεις του κάθε ατόμου: θρησκεία, πολιτική τοποθέτηση, κ.λπ.

από ενδελεχή δημοσιογραφική έρευνα στην οποία προέβην κατά τη διάρκεια της συγγραφής του.

Έτσι, αυτό το *Ταξίδι στη Σαμοθράκη* είναι ένα αφηγηματικό δοκίμιο, όσον αφορά τη μορφή του, ένα πολιτικό δοκίμιο, όσον αφορά το περιεχόμενο, και ένα επιστημονικό δοκίμιο, όσον αφορά τη μεθοδολογία του.

* * *

Ας ξεκινήσει λοιπόν το ταξίδι αυτό. Ένα ταξίδι που θα ξεκινήσω μόνη μου και στην πορεία θα με συντροφεύσουν διάφοροι άνθρωποι, αναγνώστες! Έτσι, η υπόλοιπη παρέα θα με διαλέξει ως συνταξιδιώτισσα. Ερήμην μου! Χωρίς καν να ξέρω ποια είναι...

Κάθε ταξίδι έχει μια έκπληξη. Ας είναι αυτή μια έκπληξη για μένα!

Δευτέρα 6 Αυγούστου 2007

Νέλλη Ψαρρού

Ταξίδι στη Σαμοθράκη

Δεν έμεινα πολύ καιρό στη Σαμοθράκη. Όχι όσο της άξιζε τουλάχιστον. Δεν ήμουν προετοιμασμένη ίσως. Νόμιζα ότι πήγαινα σε ένα νησί και μέχρι να συνειδητοποιήσω πως δεν ήταν ακριβώς αυτό —κι ας είχε τη δύναμη της θάλασσας— τα συναισθήματά μου ήταν ανάμεικτα. Τελικά έφυγα, με σκοπό να ξαναγυρίσω. Πιο προετοιμασμένη για τα κάλλη και τη δύναμή της.

Ίσως, στην πραγματικότητα, να μην άντεχα τον φόβο που προκαλούσε μέσα μου όλη αυτή η ομορφιά. Μα, πώς είναι δυνατόν να προκαλεί φόβο η ομορφιά; Κι όμως είναι. Η τόση ομορφιά, γεννούσε μέσα μου τον φόβο της απώλειας.

[Παρένθεση: ο φόβος της απώλειας.

Ο φόβος της απώλειας είναι μια ψυχική κατάσταση που δημιουργείται ή υπάρχει τόσο σε μεμονωμένα άτομα όσο και σε ομάδες ή ολόκληρους λαούς. Ο φόβος αυτός μπορεί να είναι είτε πραγματικός είτε νευρωτικός (άγχος). Ο πραγματικός φόβος προκαλείται από την παρουσία κινδύνου, δηλαδή από πραγματικά περιστατικά που ενδέχεται να προκαλέσουν κακό. Έχει αίτια και αποτελέσματα. Ο νευρωτικός φόβος, από την άλλη, προκαλείται από τον φόβο του κινδύνου, δηλαδή από ένα διαρκές άγχος ότι θα επέλθει η απώλεια, ανεξάρτητα από το αν υπάρχουν πραγματικοί λόγοι για να συμβεί αυτό ή όχι. Σε αυτή την περίπτωση, οι εκάστοτε λόγοι που προβάλλονται (πραγματικοί ή όχι) χρησιμεύουν ως δικαιολογία: το άγχος παραμένει ακόμη κι αν αυτοί εκλεί-

ψουν. Συχνά, όταν υπάρξουν και πραγματικοί λόγοι σε έναν ήδη λανθάνων φόβο κινδύνου, τότε το άτομο/ομάδα παθαίνει έξαρση, υστερία ή πανικό.

Ας σημειωθεί πως, τηρουμένων των αναλογιών, η ανάλυση αυτή αφορά τόσο τα μεμονωμένα άτομα όσο και τις ομάδες/συναθροίσεις ατόμων¹. Ένα ατομικό παράδειγμα: σε μια ερωτική σχέση μπορεί να υπάρχει ζήλια. Αν αυτή προκαλείται από συγκεκριμένη συμπεριφορά του άλλου, τότε υφίσταται πραγματική αιτία-κίνδυνος. Αν όχι, τότε προκαλείται από εσωτερικές ανασφάλειες του ατόμου ή ακόμα και παρελθοντικά γεγονότα/τραυματικές εμπειρίες που δεν έχουν ξεπεραστεί και το άτομο βρίσκεται υπό τον φόβο επανάληψης του γεγονότος. Ένα συλλογικό παράδειγμα: το ερώτημα περί ύπαρξης εξωγήινης ζωής μπορεί να έχει εκ διαμέτρου αντίθετες συνέπειες. Από τη μία, τη δημιουργία ομάδας μελετητών οι οποίοι συγκεντρώνουν τυχόν υπάρχοντα στοιχεία που αφήνουν ανοικτό το ενδεχόμενο ή που το διαψεύδουν. Από την άλλη, τη δημιουργία ομάδας ανθρώπων που πιστεύουν στην ύπαρξη των εξωγήινων, ερμηνεύουν τα πάντα με βάση αυτό, αναπτύσσουν θεωρίες συνομοσίας και ετοιμάζονται για τη... Μέρα της Κρίσης!

Στο δεύτερο παράδειγμα μπορούμε να αναγνωρίσουμε ολόκληρα έθνη, μειονότητες, μετανάστες κ.λπ.: όταν οι Άλλοι αποτελούν κίνδυνο εξ ορισμού, ο νευρωτικός φόβος είναι ορατός.

Ο κανόνας στην ψυχολογία του ατόμου, και των μαζών κατά συνέπεια, είναι ότι ο κίνδυνος (πραγματικός ή νευρωτικός) προκαλεί άγχος και φόβο. Ο φόβος είναι το σημείο κλειδί: υπό τον φόβο οι άνθρωποι γίνονται ελεγχόμενοι. Συνεπώς, αν κάποιος θέλει να ελέγξει κάποιον, μια ομάδα ανθρώπων, του(ς) υπενθυμίζει (φοβίζει) διαρκώς (με) κάποιον κίνδυνο που υπάρχει. Ή που κατασκευάζει! Θα επανέλθουμε πολλές φορές σε αυτό. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Έλεγα λοιπόν για τον δικό μου φόβο της απώλειας σχετικά με την ομορφιά που έβλεπα γύρω μου. Ο φόβος μου αυτός δεν αφορούσε φυσικά την ομορφιά γενικά. Δεν γεννιόταν όταν αντίκριζα τη θάλασσα, το φεγγάρι, το ηλιοβασίλεμα! Αναδυόταν όταν θαύμαζα το απέραντο πράσινο του νησιού αυτού. Και, αυτό το δυσάρεστο συναίσθημα έμελε να με κατατρώει ασταμάτητα από τότε. Εμένα, και έναν ολόκληρο λαό [το ολόκληρος είναι σχήμα λόγου κάποιοι εξαιρούνται, αλλά θα αναφερθούμε αργότερα σε αυτούς]. Ζω, λοιπόν, με αυτόν τον φόβο από τότε...

1. Το ζήτημα έχει αναλυθεί διεξοδικά από πολλούς μελετητές. Μία απ' τις βασικότερες μελέτες επ' αυτού έχουμε απ' τον «πατέρα της ψυχανάλυσης», τον Freud, στο έργο του *Η ομαδική Ψυχολογία και η Ανάλυση του Εγώ*, που εκδόθηκε το 1921.

Παρασκευή 29 Ιουνίου 2007

Αυτό το πρωινό ήταν ένας εφιάλτης. Ή, μάλλον, η αρχή ενός ακόμη μεγαλύτερου εφιάλτη, όπως αποδείχτηκε στη συνέχεια. Αλλά, για να είναι σαφές τι ακριβώς συνέβη, θα ξεκινήσω την αφήγηση από μια βδομάδα πριν.

Πριν από μια βδομάδα, λοιπόν, ξεκίνησε ο πρώτος μεγάλος καύσωνας του καλοκαιριού. Φυσιολογικό· πάντα τον Ιούνιο έχουμε τουλάχιστον έναν καύσωνα. Ναι, όμως αυτή τη φορά η θερμοκρασία έφτασε στους 45° C. Είναι πολύ, όντως, αλλά τέλος πάντων έχει ξανασυμβεί. Όμως, η ειδοποιός διαφορά αυτού του καύσωνα ήταν ότι, για πρώτη φορά είχαμε τόσο υψηλές θερμοκρασίες για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα. Επί μια ολόκληρη βδομάδα η θερμοκρασία στην Αθήνα ήταν πάνω από 39°-40° C, ενώ τις μέρες της μεγάλης έξαρσης έφτασε τους 45°-46° C. Κι αυτό δεν συμβαίνει συχνά.

Θυμάμαι χαρακτηριστικά την **Τρίτη 26 Ιουνίου**, οπότε είχα ραντεβού με μια φίλη μου στο κέντρο της Αθήνας. Πηγαίνοντας προς το ραντεβού βγήκα στο δρόμο και, καθώς άνοιξα την πόρτα του κλιματιζόμενου κτηρίου στο οποίο βρισκόμουν, ένιωσα έναν καυτό λίβα να πέφτει στο πρόσωπο μου μπλοκάροντας την αναπνοή μου. Σκέψου πως τη βγάζουν τα καυμένα τα γεροντάκια, είπα μέσα μου. Αναζήτησα το πρώτο τρόλεϊ, όπου χώθηκα βιαστικά για να δροσιστώ, και κατέληξα στο Σύνταγμα.

Το θέαμα ήταν μοναδικό: η Ερμού, ο πιο εμπορικός δρόμος της Αθήνας, Τρίτη απόγευμα και ήταν άδεια! Δεν υπήρχε ψυχή στο δρόμο εκτός από εμένα, τη φίλη μου, μια γνωστή της και κάνα-δύο ακόμα. Συναντηθήκαμε για καφέ καθώς ήταν η μόνη μέρα που μπορούσαμε, και αντί να βολτάρουμε χαλαρά και χαζολογώντας να βρούμε το μέρος της αρεσκείας μας, γρήγορα-γρήγορα και βιαστικά ψάξαμε για το μέρος με τον πιο σωστό κλιματισμό για να κρυφτούμε – αυτόν που σε δροσίζει χωρίς να σε παγώνει.

Τι ξεφτίλα! Από εκεί που όλοι περιμένουμε το καλοκαίρι για να κάτσουμε έξω, στο υπαίθρο, να ευθυμήσουμε από την καλοκαιρία και τον γαλάζιο ουρανό, τρέχουμε να κλειστούμε στον τεχνητό θόλο, στο κουτί που δροσίζεται από το κλιματιστικό. Δημιουργώντας ψεύτικες συνθήκες διαβίωσης, όχι πια από προτίμηση ή, έστω, από επιπολαιότητα, αλλά από ανάγκη. Γνωρίζοντας πως το κλιματιστικό είναι ένας φαύλος κύκλος που κλείνει συνεχώς εις βάρος μας. Το ίδιο βράδυ, αργά, δύο ώρες μετά τα μεσάνυχτα, το θερμόμετρο της πόλης άγγιζε τους 37° C· ίδια με μια ζεστή μέρα στα όρια του καύσωνα – διότι ως καύσωνας ορίζεται η θερμοκρασία που υπερβαίνει αυτήν του ανθρώπινου σώματος, δηλαδή τους 36,6° C. Και στις 6 το πρωί –που είναι η πιο ψυχρή ώρα της ημέρας– ξύπνησα

μούσκεμα στον ιδρώτα. Και να σκεφτεί κανείς ότι γύρω από το σπίτι μου υπάρχουν δέντρα.

Τα δέντρα! Είναι απίστευτη η δροσιά που προσφέρουν. Κάτω απ' το δεντράκι, μπροστά στη λεωφόρο των αυτοκινήτων που περνάνε μπροστά μου ξερνώντας περίσσια θερμότητα, σκέφτομαι πως πρέπει όλη η πόλη να δεντροφυτευτεί. Όπως είχαν πει πως θα γινόταν με τους Ολυμπιακούς Αγώνες – και δεν έγινε ποτέ. Να γεμίσουν οι ταράτσες φυτά. Το έχουν προτείνει και οι επιστήμονες. Αλλά, οι ιδιώτες στην Ελλάδα δεν δρουν ιδιωτικά για τη σωτηρία τους. Θεωρούν πως όλα πρέπει να γίνουν από το κράτος. Το κράτος, από την άλλη, θα μπορούσε να προσλάβει γεωπόνους, μηχανικούς κ.λπ. από τους εκατοντάδες άνεργους που υπάρχουν ώστε να κάνουν μελέτες και να προτείνουν σε κάθε πολυκατοικία τον κατάλληλο σχεδιασμό «πρασινίσματος». Αλλά, τι λέω! Το μπετόν συμφέρει πιο πολύ. Είναι πολλά τα λεφτά, Άρη!

Φτάνει η Πέμπτη βράδυ, μέρα υποχώρησης του καύσωνα – το θερμόμετρο έδειχνε 39-40° C μόνο! Ξεκίνησα με τους φίλους μου για το κέντρο της Αθήνας, στο Γκάζι, σε ένα θεατράκι όπου η Στέλλα θα χόρευε φλαμένκο. Τη φχαριστηθήκαμε πολύ αυτή την παράσταση. Κι ας υποφέραμε λόγω της ζέστης μέσα στο θέατρο χωρίς κλιματισμό. Ενθουσιαστήκαμε με το φλαμένκο. Είναι ένας χορός δυνατός, δυναμικός, επιβλητικός, αισθησιακός. Σε καθηλώνει, καθώς τα γρήγορα ακόρντα στην κιθάρα και η φωνή του τραγουδιστή γεμίζουν και ακουστικά τον χώρο γύρω σου και μέσα σου. Νιώθω τη Γυναίκα² περήφανη μέσα σε αυτόν, και μέσα από αυτόν. Οι χορεύτριες του φλαμένκο γεμίζουν τον χώρο με τον χορό τους. Ο αισθησιασμός τους πηγάζει από την ομορφιά μιας κίνησης γεμάτης αρμονίας. Η δυναμικότητα που εκπέμπουν βγάζει έναν ενεργητικό ερωτισμό. Αυτούσιο, ισότιμο, χωρίς ρόλους.

Μετά την παράσταση πήγαμε όλοι σε παρακείμενο μπαράκι για ποτό, κουβέντα, χορό. Και, κάνα-δυο ώρες μετά τα μεσάνυχτα, κουρασμένοι αλλά ευχαριστημένοι, ξεκινήσαμε για τα σπίτια μας. Στον γυρισμό εγώ «σωριάστηκα» στο πίσω κάθισμα του αυτοκινήτου. Κάτι το ποτό, κάτι το ξενύχτι, κάτι η εξουθένωση από τη ζέστη... Έπεσα σε λήθαργο. Ο ύπνος μου διατάραχθηκε όταν, προς το τέλος της διαδρομής, με ξύπνησαν για να μιλήσω στο κινητό. Ήταν η Στέλλα στην άλλη άκρη της γραμμής και μου έλεγε κάτι για ένα σφουγγάρι.

– Ποιο σφουγγάρι; απόρησα μέσα στον ύπνο μου. Γιατί με ξυπνάνε για ένα σφουγγάρι;

2. Με κεφαλαίο γράμμα η κάθε λέξη σημαίνει τον ευρύτερο συμβολισμό της, τη γενική έννοιά της που εκφράζει κάθε τέτοια λέξη, και όχι απλά τη συγκεκριμένη περίπτωση.

– Ποιο σφουγγάρι ρε κουφή, το φεγγάρι σου λέω! Το φεγγαάρι. Το είδες το φεγγάρι;

Αφού επαναλήφθηκε αυτός ο... διάλογος άλλες δυο φορές –ε, δεν είχε και καλό σήμα, νύσταζα κιόλας– κατάλαβα τι μου έλεγε αλλά, παραδόξως, αδιαφόρησα τελείως. Λες και κάτι μέσα μου διαφύλαττε την ηρεμία μου. Νομίζω πως ο Μορφέας μού είχε πάρει ολοκληρωτικά τα μυαλά και δεν με άφηνε να επανέλθω στον κόσμο του συνειδητού. Δεν εξηγείται αλλιώς η απάθεια με την οποία αναφώνησα «Ε, τι το φεγγάρι; Άσε με, κοιμάμαι». Φαντάστηκα μέσα μου πως με πήρε για να μοιραστεί τον θαυμασμό της για τη λάμψη και την ομορφιά του σχεδόν ολόγιου φεγγαριού, που σε μια-δυο μέρες θα έφτανε στην κορύφωσή του. Και δεν έδωσα καμία σημασία. Μάλιστα, έφτασα στο σημείο να μην δώσω σημασία ούτε όταν, ξύπνια και όρθια πλέον, καθώς περπατούσα προς την πόρτα του σπιτιού μου, κοίταξα ψηλά στον ουρανό και δεν είδα το φεγγάρι στη θέση του. Δεν ξέρω με ποια εσωτερική διεργασία δικαιολόγησα αυτή την τόσο σημαντική απουσία στο μυαλό μου! Το μόνο που ξέρω πως μέσα σε δύο λεπτά είχα ξανακοιμηθεί. Θα μπορούσα να πω πως, καθώς έπεφτε το σώμα μου για να οριζοντιωθεί πάνω στο ονειρεμένο και λυτρωτικό στρώμα, ήμουν ήδη αποκοιμισμένη. Ευτυχώς, όπως αποδείχτηκε το επόμενο πρωί.

Ξύπνησα. Ξημέρωσε η **Παρασκευή 29 Ιουνίου**. Μια μέρα σαν όλες τις άλλες – ή έτσι φαινόταν. Αυτή την ψευδαίσθηση μπορούσε να διατηρήσει κανείς αν, με κάποιο τρόπο, παρέμενε κλεισμένος στον ιδανικό(;) κόσμο των τεσσάρων τοίχων. Ευδιάθετη και με ζωηρή διάθεση ντύθηκα, έφαγα πρωινό και ξεκίνησα για κάποιες πρωινές δουλειές. Αλίμονο! Η χαρούμενη διάθεσή μου έμελε να διαρκέσει όσο και η σύντομη πρωινή ετοιμασία μου. Στην αυλή, πάνω στην κούνια του κήπου, βρίσκονται δυο μαύρες μεγάλες τετράγωνες μαξιλάρες. Όπως πέρασε το βλέμμα μου βιαστικά από πάνω τους, είδα ότι δεν ήταν πια μαύρες αλλά γκρι. Ή μάλλον, μαύρο γκρι με άσπρες πιτσιλιές απροσδιόριστης φύσης. Πλησίασα για να προσδιορίσω λίγο τη φύση τους. Πάγωσα. Κοίταξα γύρω μου. Οι γκρι πιτσιλιές ήταν παντού. Και δεν ήταν πιτσιλιές. Ήταν στάχτη. Αποκαΐδια. Άρα, κάτι είχε καεί και αυτά ήταν τα θλιβερά απομεινάρια του. Μου ανέβηκε το αίμα στο κεφάλι. Αν και δεν γνώριζα ακόμη ακριβώς το μέγεθος της καταστροφής.

Άκουγα ραδιόφωνο όλο το πρωί. Η Πάρνηθα καιγόταν. Όλοι ήταν οργισμένοι. Η θλίψη και ο θυμός ήταν διάχυτοι. Σε κάθε σχόλιο, σε κάθε μήνυμα, όλοι εκπέμπανε απελπισία. Περίπου 35-50.000 στρέμματα πυκνού δάσους έγιναν βροχή στάχτης πάνω από την πόλη. Την ούτως ή άλλως ταλαιπωρημένη πόλη. Οι χελώνες, τα ελάφια, τα πουλιά... αιωρούνταν πάνω από τα κεφάλια μας. Κατακάθονταν στον πολιτισμό μας μέχρι που εισχωρούσαν στο μυαλό μας σκοτεινιάζοντας το βλέμμα.

Έξω από το παράθυρό μου χιονίζει!

Οι στάχτες στροβιλίζονται παιχνιδιάρικα, σαν το χιόνι. Το χιόνι που περιμέναμε φέτος και δεν ήρθε ποτέ. Ακραία καιρικά φαινόμενα! Χιόνισε μέσ' στο κατακαλόκαιρο.

Ανοίγω το παράθυρο να δροσιστώ λίγο. Η στάχτη μπαίνει στο δωμάτιο. Το κλείνω. Σκάω από τη ζέστη. Αρνούμαι ν' ανοίξω το κλιματιστικό. Επίμονα, πεισματικά, εδώ και καιρό, αρνούμαι να μπω στον φαύλο κύκλο του κονσερβοποιημένου κόσμου. Αν και, η όποια προσπάθειά μου εξοικονόμησης ρεύματος, τώρα πια μοιάζει κενή περιεχομένου. Είναι σαν να κάηκε ο πνεύμονάς μου κι εγώ να βάζω αντηλιακό στις πατούσες!

Στο ραδιόφωνο ακούγονται όλοι σε κατάσταση οργής και στεναχώριας. Ταυτόχρονα, η αιωρούμενη στάχτη κατακάθεται μπροστά μου, ή πάνω μου. Και εδώ και δυο ώρες δεν μπορώ να συγκρατήσω τα δάκρυά μου.

φωτογραφία I (βλ. παράρτημα)

Ευτυχώς που βγήκε ο πρωθυπουργός της χώρας, ο κ. Κώστας Καραμανλής, και μας διαβεβαίωσε πως «Όπου ήταν δάσος θα ξαναγίνει δάσος». Ουφ, ηρέμησα. Να 'ναι καλά. Άδικο στεναχωρήθηκα. Τώρα μπορώ να περιμένω και τον πρίγκιπα στο άσπρο άλογο. Ή μήπως να φιλήσω τον βάτραχο;

Τις επόμενες ημέρες η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας δήλωσε, δια στόματος του υπουργού Δημόσιας Τάξης κ. Βύρωνα Πολύδωρα, την ικανοποίησή της για την «αποφασιστική αντιμετώπιση», όπως δήλωσε, της πυρκαγιάς, καθώς και την «επιτυχία του πυροσβεστικού σώματος», και ζήτησε την κατανόησή μας αφού μαίνονταν άλλες 200 εστίες σε όλη τη χώρα. Α, ναι: επικαλέστηκε και τα ακραία καιρικά φαινόμενα έπνεε βοριαδάκι 4 μποφόρ. Αλλά και πάλι, δεν κατάλαβα γιατί ζήτησε την κατανόηση του κόσμου αφού

είχαν ενεργήσει τόσο καλά; Πάντως, μετά μας καθησύχασε κι αυτός επαναλαμβάνοντας πως, «Όπου ήταν δάσος θα ξαναγίνει δάσος». Το μότο το επανέλαβαν αρκετές φορές πολλά παπαγαλάκια. Και συνεχάρησαν αλλήλους πολλάκις για την επιτυχία!

Λέξη δεν είπαν για την εστία φωτιάς που ξεκίνησε από μη συντηρημένη κολώνα της Δ.Ε.Η., όπως κατέθεσε αυτόπτης μάρτυρας που αγνοήθηκε από την επίσημη πολιτεία σε μια προσπάθεια να προπαγανδίσει την εκδοχή του εμπρησμού που βόλευε πιο πολύ³. Πώς να τα βάλεις με οργανωμένο σχέδιο κατά της χώρας, σου λέει! Καμιά εξήγηση για το ότι στην εστία της φωτιάς πήγε μόνο ένα μικρό πυροσβεστικό όχημα. Ούτε γιατί δεν σηκώθηκαν τα πυροσβεστικά αεροπλάνα που ήταν έτοιμα περιμένοντας εντολή. Φοβήθηκαν το μπλακ-άουτ της Δ.Ε.Η. και το συνακόλουθο πολιτικό κόστος, λέει.

ο κ. Παυλόπουλος συγκαίρει τον κ. Πολύδωρα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των πυτκαγιών.

Πολιτικό κόστος; Γιατί να υπάρχει πολιτικό κόστος; Ίσως επειδή προηγήθηκε η πίεση των διαμορφωτών κοινής γνώμης, των Μ.Μ.Ε. Αυτών που κατήγγελλαν την κυβέρνηση όλες τις μέρες του καύσωνα για τις διακοπές ρεύματος που σημειώθηκαν και ανάγκασαν τους αρμόδιους να θέσουν πρώτη προτεραιότητα να μην υπάρξει πρόβλημα με τη Δ.Ε.Η. Με αναλύσεις επί αναλύσεων στα τηλε-παράθυρα, ακόμα και με πρωτοσέλιδα στις εφημερίδες, οι «δημοσιογράφοι» διαμόρφωναν τις προτεραιότητες και την πολιτική σκανδαλογώντας για τις διακοπές του ρεύματος. Και δεν ανέφερε κανείς πως, ό,τι και να κάνει η Δ.Ε.Η., όταν όλοι ανάβουν συνεχώς τα κλιματιστικά (όχι πια για να δροσιστούν αλλά για να αντέξουν), τις τηλεοράσεις (για να «ενημερωθούν» και να χαζέψουν – κυριολεκτικά), τους υπολογιστές, τις κουζίνες, τα φώτα (που καίνε αλόγιστα σε άδεια δωμάτια)... Όταν δηλαδή ο κάθε πολίτης φέρεται σαν να είναι μόνος σ' αυτό τον πλανήτη, τότε φυσιολογικό δεν είναι να ξεπεράσει τα όρια της η Δ.Ε.Η.; Αλλά, φαντάζομαι, πιο πιασάρικο είναι να καταγγέλλουν, δήθεν, την όποια κυβέρνηση ακόμα και εκεί που δεν φταίει. Ίσως για να μπορούν να σωπαίνουν εκεί όπου όντως υπάρχει φταίξιμο. Για να καλοπιάνουμε τους πολίτες. Κι ας μην ενεργούν και σκέπτονται ως πολίτες.

3. Η κ. Κύρα Αδάμ, κάτοικος της περιοχής και αυτόπτης μάρτυρας, γράφει σχετικά στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* δύο άρθρα: στις 29/06/2008 με τίτλο «Είδα το έγκλημα», και στις 02/07/2007 με τίτλο «Έργα και ημέρες της ΔΕΗ στα δάση».

[Παρένθεση: ο πολίτης.

Πολίτης είναι αυτός που ενδιαφέρεται και δραστηριοποιείται για *τα της πόλης του*. Ο ίδιος ο όρος πολίτης είναι παράγωγο της αρχαιοελληνικής λέξης Πόλις. Η Πόλις είναι μια ευρύτερη έννοια, που περικλείει και αγκαλιάζει διαλεκτικά (σε αμοιβαία αλληλεπίδραση) όλους τους χώρους εντός της: τον κοινωνικό, τον εργασιακό, τον πολιτιστικό, τον διοικητικό, κ.λπ. Είναι ένα Όλον, μια συνεκτική διάδραση και επικοινωνία. Δεν είναι πολίτης κάποιος απλώς και μόνο υπάρχοντας στην κοινωνία: αυτός είναι απλώς κάτοικος. Ούτε απλώς ο εργαζόμενος: αυτός θα μπορούσε να είναι δούλος. Ο πολίτης είναι το ενεργό άτομο που φέρει, και αναλαμβάνει, την *ευθύνη* των πράξεων του ταυτόχρονα με την ευθύνη της πολιτείας του: την ευθύνη που του αναλογεί.

Με απλά λόγια: η κοινωνία αποτελείται από τα άτομα. Είναι ένα κοινωνικό σύνολο, ένα σύνολο ατόμων-πολιτών. Η ποιότητα των ατόμων αυτών καθορίζει και την ποιότητα της κοινωνίας. Και της πολιτικής φυσικά – όπου πολιτική σημαίνει «το σύνολο των θεμάτων που έχουν σχέση με τα κοινά, τη ζωή του κοινωνικού συνόλου, [καθώς και] το σύνολο των πρακτικών διακυβέρνησης ενός κράτους και των σχέσεων μεταξύ κρατών»⁴. Ολόκληρης της Πολιτείας δηλαδή. Και αντίστροφα. Μέσα στην πολιτεία γεννιούνται καινούργια άτομα, που διαμορφώνονται από αυτήν, δηλαδή τόσο απ' τους επίσημους θεσμούς (π.χ. σχολείο) όσο και από τις καθημερινές διαπροσωπικές σχέσεις (π.χ. οικογένεια). Οι τελευταίες, μάλιστα, είναι ιδιαίτερα καθοριστικές αφού, φύσει κοινωνικό ον, ο άνθρωπος αποδίδει μεγάλη σημασία στην αποδοχή από τον περίγυρο. Έτσι, οι πρακτικές που επικρατούν σε μια κοινωνική συνύπαρξη διαμορφώνουν ασυνείδητα αλλά με σταθερή συνέχεια τους νέους πολίτες.

Βέβαια, τον χαρακτηρισμό πολίτης δεν τον δικαιούνται όλοι εξ ορισμού, ασχέτως αν τυπικώς όλοι λεγόμαστε πολίτες. Αλλά και τυπικώς να τον ορίσουμε, πολίτης είναι «κάθε ιθαγενές ή πολιτογραφημένο μέλος κράτους, που δικαιούται όλα τα προνόμια και έχει όλες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συγκεκριμένη ιθαγένεια»⁵. Προνόμια και υποχρεώσεις: διαφορετικά, παραμένει κενό γράμμα ο ορισμός αυτός. Αντιλαμβανόμαστε ότι ο χαρακτηρισμός κάποιου ως πολίτη είναι κατ' ουσίαν ένας τίτλος που αρμόζει σε όποιον ενεργεί ως τέτοιος. Όχι απαραίτητως λόγω κοινωνικής ευαισθησίας ή αίσθημα προσωπικής ευθύνης. Αλλά και ατομιστικά, εγωιστικά! Μάλιστα, αυτό είναι ίσως και πιο «ασφαλές» κίνητρο, με την έννοια ότι δεν προϋποθέτει τη δράση των άλλων για να είναι ενεργός κανείς. Με

4. Λεξικό της Νέας Ελληνικής, Γ. Μπαμπινιώτη, έκδοση Κέντρου Λεξικολογίας, 2002.

5. Λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη.

άλλα λόγια, ο πολίτης δεν επιτρέπει τη χρησιμοποίηση των άλλων ως άλλοθι για τη δική του αδράνεια! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Έλεγα λοιπόν για την πυρκαγιά. Σκέφτομαι πως, όταν φύσαγε έστω και λιγάκι, ο άνεμος περνούσε μέσα από το δάσος όπου φιλτράρονταν και κρύωνε, και μετά έπεφτε μέσα στην πόλη δροσίζοντάς την και καθαρίζοντάς την ταυτόχρονα. Τα δέντρα είναι το φυσικό κλιματιστικό κάθε περιοχής. Ακόμα και μέσα στην πόλη, όπου υπάρχουν πάρκα και δέντρα μειώνεται τοπικά η θερμοκρασία μέχρι και 7 C! Και οι Έλληνες αντιδρούν στο γεγονός αγοράζοντας κλιματιστικά! Σύμφωνα με στοιχεία που ανακοινώθηκαν στον Τύπο, η αύξηση των πωλήσεων των κλιματιστικών κατά τον μήνα Ιούνιο ήταν 132%, ενώ η συνολική αύξηση για το εξάμηνο Ιανουαρίου-Ιουνίου 2007 ήταν 84%. Κι αυτό μόνο για φέτος, καθώς ήδη η αγορά των κλιματιστικών έχει σημειώσει σημαντική άνοδο από τη δεκαετία του '90! «Ο φετινός Ιούνιος ήταν ο καλύτερος μήνας όλης της ιστορίας της Κωτσόβολος», δήλωσε ο διευθυντής marketing της εταιρείας. Και μην φανταστεί κανείς ότι αυτό συμβαίνει μόνο στην Ελλάδα: στοιχεία από άλλες χώρες, όπως η Ισπανία, για παράδειγμα, δείχνουν μια σημαντική στροφή όλο και περισσότερου κόσμου προς τα κλιματιστικά ως άμυνα απέναντι στις μεγάλες θερμοκρασίες.

Κι έτσι ο φαύλος κύκλος στενεύει όλο και πιο γοργά, όλο και πιο ασφυκτικά γύρω μας.

Από κείνη τη μέρα, από κείνη την Παρασκευή και μετά, όποτε βλέπω δάσος δεν μπορώ να το χαρώ όπως του αξίζει. Μόλις αφεθώ λίγο να θαυμάσω την ομορφιά του, το βλέπω να τυλίγεται στις φλόγες. Κι αυτός ο φόβος μακάρι να ήταν νευρωτικός. Μακάρι να ήταν μια προσωπική κρίση που θα περνούσε ή που θα έπρεπε να δω έναν... ψυχίατρο να με βοηθήσει! Όμως δεν είναι. Είναι φόβος πραγματικού, αναμενόμενου κινδύνου – όπως αποδείχτηκε και στη συνέχεια. Είναι φόβος απέναντι σ' ένα έργο που έχει ήδη αρχίσει και θα το δούμε όλο. Θα το δούμε εμείς, όχι τα παιδιά ή τα εγγόνια μας. Κι όμως, δεν αλλάζουμε κανάλι.

[Παρένθεση: το πρόβλημα της Γης και το λιώσιμο των πάγων

Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις και οι επιστήμονες έχουν προειδοποιήσει ήδη από τη δεκαετία του '60! Τότε μας φαινόταν μακριά, δεν ήταν ορατός ο κίνδυνος. Τώρα όμως που ζούμε το σενάριο, τι γίνεται; Για να καταλάβει κανείς τι ακριβώς συμβαίνει θα παραθέσω μερικά ενδεικτικά στοιχεία. Όπως γνωρίζουμε, η θερμοκρασία του πλανήτη μας έχει ανέβει λόγω της υπερβολικής συγκέντρωσης του διοξειδίου του άνθρακα που οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ανθρώπινη δραστηριότητα. Για να είμαστε πιο ακριβείς, οφείλεται στη

συγκεκριμένη δραστηριότητα που ξεκίνησε από τη Βιομηχανική Επανάσταση και μετά στην αναπτυγμένη Δύση. Πρόκειται δηλαδή για μια δραστηριότητα περίπου 200 χρόνων που συντελείται σε ένα μικρό κομμάτι του πλανήτη!

Από τη στιγμή που η Γη άρχισε να ανεβάζει θερμοκρασία με τόσο αφύσικο τρόπο, δηλαδή με τόσο ραγδαίους ρυθμούς και όχι όπως τυχόν θα μπορούσε να γίνει φυσικά μέσα στο πέρασμα των αιώνων, άρχισαν οι συνεχείς αλυσιδωτές αντιδράσεις. Διότι η φύση είναι μια αλυσίδα: η κίνηση στον έναν κρίκο της επιφέρει αντίστοιχες κινήσεις και στα υπόλοιπα σημεία της. Ας δούμε μια απ' όλες, την πιο σημαντική ίσως αντίδραση: το λιώσιμο των πάγων! Όλοι γνωρίζουμε πλέον ότι οι πάγοι στους πόλους της Γης έχουν αρχίσει και λιώνουν εξαιτίας της υπερθέρμανσης. Τι σημαίνει ότι οι πάγοι λιώνουν και ποιες είναι οι συνέπειες;

Η πρώτη και βασική συνέπεια είναι η διαταραχή ως και πλήρης παύση του Ρεύματος του Κόλπου (ή του Μεξικού, όπως λέγεται). Τι είναι το Ρεύμα του Κόλπου; Το Ρεύμα του Κόλπου είναι ο φυσικός «θερμοστάτης» της Ευρώπης, ο λόγος για τον οποίο η Ευρώπη, και ειδικά η βόρεια Ευρώπη, δεν είναι παγωμένη. Πρόκειται για ένα θερμό θαλάσσιο ρεύμα νερού που ξεκινάει από τον Κόλπο του Μεξικού όπου θερμαίνεται από τον τροπικό ήλιο και ρέει προς τον Βορρά. Στο ύψος της Πορτογαλίας περίπου χωρίζεται στα δύο, κι ένα μέρος του συνεχίζει προς τη Μεγάλη Βρετανία και τη βορειοδυτική Ευρώπη ανεβάζοντας τη θερμοκρασία τους. Το κύριο Ρεύμα φτάνει στην παγωμένη Γροιλανδία έχοντας πια κρυώσει. Εκεί ενσωματώνει το αλάτι που απελευθερώνεται από τον νεοσχηματιζόμενο θαλάσσιο πάγο, γίνεται βαρύτερο και βυθίζεται. Καθώς βυθίζεται, το κρύο πλέον νερό σχηματίζει υποθαλάσσια ρεύματα προς τον Κόλπο, όπου θα θερμανθούν ξανά για να συνεχιστεί το φαινόμενο. Καθοριστική σε αυτή τη διαδικασία είναι η ύπαρξη αλατιού, το οποίο βαραίνει το νερό και προκαλεί τη βύθισή του. Καθώς το θαλάσσιο νερό παγώνει για να σχηματίσει το στρώμα του πάγου, οι κρύσταλλοι του πάγου αποβάλλουν το άλας τους στο περιβάλλον νερό, καθιστώντας το έτσι βαρύτερο. Η δημιουργία πάγου είναι απαραίτητη για την αποβολή αυτού του αλατιού, που στη συνέχεια ενσωματώνεται στο ρεύμα που φτάνει εκεί και το βυθίζει. Έτσι, συνεχίζεται ο κύκλος ροής του Ρεύματος.

Τι συμβαίνει τώρα; Οι ερευνητές έχουν ανιχνεύσει τα πρώτα σημάδια μιας επιβράδυνσης στο Ρεύμα του Κόλπου – επιβράδυνση κατά 30% περίπου από το 1992 ως σήμερα! Η ταχύτητα του Ρεύματος επιβραδύνεται επειδή το φαινόμενο του θερμοκηπίου έχει εξασθενίσει έναν από τους «κινητήρες» του: τη βύθιση παγωμένου νερού στη θάλασσα της Γροιλανδίας. Κι αυτό με τη σειρά του επειδή ο πάγος δεν σχηματίζεται με τους κανονικούς ρυθμούς του, λόγω της υπερθέρμανσης. Έτσι, η θέρμανση εμποδίζει την ικανοποιητική βύθιση του αλμυρού ψυχρού νερού που δίνει ώθηση για να ξεκινήσει

η διαδικασία επιστροφής του στον Τροπικό Κύκλο. Πλέον υπάρχουν και οι πειραματικές αποδείξεις του φαινομένου. Ο κ. Wadhams, καθηγητής της Ωκεάνιας Φυσικής στο πανεπιστήμιο του Cambridge, χρησιμοποίησε βαθυσκάφη του βρετανικού Πολεμικού Ναυτικού για να ερευνήσει κάτω από τη θάλασσα της Γροιλανδίας, στους αιώνιους πάγους της Αρκτικής. Εκεί, με μηχανήματα sonar μέτρησαν πως ο πάγος έχει γίνει λεπτότερος κατά 46% απ' ό,τι τα είκοσι προηγούμενα χρόνια. Τα αποτελέσματα από αυτές τις έρευνες τον προέτρεψαν να εστιάσει την προσοχή του στο κρηπίδωμα του πάγου Odden, το οποίο πρέπει να αυξάνεται κάθε χειμώνα στη θάλασσα της Γροιλανδίας. Αντ' αυτού, το κρηπίδωμα του πάγου Odden της Γροιλανδίας έχει σταματήσει να σχηματίζεται: για τελευταία φορά εμφανίστηκε πλήρως το 1997. «Στο παρελθόν μπορούσαμε να δούμε 9 έως 12 γιγαντιαίες στήλες [«καμινάδες», όπως ονομάζονται οι στήλες κρύου, πυκνού νερού που βυθίζονται από την επιφάνεια σε βάθος 3.000 μέτρων] κάτω από το κρηπίδωμα κάθε χρονιά. Στο πιο πρόσφατο ταξίδι μας βρήκαμε μόνο δύο και ήταν τόσο αδύνατες που το βυθισμένο νερό δεν θα μπορούσε να φθάσει στο βυθό», αναφέρει ο Wadhams και συμπληρώνει: «Πρόκειται για την αρχή μιας κλιματικής αναστάτωσης».

Η μεταβολή αυτή δεν βρίσκεται σε συμφωνία με τον φυσικό κύκλο των 70 ετών που ακολουθεί το ρεύμα, και οι επιστήμονες δεν αποκλείουν την πλήρη διακοπή του ρεύματος τις προσεχείς δεκαετίες. Η διακοπή αυτή θα μπορούσε να μειώσει τη μέση θερμοκρασία της Ευρώπης κατά 5 έως 10 βαθμούς. Να σημειωθεί ότι το Ρεύμα του Κόλπου, ισχυρό, ζεστό και ταχύ, μεταφέρει στο Ηνωμένο Βασίλειο 27.000 φορές περισσότερη ζέστη από εκείνη που παράγουν συνολικά όλοι οι ενεργειακοί σταθμοί της χώρας, θερμαίνοντας τη Μεγάλη Βρετανία κατά 5-8 °C. Ο Wadhams και οι συνάδελφοί του προβλέπουν ότι η επιβράδυνση του Ρεύματος του Κόλπου είναι πιθανό να συνοδευτεί και από άλλα αποτελέσματα, όπως η πλήρης τήξη του αρκτικού πάγου κατά το καλοκαίρι το νωρίτερο το 2020 και σχεδόν βέβαια μέχρι το 2080.

Το Ρεύμα του Κόλπου είχε διακοπεί για τελευταία φορά στο τέλος της τελευταίας παγετώδους περιόδου, πριν από 12.000 χρόνια. Μετά το τέλος της τελευταίας εποχής των παγετώνων και μετά το λιώσιμο τεράστιων ποσοτήτων πάγου, ελαττώθηκε η αλατότητα των νερών του Βόρειου Ατλαντικού λόγω της εισροής όλου αυτού του νέου γλυκού νερού. Ως αποτέλεσμα, τα ωκεάνια ύδατα στον Βόρειο Ατλαντικό ήταν λιγότερο πυκνά και δεν καταβυθίζονταν πλέον, κάτι το οποίο προκάλεσε τη διακοπή της ροής του ρεύματος του Κόλπου του Μεξικού. Οι θερμοκρασίες στη βορειοδυτική Ευρώπη ελαττώθηκαν κατά 5° C μέσα σε λίγες μόνο δεκαετίες αφότου συνέβη αυτό.

Τα στοιχεία αυτά φαίνεται πως έγιναν σενάριο για την κινηματογραφική ταινία *Η Επόμενη Μέρα*. Η ταινία περιγράφει ουσιαστικά μια μέρα κατά την οποία συμβαίνουν όλα όσα προβλέπει η προειδοποίηση της W.W.F. (World

Wide Fund for nature, Παγκόσμιο Ταμείο για τη φύση)⁶, με μια σαφή υπερβολή χάριν της κινηματογραφικής απόδοσης. Έτσι, η βόρεια Αμερική παγώνει ξαφνικά και ακαριαία, με αποτέλεσμα την Επόμενη Μέρα να υπάρχει μαζικό μεταναστευτικό ρεύμα προς το Μεξικό. Παρόλο που η ταινία είναι αυτό που λέμε «αμερικανιά», δεν είναι μια εντελώς φανταστική ταινία, αλλά μια επισημονικά τεκμηριωμένη εκδοχή, τραβηγμένη ίσως από τα μαλλιά! Αυτά που στην ταινία συμβαίνουν μέσα σε μια μέρα, στην πραγματικότητα θα συμβούν μέσα σε μερικά χρόνια. Και, όπως και στην ταινία, έχουν ήδη ξεκινήσει αλλά λίγοι τα βλέπουν και ακόμα πιο λίγοι αποδέχονται την αναγκαιότητα δράσης. Επειδή η όποια δράση σημαίνει προσωπικό κόστος. Σημαίνει υπαναχώρηση από τον τρόπο ζωής στον οποίο έχουμε συνηθίσει. Και βασικά αναφέρομαι στον Δυτικό τρόπο ζωής. Αυτόν που σε 150-200 χρόνια άλλαξε ισορροπίες εκατοντάδων αιώνων στον πλανήτη.

Είναι βέβαιο ότι η διαταραχή ενός τόσο ισχυρού κρίκου στην αλυσίδα της φύσης δεν θα μας αφήσει αλώβητους. Ήδη η στάθμη της θάλασσας έχει αρχίσει και ανεβαίνει και νησιωτικά συμπλέγματα στον Ειρηνικό κινδυνεύουν να εξαφανιστούν (όπως το Κιριμπάτι, με 90.000 κατοίκους). Επίσης, το 2005 έκανε την εμφάνισή του το λεγόμενο Νησί της Υπερθέρμανσης: νησί που δεν φαινόταν στις φωτογραφίες του 1995 διότι αποτελούσε οργανικό κομμάτι της παγοκρηπίδας⁷ της Γροιλανδίας – της δεύτερης μεγαλύτερης στον κόσμο μετά της Ανταρκτικής. Το νησί που ξεσκεπάστηκε εξαιτίας της τήξης των πάγων αποτελεί τραγικό σύμβολο της ταχύτατα αφανιζόμενης παγοκρηπίδας της Γροιλανδίας, που αποτελείται από 2,5 εκατομμύρια κυβικά χιλιόμετρα πάγου! Αν λιώσει, ή μάλλον όταν λιώσει και ο πάγος της Γροιλανδίας, η στάθμη της θάλασσας θα ανέβει μέχρι και επτά ολόκληρα μέτρα. Σε αυτή την περίπτωση, θα πλημμυρίσει το Λονδίνο, θα εξαφανιστεί η Ολλανδία και τα περισσότερα νησιώτικα συμπλέγματα, και τα παραλιακά συγκροτήματα που θα χτιστούν στις ελληνικές ακτές, πάνω στα αποκαΐδια, θα γίνουν υποβρύχια⁸. Θα υπάρξουν, βέβαια, και οι ευνοημένοι. Όπως ο Θάναος που έχτισε σπίτι στο βουνό λέγοντας ότι σύντομα θα γίνει παραθαλάσσιο!

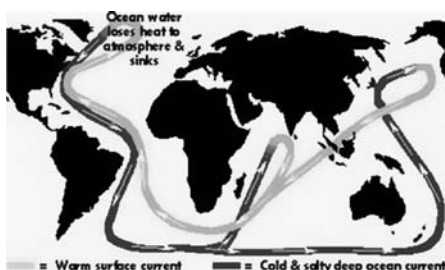
6. Η W.W.F. είχε ανακοινώσει πριν από τέσσερα περίπου χρόνια τα στοιχεία σχετικά με το Ρεύμα του Κόλπου και ανέφερε ότι απέμεναν δέκα χρόνια μέχρι να γίνει η κατάσταση μη αναστρέψιμη!

7. Παγοκρηπίδα: συμπαγές κομμάτι (αιώνιου) πάγου που σχηματίζεται κατά μήκος των ακτογραμμών. Αν και το λιώσιμο των παγοκρηπίδων δεν ανεβάζει τη στάθμη της θάλασσας, αφού επιπλέουν στην επιφάνειά της, εντούτοις συγκρατούν τα τεράστια παγόβουνα που, χωρίς αυτές, θα έφευγαν ταχύτερα στη θάλασσα.

8. Οι πάγοι που λιώνουν από περιοχές όπως η Γροιλανδία είναι καθοριστικοί για τη στάθμη της θάλασσας διότι πρόκειται για πάγους που στέκονται πάνω σε χερσαία

Φυσικά, το Ρεύμα του Κόλπου προφανώς θα έχει και άλλες συνέπειες, στην όχι κοντινή μας Ευρώπη. Όπως φαίνεται από τη φωτογραφία, το Ρεύμα του Κόλπου αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της συνολικής θαλάσσιας κίνησης υδάτων. Συνεπώς...

Η άλλη σημαντική συνέπεια από την υπερθέρμανση του πλανήτη σχετίζεται με το λιώσιμο των πάγων καθαυτό. Όπως αναφέραμε, η υπερθέρμανση του πλανήτη οφείλεται στο φαινόμενο του θερμοκηπίου. Τι είναι το φαινόμενο του θερμοκηπίου; Πρόκειται για την υπερσυγκέντρωση στην ατμόσφαιρα διοξειδίου τού άνθρακα, το οποίο προκαλεί τη συγκέντρωση περισσότερης

Από το Εργαστήριο Αεριοπρωώθησης της NASA, Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Καλιφόρνια, Τοπογραφία της επιφάνειας των ωκεανών από το διάστημα (με γκρί απεικονίζεται το ζεστό επιφανειακό ρεύμα και με μαύρο το κρύο βυθιζόμενο ρεύμα)

θερμότητας στην ατμόσφαιρα απ' όση θα χρειαζόταν. Το πρόβλημα είναι η υπερσυγκέντρωση και όχι η ύπαρξη διοξειδίου του άνθρακα. Η ύπαρξη διοξειδίου του άνθρακα, καθώς και άλλων αερίων, στην ατμόσφαιρα είναι ο λόγος για τον οποίον υπάρχει ζωή στον πλανήτη. Το διοξείδιο του άνθρακα συγκρατεί την ενέργεια που φτάνει στη γη από τις ακτίδες του ήλιου, εμποδίζοντάς την να φύγει πίσω στο διάστημα. Έτσι, για παράδειγμα, διατηρεί τη ζεστασιά του τη νύχτα ο πλανήτης. Όταν, όμως, απελευθερώνονται περισσότερα τέτοια αέρια από τις ανθρώπινες δραστηριότητες (κυρίως από την καύση του πετρελαίου και του άνθρακα για την παραγωγή ενέργειας), όλο και περισσότερη ζέστη εγκλωβίζεται στη γη διαταράσσοντας την ισορροπία και δημιουργώντας υπερθέρμανση.

γη: το νερό που στέλνουν στη θάλασσα είναι επιπλέον νερό που ανεβάζει τη στάθμη της. Αντιθέτως, τα παγόβουνα που λιώνουν, πέρα από την υπερθέρμανση που υποδεικνύουν, δεν έχουν άλλες συνέπειες ως προς τη στάθμη της θάλασσας γιατί πρόκειται ήδη για όγκο νερού που επιπλέει σε αυτήν!

Κι εδώ ξεκινά ένας φαύλος κύκλος. Η άνοδος της θερμοκρασίας λιώνει τους πάγους. Καθώς οι πάγοι λιώνουν, όλο και λιγότερη ηλιακή ενέργεια αντανακλάται πίσω στο διάστημα. Αυτό επειδή ο πάγος αντανακλά το 90% της ηλιακής ενέργειας που φτάνει στη γη και την στέλνει... από κει που 'ρθε⁹! Αντιθέτως, το χώμα και τα φυτά αντανακλούν το 20% ενώ οι ωκεανοί μόλις το 10%. Λιγότερος πάγος σημαίνει ότι περισσότερη ηλιακή ενέργεια παραμένει στη γη, με αποτέλεσμα να αυξάνεται περαιτέρω η θερμοκρασία. Καθώς η θερμοκρασία ανεβαίνει, όλο και λιγότερες ποσότητες πάγου δημιουργούνται καθώς η τήξη του νερού επιβραδύνεται, ενώ ο υπάρχων πάγος λιώνει με επιταχυνόμενους ρυθμούς. Σημαίνει επίσης πιο ζεστές θάλασσες, αφού ο ωκεανός απορροφά σχεδόν το σύνολο της ηλιακής ενέργειας, με αποτέλεσμα να διαταράσσεται η ροή των θαλάσσιων ρευμάτων, όπως το Ρεύμα του Κόλπου. Έτσι, μπορεί να έχουμε το εξής παράδοξο: περισσότερη συνολικά ζέστη στον πλανήτη, αλλά έντονο κρύο στις ηπείρους. Και δεν είναι μόνο αυτό: υπάρχει ένα feedback loop, όπως ονομάζεται, που πρακτικά σημαίνει ότι, μόλις εξαφανιστούν οι πάγοι του Βόρειου Πόλου, το συγκριτικά θερμότερο νερό που υπάρχει από κάτω θα απελευθερώσει και αυτό τη θερμότητά του.

Ταυτόχρονα, και εδώ είναι το κυριότερο σημείο, το λιώσιμο των πάγων απελευθερώνει με τη σειρά του μεγάλες ποσότητες «αερίων του θερμοκηπίου» στην ατμόσφαιρα. Οι ποσότητες αυτές έχουν εγκλωβιστεί στο έδαφος κάτω από τους αιώνιους πάγους που, ως φυσικό μονωτικό, δεν τις αφήνουν να απελευθερωθούν. Πρόκειται για οργανική ύλη μέσα στο χώμα που, μόλις έρθει σε επαφή με τη ζέστη της ατμόσφαιρας και αποσυντεθεί, θα αρχίσει να απελευθερώνει αέρια στην ατμόσφαιρα (μεθάνιο και διοξείδιο του άνθρακα). Με το λιώσιμο των αιώνιων πάγων, αυτές οι ποσότητες που παραμένουν εγκλωβισμένες εδώ και (περίπου) 8.000 χρόνια, θα ενσωματωθούν στην ατμόσφαιρα. Για τι ποσότητες μιλάμε; Υπολογίζονται σε 200 έως 800 γιγαντόνους συνολικά. Πρόκειται για τεράστιο μέγεθος, αν αναλογιστούμε ότι η αντίστοιχη σημερινή παραγόμενη ποσότητα της συνολικής ανθρώπινης δραστηριότητας υπολογίζεται σε 7 μεγατόνους το χρόνο¹⁰!

Όπως γίνεται κατανοητό, ότι, αν –ή όταν– αρχίσει η διαδικασία, δεν υπάρχει επιστροφή: το λιώσιμο των πάγων και η ενίσχυση του φαινομένου

9. Οι παγωμένοι πόλοι της Γης λειτουργούν σαν καθρέπτες που αντανακλούν το φως. Για τον ίδιο λόγο φοράμε το καλοκαίρι ανοιχτόχρωμα ρούχα.

10. Τα στοιχεία αυτά έδωσε στη δημοσιότητα ο David Lawrence, του Εθνικού Κέντρου Έρευνας της Ατμόσφαιρας (National Center for Atmospheric Research, NCAR) της πόλης Boulder, στο Colorado των Ηνωμένων Πολιτειών, και έχουν δημοσιευτεί στο αφιέρωμα του περιοδικού *TIME*, στις 26 Μαρτίου 2006.

του θερμοκηπίου θα συμβούν με επιτάχυνση *γεωμετρικής προόδου*. Δηλαδή, ανεξέλεγκτη. Ήδη, πολλοί επιστήμονες αναρωτιούνται αν υπάρχει επιστροφή, δηλαδή αν έχουμε κιόλας εισέλθει σε αυτή τη φάση της γεωμετρικής προόδου. Απαξ και ξεκινήσει, θα ενεργοποιηθεί ο φαύλος κύκλος που μόλις ανέφερα και, από κει πέρα, ό,τι και να κάνει ο άνθρωπος, η ίδια η φύση θα έχει ενεργοποιήσει τη διαδικασία αυτοϊακής της. Σαν τον οργανισμό που ανεβάζει πυρετό προκειμένου να απαλλαχτεί από τον βλαβερό ιό που υπάρχει μέσα του. Αντιλαμβάνεται κανείς ποιος είναι ο βλαβερός ιός σε αυτή την περίπτωση, έτσι δεν είναι;

Και όλα αυτά χωρίς να υπολογίσουμε άλλους παράγοντες, όπως για παράδειγμα το κάψιμο/κόψιμο των δέντρων (η καύση, όπου συμβαίνει, απελευθερώνει βλαβερά αέρια, στερεί τη χλωρίδα που απορροφά διοξείδιο του άνθρακα και απελευθερώνει οξυγόνο, και καθιστά το χώμα αδύναμο να συγκρατήσει το νερό...) Και ούτω καθεξής. Αν αναλύσουμε τον κάθε παράγοντα χωριστά θα δούμε στοιχεία ανάλογα με αυτά που παρέθεσα ως τώρα. Και όλα αυτά συμβαίνουν επειδή ο Δυτικός άνθρωπος δημιούργησε έναν τεχνολογικό και βιομηχανικό πολιτισμό που καταστρέφει τη φύση. Μόνο οι Η.Π.Α., για παράδειγμα, παράγουν το 25% των αερίων που οφείλονται για το φαινόμενο του θερμοκηπίου, ενώ έχουν μόνο το 5% του παγκόσμιου πληθυσμού. Και, δεν αναφέρομαι σ' αυτό για να πω πόσο «κακές» είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες. Το αναφέρω ακριβώς επειδή στις Η.Π.Α. αυτά τα επιτεύγματα, που θεωρούνται ως το απαύγασμα του πολιτισμού και της προόδου, κυριαρχούν στον τρόπο ζωής και στην νοοτροπία των ανθρώπων – όπως και στην Ευρώπη άλλωστε. Η δυσαναλογία του μεγέθους των Η.Π.Α. σε σχέση με την επιβάρυνση που προκαλούν στον πλανήτη είναι η ίδια η δυσαναλογία του βιομηχανικού πολιτισμού σε σχέση με τον φυσικό κύκλο της ζωής. Και αυτό μας αφορά όλους. Ειδικά τώρα που, όλο περηφάνια, ο Δυτικός άνθρωπος βλέπει το πολιτισμικό του τερατούργημα να επεκτείνεται στις πόλεις-μεγαθήρια της Ασίας!

Το γεγονός ότι και οι πιο απαισιόδοξες προβλέψεις των επιστημόνων έχουν ήδη διαψευστεί από την πραγματικότητα προς το χειρότερο είναι άκρως ανησυχητικό. Θα δώσω μόνο ένα στοιχείο ακόμη: το διοξείδιο του άνθρακα, αν και αποτελεί ένα πολύ μικρό συστατικό της ατμόσφαιρας (μετριέται σε λίγες εκατοντάδες μονάδες ανά ένα εκατομμύριο), είναι ουσιώδες για την ομαλή ρύθμιση της θερμοκρασίας. Όμως, η διαταραχή των ποσοστών του είναι καθοριστική για το κλίμα του πλανήτη. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας εποχής των πάγων, η συγκέντρωσή του ήταν 180 εκατομμυριοστά ανά μονάδα όγκου, οπότε η Γη πάγωσε. Πριν τη Βιομηχανική Επανάσταση είχε φτάσει στα 280 εκατομμυριοστά, ενώ μόλις τα τελευταία 250 χρόνια το έχουμε ανεβάσει στα 381 εκατομμυριοστά.

Οι επιστήμονες της ΝΑΣΑ (N.A.S.A., National Aero-nautics and Space Administration) αναφέρουν το 2005 ως την πιο ζεστή χρονιά του αιώνα και επισημαίνουν ότι, εφόσον το φαινόμενο της υπερθέρμανσης ξεκινήσει, ουσιαστικά θα ενεργοποιηθούν μηχανισμοί που θα το κινητοποιούν αυτομάτως. Το παράδειγμα της Γροιλανδίας είναι χαρακτηριστικό. Ερευνητές ανέλυσαν στοιχεία από τους δορυφόρους και ανακάλυψαν ότι η Γροιλανδία όχι απλώς λιώνει αλλά λιώνει με διπλάσιους ρυθμούς: 53 κυβικά μίλια πάγου το 2005, ενώ το 1996 μόλις 22 κυβικά μίλια! Ένα κυβικό μίλι νερού είναι περίπου πέντε φορές η ποσότητα νερού που καταναλώνει μια πόλη όπως το Los Angeles το χρόνο!

Πολλά αφιερώματα έχουν γίνει για το θέμα σε περιοδικά του εξωτερικού. Το εξώφυλλο του περιοδικού *Time*, απ' όπου και πολλά απ' τα παραπάνω στοιχεία, είναι παραπάνω από εύγλωττο¹¹. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Όπως ίσως γίνεται αντιληπτό, τα παραπάνω δεδομένα δεν συνιστούν υπερβολή καθώς αυτά για τα οποία οι μελετητές προειδοποιούσαν από τη δεκαετία του 1960 και φαίνονταν τότε μακρινά, τώρα μας χτύπησαν την πόρτα και μπήκαν και στο σπίτι μας. Μήπως η αλήθεια είναι κάπου στη μέση; θα αναρωτηθεί ένας... άπιστος Θωμάς. Προσωπικά, πολύ θα ήθελα να το πιστέψω, αλλά δεν μπορώ. Σε επιστημονικό επίπεδο, που είναι και το σημαντικότερο, οι μελέτες των ειδικών συγκλίνουν στα ίδια πάνω-κάτω συμπεράσματα, τόσο ως προς τα αίτια όσο και σε ό,τι αφορά τις αναμενόμενες συνέπειες. Μάλιστα, οι προβλέψεις τους επαληθεύονται συντομότερα και απ' τα πιο απαισιόδοξα σενάρια. Για παράδειγμα, στις **26 Μαρτίου 2008**, το αμερικανικό τηλεοπτικό δίκτυο C.N.N. (Cable News Network) μετέδωσε την είδηση ότι αποκολλήθηκε κομμάτι πάγου στην Ανταρκτική (από το ακρωτήριο που πλησιάζει τη Χιλή) μεγέθους 13.680 τετραγωνικών χιλιομέτρων! Όσο το ένα δέκατο της Ελλάδας. Όσο δύο Παρίσια! Ο ερευνητής του Εθνικού Κέντρου Στοιχείων περί Χιονιού και Πάγων που ήταν καλεσμένος στην εκπομπή δήλωσε ότι αυτή δεν ήταν μια αναπάντεχη εξέλιξη ως προς το συμβάν, αλλά ως προς τον χρόνο που εκδηλώθηκε: περίμεναν πως θα συνέβαινε κάτι τέτοιο,

11. Τα στοιχεία αυτά για το Ρεύμα του Κόλπου αποτελούνται από μια συρραφή πληροφοριών, όπως αυτές δημοσιεύτηκαν σε σχετικές ιστοσελίδες, στον Τύπο, στις ιστοσελίδες της W.W.F, της Wikipedia, στον *Economist*, στο αφιέρωμα του *Time*, κ.ά.

αλλά σε δεκαπέντε χρόνια από τώρα! Είναι ανησυχητικό, είπε, ότι «το φαινόμενο του θερμοκηπίου εξελίσσεται με ρυθμούς πολύ ταχύτερους και απ' τις πιο απαισιόδοξες προβλέψεις μας...». Η επόμενη ερώτηση του Αμερικανού τηλεπαρουσιαστή ήταν αν αυτό οφείλεται σε ανθρώπινη δραστηριότητα. Κι ως το είχε μόλις διατυπώσει ο επιστήμονας!

Βέβαια, και χωρίς να είναι κανείς επιστήμονας, μπορεί αν θέλει να κατανοήσει τι συμβαίνει. Σκεφτείτε απλώς πώς θα ήταν ο πλανήτης αν όλοι οι κάτοικοι του ζούσαν όπως ζούμε εμείς, οι Δυτικοί. Σκεφτείτε να είχαν όλοι αυτοκίνητα, έστω ένα ανά οικογένεια και όχι δύο ή τρία όπως εμείς. Να είχαν τηλεοράσεις – μία κάθε σπίτι, όχι δυο-τρεις όπως εμείς... Κινητά, υπολογιστές, play-station... Ηλεκτρικούς αποχυμωτές – αφού με το χέρι δεν μπορούμε να στύσουμε... Ηλεκτρικές κουζίνες και φούρνους μικροκυμάτων, λάμπες αναμμένες όλο το βράδυ για λόγους διαφημιστικούς, και G.P.S. (Global Positioning System) στο αμάξι για να... ξέρουμε πού βρισκόμαστε! Σκεφτείτε να έμεναν όλοι σε πολυκατοικίες από μπετόν ή ουρανοξύστες από γυαλί¹², απομονωμένοι από τη φύση, απ' τις καλλιέργειες, απ' όλα. Σκεφτείτε απλώς η Βιομηχανική Επανάσταση, που συνέβη στη Δύση μόλις πριν από 200 χρόνια και έχει ήδη επιφέρει τόσο ραγδαίες αλλαγές (στις σχέσεις, στην επιστήμη ή τεχνολογία, στην πολιτική, στην κοινωνία) σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα (λίγο σε σχέση με την παραμονή του *homo sapiens* πάνω στη γη), να είχε συμβεί σε όλο τον πλανήτη!

Σε πολιτικό επίπεδο, το γεγονός ότι η ομοσπονδιακή κυβέρνηση των Η.Π.Α. και οι πετρελαϊκές εταιρείες, για παράδειγμα, πληρώνουν προκειμένου να προωθηθεί η αντίθετη άποψη δημιουργεί έντονο προβληματισμό. Συγκεκριμένες ομάδες επιστημόνων και ανεξάρτητες(;) Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) έχουν χρηματοδοτηθεί ώστε να αντικρούσουν τους «ευαίσθητους περιβαλλοντολόγους», όπως λένε χλευαστικά, με το επιχείρημα ότι τα πρόσφατα συμβάντα είναι φυσικές αντιδράσεις του πλανήτη, ο οποίος και στο παρελθόν πέρασε φάσεις υπερθέρμανσης, και ότι δεν είναι αποδεδειγμένο πως ευθύνεται η ανθρώπινη δραστηριότητα. Έτσι, οι... άπιστοι Θωμάδες βρήκαν βολικό άλλοθι για τη συνέχιση της καταστροφής του ίδιου

12. Τα κτήρια από γυαλί είναι τα πιο αντι-οικολογικά κτίσματα που έχει δημιουργήσει ο άνθρωπος. Πρόκειται για κτήρια που απαιτούν τεράστιες ποσότητες ενέργειας για τη θέρμανση και ψύξη τους, δεδομένου ότι το γυαλί είναι από τα χειρότερα μονωτικά υλικά. Δεν είναι τυχαίο ότι έχουν πρόσφατα υπάρξει αποφάσεις δικαστηρίων που δικαίωσαν τους περίοικους μεγάλων γυάλινων κτηρίων επειδή υφίσταντο τη θερμική ακτινοβολία του κτηρίου με αποτέλεσμα να μην μπορούν, για παράδειγμα, να βγουν στα μπαλκόνια τους. Επίσης, κάθε μετακίνηση εντός τους απαιτεί τη χρήση ηλεκτρικού (ασανσέρ).

τους του σπιτιού, της Γης. Αυτή η τακτική έχει προκαλέσει την οργή πολλών επιστημόνων και τη συνακόλουθη έκρηξή της: πρόσφατα ο ερευνητής της ΝΑΣΑ, κ. Χάνσεν (Jim Hansen, διευθυντής του Goddard Institute for Space Studies και χρόνια ασχολούμενος με το ζήτημα της υπερθέρμανσης), εξέθεσε δημόσια τη διαμαρτυρία του για το γεγονός ότι αξιωματούχοι του Λευκού Οίκου τον παρενόχλησαν επειδή προσπάθησε να σημάνει τον κώδωνα του κινδύνου για τον πλανήτη. Όπως είπε στον συντάκτη του περιοδικού *TIME* (26 Μαρτίου 2006), «Η δημοκρατία υποτίθεται ότι λειτουργεί στη βάση της επαρκούς ενημέρωσης των πολιτών», και πρόσθεσε: «προσπαθούν να αρνηθούν τα επιστημονικά αποτελέσματα».

Αυτό όμως που πείθει πάνω απ' όλα υπέρ της άποψης των επιστημόνων είναι το εμπειρικό επίπεδο. Η παρατήρηση που επαληθεύει με τραγικό τρόπο τις επιστημονικές προβλέψεις. Ενώ κανονικά οι κλιματολογικές μεταβολές που οφείλονται στη φυσική λειτουργία του πλανητικού οικοσυστήματος θα συνέβαιναν τόσο αργά ώστε η ανθρώπινη εμπειρία να μην μπορεί να τις αποτυπώσει, παρά μόνο να διαπιστωθούν εκ των υστέρων, σήμερα βιώνει τις αλλαγές στο κλίμα η ίδια γενιά! Αυτό το γεγονός είναι από μόνο του ενδεικτικό και αποδεικτικό της σοβαρότητας της κατάστασης και της ευθύνης του ανθρώπινου παράγοντα. Πόσο μάλλον που τα σημάδια είναι πιο εμφανή σήμερα παρά ποτέ. Δηλαδή, ενώ οι γονείς μας, για παράδειγμα, άρχισαν να διαπιστώνουν ιδίοις όμμασι τα σημάδια τις κλιματολογικής αλλαγής σε προχωρημένη ηλικία, εμείς βιώνουμε τις μεταβολές ήδη σε σχετικά νεαρή ηλικία. Και τα παιδιά μας γεννιούνται μέσα σε αυτές!

Από αυτή την άποψη, άλλωστε είναι καθοριστική η σημερινή γενιά, μεταξύ 15 και 45, μιας και έχει συνειδητοποιήσει την αναγκαιότητα αλλαγής. Φαντάζομαι...

Η Χρονιά που μας Πέρασε

Σχετικά με τη συνειδητοποίηση του κόσμου, το διάστημα από τον Σεπτέμβριο του 2006 ως τον Σεπτέμβριο του 2007 υπήρξε καθοριστικό.

Αυτός ο χειμώνας δεν ήρθε ποτέ. Θαρρείς πως τον είχαν κλεισμένο σε μπουκάλι και ξέφυγε μόνο σε 2-3 ξαφνικές χειμωνιάτικες ριπές. Ολιγοήμερες χειμωνιάτικες υποσχέσεις που δεν υλοποιήθηκαν ποτέ! Ριπές όχι καθ' υπερβολήν, αλλά κυριολεκτικά. Ο χειμώνας ήρθε σαν κλέφτης, σύντομος επισκέπτης ή... αποδράσας εκδικητής. Τρία τριήμερα όλα κι όλα. Το πρώτο ήταν στα τέλη Οκτωβρίου: ξαφνικά, από κει που κάναμε ακόμη μπάνια στη θάλασσα, η θερμοκρασία έπεσε στους 5 °C (η μέγιστη)! Εν μία νυκτί και για τρεις μόνο μέρες. Και στο δεύτερο (στα μέσα Ιανουαρίου 2007) οι ειδήσεις

από την Ευρώπη ήταν καταλυτικές: μπλακ-άουτ στο ηλεκτρικό, παγωμένα τα πάντα στον Βορρά, πλημμύρες στον Νότο... Κι όλα αυτά συνέβησαν ταυτόχρονα σε ένα διήμερο σάρωμα των πάντων το οποίο περιείχε έντονες χιονοπτώσεις, σφοδρούς ανέμους, οδικά ατυχήματα, διακοπές ρεύματος, αποκλεισμένα αεροδρόμια, και μερικούς νεκρούς.

Αυτή ήταν η πιο άνυδρη χρονιά. Οι βροχές ήταν ελάχιστες και, όταν τελικά έρχονταν, τα τηλεοπτικά κανάλια προειδοποιούσαν για «ακραία καιρικά φαινόμενα»! Και το χιόνι άφαντο. [Μας τη φύλαγε για τον... Ιούνιο!] Και αυτό είναι το χειρότερο διότι το χιόνι λιώνει σιγά-σιγά και γεμίζει τους υδροφόρους ορίζοντες πάνω και κάτω από τη γη. Κι έτσι η γη δεν ξεδίψασε καθόλου.

Μ' αυτά και μ' εκείνα τελικά δεν καταλάβαμε ούτε Φθινόπωρο ούτε Άνοιξη. Αυτές οι δύο εποχές λειτουργούν ως προετοιμασία για τον Χειμώνα και το Καλοκαίρι. Είναι τα ενδιάμεσα στάδια, χωρίς βέβαια αυτό να μειώνει την αυτονομία της ομορφιάς τους. Το Φθινόπωρο βρέχει· αλλά πέρυσι δεν έβρεξε. Κι εμείς κάναμε μπάνιο στη θάλασσα ως τις αρχές του Νοέμβρη – χωρίς να είμαστε χειμερινοί κολυμβητές. «Μαζεύαμε ελιές μέσ' στον καύσωνα», είπε ο Θάνος. Όταν πια αποφάσισε να έρθει το Φθινόπωρο, τέλη Νοέμβρη με αρχές Δεκέμβρη περίπου, ήταν η ώρα του Χειμώνα. Το αργοπορημένο Φθινόπωρο ήρθε χωρίς τη χαρά της εναλλαγής του, παρά μόνο με την αγωνία του χωρισμού: η μνηστή του, η βροχή, το είχε εγκαταλείψει.

Έχω ένα παλτό. Ζεστό, χειμωνιάτικο. Το έχω χρόνια. Έχουμε περάσει πολλούς χειμώνες μαζί! Κάθε χρόνο περιμένω πότε θα κρυώσει για τα καλά ο καιρός. Τότε, το ξεκρεμώ από την ντουλάπα, το ξετυλίγω από τα προστατευτικά σεντόνια και το φοράω. Καθημερινά, παίρνει τη θέση του δίπλα στην πόρτα, μέχρι να ξαναζεστάνει ο καιρός και να ξανανέβει στα χειμωνιάτικα. Η πρώτη μέρα που το φοράω έχει έναν συμβολισμό: σηματοδοτεί την αλλαγή της εποχής, το σκούραιμα των ρούχων σε όλη την γκαρνταρόμπα μέχρι να ξαναοίξει ο καιρός. Έρχεται το κρύο, αυτό σημαίνει.

Τον χειμώνα που μας πέρασε, η πρώτη μέρα που έβγαλα το παλτό μου από το σκοτάδι για να με συντροφεύσει στο κρύο συνοδεύτηκε από τελείως διαφορετικούς συνειρμούς. Είχε ήδη περάσει και ο Νοέμβριος και δεν υπήρχε κανένα σημάδι ότι θα χρειαστώ το παλτό μου. Μπήκε και ο Δεκέμβρης. Άρχισα να ανησυχώ! Πότε θα βγάλω το παλτό μου από την ντουλάπα επιτέλους; Στο τζάκι της Αντιγόνης πότε θα μαζευτούμε; Και τα πουλάκια πότε θα αποδημήσουν επιτέλους;

Ο Δεκέμβρης προχωρά, κοντεύει να φύγει κιόλας και το παλτό είναι ακόμη στην ντουλάπα. Είναι παραμονή Χριστουγέννων. Αποφασίζω να το ξεκρεμάσω. Όχι, δεν κρύωσε ο καιρός. Απλώς το θέλω. Θα 'ναι βράδυ και θα

ντυθώ ελαφρά. Η χαρά που πάντα ένιωθα με αυτή τη διαδικασία έχει μετριαστεί. Έχει χαθεί ο συμβολισμός. Επειδή το ξεκρέμασμα του σκούρου ρούχου από τη ντουλάπα δεν έγινε αβίαστα, φυσικά. Έγινε επειδή το επιδίωξα. Μέχρι τον Μάρτη που ήρθε η... Άνοιξη, πρέπει να το φόρεσα το πολύ 10 φορές.

Τον Ιανουάριο αρχίζει η διάχυτη ανησυχία να εξωτερικεύεται. Ως τότε όλοι περίμεναν σιωπηλά ότι κάτι θα αλλάξει. Ότι ο Χειμώνας απλώς αργόπορησε αλλά δεν μας ξέχασε. Και οι αμυγδαλιές έχουν στο μεταξύ ανθήσει. Στην πραγματικότητα, όμως, ο Χειμώνας θύμωσε. Θύμωσε πολύ επειδή τον διώξαμε. Και τώρα μας κρατάει μούτρα! Με το δίκιο του δηλαδή. Και τον θυμό του τον ξέσπασε τρεις φορές όλες κι όλες. Έτσι, για να μάθουμε. Και πάγωσε τα πάντα μέσα σε δύο μέρες. Και μετά ξανάφυγε. Έτσι, για να μάθουμε! Ίσως τώρα περιμένει να δει αν μάθαμε. Αν όχι, μάλλον θα μας πάρει και θα μας σηκώσει. Κυριολεκτικά!

Αρχές Φλεβάρη και οι όποιες ελπίδες να έρθει ο Χειμώνας εξανεμίζονται. Αν και πεισματικά αναμένουμε μήπως επαληθευτεί ο «Μάρτης, γδάρτης...». Κάτω από ένα μεγάλο πεύκο είναι μια σειρά από κάμπιες, η μια πίσω από την άλλη, σαν σιδηροδρομική γραμμή. Γνώριμη εικόνα. Αλλά υπερβολικά πρώιμη. Ο φίλος μου ο Γιώργος, που κάθε Μάιο υποφέρει από την αλλεργία του, φταρνίζεται συνεχώς. Οι γιατροί προειδοποιούν: οι ανοξιότικες αλλεργίες έχουν κάνει την εμφάνισή τους ήδη από τον Ιανουάριο. Τα νοσοκομεία έχουν γεμίσει παιδιά. Γύρη παντού.

Η φύση έχει τρελαθεί. Τα ζώα αναπαράγονται συνεχώς, και οι αρκούδες δεν πέφτουν σε χειμερία νάρκη με κίνδυνο να πεθάνουν από την πείνα. Οι Αλκυονίδες μέρες δεν ήρθαν· ή μάλλον δεν έφυγαν ποτέ. Κάποιοι μου λένε «Καλύτερα, δεν μ' αρέσει το κρύο». Εντάξει, όμως, τι αξία έχει το Καλοκαίρι αν εν έχεις και λίγο... κακο-καίρι; Πώς θα εκτιμήσεις πιο πολύ αυτό που αγαπάς αν δεν σου λείψει και λίγο; Πώς θα χαρείς τις Αλκυονίδες του Γενάρη αν αυτές δεν συνιστούν πράγματι ένα διάλειμμα μέσα στον Χειμώνα;

Τώρα πια αρχίζει ο φόβος του ερχομού του Χειμώνα. Επειδή, αν έρθει τώρα ο Χειμώνας, τα πουλιά θα πεθάνουν στον Βορρά. Τα αποδημητικά πουλιά δεν πήγαν στον ζεστό Νότο, αφού δεν χρειάστηκε να... ξεχειμωνιάσουν. Κι αν έρθει ο Χειμώνας, αργοπορημένος, θα τα σκοτώσει όλα!

Αρχές Μαρτίου 2007. Τώρα πια έχουμε Άνοιξη. Άνοιξη ή Φθινόπωρο; Πώς μπορείς να τα ξεχωρίσεις χωρίς τον Χειμώνα στη μέση; Ίσως από τις βροχερές μέρες του Φθινοπώρου. Μα δεν ήρθανε ποτέ! Ίσως από το τιτίβισμα των πουλιών την Άνοιξη. Μα δεν έπαψαν ποτέ. Μήπως από τη γύρη, τις αλλεργίες και το άσθμα των παιδιών;

Η Άνοιξη, το ξεσκήκωμα, πρέπει να έχει ένα ξέσπασμα. Την Άνοιξη η φύση ερωτεύεται, αλλά έρχεται το Καλοκαίρι για να ξεσπάσει αυτή η δύναμη και να ξαλαφρώσει. Αρχή και τέλος. Και η φύση έχει ορίσει πόσο μπορεί να

κρατήσει αυτό. Κι έχει τους λόγους της: τίποτα δεν είναι τυχαίο! Είναι ορισμένο πόσο αντέχουν όλοι, άνθρωποι, ζώα, φυτά αυτή την αναστάτωση μέχρι το ξέσπασμα του Καλοκαιριού. Και οι εποχές διαδέχονται η μια την άλλη. Για να υπάρχει ένας κύκλος. Όμως οι άνθρωποι σπάσανε την αλυσίδα. Είμαστε ο αδύναμος κρίκος;

«Πάει η Άνοιξη!», είπε η Στέλα. Πόση τραγικότητα έχει αυτή η αίσθηση, αν σκεφτεί κανείς τι συμβολίζει η Άνοιξη. Ο Χειμώνας δεν ήρθε τελικά και τα πουλάκια δεν αφανίστηκαν απ' το κρύο – ευτυχώς. Και το τζάκι της Αντιγόνης το ανάψαμε από πείσμα, έστω και με ανοιχτά παράθυρα. Και το παλτό ξανανέβηκε στην ντουλάπα με τα χειμερινά. Και, μετά από μια τέτοια χρονιά, ήρθε ο Ιούνιος με τον καύσωνα των 7 ημερών. Και μετά τον καύσωνα η φωτιά...

Και περισσότερος πια κόσμος συνειδητοποίησε το πρόβλημα της Γης. Αναγκαστικά.

* * *

Γι' αυτό, λοιπόν... Για όλα αυτά... Στη Σαμοθράκη... Η ομορφιά, η ζωή, το οξυγόνο, τα δέντρα, η σχεδόν ανέγγιχτη φύση εμπεριέχει έναν φόβο. Τον φόβο της απώλειας. Που την είχα ήδη ζήσει. Φόβο που θεριεύει καθώς αντιλαμβάνομαι ότι οι συνάνθρωποί μου, έστω και τώρα, δεν δείχνουν να καταλαβαίνουν. Γιατί το λέω αυτό; Δύο περιστατικά θα αναφέρω μόνο.

Πάνω στις βάθρες, δίπλα στο ποτάμι και πίσω από το μεγάλο πλατάνι, υπήρχαν πεταμένα σκουπίδια. Τώρα θα μου πείτε: συνηθισμένο, γιατί σου κάνει εντύπωση; Διότι, για να πας εκεί πάνω πρέπει να περπατήσεις μισή ώρα απ' το σημείο που τελειώνει ο δρόμος και να σκαρφαλώσεις άλλα 10-15' τουλάχιστον. Χωρίς να συνυπολογίσουμε τον συνολικό κόπο, την ώρα ή το κόστος για να φτάσεις στο ίδιο το νησί. Που σημαίνει ότι το θες αυτό που πας να δεις, το αγαπάς, το εκτιμάς. Διότι προσπάθησες για αυτό. Διότι δεν βρέθηκες τυχαία εκεί πάνω, όπως ίσως μπορεί να βρεθείς σε μια παραλία με το αμάξι σου παραδίπλα – όχι πως αυτό δικαιολογείται! Επιπλέον, η φύση εκεί είναι τόσο παρθένα, τόσο ανέγγιχτη, που πρέπει κανείς να ντρέπεται και για τα ρούχα που φοράει... Όχι να αφήνει σκουπίδια! Χώρια τα αποτσίγαρα. Είπα σε κάποιον που μου έκανε τράκα ένα τσιγάρο να αφήσει τη γόπα εκεί όπου μάζευα και τις δικές μου για να τις πετάξω αργότερα, και αυτός δεν έκανε ούτε καν αυτό! Ο ανόητος.

Το άλλο περιστατικό –ή μάλλον σειρά περιστατικών– είναι ίσως πιο σημαντικό, ως ευρύτερο και με πολλές συνιστώσες. Στη Σαμοθράκη μέναμε στο

δημοτικό camping που ήταν πράγματι εξαιρετικό. Σχεδόν δεν καταλαβαίνεις ότι βρίσκεσαι σε οργανωμένο: έχει δέντρα και πλατάνια παντού, πυκνή βλάστηση με ελάχιστες ανθρώπινες παρεμβολές. Και μια στρώση από φτέρες. Ψηλές μέχρι τους ώμους, πράσινες, κίτρινες και καφέ, τις οποίες πρέπει να διασχίσεις μέσα από αυτοσχέδια μονοπατάκια για να βγεις στη θάλασσα. Εκεί είσαι στη φύση.

Σχεδόν! Ένα πρωινό έχω αράξει στην αιώρα, ανάμεσα σε δυο πλατάνια. Χέρια και πόδια κρέμονται νωχελικά πάνω στο πολύχρωμο ύφασμα. Απολαμβάνω αυτή τη ρέκλα, την απραξία και απόλυτη βαριεστιμάρα με τρόπο που μόνο στις διακοπές μπορεί κανείς να απολαύσει: χωρίς τύψεις. Το βλέμμα μου απλώνεται ευθεία μπροστά, προσπερνά τη μικρή αλάνα, περνά πάνω από τη φανταχτερή ζούγκλα με τις φτέρες, για να φτάσει και να απλωθεί στο απέραντο μπλε του αέναα κινούμενου αλμυρού νερού που περιβάλλει τη Σαμοθράκη. Παράδεισος! Ναι, αλλά για πόσο;

Εκεί μπροστά, στη μικρή αλάνα, στο πέραςμα που χρειάζεται το βλέμμα μου για να φτάσει στη θάλασσα, παρεμβάλλεται ξαφνικά ένα τροχοφόρο. Ένα αυτοκίνητο περνά μέσ' στην απόλυτη φύση και διαταράσσει τη γαλήνη μου. Ευτυχώς που νιώθω πολύ ήρεμη για να εκνευριστώ. Άλλωστε το camping επιτρέπει την είσοδο αυτοκινήτων, και μάλιστα χωρίς περιορισμό. Και με σημαντικό αντίτιμο: άρα καλοδεχούμενο! Στο camping «ελεύθερης διαβίωσης», όπως λέει η πινακίδα στην είσοδο! Κι εγώ είμαι υποχρεωμένη να αποδεχτώ τη λογική του κέρδους έναντι της φύσης στις διακοπές μου. Να δεχτώ το τροχοφόρο βενζινοκίνητο όχημα να παρεμβάλλεται στο βλέμμα μου καθώς αυτό απλώνεται στο μπλε. Κι όλα αυτά, στην άλλη άκρη της Ελλάδας. Γιατί; Επειδή απαγορεύεται το ελεύθερο camping. Επειδή απαγορεύεται το ελεύθερο γενικά! Οτιδήποτε ελεύθερο.

Το σκηνικό αυτό επαναλήφθηκε αρκετές φορές καθώς έμπαινε ο Αύγουστος και πύκνωνε ο κόσμος. Κάποια στιγμή γνωρίστηκα με μια παρέα και, ένα βραδάκι, έμεινα να κουβεντιάζω με τον Γιώργο, με τον οποίο έγινε ο παρακάτω διάλογος:

- Ξέρεις βρε Γιώργο τι με χαλάει μόνο σε αυτό το μέρος; Ότι επιτρέπονται τα αυτοκίνητα. Μου χαλάνε την αισθητική μου.
- Ε, εντάξει, δεν γίνεται και χωρίς αμάξι, μου απάντησε ο Γιώργος. Τόσα πράγματα, σκηνές, κατσαρόλια, πώς θα τα φέρεις;
- Σε αυτή την περίπτωση, τα φέρνεις μια φορά με το αμάξι και μετά το παρκάρεις έξω μέχρι να φύγεις από το νησί και χρειαστεί να ξαναφορτώσεις.
- [με έκπληξη και αγανάκτηση] Και τι, θα περπατάμε κάθε μέρα μέχρι την είσοδο και θα ξαναερχόμαστε; Δεν μπορώ να περπατάω τόσο δρόμο. Εδώ ήρθα να ξεκουραστώ.

Ο τόσος δρόμος που κούραζε τον Γιώργο, είναι γύρω στα 5-7 λεπτά, με χαλαρό περπάτημα, μέσα στα δέντρα. Και ο Γιώργος είναι –υποτίθεται πάλι– από τους «εναλλακτικούς» που ήρθαν να απολαύσουν τη φύση. Εγώ, πάλι, επιμένω στην κουβέντα, αφενός για να καταλάβω το σκεπτικό του, αφετέρου μήπως και τον ευαισθητοποιήσω.

- Βρε Γιώργο, αφού βλέπεις τι γίνεται με το περιβάλλον [κ.λπ. κ.λπ.] Οι αλλαγές που πρέπει να γίνουν είναι ραγδαίες και πρέπει να γίνουν... χτες! Και να μην μπορούμε στις διακοπές να ζήσουμε χωρίς το αυτοκίνητο! Που, και οικονομικά αν το δεις, δεν σε συμφέρει κιόλας.
- Σιγά! Αυτό θα κάνει τη διαφορά; Εδώ ρυπαίνουν... [Σε αυτό το σημείο αρχίζει να αναφέρει από εταιρείες που ρίχνουν τα χημικά απόβλητα, μέχρι τις Η.Π.Α.]. Σ' αυτούς πρέπει να μπουν περιορισμοί, αλλά ποιος να το κάνει! Που... [το κράτος έτσι, το κράτος αλλιώς...]!

Να σημειωθεί ότι μόλις προστέθηκαν και άλλα άτομα στην παρέα του Γιώργου, ο χώρος μπροστά στις σκηνές τους είχε γίνει parking απ' όπου έπρεπε να κάνεις ελιγμούς για να περάσεις.

Όπως σε όλα τα πράγματα στη ζωή, οι εναλλακτικές επιλογές που έχει κανείς δεν είναι (πάντα) ασφυκτικά περιορισμένες. Υπάρχουν κάποιες επιλογές που έχουν οριστεί *εκ των προτέρων*, από την πολιτεία, τον δήμο κ.λπ., που οριοθετούν τις επιλογές με τρόπο συχνά περιοριστικό. Οι πολίτες, όμως, ελίσσονται μέσα σε αυτές (ή και έξω απ' αυτές!) με τρόπο που μπορούν να επιλέξουν οι ίδιοι. Μπορούν, για παράδειγμα, να διεκδικήσουν το δικαίωμά τους στην πραγματικά ελεύθερη διαβίωση και να κατασκηνώσουν όπου επιλέξουν, ελεύθερα – ο όρος διεκδίκηση είναι εδώ κυριολεκτικός καθώς αναλαμβάνεις το ρίσκο από το να πληρώσεις πρόστιμο έως το να βρεθείς αυτόφωρο. Μπορούν να ταξιδεύουν με το όχημά τους χρησιμοποιώντας το με φειδώ και σύνεση. Ή μπορούν να κοιμούνται με το αυτοκίνητο αγκαλιά! Και η ίδια η Σαμοθράκη είναι μια εναλλακτική επιλογή ανάμεσα σε τόσες άλλες, ίσως πιο περιοριστικές ή οριοθετημένες. Μάλιστα, οι παράμετροι που τίθενται εντός της Σαμοθράκης θα μπορούσαν να τεθούν και σε πιο μεγάλη κλίμακα. Και εν τέλει, όλα ανάγονται στην προσωπική ευθύνη του καθενός μας.

[Ανοίγει Παρένθεση: η προσωπική ευθύνη]

Σε όλα τα ζητήματα υπάρχει μια προσωπική ευθύνη. Που, όσο μεγάλη ή μικρή κι αν είναι, υπάρχει και καθορίζει αποφασιστικά τα πράγματα και τις εξελίξεις. Σε όλα τα επίπεδα. Ας δούμε δύο φαινομενικά άσχετα μεταξύ τους παραδείγματα, που όμως εμπίπτουν στην ίδια λογική: στην *ανάληψη* της ευθύνης που μας αναλογεί. Το ένα αφορά την οικολογική ευαισθησία, που είναι και το βασικό θέμα σε αυτό το κεφάλαιο. Το άλλο αφορά την πολιτική

εγρήγορση· και, παρότι φαινομενικά ασύνδετο, αναδεικνύει το γιατί «όλα» ανάγονται στην ατομική μας ευθύνη.

Παράδειγμα 1^ο: Πριν από δύο χρόνια περίπου. Βρισκόμαστε στο σπίτι δύο φίλων που συγκατοικούν. Αφού κλείνω το φως της κουζίνας και του χολ που είναι αναμμένα χωρίς λόγο, κάθομαι στο σαλόνι. Η τηλεόραση είναι κλειστή –ή αναμμένη;– στο stand by. Την κλείνω εντελώς από το κουμπί της συσκευής και τους υπενθυμίζω ότι πρέπει να κλείνουν τις συσκευές τους με αυτό τον τρόπο για εξοικονόμηση ενέργειας.

- Κλείστε τις συσκευές γιατί σκοτώνετε τους πιγκουίνους¹³!
- Ναι ρε Νέλλη, αυτό σε πείραξε τώρα; Σιγά την ενέργεια που καταναλώνουμε, πετάγεται ο Βαγγέλης από δίπλα μου.
- Τι σημασία έχει λίγη ή πολύ; Σημασία έχει να κάνεις αυτό που πρέπει. Άλλωστε, το 10% της ενέργειας που καταναλώνεται καθημερινά στα νοικοκυριά προέρχεται από τις συσκευές που αφήνουμε σε αναμονή!
- Εμείς καταστρέφουμε τον πλανήτη, ή αυτοί με τις βιομηχανίες που ρυπαίνουν ασύστολα; Η Δ.Ε.Η. που καίει λιγνίτη... Οι Αμερικανοί με τη βαριά βιομηχανία... [κ.λπ., κ.λπ.], αντιπαραθέτει ο Βαγγέλης.
- Η μετάθεση των ευθυνών είναι μια συνήθης διαδικασία, την ξέρουμε καλά. Το θετικό της είναι ότι προσφέρει ένα τέλειο άλλοθι στον καθένα για την απραξία του, αφού υπάρχει πάντα κάποιος χειρότερος από μας. Στην πραγματικότητα, το επιχείρημά σου μπορεί να το επικαλεστεί και ο βιομήχανος που ρίχνει τα απόβλητα στο ποτάμι. «Εγώ ρυπαίνω;», θα σου πει. «Εγώ δεν κάνω τίποτα σε σχέση με άλλους! Κοίτα τι κάνουν οι Αμερικάνοι...», και ούτω καθεξής. Και θα έχει και δίκιο, σύμφωνα με το σκεπτικό σου. Στην πραγματικότητα, εσύ, αυτός και... ο Αμερικανός μεγαλοβιομήχανος είστε ίδιοι, απλώς σε διαφορετική κλίμακα.
- Καλά, σοβαρά μιλάς; τα παίρνει στο κρανίο ο Βαγγέλης! Θες να μου πεις ότι το ίδιο ρυπαίνω εγώ και αυτός; Έχουμε το ίδιο μερίδιο ευθύνης;
- Φυσικά και δεν ρυπαίνετε το ίδιο. Απλώς, ο καθένας ό,τι μπορεί κάνει. Κυριολεκτικά. Αν εσύ είχες το εργοστάσιο, σίγουρα θα έριχνες τα απόβλητα

13. Όσο η επιφάνεια του θαλάσσιου πάγου μειώνεται οι πιγκουίνοι θα έχουν λιγότερη τροφή για να φάνε. «Πολλά είδη, όπως οι φώκιες, οι φάλαινες, οι πιγκουίνοι και άλλα, τρέφονται με κριλ (μικρά ασπόνδυλα καρκινοειδή, που μοιάζουν με μικρές γαρίδες). Εξαιτίας του πάγου που λειώνει, ο αριθμός των κριλ μειώνεται συνεχώς (τα κριλ τρέφονται με άλγη, η οποία αναπτύσσεται κάτω από τον θαλάσσιο πάγο). Αυτή είναι μόνο μία απόδειξη, των άμεσων συνεπειών της κλιματολογικής αλλαγής» (από συνέντευξη του σκηνοθέτη της ταινίας «Το Ταξίδι του Αυτοκράτορα» Λικ Ζακέ στο http://www.melodia.gr/4dcgi/_w_articles_mell_100285_01/12/2005_139847)

στο ποτάμι. Με άλλοθι κάποιον που ρυπαίνει περισσότερο. Εσύ το ρυπαίνεις λιγότερο, όχι επειδή είσαι καλύτερος ή σκέφτεσαι διαφορετικά, αλλά επειδή δεν έχεις τα μέσα που έχει αυτός! Το μερίδιο ευθύνης σας ως προς το ποσοστό ρύπανσης δεν είναι φυσικά το ίδιο. Όμως, το μερίδιο ευθύνης σας ως προς τα μέσα που διαθέτετε και τον βαθμό συνειδητοποίησής σας είναι απολύτως ανάλογο. Η πράξη σου είναι οικολογικά ασυνείδητη όπως και του εργοστασιάρχη. Απλώς, αυτός έχει ολόκληρο εργοστάσιο ενώ εσύ μόνο μια τηλεόραση κι ένα αμάξι.

- Αυτά που λες είναι παράλογα! λέει ο Βαγγέλης που τον έχω βγάλει απ' τα ρούχα του. Είναι δυνατόν να συγκρίνομαι εγώ με αυτόν που βγάζει εκατομμύρια ευρώ κέρδος απ' την αλητεία του;
- Μα εδώ είναι και η ποιοτική σας διαφορά. Αυτός κερδίζει χρήματα απ' την ασυνείδητη συμπεριφορά του. Με αυτή την έννοια –και μόνο– η πράξη του είναι ορθολογική, δηλαδή υπακούει σε έναν κανόνα προσωπικού συμφέροντος. Χωρίς βέβαια αυτό να την καθιστά αποδεκτή. Εσύ όμως; Τι κέρδος έχεις εσύ; Εσύ θα είχες προσωπικό κέρδος αν δρούσες οικολογικά διότι, για παράδειγμα, θα πλήρωνες λιγότερα στη Δ.Ε.Η. Όμως δεν το κάνεις. Η δική σου στάση δεν έχει ούτε συνέπεια ούτε ορθολογικότητα. Εσύ απλώς βαριέσαι ν' απλώσεις το χέρι σου και να πατήσεις ένα κουμπί. Και τολμάς και μεταθέτεις τις ευθύνες σου σε όλους τους άλλους. Τις μικρές ευθύνες σου. Αυτές που έχει ο καθένας.
...Σε τελευταία ανάλυση, με ένα ορθολογικό κίνητρο κέρδους θα μπορούσε, ίσως, αυτός ο βιομήχανος να αλλάξει στάση. Η αδιαφορία η δικιά σου με τι καταπολεμάται;
- Το ζήτημα είναι, πετάγεται απ' το πλάι και η Στέλα, ο καθένας να κάνει αυτό που μπορεί. Κι άσε τους άλλους να κάνουν ό,τι νομίζουν
- Εσύ είσαι ένας και αυτοί [σ.σ. οι πολίτες που δεν κάνουν τίποτα] είναι 100.
- Ναι, Βαγγέλη μου, αλλά κι εσύ στους 100 είσαι. Στους 100 που είναι ενάντια στον έναν.
- Εγώ; αντιδρά ο Βαγγέλης. Εγώ δεν είμαι στους 100!

Στη συνέχεια η κουβέντα αλλάζει κατεύθυνση:

- Δεν καταφέρνεις τίποτα έτσι.. Δεν σώζεις τον πλανήτη με αυτόν τον τρόπο. Είναι μηδαμινό το όφελος από αυτή την ενέργεια, αφορίζει ο Βαγγέλης. Δεν κάνεις τίποτα έτσι.
- Εννοείται πως δεν σώζεις τον πλανήτη έτσι, ρε συ Βαγγέλη. Υπάρχουν και πιο σημαντικές δράσεις για όποιον θέλει και ενδιαφέρεται. Θα πας να τις κάνεις; Είναι δυνατόν κάποιος που βαριέται να πατήσει ένα κουμπί να πάει να κάνει κάτι που απαιτεί μεγαλύτερη δράση, κόπο και συντονισμό;

Στο σημείο αυτό, μαζί με τη Στέλα και τη Ματίνα, προσπαθούμε να του εξηγήσουμε ότι, στην πραγματικότητα το όφελος από μια τέτοια μηδαμινή ενέργεια, όπως το να κλείνει κανείς τις συσκευές ή τα φώτα που καίνε χωρίς λόγο, είναι πολύ μεγαλύτερο απ' όσο νομίζει κανείς. Όχι σε ποσότητα εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, αλλά σε βαθμό συνειδητοποίησης και εγρήγορσης. Δηλαδή, όταν κάποιος συνειδητά προσπαθεί να κάνει κάτι, αυτομάτως η προσπάθεια αυτή του αλλάζει την ψυχολογική προδιάθεση. Ακριβώς επειδή *ενεργεί με κάποιον, οποιονδήποτε τρόπο*, αφενός αυξάνεται ο βαθμός συνειδητοποίησής του γενικότερα και, αφετέρου, γίνεται πιο δεκτικός και σε σημαντικότερες δράσεις. Απλώς επειδή θέλει να έχει η πράξη του αποτέλεσμα. Μπορεί, για παράδειγμα, να το πει και σε άλλους. Κι αυτό κέρδος είναι.

Ο Βαγγέλης συμφωνεί εν τέλει σε αυτό το τελευταίο. Στο μόνο που, όπως είπε, συμφώνησε. Θεωρητικώς όμως. Στην πράξη, όταν σε ανύποπτο χρόνο περάσαμε απ' το σπίτι του για να πάρει κάτι που ξέχασε, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, η τηλεόραση και το φως του δωματίου του ήταν αναμμένα! «Έλα, σταμάτα», μου είπε ανταποκρινόμενος στην ειρωνική σιωπή μου, «τα ξέχασα». Και ξαναφύγαμε χωρίς να τα σβήσει!

Παράδειγμα 2°: Πριν ενάμιση χρόνο περίπου. Γυρνάμε παρέα από εκδρομή. Ο Βαγγέλης οδηγεί. Είναι περίπου 11 το βράδυ και πλησιάζουμε στην Αθήνα. Υπάρχουν δύο εναλλακτικές για να πάμε σπίτι μας. Η μία είναι να βγούμε στην έξοδο της Βαρυμπόμπης και να φτάσουμε μέσω Νέας Κηφισιάς στον Σταυρό Αγ. Παρασκευής. Τέτοια ώρα δεν έχει και κίνηση, θα κάνουμε 25-30 λεπτά. Η άλλη επιλογή είναι να συνεχίσουμε στην Εθνική ως την Αττική Οδό, όπου θα πληρώναμε διόδια και θα φτάναμε σε 15-20'. Του ζητάω να πάει από Βαρυμπόμπη. «Μπούκοτάζ στην Αττική Οδό», λέω.

- Άσε με, μου λέει, βαριέμαι να πάω από πάνω, μέσ' στα φανάρια... Θα κάνουμε και μία ώρα!
- Αφού δεν βιαζόμαστε! διαμαρτύρομαι. Άλλωστε, μόνο 10 λεπτά θα γλιτώσεις από την Αττική Οδό. Και θα τα πληρώσεις 2,70 €. Δηλαδή, 15 € την ώρα μεροκάματο! αρχίζω για πλάκα να τα υπολογίζω ως εργατοώρα. Για σκέψου. Γιατί να τα δώσεις του Μπόμπολα;
- Εγώ θέλω να πάω γρήγορα σπίτι μου.
- Μα, μόνο 10 λεπτά θα γλιτώσεις. Άλλωστε, από εκδρομή είμαστε, παρεούλα στ' αμάξι. Προς τι η βιασύνη;

Ο Βαγγέλης με αγνόησε και πήγε από την Αττική Οδό.

Θυμάμαι που, όταν είχαν πρωτοαυξηθεί τα ήδη ακριβά διόδια της Αττικής Οδού, είχαν πάει οι ρεπόρτερ των καναλιών και έπαιρναν συνεντεύξεις απ' τους οδηγούς που περίμεναν στα διόδια. «Α! Είναι πολύ ακριβά, μας

έχουν τσακίσει, δεν αντέχουμε άλλο να πληρώνουμε», διαμαρτύρονταν οι οδηγοί. Ενώ περίμεναν στην ουρά για να πληρώσουν! Δεν τους πέρασε ποτέ απ' το μυαλό πόσο αστείο είναι όταν διαμαρτύρονται φραστικά γι' αυτό που αποδέχονται, και άρα επικροτούν, στην πράξη; Κι όχι μόνο όταν βιάζονται, οπότε μπορεί να έχουν μια δικαιολογία· αλλά και μετά από βόλτες, εξόδους ή εκδρομές.

Δεν έχω κάνει καμιά στατιστική, αλλά το τσέκαρα ιδίοις όμμασιν. Κυριακή απόγευμα, γυρνώντας από βόλτα, όπως και πολλοί Αθηναίοι, απ' την παραλία του Μαρκόπουλου, στο Πόρτο Ράφτη. Στο σημείο που χώριζε για Αττική Οδό, όλα τα αυτοκίνητα συνέχισαν προς τα διόδια για το 1 λεπτό που τα παρατήρησα. Όλα. Τουλάχιστον, σκέφτομαι, ας μη μιλάνε. Δεν μπορείς να διαμαρτύρεσαι, να «κράζεις» αυτούς που σου τα παίρνουν και η ρητορική σου να μην έχει κανένα πρακτικό αντίκρισμα. Τουλάχιστον, κάποιος που μου είπε μία φορά «Μα κοίτα τι ωραίος δρόμος, μεγάλος, άνετος. Γιατί να μην πληρώσω;» είχε συνέπεια. Αντιστοιχία θεωρίας και πράξης. Σου λέει, «πληρώνω και γουστάρω»! Οι άλλοι που κλαίγονται;

- Και γιατί να μην τα δώσω στον Μπόμπολα. Ποιο είναι το πρόβλημά σου με τον Μπόμπολα; με ρωτάει ο Βαγγέλης.
- Δεν έχω πρόβλημα με τον Μπόμπολα. Δεν τον ξέρω τον άνθρωπο και δεν έχω προσωπικό πρόβλημα μαζί του. Πρόκειται για τον συμβολισμό μιας κατάστασης, που εκφράζει ο κάθε Μπόμπολας. Κατάσταση την οποία αρνούμαι να επικροτήσω.
- Δηλαδή τι εννοείς;
- Δεν θυμάσαι τι έχει γίνει; Ας σου θυμίσω λοιπόν.

Είναι **προεκλογική περίοδος του 2000**. Δεν θυμάμαι πολλές λεπτομέρειες. Θυμάμαι όμως ότι ήταν κάνας μήνας πριν τις εκλογές. Εγώ, αν και ενημερωνόμουν συνήθως από το διαδίκτυο (σπούδαζα στην Αγγλία τότε), εκείνο το διάστημα βρισκόμουν στην Αθήνα και όποτε περνούσα μπροστά από περίπτερο διάβαζα (και διαβάζω ακόμα) όλα τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων. Μια, δύο, τρεις, πέντε, δέκα... Αρχίζω και παρατηρώ ιδιαίτερα το *Έθνος*. Μου κάνουν εντύπωση τα πρωτοσέλιδά του, γι' αυτό και συνεχίζω να το παρατηρώ. Μου προκαλεί έκπληξη η έντονη και, θεωρώ χωρίς προσχήματα, συστράτευσή του με το ως τότε (αλλά και στη συνέχεια) κυβερνών κόμμα.

- Τι γίνεται με το *Έθνος*; ρωτώ έναν γνωστό μου πασοκτζή. Αυτοί μόνο που δεν μοιράζουν ψηφοδέλτια του ΠΑ.ΣΟ.Κ.!
- Ε, καλά, το *Έθνος* πάντα υποστήριζε ΠΑ.ΣΟ.Κ., μου απάντησε. [Μία φορά πήγε να το αλλάξει, το '89, και έχασε τους αναγνώστες του. Δεν το ξανακάνει,

μου είπε κάποιος άλλος τις προάλλες]

– Ναι, το ξέρω, αλλά πάντα τηρούνταν κάποια προσχήματα, δήθεν ουδετερότητας. Τι συνέβη τώρα;

Σύντομα ενημερώθηκα γι' αυτό που δεν γνώριζα. Για το ότι ο όμιλος Μπόμπολα ανέλαβε την κατασκευή και εκμετάλλευση της Αττικής Οδού. Για τον διαγωνισμό στον οποίο συμμετείχαν και άλλοι δύο υποψήφιοι, απ' το εξωτερικό. Ο όμιλος Μπόμπολα έκανε την πιο φτηνή προσφορά. Και πήρε την εργολαβία.

Ε, αφού έκανε την πιο φτηνή προσφορά, καλώς την πήρε, σκέφτηκα. Χμμ, ναι αλλά... Το σημαντικό κέρδος δεν προέρχεται από κει ακριβώς, αλλά απ' τις παράπλευρες οδούς, δηλαδή τους δρόμους που συνδέουν το υπόλοιπο δίκτυο με την Αττική Οδό. Η σύμβαση της Αττικής Οδού αφορούσε μόνο την ίδια, και όχι τα άλλα έργα. Οι προσφορές ήταν μόνο γι' αυτήν. Υπήρχε στην προκήρυξη του έργου ένας όρος που έλεγε ότι: το Δημόσιο «δύνатаι αλλά δεν υποχρεούται» να παραχωρήσει την κατασκευή των παράπλευρων έργων (αντιπλημμυρικά, παράδρομοι, κ.λπ.) στην ανάδοχο εταιρεία. Δύνатаι αλλά δεν υποχρεούται. Έτσι, το κομμάτι από το οποίο θα έβγαине το σημαντικό κέρδος, απ' τα παράπλευρα έργα δηλαδή, ήταν εκτός αρχικής συμφωνίας. Δηλαδή δεν υπήρχε τυπική δέσμευση στη συμφωνία για την Αττική Οδό σχετικά με το ποιος θα τα αναλάβει. Και οι προσφορές των ξένων εταιρειών ήταν πιο ακριβές. Αφού οι προσφορές ήταν για τον βασικό δρόμο.

Τελικά, η σύμβαση για την Αττική Οδό αφορούσε χαμηλότερο οικονομικό όφελος απ' ό,τι αυτή για τα παράπλευρα έργα: την Οδό την πήρανε φτηνά, και τα παράπλευρα έργα ακριβά!

Τώρα θα πει κανείς: καλά, ξέρεις εσύ ότι υπήρχε κρυφή συμφωνία και γι' αυτό το έργο; Όχι φυσικά, πού να το ξέρω; Εγώ μια... απλή πολίτης είμαι. Που παραξενεύτηκε από τα πρωτοσέλιδα του *Έθνους*. Ή, θα αναρωτηθεί: και γιατί δεν έκαναν σχετική συμφωνία οι ξένες κοινοπραξίες για να αναλάβουν το έργο; Μα, πού να ξέρω εγώ; Πάντως οι ξένες υποψήφιες εταιρείες δεν είχαν εφημερίδα ούτε κανάλι στην Ελλάδα. Και ήταν και προεκλογική περίοδος εκεί κοντά...

Και, ο Μπόμπολας, ιδιοκτήτης του *Έθνους* και μέτοχος στο Mega Channel, ανέλαβε την εργολαβία και εκμετάλλευση της Αττικής Οδού. Και ανέλαβε και την κατασκευή των παράπλευρων οδών με πολύ υψηλό αντίτιμο, έτσι ώστε η συνολική σύμβαση γι' αυτές να αφορά μεγαλύτερο συνολικά συμβατικό αντικείμενο εργασίας: 380 δις ευρώ για την Αττική Οδό, και 600 δις για τα παράπλευρα έργα! Τα μεν πληρώνονται σιγά-σιγά απ' τα διόδια. Τα δε, που είναι και το «ζουμί» της υπόθεσης, πληρώθηκαν κατευθείαν από το

Κράτος¹⁴!

Είπαμε. Είναι πολλά τα λεφτά!

Η συνήθης αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων από την πλειονότητα του ελληνικού λαού είναι η μεμψιμοιρία και η υποκρισία. Παθητική κατακραυγή: «Εμ, δεν τα ξέρεις; Τέτοιοι είναι οι Έλληνες!» «Οι πολιτικοί, αυτοί τα κάνουν όλα». «Συμφέροντα, παιδί μου, συμφέροντα και διαπλοκή». Και άλλα πολλά. Και άμα τους πεις να διαμαρτυρηθούν στην πράξη αρχίζει το άλλο παραμύθι: «Ποιος μας ακούει εμάς; Τι να κάνουμε εμείς; Σιγά, κι αν μπούκοτάρεις εσύ την Αττική Οδό κάτι της έκανες...». «Αν δεν μπω εγώ θα μπει ο άλλος». «Αν γίνει μαζικά τότε κι εγώ μέσα».

Αν είναι πρώτα να γίνει μαζικά, τότε... δεν σ' έχουμε (τόση) ανάγκη. Ανάγκη σ' έχουμε για να γίνει μαζικό. Εσύ όμως περιμένεις τη μάζα να ακολουθήσεις. Ακόλουθος της μάζας, της πλειοψηφίας, όποια κι αν είναι αυτή. Την οποία μετά βρίζεις! «Αν δεν μπω εγώ θα μπει κάποιος άλλος»: το απόλυτο επιχείρημα, το ισχυρότερο άλλοθι που μεταθέτει στον άλλον την ευθύνη της δικής σου απραξίας. Κι έτσι δεν αντιδράς στη διαπλοκή εξουσίας και χρήματος. Την επικροτείς στην πράξη. Κι αναλώνεσαι στη γελοιοποίηση του εαυτού σου βρίζοντας τους πολιτικούς «που τα κάνουν όλα» και «στα συμφέροντα». Κι εσύ; Καμία ευθύνη;

- Κατάλαβες Βαγγέλη ποιο είναι το πρόβλημά μου; Ότι δεν μπορείς να επικροτείς στην πράξη αυτά που καθημερινά κράζεις. Κι εγώ δεν σου λέω να σπάσεις τα διόδια, όπως και θα έπρεπε ίσως. Διότι εκεί, εκτός του ότι θες μαζικότητα και συντονισμό, αναγκάζεσαι να γίνεις βίαιος. Κι αυτό δεν είναι καλό. Δεν πρέπει να υποκύπτουμε στην έμμεση προτροπή της εξουσίας στην αυτο-ποινικοποίησή μας. Ας μην μπει όμως κανείς στην Αττική Οδό και θα δεις...
- Εγώ θα δώσω τα λεφτά μου στον Μπόμπολα, και παράτα με ήσυχο...

14. Η Αττική Οδός είναι βέβαια δημόσιο έργο, που έγινε με χρηματοδότηση από το Δημόσιο, την Ε.Ε., δάνεια (με την εγγύηση του Δημοσίου), και από την Αττική Οδός Α.Ε., στην οποία συμμετέχουν η Ελληνική Τεχνοδομική (όμιλος Μπόμπολα) με ποσοστό 59,3%, η J&P ΑΒΑΞ (Ιωάννου, Παρασκευαΐδης, κ.ά) με 30,8% και η Αττικάτ (Π. Πανούσης) με 9,9%. Είναι προφανές ότι η αναφορά στον Όμιλο Μπόμπολα δεν είναι αναφορά στον ιδιοκτήτη του έργου, αλλά σε έναν ευρύτερο συμβολισμό. Να επισημανθεί εδώ ότι η κοινοπραξία έχει τη διαχείριση του έργου, αλλά η εκμετάλλευσή του θα αναληφθεί από το Δημόσιο όταν συμπληρωθεί το συμφωνημένο κέρδος. Αυτό που προκύπτει από τη διαφορά εσόδων-εξόδων. Στα έξοδα περιλαμβάνονται και διάφορα έργα που απαιτούνται για τη συντήρηση του έργου, τα οποία μπορούν να ανατίθενται σε οποιοδήποτε εταιρεία επιλέξει η Αττική Οδός Α.Ε. Και φυσικά με οποιοδήποτε κόστος.

Την επόμενη φορά που βρεθήκαμε στο ίδιο σημείο της Εθνικής Οδού, μπροστά στο ίδιο δίλημμα, κανείς μας δεν μίλαγε. Κοιτάζαμε κι οι δύο ευθεία μπροστά μας δήθεν αδιάφοροι. Εγώ περίμενα να δω τι θα κάνει ο Βαγγέλης. Αυτός περίμενε να δει αν θα αρχίσω να του «τα χώνω» πάλι. Τελικά, έβγαλε φλας δεξιά και βγήκε στη Βαρυμπόμπη.

Τώρα, κοιτάζουμε κι οι δύο μπροστά, αλλά το βλέμμα μας προσπαθεί να κοιτάξει τον άλλον χωρίς αυτό να φανεί. Στα χείλη μας εγκλωβίζεται ένα χαμόγελο. Μόλις οι κόρες των ματιών μας αγγίζουν στις άκρες και συναντιούνται στα μουλωχτά, σκάμε στα γέλια.

- Σε περίμενα να δω τι θα κάνεις, του είπα αναγνωρίζοντας ότι η εμμονή μου καμιά φορά γίνεται εκνευριστική.
- Σιγά μην τραβούσα ξανά το μαρτύριο της γκρίνιας σου, μου απάντησε μέσα από αναφιλητά γέλιου.

Και τις προάλλες ο Βαγγέλης μού είπε ότι δεν χρησιμοποιεί πια την Αττική Οδό όταν δεν βιάζεται... **Κλείνει η Παρένθεση]**

6 Αυγούστου 2007

Τώρα στο πλοίο είμαι μόνη μου. Χώρισαν, για την ώρα, οι δρόμοι μας με την Κατερίνα. Σε 20 ώρες φτάνω στην Ικαρία. Μεγάλο ταξίδι. Δεν ανησυχώ όμως διόλου για το πώς θα περάσουν όλες αυτές οι ώρες. Επειδή γράφω, γράφω, γράφω. Σε αυτό το ταξίδι, σ' αυτό το πλοίο, αρχίζει η ιδέα της σαμοθρακιώτικης πανσέληνου να υλοποιείται. Όντας στη Σαμοθράκη ακόμα, ήξερα και αδημονούσα. Αδημονούσα γι' αυτό το παράλληλο ταξίδι που θα αρχινούσε αμέσως με το φευγιό μου απ' το νησί. Και αυτό σίγουρα επέσπευσε το φευγιό. Το απάλλαξε από την πίκρα ή τη νοσταλγία που συντροφεύει κάθε αναχώρηση· που είναι ταυτόχρονα κι ένας αποχωρισμός.

Με το που μπήκα στο σαλόνι του πλοίου ανατρίχιασα. Ένα ψυχρό ρεύμα, που δεν ήταν παροδικό αλλά έστεκε διάχυτο, με διαπέρασε: ο κλιματισμός. Όμως δεν έφταιγε για την ανατριχίλα ότι μόλις είχα μπει μέσα στο σαλόνι από την έντονη καλοκαιρινή ζέστη και την αποπνικτική υγρασία που ακολούθησε το χθεσινοβραδινό μπουρίνι...

* * *

Το χθεσινοβραδινό μπουρίνι! Το χθεσινοβραδινό μπουρίνι σάρωνε τη βόρεια Ελλάδα όλο το προηγούμενο βράδυ. Ξέσπασε τα ξημερώματα της 6^{ης} Αυγούστου. Το αναμέναμε δύο ολόκληρες μέρες. Στο camping επικρατούσε μια αναμπουμπούλα, ένας αναβρασμός. Οι περισσότεροι δεν πήγαν στις βάρες εκείνη τη μέρα. Κι εγώ, που ήθελα να ανέβω μια τελευταία φορά στον

Φονιά, δεν τόλμησα να πλησιάσω. Διότι «το μέρος σκοτώνει», όπως έλεγα εκφράζοντας τον απέραντο θαυμασμό για την άγρια ομορφιά του χειμάρρου, αλλά και το γεγονός ότι τα εισαγωγικά από τη φράση μπορούν να βγουν χωρίς καμία δόση υπερβολής. Η τόλμη και η απερισκεψία δεν χωρούν όταν τίθεται θέμα επιβίωσης και όταν υπάρχει υποψία βροχής, δεν πλησιάζουμε στις βάθρες!

Όλοι οι κατασκηνωτές προετοιμάζονταν για τη μπόρα. Οι ιστορίες των παλιών έδιναν και έπαιρναν αφήνοντας μια αβέβαιη αγωνία για το τι έμελλε να συμβεί. Μπορεί να ήταν μια ψιλή βροχούλα. Μπορεί να άνοιγαν οι ουρανοί σχηματίζοντας ποτάμια που θα πέρναγαν μέσα από τις σκηνές παρασέρνοντας τις ως τη θάλασσα. Μπορεί να μας προσπερνούσε.. Μέσα σ' αυτή την αβεβαιότητα έπρεπε να προετοιμαστούμε για το χειρότερο. Οι μουσαμάδες στήνονταν πάνω από τις σκηνές και ο ένας δάνειζε στον άλλον εργαλεία για να σκαφτούν αυλάκια γύρω τους. Ξαφνικά το μέρος έγινε μια μεγάλη παρέα· η κοινή έγνοια και η αναμονή του αγνώστου λειτουργούσαν συσπειρωτικά.

Όταν οι ετοιμασίες ολοκληρώθηκαν επικράτησε μια ταραγμένη ηρεμία, μια ανήσυχη προσμονή. Όλα φαινότουσαν φυσιολογικά. Τα παιδιά παίζανε, οι παρέες κάθονταν, γνωστοί και άγνωστοι συζητούσαν. Όμως, το βλέμμα όλων ήταν στον ουρανό. Και όσο αργούσε να ξεσπάσει η μπόρα, τόσο οι φήμες, οι γνώμες, τα στοιχήματα για το αν τελικά θα έρθει κυριαρχούσαν στις κουβέντες.

Η αναμονή του νερού καθήλωσε τα πάντα. Το τρεχούμενο νερό, το ταξιδεμένο, θα ερχόταν να μας δώσει μαρτυρία από τόπους μακρινούς. Κι εγώ, που ήμουν για πρώτη φορά φιλοξενούμενη αυτού του τόπου, ένιωθα τη νευρικότητα, την ταραχή, την ατέρμονη αναμονή να κατακλύζει, να κυριαρχεί.

Βράδιασε, και ούτε σταγόνα. Περνά η ώρα βασανιστικά. Λίγο πριν τα μεσάνυχτα αρχίζει σιγά-σιγά το έργο. Από μακριά ακούγεται η κλαγγή των σύννεφων καθώς συγκρούονται. Το υπόκωφο μπουμπουνητό μαρτυρά πως κάπου γύρω μας η φύση έχει ξεσπάσει. Σύντομα, η όραση συντροφεύει την ακοή σε αυτή την αλληλουχία των ξεσπασμάτων. Απέναντι, στα παράλια της Καβάλας και της Αλεξανδρούπολης, ηλεκτρικές λωρίδες φωτός σχίζουν τον σκοτεινό ουρανό. Το εκθαμβωτικό ρεύμα, η πανίσχυρη εκκένωση ενέργειας που ενώνει τον ουρανό με το χώμα... Σιγά-σιγά όλες οι αισθήσεις έρχονται να πάρουν μέρος σε αυτή την ενεργειακή πανδαισία. Ο αγέρας γίνεται πιο άγριος, πιο απαιτητικός, ζητά την προσοχή σου. Και η θάλασσα έχει προ πολλού φουσκώσει. Δίπλα, μια παρέα νέων κραυγάζει εκστασιασμένα κάθε φορά που οι κερανοί ορμούν σε ακανόνιστα και αγριωπά σχήματα για να ενώσουν γη και ουρανό. Η φύση όλη συνευρίσκεται για άλλη μια φορά. Το επιβεβαιώνει ο τρομερός ήχος του κεραυνού. Και όλοι αναμένουν το υγρό ξέσπασμα.

Αυτό το υπερβατικό θέαμα συνεχίζει ώσπου να μας εξουθενώσει. Η αναμονή είναι βασανιστική. Και η λύτρωση της βροχής δεν έρχεται. Έχει πάει δύο η ώρα. Η ένταση που επικρατεί γύρω και μέσα μας δεν βρίσκει διέξοδο αρνείται να ξεσπάσει. Οι παρέες γύρω σκορπίσανε. Σκορπίσαμε και εμείς. «Δεν θα βρέξει», λέω και καληνυχτίζω. Ξαπλώνω στη σκηνή και κλείνω τα μάτια. Πρέπει να κοιμηθώ, έχω ταξίδι αύριο. [Αλήθεια, πόσο σχετικός είναι ο χρόνος και η εμπειρία! Ενώ είμαι ήδη σε ταξίδι, σκέφτομαι με μια τοπική κοινωνικότητα από την οποία θα βγω με το ταξίδι που ξεκινάει αύριο...] Αλλά το τέλος του έργου είναι απρόσμενο. Οι πρώτες ψιχάλες πέφτουν θορυβωδώς πάνω στην τέντα, και συνεχίζουν το ολονύχτιο νανούρισμα καθώς ξεδιπλούν τη γη ως το ξημέρωμα. Η βροχή ήθελε μόνο να την ακούσουμε, και να ξεπλύνει ήσυχα και γλυκά το βουνό που στέκεται ολόρθο μέσα στη θάλασσα.

Η ομορφιά του πρωινού που ξημέρωσε είναι απaráμιλλη. Λες και κάποιος ζωγράφος πέρασε το πινέλο του πάνω στις γραμμές και στα χρώματα των φύλλων, των κορμών, των φτέρων, των χαλίκιων... Η ευεργεσία του υγρού στοιχείου έδωσε τη σκόνη, ζωντάνεψε τα χρώματα, έδωσε ζωή. Το καφέ, το κίτρινο, το ανοικτό πράσινο έδωξαν τη θαμπάδα και πρόβαλαν καθηλωτικά. Κι ο ουρανός καθαρός· έντονο γαλάζιο ήταν το χρώμα του γύρω από τα σύννεφα. Τα άσπρα και γκρι σύννεφα πάνω από την ασημένια θάλασσα...

Το έργο που μόλις περιέγραψα, το μεγαλούργημα αυτό της φύσης, με τις αυθεντικές ερμηνείες και το ευρηματικό σενάριο, αναπαράχθηκε και από άλλους την επόμενη μέρα. Αυτή η αναπαραγωγή ήταν μαζική και με ευρύτατο κοινό: έπαιξε στην τηλεόραση, στα σαλόνια του πλοίου όπου ταξίδευα. «Πλημμύρες και καταστροφές από τις πρωτοφανείς καταιγίδες και τα... ακραία καιρικά φαινόμενα»· «Κινδύνεψαν χωριά να πλημμυρίσουν»· «Το δρομολόγιο του Ο.Σ.Ε. σταμάτησε γιατί χάλασαν οι ράγες». Ακραία καιρικά φαινόμενα, λέει. Από τότε που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ως κυβέρνηση προσπάθησε να δικαιολογήσει τα αδικαιολόγητα σε κάποια βροχή που πλημμύρισε τα πάντα λέγοντας ότι ήταν *θεομηνία*, το επιχείρημα έγινε καραμέλα στο στόμα του κάθε παπαγάλου. Τους εξυπηρετούσε όλους, άλλωστε. Τις ασφαλιστικές εταιρείες που δεν θα πλήρωναν τις ζημιές για τα κατεστραμμένα αυτοκίνητα, «αφού τα συμβόλαια δεν προβλέπουν τη *θεομηνία*»...¹⁵. Τα κανάλια που κινδυνολογούσαν χάριν εντυπωσιασμού για τα «ακραία καιρικά φαινόμενα»...

15. Ο παραλογισμός αυτός προφανώς δεν είναι ελληνικό «προνόμιο». Και έχει δώσει αφορμή για την αυστραλιανή κωμωδία *The Man Who Sued God* του 2001, στην οποία ο πρωταγωνιστής κάνει μήνυση στον Θεό όταν ένας κεραυνός χτυπά το αυτοκίνητό

Και από τότε ως σήμερα, 10-15 χρόνια αργότερα, η φράση αυτού του παραλογισμού έχει γίνει κλισέ του καθημερινού λεξιλογίου. Η δύναμη της συνήθειας. Έτσι γίνεται σε κάθε προπαγάνδα.

Προφανώς, και αυτή η εκδοχή του έργου είναι πραγματική. Υπάρχει όμως, μόνο εκεί όπου ο άνθρωπος έχει παρέμβει. Μπαζώνουν τα ρέματα και μετά φταίει η βροχή επειδή τους καταστρέφει τα αμάξια και πλημμυρίζει τα σπίτια. Την κακολογούν και τη συκοφαντούν χωρίς να φταίει. Τι κρίμα!

* * *

Έλεγα λοιπόν πως δεν έφταιγε η ζεστή υγρασία απ' το μπουρίνι που είχε ξεσπάσει αρκετές ώρες πριν για το ψυχρό μου ξάφνιασμα μπαίνοντας στο σαλόνι του πλοίου. Ούτε καν η ανατριχίλα από τις μονόπλευρες υπερβολές των δεκάδων τηλεοράσεων που ήταν διασκορπισμένες σε αυτό, παντού. Στο μεγάλο, κεντρικό σαλόνι, το air condition ήταν τόσο δυνατό που η θερμοκρασία απαιτούσε πλέον μακρυμάνικες ενισχύσεις. Ένας καμαρότος που ρώτησα μου είπε πως η θερμοκρασία «είναι ρυθμισμένη και δεν αλλάζει» και μου συνέστησε να κάτω στις αεροπορικές θέσεις του πάνω ορόφου, όπου δεν έκανε τόσο κρύο. Έτσι υποχρεωτικά έπρεπε να ταξιδέψω παρέα με τον θόρυβο των τηλεοράσεων, αναπνέοντας στην ξερή ατμόσφαιρα του κλιματισμού, τυλιγμένη στον ζεστό υπνόσακό μου, μιας και η εξωτερική κατάσταση του πλοίου ήταν απαγορευτική για ένα πολύωρο ταξίδι.

Αν μπορούσε να γίνει κατανοητό πόσο επιζήμιο, συνολικά, είναι αυτό! Συνολικά, επειδή δεν πρόκειται μόνο για τις επιπτώσεις στο περιβάλλον και την υγεία μας (τα υπολείμματα των συσκευών και του φρέον που πετιούνται στις χωματερές, το ρεύμα που καταναλώνουμε και τη θερμότητα που βγάζει προς την ατμόσφαιρα προκειμένου να διατηρήσει ψυχρό τον δικό μας εσωτερικό χώρο). Πρόκειται, επιπρόσθετα, για την προβολή ενός προτύπου που είναι επιζήμιο καθαυτό.

Το πρότυπο είναι αυτό της κονσερβοποιημένης ύπαρξης, της κατοικίας σε έναν χώρο που, αν θέλει κανείς να είναι σύγχρονος και αποδεκτός, πρέπει να κυριαρχείται από συσκευές. Συσκευές που... διευκολύνουν τη ζωή μας! Όπως τηλεόραση, κλιματιστικό, έντονος φωτισμός, ηλεκτρικός αποχυμωτής,

του και η ασφαλιστική του εταιρεία αρνείται να τον αποζημιώσει ισχυριζόμενη ότι επρόκειτο για «θέλημα Θεού». Συγκεκριμένα, η μήνυση ασκείται ενάντια της Καθολικής και Εβραϊκής Εκκλησίας, αφού αυτές εμφανίζονται ως αντιπρόσωποι του Θεού επί της Γης, και καλούνται είτε να πληρώσουν ένα υπέρογκο ποσό είτε να αποδείξουν ότι δεν υπάρχει Θεός! Του σκηνοθέτη Mark Joffe και πρωταγωνιστή τον Billy Connolly.

μέχρι και ηλεκτρικά παραθυρόφυλλα [η τελευταία λέξη της μόδας στις οικοδομές: παντζούρια που ανεβοκατεβαίνουν με κουμπιά· δηλαδή για να μπει ήλιος στο σπίτι σου το πρωί πρέπει να καταναλωθεί ρεύμα]. Να σημειωθεί, δε, πως όσο χαμηλή ή ακόμη και αμελητέα κι αν είναι η κατανάλωση ρεύματος κάποιων συσκευών, το σημαντικό είναι η γαλούχηση και η συνήθεια σε έναν τρόπο ζωής εξαρτημένο από αυτές. Πόσες φορές για παράδειγμα δεν ακούσατε ή είπατε «βαριέμαι να στύψω πορτοκαλάδα»; Πόσες φορές δεν σας είπαν πως «είναι λίγο ακριβό αυτό το δωμάτιο, αλλά έχει τηλεόραση, air condition κ.λπ.» στις διακοπές. Πόσες φορές δεν αποδεχτήκατε να πληρώσετε κάτι παραπάνω γι' αυτούς ακριβώς τους λόγους;

Το πρότυπο αυτό λειτουργεί εκβιαστικά πάνω σε όλους μας. Και όποιος επιθυμεί συνειδητά να αντισταθεί, θα πρέπει να αντιμετωπίσει το κόστος, οικονομικό ή άλλο. «Ωραία τα δωμάτιά σας αλλά δεν έχετε κλιματισμό» θα πει η παρέα στον ιδιοκτήτη ενοικιαζόμενων δωματίων. Και αυτός πρέπει να ζήσει, αφού παράτησε τη γη του και τα ζώα του για να επενδύσει στον τουρισμό. «Πολύ τσιγκούνης έχεις γίνει», θα σου πουν όταν «γκρινιάξεις» για την, χωρίς λόγο, φωταγωγία του σπιτιού ή την έλλειψη οικονομικών λαμπτήρων – παραβλέποντας ότι η αγορά τους στοιχίζει ακριβότερα από τους συμβατικούς. «Αχ βρε αγάπη μου, αφού είπαμε να πάμε παρέα, μη μου το χαλάς!»! είπτε παρακλητικά (ή αγανακτισμένα) το έτερον ήμισυ ενός φίλου όταν το άλλο φιλικό ζευγάρι επέμεινε για κείνο το ξενοδοχείο «που έχει όλα τα κομφόρ», ασχέτως αν ήταν ακριβότερο, με χειρότερη θέα και μακριά από την ωραία παραλία.

Η σημαντικότερη ηλεκτρική συσκευή μέσα σε όλη αυτή τη διαδικασία είναι η τηλεόραση. Για πολλούς λόγους. Προς το παρόν, θα αναφερθούμε μόνο στην προβολή ενός συγκεκριμένου προτύπου ύπαρξης. Η τηλεόραση δεν είναι απλώς μια συσκευή. Είναι μια *μήτρα συσκευών*. Και όχι μόνο συσκευών, αλλά και νοοτροπιών, κυβερνήσεων, προτύπων, κ.ο.κ. Και ως μήτρα, γεννά, γεννά, γεννά. Γεννά συσκευές – και νοοτροπίες και πολιτική, και άλλα πολλά. Ένα σπίτι με τηλεόραση αναμμένη γεμίζει σιγά-σιγά τρίτης γενιάς κινητά, αυτοκίνητο(α), και, και, και...

Α! και καταναλωτικό δάνειο, φυσικά. Διότι, πώς θα αγοράσει κανείς όλα αυτά; Η οικονομική ευημερία που συνόδευε τη νεόπλουτη ξετσιπωσιά της ελληνικής κοινωνίας ανήκει στη δεκαετία του '80. Από το '90 και μετά τα χρήματα άρχισαν σταδιακά να στερεύουν. Αλλά, το πρότυπο έμεινε και εντάθηκε. Η νεόπλουτη ξετσιπωσιά διογκώθηκε, αλλά στέρεψε το τσουβάλι με τις λίρες. Τώρα η διαφήμιση δείχνει ευτυχισμένα πρόσωπα καθώς αποκτούν τα (υλικά) αγαθά των ονείρων τους. Τα υλικά αγαθά φέρονται να εξασφαλίζουν το ύψιστο ψυχικό αγαθό: την ευτυχία. Για αυτό τα πρόσωπα των διαφημίσεων

που κατορθώνουν –επιτέλους!– να εξασφαλίσουν εκείνο το «καταπληκτικό δάνειο» του χρηματοπιστωτικού οργανισμού είναι τρισ-ευτυχισμένα. Για σκεφτείτε, πόσες άλλες μικρές ευτυχίες θα εξαγοράσουν με αυτό!

[Παρένθεση: τα δάνεια.

Κάποιος δανείζεται τα χρήματά σου –ή μια οποιαδήποτε αξία– και μετά (σ)τα πουλά ακριβότερα. Αν αυτός ο κάποιος είναι ένας ιδιώτης ή μια ομάδα ιδιωτών που δρουν μόνοι τους, δηλαδή ανοργάνωτα *χωρίς λογοδοσία στο κράτος*, ονομάζεται τοκογλύφος ή κύκλωμα τοκογλύφων ή ακόμα και εκβιαστών. Αν αυτός ο κάποιος οργανωθεί φτιάχνοντας το ίδιο μαγαζί *υπό την προστασία του κράτους*, και με λογοδοσία προς αυτό, τότε ονομάζεται τράπεζα! Άλλωστε, το ίδιο το νομοθετικό πλαίσιο απαγορεύει «σε άτομα ή σε επιχειρήσεις που δεν αποτελούν πιστωτικά ιδρύματα [την] κατ' επάγγελμα αποδοχή καταθέσεων χρημάτων ή άλλων αξιών από το κοινό, καθώς και [την] κατ' επάγγελμα χορήγηση δανείων»¹⁶.

Θεωρητικά, η θεσμοθέτηση αυτής της διαδικασίας προϋποθέτει την ύπαρξη και την αποδοχή ορισμένων κανόνων λειτουργίας. Η λογοδοσία στο κράτος σημαίνει ότι αυτό ελέγχει την τράπεζα ως προς τον σεβασμό των κανόνων και ρυθμίζει τις βασικές λειτουργίες της. Διαφορετικά, θα είχαμε τους τοκογλύφους. Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Για να δούμε τι είδους εποπτεία ασκεί το κράτος στις τράπεζες. Για παράδειγμα, σημαντικές χρεώσεις των τραπεζών προς τους πελάτες τους είναι αδικαιολόγητες και καταχρηστικές, ειδικά κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες όπου πληρώνουμε για υπηρεσίες που ήταν παλαιότερα δωρεάν. Μάλιστα, το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών έκρινε 14 τέτοιες χρεώσεις ως καταχρηστικές¹⁷. Από την άλλη, τα επιτόκια καταθέσεων είναι εξαιρετικά μειωμένα, έως ανύπαρκτα: από 0%(!) ως 1%

16. Άρθρο 4 §1 του νόμου 2076/1992. Βλ. και τον νόμο 3601/2007, που αποτελεί κωδικοποίηση του προηγούμενου.

17. Αποφάσεις 711/2007 και 961/2007. Μάλιστα, υπάρχει και η τελεσίδικη απόφαση του Εφετείου Αθηνών (3499/2008), που αφορά αγωγή της ένωσης καταναλωτών Ε.Κ.ΠΟΙ. ΖΩ. εναντίον της Εθνικής Τράπεζας. Οι χρεώσεις αυτές είναι: 1) Αναδρομική επιβάρυνση τόκων σε χρήση πιστωτικής κάρτας με χρέωση από την ημέρα διεξαγωγής της συναλλαγής και όχι από την ημερομηνία εξόφλησης, 2) Χρέωση προμήθειας 1,40 ευρώ για κατάθεση σε λογαριασμό τρίτου, 3) Επιβαλλόμενα έξοδα αδράνειας από 0,60-1 ευρώ μηνιαίως, 4) Κλιμακωτή χρέωση από 3-20 ευρώ σε ανάληψη μετρητών από πιστωτική κάρτα, η οποία δεν αιτιολογεί επαρκώς σε ποια λειτουργικά έξοδα αντιστοιχεί, 5) Υπέρρογκη χρέωση για εξέταση αιτήματος δανειοδότησης, 6) Προμήθεια ή έξοδα 50 ευρώ για χορήγηση βεβαίωσης οφειλών για μεταφορά χρέους σε άλλη τράπεζα, 7) Χρέωση τόκων εφ' όλου του κατατεθειμένου σε δεσμευμένο λο-

(στις απλές καταθέσεις). Αυτό, με τον πληθωρισμό να κυμαίνεται μεταξύ 3,5 και 4,9%, σημαίνει πως οι καταθέτες χάνουν κάθε χρόνο σημαντικό ποσοστό της αξίας των χρημάτων τους καθώς η αγοραστική ισχύς των καταθέσεών τους μειώνεται. Επιπλέον, ενώ ως τις αρχές του '90 οι δανειολήπτες και οι κάτοχοι πιστωτικών καρτών περνούσαν πρώτα από τον έλεγχο της τράπεζας πριν εγκριθεί το δάνειό τους, σήμερα έχουμε φτάσει στο σημείο να στέλνουν οι τράπεζες πιστωτικές κάρτες σε πελάτες χωρίς καν οι ίδιοι να έχουν ζητήσει κάτι τέτοιο. Ως αποτέλεσμα αυτών, από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι σήμερα τα κέρδη των τραπεζών εμφανίζουν πρωτοφανή άνοδο, μη συγκρίσιμη με τους λοιπούς κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Ας δούμε μερικά, όχι αναλυτικά αλλά ενδεικτικά, στοιχεία για τα κέρδη των ελληνικών τραπεζών κατά την τελευταία δεκαετία μέσα από μια επιλεκτική συρραφή δημοσιευμάτων οικονομικών και άλλων εφημερίδων, ανακοινώσεων των ίδιων των τραπεζών, κ.λπ.

- **2000:** «Ακόμη υψηλότερα τα κέρδη των τραπεζών το 2000». «Η διοίκηση της Εμπορικής Τράπεζας προέβλεψε πρόσφατα ότι σε επόμενο έτος αναμένει αύξηση κερδών της τάξεως του 20% με 25%... Στη διοίκηση της Εθνικής Τράπεζας εκτιμούν ότι τα πολύ καλά αποτελέσματα του πρώτου εξαμήνου, κατά τη διάρκεια του οποίου επιτεύχθηκε αύξηση κερδών της τάξεως του 28% ... θα συνεχισθεί καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Αντίστοιχη είναι και η αύξηση που αναμένεται και στην περίπτωση της Τράπεζας Πειραιώς...».
- **2003:** «Αυξημένα κατά 35%-40% τα συνολικά κέρδη των τραπεζών για το 2003».
- **2004:** «Ξεπέρασαν τις προβλέψεις τα κέρδη των τραπεζών. Τα υψηλά έσοδα από τόκους, οι προμήθειες από τη λιανική τραπεζική και η συγκράτηση του λειτουργικού κόστους συνέβαλαν στη βελτίωση της κερδοφορίας των πιστωτικών ιδρυμάτων».

γαριασμό ποσού σε περίπτωση σταδιακής εκταμίευσης του στεγαστικού δανείου, 8) Επιβολή εξόδων κίνησης σε λογαριασμούς ταμειευτηρίου ή τρεχούμενους 0,80 ευρώ ανά κίνηση μετά την τέταρτη κίνηση μηνιαίως, 9) Δυνατότητα μονομερούς διαμόρφωσης επιτοκίων καταθέσεων, 10) Έξοδα τήρησης και παρακολούθησης λογαριασμών κατώτερων ενός μέσου μηνιαίου πλαφόν που καθορίζει η τράπεζα, 11) Δυνατότητα της τράπεζας, κατά παράβαση της αρχής της διαφάνειας, να προχωρά σε μεγαλύτερη αναπροσαρμογή και αύξηση του κυμαινόμενου επιτοκίου στις πιστωτικές κάρτες από εκείνη στην οποία προβαίνει αντιστοίχως η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 12) Μειωμένη ευθύνη της τράπεζας για παράνομη χρήση του βιβλιαρίου κατάθεσης, 13) Μονομερής μεταβολή επιβαρύνσεων στις πιστωτικές κάρτες και στις καταθέσεις, και 14) Μονομερής καθορισμός των ημερών δέσμευσης, διαθεσιμότητας και μετάθεσης της έναρξης της τοκοφορίας.

«Σημαντική αύξηση 50% σημείωσαν τα καθαρά κέρδη του ομίλου της Τράπεζας Πειραιώς και ανήλθαν, την οικονομική χρήση του 2007, σε 652,6 εκατ. ευρώ έναντι 434,6 εκατ. ευρώ το 2006. Εάν από την κερδοφορία αφαιρεθεί η φορολογική δαπάνη ύψους 30,5 εκατ. ευρώ που επιβλήθηκε στα κεφαλαιακά κέρδη των τραπεζών από το 2007, τότε τα καθαρά κέρδη ανήλθαν σε 622,1 εκατ. ευρώ αυξημένα κατά 43%».

- **2006:** «Η Εμπορική αύξησε τα κέρδη της κατά 300%, η Πειραιώς κατά 107%, η Εθνική κατά 100%, η Eurobank κατά 47,4% και η Alpha κατά 23%, σε μια περίοδο που οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης της χώρας επιβραδύνονται και τα φαινόμενα της ανεργίας, της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας “καλά κρατούν”. Η απόσταση των ελληνικών τραπεζών από αυτές των άλλων χωρών έχει διευρυνθεί ακόμα περισσότερο στην περίοδο 2004-05 και αναμένεται να διευρυνθεί και στα επόμενα έτη».
- **2007:** «συν 40% τα κέρδη των ελληνικών τραπεζών».
«Το 25,2% (313,7 εκατ. ευρώ από τα 1,243 δισ. ευρώ) των καθαρών κερδών, του πρώτου εξαμήνου των τριών μεγαλύτερων ιδιωτικών τραπεζών, Eurobank, Alpha Bank και Πειραιώς, προέρχεται από έσοδα σχετικά με το χρηματιστήριο. Αυτά τα έσοδα σχετίζονται άμεσα με την πορεία της Σοφοκλέους και δεν αποτελούν τον βασικό πυρήνα παραγωγής κερδών των τραπεζών».
«Σε νέα προκλητικά ύψη-ρεκόρ απογειώθηκε η κερδοφορία του τραπεζικού κεφαλαίου και για το 12μηνο 2007. ... Εμφανίζουν αλματώδη αύξηση 11 και πλέον φορές πάνω από τον επίσημο πληθωρισμό. Παραπέρα ανεβάζουν ακόμη περισσότερο τους στόχους της κερδοφορίας τους για τα αμέσως επόμενα χρόνια ... υπολογίζοντας, δε, ότι για το 2010 θα έχουν διαμορφωθεί σε 1,55 δισ. ευρώ, κονδύλι που είναι αυξημένο κατά 700 περίπου εκατ. ευρώ σε σύγκριση με το 2007 (συνολική αύξηση πάνω από 82%)!»
- **2008:** «Όπως προκύπτει από τα τελευταία αποτελέσματα του 9μήνου, τα κέρδη των ελληνικών τραπεζικών ομίλων που ανακοινώθηκαν, αλλά και από τις εκτιμήσεις που καταγράφονται, οι 7 μεγαλύτερες εμπορικές τράπεζες θα παρουσιάσουν το 2007 αύξηση κερδών 56,6% (5,450 δισ. ευρώ), από 3,480 δισ. ευρώ το 2006. Για αρκετές από τις μεγαλύτερες τράπεζες, το ποσοστό αύξησης ξεπέρασε ακόμη και το 100%».

Να τονιστεί ότι οι αυξήσεις που παρατηρούνται κάθε χρόνο σημειώνονται επί των ήδη αυξημένων κερδών της προηγούμενης χρονιάς. Ας δούμε και μερικά ποιοτικά στοιχεία αξιολόγησης των στατιστικών. Σύμφωνα με τη μελέτη της Συνδικαλιστικής Παρέμβασης της Τράπεζας της Ελλάδος που

ανακοινώθηκε το 2006, τα προκλητικά κέρδη των ελληνικών τραπεζών οφείλονται σε παράγοντες που συνοψίζονται στα εξής: «1. στην περιστολή του κόστους εργασίας παρά την αύξηση της παραγωγικότητας εργασίας, 2. στα αδικαιολόγητα υψηλά επιτόκια δανεισμού των νοικοκυριών και επιχειρήσεων σε σχέση με αυτά που ισχύουν στις άλλες χώρες της ζώνης του ευρώ, καθώς και το υπερβολικό άνοιγμα μεταξύ επιτοκίων καταθέσεων και δανεισμού που παρατηρείται στην ελληνική τραπεζική αγορά, 3. στα φορολογικά ευεργετικά κίνητρα προς τις τράπεζες, και 4. στη διεύρυνση των κάθε είδους προμηθειών σ' ένα πλαίσιο απουσίας ανταγωνισμού». Παράλληλα επισημαίνεται στην ίδια μελέτη ότι οι θέσεις εργασίας έχουν μειωθεί, οι εργαζόμενοι υποπληρώνονται (αδήλωτες υπερωρίες κ.λπ.), ενώ από την άλλη η πολιτεία παρέχει στις τράπεζες φοροελαφρύνσεις.

Χαρακτηριστική είναι η ανταλλαγή απόψεων που φιλοξένησε η εφημερίδα *Καθημερινή* στις 26 Νοεμβρίου 2006. Ο κ. Σταύρος Κούκος, πρόεδρος του Συλλόγου Υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, υποστηρίζει πως «το χρέος των νοικοκυριών το 2003 ήταν 26% του ΑΕΠ, το 2004 αυξήθηκε στο 30%, το 2005 ανέβηκε στο 36% και φέτος θα αυξηθεί στο 42-43% και του χρόνου θα αγγίξει το 50% του ΑΕΠ. [...] Με την ταχύτητα αυτή στα μέσα του 2008 θα περάσει το όριο ασφαλείας, που θεωρείται ότι είναι το 60%. Η απελευθέρωση της καταναλωτικής πίστης και των επιτοκίων είναι ένα δίκοπο μαχαίρι, το οποίο τώρα που έχουν αρχίσει να ανεβαίνουν τα επιτόκια μπορεί να γίνει πολύ επικίνδυνο».

Από την άλλη μεριά, στο ίδιο δημοσίευμα, ο κ. Θοδωρής Πανταλάκης, αντιπρόεδρος και αναπληρωτής διευθύνων σύμβουλος της Τράπεζας Πειραιώς, απαντώντας σε ερώτηση σχετικά με τις επικρίσεις που ακούγονται για τη μεγάλη κερδοφορία του κλάδου λέει ότι: «Ζητούμενο όλων μας πρέπει να είναι η περαιτέρω ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος, με στόχο η Ελλάδα να καταστεί ισχυρό χρηματοοικονομικό κέντρο της περιοχής. Σκεφτείτε πόσες θέσεις εργασίας δημιούργησαν οι τράπεζες τα τελευταία χρόνια ή πόσο βοήθησε τις επιχειρήσεις η επέκταση των ελληνικών τραπεζών στα Βαλκάνια. Η κριτική για την κερδοφορία των τραπεζών είναι άδικη και άστοχη. Η κερδοφορία των τραπεζών έρχεται από ένα ευρύ πλέγμα δραστηριοτήτων, μέρος των οποίων προέρχεται από τον δανεισμό των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Σας επισημαίνω ότι μικρό μόνο μέρος των ελληνικών επιχειρήσεων θα μπορούσαν να χρηματοδοτηθούν από ευρωπαϊκές τράπεζες με επιτόκια ανταγωνιστικότερα των ελληνικών τραπεζών, καθόσον δεν απεικονίζουν επαρκώς τον δυναμισμό τους. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι οι ελληνικές τράπεζες δεν κερδίζουν περισσότερα από αντίστοιχες ευρωπαϊκές, εκείνο που συμβαίνει όμως είναι ότι αναπτύσσονται ταχύτερα λόγω της επέκτασής τους στις γειτονικές αγορές και της ανάπτυξης της τραπεζικής διαμεσολάβησης η οποία

πιστεύω ότι θα συνεχιστεί». Και συνεχίζει σε άλλο ερώτημα: «Το μέλλον για τις ελληνικές τράπεζες είναι, κατά την άποψη μου, θετικό. Η μεγέθυνση του τραπεζικού συστήματος με την επέκτασή του στο εξωτερικό πρέπει να αποτελέσει φροντίδα όλων μας και το ελληνικό τραπεζικό σύστημα των 250 δισ. εκατ. ευρώ ενεργητικό πρέπει να στοχεύει να γίνει ένα σύστημα των 500 δισ. ευρώ το οποίο θα μπορεί να προσδώσει τα ανάλογα οφέλη στις ελληνικές επιχειρήσεις, στην απασχόληση και την ενίσχυση της ελληνικής οικονομίας. Τα κέρδη των τραπεζών διαχέονται και ενισχύουν τελικά την ελληνική οικονομία».

Τα κέρδη των τραπεζών διαχέονται στην ελληνική οικονομία, λέει ο κ. Πανταλάκης, και έχουν δημιουργήσει πολλές θέσεις εργασίας! Για να δούμε, πώς ακριβώς γίνεται αυτή η διάχυση; Όπως αναφέρει ο κ. Ζώης Πεπές, οργανωτικός γραμματέας της Ομοσπονδίας Τραπεζοϋπαλληλικών Οργανώσεων Ελλάδος (Ο.Τ.Ο.Ε.), «τα τεράστια κέρδη των τραπεζών έχουν πηγή και την χωρίς όρια εκμετάλλευση των εργαζομένων. Οι βασικές αποδοχές των τραπεζοϋπαλλήλων σήμερα ξεκινούν με 800 ευρώ για πτυχιούχους Α.Ε.Ι., που ελπίζουν σε διπλασιασμό τους μετά από 35 χρόνια εργασίας. [...] 3.500 έως 4.000 εργαζόμενοι στις τράπεζες, αν και στελεχώνουν μόνιμες θέσεις εργασίας, έχουν προσληφθεί από εταιρείες και ενοικιάζονται, λαμβάνοντας αμοιβές 600 ευρώ, για πλήρη απασχόληση, και 380 ευρώ, για μερική απασχόληση. Εργάζονται σε καθεστώς εντατικοποίησης, με μόνιμη απειλή τη μη ανανέωση της συνήθως εξάμηνης σύμβασής τους. [...] Πάνω από 2.000 απασχολούνται με τα προγράμματα stage ή ως υπόχρεοι πρακτικής άσκησης για την ολοκλήρωση των σπουδών τους. Οι πρώτοι εργάζονται ανασφάλιστοι με 480 ευρώ για πλήρη απασχόληση με 600 ευρώ οι δεύτεροι αλλά συνολικά χωρίς καμιά οικονομική επιβάρυνση από τις τράπεζες, αφού χρηματοδοτούνται από αντίστοιχα προγράμματα στήριξης της απασχόλησης. Πάνω από 50.000 απλήρωτες υπερωρίες γίνονται καθημερινά από τους εργαζόμενους στις τράπεζες που μεταφράζονται σε περίπου 7.000 θέσεις εργασίας»¹⁸.

Σε σχέση με την ευρωπαϊκή πραγματικότητα, ο κ. Ζώης αναφέρει σε άλλη συνέντευξή του τα εξής: «Αυτή η κερδοφορία των ελληνικών τραπεζών, κατά τα τελευταία χρόνια, δεν συνάδει με την ευρωπαϊκή πραγματικότητα και τις αντίστοιχες επιδόσεις των τραπεζών στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Πράγ-

18. Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Η Αυγή*, στις 28 Ιανουαρίου 2008.

Να σημειωθεί ότι, τα παραθέματα που παρεμβάλλω στο κείμενό μου, οσοδήποτε μικρά ή εκτενή είναι αυτά και από οποιαδήποτε πηγή και αν προέρχονται, παρουσιάζονται αυτούσια, χωρίς καμιά (σχεδόν) στυλιστική, γραμματική, ορθογραφική ή συντακτική διόρθωση και επιμέλεια εκ μέρους μου. Συνεπώς, η οποιαδήποτε ασυμφωνία στο στυλ, στην ορθογραφία κ.λπ. ανάμεσα σε αυτά και στο κείμενό μου οφείλεται στη διατήρηση των επιλογών των αρθρογράφων.

ματι, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (Ο.Ο.Σ.Α.)¹⁹, το καθαρό εισόδημα από τόκους και άλλες δραστηριότητες, ως ποσοστό του συνολικού ενεργητικού, είναι υψηλότερο στην Ελλάδα (3,68%) σε σχέση με όλες σχεδόν τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Ολλανδία 2,5%, Γαλλία 2,1%, Γερμανία 1,8%, Πορτογαλία 2,7%, κ.λπ.). Η σχέση μάλιστα αυτή και η απόσταση των ελληνικών τραπεζών από τις τράπεζες των άλλων χωρών έχουν διευρυνθεί στην περίοδο 2004-2006 και αναμένεται να διευρυνθούν και το 2007». Στην Ελλάδα το τραπεζικό σύστημα έχει αποδοτικότητα 26% εδώ, ενώ στην Ε.Ε. είναι 17,4%. «Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι ο επενδυτής σε ελληνική τράπεζα κερδίζει 260 ευρώ για κάθε 1.000 ευρώ... Ο δε καταθέτης στην καλύτερη περίπτωση λαμβάνει από τόκους, από 6 έως 40 ευρώ!».

Η διαφορά των ελληνικών με τις άλλες τράπεζες συνίσταται στο ότι η ελληνική αγορά ήταν ακόμη «κλειστή» τη δεκαετία του 1990 και έτσι το περιθώριο κερδοφορίας για τις τράπεζες ήταν μεγάλο. Μάλιστα, ακόμη και σήμερα που οι Έλληνες είναι αρκετά δανεισμένοι, η χώρα μας θεωρείται πλεονεκτική ως προς τις δυνατότητές της καθώς οι Έλληνες παραμένουν πολύ λιγότερο δανεισμένοι απ' ό,τι οι Ευρωπαίοι συμπολίτες τους! Πρόκειται αποκλειστικά για μια επιχειρηματική αγορά που σκοπό έχει να αυξήσει το όριο των δανειοληπτών της χώρας, αδιαφορώντας για οτιδήποτε άλλο αυτό συνεπάγεται. Αδιαφορώντας όχι μόνο ο κλάδος των τραπεζών αλλά και το κράτος. Και, καθώς οι τράπεζες αναγκάζονται να συγκλίνουν τα επιτόκιά τους προς τα κοινοτικά και, έτσι, να περιοριστούν κάπως τα κέρδη τους, ανακοινώνεται στον Τύπο η εξής είδηση στις αρχές του 2006: «Μία νέα σημαντική πηγή εισοδήματος δημιουργείται πλέον για τις τράπεζες, αφού αποκτούν το ρόλο του “ενδιάμεσου” για την αξιοποίηση των κοινοτικών κονδυλίων. Ο νέος κύκλος επιδοτήσεων μικρομεσαίων τουριστικών και μεταποιητικών επιχειρήσεων μέσω των τραπεζών... φαίνεται ότι αποτελεί μόνο την αρχή μίας σειράς προκηρύξεων, στις οποίες οι τράπεζες θα αναλάβουν τον ρόλο του κράτους. Ποιο είναι το όφελος για τις τράπεζες; Θα λαμβάνουν 1.200 ευρώ ανά αξιολόγηση επενδυτικού σχεδίου. Στο ποσό αυτό θα προστίθενται, επιπλέον 500 ευρώ ανά πρόταση που εγκρίνεται και όταν το έργο ολοκληρωθεί, θα λάβουν ποσό ίσο με το 3% του προϋπολογισμού του έργου»²⁰.

19. Στην έκθεση Bank Profitability Financial Statements of Banks, 2003 Edition, O.E.C.D.

20. Η είδηση δημοσιεύτηκε σε πλήθος εφημερίδων. Το συγκεκριμένο απόσπασμα είναι από το περιοδικό *Επιστημονικό Μάρκετινγκ*, Απρίλιος 2006, με τίτλο «Κυρίαρχοι των κοινοτικών επιχορηγήσεων οι Τράπεζες» (http://www.morax.gr/article_show.php?article_id=927).

Όλα τα ανωτέρω στοιχεία αφορούν τα νόμιμα κέρδη των τραπεζών. Όμως δεν σταματά εδώ η καταχρηστική κερδοφορία. Δηλαδή, δεν σταματά στη νόμιμή της κάλυψη. Υφίσταται και κανονική υφαρπαγή από τις τράπεζες, σχεδόν στο σύνολό τους. Παράνομη δηλαδή. Πώς; Θα φέρω μόνο ένα σύντομο παράδειγμα.

Ένας γνωστός μου, δικηγόρος, ανέλαβε την υπόθεση ενός πελάτη τις προάλλες: την αγωγή του εναντίον της τράπεζας με την οποία συνεργαζόταν. Ο κ. Γ. πήρε ένα δάνειο από την τράπεζα με κυμαινόμενο επιτόκιο. Σύμφωνα με όρο της συμφωνίας, το επιτόκιο θα ήταν αυθαιρέτως κυμαινόμενο. Αυθαιρέτως κυμαινόμενο σημαίνει πως η τράπεζα δεν δεσμεύεται με κανέναν τρόπο ως προς την αναπροσαρμογή του. Αυτός ο όρος είναι καταχρηστικός, όμως, διότι επιβάλλει μονομερώς και αυθαιρέτως οποιοδήποτε επιτόκιο στον πελάτη. «Ναι αλλά, δεν το υπέγραψε ο κ. Γ.», θα πει ο Δικηγόρος του Διαβόλου! Το υπέγραψε, αλλά η ευθύνη βαρύνει την τράπεζα για χρήση καταχρηστικού όρου. Υπάρχει επ' αυτού η πράξη του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος (αριθμός 2501/2001) όπου αναφέρεται ότι το επιτόκιο πρέπει να καθορίζεται με βάση ένα αντικειμενικό μέτρο αναφοράς. Όχι αυθαιρέτως λοιπόν. Για να διασφαλίζεται και ο πελάτης.

Ένα αντικειμενικό μέτρο αναφοράς! Στην αγωγή που χειρίστηκε ο γνωστός μου, αλλά και σε πολλές παρόμοιες που έχουν κατατεθεί τα τελευταία χρόνια, έγινε ένας υπολογισμός της ζημίας του πελάτη με βάση το επιτόκιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, μιας και το νόμισμά μας είναι το ευρώ. Δηλαδή, τέθηκε το επιτόκιο της Ε.Κ.Τ. ως το αντικειμενικό μέτρο αναφοράς για τον υπολογισμό του κυμαινόμενου επιτοκίου. Το κυμαινόμενο επιτόκιο εξασφαλίζει την τράπεζα, καθώς αυτή δεν αναλαμβάνει το ρίσκο, και αν το κεντρικό ευρωπαϊκό επιτόκιο ανέβει, αντίστοιχα θα ανέβει και το επιτόκιο του δανείου. Θεωρητικώς, το ίδιο θα συμβεί και αν το επιτόκιο κατέβει. Στην πράξη, όμως, η διακύμανση φαίνεται πως ισχύει μόνο προς τα πάνω. Ο κ. Γ. δανείστηκε με επιτόκιο 6,3%, όταν το αντίστοιχο της Ε.Κ.Τ. ήταν 4,7%. Όταν μετά από δύο χρόνια το επιτόκιο της Ε.Κ.Τ. έπεσε στο 2% (έπεσε δηλαδή κατά 2,7%), η τράπεζα το μείωσε μόνο στο 5,1% (δηλαδή κατά 1,2%): τη διαφορά των 1,5% την καρπώθηκε η τράπεζα, καλυμμένη πίσω από έναν καταχρηστικό όρο.

Μη φανταστεί κανείς ότι η διαφορά αυτή είναι αμελητέα. Το συνολικό ποσό που εκλάπη, ουσιαστικά, από τον κ. Γ. στο διάστημα μεταξύ 2001 και 2007 ανέρχεται στα 13.000 ευρώ! Δεκατρείς χιλιάδες ευρώ, μόνο από τον κ. Γ. μόνο για τη συγκεκριμένη εξαετία! Το δε κράτος, που απαγορεύει την τοκογλυφία και ρυθμίζει τα των τραπεζών ώστε όλα να γίνονται νόμιμα, δεν επενέβη όταν αποκαλύφθηκε η απάτη (όταν δηλαδή κάποιοι δανειολήπτες προσέφυγαν στη Δικαιοσύνη και δικαιώθηκαν). Πώς να επέμβει; Υποχρεώνο-

ντας, για παράδειγμα, τις υπόλοιπες τράπεζες που είχαν παρόμοιες... εκκρεμότητες να επιστρέψουν τα χρήματα που είχαν υφαρπάξει. Αλλά δεν γίνεται ούτε αυτό. Διότι τότε θα έπρεπε και οι πολιτικές του κρατικού μηχανισμού να είναι καθαρές. Ας μην ξεχνάμε ότι ο ένας στηρίζει τον άλλον.

Να σημειωθεί ότι, σχετικά με τις 14 καταχρηστικές χρεώσεις που ανέφερα παραπάνω και τις αντίστοιχες δικαστικές αποφάσεις, οι περισσότερες τράπεζες συνεχίζουν να εφαρμόζουν τους όρους τους ή υπαναχωρούν μερικώς και κατά βούληση. Ταυτόχρονα, η Τράπεζα της Ελλάδος, που είναι αρμόδια και υπεύθυνη για τη λειτουργία του τραπεζικού συστήματος, αδιαφορεί επιδεικτικά. Απεναντίας, ο (μέχρι πρότινος) διοικητής της, κ. Νίκος Γκαργκάνας, παρεμβαίνει συχνά με δηλώσεις του προτείνοντας στην κυβέρνηση μέτρα λιτότητας που θίγουν τα εργασιακά κεκτημένα καθώς και τον περιορισμό των αυξήσεων των μισθών! Και δεν λέω, να τα προτείνει και αυτά, αν τα πιστεύει. Κι ας μην είναι αυτή η δουλειά του. Αλλά δεν μπορεί να βλέπει μόνο τη μια μεριά, και την άλλη, που είναι και η δουλειά του, να κάνει πως την αγνοεί!

Και, μέσα σ' όλα αυτά, το υπουργείο Ανάπτυξης ζητά από τις τράπεζες «να αυτορρυθμιστούν» στα παραπάνω! Εδώ θυμούνται την αυτορρύθμιση ξαφνικά! Μήπως ασπάστηκαν τον αναρχισμό;

Τώρα βέβαια, υποχρεούνται να παρέμβει ξανά ο συνήθης ύποπτος: ο Δικηγόρος του Διαβόλου. Ο οποίος υποστηρίζει ότι, αφού έχουμε ελεύθερη αγορά, δεν μπορεί να υποχρεώσει κανείς τις τράπεζες σε συμμόρφωση. Ψευδές και παραπλανητικό το επιχείρημα, κι ας προβάλλεται συνεχώς από τους διαμορφωτές γνώμης. Πρώτον, όπως θα εξηγήσουμε και στη συνέχεια, ελεύθερη αγορά δεν σημαίνει ανεξέλεγκτη αγορά. Η ίδια η νομοθεσία προβλέπει ότι όλα τα πιστωτικά ιδρύματα παίρνουν άδεια λειτουργίας από την Τράπεζα της Ελλάδος και υπόκεινται στη ρυθμιστική της δικαιοδοσία. Διαφορετικά θα επιτρεπόταν στον καθέναν να δανείζει κατ' επάγγελμα. Δεύτερον, η ίδια η πράξη του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, που προανέφερα, ορίζει επακριβώς ότι απαγορεύεται η συγκεκριμένη πρακτική των τραπεζών. Άρα, μπορεί να προβεί σε κυρώσεις εναντίον τους, ή ακόμα και σε ανάκληση της άδειας λειτουργίας τους αν δεν συμμορφωθούν. Και τρίτον, και σε άλλες χώρες, όπου εφαρμόζεται η λεγόμενη ελεύθερη αγορά, θέτονται περιοριστικοί όροι, όπως στη Γαλλία όπου το κατώτατο όριο τόκου καταθέσεων είναι 2,5% αυτή την περίοδο (2008).

Τώρα ο Δικηγόρος του Διαβόλου κάνει στροφή αντιτάσσοντας την άποψη ότι, αν δεν σου αρέσει μην βάζεις τα χρήματά σου σε τράπεζα. Μην έχεις τραπεζικό λογαριασμό, σου λέει. Ευέλκτος και χωρατατζής είναι ο Δικηγόρος! Μα, θαρρεί πως υπάρχει επιλογή; Ας υποθέσουμε, χάριν του επιχειρήματος, πως δεν θα μας ανησυχούσε να έχουμε τα χρήματά μας στο σπίτι και τις

οικονομίες μας κάτω από το στρώμα [Ας υποθέσουμε κατ' αρχάς πως έχουμε οικονομίες!]. Κι ας θεωρήσουμε, χάριν του επιχειρήματος επίσης, πως κάποιες συναλλαγές που πρέπει να γίνουν με τράπεζες είναι φυσιολογικό να χρεώνονται, αφού αυτές μας διευκολύνουν. Ακόμη και έτσι, έχει κανείς την εντύπωση πως υπάρχει πραγματικά η επιλογή για το αν θα έχουμε τραπεζικό λογαριασμό ή ακόμα και αν αυτός θα είναι στην τράπεζα της αρεσκείας μας; Πόσο ελεύθερος είναι κάποιος να ανοίξει λογαριασμό σε τράπεζα που τυχόν έχει ευνοϊκότερους όρους; Η απάντηση είναι: ελάχιστα. Μα τι λες, ενίσταται ο Δικηγόρος, δεν μπορεί κανείς να σε υποχρεώσει σε κάτι τέτοιο!

Κι όμως! Υπάρχει κάποιος που μπορεί! Ποιος; Αντί να το αναλύσω θα αναφέρω τρία παραδείγματα.

1. Όταν πρωτοπροσλήφθηκα στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης και υπέγραφα τα χαρτιά της σύμβασής μου, ανάμεσα στα άλλα μου ζητήθηκε και αριθμός λογαριασμού από συγκεκριμένες τράπεζες (Εθνική ή Eurobank) για να κατατίθεται η μισθοδοσία μου. Δηλαδή, αν ήθελα να πληρωθώ όφειλα, όχι απλώς να διαθέτω τραπεζικό λογαριασμό, αλλά να είναι και σε μια από τις δυο συγκεκριμένες τράπεζες.

2. Στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Ε.Α.Π.), επίσης, για να πληρωθώ έπρεπε να έχω τραπεζικό λογαριασμό. Εδώ ήταν πιο... διαλλακτικοί: ο λογαριασμός μπορούσε να είναι σε οποιαδήποτε τράπεζα.

3. Πριν λίγα χρόνια (το 2003) κάποια γνωστή προσελήφθη σε δήμο της Κω ως υπάλληλος. Για να πληρωθεί έπρεπε να ανοίξει λογαριασμό στην Τράπεζα Δωδεκανήσου και μόνο. Η Τράπεζα Δωδεκανήσου είναι μια συνεταιριστική τράπεζα, και ως τέτοια αποτελεί μια θετική πρωτοβουλία. Η γνωστή μου, όμως, για να ανοίξει λογαριασμό έπρεπε πρώτα να αγοράσει 150€ μερίσματα σε μετοχές της τράπεζας! Με ελεύθερη επιλογή, φαντάζομαι, ε;

Όπως είπαμε πριν, οι τράπεζες είναι οργανωμένα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα –κρατικά, ημικρατικά ή, συνήθως, ιδιωτικά– που είναι επισήμως αναγνωρισμένα από το κράτος. Άρα το κράτος (πρέπει να) λειτουργεί κατά κάποιον τρόπο ως ουδέτερος ενδιάμεσος, ως εγγυητής, όποτε κριθεί αναγκαίο, της αρμονικής σχέσης πελατών και τραπεζών.

Ουδέτερος ενδιάμεσος; Εγγυητής; Καλό κι αυτό! Ας δούμε πόσο ισχύει στην πράξη κάτι τέτοιο.

Εκτός των ανωτέρω παραδειγμάτων, που σαφώς δείχνουν ότι υπηρεσίες του ευρύτερου δημόσιου τομέα που υπάγονται στη ρυθμιστική αρχή του Κράτους υποχρεώνουν τους πολίτες στη σχέση τους με τις τράπεζες, ας αναλογιστούμε και το εξής: από το 1994, οπότε και ψηφίστηκε από την κυβέρνηση ΠΑ.ΣΟ.Κ. ο Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος, το κράτος ιδιοποιείται το 15% από τους (ούτως ή άλλως πενιχρούς) τόκους των καταθέσεων των πολι-

τών²¹, το ποσοστό αυτό αναπροσαρμόστηκε στο 10% το 2004 (ν. 3296/2004, άρθρο 8). Και το ιδιοποιείται μέσω των τραπεζών: αν δεν είχα τραπεζικό λογαριασμό, πώς θα μου έπαιρνε το κράτος το όποιο ποσοστό των τόκων μου; Συμφέρει, λοιπόν, το κράτος να πραγματοποιούμε όλες μας τις συναλλαγές μέσω των τραπεζών και, αντίστοιχα, υποχρεώνει *όσους μπορεί* να συναλλάσσονται με αυτές. Μάλιστα, το *όσους μπορεί* είναι σημαντικά μεγαλύτερο ανάμεσα σε εργαζόμενους του ευρύτερου Δημοσίου (μισθωτούς κ.λπ.) και λιγοστεύει σχετικά στους ελεύθερους επαγγελματίες. Οι πρώτοι, που είναι άμεσα εξαρτημένοι από αυτό, υποχρεώνονται άμεσα, ενώ οι δεύτεροι εξαναγκάζονται έμμεσα, λόγω των συνθηκών.

Να σημειωθεί εδώ και μια ιδιαιτερότητα. Οι καταθέσεις που αποτελούν τις αποταμιεύσεις των πολιτών έχουν ήδη φορολογηθεί. Οι τόκοι όχι, και γι' αυτό φορολογούνται και αυτοί με το 10%. Αν υποθέσουμε λοιπόν ότι αυτή η έμμεση φορολόγηση είναι λογική, στο βαθμό που οι τόκοι αποτελούν... αφορολόγητο εισόδημα, είναι προφανές πως από την πρακτική αυτή ωφελούνται οι μεγαλοκαταθέτες. Αυτό διότι γι' αυτούς πράγματι μπορεί να προκύπτει ένα σημαντικό εισόδημα από τους τόκους (όσο μεγαλύτερο το κεφάλαιο τόσο μεγαλύτερες οι δυνατότητες διαπραγμάτευσης των επιτοκίων), το οποίο όμως θα φορολογηθεί με 10% (επί των τόκων), και όχι με 25-35% που θα φορολογούνταν αν εντασσόταν στο φορολογηθέν εισόδημα!

Λιγότερο ίσως γνωστό είναι το γεγονός ότι το κράτος ιδιοποιείται ένα ακόμα μεγαλύτερο ποσοστό μέσω των τόκων των δανείων. Με νόμο που ισχύει από το 1975 (ν. 128/1975, διότι η λειτουργία της κρατικής εξουσίας είναι διαχρονικά παρόμοια), ποσοστό 0,6% στα επαγγελματικά και καταναλωτικά δάνεια και κάρτες, και 0,12% στα στεγαστικά δάνεια αποτελεί εισφορά υπέρ του Δημοσίου. Ουσιαστικά, τα ποσοστά αυτά προστίθενται στο επιτόκιο που ζητά η τράπεζα από τον πελάτη και αποδίδονται στο Δημόσιο. Πρόκειται δηλαδή για απόδοση προς το Δημόσιο της τάξης του 6% και του 12% αντίστοιχα επί του επιτοκίου δανεισμού!

Τέλος, όπως ανέφερα και στην αρχή αυτής της παρένθεσης, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, απαγορεύεται ο δανεισμός από μη πιστωτικά ιδρύματα κατ' επάγγελμα. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί κάποιος να δανείσει χρήματα σε άλλον (φίλο, συγγενή, κ.λπ.), ακόμη και συνάπτοντας μαζί του μια τυπική συμφωνία, στο βαθμό που δεν το κάνει κατ' εξακολούθηση και ως επάγγελμα. Στην περίπτωση βέβαια αυτή, ο ιδιώτης δεσμεύεται από τον νόμο σε ένα ανώτατο ποσοστό επιτοκίου, που κυμαίνεται σήμερα στο 10%. Οι τράπεζες,

21. Νόμος 2238/1994 άρθρο 12, §1 και 2, περί «φορολόγησης εισοδημάτων από κινητές αξίες»

αντιθέτως, δεν δεσμεύονται σε κανένα ανώτατο επιτόκιο²², αφού «αυτό καθορίζεται στον ελεύθερο ανταγωνισμό», όπως ισχυρίστηκε και ο αρμόδιος υπάλληλος της διεύθυνσης εποπτείας πιστωτικού συστήματος της Τράπεζας της Ελλάδος. Έτσι, τα καταναλωτικά δάνεια και οι πιστωτικές κάρτες δίνονται με επιτόκια πολύ ανώτερα του 10%, το οποίο ορίζεται ως όριο για τους μεταξύ των πολιτών δανεισμούς!

Να επισημανθεί ότι οι κερδοσκοπικές ρυθμίσεις εναντίων των πολιτών-πελατών, τόσο του κράτους όσο και των τραπεζών, εντείνονται ιδιαιτέρως τη χρονική περίοδο 1990-95 και συνεχίζονται ως σήμερα. Κατά την ίδια χρονική περίοδο, δηλαδή, που σηματοδοτείται από την πτώση της Ε.Σ.Σ.Δ., οπότε και πραγματοποιείται διεθνώς μια οικονομική πολιτική η οποία έχει οδηγήσει στη συρρίκνωση των εισοδημάτων πολλών εργαζομένων, καθώς και μια πολιτική που καθιστά την εργασία επισφαλή μέσω των συνεχών και ανανεούμενων συμβάσεων. Οι συμβασιούχοι, για παράδειγμα, λαμβάνουν τον μισθό τους από τον τρίτο μήνα και μετά (στην καλύτερη περίπτωση φυσικά, και εφόσον τον λάβουν) από τότε που ξεκινούν να εργάζονται. Μάλιστα, αν η εργασία τους απαιτεί κάποιες μετακινήσεις, πρέπει να τις πληρώσουν απ' την τσέπη τους και μετά από καιρό να τις πληρωθούν. Πώς αυτοί οι εργαζόμενοι θα αντεπεξέλθουν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις όσπου να πληρωθούν για την εργασία που έχουν ήδη αρχίσει να προσφέρουν; Αν έχουν ένα οικογενειακό δίκτυο βοήθειας, μέσω αυτού. Διαφορετικά, μέσω των τραπεζών! Με άλλα λόγια, τα τραπεζικά δάνεια αποτελούν τους χρηματοδότες των αντεργατικών πολιτικών που εφαρμόζονται και εντείνονται κατά την ίδια αυτή περίοδο. Δεν είναι προφανώς τυχαίο ότι τα δυο αυτά γεγονότα (η αύξηση των κερδών των τραπεζών, με τη συνακόλουθη μη παρέμβαση του κράτους-ρυθμιστή, και η επίθεση στα εργασιακά κεκτημένα) πραγματοποιούνται την ίδια χρονική περίοδο.

Οι τράπεζες, λοιπόν, επιτελούν έναν ουσιαστικό ρόλο στη διατήρηση/ενίσχυση της οικονομικής πολιτικής που εφαρμόζεται και, κατά συνέπεια, των ευρύτερων πολιτικών επιλογών, αφού απορροφούν τους κραδασμούς και προσφέρουν σανίδα σωτηρίας στο υπάρχον πολιτικό-οικονομικό σύστημα. Διότι, χωρίς το δάνειο, η διαμαρτυρία θα ήταν πιο έντονη, αφού θα ετίθετο άμεσο βιοποριστικό πρόβλημα για τους εργαζόμενους. Όταν όμως τα... κουτσοβολεύουν (μεταθέτουν δηλαδή τα προβλήματά τους) μέσω των δανείων, η διαμαρτυρία διατυπώνεται απλώς μέσα σε φιλικές συζητήσεις, ενώ οι τράπεζες συνεχίζουν να κερδοσκοπούν πάνω στα αδιέξοδα των εργαζομένων. Αυτά

22. Εξαιρούνται τα επιτόκια υπερημερίας.

που δημιουργεί ή επιτείνει η εκάστοτε κυβερνητική οικονομική πολιτική.

Έτσι, για να κλείσω επανερχόμενη στον Δικηγόρο του Διαβόλου, το επιχείρημα «Μα, ελεύθερη αγορά έχουμε, πώς να παρέμβει το κράτος;», απλώς προσφέρεται ως περαιτέρω ενίσχυση της κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής. Διότι, όπως είδαμε, είναι προς το συμφέρον του κράτους η (κερδοσκοπική) λειτουργία των τραπεζών. Αντίστοιχα, λοιπόν, τις ενισχύει *επιλέγοντας να απέχει* ρυθμιστικά ώστε να κάνουν αυτές ό,τι τους αρέσει. Επιλογή είναι, όχι κανόνας της ελεύθερης αγοράς. Διότι η εύρυθμη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς *απαιτεί* την ελάχιστη, έστω, απαραίτητη παρέμβαση του κράτους. Άλλωστε, αν πράγματι η μη παρέμβαση του κράτους δικαιολογούνταν λόγω της ελεύθερης αγοράς, τότε γιατί αυτό παρεμβαίνει όταν οι ίδιες οι τράπεζες κινδυνεύουν με κατάρρευση ακριβώς λόγω των «ελεύθερων» δραστηριοτήτων τους; Γιατί στην πρόσφατη κρίση που έχει ξεσπάσει στο τραπεζικό σύστημα οι κυβερνήσεις όλης της Ε.Ε. και των Η.Π.Α. έσπευσαν να στηρίξουν τις υπό πτώχευση τράπεζες χρηματοδοτώντας τις με πολλά εκατομμύρια ευρώ από τον κρατικό τους προϋπολογισμό, αφού πρώτα αυτές και τα στελέχη τους έχουν κερδοσκοπήσει χωρίς όριο; Ή, γιατί ισχυροί πολιτικοί έχουν προνομιακές σχέσεις με μεγάλες τράπεζες²³;

Ας μην γελιομάστε. Τα διάφορα ψευδοεπιχειρήματα είναι άκυρα στην ουσία τους αλλά ιδεολογικοποιούνται και, συνεπώς, νομιμοποιούνται λόγω της εκφοράς τους από δήθεν σοβαρούς αναλυτές της οθόνης της *τηλεόρασης* – να που η τηλεόραση ξανάρθε στην κουβέντα μας: τα κομμάτια του παζλ ενώνονται σιγά-σιγά. Είναι απλά τα πράγματα: οι ανεπίσημοι τοκογλύφοι θίγουν τα κέρδη των οργανωμένων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, αλλά και τις κρατικές πολιτικές. Έτσι, οι τράπεζες πρέπει να είναι οι μόνες που κάνουν αυτή τη δουλειά. Αλλιώς, πώς θα είναι αποτελεσματικές στη στήριξη των κρατικών πολιτικών μέσω δανείων; Άρα, το κράτος πρέπει να τις στηρίζει. Η ουδετερότητά του έχει ήδη... τοποθετηθεί!

Πρέπει να τονιστεί ότι το σημαντικότερο κέρδος του κράτους από τη

23. Όπως ανακοινώθηκε στον Τύπο, ο τέως πρωθυπουργός της Βρετανίας Τόνι Μπλερ ανέλαβε σύμβουλος της διοίκησης της αμερικανικής τράπεζας J.P. Morgan, γνωστή στην Ελλάδα και από το σκάνδαλο των δομημένων ομολόγων. Ο ίδιος δήλωσε ότι θα παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες προς την τράπεζα «για τις πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που φέρνει η παγκοσμιοποίηση», και η J.P. Morgan ανακοίνωσε ότι ο Μπλερ «θα παρέχει στρατηγικές συμβουλές, αναλύσεις σε θέματα παγκόσμιας πολιτικής και εκτιμήσεις για αναδυόμενες αγοραστικές τάσεις». Όπως αναφέρεται, ο πρώην πρωθυπουργός θα εργάζεται part-time ως ανώτατος ειδικός σύμβουλός με ετήσιες αποδοχές που θα φτάνουν τα 750.000 ευρώ (www.in.gr/10/01/2008, Ελευθεροτυπία 11/01/2008)

λειτουργία των τραπεζών δεν είναι τα χρήματα που θα λάβει από αυτές, αλλά πολύ ευρύτερο και πολιτικής σημασίας. Αφού κάθε οικονομική επιλογή είναι και πολιτική. Τα δάνεια απευθύνονται σε όλους, συμβασιούχους ή μη, χαμηλόμισθους ή μη, ώστε να μπορούν πιο εύκολα να συνεχίσουν να αγοράζουν καταναλωτικά αγαθά. Κάποια στιγμή, όμως το δάνειο σε πνίγει. Δεν φτάνει – είναι πολλά τα «αγαθά» άλλωστε. Δεν μπορείς να το αποπληρώσεις. Πάρε κι άλλο δάνειο! Ενσωμάτωσέ τα όλα σε ένα. Με προνομιακό επιτόκιο, σταθερό για έναν χρόνο... Και τώρα είσαι δέσμιος. Αν μπορείς μίλα. Διαμαρτυρήσου αν θες – και σε ποιον άλλωστε; Διαμαρτυρήσου για τις νέες οικονομικές εξαγγελίες της κυβέρνησης που θίγουν τα δικαιώματα και τη δουλειά σου. Κατέβα στον δρόμο. Κάνε απεργία. Και να δω μετά πώς θα αποπληρώσεις το δάνειο... **Κλείνει η παρένθεση]**

Ξεκίνησε λοιπόν αυτή η παρένθεση με την τηλεόραση. Έλεγα πως η τηλεόραση είναι μια μήτρα συσκευών. Και όχι μόνο. Τις συσκευές, τα καινούργια αυτοκίνητα, τα ακριβά ρούχα, τον πλήρη εξοπλισμό ενός σύγχρονου καθώς πρέπει σπιτιού... Όλα αυτά τα προβάλλει συνεχώς, εικόνα στις διαφημίσεις, στα σήριαλ, στις lifestyle εκπομπές, κ.ο.κ. Η μια συσκευή μετά την άλλη ξεπηδά μέσα από την οθόνη της τηλεόρασης και εγκαθίσταται στο σαλόνι μας, στη ζωή μας, στο μυαλό μας. Έτσι, προβάλλεται ένα πρότυπο ζωής και κατανάλωσης. Το πρότυπο που καταστρέφει το περιβάλλον μας. Ασχέτως αν προβάλλεται πλάι-πλάι με τις διαφημίσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος!

Αν πάλι δεν έχεις λεφτά, μη χολοσκάς. Κοίτα πόσα δάνεια υπάρχουν! Η τηλεόραση σου δίνει πάλι τη λύση.

- Χάλασε το αμάξι μου, τι να κάνω; ρωτώ έναν φίλο.
- Πάρε άλλο αυτοκίνητο, μου απαντά.
- Μα, δεν έχω λεφτά!
- Να πάρεις ένα δάνειο και να αγοράσεις ένα μεταχειρισμένο.
- Μα, τι λες; ρωτώ απορημένη. Από τη στιγμή που δεν έχω χρήματα θα δανειστώ για να αγοράσω αυτοκίνητο;
- Μην είσαι χαζή, επιμένει. Αφού το χρειάζεσαι, όπως λες. Ένα μικρό δανειάκι των 3.000€ δεν είναι τίποτα, θα τα καταφέρεις!

Ένα μικρό δανειάκι των 3.000€! Και να τ' ακούς από κάποιον που είναι ούτως ή άλλως αντικαταναλωτής και λιτός από τη φύση του. Διότι η πλύση εγκεφάλου περνάει και στις καλύτερες οικογένειες!

Και, αν ζοριστείς, μην τα βάλεις με την κυβέρνηση. Τι να σου κάνει και αυτή; Ελεύθερη αγορά έχουμε! Ούτε με τις τράπεζες. Κοίτα πώς μας βοηθάνε να αποκτήσουμε όλα αυτά που πάντα θέλαμε! Κι όσο για το περιβάλλον που καταστρέφεται, μην ανησυχείς! Οι Άλλοι φταίνε (οι Η.Π.Α., η κυβέρνηση,

η Δ.Ε.Η.). Εσύ συνέχισε ανενόχλητος να καταναλώνεις. Η τράπεζα θα είναι στο πλάι σου. Φτάνει να την πληρώνεις. Γι' αυτό, μη λες και πολλά και χάρσεις τη δουλειά σου. Πάλι καλά να λες και δόξα σοι ο Θεός! Μια ολόκληρη πολιτική κουλτούρα ξεπηδά από τις οθόνες και εγκαθίσταται στις ζωές μας. Καθορίζοντας τι θα φάμε, πώς θα αναπνεύσουμε, τι θα επιθυμήσουμε. Και οι άνθρωποι, ως πειθήνιοι καταναλωτές, συνεχίζουν ακάθεκτοι υιοθετώντας όλα τα άλλοθι. Ξέρουν άραγε ότι είναι συνένοχοι;

«Μα καλά δεν έχετε τηλεόραση;», είπε με φανερή έκπληξη και αποδοκιμασία ο κολλητός του φίλου μου όταν ήρθε στο καινούργιο μας σπίτι. Και το πρωί που έφευγα από τη Σαμοθράκη η σερβιτόρα είπε πως δεν μπορούσε να μου φτιάξει φυσικό χυμό επειδή είχε γίνει διακοπή ρεύματος!

Η τηλεόραση είναι η σημαντικότερη ηλεκτρική συσκευή. Αυτή, όπως και το air condition στο σαλόνι του πλοίου, αναπαράγει ένα πρότυπο που είναι επιζήμιο καθαυτό. Διότι η αναπαραγωγή του λειτουργεί ανεξάρτητα από ένα συγκεκριμένο ταξίδι με πλοίο στις διακοπές: αναπαράγει σιγά-σιγά ένα ολόκληρο σύστημα και μια κοινωνική νοοτροπία. Μια νοοτροπία που σκοτώνει το περιβάλλον, που μας εξαρτά από τους άλλους, που επιβάλλει χωρίς συνειδητοποίηση. Διότι όλα είναι ένα. Το ζήτημα της περιβαλλοντικής καταστροφής είναι απολύτως συνδεδεμένο με τον, κατά τα άλλα πράγματι οικολογικά και κοινωνικά ευαίσθητο, φίλο που, όχι απλώς δεν διανοείται να ζήσει χωρίς τηλεόραση, αλλά επικρίνει και όσους δεν έχουν. Αυτός αναπαράγει εκείνη τη στιγμή το πρόβλημα. Γίνεται εθελοντικά η φωνή ενός συστήματος που έχει οδηγήσει τον πλανήτη στη ρήξη. Γίνεται σύμμαχος του εχθρού του. Χωρίς να το ξέρει. Χωρίς να το θέλει!

Με τρόπο αθέατο. Όπως το στρουμπουλό καλοταϊσμένο πιτσιρίκι σε ένα άλλο πλοίο, που μπαίνοντας στο σαλόνι είπε στους γονείς του με την ανακούφιση ζωγραφισμένη στο πρόσωπό του: «Πω πω! αφόρητη ζέστη κάνει έξω». Έξω δεν είχε ούτε 30° C και το πλοίο έπλεε προς τον προορισμό του δημιουργώντας μια ευχάριστη αύρα!

Ταξίδι στην Ικαρία

ΙΚΑΡΙΑ, ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ!

Με αυτό το σύνθημα στον βράχο πάνω από το λιμάνι του Εύδηλου σε υποδέχεται η Ικαρία. Όμορφη υποδοχή, αντάξια του νησιού. Και σε κάποιο άλλο μνημείο πεσόντων του πολέμου γράφει: «Ποτέ πια Πόλεμος». Οι Ικαριώτες και οι Ικαριώτισσες είναι ωραίοι άνθρωποι, χαλαροί. Ούτε φιλόξενοι, ούτε όχι. Δεν αντιμετωπίζουν τον ξένο με ιδιαίτερο τρόπο. Καμιά φορά νομίζεις πως είναι αγενείς, απότομοι. Όμως δεν είναι. Απλώς απευθύνονται σε σένα όπως και μεταξύ τους. Χωρίς τυπικότητες και περιττές ευγένειες. Και, ένα παράξενο πράγμα: όσο περισσότερο τους γνωρίζεις, τόσο περισσότερο τους συμπαθείς. Γιατί παράξενο; Διότι συνήθως όσο περισσότερο γνωρίζεις έναν λαό, τόσο τον απομυθοποιείς. Τόσο αντιλαμβάνεσαι πως είναι κι αυτοί σαν τους άλλους κατά βάθος. Ή, το παίζουν κάπως (ντόμπροι, φιλόξενοι, παλικάρια) και, όταν ανακαλύπτεις πως δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο απ' τους άλλους, χάνουν. Επειδή σε έχουν προετοιμάσει με περιττές φανφάρες. Οι Ικαριώτες δεν το 'χουν αυτό. Επειδή δεν τους νοιάζει.

Φταίει το νερό... Φταίει το ιώδιο... Ποιος ξέρει;

Παράξενο νησί η Ικαρία. Εκεί έστελναν πολιτικούς εξόριστους μετά τον εμφύλιο: 13.000 κομμουνιστές από το 1945 έως το 1949 εξορίστηκαν εκεί. Τους έστελναν επίσης στη Φολέγανδρο, στη Σαμοθράκη, στον Αη Στράτη. Αν και... την τιμητική

τους είχαν η Λέρος και η Γυάρος. Υπέροχοι τόποι εξορίας, σκέφτομαι προς στιγμήν· μια χαρά τούς έκατσε. Φυσικά αυτό λέγεται μεταξύ σοβαρού και αστείου· για να υμνήσω την ομορφιά αυτών των τόπων. Στην πραγματικότητα, και στον Παράδεισο να σε στείλουν, η εξορία είναι εξορία. Είναι εξαναγκασμός, εγκλεισμός, έστω και σε χρυσό κλουβί. Και κάποια πουλιά μαραζώνουν μέσα εκεί. Ειδικά τα... πουλιά εκείνα που έμαθαν και επέλεξαν να παλέψουν, να θυσιαστούν, να χύσουν αίμα, να αναλάβουν κάθε *προσωπικό κόστος* γι' αυτό που αγαπούσαν πάνω απ' όλα: την Ελευθερία.

Πάντως, υπάρχει διακήρυξη ανεξαρτησίας της ικαριώτικης πολιτείας από το 1912, όταν οι Ικαριώτες μόνοι τους επαναστάτησαν και κέρδισαν την ανεξαρτησία τους από την τουρκική διοίκηση. Τότε ιδρύθηκε η *Ικαριακή Πολιτεία*, με δικό της νόμισμα και γραμματόσημο, και παρέμεινε αυτόνομη και ανεξάρτητη για πέντε μήνες, οπότε και προσαρτήθηκε στην Ελλάδα. Ίσως το ανακάτεμα των εξορίστων με την ικαριώτικη ιδιαιτερότητα να είναι η αιτία για το ξεχωριστό αποτέλεσμα του σήμερα: ένα νησί που σε υποδέχεται με έμβλημά του την Ειρήνη και μια εκκεντρική αδιαφορία προς τον τουρισμό. Όχι πως δεν είναι τουριστικά αναπτυγμένη η Ικαρία. Μερικώς όμως. Δεν θυσιάζονται οι Ικαριώτες για τον τουρισμό. Αγαπούν τους ξένους τόσο όσο δεν τους χαλάνε τη βολή τους. Φυσικά, όπως παντού, υπάρχουν αντιθέσεις και αντιγνωμίες. Και σίγουρα κάποιοι θέλουν την οικονομική ευημερία που υπόσχεται ο τουρισμός, ενώ άλλοι όχι – είτε επειδή δεν πιστεύουν τις δόλιες υποσχέσεις είτε επειδή απλώς βαριούνται. Το συνολικό αποτέλεσμα πάντως είναι αυτό μιας μετρημένης οικιστικής ανάπτυξης, σε σχέση πάντα με το σημαντικό πλήθος των επισκεπτών του καλοκαιριού.

Η Ικαρία έχει πυκνή βλάστηση. Έχει όμως και μεγάλο ορεινό όγκο, άγρια βουνά μέσ' στην πέτρα. Είναι αδύνατον ο επισκέπτης να μην προσέξει, να μην εντυπωσιαστεί και να μην απορήσει. Σε αυτό το ύψος, ψηλά στα βουνά της Ικαρίας, εκεί όπου υπάρχει μόνο χώμα και πέτρα, το σχήμα των βράχων θυμίζει τα γαλατικά μενίρ. Μενίρ σε όλα τα μεγέθη. Στρογγυλεμένοι, λείοι βράχοι σαν αυγά. Άλλοι είναι καρφωμένοι στο έδαφος, σαν φυτρωμένα μανιτάρια. Άλλοι κάθονται ο ένας πάνω στον άλλον, σαν επίτηδες τοποθετημένοι με περίσσια επιδεξιότητα. Βλέπει κανείς μια αράδα βράχων, μεγάλους ή μικρούς, να στέκονται σε μια λεπτή, ανατριχιαστική ισορροπία: δεν ακουμπούν πουθενά παρά μόνο σε ένα σημείο στο κέντρο! Και μένουν έτσι, αρμονικά, χωρίς να πέφτουν, όρθιοι απέναντι στον ισχυρό άνεμο, στη βροχή, στα στοιχεία της φύσης. Θαρρείς πως θα κατακυλήσουν, αλλά αυτοί στέκουν σε μια πρωτόγνωρη ισορροπία. Και όλοι μένουμε με την απορία: «Μα είναι σαν κάποιος να τους έχει εναποθέσει εκεί». Έχει τόση επιδεξιότητα η τοποθέτησή τους που προκαλεί τη λογική!

Η Ικαρία μοιάζει πράγματι με Γαλατικό Χωριό. Στα πανηγύρια τους οι ντόπιοι πίνουν ασταμάτητα καλό κρασί και χορεύουν. Κι αν γίνει καμιά φασαρία, θα τρέξουν όλοι να χωθούν στον τσακωμό. Αν τύχει και δεις από μακριά καβγά, μοιάζει σαν ομαδικός και συντονισμένος χορός. Και όπως εύκολα τον ξεκινάνε, εξίσου εύκολα θα σταματήσουν για να χορέψουν τον Ικαριώτικο.

Ο Ικαριώτικος! Πρέπει να είναι απ' τους πιο όμορφους χορούς. Είναι σαν ένα κάλεσμα, ερωτικό μα αθώο συνάμα. Είναι μια αγκαλιά ανθρώπων που χορεύουν πιασμένοι από τους ώμους. Είναι δυναμικός, μα και ευαίσθητος. Πάνω από όλα είναι της παρέας. Μα δεν είναι μόνο αυτό. Ο Ικαριώτικος είναι ένας ισότιμος χορός. Άντρες και γυναίκες μπορούν εξίσου να μπουν μπροστά, να οδηγήσουν τον χορό. Κοπέλες και αγόρια έχουν δικαίωμα στα ίδια τσαλιμάκια και φιγούρες, στα ίδια σκέρτσα. Με έναν εκπληκτικό τρόπο, που όλα αυτά δείχνουν εξίσου ωραία και ταιριαστά στον καθένα, ανεξαρτήτως φύλου.

[Παρένθεση: ο χορός.

Ουσιαστικά, ο χορός φέρει μέσα του τους κανόνες γέννησής του αλλά και τις συνθήκες αναπαραγωγής του. Παλιότερα, οι τοπικοί χοροί σηματοδοτούσαν τη συνάντηση των συγχωριανών σε μια γιορτή, σε μια σύναξη. Οι χοροί, όπως και οι γιορτές, ήταν μέσα κοινωνικοποίησης και η συνέχισή τους βασιζόταν στην εντοπιότητα. Οι χοροί εκφράζουν την κοινότητα, τα ήθη, τους κανόνες. Εκφράζουν, πέρα από κανόνες, κάποια βαθύτερα στοιχεία νοοτροπίας που, αθέατα και υποβόσκοντα, επηρεάζουν σταδιακά τα βαθύτερα στρώματα κοινωνικών στάσεων και συμπεριφορών.

Οι κρητικοί χοροί, για παράδειγμα, αυτοί οι εξαίσιτοι ρυθμοί με τη λύρα που κλαίει και το λαούτο που καλεί, είναι εντυπωσιακοί, αν και οι περισσότεροι «πολεμικοί». Του πεντοζάλη, λόγου χάρη, η καταγωγή τοποθετείται στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στην εξέγερση που επιχείρησε ο Γιάννης Δασκαλογιάννης για να ελευθερώσει την Κρήτη όταν πήρε την (ψευδή) πληροφορία ότι η Ρωσία θα έστελνε βοήθεια γι' αυτόν τον σκοπό. Τότε, εικάζεται, δημιουργήθηκε ο πολεμικός αυτός χορός που χορεύτηκε από τους εξεγερμένους άντρες πιασμένους απ' τους ώμους, σε ένδειξη της συντροφικότητας που απαιτείται στη μάχη, σε πέντε ζάλους (βήματα), οι οποίοι φέρεται πως σηματοδοτούσαν την πέμπτη εξέγερση.

Ο πεντοζάλης περιγράφεται ως ένας χορός που σπάνια θα σύρουν οι γυναίκες. Όμως, δεν είναι ίσως τυχαίο ότι, τόσο ο πεντοζάλης όσο και ο μαλεβιζιώτης (άλλος «πολεμικός» χορός) περιγράφονται με τον ίδιο τρόπο. Για παράδειγμα, ο άντρας που μπαίνει μπροστά στο χορό επιδίδεται σε εντυπωσιακές φιγούρες και πηδήματα, όσο πιο ψηλά και λεβέντικα γίνεται, σε μια επίδειξη δύναμης και παλικάριάς. Η γυναίκα, όταν σύρει το χορό, καλείται να αναδείξει τη θηλυκότητά της «με μικρά βηματάκια και συνετές στροφές και

φιγούρες», ακόμα και «ντροπαλά ταλίμια», όπως το είδα κάπου γραμμένο! Κι επειδή, ως γνωστόν, ο πόλεμος είναι αντρικό «άθλημα», συνακόλουθα και ο συγκεκριμένος χορός είναι ανδροκεντρικός. Υπάρχουν κανόνες φύλου και ιεραρχίας – ιεραρχίας ανάμεσα και στους άντρες.

Φυσικά, δεν συνάγεται πουθενά ότι αυτά τηρούνται αυστηρώς και σήμερα, ειδικά στις γιορτές και τα πανηγύρια, όπου οι γυναίκες πρωτοστατούν στον χορό απεναντίας. Παραμένουν όμως διαμορφωτικά πολλών νοοτροπιών. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Ο Ικαριώτικος είναι λοιπόν ένας ισότιμος χορός, και ως τέτοιος έχει μια άλλη αξία. Όταν είσαι μέσα στον χορό σε συνεπαίρνει: είσαι ένας κρίκος αυτού του χαρούμενου κύκλου που χορεύει, χορεύει, χορεύει... Αν, από την άλλη, για κάποιο λόγο, αντισταθείς στο κάλεσμα του βιολιού και μείνεις έξω από τον κύκλο χαζεύοντας τους χορευτές, θα δεις μια ομορφιά και μια αρμονία που δεν είχες αντιληφθεί χορεύοντας – εκεί ίσως απλώς την έχεις μέσα σου. Τα βήματα είναι σαν να μην σταματούν ποτέ για να αρχίσουν τα επόμενα. Όπως τα κύματα διαδέχονται το ένα το άλλο χωρίς ποτέ να ξεχωρίζουν μεταξύ τους, έτσι κυματιστά χορεύεται ο Ικαριώτικος. Και, όπως τα κύματα μπορούν άλλοτε να κουνιούνται σιγανά και ήρεμα, και άλλοτε με την ορμή της ταραγμένης θάλασσας, έτσι και τα κορμιά λικνίζονται μέσα σε ένα σύννεφο χαράς και επικοινωνίας. Εκεί όπου η έλξη, η αγάπη και η φιλία συναντώνται.

Η Ελευθερία και ο Άλλος

Ας γυρίσουμε όμως στους Ικαριώτες. Τους παρουσιάζω ως τέλειους; Όχι, σαν Γαλάτες τους παρουσιάζω. Κανείς δεν είναι τέλειος άλλωστε. Έτσι κι εδώ, παρατηρεί κανείς συμβάντα και συμπεριφορές που είναι αρνητικές. Πρόκειται συνήθως για αντιδράσεις που παρόμοιες συναντά κανείς σε όλα τα μέρη. Συμπεριφορές που προέρχονται από τη σχέση των ντόπιων με το μέρος τους και τους ξένους. Οι ξένοι, οι Άλλοι, όταν είναι λίγοι και κεντρίζουν το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας, είναι ευπρόσδεκτοι. Εύκολα, όμως, μπορεί να αντιμετωπιστούν ως απειλή κατά του τρόπου ζωής της κοινότητας. Πόσο μάλλον όταν αυτοί πληθαίνουν. Οι ισορροπίες είναι πολύ λεπτές και οι αφορμές εύκολο να δοθούν. Η βαθύτερη αιτία, όμως, βρίσκεται στην αιώνια διαπάλη ανάμεσα στο Εμείς και οι Άλλοι, που είναι ταυτόχρονα η διαφοροποίηση του ίδιου του Εγώ από το Εσύ. Σε αυτή την αιώνια διαπάλη ανάμεσα σε Εμάς και στους Άλλους θα αναφερθώ με αφορμή περιστατικά που συνέβησαν στην Ικαρία. Παρόμοια περιστατικά έχουν

συμβεί και αλλού. Μάλιστα, αν αυξομειώσουμε την κλίμακα μεγέθους, τότε ίσως αποκαλυφθεί πως η ιστορία αυτή δεν είναι παρά η ιστορία των ανθρωπίνων κοινωνιών.

Οι Ικαριώτες και οι... Γκρούβαλοι

Τους ξένους –τους παραθεριστές δηλαδή– στην Ικαρία τους αποκαλούν «Γκρούβαλους». Όχι φυσικά όλους τους ξένους. Πρόκειται για... ειδική συνομοταξία. Δεν είναι εύκολο να τους ορίσουμε. Είναι «χύμα», ανεπιτήδευτοι και συνήθως νέοι που μένουν σε σκηνές. Ας πάρουμε όμως την ιστορία απ' την αρχή.

Γκρούβαλους ονόμαζαν στην Ικαρία κάτι μεγάλα κόκκινα μυρμήγκια που κουβαλούν την τροφή τους στην πλάτη τους. Οι τουρίστες που περιγράφω κάνουν ακριβώς το ίδιο: κουβαλάνε όλα τους τα υπάρχοντα των διακοπών σε μεγάλα σακίδια στην πλάτη τους. Μπορώ κιόλας να φανταστώ το σκηνικό:

Είναι, λέει, αρχές καλοκαιριού, περί τα τέλη του '70, κι εκεί στο λιμάνι του Εύδηλου στο καφενείο κάτω από τον μεγάλο πλάτανο, ρεμβάζουν ράθυμα τη θάλασσα και τον λιγοστό κόσμο που περνάει πίνοντας τη ρακή τους τρεις φίλοι, ντόπιοι, γύρω στα 35. Σε λίγο φτάνει και το πλοίο της γραμμής και, όπως είναι φυσικό, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στους λιγοστούς ταξιδιώτες. Ανάμεσα στον τάδε και στον δείνα γνωστό («Βρε, ο Κωνσταντής είχε πάει Σύρα και δεν το ήξερα;»), ξεπροβάλλουν και 3-4 άγνωστοι. «Τουρίστες», λέει ο ένας, «πάνε στον Να!» «Τι να κάνουν στον Να; Εκεί στο ποτάμι είναι ερημιά». Τότε πετάγεται και ο τρίτος, χασκογελώντας, και λέει, χειρονομώντας έντονα και σκουντώντας τους άλλους: «Ρε σεις! Σαν τους γκρούβαλους δεν πηγαίνουν αυτοί εκεί κάτω;». Το χέρι του δείχνει τους νεαρούς με τα μακριά μαλλιά και τα παραφορτωμένα σακίδια φορτωμένα στην πλάτη που στάζει ο ιδρώτας τους από το κουβάλημα κάτω από τον ήλιο του μεσημεριού. Για το επόμενο δεκάλεπτο η παρέα δεν μπορεί να συνέλθει από τα γέλια – έχει πάντα πλάκα να κοροϊδεύεις τους άλλους!

Οι τρεις «κίπικς», οι πρώτοι «Γκρούβαλοι» που υπήρξαν ποτέ, βλέπουν την παρέα που ξεκαρδίζεται στα γέλια και ο ένας από αυτούς σχολιάζει εύθυμα: «Δεν σας το είπα εγώ; Είναι γαμώ τα παιδιά οι Ικαριώτες».

Το αστείο τους οι ντόπιοι θα το πουν στους υπόλοιπους το βράδυ. Σύντομα θα γίνει το ανέκδοτο της παρέας. Και, σιγά-σιγά, με τον καιρό, θα το μάθουν κι άλλοι, κι άλλοι, κι άλλοι. Σε μερικά χρόνια το μάθαν και οι ίδιοι οι παραθεριστές. Το νόημα εμπλουτίστηκε ή άλλαξε με τον καιρό. Και σήμερα κανείς σχεδόν δεν θυμάται πώς και γιατί τους λένε έτσι.

Οι Ικαριώτες ποτέ δεν κλείδωναν τα σπίτια τους, ούτε έβγαζαν το κλειδί του αυτοκινήτου τους πάνω από το αυτοκίνητο. Είχαν όμως και μια άλλη συνήθεια, ιδιαίτερα στη βόρεια πλευρά του νησιού, στις Ράχες. Δεν κλείδωναν ούτε τα μαγαζιά τους. Ο φούρνος έμενε ανοιχτός, το παγκάρι με τα λεφτά πάνω στον πάγκο και από πίσω το ψωμί. Και ο φούρναρης... Πιθανόν σπίτι του για ύπνο. Όποιος ήθελε ψωμί άφηνε το αντίτιμο έπαιρνε το ψωμί και τα ρέστα και έφευγε.

Τώρα, οι ντόπιοι δεν αφήνουν πια ξεκλείδωτα. Κάποιοι πήραν το ψωμί ή και τα λεφτά από το παγκάρι. Και, η πράξη τους αυτή είχε σημαντικό κόστος στην ίδια τη ζωή του φούρναρη, αλλά και της κοινότητας στο σύνολό της που ένωσε να απειλείται από αυτούς τους αγνώστους. Δεν μπορούσαν πια να πουλούν το προϊόν τους χωρίς να είναι παρόντες. Απειλήθηκε έτσι ο τρόπος ζωής τους, το «χαλάρωμα», το κέφι.

Και άλλες κυδιαιότητες γίνανε. Όπως στα πανηγύρια όπου, όταν σηκώνονταν οι παρέες από τα τραπέζια για να χορέψουν, κάποιοι πήγαιναν και έπαιρναν το κρασί και το φαί τους. Κι έτσι, οι «Γκρούβαλοι» έγιναν σταδιακά συνώνυμο της απρεπούς συμπεριφοράς. «Πάμε να φύγουμε», είπε εκνευρισμένα μια κυρία στον άντρα της καθώς φεύγανε απ' το πανηγύρι της Προεσπέρας, «πάει χάλασε το πανηγύρι ούτε να χορέψεις δεν μπορείς. Τον είδα τον άλλον στη μέση της πίστας, που είχε βγάλει τη μπλουζα του και φώναζε, και έπινε από την μπουκάλα... Άντε πάμε να φύγουμε». Η κυρία ένωσε έτσι διότι για τους ντόπιους τα πανηγύρια ήταν τόπος συνεύρεσης με τους συγχωριανούς, γλέντι, γιορτή, κοινωνικοποίηση! Φόραγαν τα καλά τους για να βρεθούν όλοι

1. Τα πανηγύρια στην Ικαρία έχουν και μια άλλη ιστορία. Οργανώνονται από Συλλόγους [εθελοντών] (Εξωραϊστικοί-Εκπολιτιστικοί) με σκοπό την ενίσχυση της κοινότητας και την αντιμετώπιση των προβλημάτων και της φτώχειας. Οι σύλλογοι αυτοί «ιδρύθηκαν με Νομαρχιακή απόφαση στη δεκαετία του 1960 με σκοπό να υποβοηθούν ηθικά και οικονομικά τις πάμφτωχες τότε μικρές κοινότητες του νησιού. Πράγματι ο τρόπος οργάνωσης και η ιδιαίτερη φυσιογνωμία που διατηρούν μέχρι σήμερα τα περιώνυμα για την εορταστική τους ατμόσφαιρα πανηγύρια της Ικαρίας, χρονολογούνται από εκείνη την μεταπολεμική περίοδο της μεγάλης απομόνωσης και οικονομικής καθυστέρησης του νησιού. Αν και χωρίς πόρους, ούτε κρατική υποστήριξη, οι Ικαριώτες δεν το έβαλαν κάτω. Στράφηκαν στους πολυάριθμους συγγενείς και φίλους τους και μετέτρεψαν τα πανηγύρια τους, από απλές κοινοβιακές γιορτές που ήταν άλλοτε, σε μέσο χρηματοδότησης για να κατασκευάζουν μόνοι τους τα διάφορα μικρά έργα που είχε ανάγκη το κάθε χωριό (π.χ. αγροτικοί δρόμοι, υδραγωγεία, πλατείες, λιμανάκια). Κηρύσσονταν τότε “γενική επιστράτευση”: οι μόνιμοι κάτοικοι παρατούσαν τις δουλειές τους και πρόσφεραν εθελοντική εργασία, οι μετανάστες προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να βρίσκονται στο χωριό τους τις μέρες του πανηγυριού, ακόμα και οι Άγιοι συμμετείχαν δεχόμενοι ευχαρίστως να αλλάζουν τις γιορτές τους για να συμπίπτουν όλες μαζί στους μήνες του καλοκαιριού»! (στο www.nikaria.gr).

μαζί. Να δουν τους άλλους να χορεύουν... Φυσικά, αυτό έχει αλλάξει στα πανηγύρια του Αυγούστου. Και η απόλυτη ευπρέπεια που χαρακτηρίζει τις κινήσεις ενός ντόπιου σίγουρα διαφέρει από τον τρόπο που θα μεθύσει ή θα φιληθεί στη μέση της πίστας ο τουρίστας με την κοπέλα που μόλις γνώρισε. Κι αυτό μπορεί εύκολα να δώσει την αφορμή.

Μια Ικαριώτισσα μου το είπε πολύ χαρακτηριστικά:

- Πολλοί Ικαριώτες έχουν αρχίσει και δεν πολυθέλουν τόσο κόσμο, γιατί γίνονται τσαμπουκάδες στα πανηγύρια.
- Γιατί γίνονται τσαμπουκάδες; ρωτώ εγώ.
- Τσακώνονται με τους Γκρούβαλους!

Λίγο μετά, και καθώς η κουβέντα μας έχει πάει στα παλιότερα χρόνια, μου αναφέρει πάλι για τσακωμούς στα πανηγύρια.

- Καλά! απορώ εγώ. Τότε δεν είχε τουρισμό! Ούτε Γκρούβαλους. Γιατί τσακώνονταν στα πανηγύρια;
- Τσακώνονταν για τον χορό. Όταν ανέβαινε μια παρέα να χορέψει ενώ είχε παραγγείλει άλλη το χορό...

Όπως καταλαβαίνει κανείς, στην πραγματικότητα ψάχνουν μια αφορμή για τσακωμό. Για τζετζελέ. Τους είδα και σε αυτό το μικρό πανηγύρι, στου Αμάλου, όπου οι γυναίκες χτύπαγαν επαινετικά τους άντρες τους επειδή «έβαλαν στη θέση τους τους ξένους», και οι άντρες είχαν ζωγραφισμένη στα πρόσωπά τους την περηφάνια. Το διασκέδαζαν στην πραγματικότητα. Τώρα οι ξένοι τους προσφέρουν ένα εύκολο άλλοθι: είναι αυτοί οι Άλλοι. Τότε, ήταν η άλλη οικογένεια. Ή το άλλο χωριό. Και ούτω καθεξής...

Πλέον δεν έχει σημασία τι από όλα αυτά ευσταθεί. Τα στερεότυπα έτσι χτίζονται, και απαιτείται προθυμία και προσπάθεια για να διακρίνει κανείς ανάμεσά τους. Όταν τα στερεότυπα επικρατούν, είναι εύκολο να εντάξει κανείς μέσα σ' αυτά οποιαδήποτε συμπεριφορά.

Ο διαχωρισμός και η περιφρόνηση προς τους αποκαλούμενους «Γκρούβαλους» σχετίζεται και με τη νόρμα, τη συνήθεια της ομάδας. Αυτή που αποδεικνύεται ενίοτε πιο αυστηρή ή καταπιεστική από οποιονδήποτε νόμο. Διότι οι άνθρωποι φοβούνται το διαφορετικό. Τους είναι άγνωστο και δεν ξέρουν πώς να αντιδράσουν, πώς να το προσεγγίσουν. Αυτή η αίσθηση ανικανότητας τούς κάνει αντιδραστικούς, επιφυλακτικούς. Η διαφορετικότητα καταρρίπτει την αίσθηση συνοχής της ομάδας – στο βαθμό που η κάθε ομάδα ενοποιείται μέσω υποτιθέμενων ομοιοτήτων, μέσω κοινών τόπων. Η συνοχή απειλείται έστω και μόνο στο μυαλό. Αλλά από εκεί δεν ξεκινούν όλα; Άλλωστε υπάρχει και η ζήλια. Γιατί αυτός να το κάνει και εγώ όχι; Γιατί αυτοί να διαφέρουν; Ανθρώπινο συναίσθημα κι αυτό. Όπως η ανασφάλεια, ο φόβος...

Όταν, λοιπόν, ένας «ξένος» κλέψει το ψωμί και τα λεφτά του φούρναρη, η μήνις των Ικαριωτών θα πέσει σε όλους όσοι κάνουν ελεύθερη κατασκήνωσή, λόγου χάρη. Όχι μόνο επειδή απαγορεύεται από τον νόμο. Αλλά επειδή επιπλέον δεν είναι αυτό που συνηθίζεται. Εμείς, που μένουμε στα σπίτια μας, στις συγκροτημένες κοινωνίες μας εύκολα θα τα βάλουμε με τους Άλλους, που μένουν στο χύμα, «τους βρωμιάρηδες, τους άπλυτους». Αν ο κλέφτης ήταν οποιοσδήποτε άλλος, που χτίζει και μια αυθαίρετη σοφίτα στο σπίτι του, δεν θα κατηγορούσε κανείς όσους μένουν σε σπίτι, όσους χτίζουν αυθαίρετα. Διότι τότε θα κατηγορούσαν τους ίδιους τους τους εαυτούς. Έτσι, η κατηγορία θα εστιαζόταν λογικά σε αυτόν που το έπραξε. Αντιθέτως, η φήμη του «Γκρούβαλου» χτίζεται, και δεν καταρρίπτεται ούτε όταν οι συνθήκες αλλάξουν, όταν κανείς πια δεν θα θυμάται πώς και γιατί.

Πολύ δεν ασχοληθήκαμε με τους «Γκρούβαλους» και τους Ικαριώτες; ίσως αναρωτηθεί κανείς. Μα, δεν ασχολούμαστε με αυτούς τόσην ώρα. Αυτοί είναι απλώς η αφορμή. Αλλάζοντας την κλίμακα και τα ονόματα, τα πράγματα αποκτούν μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Ας μετονομάσουμε λοιπόν, τους «Γκρούβαλους» σε Αλβανούς και τους Ικαριώτες σε Έλληνες! Και ας πάμε σε μια μεγάλη παρένθεση, πίσω στο 1990-1992.

[Παρένθεση: οι Αλβανοί μετανάστες.

Το 1991 ξεκίνησε ένα μαζικό μεταναστευτικό ρεύμα από την Αλβανία προς την Ελλάδα. Αιτία του στάθηκε η πολιτική αναταραχή στην Αλβανία που, στον κυκεώνα των αλλαγών που καλούνταν να αντιμετωπίσουν οι χώρες του ανατολικού μπλοκ, άνοιξε κι αυτή τα σύνορά της για πρώτη φορά. Φοβούμενοι πολλοί Αλβανοί πως αυτή είναι και η μόνη τους ευκαιρία για φυγή, πέρασαν μαζικά τα σύνορα προς τους πιο άμεσους προορισμούς: Ελλάδα και Ιταλία. Το 1997 είχαμε το δεύτερο μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα από την Αλβανία (μικρότερο δε του 1991), ως συνέπεια του *σκανδάλου των πυραμίδων*: μια υπόθεση παρατραπεζικών επενδύσεων στις οποίες πολλοί μετανάστες που είχαν επιστρέψει στην Αλβανία, αλλά και άλλοι Αλβανοί πολίτες, επένδυσαν τα χρήματά τους, για να τα χάσουν οριστικά. Αυτή η εισροή των Αλβανών στη χώρα μας αποτέλεσε βαθύτατο σοκ για την ελληνική κοινωνία, με πολυλαπλές συνέπειες.

Οι αρχικές αιτίες αυτού του σοκ ήταν κυρίως δύο. Η μία είναι ότι η μετανάστευση προς την Ελλάδα έγινε ξαφνικά και μαζικά. Δεν είναι ότι δεν υπήρχαν μετανάστες στην Ελλάδα πριν το '90. Υπήρχαν. Ήταν κυρίως Πολωνοί, Ρουμάνοι κ.ά. και οι αριθμοί τους ήταν σχετικά περιορισμένοι. Όμως, από το '90 και μετά τα δεδομένα άλλαξαν ριζικά. Τόσο μεγάλη ήταν η αλλαγή ώστε καταγράφηκε ως τέτοια στη διεθνή βιβλιογραφία περί μετανάστευσης.

Τι σημαίνει αυτό; Η Ελλάδα ήταν πάντα χώρα από όπου οι πολίτες μετανάστευαν για να αναζητήσουν ένα καλύτερο μέλλον σε άλλες χώρες: Γερμανία, Αμερική, Αυστραλία... Εξ ου και τα 3-4 περίπου εκατομμύρια απόδημοι Ελληνισμού. Έτσι, η Ελλάδα παρουσίαζε ως το 1974 αρνητική μετανάστευση, δηλαδή ο αριθμός των εκροών ήταν μεγαλύτερος απ' αυτόν των εισροών. Το 1974 επήλθε ισορροπία για πρώτη φορά² και στη συνέχεια ο εισερχόμενος πληθυσμός έγινε για πρώτη φορά μεγαλύτερος. Όχι όμως επειδή η Ελλάδα έγινε ξαφνικά μεταναστευτικός προορισμός. Ο συσχετισμός άλλαξε τότε επειδή η Πολιτεία άρχισε να επιτρέπει ή να διευκολύνει τον επαναπατρισμό των (αυτο;) εξόριστων Ελλήνων πολιτικών προσφύγων – το αυτό το θέτω με ερωτηματικό, καθώς είναι ένα ζήτημα αν κάποιος επέλεξε την εξορία εθελοντικά μετά το 1949 όταν η εναλλακτική ήταν η φυλακή ή η εκτέλεση! Όταν δηλαδή το 1974 ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, σε μια προσπάθεια να επιτύχει (ή να παρουσιάσει) εθνική ενότητα, άρχισε να επιτρέπει στους κομμουνιστές που είχαν καταφύγει στην ανατολική Ευρώπη και (πρώην) Σοβιετική Ένωση να επιστρέψουν. Βέβαια, τους το επέτρεψε υπό μορφή χάρης, δηλαδή μεμονωμένα και χωρίς την απαραίτητη μεταφορά των εργασιακών (και συνταξιοδοτικών) τους δικαιωμάτων. Αναγνώρισε, εντούτοις, το Κ.Κ.Ε και το έβγαλε από την παρανομία.

Το 1981 ο Ανδρέας Παπανδρέου ήρθε στην εξουσία. Τότε αναγνωρίστηκε επισήμως για πρώτη φορά η Εθνική Αντίσταση, με αποτέλεσμα να αρχίσουν να επιστρέφουν οι περισσότεροι πολιτικοί πρόσφυγες. Αυτοί που είχαν πολεμήσει για την πατρίδα τους, για την ελευθερία, και τελικά βρέθηκαν να ζουν έξω από αυτήν. Η οποία, αν και ελευθερώθηκε από τους Γερμανούς, δεν ήταν ελεύθερη. Αυτό όμως είναι άλλο ζήτημα.

Στην πραγματικότητα, λοιπόν, η αλλαγή στον συσχετισμό της μετανάστευσης στην Ελλάδα μετά το 1974 και ως το 1989 οφειλόταν κυρίως σε επαναπατρισμό Ελλήνων και όχι στο ότι η χώρα είχε γίνει μεταναστευτικός προορισμός. Όμως, μετά το 1990 η Ελλάδα έγινε ξαφνικά μεταναστευτικός προορισμός, επιλογή αλλοεθνών για μια καλύτερη ζωή, για ανεύρεση εργασίας ή και προθάλαμος για την Ευρώπη. Ως προθάλαμος, δε, συχνά λειτουργ-

2. Για πρώτη φορά, με εξαίρεση την περίοδο που ακολούθησε την Μικρασιατική Καταστροφή: από το 1922 ως τα τέλη της δεκαετίας του 1930, περίπου 1,5 εκατομμύριο πρόσφυγες ελληνικής καταγωγής εισήλθαν στην Ελλάδα ως αποτέλεσμα του πολέμου και της συμφωνίας ανταλλαγής πληθυσμών που ακολούθησε. Κάποια βασικά στοιχεία για τη μεταναστευτική πορεία της Ελλάδας παρουσιάζω στην εισαγωγή του άρθρου μου «Greek Diaspora in Eastern Europe and former Soviet Union», στο Blaschke, J. (επιμ.): *Migration and Political Intervention, Vol. II: Diasporas in Transition Countries*, 3 Vols, Berlin: Edition Parabolis 2005, ISBN 3-88402-327-6.

γούσε και σε αυτή την περίπτωση το «ουδέν μονιμότερον του προσωρινού»! Έτσι, ξεκίνησε η μαζική μετανάστευση με τους Αλβανούς το 1990-1, και συνεχίστηκε με τους Ιρακινούς, Αφγανούς, Πακιστανούς και προσφάτως με τους Κινέζους.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, η ξαφνική και μαζική μετανάστευση προς την Ελλάδα εγκαινιάστηκε με τους Αλβανούς το 1990-1. Και αυτή είναι η μία αιτία του σοκ που υπέστησαν οι Έλληνες. Η άλλη αιτία είναι ότι η ελληνική κοινωνία ως τότε ζούσε στη δική της *Νιρβάνα*, αυτή της απόλυτης εθνικής ομοιογένειας. Και πράγματι, η Ελλάδα ανήκε ως τότε στη μειοψηφία (9,1%) των κρατών διεθνώς με τη μεγαλύτερη εθνική ομοιογένεια (στην ίδια κατηγορία με την Ιαπωνία για παράδειγμα)³. Στοιχεία αυτής της Νιρβάνας αποτελούσαν οι ακράδαντες πεποιθήσεις ότι «Εμείς οι Έλληνες είμαστε φιλόξενος λαός» και «Εμείς οι Έλληνες δεν είμαστε ρατσιστές», συνοδευόμενες πάντα από άλλες, επίσης ακράδαντες και αυταπόδεικτες πεποιθήσεις ότι είμαστε ανώτεροι ως *φύση* δημοκράτες και φιλειρηνικοί [πιθανόν επειδή είμαστε(!) το λίκνο του παγκόσμιου πολιτισμού], ανάδελφοι ως μοναδικοί, κ.λπ. Ως εκ τούτου, τα άλλα έθνη μας επιβουλεύονται και μας ζηλεύουν – ως αποτέλεσμα όλων των ανωτέρω προσόντων!

Η Νιρβάνα αυτή διαταράχτηκε αναπόφευκτα όταν είδαμε ξεκάθαρα ότι, ως έθνος και ως κοινωνία, δεν πολυθέλαμε τους Αλβανούς. Τότε, σπείσαμε να την προασπιστούμε. «Όχι, δεν είμαστε ρατσιστές»! «Όχι δεν είμαστε αφιλόξενοι». «Αυτοί είναι κλέφτες, βιαστές, εγκληματίες. Εμείς τους υποδεχτήκαμε στη χώρα μας και αυτοί κοίτα τι κάνουν»! Σαν το ανέκδοτο που κυκλοφορούσε ως τότε χωρίς να μας αφορά:

– Εγώ δεν είμαι ρατσιστής. Αυτοί είναι μαύροι!

Την αφορμή την έδωσαν πράγματι κάποιοι Αλβανοί. Την *αφορμή*. Είναι αλήθεια ότι ως τότε, οι περισσότεροι Έλληνες δεν κλείδωναν τα σπίτια τους, και ότι οι ληστείες αυξήθηκαν ραγδαία. Τι κι αν δεν τις έκαναν όλες Αλβανοί; «Πώς θα ξεχωρίσω εγώ τον καλό από τον κακό; Ας φυλάγομαι από όλους να έχω το κεφάλι μου ήσυχο», είναι η πιο προσφιλής αντίδραση. Οι ίδιοι οι Αλβανοί δεν είναι οι βασικοί υπαίτιοι. Φταίνει, φυσικά, κι αυτοί κατά το ποσοστό ευθύνης που αναλογεί πάντα στον καθένα για τις πράξεις του, για

3. Σύμφωνα με στοιχεία που παρουσιάζει ο Walker Connor στο βιβλίο του *Ethnonationalism: the quest for understanding* (New Jersey: Princeton University Press, 1994), το 1970 (όταν δηλαδή πραγματοποίησε τη μελέτη του) μόνο το 9,1% των κρατών είχαν απόλυτη εθνική ομοιογένεια, ενώ το 18,9% σχετική ομοιογένεια (δηλαδή το 90% του πληθυσμού τους ήταν εθνικά ομοιογενές). Τα στοιχεία αυτά επαληθεύονται και από δική μου μελέτη και δημοσιεύονται στο βιβλίο μου *Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Gutenberg, 2005, σελ. 155, υποσημείωση 3.

τις μη πράξεις του, για όλα. Υπάρχει όμως μια μεγαλύτερη ευθύνη. Αυτή κατ' αρχάς ανήκει στην τότε ελληνική κυβέρνηση. Αυτή είναι και η δεύτερη αιτία για το πολιτισμικό σοκ που έπαθαν οι Έλληνες από τη μετανάστευση των Αλβανών.

Η ελληνική κυβέρνηση άνοιξε τα σύνορα για να περάσουν όλοι μέσα. Χωρίς όριο, χωρίς σχέδιο, χωρίς τίποτα! Ο υπουργός Εξωτερικών της τότε κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, κ. Αντώνης Σαμαράς, ανοιχτά «προσκάλεσε» τους μετανάστες να εισέλθουν στην Ελλάδα⁴. Χωρίς να υπάρχει πόλεμος στην Αλβανία, οπότε να δικαιολογούνταν κάτι τέτοιο για ανθρωπιστικούς λόγους. Εντελώς ασύδοτα και ανεύθυνα. Ανεύθυνα απέναντι σε δύο ολόκληρους λαούς: τον ελληνικό και τον αλβανικό! Αφήνοντας τους μετανάστες στο έλεός τους, και στο έλεος των Ελλήνων και τους Έλληνες στο έλεος των Αλβανών αντίστοιχα.

Κάποιος που συζητούσαμε ακριβώς αυτό πριν από λίγα χρόνια, μου είπε πως η άποψη αυτή, ότι δηλαδή η μετανάστευση θα έπρεπε να είναι σταδιακή, ελεγχόμενη και οργανωμένη, θα μπορούσε να θεωρηθεί ρατσιστική και, πάντως, έχει προταθεί από ξενοφοβικές οργανώσεις. Θα τοποθετηθώ σ' αυτό. Το τι προτείνουν οι ξενοφοβικές ή και ρατσιστικές οργανώσεις προφανώς δεν μας αφορά, ούτε μπορεί να χαρακτηρίσει την επιχειρηματολογία κάποιου με οποιονδήποτε τρόπο. Είναι γνωστό ότι κάποιες απ' αυτές τις ομάδες, επειδή θέλησαν για πολιτικούς λόγους να εμφανιστούν ως λογικές και διαλλακτικές, έχουν κρύψει τη μισαλλοδοξία τους πίσω από διάφορες τοποθετήσεις. Άλλωστε, το κριτήριο της κάθε άποψης, η αφετηρία της, καθορίζει το περιεχόμενό της. Η κριτική αυτή μου θυμίζει αυτούς που, όταν κάποιος τολμήσει να κατακρίνει το Ισραήλ για την πολιτική του απέναντι στους Παλαιστίνιους, τον κατηγορούν *αυτομάτως* ως αντισημίτη⁵ [Μου τη θυμίζει κι ας υπάρχουν όντως ρατσιστές που κρύβουν τον αντισημιτισμό τους πίσω από την πολιτική του Ισραήλ!] Και γι' αυτό δεν πρέπει να μας αγγίζει ούτε να μας αφορά.

Ως προς το αν η άποψη αυτή είναι ρατσιστική, θα τοποθετηθώ με ένα παράδειγμα. Είναι σαν να φιλοξενείς σπίτι σου κόσμο χωρίς καμία περιποίηση. Φανταστείτε το εξής σενάριο:

Προσκαλώ να μείνουν σπίτι μου τρεις φίλοι που αντιμετωπίζουν προβλήματα στο δικό τους. Αυτοί θέλουν να φέρουν κι άλλους. Αντί να προβληματιστώ και να μεριμνήσω γι' αυτούς, λέω «Έλα μωρέ, όλοι οι καλοί χωράνε». Όταν μου

4. Τον δρόμο είχε προετοιμάσει ο υπουργός Εξωτερικών της προηγούμενης κυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ., κ. Κάρολος Παπούλιας.

5. Ειρωνεία, αν σκεφτεί κανείς ότι στα σημαντικά φύλα εντάσσονται και Άραβες!

λένε πως έχουν μαζευτεί πολλοί, αδιαφορώ να ρωτήσω καν πόσοι είναι. Και για να είμαι καλή δεν λέω όχι! Εγώ είμαι φιλόξενη-ελάτε όλοι!

Τελικά φτάνουν σπίτι μου 30 άτομα. Εγώ δεν ανησυχώ. Άλλωστε έχω την ευρύχωρη σοφίτα για την πάρτη μου. Οι φιλοξενούμενοι στριμώχνονται στο σαλόνι και στον κήπο – κάνει ζέστη ακόμα. Όταν πεινάσουν το παίζω υπεράνω. Με το φαΐ θα ασχολούμαστε τώρα; Κοιτάζτε τι ωραίο σπίτι. Μην είστε κοιλιόδουλοι. Μετά από λίγες μέρες το ένστικτο της αυτοσυντήρησης έχει βαρέσει κόκκινο: το μάτι τους γυαλίζει από την πείνα και, καθώς πλησιάζει η κακοκαιρία καλοκοιτούν την ωραία μου σοφίτα. Το σπίτι βρίσκεται άλλωστε σε ερημιά, είμαστε εγκλωβισμένοι εκεί. Όταν σε 3-4 μέρες (και πολύ λέω) κάψουν τα έπιπλα στο τζάκι και... ψήσουν τον αγαπημένο μου Ρούντι (σκυλί ράτσας) προκειμένου να επιβιώσουν, οπλίζω την καραμπίνα μου για να αμυνθώ. Τι αχαριστία! Εγώ τους κάλεσα σπίτι μου, τους υποδέχτηκα, υπήρξα τόσο φιλόξενη που δεν έδιωξα κανέναν και κοίτα πώς μου ανταποδίδουν τη φιλοξενία. Οι αχάριστοι. Τώρα φοβάμαι για τη ζωή μου. Τα κτήνη σκότωσαν τον Ρούντι μου!

Αν στην παραπάνω περίπτωση θα χαρακτηρίζομαι φιλόξενη, τότε ναι, η άποψή μου περί οργανωμένης και μελετημένης μετανάστευσης είναι ρατσιστική!

Στην πραγματικότητα όμως, η άποψη αυτή έχει ως μέλημα την καταπολέμηση του ρατσισμού στην ελληνική κοινωνία και την ταυτόχρονη προστασία των μεταναστών. Όταν εισρέει τόσο πολύ εργατικό δυναμικό μαζικά σε μια χώρα που αντιμετωπίζει ήδη προβλήματα ανεργίας, πώς θα ζήσουν αυτοί οι άνθρωποι; Τι θα φάνε και τι θα πούν οι εκ των πραγμάτων εξαθλιωμένοι μεταναστεύοντες πληθυσμοί; Ας μην παραβλέπουμε πως η ορμή της αυτοσυντήρησης είναι η ισχυρότερη στον άνθρωπο. Δεν είναι λογικό –λογικό, όχι δικαιολογημένο– πως κάποιοι από αυτούς θα προβούν σε κάθε λογής ανομία προκειμένου να ζήσουν; Ποιος προστατεύει αυτούς τους Αλβανούς, αλλά και τους άλλους, τους Έλληνες; Και δεν είναι επόμενο οι Έλληνες να αντιδράσουν με γενικευμένη αντιπάθεια προς τους Αλβανούς; Πόσο μάλλον που η μαζική μετανάστευση τους φέρνει όλους αντιμέτωπους με τα βασικά ζητήματα της ομαδοποίησης και των διαχωρισμών.

Ο Άλλος αποτελεί απειλή για τη συνοχή της ομάδας σε συμβολικό επίπεδο. Και οι Αλβανοί σηματοδότησαν την απειλή κατά της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων. Συνεπώς, η άνοδος του ρατσισμού στην κοινωνία και η αντιπαράθεση των δύο λαών ήταν απολύτως προβλέψιμες. Ο μόνος τρόπος να προλάβει κανείς την εκδήλωση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας –να την προλάβει διότι πάντα ελλοχεύει και στις... καλύτερες οικογένειες– είναι να μεριμνήσει ώστε η μετανάστευση να γίνει σταδιακά και ομαλά. Έτσι, και οι ξένοι θα προλάβουν να ενσωματωθούν ανθρώπινα, και όχι ως ζώα, στη δήθεν

πολιτισμένη μας κοινωνία, και οι ντόπιοι θα προλάβουν να συνηθίσουν την επερχόμενη αλλαγή.

Χάριν, λοιπόν, ενός δήθεν φιλελευθερισμού, που δεν ήταν παρά τραγική ανευθυνότητα, οι ιθύνοντες άφησαν να συμβεί αυτό που νομοτελειακά θα συνέβαινε: η εκδήλωση του ρατσισμού σε μια κοινωνία που δεν είχε ως τότε την ευκαιρία να εκδηλώσει τον ελλοχεύοντα ρατσισμό της. Η αμοιβαία καχυποψία ανάμεσα στους δύο λαούς γεννήθηκε στην πρώτη τους επαφή, στην πρώτη τους συνάντηση. Τα στερεότυπα δημιουργήθηκαν, και απαιτείται πλέον σκληρή δουλειά και καλή θέληση για να παραμεριστούν. Βέβαια, τώρα που ο ρατσισμός στην Ελλάδα βγήκε από τον λήθαργο του, οι βολές στρέφονται σε ανύποπτο χρόνο ενάντια στις επιτυχίες των Αλβανών και των παιδιών τους:

– Για δεσ οι Αλβανοί, κάνουν και δικές τους επιχειρήσεις! σχολιάζουν με αποδοκιμασία ορισμένοι το ότι κάποιοι μετανάστες έστησαν δικές τους εργολαβίες οικοδομών.

Για να συμπληρώσουν με ζήλια:

– Και οι Έλληνες ψάχνουν μια δουλειά!

Ασχέτως αν οι Έλληνες δεν καταδέχονται να κάνουν τις δουλειές που κάνουν οι μετανάστες.

– Γίναν και νοικοκυραίοι! προσθέτει μια κυρία στην κουβέντα.

[Στην πραγματικότητα, οι Αλβανοί περιορίστηκαν σε δουλειές τις οποίες οι Έλληνες δεν καταδέχονταν πια και μόλις διέπρεψαν σ' αυτές κατηγορήθηκαν κιόλας. Όπως με τους Εβραίους που, στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, περιορίστηκαν στη διαχείριση των χρημάτων, μια δουλειά που οι χριστιανοί θεωρούσαν βρώμικη. Όταν οι Εβραίοι διέπρεψαν σε αυτή και έγιναν τραπεζίτες, κατηγορήθηκαν ως φιλοχρήματοι – μεταξύ άλλων!]

Με παρόμοιο τρόπο δημιουργείται «εθνικό ζήτημα» κάθε φορά που ένα Αλβανόπουλο αριστεύει στο σχολείο και καλείται να σηκώσει την ελληνική σημαία στη παρέλαση. Μέσω της κατάφωρης αυτής αδικίας, η πικρία και ο ρατσισμός, από την άλλη μεριά τώρα, ριζώνεται σε ένα νέο παιδί. Και με αυτά ενδεχομένως θα συνεχίσει τη ζωή του. Και το θέμα του ρατσισμού μπαίνει σε έναν φαύλο κύκλο.

Και οι Έλληνες τι έκαναν; Μα δεν υπήρξε ενιαία αντίδραση φυσικά. Αρκετοί μετέτρεψαν τα σπίτια τους σε φρούρια. Άλλοι πήραν όπλα! Άλλοι δεν έκαναν τίποτα. Και ορισμένοι, τους εκμεταλλεύτηκαν όσο μπορούσαν: τους έπαιρναν στα χωράφια και μετά τους έδιωχναν απλήρωτους ξέροντας πως οι τελευταίοι ήταν παράνομοι και δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα. Αφού, το ευνομούμενο ελληνικό κράτος που τους προσκάλεσε στη χώρα δεν τους αναγνώρισε ποτέ. Τους κράτησε *ομήρους*.

Συζητούσα πριν αρκετούς μήνες με μια στενή μου συγγενή. Καλή γυναίκα, συμπονετική, που πάντα βοηθούσε τους άλλους – ξένους ή μη. Φραστικά, όμως, δεν ήταν δεκτική στον Άλλον. Για παράδειγμα, συχνά αναφερόταν υποτιμητικά στους «γύφτους», αρνούμενη πεισματικά να κατανοήσει ότι αυτός είναι ο ρατσιστικός τρόπος να αναφερθεί κανείς στους Τσιγγάνους. Μια μέρα, λοιπόν, μου είπε, με ειλικρίνεια:

- Δεν τους συμπαθώ καθόλου τους Αλβανούς. Γιατί, εσύ τους συμπαθείς;
- Εγώ, της λέω, δεν έχω πρόβλημα. Δεν με νοιάζει. Αδιάφοροι μου είναι – Αλβανοί ή μη, Έλληνες ή Πακιστανοί, το ίδιο μου κάνει.
- Εγώ δεν τους θέλω. Όχι ότι θέλω να πάθουν κακό. Όχι, τίποτα να μην τους συμβεί των ανθρώπων. Αλλά δεν τους θέλω κοντά μου.
- Εντάξει, σύμφωνα. Και εγώ μαζί σου, της λέω κάνοντας εγώ τώρα τον Δικηγόρο του Διαβόλου. Ας ασπαστώ την άποψή σου να δούμε που θα μας πάει. Τότε γιατί τους νοικιάζεις το σπίτι σου; Γιατί τους δίνεις δουλειά;
- Εεε; Δεν τους δίνω εγώ δουλειά! διαμαρτύρεται.
- Όταν παίρνεις την Αλβανίδα να σου καθαρίσει το σπίτι τι κάνεις; Και τα σπίτια που νοικιάζεις, γιατί τα νοικιάζεις σε Αλβανούς; Αντίφαση δεν είναι αυτή;
- Γιατί δεν θα μείνει άλλος εκεί αν δεν τα φτιάξω! Και δεν έχω λεφτά!

Τώρα πια οι Αλβανοί έχουν ενσωματωθεί πλήρως στην ελληνική κοινωνία και τα περιστατικά ανομίας που συνδέθηκαν με αυτούς όταν πρωτοήρθαν έχουν ελαχιστοποιηθεί. Όμως, η κακή φήμη των Αλβανών μεταξύ των μεταναστών παραμένει. Κι όταν, σε αρκετά χρόνια, το τι ακριβώς συνέβη θα έχει ξεχαστεί, το στερεότυπο θα συνεχίσει να υπάρχει και θα αναπαράγεται αυτοτελώς. Όπως με τους Γκρούβαλους. Ποιος θυμάται γιατί τους λένε έτσι; Ελάχιστοι. Ποιος ξέρει ποιους λένε έτσι; Λίγο περισσότεροι. Ποιοι χρησιμοποιούν τον διαχωρισμό – έστω και για πλάκα; Όλοι!

Κι επειδή, ως συνήθως, τα παρεπόμενα μιας κατάστασης, οι αθέλητες, έμμεσες συνέπειες έχουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, να σημειωθεί ότι η ανωτέρω πολιτική ακολουθία (ή έλλειψη πολιτικής) είχε, εν τέλει, ολέθριες συνέπειες στον ίδιο τον Ελληνισμό. Από τη μία, η αντιπάθεια ή ακόμα και το μίσος που έχει δημιουργηθεί αντίστοιχα σε πολλούς Αλβανούς, πολίτες είτε της Ελλάδας είτε της Αλβανίας, λόγω των προβλημάτων και της εχθρικής στάσης που συχνά αντιμετώπισαν στη χώρα μας, δεν μπορεί παρά να είναι επιζήμια για τη χώρα μας σε μακροπρόθεσμη βάση. Δεδομένων των αναταραχών που χαρακτηρίζουν τα Βαλκάνια, τις εθνικές προσμείξεις και, κυρίως, τη δημιουργία κρατών-προτεκτοράτων των κυρίαρχων ξένων δυνάμεων (βλέπε: ανεξαρτοποίηση του Κοσσόβου), είναι τουλάχιστον ανεύθυνο να διαμορ-

φώνουμε σχέσεις αντιπαλότητας με τους γείτονές μας. Και είναι τουλάχιστον ανόητο να δημιουργούμε τέτοιες αντιπάθειες, αντί να καλλιεργούμε φιλίες υποδεχόμενοι σωστά και οργανωμένα έναν πιο περιορισμένο και ικανό αριθμό μεταναστών που θα μπορεί να ενταχτεί ομαλά. Αλλά οι Έλληνες ιθύνοντες δεν επέλεξαν τη στοιχειώδη λογική. Για να μη νομίζει κανείς ότι η βλακεία είναι αποκλειστικό προνόμιο των μαζών!

Από την άλλη, η ανευθυνότητα των κυβερνήσεων που περιέγραψα παραπάνω είχε σημαντικές παράπλευρες απώλειες: τους Έλληνες ομογενείς που ζούσαν στην Αλβανία (τους λεγόμενους Βορειοηπειρώτες). Σύμφωνα με έρευνα του κοινωνιολόγου Μίλτου Παύλου⁶, η μαζική και ανεξέλεγκτη μετανάστευση από την Αλβανία σε συνδυασμό με την ανοργάνωτη και συχνά εχθρική αντιμετώπισή τους από την ελληνική δημόσια διοίκηση είχε τραγικές συνέπειες για τους ομογενείς μας. Εν συντομία θα αναφέρω από τα συμπεράσματα της έρευνα αυτής το χαρακτηριστικότερο. Μαζί με τους αλβανικής καταγωγής μετανάστες εισήλθαν στην Ελλάδα και Έλληνες ομογενείς κάτοικοι της Αλβανίας. Ανεπισήμως, οι κρατικοί φορείς και υπηρεσίες, αλλά και η κοινωνία και τα Μ.Μ.Ε., αντιμετώπιζαν διαφορετικά τους Βορειοηπειρώτες από τους Αλβανούς. Οι λόγοι είναι σαφείς και έχουν να κάνουν με την ομαδοποίηση/διαφοροποίηση του Εμείς (οι Έλληνες) και οι Άλλοι (εν προκειμένω, οι Αλβανοί).

Έτσι, οι Βορειοηπειρώτες είχαν, ως συν-Έλληνες (βάσει της καταγωγής, η οποία τίθεται ως σύνθημα κριτήριο για τον ορισμό του έθνους), διαφορετική –προς το ευνοϊκότερο– αντιμετώπιση. Αυτό φυσικά έγινε σύντομα αντιληπτό από τους αλβανικής καταγωγής μετανάστες, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται ως Βορειοηπειρώτες και οι ίδιοι. Η «λαμογιά»⁷, ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό του έθνους μας, βοήθησε προς αυτή την κατεύθυνση: διάφοροι σύλλογοι Ελλήνων ομογενών δέχτηκαν να εγγράψουν ως μέλη τους Αλβανούς μετανάστες, για να παρουσιαστούν αργότερα ως Βορειοηπειρώτες, εφόσον επίσημα χαρτιά αποδεικτικά της καταγωγής ήταν δύσκολο να αποκτηθούν. Με το αζημίωτο φυσικά: από 10 έως 50(!) χιλιάδες ευρώ κυμαινόταν η τιμή, ειδικά σε περιόδους απελάσεων (οι λεγόμενες *επιχειρήσεις σκούπα*). Ταυτό-

6. Υποψήφιου διδάκτορα (τότε) και ειδικού επιστήμονα του Συνηγόρου του Πολίτη. Η έρευνα, με τίτλο «Οι Έλληνες της Αλβανίας» δημοσιεύτηκε το 2003 στην ιστοσελίδα του Κέντρου Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων (www.kemo.gr/archive/papers/GR-ALB-Greece.doc).

7. Η συμπεριφορά που χαρακτηρίζει το «λαμόγιο»: «πρόσωπο που δραστηριοποιείται σε διάφορους τομείς για να επωφεληθεί και στη συνέχεια να αποχωρήσει ...την κάνω λαμόγιο: εξαπατώ κάποιον και εξαφανίζομαι» (Λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη).

χρονα, δημιουργήθηκε ένα ολόκληρο κύκλωμα δικηγόρων, αστυνομικών και αρμοδίων κρατικών υπαλλήλων που φρόντιζαν για την «ελληνοποίηση» τους, μαζί με την ευνοϊκή τους μεταχείριση στην έκδοση αδειών παραμονής.

Φυσικά, αυτή η πρακτική έγινε πολύ σύντομα αντιληπτή, τόσο απ' τους αρμόδιους φορείς όσο και από την κοινωνία. Όπως αναφέρει στην έρευνά του ο Μίλτος Παύλου, οι πιο άμεσα χαμένοι ήταν οι ίδιοι οι Βορειοηπειρώτες, αφού κανείς δεν τους πίστευε πια όταν έλεγαν ότι είναι ελληνικής καταγωγής! «Ο πληθωρισμός των πιστοποιημένων “βορειοηπειρωτών” οδήγησε στη δυσπιστία της ενδοομάδας των Ελλήνων και μοιραία στην απώλεια του αυθόρμητου πλεονεκτήματος της καταγωγής μέσω της κοινής γλώσσας» (σελ. 4), γράφει ο κοινωνιολόγος στη μελέτη του. Στην προκειμένη περίπτωση, οι ελληνικής καταγωγής μετανάστες από την Αλβανία επέστρεψαν στην Ελλάδα για να βρουν μια αντιμετώπιση του χειρίστου είδους, και μια ταυτόχρονη ειρωνεία από τους... ομοεθνείς τους όταν επικαλούνταν την ελληνική καταγωγή τους. Ταυτόχρονα, η επιστροφή τους στην Αλβανία είχε γίνει πολύ πιο προβληματική μιας και οι σχέσεις των δύο χωρών, και των λαών τους κυρίως, ήταν πλέον αρκετά τεταμένες.

Αυτά και άλλα πολλά ενδιαφέροντα μπορεί να διαβάσει κανείς στην έρευνα του Μίλτου Παύλου για τις παράπλευρες αλλά τόσο σημαντικές απώλειες της περιόδου αυτής. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Κατανοεί κανείς με ξεκάθαρο τρόπο ότι η αντιπαλότητα με τους ξένους δεν είναι παρά η αφορμή για άλλες εσωτερικές διεργασίες. Επίσης, κατανοούμε πως η αντιπαράθεση με τους Γκρούβαλους στην Ικαρία εμπεριέχει περισσότερες παραμέτρους από την απλώς κακή συμπεριφορά ορισμένων.

Η Ελευθερία και ο Σεβασμός στη Διαφορετικότητα

Ας δούμε μέσω ενός παραπλήσιου παραδείγματος πώς τίθενται οι αφορμές, ή και τα αυτοαναιρούμενα ψεύδη, αντί των πραγματικών διακυβευμάτων. Θα χρησιμοποιήσω το παράδειγμα της ελεύθερης κατασκήνωσης ως διαφορετικού τρόπου διακοπών που είναι, ταυτόχρονα, απαγορευμένος και απ' τον νόμο.

Στις 17 Ιουνίου 2007 στη Λίμνη Ευβοίας, στον βόρειο Ευβοϊκό, πέρασα το βράδυ σε μια παραλία, τη Μαράτζα: μια μικρή παραλία, απόμερη και μακριά από τον δρόμο, όπου συναντάς κάνα-δυο σκηνές τέτοια εποχή. Το πρωί, με το που ξύπνησα, έκανα την πρωινή μου βουτιά στη θάλασσα. Δεν υπάρχει πιο ωραίο πράγμα απ' το να ξυπνάς και να βουτάς κατευθείαν στο δροσερό

νερό της θάλασσας και να επανέρχεσαι στον κόσμο του συνειδητού έτσι ξαφνικά και όμορφα. Διάβασα το βιβλίο μου, ξαναβούτηξα, και κατά το μεσημέρακι ανέβηκα το μονοπάτι προς το αυτοκίνητο για να πάω στο χωριό. Πλησιάζοντας ένιωσα ένα δυσάρεστο ξάφνιασμα: το αυτοκίνητο ήταν γύρω-γύρω χαρακωμένο με κλειδί. Εσκεμμένες, βαθιές χαρακιές ολόγυρα. Δεδομένου του κόστους της ζημιάς, μπορούμε άνετα να μιλήσουμε για βανδαλισμό.

Ο δράστης φαινόταν να είναι γνωστός στους ντόπιους: όταν το είπα σε κάτι φίλους μου από το χωριό κανείς δεν ξαφνιάστηκε και όλοι κατονόμασαν συγκεκριμένο άτομο. Στοιχεία όμως δεν είχαμε. Θα άξιζε να του καίγαμε το μηχανάκι, είπαμε. Φυσικά δεν το κάναμε ποτέ. Απλώς θα του άξιζε. Ο αδελφός μου, σωστά, αν και ουτοπικά ίσως, θεωρώντας ότι πρέπει οι Αρχές να μεριμνούν για τέτοια ζητήματα, πήγε στο Δασαρχείο να καταγγείλει το συμβάν, καθώς η περιοχή βρίσκεται στην αρμοδιότητα του. Ανέφερε στον ίδιο τον δασάρχη ότι κάποιος χαράκωσε το αμάξι μας στη συγκεκριμένη περιοχή. Και τότε έλαβε την εξής απάντηση: «Αφού εκεί απαγορεύεται το ελεύθερο camping»! Μα, δεν είχε αναφέρει κανείς στον δασάρχη οτιδήποτε περί κατασκήνωσης. Πώς ήξερε αυτός ότι εκεί είχα κατασκηνώσει και δεν έκανα απλώς το μπάνιο μου; Μήπως ήταν εν γνώσει του το συμβάν; Αν ήταν εν γνώσει του πριν γίνει, τότε είναι ηθικός αυτουργός ή συνεργός. Αν έλαβε γνώση μετά, το νομιμοποίησε με την αποδοχή του. Μα, κι αν υποθέταμε ότι τίποτε απ' αυτά δεν συνέβη, μήπως καλυπτόμενος πίσω από τον νόμο καλύπτει και τη δική του αποδοκιμασία για την ελεύθερη κατασκήνωση; Όπως και να έχει, δεν είναι παραδεκτό να δικαιολογείται ένας βανδαλισμός, μια παρανομία δηλαδή, λόγω μιας άλλης. Άλλωστε, για τους παραβάτες της ελεύθερης κατασκήνωσης ορίζεται η ποινή. Το ίδιο και για τον βανδαλισμό. Καμιά απ' τις δύο δεν εφαρμόστηκε. Με την ανοχή ή αδιαφορία της αρμόδιας Αρχής, του δασαρχείου.

Να σημειωθεί πως παρόμοιο επεισόδιο πράγματι επαναλήφθηκε, με θύμα αυτή τη φορά κοπέλα (το αμάξι της δηλαδή) που διέμενε σε ενοικιαζόμενο δωμάτιο στην περιοχή της Λίμνης και είχε απλώς πάει εκεί για μπάνιο.

Με αφορμή αυτό το περιστατικό, ο πατέρας μου προσπάθησε να με αποθαρρύνει από το να μείνω στην παραλία το επόμενο Σαββατοκύριακο. Λέω αφορμή διότι η διαφωνία μας πάνω στο θέμα αυτό είναι χρόνια και γενικότερη. Εντείνεται βέβαια και απ' το γεγονός ότι, ως πατέρας, φοβάται και δεν θέλει να πάθουν τίποτα τα παιδιά του. «Η δουλειά των γονιών είναι ν' ανησυχούν», είχε εύστοχα παρατηρήσει ο αδελφός μου κάποτε!

Μιας και ξέρει πως θα συναντήσει την αντίδρασή μου ή ότι θα αρνηθώ να συμμετάσχω για πολλοστή φορά στην ίδια κουβέντα, αποφεύγει να εκφραστεί ενάντια στη διαβίωσή μου στη φύση, λέγοντας:

– Νέλλη μου, γιατί να πάτε τόσο μακριά απ' το χωριό; Εκεί είναι απόμερα

και ερημικά [σ.σ. 10' απόσταση με το αυτοκίνητο]. Βάλε τη σκηνή σου πιο κοντά στο χωριό, για να 'σαι ασφαλής!

- Ρε πατέρα, το πρόβλημα σου δεν είναι η απόσταση. Θυμάσαι τότε που μέναμε στη Χρόνια και έβαλα τη σκηνή μου κάτω από τη συκιά; Η συκιά απείχε 50 μέτρα από το τελευταίο σπίτι του χωριού. Πιο κοντά δε γινόταν! Μήπως θυμάσαι τι μου έλεγες;

Χωρίς να το θέλει, και χωρίς να μπορεί να το ελέγξει, το πρόσωπό του χαλαρώνει. Ίσως επειδή αρχίζει και θυμάται τι έλεγε.

- Έλεγες τα ίδια ακριβώς, συνεχίζω. Γιατί να μείνω έξω από το χωριό, ότι είναι απόμερα και ότι αν έρθει κανένας τρελός το βράδυ και μου κάνει κακό..

Το χαμόγελο έχει πια ζωγραφιστεί κάτω από το μουστάκι του. Στο πρόσωπό του υπάρχει η ομολογία. Αλλά και η άρνηση να παραδεχτεί...

- Αφού έχεις σπίτι εδώ. Γιατί να διακινδυνεύσεις την ασφάλεια σου χωρίς λόγο; Να, αυτός χθες σου χάραξε το αμάξι. Αν έρθει αύριο να κάνει κάτι άλλο; Αν σου κάνει κακό; Που ξέρω εγώ τι έχει στο μυαλό του ο κάθε άρρωστος; Γιατί να ρισκάρεις τη ζωή σου;
- Κατ' αρχάς, αυτός δεν πρόκειται να μου κάνει τίποτε. Πρόκειται για χαρακτηριστικό τύπο θρασυδελίου: δεν θα κάνει τίποτα μόνος του και δεν μπορεί να με βλάψει. Άλλωστε, ούτε εγώ είμαι μόνη μου. Δεύτερον, οι θρασυδελιοί και οι γελοίοι πάντα υπάρχουν. Τι θα γίνει, θα ορίζουμε τη ζωή μας με βάση αυτούς; Μα τότε, θα έχουν νικήσει. Και θα έχουν νικήσει σε βάρος της ζωής και της ελευθερίας μας!

...Το ρίσκο, μπαμπά, υπάρχει σε οτιδήποτε κάνουμε. Κι εδώ που έρχομαι να σε δω, μπορεί να μου συμβεί κάτι. Στην πραγματικότητα, πιο πιθανό είναι να πάθω κάνα τροχαίο στην Εθνική Οδό παρά να μου συμβεί κακό στη Μαράτζα! Στατιστικά δηλαδή. Αν θέλω να εκμηδενίσω το ρίσκο, να κλειστώ μέσα στο σπίτι. Εκεί θα είμαι ασφαλής. Αν και δεν ξέρεις... Γίνονται ληστείες, σεισμοί...

Αρχίζω και το χοντραίνω, το ξέρω. Αλλά, μέσα από αυτή την ακρότητα, που είναι λογική όμως, προσπαθώ να αναδείξω την πραγματική αιτία αυτής της συζήτησης..

- Το ρίσκο υπάρχει σε οτιδήποτε και να κάνεις. Και, αν φοβάσαι, θα φοβάσαι παντού.
- Δεν έχεις καταλάβει μου φαίνεται τι γίνεται! αντιδρά έντονα ο Πατέρας. Δεν είναι απλά τα πράγματα εκεί έξω. Έχουμε γίνει ζούγκλα. Οι καιροί είναι δύσκολοι, είναι επικίνδυνα τα πράγματα. Δεν ζούμε σε μια ιδανική κοινωνία, όπου μπορείς να είσαι ήσυχος. Εδώ φοβάσαι να περπατήσεις στον δρόμο. Δεν...
- Μια ζωή τα ίδια, τον κόβω. Πάντα επικίνδυνα είναι τα πράγματα. Και, κάθε φορά τα ίδια λες: πως τώρα είναι πιο επικίνδυνα από ποτέ. Ήμουν φοιτήτρια και ήθελα να μείνω το βράδυ στην κατάληψη, στο Πάντειο, και

αντιδρούσες λέγοντας ακριβώς τα ίδια που λες και τώρα. Τότε φοβόσουν τους τραμπούκους που κάναν φασαρίες στις καταλήψεις. Τους γνωστούς-άγνωστους που σπάγαν τις πορείες. Πιο μετά, τα γκαζάκια που έβαζαν στη γειτονιά μας επειδή έμενε εκεί κοντά ένας Αμερικανός Ακόλουθος. Τώρα, το τσουτσέκι που χαράζει αμάξια...

- Γιατί, δίκιο δεν είχα; αντιδρά τώρα ψάχνοντας εναγωνίως την επιβεβαίωση για τις επιλογές και την κρίση του στη σπουδαγμένη κόρη του.
- Όχι! Δεν είχες δίκιο. Οι καιροί πάντα επικίνδυνοι είναι. Το θέμα δεν είναι να φοβάσαι. Το θέμα είναι να γνωρίζεις τους κινδύνους. Για να τους αποφεύγεις. Όχι κρυμμένος στο καβούκι σου, αλλά εκεί έξω. Να ξέρεις να προστατευτείς, με εξυπνάδα, με λογική. Και ό,τι γίνει.

Αντιδρά ο πατέρας μου σε αυτά που του λέω. Με σθένος, με πάθος. Τα πιστεύει αυτά που λέει. Αυτός ο άνθρωπος που πάντα υπερασπιζόταν τη γνώμη του – όποια κι αν ήταν. Που συνδικαλιζόταν, που κατέβαινε στις πορείες. Που με έπαιρνε κι εμένα μαζί του από μικρή. Που, πριν την εισβολή των τανκς το βράδυ του Πολυτεχνείου τον τραβούσε η μάνα μου, με το μέτωπό του ματωμένο από το γκλοπ του αστυνομικού γιατί, «Φτάνει!», έπρεπε να πάνε σπίτι, είχαν τότε δυο παιδιά – εμένα νεογέννητη. Και στο σπίτι πια, μαζί με τους άλλους φίλους αριστερούς –τότε– άκουγαν παράνομα τον ερασιτεχνικό σταθμό του Πολυτεχνείου και μαγνητοφωνούσαν τη Δαμανάκη στην κασέτα: «Εδώ Πολυτεχνείο, εδώ Πολυτεχνείο». Μεγαλώνοντας, άκουγα την κασέτα κι εγώ.

Τώρα, όταν γίνεται πορεία στο κέντρο μού φωνάζει, με το βλέμμα καρφωμένο στην τηλεόραση, να μην πλησιάσω προς τα κει. Να μη βγω καν απ' το σπίτι...

Δεν αποποιείται το παρελθόν του. Και, κυρίως δεν έχει πάψει να έχει το θάρρος της γνώμης του, να ενδιαφέρεται για τα κοινά, να παλεύει με τον τρόπο του. Τότε τι του συνέβη; Γιατί φοβάται; Μήπως επειδή έγινε πατέρας; Με πιάνει τρόμος; έτσι θα γίνουμε κι εμείς όταν κάνουμε παιδιά; Α, πα πα...

Εντάξει, κάτι εξηγείται λόγω του γονικού «ενστίκτου» [ο ορθός ψυχαναλυτικός όρος είναι ορμή]. Όμως, δεν μου αρκεί ως εξήγηση. Αφού και παλιότερα γονιός ήταν, αλλά δεν φοβόταν. Όμως, καθώς το σκέφτομαι, ανακαλύπτω ότι δεν φοβόταν για εκείνον. Ενώ, για μένα φοβάται! Όταν με έπαιρνε μαζί του στις πορείες, έλεγε την κατάσταση, με προστάτευε – ή έτσι νόμιζε. Ή πιο παλιά, που ήμουν άλλωστε πολύ μικρή, ήμουν σπίτι, προστατευμένη. Αυτός ρίσκαρε μόνο τον εαυτό του. Άρα, ο φόβος των γονιών δεν είναι γενικός. Δεν φοβούνται για τον εαυτό τους. Φοβούνται για τα παιδιά τους.

Ξαφνικά, τώρα που το περιγράφω, αυτό το όμορφο, προστατευτικό και δοτικό συναίσθημα μου φαίνεται και λίγο εγωιστικό. Με δυο τρόπους. Από

τη μια, μην αναγνωρίζοντας στα παιδιά [σ.σ. τα παιδιά εδώ δεν είναι ηλικιακός προσδιορισμός] το ίδιο δικαίωμα που αναγνωρίζουν στον εαυτό τους. Οι γονείς δρουν άφοβα παίρνοντας ρίσκα, αναζητώντας τη μάθηση μέσα από τις εμπειρίες. Το ίδιο δικαίωμα που διεκδίκησαν από τους δικούς τους γονείς. Από την άλλη, είναι εγωιστικό στον βαθμό που εκδηλώνει υπερπροστασία απέναντι στα παιδιά, και όχι απέναντι στους ίδιους ως γονείς των παιδιών τους! Ο γονιός, ο κάθε γονιός που, όπως ο πατέρας μου, ρισκάρει τη ζωή του –με τον τρόπο που ο ίδιος θεωρεί ότι συνιστά ρίσκο, όπως προκύπτει από τα λεγόμενά του–, υπεκφεύγει απέναντι στον πόνο που θα νιώσουν τα παιδιά του αν αυτός πάθει κάτι κακό. Μάλιστα, αν τα παιδιά του είναι σε μικρή ηλικία, υπεκφεύγει και απέναντι στο πόσο εκτεθειμένα και απροστάτευτα θα μείνουν απέναντι σε όλους τους μελλοντικούς κινδύνους, μικρούς και μεγάλους, αν αυτός εκλείψει.

Προβάλει την αγάπη του γι' αυτά και τη συνακόλουθη επιθυμία να είναι καλά. Φοβάται, όμως κίολας τον πόνο που θα βιώσει από τον ενδεχόμενο χαμό τους. Γι' αυτό, μην προστατεύοντας τον εαυτό του όπως θα προστάτευε τα παιδιά του, ο γονιός δρα εγωιστικά. Και εγωιστικά, για να είμαστε ακριβείς. Άλλωστε ο θάνατος είναι μια υπόθεση που αφορά τους άλλους και όχι εμάς του ίδιους: αυτοί θα βιώσουν την απώλειά μας και όχι εμείς!

Τι άλλο έχει αλλάξει στον Γονιό και φοβάται πια; Υποθέτω, το ότι δεν είναι πια νέος. Διότι, η νιότη είναι απ' τη φύση της πιο τρελή, πιο ριζοσπαστική, πιο ατρόμητη. Νομίζει ο νέος πως θα είναι νέος για πάντα. Ο θάνατος δεν φαίνεται πουθενά στον ορίζοντα. Και οι μεγάλοι, που έχουν αρχίσει να βλέπουν το τέλος της διαδρομής μπροστά τους, φοβισμένοι απ' το πιο τρομαχτικό συναίσθημα, τον φόβο του θανάτου, γίνονται αναπόφευκτα συντηρητικοί. Πιο συντηρητικοί απ' ό,τι ήταν. Φυσιολογικά. Και το χάσμα της συνεννόησης μεγαλώνει.

[Πριν λίγες εβδομάδες κάθισα στο λεωφορείο απέναντι από δύο «μεγάλους», 50-55 χρονών. Ένας κύριος και μια κυρία. Συζητούσαν για κάτι που συνέβη στην κυρία. Η οποία διαπίστωνε: «Έτσι είναι. Δεν μας καταλαβαίνουν τα παιδιά. Δεν μπορούν να νιώσουν την αγωνία μας. Όλο παραπονιούνται ότι τα ζαλίζουμε, ότι είμαστε καταπιεστικοί. Μόνο όταν έρθουν στη θέση μας θα μας καταλάβουνε. Τότε μόνο θα καταλάβουν τις αγωνίες μας». Ακούγοντάς την σκέφτηκα: δηλαδή, ο μόνος τρόπος να συνεννοηθούν οι νέοι με τους μεγάλους είναι να γίνουν κι αυτοί... μεγάλοι; Και τότε, με ευχάριστη έκπληξη, άκουσα τον συνομιλητή της να απαντά: «Δεν γίνεται έτσι. Οι νέοι είναι μπροστά, είναι αλλού. Είναι το μέλλον. Έχουν άλλες ιδέες, άλλα δεδομένα. Άλλη ζωή. Δεν μπορούν αυτοί να γυρίσουν πίσω. Εμείς πρέπει να πάμε μπροστά. Εμείς πρέπει να προσπαθήσουμε να τους καταλάβουμε. Μόνο έτσι θα συνεννοηθούμε. Αλίμονο αν οι νέοι κάνανε πίσω...».]

Δεν λέω τίποτε απ' όλα αυτά στον πατέρα μου. Δεν θίγω το παρελθόν του. Φοβάμαι ότι η συζήτηση θα καταλήξει σε σύγκρουση. Όλοι –άνθρωποι, ομάδες, έθνη– γίνονται ευαίσθητοι, ανεξήγητα «κλειστοί» και ευέξαπτοι όταν γίνεται αναφορά στο παρελθόν τους. Επαναφέρω το ζήτημα στην κατασκήνωση για να διαπιστώσω, τελικά, μια άποψη που έχω πολλές φορές ακούσει, με ποικίλες αφορμές και, προς μεγάλη μου έκπληξη, αρκετά συχνά και από αριστερούς.

- Εν πάση περιπτώσει, του λέω σε μια προσπάθεια να εξηγήσω, όλο τον χρόνο ζούμε μέσα σε τέσσερις τοίχους – που στην πραγματικότητα είναι 6, αν συμπεριλάβουμε το ταβάνι και το πάτωμα. Αυτές τις μέρες που κάνω διακοπές θέλω κάτι άλλο, κάτι διαφορετικό. Να είμαι κοντά στη φύση, δίπλα στη θάλασσα. Κάτω απ' τα αστέρια. Πάνω στο χώμα, στο χαλίκι.
- Να πας στο camping του δήμου που είναι οργανωμένο. Εκεί υπάρχουν και άλλοι άνθρωποι γύρω σου και είσαι ασφαλής.
- Δεν θέλω να είμαι ασφαλής. Δεν θέλω τέτοια ασφάλεια που θίγει την ελευθερία μου. Στο camping όπου η μια σκηνή είναι στριμωγμένη δίπλα στην άλλη –γύρω-γύρω κάνουν άνετα ακουστικό μπανιστήρι στο ζευγάρι που κάνει έρωτα, στους φίλους που τσακώνονται, στα μυστικά που ξεσκεπάζονται–, σε έναν ορισμένο, περιχαρακωμένο, μαντρωμένο χώρο με τον τρόπο που σου επιβάλλει ο οργανωμένος τρόπος διακοπών. Και γιατί; Για να βγάλει χρήματα αυτός που αποφάσισε να κάνει την... τουριστική του επένδυση. Άσε που δεν μένεις δίπλα στη θάλασσα. Διότι στην ελεύθερη κατασκήνωση αυτό που με συγκινεί είναι η ησυχία, το να κοιμάμαι και να ακούω το κύμα. Στα οργανωμένα camping δεν έχεις τίποτε από όλα αυτά.
- Μα τι θες, μέσα στη θάλασσα θες να είσαι; Δεν σου φτάνει που είσαι 100 μέτρα δίπλα, και έχεις και την οργάνωση...
- Όχι! Εγώ θέλω δίπλα, επιμένω πεισματικά. Να ακούω το κύμα το βράδυ πριν κοιμηθώ και όχι το αυτοκίνητο που παρκάρει, ή το ροχαλητό απ' τη σκηνή του άλλου. Στο camping οι χώροι είναι οριοθετημένοι σαν κουτάκια. Όπως στην πολυκατοικία αλλά χωρίς μπετόν· για να χωρούν περισσότεροι και να κερδίζουν κάποιοι από την ανάγκη μου για διακοπές. Δεν θέλω να ξυπνάω και να βλέπω το τροχόσπιτο μπροστά μου. Δεν θέλω ασφάλεια. Δεν θέλω οργάνωση και πλήθος να μου την παρέχει. Εγώ αυτό θέλω. Αυτό επιθυμώ!

Κι εδώ ερχόμαστε στο πραγματικό διακύβευμα της κουβέντας.

- Δεν μπορεί ο καθένας να κάνει ό,τι θέλει, Νέλλη! με νουθετεί τώρα ο πατέρας μου.

«Δεν μπορεί ο καθένας να κάνει ό,τι θέλει»! Αυτή είναι μια φράση-κλειδί, καίρια για πολλά ζητήματα. Η κουβέντα αρχίζει και μπαίνει στην ουσία της, και

στον βαθύτερο λόγο για τον οποίο την αναπαράγω με τόση λεπτομέρεια.

- Γιατί; ρωτώ με απορία, όπως θα ρώταγε ένα παιδί που δεν μπορεί να μάθει το μάθημά του αν δεν το κατανοήσει πρώτα. Γιατί;
- Μα τι λες τώρα βρε Νέλλη, θα με τρελάνεις; Θα ξαναμάθουμε τώρα όλα αυτά που ξέρουμε; Μπορεί ο καθένας να κάνει ότι θέλει;

Ο πατέρας μου έχει στ' αλήθεια αγανακτήσει. Ανατρέπω τον κόσμο του. Σε λίγο θα με πει αντιδραστική και θα λύσει το πρόβλημα του!

- Ναι, γιατί όχι, απαντώ με απλότητα και σιγουριά. Εφόσον δεν ενοχλεί τον άλλον.

Και εξηγώ πως δεν εννοώ να τον ενοχλεί αισθητικά, αφού εσύ μπορείς να ενοχλείσαι με ό,τι κάνουν οι άλλοι απλώς και μόνο επειδή διαφωνείς. Εννοώ, εφόσον με τις πράξεις του δεν θίγει την αντίστοιχη ελευθερία του άλλου να έχει ό,τι επιθυμεί, δεν του κάνει κακό και δεν θίγει τα δικαιώματά του. Με πρώτο αυτό της ελευθερίας, επαναλαμβάνω ταυτολογώντας.

- Τότε δεν θα έχουμε κοινωνία. Θα έχουμε αναρχία. Θα κάνει καθένας ό,τι θέλει. Πρέπει να υπάρχουν κανόνες σε μια οργανωμένη κοινωνία. Σε μια συντεταγμένη κοινωνία πρέπει να λειτουργούμε με σεβασμό στους κανόνες. Δεν μπορεί ο καθένας να κάνει ότι θέλει! επαναλαμβάνει με πάθος.

Φαίνεται. Το πιστεύει πραγματικά ότι ο σεβασμός στους κανόνες (κάτι με το οποίο φυσικά δεν διαφωνώ, ούτε τέθηκε άλλωστε στην κουβέντα) ταυτίζεται με τη στέρηση της ατομικής ελευθερίας. Δεν μπορεί να διανοηθεί ότι ο πρώτος κανόνας είναι, και πρέπει να είναι, η διασφάλιση της ελευθερίας του ατόμου.

- Ελευθερία δεν σημαίνει ασυδοσία, μπαμπά. Άλλωστε αναρχία, με την έννοια που το λες, δηλαδή του χάους και της ασυδοσίας, νομίζω πως έχουμε τώρα. Και χωρίς καν να είμαστε ελεύθεροι. Εσύ ο ίδιος δεν μου είπες, στην αρχή της κουβέντας, ότι η κοινωνία μας είναι ζούγκλα; Γιατί επικαλείσαι τους κανόνες της ζούγκλας λοιπόν;

Στο σημείο αυτό, όπου η αντίφασή του συναντά λογικό αδιέξοδο, έρχεται το αναμενόμενο ξέσπασμα, που είχε αργήσει άλλωστε. Η επίθεση γίνεται προσωπική καθώς ενημερώνομαι για το ότι πρέπει να ακούω τους μεγαλύτερους μου, και τα λοιπά, και τα λοιπά. Διότι, «Σε μια οργανωμένη κοινωνία πρέπει να υπάρχει τάξη», και ούτω καθεξής...

Τάξη. Ασφάλεια. Πειθαρχία. Κανόνες. Γι' αυτά πάλεψες, Πατέρα; Αυτή την αλληλουχία σου σπάει η ελεύθερη κατασκήνωση; Ποιος σε έπεισε ότι η ελευθερία δεν έχει κανόνες; Και, εν πάση περιπτώσει, τότε θα θεωρηθώ αρκετά μεγάλη ώστε να μη χρειάζεται να ακούω τους μεγαλύτερους και να αναγνωρίζεται η αξία της άποψής μου; Πότε θα έχω... αυτόβουλη βούληση;

Σε αυτό η απάντηση είναι εύκολη: στον πατερναλισμό, ποτέ! Ποτέ δεν θεωρείται το άτομο ώριμο και υπεύθυνο για τις πράξεις του. Κι έτσι νομιμοποιείται η δικαιοδοσία της εξουσίας πάνω σου. Της όποιας εξουσίας: του γονιού, του δασκάλου, του κράτους. Αυτού που ξέρει καλύτερα το καλό σου που σε προστατεύει! Που σε περιχαράκώνει.

Εδώ η ατομική ιδιαιτερότητα χάνεται. Τα χαρίσματα ή οι αδυναμίες, η ικανότητα ή μη κάποιου ισοπεδώνεται. Για μια ηθική τάξη που πρέπει να ισχύει για όλους. Για την υπερπροστασία που αγνοεί τις ικανότητες ή επιθυμίες του ατόμου αλλά βλέπει μόνο το σύνολο. Στο οποίο πρέπει αναγκαστικά να ενταχτείς με συγκεκριμένο τρόπο!

Ενιαίο σύνολο. Τάξη. Ασφάλεια. Το κομμουνιστικό του παρελθόν σε πλήρη διάταξη. Κι ας πάλεψαν τόσοι και τόσοι κομμουνιστές για την ελευθερία.

Τώρα εξηγείται! Όταν πήγαινα σχολείο, γυμνάσιο νομίζω, είχα μια φίλη, την Κατερίνα. Ο πατέρας της Κατερίνας ήταν δεξιός. Ο δικός μου αριστερός. Με έστελνε να πάρω *Ριζοσπάστη* και μου έλεγε να τον διπλώνω προς τα μέσα, να μην φαίνεται – το Κ.Κ.Ε. είχε πρόσφατα νομιμοποιηθεί, ήταν όλοι επιφυλακτικοί ακόμη. Ήξερα, τότε, για τον διαχωρισμό ανάμεσα σε προοδευτικούς και συντηρητικούς. Δεν είχα μάθει όμως την αντιστοιχία. Έτσι κι εγώ, αυθόρμητα, θεωρούσα πως ο πατέρας μου είναι στην ομάδα των συντηρητικών. Και της Κατερίνας σε αυτή των προοδευτικών!

[Παρένθεση: περί ελευθερίας και τάξης.

Η αναφορά στη συζήτηση αυτή δεν είναι αναφορά στον πατέρα μου, ούτε φυσικά (μόνο) στην περίπτωση της κατασκήνωσης. Είναι μια ολόκληρη πολιτική νοοτροπία που αναπαράγεται, ανεξαρτήτως ηλικίας, ιδεολογίας ή άλλης τοποθέτησης. Απλώς εντυπωσιάζει περισσότερο όταν προέρχεται από έναν ιδεολογικό χώρο που έχει κατ' εξοχήν πολεμήσει και αγωνιστεί για την ελευθερία. Ας το δούμε αυτό μέσα από άλλα δύο παραδείγματα: δύο συνομιλίες, άσχετες μεταξύ τους, αλλά χαρακτηριστικές της νοοτροπίας που περιγράφω.

3 Ιουλίου 2007: φεύγουμε με τη μηχανή ενός φίλου από τη Μαλακάσα όπου γινόταν μια συναυλία. Είναι τόσο η κίνηση και ο συνωστισμός των αυτοκινήτων που μαζικά προσπαθούν να φύγουν από εκεί, που φρακάρουμε ακόμα και με τη μηχανή. Δίπλα μας ακριβώς είναι ένα αμάξι με πέντε νέα παιδιά, μεταξύ 22 και 25. Ακούω τον έναν που λέει: «Και τι να ψηφίσουμε ρε παιδιά;». Οι εκλογές θα είναι –κανονικά– σε έναν χρόνο περίπου και αυτοί οι νέοι συζητούν, μετά την εκπληκτική συναυλία σκληρού ροκ, για πολιτική! [Και μετά κάποιοι λένε τη νεολαία αδιάφορη και απολιτικοποιημένη!] Φυσικά, χώνομαι στην κουβέντα – μην χάσω! Βγαίνουν κι αυτοί από το αμάξι και αρχίζουμε μια ευχάριστη και εποικοδομητική συζήτηση για ένα μισάωρο

κάτω από τ' αστέρια. Ο ένας υποστηρίζει ενεργά το Κ.Κ.Ε. και ξέρει φυσικά τι θα ψηφίσει. Οι άλλοι προβληματίζονται: είναι σκεπτόμενοι νέοι, ανένταχτοι κομματικά. Ένας από αυτούς αγωνιά: «Και μετά τις εκλογές τι;». Θέλει μια συγκροτημένη πολιτική πρόταση, που δεν βρίσκει πουθενά, όπως λέει. Στο σημείο αυτό επεμβαίνει ο κνίτης. Δικαίως, αφού το κόμμα του προβάλλει μια σαφή ιδεολογική τοποθέτηση: την κομμουνιστική κοινωνία.

– Εσύ είσαι τυχερός, εντός εισαγωγικών, του λέω, γιατί έχεις αυτό στο οποίο πιστεύεις, αυτό που σε πείθει. Φυσικά και να ψηφίσεις Κ.Κ.Ε. Όμως, για μένα, που αυτή η επιλογή δεν με πείθει, τι να ψηφίσω;

Μας μιλάει. Μας λέει για το κεφάλαιο, για την εργατική τάξη που πρέπει να νικήσει. Για τους αστούς που πρέπει να ηττηθούν. Για την κομμουνιστική κοινωνία που θα επέλθει και όλοι θα είναι ίσοι. Κάτι σαν τον Παράδεισο δηλαδή.

– Δεν συμφωνώ με την κομμουνιστική κοινωνία, του λέω. Πέρα από το αν είναι εφικτή, που είναι ένα σημαντικό ζήτημα, δεν επιθυμώ μια δικτατορία του προλεταριάτου. Δεν επιθυμώ καμία δικτατορία. [Φυσικά, το *δικτατορία* είναι σχήμα λόγου διότι, σύμφωνα με τους Μαρξ και Ένγκελς, εφόσον το προλεταριάτο είναι η πλειοψηφία, η κυριαρχία της πλειοψηφίας δε μπορεί να είναι δικτατορία.]

Ο νεαρός αρχίζει και μου παραθέτει ξανά τα περί κεφαλαίου, αστικής τάξης, κ.λπ. Του εξηγώ ότι οι στεγανές κατηγοριοποιήσεις μου φαίνονται επικίνδυνες απ' όπου κι αν προέρχονται, και του λέω πως:

– Δεν έχω κανένα πρόβλημα με τους αστούς. Σημαντικές επαναστάσεις του πνεύματος ξεκίνησαν από την αστική τάξη, πρέπει να το αναγνωρίσουμε επιτέλους. Άλλωστε, και ο ίδιος ο Μαρξ αστός ήταν, έτσι δεν είναι;

Παρακάμπτοντας την επισήμανση, μου λέει με *κατανόηση* πως δεν φταίω εγώ γι' αυτά που λέω αλλά το σύστημα, διότι έχω υποστεί, όπως και όλοι μας, την αστική προπαγάνδα, την παραπληροφόρηση για τον κομμουνισμό και άλλα.

– Διάβασε το *Κεφάλαιο*, μου λέει, και θα δεις!

Αναγκάζομαι να του εξηγήσω πως έχω διαβάσει αρκετή από τη σχετική βιβλιογραφία για να πάψει να έχει το ύφος της κατανόησης απέναντι στο... θύμα της αστικής προπαγάνδας. Ότι ήμουν στην Κ.Ν.Ε. κάποτε και πως έφυγα τρέχοντας, απηυδοσμένη από την εξίσου αυστηρή προπαγάνδα που υπέστην εκεί μέσα.

– Καλύτερη η εργατική από την αστική προπαγάνδα! με αποστόμωσε ο κνίτης.

Δεν θυμάμαι τι του απάντησα. Αν του απάντησα ότι η προπαγάνδα αποτελεί ψεύδος, κατασκευασμένη και κατευθυνόμενη αλήθεια. Με στόχο την καταπίεση, την καθυπόταξη σε αυτό που πρεσβεύει ο φορέας της. Και, όποιο κι αν είναι αυτό –καλό ή κακό– αν στηρίζεται στο ψέμα είναι απορριπτέο.

Αριστερή ή Δεξιά, η προπαγάνδα ίδια είναι.

Η ενδιαφέρουσα συζήτηση συνεχίζεται ζωηρά. Ήδη έχουμε κεντρίσει το ενδιαφέρον και των άλλων οδηγών που έχουν βγει από τα αμάξια τους και ακούνε τους... τρελούς βραδιάτικα να λένε για πολιτική. Αναπόφευκτα, κάποια στιγμή, ο άλλος φίλος του, που προβληματιζόταν για το τι θα γίνει μετά τις εκλογές, με ρωτάει τι πιστεύω, αν όχι στην τάδε ή στη δείνα ιδεολογία.

– Εγώ πιστεύω στην Ελευθερία! απαντώ.

Τα βλέμματα όλων τους μαρτυρούν ξάφνιασμα. Όλων τους όμως! Κι εδώ αρχίζει το... ζουμί.

– Δηλαδή; Τι εννοείς;

– Ελευθερία. Να μπορεί ο καθένας να είναι ελεύθερος. Αυτό!

– Μα, τι; Να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει; εξακολουθεί το ξάφνιασμα των συνομιλητών.

– Ναι. Με μόνο περιορισμό στην ελευθερία του την ελευθερία των άλλων.

– Μα..., πάει να πει τώρα ο νεαρός και το ξάφνιασμα δίνει τη θέση του στην επιφυλακτικότητα. Μα, δεν μπορεί να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει!

Ξανακούω την ίδια φράση για πολλοστή φορά. Τι ειρωνεία! Και να σκεφτεί κανείς ότι ο νεαρός πιθανότατα θα διαφωνούσε με τον πατέρα μου για την ελεύθερη κατασκήνωση, ή για τη ροκ, ή για πολλά άλλα.

– Γιατί δεν μπορεί; προκαλώ για άλλη μια φορά τέτοια συζήτηση – εσκεμμένα προκειμένου να διαπιστώσω πως θα τοποθετηθεί ένας νέος αυτή τη φορά άνθρωπος. Αν δεν πειράζω κανέναν γιατί δεν μπορώ να κάνω ό,τι θέλω; ρωτώ.

Το ερώτημα, ως τέτοιο, χρήζει πολλών διευκρινίσεων πριν γίνει αποδεκτό. Ζητήματα επί της ουσίας. Τι σημαίνει «πειράζω»; Πώς διασφαλίζεται η ελευθερία; Ποιος ο ρόλος του αιτήματος για ισότητα και δικαιοσύνη στην προάσπιση της ελευθερίας; Και άλλα ενδιαφέροντα που θα μπορούσαν να θιγούν με αφορμή τη δική μου φράση. Αντ' αυτού, ο νεαρός άρχισε απλώς να παπαγαλίζει τη νόρμα: «Σε μια κοινωνία υπάρχουν κανόνες, δεν μπορεί να υπάρχει ασυδοσία», κ.λπ., κ.λπ.

Είναι μάλλον η ανάγκη των ανθρώπων να έχουν μια Αρχή, σκέφτομαι. Ίσως γι' αυτό, και κατ' αρχήν⁸, δεν είναι η ακρατική κοινωνία μια εφικτή επιλογή. Αλλά, δεν μπήκα σε αυτή την κουβέντα. Σύντομα ξεμπλόκαραν τα αυτοκίνητα. Δώσαμε «αγωνιστικούς χαιρετισμούς» και χωρίσαμε χαρούμενοι από το ωραίο και γεμάτο βράδυ.

8. Κατ' αρχήν σημαίνει για λόγους αρχής, κατά βάση. Είναι λανθασμένη η συνήθης χρήση του αντί του κατ' αρχάς, που σημαίνει κατά πρώτον, αρχικά. Επίσης, μια άλλη συνήθης λανθασμένη χρήση γίνεται στο ως και σαν. Συχνά ακού-

Ακολουθεί το δεύτερο παράδειγμα:

Κάπου στις αρχές του '90. Συζητώ με τη μητέρα μου. Δεν θυμάμαι καν την αφορμή. Λέμε για τον Θεό. Της λέω με απόλυτη σαφήνεια ότι δεν πιστεύω στον Θεό – στον Θεό ως πανάγαθο δημιουργό. Ότι τείνω να διαμορφώνω μια άποψη μέσω της λογικής και όχι της πίστης. Η απάντησή μου στο ερώτημά της αν πιστεύω στον Θεό ήταν ότι:

Υπάρχει Θεός; Δεν ξέρω. Δεν μπορώ να ξέρω – αν και εικάζω πως όχι [για πολλούς λόγους που δεν είναι του παρόντος να αναλυθούν].

Πιστεύω στον Θεό; Όχι. Γιατί; Η απάντησή μου ξεκινά από το προηγούμενο ερώτημα: της ύπαρξης και όχι της πίστης. Δηλαδή: είτε υπάρχει Θεός, είτε δεν υπάρχει. Οπότε, αν δεν υπάρχει Θεός, δεν πιστεύω. Αφού δεν υπάρχει! Αν, όμως, υπάρχει, πάλι δεν πιστεύω σε αυτόν. Διότι δεν μου αρέσει το δημιούργημά του. Διαφωνώ με αυτό που έφτιαξε. Δεν μου φαίνεται θετικό αυτό που βλέπω, με την έννοια του καλού και του σοφού, ως δημιούργημα ενός καλού και παντοδύναμου όντος – αφού ως τέτοιος εμπλέκεται στη σχετική συζήτηση. Άρα, αυτόν τον Θεό δεν τον πιστεύω. Η γελοιογραφία του Αρκά είναι χαρακτηριστική.

Αν και, ούτως ή άλλως, θεωρώ πως δεν υπάρχει. Για παράδειγμα, υπάρχουν τρεις βασικές μονοθεϊστικές θρησκείες (χριστιανισμός, ιουδαϊσμός, και ισλαμισμός) που διατείνονται πως αυτές κατέχουν την αλήθεια του ενός και μοναδικού Θεού. Μα, δεν μπορεί και οι τρεις να έχουν δίκιο! Δεν είναι προφανές πως αλληλοαναιρούνται; Η ύπαρξη ενός Θεού της καθεμιάς σημαίνει τη μη ύπαρξη του άλλου, της κάθε άλλης. Σέβομαι, παρ' όλα αυτά, *την πίστη των ανθρώπων*, και τους χώρους λατρείας.

– Δεν πιστεύεις στον Θεό; αναφωνεί η μαμά μου. Δεν πιστεύεις σε τίποτα τότε, αποφαινεται αμέσως μετά.

Τότε! Λογική συνέχεια: αν δεν πιστεύεις στον Θεό, δεν πιστεύεις σε τίποτα! Και να σκεφτεί κανείς ότι με ξέρει. Και σπανίως πάει στην εκκλησία...

– Απορία: γιατί δεν πιστεύω σε τίποτα αν δεν πιστεύω στον Θεό;

– Γιατί *πρέπει* να πιστεύεις σε κάτι. *Δεν μπορείς* να μην πιστεύεις σε τίποτα.

Και συνεχίζει: αν δεν πιστεύεις σε τίποτα, είσαι ένα τίποτα!

Θεωρεί ότι θα έπρεπε να έχω εναλλακτική πίστη, να πιστεύω έστω σε έναν άλλο Θεό. Σε ένα εναλλακτικό σύστημα. Σε *κάτι*. Οργανωμένο. Συντεταγμένο. Εξουσιασμένο, θα έλεγα εγώ.

με ότι «ενήργησα σαν πολίτης», ή «σαν άνθρωπος που είμαι...», κ.λπ. Σε αυτές τις φράσεις κακώς το σαν αντικαθιστά το ως. Ως άνθρωπος: δηλαδή, είμαι άνθρωπος και ενήργησα ως τέτοιος. Το σαν δηλώνει μεταφορικό λόγο, εκφράζει μια παρομοίωση και όχι κυριολεξία: ήταν όμορφη σαν νεράιδα.

- Σε τι πιστεύεις δηλαδή; ξαναρωτά.
- Τι να σου πω ρε μαμά τώρα; Τι ερώτηση είναι αυτή; Πιστεύω... Να, πιστεύω στη Δικαιοσύνη. Πιστεύω στην Ειρήνη...
- Ε, και ο Χριστός αυτά έλεγε. Να αγαπάμε ο ένας τον άλλον. Να μην κάνουμε κακό. Να έχουμε ειρήνη, δικαιοσύνη...
- Μέσα. Κι εγώ μαζί του. Μια χαρά τα έλεγε ο άνθρωπος. Και; Πρέπει να τον πιστέψω ως *Θεό μου* γι' αυτό; Ή μήπως πρέπει να πιστέψω ότι πατέρας του είναι ο Θεός επειδή τα έλεγε ωραία;
- Γιατί να μην τον πιστεύεις, αφού συμφωνείς με αυτά που λέει;
- Ε, κι εγώ τα λέω. Πίστεψε εμένα για Θεά σου τότε!

Γελά. Νομίζει πως για άλλη μια φορά τραβάω την κουβέντα στα άκρα. Όμως εγώ δεν έχω τέτοιο σκοπό.

- Πολλοί τα έχουν πει, της λέω. Και αποτελούν θετικά παραδείγματα για τη ζωή μας. Όμως, εγώ δεν έχω ανάγκη την πίστη σε έναν Θεό, ένα υπερβατικό ον που βρίσκεται *πάνω από εμένα* για να τα πιστεύω. Και βασικά, δεν βάζω κανέναν *πάνω* –ή *κάτω*– από εμένα. Κανέναν. [...] Εν πάση περιπτώσει, εσύ που πιστεύεις, κι εγώ που δεν πιστεύω, σε τι διαφέρουμε; Εκκλησία δεν πας, νηστεία δεν κάνεις... Τίποτα δεν διαχωρίζει τις πράξεις σου από τις δικές μου. Απλώς, εσύ αποδίδεις την καλοσύνη σου στον Θεό, στην πίστη σου σ' αυτόν. Ενώ εγώ την αποδίδω σ' εμένα, στην προσωπική μου ηθική δεοντολογία. Εσύ έχεις ανάγκη την πίστη σου. Εγώ δεν έχω ανάγκη να πιστεύω σε κάποιον. Δεν έχω πρόβλημα μ' εσένα και το γεγονός ότι πιστεύεις, επειδή κατανοώ την ψυχολογική σου ανάγκη γι' αυτό. Εγώ δεν έχω αυτή την ψυχολογική ανάγκη, και εξάρτηση. Επειδή ο άλλος, εγώ, ο οποιοσδήποτε, δεν έχει αυτή την ψυχολογική ανάγκη, αυτό σημαίνει ότι δεν πιστεύει σε τίποτα;

Καταλαβαίνει ότι έχω δίκιο. Άλλωστε, ποτέ οι πράξεις της δεν προσδιορίστηκαν από τη χριστιανική θρησκεία. Κι όμως, θεωρεί τον εαυτό της χριστιανή επειδή βρέθηκε μέσα σε αυτό το σύστημα οργάνωσης της πίστης και το αποδέχτηκε αβίαστα. Σε οποιοδήποτε και αν είχε βρεθεί, άλλωστε, το ίδιο θα ήταν. Δεν μπορεί να μην πιστεύει σε *κάτι*. Κάτι συγκεκριμένο που θα ορίζει όλο το υπόλοιπο, όλο το Είναι. Κάτι που θα θέτει τους κανόνες. Που θα βάζει σε τάξη τις σκέψεις, τις ανάγκες, την πίστη την ίδια. Και, όποιος δεν πιστεύει σε κάτι, ό,τι κι αν είναι αυτό, της είναι ακατανόητος επειδή βγαίνει εκτός καθιερωμένου πλαισίου. Εκτός νόρμας.

Σε κείνη την κουβέντα δεν συμφωνήσαμε. Τις προάλλες όμως, που της ανέφερα ότι γράφω για εκείνη τη συνομιλία μας, ξαφνιαστική από τα ίδια της τα λόγια. «Εγώ είπα κάτι τέτοιο;» αναφώνησε ξαφνιασμένη ακούγοντας τα λόγια της από απόσταση. «Ότι δεν πιστεύεις σε τίποτα αν...; Αν το είπα, έκανα μεγάλο λάθος».

Τελικά, ακόμα και αν δεν συμφωνείς με κάποιον, πάντα κάτι μένει απ' την κουβέντα. Γι' αυτό δεν πρέπει να κλείνουμε το στόμα μας! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Η ελευθερία επιτρέπεται(!), φτάνει να μην προσκρούει στις καθιερωμένες αντιλήψεις. Έτσι λοιπόν, όταν ο κανόνας, η κοινωνική συνήθεια είναι το ξενοδοχείο, το δωμάτιο, η οργάνωση που χρεώνεται, εσύ που διεκδικείς το διαφορετικό έχεις να αντιμετωπίσεις προβλήματα. Με τον νόμο. Και με την κοινωνία, ακολούθως. Είναι όπως ο Άλλος που, με την παρουσία του, θίγει την αίσθηση συνοχής και ταυτότητας της ομάδας. Εδώ, ο «σκηνίτης» θίγει τον καθωσπρεπισμό, την «Τάξη και ασφάλεια». Α, και να μην ξεχάσω: θίγει και την *ανάπτυξη*.

Η Ελευθερία και η Ανάπτυξη

Ανάπτυξη! Από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '90, σε πολλά μέρη όπου γινόταν επί χρόνια ελεύθερη κατασκήνωση άρχισαν να παρατηρούνται προβλήματα. Σε όλες τις περιπτώσεις το ζήτημα είχε να κάνει με την ανάπτυξη – είτε αυτή που είχε συντελεστεί είτε αυτή που επιθυμούνταν/επιδιώκονταν. Και τα επιχειρήματα, σε όλες τις περιπτώσεις, ήταν πανομοιότυπα.

Πήγα για πρώτη φορά στην **Ικαρία το 1999** σε οργανωμένο camping, στον Αρμενιστή. Τότε πρωτοπήγα και στην παραλία του Να για μπάνιο. Φτάνοντας εκεί είδα μια πινακίδα που έλεγε «Απαγορεύεται το camping και ο γυμνισμός». Στην παραλία, φυσικά, οι μισοί ήταν γυμνιστές, και στο ποτάμι υπήρχαν δεκάδες κατασκηνωτές. Ειρωνεία! Αν και δεν ξαφνιάζομαι πλέον: όπου υπάρχει μια απαγόρευση, υπάρχει η αντίστοιχη πρακτική από πίσω της. Ή αντίστροφα: όπου υπάρχει μια τάση ή πρακτική, εκεί μπορεί να βρει έδαφος η απαγόρευση. Αλλιώς η απαγόρευση δεν θα είχε λόγο ύπαρξης. Ακριβώς όπως και τα ταμπού. Αν και τα *ταμπού* αναφέρονται, επιπλέον, και σε απαγορευτικές (κοινωνικά) *επιθυμίες*, και όχι μόνο σε πρακτικές. Είναι πιο αυστηρά, λογοκρίνουν πριν την πράξη. Είναι βαθύτερα ριζωμένα στο *κοινωνικό*.

Η απαγόρευση στον Να ήρθε ως αποτέλεσμα μιας αλληλουχίας πραγμάτων. Αρχικά, κατά τις δεκαετίες '60-'70, υπήρξαν κάποιοι που επέλεξαν μακρινά, ήρεμα, αλώβητα από τον κόσμο μέρη για να κάνουν τις παρατεταμένες διακοπές τους σε συνθήκες πραγματικής διακοπής από τον καθημερινό βίο. Τότε βέβαια δεν ήταν δύσκολο να τα βρουν: ακόμη και σε κεντρικές σήμερα παραλίες της Νάξου έκαναν ελεύθερη κατασκήνωση και γυμνισμό πριν 20 χρόνια. Καθώς όμως ερχόταν η... ανάπτυξη, η επιλογή γινόταν πλέον η άγηση (τότε) γραμμή: Σαμοθράκη, Γαύδος, Φολέγανδρος, Ικαρία, Ανάφη, Αμοργός...

Μάλιστα, στα ίδια αυτά μέρη, πήγαιναν στις πιο απομονωμένες παραλίες.

Πριν από τη δεκαετία του '60 αυτή η επιλογή ήταν μεμονωμένη, περιορισμένη. Άλλωστε, οι διακοπές, ο τουρισμός και η ανάγκη για επιστροφή στη φύση είναι μια πρόσφατη ανάγκη που σχετίζεται με τον αστικό τρόπο ζωής και τη συγκέντρωση των ανθρώπων στις πόλεις. Απ' τις οποίες θέλει κανείς να ξεφύγει.

Ακολούθησαν κι άλλοι, κι άλλοι, κι άλλοι. Όχι πλήθος, ακόμη, αλλά αρκετοί που μάθαιναν γι' αυτά τα μέρη και ήθελαν να τα επισκεφτούν. Ο γυμνισμός ήταν το φυσικό επακόλουθο της φυγής στη φύση, σε τόπους παρθένους και μακρινούς. Κάποιοι ντόπιοι στην αρχή επωφελούνταν απ' την κατάσταση. Οι ταβέρνες πάνω από τον Να πλήθηναν. Έβαλαν και ντουζιέρα για να πλένεται ο κόσμος που μετά θα έτρωγε εκεί. Αλλού ανοίχτηκε χωματόδρομος για να φτάνει πιο κοντά στην παραλία το μεταφορικό μέσο. Κάπου-κάπου, άρχισαν να γίνονται δωμάτια. Η προσέλευση του κόσμου έγινε ευρύτερη.

Ήδη στις αρχές του '90 οι λεγόμενοι «εναλλακτικοί προορισμοί» ακούστηκαν πολύ, για να γίνουν μόδα στα τέλη της δεκαετίας από τους κουρασμένους με την πολυκοσμία πληθυσμούς της πόλης. Τα μοδάτα περιοδικά έδωσαν την ώθηση. Έγραψε ο Πέτρος Κωστόπουλος στο *NITPO* για τους Φούρνους και τα Κουφονήσια και έτρεξαν όλοι κατά συρροή. Ακριβύνη και η αστακομακαρονάδα στους Φούρνους: ευκαιρία να τα αρπάξουν οι ντόπιοι από τους πρωτευουσιάνους που όλο τόνιζαν πόσο φθηνά ήταν. Στα Κουφονήσια κάποιος ιδιοκτήτης έβαλε συρματοπλέγμα γύρω από έναν χώρο, πέταξε και δύο τουαλέτες μέσα και το ονόμασε *camping*. Όποιος πήγαινε από τούδε και στο εξής να στήσει τη σκηνή του αλλού, όπως πρώτα, ο ιδιοκτήτης φώναζε την αστυνομία. Η παραλία γέμισε μαγιά και έγινε πασαρέλα από εκείνους που ακολούθησαν πιστά –για άλλη μια φορά– το πρόσταγμα που καθιστούσε τη Μύκονο «out» και το εναλλακτικό «must». Τώρα αυτοί, οι «εναλλακτικοί μοδάτοι», στραβοκοιτούσαν τους γυμνιστές.

Στην **Ανάφη το 2003** έδωξαν όλους τους κατασκηνωτές από το νησί. Ούτε στον Ρούκουνα, την καθιερωμένη τους παραλία, δεν τους αφήσανε. «Γιατί η Σαντορίνη, δίπλα, είναι τόσο αναπτυγμένη», σκέφτηκαν. «Μπορούμε κι εμείς!» Όχι, δεν διαβάζω τη σκέψη: το έλεγαν ανοιχτά. Το σκεπτικό ήταν: «Να διώξουμε τους λεχρίτες από την παραλία· να πάνε στα δωμάτια. Μας χαλάνε το image! Να γίνουμε κι εμείς χλιδάτος προορισμός, να ακριβύνουμε τα πάντα, να βγάλουμε λεφτά!»

Η ανάπτυξη όμως που περίμεναν δεν ήρθε. Τα μαγαζιά τους έμειναν άδεια. Ο τουρισμός της Σαντορίνης δεν πήγε στην Ανάφη. Φυσικά! Γιατί να πάνε; Επειδή είναι δίπλα; Τι αστείο σκεπτικό! Το κάθε μέρος προσφέρει κάτι μοναδικό. Και διαφορετικό άλλωστε. Ζήλεψαν τον πλούσιο γείτονα και

έχασαν κι αυτά που είχαν. Διότι οι ελεύθεροι κατασκηνωτές δεν πήγαν να μείνουν στα δωμάτια, όπως είχαν φανταστεί· η επιλογή της ελεύθερης κατασκήνωσης είναι συνειδητή. Κι έτσι, όχι μόνο οι νέες επενδύσεις σε τετραγωνισμένο μπετόν απέτυχαν, αλλά άδειασαν και τα υπόλοιπα μαγαζιά τους: μπαρ, ταβέρνες, μίνι-μάρκετ, φούρνοι, ταξιδιωτικά πρακτορεία! Διότι όλοι αυτοί που, όντως δεν τους άφηναν χρήματα στα δωμάτια, άφηναν σε όλη την υπόλοιπη οικονομία. Και έδιναν και ζωή στον τόπο τα καλοκαίρια.

Οι Αναφιώτες το μετάνιωσαν. Δεν δούλεψαν εκείνο το καλοκαίρι. Φαντάζομαι πως άρχισαν οι γκρίνιες. Ίσως κάποιοι να είπαν: «Τι τα διώξαμε τα παιδιά, δεν μας πείραζαν!». Θα σκέφτηκαν πιο λογικά, πιο ανθρώπινα. Αν και για λάθος λόγο [Μα, τι αστείοι που είναι οι άνθρωποι όταν οι αρχές και οι ιδέες τους καθορίζονται από την τσέπη τους!]. Την επόμενη χρονιά οι Αναφιώτες επέτρεψαν στους «σκηνίτες» να ξαναπάνε στο νησί, αλλά κατά τη διάρκεια της μέρας έπρεπε να ρίχνουν τις σκηνές, να μην φαίνονται! Και, πού και πού, εμφανιζόταν η αστυνομία με το τζιπ ρίχνοντας τους προβολείς στην παραλία. Έτσι για να θυμίζουν ότι, ε, εδώ είμαστε, σας ελέγχουμε! Υποκρισία. Γελοιότητα.

[Παρένθεση: η αιτία της υποκρισίας

«Βρε παιδιά, ξέρετε τι πρέπει να κάνετε για να μην έχετε κανένα πρόβλημα; Να ρίχνετε τις σκηνές κατά τη διάρκεια της μέρας!», είπε ένας αστυνομικός συνωμοτικά στον Θάνο όταν πήγε με κάποιους συναδέλφους για να επιβάλουν την «τάξη» στην παραλία.

Για καλό το είπε αυτό ο αστυνομικός. Και αρκετοί άλλοι που σου λένε, αφού μπορείς να βρεις την άκρη, κάν' το πλαγίως! Τήρησε τον τύπο του νόμου, και άσε την ουσία του. Έτσι, κι εσύ θα είσαι εντάξει κι εμείς θα μπορούμε να κάνουμε τα στραβά μάτια. Κι ας εξαρτάται έτσι η ελευθερία σου από την ανοχή μας. Θα μας ανεχτείς κι εσύ κάποια άλλη στιγμή. Κι ας φτιάχνουμε έτσι μια κοινωνία συνενόχων.

Σε όλες τις αφορμές, και όχι μόνο την κατασκήνωση. Πλαγιοδρόμηση. Σε αναγκάζουν στην παρανομία και μετά σου προσφέρουν και την ανοχή τους. Οι συμπολίτες σου. Που κι αυτοί αναγκάζονται να κάνουν το ίδιο σε άλλες περιπτώσεις. Και ούτω καθεξής. Αντί να πάρουν όλοι ξεκάθαρη θέση απέναντι στο ζήτημα, ή να υποστηρίξουν ανοιχτά τη θέση σου, ή και την αντίθετη, σε παροτρύνουν στην παρανομία εν μέσω ανοχής. Πώς; Σωπαίνοντας. Πετώντας τη σκόνη κάτω απ' το χαλί. Για να φαίνεται καθαρό το σπίτι. Κι ας έχουν μαζευτεί εκατομμύρια ακάρεα από κάτω.

Η σιωπή, όμως, δεν εγκαθιδρύει μόνο την υποκρισία και τη γελοιότητα. Ακόμη χειρότερα, εκπαιδεύει τους πολίτες στην παρανομία. Στην αποδοχή της παράκαμψης του νόμου. Που στη σύγχρονη Ελλάδα έχει φτάσει στο ανώ-

τατο σημείο της: τον χλευασμό όποιου επιμένει να τηρούνται οι διαδικασίες, όποιου επιθυμεί να λύνεται το πρόβλημα αντί να κουκουλώνεται. «Κάνε τη δουλειά σου και μην ασχολείσαι μωρέ!». Και στο τέλος, δεν ξεχωρίζει το σωστό απ' το άδικο, το λογικό απ' το παράλογο.

Σιωπή. Στρουθοκαμηλισμός. Υποκρισία. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Οι κατασκηνωτές της Ανάφης στράφηκαν στη Γαύδο – ίσως το τελευταίο οχυρό της (μαζικής) ελεύθερης κατασκήνωσης στην Ελλάδα. Όμως, η Γαύδος είχε και αυτή γίνει ήδη της μόδας: πολύς κόσμος ξεκίνηγε αυτό το μακρινό κι αβέβαιο ταξίδι από τα τέλη του '90. Αβέβαιο διότι, όταν ξεκινάς για εκεί είναι άγνωστο το πότε θα φτάσεις. Όπως και το πότε θα φύγεις. Στο Λυβικό πέλαγος φυσάει άλλος Θεός.

Καθώς, όμως, άρχισε να γίνεται γνωστό το μέρος, από αυτούς που χρόνια πήγαιναν εκεί, κάποιοι σκέφτηκαν να βγάλουν χρήματα. Γιατί να μην αναπτυχθεί το μέρος, σκέφτηκαν. Αυτό δεν είναι κακό ή λάθος. Λάθος είναι η έννοια της ανάπτυξης να συνοδεύεται από συγκεκριμένες συνακόλουθες πρακτικές. Άρχισαν λοιπόν να χτίζουν σιγά-σιγά δωμάτια στο Σαρακήνικο, μιας και εκεί έφτανε ο δρόμος. Μετά, ο Αη Γιάννης είναι 10 λεπτά με όχημα και άλλα 15 με τα πόδια ως την παραλία. Το κομμάτι αυτό απ' τον δρόμο ως την παραλία, παραμένει ανέπαφο επειδή θεωρείται αρχαιολογικός χώρος.

Στο Σαρακήνικο λοιπόν, χτίστηκαν κάποια δωμάτια, και μερικές ακόμη ταβέρνες. Το μέρος έδειχνε ιδανικό για οικογενειακές διακοπές – ανδρόγυνα, παιδιά... Δεν ξέρω γιατί αλλά φαίνεται πως η *οικογένεια* φέρει έναν συμβολισμό, ένα συντηρητικό αντανakλαστικό στους ανθρώπους. Ωσάν αυτή να είναι το σύμβολο του δήθεν, του καθωσπρεπισμού, της απόλυτης υπερπροστασίας. Που καταντά καταπίεση και ανελευθερία. Δεν κάνει τα παιδιά να βλέπουν το γυμνό σώμα, θεωρούν κάποιοι. Και, κρύβουν πίσω από το αθώο παιδικό βλέμμα τον δικό τους πουριτανισμό χρησιμοποιώντας το ως τέλειο άλλοθι. Έτσι, μιας και δεν συνέφερε να τα βάλουν με την κατασκήνωση (προς το παρόν), είπαν να τα βάλουν με τον γυμνισμό. Εδώ θα το λανσάρουμε για οικογενειακές διακοπές, να μένουν στα δωμάτιά μας, να τρώνε στις ταβέρνες μας και τα παιδιά τους να παίζουν αμέριμνα στους ήσυχους (ακόμα) χωματόδρομους, σκέφτηκαν οι πονηροί Γαυδιώτες και Κρητικοί.

Ιούλιος 2003: «Απαγορεύεται ο γυμνισμός». Η επίσημη ταμπέλα αναρτήθηκε στην παραλία του Σαρακήνικου. Στην άκρη της Ελλάδας: όπου κανείς δεν ενοχλούσε κανέναν όπου το μέρος έγινε γνωστό από τους ανθρώπους που απολάμβαναν αυτή την ελευθερία, τη χαλαρότητα. Που είναι αποκλεισμένοι σε όλα τα άλλα μέρη της Ελλάδας. Και τώρα τους κυνηγούν και στο τελευταίο άκρο αυτού του τόπου. Γιατί; Επειδή θέλουν να λιάζουν το κορμί

τους όπως τους γέννησε η μάνα τους... Όπως τους ξέβρασε η στοργική μήτρα της.

Ο Νίκος, καθηγητής γύρω στα 45, πήγε για μπάνιο στο Σαρακηνικό. Η φίλη του μας περιέγραψε το σκηνικό: «Τον πλησίασε ένας μπατσούλης και του είπε να ντυθεί επειδή απαγορεύεται ο γυμνισμός. Ο Νίκος άρχισε να χοροπηδά σαν μικρό παιδί προς τη θάλασσα. “Αν μπορείς πιάσε με” του είπε. “Έλα πιάσε με”. Και ο μπάτσος, το όργανο της τάξης, να τον κοιτά αμήχανος κάτω απ’ τον ήλιο που τσουρουφλούσε καθώς ο Νίκος βρισκόταν μέσ’ στη θάλασσα, με το τσουτσούνι του έξω να χοροπηδά προκλητικά πάνω κάτω τσαλαβουτώντας στα νερά». Αστείο σκηνικό. Η αστεiosότητα πάντα συνοδεύει την απαγόρευση άλλωστε! Την ξήλωσαν την ταμπέλα οι κατασκηνωτές. Οι... υπεύθυνοι την ξαναβάλανε. Για να ξαναξηλωθεί. Οριστικά πια από όσο γνωρίζω. Ο κόσμος όμως «σπάστηκε». Παντού απαγορεύσεις; Γιατί; Το Σαρακηνικό άδειασε. Φύγαν όλοι. Πήγαν στον Αη Γιάννη. Τα δυο μίνι-μάρκετ στο Σαρακηνικό, από όπου οι κατασκηνωτές προμηθεύονταν χίλια δυο πράγματα, άδειασαν. Στις ταβέρνες λιγόστεψε ο κόσμος. Οικονομική καταστροφή!

Σε μια κατάσταση, σε μια οποιαδήποτε κατάσταση (προσωπική, οικογενειακή, επαγγελματική, εθνική) πότε γίνεται ένα λάθος; Ποιο είναι το λάθος; Λάθος είναι το λάθος καθαυτό; Ή μήπως είναι η συνέχισή του, η αδυναμία αντιμετώπισής του, η άρνησή του; Αν η απάντηση είναι η πρώτη, τότε οι άνθρωποι θα’ πρεπε να είναι τέλειοι, να μην κάνουν ποτέ λάθη. Αν η απάντηση είναι η δεύτερη, τότε οι άνθρωποι θα’ πρεπε να είναι ειλικρινείς, υπεύθυνοι, θαρραλέοι. Άνθρωποι και όχι στρουθοκάμηλοι.

Πώς αντέδρασαν, λοιπόν, οι Σαρακηνιώτες στην ανοησία που έκαναν; Απολύτως προβλέψιμα. Κατηγορώντας τον... Αη Γιάννη που μάζεψε όλο τον κόσμο! Βέβαια, τον Αη Γιάννη πώς να τον κατηγορήσεις; Να τα βάλεις με το ομώνυμο εκκλησάκι, το μοναδικό κτίσμα ψηλά στον βράχο; Δεν γίνεται! Θα πέσει φωτιά να μας κάψει! Έτσι, τα έβαλαν με την ταβέρνα κοντά στην παραλία του Αη Γιάννη. Που μάζεψε όλα τα λεφτά! Που είναι μονοπώλιο! Που... αυτοί που την έχουν δεν είναι Γαυδιώτες!

Στην άλλη μεριά του νησιού βρίσκεται ο Κόρφος, μια παραλία τελείως διαφορετική: έχει βότσαλο, βαθιά νερά και πίσω δεσπόζει ένα υπέροχο πευκόδασος. Και εκεί πήγαιναν ορισμένοι κατασκηνωτές. Τώρα, το μέρος περιφράχτηκε. Ετοιμάζεται για camping και θα πρέπει να πληρώσεις για να μείνεις εκεί. Απαγορεύεται να κάνουμε διακοπές χωρίς να πληρώνουμε. Δεν φτάνει που αναπνέουμε τσάμπα!

Όταν ολοκληρωθεί και αυτή η... επένδυση, οι ελεύθεροι κατασκηνωτές του Αη Γιάννη θα γίνουν περισσότερο ενοχλητικοί. Θα γίνουν ξαφνικά οι ξυπόλυτοι, οι βρωμιάρηδες, αυτοί που καταστρέφουν τους κέδρους. Θα θυμηθεί ξαφνικά η αρχαιολογική υπηρεσία το χρέος της... Και η ζήλια του

Σαρακήνικου που, έχοντας επενδύσει στην «ανάπτυξη», δεν έχει προσελκύσει ξανά πολλούς κατασκηνωτές, θα ταιριάζει απόλυτα. Και όλα θα γίνουν εν-τάξει.

Το μέντιουμ παριστάνω; Μήπως προβλέπω το μέλλον; Ή μήπως απλώς η ιστορία είναι γνωστή από άλλα μέρη, από παλαιότερες αντιδράσεις που φαίνονται να υπακούν σε έναν βασικό κανόνα της ψυχολογίας – του ατόμου και της ομάδας; Κανόνας που λέει ότι η μετάθεση (ευθυνών, συναισθημάτων, προθέσεων) είναι ένας αμυντικός μηχανισμός που σκοπό έχει, προβάλλοντας στον Άλλον τα αρνητικά του, να διατηρήσει την ιδεατή εικόνα του ίδιου του εαυτού. Και που λέει ότι ο Άλλος, ιδιαίτερα όταν είναι ξένος ή απλώς διαφορετικός με *οποιοδήποτε τρόπο*, είναι εύκολο θύμα επειδή είναι εκτός της ομάδας, εκτός της ιδεολογίας. Κάθε εκτός.

* * *

Έτσι και στον Να, στην Ικαρία απαγόρευσαν οι αρχές τον γυμνισμό και την κατασκήνωση – την κατασκήνωση γενικά αφού ούτε οργανωμένη υφίσταται. Διότι τώρα πάνω από τον Να χτίστηκαν ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Δεν τους χρειάζονται πια αυτούς που αγάπησαν το μέρος και το ανέδειξαν τόσα χρόνια σε όλη την Ελλάδα. Αναπτύχθηκαν κι αυτοί: γέμισαν μπετόν.

Τι αχαριστία! Να διώχνεις αυτούς που σε ανέδειξαν όταν πια δεν τους χρειάζεσαι.

Τον γυμνισμό όμως γιατί; Ε, μα, τώρα αυτοί που έρχονται στα δωμάτια είναι –έτσι θεωρούν κάποιοι– καθωσπρέπει, οικογενειάρχες⁹. Δεν κάνει... Όχι δεν κάνει. Δεν μας αρέσει το γυμνό, λέει, δίπλα μας. Σοκάρει όταν είναι ελεύθερο, απλό, ανεπιτήδευτο. Εμείς, λέει, το γυμνό το μάθαμε μόνο ως εμπόρευμα. Να πουλά προϊόντα στις τηλεοράσεις, στα περιοδικά. Όταν πάμε με τα παιδιά μας στο περίπτερο, και χαζεύουν τις γυμνές στα εξώφυλλα, εντάξει, τι να κάνεις; Αλλά ελεύθερο; Στη φύση; Χωρίς προϊόν να το συνοδεύει. Α, πα πα!

Τα παιδιά εκπαιδεύονται στα ταμπού της κοινωνίας. Εκπαιδεύονται επίσης στην αποδοχή του παραλόγου και της ασυνέπειας. Θυμάμαι ένα κοριτσάκι στη **Νάξο, τον Αύγουστο 2004**. Θα ήταν γύρω στα 10-12. Έκανε

9. Αυτή η ταύτιση της οικογένειας με τις συντηρητικές αρχές χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Και μέσα μας εννοώ, αφού δεν είναι λίγοι αυτοί που θεωρούν πως «τώρα που θα έρθει και το παιδί, πρέπει να σοβαρευτώ»! Κι ευνουχίζουν την παιδικότητα του παιδιού τους, τη φαντασία του, την επιθυμία του πριν ακόμη γεννηθεί. Ευνουχίζοντας πρώτα-πρώτα το παιδί μέσα τους...

ελεύθερη κατασκήνωση κάτω από κάτι κέδρους, μαζί με άλλες οικογένειες, φίλους, συγγενείς. Καθώς έπαιζε ρακέτες με τη μαμά του, αντιλήφθηκε έναν γυμνιστή που κοιμόταν διακριτικά κάτω από έναν κέδρο. «Απαγορεύεται ο γυμνισμός, δεν το ξέρουνε;», είπε δυνατά αλλά δήθεν αδιάφορα. Κανείς δεν της απάντησε. Μετά από κάνα δεκάλεπτο, πιο ξεθαρρεμένη τώρα, φώναξε κάτι ανάλογο. Πάλι κανείς δεν απάντησε στην ομολογουμένως εύλογη στάση της μικρής. Ούτε η μαμά ούτε η θεία της, που παρακολουθούσε το παιχνίδι, δεν εξήγησαν στο παιδί ότι αν ετίθετο θέμα απαγόρευσης και οι ίδιοι ήταν εξίσου παράνομοι. Ή ότι, πέρα από τον νόμο, προσπαθούμε να κρίνουμε και μόνοι μας το σωστό και το λάθος. Την πιο αρνητική εντύπωση, βέβαια, μου έκανε το γεγονός ότι έδειξαν πλήρη αδιαφορία. Το κοριτσάκι, επανερχόμενο για δεύτερη φορά στην ίδια παρατήρηση, έδειξε ότι την πείραξε αυτό που είδε. Από παιδαγωγικό ενδιαφέρον και μόνο οι πιο στενές συγγενείς της όφειλαν να συζητήσουν μαζί της. Για εκπαιδευτικούς λόγους. Ακόμα και αν συμφωνούσαν με αυτό που, εύλογα, παρατήρησε. Τα παιδιά δεν είναι καθήκον που εκπληρώνει κανείς απλώς παρουσιάζοντάς τα στον περίγυρο. Είναι ευθύνη συμπαράστασης στις ανησυχίες ενός ανθρώπινου σφουγγαριού που ρουφάει τα πάντα: εικόνες, πληροφορίες, κανόνες, συμπεριφορές, ταμπού.... Η αδιαφορία της κυρίας με ξένισε. Και το περιστατικό χαράχτηκε στη μνήμη μου.

[Παρένθεση: παιδιά και βία

Θα 'πρεπε να υπάρχει σχολείο για γονείς! σκέφτομαι. Με υποχρεωτική φοίτηση για όλους τους... υπονήφους. Πάει ο καθένας και γίνεται γονιός επειδή έτσι ήθελε, ή «του έκασε», ή «από ατύχημα» όπως έχω ακούσει συχνά. Ή επειδή οι δικοί του γονείς θέλουν εγγονάκι. Ή επειδή «τόσα χρόνια είμαστε μαζί, δεν πρέπει να γίνει και αυτό;». Και όσοι πραγματικά θα έπρεπε να γίνουν γονείς, όσοι συναισθάνονται την ευθύνη, το αναβάλλουν, λόγω του μεγέθους της ή του φόβου τους προς αυτή.

Υπάρχουν, δυστυχώς, και πιο ακραίες περιπτώσεις, μπροστά στις οποίες η αδιαφορία του γονιού μοιάζει... ευλογία. Θυμάμαι όταν πριν από 17 χρόνια, σε μια παρέλαση, είδα μια μαμά που χτύπησε το παιδάκι της επειδή του έφυγε το μπαλόνι και πέταξε στον ουρανό! Το καημένο το παιδάκι! Δεν του 'φτανε η στεναχώρια του για το μπαλόνι που, ανήμπορο, το έβλεπε να ξεμακραίνει και να χάνεται στο απέραντο γαλάζιο, είχε και την... καλή μανούλα, το πρότυπο της ζωής του, να το σφαιριάζει «για να μάθει». Να μάθει τι; Και τις προάλλες μια άλλη «καλή» μαμά χτύπησε το χέρι της κόρης της που, με περιέργεια, ακουμπούσε το μηχανήμα έκδοσης εισιτηρίων του τραίνου προσπαθώντας να καταλάβει τη λειτουργία του. Η απορία της κόρης ποτέ δεν λύθηκε. Απεναντίας, σε αυτήν προστέθηκε η απορία τού τι κακό είχε κάνει.

Θα 'θελα μια αόρατη δύναμη να χαστούκιζε τη μία και να χτύπαγε το χέρι της άλλης, όπως ακριβώς έκαναν στα παιδιά τους, γνωρίζοντας πως δεν μπορούν να αντιδράσουν. Αλλιώς δεν θα τολμούσαν.

Όμως, ούτε αυτό θα ήταν σωστό. Διότι η βία γεννά βία.

Θα 'πρεπε να απαγορευτεί η βία προς τα παιδιά. Δια νόμου, σκέφτομαι. Αλλά αμέσως αναθεωρώ. Διότι, αν ανακατευτεί ο νόμος, τότε πρέπει να αναλάβει και την ευθύνη των κυρώσεων αλλά και τη φροντίδα των περιπτώσεων σοβαρής κακοποίησης. Δεν είμαι σίγουρη πως είναι ικανός ο νόμος, και το κράτος, να αντεπεξέλθει σε κάτι τέτοιο, ούτε πως θα ήταν καλό και για το παιδί που θα περάσει από τη Βία στην Απώλεια. Μα, άλλωστε, η βία προς τα παιδιά θεωρείται ποινικό αδίκημα. Το πρόβλημα είναι, «πόση βία» χρειάζεται για να προσαχθεί ο ένοχος; Και ποιο το τίμημα; Το «σχολείο» είναι η μόνη λύση. Και το μάθημα ένα: ποτέ και για κανένα λόγο δεν χτυπάμε ένα παιδί. Όχι απαραίτητως για κάποιον ηθικό ή άλλο δεοντολογικό λόγο. Για πρακτικούς λόγους. *Η βία γεννά βία*. Και οι επιπτώσεις πολλές. Το παιδί θα είναι επιρρεπές στη βία, είτε σε διαπροσωπικό επίπεδο (στη γυναίκα του, στο παιδί της), είτε σε κοινωνικό ή πολιτικό επίπεδο (τσακωμοί στον δρόμο, χουλιγκανισμός, κ.λπ.). «Βία στη βία της εξουσίας», λέει το γνωστό σύνθημα. Εννοώντας, και σωστά άλλωστε, ότι η βία που ασκείται από τους εξουσιαστικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς θα προκαλέσει τη –δίκαιη και αιτιολογημένη– βίαιη αντίδραση των εξουσιαζόμενων. Αυτό που παραλείπει να πει το σύνθημα στον τοίχο είναι ότι η –έστω και δικαιολογημένη– βία των εξουσιαζόμενων που έρχεται ως αντίδραση θα προκαλέσει με τη σειρά της τη βία της εξουσίας. Και αυτή, ξανά τη βία των εξουσιαζόμενων. Και ούτω καθεξής.

Φαύλος κύκλος. Η βία γεννά βία. Σε όλα τα επίπεδα. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Τα Άλλοθι της Ανάπτυξης

Γράφω, γράφω, γράφω. Με στυλό και τετράδιο μπλε, σαν αυτά που είχαμε στο σχολείο, μικρά. Έτυχε. Τέτοια είχε στο βιβλιοπωλείο στη Σαμοθράκη. Κι αφού ξεκίνησα με αυτά, έτσι θα συνεχίσω.

Μόλις τελείωσε το πρώτο τετράδιο. Με ρωτάει ο Βαγγέλης τις προάλλες τι γράφω. Γράφω για την ελεύθερη κατασκήνωση, του λέω. Αν και τώρα έγραφα για τους Αλβανούς. Μα τι σχέση έχει η κατασκήνωση με τους Αλβανούς; Έχει. Είμαι περίεργος να δω τι σχέση έχουν. Κι εγώ είμαι περίεργη να δω αν θα σου είναι τόσο σαφές όσο σ' εμένα. Και έχει και με άλλα σχέση: με τον Οίκο του Θεού, με την ευθύνη, με τις πυρκαγιές...

Το Camping και η Ρύπανση

- Και τι γράφεις για το camping;
- Γράφω υπέρ του ελεύθερου.
- Εγώ πάντως δεν είμαι υπέρ του ελεύθερου, λέει ο Βαγγέλης – που αρκετές φορές έχει απολαύσει με την παρέα του την ελευθερία της κατασκήνωσης στη φύση! Γιατί είναι κάφροι, συνεχίζει. Πάνε και βρωμίζουνε τον τόπο, δεν προσέχουνε καθόλου.
- Το επιχείρημα περί βρώμας είναι μεγάλη προπαγάνδα. Εσύ ρε Βαγγέλη, είδες σκουπίδια στον Να; Εκτός αν θεωρείς σκουπίδια τις σκηνές και τα συμπράγκαλα που είναι απλωμένα στις όχθες του ποταμού. Και που θα εξαφανιστούν όταν το φθινόπωρο φύγουν όλοι αυτοί. Τα ξενοδοχεία και το μπετόν, όμως, εκεί θα είναι. Άσε που αυτά καταναλώνουν και ρεύμα, χημικά, απορρυπαντικά κ.ο.κ.
- Έχω δει χαρτάκια πεταμένα, λέει τώρα κάπως μαζεμένα.
- Ε ναι, υπάρχουν και κάποιοι ασυνείδητοι, τι να κάνουμε τώρα; Θα καθορίσουμε τη ζωή μας από αυτούς; Άλλωστε είναι και οι επισκέπτες λουόμενοι που, συνήθως, αυτοί δεν προσέχουν τον χώρο που κάνουν μπάνιο. Επειδή θα φύγουν. Ενώ όσοι μένουν εκεί προσέχουν το μέρος. Όχι επειδή είναι οι καλοί της υπόθεσης, αλλά επειδή θα μένουν. Εμείς όταν πάμε σε μια παραλία να μείνουμε κάνουμε (αντι)γόπινγκ, όπως οι φαντάροι, και φτιάχνουμε τασάκια από μπουκάλια για να μην πετάμε αποτίσγαρα στην άμμο. Έχεις δει κανέναν απλό λουόμενο να το κάνει αυτό; Δεν έχεις δει την Ερωτοσηλιά [σ.σ. στο Πόρτο Ράφτη, Αττικής] που δεν ξεχωρίζουν τα χαλίκια ανάμεσα απ' τις γόπες των τσιγάρων; Κάνει κανείς κατασκήνωση εκεί; ...Αν είναι έτσι, να σταματήσει ο τουρισμός γενικά, αφού όλοι οι τουρίστες κάνουν σκουπίδια!
- Εντάξει, μου απαντά, αλλά δεν μ' αρέσει να πηγαίνω σε μια παραλία και να 'ναι γεμάτη με σκηνές. Μου τη σπάει.
- Κι εμένα μου τη σπάει Βαγγέλη ότι στην παραλία της Μεσακτής [η κουβέντα ξαναγυρνά στην Ικαρία] έχουν χτιστεί ξενοδοχεία. Αυτό δεν σ' ενοχλεί; Τα beach-bar, που είναι τίγκα όλη η παραλία; Οι ξαπλώστρες και ομπρέλες, που πέρυσι απλώνονταν στα 2/3 περίπου της παραλίας και φέτος την κάλυπταν ολόκληρη;
- ...Η ρύπανση είναι το θέμα νομίζεις; Το ξέρεις ότι στη Γαύδο μαζεύαμε τα σκουπίδια και τα πηγαίναμε, 15 λεπτά ποδαρόδρομο, στον προβλεπόμενο κάδο; Από κει τα μάζευε το σκουπιδιάρικο. Και ξέρεις τι τα 'κανε;
- Τι;
- Τα έριχνε στη θάλασσα, στον γκρεμό, στο πίσω μέρος του νησιού, εκεί που δεν έχει παραλίες.

- Σοβαρά μιλάς; εκπλήσσεται ο Βαγγέλης.
- Μακάρι να σου 'κανα πλάκα. Εμείς μαζεύαμε σαν τους μαλάκες όλα τα σκουπίδια, κι αυτοί τα πετάγανε πάλι στη θάλασσα. Και το χειμώνα θα τα ξεβράσει το κύμα πάλι εκεί απ' όπου εμείς τα μαζεύαμε. Όχι ότι είμαστε εμείς οι μαλάκες. Αλλά έτσι νιώθεις μ' αυτά και με κείνα.
...Και, απ' την άλλη, ναι. Όντως. Υπάρχουν κάποιοι που κάνουν ελεύθερη κατασκήνωση και είναι κάφροι. Έχω δει πολλούς τέτοιους που πετάνε τα χαρτιά όπου να 'ναι. Άλλοι θεωρούν το μέρος ιδιοκτησία τους και το καβατζώνουν αφήνοντας εκεί τη σκηνή τους ενέχυρο. Κι άλλοι, λιγότεροι ευτυχώς γιατί τους κράζαμε, έκοβαν κέδρους για να ανάψουν φωτιά¹⁰. Μάλιστα, κάποιοι άλλοι έκοβαν ολόκληρα κλαδιά για να χωράει η σκηνή τους από κάτω. Όμως, κι εδώ είναι το τραγικό, στο Κεδρόδασος των Χανίων κάποιοι ντόπιοι έχουν κόψει ολόκληρους κορμούς από τη ρίζα για να μη βρίσκουν σκιά για να κατασκηνώνουν οι σκηνίτες!
...Αλλά κανείς απ' αυτούς δεν είναι λόγος για να απαγορεύεται το ελεύθερο.
- Σαν να 'χεις δίκιο, λέει σκεπτικά, αν και το συνοφρυωμένο ύφος του δείχνει ότι η προκατάληψη με την οποία έχει μεγαλώσει είναι εξίσου, ίσως και πιο ισχυρή από τη λογική
- Κι όλα αυτά συμβαίνουν ακριβώς επειδή το ελεύθερο απαγορεύεται. Έτσι, κανείς δεν μαθαίνει στα παιδιά πώς να φέρονται όταν είναι στη φύση. Διότι, όταν κάτι είναι απαγορευμένο, δεν τίθεται καν θέμα του πώς μπορεί να γίνει σωστά. Έτσι, διάφορος κόσμος ή πιτσιρίκια που ξεκινάνε με σκηνές για τους νέους μοδάτους εναλλακτικούς προορισμούς με τα κασετόφωνα στα χέρια, προφανώς δεν γνωρίζουν στοιχειώδεις κανόνες σεβασμού και επιβίωσης στη φύση. Πώς θα αποκτήσουν οικολογική συνείδηση όταν η φύση τους είναι τελείως άγνωστη;

Σε αυτή την πτυχή μείναμε αρκετή ώρα στην κουβέντα μας με τον Βαγγέλη. Η δικαιολογία της ρύπανσης είναι βολική. Αυτό το έχω ζήσει από κοντά. Στην περιοχή της Λίμνης και των Ροβιών, στη βόρεια Εύβοια, γινόταν παραδοσιακά ελεύθερη κατασκήνωση. Πολύς κόσμος πήγαινε εκεί, οικογένειες, παρέες... Μάλιστα, ο Δήμος Ροβιών έστελνε κάποιον και τους έπαιρνε χρήματα. Για την καθαριότητα, λέει. Ξαφνικά, γύρω στο 2000 τους έδωξαν όλους. Και έβαλαν πινακίδες «Απαγορεύεται η ελεύθερη κατασκήνωση. Οι παραβάτες θα τιμωρούνται αυστηρά». Ήθελαν να ενισχύσουν τον τουρισμό μέσα

10. Η οποιαδήποτε παρέμβαση στον κέδρο είναι από κάθε άποψη καταστροφική καθώς πρόκειται για ένα δέντρο που μεγαλώνει μόλις ένα με δύο εκατοστά τον χρόνο.

στα χωριά και να διώξουν τους θεωρούμενους τζαμπατζήδες. Είχε κάνει και τα παράπονά του το επίσημο camping της περιοχής. «Γιατί να μένουν τζάμπα, να μην ωφεληθεί η Λίμνη;», μου είχε πει ένας Λιμνιώτης. «Αυτοί βρωμίζουν όλο τον τόπο, δεν είδες τι σκουπίδια είχε μαζέψει εκεί;», είπαν όλοι.

Τα σκουπίδια! Σε κάποιο σημείο, στη Χαρουπιά, όπου υπήρχαν στο παρελθόν πολλοί ελεύθεροι κατασκηνωτές, θυμάμαι για καιρό στοίβαγμένα διάφορα σκουπίδια. Το θέαμα ήταν άσχημο. Όμως, εκτός από την όραση, άλλη αίσθηση δεν εντόπιζε τα σκουπίδια. Ούτε μυρωδιά, ούτε τίποτα. Γιατί; Διότι τα σκουπίδια αυτά δεν μυρίζανε. Δεν ήταν «πραγματικά» σκουπίδια. Στην πλειονότητά τους ήταν σκισμένα στρώματα, πολυθρόνες, μπάζα και διάφορα οικιακά αντικείμενα. Μέχρι και πλυντήριο ρούχων υπήρχε πεταμένο εκεί! Είναι δυνατόν να έχει πάει κανείς κατασκήνωση αγκαλιά με το πλυντήριό του;

Και αλλού γίνονται ακόμη χειρότερα. Όπως στην Άνδρο, όπου έχουν κάνει χωματερή την περιοχή Στρόφυλα, η οποία έχει ανακηρυχτεί αρχαιολογικός χώρος. Και τα σκουπίδια παίρνουν συνέχεια φωτιά. Γεμίζοντας διοξίνες την περιοχή. Με την άδεια του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου^{II}.

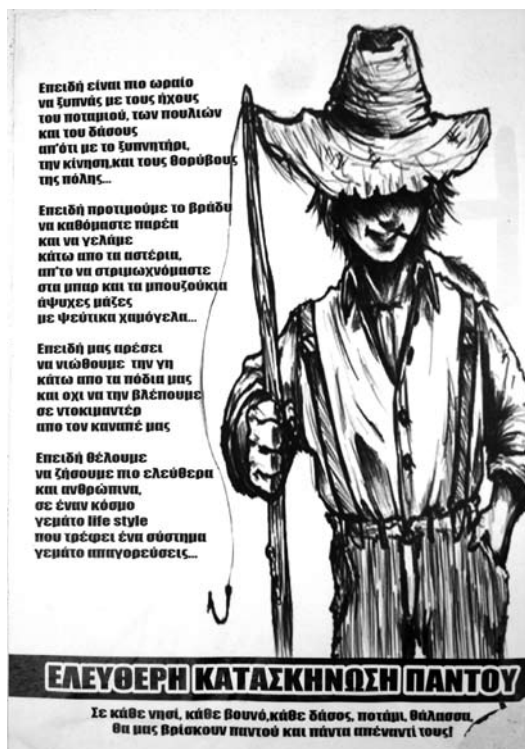
Η αντίδραση ορισμένων καθορίζει τη συνέχεια· κι ας πετάνε κι αυτοί τα μπάζα τους εκεί! Ορισμένοι, λοιπόν, προσπάθησαν να διώξουν από τη Μαράτza, μια από τις πολλές ερημικές παραλίες της περιοχής, μια παρέα νέων της Λίμνης που το καλοκαίρι συνήθιζαν να στήνουν μια κοινόχρηστη σκηνή, μόνιμα εγκατεστημένη με όλα τους τα πράγματα για να πηγαίνει όποιος απ' την παρέα ήθελε, όποτε ήθελε. Κάτι σαν τόπος συνάντησης δηλαδή. Πήγαιναν μετά τη δουλειά· το μεσημέρι για μπάνιο· το βράδυ για ύπνο· κάνα σαββατόβραδο για Πανσέληνο-πάρτυ με τα κρασιά και τις μουσικές τους. Δεν ενοχλούσαν κανέναν. Εκτός από ορισμένους. Και τις Αρχές [αν και πρέπει να αναγνωρίσουμε πως, συχνά οι Αρχές δεν ασχολούνται, αλλά αν κάποιοι «αγανακτισμένοι πολίτες» τους καλέσουν οφείλουν να πάνε]. Τελικά, το παρεάκι έσπασε. Χάλασε το στέκι. Τώρα τους έμειναν οι νόμιμες, οι φυσιολογικές εναλλακτικές: το μπαράκι με τις «μπόμπες» και η τυποποίηση. Ομοιομορφία και κέρδος πάνω απ' όλα.

Τώρα, ο δρόμος για τη Μαράτza, και ως τη Μονή που είναι παραπέρα, έχει ανοικτεί και στρώθηκε ασφαλτός. Για να εξυπηρετούνται καλύτερα οι...

II. Η τελευταία το 2005, ύστερα από επιθεώρηση του Κ.Α.Σ. υπό την εποπτεία του γ.γ. κ. Ζαχόπουλου. Στοιχεία για την υπόθεση αυτή στην ιστοσελίδα της εκπομπής Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα (www.rwf.gr)....

πελάτες του Θεού. Του «οργανωμένου» Θεού, φυσικά. Όχι οι αυτόνομοι, ανεξάρτητοι πιστοί του Θείου. Αυτοί είναι οι αιρετικοί.

* * *

Η πινακίδα είναι τοποθετημένη μπροστά από το υπάρχον εκκλησάκι, πάνω από τη Μαράτζα...

Πάνω απ' τη Μαράτζα έχουν κόψει δέντρα και το έχουν στρώσει για να χτιστεί κάτι. «Τι;» ρώτησα τον πατέρα μου, που δεν γνώριζε σχετικώς. «Εκκλησάκι», μου απάντησε όταν έμαθε.

Κόψανε τα δέντρα για να χτίσουν εκκλησάκι. Αμαρτία απ' τον Θεό είναι!

[Αν και δεν υπάρχει αμαρτία στην πραγματικότητα. Η αμαρτία είναι ένας τρόπος ελέγχου και υπακοής χωρίς χωροφύλακες και καταναγκασμό. Είναι εσωτερική λογοκρισία βασισμένη στο βασανιστήριο της ενοχής. Το ίδιο που

χρησιμοποιεί οποιοσδήποτε θέλει να ελέγχει αλλά δεν μπορεί, ή δεν θέλει να το κάνει με φυσικό καταναγκασμό. Η μεγάλη προσφορά(!) της Εκκλησίας, αλλά και των θρησκειών. Εξ ορισμού ο τρόπος ελέγχου που χρησιμοποιούν και οι γονείς όταν τα αγαπημένα τέκνα τους ενηλικιωθούν και διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους: τύψεις και ενοχές!]

Πάντως, αν (ξανα;)κατέβαινε ο Χριστός στη Γη *σήμερα* και έβλεπε να ξηλώνονται δέντρα για να χτιστεί ο... οίκος του Πατέρα του, θα έριχνε μολότοφ στις μπουλντόζες. Μετά θα πήγαινε να ασκητέψει σε κάνα βουνό και θα παρότρυνε τους μαθητές του να κατασκηνώσουν στη Μαράτσα. Διότι ο Θεός δεν χρειάζεται οίκο. Τον οίκο τον χρειάζονται οι άνθρωποι. Κυριολεκτικά και μεταφορικά.

Τον οίκο τον χρειάζονται οι άνθρωποι: η μεταφορά.

Μεταφορικά, οι άνθρωποι χρειάζονται τον οίκο καθώς επιθυμούν να έχουν έναν συγκεκριμένο χώρο λατρείας, ένα σημείο αναφοράς ή συγκέντρωσης, μια οργάνωση, μια Αρχή. Δεν μπορούν απλά κι ελεύθερα να πιστέψουν στο *θέλημα του Θεού*, στις επιταγές και παροτρύνσεις του, στο Καλό. Θέλουν να πιστέψουν στον *ίδιο τον Θεό ως αρχή πάνω απ' αυτούς*. Ως οδηγό. Ως καθοδηγητή. Σε μια συγκεκριμένη ιεραρχία, εξουσιαστική, ηθική και, πάνω απ' όλα, πατριαρχική. Ο Θεός-Πατέρας, στην κορυφή της ιεραρχίας. Μετά ο Υιός. Και στη συνέχεια η –αμόλυντη φυσικά– μητέρα του. Αμόλυντη ως Παρθένα! Διότι σ' αυτή την ιεραρχία το σεξ, ειδικά το σεξ στη γυναίκα, είναι βρώμικο, απαξιωτικό. Τόσο απαξιωτικό που, για να διατηρηθεί η ιερότητα αυτής της οικογένειας, καθώς και η θεική υπόσταση του Υιού, η χριστιανική θρησκεία έσπασε τα στεγανά της επιστήμης πείθοντας ότι το γυναικείο ωάριο γονιμοποιήθηκε απ' τη γύρη του Κρίνου!

Μεταλλαγμένα! Και μετά σου λέει ότι *σήμερα* η επιστήμη έχει προχωρήσει πολύ...

Το άγιο πνεύμα δεν έχω καταλάβει τι ρόλο παίζει σ' αυτή την ιστορία. Ακατανόητο. Πάντως, αναρωτιέμαι: τι θα λέγαμε για κάποιον αν σήμερα, ή οποτεδήποτε άλλοτε, έβγαινε και έλεγε ότι η μαμά του είναι παρθένα και ο πατέρας του ο Θεός;

Αναρωτιέμαι, μάλιστα, αν ο ίδιος ο Χριστός είπε ποτέ κάτι τέτοιο. Ο Χριστός αναγνωρίστηκε άλλωστε ως θεάνθρωπος το 325 μ.Χ. για λόγους καθαρά θεσμοθέτησης και στήριξης της εξουσίας.

[Παρένθεση: ο Χριστός ανακηρύσσεται Θεάνθρωπος.

Ο Χριστός ανακηρύχτηκε θεάνθρωπος το 325 μ.Χ. από την Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας. Το *μετά Χριστόν* βέβαια είναι λίγο σχηματικό, καθώς είναι

μια ημερομηνία που καθορίστηκε εκ των υστέρων, τον 10ο αιώνα περίπου. Πώς όμως έφτασε αυτή η δεδομένη στιγμή κατά την οποία θεσμοθετήθηκε αυτή η ιδέα; Ο κ. Φώτης Τερζάκης¹² είχε την ευγενή καλοσύνη να με κατατοπίσει ως προς το εν λόγω ερώτημα.

Όπως μου εξήγησε, η ιδέα περί θεότητας του Χριστού κυοφορούνταν ήδη από πολύ παλαιότερα. Η πρώτη, επίσημη έστω, εξωτερίκευσή της βρίσκεται στο Ευαγγέλιο του Ιωάννη, που χρονολογείται γύρω στο 100 μ.Χ. Το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, όπου έχουμε την πρώτη επικύρωση αυτής της ιδέας, είναι ένα κείμενο στο οποίο γίνεται μια ελληνική, ουσιαστικά, ανάγνωση του χριστιανικού ρεύματος.

- Η ιδέα περί Λόγου που έγινε Σάρκα είναι μια πλατωνική αντίληψη. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο συγγραφέας του Ευαγγελίου είναι Έλληνας ή Ιουδαίο-Έλληνας¹³, εξηγεί ο συνομιλητής μου.
- Βέβαια, για να γραφτεί αυτό το κείμενο το 100 μ.Χ. η ιδέα κυοφορούνταν ήδη προθύστερα, έτσι δεν είναι; ρωτώ.
- Ο Παύλος (επηρεασμένος απ' τον στωικισμό) ήταν αυτός που πρωτοδιατύπωσε μια θεολογία για τον Χριστό, εξηγεί ο συνομιλητής μου. Η ιδέα πλανιόταν στον αέρα, χωρίς να είναι σαφές τι ήταν ο Χριστός. Ήταν Μεσσίας, ήταν απλώς ο εκλεκτός του Θεού, ήταν άνθρωπος και θεοποιήθηκε; Η αλήθεια είναι πως το θρησκευτικό κίνημα του χριστιανισμού, όταν πρωτοξεκίνησε, ήταν απλώς μια ιουδαϊκή μεσσιανική φράζια, δηλαδή μια αίρεση, κατά κάποιον τρόπο, της επίσημης θρησκείας των Εβραίων. Στην ιουδαϊκή παράδοση, ο ερχομός του Μεσσία δεν είναι ο ερχομός του Θεού, αλλά ο ερχομός του εκλεκτού του Θεού που θα αποκαταστήσει το κράτος του Ισραήλ. Ο Υιός του Θεού σημαίνει ο αγαπημένος του Θεού. Στην πραγματικότητα, η ιδέα ενός Θεανθρώπου είναι ύβρις για τον ιουδαϊσμό, στον οποίον υπάρχει ξεκάθαρα η ιδέα ενός και μοναδικού θεού. Ο Μεσσίας είναι άνθρωπος.

Στη συνέχεια ο κ. Τερζάκης εξηγεί ότι, ακριβώς επειδή υπήρχε στην ιουδαϊκή παράδοση η προσμονή του Μεσσία, γεννήθηκε το «χριστιανικό κίνημα», όπως το αποκάλεσε. Για κάποιους Εβραίους ο Χριστός ήταν ο Μεσσίας που περίμεναν, ο άνθρωπος που ήρθε για να τους σώσει. Αν και πρέπει να σημειωθεί πως οι ιστορικές πηγές που αναφέρονται στον Χριστό ως ιστορικό

12. Ο Φώτης Τερζάκης είναι συγγραφέας με ιδιαίτερη ενασχόληση σε αυτό που θα λέγαμε Κοινωνική Ανθρωπολογία της Θρησκείας (μεταξύ άλλων). Σχετικά με το θέμα μας εδώ, έχει εκδώσει το βιβλίο *Μελέτες για το Ιερό*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1997.

13. Εξ ου και ο μεγάλος πνευματικός πλούτος του χριστιανισμού, που όμως δεν έχει περάσει στις μάζες.

πρόσωπο είναι ελάχιστες¹⁴, εικάζεται ότι εμφανίστηκε κάποιο πρόσωπο που στη συνέχεια θεωρήθηκε ο Μεσσίας, αν και όχι με τις ιδιότητες που του αποδίδονται από τα μετέπειτα θεολογικά κείμενα. Πρέπει να σημειωθεί ότι εκείνη την εποχή εμφανίζονταν διάφορα πρόσωπα ως Μεσσίες· οι Εβραίοι περίμεναν άλλωστε τον Μεσσία, σύμφωνα με την παράδοσή τους. Έτσι, το θρησκευτικό κίνημα του χριστιανισμού δημιουργήθηκε από αίρεση του ιουδαϊσμού. Το κίνημα αυτό, όπως και όλα τα κινήματα εν τη γενέσει τους, δεν ήταν οριοθετημένο ούτε περιχαρακωμένο. Η φύση του Χριστού δεν είχε καθοριστεί, και υπήρχαν πολλές συζητήσεις και απόψεις επ' αυτού. «Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η επιρροή των Ελληνιστών ήταν αυτή που ενίσχυσε την άποψη περί δισυπόστατης φύσης του Χριστού», υποστηρίζει.

Ιστορικά γνωρίζουμε πως η διαμάχη όλων αυτών των απόψεων συνεχίζονταν για πάνω από δύο αιώνες. Ωσπου το θέμα «τακτοποιήθηκε» στην Πρώτη Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας, το 325 μ.Χ. Εκεί ορίστηκε τελικώς ότι ο Χριστός είναι Θεάνθρωπος! Όταν λέμε, φυσικά, ότι ορίστηκε τελικώς δεν εννοούμε κάποια ομόφωνη τελεσιδικία, αλλά την *επίσημη θεσμική οριοθέτηση*. Διαφορετικές απόψεις συνέχισαν να υπάρχουν, ως αιρέσεις όμως, δηλαδή ως μη θεσμικά αναγνωρισμένες τάσεις του χριστιανικού ρεύματος. Ο «κόσμος», όμως, το σύνολο των πιστών που δεν εμβαθύνουν πνευματικώς (μιας και όλες αυτές οι τάσεις και διαφορετικές απόψεις προέρχονται από αντίστοιχες πνευματικές αναζητήσεις) αλλά υιοθετούν τη «μόνη και καθαρή αλήθεια» της επίσημης θρησκείας, θα αναγνώριζαν στον χριστιανισμό αυτό που θα τους έλεγαν και επέβαλαν οι θεσμικοί εκπρόσωποι της χριστιανικής θρησκείας: η εκκλησιαστική εξουσία!

Ίσως γι' αυτό, μεταξύ άλλων, έχει εκφραστεί η άποψη πως «πολλοί χριστιανοί θα είχαν στην πραγματικότητα πρόβλημα με τον χριστιανισμό» και την εφαρμογή του στην πράξη¹⁵.

Το σημαντικό σε αυτό το σημείο είναι το γιατί έγινε η Σύνοδος το 325

14. Σύμφωνα με τον καθηγητή Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, κ. Κώστα Ζάρα, έχουμε περίπου 4 πηγές που αναφέρονται στον Ιησού, και εξ αυτών μόνο μία θεωρείται αξιόπιστη: αυτή του Οφλάβιου Ιώσηπου, όπου αναφέρει σε μια μόνο παράγραφο την εμφάνιση κάποιου Ιησού ως Μεσσία. Ο κ. Ζάρας αναφέρθηκε σχετικώς σε διάλεξη στο Κέντρο Διαπολιτισμικών Σπουδών στις 3/2/2008 (το Κ.Δ.Σ. συστεγάζεται στις εκδόσεις Futura).

15. Την άποψη εξέφρασε ο αρχισυντάκτης του περιοδικού *Σύναξη*, Θανάσης Παπαθανασίου, όντας προσκεκλημένος σε συζήτηση με θέμα «Ανθρώπινες Σχέσεις και Νέα Πνευματικότητα» που διοργάνωσε η Μη Κυβερνητική Οργάνωση *Παρέμβαση για την Κοινωνία Πολιτών*, στις 31 Ιανουαρίου 2008.

μ.Χ. και ποιες ανάγκες καλούνταν να εξυπηρετήσει. Εδώ η αφήγηση του Φώτη Τερζάκη είναι αποκαλυπτική.

- Ένα χρόνο πριν από τη Σύνοδο της Νίκαιας, το 324 μ.Χ., ιδρύθηκε το Ανατολικό Κράτος, ή Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ή αλλιώς το Βυζάντιο. Με αυτοκράτορα τον Κωνσταντίνο. Ο οποίος χρειαζόταν κάτι ισχυρό για να θεμελιώσει την εξουσία του και την ισχύ του Ανατολικού Κράτους, το οποίο για πρώτη φορά είχε την πρωτεύουσά του στην Κωνσταντινούπολη και όχι στη Ρώμη (ο Κωνσταντίνος μετέφερε το κέντρο της εξουσίας στη Νέα Ρώμη τότε ακριβώς). Είπε τότε ο Κωνσταντίνος: χρειάζομαι μια θρησκεία! Ούτως ή άλλως, και ο χριστιανισμός, που θεσμοποιούνταν και ισχυροποιούνταν εκείνη την εποχή χρειαζόταν έναν πιο συγκεκριμένο Θεό. Η διαμάχη για τη φύση του και άλλα παρεμφερή ζητήματα έπρεπε να λήξει, για να ενισχυθεί η θρησκεία μέσω της οργάνωσής της.
- Και γιατί επέλεξε ο Κωνσταντίνος τη χριστιανική θρησκεία εκείνη την εποχή; Ήταν ήδη ισχυρή;
- Έτσι ακριβώς! Στην πραγματικότητα, ο χριστιανισμός είχε ήδη δημιουργήσει ισχυρούς θεσμούς στην κοινωνία μέσω αυτοοργάνωσης, οργάνωσης στη βάση. Για παράδειγμα, έφτιαχνε θεσμούς κοινωνικής πρόνοιας που βοηθούσαν τον κόσμο και έτσι κέρδιζε τις μάζες με τη φιλανθρωπία και την αλληλεγγύη. Όπως κάνει και το Ισλάμ σήμερα. Όταν έγινε η Πρώτη Σύνοδος, ο χριστιανισμός ήταν ήδη αρκετά οργανωμένος, και υπήρχαν και δέσποτες κ.λπ. Φυσικά, δεν ήταν αναγνωρισμένη ως επίσημη θρησκεία. Η επίσημη θρησκεία της Ρώμης ήταν το Δωδεκάθεο.
- Και, δηλαδή, η Σύνοδος προκλήθηκε απ' τον Κωνσταντίνο, ή συνέπεσε παρεμπιπτόντως;
- Η Σύνοδος έγινε ακριβώς επί τούτου: για να οριστεί επισήμως το *δόγμα* του χριστιανισμού και να προωθείται και να λατρεύεται επισήμως.
- Φυσικά, με αυτόν τον τρόπο, δημιουργείς και μια επίσημη εκκλησιαστική διοίκηση-εξουσία, που...
- Που στηρίζει και νομιμοποιεί την πολιτική εξουσία, λέει γελώντας ο Φώτης.
- Έξυπνος ο Κωνσταντίνος! Ενωώ, πράγματι επέλεξε μια πολύ έξυπνη και εξελιγμένη θρησκεία για να στηρίζει την εξουσία του! Και αγιοποιήθηκε μετά, έτσι δεν είναι;
- Ναι. Αυτός και η μητέρα του Ελένη.

Κωνσταντίνου και Ελένης. Η μεγάλη γιορτή της χριστιανισσύνης. Των αγίων που ανακηρύχθηκαν ως τέτοιοι επειδή στήριξαν τόσο πολύ τη χριστιανική Εκκλησία. Κι ας είχε ο ίδιος ο Κωνσταντίνος (με τη συμπαράσταση της μητέρας του) προβεί σε δολοφονίες οικείων –και όχι μόνο– προσώπων προκειμένου να διατηρήσει την εξουσία.

Αν και υπάρχουν πολλά βιβλία που αναφέρονται στα θέματα αυτά, λίγα ακόμη στοιχεία θα ήθελα να παραθέσω ενδεικτικά. Οι Σύνοδοι ήταν συνελεύσεις εκκλησιαστικών αξιωματούχων και θεολόγων εμπειρογνομόνων που συγκαλούνταν από τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες. Αφορμή σύγκλησης της πρώτης Συνόδου ήταν η διδασκαλία του Αρείου ενάντια στη θεότητα του Ιησού Χριστού. Ο Άρειος ήταν ένα δεινός ρήτορας που είχε πάρει με το μέρος του πολλούς οπαδούς του χριστιανισμού και αμφισβητούσε τη θειότητα του Χριστού. Η Σύνοδος καταδίκασε τη διδασκαλία του Αρείου ως αιρετική και διακήρυξε την «ομοουσιότητα του Υιού με τον Πατέρα». Ο Άρειος και οι πιο ένθερμοι οπαδοί εξορίστηκαν.

Στην πραγματικότητα, οι Σύνοδοι συγκαλούνταν κάθε φορά για να διευθετήσουν ένα σοβαρό θέμα παρόμοιας φύσης. Για παράδειγμα, η Δεύτερη Σύνοδος της Χαλκηδόνας, το 381 μ.Χ., καταδίκασε τον Μακεδόonio ως αιρετικό (επειδή αμφισβητούσε τη θεότητα του Αγίου Πνεύματος) και επισημοποίησε το Δόγμα. Η συνέχεια είναι απελπιστικά ομοιόμορφη. Η Τρίτη Οικουμενική Σύνοδος της Εφέσου καταδίκασε τις διδασχές του Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νεστορίου, που υποστήριζε ότι η Μαρία γέννησε τον *άνθρωπο* Ιησού. Η Τέταρτη Οικουμενική Σύνοδος στη Χαλκηδόνα καταδίκασε τη διδασκαλία του μονοφυσιτισμού. Και ούτω καθεξής...

Να σημειωθεί ότι ο Μεγάλος Κωνσταντίνος, όπως ονομάζεται, δεν υιοθέτησε αμέσως τη νέα θρησκεία, αν και την προστάτεψε θεσπίζοντας επισήμως την ανεξίθρησκια μια δεκαετία νωρίτερα (με το Διάταγμα των Μεδιολάνων, το 313 μ.Χ.). Ο ίδιος, δε, ήταν φίλα προσκείμενος στη Λατρεία του Ηλίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν βαφτίστηκε χριστιανός παρά μόνο λίγο πριν τον θάνατό του. Με την εξουσία του Κωνσταντίνου ιστορικά περνάμε από την αρχαιότητα στον Μεσαίωνα και σε αυτό που ονομάζουμε θεοκρατικό καθεστώς: η σύμπραξη, αλληλεξάρτηση και αλληλοστήριξη των δύο εξουσιών, της εκκλησιαστικής και της αυτοκρατορικής, εισήχθη για πρώτη φορά με τέτοιο εύρος με την ίδρυση του Βυζαντίου. Επίσης, με τον Κωνσταντίνο ενισχύεται σε σημαντικό βαθμό ο χριστιανισμός έναντι της θρησκείας της Ρώμης (Δωδεκάθεο) και τελικά, με τον χρόνο, καταλύεται η πολυθεΐα και κυριαρχεί η μονοθεϊστική θρησκεία. Στην πραγματικότητα, οι αναπολούντες το Βυζάντιο αναπολούν ένα *θεοκρατικό καθεστώς* που πάτησε εντελώς πάνω στην ελληνική σκέψη και θρησκεία προκειμένου να τις εξαλείψει οριστικά. Είναι χαρακτηριστικό, και γνωστό πλέον, ότι οι περισσότερες εκκλησίες είναι χτισμένες στα συντρίμια των αρχαίων ναών όπου λάτρευαν οι Έλληνες τους Θεούς τους, και μάλιστα συχνά με τα ίδια τα μάρμαρα των ναών. Πρακτική που συνεχιζόταν μέχρι και τον 19^ο αιώνα¹⁶.

16. Στην Ικαρία, ο λαμπρός ναός της Άρτεμης στον Να έχει καταστραφεί από τον

[Χρήσιμο και εξαιρετικά διασκεδαστικό ανάγνωσμα επ' αυτού, δηλαδή του τρόπου με τον οποίο η αυτοκρατορική και η χριστιανική Εκκλησία διοίκησαν τη νέα Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, οδήγησαν στον διαχωρισμό με τη Ρώμη και συγκάλυπταν η μία την άλλη ακόμα και σε εγκλήματα, είναι το μυθιστόρημα *Σέργιος και Βάκχος* του Μ. Καραγάτση. Με ιδιοφυή και ευφάνταστο τρόπο, ο Καραγάτσης (πραγματικό όνομα: Δημήτρης Ροδόπουλος) πλάθει μια ιστορία δύο αγίων τους οποίους στέλνει ο Θεός πίσω στη Γη επειδή στον Παράδεισο επικρατεί συνωστισμός από τις πολλές και μαζικές αγιοποιήσεις! Μάλιστα, ο ένας από αυτούς ποτέ δεν κατανόησε γιατί ο Θεός τον αγιοποίησε, δεδομένου ότι στην επίγεια ζωή του ήταν ένα ρεμάλι: έπινε, βίαζε γυναίκες, σκότωνε, κ.λπ. Με πρωταγωνιστές τους Αγίους Σέργιο και Βάκχο, ο Μ. Καραγάτσης μάς προσφέρει μια «σατιρική και καυστική κριτική και απομυθοποίηση της Ιστορίας» (όπως το είδα κάπου γραμμένο) ταυτόχρονα με αξιόλογα ιστορικά στοιχεία.]

Παρεμπιπτόντως, και επειδή η βασική θεματολογία αυτού του κεφαλαίου αφορά τη σχέση μας με τους άλλους, θα ήθελα κλείνοντας αυτή την παρένθεση να αποσαφηνίσω κάτι. «Το θρησκευτικό κίνημα του χριστιανισμού δημιουργήθηκε από αίρεση του ιουδαϊσμού», ανέφερε ο κ. Τερζάκης στη συνομιλία μας. Μα, αν πρόκειται για τόσο συγγενείς θρησκείες, γιατί έχουν τόση μεταξύ τους αντιπαλότητα; Ή μήπως ακριβώς εξαιτίας αυτού;

Το ότι ο χριστιανισμός προέρχεται από τον ιουδαϊσμό εξηγεί με σαφήνεια την εχθρότητα των δύο θρησκειών. Αφενός επειδή, έχοντας κοινή ρίζα, απευθύνονται στο ίδιο κοινό (υπάρχει άμεσος ανταγωνισμός μεταξύ τους). Αφετέρου επειδή, στον διαχωρισμό Εμείς και οι Άλλοι, όταν οι Άλλοι αποτελούν ομάδα που διασπάστηκε απ' το Εμείς, προκαλούν τη μήνιν της αρχικής ομάδας. Επειδή την απειλήσανε. Και επειδή τους είναι πιο γνώριμοι – ακόμα και η εχθρότητα προϋποθέτει επαφή με τον Άλλον. Δεν είναι τυχαίο ότι οι Εβραίοι βρήκαν (πιο) ασφαλές καταφύγιο σε χώρες του Ισλάμ κατά τον Μεσαίωνα [άλλη μία ειρωνεία της ιστορίας, με τα σημερινά δεδομένα].

Στη συνέχεια ο ιουδαϊσμός παρέμεινε εκτός κυριαρχίας, σε αντίθεση με τον χριστιανισμό. Και τότε οι χριστιανοί εμπότισαν τις ψυχές εκατομμυρίων ανθρώπων με μίσος ρατσιστικό ενάντια στους Εβραίους επειδή, λέει, σκοτώσανε το Χριστό. Στο όνομα της αγάπης και της συγχώρεσης, όλα αυτά! Λες και ο Χριστός δεν ήταν Εβραίος, με αυτή τη λογική. Λες και ο Χριστός, με

19^ο αιώνα, όταν οι κάτοικοι του Χριστού Ραχών χρησιμοποίησαν τα μάρμαρά του για να χτίσουν τις εκκλησίες του χωριού τους. Επίσης, κατά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο πολλά αγάλματα εξαφανίστηκαν από το νησί.

αυτή πάλι τη λογική, δεν ήταν προορισμένος για τον σταυρό. Μα, με αυτή τη λογική πάντα, οι Εβραίοι είναι πράγματι ο περιούσιος λαός, ο εκλεκτός του Θεού. Αλλιώς, γιατί να εμπιστευτεί σε αυτούς την εκτέλεση της εντολής του; Και, ποιος άλλος θα ήταν ικανός να αντέξει τη μήνιν τόσων ανθρώπων αν όχι οι εκλεκτοί του;

Στην πραγματικότητα, με την ίδια πάντα λογική, οι Εβραίοι σήκωσαν το βαρύ φορτίο της εκτέλεσης της θείας εντολής: «σκοτώστε τον Υιό μου, για να σωθείτε». Και σωθήκαμε!

Έτσι, οι Χριστιανοί διαπράττουν βαρύ αμάρτημα έναντι των αγαπημένων παιδιών του Θεού αποδιώχνοντάς τους. Αλλά, δεν πειράζει. Διότι αυτοί (οι Εβραίοι) περιμένουν ακόμη τον Μεσσία να έρθει. Και τότε θα σωθούν κι αυτοί – με την ίδια πάντα λογική! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Έτσι, λοιπόν, ο Χριστός θεσμοθετήθηκε/ανακηρύχτηκε Θεάνθρωπος το 325 μ.Χ. για λόγους νομιμοποίησης της εξουσίας. Και από τότε ως τον 17^ο αιώνα επικράτησε ο Μεσσαιώνας: η σύμπραξη πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας.

Θεάνθρωπος! Θεός και άνθρωπος μαζί. Είναι προφανής τελικά η επιρροή της ελληνικής μυθολογίας! Κένταυρος: άνθρωπος και άλογο. Γοργόνα: γυναίκα και ψάρι. Πήγασος: άλογο με φτερά. Χίμαιρα: λέοντας, αίγα (γίδα δηλαδή) και φίδι. Σκύλλα (απ' το δίδυμο Σκύλλας και Χάρυβδης): παρουσιάζεται είτε ως ωραία γυναίκα με σώμα φιδιού-ψαριού, είτε ως γυναίκα με έξι κεφάλια πάνω σε μακριούς λαιμούς που γαβγίζει¹⁷. Ο Αχελώος (το σημερινό ποτάμι) ήταν απ' τη μέση και κάτω ψάρι, με σώμα άντρα και κέρατα ταύρου στο κεφάλι. Απ' το αίμα που έτρεξε απ' το τραύμα του Αχελώου (στην πάλη του με τον Ηρακλή) γεννήθηκαν οι Σειρήνες: σώμα πουλιού, κεφάλι γυναίκας (ή άντρα σε ορισμένους μύθους), όπως και στήθος και χέρια γυναίκας πόδια δυνατά, σαν λιονταριού, και με ωραία φωνή. ... Και ο Πάνας! Ο ερωτύλος τραγοπόδαρος άντρας που έπαιζε τον αυλό. Ο Αρκάδας θεός [ο φαλλικός θεός, με διορθώνει η Κατερίνα!], σύμβολο της γονιμότητας και της άγριας φύσης, που εμφανίζεται πάντα ευδιάθετος και χαρούμενος εκτός αν του έκοβες τον μεσημεριανό του ύπνο. Με δυνατή, άγρια κραυγή.

– «Να εμπνέεις, Πάνα του Βουνού, γλυκόχειλε τη Μούσα!», γράφει ο Αλκαίος από τη Μεσσηνία, άρχισε να απαγγέλει τώρα η Κατερίνα.

Μα, τώρα καταλαβαίνω γιατί επιμένει η Ορθόδοξη Εκκλησία μας και οι διάφοροι υπερπατριώτες στην υπεράσπιση της συνέχειας, της ομαλής και

17. Στο πέρασμά του ο Οδυσσέας από το στενό που φύλαγαν η Σκύλλα και η Χάρυβδη έχασε έξι συντρόφους του από τη Σκύλλα.

αδιάλειπτης συνέχειας της αρχαιοελληνικής παράδοσης μέσα από τον χριστιανισμό. Το πάντρεμα των δύο αυτών παραδόσεων. Η ελληνική και η χριστιανική μυθολογία. Ο Θεάνθρωπος!

Βέβαια, όπως γίνεται συνήθως σ' αυτές τις περιπτώσεις, ο συνεχιστής μιας θέσης ή παράδοσης είναι πιο προχωρημένος, εξελιγμένος και αποτελεσματικός δηλαδή, απ' τον προκατόχο. Ειδικά απ' τον προκατόχο που θέλει να υποκαταστήσει. Έτσι, στην αρχαία ελληνική μυθολογία βρίσκουμε με διάφορες μορφές το ίδιο σχήμα: τη συνένωση ανθρώπου με ζώο ή ζώα. Πρόκειται δηλαδή για συμβολισμούς που προέρχονται από την ίδια τη φύση και τα στοιχεία της. Όμως, η χριστιανική μυθολογία αποδείχτηκε πιο έξυπνη και εξελιγμένη. Αφενός ονόμασε τον μύθο ιστορία: δεν είναι μυθολογία ο Θεάνθρωπος, αλλά πραγματικότητα¹⁸. Αφετέρου, ο Θεάνθρωπος είναι συνένωση Ανθρώπου και Θεού. Προχωρημένη σύλληψη. Χρήσιμη για την ανάγκη των ανθρώπων να έχουν έναν «οίκο», μια Αρχή και ιεραρχία.

Αυτό το βιβλίο έχει μέσα «όλες τις φαντασιώσεις μιας αρχαίας γενιάς», σχολίασε η δωδεκάχρονη κόρη του Γιάννη στο τετράδιο σημειώσεών της για τα Θρησκευτικά.

Α, και να μην ξεχάσουμε: η γυναίκα που γέννησε τον Χριστό είναι αμόλυντη, Παρθένα¹⁹!

[Παρένθεση: η Παρθένος και η ανειπίωτη επιρροή των μύθων.

Ο τρόπος με τον οποίο οι μύθοι επηρεάζουν την καθημερινή μας σκέψη και δράση είναι εκπληκτικός. Και αθέατος. Με συνέπειες σχεδόν χαοτικές. Ο συγκεκριμένος θρησκευτικός μύθος (της Παρθένου), για παράδειγμα, καθορίζει σημαντικές ατομικές συμπεριφορές και κοινωνικές στάσεις. Ας δούμε κάποια παραδείγματα.

Σε μια οικογένεια, αν και οι άντρες κάνουν τις ίδιες ή και λιγότερες οικιακές εργασίες (συμπεριλαμβανομένης της φροντίδας των παιδιών), παραμένουν στην κορυφή της και, κυρίως, στην προς τα έξω εκπροσώπησης της. Αυτό φαίνεται κυρίως στα χωριά, όπου τα καφενεία είναι γεμάτα άντρες και

18. Φυσικά, σε πιο εξειδικευμένες συζητήσεις και οι ίδιοι παραδέχονται πως πρόκειται για μια συμβολική και όχι πραγματική ιστορία. Αυτή είναι και η ευελιξία της κάθε Εκκλησίας: οι εκπρόσωποί της προωθούν το παραμύθι ως πραγματικότητα και, όταν αποδειχτεί (επιστημονικά ή με άλλο τρόπο) ότι δεν είναι, διατείνονται πως ποτέ δεν το ανέφεραν ως ιστορική πραγματικότητα αλλά ως παραβολή κ.λπ.

19. Για να είμαστε δίκαιοι απέναντι στην ιστορία θα πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν είναι αποκλειστικά ευθύνη του χριστιανισμού η σύλληψη της γυναικείας παρθενίας. Άλλωστε, ο χριστιανισμός στηρίχτηκε με ιδιαίτερα έξυπνο τρόπο σε υπάρχουσες

το βράδυ σπανίως κυκλοφορούν οι γυναίκες²⁰. Όλο το σπίτι το «κρατάει» μια γυναίκα, αλλά κοινωνικά ο άντρας είναι η Αρχή του σπιτιού.

Όπως και στην (πρακτική) εκδήλωση της θρησκευτικότητας: οι παπάδες είναι άνδρες, αλλά το ποίμνιό τους είναι κατ' εξοχήν γυναίκες [αν πάτε ένα Σάββατο πρωί σε λειτουργία, το 80% αποτελείται από γυναίκες άνω των 50]. Κι αυτό δεν είναι ούτε ασύνδετο ούτε τυχαίο. Όπως δεν είναι τυχαίο ότι στην πολιτική εξουσία βλέπουμε σχεδόν μόνο άντρες. Κι ας βρίσκεται, όπως λένε, «μια σπουδαία γυναίκα πίσω από κάθε ισχυρό άντρα». Πίσω όμως.

Οι γυναίκες οφείλουν να είναι σεμνές και μαζεμένες. Να ντρέπονται για τη σεξουαλικότητά τους. Να μην εκφράζουν τη θηλυκότητά τους. Ακόμη και στα αστικά κέντρα, όπου είναι πια αποδεκτό ότι οι γυναίκες απελευθερώνονται (όχι έχουν απελευθερωθεί), όταν αυτό εκφράζεται ελεύθερα προς τα έξω επισύρει διάφορους χαρακτηρισμούς. Το κλισέ «όλες οι γυναίκες είναι πουτάνες, εκτός απ' τη μάνα μου» είναι πολύ-πολύ παλιό για να σπάσει. Και, κυρίως, ιερό!

Ας μην θεωρούμε όμως τυχαία την αντιμετώπιση της γυναίκας – και τη σχέση της, συμβολικά, με την ελευθερία και τη γνώση. Διότι η Εύα είναι αυτή που κατηγορείται για την απώλεια του Παραδείσου. Επειδή έδειξε περιέργεια και ανυπακοή. Με άμεση συνέπεια να εισέλθει η σεξουαλικότητα ανάμεσα σ' αυτήν και τον Αδάμ. Μαζί με τη ντροπή. Η σεξουαλικότητα εισάγεται από τη χριστιανική μυθολογία ως τιμωρία. Προσέξτε όμως μια λεπτομέρεια: η Εύα είναι αυτή που κατηγορείται για την... πτώση. Επειδή *παρέσυρε* τον Αδάμ.

Σκεφτείτε τώρα: πόσες φορές δεν έχει κατηγορηθεί μια γυναίκα για συμπεριφορά του συντρόφου της; Από άνδρες και γυναίκες! «Τον πήρε απ' τους

απόψεις. Τις οποίες συναντάμε ήδη από το Δωδεκάθεο! Για παράδειγμα, η Άρτεμις και η Αθηνά εμφανίζονται ως παρθένες. Μάλιστα, η Αθηνά είναι Διογέννητη (γεννήθηκε απ' το κεφάλι του Δία). Ουσιαστικά, με το Δωδεκάθεο περνάμε στην πατριαρχία. Δεν είναι τυχαία φυσικά η ιεραρχία των θεών, όπου ο Δίας είναι ο αρχηγός – και παρεμπιπτόντως(;) έχει αχαλίνωτες σεξουαλικές ορέξεις, για τις οποίες συνήθως τιμωρείται η ερωμένη του από τη ζηλιάρα Ήρα!

Το Δωδεκάθεο τερματίζει τη μητρογραμμική εποχή. Σε αυτή, η θρησκεία ήταν μια καθαρά γυναικεία υπόθεση (π.χ. ασκούσαν από τις ιέρειες), και λατρευόταν η Μεγάλη Μητέρα/Θεά, η οποία θεωρούνταν αθάνατη και παντοδύναμη. Και είχε πολλούς εραστές, για ευχαρίστηση.

Ένα εξαιρετικό βιβλίο που δείχνει ακριβώς το πώς συνδέονται διάφοροι μύθοι (κυρίως αρχαιοελληνικοί) με κοινωνικές και πολιτικές πρακτικές είναι αυτό του Γκρέιβς (Robert Graves), *Οι Ελληνικοί Μύθοι*, Εκδόσεις Κάκτος, 1998 (*The Greek Myths*, Penguin, 1955).

20. Οι αστικοί και νεότεροι σε ηλικία πληθυσμοί έχουν ήδη αρχίσει να διαφοροποιούνται ως προς αυτό. Φυσικά όχι χωρίς προβλήματα, καθώς βρίσκονται σε ένα μεταίχμιο, αλλά πάντως σηματοδοτώντας μια θετική εξέλιξη.

φίλους του». «Οι γυναίκες ξεκόβουν τους άντρες τους απ' τις παρέες τους». «Τον κάνει ό,τι θέλει». «Δεν μπορεί να τον συμμαζέψει!» Και άλλα πολλά. Δεν θεωρείται ότι φταίει γι' αυτό *αυτός* που εκδηλώνει την συμπεριφορά, αλλά αυτή... Η αδυναμία της συμπεριφοράς του αποδίδεται στη «σκληρή και άκαρδη» γυναίκα που χρησιμοποιεί όλα τα μέσα, συν την ανυπόφορη «γκρίνια» της, για να πετύχει αυτό που θέλει. Ο άντρας απλώς παρασύρεται. Λες και είναι παιδάκι...

Η ιδέα αυτή, ότι κάποιος ενήλικας δεν φέρει πλήρως την ευθύνη της συμπεριφοράς του επειδή έχει παρασυρθεί, εκτός του ότι αντίκειται στη φιλελεύθερη ατομοκεντρική παράδοση που υποτίθεται ότι κυριαρχεί, έχει βαθύτατες πολιτικές συνέπειες. Το ενήλικο άτομο αντιμετωπίζεται ως ανήλικο προς τέρψιν του Πατερναλισμού.

Πάντως, είναι γεγονός ότι επιφυλάσσεται στις γυναίκες η άδικη συμπεριφορά που σχετίζεται πάντα, αν και έμμεσα, με τη γυναικεία σεξουαλικότητα. Έτσι, εκτός απ' την Εύα που έφαγε το μήλο και έδωσε και στον Αδάμ, έχουμε κι άλλα παραδείγματα. Η Πανδώρα που άνοιξε το κουτί της... Οι γυναίκες στον Μεσαίωνα που ρίχνονταν στην πυρά ως μάγισσες... Οι γυναίκες σήμερα που, κατά τη χριστιανική παράδοση, δεν κάνει να μεταλάβουν όταν έχουν περίοδο, ούτε όταν είναι λεχώνες, κι ας μόλις εκπλήρωσαν μια ιερή αποστολή... Και ούτω καθεξής.

Γιατί όμως επιφυλάσσεται αυτή η άδικη αντιμετώπιση για τις γυναίκες; Οι λόγοι είναι σύνθετοι και σχετίζονται με το γεγονός ότι, η γυναικεία σεξουαλικότητα είναι η βάση και η πηγή του Έρωτα. Και ο Έρωτας η κινητήριος δύναμη της Ελευθερίας. Μάλιστα, *ο Έρωτας είναι η πρώτη πράξη Ελευθερίας* στη ζωή κάθε ατόμου. Αυτό όμως θα το αναλύσουμε αργότερα – είναι ζήτημα που δεν χωρά σε μια παρένθεση! Επί του παρόντος μας ενδιαφέρει η διαμόρφωση μιας μυθοπλασίας που, με ασυνείδητο τρόπο, έχει επηρεάσει τις κοινωνικές νοοτροπίες προς μία κατεύθυνση: την καταπίεση της γυναικείας σεξουαλικότητας.

Δεδομένου ότι η Εκκλησία έχει υπάρξει, και παραμένει, ισχυρός παράγοντας κοινωνικοποίησης, η αρνητική προδιάθεση, ο διαχωρισμός των γυναικών εμποτίζει τις βαθύτερες, τις ασυνείδητες προσλήψεις και συμπεριφορές των ατόμων.

Για παράδειγμα: όταν ένα ζευγάρι φέρει στον κόσμο ένα παιδί, οι φίλοι συχνά πειράζουν –τον πατέρα συνήθως– λέγοντας:

- Αν είναι αγόρι: (με περηφάνια) «Ε, ρε, γκόμενες που θα ρίξει αυτός!»
- Αν είναι κορίτσι: (με πείραγμα) «Τι θα κάνεις όταν πάει 14-15 και σου φέρει κάνα μαντράχαλο στο σπίτι»;

Με αυτούς τους αστεϊσμούς εκφράζονται ορισμένα στερεότυπα. Στην πρώτη περίπτωση, οι επιτυχίες του γιου φέρνουν περηφάνια στον πατέρα που

επιβεβαιώνεται μέσα απ' τον «γαμιά γιόκα». Κατ' ευθεία συνεπαγωγή, το ενδεχόμενο να γίνει ο γιος γκέι είναι εκτός συζήτησης. Επ' αυτού δεν υπάρχουν καν πειράγματα: είναι θέμα *ταμπού*.

Στη δεύτερη περίπτωση, ο τρόμος της στιγμής που κάποιος θα «ξεπαρθε-νιάσει» το κορίτσι, εντάσσοντάς το έτσι στην ενεργό σεξουαλική ζωή, αλλά και η αμηχανία απέναντι στο φυσιολογικό και αναπόφευκτο γεγονός είναι έκδηλοι. Γι' αυτό άλλωστε και αναφέρονται στη στιγμή, φαντασιώνονται μάλλον ότι θα υπάρξει αυτή η πραγματική στιγμή που η κόρη στα 15 της «θα φέρει κάποιον στο σπίτι»! Η άτυπη αυτή φαντασιακή συνάντηση είναι μια έγκριση που αρέσκονται να τους ζητείται και με έμμεσο τρόπο τους καθησυχάζει. Σαν ένας μίνι-γάμος. Όπου η γυναίκα περνά απ' τον άντρα-πατέρα στον άντρα-σύζυγο. Πάντα με έναν άντρα υπεύθυνο γι' αυτήν.

Παρομοίως, όταν η γυναίκα μείνει έγκυος από τον σύντροφό της, αμέσως-αμέσως γίνεται ο γάμος – ο πραγματικός αυτή τη φορά. Να «κουκουλωθεί» πριν γεννήσει! Διότι η γέννα είναι η χειροπιαστή απόδειξη της σεξουαλικής πράξης. Που όλοι ξέρουν ότι συμβαίνει, αλλά... Ας κρατήσουμε τα προσχήματα κι ας μην τα πιστεύει κανείς. Άλλωστε, για το παιδί το κάνουμε...

[Το επίθετο της γυναίκας είναι σε γενική κλίση. Δηλαδή: ο Ψαρρός, η Ψαρρού. Η Ψαρρού είναι «η κόρη/γυναίκα του Ψαρρού». Ο Ψαρρός είναι αυθύπαρκτος. Η... Ψαρρός όμως δεν υπάρχει καν στη γλώσσα μας. Είναι ιδιοκτησία ή ευθύνη του Ψαρρού!

Η γυναίκα δεν μπορεί, σύμφωνα με την όλη παράδοση (θρησκευτική, κοινωνική πολιτική) να είναι αυθύπαρκτη. Ανήκει σε κάποιον, άντρα. Γι' αυτό στην εκκλησία, ο πατέρας είναι αυτός που παραδίδει την κόρη στον γαμπρό. Και, αν ο πατέρας έχει πεθάνει, μόνο αν δεν υπάρχει αδελφός τη συνοδεύει η μητέρα. Αν και σπάνια, αφού συνήθως προτιμάται κάποιο άλλο αρσενικό απ' το σόι. Είναι *κτήμα* αρσενικό η γυναίκα στην παράδοσή μας – όπου μας δεν νοούνται μόνο οι Έλληνες, ούτε μόνο οι Χριστιανοί.

Βέβαια, ο πολιτικός και κοινωνικός εκσυγχρονισμός των τελευταίων δεκαετιών και η προσπάθεια χειραφέτησης των γυναικών έχουν φέρει σημαντικές αλλαγές. Ο νόμος πια δεν επιτρέπει την αλλαγή του επιθέτου στις γυναίκες όταν παντρεύονται. Αν και η κοινωνία δεν το 'χει απορροφήσει ακόμη.]

Έτσι, λοιπόν, η ατίμωση(!) του πατέρα, αφού κάποιος «θα απαντώσει» την κόρη του, μετριάζεται απ' τη φαντασιακή του συμφωνία! Το σεξ, η πράξη του έρωτα στις ανθρώπινες κοινωνίες αντιμετωπίζεται ως στοιχείο εξουσίας και επιβολής. Γι' αυτό και ο βιασμός είναι ίσως το μόνο έγκλημα όπου το θύμα ντρέπεται να καταγγείλει τον θύτη. Γι' αυτό ο βιασμός έχει χρησιμοποιηθεί και ως τρόπος τιμωρίας του άντρα-αδελφού-πατέρα του θύματος.

Ο οποίος βιώνει τον πόνο της γυναίκας ως προσωπική ατίμωση και όχι ως τραύμα δικό της.

Είναι χαρακτηριστικά τα συνθήματα των οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων όταν η ομάδα τους καταφέρει μία σημαντική νίκη. «Σας γαμήσαμε», «φάγατε μία πούτσα, να!»²¹, και άλλα πολλά και μη ευκαταφρόνητα άκουσα το βράδυ που βγήκα με τους φίλους μου βόλτα στην πλατεία όταν η Ελλάδα πήρε το Ευρωπαϊκό Κύπελο Ποδοσφαίρου το 2004 από ξεσαλωμένους Έλληνες που είδαν *επιτέλους* τη χώρα τους να κάνει μια επιτυχία – έστω και αυτήν. «Οθωμανικό», «Χωρίς Σάλιο» και άλλα παρόμοια έχουν όχι απλώς ειπωθεί αλλά και γραφτεί: οι συγκεκριμένες φράσεις κόσμησαν πρωτοσέλιδα στρατευμένων αθλητικών εφημερίδων όταν η ομάδα τους νίκησε τον «αιώνιο αντίπαλο». Η νίκη είναι όταν «τον χώνει». Η ταπεινωτική ήττα όταν «τον παίρνει»²².

Εκεί όπου το σεξ είναι εξουσία. Όπου ο έρωτας είναι καταπιεσμένος και ανελεύθερος. Εκεί όπου η γυναικεία σεξουαλικότητα είναι ταμπού. Για όλη την κοινωνία. Αιώνες τώρα. *Και τώρα!*

Οι *παράπλευρες συνέπειες* αυτού του ταμπού στην Ελλάδα παίρνουν χαρακτηρισμό τριτοκοσμικό. Ο αριθμός των εκτρώσεων είναι ιδιαίτερα υψηλός: 100 εκτρώσεις ανά 1.000 γεννήσεις. Μάλιστα, οι ερευνητές μιλούν για μεγάλο ποσοστό αυτών στις ηλικίες 14-19, με ανησυχητικά αυξητική τάση. Τριτοκοσμική εικόνα πράγματι. Με τις τηλεοράσεις ανοιχτές όλη μέρα, την άμεση πρόσβαση στην επικοινωνία και πληροφορία (υποτίθεται), και η ελληνική οικογένεια να μην τολμά να συζητήσει με τα παιδιά της για τις ευθύνες της σεξουαλικότητάς τους. Στρουθοκαμηλισμός. Λες και, κλείνοντας τα μάτια στο «πρόβλημα», οι ορμές των νέων θα πάψουν να τους παρακινούν να ενωθούν! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Τον οίκο τον χρειάζονται οι άνθρωποι: η κυριολεξία.

Όλα αυτά αναφέρθηκαν ως αδήλωτα μεν, υπαρκτά δε συνεπαγόμενα της μεταφορικής ερμηνείας στη φράση «Τον οίκο τον χρειάζονται οι άνθρωποι». Όπου η μεταφορική ερμηνεία ξεκίνησε απ' την ανάγκη για οργάνωση της

21. Αν και είναι προφανές, θα ήθελα να τονίσω ότι οι βωμολοχίες που ακούγονται συχνά στον προφορικό λόγο δεν αναπαράγονται εδώ με υβριστικό τρόπο, αλλά ως ενδεικτικά παραδείγματα καθημερινών εκφράσεων που αφενός αναδεικνύουν τις ασυνείδητες κοινωνικές νοοτροπίες και αναπαραστάσεις, και αφετέρου τις αναπαράγουν εκ νέου.

22. Αυτή η αντίληψη υπάρχει και για τους γκέι. Αν κάποιος είναι ομοφυλόφιλος, θεωρείται σαφώς προτιμότερο να είναι «ενεργητικός» παρά «παθητικός»! Είπαμε: το κακό είναι «να τον παίρνει».

πίστης, στην αναφορά της σε κάτι σταθερό, και σε έναν Θεό, Άρχων και Πατέρα. Η κυριολεκτική ερμηνεία της φράσης είναι πιο απλή μα εξίσου ενδιαφέρουσα.

Εντελώς κυριολεκτικά: τον οίκο τον χρειάζονται οι άνθρωποι. Δηλαδή οι άνθρωποι χρειάζονται ένα σπίτι. Για να μείνουν, να στεγαστούν, να καλυφθούν απ' τα στοιχεία της φύσης, κ.λπ., κ.λπ. Συχνά μάλιστα οι άνθρωποι, έχοντας δημιουργήσει στο μυαλό τους μεγαλύτερες ανάγκες απ' όσες έχουν, θεωρούν πως χρειάζονται κι άλλο σπίτι. Όχι για να εξυπηρετούν τις ανάγκες τους αλλά για να καλύψουν την πολυτελή επιθυμία για ένα δεύτερο σπίτι· σπίτι ξεκούρασης και αναψυχής. Ένα εξοχικό. Τώρα θα μου πείτε, τι σχέση έχει το εξοχικό με το εκκλησάκι που κάποιος θα χτίσει για να λατρέψει τον Θεό του; Έχει, όταν το χτίσιμο της εκκλησίας έχει και πιο εγωιστικά κίνητρα απ' τη λατρεία του Θεού. Θα εξηγήσω τι εννοώ με την προσφιλή μου μέθοδο: την παράθεση παραδειγμάτων.

Ήμουν με τους φίλους μου στο χωριό, στη Λίμνη, και συζητούσαμε για μια εκδρομή στη φύση που θέλαμε από καιρό να κάνουμε. Θα χωνόμασταν, λέγαμε, για τα καλά στο βουνό, σε ένα μέρος πανέμορφο αλλά και άγριο, όπου καλό θα ήταν να διανυκτερεύαμε κιόλας. Δεν είχαμε όμως σκηνές, ούτε χειμερινό εξοπλισμό. Δεν πειράζει, είπε ο Γιώργος, θα μείνουμε στο εκκλησάκι που είναι εκεί. Πώς θα γίνει αυτό; απόρησα. Θα μείνουμε μέσ' στο εκκλησάκι; Όχι βρε, έχει κελί ακριβώς δίπλα, που έχει μέσα κρεβάτια, τζάκι και πλήρη οικιακό εξοπλισμό για να εξυπηρετηθούμε. Μόνο που πρέπει να πάρω τα κλειδιά απ' τον... Τάδε. Ε, να του τα ζητήσουμε τότε. Μπα, δεν τα δίνει. Αλλά μπορεί να θέλει να έρθει κι αυτός μαζί μας. Βλέπουμε...

Αρχικά παραξενεύτηκα που κάποιος έχει τα κλειδιά και αν θέλει τα δίνει. Η απορία μου λύθηκε μια άλλη στιγμή που κάναμε βόλτα μέσα στο δάσος με το αυτοκίνητο. Καθώς οδηγούσαμε γύρω απ' το αμφιθεατρικό χωριό, σταματάει ο ντόπιος φίλος το αμάξι του για να δούμε ένα πολύ όμορφο ξωκλήσι.

– Κοιτάξτε τι φανταστική τοποθεσία έχουν διαλέξει, μας λέει. Έχει πανοραμική θέα στη θάλασσα, χωμένο μέσ' το δάσος... Έχει και αυλίτσα: ολόκληρη βεράντα γύρω-γύρω, φούρνο και έτοιμα ξύλα κομμένα, και τα πάντα μέσα στο κελί. [Το κελί δεν ήταν κάνα... κελί, αλλά ολόκληρο δωμάτιο 15-25 τ.μ., με κρεβάτια, τζάκι και οικιακό εξοπλισμό.]

...Το κλειδί μπορούμε να το πάρουμε όποτε θέλουμε, τον ξέρω τον Τάδε, συνεχίζει ο φίλος.

– Δηλαδή, μόνο αυτός έχει το κλειδί; ρωτάω με απορία. Αν κανείς θέλει να κάνει λειτουργία εδώ δεν μπορεί;

– Αυτά τα εκκλησάκια, μου εξηγεί, τα έχουν φτιάξει οικογένειες, μία ή δύο μαζί, προς τιμήν κάποιου αγίου και παίρνουν τ' όνομά του. Αυτοί το φροντίζουν, αυτοί έχουν και το κλειδί.

Καθώς φεύγουμε και κοιτάμε διάφορες τοποθεσίες, ο φίλος λέει:

- Βασικά, αυτό είναι καλό κόλπο για να κάνουμε κι εμείς ένα εξοχικό στο βουνό. Χωρίς να 'χουμε χωράφι, χωρίς τίποτα.
- Τι εννοείς; ρωτάμε οι υπόλοιποι (οι Αθηναίοι).
- Να! Θέλεις να κάνεις ένα ωραίο εξοχικό; Χτίζεις ένα εκκλησάκι για κάποιον άγιο, φτιάχνεις και το... κελί δίπλα, κι έχεις ένα ωραίο εξοχικό.
- Μα, αυτά δεν είναι δωρεές; Προς την εκκλησία;
- Ναι, δωρεές είναι. Αλλά στην ουσία εσύ που το έφτιαξες έχεις την ευθύνη, την επιμέλεια του χώρου. Και τα κλειδιά, για να πας ν' αράξεις όποτε θες.
- Μα..., εξακολουθεί η έκπληξή μου, μπορείς να το κάνεις όπου να 'ναι; Δεν πρέπει να το κάνεις σε ένα δικό σου χωράφι;
- Όχι, γιατί χτίζεις εκκλησάκι. Οπουδήποτε μπορείς να χτίσεις εκκλησάκι, ως δωρεά. Οπουδήποτε!
- Και ποιος δίνει την άδεια γι' αυτή τη... δωρεά;
- Η Εκκλησία, απαντά με φυσικό και αδιάφορο τόνο ο φίλος.
- Η Εκκλησία; Η Εκκλησία δίνει την άδεια για το εκκλησάκι που θα της κάνεις δωρεά; Τις άδειες, επιμένω, δεν τις δίνει η Πολεοδομία;
- Εγώ ξέρω ότι παίρνεις άδεια απ' την Εκκλησία.
- Καλή φάση, ε; Να φτιάξεις το εξοχικό σου όπου θες. Απ' το πουθενά! ενθουσιάζεται η αδελφή μου!

Ναι, «καλή φάση». Βάζεις πρόσχημα έναν άγιο και χτίζεις ένα μικρό εξοχικό όπου θες. Χωρίς φορολογία, αφού είναι δωρεά. Και η χρήση του; Όχι κοινή. Όχι για όλο το ποίμνιο. Αλλά για την οικογένεια που το έφτιαξε και για όσους θέλει αυτή. Φυσικά, έσπευσα να επιβεβαιώσω τις πληροφορίες. Πράγματι, άδεια από την Πολεοδομία ουσιαστικά δεν χρειάζεται: η Πολεοδομία απλώς εγκρίνει τον συντελεστή δόμησης και το τοπογραφικό. Την άδεια τη δίνει η Ναοδομία: η Ναοδομία είναι υπηρεσία της Εκκλησίας που υπάγεται στη Μονή Πετράκη. Η διαδικασία έχει ως εξής: ο ενδιαφερόμενος καταθέτει τα σχετικά χαρτιά στην οικεία Μητρόπολη. Αφού αυτή εγκρίνει, ζητείται η άδεια της αρμόδιας αρχής (Δασαρχείο ή Λιμενικό, αναλόγως αν το... εξοχικό το προτιμά ο πιστός στο βουνό ή στη θάλασσα). Και όλες αυτές οι εγκρίσεις (μαζί με αρχιτεκτονικές μελέτες, κ.λπ.) περνούν στη Ναοδομία. Κράτος εν κράτει, αντί για διαχωρισμός Εκκλησίας και Κράτους. Και ο μόνος περιορισμός που θέτει η Ναοδομία είναι τα 50 τ.μ., από τα οποία μόνο τα 10 τ.μ., λέει, μπορούν να είναι βοηθητικοί χώροι.

Κι έτσι, στη Λίμνη Ευβοίας έκοψαν τα δέντρα για να χτίσουν εκκλησάκι. Μέσ' στα δέντρα, πάνω απ' τη θάλασσα. Με την έγκριση του Δασαρχείου. Που είχε πρώτα (επιχειρήσει να) διώξει την ντόπια παρέα και τους άλλους επισκέπτες. Φυσικά, αν το επιτρέπει ο νόμος και τηρούνται οι διαδικασίες, τι μπορούμε να προσάψουμε εμείς; Ας δούμε λοιπόν τις διαδικασίες στη

συγκεκριμένη εφαρμογή τους. Παραθέτω αυτούσια την απάντηση του Δασαρχείου Λίμνης σε ερώτηση σχετικά με τις επεμβάσεις στην περιοχή (βλ. πίσω σελίδα).

Όπως παρατηρεί κανείς, έχει εγκριθεί η παραχώρηση σε ιδιώτη τεσσάρων στρεμμάτων για την ανέγερση ναού! Χωρίς να υπάρχει ρητή δέσμευση ως προς τη μη οικοδόμηση της υπόλοιπης έκτασης. Αντιθέτως, όπως αναφέρεται στο έγγραφο, η ίδια η έγκριση του Δασαρχείου αναφέρει ότι «στην υπόλοιπη έκταση... θα γίνουν φυτοκομικά έργα ανάπτυξης και ανάδειξης του πρασίνου...». Να αναδείξουν το πράσινο! Αυτό βέβαια καλό ακούγεται. Ας δούμε όμως και την πραγματικότητα.

Σύμφωνα με τον νόμο 1734/1987 (άρθρο 13) δεν μπορεί να γίνει καμία παρέμβαση μέσα σε δάσος. Αντιθέτως, προβλέπονται ορισμένες δραστηριότητες (όπως και αυτή που εξετάζουμε) μέσα σε δασική έκταση. Ποια είναι η διαφορά μεταξύ δάσους και δασικής έκτασης; Όπως με ενημέρωσε το Δασαρχείο (και ορίζεται και στον νόμο 3208/2003), το δάσος χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη ψηλών δέντρων σε ποσοστό 30% και σε έκταση τουλάχιστον 0,3 εκταρίων και λωρίδα πλάτους 30 μέτρων²³.

Ας δούμε τώρα τι έχει γίνει στην πράξη. Όπως φαίνεται στη φωτογραφία που τράβηξα στην περιοχή, το εκκλησάκι χτίζεται μέσα σε περιοχή που αποτελεί πυκνό πευκοδάσος. Αντιλαμβάνεται, λοιπόν, κανείς πόσο εγγυητική είναι η «υπόδειξη της Υπηρεσίας μας» και τι είδους «έργα ανάδειξης του πρασίνου» θα γίνουν από αυτούς που ενέκριναν και αυτούς που έκοψαν τα δέντρα για να χτιστεί το εκκλησάκι!

Κι ας έχει στα 200 μέτρα άλλο εκκλησάκι, τον Αη Γιώργη. Στο οποίο κατένεας πιστός δεν έχει πρόσβαση, αφού είναι περιφραγμένο και κλειδωμένο, όπως φαίνεται και στη φωτογραφία. Τόσους αγίους έχουμε, όλοι θα εξυπηρετηθούμε!

23. Δυσκολεύτηκα να αντλήσω αυτή την πληροφορία, όπως και οποιαδήποτε άλλη, από την αρμόδια υπάλληλο του Δασαρχείου Λίμνης στην οποία με παρέπεμψαν. Η εν λόγω υπάλληλος ήταν αρχικά εξυπηρετική και λαλίστατη. Αρχικά: όταν νόμιζε ότι ενδιαφέρομαι να χτίσω εκκλησάκι. Όταν όμως της διευκρίνισα ότι κάνω κάποια έρευνα, ξαφνικά σταμάτησε. «Έρευνα;», συνοφρυώθηκε και με ρώτησε το όνομά μου. Όταν αναγνώρισε στο επίθετό μου την κόρη του Ψαρρού, που είχε πριν λίγες μέρες ζητήσει εγγράφως να λάβει την επίσημη απάντηση του Δασαρχείου που παραθέτω παραπάνω, μου είπε να απευθύνω οποιοδήποτε ερώτημά μου με επιστολή προς την υπηρεσία της ώστε να απαντηθεί υπηρεσιακάς! Ή, να περάσω από εκεί να εξυπηρετηθώ, γνωρίζοντας ότι μένω στην Αθήνα! «Δεν μπορώ να σας απαντήσω απ' το τηλέφωνο». Πάντως, όσο με θεωρούσε υποψήφια να κτίσω εκκλησάκι στο βουνό, μια χαρά με εξυπηρέτησε απ' το τηλέφωνο!

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΑΣΩΝ Ν. ΕΥΒΟΙΑΣ
ΔΑΣΑΡΧΕΙΟ ΛΙΜΝΗΣ

Λίμνη, 25 -6- 2008

Αριθ.Πρωτ: 46072/1773

Προς: Πολιτιστικό Περιβαλλοντικό
Σύλλογο "ΜΑΚΙΣΤΟΣ"
340 05 - Λίμνη

Ταχ. Δ/ση : 340 05 Λίμνη
Πληροφορίες: Ζ. Κυτρώνη
Τηλέφωνο : 2227031218
Τelefax : 2227032160

ΘΕΜΑ: Απάντηση σε αίτηση.
ΣΧΕΤ. : το αριθ. 82/20-6-2008 έγγραφό σας

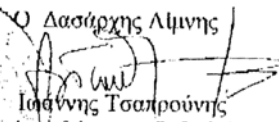
Σε απάντηση του ανωτέρω εγγράφου σας, σχετικά με επεμβάσεις σε έκταση δασικού χαρακτήρα στη θέση "Μαράντζα", περιοχής Δ.Δ. Λίμνης του Δήμου Ελυμνίων, σας πληροφορούμε, όπως σας έχουμε, ήδη, ενημερώσει και προφορικά, τα εξής:

Με την αριθ. 1830/3-6-2002 Απόφαση του κ. Διευθυντή Δασών Ν. Ευβοίας χορηγήθηκε άδεια επέμβασης στην Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Γαλατάκη, σε Δημόσια Δασική Έκταση που διακατέχεται από την ίδια, εμβαδού 4.300 τ.μ., στη θέση "Μαράντζα" Δ.Δ. Λίμνης του Δήμου Ελυμνίων, με αποκλειστικό σκοπό την Εγκατάσταση Εκκλησίας.

Στη συνέχεια η Υπηρεσία μας προέβη, με το από 29-7-2005 πρωτόκολλο παράδοσης και παραλαβής, στην παράδοση της προαναφερόμενης έκτασης στην Ιερά Μονή και με τους όρους και τις προϋποθέσεις που αναφέρονται στην ως άνω εγκριτική Απόφαση.

Βάσει της ανωτέρω απόφασης η Εκκλησία θα κατασκευασθεί σε τμήμα της έκτασης αυτής, σύμφωνα με την έγκριση της Νοοδομίας. Στην υπόλοιπη έκταση, μετά τη διαμόρφωση των κοινοχρήστων χώρων, θα γίνουν φυτοκομικά έργα ανάπτυξης και ανάδειξης του πρασίνου, με μέριμνα της Ιεράς Μονής και υπόδειξη της Υπηρεσίας μας.

Η ως άνω άδεια επέμβασης χορηγήθηκε στην Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου Γαλατάκη βάσει των διατάξεων της παρ. 2Β του άρθρου 13 του Ν. 1734/87, της αριθ. 657/27-1-1988 εγκ. δ/γής του Υπ. Γεωργίας και των διατάξεων του Ν. 1256/82, του Ν. 1892/90 σε συνδυασμό με τις διατάξεις του Ν. 590/77.-

Ο Δασάρχης Λίμνης

Ιωάννης Τσαπρούνης
Απολόγος με βαθμό Λ

φωτογραφία 2 (βλ. παράρτημα). Διακρίνονται το εκκλησάκι του Αη Γιώργη, που ήδη υπάρχει, και οι εργασίες γι' αυτό που ετοιμάζεται.

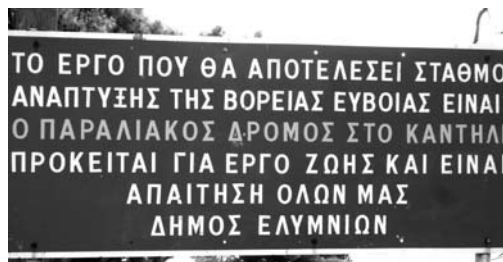
φωτογραφία 3 (βλ. παράρτημα). Το εκκλησάκι του Αη Γιώργη, περιφραγμένο και κλειδωμένο.

Η Ανάπτυξη Ξανά!

Στην ίδια περιοχή όπου κόβουν τα δέντρα για να χτίσουν εκκλησάκια και διώχνουν τους κατασκηνωτές «επειδή ρυπαίνουν», υπάρχει εδώ και χρόνια ένα ζήτημα: της δημιουργίας του νέου παραλιακού δρόμου. Για να φτάσει κανείς στη Λίμνη και στα υπόλοιπα χωριά του βόρειου Ευβοϊκού απ' τη Χαλκίδα, ο δρόμος μπαίνει μέσα στο βουνό, ανεβαίνει τα ατελείωτα στροφιλίκια, φτάνει στην κορυφή, στον Άγιο, ξανακατεβαίνει στροφάροντας ξανά, περνά δίπλα απ' το ποτάμι και τα αμέτρητα πλατάνια, για να φτάσει τελικά στη Λίμνη. Είναι περίπου μία ώρα δρόμος που διασχίζει περισσότερα από 200.000

στρέμματα πυκνού πευκοδάσους, με ένα ενδιαμέσο διάλειμμα στα ψηλά πλατάνια – εκεί, στο Προκόπι, όπου υπάρχει και το πιο γέρικο πλατάνι της Εύβοιας, με την τεράστια κουφάλα. Η διαδρομή είναι απίστευτα όμορφη αφού ένα αχανές πράσινο τοπίο στρώνεται μπροστά σου για να σταματήσει μόνο πάνω στο μπλε της θάλασσας. Κυριολεκτικά: υπάρχουν σημεία όπου, κάποιες ώρες της ημέρας, μπορείς να πλατσουρίζεις στην άκρη της θάλασσας και από πάνω σου να πέφτει η σκιά του πεύκου.

Οι ντόπιοι έχουν ως χρόνιο αίτημα τη δημιουργία νέου δρόμου που θα συνδέει τη Χαλκίδα με τη Λίμνη σε μισή ώρα. Θα έρχεσαι, λέει, «στο μπαμ», χωρίς πολύ σκέψη. «Η περιοχή θ' αναπτυχθεί». «Η Λίμνη και η περιοχή μας», λένε, «θα γίνει προορισμός»!

Πινακίδα στην είσοδο του χωριού.

Διώξανε τους κατασκηνωτές, και τώρα θέλουν να προσελκύσουν κόσμο. Ποιον κόσμο όμως; Αυτόν που θα διαλέξει τον προορισμό του με βάση τον χρόνο προσέγγισης στον προορισμό, και όχι την απόλαυση της διαδρομής; Αυτόν που θα οδηγήσει το αυτοκίνητο γρήγορα-γρήγορα και θα γλιτώσει(!) μισή ώρα από την όμορφη διαδρομή για να βρεθεί μια ώρα αρχύτερα στο κλιματιζόμενο δωμάτιο του ξενοδοχείου;

Κι ας μας διδάξαν στα σχολεία τα λόγια του μεγάλου ποιητή:

Σαν βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη, να εύχεσαι να 'ναι μακρὺς ο δρόμος.

Η ιστορία αυτή είναι γνωστή και τραγικά επαναλαμβανόμενη. Όπως στη Φολέγανδρο, που κανείς δεν πήγαινε με το πλοίο των 10 ωρών, εκτός από λίγους. Τώρα, το καλοκαίρι έχει πλοίο που φτάνει σε 3(!) ώρες, η Χώρα έχει διπλάσια κτίσματα απ' ό,τι πριν 10-15 χρόνια, οι τιμές έχουν εκτοξευτεί (για να βγάλουμε ότι μπορούμε τώρα που προλαβαίνουμε...) και ελάχιστοι πια ασχολούνται με τη γη. Όπως στην Ελλάδα... Όπως στην Κίνα, στην Ταϊλάνδη...

Και στο όρος Κανδήλι (Μάκιστος είναι το αρχαίο όνομά του), τον ορεινό όγκο που χαλά τα σχέδια ενός αμιγώς παραλιακού δρόμου, θα κόψουμε

τα δέντρα που ενοχλούν την... ανάπτυξη, θα φτιάξουμε και βενζινάδικα, και όλα καλά. Θα χτίσουμε και περισσότερα δωμάτια και ξενοδοχεία, διότι η Λίμνη δεν διαθέτει αρκετά. Με μπετόν και χωρίς προδιαγραφές εξοικονόμησης ενέργειας – που δεν είναι άλλωστε υποχρεωτικές. Και, όταν έρθουν μαζεμένοι όλοι οι «αυτοκινητάκηδες» στη μικρή κωμόπολη με τους στενούς δρόμους, που ήδη φρακάρουν το καλοκαίρι, οι ντόπιοι θα αναπολούν τις «παλιές καλές μέρες». Ίσως αρχίσουν και οι γκρίνιες για ένα νέο δρόμο που θα χρειάζεται πλέον. Και μετά θα κατηγορούν τα... *συμφέροντα* που καίνε τα δάση μας!

Κάποιοι προβάλλουν την υγεία· το απόλυτο επιχείρημα. Την ανάγκη γρήγορης και ασφαλούς πρόσβασης στο αστικό κέντρο για τυχόν επείγον ζήτημα υγείας. Όμως, η λύση που προτείνεται εντάσσεται στην ίδια λογική: να επιταχύνουμε, να μειώσουμε τους χρόνους. Αυτή η λογική, όμως, έτσι όπως εφαρμόζεται στον κόσμο από τη Βιομηχανική Επανάσταση και μετά, έχει φέρει την ανθρωπότητα στα όρια της επιβίωσής της. Και δεν λύνει *πραγματικά* κανένα πρόβλημα.

Η πραγματική λύση είναι συνολική. Έχει να κάνει με την ενίσχυση της επαρχίας που έχει ερημώσει. Με την υπερσυγκέντρωση –ανθρώπων, υπηρεσιών, ιατρικών κέντρων– στα αστικά κέντρα. Αφού εκεί μαζεύτηκαν οι χωριανοί. Στα αστικά κέντρα δημιουργούν πλέον τεχνητές συνθήκες ζωής, απομακρυσμένες απ' τη φύση. Έτσι άρχισε να αναπτύσσεται ο τουρισμός: από την ανάγκη των ανθρώπων να βρεθούν στη φύση, που τόσο έχουν ανάγκη και που τόσο έχουν αποκοπεί απ' αυτήν. Διότι, την επαφή με τη φύση και τις διακοπές τις ζητούν όσοι τις έχασαν. Κι αυτοί είναι κατ' εξοχήν οι άνθρωποι των αστικών κέντρων. Οι αστοί²⁴. Απ' αυτούς ξεκίνησε η *μαζική* ανάγκη για διακοπές. Μέχρι το 1960-70 διακοπές έκαναν οι άνθρωποι της αστικής τάξης, της τάξης των εύπορων οικογενειών. Η ανάπτυξη των οποίων συνέπεσε (όχι τυχαία) με την ανάπτυξη των αστικών κέντρων. Η αστυφιλία, όμως, έκανε αστούς, κατοίκους του άστεως δηλαδή, τους πάντες: φτωχούς, πλούσιους, αγρότες... Με αξιώσεις αστικές, οικονομικά και πνευματικά. Χωρίς τα μέσα όμως.

Άλλη κουβέντα βέβαια αυτή. Ας μείνουμε στη *μαζική ανάγκη για διακοπές*. Που δημιούργησε την ανάγκη για «ανάπτυξη» στα άλλοτε αγροτικά χωριά. Που πλέον κι αυτά πρέπει ν' αναπτυχθούν με αστικά πρότυπα για να τραβήξουν κόσμο. Τουρίστες, αστούς απ' όλο τον κόσμο – Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Λονδίνο, Μόναχο... Δηλαδή, να χτίσουν δωμάτια με προδιαγραφές!

24. Χρησιμοποιώ εδώ τον όρο χωροταξικά, ως αυτόνομη αναφορά στους κατοίκους των πόλεων, και όχι ταξικά ως αντιτιθέμενο στον όρο προλετάριος.

Και μεγάλους φαρδιούς δρόμους να οδηγούν γρήγορα ως εκεί. Ή πλοία-κουβούκλια που αναπτύσσουν γρήγορες ταχύτητες για να φτάνεις γοργά στο «απόμακρο, παρθένο νησί». Για μια δήθεν επιστροφή στη φύση. Στη φύση που χάσανε. Και που σε κάθε επιστροφή τους, αυτή χάνεται όλο και περισσότερο!

Η λύση στο πρόβλημα της Λίμνης, και του κάθε τόπου σαν τη Λίμνη, δεν είναι η τουριστική ανάπτυξη, ούτε ο γρήγορος δρόμος. Η λύση είναι η ενίσχυση των υποδομών που θα φέρουν κόσμο, και ειδικά τους νέους, πίσω στο μέρος τους. Διότι αρκετοί είναι αυτοί που θέλουν να μείνουν αλλά το μέρος τούς διώχνει. Όταν το 1990 έκλεισε το εργοστάσιο παραγωγής και εκμετάλλευσης μεταλλεύματος Σκαλιστήρης, στο Μαντούδι, άρχισε η φυγή. Πολλοί νέοι και ολόκληρες οικογένειες εγκατέλειψαν την περιοχή τους. Η ανεργία είναι βαρύ χτύπημα. Με επιπτώσεις ορατές και σε όσους έφυγαν και σε όσους έμειναν.

Στην προκειμένη περίπτωση, θα έπρεπε να λειτουργεί ένα σύγχρονο και καλά στελεχωμένο Κέντρο Υγείας που να μπορεί να εξυπηρετήσει άμεσα τα επείγοντα περιστατικά. Με αυτό τον τρόπο, εκτός απ' τη μέριμνα για την υγεία των κατοίκων, θα έρχονταν να μείνουν και να εργαστούν στην ύπαιθρο κάποιοι γιατροί, οδηγοί (ασθενοφόρων), και άλλοι. Και ας πλεονάζουν. Διότι έχει ευρύτερο όφελος: στη μείωση της ανεργίας, στη μείωση της αστυφιλίας, στην ενίσχυση της υπαίθρου! Και οι οικογένειες που θα εργαστούν εκεί θα παρασύρουν κι άλλους σταδιακά. Αφού οι άνθρωποι (έχουν μάθει να) ακολουθούν το πλήθος.

Και ο Νόμος;

Και για να κλείσουμε με το θέμα –ή μάλλον την αφορμή– της ελεύθερης κατασκήνωσης και τους πραγματικούς λόγους για τους οποίους απαγορεύεται... Όλα αυτά που προσπάθησα να δείξω χρησιμοποιώντας τη λογική αποδεικνύονται απλώς και μόνο αν δει κανείς τους σχετικούς νόμους. Ο πρώτος νόμος που αναφέρεται σε αυτό είναι ο νόμος 392 του 1976 (ΦΕΚ 89 Α'), ο οποίος προβλέπει ότι «Απαγορεύεται η εγκατάσταση σκηνών ή στάθμευση τροχοσπίτων σε αρχαιολογικούς χώρους, αιγιαλούς, παρυφές δημόσιων δασών, δάση, και εν γένει κοινόχρηστους χώρους» (αρ. 10 §2). Αυτή η ελλipsis, όπως κρίθηκε, απαγόρευση συμπληρώθηκε το 1993 με τον νόμο 2160, που συμπληρώνει στους απαγορευτικούς χώρους και «τις παραλίες» και επεκτείνει την απαγόρευση και στη «φιλοξενία πέραν του ενός τροχοσπίτου από καταστημάτων και ιδιώτες» (αρ. 4 §12). Για τους παραβάτες ορίζεται η διαδικασία του αυτόφωρου, φυλάκιση μέχρι τρεις μήνες και/ή χρηματική

ποινή. Ο νόμος αυτός φέρει τον τίτλο, «Ρυθμίσεις για τον Τουρισμό και άλλες διατάξεις». Ρυθμίσεις για τον τουρισμό· όχι για τη ρύπανση!

Σε επόμενο νόμο (2741/1999) ορίζεται ως διοικητικό πρόστιμο το ποσό των 50.000 δραχμών (150 ευρώ), το οποίο εισπράττεται από τον αρμόδιο δήμο. Φέτος ήθελαν να το αλλάξουν αυτό και να ορίσουν την αστυνομία ως υπεύθυνη για τα πρόστιμα επειδή, λέει, οι δήμοι δεν εισέπρατταν τα πρόστιμα. Όμως τα σχέδια ανέβαλαν οι... πρόωρες εκλογές. Επίσης, όπως με διαφώτισε αρμόδιος υπάλληλος του Ε.Ο.Τ., αυτό που απαγορεύεται είναι η διανυκτέρευση και όχι το παρκάρισμα, λόγου χάρη, του τροχόσπιτου τη μέρα. Γι' αυτό και η αστυνομία εφορμά τα ξημερώματα. Επίσης, ακόμα και σε οικόπεδο κάποιου ιδιώτη που θα δώσει τη συγκατάθεσή του, θεωρείτε παράνομο να μπει πάνω από μία σκηνή ή τροχόσπιτο. «Πρέπει να αποδειχτεί ότι χρησιμοποιούνται μόνο από τον ιδιοκτήτη», όπως μου είπε. «Δηλαδή δεν μπορώ να φιλοξενήσω και τους φίλους μου με τις σκηνές τους αν θέλω;», ρωτώ έκπληκτη. «Όχι, γιατί δεν αποδεικνύεται εύκολα αν είναι φίλοι που φιλοξενούνται ή πληρώνουν...».

Εδώ καταστρατηγείται κάθε λογική. Σου λέει: σου απαγορεύω να φιλοξενείς τους φίλους σου διότι μπορεί να είναι... πελάτες. Ενώ στην πραγματικότητα, η λογική πρέπει να είναι αντίστροφη: είμαι ελεύθερη να φιλοξενώ όποιον θέλω· το δικαίωμα αυτό μπορεί να περιοριστεί από το κράτος μόνο αν αυτό αποδείξει ότι δεν φιλοξενώ αλλά νοικιάζω. Βέβαια, εκτός από την κοινή λογική, καταστρατηγείται και το Σύνταγμα και τα σχετικά με την ιδιοκτησία άρθρα του. Ευτυχώς, μόνο θεωρητικώς και νομικώς, αφού αυτό δεν εφαρμόζεται στην πράξη.

Όπως είναι προφανές, η μέριμνα του κράτους κατά της ελεύθερης κατασκήνωσης δεν είναι οικολογικού περιεχομένου, αλλά προβλέπεται στη βάση της προστασίας του οργανωμένου τουρισμού. Της τουριστικής επένδυσης! Ούτε τους φίλους σου δεν επιτρέπεται (τυπικώς) να φιλοξενήσεις χάριν της τουριστικής ανάπτυξης. Τι; Θα κάνεις διακοπές χωρίς να πληρώσεις; Αυτό βέβαια το είχαμε αποδείξει και λογικά. Και επέλεξα να κάνω όλη αυτή τη συζήτηση μέχρι εδώ και να μην παραθέσω εξ αρχής τον νόμο ακριβώς για να καταδείξω ότι, και χωρίς τις τυπικές αποδείξεις, η λογική μπορεί να μας οδηγήσει στη σωστή προσέγγιση. Οι νόμοι έρχονται απλώς ως επιβεβαίωση.

Ενδεικτικό παράδειγμα: στην Ελαφόνησο της Πελοποννήσου δημιουργήθηκε το 2001 οργανωμένο camping. Παρόλο που η παραλία είναι τεράστια και θα μπορούσαν όσοι προτιμούν τις διευκολύνσεις που προσφέρει να το κάνουν χωρίς να ενοχλούν ή να ενοχλούνται από τους ελεύθερους κατασκηνωτές, η αστυνομία κάνει έκτοτε εφόδους στους... παράνομους. Να σημειωθεί ότι οι έφοδοι της αστυνομίας σταματούν όταν το camping είναι πλήρες! Επίσης ότι στην οργανωμένη τουριστική επένδυση του camping δεν υπάρχει

(πια) ούτε ένας κέδρος, παρά μόνο χαλίκι και τσιμέντο και θέσεις στάθμευσης δίπλα σε κάθε σκηνή!

Το αρχαίο κεδρόδασος...

Και τώρα, εν έτει 2008, σκάβουν το βουνό για τη δημιουργία ξενοδοχειακής μονάδας με πισίνα, ακριβώς πάνω απ' την παραλία...

φωτογραφίες 4 και 5 (βλ. παράρτημα). Η παραλία «Σίμος» στην Ελαφόνησο και η νέα τουριστική επένδυση.

Γιατί ο ιδιώτης που επενδύει στον τουρισμό έχει μεγαλύτερα δικαιώματα στη φύση από μένα; Γιατί το κίνητρο του κέρδους τού επιτρέπει να κόψει δέντρα και να χτίσει δωμάτια από μπετόν, και απαγορεύει σ' εμένα να μείνω κάτω από ένα δέντρο; Γιατί η επιθυμία του αρκεί για να απαγορευτεί η δική μου επιθυμία; Γιατί δεν επιθύμησα ποτέ να επιβληθεί ο δικός μου τρόπος διακοπών και ζωής πάνω στους άλλους; Γιατί οι άλλοι κάνουν ακριβώς αυτό, επιβάλλοντάς μου την επιθυμία τους και απαγορεύοντας τη δικιά μου; Όλα αυτά ας τα απαντήσει η τουριστική ανάπτυξη! Πάντως, στο Σύνταγμα θεμελιώνεται η ελευθερία και η ανάπτυξη της προσωπικότητας, και πουθενά δεν υπάρχει η υπεροχή της όποιας εμπορικής δραστηριότητας έναντι αυτών.

Ακόμη στην Ικαρία. Θα 'ναι **18 ή 19 Αυγούστου.** Ο Λεωνίδας και ο Νίκος μιλούν στο κινητό. Τα σπίτια τους είναι στην Πεντέλη. Η Πεντέλη έχει πιάσει φωτιά. Όταν αρκετά αργότερα ησυχάζουν, ο Λεωνίδας μου λέει πως προκηρύχτηκαν εκλογές για τον Σεπτέμβρη. Τι εννοείς; Σαστίζω: δεν υπάρχει αυτό που λες, είναι αδιανόητο. Δεν ξέρω τι να σου πω κι εγώ, δεν κατάλαβα ακριβώς μέσ' στη σαστιμάρα μου. Η πληροφορία μου φάνηκε σαν σενάριο επιστημονικής φαντασίας. Και την έκανα delete!

Στον Δρόμο για τη Λίμνη

Έφυγα ξαφνικά απ' την Ικαρία. Με τη Δήμητρα, που γνώρισα σ' αυτές τις διακοπές. Και ήταν απ' τις ευχάριστες συναντήσεις. Στην πραγματικότητα, μου άρεσε που θα φεύγαμε μαζί. Και, πράγματι, το ταξίδι παρέα το απολαύσαμε αρκούντως.

Πριν αρχίσει κι αυτό το ταξίδι του γυρισμού, κοιτάζω την Ικαρία καθώς ξεμακραίνει. Από το νησί τα αυτοκίνητα μας χαιρετούν με τα φώτα τους. Όπως έκαναν παλιότερα με τα καθαροφτάκια στον ήλιο. Κάθε φορά που φεύγω απ' αυτό τον τόπο αισθάνομαι πως δεν έχω κάνει τίποτε απ' όσα ήθελα να κάνω, να δω, να βιώσω. Και γι' αυτό πάντα ξαναγυρνάω.

Φύγαμε λοιπόν απ' την Ικαρία. Όταν οι διακοπές έχουν το σπέρμα της φυγής, επικρατεί η άρνηση της διαχείρισης οποιουδήποτε ζητήματος. Αλλά τότε δημιουργείται μια άλλη πραγματικότητα: αυτή της φυγής. Και τότε μπαίνει κανείς σ' έναν φαύλο κύκλο. Αδύνατον να ξεφύγει κανείς απ' την πραγματικότητα, όμως. Ειδικά όταν προσπαθείς να την αποφύγεις. Σ' εκδικείται επιστρέφοντας πάνω σου σκληρότερη από ποτέ.

Χωρίζουν για λίγο οι δρόμοι μας με τη Δήμητρα, η οποία έπρεπε να επιστρέψει στην Αθήνα. Βρίσκομαι στην Εύβοια. Ο προορισμός μου είναι η Λίμνη, στο βόρειο μέρος του νησιού. Θέλω πριν τελειώσουν οι διακοπές μου να δω τα αδέρφια μου, τους γονείς μου και κάποιους φίλους. Επειδή ο προορισμός, όμως, δεν δεσμεύει το ταξίδι, βρίσκομαι στη νότια Εύβοια.

25 Αυγούστου 2007

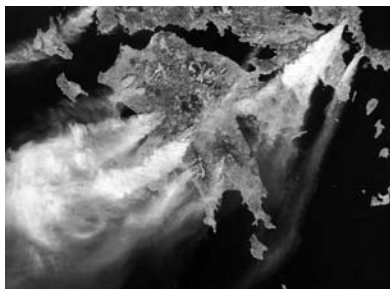
Ξεκινώ το ταξίδι αυτό από την Κύμη. Εδώ και 6 ημέρες βρίσκομαι εκτός «πολιτισμού»: κλειστό κινητό, μακριά από τηλεοράσεις... Σήμερα ξαναβρέθηκα στον «πολιτισμό» για να ανηφορήσω το νησί. Και (ξανα)ανακάλυψα πόσο απολίτιστος είναι!

Ανοίξαμε το ραδιόφωνο στο αυτοκίνητο· η ραδιοσυχνότητα μετέφερε καρβουνιασμένες ειδήσεις. Εκτεταμένες πυρκαγιές στην Πελοπόννησο και τη νότια Εύβοια. Η κατάσταση περιγραφόταν ως ανεξέλεγκτη και στις δύο περιοχές, με αποκλεισμένα χωριά, χιλιάδες στρέμματα καμένα και αρκετούς νεκρούς. Ο ουρανός κοιτώντας προς τα δυτικά από την Κύμη είχε τεράστια σύννεφα καπνού. Σαν μια τραγική ειρωνεία της φύσης, ένα απ' αυτά τα σύννεφα μοιάζει με μανιτάρι! Λες να δοκιμάζουν κάποια «νέας γενιάς» πυρηνικά; Μα, τότε ο εχθρός θα ήταν ορατός!

Ο δρόμος προς Χαλκίδα είναι κλειστός. Καίγεται και η Αμάρυνθος ως την παραλία! Και τώρα τι κάνουμε; Στρίβουμε προς Στείρα. Καίγονται και τα Στείρα! Παρ' όλα αυτά το ferry-boat για απέναντι, Αγ. Μαρίνα, λειτουργεί. Καθώς ξεκινά το ferry όλοι κοιτάμε πίσω. Η φωτιά ξεκινά απ' τα τελευταία σπίτια και επεκτείνεται πάνω στο βουνό. Ένα και μοναδικό μεγάλο πυροσβεστικό αεροπλάνο προσπαθεί να σβήσει τις εστίες κοντά στο χωριό. Το δάσος; Το δάσος θα καεί. Ας σώσουμε τουλάχιστον κανένα σπίτι!

Φτάνουμε απέναντι, στην Αττική. Κι εκεί ο ουρανός είναι μαύρος. Καίγεται η Κερατέα. Ή τα Καλύβια Αττικής. Ή και τα δύο· δεν θυμάμαι πια. *Περικυκλωμένοι* από παντού! Ο φόβος που γεννήθηκε μέσα μου τον Ιούνη δεν ήταν αγχωτικός. Ήταν πιο πραγματικός από ποτέ. Στάχτη να πέφτει σαν το χιόνι, ξανά αιωρείται μπροστά μας. «Σαν ταινία επιστημονικής φαντασίας», είπε ο Γιώργος με οργή και θλίψη, περιγράφοντάς μου την ίδια αυτή σκηνή, το ιδιότυπο αυτό καλοκαιρινό χιόνι που σχημάτιζε λωρίδες μπροστά στα φώτα της μηχανής του και έκανε γκρι το μαύρο του δερμάτινο μπουφάν.

Καπνός. Μέτωπα φωτιάς. Ανεξέλεγκτος κίνδυνος. Νεκροί. Έχουμε πόλεμο;

φωτογραφία 6 (βλ. παράρτημα).
Δορυφορική εικόνα από τον δορυφόρο
Aqua της ΝΑΣΑ της 25 Αυγούστου
2007

Ξαναβρέθηκα Αθήνα, χωρίς να το θέλω και χωρίς να έχω επιλογή. Άρνηση. Πείσμα με πιάνει να φτάσω στον προορισμό μου. Παίρνω το αμάξι και τη Δήμητρα παρέα και ξεκινάμε μέσ' στο ίδιο βράδυ. Για να φτάσουμε εκεί όπου τα δέντρα είναι ακόμα ζωντανά. Εκεί που ο καπνός δεν θα κρύψει το φεγγάρι.

«Όχι άλλο κάρβουνο»...

Είναι σαν road movie. Πρώτα διαβεβαίωσα τη μαμά και την αδελφή μου ότι δεν θα ξεκινήσω μέσ' στο βράδυ για να μην ανησυχούν. «Ξεκινήστε το πρωί, με τη μέρα. Όχι μέσ' στο βράδυ!» παρότρυνε η μαμά. Κι εγώ της είπα ψέματα για να κοιμηθεί ήσυχη. Επειδή, «Τι θα κάνεις αν συμβεί κάτι μέσ' στο βράδυ;», όπως είπε!

[Παρένθεση: το σκοτάδι!]

«Τι θα κάνεις μέσ' στο βράδυ;». Φοβούνται οι άνθρωποι το σκοτάδι. Όλοι μας δηλαδή. Άλλοι πολύ και άλλοι λίγο. Το φοβόμαστε επειδή ενέχει το άγνωστο. Το βράδυ δεν μπορείς να δεις παραπέρα. Δεν ξέρεις τι υπάρχει πιο κει, γύρω σου, πίσω σου. Δεν είναι το μαύρο του σκοταδιού που φοβίζει. Είναι το *άγνωστο*. Είναι η απόλυτη *αίσθηση αβεβαιότητας* που μας τρομάζει. Διότι δεν ξέρουμε με τι έχουμε να κάνουμε και, επομένως, πώς να αντιδράσουμε. Κι έτσι γινόμαστε επιφυλακτικοί ή και εχθρικοί προς αυτό. Κι αυτό είναι ένα γενικότερο σχήμα: το άγνωστο προκαλεί ανασφάλεια. Και η ανασφάλεια επιφύλαξη ή/και εχθρότητα.

Αυτό μπορεί να γίνει κατανοητό και με ένα παράδειγμα απλής καθημερινής επαφής-παρεξήγησης, αφού η ίδια συμπεριφορά χαρακτηρίζει τα πάντα: από τις πιο απλές μας σχέσεις, μέχρι τις εθνικές μας διαφοροποιήσεις.

- Τελικά είσαι γαμώ τα άτομα, μου είπε μια μέρα η Στέλλα – όταν, μετά από πολλά χρόνια επιφανειακής γνωριμίας, ανοιχτήκαμε επιτέλους η μία στην άλλη. Πολύ σε πάω! Αυτό συζητούσαμε και με την Ειρήνη τις προάλλες, συνέχισε. Το πόσο σε είχαμε παρεξηγήσει!
- Και γιατί με είχατε παρεξηγήσει; ρώτησα δήθεν πειραγμένη.
- Γιατί δεν σε ξέραμε καθόλου, μου απάντησε με αποστομωτική ειλικρίνεια.

Όταν τη ρώτησα τι νομίζανε για μένα, η απάντηση ήταν φυσικά ασαφής, αφού δεν με γνωρίζανε. Αλλά με μια αρνητική απόχρωση, που σχετίζονταν με το ότι τους ήμουν απροσδιόριστη και άγνωστη ως χαρακτήρας.

Αυτό είναι απλώς ένα καθημερινό παράδειγμα του πώς η συναναστροφή με το άγνωστο γεννά αρνητικές προδιαθέσεις χωρίς ιδιαίτερη λογική υποστήριξη. Οι οποίες παραμένουν όσο εξακολουθεί να υφίσταται το άγνωστο. Το ίδιο σχήμα ισχύει γενικότερα: ως προς το σκοτάδι, ως προς τους μετανάστες, ως προς τους άλλους λαούς, ως προς...

Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι στα παραμύθια, στις ταινίες και σε διά-

φορες άλλες σημειολογικές αναφορές, το μαύρο χρώμα (ή αλλιώς η απουσία χρώματος, όπως συνήθιζε να με διορθώνει ένας φίλος φυσικός) συμβολίζει πάντα το Κακό. Και στο πένθος φοράμε μαύρα. Επίσης, το μαύρο συμβολίζει και την αντιδραστικότητα. Φυσικά, αυτή η αντιδραστικότητα μπορεί να είναι εκ διαμέτρου αντίθετη, ανάλογα με το πλαίσιο αναφοράς. Για παράδειγμα, στις Δυτικές κοινωνίες, οι νέοι που θέλουν να συμβολίσουν την αντίδρασή τους στο κατεστημένο και την εξουσία φοράνε συνήθως μαύρα ρούχα. Στις αυστηρές-κλειστές θρησκευτικές κοινότητες, όμως, το μαύρο είναι το καθημερινό, το κατεστημένο ένδυμα. Οι παπάδες! Οι μαντηλοφόρες γυναίκες στην ελληνική επαρχία! Οι μαντηλοφόρες γυναίκες στο Ιράν! Όπου, σημειωτέων, τα ζωντανά χρώματα συμβολίζουν την αντίσταση· επειδή εκεί το μαύρο είναι το καθεστώς. Βλέπετε, όλα είναι σχετικά. Αλλά και με έναν παράξενο τρόπο ίδια! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Αφού διασχίσαμε την εθνική οδό και περάσαμε τη Χαλκίδα, μπήκαμε στο βουνό. Το μόνο που μπορούσαμε να δούμε ήταν η στενή φιδίσια ασφαλτός που διερχόταν σπασμωδικά ανάμεσα στα δέντρα. «Αυτός ο δρόμος έχει πάρει διαζύγιο με την ευθεία;» είχε πει χαρακτηριστικά ένας φίλος κατά την πρώτη του επίσκεψη στο χωριό βγαίνοντας σαν μισομεθυσμένος απ' την οδήγησή!

– Κρίμα Δήμητρα που είναι βράδυ και δεν μπορείς να δεις τη διαδρομή. Είναι φανταστική. Πράσινο παντού. Όπου απλώνει το μάτι σου βλέπεις δέντρα, πυκνά-πυκνά, πλούσια μεγάλα πεύκα. Έχω κάνει αυτή τη διαδρομή πολλές εκατοντάδες φορές στη ζωή μου, μα ποτέ δεν τη βαριέμαι. Όταν γυρίζουμε, να ξεκινήσουμε μέρα για να τη δεις.

[Πράγματι γυρίσαμε μέρα. Και πλατσουρίσαμε στο ποτάμι, στο Προκόπι, εκεί κάτω απ' τα πλατάνια για να δροσιστούμε απ' τη ζέστη. Τα πλατάνια που είναι τυλιγμένα με πυκνό κισσό, σαν φόρεμα που μετατρέπει τον γκρι κορμό σε ένα ακαθόριστο πράσινο ανάγλυφο... Και μετά αποφασίσαμε, για πλάκα, να οδηγήω στον δρόμο τηρώντας τα όρια ταχύτητας που αναγράφονταν στις πινακίδες της τροχαίας! Το κάναμε για 5 λεπτά και παραλίγο να μας βρίσουν άσχημα οι άλλοι οδηγοί! Ευτυχώς ήταν κάτι νεαροί στο αμάξι πίσω μας και, βλέποντάς μας να γελάμε, απλώς γελάσανε κι αυτοί καθώς κορνάροντας προσπεράσανε με άνεση.]

– Αν πάρει εδώ μέσα φωτιά, δεν σβήνει με τίποτα, σκοτείνιασα τώρα αφού εκθείασα την ομορφιά. Πώς την έχει γλιτώσει ως τώρα...
– Φτου, φτου, μην το μελετάς καθόλου, με σταματά η Δήμητρα που, αν και δεν είναι προληπτική, δεν θέλει καν να τ' ακούει.

– Ναι, ναι! συμφωνώ και αλλάζω θέμα.

Αλλά το θέμα έρχεται μόνο του. Σαν να μας κυνηγά.

- Φωτιά, φωτιά! πετάγεται ξαφνικά η Δήμητρα ενώ στρίβω σε μια «φουρκέτα».
- Τι φωτιά ρε, της απαντώ χαλαρά, νομίζοντας πως έχει μπερδευτεί απ' τα φωτά της νταλίκας που πέραγε από απέναντι.
- Φωτιά, φωτιά, δίπλα στον δρόμο!
- Τι φωτιά εννοείς; Φωτιά κανονική; συνεχίζω να ρωτώ λες και είμαι χαζή ελαττώνοντας ταχύτητα.
- Ναι! Ακριβώς δίπλα στον δρόμο έχει πάρει φωτιά!

Γυρίζω επιτόπου τ' αμάξι προς τα πίσω. Μετά τη στροφή έχει σταματήσει η νταλικά μαζί με άλλα δύο αυτοκίνητα που μόλις κατέβαιναν τον δρόμο. Όλοι ρίχνουν νερό, που μόλις τους έχει τελειώσει. Ευτυχώς έχουμε κι εμείς δύο μπουκάλια και τη σβήνουμε τελείως. Στο μεταξύ κάποιοι έχουν τηλεφωνήσει στην Πυροσβεστική.

Η φωτιά μόλις είχε ανάψει. Δεν πρέπει να 'χαν περάσει πάνω από τρία λεπτά, δεδομένου ότι κατέβαιναν συνεχώς αυτοκίνητα απ' το βουνό (καθώς ήταν ημέρα επιστροφής πολλών αδειούχων). Σε αυτό το ελάχιστο ολιγόλεπτο διάστημα είχε φουντώσει η φωτιά σε μια διάμετρο 1,5-2 μέτρα. Η επόμενη της κίνηση θα ήταν να επεκταθεί στα κλαδιά του πεύκου που απλώνονταν ακριβώς από πάνω της. Αν αργούσαμε όλοι για 1-2 λεπτά... Τίποτα δεν θα 'μενε όρθιο και σ' αυτό το δάσος. Μισή ώρα μετά τα μεσάνυχτα. Κανένα πυροσβεστικό όχημα δεν θα μπορούσε να μπει στις καταπράσινες ρεματιές. Και τα αεροπλάνα δεν πετούν το βράδυ. Φοβούνται κι αυτά! Το σκοτάδι...

Αισθανθήκαμε περήφανες που συνεισφέραμε κι εμείς στη σωτηρία αυτής της ομορφιάς, αυτής της τροφής, αυτού του πνεύμονα. Αλλά πόσο θλιβερά περήφανες!

Φτάσαμε αργά το βράδυ στην παραλία. Αποκοιμηθήκαμε κατάκοπες κάτω απ' το δυνατό φεγγάρι. Σε 3 μέρες θα έχει πανσέληνο.

Το πρωί ήρθε η αδελφή μου να μας βρει. Η Τζίνα άφησε τη ζωή της πόλης πριν αρκετούς μήνες για τη χαλαρότητα και την ησυχία του χωριού. Με αφορμή τον Έρωτα φυσικά! Δεν τη βλέπω όμως χαλαρή ούτε χαρούμενη.

– Τι έχεις Τζινούλα; τη ρωτάω.

– Άσε με ρε Νέλλη, λέει με περίσσιο παράπονο. Τι να έχω; Φοβάμαι! Να σου πω... Νέλλη... Λες να μας κάψουν κι εδώ;

Με ρωτά με αγωνία μικρού παιδιού, που ψάχνει κάποιον, τη μεγάλη του αδελφή, να το καθησυχάσει, να του πει «όλα καλά» για να ηρεμήσει. Κι εγώ; Τι να της πω; Πώς να την καθησυχάσω; Μόλις είχα ξυπνήσει σε αγαπημένο μέρος, δίπλα στη θάλασσα, και η καρδιά μου ήταν θλιμμένη. Το σώμα μου όλο ανάδιδε μια αφύσικη υπερένταση και το μυαλό μου δούλευε ασταμάτητα.

Δεν γινόταν να κρυφτώ στη γαλήνη του δικού μου μέρους που είχε γλιτώσει. Κανείς δεν μπορεί να κρυφτεί. Γιατί όλα είναι ένα. Κι αυτές τις μέρες, σ' αυτή τη χώρα, πέθαναν πολλοί πιγκουίνοι. Δολοφονήθηκαν!

Δεν θυμάμαι τι της είπα. Δεν μπορώ να θυμηθώ. Σίγουρα όμως δεν κατάφερα να την καθησυχάσω.

Μετά η Τζίνα μάς διηγήθηκε ένα περιστατικό της προηγούμενης μέρας.

– Δεν ξέρω τι γίνεται. Όλοι είναι ανάστατοι. Συνεχώς έχουμε τον νου μας και περιμένουμε από στιγμή σε στιγμή ότι κάτι θα συμβεί. Ο παραμικρός θόρυβος μας πανικοβάλλει. Να, χθες ήμουν με τον Χάρη στα δωμάτια [σ.σ. τα ενοικιαζόμενα δωμάτια της οικογένειας του Χάρη, δίπλα στη θάλασσα]. Κόσμος στην παραλία, παιδιά, σκυλιά. Ξαφνικά ακούσαμε μια σειρήνα να περνάει απ' τον πάνω δρόμο και να φεύγει προς τα πέρα. Νέλλη... Σταμάτησαν όλα. Όλα σου λέω. Πάγωσε η εικόνα. Όπου κι αν βρισκόταν ο καθένας κοκάλωσε. Εγώ έβγαينا προς τα έξω με τον καφέ... Η κυρία έπαιζε με τα παιδιά... Ο Χάρης κάτι έφτιαχνε στον κήπο... Σταματήσαμε όλοι επιτόπου. Ήταν λες και κάποιος πάτησε το pause για λίγα δευτερόλεπτα. Και μόλις πέρασε η σειρήνα, κοιταχτήκαμε με τρόμο στα μάτια χωρίς να μιλάμε. Τελικά ήταν ασθενοφόρο. Και μετά... πατήθηκε το play ξανά.

Φανταστείτε αυτή την εικόνα. Του κόσμου που κοκαλώνει ξαφνικά σαν ταινία που σταματά σε ένα καρέ.

– Νέλλη, να πάρουμε τηλέφωνο την Ειρήνη και τον Δημήτρη. Ανησυχώ πολύ, συνοφρυώθηκε η Τζίνα.

Η Ειρήνη κι ο Δημήτρης είναι χρόνια φίλοι μας. Καλά παιδιά, κι ωραίο ζευγάρι, ισορροπημένο. Αθήνα μένουν κι αυτοί. Παντρεύτηκαν πριν από 4 χρόνια στο Τολό, στη δυτική Πελοπόννησο, στο εκκλησάκι που λειτουργούσε κάποτε ο πατέρας της Ειρήνης. Το γλεντήσαμε στη Ζούρτσα – ή Νέα Φιγαλεία, όπως έχει μετονομαστεί επισήμως. Το πιο ωραίο πάρτυ κάναμε εκεί. Γλέντι ως το πρωί όλοι μαζί: πιτσιρίκια, νέοι, μεγάλοι και γέροι. Την επομένη του γάμου μάς πήγαν εκδρομή στη Νέδα – το μόνο θηλυκό ποτάμι της Ελλάδας, όπως αναφέρεται. Μας μάγεψε η Νέδα. Σαν νεραϊδότοπος ήταν αυτό το ποτάμι. Με μικρές βάθρες και καταρραχτάκια, και άλλους μεγάλους καταρράκτες όπου γλιστρά το νερό πάνμω στην πράσινη γλίσσα. Το φύλλωμα των δέντρων ήταν τόσο πυκνό που οι ακτίδες του ήλιου δεν έφταναν στο έδαφος. Βγαλμένο από παραμύθι. Κι όμως αληθινό!

Ήταν...

Σε κείνα τα μέρη βάφτισαν και τον γιο τους πιο μετά. Ένα πλασματάκι που κάθε του κίνηση αντανακλά την αρμονία της σχέσης των γονιών του. Εκεί, στο Γιαννιτοσχώρι, ζούσαν μόνιμα η αδελφή της και τα ανίψια της, δύο υπέροχοι «τηγνέιτζερς».

Δεν την πήρα αμέσως τηλέφωνο. Φοβόμουν. Τελικά έκανα το τηλεφώνημα που απέφευγα.

– Ειρήνη μου...

– Νέλλη...

– Πού είστε; ρώτησα μετά από παρατεταμένη παύση.

– Αθήνα είμαι εγώ. Ο Δημήτρης πήγε στο χωριό και τώρα γυρνάει με τα παιδιά.

Τι ειρωνεία! Πήραν τα ανίψια απ' το χωριό στην Αθήνα για να τα σώσουν!

– Τι έχει γίνει κάτω;

– Κάηκαν όλα.

– Όλα;

– Όλα!

– Όλα, όλα; Ξαναρωτάω σαν τη χαζή· η κατάσταση αυτή βλέπετε έχει βλάψει τη λογική μου με κάποιο τρόπο.

– Όλα, όλα. Όπου απλώνει το μάτι σου είναι καμένα. Θυμάσαι τον Προφήτη Ηλία όπου πήγαμε για το ηλιοβασίλεμα;

– Θυμάμαι.

– Δεν υπάρχει ηλιοβασίλεμα πια Νέλλη.

Η φωνή της είναι ψυχρή, παγερή.

– Η φωτιά έφτασε ως το Γιαννιτσοχώρι, στην παραλία, συνεχίζει.

– Η Νέδα; ρωτάω ξανά.

– Κάηκε [η φωτιά έφτασε ως εκεί και σταμάτησε απ' το ποτάμι].

– Ο Καϊάφας;

– Ο Καϊάφας δεν υπάρχει πια! συνεχίζει η ψυχρή φωνή της Ειρήνης.

– Και στο χωριό τι γίνεται; τολμώ την ερώτηση [είχα βλέπετε ακούσει ραδιόφωνο...].

– Η μαμά μου κι ο αδελφός μου έμειναν εκεί. Η φωτιά τούς έχει περικυκλώσει. Κάηκαν όλα: οι ελιές μας, τα αμπέλια, τα ζώα. Η μάνα μου δεν αφήνει το σπίτι της και το βιος της. Κι ο αδελφός μου δεν αφήνει τη μάνα μου. Έχει μαζευτεί όλο το χωριό στην πλατεία και περιμένουν...

Και περιμένουν! Και περιμένουν τι; Τη φωτιά;

– Δεν θα πάει κανείς να τους βοηθήσει; ακούγεται η φωνή μου καθώς σβήνει.

– Ποιος να πάει; Είναι γύρω-γύρω φωτιά. Από τρία μέτωπα ανεβαίνει προς τα πάνω, στο χωριό.

Τη φωτιά περιμένουν λοιπόν. Γιατί βοήθεια δεν μπορεί να πάει. Μόνο η φωτιά.

– Εκεί λοιπόν περιμένουν, συνεχίζει η Ειρήνη. Ή να περάσει η φωτιά και να φύγει, ή να τους κάψει όλους να τελειώνουμε, εξακολουθεί με παγερή ψυχραιμία.

Σαν να διηγείται ένα κακό παραμύθι. Σαν να διαβάζει το οπισθόφυλλο ενός DVD που δεν θέλουμε να δούμε αλλά παίζει ήδη. Σαν να μην το ζει.

Ακούω την Ειρήνη και μου έρχονται εικόνες στο μυαλό. Θυμάμαι! Θυμάμαι τον **Σεπτέμβρη του 2000**, όταν οι φίλοι μου με κάλεσαν στον τρύγο. Είχαν ένα αμπέλι απ' όπου βγάζανε το κρασί της χρονιάς. Όποτε μαζευόμασταν στο σπίτι τους, απ' αυτό μας κερνάγανε. Πήγα μαζί τους. Παιδί της πόλης εγώ, γεννημένη στην Αθήνα, ήθελα να μάθω πώς γίνεται ο τρύγος, πώς φτιάχνεται το κρασί. Να πιω απ' αυτό το κρασί και να έχω προσφέρει κι εγώ στη δημιουργία του. Άλλωστε, μια εκδρομή με τους φίλους μου είναι πάντα καλοδεχούμενη. Και τ' ανίψια της, που έμεναν εκεί, τ' αγαπώ πολύ.

Το βράδυ πέσαμε νωρίς για ύπνο. Αναγκαστικά. Και πρωί-πρωί ήμασταν στο χωράφι. Εμείς, οι θείοι, ο αδελφός... Μια μεγάλη παρέα. Χωρίσαμε αρμοδιότητες. Κάποιοι κόβαμε τα σταφύλια και τα βάζαμε στα κοφίνια δίπλα μας. Οι άντρες άδειαζαν τα κοφίνια στο αγροτικό, αφού πρώτα μας πειράζανε: «Άντε, δουλεύετε, μην κάθεστε», μας μάλωνε δήθεν ο ένας αν χαζολογούσαμε. «Αδύναμες», μας έλεγε ο άλλος επειδή δεν σηκώναμε τα κοφίνια.

Ο οδηγός του αγροτικού τα πήγαινε κάτω, στο πατητήρι. Εκεί, ο Δημήτρης κι ο Γιάννης τα περνούσαν στο χειροκίνητο... πατητήρι. «Ευτυχώς που δεν τα πατάτε, βρωμοπόδαροι», τους πειράζαμε κι εμείς με τη σειρά μας.

Το μεσημέρι, αποκαμωμένοι, γυρίσαμε όλοι, μια παρέα κάθε ηλικίας, για να βρούμε το πλούσιο τραπέζι που είχε ετοιμάσει η μαμά της Ειρήνης. Κατοίκι βραστό, απ' τα ζώα τα δικά τους. Τυριά, ψωμί, κρασί... Βουτήξαμε μέσ' στα πιάτα, πεινασμένοι όσο δεν πάει άλλο. Τσουγκρίσαμε και τα ποτήρια κι ευχηθήκαμε καλόπιστο το νέο κρασί. Κι αφού έφυγαν οι συγγενείς για τα σπίτια τους, απομείναμε ξαπλωμένοι στους καναπέδες στο μικρό σαλονάκι οι νεολαίοι της παρέας να χαζεύουμε την ασπρόμαυρη ελληνική ταινία μέχρι να μας πάρει ο ύπνος – που δεν άργησε και πολύ!

Τώρα, όταν σκέφτομαι πόσο ωραία είχαμε περάσει η ανάμνηση δεν αγαλλιάζει την καρδιά μου. Πάντα όταν αναπολείς ένα μέρος σκέφτεσαι στο τέλος: «Να ξαναπάμε εκεί». Κι ας μην ξαναπάς ποτέ. Και στη Νέδα ήθελα να ξαναπάω. Και στον τρύγο ήθελα να ξαναπάω. Τώρα πώς να πλησιάσω αυτό τον τόπο; Κι ας ξέρω πως *τώρα* δεν πρέπει να τον εγκαταλείψει κανείς μας.

* * *

Σε κάποιον ιστοχώρο στο διαδίκτυο παρακολουθώ μια συζήτηση. Η συζήτηση αφορά τις εντεινόμενες εφόδους της αστυνομίας σε μέρη όπου υπάρχουν ελεύθεροι κατασκηνωτές. Υπάρχει ξεχωριστή αναφορά στον Καϊάφα – μια τεράστια κατάφυτη περιοχή κατά μήκος της ατελείωτης σταχτιάς αμμουδιάς. Αγαπημένο μέρος των κατασκηνωτών. Από καιρό το ορέγονται οι διάφοροι «επενδυτές» για την τουριστική... αφάνιση του τόπου. Αυτών που η βασική τους αξία είναι το χρηματικό κέρδος με κάθε κόστος.

Στην ιστοσελίδα αυτή¹ ανταλλάσσονταν γνώμες και πληροφορίες ελεύθερων κατασκηνωτών για την περιοχή πολύ πριν την πυρκαγιά. Προσπαθούσαν με αυτό τον τρόπο να καταλάβουν τι γίνεται. Διότι κάτι γινόταν, όπως λέγανε. Κυριαρχούσε η αίσθηση στους συμμετέχοντες στην κουβέντα ότι θέλαν να τους διώξουν από κει, όχι για να εφαρμοσθεί ο νόμος αλλά γιατί κάτι ετοιμάζονταν. Ο ένας ρωτούσε τον άλλον: «τι έγινε τότε», «τι έμαθες γι' αυτούς», κ.ο.κ. Η ενημέρωση συνεχιζόταν... Μέχρι τις 24 Αυγούστου, όταν κάποιος έγραψε:

*Παιδιά μόλις έμαθα ότι κάψανε τον Καϊάφα.
Τέλος, ό,τι και να λέγαμε τέλος, τον κάψανε οι καργιόληδες.
Ποιο κάμπινγκ και ποιος δρόμος. Τέλος όλα.
Όπως μας κάνανε μαύρη την ψυχή ας τους μαυρίσουμε.
Δεν περιγράφεται η στεναχώρια!*

* * *

Αυτός ο μαύρος τόπος θα πρασινίσει κάποτε!

- Αυτός ο στίχος του Γκάτσου² μου ήρθε στο μυαλό καθώς περνούσα απ' την Ασέα, μου είπε λίγες μέρες μετά η Κατερίνα που πήγε οδοιπορικό στον καμένο τόπο της. Αυτό σκέφτηκα, συνέχισε, καθώς έβλεπα το μαύρο χώμα παντού, τη γη σκασμένη, ανοιγμένη. Το στομάχι ανάκατο, και τα μάτια να τρέχουν χωρίς καν να το καταλαβαίνεις ότι τρέχουν. ...Αλήθεια, επιμένει η Κατερίνα. Η γη είχε ανοίξει παντού και ήταν κατάμαυρη. Ειδικά απ' την Άνω Ασέα και μετά, καθώς κατεβαίνεις την Πελοπόννησο, το τοπίο αλλάζει ραγδαία. Στην Άνω Ασέα. Εκεί όπου είναι θαμμένος ο Νίκος Γκάτσος!

Τι ειρωνεία, σκέφτομαι. Εκεί που είναι θαμμένος ο Γκάτσος.

Αυτός ο μαύρος τόπος θα πρασινίσει κάποτε... Γιατί το είπε αυτό ο ποιητής; Πάντως, το έγραψε το 1943. Αν αυτό μας λέει κάτι!

- Το ελατόδασος του Μαίναλου είχε γλιτώσει απ' τον Ιμπραήμ! γουρλώνει τα μάτια η Κατερίνα. Απ' τα πιο παλιά στην Ευρώπη!

1. Στο http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=747261 για το ελεύθερο κάμπινγκ, και από κει στο link *Καϊάφας* για ειδικότερες πληροφορίες.

2. Από την ποιητική συλλογή *Αμοργός*.

[Παρένθεση: ο Ιμπραήμ

Ο Ιμπραήμ, όταν ανέλαβε στρατηγός του Σουλτάνου το 1824, οργάνωσε τον στρατό, και το 1825 εφόρμησε στην Πελοπόννησο. Εκεί, «όταν απόκαμε να πολεμά τους ρέμπελους του Μοριά, τα έβαλε με τα δέντρα. Έπεσε τον κεχαγιά του με το τσεκούρι και τη φωτιά και άρχισε να δενδροκομεί τη Μεσσηνία»³. Ας δούμε επ' αυτού και ένα απόσπασμα από τα απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη:

Ο βάρβαρος επιδρομέας σοφίστηκε κι έβαλε σε εφαρμογή όλα τα μέσα, που θα μπορούσαν να κλονίσουν το ηθικό των μαχητών. Να φέρουν σε απόγνωση την αγροτιά, να εξαπατήσουν, να αδρανήσουν ή να προσελκύσουν τους εύπιστους, τους δειλούς, τους συμφεροντολόγους. Ο Ιμπραήμ, με πολυάριθμο στρατό, πλούσια εξοπλισμένο, εξόντωσε με σκληρότητα τους οπαδούς της επανάστασης. Για να τους στερήσει και τα λιγοστά μέσα διαβίωσης, και να δημιουργήσει εχθρικό κλίμα των χωρικών κατά των επαναστατών εφάρμοσε το εγκληματικό μέτρο του ξερριζώματος των αμπελιών, των συκιών, των λιόδεντρων. Έτσι, καταδίκασε όλο τον πληθυσμό του Μοριά στο θάνατο και στην πείνα. Παράλληλα προς αυτή την τερατώδη εκστρατεία, εξέδωσε και το περιώνυμο διάταγμα της αμνηστείας. Έδινε συγχωροχάρτι και αμοιβές, σ' αυτούς που θα προσήρχουνταν, που θα εδήλωναν πως σταματούν κάθε είδος εχθροπραξίας, και θα αντιμετώπιζαν χωρίς αντιδικίες την τουρκική κατοχή. Τούτη η «αμνηστεία» είχε κάμει το χειρότερο κακό. Βρέθηκαν πολλοί, που για να γλυτώσουν τα σπίτια τους και τη ζωή τους, παρατούσαν των αγώνα και γύριζαν στα χωριά τους. Προσκυνούσαν τον κατακτητή. Σε κείνη τη δύσκολη περίσταση ακούστηκε η γεμάτη παλμό και πατριωτική έξαρση φωνή του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη: «Τσεκούρι και φωτιά στους προσκυνημένους»⁴.

Πάνω σε αυτό, συνεχίζει ο Λιαντίνης την αναφορά του: «Ο Κολοκοτρώνης απ' τα βουνά του 'στείλε μια γραφή: "Αυτό όπου μας φοβερίζεις να μας κόψεις και κάψεις τα καρποφόρα δέντρα δεν είναι της πολεμικής έργον, διότι τα άγνηχα δέντρα δεν εναντιώνονται σε κανέναν". Μέσα από τα λόγια του Γέρου ακούγω τον όρκο των αρχαίων αμφικυδόνων: "Ορκίζομαι να μην καταστρέψω ποτέ, σε ειρήνη και πόλεμο, τις πηγές των νερών"»⁵.

3. Από το βιβλίο του Δημήτρη Λιαντίνης, *Ο Νηφομανής, η ποιητική του Σεφέρη*, εκδόσεις Βιβλιογονία, 1986, σελ. 28.

4. Από το Άπαντα Κολοκοτρώνη, εισαγωγή-επιμέλεια Έλλης Αλεξίου, Ιστορικές Εκδόσεις 1821, σελ. 14.

5. Λιαντίνης, σελ. 28.

Μα, και ο όρκος των Εφήβων, στην αρχαιότητα, που δίνονταν όταν οι νέοι γινόντουσαν 18 χρονών, κατέληγε λέγοντας: «παίρνω για μάρτυρές μου: τους θεούς, τα όρια της πατρίδος μου, τα σιτηρά, τα αμπέλια, τις ελιές, τις συκιές, τα κριθάρια και όλα τα αγαθά που αυτή προσφέρει!»! Και οι Έφηβοι Αθηναίοι έπρεπε να ζήσουν λίγα χρόνια στην άγρια φύση, μακριά από την πόλη, πριν ενταχτούν ομαλά στη ζωή της και τους δοθεί το δικαίωμα να την υπερασπιστούν. **Κλείνει η Παρένθεση]**

- Κατάλαβες; Ο Ιμπραήμ έκαψε όλη την Πελοπόννησο και η Ελάτη είχε σωθεί. Από τότε, ανέλαβαν πριν κάτι χρόνια οι πασόκοι, και τώρα το αποτελείωσαν αυτοί...
 - Δεν μου λες Κατερινούλα. Τι έγινε με τις ελιές σου; αλλάζω θέμα εγώ.
 - Σωθήκανε.
 - Κι εκείνη η μεγάλη που θα φτιάχνατε το δεντρόσπιτο;
 - Κι εκείνη! Λάμπανε τα μάτια της. Σκέφτομαι να πάω να μείνω στο χωριό. Ο τόπος μάς χρειάζεται τώρα.
 - Ναι. Κι αντί να βοηθιούνται οι άνθρωποι να φύγουν προς τη φύση, εκδιώχνονται κι αυτοί που μένουν εκεί.
 - Είμαι έξω φρενών, αγριεύει πάλι το βλέμμα της φίλης μου. Κάτω στη Ζαχάρω οι ντόπιοι έχουν ήδη αρχίσει να ξεπουλάνε τα κτήματά τους. Κοψοχρονιά.
- Η εκ των υστέρων νομιμοποίηση των υπευθύνων για την καταστροφή απ' τους αθώους(;). Συνενοχή. Για να μην απομείνει κανένας αθώος. Και τότε η κοινωνία βουλιάζει. Από μόνη της. Σχεδόν εθελοντικά. Σαν τους Αργίτες στις Μύγες του Σαρτρ (Jean-Paul Sartre).

[Παρένθεση: Οι Μύγες!

Οι Μύγες είναι ένα θεατρικό που ανέβασε το 1943 ο Σαρτρ, μια ιστορία που βασίζεται στον αρχαίο μύθο των Ατρείδων. Μια σύντομη και περιεκτική περίληψη του έργου αυτού βρίσκουμε στην ιστοσελίδα της Wikipedia, επιλεκτικά απόσπασμα της οποίας παραθέτω:

Ο Ορέστης επιστρέφει στο Άργος, τη γενέθλια πόλη του, που είναι πλέον κυριευμένη από τις μύγες. Εκεί βλέπει ένα λαό να υποφέρει από τις τύψεις για τα κρίματα του, που υλοποιούνται με τη μορφή των ενοχλητικών μυγών. Ο φόνος του βασιλιά του Άργους και πατέρα του Ορέστη, Αγαμέμνονα, από τη σύζυγό του και μητέρα του ήρωα, Κλυταιμνήστρα, και από τον εραστή της Αίγισθο βαραίνει όλον το λαό του Άργους σαν προπατορικό αμάρτημα.

Η Ηλέκτρα, αδελφή του Ορέστη, είναι αναγκασμένη να ζει στο παλάτι ως δούλα, για να υπηρετεί τους άρχοντες. Αποτελεί όμως τη μοναδική φωνή

αντίδρασης και προσπαθεί μάλιστα να ξεσηκώσει μία λαϊκή επανάσταση ενάντια σε αυτήν την αιώνια τιμωρία, αλλά ο Δίας, θεός των μυγών και του θανάτου, την εμποδίζει.

Ο Ορέστης αποκαλύπτει την πραγματική του ταυτότητα στην Ηλέκτρα και παρασύρεται άμεσα από το πάθος της, αποφασίζοντας να εκδικηθεί τον φόνο του Αγαμέμνονα και να σκοτώσει τον Αίγισθο και την Κλυταιμνήστρα. Παρά τις αντίθετες προσπάθειες του Δία, ούτε ο Ορέστης παραιτείται από τα σχέδιά του αλλά ούτε και ο Αίγισθος αποφασίζει να προστατεύσει τον εαυτό του. Μετά τη δολοφονία, τα δύο αδέρφια βρίσκουν καταφύγιο στον ναό του Απόλλωνα, για να ξεφύγουν από τις απειλητικές μύγες που τους κυκλώνουν.

Τέλος, ο θεός του Ήλιου πετυχαίνει τη συγχώρεση της Ηλέκτρας –που έχει πια λυγίσει υπό το βάρος της πράξης τους– αλλά όχι και του Ορέστη. Εκείνος ως ελεύθερος άνθρωπος επιλέγει να αποχωρήσει από το Άργος παίρνοντας μαζί του όλες τις μύγες και απελευθερώνοντας έτσι τους Αργείους από τις τύψεις τους.

Η μετάνοια: Οι κάτοικοι του Άργους βασανίζονται και κυβερνώνται από τις τύψεις τους σε σημείο μαζοχισμού. Κατά τη διάρκεια μάλιστα της επονομαζόμενης «γιορτής των νεκρών», που αποτελεί το αποκορύφωμα του αυτοβασανισμού τους, συμμετέχουν όλοι στον εορτασμό της επανόδου των νεκρών. Έτσι οι νεκροί απελευθερώνονται και βγαίνουν μέσα από μια σπηλιά προκειμένου να μπορέσουν να τιμωρήσουν με την παρουσία τους τους ζωντανούς για όλα τα λάθη τους.

Αρχικά η Ηλέκτρα και στη συνέχεια, και μέχρι τέλους, ο Ορέστης αμφισβητούν έντονα αυτήν την πρακτική αυτοτιμωρίας, πρεσβεύοντας αντίθετα την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου. Για τον Ορέστη η μετάνοια για ένα έγκλημα ισοδυναμεί με δειλία έναντι της αρχικής επιλογής. Ο ίδιος δε όταν έρχεται η ώρα αποδέχεται πλήρως το διπλό φονικό και τις συνέπειες της -δίκαιης κατ' αυτόν- πράξης του. Η τελική σκηνή όμως αναδεικνύει τις εκ διαμέτρου αντίθετες αντιδράσεις του Ορέστη και της Ηλέκτρας απέναντι στο έγκλημα. Ενώ ο Ορέστης αποδέχεται τις πράξεις του και είναι αποφασισμένος να ζήσει με τις επιλογές του, η Ηλέκτρα δειλιάζει, μετανοεί και εξομοιώνεται έτσι με τους υπόλοιπους Αργίτες. Συνεπώς ο Ορέστης αποφασίζει την ελευθερία τόσο από το ειδικό βάρος της μοίρας του, όσο και από τις τύψεις.

Ωστόσο ο Ορέστης τελικά επιλέγει να θυσιάσει για τον λαό του. Αποχωρεί, ακολουθούμενος από τις μύγες, απελευθερώνοντας έτσι την πόλη από αυτές.

Η Ελευθερία: «Το επώδυνο μυστικό των θεών και των βασιλιάδων είναι πως οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι», εξηγεί ο Δίας στον Αίγισθο. Πραγμα-

τικά, ο Δίας επεμβαίνει όταν τον επικαλείται κάποιος (αρχικά η Ηλέκτρα κι έπειτα ο Ορέστης) και κάνει ένα θαύμα, αλλά χάνει κάθε εξουσία πάνω σε όποιον είναι ελεύθερος. Το ίδιο ισχύει βέβαια και για τον Αίγισθο που δεν μπορεί να κυβερνήσει έναν συνειδητά ελεύθερο λαό. Γι' αυτόν το λόγο οφείλουν να εμποδίσουν τον Ορέστη να μεταδώσει την “ασθένειά” του στον λαό. Και ο ίδιος ο λαός όμως φαίνεται να είναι ικανοποιημένος με την καταδίκη του και αρνείται την πρόταση απελευθέρωσης που κάνει η Ηλέκτρα στη γιορτή των νεκρών.

Το πιο ενδιαφέρον κομμάτι του έργου βρίσκεται, κατά τη γνώμη μου, στην περιγραφή της ζωής του λαού του Άργους. Οι πολίτες αυτοί, έχοντας σιωπήσει απέναντι στο στυγερό και φανερό σε όλους έγκλημα της βασίλισσας και του εραστή της, αποδέχονται το νέο βασιλικό ζεύγος ως νόμιμο συνεχίζοντας τη σιωπή. Εξαιτίας ακριβώς της σιωπής, οι Αργίτες αισθάνονται τύψεις. Μαυροφορεμένοι, σιωπηλοί και αφιλόξενοι, ζουν στον φόβο και τη μετάνοια, κάνοντας θυσίες στους θεούς!

Ο Δίας, που πολύ απολαμβάνει την κατάσταση, λέει στον Ορέστη για τους Αργίτες:

ΔΙΑΣ: Δε μίλησαν ακόμα και όταν είδαν την Κλυταιμνήστρα να του ανοίγει την αρωματισμένη της αγκαλιά. Εκείνη τη στιγμή θα 'φτανε μια λέξη, μια μονάχα λέξη. Αλλά στάθηκαν βουβοί. Και καθένας είχε στα μάτια του την εικόνα ενός τεράστιου πτώματος με ματωμένο μέτωπο.

ΟΡΕΣΤΗΣ: Και σεις γιατί δεν είπατε τίποτα;

ΔΙΑΣ: ... Δεν είμ' από δω και δεν ήταν δική μου δουλειά. Όσο για τους Αργίτες, όταν την άλλη μέρα άκουσαν τον βασιλιά τους να ουρλιάζει από τους πόνους μέσα στο παλάτι, ακόμα και τότε, στάθηκαν βουβοί. Μόνο χαμήλωσαν τα βλέφαρα πάνω στα αναστατωμένα από ηδονή μάτια τους. Και ολόκληρη η πόλη έμοιαζε με μια γυναίκα που σφάδαζε από ερωτικό παραλήρημα!

Σε άλλο σημείο ο Δίας, ο ρόλος του οποίου ως εκπρόσωπου των Θεών είναι αποκαλυπτικός, λέει σε μια μαυροφορεμένη γριά που πενθεί:

ΔΙΑΣ: ... φύγε ανόητη... και προσπάθησε να κερδίσεις με τη μετάνοιά σου το έλεος των Ουρανών.

ΓΡΙΑ: Μετανοώ! ... κι ο γαμπρός μου κάθε χρόνο θυσιάζει μιαν αγελάδα στους νεκρούς, και το εγγόνι μου, που

φέτος κλείνει τα εφτά του χρόνια, το ανάθρεψα μέσα στη μεταμέλεια. Είναι φρόνιμο και κατάξανθο σα μια ζωγραφιά, κι όμως από τώρα βασανίζεται από το βαρύ προπατορικό αμάρτημα.

«Πόσο πιο κοντά στους θεούς είναι τώρα αυτός ο λαός», λέει ο Δίας σε άλλο σημείο.

Η Ηλέκτρα, από την άλλη, έχει γίνει δούλα στο παλάτι της μητέρας της, και κανείς απ' το λαό της δεν της μιλά ή τη συναναστρέφεται. Γιατί; Ας μας το πει μόνη της μέσα από την παρακάτω στιχομυθία όπου η μητέρα της την καλεί να ετοιμαστεί για να παραβρεθεί στην τόσο σημαντική για όλους γιορτή των νεκρών –όπου ομαδικά «αυτομαστιγώνονται» για το κοινό έγκλημα.

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ: Σταμάτησε τις κωμωδίες! Ο λαός, όπως πάντα, περιμένει να σε δει. Είσαι πριγκίπισσα Ηλέκτρα!

ΗΛΕΚΤΡΑ: Στ' αλήθεια είμαι πριγκίπισσα, ε; Και το θυμόσαστε μια φορά τον χρόνο όταν ο λαός ζητάει να δει μιαν εικόνα της οικογενειακής μας ζωής για να στεριώσει την πίστη του; Ωραία πριγκίπισσα μα την αλήθεια, που σφουγγαρίζει σκάλες και βόσκει τους χοίρους. Ο Αίγιστος θα μ' αγκαλιάσει προστατευτικά, όπως το 'κανε την περασμένη χρονιά και θα σκορπίσει γύρω μου χαμόγελα, σφυρίζοντάς μου στο αυτί απειλητικά λόγια!

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ: Φτάνει να το θελήσεις κι όλα θ' αλλάξουν.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Ναι! Αν δεχτώ κι εγώ τις μολυσμένες τύψεις σας, αν γυρέψω τη συνγνώμη των θεών για ένα έγκλημα που δεν έκανα. Μάλιστα, αν φιλήσω τα χέρια του Αίγιστος κι αν τον φωνάξω πατέρα... Πιφ! Βαθιά μέσα στα νύχια του έχει ακόμα ξεραμένο αίμα.

Λίγο παρακάτω οι δύο γυναίκες βρίζονται, αφού συνεχίζεται ο παραπάνω διάλογος μπροστά στον Ορέστη, την ταυτότητα του οποίου ακόμα αγνοούν.

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ: Μισώ σ' εσένα, Ηλέκτρα, τον ίδιο μου τον εαυτό. Όχι τα νιάτα σου, όχι τα δικά μου τα νιάτα.

ΗΛΕΚΤΡΑ: Και γω μισώ εσένα, μόνο εσένα, σε μισώ.

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ: Ντροπή! Βριζόμαστε σαν δυο γυναίκες της ίδιας ηλικίας που μια ερωτική αντιζηλία έφερε τη μία ενάντια στην άλλη. Κι όμως είμαι μητέρα σου, Ηλέκτρα. Δεν ξέρω ποιος είσαι νέε μου [απευθύνεται στον Ορέστη,

που ακούει σιωπηλός], ούτε τι γυρεύεις στην πολιτεία μας. Αλλά ο ερχομός σου στάθηκε κακό σημάδι. Η Ηλέκτρα με μισούσε κι εγώ το 'ξερα. Αλλά για δεκαπέντε χρόνια, το κρατούσαμε μέσα μας, και μόνο οι ματιές μας πρόδιναν. Έρθες εσύ και μόλις μας μίλησες, γίναμε σαν δυο σκύλες που γαβγίζουνε και δείχνουν τα δόντια τους. Από καθήκον προς τους νόμους της πολιτείας πρέπει να σου προσφέρω φιλοξενία. Αλλά δε στο κρύβω πως εύχουμαι να φύγεις όσο γίνεται πιο γρήγορα.

Στην επόμενη σκηνή, οι Αργίτες περιμένουν ν' αρχίσει η Γιορτή των Νεκρών. Διάφοροι στο πλήθος λένε... τα δικά τους:

ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ, γονατισμένη μπροστά στο παιδί της: Πάλι χάλασες τη γραβάτα σου. Τρεις φορές σ' την έφτιαξα σήμερα. Έτσι. Τώρα είσαι καθαρός. Να είσαι φρόνιμος και μόλις σου πω, ν' αρχίσεις να κλαις και συ μαζί με τους άλλους. [...]

ΠΑΙΔΙ: Φοβάμαι!

ΓΥΝΑΙΚΑ: Πρέπει να φοβάσαι μικρούλη μου. Να φοβάσαι πολύ. Μόνο έτσι θα γίνεις τίμιος άνθρωπος!

Η γιορτή πένθους και τύψεων ξεκινά. Και ξάφνου η Ηλέκτρα εμφανίζεται με το λευκό της φόρεμα.

ΑΙΓΙΣΤΟΣ: Απάντησέ μου Ηλέκτρα! Τι σημαίνει αυτό το ρούχο!

ΗΛΕΚΤΡΑ: Φόρεσα το πιο ωραίο μου φόρεμα. Γιορτή δεν έχουμε σήμερα;

ΑΡΧΙΕΡΕΑΣ: Έρθες να χλευάσεις τους νεκρούς; Τους νεκρούς γιορτάζουμε σήμερα...

ΗΛΕΚΤΡΑ: Πένθιμα; Γιατί πένθιμα; Δεν φοβάμαι τους νεκρούς μου. Δεν έχω καμία σχέση με τους δικούς σας νεκρούς.

ΑΙΓΙΣΤΟΣ: [...] Κοιτάζτε την εγγονή του Ατρέα με το πρόστυχο ρούχο της! Του Ατρέα που έσφαξε με δόλο τ' ανίψια του. Για τι άλλο μπορείς να καυχηθείς έξω απ' το ότι είσαι το τελευταίο βλαστάρι μιας καταραμένης γενιάς. [...]

ΠΛΗΘΟΣ: Ασέβεια! Αμαρτία! Ιεροσυλία!

ΑΙΓΙΣΤΟΣ: Ακούς δυστυχισμένη τις φωνές του οργισμένου λαού

που τον προσέβαλες; Ακούς τι σου φωνάζει! Αν δεν ήμουν εδώ να σταματήσω τη δίκαιη οργή του, θα σε κομμάτιαζε με τις πέτρες.

ΠΛΗΘΟΣ: Ασέβεια! Ιεροσυλία! Αμαρτία!

ΗΛΕΚΤΡΑ: Είν' ασέβεια να 'σαι χαρούμενος; Γιατί να μην είναι κι αυτοί χαρούμενοι; Ποιος τους εμποδίζει;

ΑΙΓΙΣΤΟΣ: Την ακούτε, γελάει! Κι ο νεκρός πατέρας της είν' εδώ. Με το πρόσωπό του βουτηγμένο στο αίμα!

Το πλήθος αρχικά την καλεί να πάψει, καθώς περιγράφει την ύπαρξη άλλων, ευτυχισμένων πολιτειών. Όμως αυτή χορεύει και ο φόβος φεύγει. Έτσι, οι νεκροί ησυχάζουν. Τώρα το πλήθος τα βάζει με τον Αίγιστο, που τους είπε ψέματα. Και ο Δίας, που παρακολουθεί την κατάσταση και εξουσιάζει τις μύγες, λέει:

ΔΙΑΣ: Διάβολε! Πρέπει να ταπεινωθεί αυτή η μικρούλα!

Και με ένα τέχνασμα κατρακυλά τον βράχο της σπηλιάς των νεκρών προς το ναό.

ΠΛΗΘΟΣ: Βοήθεια! Βοήθεια! Σώσε μας, Δία!

ΑΡΧΙΕΡΕΑΣ: Δειλοί, επιπόλαιοι άνθρωποι. Οι νεκροί εκδικούνται! Κοιτάξτε τις μύγες, μας σκέπασαν σαν μαύρο σύννεφο! Ακούσατε μια καταραμένη φωνή. Και τώρα η οργή των θεών θα πέσει στα κεφάλια μας!

ΠΛΗΘΟΣ: Εμείς δεν φταίξαμε! Αυτή μας μάγεψε με τα πλανερά της λόγια. Να τη ρίξουμε στο ποτάμι. Στο ποτάμι τη μάγισσα, στη φωτιά! Στη φωτιά!

ΜΙΑ ΓΡΙΑ, *δείχνοντας μια νέα γυναίκα:* Κι αυτήν, εκεί κάτω, που ρουφούσε τα λόγια της σα νέκταρ. Γδύστε την. Γυμνώστε την... και χτυπάτε τη μέχρι να ματώσει.

Αρπάζουν τη νέα γυναίκα, ενώ άλλοι ορμούν προς την Ηλέκτρα...
[Εδώ βλέπουμε πως η σιωπή μπορεί να είναι χρυσός!]

ΑΙΓΙΣΤΟΣ: Σταματήστε, σκυλιά! Τραβηχτείτε... Η τιμωρία είναι δικό μου έργο.

Στη συνέχεια του θεατρικού, ο Ορέστης και η Ηλέκτρα δολοφονούν τον Αίγιστο και την Κλυταιμνήστρα. Γίνονται μητροκτόνοι. Το έγκλημα αυτό βα-

ραίνει στην ψυχή της Ηλέκτρας τόσο που την τρελαίνει. Διότι απ' το έγκλημα δεν μπορεί να ξεφύγει κανείς. Διότι, ίσως, όταν το έγκλημα λύνεται με άλλο έγκλημα, απλώς η ιστορία επαναλαμβάνεται. Κι ο Ορέστης φεύγει απ' την πόλη παίρνοντας τις μύγες μαζί του. Τις μύγες που εξουσίαζε ο Δίας και είχαν καλύψει σαν σύννεφο την τρομαγμένη πολιτεία!

Στο κλείσιμο του έργου, ο Σαρτρ είτε έχει πέσει στην παγίδα της μεσσηνικής παράδοσης, είτε πιστεύει ότι το πλήθος ποτέ δεν μπορεί να λυτρωθεί αν δεν βρει τον «μπροστάρη» του να ακολουθήσει. Ποιος ξέρει; **Κλείνει η Παρένθεση]**

Κι έτσι στη Ζαχάρω κάποιοι πουλούν τα καμένα τους κτήματα. Σ' αυτούς που τα κάψανε – μεταξύ άλλων που είπαν να επωφεληθούν του χάους.

Κι ενώ συμβαίνουν όλ' αυτά, ο Θοδωρής και ο Βαγγέλης, οι φίλοι μας στην Αθήνα, έχουν πάει στον Χολαργό και σβήνουν φωτιές. Έχει πάρει φωτιά στην Πεντέλη, στου Παπάγου και στον Ύμητό. Α! ναι, μην ξεχάσω: και στα Χανιά – αν και σίγουρα κάτι ξεχνάω. Την Κεφαλονιά ίσως. Ή μήπως αυτή κάηκε σε άλλη φάση του καλοκαιριού;

Από την άλλη, ο αδελφός μου, μαζί με άλλους πολίτες, προσπάθησε να ενταχθεί σε κάποιες εθελοντικές ομάδες πυρασφάλειας στη Λίμνη. Η μαμά φωνάζει απ' την ανησυχία: «Να μην πας πουθενά! Εσύ θα βγάλεις το φίδι απ' την τρύπα; Ας πάνε πρώτα οι άλλοι». Οι ντόπιοι, όμως, δεν ανταποκρίθηκαν θερμά. Συνολικά ενεργοποιήθηκαν 30 άτομα σ' ένα δήμο 2.500-3.000 κατοίκων! Σ' ένα άλλο μικρό χωριουδάκι παραπάνω, στο Μουρτιά, κάποιοι νέοι άνθρωποι συντονίστηκαν και έκαναν περιπολίες. Μάζεψαν και χρήματα, απ' αυτά που δεν τους περισσεύουν –μεγάλη η ανεργία στην περιοχή– και αγόρασαν δικό τους υδροφόρο όχημα. Το χωριό τους είναι μέσα στο δάσος.

* * *

Ο Καϊάφας δεν υπάρχει πια. Αυτή ήταν η τελευταία κουβέντα στη διαδικτυακή συζήτηση των φίλων του Καϊάφα και της ελεύθερης κατασκήνωσης.

Αναρωτιέμαι. Θα ξεχαστούν άραγε κι αυτά σε λίγα χρόνια; Θα έχει καμία σημασία ούτως ή άλλως; Μάλλον δεν έχει και πολύ σημασία. Αυτό αποδείχτηκε πολύ σύντομα. Διότι εκεί όπου η βλακεία επικρατεί, η μνήμη ή η λήθη δεν έχουν καμία σημασία. Διότι στη βλακεία δεν υπάρχει κατ' αρχήν η λογική επεξεργασία των δεδομένων.

[Παρένθεση: περί βλακείας και εξανθρωπισμού

Η βλακεία δεν είναι μια εκ γενετής κατάσταση, ένα βιολογικό δεδομένο. Οι περιπτώσεις ανθρώπων που γεννιούνται με κάποια πνευματική υστέρηση εί-

ναι ειδικές, υπό την έννοια ότι η αδυναμία τους αυτή είναι βιολογική: μη ηθελημένη και, κυρίως, χωρίς υπαιτιότητα. Κατά συνέπεια, όχι μόνο δεν μπορούν να κατηγορηθούν γι' αυτό ή να χαρακτηριστούν με υβριστικό και προσβλητικό τρόπο, αλλά και *οφείλεται* κάποιας μορφής μέριμνα. Οφείλεται από την κοινωνία και την Πολιτεία: μια *στοιχειωδώς* πολιτισμένη κοινωνία πρέπει να δείχνει ιδιαίτερη φροντίδα και σεβασμό σε όσους γεννιούνται με πνευματικές ή σωματικές αδυναμίες ως ελάχιστη συνεισφορά στην αποκατάσταση της αδικίας που τους έγινε απ' τη φύση.

Η βλακεία, η ηλιθιότητα⁶, αντιθέτως, είναι μια (ατομική, πολιτική, κοινωνική) κατάσταση που προκύπτει από τη μη αξιοποίηση των πνευματικών δυνάμεων του κάθε ατόμου και τη μη λογική επεξεργασία των δεδομένων.

Η κατάσταση βλακειάς προκύπτει απ' την ανάγκη εφησυχασμού και μετάθεσης των ευθυνών, απ' την πίστη σε αυθεντίες και απ' την τεμπελιά (πνευματική και σωματική). Είναι δηλαδή κατά βάση ατομική ευθύνη του κάθε ατόμου αν θα υποπέσει σε αυτήν, πόσο συχνά και σε ποιους τομείς της ζωής του – χωρίς να υποτιμάται φυσικά και η οικογενειακή ευθύνη⁷. Άλλω-

6. Αν και η βλακεία και η ηλιθιότητα έχουν μια λεπτή διαφορά, επειδή παράγουν τα ίδια αποτελέσματα θα τις εκλάβουμε ως συνώνυμες έννοιες επί του παρόντος. Μια μικρή, όμως, διευκρίνιση είναι χρήσιμη. Και οι δύο έννοιες νοσηματοδοτούν αυτόν που δεν καταλαβαίνει. Όμως, υπάρχει μια λεπτή, όπως είπα, διαφορά: ο ηλίθιος είναι αυτός που δεν καταλαβαίνει, ενώ ο βλάκας είναι αυτός που *δεν μπορεί* να καταλάβει. Ηθικά, ο ηλίθιος είναι πιο καταδικαστέος, διότι αν προσπαθούσε ίσως και να καταλάβαινε. Πνευματικά, ο βλάκας είναι πιο καταδικασμένος διότι φαίνεται να μην μπορεί να καταλάβει πλέον, ακόμη και αν ήθελε. Το «πλέον» σημαίνει ότι δεν πρόκειται για άτομο με εκ γενετής πνευματική υστέρηση, διότι τότε θα ήμασταν εμείς οι βλάκες αν τον αποκαλούσαμε έτσι υβριστικά. Σημαίνει ότι πρόκειται για άτομο που οι οικογενειακές του καταβολές και οι προσωπικές του επιλογές τον έχουν καταδικάσει σε ελλιπή ανάπτυξη των νευρώνων του εγκεφάλου και δεν έχει εξελιχτεί το μυαλό του όσο θα μπορούσε. Ο ηλίθιος κατά πάσα πιθανότητα έχει τους κατάλληλους νευρώνες, αλλά υπερισχύει η τεμπελιά του ή η κοινωνική και πολιτική του αναισθησία και υστέρηση, οπότε ενεργεί και σκέφτεται ως βλάκας. Ή απλώς δεν σκέφτεται, οπότε το ίδιο είναι.

Εκ του αποτελέσματος, ο βλάκας και ο ηλίθιος είναι το ίδιο πράγμα. Απλώς, ο ηλίθιος έχει περιθώρια ανάκαμψης αν το θελήσει.

7. Μελέτες νευρολόγων και βιολόγων έχουν δείξει πως, από τη στιγμή που γεννιέται το βρέφος, αρχίζει μια συνεχής διαδικασία ανάπτυξης του εγκεφάλου. Διαδικασία τόσο πιο καθοριστική όσο πιο μικρός είναι ο άνθρωπος. Ο εγκέφαλος αποτελείται από νευρώνες που αναπτύσσονται συνεχώς και συνδέονται μεταξύ τους. Όσο περισσότερες οι διακλαδώσεις που δημιουργούνται, τόσο μεγαλύτερη η δυνατότητα επεξεργασίας δεδομένων, αφού έτσι επικοινωνούν ολόένα και περισσότερα τμήματα του εγκεφάλου με ολόένα και περισσότερες «γέφυρες επικοινωνίας». Έτσι διαμορ-

στε, μορφή βλακειάς είναι και η ανοχή της ηλιθιότητας των άλλων – αυτό που λέμε, «Μα, για βλάκα με πέρασε;». Όταν η συμπεριφορά κάποιου που σε περνάει για βλάκα αφήνεται να υπερισχύσει, τότε συμπαράσυρσαι μαζί του στο επίπεδο του βλάκα. Ακόμη κι αν δεν τον έχεις πιστέψει. Εξ ου και ισχύει και εδώ ότι η σιωπή είναι συνενοχή.

Η κατάσταση βλακειάς προκύπτει επίσης από την καλλιέργειά της σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Το ευρύτερο πλαίσιο αυτό μπορεί να είναι συλλογικό (κοινωνικό ή πολιτικό) ή ατομικό-διαπροσωπικό (π.χ. οικογένεια) και το συναντάμε σε *οποιαδήποτε σχέση εξουσίας*. Αυτή δε η καλλιέργεια γίνεται σιγά-σιγά και συγκαλυμμένα. Μάλιστα γίνεται ταυτόχρονα με την παρότρυνση να είσαι έξυπνος για να μη σε κοροϊδεύουν οι άλλοι! Αρκετές φορές η παρότρυνση αυτή είναι ειλικρινής. Πώς γίνεται αυτό; Μα, οι ίδιοι οι φορείς της παρότρυνσης έχουν υποστεί την καλλιέργεια της βλακειάς και γίνονται τα γόνιμα φρούτα της, οι ασυνείδητοι φορείς της, χωρίς να το καταλαβαίνουν. Θα τολμούσα να πω πως στις περισσότερες περιπτώσεις οι άνθρωποι υποστηρίζουν την κατάσταση βλακειάς χωρίς να το γνωρίζουν. Αυτό μόνο με κάποια παραδείγματα θα καταστεί σαφές.

Η βασική καλλιέργεια της βλακειάς γίνεται μέσω της γαλούχησης στην αυθεντία και στην ιεραρχία. Και, όσο νωρίτερα, τόσο καλύτερα. Τα παιδιά, λοιπόν, μέσα στην οικογένεια μαθαίνουν για τον σεβασμό που οφείλουν *εξ ορισμού* στους γονείς, στους μεγάλους, στην αυθεντία: στην Αρχή γενικώς. «Μην αντιμιλάς στον πατέρα σου, άσε να πει και μια κουβέντα παραπάνω», επιπλήττεται το παιδί όταν εκφράσει αντιρρήσεις ή διαμαρτυρηθεί για παράλογες συμπεριφορές εις βάρος του, από τη «γλυκιά» μητέρα που σιγοντάρει την πατρική εξουσία. «Πρέπει να σέβεσαι τους μεγαλύτερους», σου λένε.

φώνεται η ευφυΐα του παιδιού. Στην πραγματικότητα, όμως, οι νευρώνες και οι διακλαδώσεις τους δεν σχηματίζονται... αυτεπάγγελτα. Αντιθέτως, σχηματίζονται και εξελίσσονται τόσο, όσο το παιδί έχει ερεθίσματα! Αν το παιδί δεν έχει ερεθίσματα σκέψης, τότε η διαδικασία αυτή επιβραδύνεται στο ελάχιστο. Δηλαδή, οι αφορμές για σκέψη, επεξεργασία και μάθηση που δίνονται στο παιδί όταν είναι μικρό είναι καθοριστικές για το πόσο εύστροφο ή όχι θα γίνει. Η καθοριστική δε ηλικία είναι από τη γέννηση έως τα πέντε του χρόνια.

Με πολύ απλά λόγια, όταν μιλάει κανείς στο παιδί, όταν το παίρνει βόλτες και του δίνει ερεθίσματα για παρατήρηση, όταν του λύνει τις απορίες, όταν του παίρνει παιχνίδια που ακονίζουν το νου, τότε το παιδί αυτό *θα γίνει έξυπνο*. Όταν το παιδί γίνεται παθητικός δέκτης μιας τηλεόρασης, όταν είναι αντικείμενο ναρκισσιστικής ικανοποίησης ενός γονιού που δουλεύει όλη μέρα και του παίρνει ποδοσφαιράκια και «κινητά» για να καλύψει το κενό του, όταν το χαστουκίζει αντί να του εξηγήσει, τότε αυτός στερεί από το παιδί του το πιο βασικό όπλο της ζωής: την εξυπνάδα.

Πρέπει. Εξ ορισμού. Όχι όταν το αξίζουν, όταν σου φέρονται κι αυτοί με σεβασμό. Απλώς εξ ορισμού! Την αξία της ιεραρχίας πρέπει να τη μάθει από νωρίς το παιδί.

«Γιατί πρέπει να σέβομαι κάποιον που δεν με σέβεται; Γιατί οφείλω μεγαλύτερο σεβασμό από τον άλλον; Γιατί ο σεβασμός να μην είναι πάντα και μόνον αμοιβαίος;», λέει το παιδί – όταν το λέει, διότι όσο μεγαλώνει μαθαίνει το μάθημά του. Η απάντηση έρχεται με το αποστομωτικό «επιχείρημα». «Γιατί έτσι πρέπει», ή απλώς «Πάλι αντιμιλάς;», «Όλο γλώσσα βγάζεις», και όλα τα σχετικά. Πόσοι δεν τα 'χουν ακούσει αυτά ως παιδιά; Και πόσοι δεν τα έχουν πει ως γονείς;

[«Τα λες αυτά επειδή δεν είσαι γονιός. Όταν κάνεις παιδιά *θα τα πούμε!*». Το απειλητικό... επιχείρημα που πάντα άκουγα στη ζωή μου *απ' όλους* για όσα συνειδητά πίστευα. Με αυτόν τον τρόπο, οι άλλοι ικανοποιούνταν «στερώντας» μου τη συνειδητότητα των απόψεών μου. «Θα αλλάξεις απόψεις, θα δεις», μου 'λεγαν αντάρεσκα οι συμμαθήτριάς μου στο σχολείο όταν τους έλεγα διάφορες δικές μου απόψεις, αντίθετες από αυτά που μας έμαθαν να θέλουμε από μικρές. Τώρα, ύστερα από σχεδόν δύο δεκαετίες –πιστέψτε το ή όχι– μου απαντούν το ίδιο! Όλοι περιμένουν από σένα να μεγαλώσεις και ν' αλλάξεις τα όμορφα πράγματα που πίστευες μικρή. Για να επιβεβαιωθούν οι ίδιοι που ποτέ δεν διέφεραν! Για να νιώσουν καλύτερα όσοι μεταλλάχτηκαν στην πορεία! Διότι, αν είσαι διαφορετική, τους υπενθυμίζεις ότι αυτοί δεν τα κατάφεραν. Ότι πρόδωσαν το παιδί μέσα τους. Αλλά, και πάλι... Και όταν ακόμη αποδεχτούν ότι πράττεις αυτά που πρέσβευες, θα βρουν δικαιολογίες για τον εαυτό τους. Τα άλλοθι άλλωστε περισσεύουν!]

Η καλή μου φίλη, η Κάτια, πρόσθεσε και μια άλλη παράμετρο στον συλλογισμό μου. Η σύγχρονη άποψη, είπε, αντίθετη με το «να ακούς τους μεγαλύτερους» είναι ίσως και χειρότερη. Είναι η ήπια έως χαζοχαρούμενη αντίδραση των μεγάλων στη χωρίς λόγο αυθάδεια των μικρών παιδιών απέναντι σε ηλικιωμένους, λόγου χάρη. «Αχ, τι χαριτωμένο που είναι», χαζογελούν οι μεγάλοι όταν το μικρό παιδί δώσει... μπουνίτσα στον παππού ή απαντήσει με αγένεια, ή ακόμη και υβριστικά. Έτσι, χάνεται το μέτρο και οι νέοι άνθρωποι δεν κατανοούν τη διαφορά της κριτικής αμφισβήτησης από την αυθάδικη απόρριψη των πάντων.

Αυτά και άλλα παραδείγματα υπάρχουν. Ταυτόχρονα γαλουχέισαι στο «πίστευε και μη ερεύνα»⁸. Και αν δεν γυρίσεις και το άλλο μάγουλο, κάποιο πρόβλημα έχεις.

8. Που κανονικά είναι, «πίστευε και μη, ερεύνα».

Ακόμα και η οικογένεια έχει μηχανισμούς καταστολής. Αν τα παιδιά δεν συμμορφώνονται, υπάρχει η τιμωρία: στέρηση εξόδου, χαρτζιλικιού ή οτιδήποτε άλλου ευχαριστεί. Καμιά φορά και φυσική τιμωρία. Το ξύλο βγήκε απ' τον Παράδεισο, λένε. Κυριολεκτικά, θα πρόσθετα. Φυσικά, δεν αναφέρομαι στις αναπόφευκτες τιμωρίες όταν απαιτούνται ώστε τα παιδιά να συνδυάσουν τις συμπεριφορές τους με τις αντίστοιχες συνέπειες. Αλλά, από την άλλη, ας μην ξεχνάμε ότι όσο πιο ατίθασο είναι ένα παιδί τόσο πιο αυθαίρετη συμπεριφορά έχει υποστεί. Τα παιδιά είναι ο καθρέφτης των γονιών τους. Και οι γονείς που τα βάζουν με τα παιδιά, απλώς επιδίδονται στο αγαπημένο σπορ του ανθρώπινου ψυχισμού: στη *μετάθεση ευθυνών*.

[Η φίλη μου η Κάτια λέει, επίσης, ότι ο πολιτισμός ενός ανθρώπου φαίνεται από τη συμπεριφορά του προς τους υφιστάμενούς του. «Στον ανώτερο όλοι καλά φέρονται. Όμως, στην πραγματικότητα η ποιότητα και ο πολιτισμός τους φαίνεται εκεί όπου δεν είναι υποχρεωμένοι ή εξαρτώμενοι», είπε με μια εργασιακή αφορμή. Το ίδιο θα πρόσθετα κι εγώ με αφορμή τη συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά.]

Στα ίδια πρότυπα μεγαλώνουν τα παιδιά και στο σχολείο. Οι υποδοχείς της βλακείας διαμορφώνονται από μικρή ηλικία. Από τους φορείς –γονείς, δασκάλους– που κι αυτοί έτσι μεγάλωσαν. Και όσο και αν βελτιώνονται τα παιδαγωγικά συστήματα, η γαλούχηση στην αξία της Αρχής, της ιεραρχίας, της αυθεντίας, είναι πανταχού παρούσα: εκ γενετής. Και είναι η καλύτερη εκπαίδευση στη βλακεία, δηλαδή στην άκριτη αποδοχή, ή στη σκέψη που στερείται βασικούς λογικούς κανόνες.

Πάνω σε αυτή την υποδομή, η συστηματική καλλιέργεια της βλακείας από τα Μ.Μ.Ε. και από τους επίσημους πολιτικούς φορείς βρίσκει εύφορο έδαφος. Έχουμε λοιπόν τα αναγκαία και ικανά συστατικά: *εύφορο έδαφος* και *καλλιέργεια*. Το άροτρο είναι η προπαγάνδα. Ειδικότερη ανάλυση του τρόπου λειτουργίας της *προπαγάνδας* θα κάνουμε σε άλλη πάροδο αυτού του ταξιδιού. Πάντως, τα βασικά συστατικά στοιχεία της καλλιέργειας της βλακείας απ' τα Μ.Μ.Ε. και τους πολιτικούς φορείς [αυτοί οι δύο συνεργάζονται στενά και σε αυτό] είναι η στυγνή κοροϊδία, η έλλειψη κριτικής της με ποιοτικούς πολιτικά όρους με ταυτόχρονη υστερική και φωνάσκουσα δήθεν καταγγελία, ο καθοδηγούμενος διάλογος(;) και η διαρροή ψευδών πληροφοριών ως αυταπόδεικτες αλήθειες. Το κερασάκι στην τούρτα είναι η *επίκληση της ευφυΐας των πολιτών* και του σεβασμού τους: «μην προσβάλετε τον ελληνικό λαό, δεν είναι ηλίθιοι όσοι μας ψήφισαν» είπε στέλεχος του κυβερνώντος κόμματος σε αντίπαλο που κατήγγειλε ότι «κοροϊδεύουν τον κόσμο». Ή «ο κόσμος θα μας κρίνει». Τόσο αστείοι που ούτε να γελάσεις δεν μπορείς...

Ο Δικηγόρος του Διαβόλου μπαίνει τώρα όμως σε μεγάλο πειρασμό. Γιατί αφού, όπως ανέφερα, η υπαναχώρηση στη βλακεία υπακούει σε ανάγκες εφησυχασμού που καλλιεργούνται με συστηματικό τρόπο από τους φορείς εκείνους που υποτίθεται πως θα έπρεπε να μεριμνούν (και) για την αφύπνισή του (τα Μ.Μ.Ε.) ή την ορθολογική εκπαίδευσή του (εκπαιδευτικό σύστημα)... Γιατί τότε να κατηγορούμε τους βλάκες; Αφού δεν φταίνε αυτοί για τη βλακεία! Θύματα της προπαγάνδας και των εσωτερικών αναγκών δεν είναι; υπερασπίζεται την υπόθεσή του ο Δικηγόρος.

Ωραίο άλλοθι. Ωραίο ως λογικό. Και ευρέως διαδεδομένο. «Τι φταίει ο κοσμάκης»; «Το σύστημα φταίει», κ.λπ., κ.λπ. Δήθεν καταγγελία του συστήματος (προπαγάνδα) και καλόπιασμα του... κοσμάκη.

[«Κοσμάκης είσαι και φαίνεσαι, ρε»!]

Η απάντηση στον Δικηγόρο είναι κατ' αρχάς απλή. Υπάρχουν στην κοινωνία μας, όπως και σε κάθε κοινωνία, άνθρωποι που σκέφτονται, που επεξεργάζονται λογικά τα δεδομένα, που αναζητούν την ενημέρωση και την επιβεβαίωση της πληροφορίας. Και, κυρίως, άνθρωποι που δρουν αναλόγως. Κι ως υπόκεινται κι αυτοί στις ίδιες συνθήκες ελλιπούς παιδείας, χειραγώγησης και καλλιέργειας της βλακείας. Κι ως είναι κι αυτοί άνθρωποι, οπότε έχουν εξίσου το δικαίωμα στον εφησυχασμό, στην τεμπελιά και στη μετάθεση ευθυνών. Δικαίωμα το οποίο δεν εξασκούν διότι επιθυμούν τον *επιτυχή εξανθρωπισμό τους!* Διότι, αντιθέτως, *επιλέγουν* συνειδητά την *αντίσταση στη βλακεία*. Καμιά φορά όχι επιτυχώς. Η επιλογή τους όμως έχει αξία. Και στερεί από τους άλλους το άλλοθι της μη υπαιτιότητας. Εφόσον λοιπόν κάποιοι, όντας στο ίδιο σύστημα και βιώνοντας τις ίδιες συνθήκες, δρουν διαφορετικά, θεμελιώνεται η δυνατότητα επιλογής και ευθύνης – διευρυμένη ή περιορισμένη, δεν έχει σημασία. Συνεπώς, *υπάρχει υπαιτιότητα στη βλακεία*.

Όμως, κάτι ξεστόμισα μόλις τώρα. Κάτι περί *επιτυχούς εξανθρωπισμού!* Δηλαδή, δικαίως θα αναρωτηθεί κανείς, ο άνθρωπος δεν γεννιέται; Γίνεται; Και είναι δυνατόν κάποιος να γίνει... λιγότερο άνθρωπος από κάποιον άλλον; Μια επεξήγηση απαιτείται σ' αυτό το σημείο.

Περί επιτυχούς εξανθρωπισμού: Τεράστιο το ζήτημα που ανοίγεται και δύσκολο να αναλυθεί σε μια παρένθεση. Επειδή, όμως, και εγώ η ίδια αλλά και άλλοι μελετητές⁹ έχουμε ασχοληθεί αλλού με τις διάφορες παραμέτρους του

9. Στην ελληνική βιβλιογραφία οι: Γιάννης Σταυρακάκης, Θάνος Λίποβατς, Νίκος Δεμερτζής...

(που είναι εξίσου πολλές), θα προβώ σε μια σύνοψη των σημαντικότερων δεδομένων.

Ο άνθρωπος είναι, όπως έχω προαναφέρει, ένα ακόμη ζώο του απέραντου ζωικού βασιλείου. Ούτε το πρώτο, ούτε το τελευταίο. Κυριολεκτικά δηλαδή: οι δεινόσαυροι, για παράδειγμα, προϋπήρξαν του ανθρώπου, ενώ οι... κατσαρίδες θα επιβιώσουν σε περίπτωση αφανισμού του ανθρώπου απ' τη γη. Πέρα απ' αυτή την κυριολεξία, βέβαια, τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα. Από τη μία, δεν θεωρώ ότι ο άνθρωπος είναι αξιακά ανώτερος από τα άλλα ζώα. Ανήκει στον ίδιο Κύκλο της Ζωής και δεν έχει περισσότερα δικαιώματα σ' αυτόν απ' τα άλλα μέλη του κύκλου – ζώα ή φυτά. Από την άλλη, έχει κάποιες ιδιαίτερες ικανότητες που τον διαφοροποιούν πραγματικά –πραγματικά, όχι αξιακά!– από τα άλλα ζώα. Η ιδιαιτερότητα του ανθρώπου έχει να κάνει με τις πνευματικές του λειτουργίες. Έχει την ικανότητα *μνήμης* και *λογικής επεξεργασίας* με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να πραγματοποιεί πολύπλοκες μαθηματικά συναρτήσεις, δηλαδή συναρτήσεις λογικής συνεπαγωγής. Η μνήμη τον βοηθά να χτίζει μια λογική συνάρτηση πάνω σε μια άλλη ώστε να παράγει ιστορική συνέχεια και γνώση. Δηλαδή η γνώση που αποκτά μέσω της εμπειρίας και της λογικής επεξεργασίας καταγράφεται με τρόπο που να μπορεί να κληροδοτηθεί στις επόμενες γενιές.

Αυτό φυσικά δεν ισχύει για τα υπόλοιπα ζώα, των οποίων η εμπειρία και η όποια νοητική δραστηριότητα πεθαίνει με τον θάνατό τους. Και τα συναισθήματά τους δεν δίνουν αφορμή για ποιήματα, τραγούδια κ.λπ. Αν και ποτέ δεν ξέρεις τι τιτιβίζουν πάνω στα κλαδιά...

Συνεπώς, ο άνθρωπος διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα ζώα στον βαθμό που χρησιμοποιεί και εκμεταλλεύεται το μόνο στοιχείο που τον διαχωρίζει από αυτά: τη λογική και τη (συσσωρευμένη) μνήμη. Ας το κρατήσουμε αυτό στο μυαλό μας καθώς συνεχίζουμε. Ως κρατούμενο.

Φαίνεται πως η λογική υπήρξε το μόνο όπλο επιβίωσης του ανθρώπου μέσα σε μια ζούγκλα όπου η ισχύς –η σωματική ισχύς– εξασφάλιζε τη ζωή. Ας μην ξεχνάμε πως ο άνθρωπος είναι παμφάγο ζώο· συνεπώς και σαρκοφάγο. Από τα σαρκοφάγα θηλαστικά του πλανήτη, ο άνθρωπος είναι το πιο αδύναμο: δεν έχει ούτε νύχια, ούτε κοφτερά δόντια, ούτε γούνα στο κορμί για να μην κρυώνει! Ο μόνος τρόπος επιβίωσής του είναι *εφευρίσκοντας* τρόπους τροφής και προστασίας *συνασπιζόμενος*, ταυτόχρονα, με τους υπόλοιπους του είδους του. Η ζωή σε αγέλες εξυπηρετούσε αυτόν τον σκοπό. Στις αγέλες, στην κοινή ζωή δηλαδή, αναπτύχθηκε η επικοινωνία, ως αναγκαιότητα συνύπαρξης, μέσω της ομιλίας και της γραφής. Και φυσικά οι κώδικες επικοινωνίας: οι Γλώσσες. Έτσι, οι αγέλες έγιναν κοινωνίες.

Βασικό χαρακτηριστικό των κοινωνιών είναι η ύπαρξη *κανόνων*. Οι κανόνες επιβάλλουν ή απαγορεύουν. Συνεπώς, *καθορίζουν συμπεριφορές*. Χωρίς

τους κανόνες η κοινωνική ζωή δεν θα μπορούσε να υπάρχει. Αυτό επειδή η ορμητική (ή ενστικτώδης) συμπεριφορά των ανθρώπων έχει έντονα αντι-κοινωνικά στοιχεία. Είναι *αντικοινωνική ως ζωική!* Στο ζωικό βασίλειο δεν υπάρχει φόνος, δεν υπάρχει βιασμός, δεν υπάρχει κλεψιά, δεν υπάρχει εξουσιασμός, δεν υπάρχει τεμπελιά, δεν υπάρχει εργασιομανία. Υπάρχει μόνο επιβίωση. Στις ανθρώπινες κοινωνίες, και στον βαθμό που δεν τίθεται απλώς θέμα επιβίωσης, τα άτομα ενεργούν διαφορετικά. Οι κανόνες αφορούν το *πρέπει* της διατήρησης της κοινωνίας *εναντίον των ορμών*. Και δεν θα υπήρχαν αν δεν επιβαλλόταν να υπάρχουν. Δηλαδή, αν η εγγενής, η έμφυτη ροπή της ζωικής φύσης των ανθρώπων δεν ήταν προς το αντίθετο των κανόνων. Ταυτόχρονα, όμως, οι κανόνες αφορούν το *πρέπει* της διατήρησης της κοινωνίας *για χάρη των ορμών*. Για παράδειγμα, η κοινωνία εξυπηρετεί (τουλάχιστον εξυπηρετούσε αρχικά) την επιβίωση. Την οποία επιτάσσει η ορμή της αυτοσυντήρησης. Όλα είναι ένα: έστω και μέσω αντιφάσεων.

Η νεοϊδρυθείσα στις αρχές του 20ου αιώνα επιστήμη της ψυχανάλυσης το διατύπωσε με σαφήνεια. Ο άνθρωπος γεννιέται με τις ορμές της αυτοσυντήρησης, της σεξουαλικότητας και της επιθετικότητας. Μάλιστα, οι δύο πρώτες κατηγοριοποιούνται ως ορμές της ζωής (Ερωτας) και οι τρίτες απλώς ως ορμές της επιθετικότητας ή καταστροφής (Θάνατος). Οι λειτουργίες τους είναι οι προφανείς. Οι ορμές της αυτοσυντήρησης σχετίζονται με όλες τις βιοτικές λειτουργίες του ανθρώπου (π.χ. τροφή, νερό) αλλά και τα άμεσα συνεπαγόμενά τους (προστασία, αποφυγή κινδύνου κ.λπ.). Οι ορμές της σεξουαλικότητας αφορούν την αναπαραγωγή του είδους (σεξουαλική ευχαρίστηση, ηδονή κ.ά.) αλλά σχετίζονται γενικότερα και με τη δημιουργία δεσμών αγάπης, φιλίας και εξοικείωσης (γι' αυτό και αναφέρονται και ως ορμές αγάπης). Έτσι, στις ορμές της ζωής αποδίδονται, εκτός απ' την επιβίωση και την αναπαραγωγή, η δημιουργία ομάδων στη βάση κοινών στόχων, ενδιαφερόντων ή αγάπης, καθώς και η κοινωνία η ίδια. Τέλος, οι ορμές της επιθετικότητας είναι αυτές που επιδιώκουν την καταστροφή ή ακόμη και τον θάνατο. Κατευθύνονται είτε προς τα έξω, εκδηλώνοντας τάσεις κυριαρχίας και επιθετικότητας προς ό,τι περιβάλλει το άτομο, είτε προς τα μέσα, προς τον ίδιο τον εαυτό (π.χ. αυτοκαταστροφή ή και αυτοκτονία). Πάντως, δεδομένου ότι υπάρχει ήδη η ισχυρότατη ορμή της αυτοσυντήρησης, η επιθετικότητα διαχέεται συνήθως προς τα έξω και σπανιότερα προς το ίδιο το άτομο.

Θα μπορούσαμε ίσως να συνδέσουμε την ορμή της επιθετικότητας με την αίσθηση αδυναμίας του ανθρώπινου όντος. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγεί η παρατηρημένη εκδήλωση δυσaráσκειας και επιθετικότητας του μικρού παιδιού όταν διαπιστώνει ότι είναι αδύναμο βιολογικά και εξαρτώμενο από τους άλλους. Εξάρτηση που του είναι όμως επιβεβλημένη αν θέλει να επιβιώσει. Έτσι, η αναγκαιότητα της κοινωνίας του Άλλου γίνεται κατανοητή στο παιδί

ήδη από μωρό, ταυτόχρονα με την... αγανάκτηση που του επιφέρει. Ίσως το γεγονός αυτό συνδέεται με την εκδήλωση επιφυλακτικότητας ή και εχθρότητας όσων –ατόμων, ομάδων ή κρατών– αισθάνονται αδύναμοι ή για οποιονδήποτε λόγο μειονεκτικά απέναντι στους άλλους. Για παράδειγμα, οι πιο ζηλιάρηδες άνθρωποι είναι αυτοί που έχουν έντονη ανασφάλεια· επίσης, τα έθνη με συλλογικό αίσθημα κατωτερότητας αναζητούν συνεχώς τρόπους να κυριαρχήσουν ή να επιδείξουν μια οποιαδήποτε επιτυχία τους. Και ούτω καθεξής.

Σε κάθε περίπτωση, δύο βασικά συμπεράσματα για τις ορμές είναι τα εξής: **πρώτον**, στηριζόμενες σε σωματικά-βιολογικά ερεθίσματα δημιουργούν –παρεμπιπτόντως, θα λέγαμε– αντίστοιχες ψυχολογικές ανάγκες και επιθυμίες. Για παράδειγμα:

ορμή της αυτοσυντήρησης· αίσθηση ασφάλειας, ομαδοποίηση· αναπαραγωγή· αγάπη, φιλία, επιθετικότητα· άμυνα, ομαδοποίηση.

δεύτερον, αν και φαινομενικά αντικρουόμενες σε ορισμένες λειτουργίες τους, οι ορμές λειτουργούν αρμονικά και σαφώς συμπληρωματικά μεταξύ τους. Η αντιφατικότητά τους διαπιστώνεται κυρίως στον συναισθηματικό κόσμο των ανθρώπων (π.χ. συνύπαρξη αγάπης-μίσους).

Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ, αναφορικά με τον... εξανθρωπισμό του ανθρώπου, είναι η λεπτή διαφορά που ξεχωρίζει την ορμή από το ένστικτο, καθώς οι έννοιες χρησιμοποιούνται ευρέως ως συνώνυμες. Ο όρος ένστικτο συνδέεται στενά με τις βιολογικές και αναγκαίες λειτουργίες του οργανισμού, χωρίς τις οποίες θίγεται η επιβίωσή του. Είναι μία απόλυτη σχέση ερεθίσματος και ικανοποίησής του που δεν διαμεσολαβείται από καμία άλλη παράμετρο: πεινάω= θα φάω (ό,τι και να γίνει). Οι ορμές έχουν την ίδια ακριβώς βάση, αλλά διαφέρουν κατά το ότι μπορούν να διαμεσολαβηθούν λογικά, κοινωνικά κ.λπ. Είναι προφανές ότι τα ένστικτα αναφέρονται στα ζώα και οι ορμές στους ανθρώπους, αφού η διαφορά των δύο έγκειται στη δυνατότητα *λογικής διαμεσολάβησης*. Δηλαδή: πεινάω= θα (προσπαθήσω να) φάω¹⁰.

Αυτή είναι μια λεπτομέρεια, αλλά εξόχως σημαντική, διότι σε αυτή στηρίζεται η προσπάθεια εξύψωσης του ανθρώπου σε ένα άλλο επίπεδο, ανώτερου του ζώου (πνευματικώς): η λογική διαμεσολάβηση των ορμών και η συνακόλουθη μετουσίωσή τους (μετάλλαξή τους) σε κάτι πιο ευγενές. Το ζώο όταν πεινάει θ' αρπάξει την τροφή του. Όταν έρθει η ώρα ν' αναπαραχθεί, θα προσεγγίσει το θηλυκό. Στον άνθρωπο γίνονται και αυτά, αλλά υπάρχουν

10. Ο ίδιος ο Φρόντ αναφερόταν σε ορμές (drives), ενώ χρησιμοποίησε τον όρο *instinkt* για τα ζωικά ένστικτα. Η λανθασμένη μετάφραση του όρου απ' τα γερμανικά σε *instinct* στην αγγλική έκδοση του έργου του επικράτησε έκτοτε.

και επιπλέον διαδικασίες. Για παράδειγμα, η εργασία γίνεται κατ' αρχάς για την τροφή, αλλά έχει και το στοιχείο της δημιουργίας, της ευχαρίστησης (όταν έχει δημιουργία) και του ευγενούς ανταγωνισμού (άμιλλα). Έτσι, οι εγωιστικές τάσεις του ανθρώπου δίνουν αφορμή για εξέλιξη. Οι ορμές μετουσιώνονται. Η αναπαραγωγή, επίσης, γίνεται φλερτ, έρωτας, παιχνίδι. Και ούτω καθεξής.

Το μεγαλύτερο ζήτημα της μετουσίωσης των ορμών, δηλαδή της διοχέτευσής τους μέσω άλλων, διαφορετικών ενεργειών, μας προβληματίζει όσον αφορά κυρίως τις επιθετικές ορμές. Αυτές είναι απολύτως αναγκαίο να μετουσιώνονται σε κάτι άλλο για να μπορεί να υπάρξει η κοινωνία των ανθρώπων. Αλλιώς γίνεται κοινωνία των ζώων. Δηλαδή ζούγκλα. Η *ζούγκλα* δεν είναι μια κοινωνία χωρίς κανόνες, όπως ίσως να νομίζει κανείς. Είναι όμως μια κοινωνία όπου ισχύει *ένας κανόνας*: αυτός του πιο *ισχυρού*. Φυσιολογικό· για τα ζώα! Για τους ανθρώπους, όμως, που διαθέτουν λογική, οι κανόνες απαγορεύουν στην καθημερινότητα (τους) τις εκδηλώσεις σωματικής ισχύος χάριν της κοινωνικής συνύπαρξης.

Για να κατανοήσει κανείς ακριβώς τη διαφορά ενστίκτου και ορμής, άρα και τις δυνατότητες εξανθρωπισμού, αρκεί να σκεφτεί τη συμπεριφορά των ζώων. Ένας σκύλος, για παράδειγμα, που δεν έχει ζευγαρώσει και το σεξουαλικό του ένστικτο βρίσκεται στα... κόκκινα, είναι δυνατόν να ορμήσει κάνοντας τη χαρακτηριστική κίνηση σαν να είναι με σκυλίτσα – έστω και στον αέρα¹¹! Αυτό είναι το σεξουαλικό ένστικτο στα ζώα. Από τον άνθρωπο, φυσικά, δεν περιμένουμε τέτοια συμπεριφορά. Όσους, για παράδειγμα, επιτίθενται σε άλλους χωρίς την απαραίτητη κοινωνική διαμεσολάβηση στη σκέψη τους (βιαστές, παιδεραστές, κτηνοβάτες) τους αποκαλούμε «κτήνη». Ο χαρακτηρισμός αυτός, που υποβιβάζει τον άνθρωπο στην κατηγορία του ζώου, προκαλείται ακριβώς όταν ο άνθρωπος φέρεται ως ζώο, δηλαδή με ενστικτώδεις ενέργειες και όχι ορμητικές. Μάλιστα, είναι ιδιαιτέρως υποτιμητικό να αποκαλείται κάποιος «κτήνος», δηλαδή κατατάσσεται σε κατηγορία υποδεέστερη και από το ζώο, ακριβώς επειδή θα μπορούσε να μην είναι ζώο αλλά παρέμεινε σε αυτή την κατηγορία. Πιο ήπια αντιμετωπίζονται όσοι απλώς φερθούν με τρόπο ανάρμοστο προς τους γύρω τους: τους αποκαλούμε... γαϊδούρια. [Τα καημένα τα γαϊδουράκια!]

Όπως γίνεται κατανοητό, αυτή η δυνατότητα κάποιου να γίνει άνθρωπος ή να παραμείνει ζώο είναι καθοριστική για την κρίση μας απέναντί του. Όσο περισσότερες δυνατότητες έχει κάποιος και δεν τις εκμεταλλεύεται, τόσο πιο κατακριτέος καθίσταται. Δηλαδή, ένας βοσκός απομονωμένος στο βουνό με το κοπάδι του δεν θα μας έκανε ιδιαίτερη εντύπωση αν οι τρόποι του ήταν

πιο... brutal, όπως λέμε. Αντίστοιχα, ένας μορφωμένος και καλλιεργημένος άνθρωπος, μεγαλωμένος σε κοινωνικά πολιτισμένο περιβάλλον, προκαλεί τον χαρακτηρισμό «υπάνθρωπος» όταν εγκληματεί βάνανυσα εναντίον άλλων. Αυτό επειδή η ανατροφή του μέσα στις καλύτερες προϋποθέσεις δεν του δίνει κανένα ελαφρυντικό για τη μη αξιοποίησή τους. Απ' αυτή την άποψη, ο επιστήμονας και γιατρός Μένγκελε που έκανε πειραματόζωα τους Εβραίους στο Άουσβιτς είναι προφανώς πολύ περισσότερο καταδικαστέος από έναν ερημίτη βιαστή ή έναν απομονωμένο κανίβαλο!

→ Αλαζονεία: η βλακεία των έξυπνων!

Συνεπώς, ο άνθρωπος είναι ένα ζώο που γεννιέται με τη *δυνατότητα* εξ-ανθρωπισμού του. Η δυνατότητα αυτή βρίσκεται στη λογική και μπορεί να καλλιεργηθεί. Η καλλιέργειά της γίνεται *μόνο μέσω της επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους*. Η επικοινωνία αυτή είναι που κινητοποιεί τη λογική. Για την πρωτεύουσα σημασία της επι-κοινωνίας θα αναφέρω μόνο τούτο.

Κατά καιρούς έχουμε ακούσει για παιδιά που είχαν χαθεί στο δάσος ή στη ζούγκλα, τα οποία ανακαλύφθηκαν αργότερα μεγαλωμένα από ζώα (λύκους, αρκούδες και χιμπατζήδες κυρίως). Από συγκριτικές μελέτες που έχουν γίνει σχετικά με τη μετέπειτα πορεία των παιδιών, προκύπτει ότι ποτέ δεν κατάφεραν να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο. Μάλιστα, τα περισσότερα απ' αυτά πέθαναν, αφού πέρασαν ορισμένο χρονικό διάστημα σε ιδρύματα. Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό είναι ότι δεν κατάφεραν ποτέ να διατυπώσουν έναρθρο λόγο και, επίσης, ότι στη συντριπτική τους πλειονότητα δεν περπάτησαν ποτέ στα δύο πόδια! Φαίνεται πως ο άνθρωπος, σε όλες τις εκφάνσεις του, δεν γεννιέται αλλά γίνεται!

Οι έρευνες αυτές μας οδηγούν σε δύο βασικά συμπεράσματα. Το πρώτο είναι η *καθοριστική* σημασία της ανατροφής για τη μετέπειτα πορεία του ανθρώπου. Ήδη γνωρίζαμε απ' την ψυχανάλυση πως το σημαντικότερο κομμάτι του χαρακτήρα του παιδιού διαμορφώνεται ως τα 5 του χρόνια. Όμως εδώ βλέπουμε πως ακόμα και βασικές λειτουργίες, όπως το αν θα περπατήσει, μαθαίνονται στα πρώτα χρόνια της ζωής του. Το δεύτερο, συναφές συμπέρασμα, είναι η σημασία της *επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους* για την ανάπτυξη των νοητικών ικανοτήτων ενός παιδιού. Δηλαδή, η νόησή του υπάρχει σε μια λανθάνουσα κατάσταση. Είναι, θα λέγαμε, stand-by, σε αναμονή. Το αν θα λειτουργήσει εξαρτάται απ' το αν κάποιος θα... πατήσει το κουμπί – και πόσο συχνά!

Κι έτσι κατανοούμε πως, ενώ η φύση του ανθρώπου είναι αντικοινωνική ως ζωική, είναι ταυτόχρονα κοινωνική ως ανθρώπινη! Όμως και οι δύο υπάρχουν μέσα μας.

Επαφή, συζήτηση, πληροφόρηση, αναζήτηση, μέθεξη. *Επικοινωνία*. Ο εξανθρωπισμός ως μια συνεχής διαδικασία και όχι δεδομένο της ζωής.

* * *

Η αφορμή για τη μεγάλη αυτή ανάλυση περί ανθρώπινης φύσης και εξανθρωπισμού ήταν η αντίσταση στην καλλιεργούμενη βλακεία και στην έμφυτη ροπή προς την άμεση (χωρίς διαμεσολάβηση δηλαδή) ικανοποίηση των ορμών. Ας το πούμε απλά. Υπάρχει μέσα μας η ροπή προς το καλό και το κακό. Το τι θα επιλέξουμε είναι καθαρά δικό μας θέμα. Αλλά, η επιλογή δεν είναι «εφάπαξ»: είναι μια συνεχής πρόκληση. Και μάλιστα με απεριόριστες «γκρίζες ζώνες»!

Η καλλιεργούμενη βλακεία είναι ουσιαστικά η συστηματική και οργανωμένη περιχαράκωση της λογικής και η *επιλεκτική* ενθάρρυνση των ορμών/ενστίκτων! Η οποία, επειδή υπάρχει ήδη η έμφυτη –άρα πανίσχυρη– ροπή προς αυτά, είναι αρκετά επιτυχής.

Η προπαγάνδα πάντα απευθύνεται στο θυμικό, στα πάθη και στις ορμές των ανθρώπων. Παράδειγμα: όταν οι διαχειριστές της εξουσίας κλέβουν τα ταμεία των εργαζομένων, στρέφουν ξαφνικά το ενδιαφέρον του κόσμου στα Σκόπια, στην Τουρκία, στον όποιο *εν δυνάμει* εχθρό¹². Οι Άλλοι που... μας επιβουλεύονται είναι η απειλή. Και οι ανόητοι συσπειρώνονται βρίσκοντας *άλλοθι* σε μια πολιτική που καλλιεργεί τα πάθη (την επιθετικότητα προς τον Άλλον) αντί για τη λογική.

Αλλά οι ελέφαντες δεν μπορούν να κρυφτούν πίσω απ' τις παπαρούνες! Κι επειδή δεν είναι όλοι βλάκες, τους έχουμε πια καταλάβει. Αυτό βέβαια δεν αρκεί για την έξοδο από τη βλακεία – την κατάσταση βλακείας. Απαιτείται και η αντίστοιχη δράση. Αυτή που αποδεικνύει πως... καταλάβαμε!

Θα πρέπει βέβαια να συμπληρώσουμε και κάτι ακόμη. Όπως είπαμε, η κοινωνική συμβίωση απαιτεί κανόνες στους οποίους όλοι συμφωνούν ώστε να προστατεύεται η κοινωνία από τις επιβουλές – τις δικές μας και των άλλων. Επίσης, ο εξ-ανθρωπισμός προϋποθέτει ανάπτυξη της λογικής. Μάλιστα, οι κοινωνικοί κανόνες πρέπει οι ίδιοι να είναι προϊόντα της λογικής που σκοπό έχει να προστατέψει την κοινωνία απ' τις καταστροφικές ορμές μας. Κανένας άλλος κανόνας δεν πρέπει να γίνεται παραδεκτός. Απεναντίας, αν

12. Οι εχθροί υπάρχουν *εν δυνάμει* και σκοπίμως μάς μαθαίνεται απ' όταν γεννιόμαστε ποιοι είναι. Αυτό ώστε να υπάρχουν σε λανθάνουσα κατάσταση και να γίνει η επίκλησή τους όταν και όποτε «χρειαστεί» χωρίς να πρέπει να κατασκευαστούν

αναπτύσσεται η νόηση και η κριτική ικανότητα, οι άνθρωποι θα μπορούν από μόνοι τους να επιβάλλουν αυτο-λογοκρισία στις αντικοινωνικές τους ορμές. Σε κάποιο βαθμό φυσικά.

Συνεπώς, οι κανόνες πρέπει να περιορίζονται σ' αυτό: στην προστασία των ατόμων απ' την τυχόν επιστροφή κάποιου στη ζωώδη κατάσταση. Οποιοσδήποτε άλλος κανόνας είναι περιοριστικός για την ελευθερία του ατόμου. Όμως, ο κάθε περιορισμός του ατόμου στρέφεται κατά της ελεύθερης ανάπτυξης της νόησής του. Διότι θέτει όρια που δεν χρειάζονται. Βάζει στεγανά χωρίς να απαιτούνται.

Ελευθερία του ατόμου σημαίνει κατ' αρχήν την ατομική επιλογή στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας. Διότι, κριτική ικανότητα μόνο ως ατομική επιλογή μπορεί να υπάρχει. Η παραμικρή καθοδήγηση ή περιορισμός παραβιάζει την *ελεύθερη ατομική επιλογή*. Κατά συνέπεια, στερεί το άτομο απ' τον εξανθρωπισμό του. Η καταπίεση, ο περιορισμός, η καθοδήγηση, οι κανόνες που δεν χρειάζονται είναι αλυσίδες που κρατούν τον άνθρωπο δεμένο στη ζωώδη του φύση. Χωρίς καν σεβασμό προς αυτήν. Αντίθετα, η ελευθερία είναι ένα όχημα εξανθρωπισμού. Με σεβασμό στη φύση του, χωρίς να αποκόβεται απ' αυτήν.

«επί τόπου». Έξοχη ανάλυση αυτού του ζητήματος έχει κάνει ο Vamir D. Volkan στο βιβλίο του *The Need to Have Enemies and Allies* [Η Ανάγκη να έχεις Εχθρούς και Συμμάχους], New Jersey: Jason Aronson Inc., 1988 (αλλά και στο ομώνυμο άρθρο του στο *Political Psychology*, 6 (2): 220-247, 1985). Όπως υποστηρίζει, το εγώ εξωτερικεύει τα μη ενσωματωμένα και ανεπιθύμητα κομμάτια του σε ορισμένες «διαρκέις, κοινές “δεξαμενές” [durable, shared reservoirs], υπό την καθοδήγηση της μητέρας» (Volkan 1988: 31). Αποκαλεί αυτές τις δεξαμενές «κατάλληλους στόχους για εξωτερίκευση» (suitable targets of externalisation), δηλαδή στόχους (αντικείμενα, άτομα, ομάδες) που είναι ιδανικοί για να μετατεθούν πάνω τους οι εικόνες, συναισθήματα κ.λπ. που το εγώ θέλει να εξωτερικεύσει. Αυτές οι δεξαμενές είναι κοινωνικά, κυρίως, αλλά και πολιτικά προσδιορισμένες. Αρχικά, τα παιδιά μαθαίνουν από την οικογένεια και το άμεσο περιβάλλον ότι τους επιτρέπεται να εξωτερικεύουν εικόνες και συναισθήματα σε συγκεκριμένους στόχους, πρακτική που επιφέρει ομοιομορφία και προβλεψιμότητα όσον αφορά τη συγκεκριμένη συμπεριφορά (Volkan 1988:32). Αυτά τα αντικείμενα, άτομα κ.λπ., οι κατάλληλοι στόχοι για εξωτερίκευση δηλαδή, είναι χαρακτηρισμένα κοινωνικά και πολιτικά με τέτοιο τρόπο που να επιτρέπει τη μετάθεση πάνω τους των διαφόρων συναισθημάτων – αυτά είναι ταυτόχρονα και αντικείμενα συγκεκριμένων προκαταλήψεων. Με την εξωτερίκευση των καλών εικόνων και επιθυμιών δημιουργούνται οι σύμμαχοι, οι φίλοι, και με την εξωτερίκευση των κακών εικόνων δημιουργούνται οι εχθροί. Αυτή η διαδικασία εξηγεί, άλλωστε, και το γιατί η οικειότητα συνεπάρεται με την εχθρικότητα. [Η παραπάνω σύνοψη προέρχεται από το βιβλίο μου *Εθνική Ταυτότητα...* (κεφ. 2) όπου ασχολούμαι επισταμένως με το θέμα και τις διάφορες θεωρίες επ' αυτού. Παράτιθεται επίσης (εκτενέστερο απόσπασμα) στην ιστοσελίδα μου, στο http://www.nellypsarrou.com/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=1].

Με αυτή την έννοια, οι κανόνες δεν δικαιολογούνται σε καμία ηθική, ουτοπική ή άλλη βάση περί κοινωνικής τελειότητας και ανύψωσης. Η πιο ασφαλής βάση προσδιορισμού των κανόνων είναι η ρεαλιστική. Οτιδήποτε άλλο είναι μέσο εσωτερικού ελέγχου και συγκαλυμμένου καταναγκασμού. Για παράδειγμα, το «αγαπάτε αλλήλους» είναι μια ηθική επιταγή που στοχεύει στην ηθική τελειότητα του ατόμου. Δεδομένου όμως ότι οι άνθρωποι είναι εγωιστικά όντα, η επιταγή αυτή θα παραβιαστεί μέσα τους στα σίγουρα. Και οι τύψεις θα προελάσουν θριαμβευτικά· οι τύψεις είναι η ικανότερη μορφή ελέγχου.

Κι όμως, από πρακτική άποψη, η ηθική είναι αδιάφορη. Δηλαδή, δεν μ' ενδιαφέρει αν μ' αγαπάς ή με μισείς. Δεν με νοιάζουν τα κίνητρά σου, αν είναι αλτρουιστικά, εγωιστικά ή άλλα. Δεν με νοιάζει γιατί δεν με σκοτώνεις. Το μόνο που με νοιάζει είναι να μην το κάνεις. *Μην Κάνεις στον Άλλον Ό,τι Δεν Θέλεις να σου Κάνουν!* Απλά πράγματα. Κράτα την ηθική για τον εαυτό σου. Αδιάφορη μου είναι.

Επίσης: *μην κάνεις στον άλλον ό,τι θέλεις να σου κάνουν.* Μπορεί ο άλλος να έχει διαφορετικά γούστα από σένα. Ο καθένας είναι διαφορετικός. Η κάθε προσωπικότητα μοναδική. Και *σεβαστή*.

Οι κανόνες που μας εξισώνουν, μας εξομοιώνουν, μας επιβάλλουν συμπεριφορές, ηθική κ.λπ., γραπτοί ή άγραφοι, θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την ατομικότητα, τη μοναδικότητά μας. Κλείνουν το μυαλό μας σε κουτιά μέχρι να πάθει ασφυξία. Για το καλό μας. *Κοινωνική λοβοτομή.* Μαζική παραγωγή ηλιθίων. Όχι μόνο απ' τους νόμους που ορίζουν τι να μην κάνεις, αλλά απ' το αναγκαίο συμπλήρωμά τους, τους κοινωνικούς και θρησκευτικούς κανόνες που σου επιβάλλουν αξίες και ηθική. **Κλείνει η παρένθεση!]**

Τι έλεγα λοιπόν; Α, ναι. Ότι ο Καϊάφας δεν υπάρχει πια. Ασύλληπτο! Τι πάει να πει, ο Καϊάφας δεν υπάρχει πια; Υπάρχουν κάποια δεδομένα στη ζωή. Κοιτάς τον ουρανό και ξέρεις ότι θα δεις άστρα! Η νύχτα ακολουθεί τη μέρα και η μέρα τη νύχτα. Ο ουρανός είναι μπλε. Τα δέντρα πράσινα και η γη καφέ. Το φεγγάρι, ψηλά στον ουρανό, ασημί. Οι γονείς φροντίζουν για την επιβίωση των παιδιών τους. Και οι πιγκουίνοι ζουν στον πάγο.

Κι όμως! Ο Καϊάφας και η προστατευόμενη περιοχή γύρω απ' αυτόν δεν υπάρχουν πια.

Τ' αστέρια δεν φαίνονται στον ουρανό απ' τη φωτορύπανση.

Η νύχτα φώτισε απ' τη φωτιά και η μέρα χλώμιασε απ' τον καπνό.

Τα δέντρα και το χώμα ένα χρώμα: μαύρο.

Και το φεγγάρι... κόκκινο. Χωρίς καν να δύει.

Οι γονείς υποθηκεύουν το μέλλον των παιδιών τους. Για το καλό τους.

Και το σπίτι των πιγκουίνων λιώνει λίγο-λίγο. Ιδρώνει απ' τη ζέστη. Υγρο-

ποιείται και πέφτει στη θάλασσα. Και κάνει στρώμα γλυκού νερού στον Ατλαντικό. Και σε λίγα χρόνια θ' αντιστρέψει το Ρεύμα του Μεξικού που ζεσταίνει την Ευρώπη. Και η Ευρώπη θα παγώσει. Οι άνθρωποι θα πεθαίνουν ή θα μένουν άστεγοι και θα μεταναστεύουν. Στις χώρες αυτών που τώρα είναι οι... Άλλοι, οι μετανάστες. Και οι πιγκουίνοι¹³ θα μείνουν άστεγοι και θα πεθάνουν από αστία.

Εκτός εάν... Για στάσου! Λες; Αν οι πάγοι κατακλύσουν την Ευρώπη, μήπως μεταναστεύσουν και οι πιγκουίνοι; Υπάρχει ελπίδα; Θα σωθούν;

Ένα ειρωνικό βλέμμα νιώθω να με κοιτά. Το λοξοκοιτάζω κι εγώ. «Αν δεν έχουν πεθάνει ως τότε», μου λέει. Είναι ο Δικηγόρος του Διαβόλου. Εδώ εκπροσωπεί την πραγματικότητα. «Και πώς θα ζήσουν στην Ευρώπη;», συνεχίζει ατάραχος. «Αφού δεν έχει ψάρια». Το ξέρω, έχει δίκιο. Αλλά, άσε με λίγο να χαρώ! Θα πάνε στα παράλια – Ισλανδία, Δανία, Σουηδία... Και θα ψαρεύουν εκεί! μονολογώ μέσα μου. Αλλά αυτός μ' ακούει. Τώρα μου γελά σαρκαστικά. Ξέρω τι θα μου πει και πάω να τον προλάβω. «Μην είσαι απαισιόδοξος», τον προκαλώ. «Άσε με για λίγο στο παραμύθι μου. Τόσα και τόσα μας έχουν πει. Αυτό τουλάχιστον είναι ωραίο. Και δικό μου!»

Δεν είμαι απαισιόδοξη, αρχίζει και μιλά η πραγματικότητα μόνη της μελαγχολικά και θυμωμένα παρακάμπτοντας τον ανέκφραστο Δικηγόρο. Πάντα τον ρεαλισμό, την πραγματικότητα, τον βάφτιζαν απαισιοδοξία ή κυνισμό. Ποιοι; Αυτοί που οδηγούσαν τα πράγματα σ' αυτή την αλήθεια. Όποια κι αν ήταν κάθε φορά. Και χτίζανε στην άμμο παλάτια. «Ω, τι ωραία!» χειροκροτούσαν οι παρατρεχάμενοι. «Μη χτίζετε στην άμμο παλάτια. Θα γκρεμιστούν. Να χτίσουμε ένα μικρό καλύβι με τα λίγα ξύλα που έχουμε», τους φωνάζαμε οι... κυνικοί. Κι όλοι μας αγριοκοιτούσαν επειδή τους χαλούσαμε την γιορτή. Μας κλείνανε το στόμα. Ζούσαν σε εικονική πραγματικότητα. Σαν ναρκομανείς. Κι όταν το κάστρο έπεφτε –γιατί θα έπεφτε– πάλι μας αγριοκοίταζαν. Λες και το γκρεμίσαμε εμείς. «Γρουσούζηδες», σιγομουρμούριζαν μέσ' απ' τα

13. Πρόκειται, προφανώς, για σχήμα λόγου, μιας και οι πιγκουίνοι ζουν στην Ανταρκτική. Στην Αρκτική ζει μόνο ένα είδος φτερωτών πιγκουίνων!

δόντια με μίσος. «Ελάτε να χτίσουμε την καλύβα», παροτρύνανε ξανά. Αλλά μάταια: αυτοί κλαίγανε τη μοίρα που τους χτύπησε... αναπάντεχα σκάβοντας στην άμμο για το Λυχνάρι του Αλαντίν, ενώ άλλοι, οργισμένοι, κοπανούσαν με λύσσα τα ξύλα που απόμειναν στην άμμο.

«Όχι», είπε η πραγματικότητα με φανερό τώρα πείσμα που σκέπαζε τη στεναχώρια της. «Όχι φρούδες ελπίδες. Να πατάς γερά στη γη πριν απλώσεις τα χέρια ψηλά». «Όχι φρούδες ελπίδες», μονολόγησα κι εγώ, κι ας τις είχα ανάγκη.

Μια μέρα, λοιπόν, κάποιοι βρήκε το Λυχνάρι του Αλαντίν μέσα στην άμμο. Μαζεύτηκε όλος ο κόσμος στην παραλία για να το δει. Και κάποιοι το έτριψε εν ονόματι όλων. Ένα πελώριο τζίνι βγήκε απ' το λυχνάρι, αν και κάπως παράξενα ντυμένο: με μπλε κοστούμι και κόκκινη γραβάτα. Απορούσε κανείς πώς χωρούσε στο λυχνάρι έτσι χοντρό που ήτανε. Η παραγεμισμένη κοιλιά του κόντευε να σπάσει τα κουμπιά του πουκαμίσου. Και τα προγούλια εξείχαν πάνω απ' τον γιακά. Το βλέμμα του ήταν απλάνες, με σακούλες κάτω απ' τα μάτια. Έμοιαζε σαν να μην καταλάβαινε ακριβώς πού βρισκότανε.

Ξάφνου το βλέμμα του, αν και παρέμεινε στην απορία, εστίασε μπροστά και σφίγγοντας τη γροθιά είπε: «Όπου ήταν Κάστρο θα γίνει Κάστρο»! Και μετά έδειξε το σημείο όπου βρισκόταν το γκρεμισμένο Κάστρο. Οι κοντινοί παρατρεχάμενοί του, Βεζήρηδες και Αξιωματικοί, επανέλαβαν τη φράση: «Όπου ήταν Κάστρο θα γίνει Κάστρο». Και όλος ο υπόλοιπος κόσμος, σαν υπνωτισμένος, με μια φωνή επανέλαβε: «Όπου ήταν Κάστρο θα γίνει Κάστρο»! Σαν σε παραλήρημα οι άνθρωποι περικύκλωσαν το αόρατο κάστρο, λες και αυτό υπήρχε. Το χαμόγελο επανήλθε στο πρόσωπό τους. Η ψυχή τους ανακουφίστηκε. Και κάτι μαστούρηδες πιο πέρα σκουντούσαν ο ένας τον άλλον εντυπωσιασμένοι: «Ρε συ, τι πίνουν αυτοί και δεν μας δίνουν»!

Μόνο ένα παιδάκι, ένα αγοράκι περίπου 7 χρονών, με λαμπερά καστανά μαλλιά και φράντζα στο πλάι, αφού περιεργάστηκε για πολύ ώρα το θέαμα, σαστισμένο αρχικά, ίσως και λίγο τρομαγμένο –σαν ζόμπι του φαινόταν το ομοιόμορφο υπνωτισμένο πλήθος– είπε δυνατά: «Μα πού είναι το Κάστρο; Δεν βλέπω κανένα Κάστρο»!

Η αθώα καθάρια φωνή του έπεσε σαν κεραυνός στην ξαστεριά! Η εικόνα πάγωσε. Όλοι είχαν γυρίσει μονομιάς και το κοιτούσαν με μάτια ορθάνοιχτα και σαστισμένα. Εχθρικά! Το παιδί τρόμαξε. Έκανε ένα βήμα προς τα πίσω. Και τότε άρχισαν όλοι μαζί να μιλούν και να αλαλάζουν. Πρώτος ο βεζήρης, είπε: «Τι εννοείς δεν βλέπεις κανένα Κάστρο; Με ποιους είσαι εσύ;», ρώτησε απειλητικά. «Ναι, ναι, με ποιους είσαι; Με ποιους είσαι;», επανέλαβε το πλήθος. «Μα...», ψέλλισε το παιδί. «Μήπως εσύ έριξες το Κάστρο;», προέτεινε την ξιφολόγχη του ο Αξιωματικός, ο Στρατηγός Άνεμος. «Ναι, ναι», πετάχτηκε μια ήσυχη ως τότε κυρία, «δεν ήταν πουθενά μαζί μας

όταν σκάβαμε στην άμμο. Μήπως ήταν με τους Άλλους;». «Με τους Άλλους, με τους Άλλους», επανέλαβε το πλήθος.

Το παιδάκι, παρά την αθωότητά του, καταλάβαινε καλά πως είχε μπλέξει άσχημα. Τότε, για καλή του τύχη, μια καλή κυριούλα, με καλόκαρδο χαμόγελο και φαρδύ μέτωπο, που φορούσε μια μακριά μπλε φούστα και τα χέρια της ήταν πλατιά, σαν φτυάρια, πήγε κοντά στο παιδί. Με μια προστατευτική κίνηση έβαλε το χέρι της μπροστά του, προέτεινε το σώμα της προς το πλήθος και είπε: «Όχι, δεν ακούσατε καλά. Δεν είπε κάτι τέτοιο. Έτσι δεν είναι παιδί μου;», και κοίταξε στα μάτια το παιδί που εξακολουθούσε να κοιτά, τώρα ακόμα πιο σαστισμένο. «Όπου ήταν Κάστρο θα γίνει Κάστρο! Αυτό ήθελε να πει», τους είπε και ξανακοίταξε το τρομαγμένο αγόρι βαθιά στα μάτια: «Έτσι δεν είναι παιδί μου;».

Το μικρό αγόρι δεν ήξερε τι να κάνει. Γνώριζε πολύ καλά τι είχε πει! Έβλεπε όμως πως θα έβρισκε τον μπελά του. Και η καλή κυρία το ενέπνεε μ' εμπιστοσύνη. «Πες το», το παρότρυνε ξανά. «Όπου ήταν Κάστρο, θα γίνει Κάστρο!» Όλοι κρέμονταν απ' τα χείλη του.

Δίστασε. Μήπως να έχουν δίκιο όλοι αυτοί; σκέφτηκε μέσα του. Μπορεί να μην είδα καλά... «Όπου ήταν Κάστρο θα γίνει Κάστρο!», είπε χαμηλόφωνα και δειλά. Ακούγοντας τη φωνή του, σαν σε αυθυποβολή, σκέφτηκε ξανά. Αν είχα δίκιο δεν θα συμφωνούσε κάποιος μαζί μου; Για να μην μιλήσει κανείς, πάει να πει πως λάθος έκανα. Βλάκες είναι όλοι οι άλλοι που δεν μιλάνε κι εγώ ο έξυπνος; Με αυτές τις σκέψεις αναθάρρησε. «Όπου ήταν Κάστρο θα γίνει Κάστρο!», είπε τώρα δυνατά. Και ήξερε πως την επόμενη φορά θα το σκεφτεί καλά πριν μιλήσει. «Όπου ήταν Κάστρο θα γίνει Κάστρο!», είπε τώρα ικανοποιημένο το ομοιόμορφο πλήθος!

Εκεί όπου τα όρια υπερβαίνονται...

Η κατάσταση βλακείας, όπως την περιγράψαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν είναι φυσικά δεδομένη. Μια πράξη βλακείας δεν αρκεί για να χαρακτηρίσει κάποιον ως βλάκα. Όλοι μας έχουμε υποπέσει σε μια τέτοια κατάσταση στη ζωή μας. Κατάσταση όπου δεν καταλαβαίνουμε ή δεν θέλουμε να καταλάβουμε, ο καθένας για τους λόγους του. Μόνο η παρατεινόμενη και συνεχής υπαναχώρηση στη βλακεία μπορεί να χαρακτηρίσει κάποιον γενικώς.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η κατάσταση βλακείας είναι ευρέως διαδεδομένη. Δυστυχώς, αυτό δεν είναι ένα «προνόμιο» του ελληνικού λαού, καθώς και σε πολλούς άλλους λαούς, αν όχι σε όλους, ο πληθυσμός μοιάζει να είναι μοιρασμένος στους βλάκες και σ' αυτούς που δεν είναι ή προσπαθούν να μην είναι ή πάντως αναγνωρίζουν τον κίνδυνο της ηλιθιότητας και αγωνιούν να της ξεφύγουν – άλλοτε επιτυχώς κι άλλοτε όχι. Δεν βοηθάνε και οι συνθήκες άλλωστε και γι' αυτό η κάθε προσπάθεια είναι σεβαστή, εν τέλει. Όμως, επειδή όλα έχουν και τα όριά τους, θα περίμενε κανείς και ανάλογα όρια στην ανοχή των Αργιτών. Κι όμως!

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή. Ή μάλλον από κει που τ' αφήσαμε. Ύστερα από έναν χειμώνα που δεν

ήρθε. Από έναν καύσωνα που μας έβρασε το μυαλό. Από τις πυρκαγιές του Ιούνη που μας έκαψαν την ψυχή... Ύστερα από αυτά, επιστρέφουμε από μια ανάπαυλα ψυχική και σωματική και πέφτουμε κατευθείαν στον θάνατο. Κυριολεκτικά: «74 άτομα έχασαν τη ζωή τους, επλήγησαν 10 εθνικοί δρυμοί, κάηκαν 2,5 εκατ. στρέμματα δασικών και φυσικών περιοχών, χάθηκαν ζώα και οι ζημιές υπερβαίνουν τα 2 δισ. ευρώ, χωρίς να συνυπολογίζεται η απώλεια των υπηρεσιών που προσφέρει το δάσος», όπως αναφέρουν οι Οικολόγοι Πράσινοι σε ανακοίνωσή τους.

Παραθέτω ενδεικτικά αποσπάσματα από διάφορα δημοσιεύματα και δηλώσεις επιστημόνων που δημοσιεύτηκαν στο διάστημα Ιουλίου-Οκτωβρίου 2007, αντί άλλης περιγραφής για την καταστροφή:

- «Περισσότερα από 2 δισ. ευρώ αναζητεί η κυβέρνηση για να κλείσει το φετινό προϋπολογισμό λόγω των πυρκαγιών».
- «Η καταστροφή στη μελισσοκομική χλωρίδα, στα φυτά που παράγουν μέλι και γύρη είναι ανυπολόγιστη... καθώς έχουν καεί πεύκα, ρείκια, κουμαριές, θυμάρια, φασκόμηλα, όλη η αρωματική χλωρίδα, ειδικά της Μάνης. [...] Με τις φωτιές οι μέλισσες έφυγαν από τις κυψέλες και αποδυναμώθηκαν τα μελίσσια».
- «Η καταγραφή ολοκληρώθηκε και έδειξε ότι τα κτήρια που έχουν υποστεί ζημιές ανέρχονται στα 2.940. Από αυτά τα 1.705 έχουν καταστραφεί ολοσχερώς και τα 847 είναι κατοικίες, ενώ τα υπόλοιπα είναι δημόσια κτήρια, εκκλησίες, αποθήκες και βοηθητικοί χώροι».
- «850 οι άστεγες οικογένειες».
- «Στάχτη έγιναν 1.772.654 στρέμματα στην Πελοπόννησο, εκ των οποίων 781.042 (41%) αφορούν αγροτικές καλλιέργειες και 975.179 (55%) δασικές εκτάσεις. [...] Στην περίπτωση της Πάρνηθας, η καμένη έκταση υπολογίστηκε στα 50.400 στρέμματα».
- σύμφωνα με την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, «στην ορεινή περιοχή της Αιγιαλείας και στον Ταΰγετο, έχουν καταγραφεί σπάνια αρπακτικά είδη, όπως το χρυσογόρακο, ο μπούφος, η αετογερακίνα, ο πετρίτης, ο χρυσαετός, ο φιδαιτός και ο σπιζαετός. Τα είδη αυτά σχηματίζουν πολύ αραιούς πληθυσμούς και είναι πιθανό να επηρεαστούν από τις φωτιές, ιδίως εξαιτίας της μείωσης της λείας τους (μικροθηλαστικά, πουλιά) στις καμένες ζώνες».
- «Τα ελάφια σε ένα οικοσύστημα χωρίς θηρευτές θα οδηγηθούν μαθηματικά στην εξαφάνισή τους, πόσο μάλλον έπειτα από μια μεγάλη πυρκαγιά».
- «Ο αριθμός των πυρκαγιών από τις 24 Ιουνίου μέχρι τις 17 Ιουλίου, για τα έτη 2006 και 2007, παρουσιάζει αύξηση ακόμα και 328%».

Σύμφωνα με έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, πρόκειται για τη μεγαλύτερη καταστροφή από πυρκαγιές στην Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες και την τέταρτη χειρότερη καταστροφή από το 1871! Σημειώνεται επίσης ότι «ενώ την περίοδο 2000-2006 στην Ελλάδα είχε σημειωθεί μόνο το 6% των καταστροφών, από πλευράς καμένων εκτάσεων, στο σύνολο των πυρκαϊών όλης της Ευρώπης, το ποσοστό αυτό εκτοξεύθηκε το 2007 στο 55%! Βασική αιτία της καταστροφής θεωρείται “η ανυπαρξία προληπτικών διαδικασιών αλλά και ειδικών επιχειρησιακών σχεδίων” για την αντιμετώπιση της κατάστασης. “Οι πυρκαϊές του 2007 αποκάλυψαν την αποτυχία των ελληνικών αρχών να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα με τη δημιουργία δασικών οδών, αλλά και αντιπυρικών ζωνών”»¹.

Και δεν έφτανε η θλίψη και η αγανάκτηση που προκαλούσαν από μόνα τους τα παραπάνω γεγονότα, είχαμε ν’ αντιμετωπίσουμε και την αποκρουστική χυδαιότητα των αιρετών αντιπροσώπων αυτής της χώρας. Αιρετών που, στην πράξη, μόνο αιρετοί δεν είναι. Αυτών που, αφού υπέθαλψαν την πυρκαγιά ποικιλοτρόπως, συνθηκολόγησαν με τη γελοιότητα για να δικαιολογήσουν την αχρηστία ή τη σκοπιμότητα (θα εξετάσουμε σε λίγο τι απ’ τα δύο ήταν), και πάτησαν πάνω στον θάνατο και αθώων ανθρώπων για να επανεκλεγούν στο αξίωμα του βουλευτή. Όχι στο λειτούργημα. Στο αξίωμα. Όταν οι σχέσεις συνεργασίας γίνονται σχέσεις εξουσίας, τίποτα καλό δεν μπορεί να προκύψει – είτε είναι διαπροσωπικές, ερωτικές ή πολιτικές.

Σε τι ακριβώς συνίσταται η χυδαιότητα; Θα την περιγράψω συνοπτικά, καθώς τα στοιχεία είναι γνωστά για όσους ενδιαφέρονται.

• Κατ’ αρχάς, τα γεγονότα και οι αντιδράσεις της κυβέρνησης έναν μόλις μήνα πριν. Τότε που κυκλοφόρησε το πιο σύντομο ανέκδοτο της φετινής χρονιάς δια στόματος πρωθυπουργού –το γνωστό «Όπου ήταν δάσος θα ξαναγίνει δάσος»– και κήρυξε(;) αναδασωτέες όλες τις καμένες περιοχές. Ίσως νομίζει κανείς πως όταν ο πρωθυπουργός προβαίνει σε μια τέτοια δήλωση, μεριμνά ταυτόχρονα και για την υλοποίησή της ή ότι αυτή έχει αυτόματη ισχύ. Όμως, στην πραγματικότητα, η δήλωση του πρωθυπουργού, η οποία δήλωση, δεν έχει καμία δεσμευτική αξία αν δεν συνοδεύεται από τις ανάλογες νομοθετικές και διοικητικές πράξεις. Έτσι και για την κήρυξη ανα-

1. Από την έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Το Βήμα* στις 25/05/2008 (σελ. Α42). Μάλιστα, στις αιτίες αναφέρονται, η επιλογή της κυβέρνησης να αναθεωρήσει το άρθρο 24 για τα δάση, η έλλειψη κτηματολογίου, η ανεξέλεγκτη οικιστική ανάπτυξη και τα λάθη του κρατικού μηχανισμού.

δάσωσης πρέπει, εντός προθεσμίας 2 μηνών, ο αντίστοιχος περιφερειάρχης να εκδώσει τη σχετική απόφαση αναδάσωσης. Για να δούμε, τι απόφαση εκδόθηκε σχετικά;

Ο περιφερειάρχης Αττικής κ. Χαράλαμπος Μανιάτης εξέδωσε την απόφαση 3220 (που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης στις 25/7/2007) με την οποία κηρύσσεται αναδασωτέα η καμένη γη των 36.158 στρεμμάτων της Πάρνηθας με την εξαίρεση 62,59 στρεμμάτων. Αυτά τα 62 στρέμματα που κήκταν στην πρόσφατη πυρκαγιά είχαν δοθεί ως μέρος μιας ευρύτερης έκτασης στο Καζίνο το 2003 με τον νόμο 3139 για να τα χρησιμοποιήσει κατά το δοκούν. Κι έτσι, τα 62 στρέμματα απ' αυτά που κήκταν στη φωτιά, δεν εμπίπτουν στα αναδασωτέα διότι, σύμφωνα με την απόφαση του κ. Μανιτάκη, «βρίσκονται σε νόμιμη αλλαγή χρήσης». Δηλαδή, το 2003 επί κυβέρνησης «εκσυγχρονιστικού» ΠΑ.ΣΟ.Κ. παραχωρήθηκε αυτή η γη στο Καζίνο, το 2007 η Πάρνηθα κήκε και, επί κυβέρνησης «σεμνής και ταπεινής» Νέας Δημοκρατίας δίνεται η έκταση προς οικοδόμηση. Οικοδόμηση που δεν μπορούσε να γίνει πριν, αφού ήταν δάσος. Τώρα γίνεται! Αφού το δάσος κήκε.

Παρεμπιπτόντως, η εταιρεία Ελλάκτωρ (η «μητρική» εταιρεία του ομίλου Μπόμπολα) έχει αναλάβει τη διοίκηση και διαχείριση του καζίνο Mont Parnes καθώς και των ξενοδοχείων Mont Parnes και Ξενία. Επίσης συμμετέχει με 30% στην εταιρεία Athens Resort Casino Ανώνυμη Εταιρεία Συμμετοχών, η οποία κατέχει το 49% των μετοχών της μεικτής πλέον εταιρείας Ελληνικό Καζίνο Πάρνηθας Α.Ε.

- Έναν μήνα περίπου μετά, και ενώ οι πυρκαγιές σε Εύβοια και Πελοπόννησο μαίνονταν σε πλήρη εξέλιξη, ο δήμαρχος Αθήνας κ. Νικήτας Κακλαμάνης και ο υπουργός Δημόσιας Τάξης κ. Βύρωνας Πολύδωρας άρχισαν να μιλούν στα τηλεοπτικά κανάλια περί «ασύμμετρης απειλής». Ο όρος είχε πρωτοχρησιμοποιηθεί από έναν άλλον... ευφυή πολιτικό, τον κ. Τζωρτζ Μπους μετά την επίθεση της Αλ Κάιντα(;) το 2001, και έκτοτε χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει τη διεθνή τρομοκρατία. Η λέξη «ασύμμετρη» υποδηλώνει τόσο το αναπάντεχο της επίθεσης όσο και το ανορθόδοξο των μέσων που αυτή χρησιμοποιεί. Βέβαια, συνήθως όταν χρησιμοποιείται απ' τους πολιτικούς σε τέτοιες περιπτώσεις έχει σκοπό να αποπροσανατολίσει τη συζήτηση από τα πραγματικά αίτια, να φοβίσει τον κόσμο και να αποκρύψει την ανικανότητα ή απροθυμία των επιφορτισμένων με την ευθύνη της προστασίας τους να συντελέσουν το χρέος τους. Συχνά δε και την υπαιτιότητά τους στο ίδιο το γεγονός.

Έτσι, δεν πρόκειται περί βλακείας του κάθε «αιρετού», αλλά περί στοχευμένης και συντονισμένης ενέργειας αποπροσανατολισμού. Σε αυτή την περίπτωση, οι μη-ευφυείς είναι όσοι επαναπαύονται στα περί ηλιθιότητας αυτών...

Ο κ. Πολύδωρας, ως υπουργός Δημόσιας Τάξης της χώρας, δεν δίστασε να υπονοήσει, χάριν εσωτερικής κατανάλωσης, την ύπαρξη σχεδίου τρομοκρατών που «επιβουλεύονται την χώρα μας», παρόλο που αυτή η δήλωση θα έπληττε την αξιοπιστία της χώρας στο εξωτερικό αλλά και τον ίδιο τον τουρισμό που υποτίθεται ότι η κυβέρνηση επιδιώκει να ενισχύσει. Ο διεθνής μας διασυρμός θα είχε πραγματοποιηθεί αν οι ξένοι δεν είχαν ήδη αντιληφθεί τη γελοιότητα ή σκοπιμότητα της κυβέρνησης εν όψει εκλογών και αν ο Γιώργος Παπανδρέου δεν έσπευδε, σε μια ευχάριστη και απρόσμενη αναλαμπή, να αποκαταστήσει την αλήθεια σχετικά στα διεθνή Μ.Μ.Ε. Συνεπώς, ο κ. Πολύδωρας και άλλα μέλη της κυβέρνησης έσπευσαν να γλιτώσουν τη θέση τους πατώντας πάνω στα πραγματικά εθνικά συμφέροντα. Αυτή είναι εθνική προδοσία. Το επιχείρημά τους ήταν απλοϊκό: δεν μπορεί, λέει, τόσες πυρκαγιές μαζεμένες να ξεσπούν ταυτόχρονα. Άρα... μας επιβουλεύονται, θέλουν να καταστρέψουν τη χώρα μας.

Ποιοι; θα ρωτήσει κανείς. Ποιος ξέρει; Οι... Κακοί! Και τι σημασία έχει άλλωστε; Το ερώτημα ποτέ δεν απαντιέται με σαφήνεια. Απλώς βρίσκει ισχυρό έρεισμα στο θυμικό του ελληνικού λαού που εκτονώνει το κόμπλεξ κατωτερότητάς του φαντασιωνόμενος ότι όλοι οι άλλοι τον ζηλεύουν. Και γιατί; Για τη λαμπρή ιστορία του πριν από 2500 χρόνια; Και φυσικά τον επιβουλεύονται. «Είμαστε έθνος ανάδελφο» είναι η γνωστή φράση του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Χρήστου Σαρτζετάκη, που αποτυπώνει ακριβώς την αίσθηση του Έλληνα ότι είναι μοναδικός και γι' αυτό μόνος ανάμεσα στα άλλα έθνη!

Σε αυτό σίγουρα δεν είμαστε ανάδελφοι πάντως: όλοι οι λαοί με τις ίδιες φαντασιώσεις ζουν! Όλοι. Όπως οι Έλληνες βαυκαλίζονται με την ιδέα ότι «όταν δίναμε τα φώτα του πολιτισμού οι άλλοι ζούσαν στις σπηλιές», έτσι και οι Ισραηλίτες λένε ότι «όταν εμείς χτίζαμε τον ναό του Σολόμωντα οι άλλοι έβοσκαν πρόβατα». Οι Ιρανοί επίσης θεωρούν, και διατυπώνουν με κάθε τρόπο, πως είναι το μόνο έθνος που έχει παραμείνει τόσο ομοιογενές και για τόσο πολλά χρόνια («από αρχαιολόγων χρόνων») στην ίδια χωρική κοιτίδα με σήμερα. Και ούτω καθεξής. Οι λόγοι έχουν να κάνουν με την ομάδα στην οποία ανήκει κανείς και την ταυτότητα που αυτή προσδίδει. Η ομάδα μας είναι η καλή και οι άλλες οι κακές, καθώς έτσι είμαστε κι εμείς οι ίδιοι οι καλοί και οι άλλοι οι κακοί. Προβάλλουμε στους άλλους τα δικά μας αρνητικά για να διατηρήσουμε την εικόνα τελειότητάς μας. Και, κυρίως, για να διατηρηθεί η ενότητα της ομάδας μας: διότι, κάπου πρέπει να εκτονωθούν οι ορμές της επιθετικότητας. Και, όσο πιο συν-γενής είναι η άλλη ομάδα τόσο πιο εύκολο να προβάλλουμε σε αυτήν την επιθετικότητά μας. Κι ας μας συνδέουν πιο πολλά κοινά. Ή μάλλον ακριβώς γι' αυτό.

Έτσι, λοιπόν, εκμεταλλευόμενοι το ισχυρό έρεισμα της συνωμοσιολογίας κατά των Ελλήνων, σημαντικοί κυβερνητικοί παράγοντες δεν δίστασαν να

εκθέσουν τη χώρα για μικρο-πολιτικούς σκοπούς. Και δεν ενημέρωσαν ποτέ ότι εκείνες τις μέρες καιγόταν όλη η Μεσόγειος – ως το Μαρόκο.

Φυσικά, αποδοκιμάστηκαν έντονα· διότι ακόμη και η βλακεία, η σκοπιμότητα ή η χυδαιότητα έχουν τα όριά τους. Κι ευτυχώς, υπάρχουν ακόμα και ανάμεσά τους πιο διορατικοί άνθρωποι ενίοτε: μέλος της κυβέρνησης, ο υπουργός Τουρισμού, κ. Δημήτρης Αβραμόπουλος, κατάλαβε τον κίνδυνο για τον τουρισμό και έσπευσε να συμμαζέψει τα πράγματα με σχετικές δηλώσεις του. Και ο συνάδελφός του, υπουργός Δημόσιας Τάξης μαζεύτηκε προς στιγμήν. Ελαφρώς, όμως, διότι σύντομα άρχισε να μιλά για τον «Στρατηγό Άνεμο» που παρεμπόδισε το έργο της πυροσβεστικής! Και αφού «καταπίεστηκε» πάλι για λίγο, ξέσπασε ξανά: το ΠΑ.ΣΟ.Κ. βρίσκεται πίσω απ' τις πυρκαγιές. Συνέκρινε τις ημερομηνίες που σημειώθηκαν οι πυρκαγιές με κάποια πολιτικά γεγονότα και, με περίσσεια οξυδέρκειας, αναρωτήθηκε: «Είναι τυχαία όλα αυτά;».

Τότε, η υπουργός Εξωτερικών κα Ντόρα Μπακογιάννη σκέφτηκε σοβαρά και συμπέρανε ότι πίσω απ' τις πυρκαγιές βρίσκονται αναρχικοί και αντιεξουσιαστές! Το συμπέρασμα ήταν τόσο φαιδρό που ακόμη και εκπρόσωπος του ΛΑ.Ο.Σ. (ο κ. Βελόπουλος) το απέρριψε ως ασόβαρο ύστερα από ερώτηση τηλε-παρουσιαστή. [Ο οποίος συνέχισε να επιμένει πάρ' όλα αυτά. Διότι η τηλεόραση έχει υπάρξει ο μεγαλύτερος σύμμαχος της γελοιότητας – εκτός λίγων λαμπρών εξαιρέσεων, που όμως δεν βρίσκονται στις καθημερινές Ειδήσεις.] Φανταστείτε πού φτάνει ο παραλογισμός του πολιτικού μας συστήματος: βουλευτής του ΛΑ.Ο.Σ. να υπερασπίζεται τους αντιεξουσιαστές απέναντι στην κυβέρνηση και τα κανάλια!

Ξένες χώρες έστειλαν βοήθεια, αλλά οι αρμόδιοι της χώρας μας την άφησαν αναξιοποίητη. Γάλλοι πυροσβέστες ανέφεραν πως τους πήγαιναν άσκοπα από δω κι από κει, χωρίς τον παραμικρό συντονισμό και οργάνωση. Επίσης, σε άτομα των ειδικών δυνάμεων του στρατού που είχαν επιστρατευτεί για να βοηθήσουν στην κατάσβεση των πυρκαγιών απαγορεύτηκε να κατέβουν προς τη δυτική Πελοπόννησο επειδή, όπως τους είπαν χαρακτηριστικά οι επικεφαλής, «θα πλήττονταν το κύρος της πυροσβεστικής»!

Ναι! Αυτό είναι ασύμμετρη απειλή! Δηλαδή, ποιο; Το μέγεθος της ανοργανωσιάς ή εγκληματικής σκοπιμότητας. Διότι, κατά τα άλλα, ήταν απολύτως αναμενόμενο ότι φέτος θα είχαμε πυρκαγιές. Οι επιστήμονες είχαν προειδοποιήσει. Γι' αυτό και ο πρωθυπουργός είχε σπεύσει να διαβεβαιώσει τον Μάρτιο του 2007 ότι έχουν ληφθεί όλα τα αναγκαία μέτρα, «για πρώτη φορά τόσο νωρίς» όπως πολύ υπερήφανα ανακοίνωσε!

Λέτε να το πίστευε; Όχι, αλήθεια, αναρωτιέμαι! Πρόκειται για σκοπιμότητα ή ανοησία; Δεν ξέρω – ακόμη. Όπως επίσης δεν ξέρω τι από τα δύο είναι πιο επικίνδυνο...

- Το αποκορύφωμα της χυδαιότητας όμως δεν το είχαμε δει ακόμα. Και το είδαμε σύντομα. Όταν η κυβέρνηση αποφάσισε να... συμπαρασταθεί στους πληγέντες! Ως άμεση βοήθεια ανακοίνωσε τη χορήγηση επιδόματος 3.000 ευρώ σε όλους, και στη συνέχεια ένα μεγαλύτερο ποσό σε όσους υπέστησαν ζημιές τα σπίτια τους. Τα χρήματα αυτά θα τα έδιναν μέσω των τραπεζών. Και, επειδή πολλοί άνθρωποι είχαν χάσει τα «χαρτιά» τους, το επίδομα θα το έπαιρναν με μια απλή υπεύθυνη δήλωση!

Ο εξευτελισμός της αξιοπρέπειας του ανθρώπου που υποφέρει σε όλο του το μεγαλείο. Οι άνθρωποι που είδαν από κοντά την απόλυτη καταστροφή έπρεπε τώρα να στηθούν απ' τα ξημερώματα σε μια ατέλειωτη ουρά για να πάρουν προεκλογική ελεημοσύνη 3.000 ευρώ από τον κρατικό προϋπολογισμό. Την ελεημοσύνη αυτή προέβαλε ως πρωτοβουλία του το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας. Χρηματοδότησε δηλαδή τον προεκλογικό αγώνα του με τα χρήματα του ελληνικού κράτους.

Φυσικά τα ευτράπελα δεν λείψανε. Πολλοί, ενεργώντας ως «λαμόγια», πήγαν να πάρουν τα χρήματα χωρίς να τα δικαιούνται, αφού δεν απαιτούνταν κανένα δικαιολογητικό. Και ο υπουργός Απασχόλησης κ. Μαγγίνας ανέφερε σχετικώς σε τηλεοπτικό δελτίο Ειδήσεων ότι, η «αντιμετώπιση αυτή δείχνει την ευαισθησία της κυβέρνησης, που για πρώτη φορά σπεύδει να αποκαταστήσει τα θύματα με τέτοια ταχύτητα», αλλά και «την εμπιστοσύνη της προς τον Έλληνα πολίτη»!

Αυτή η δήλωση ήταν άλλη μια ασύμμετρη απειλή. Μια βόμβα που έσκασε μέσ' στο μυαλό μου καταρρακώνοντας κάθε αίσθηση αξιοπρέπειας, ευαισθησίας, λογικής, προκαλώντας «παράπλευρες απώλειες» οργής και αγανάκτησης.

Αν νομίζει κανείς –ή ελπίζει ίσως– πως η εξιστόρηση της χυδαιότητας έχει λήξει, είναι (δυστυχώς) γελασμένος. Πόσο μάλλον που περιγράψω μόνο τα πιο ακραία περιστατικά, αφήνοντας κατά μέρος τις μικρότερες, αν και σημαντικές, λεπτομέρειες. Ας δούμε μαζί τα επόμενα στοιχεία – τόσο αυτά που γνωρίζουμε όλοι, όσο και κάποια λιγότερο γνωστά.

Το Δελτίο Τύπου

Δύο εβδομάδες μετά τις πυρκαγιές, και τέσσερις ημέρες πριν τις εκλογές, γίνεται η παραχώρηση 2.650 στρεμμάτων στον Δήμο Ζαχάρως. Όχι για αναδάσωση αλλά για... τουριστική ανάπτυξη. Παραθέτω ενδεικτικά το Δελτίο Τύπου που εξέδωσε η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου (Κ.Ε.Δ.) σχετικά.

Η Κ.Ε.Δ., στο πλαίσιο της πολιτικής που εφαρμόζει το Υπουργείο Οικονομικών μετά τις πρόσφατες καταστροφικές πυρκαγιές που έγιναν στην χώρα μας και ιδιαίτερα στην περιοχή της Ηλείας, καταβάλλει την μέγιστη δυνατή προσπάθεια για την επίσπευση διαδικασιών αξιοποίησης των δημοσίων ακινήτων που εμπίπτουν στα διοικητικά όρια του Δήμου Ζαχάρως, με τρόπο συμβατό στις επιθυμίες και ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Για το λόγο αυτό η Διοίκηση της ΚΕΔ προχωρά την Τετάρτη 12.09.07 στην υπογραφή Προγραμματικής Συμφωνίας για την αξιοποίηση της δημόσιας ακίνητης περιουσίας που βρίσκεται στα διοικητικά όρια του Δήμου σύμφωνα με τον Επιχειρησιακό Σχεδιασμό που έχει ξεκινήσει τους τελευταίους 12 μήνες με τον Δήμο Ζαχάρως. Η συνεργασία αφορά στην ταχεία ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων σε δημόσιο ακίνητο συνολικής έκτασης 2.593.041,80 τ.μ. και στη σύνταξη προγράμματος αξιοποίησης 780 ακινήτων που βρίσκονται στα διοικητικά όρια του Δήμου. Το 75% των εσόδων που θα προκύψουν από τις εκμεταλλεύσεις αυτές θα αποδίδονται στο Δήμο Ζαχάρως.

Ο Δήμος, με τη διαχείριση των επενδύσεων αυτών, στοχεύει στη βελτίωση και ενδυνάμωσή της αυξανόμενης τουριστικής κίνησης, μέσω της δημιουργίας τουριστικών εγκαταστάσεων υψηλής ποιότητας και χώρων αναψυχής. Τα οφέλη που θα προκύψουν για το Δήμο και την ευρύτερη κοινωνία του Νομού Ηλείας θα είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η αύξηση του εισοδήματος και οι νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες, που θα δημιουργηθούν στην περιοχή. Τέλος, η Προγραμματική Σύμβαση απαλλάσσει το Δήμο Ζαχάρως από την υποχρέωση καταβολής οποιουδήποτε οικονομικού ανταλλάγματος για την εκμετάλλευση των ακινήτων του Δημοσίου που βρίσκονται στο παραλιακό μέτωπο για τα έτη 2006 και 2007. Η συμφωνία αυτή είναι αποτέλεσμα της άμεσης αντίδρασης και ενδιαφέροντος του Δημοσίου για τις πληγείσες περιοχές και τους κατοίκους τους.

Εκ της Διοικήσεως.

Θα προβώ σε μια αναλυτική ανάγνωση του κειμένου αυτού, παρεμβάλλοντας ταυτόχρονα τα στοιχεία που το εμπλουτίζουν ουσιαστικά.

(α) Η συμφωνία ανακοινώθηκε δύο εβδομάδες μετά την καταστροφή της περιοχής από τις πυρκαγιές, γεγονός που υποδεικνύει, και αποδεικνύει, τον σχεδιασμό του καιρό πριν. Άλλωστε και το Δελτίο Τύπου μιλά για 12μηνο σχεδιασμό που έχει προηγηθεί. Το ζήτημα είναι, γιατί προωθείται τώρα εσπευσμένα, 2 εβδομάδες μετά την καταστροφή και 4 ημέρες πριν τις εκλογές; Κατά πρώτον, τα περιβαλλοντικά εμπόδια τώρα έγιναν... καπνός και η περιοχή, που ως τώρα ήταν ενταγμένη σε ζώνη προστασίας Natura, είναι πια διαθέσιμη. Δεύτερον, τα κοινωνικά-πρακτικά εμπόδια έγιναν στάχτη. Εκτός από το δάσος, κήκαν καλλιέργειες, ζώα, ελιές κ.τ.λ. Μια ολόκληρη οικονομία

καταστράφηκε. Για να δημιουργηθεί ξανά χρειάζεται περίπου μια δεκαετία το λιγότερο – υπολογίζοντας με βάση τον χρόνο που χρειάζεται η νεοφύτευτη ελιά να γίνει παραγωγική. Ως τότε πώς θα ζήσουν αυτοί οι άνθρωποι; Η «τουριστική αξιοποίηση» προβάλλει τώρα ως η μοναδική λύση άμεσης απασχόλησης και κέρδους. Οι κάτοικοι της περιοχής πιο εύκολα θα δεχτούν τώρα τη λύση αυτή, ή ακόμη και θα πουλήσουν τα χωράφια τους. Άλλωστε και τα ηθικά εμπόδια κήκαν: ποιος μπορεί να κατηγορήσει τον κάτοικο που θέλει να εγκαταλείψει το μέρος που του μαυρίζει την ψυχή; Κι όλοι ξέρουν κατά βάθος πως η κυβέρνηση δεν θα τους στηρίξει στην ανοικοδόμηση της ζωής τους παρά μόνο στο ξεπούλημα της γης τους. Αυτό έχει καταστεί σαφές.

Παρεμπιπτόντως, ενώ το Δελτίο Τύπου αναφέρει δωδεκάμηνο σχεδιασμό της πρωτοβουλίας, καταλήγει λέγοντας ότι «η συμφωνία αυτή είναι αποτέλεσμα της άμεσης αντίδρασης και ενδιαφέροντος του Δημοσίου για τις πληγείσες περιοχές και τους κατοίκους τους»!

(β) Απ' τη μεριά του Δήμου Ζαχάρως τη σύμβαση θα υπογράψει ο δήμαρχος κ. Πανταζής Χρονόπουλος. Ο κύριος Χρονόπουλος, πρώην αστυνομικός και νυν δήμαρχος, έχει κάνει προσπάθειες να προωθήσει την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής εδώ και καιρό. Σε σχέση με τις δραστηριότητές του αυτές (που περιγράφονται στο πόρισμα της Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης της Δ/νσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Διοίκησης Ηλείας) έχει προταθεί η άσκηση πειθαρχικής δίωξης εναντίον του «...για τα πειθαρχικά αδικήματα της σοβαρής παράβασης των καθηκόντων του και της υπέρβασης αυτών...». Για μια από αυτές τις περιπτώσεις έχει ήδη καταδικαστεί σε χρηματικό πρόστιμο απ' το Ελεγκτικό Συνέδριο και σε ποινή φυλάκισης 8 μηνών απ' το Εφετείο Πατρών². Επίσης, αναμένεται η δίκη του για σειρά παρεμβάσεων και αυθαιρεσιών σε σχέση με το περιβάλλον (διάνοιξη δρόμου στην παραλία, κ.λπ.).

Παρά την καταδίκη παραμένει στη θέση του. Αναμένεται η απόφαση του γ.γ. Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος για το αν θα κηρυχθεί έκπτωτος ή όχι. Ο ίδιος δήλωσε: «Είμαι σε όλα καθαρός και δεν φοβάμαι κανέναν. Ενδιαφέρομαι για το καλό του τόπου μου και έχω απόλυτη εμπιστοσύνη στους συμπολίτες που με ψήφισαν. Αυτές οι παρατυπίες που μου αναφέρετε θα πρέπει να ξέρετε ότι παραγράφονται μετά την παρέλευση της τριετίας...»!

(γ) Εν τω μεταξύ, στις αρχές Σεπτεμβρίου 2007 ο δήμαρχος απομάκρυ-

2. Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, 2/11/07, άρθρο του Μάκη Νοδάρου. Μπορεί κανείς να δει και άλλα σχετικά δημοσιεύματα στον ημερήσιο τύπο (π.χ. στο *Πρώτο Θέμα* της 4/1/2008, στην *Ελευθεροτυπία* της 31/3/2008, κ.ά.).

νε τον πρόεδρο του Δημοτικού Συμβουλίου κ. Αριστείδη Αβραμόπουλο και λίγο αργότερα «έβαλε λουκέτο» στον δήμο, αφού κάθε ενέργεια θεωρούνταν πλέον άκυρη απ' τη Δ/ση Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η ρήξη των δύο ανδρών άρχισε τον Φεβρουάριο του 2007 λόγω της χάραξης της Ιόνιας Οδού – του δρόμου που έχει σχεδιαστεί και (συμπτωματικά;) περνάει ακριβώς μέσα απ' τα καμένα. Ο κ. Αβραμόπουλος και μέλη περιβαλλοντικών οργανώσεων αντιδρούσαν στο πέρασμα του μεγάλου αυτοκινητόδρομου μέσα απ' τον Καϊάφα και ζητούσαν επαναχάραξη στα ανατολικά για να προστατευτεί το περιβάλλον. Τότε ο δήμαρχος κ. Χρονόπουλος ζήτησε την παραίτηση του κ. Αβραμόπουλου και στις 3 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου την *απαίτησε!* Ο τελευταίος αρνήθηκε να παραιτηθεί και... τέθηκε εκτός απ' τον δήμαρχο.

Ο κ. Χρονόπουλος δήλωσε για το θέμα: «*Τον κατήγγησα από την θέση του διότι τις κρίσιμες ώρες των πυρκαγιών έμεινε προκλητικά αμέτοχος στον πόνο των συμπολιτών μας. Δεν πρέπει να μιλάει αυτός για νομιμότητα διότι ο ίδιος έχει αυθαίρετο κτίσμα μέσα στην περιοχή που μας παραχώρησε η Κ.Ε.Δ. και το οποίο προσπάθησε να νομιμοποιήσει παράνομα, μέσω της Κτηματικής Υπηρεσίας Ηλείας. Θα κάνουμε δημοψήφισμα για να τον καταργήσουμε οριστικά*»³ [οι επισημάνσεις δικές μου].

(δ) Ο δήμαρχος λοιπόν κατήγγησε(!) τον πρόεδρο του δημοτικού συμβουλίου λόγω της αδιαφορίας του την περίοδο των πυρκαγιών. Εν τω μεταξύ, ο ίδιος υπέγραψε την σκανδαλώδη σύμβαση με την Κ.Ε.Δ. (που δεν είναι σύννομη, αφού δεν μετείχε ο πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου) στις 12 Σεπτεμβρίου. Την ίδια ώρα (κυριολεκτικά την ίδια ώρα) που στο νοσοκομείο χαροπάλευε ο αντιδήμαρχος Ζαχάρως Αντώνης Κρέσπης με σοβαρά εγκαύματα στο σώμα απ' την προσπάθειά του να σβήσει τη φωτιά... Ο αντιδήμαρχος πέθανε τελικά στις 23 Σεπτεμβρίου, σε ηλικία 49 ετών.

(ε) Την ημέρα αναγγελίας της συμφωνίας, ο δήμαρχος Ζαχάρως κ. Χρονόπουλος δήλωσε: «η προσπάθεια για το συγκεκριμένο έργο είχε ξεκινήσει εδώ και πολύ καιρό αλλά λόγω *διαφόρων δυσκολιών που αντιμετωπίζαμε* δεν μπορούσε να γίνει πραγματικότητα. Πλέον, *με προσωπική παρέμβαση του υφυπουργού Οικονομικών κ. Πέτρου Δούκα, αυτό θα μπορέσει να γίνει πραγματικότητα*»⁴.

Είχαν, λοιπόν, δυσκολίες εδώ και καιρό αλλά τώρα, και με τη βοήθεια του κ. Δούκα, η απόφαση προωθήθηκε. Να υπενθυμίσουμε εδώ ότι ο κ. Δούκας,

3. *Ελευθεροτυπία*, 21/9/07.

4. *Πατρίς* (τοπική εφημερίδα της Ηλείας), 11/9/07

ως υφυπουργός Οικονομικών και πολιτικός προϊστάμενος του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους, ήταν υπεύθυνος για τη διαχείριση του δημόσιου χρέους και, συνακόλουθα, για τα ομόλογα που εκδόθηκαν την περίοδο 2006-7.

[Παρένθεση: το σκάνδαλο των ομολόγων

Συνοπτικά, η υπόθεση των ομολόγων και το τεράστιο σκάνδαλο που ξέσπασε συνίσταται στα εξής: ορισμένα Ασφαλιστικά Ταμεία θα επένδυναν τα χρήματά τους σε ομόλογα. Το Υπουργείο Οικονομικών εξέδωσε τα σχετικά ομόλογα προκειμένου να δανειστεί χρήματα. Όμως, το Υπουργείο Οικονομικών δεν εξέδωσε τα ομόλογα για να τα δώσει κατευθείαν στα ταμεία. Βέβαια, συνηθίζεται σ' αυτές τις περιπτώσεις να μεσολαβεί κάποιος –τράπεζα, ή χρηματιστηριακή εταιρεία– σε αυτές τις συναλλαγές. Κακώς ίσως, αλλά συνηθίζεται. Αυτό που δεν συνηθίζεται είναι: πρώτον, οι... διαμεσολαβητές να είναι τόσο πολλοί που να χάνεται η πορεία του δανείου-ομολόγου. Δεύτερον, οι προμήθειες να είναι τόσο μεγάλες. Τρίτον, και κυριότερο, να εκδίδεται *δομημένο* ομόλογο για τέτοιου είδους επένδυση.

Το *δομημένο ομόλογο* είναι συγκεκριμένη κατηγορία ομολόγου που περιέχει ειδικούς όρους και ρήτρες προστασίας, ανάλογα με την επένδυση. Το δομημένο ομόλογο *το ζητά ο επενδυτής* και επιβλέπει τους όρους ώστε να εξασφαλιστεί η επένδυσή του. Στην περίπτωση που εξετάζουμε, τα ταμεία δεν ζήτησαν δομημένα ομόλογα αλλά τα συνηθισμένα ομόλογα του Δημοσίου. Όμως, τα ομόλογα που πήραν όχι απλά ήταν δομημένα, αλλά και οι όροι δεν ήταν οι πιο συμφέροντες για τα ταμεία. Με απλά λόγια, δεν το αγόρασαν στην *πραγματική* του τιμή, αλλά στην *ονομαστική* του τιμή, που ήταν μεγαλύτερη. Δηλαδή, πλήρωσαν 280 εκατομμύρια ευρώ για μια επένδυση που κόστιζε 240 εκατομμύρια ευρώ. Σε ποιον τα δώσανε; Μα, στον δανειζόμενο: τον εκδότη του ομολόγου. Ποιος είναι αυτός; Το Υπουργείο Οικονομικών.

40 εκατομμύρια ευρώ η διαφορά!

Δύο ζητήματα προκύπτουν: η ευθύνη των Ταμείων, και η ευθύνη του υπουργείου.

Όσον αφορά τα Ταμεία, γιατί πήραν τα ομόλογα αυτά; Δεν είδαν ότι το αγόρασαν ακριβότερα απ' όσο κόστιζε;

Απευθύνω την ερώτηση σ' έναν γνωστό μου, τον Γιάννη. Ο Γιάννης είναι ένας διανοούμενος που απομακρύνθηκε από πολύ νωρίς στη ζωή του από την ακαδημαϊκή κοινότητα. Ένα κοφτερό μυαλό, με γνώση και μνήμη, και κυρίως ένας Άνθρωπος, απ' αυτούς που χαίρεσαι να βλέπεις πού μπορεί να οδηγήσει η επιτυχής διαδικασία εξανθρωπισμού. Οι γνώσεις του (και) στα οικονομικά αλλά και η εμπειρία του τον καθιστούν αξιόπιστο συνομιλητή, με τεκμηριωμένη άποψη.

– Το ομόλογο αυτό δεν ανέφερε την αξία του πουθενά. Αυτή προέκυπτε από

- έναν πολύπλοκο μαθηματικό τύπο, από επιτόκια επί επιτοκίων, που είναι δύσκολο να ελέγξει κανείς αν δεν είναι υποψιασμένος, λέει ο Γιάννης.
- Ναι αλλά, πώς παίρνεις ρε κύριε ένα ομόλογο και δίνεις τόσα χρήματα των ασφαλισμένων χωρίς να το ελέγξεις;
 - Έχοντας εμπλακεί πολλές φορές σε τέτοιες συναλλαγές, δεν κάθεται κανείς να τα ελέγξει θεωρώντας ότι πρόκειται για τα συνήθη ομόλογα που εκδίδονται απ' το υπουργείο. Λειτουργεί κάπως γραφειοκρατικά το σύστημα. Πού να φανταστούν ότι τους την είχαν στημένη!
 - Τι στημένη;
 - Να πάνε οι πρόεδροι των ασφαλιστικών ταμείων φυλακή για να βγάλουν οι άλλοι τα 40 εκατομμύρια! Ξέρεις πόσο ακριβός είναι ο προεκλογικός αγώνας στη Β' Αθηνών;
 - Εκτός κι αν γνώριζαν κι αυτοί [σ.σ. οι πρόεδροι των ταμείων]...
 - Θεωρητικά μπορεί. Αλλά δεν το πιστεύω. Όταν το Υπουργείο Οικονομικών εκδίδει τα ομόλογα δεν φαντάζεται κανείς ότι έχει στηθεί τέτοια κομπίνα! Αφού ελέγχονται απ' το... Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.
 - Όπως και να 'χει, όφειλαν να τα ελέγξουν. Έχουν δηλαδή την ευθύνη ως διαχειριστές, καταλήγω μουνδιασμένη ξέροντας ότι είναι ταυτόχρονα φυσιολογικό να μην τα έλεγξαν αν έτσι είθισται.

Αυτά σχετικά με την ευθύνη των ταμείων. Με την ευθύνη του Υπουργείου Οικονομίας τι γίνεται; Ποιος μπορούσε να ξέρει ότι τα ταμεία θα επένδυναν τα αποθεματικά; Ποιος είχε τον χρόνο να ετοιμάσει το ανάλογο για την περίσταση ομόλογο αφού είχε πρώτα ειδοποιήσει τους συνεργάτες του στην ενδιάμεση χρηματιστηριακή εταιρεία και στην τράπεζα του Λονδίνου; Και ποιος είχε την πολιτική αξιοπιστία(!) να προτείνει στα ταμεία *αυτά τα ομόλογα* που ετοιμάστηκαν *γι' αυτόν τον σκοπό*;

Δύσκολο να αποδειχτεί η υπαιτιότητα. Δεν ήμασταν μπροστά, έτσι δεν είναι; Ας θέσουμε τότε ένα άλλο συναφές ερώτημα, η απάντηση στο οποίο είναι πιο εύκολη. Ποιος ήταν υπουργός Οικονομικών και υπέγραψε τα ομόλογα; Ο κ. Γιώργος Αλογοσκούφης. Ποιος ήταν υφυπουργός και υπεύθυνος για τη συγκεκριμένη αρμοδιότητα του υπουργείου; Ο κ. Πέτρος Δούκας. Ποιος τους έβαλε στη θέση τους – όχι μεταφορικά, αλλά κυριολεκτικά; Ο κ. Κώστας Καραμανλής.

Αποδείξεις περί ποινικής ευθύνης δεν διαθέτουμε – παρά τις σαφέστερες ενδείξεις. Γι' αυτό θα προβώ στην αγαπημένη μου ασχολία: θα κάνω τον Δικηγόρο του Διαβόλου. Λέω δηλαδή: δεν υπάρχει περίπτωση να μην ήξεραν τίποτα στην ηγεσία του υπουργείου, και της χώρας συνακόλουθα, και να τους την έστησαν τίποτα εξυπνάκηδες – υπάλληλοι του υπουργείου, κ.λπ.; Άλλωστε ο υπουργός υπογράφει εκατοντάδες χαρτιά κάθε μέρα και, φυσικό είναι,

να μην τα διαβάξει όλα λεπτομερώς. Όπως και οι πρόεδροι των Ταμείων.

Σωστό. Θεωρητικώς είναι πολύ πιθανόν. Στην πράξη βέβαια υπάρχουν αρκετές ενστάσεις. Δεν έχει νόημα να τις αναφέρω. Θα αρκεστώ στο ότι το ίδιο το επιχείρημα του Δικηγόρου αποδεικνύει *λογικά* ότι δεν ισχύει. Θα αναπτύξω το σκεπτικό μου εν συντομία.

Ας υποθέσουμε ότι η πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Οικονομικών δεν γνώριζε τίποτα. Απλώς δεν έκαναν σωστά τη δουλειά τους! Δηλαδή, δεν εποπτεύσανε επαρκώς το υπουργείο, την ευθύνη του οποίου τους ανέθεσε ο πρωθυπουργός. Την ευθύνη! Όπως οι πρόεδροι των ταμείων δεν έκαναν σωστά τη δουλειά τους –είτε τους ξεγέλασαν είτε όχι– και τώρα διώκονται: λόγω ευθύνης, τουλάχιστον. Έχουν λοιπόν *πολιτική ευθύνη* στα σίγουρα (αφού η ποινική δεν μπορεί να αποδειχτεί). Αν και, ακόμα και να αποδεικνύονταν, το Σύνταγμα τους δίνει ασυλία που μόνο η Βουλή μπορεί να άρει. Οι συνάδελφοί τους δηλαδή. Αφού λοιπόν, όπως υποθέσαμε, δεν έχουν ποινική ευθύνη (δηλαδή δεν είναι κλέφτες), έχουν πολιτική ευθύνη (δηλαδή είναι ανίκανοι να διαχειριστούν το δημόσιο χρήμα).

Τι συμβαίνει στην πολιτική όταν αποδεικνύεται πολιτική ευθύνη υπουργών ή άλλων επικεφαλής υπηρεσιών; Είτε παραιτούνται από πολιτική ευθύνη(!), είτε «τους παραιτεί» ο πρωθυπουργός ώστε να μην στιγματιστεί η κυβέρνηση. Ο κ. Καραμανλής, άλλωστε, έχει δείξει στο παρελθόν αρκετή ευαισθησία(!) στο θέμα της εικόνας της κυβέρνησης. Να υπενθυμίσω ότι είχε ζητήσει την παραίτηση του υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, κ. Σάββα Τσιτουρίδη για πολύ ευτελέστερο λόγο: επειδή ζήτησε και πέτυχε τη μεταγραφή του φοιτητή γιου του για λόγους υγείας [τον κ. Τσιτουρίδη επανέφερε στην κυβέρνηση λίγους μήνες μετά].

Μου φαίνεται λοιπόν λίγο ύποπτο το γεγονός ότι η αλλοτινή υπερευαισθησία του πρωθυπουργού έγινε στην προκειμένη περίπτωση... γαϊδουρινή υπομονή. Επίσης ύποπτο μου φαίνεται ότι ο... ακριβοδίκαιος κ. Αλογοσκούφης, τόσο συνεπής και ακέραιος που δεν δίστασε να διασύρει –κυριολεκτικώς– τη χώρα μας στην Ε.Ε. ξεμπροστιάζοντας τη λεγόμενη «δημιουργική λογιστική» του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και θέτοντας την οικονομία μας σε επιτήρηση, δεν έδειξε την ίδια πολιτική ακεραιότητα παραιτούμενος από τη θέση της ευθύνης του υπουργείου, το οποίο στάθηκε ανίκανος να ελέγξει – σύμφωνα πάντα με το επιχείρημα του Δικηγόρου.

[Να σημειωθεί ότι μετά απ' αυτόν τον διασυρμό, ο ίδιος χρησιμοποίησε τη μέθοδο που κατήγγειλε για να δείξει τη δήθεν άνοδο του Α.Ε.Π. κατά 25%! Άνοδος που εξυπηρετούσε στο να δείξει ότι το έλλειμμα του οικονομικού ισοζυγίου της χώρας έχει μειωθεί!]

Συνεπώς, αφού δεν υπήρξε καμία αντίδραση στην τεράστια πολιτική

ευθύνη των πολιτικών προϊσταμένων του υπουργείου, μήπως, λέω μήπως, αποδεικνύεται *λογικά* πως η ηγεσία του υπουργείου γνώριζε τα πάντα, ή και έστησε την απάτη του ομολόγου; Το ερώτημα σε αυτή την περίπτωση είναι: ο πρωθυπουργός το ήξερε; Απ' το γεγονός ότι τους κάλυψε *all the way*, όπως προανέφερα, συνάγεται, ακολουθώντας την ίδια λογική, πως ναι. Φυσικά, δεν διαθέτω το παραμικρό *στοιχείο* (με την έννοια του *αδιάσειστου αποδεικτικού στοιχείου* που μπορεί να σταθεί σε δικαστήριο) που να αποδεικνύει την άποψή μου. Πρόκειται για ένα προσωπικό συμπέρασμα στηριγμένο στη λογική που ανέλυσα. Μπορεί να λέω και βλακείες. Λέμε τώρα...

Όμως, κάποιος αρμόδιος γι' αυτό ανέλαβε να μαζέψει τα στοιχεία. Για να μη λέει ο καθένας, όπως εγώ τώρα, το... μακρύ του και το κοντό του! Ή μάλλον ο κατ' εξοχήν αρμόδιος: ο πρόεδρος της Εθνικής Αρχής Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εσόδων από Εγκληματικές Δραστηριότητες (Αρχή για την Καταπολέμηση του Βρώμικου Χρήματος), κ. Γιώργος Ζορμπάς. Ας μην ξεχνάμε ότι οι Ανεξάρτητες Αρχές συστάθηκαν ακριβώς γι' αυτό: για τον αποτελεσματικό έλεγχο (και) της δημόσιας εξουσίας. Και, φυσικά, δεν είναι τυχαίο ότι η κυβέρνηση της Ν.Δ. έχει επιδοθεί σε μία συστηματική απαξίωση των Ανεξάρτητων Αρχών εδώ και πολλούς μήνες. Απ' την εποχή του σκανδάλου των υποκλοπών!

Ο κ. Ζορμπάς, λοιπόν, συνέλεξε ό,τι στοιχεία μπορούσε, δούλεψε μέσ' στον καύσωνα, για να έχουμε έτοιμο το πόρισμά του όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Τον Αύγουστο ήταν έτοιμο και θα το κατέθετε στη Βουλή στις 17 Αυγούστου. Και τότε, ως δια μαγείας, ο πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής ανήγγειλε πρόωρες εκλογές στις 16 Αυγούστου. Και διέλυσε τη Βουλή. Τη Βουλή στην οποία θα καταθέτονταν την επόμενη μέρα το πόρισμα του κ. Ζορμπά. Τι σύμπτωση! Δηλαδή, ο κ. Καραμανλής όχι μόνο δεν απέδωσε πολιτικές ευθύνες, όχι μόνο τους κάλυψε, αλλά έκανε αντισυνταγματικές εκλογές.

Η 16 Αυγούστου είναι, όπως όλοι γνωρίζουμε, σκανδαλώδης ημερομηνία. Πέρα απ' τις όποιες διαβεβαιώσεις της κυβέρνησης ότι οι εκλογές θα γίνουν κανονικά, ότι δεν θα διαταραχθούν τα... μπάνια του λαού, κ.λπ., κ.λπ., όλη η Ελλάδα ήταν σε διακοπές. Στις 15 Αυγούστου είναι η γιορτή της Παναγίας, απ' τις μεγαλύτερες γιορτές της Ορθόδοξης Εκκλησίας και αργία για όλη τη χώρα. Εγώ, που δεν πιστεύω, δεν θα τολμούσα ποτέ να δείξω τέτοια ασέβεια σε μια τόσο μεγάλη θρησκευτική γιορτή. Ο κ. Καραμανλής όμως, το έκανε, παρά τους εναγκαλισμούς του με τους ιεράρχες, τις φοροαπαλλαγές στην εκκλησία, τις παραχωρήσεις εκατοντάδων στρεμμάτων δημόσιας γης προς αυτήν και την (προτεινόμενη) ίδρυση εκκλησιαστικού πανεπιστημίου όπου πρύτανης θα είναι ο αρχιεπίσκοπος. Προφανώς, ο θρησκευόμενος κ. Καραμανλής είχε άλλες προτεραιότητες.

Η 16^η Αυγούστου είναι, λοιπόν, σκανδαλώδης ημερομηνία. Χωρίς να συνυπολογίσουμε ότι μαίνονταν μεγάλες πυρκαγιές σε πολλά σημεία της χώρας την ίδια εκείνη μέρα!

Οι εκλογές που προκηρύχθηκαν κατέλυσαν κάθε συνταγματική νομιμότητα με τον πιο χυδαίο και απροκάλυπτο τρόπο. Το Σύνταγμα ορίζει πως πρόωρες εκλογές μπορούν να προκηρυχθούν μόνο για λόγο «εξαιρετικής εθνικής σημασίας» (άρθρο 41 §2). Δηλαδή για κάτι *έκτακτο* και *εξόχως σημαντικό*. Ποιο ήταν αυτό στην προκειμένη περίπτωση; Ο πρωθυπουργός κάτι ψέλλισε περί ανανέωσης της λαϊκής εντολής για τη συνέχιση της οικονομικής πολιτικής και την ψήφιση του προϋπολογισμού (βλ.πίσω σελίδα). Το οποίο φυσικά δεν είναι έκτακτο γεγονός. Απροκάλυπτα πράγματα δηλαδή. Ούτε να δικαιολογηθούν δεν θεώρησαν ότι χρειαζόταν.

Και προφανώς είχαν δίκιο: ο ελληνικός λαός τους ξαναεπέλεξε. Καμία περηφάνια. Καμία αξιοπρέπεια!

– Τους ξαναψήφισαν γιατί τους θεωρούνε και μάγκες, οι Ελληνάρες, λέει ο Γιάννης. Αν ήταν στη θέση τους κι αυτοί το ίδιο θα έκαναν. Μέσα τους κρυφοζηλεύουν. Μην τους ακούς που τους βρίζουν. Δήθεν... ...Αν αυτοί δεν πάνε φυλακή, θα πρέπει να ανοίξει ο Κορναδαλλός τις πόρτες του και να βγουν όλοι έξω! σχολιάζει σχεδόν κυριολεκτώντας.

Και μια λεπτομέρεια – διότι η λεπτομέρεια κάνει τη διαφορά. Το άρθρο 41 του Συντάγματος ορίζει ότι: «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαλύει τη Βουλή με πρόταση της Κυβέρνησης που έχει λάβει ψήφο εμπιστοσύνης, για ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπιστεί εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας» (αρ. 41 §2). Δηλαδή, η προκήρυξη πρόωρων εκλογών γίνεται από τον ΠτΔ, ύστερα φυσικά από σχετική πρόταση της κυβέρνησης. Αυτός είναι ο δικός του θεσμικός ρόλος. Στις 16 Αυγούστου όμως υποβαθμίστηκαν οι θεσμοί με τον πιο επίσημο τρόπο. Ο πρωθυπουργός δεν πήγε στον ΠτΔ να του εκθέσει τους σοβαρούς λόγους που *επιτάσσουν* πρόωρες εκλογές μέσα σ' ένα μήνα ώστε αυτός, ο ΠτΔ, εκτελώντας τον θεσμικό του ρόλο, να τις αναγγείλει όπως ήταν υποχρεωμένος⁵. Αντίθετα, ανήγγειλε τις πρόωρες εκλογές δια του κυβερνητικού εκπροσώπου (στις 16 Αυγούστου) και μια μέρα *μετά* πήγε στον ΠτΔ. Λες και είναι μόνοι τους σ' αυτό το παιχνίδι. Κανένας σεβασμός στους θεσμούς. Ξεφτίλισαν τον ΠτΔ με τον χειρότερο τρόπο. Και αυτός, ο ανώτατος άρχων της χώρας παρέμεινε προσβεβλημένος και ταπεινω-

5. Δεν θα μπορούσε να αρνηθεί, δεν έχει το δικαίωμα, αφού ο ρόλος του είναι διακοσμητικός. Αν και το ζήτημα επιδέχεται συζήτησης: μπορεί ο ΠτΔ να κρίνει αν υφίσταται εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας;

ΑΠΟ:

ΓΡΑΦΕΙΟ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ

ΑΡ. ΦΑΣ :

Αθήνα, 17 Αυγούστου 2007

Εξοχώτατε κύριε Πρόεδρε,

Γιάννης Γαυριανός
 Γραφείο ΣΕΑ
 22/11/17

Αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι η Χώρα βρίσκεται μπροστά σε μια κρίσιμη, πλην όμως ευοίωνη καμπή.

Μέσα σε τρία, μόλις, χρόνια, χάρις στις συντονισμένες προσπάθειες της Κυβέρνησης και τη στήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας της κοινωνίας, το δημοσιονομικό έλλειμμα παρουσίασε θεαματική βελτίωση και βρίσκεται πλέον κάτω από τα όρια του Συμφώνου Σταθερότητας. Το γεγονός αυτό επέτρεψε την έξοδο της Χώρας από τη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ελλάδα απέκτησε, σε ευρωπαϊκό αλλά και στο γενικότερο διεθνές επίπεδο, την οικονομική –και όχι μόνον– αξιοπιστία που της αρμόζει.

Φυσικά, η προσπάθεια περαιτέρω μείωσης του ελλείμματος πρέπει να συνεχισθεί απарέγκλιτα, και θα συνεχισθεί. Εφεξής, όμως, με την οικονομική σταθερότητα που διασφαλίζεται και τους ρυθμούς ανάπτυξης που έχουν επιτευχθεί και στηριχθεί σε στέρεες βάσεις, είναι καθ' όλα εφικτό να εφαρμοσθεί, με ακόμη μεγαλύτερη ταχύτητα, μακρόπνοη, ορθολογική και ουσιαστική πολιτική κοινωνικού κράτους δικαίου, με στόχο τη σταθερή μείωση των περιφερειακών και κοινωνικών ανιστήτων, την εγγυημένη εδραίωση της κοινωνικής συνοχής και την πληρέστερη ανταπόκριση της Πολιτείας στις προκλήσεις των πολιτών.

Με αυτά τα δεδομένα και αυτούς τους στόχους, ο προϋπολογισμός του 2008 αποκτά καίρια σημασία, αφού πρέπει να κινηθεί μέυα σ' αυτούς τους δύο άξονες, χωρίς εκπνώσεις και ταλαντεύσεις. Γι' αυτό, όπως είναι ευνόητο, ο προϋπολογισμός του 2008 είναι ανάγκη να συνταχθεί και να υποστηριχθεί στη βουλή από Κυβέρνηση, η οποία έχει νωπή τη λαϊκή εντολή.

Πέρα από αυτά, οι αυξημένες ανάγκες της κοινωνίας μας καθιστούν επιτακτική –και χρονικά– την ολοκλήρωση της Αναθεώρησης του Συντάγματος. Ιδίως, μάλιστα, προς την κατεύθυνση των μεταρρυθμίσεων που αφορούν το μείζον θέμα της Παιδείας, την περαιτέρω θωράκιση των δικαιωμάτων του Ανθρώπου, την ενίσχυση των εγγυήσεων ως προς τη διαφάνεια του δημοσίου βίου και την τόνωση της ανεξαρτησίας της Δικαιοσύνης.

Η παρατεταμένη προεκλογική περίοδος, η οποία ξεκίνησε και συνεχίζεται με εντεινόμενη οξύτητα και συνακόλουθη πόλωση, παρά την αποδεδειγμένη αντίθετη θέση και επιδίωξη της Κυβέρνησης, θα μπορούσε να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο τις, εθνικής σημασίας, προσπάθειες που προσυνέφερα.

Με βάση τα παραπάνω και λαμβάνοντας, επιπροσθέτως, υπόψη τις προβλεπόμενες προθεσμίες για την ουσιαστική προετοιμασία, συζήτηση και ψήφιση του προϋπολογισμού, το Υπουργικό Συμβούλιο, κατά τη συνεδρίαση της 17ης Αυγούστου 2007, με εξουσιοδότησε να Σας προτείνω, κατ' εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 41 παρ. 2 και 3 του Συντάγματος, τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών την 16η Σεπτεμβρίου 2007, για ν' ανανεωθεί η λαϊκή εντολή προς την Κυβέρνηση και ν' αντιμετωπισθούν τα εθνικά θέματα, εξαιρετικής σημασίας για το μέλλον της Χώρας, που προέβλεπε. Επίσης, κατ' εφαρμογή του άρθρου 41 παρ. 3 του Συντάγματος, και με βάση την ίδια εξουσιοδότηση του Υπουργικού Συμβουλίου, Σας προτείνω, να συγκαληθεί η νέα Βουλή την 26η Σεπτεμβρίου 2007.

Με εξαιρετική τιμή

Κώστας Καραμανλής

Επιστολή με την επίσημη αιτιολογία, που έδωσε ο πρωθυπουργός στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

μένος στο... αξίωμα! Καμία ευθιξία.

Κι έτσι, όλα καλά. Καταλύθηκε η συνταγματική νομιμότητα. Με κάθε επισημότητα. Γιατί, ποιος να την υπερασπιστεί; Το ΠΑ.ΣΟ.Κ.; Μα αυτοί ζητούσαν εκλογές απ' την ώρα που τελείωσαν οι προηγούμενες! Ζητούσαν, δηλαδή, κατάλυση του Συντάγματος απ' τη στιγμή που χάσανε τις εκλογές το 2004 – τις οποίες είχαν οι ίδιοι προκηρύξει παράνομα-αντισυνταγματικά. Με... χρίσμα στον διάδοχο κ. Γιώργο Παπανδρέου. Η «δημοκρατική παράταξη», όπως αυτοαποκαλείται.

Πολλά ανέκδοτα ζούμε τα τελευταία χρόνια...

Το Κ.Κ.Ε. δήλωσε έτοιμο, όπως πάντα, να αντιταχτεί στα ιμπεριαλιστικά σχέδια του Κεφαλαίου(!), ενώ ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α κάτι ψέλλισε αλλά ξέχασε να φωνάξει δυνατά μέσα σ' αυτή την οχλοβοή της χυδαιότητας.

Και τα λοιπά κόμματα να προσπαθούν να ετοιμαστούν και να μαζέψουν δυνάμεις για τις εκλογές εξπρές. Μόνο ο ΛΑ.Ο.Σ. φάνηκε ψύχραιμος. Αυτοί προωθήθηκαν χωρίς καν να προσπαθήσουν. Τους το έκαναν δώρο τα κανάλια της τηλεόρασης – αυτά που υποστήριζαν ΠΑ.ΣΟ.Κ. προκειμένου να «σπάσουν» τη Ν.Δ., αλλά και οι άλλοι, για να παραμείνει το πολιτικό παιχνίδι στα... δικά μας παιδιά. Για τον αντίστοιχο λόγο πρόβαλαν και τον Παπαθεμελή. Κι έτσι, οι τηλε-αστέρες και οι πολιτικοί αναλυτές των δεκάδων χιλιάδων ευρώ έσπρωξαν στο παιχνίδι τον ακραίο συντηρητισμό και τον λαϊκίστικο εθνικισμό για να προωθήσει ο καθένας τους το κόμμα που προμοτάρει ο εργοδότης τους.

Είπαμε, είναι πολλά τα λεφτά!

Και με το πόρισμα του κ. Ζορμπά τι έγινε; Ο κ. Ζορμπάς το έστειλε στον εισαγγελέα ώστε να προωθηθεί στη Δικαιοσύνη (δηλαδή στο σώμα των δικαστών). Ο εισαγγελέας όμως του Αρείου Πάγου, ο κ. Σανιδάς (και ο κ. Κολιοκώστας στη συνέχεια) δεν το έκανε δεκτό ως «μη σύννομο». Επειδή, λέει, δεν είχε την υπογραφή και των άλλων μελών της Αρχής. Η κυβέρνηση φυσικά έσπευσε να πάρει θέση απαξιώνοντας για μια ακόμη φορά άλλη μια Ανεξάρτητη Αρχή λέγοντας ότι κανείς δεν είναι πάνω απ' τη Δικαιοσύνη. Φυσικά. Δεν είπε όμως τα εξής. Πρώτον, ότι οι Ανεξάρτητες Αρχές και οι λειτουργίες τους είναι συνταγματικά κατοχυρωμένες, και λογοδοτούν στη Βουλή. Αυτή τη Βουλή που ο πρωθυπουργός διέλυσε για να μην πάρει το πόρισμα. Δεύτερον, ότι η Δικαιοσύνη αποδίδεται απ' τα δικαστήρια: απ' τους δικαστές (και τους ενόρκους, αν υπάρχουν). Ο εισαγγελέας δεν είναι παρά ένας δημόσιος λειτουργός που προτείνει στο δικαστήριο την ποινή που πιστεύει ότι αρμόζει στο αδίκημα. Δεν αποδίδει αυτός δικαιοσύνη. Και δεν μπορεί να αποκρύψει έγκλημα που του έχει καταγγελλθεί ούτε να αρνηθεί να το εξετάσει. Στην προ-

κειμένη περίπτωση, ο κύριος εισαγγελέας αρνήθηκε να εξετάσει το πόρισμα, αρχειοθετώντας το. Ουσιαστικά, μπλόκαρε ο δρόμος του προς τη Δικαιοσύνη. Όπως, λίγες μέρες πριν, μπλόκαρε ο δρόμος του προς τη Βουλή!

Πολιτειακή Εκτροπή!

Βλακεία έκανε ο Καραμανλής, σκέφτομαι. Διότι, ποιος ο λόγος να ξεφτιλίσει τόσο το Σύνταγμα και κάθε νομιμότητα; Αφού οι Αργίτες θα τον ψήφισαν ακόμα και με τη δημοσιοποίηση του πορίσματος Ζορμπά. Δηλαδή τι, δεν ξέρουν ποιοι έκλεψαν τα λεφτά των ταμείων; Ξέρουν. Οπότε...

Όχι, δεν έκανε βλακεία, πετάγεται για μια ακόμη φορά ο Δικηγόρος (ξέρετε, ο γνωστός, του Διαβόλου). Ήξερε τι έκανε. Το παιχνίδι του δήθεν αποστασιοποιημένου και αλώβητου το παίζει με εξαίρετο τρόπο ο πρωθυπουργός (μακάρι να κυβερνούσε κιόλας με τέτοιο εξαίρετο τρόπο). Ο κ. Καραμανλής γνωρίζει πολύ καλά ότι οι Έλληνες είναι σαν τους Αργίτες. Γνωρίζουν ακριβώς τι γίνεται. Αρέσκονται όμως να προσποιούνται ότι είναι αμέτοχοι, αθώοι. Για να μπορούν ελεύθερα να κατακρίνουν τους άλλους. Το αγαπημένο τους χόμπυ: καταδίκη των άλλων και μετάθεση ευθυνών. Και αλίμονο σε όποιον το σπάσει αυτό. Αλίμονο σε όποιον τους εξαναγκάσει να παραδεχτούν ότι ξέρουν. Αλίμονο σε όποιον αποκαλύψει. Επειδή θα τους βγάλει απ' τη βολή τους, αφού θα είναι πλέον αναγκασμένοι να αναλάβουν την ευθύνη τους. Αφού δεν θα μπορούν πια να κρυφτούν. Και θα πρέπει να πράξουν αναλόγως. Ζημιά... Αν αποκαλύπτονταν αυτό που όλοι ξέρουν θα έπρεπε –ίσως– να αντιδράσουν σ' αυτό.

Όσο, λοιπόν, όλοι το ξέρουν αλλά κανείς δεν μιλά, το κοινό μυστικό τούς κάνει συνωμότες. Σιωπή... Εκκωφαντική ησυχία!

Κι ο κ. Καραμανλής εκλέχτηκε ξανά. Και όρισε τον κ. Αλογοσκούφη υπουργό Οικονομικών, λόγω της επιτυχημένης πορείας του. Και τον κ. Δούκα υφυπουργό Εξωτερικών, υπεύθυνο στον τομέα των διεθνών οικονομικών σχέσεων(!).

Κι όπως είπε ο Νίκος, ο αδελφός μου, «κανονικά οι ψηφοφόροι της Ν.Δ. θα πρέπει να αισθάνονται ριγμένοι αν δεν πάρουν μερίδιο κι αυτοί...».

Και πού κατέληξε τελικά το πόρισμα του κ. Ζορμπά; Τι να σας πω; Ούτε ο ίδιος δεν ξέρει. Όπως δήλωσε στις **7 Νοεμβρίου 2007** «δεν γνωρίζω πού βρίσκεται και αν αποτελεί μέρος της δικογραφίας!»! Συμπλήρωσε δε πως είναι «δικονομική αυθαιρεσία» η επιστροφή του από τον εισαγγελέα κ. Γ. Κολιοκώστα (που ανέλαβε μετά τον κ. Σανιδά). Δήλωσε επίσης ότι δεν στοιχειοθετούνται ποινικές ευθύνες υπουργών. Πάντως, με προηγούμενες δηλώσεις του, είχε υποστηρίξει ότι τα χρήματα πήγαν σε συγκεκριμένο πολιτικό χώρο, και ότι ενέχονται κακουργηματικές πράξεις στην υπόθεση! Ζήτησε μάλιστα

να του γνωστοποιηθεί με βάση ποιες διατάξεις αρχειοθετήθηκε το πόρισμα. Απάντηση δεν έλαβε.

Μερικούς μήνες μετά, στις **26 Φεβρουαρίου 2008**, διαβάζουμε στην *Καθημερινή* ότι έγινε καβγάς στη Βουλή επειδή η κυβέρνηση, «και ειδικότερα το Υπουργείο Οικονομίας, δεν προτίθεται να ζητήσει από τον επικεφαλής της Αρχής για την Καταπολέμηση του Βρώμικου Χρήματος κ. Γ. Ζορμπά το πόρισμα στο οποίο κατέληξε ο ίδιος για την υπόθεση των δομημένων ομολόγων». Το δημοσίευμα συνεχίζει: «Ο υπουργός Οικονομίας κ. Γ. Αλογοσκούφης παρουσίασε ως άνευ αξίας το έγγραφο Ζορμπά: “Δεν πρόκειται να ζητήσω τις ιδιωτικές απόψεις ενός δημόσιου προσώπου”, τόνισε ο κ. Αλογοσκούφης, υιοθετώντας την κρίση που εξέφρασε ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου κ. Σανιδάς, ότι πρόκειται για ένα “μη συννόμως συντεταγμένο έγγραφο και θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως απλώς διαβιβαστικό έγγραφο”». Να σημειωθεί ότι, νομικώς, ακόμη και ως ιδιωτικό συμπέρασμα, έπρεπε το πόρισμα Ζορμπά να αποτελέσει μέρος της δικογραφίας.

Πάντως, όταν έθεσε προσφάτως το θέμα στη Βουλή ο κ. Απ. Κακλαμάνης, ο κ. Αλογοσκούφης απάντησε ότι «δεν εμπλέκεται στο έργο των ανεξάρτητων αρχών». Καλό!

Α! Μην το ξεχάσω! Στις **15/11/2007**, στις Ειδήσεις της Ε.Τ.Ι αναφέρθηκε ότι οι *Financial Times* κατέταξαν τον κ. Αλογοσκούφη στην 5η θέση των ικανότερων υπουργών Οικονομικών. Γέλασα με την ψυχή μου. Θα το θεωρούσα ίσως το δεύτερο καλύτερο ανέκδοτο της χρονιάς (τα πρωτεία δεν τα παίρνει κανείς απ’ τον... δικό μας) αν την επόμενη μέρα δεν πληροφορούμουν απ’ τον Γιάννη, στον οποίον είπα την είδηση για να διασκεδάσει, ότι οι *Financial Times* πριν ένα χρόνο λοιδορούσαν τον κ. Αλογοσκούφη και την πολιτική του αύξησης του Α.Ε.Π. λέγοντας ότι, «με πόρνες και ναρκωτικά αυξάνει η Ελλάδα το Α.Ε.Π. της».

Απόρησα, φυσικά, και ο Γιάννης μού είπε:

– Υπάρχουν και πληρωμένες καταχωρίσεις ξέρες. Ή διάφορες εξυπηρετήσεις – αμοιβαίες φυσικά. Ποιος ξέρει; Εκτός και αν το εννοούσανε! πρόσθεσε ξεσπώντας σε γέλια.

Σωστά. Άλλωστε λεφτά έχουμε. Έτσι δεν είναι;

Πάντως, εγώ τείνω να θεωρήσω αντικειμενική την πρόσφατη κρίση των *Financial Times*. Διότι, σύμφωνα με το κριτήριο του κέρδους, που είναι ένα ασφαλές αλλά και κυρίαρχο κριτήριο επιτυχίας, ο κ. Αλογοσκούφης είναι πράγματι επιτυχημένος. Ο κύριος Υπουργός αγόρασε τον Απρίλιο του 2007 πολυτελή εξοχική κατοικία 180 τ.μ. δύο επιπέδων στην Πάρο πληρώνοντας 350.000 ευρώ, όπως αναγράφεται στο συμβόλαιό του – τίμημα πραγματικά πολύ μικρό σε σχέση με την πραγματική αξία. Η κατοικία βρίσκεται σε έκτα-

ση με άλλες παρόμοιες, χτισμένες από την κατασκευάστρια εταιρεία Γ.Ε.Κ.-ΤΕΡΝΑ – εταιρεία που βρίσκεται μέσα στις τρεις πρώτες στην Ελλάδα όσον αφορά τις αναθέσεις δημόσιων έργων! Την εξοχική κατοικία αγόρασε μαζί με τη σύζυγό του, κα Δίκα Αγαπητίδου, η οποία είναι επιτυχημένη επαγγελματίας και το εισόδημά της υπερβαίνει κατά πολύ αυτό του συζύγου της⁶. Η κα Αγαπητίδου είναι επιτυχημένη επιχειρηματίας, εκπρόσωπος της διεθνούς κτηματομεσιτικής εταιρείας Jones Lang La Salle στην Ελλάδα από το 2004. Της εταιρείας δηλαδή που διαχειρίζεται την ακίνητη περιουσία της Deutsche Telekom στην Ευρώπη. Η Deutsche Telekom απέκτησε τη διοίκηση του Ο.Τ.Ε. το 2008 με ιδιαίτερα ευνοϊκούς όρους – ευνοϊκούς για την ίδια και για τον μεσάζοντα επιχειρηματία, κ. Βγενόπουλο, ο οποίος άρχισε να αγοράζει μετοχές του Ο.Τ.Ε. αφότου προκηρύχτηκαν οι αντισυνταγματικές εκλογές και μετά.

«Σεμνά και Ταπεινά!». **Κλείνει η Παρένθεση]**

Επειδή, όπως διαπιστώνει κανείς, όλα είναι ένα, μιλώντας για το Δελτίο Τύπου και την προγραμματική συμφωνία με τον Δήμο Ζαχάρως, φτάσαμε στις εκλογές. Αφορμή η προσωπική παρέμβαση του κ. Δούκα ώστε να «ξεπεραστούν τα προβλήματα» και να προχωρήσει η συμφωνία με τον Δήμο Ζαχάρως. Προβλήματα που, φαίνεται πως, είχαν να κάνουν με τις περιβαλλοντικές ανησυχίες. Πάντως, την ίδια χρονική περίοδο που ακολούθησε την προκήρυξη των εκλογών, ο υφυπουργός Οικονομικών κ. Δούκας επέδειξε ιδιαίτερο εργασιακό ζήλο. Έτσι, στα τέλη Αυγούστου ορίστηκε από την υπηρεσία στην οποία προϊστάτο ως ημερομηνία πραγματοποίησης δημοπρασίας για την τουριστική αξιοποίηση περιοχής-«φιλέτο» στην Φολέγανδρο η 14^η Σεπτεμβρίου 2007! Δείτε και τη σχετική ανακοίνωση/ανοιχτή επιστολή του προέδρου του νησιού, Λευτέρη Βενιού:

Ανοιχτή Επιστολή

προς τον πρωθυπουργό κ. Κωνσταντίνο Καραμανλή

Κύριε πρόεδρε,

Αισθάνομαι υποχρεωμένος να απευθυνθώ σε σας και να ζητήσω την προσωπική σας παρέμβαση για να ανακληθεί μια σκανδαλώδης απόφαση των υπηρεσιών του υπουργείου Οικονομικών, η οποία βάλλει ευθέως κατά του νησιού μας και βρίσκει αντίθετους το σύνολο των κατοίκων και των παραθεριστών του.

Πριν από λίγες μέρες πληροφορηθήκαμε με μεγάλη έκπληξη ότι η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου βγάζει στο σφυρί με δημοπρασία μια περιοχή 7,5 στρεμ-

6. Σύμφωνα με το «πόθεν έσχες» του 2006, 197.381 ευρώ εισόδημα και καταθέσεις 180.400 λιρών (Ελευθεροτυπία, 20/6/2008).

μάτων στην περιοχή Λιβάδι της Φολεγάνδρου, η οποία περικλείει την ομώνυμη παραλία. Δεν πρόκειται για ένα οποιοδήποτε δημόσιο κτήριο στο νησί, αλλά για τη μία από τις δύο πιο εύκολα προσβάσιμες παραλίες, η οποία εξυπηρετεί κάθε χρόνο μεγάλο μέρος της τουριστικής κίνησης. Η παραχώρησή της σε ιδιώτη και ο αποκλεισμός της ελεύθερης πρόσβασης σ' αυτήν θα έχει καταστροφικές συνέπειες για τον τουρισμό του νησιού.

Η δημοπρασία έχει οριστεί για την 14η Σεπτεμβρίου, δυο μέρες πριν από τις εκλογές και η τιμή εκκίνησης είναι 180.000 ευρώ. Ολη η διαδικασία φέρει τα τυπικά χαρακτηριστικά μιας προαποφασισμένης παραχώρησης της επίδικης έκτασης σε συγκεκριμένο επιχειρηματία. Είναι άλλωστε κοινό μυστικό στο νησί ότι αυτός ο επιχειρηματίας από καιρό προσπαθεί με κάθε τρόπο να αποκτήσει εκτάσεις στην περιοχή αυτή και να αξιοποιήσει για τα δικά του σχέδια την παραλία.

Δεν είμαστε αντίθετοι στις τουριστικές επενδύσεις στο νησί. Το αντίθετο μάλιστα. Η Φολεγάνδρος βρίσκεται μεταξύ των πιο ραγδαία αναπτυσσόμενων τουριστικών προορισμών της νησιωτικής χώρας. Αλλά επιδιώκουμε να διατηρήσουμε τη φυσική ομορφιά και το παραδοσιακό οικιστικό περιβάλλον προς όφελος όλων.

Η κοινότητά μας έχει εγκαίρως –από τον περασμένο Φεβρουάριο- ενημερώσει όλες τις αρμόδιες υπηρεσίες για τις κινήσεις παραχώρησης αυτής της παραλίας και η υπόθεση έφτασε στη βουλή με πρωτοβουλία των τοπικών βουλευτών συμπολίτευσης και αντιπολίτευσης. Όλες οι πτέρυγες της βουλής θεώρησαν εύλογο και δίκαιο το αίτημά μας να παραχωρηθεί η εν λόγω παραλία στην κοινότητα, προκειμένου να εκτελεστούν έργα ανάπτυξης με εξασφαλισμένη την κοινή χρήση της. Ο αρμόδιος υφυπουργός Οικονομικών κατέθεσε στη βουλή σχετικό έγγραφο της ΚΕΔ (17/5/07), με το οποίο μας διαβεβαίωνε ότι το αίτημά μας «θα ληφθεί υπόψη στην τελική αξιολόγηση αξιοποίησης του ακινήτου».

Όπως αποδείχτηκε, όλα αυτά ήταν απλά στάχτη στα μάτια μας, προκειμένου να προχωρήσει με συνοπτικές και αδιαφανείς διαδικασίες η δημοπρασία και η ιδιωτικοποίηση της παραλίας.

[...] Ελπίζουμε ότι δεν θα επιτρέψετε να προχωρήσει αυτή η σκανδαλώδης δημοπρασία, καθώς και ότι η έκταση θα παραχωρηθεί στην κοινότητά μας και η παραλία θα παραμείνει σε κοινή χρήση.

Σάββατο, Αύγουστος 25, 2007'

Άξιος! Αντί να ασχολείται με την επανεκλογή του...

Να σημειωθεί, παρεμπιπτόντως, η εμπλοκή του ονόματος του κ. Πέτρου Δούκα σε νέο σκάνδαλο που ξέσπασε το 2008 αναφορικά με την ανταλλαγή κτημάτων του Δημοσίου με τη Μονή Βατοπεδίου – εμπλοκή που δεν έχει

7. Όλο το κείμενο της επιστολής στην ιστοσελίδα <http://eyploia.aigaio-net.gr/modules.php?name=News&file=article&sid=2243>

αποδεικτεί ακόμη. Σημαντικές διευκολύνσεις προς τους ενδιαφερόμενους να «επενδύσουν» με τουριστικές επιχειρήσεις στη δημόσια περιουσία προσέφερε η ίδια η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου ενεργώντας ουσιαστικά ως ενδιαμέσος! Και αυτή η υπόθεση ερευνάται...

Ας συνεχίσουμε όμως με την ανάγνωση του Δελτίου Τύπου που είχε ξεκινήσει πριν την παρένθεση για τα ομόλογα.

στ) Το Δελτίο Τύπου αναφέρει: «*Η συνεργασία αφορά στην ταχεία ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων σε δημόσιο ακίνητο συνολικής έκτασης 2.593.041,80 τ.μ. και στη σύνταξη προγράμματος αξιοποίησης 780 ακινήτων που βρίσκονται στα διοικητικά όρια του Δήμου. Το 75% των εσόδων που θα προκύψουν από τις εκμεταλλεύσεις αυτές θα αποδίδονται στο Δήμο Ζαχάρως. Ο Δήμος, με τη διαχείριση των επενδύσεων αυτών, στοχεύει στη βελτίωση και ενδυνάμωσή της αυξανόμενης τουριστικής κίνησης, μέσω της δημιουργίας τουριστικών εγκαταστάσεων υψηλής ποιότητας και χώρων αναψυχής*».

Δηλαδή, ο δήμος θα αναλάβει την άμεση και ταχεία οικονομική εκμετάλλευση και από τα κέρδη θα επενδύσει πάλι σε τουριστικές εγκαταστάσεις. Γρήγορα-γρήγορα, δηλαδή άναρχα και χωρίς σχέδιο, να γεμίσει η πανέμορφη αμμουδιά πρόχειρες καντίνες που θα μετατραπούν –ως συνήθως– σε παράνομα μπαρ και καφετέριες, ομπρέλες και ξαπλώστρες απ’ άκρη σ’ άκρη – που θα είναι και απαραίτητες αφού τα δέντρα κάηκαν και δεν θα αναδασωθούν. Αυτά θα εμπλουτιστούν σύντομα με υπερσύγχρονες ξενοδοχειακές μονάδες διεθνών τουριστικών καρτέλ που θα ρυπαίνουν τον κόλπο, θα αφανίσουν και τις τελευταίες καρέτα-καρέτα που γεννούν εκεί και θα ιδιωτικοποιήσουν εκ των πραγμάτων την παραλία. Όταν αυτή μολυνθεί, θα διαθέτουν πισίνες, με κλώριο και χημικά. Και φυσικά θα είναι αναγκαίο το air-condition εκεί που το αεράκι δρόσιζε μέσα απ’ τα δέντρα.

Οι ελεύθεροι κατασκηνωτές που παραθέριζαν εκεί με τους φίλους και τις οικογένειές τους φυσικά θα έχουν φύγει. Δεν (θα) υπάρχει πια δάσος να τους φιλοξενήσει και να το φροντίσουν. Τώρα οι διακοπές τους θα πρέπει να είναι βουτιά στην πισίνα, δροσιά του κλιματιστικού, καφέ και τσούστο στο μπαρ του ξενοδοχείου. Και 150 € την ημέρα, τουλάχιστον. Τι; Δεν σας φτάνουν τα λεφτά για διακοπές; Δεν πειράζει. Όσο μπορείτε. Πέντε ημέρες; Πέντε ημέρες. Άλλωστε οι διακοπές πρέπει να μειωθούν. Να δουλεύετε όλοι. Συνέχεια. Για να γίνουμε ανταγωνιστικοί. Κάποιοι θα μπορούν να πληρώσουν το ξενοδοχείο. Γι’ αυτούς θα φτιάξουμε και γήπεδα γκολφ. Θα γεμίσουμε την Ελλάδα γήπεδα γκολφ. Για τους έχοντες... Στην τελική, πάρτε και κανένα... διακοποδάνειο!

(ζ) Το Δελτίο Τύπου συνεχίζει: «*Τα οφέλη που θα προκύψουν για το Δήμο*

και την ευρύτερη κοινωνία του Νομού Ηλείας θα είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η αύξηση του εισοδήματος και οι νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες, που θα δημιουργηθούν στην περιοχή». Όμορφο φαίνεται το... καρότο. Ας δούμε αναλυτικά φράση-φράση τι μας λέει αυτή η πρόταση (μιας και κάθε πρόταση λέει κάτι παραπάνω απ' αυτό που διαβάζουμε).

- Ας ξεκινήσουμε από τη φράση, **«νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες θα δημιουργηθούν στην περιοχή»**. Διότι αυτή η πρόταση αποδεικνύεται ότι έχει πολλές παραμέτρους. Τόσο πολλές που θα πρέπει να τη δούμε σε ένα δικό της, αυτόνομο κεφάλαιο!

Οι «νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες» και οι πυρκαγιές

Νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες θα δημιουργηθούν στην περιοχή. Έτσι αναφέρει το Δελτίο Τύπου που εξέδωσαν η Κτηματική Εταιρεία Δημοσίου και ο Δήμος Ζαχάρως λίγες μέρες μετά την, πραγματικά, εθνική τραγωδία των πυρκαγιών και λίγες μέρες πριν τις εκλογές για να δικαιολογήσουν τη συμφωνία παραχώρησης 2.600 στρεμμάτων της παραθαλάσσιας περιοχής του Καϊάφα. Και καθώς άρχισα να αναζητώ κάποια στοιχεία γι' αυτό, έπεφτα ολοένα και σε νέα δεδομένα. Τα οποία δεν μπόρεσα να αγνοήσω. Και συνέχιζα. Κι έτσι προέκυψε αυτό το μεγάλο και ενδιαφέρον, όπως θα διαπιστώσετε, κεφάλαιο. Που ήταν και για μένα μια αναπάντεχη πορεία στο ταξίδι αυτό.

«Νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες θα δημιουργηθούν στην περιοχή». Αυτό είναι αλήθεια. Με αυτή τη φράση δίνεται απάντηση και στο ερώτημα «Ποιος βάζει τις φωτιές;». Όταν τα στοιχεία δεν μπορούν να αποδείξουν την απάντηση, αυτή συνάγεται από την απάντηση στο ερώτημα «Ποιος ωφελείται από αυτές;». Και σε αυτό θα απαντήσουμε στο παρόν κεφάλαιο.

Αυτή την απάντηση προσπάθησαν να προσεγγίσουν και άλλοι πολίτες, με αποτέλεσμα να διαχέονται στο διαδίκτυο πληροφορίες και στοιχεία σχετικώς. Σε κάποιο κείμενο, αρκετά ενδεικτικό, το οποίο αναρτήθηκε σε ανεξάρτητο ενημερωτικό ιστοχώρο, γίνεται αναφορά στην κατασκευή της Ιόνιας Οδού, η οποία συμπίπτει με την πορεία των πυρκαγιών, στις τουριστικές επενδύσεις σε άλλα μέρη της Πελοποννήσου (π.χ. στην Πύλο), στον σχεδιασμό δημιουργίας χιονοδρομικού κέντρου στον Ταΰγετο από γερμανικούς ομίλους, στο λόμπι του γκολφ και την προώθησή του από πολιτικά πρόσωπα στην Ελλάδα, στη συνευθύνη των κομμάτων εξουσίας, καθώς και στη χρησιμοποίηση αποδιοπομπαίων τράγων για την επίρριψη ευθυνών. Το ανώνυμο άρθρο καταλήγει ως εξής: «Αν όμως σκόπευαν να την αξιοποιήσουν, γιατί να φτάσουν στο σημείο να την... κάψουν; Την απάντηση μας τη δίνει, πάλι, η ίδια η Πελοπόννησος, οι... ιθαγενείς της οποίας δεν έδειχναν και πολύ σύμφωνοι σ' ένα τέτοιο σχέδιο. Το μόνο που δεν ήθελαν οι Πελοποννήσιοι θα ήταν να ξυπνήσουν μια μέρα και να δουν εκπονημένη τη γη τους, κοψοχρονιά, σε μια πολυεθνική και τους εαυτούς τους σε ρόλο σύγχρονων ειλωτών»¹.

Αυτά λένε και πολλοί Έλληνες πολίτες σε κατ' ιδίαν συζητήσεις. Για να δούμε, όμως, αναλυτικά τι σημαίνουν οι νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες.

Επιχειρηματικές Ευκαιρίες στην Πύλο

Θα ξεκινήσω παρεμβάλλοντας δημοσίευμα της εφημερίδας Ελευθεροτυπία, της 16/02/2007, του Γιώργη Μέρμηγκα, με τίτλο «Με νόμο ξεμπλοκάρουν την επένδυση Κωνσταντακόπουλου».

Με νομοθετική ρύθμιση που κατατέθηκε χθες στη Βουλή και υπογράφεται από τρεις συναρμόδιους υπουργούς (Γ. Αλογοσκούφης, Δ. Σιούφας και Φ. Πετραλιά) ξεμπλοκάρει η βαλτωμένη εδώ και δύο δεκαετίες τουριστική επένδυση του εφοπλιστή Βασίλη Κωνσταντακόπουλου στη Μεσσηνία.

[...] Να σημειωθεί ότι ο βασικός λόγος που καθυστερούσε την υλοποίηση της πράγματι μεγάλης επένδυσης τόσο για την ελληνική κλίμακα όσο και για αυτή του νομού Μεσσηνίας (προβλέπονται 4 μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες δυναμικότητας 2.750 κλινών, μπαγκαλόουζ, κέντρα θαλασσοθεραπείας κ.ά.) ήταν η έλλειψη ειδικού χωροταξικού σχεδίου για την περιοχή, κάτι που ωστόσο εξακολουθεί να ισχύει, αφού το ΥΠΕΧΩΔΕ δεν έχει συντάξει ούτε το γενικό χωροταξικό για τον τουρισμό.

1. Το εν λόγω άρθρο με τίτλο «Η Ελλάδα κάτω από επίθεση τουριστικών καρτέλ» δημοσιεύτηκε στο http://athens.indymedia.org/font.php3?lang=el&article_id=759975.

Η μετοχική σύνθεση της εταιρείας «Τουριστικές Επιχειρήσεις Μεσσηνίας Α.Ε.» που έχει αναλάβει και την υλοποίηση των επενδυτικών σχεδίων αποτελεί μια καθαρή οικογενειακή υπόθεση της οικογένειας Κωνσταντακόπουλου, καθώς ο εφοπλιστής (διαθέτει στόλο κοντέινερ), ο πατέρας Βασίλης Κωνσταντακόπουλος κρατά το 20,40% των μετοχών, η εταιρεία «Πύλος Τουριστική» το 31,75%, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό κατανέμεται στα παιδιά Αχιλλέα Κωνσταντακόπουλο (16,85%) και από 15,50% στους Κωνσταντίνο και Χρήστο Κωνσταντακόπουλο. [...]

Ξεμπλόκαρε το έργο που δεν μπορούσε να προχωρήσει λόγω προβλημάτων. Μεταξύ άλλων, προβλήματα στο έργο προκαλούσαν οι ενστάσεις ορισμένων κατοίκων, οι αντιδράσεις των αρχαιολόγων, οι λιγοστοί κάτοικοι που δεν δέχτηκαν να πουλήσουν τα κτήματά τους και η έλλειψη χρηματοδότησης. Κάποιοι είχαν καταθέσει προσφυγές οι υπόλοιποι τους έβριζαν επειδή, λέει, «δεν αφήνουν την περιοχή να αναπτυχθεί και να βγάλουν και αυτοί χρήματα».

Αυτά και άλλα έμαθα από πρώτο χέρι: ευτυχώς (ή δυστυχώς;) η περιοχή μου είναι οικεία. Διαβάζοντας τα παραπάνω, το βλέμμα μου γεμίζει με εικόνες και αναμνήσεις. Πρόκειται για μια ακόμη περιοχή άγριας ομορφιάς και παρθένου κάλλους που, όπως όλες τις παρθένες, κάποιοι επιθυμούν να «ξεπαρθενέψουν». «Νιώθω σαν να βιάζουν την παιδική μου ηλικία», είπε η Κατερίνα, περιγράφοντάς μου τα πρώτα της βήματα, μικρό κοριτσάκι τότε, στη βελούδινη άμμο της Μπούκας (έτσι ονομάζεται το κομμάτι αυτό της τεράστιας παραλίας του Ρωμανού, Μεσσηνίας). Μια περιοχή που τόσον καιρό απολαμβάνουν ντόπιοι κάτοικοι, ελεύθεροι κατασκηνωτές και παραθεριστές και, παρ' όλα αυτά, παραμένει αγνή, ανέπαφη και φυσική. Μια περιοχή ειδικά τοποθετημένη ανάμεσα στην Πύλο και την Κυπαρισσία, πέντε μόλις χιλιόμετρα από τη μαγευτική Βοϊδοκοιλιά, με καθαρά νερά, ανέγγιχτη φύση, και απέραντη, απαλή σαν βελούδο, σκούρα καφέ άμμο. Το καλοκαίρι κάποιοι θαμώνες της παραλίας, ντόπιοι και ντόπιοι-Αθηναίοι, στήνουν σκηνές και ιγκλού από καλάμια στην άμμο για να προστατευτούν από τον ήλιο. Οι παράγκες αυτές, που μοιάζουν με καλύβες Ινδιάνων από μια άλλη εποχή, εξαφανίζονται όταν μπει το φθινόπωρο, όταν το κύμα και ο άνεμος παρασύρουν τα καλάμια στο πέρασμά τους. Το βράδυ, μέσα στην ησυχία, τα εκατοντάδες βατράχια που ζουν στο ποτάμι που ξεβράζει στην παραλία δημιουργούν μια απόκοσμη ανησυχία, ένα δυνατό κροτάλισμα που πλημμυρίζει με ήχο και δόνηση τον βραδινό αέρα.

Το πιο καταπληκτικό με τη Μπούκα είναι πως κάθε σου επίσκεψη είναι και μια έκπληξη. Το ποτάμι κάθε χρόνο αλλάζει κατεύθυνση, ροή, πλάτος... Είναι ένας ζωντανός οργανισμός που χρόνο με τον χρόνο ακολουθεί άλλη

πορεία, κατά πώς του αρέσει ή κατά πώς το καθοδηγεί ο άνεμος, η βροχή, η τρικυμία. Δεν είναι προκαθορισμένο το πού θα κάνεις μπάνιο, πού θα στήσεις τη σκηνή σου, πού θα ψαρέψεις! Πας εκεί και όπου σου υποδείξει το ποτάμι θα φιλοξενηθείς. Διότι περί φιλοξενίας πρόκειται. Φιλοξενία στο σπίτι των βατράχων, των ψαριών, της άμμου, και των καλαμιών. Και της καρέτα-καρέτα.

Αγάπησα το μέρος από την πρώτη στιγμή που το είδα, όταν η Κατερίνα με πήγε να μου δείξει τα μέρη όπου μεγάλωσε. Μια ενεργειακή αύρα διαχέονταν παντού, μια δυνατή ηρεμία, μια γαλήνια εγγήγορη! [Τι ειρωνεία! Όλα αυτά που υπόσχονται να προσφέρουν τα σπα και τα υδρομασάζ μέσα στα πολυτελή μπετά των ξενοδοχείων που θα χτιστούν εκεί!]

Η Μπούκα είναι ένα κομμάτι μιας τεράστιας παραλίας: το 1/3 μιας ατέλειωτης αμμουδιάς περίπου δύο χιλιομέτρων. Το Μάτι, το άλλο 1/3 αυτής της παραλίας, στην εκ διαμέτρου αντίθετη άκρη του κόλπου, είναι πιο αναπτυγμένο: διαθέτει μια καφετερία με μουσική και ποτά, όμορφες ψάθινες ομπρέλες και ξαπλώστρες πάνω στην παραλία, λίγα σπιτάκια από πίσω και, προσφάτως, κάποια ενοικιαζόμενα δωμάτια. Πραγματικά ήπια τουριστική ανάπτυξη, συμβατή με το περιβάλλον, που δεν εξαπλώνεται καταπιεστικά σε όλο το μήκος της παραλίας.

Αλλά όχι! Δεν φτάνει αυτό στους θιασώτες της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Πρέπει όλη η παραλία να γεμίσει ομπρέλες, καφετερίες, ξενοδοχεία, κ.λπ. Όπως έχει γίνει σε εκατοντάδες περιπτώσεις – στο Κάθισμα της Λευκάδας, σε όλη τη βόρεια Κρήτη που έχει ξεπουληθεί απ' τους... περήφανους κατοίκους της στον ανεξέλεγκτο τουρισμό, στον Λαγανά της Ζακύνθου, που υποτίθεται πως είναι ελεγχόμενη τουριστικά περιοχή επειδή ωτοκεί η καρέτα-καρέτα, στη Σαντορίνη, κ.λπ. Κανένα μέτρο στη χώρα όπου οι... ιθαγενείς της (κυριολεκτικά και μεταφορικά) αρέσκονται να βαυκαλίζονται με ναρκισσιστικές φανφάρες του τύπου «Εδώ είναι το λίκνο της δημοκρατίας» και «Εμείς δώσαμε τα φώτα στον κόσμο» για να καλύψουν τη σημερινή πολιτική και πολιτιστική τους ανυπαρξία. Που ξεχνούν, ή δεν έμαθαν ποτέ, πως ο μόνος τρόπος να τιμήσεις τους ένδοξους προγόνους σου είναι να προσπαθήσεις να τους μοιάσεις και όχι να τους επικαλείσαι για να κρύψεις την ανεπάρκειά σου. Αυτό το τελευταίο είναι προσβολή.

Έτσι, ξενοδοχειακές μονάδες πολυτελείας πέντε αστέρων (οι δύο μεγαλύτερες θα γίνουν στον Ρωμανό μαζί με ένα συνεδριακό κέντρο 1.175 θέσεων), γήπεδα γκολφ αλλά και πολλές βίλες έχουν ονομαστεί «πλήρες συγκρότημα ήπιας τουριστικής ανάπτυξης» και κατασκευάζονται ήδη.

Λόγω του ενδιαφέροντός μου για την περιοχή, έψαξα το θέμα λίγο παραπάνω. Από γνωστούς και φίλους άκουσα πολλά, χωρίς να λείπουν και οι πληροφορίες του στυλ «ράδιο αρβύλα». Προσπάθησα να διασταυρώσω τις

πληροφορίες και να απομακρύνω τον σκόπελο που λέγεται παραπληροφόρηση, που δυστυχώς ενίοτε προέρχεται και από ευαισθητοποιημένους πολίτες. Έτσι, όσα θα παραθέσω εδώ έχουν διασταυρωθεί από την Αρχαιολογική Εφορία Καλαμάτας, από την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, από δικηγόρους που έχουν αναλάβει σχετικές υποθέσεις και ενστάσεις, από δημοσιεύματα του Τύπου (του αθηναϊκού, διότι μέχρι πρόσφατα ο τοπικός Τύπος ήταν ταγμένος στην προσμέτρηση των πλεονεκτημάτων του έργου) και, κυρίως, από τα σχετικά Φ.Ε.Κ. όπου δημοσιεύονται οι νόμοι, τα προεδρικά διατάγματα, κ.λπ. Μάλιστα, η μελέτη των νόμων αποδεικνύεται εξόχως αποκαλυπτική από μόνη της. Διότι εκεί χτίζονται όλα!

Η απαρχή του έργου τοποθετείται στις αρχές του 1990 – ο σχεδιασμός του ίσως και λίγο νωρίτερα. Έκτοτε έχουν αρχίσει οι αγοραπωλησίες ώστε να συμπληρωθούν τα απαραίτητα στρέμματα (800 το λιγότερο) που χρειαζόνταν για την επένδυση. Το 2005, άρχισαν πιο ενεργά εργασίες, με περιφράξεις κ.λπ. Το καλοκαίρι του 2006 μπήκαν μπουλντόζες στο χωράφι πίσω απ' την παραλία και εκχέρσωναν. Τώρα πλέον χτίζουν, παρόλο που εκκρεμεί η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ) για τη νομιμότητα των αναγκαστικών απαλλοτριώσεων που έγιναν. Οι καλαμωτές άρχισαν να κιτρινίζουν. Απ' την άλλη βέβαια, καθάρισαν το ποτάμι, όπως είχαν υποσχεθεί. Το ποτάμι που κάθε Οκτώβρη και μετά μαυρίζει καθώς τα ελαιотριβεία της περιοχής ρίχνουν εκεί τα μεγάλης τοξικότητας υπολείμματα από τον καρπό της ελιάς. Μάλιστα –τι ειρωνεία!– τώρα πια ασκούνται πιέσεις ώστε να τηρούνται οι νόμιμες διαδικασίες για τη ρίψη των λυμάτων, με πρωτοβουλίες που ξεκινούν από τον όμιλο Κωνσταντακόπουλου.

Για τον καθαρισμό του ποταμιού δεν υπήρχε σχετική άδεια. Το καθαρίσμα βέβαια του ποταμού ακολούθησαν οι αντλήσεις υδάτων και η εναπόθεσή τους σε τεράστιες λιμενοδεξαμενές για να ποτιστεί το γρασίδι – το γρασίδι του γκαζόν που θα φυτευτεί για το γήπεδο του γκολφ, εκεί όπου ως τώρα υπάρχουν καλλιέργειες και δέντρα. Κατά τη διάρκεια του καθαρισμού έγιναν και παραποτάμιες επεμβάσεις, όπως εκχερσώσεις και κόψιμο δέντρων. Το γεγονός έπεσε στην αντίληψη της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας, που έστειλε επιστολή διαμαρτυρίας στον Όμιλο. Η ανταπόκριση των επενδυτών στη διαμαρτυρία ήταν άμεση, οπότε και άρχισαν αμέσως εργασίες αποκατάστασης της περιοχής, με εμφυτεύσεις κ.λπ. Ταυτόχρονα, όμως, ελέγχονται και καταγγελίες για εκτροπή του ποταμού σε άλλο σημείο!

Κάποιο κομμάτι της επένδυσης είναι σε προστατευόμενη περιοχή Natura 2000. Αυτό βέβαια δεν αποκλείει κάποιες δραστηριότητες σε αυτό, όπως άλλωστε ορίζει ο νόμος, αλλά τις τοποθετεί μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια και προϋποθέσεις. Δηλαδή, ορίζεται ότι πρέπει να υπάρχει *ήπια* δραστηριότητα στις περιοχές Natura. Τώρα, το πως οι αρμόδιοι υπουργοί έχουν αξιολογήσει

ότι το γκολφ, οι 1400 κλίνες, το συνεδριακό κέντρο, η θαλασσοθεραπεία και οι άλλες εγκαταστάσεις αποτελούν ήπια δραστηριότητα είναι ένα ζήτημα. Το γεγονός ότι το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.) δεν έχει πραγματοποιήσει την απαιτούμενη χωροταξική μελέτη και ότι, για παράδειγμα, έγιναν παραποτάμιες επεμβάσεις χωρίς σχετική έγκριση απλώς μας προϊδεάζει για τη συνέχεια...

Τι περιοχή είναι όμως αυτή στην οποία έχουν εγκρίνει τα σχετικά υπουργεία την... ήπια τουριστική ανάπτυξη; Πρόκειται για την περιοχή Λιμνοθάλασσα Πύλου (Διβάρι) και Νήσος Σφακτηρία, που βρίσκεται στους Εθνικούς Καταλόγους προστατευόμενων περιοχών και στο Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Natura 2000. Για την περιοχή υπάρχει ειδική περιβαλλοντική μελέτη του κοινοτικού προγράμματος Life-Φύση σύμφωνα με την οποία όλη η λεκάνη απορροής της περιοχής είναι *ρυθμιστική ζώνη* και, ως εκ τούτου, κάθε δραστηριότητα πρέπει να εξετάζεται υπό το πρίσμα των επιπτώσεων στην περιοχή αυτή. Μεγάλη οικολογική αξία έχει συγκεκριμένα η λιμνοθάλασσα της Γιάλοβας (ή Διβάρι), μια ρηχή υφάλμυρη λίμνη που αποτελεί σημαντικό μεταναστευτικό σταθμό για τα πουλιά. Η λιμνοθάλασσα αποτελεί τον σημαντικότερο μεταναστευτικό σταθμό διεθνούς σημασίας των Βαλκανίων. Σε αυτή συγκεντρώνονται, ξεκουράζονται και ανακτούν δυνάμεις πριν συνεχίσουν το ταξίδι τους τα χιλιάδες πουλιά της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης πριν συνεχίσουν για την Αφρική. Πρόκειται για τον νοτιότερο υγρότοπο της Ευρώπης· μετά ξεκινά η μεγάλη πτήση για τις υποσαχάριες αφρικανικές χώρες χωρίς άλλη στάση πάνω απ' τη Μεσόγειο και τη Σαχάρα. Αλλά και η τοπική ορνιθοπανίδα είναι τόσο πλούσια (υδρόβια, παρυδάτια, αρπακτικά κ.λπ.) ώστε η περιοχή έχει χαρακτηριστεί και ως Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά της Ελλάδας. Είναι άλλωστε και σημαντικός τόπος διαχείμανσης για σπάνια είδη όπως ο Αργυροτσικνιάς, ο Λευκοτσικνιάς και ο Ψαραετός. Στη λιμνοθάλασσα αυτή ζει, επίσης, και αναπαράγεται ο μοναδικός ευρωπαϊκός πληθυσμός του σπάνιου αφρικανικού χαμαιλέοντα! Λίγο παραδίπλα απ' τη λιμνοθάλασσα βρίσκεται η παραλία της Μπούκας, οι αμμοθίνες (αμμόλοφοι με λίγα θαμνώδη φυτά) της οποίας αποτελούν τόπο ωοτοκίας της θαλάσσιας χελώνας καρέτα-καρέτα, το προστατευόμενο είδος που απειλείται με εξαφάνιση. Τέλος, στον ποταμό Σέλλα και σε άλλα ρέματα παρατηρείται σημαντική παραποτάμια βλάστηση.

Αυτή την περιγραφή δεν τη βρήκα στην Ορνιθολογική Εταιρεία, ούτε σε κάποια οικολογική οργάνωση, οπότε θα ήταν ενδεχομένως ωραιοποιημένα. Ούτε την έβγαλα απ' το μυαλό μου. Παρατίθεται στην ίδια τη γνωμοδότηση της Διεύθυνσης Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (Α.Π. Οικ. 89577/23.5.2001), που συντάχθηκε πέντε μήνες πριν το υπουργείο συνυπογράψει με τους υπουργούς Οικονομικών και Ανάπτυξης την

κοινή υπουργική απόφαση (Κ.Υ.Α.) οριοθέτησης των Π.Ο.Τ.Α.² Μεσσηνίας (24069/3817/19.10.2001, Φ.Ε.Κ. 10 '887/22.10.2001) ώστε να ληφθεί υπ' όψιν σ' αυτή την απόφαση. Και, ενώ περιγράφει τα ανωτέρω, η γνωμοδότηση καταλήγει ότι «η υπηρεσία μας δεν έχει αντίρρηση για τον χαρακτηρισμό και την οριοθέτηση της Π.Ο.Τ.Α. Μεσσηνίας, με τις ακόλουθες προϋποθέσεις: ...Με δεδομένο ότι οι αναγκαίες ποσότητες νερού για την πλήρη λειτουργία της Π.Ο.Τ.Α. είναι πολύ μεγάλες (...υπολογίζονται σε 9.332 κ.μ.) και ότι προβλέπεται σειρά τεχνικών λύσεων για την εξασφάλιση αυτών (χρήση υπόγειων νερών, χρήση επιφανειακών νερών, ...κατασκευή λιμενοδεξαμενών, κ.λπ.), θα πρέπει στη φάση υποβολής των Μ.Π.Ε. (Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων) να περιγραφεί αναλυτικά ο τρόπος διαχείρισης του υδάτινου δυναμικού της περιοχής προκειμένου... να μην απειληθούν από την υπεράντληση των υπογείων υδροφορέων καθώς και από υπερβολική χρήση επιφανειακών για ύδρευση και άρδευση της Π.Ο.Τ.Α... Το τμήμα της περιοχής Ρωμανού να αναπτυχθεί με ήπιο τρόπο. ... Να βρεθεί τρόπος πρόσβασης των χρηστών στην παραλία της περιοχής Ρωμανού εκτός των αμμοθινών ή τα σημεία πρόσβασης να είναι τα λιγότερα δυνατά...». Με άλλα λόγια, παρά τα προβλήματα, τα οποία ήταν γνωστά αφού αναφέρονται στην έκθεση, η γνωμοδότηση της Διεύθυνσης Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. ενέκρινε το σχέδιο. Τη σχετική Κ.Υ.Α. υπογράφουν: ο υπουργός και ο υφυπουργός Εθνικής Οικονομίας κ. Ν. Χριστοδουλάκης και κ. Χ. Πάχτας (αντίστοιχα), και ο υφυπουργός ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. κ. Η. Ευθυμιόπουλος.

Τελικά, το 2004 προχωρούν οι αρμόδιοι υφυπουργοί και υπουργοί Οικονομίας και Οικονομικών και Τουριστικής Ανάπτυξης (κ. Δούκας, κ. Αλογοσκούφης και κ. Αβραμόπουλος) στην Κοινή Υπουργική Απόφαση *αναγκαστικής απαλλοτρίωσης* 260 στρεμμάτων (Φ.Ε.Κ. Β' 925/18.10.2004), γης που οι ιδιοκτήτες τους δεν είχαν δεχτεί ως τότε να πουλήσουν. Στην απόφαση μνημονεύεται άλλη εισήγηση της Διεύθυνσης Περιβάλλοντος του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. του 2004 με την οποία θεωρείται πως η προηγούμενη Κ.Υ.Α. (του 2001) «καλύπτει από άποψη περιβαλλοντικής αδειοδότησης τις προϋποθέσεις για την προώθηση της διαδικασίας έκδοσης απόφασης αναγκαστικής απαλλοτρίωσης εκτάσεων εντός των ορίων του καθορισμένου με αυτή χώρου!»! Στο μεταξύ, όμως, η περιβαλλοντική μελέτη (Μ.Π.Ε.) που ανέφερε ως προϋπόθεση η γνωμοδότηση της Διεύθυνσης Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.

2. Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης. Έτσι ονομάζονται οι νέες τουριστικές επενδύσεις μεγάλου βεληνεκούς, όπως οι επενδύσεις σε γκολφ, σπα, συνεδριακά κέντρα κ.λπ., στις οποίες ανήκει και η επένδυση του ομίλου Κωνσταντάκου. Παρακάτω θα αναφερθώ πιο αναλυτικά στις Π.Ο.Τ.Α.

το 2001 δεν είχε πραγματοποιηθεί! Δηλαδή, οι αρμόδιοι υπουργοί θεώρησαν πως η προστασία του περιβάλλοντος θα πραγματοποιηθεί ούτως ή άλλως, με κάποιο τρόπο μαγικό (ίσως με το μαγικό ραβδάκι και πάλι) και ενέκριναν την προώθηση των διαδικασιών!

Για την ιστορία, να αναφέρω λίγα λόγια γι' αυτή τη μελέτη. Η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων κατατέθηκε τον Ιούλιο του 2005, δηλαδή αφού είχε εγκριθεί και προχωρήσει το έργο, και όχι πριν, όπως αναφέρεται ρητώς στον νόμο – στον νόμο που φτιάχτηκε για την εξυπηρέτηση των τουριστικών επενδύσεων ούτως ή άλλως! Η μελέτη είναι ένα μεγάλο έργο τριών τόμων, δύσκολο να μελετηθεί από τον καθένα. Ευτυχώς, βρήκα τον άνθρωπο που τη διάβασε αλλά είχε και τις γνώσεις και την ευαισθησία για να την κατανοήσει: τον Γιώργο Χασιώτη. Ο Γιώργος Χασιώτης είναι νομικός σύμβουλος της W.W.F. Hellas, απόφοιτος της Νομικής και του Φυσικού. Του ζήτησα να μου πει κάποια βασικά, κατά τη γνώμη του, στοιχεία που επισήμανε στη μελέτη. Μου είπε λοιπόν τα εξής:

- Αυτό το οποίο συναντά κανείς σε ολόκληρη τη μελέτη είναι ότι, για πάρα πολλά ζητήματα και προβλήματα που ανακύπτουν παραπέμπει σε μελλοντικές μελέτες που θα γίνουν ή που θα πρέπει να γίνουν. Για παράδειγμα, παραπέμπουν σε διάφορες μελέτες υπό κατασκευή ή, σε άλλο σημείο, συστήνουν να γίνουν μελέτες αποκατάστασης τοπίου, ή αποκατάστασης του ποταμού Σέλλα, κ.λπ. Μα, αν είναι έτσι, μπορεί ο καθένας να κάνει μια μελέτη. Στην ουσία, η μελέτη είναι φτιαγμένη σαν να απευθύνεται στους κατοίκους της περιοχής με σκοπό να προπαγανδίσει ή να καθησυχάσει.
- Παρατηρείται μια σαλαμοποίηση του έργου, όπως το λέμε στη γλώσσα μας. Δηλαδή, από τη μία προτείνουν μελέτες για το ένα και για το άλλο, και από την άλλη αντιμετωπίζουν το έργο όχι ως μια συνολική επένδυση, που λόγω του μεγέθους της πρέπει να αντιμετωπιστεί συνολικά σε σχέση με της επιπτώσεις της για τη γύρω περιοχή, αλλά αποσπασματικά. Δηλαδή, χωριστά το θέμα του νερού, χωριστά του λιπάσματος, χωριστά την καρέτα, κ.ο.κ. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι παίρνουν εγκρίσεις και άδειες για το κάθε υποέργο χωριστά, και έτσι αν υπάρξει πρόβλημα (μέσω προσφυγών κ.λπ.) σε κάποιο απ' αυτά, τα υπόλοιπα συνεχίζουν ως έχουν!
- Υπάρχει θέμα με τα στερεά απόβλητα. Πού θα διοχετευθεί ο τεράστιος όγκος των στερεών αποβλήτων που θα παράγει μια τέτοιας μεγάλης κλίμακας επιχείρηση; Δεδομένου μάλιστα πως υπάρχει ήδη πρόβλημα με τα απορρίμματα στην περιοχή... Η μελέτη παραπέμπει τη λύση του προβλήματος στους ίδιους τους δήμους. Δηλαδή τα απορρίμματα θα πρέπει να τα χειριστούν οι δήμοι, στα όρια των οποίων βρίσκεται η επένδυση. Συγκεκριμένα, παραπέμπει σε μελέτη που ετοιμάζεται τώρα από τους δήμους σχετικά με τη δημιουργία Χ.Υ.Τ.Α. στην περιοχή.

- Αξιοσημείωτο είναι πως οι υπολογισμοί τους έχουν γίνει στο ελάχιστο δυνατό περιθώριο, δηλαδή με βάση υπολογισμού το μικρότερο δυνατό αριθμό ατόμων που θα φιλοξενηθούν στην επιχείρηση – τουρίστες και εργαζόμενους. Με ποια λογική γίνεται αυτό δεν το καταλαβαίνω. Όπως επίσης δεν καταλαβαίνω γιατί εφαρμόζουν τους υπολογισμούς τους με κριτήρια και μονάδες μέτρησης που βρίσκονται έξω από τα όρια που θέτουν διεθνείς οργανισμοί (όπως, για παράδειγμα, στις μετρήσεις για τις ανάγκες νερού ανά άτομο).
- Τα νερά στην περιοχή ήδη παρουσιάζουν έντονα προβλήματα. Είναι εξαιρετικά επιβαρημένα και σε ορισμένες περιπτώσεις ακατάλληλα λόγω των φυτοφαρμάκων που χρησιμοποιούνται στις καλλιέργειες. Επίσης και ο ποταμός Σέλλας είναι στα όριά του, λόγω των ελαιοτριβείων. Αυτό που μου φαίνεται πέρα από κάθε λογική είναι το ότι αφήνουν τον Σέλλα να μολυνθεί επειδή δεν εφαρμόζουν τους νόμους που υπάρχουν και μετά έρχονται και παρουσιάζουν την επένδυση αυτή ως λύση για το πρόβλημα του Σέλλα. Ακατανόητο³.
- Προβλέπουν την κατασκευή λιμενοδεξαμενών για τη συγκέντρωση του νερού που θα χρειαστεί για τις ανάγκες της Π.Ο.Τ.Α. Οι λιμενοδεξαμενές αυτές έχουν σχεδιαστεί έτσι ώστε να έχουν πόρτες από τις οποίες θα γεμίζουν όταν το ποτάμι ξεχειλίζει. Όμως, δεν υπάρχει καμία μελέτη για το αν το ποτάμι ξεχειλίζει, σε τι έκταση και πόσο συχνά. Μάλιστα, όταν μιλάμε για μια επένδυση

3. Σε αυτό το σημείο εξήγησα του Γιώργου πως όχι απλά δεν είναι ακατανόητο αλλά, απεναντίας, ακολουθείται μια συγκεκριμένη και συνεπέστατη λογική, όχι μόνο σε αυτό το ζήτημα αλλά και σε άλλα. Η λογική συνίσταται στο εξής: αφήνουμε τα προβλήματα, που γνωρίζουμε ότι υπάρχουν, να διογκωθούν ή ακόμη και τα εξωθούμε στην επιδείνωση όσο μπορούμε, ώστε να παρουσιάσουμε ως προβληματική μια κατάσταση και να είναι πιο δεκτικός ο κόσμος στην προαποφασισμένη λύση που θα προτείνουμε. Αυτό γίνεται για παράδειγμα με το ασφαλιστικό: δεν πληρώνουμε ως κράτος τα χρέη στα ταμεία, δεν αναγκάζουμε τους επιχειρηματίες να πληρώσουν τα δικά τους χρέη (ή μάλλον τους δίνουμε και παράταση και χαρίζουμε τα πρόστιμα), κλέβουμε και ό,τι μπορούμε από τα αποθεματικά ώστε να ξαναβρούμε στις επόμενες εκλογές... Και μετά, προτείνουμε ως κυβερνώντες μια λύση στο ασφαλιστικό που θίγει τους εργαζόμενους επειδή «δεν γίνεται αλλιώς»! Αυτό γίνεται και με την παιδεία: υποχρηματοδοτούμε την παιδεία, προτείνουμε μεταρρυθμίσεις που δεν θίγουν τα κακώς κείμενα προκειμένου να συνεχίζεται η εξάρτηση και η κομματοκρατία στα πανεπιστήμια, υποβαθμίζουμε τις σπουδές προσλαμβάνοντας συνεχώς συμπαισιούχους, εισάγουμε περισσότερους σπουδαστές στα κορεσμένα πανεπιστήμια... Και μετά, προβάλλουμε τα προβλήματα του δημόσιου πανεπιστημίου για να δικαιολογήσουμε την ανάγκη ύπαρξης ιδιωτικών. Αυτό γίνεται και με όλες τις δημόσιες επιχειρήσεις: αφήνονται να γίνουν προβληματικές προκειμένου να πουληθούν φθηνά σε επιχειρηματίες-«φίλους», οι οποίοι γνωρίζουν φυσικά την πραγματική αξία της επιχείρησης και τις δυνατότητές της, αλλιώς δεν θα την αγόραζαν. Απλώς την παίρνουν σε εξευτελιστική τιμή, και απ' τα περισσευόμενα ενισχύουν τους υπουργούς που τους εξυπηρέτησαν στη φθηνή αγορά!

που αναφέρεται στις ανάγκες και μετά από 15-20 χρόνια, θα έπρεπε να έχει προηγηθεί σχετική μελέτη για να γνωρίζουν αν μπορεί να πραγματοποιηθεί αυτό που αναφέρουν. Η μελέτη απλώς αναφέρει πως, αν οι ανάγκες σε νερό δεν μπορούν να καλυφθούν, θα κατασκευαστεί εργοστάσιο αφαλάτωσης. Η μελέτη φυσικά θα γίνει τότε...

- Για τις αμμοθίνες και την καρέτα-καρέτα δεν αναφέρεται τίποτα! Η μελέτη απλώς καθησυχάζει ότι δεν θα πειράξουν την παραλία και αυτή θα παραμείνει ελεύθερη! Δεν τίθεται θέμα προστασίας των αμμοθινών. Προβλέπεται, αντιθέτως, να σκάψουν στην παραλία για να περάσουν τρεις μεγάλοι σωλήνες που μετά θα καλυφθούν από πάνω. Οι σωλήνες αυτοί χρησιμεύουν στο κέντρο θαλασσοθεραπείας: οι δύο θα φέρνουν νερό από τη θάλασσα, και ο τρίτος θα το επιστρέφει πίσω, ζεστό πλέον. Οι συντάκτες της μελέτης λένε πως η αλλαγή στη θερμοκρασία της θάλασσας που θα προκληθεί δεν θα επηρεάσει τη θάλασσα χλωρίδα και πανίδα.

- Στον ίδιο κόλπο θα εκβάλλουν και τα λύματα από τον βιολογικό καθαρισμό.
- Στη λιμνοθάλασσα της Γιάλοβας βρίσκονται τα περίφημα Λιβάδια της Ποσειδωνίας, τα γνωστά μας φύκια, που αποτελούν επίσης προστατευόμενο είδος. Η ύπαρξη του φυκιού είναι καθοριστική για την ίδια την ύπαρξη του βιότοπου αφού αποτελεί τροφή για τα ψάρια του τα οποία αποτελούν τροφή για την καρέτα-καρέτα και τα πουλιά, κ.ο.κ. Δεν γνωρίζει κανείς αν τα Λιβάδια θα επηρεαστούν απ' την αλλαγή θερμοκρασίας του νερού.

- Αυτό που συμβαίνει με τις Π.Ο.Τ.Α. στην Ελλάδα συμβαίνει εδώ και καιρό στην Ευρώπη και σε άλλες χώρες του κόσμου, και αποτελεί ήδη πρόβλημα στις τουριστικά αναπτυσσόμενες ή και αναπτυγμένες χώρες. Το φαινόμενο ονομάζεται *gated communities* [σε ελεύθερη απόδοση, περιφραγμένες/ κλειδωμένες κοινότητες] και αναφέρεται ακριβώς στον περιορισμό των τουριστών εντός των τειχών της κοινότητας, δηλαδή εντός της περίφραξης της τουριστικής επένδυσης, όπου ο τουρίστας μπορεί να κάνει τα πάντα χωρίς να χρειάζεται να βγει εκτός της. Οι τουρίστες συχνά καθοδηγούνται προς αυτή την επιλογή αφού τους προσφέρεται ένα ολοκληρωμένο, συχνά φθηνό ως τέτοιο, πακέτο διακοπών και έτσι επιλέγει, για παράδειγμα, να κάνει το γεύμα του εκεί όπου το έχει ήδη προπληρώσει.

- Η μελέτη αναφέρει ότι θα ωφεληθεί η τοπική κοινωνία καθώς θα προσφέρονται δουλειές, θα ανοίξουν ταβερνάκια στην περιοχή, κ.λπ. Αυτό είναι προφανώς ψέμα, αφού η Π.Ο.Τ.Α. λειτουργεί ως *gated community*⁴.

4. Να προσθέσουμε εδώ ότι η ίδια η νομοθετική ρύθμιση για τις Π.Ο.Τ.Α. προϋποθέτει την ύπαρξη εστιατορίων, μαγαζιών, αθλητικών χώρων κ.λπ., προκειμένου να απασχολούνται κατά τον ελεύθερο χρόνο τους οι τουρίστες (αναφέρομαι αναλυτικά στην Κοινή Υπουργική Απόφαση του 1998 παρακάτω).

- Το πιο σημαντικό όμως απ' όλα είναι ότι δεν υπάρχει μηχανισμός επίβλεψης. Δεν προβλέπεται πουθενά κάποιος μηχανισμός που θα επιβλέπει το έργο και τη συμμόρφωσή του με τους περιβαλλοντικούς και άλλους κανόνες που πρέπει να ακολουθηθούν. Και φυσικά δεν υφίσταται καμία νομική δέσμευση παροχής οικολογικής πιστοποίησης. Κι ας είναι το έργο σε περιοχή Natura 2000. Δίνεται, μολοταύτα, η διαβεβαίωση από τους συντάκτες της μελέτης ότι "δεν θα αφήσουμε να μολυνθεί", και ότι το ενδιαφέρον του ομίλου για την περιοχή είναι συνολικό και η μέριμνα είναι για το καλό και την πρόοδο του τόπου!
- Να σημειωθεί επίσης ότι παντού σε όλη τη μελέτη αναφέρεται η υφιστάμενη υποβάθμιση του περιβάλλοντος στην περιοχή και η συνέχισή της αν αυτή μείνει αναξιοποίητη. Στις αιτίες δε της υποβάθμισης αναφέρεται και η καταπάτηση του νόμου περί ελεύθερης κατασκήνωσης. Στην ουσία, η επενδυτική δραστηριότητα των Π.Ο.Τ.Α. παρουσιάζεται ως σωτήρια για το ήδη υποβαθμισμένο περιβάλλον!
- Είναι σημαντικό και το ποιοι ενδιαφέρονται γι' αυτό το είδος τουρισμού, και ειδικά για το γκολφ. Και δεν εννοώ μόνο εισοδηματικά, αλλά και δημογραφικά. Οι περισσότεροι που ασχολούνται με το γκολφ είναι μεγάλοι σε ηλικία: είναι η φύση του αθλήματος τέτοια. Ας μην ξεχνάμε πως αυτή η προχωρημένη ηλικία αυξάνεται στις Δυτικές κοινωνίες, γεγονός που σχετίζεται ενδεχομένως με την ανοδική τάση του αθλήματος και των τουριστικών επιλογών που το συνοδεύουν. Όμως, εδώ προκύπτει και ένα άλλο ζήτημα. Λόγω της προχωρημένης ηλικίας αυτών των τουριστών, είναι αυξημένες οι ανάγκες τους σε ιατρική φροντίδα. Προβλέπεται άλλωστε και η εγγύτητα των Π.Ο.Τ.Α. σε νοσοκομείο. Όμως, τα νοσοκομεία της ευρύτερης περιοχής (Καλαμάτας και Κυπαρισσίας) δεν είναι εκσυγχρονισμένα και δεν επαρκούν ώστε να καλύψουν τις ενδεχόμενες αυξημένες ανάγκες. Αυτή θα ήταν μια καλή ευκαιρία για να ωφεληθούν και οι ντόπιοι. Δηλαδή, με αφορμή τις Π.Ο.Τ.Α. να επενδυθούν χρήματα για τη νοσοκομειακή αναβάθμιση της περιοχής. Όμως αυτό δεν έχει γίνει.

Όχι, δυστυχώς δεν έχει γίνει. Έχουν, όμως, ξεκινήσει τα έργα επέκτασης του αεροδρομίου Καλαμάτας. Διότι επίσης προβλέπεται οι Π.Ο.Τ.Α. να βρίσκονται κοντά σε διεθνή αερολιμένα. Ο πραγματικά αγανακτισμένος πολίτης αλλά και οικολόγος επιστήμονας της W.W.F. μού περιέγραψε με φανερή δυσφορία τα παραπάνω στοιχεία. Και άλλα πολλά που είπαμε. Τέλος (αν και δεν έχουν τέλος τα ζητήματα που θίγει η μελέτη), είπε ο Γιώργος Χασιώτης πως, όσον αφορά τους νόμους που προώθησαν οι υπουργοί από το 1994 και μετά, «παρατηρείται μια ανεπαίσθητη μεταβολή που μόνο ένα έμπειρο μάτι μπορεί να κατανοήσει. Για παράδειγμα, ενώ ένας νόμος αναφέρει ότι θα αναπτύσσονται στις Π.Ο.Τ.Α. μόνο τα αυτοφυή φυτά, μεταγενέστερος νόμος αναφέρεται σε αυτοφυή φυτά κατά το δυνατόν». Αυτά είναι

τα παραθυράκια των νόμων, που περνάνε επιτηδευμένα και απαρατήρητα στο απαίδευτο μάτι. Απ' αυτούς που βρίζουν οι πολίτες ως ανίκανους. Οι οποίοι, όπως αποδεικνύεται, δεν είναι ανίκανοι. Απλώς έχουν άλλες προτεραιότητες. Και τις εξυπηρετούν *ικανότατα*.

Η μελέτη υπογράφεται από τον κ. Δημήτρη Αργυρόπουλο, πολιτικό μηχανικό. Το γραφείο του αναλαμβάνει Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων για παρόμοια έργα. Επικοινωνήσα μαζί του και μου είπε ότι σε κάθε περίπτωση όλα έχουν γίνει νόμιμα και με τις σχετικές εγκρίσεις από τους αρμόδιους φορείς. 'Ότι οι μελέτες του έχουν στηριχτεί και σε άλλες προηγηθείσες μελέτες ελληνικών πανεπιστημίων. 'Ότι υπάρχει έγκριση από τους δήμους της περιοχής για το ποσοστό του νερού που επιτρέπεται να αντληθεί από τον ποταμό («υπάρχει άδεια χρήσης νερού»). Σε ερώτησή μου για το γεγονός ότι η μελέτη συχνά παραπέμπει σε άλλες μελέτες, και ειδικότερα για τη δημιουργία Χ.Υ.Τ.Α. (Χώρος Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων) στην περιοχή, μου είπε τα εξής: «στην περιοχή προγραμματίζεται να γίνει Χ.Υ.Τ.Α., γιατί τώρα λειτουργούν παράνομες χωματερές. Τα απορρίμματα είναι ευθύνη του δήμου, και όχι της επένδυσης. Και, φυσικά, δεν μπορούμε να περιμένουμε 10 χρόνια, τότε θα γίνει ο Χ.Υ.Τ.Α. για να πραγματοποιηθεί η επένδυση». Για τις αμμοθίνες, μου είπε ότι δεν θα πειραχτούν, και ότι ο κόσμος θα οδηγείται στην παραλία μέσω τριών συγκεκριμένων μονοπατιών, ώστε να μην περνάει από παντού. Και πρόσθεσε: «Φυσικά, το αν οι εργολάβοι τηρήσουν τα προαναφερθέντα είναι άλλο θέμα. Δεν αφορά τη μελέτη. Αυτό είναι αρμοδιότητα των υπηρεσιών, που πρέπει να κάνουν τους σχετικούς ελέγχους».

Το έργο συνεχίζεται. Και η πιο στοιχειώδης λογική λέει πως η προστατευόμενη περιοχή θα καταστραφεί. Η λιμνοθάλασσα της Γιάλοβας, που χρησιμοποιούν ως ενδιάμεσο σταθμό του ταξιδιού τους εκατοντάδες χιλιάδες πουλιά, θα αποξηρανθεί σιγά-σιγά. Αλλά, τι να τον κάνεις τον ενδιάμεσο σταθμό αν σε λίγο δεν θα υπάρχουν πουλιά, ή αν δεν σε ενδιαφέρει η ύπαρξή τους; Ο πληθυσμός της θαλάσσιας χελώνας καρέτα-καρέτα θα ελαττωθεί κι άλλο οδηγώντας το είδος σε πιο γρήγορη εξαφάνιση, μιας και τα αυγά της δεν θα προστατευτούν στους αμμόλοφους της Μπούκας. Είναι δεδομένο πως, φτιάχνοντας ακριβώς από πάνω της 1.500 κλίνες εκατοντάδες τουρίστες θα παραθερίσουν εκεί. Μια βόλτα να πάει ο καθένας απ' αυτούς στη θάλασσα, θα περάσει από τις αμμοθίνες: αναγκαστικά, αφού αυτές παρεμβάλλονται ανάμεσα στην επένδυση και στη θάλασσα. 'Η μήπως οι αρμόδιες υπηρεσίες θα φυλάνε την άμμο για να μην περάσουν από κει οι τουρίστες που θα... ξεφύγουν απ' τα προβλεπόμενα μονοπάτια; Επίσης, τα φώτα της επένδυσης θα αποπροσανατολίζουν τα μικρά που θα καταφέρουν να επιβιώσουν και δεν

θα φτάσουν ποτέ στη θάλασσα⁵. Το είδαμε να συμβαίνει και στον Λαγανά Ζακύνθου, στο Ρέθυμνο Κρήτης, και αλλού. Η ίδια ιστορία.

→ Ένα παράξενο πράγμα: γιατί αναπτύσσονται τουριστικά ακριβώς οι περιοχές που πρέπει να προστατευθούν; Και γιατί, αφού έχει αποδειχτεί πως οι μελέτες δεν εφαρμόζονται, ο κόσμος αποδέχεται την υποβάθμιση;

Πάντως, τα 260 στρέμματα δεν τα πήρε ο όμιλος Κωνσταντακόπουλου ούτε με την αναγκαστική απαλλοτρίωση. Πέντε κάτοικοι της περιοχής, πεισματάρηδες αρκετά απ' ό,τι φαίνεται, αρνήθηκαν να παραχωρήσουν τη δικιά τους γη, 60 συνολικά στρεμμάτων, για την «ήπια τουριστική ανάπτυξη» που ετοίμασαν οι αρμόδιοι υπουργοί, γραμματείς του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.) και διευθυντές των περιβαλλοντικών γραφείων για τον όμιλο Κωνσταντακόπουλου. Οι πέντε αυτοί προχώρησαν σε αίτηση ακύρωσης της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης προς το αρμόδιο δικαστήριο. Το θέμα πήγε στο Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ), το οποίο έχει παραπέμψει το θέμα στην Ολομέλεια της σύνθεσής του λόγω της σοβαρότητας της υπόθεσης αλλά και για να κρίνει τη συνταγματικότητα των προβλεπόμενων ρυθμίσεων. Η συνεδρίαση της Ολομέλειας έχει ήδη γίνει στις αρχές Οκτωβρίου 2007, και αναμένεται η απόφαση.

[Ανοίγει Παρένθεση: το Συμβούλιο της Επικρατείας

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η παραπομπή στην Ολομέλεια είναι σοβαρή υπόθεση, καθώς η απόφαση θα βγει από 35 συνολικά δικαστές. Αυτό από μόνο του εγγυάται τον περιορισμό των επεμβάσεων στο έργο της δικαιοσύνης: δεδομένου ότι και το δικαστικό μας σύστημα δεν είναι απρόσβλητο, είναι σαφώς πιο δύσκολο να επηρεάσει κανείς 35 δικαστές απ' ό,τι να προσεγγίσει πέντε ή επτά. Ίσως και γι' αυτόν το λόγο το ΣτΕ έχει παράδοση στη διαφύλαξη και σεβασμό του περιβάλλοντος. Επειδή, όμως, όπως προσπαθώ να δείξω από την πρώτη φράση του *Πολιτικού Ημερολογίου*, όλα είναι ένα, θα αναφέρω ένα στοιχείο που, ενδεχομένως, συμπληρώνει κρίκους στον κύκλο μας. Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, εκτός από την απόπειρα για την αναθεώρηση του άρθρου 24 που κατοχυρώνει την προστασία των δασών, είχε ταυτόχρονα ξεκινήσει και μια άλλη προσπάθεια: αυτή της δημιουργίας Συνταγματικού Δικαστηρίου, δηλαδή της δημιουργίας ενός ειδικού δικαστηρίου που αρμοδιότητά του θα ήταν ακριβώς η κρίση περί συνταγματικότητας των νόμων.

5. Αυτό επειδή τα νεογέννητα εντοπίζουν τη θάλασσα από το αντιφάγγισμα των άστρων, το οποίο και ακολουθούν. Τα περιβάλλοντα φώτα γίνονται αντιληπτά ως άστρα, και τα μικρά τα ακολουθούν προς την ξηρά και πεθαίνουν.

Με τον τρόπο αυτό εμποδίζεται ο διάχυτος έλεγχος συνταγματικότητας που προβλέπεται στο συνταγματικό μας δίκαιο, σύμφωνα με το οποίο κάθε ελληνικό δικαστήριο έχει τη δικαιοδοσία να αποφανθεί για τη συνταγματικότητα νομοθετικής ρύθμισης σχετική με την υπόθεση που εκδικάζει, και μόνο για την υπόθεση που εκδικάζει. Αυτό αποτελεί το ευρύτερο και δημοκρατικότερο σύστημα ελέγχου που εφαρμόζεται στην Ευρώπη. Αντίστοιχα, η συγκέντρωση της αρμοδιότητας σε ένα δικαστήριο αποκλειστικά καθιστά τη διαδικασία περισσότερο ελέγξιμη από τους κυβερνώντες, όπως άλλωστε συμβαίνει με οποιαδήποτε συγκέντρωση εξουσίας.

Να σημειωθεί, επίσης, ότι σύμφωνα με πληθώρα δημοσιευμάτων (της περιόδου Φεβρουαρίου 2008), ο υπουργός Δικαιοσύνης της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, κ. Σωτήρης Χατζηγάκης, έχει επιδοθεί σε μια άνευ προηγουμένου επίθεση στο ΣτΕ, το οποίο κατηγορεί για προσπάθεια δημιουργίας «κράτους δικαστών»(!). Σε δημόσιες εμφανίσεις του ομιλεί για «ολίγους δικαστές» που θέλουν να καταλύσουν τη... λαϊκή κυριαρχία. Δρομολογώντας με αυτές τις προαναγγελίες τις αλλαγές που επιθυμεί να επιφέρει στο δικαστικό σύστημα, μας διαβεβαίωσε ότι «η πολιτεία, υπακούοντας στη λαϊκή εντολή, στο Σύνταγμα και στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, έχει υποχρέωση να αντιμετωπίσει ριζικά φαινόμενα που οδηγούν στην αρνησιδικία και στην κατάλυση του κράτους δικαίου». Ποιος ξέρει τι ετοιμάζουν...

Τελικώς, τώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, το ΣτΕ έκρινε αντισυνταγματική τη νομοθετική ρύθμιση του νόμου 2545/1997 που επιτρέπει τη δυνατότητα χαρακτηρισμού μιας περιοχής ως Π.Ο.Τ.Α. χωρίς να έχει γίνει ο συνολικός χωροταξικός σχεδιασμός (Φεβρουάριος 2008). Πολύ περισσότερο δε σε περιοχές χαρακτηρισμένες ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Στο μεταξύ, οι εργασίες συνεχίζονται... **Κλείνει η Παρένθεση]**

Εν κατακλείδι: καθώς εισερχόμαστε σε περίοδο ξηρασίας σε παγκόσμιο επίπεδο, αντιλαμβάνεται κανείς τι θα συμβεί στον υγρότοπο και σε ολόκληρο το οικοσύστημα της περιοχής. Τεράστιες λιμενοδεξαμενές έχουν δημιουργηθεί για το πότισμα του γκαζόν που θα φυτευτεί ενώ η άντληση νερού γίνεται και από τον ποταμό Σέλλα. Καμία αρχή δεν επεμβαίνει (αντιθέτως, δίνουν άδειες) και, φυσικά, κανένας έλεγχος δεν υφίσταται. Το ποτάμι έχει ουσιαστικά ιδιωτικοποιηθεί, αφού βρίσκεται στη μέση της επένδυσης και κανείς δεν έχει πρόσβαση σε αυτό. Αποτελεί τώρα πια ιδιωτική περιουσία εκ των πραγμάτων.

Ιδιωτική περιουσία έχουν γίνει και οι αγροτικοί δρόμοι που περνούσαν ανάμεσα στα χωράφια των χωρικών. Πολλοί απ' αυτούς έχουν ισοπεδωθεί από τις μπουλντόζες και ντόπιοι κάτοικοι έχουν διαμαρτυρηθεί σχετικώς στον οικείο δήμο. Χαρακτηριστικά αναφέρω πως στις 27 Ιουνίου 2003 πραγ-

ματοποιήθηκε συνεδρίαση στον Δήμο Νέστωρος όπου συζητήθηκε, μεταξύ άλλων, η «κατάργηση τμημάτων αγροτικών δρόμων εντός του οριοθετημένου τμήματος Π.Ο.Τ.Α Ρωμανού». Σε αυτήν αποφασίστηκε πως η κατάργηση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί εφόσον υπάρχουν και ιδιοκτησίες τρίτων στην περιοχή⁶. Μάλιστα, η απόφαση υπαγορεύει στον επιχειρηματία «να διευκολύνει την οδική πρόσβαση στη θάλασσα δια της συνδέσεως των κεντρικών τμημάτων των δρόμων από αυτούς που καταργούνται και εντός του άκρου των ορίων της Π.Ο.Τ.Α., αφήνοντας δρόμο ίδιο σε διαστάσεις με τους υπάρχοντες».

Επίσης ιδιωτική περιουσία θα γίνουν, *επί της ουσίας*, τα πλούσια αρχαιολογικά ευρήματα της περιοχής. Οι εργασίες ανέδειξαν πολλά τέτοια ευρήματα με αποτέλεσμα να κληθεί η αρμόδια Εφορία Αρχαιοτήτων για να επιμεληθεί τη συνέχεια της ανασκαφής. Βέβαια, το νομοθετικό πλαίσιο ορίζει πως τα ευρήματα που δεν μπορούν να μετακινηθούν παραμένουν στον χώρο όπου βρέθηκαν και εκθέτονται εκεί. Ο ιδιοκτήτης της επένδυσης οφείλει να μεριμνήσει ώστε ο οποιοσδήποτε πολίτης να μπορεί να τα επισκεφτεί. Τυπικώς, ο νόμος μεριμνά ώστε να προστατεύεται ο κάθε επενδυτής που αποφασίζει να επενδύσει τα χρήματά του. Γι' αυτό, για παράδειγμα, πολλά ξενοδοχεία στο κέντρο της Αθήνας έχουν στο εσωτερικό τους αρχαία εκθέματα, και υποχρεούνται αντιστοίχως να αφήνουν τους πολίτες να τα επισκέπτονται. Φυσικά, αυτός ο νόμος θα έπρεπε ενδεχομένως να παραμένει ως μέριμνα για το ρίσκο του κάθε επιχειρηματία – όπου ρίσκο σημαίνει τη μη προβλέψιμη περίπτωση να βρεθούν τελικώς κάποια αρχαία. Όταν όμως τέτοιο ρίσκο δεν υπάρχει, όταν δηλαδή είναι δεδομένο πως θα βρεθούν πολλά αρχαία⁷; Τελικώς, και επί του προκειμένου, ο όμιλος Κωνσταντακόπουλου θα αποκτήσει αυτούσια αρχαιολογικά εκθέματα μέσα στην Ολοκληρωμένη του Επένδυση, τα οποία θα μπορούν να βλέπουν οι τουρίστες της αφού έχουν τελειώσει με το γκολφ τους.

Και για όποιους διατηρούν αμφιβολίες για το αν θα δοθούν θέσεις εργασίας στους ντόπιους, να πούμε και το εξής: πέρα από ορισμένους ντόπιους που εργάζονται αυτή τη στιγμή για την κατασκευή των εγκαταστάσεων, εργάζονται και πολλοί μετανάστες. Όλοι τους ως οικοδόμοι. Και, φυσικά, όλοι αυτοί θα εργάζονται για όσο καιρό διαρκεί η κατασκευή των έργων: στη συνέχεια θα απασχοληθεί μόνο περιορισμένος αριθμός ατόμων, όπως είναι

6. Αριθμός απόφασης ΙΟΙ/2003, του πρακτικού ΙΙ/27.06.2003.

7. Μέχρι στιγμής έχω εστιάσει μόνο στην περιγραφή της σημασίας της περιοχής από περιβαλλοντική άποψη. Εξίσου πλούσια και σημαντική είναι η αρχαιολογική της αξία, στην οποία όμως δεν θα αναφερθώ.

φυσικό. Δεν ξέρω με σιγουριά, αλλά φαντάζομαι πως δεν είναι αυτό που είχαν υπ' όψιν τους οι ντόπιοι όταν παραμυθιάζονταν με τις νέες θέσεις εργασίας που θα έβρισκαν τα παιδιά τους στην περιοχή!

Προς το παρόν, οι εργασίες γίνονται με εντατικούς ρυθμούς, και οι εργάτες δουλεύουν και τις Κυριακές. Μάλιστα, το Σάββατο 2/2/2008 έγινε σοβαρό εργατικό ατύχημα στο εργοτάξιο της Πύλου. Και, φυσικά, τα Μ.Μ.Ε. δεν ανέφεραν τίποτα...

Τέλος, επειδή η περιοχή είναι χαρακτηρισμένη ως Natura 2000 και αναγνωρισμένη από την Ε.Ε. ως τέτοια, κάποιοι πολίτες και ο σύλλογος Κίνηση Πολιτών Μεσσηνίας ΚΙΝΩ απηύθυναν σχετική ερώτηση στην Ε.Ε. Τόσο η επίτροπος κα Γουόλστρομ (Margot Wallstrom) όσο και ο προϊστάμενος της νομικής υπηρεσίας της Γενικής Διεύθυνσης Περιβάλλοντος της Ε.Ε. κ. Ρουίθ-Τόμας (Javier Ruiz-Tomas), αποφάνθηκαν ότι «δεν στοιχειοθετείται παραβίαση της νομοθεσίας για το περιβάλλον με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία». Μάλιστα, η κ. Γουόλστρομ στην επιστολή της (στις 19/11/2004) υπενθυμίζει ότι «βάσει των κοινωνικών κανονισμών, η επιλογή και η απόφαση να δοθούν χρηματοδοτήσεις ανήκει στην αρμοδιότητα του ενδιαφερόμενου κράτους»⁸.

Εν τέλει, η «ήπια τουριστική ανάπτυξη» που αρμόζει –σύμφωνα με τους ιθύνοντες, ντόπιους και επενδυτές– με την ιδιαιτερότητα της περιοχής, της περιβαλλοντικής και ιστορικής της σημασίας και την απέραντη ομορφιά της είναι αυτή που απεικονίζεται στις παρακάτω φωτογραφίες.

Μα, τι βλέπουν τα ματάκια μου; Η εταιρεία Άκτωρ έχει αναλάβει την κατασκευή του έργου; Εντάξει, δεν είναι μυστικό. Ούτε παράνομο. Απλώς δεν το ήξερα. Η κατασκευαστική εταιρεία του ομίλου Μπόμπολα είναι η μεγαλύτερη και η καλύτερη στην Ελλάδα, όπως μαθαίνω. Και η πρώτη σε αναθέσεις δημοσίων έργων.

Η (υπ)ανάπτυξη της Ελλάδας

Το ζήτημα είναι πολύ πιο απλό απ' όσο νομίζουμε. Και πολύ πιο δύσσομο ταυτόχρονα. Πρέπει όμως να το δούμε σε μια συνέχεια, σε μια ολότητα. Διά-

8. Να σημειωθεί ότι η ίδια η Ε.Ε., όταν πρόκειται για τομείς στους οποίους επιθυμείται να «ανοίξει» η αγορά απαγορεύει τις κρατικές χρηματοδοτήσεις ως αθέμιτο ανταγωνισμό (εξ ου και τα πρόστιμα που έχει πληρώσει η Ελλάδα για την Ολυμπιακή Αεροπορία, για παράδειγμα). Σε αυτό το θέμα, όμως, που αφορά το περιβάλλον και τις διακοπές των «εχόντων και κατεχόντων», η αρμοδιότητα της απόφασης ανήκει στο κράτος!

Φωτογραφίες 7 και 8 (βλ. παράρτημα)

Με εννέα γερανούς του ΑΚΤΩΡ συντελείται η... ήπια τουριστική ανάπτυξη στον Ρωμανό!

φορα ζητήματα που φαίνονται άσχετα μεταξύ τους εντάσσονται στον ίδιο εξελικτικό κύκλο της κοινωνικής και πολιτικής ανάπτυξης – ή μη ανάπτυξης. Στην Ελλάδα, όπως όλοι γνωρίζουμε, δεν πραγματοποιήθηκε η Βιομηχανική Επανάσταση που έλαβε χώρα στη Δυτική Ευρώπη. Συνεπώς, το βιομηχανικό προϊόν της χώρας είναι από μηδαμινό έως περιορισμένο. Μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις η βιομηχανική και τεχνολογική πρόοδος και καινοτομία αυτής της χώρας εμποδίστηκε, και μάλιστα εκ των έσω. Η Ελλάδα δεν έπρεπε να γίνει χώρα παραγωγής σύγχρονων τεχνολογικών προϊόντων, αλλά μόνο καταναλωτριά τους. Τώρα θα σκεφτεί κανείς: τεχνολογική πρόοδος και καινοτομία στην Ελλαδίτσα; Δεν ξέρω για την Ελλαδίτσα. Ξέρω όμως για τους Έλληνες. Οι οποίοι στο εξωτερικό όχι μόνο διαπρέπουν, αλλά αποτελούν κομμάτι του πιο έξυπνου και καινοτόμου παραγωγικού και επιστημονικού δυναμικού. Και

όχι μόνο αυτό. Μπορώ με βεβαιότητα να πιστοποιήσω πως πολλοί ξένοι αγαπούν τους Έλληνες, τους έχουν σε μεγάλη υπόληψη και τους προτιμούν τόσο για παρέα όσο και για συνεργασία. Περισσότερο να αναφέρω πόσο μεγάλο είναι το ποσοστό των Ελλήνων επιστημόνων στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, και μάλιστα στα κορυφαία εξ αυτών, αναλογικά με τον αριθμό των Ελλήνων στο εξωτερικό. Τα περί ανθελληνικών συνομοσπιών που μονίμως μας περιβάλλουν, όπως συχνά ορισμένοι διατυμπανίζουν, απλώς στερούνται σοβαρότητας.

Στο Λονδίνο η καταξίωση των Ελλήνων φαίνεται μέσα από την επαγγελματική τους πορεία σε όλες τις δουλειές. Στο Μαρόκο η αγάπη των κατοίκων για τη χώρα μας ήταν τόσο έκδηλη που μας εντυπωσίασε. Θυμάμαι χαρακτηριστικά πως, όταν οι Μαροκινοί μάς ρωτούσαν από πού είμαστε κι εμείς τους λέγαμε «Έλληνες», ξαφνικά άλλαζε το πρόσωπό τους. Το ουδέτερο ύφος της απλής περιέργειας μετέλλαζε με μιας σε επιφώνημα χαράς και ενθουσιασμού καθώς λέγανε «Α, γιουνάν!». Παρατήρησα μάλιστα αυτή την αντίδραση σε όλες τις περιπτώσεις και κάποια στιγμή ρώτησα τον Σαλίμ (που μας ξενάγησε στην Έρημο) σχετικά.

– Α, ναι, μου λέει. Αγαπάμε πολύ τους Έλληνες. Είναι σαν κι εμάς, μοιάζουμε πολύ ως λαοί. Είναι ανοιχτοί, ειρηνικοί, έξυπνοι. Η ιστορία τους είναι αξιοθαύμαστη...».

[Παρατηρήσατε όμως τη σύνδεση της αγάπης για τους Έλληνες με την πεποίθηση πως μοιάζουμε;]

Αυτά πιστεύουν οι ξένοι για μας –μεταξύ άλλων βέβαια, όχι πάντα θετικών. Οι Έλληνες όμως διαπρέπουν κυρίως στο εξωτερικό. Στην Ελλάδα δεν υπάρχει η υποδομή για κάτι τέτοιο. Η νοοτροπία αρκετών Ελλήνων είναι ένα ζήτημα. Ένα άλλο όμως, ίσως και πιο σημαντικό, είναι ότι η Ελλάδα σε θεσμικό επίπεδο δεν επιτρέπει την αξιοποίηση της ελληνικής ευστροφίας, ή και πονηριάς αν θέλετε. Την εμποδίζει θα λέγαμε. Μόνο τη «λαμογιά» επιτρέπει, και προωθεί. Όχι λόγω κάποιας συνωμοσίας που έχει ως σκοπό να μην αφήσουν (κάποιοι) την Ελλάδα να διαπρέψει. Απλώς επειδή δεν υπάρχει ο σχεδιασμός και η χρηματοδότηση για κάτι τέτοιο. Ο εσωτερικός σχεδιασμός.

Από την άλλη, η αγροτική παραγωγή περιορίζεται σημαντικά στη χώρα μας. Παράξενο επειδή, αν μια χώρα δεν προορίζεται για βιομηχανική παραγωγή, λογικά θα έπρεπε να παραμένει στον αγροτικό τομέα, όπου και βρισκόταν. Όμως, για τη χώρα μας έχει προσδιοριστεί μια άλλη δραστηριότητα, και μάλιστα όχι παραγωγική αλλά αντιπαραγωγική: οι τουριστικές υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα, η *βαριά βιομηχανία του τουρισμού*. Δηλαδή, εν τέλει, προορίζομαστε για βιομηχανική παραγωγή, αλλά συγκεκριμένη: τουριστική. Απολύτως κυριολεκτικά. Ας δούμε τι ακριβώς συμβαίνει.

Ο τουρισμός ως βιομηχανικό προϊόν

Η Ελλάδα είναι μια νησιώτικη χώρα με περίπου 15.000 χιλιόμετρα ακτογραμμή. Επιπλέον, είναι μια ασφαλής χώρα, χωρίς ανεξέλεγκτες θρησκευτικές, εθνικιστικές ή τρομοκρατικές εξάρσεις. Το γεγονός δε ότι βρίσκεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση την καθιστά προβλέψιμη και οικεία από τη σκοπιά του Δυτικού πολίτη. Είναι λοιπόν ένας ιδανικός προορισμός για την προώθηση των επενδύσεων σε τουρισμό και αναψυχή.

Το θέμα βέβαια είναι πώς βλέπει κανείς τον τουρισμό. Για κάποιους το ενδιαφέρον δεν βρίσκεται στον τουρισμό αλλά στην εξερεύνηση και την ελεύθερη περιήγηση σε μια άγνωστη περιοχή, στη γνωριμία με τους ντόπιους κατοίκους και τη νοοτροπία τους, κ.ο.κ. Όμως, είπαμε: το ελεύθερο δεν πουλάει. Δηλαδή, δεν έχει ιδιαίτερο κέρδος και, κυρίως, το κέρδος αυτό δεν είναι ελεγχόμενο-συγκεντρωμένο, αλλά διαχέεται στους ντόπιους. Η βιομηχανία του παγκόσμιου τουρισμού, από την άλλη, έχει ως σκοπό τη συγκέντρωση των τουριστικών προϊόντων σε συγκεκριμένες και ελέγξιμες μονάδες για την απορρόφηση του τεράστιου τζίρου. Μιλάμε για έναν τζίρο της τάξης των 733 δισεκατομμυρίων δολαρίων (το 2006), όπως προκύπτει από στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (Π.Ο.Τ., <http://unwto.org>). Σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία του Π.Ο.Τ., ο αριθμός των τουριστών ανήλθε στα 846 εκατομμύρια το 2006. Ανήλθε διότι, από το 1950 ως σήμερα έχει σημειώσει κατά μέσο όρο ετήσια αύξηση 6,5% (αν και τελευταίως καταγράφεται φθίνουσα πορεία στο ποσοστό της ετήσιας αύξησης: ήταν 4% για το 2006, λόγου χάρη. Επίσης, το 6% των παγκόσμιων εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αφορούσε τον τουρισμό, ενώ αν δούμε το εξαγώγιμο προϊόν μόνο των τουριστικών υπηρεσιών το ποσοστό ανέρχεται στο 30%.

Όπως καταλαβαίνει κανείς, πρόκειται για μεγάλη «μπίζνα» ενίοτε με όρους «αρπαχτής»⁹! Επόμενο είναι να υπάρχει αυξανόμενη τάση εκμετάλλευσής της σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα οφέλη του τουρισμού –εννώ τα μεσοπρόθεσμα οικονομικά οφέλη, μιας και άλλα από αυτά είναι ζήτημα αν υπάρχουν– δεν θα τα καρπωθούν φυσικά οι ντόπιοι, οι... ιθαγενείς μιας χώρας, αλλά μεγάλες πολυεθνικές που δραστηριοποιούνται στον τομέα του τουρισμού. Ή μήπως φαντάστηκε κανείς πως οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και ο οικονομικός εναγκαλισμός των χωρών αφορούν μόνο το εμπόριο όπλων, τις χρηματιστηριακές δραστηριότητες, τα βιομηχανικά προϊόντα, κ.λπ.; Όχι, δεν είναι έτσι. Όταν μιλάμε για βαριά βιομηχανία του τουρισμού εννοούμε ακριβώς αυτό: την εκμετάλλευση των τουριστικών... κοιτασμάτων μιας χώρας και την υπαρπαγή της υπεραξίας

9. Αρπαχτή: «ό,τι αποκτήθηκε με ξαφνικό και πονηρό (συχνά παράνομο) τρόπο» (Λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη). Όπως προκύπτει, η «αρπαχτή» είναι συνώνυμο της «λαμογαίας».

εν μέσω εργασιακής υποδούλωσης. Με τίμημα την υποβάθμιση των περιοχών. Όπως γίνεται σε κάθε βαριά βιομηχανία άλλωστε, που τα απόβλητά της δηλητηριάζουν τους ιθαγενείς, τον υδροφόρο ορίζοντα, τον αέρα που αναπνέουν... Ακολουθείται η ίδια λογική του σύγχρονου παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού: υπερσυγκέντρωση των πόρων/κερδών/επιχειρήσεων σε λίγα χέρια, αύξηση του πλούτου των λίγων πλουσίων και προλεταριοποίηση όλων των υπολοίπων μέσω της οικονομικής τους εξάρτησης. Και η μεσαία τάξη συρρικνώνεται προς τα κάτω. Αυτές άλλωστε είναι κοινές διαπιστώσεις των μελετητών της (οικονομικής) παγκοσμιοποίησης ήδη απ' τα τέλη του αιώνα που μόλις έδυσε. Ο τουρισμός δεν εξαιρείται.

Με αυτά τα δεδομένα, η χώρα μας έχει επιλεγεί ως τουριστικός προορισμός μέσα στο παγκόσμιο πλανητικό χωριό. Όπως ανέφερα, είναι ιδανική για κάτι τέτοιο αφού προσφέρει «θάλασσα και ήλιο» –αν και λίγο πιο ακριβά απ' ό,τι άλλες τριτοκοσμικές χώρες. Αυτό που κανείς από τους ιθύνοντες που προωθούν τα σχέδια του τουρισμού δεν αποκαλύπτει στους πολίτες της κάθε επίδοξης τουριστικής χώρας είναι το γεγονός πως η χώρα δεν πρόκειται να ωφεληθεί από τις μεγάλης κλίμακας τουριστικές επενδύσεις. Οι λόγοι είναι πολλοί: εδώ θα αναφέρω τους τρεις κυριότερους.

- **Πρώτον**, οι ντόπιοι αποκόβονται από τη γη, από την περιουσία τους, με αποτέλεσμα να αστικοποιούνται ολοένα και περισσότερο. Ας μην αναφερθώ περαιτέρω στις τεράστιες περιβαλλοντικές επιπτώσεις που έχει κάτι τέτοιο, αφού το έχουμε ήδη σχολιάσει. Να προσθέσω μόνο πως, όταν η περιβάλλουσα νοοτροπία προωθεί το πρότυπο του τουρισμού, τότε αυτή η νοοτροπία εμποτίζει τις συνειδήσεις όλων μας. Για παράδειγμα, σε όλους μας είναι αποτυπωμένη η ανάγκη να πάμε ταξίδια, να γνωρίσουμε ξένους τόπους, είτε στο εξωτερικό είτε στο εσωτερικό. Αυτό σημαίνει περισσότερες μετακινήσεις. Περισσότερα καύσιμα. Περισσότερη ενέργεια. Περισσότερη οικοδομική δραστηριότητα, για να φιλοξενηθούν οι παραπάνω τουρίστες. Και ούτω καθεξής. Ήδη η αεροπλοΐα πάνω από την Ευρώπη παρουσιάζει τόσο αυξημένη κίνηση που οι διαθέσιμοι αεροδιάδρομοι έχουν εξαντληθεί. Το γεγονός πως το αεροπλάνο έχει γίνει στη συνείδησή μας κάτι συνηθισμένο αντί για πολυτέλεια δείχνει τη μαζικοποίηση των μετακινήσεων. Με πολλά κέρδη για τις εταιρείες και τα τουριστικά γραφεία. Και πολύ κόστος για το περιβάλλον και τον αέρα που θα αφήσουμε στις επόμενες γενιές.

[Αλήθεια, τι νόημα έχει αν πασχίζει κανείς καθημερινά για τα παιδιά του ώστε να μην τους λείπει τίποτα; Αφού, καθημερινά τους κληροδοτούμε καρκίνο σε πολυτελή συσκευασία δώρου!]

Μια αθέατη πλευρά της αστικοποίησης βρίσκεται στην αμεσότητα της εξεύρεσης τροφής. Ας φέρω ένα παράδειγμα. Την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα, ειδικά τον οδυνηρό χειμώνα του 1941-42, πέθαναν περίπου 300-500 χιλιάδες Έλληνες από ασιτία – αριθμός που θεωρήθηκε μάλιστα μικρός, προς έκπληξη των ξένων ανταποκριτών, οι οποίοι εκτιμούσαν ότι η ασιτία θα έπληττε πολύ μεγαλύτερο αριθμό ατόμων. Η ασιτία έπληξε τα αστικά κέντρα, που δεν μπορούσαν να προμηθευτούν αγαθά λόγω της καταστροφής των υποδομών¹⁰. Δεδομένου ότι τότε πάνω απ' το 50% του πληθυσμού ήταν αγροτικός (ασχολούνταν με τη γεωργία), και τα ποσοστά αστικοποίησης ήταν ακόμη μικρά¹¹... Δεδομένου επίσης ότι οι αστοί σήμερα είναι πολύ περισσότερο αποκομμένοι από τη διαδικασία εξεύρεσης τροφής στη φύση... Έχει αναρωτηθεί κανείς τι θα συμβεί στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες σε περίπτωση που ξεσπάσει πόλεμος; Αναλογιζόμαστε πόσοι θα πεθάνουν από πείνα; Ή μήπως πιστεύει κανείς πως ο κύκλος έκλεισε και οι Δυτικές κοινωνίες δεν θα ξαναχρειαστεί να πολεμήσουν ποτέ, στον αιώνα των άπαντα; Για όποιον έχει υποπέσει σε τέτοιο ατόπημα, θα υπενθυμίσω ότι η αλαζονεία είναι η βασική αιτία πτώσης κάθε ισχυρού (ατόμου, επιχειρηματία, κόμματος, υπερδύναμης, κ.λπ.), όπως έχει αποδείξει η Ιστορία.

Επίσης, οι λίγοι ντόπιοι, ωφελούμενοι από τις μικρές τουριστικές μονάδες που έχουν φτιάξει, τρώνε ένα καρότο που διατηρείται νόστιμο και φρέσκο χάρη στις... χρωστικές. Οι χρωστικές εν προκειμένω είναι οι φρούδες προσδοκίες ωφέλιμης ανάπτυξης. Στην πραγματικότητα, αυτοί οι ντόπιοι αποτελούν το άλλοθι της άναρχης καπιταλιστικής ανάπτυξης του τουρισμού. Έχοντας τσιμπήσει το δόλωμα, διάκεινται θετικά απέναντι σε οποιαδήποτε εξαγγελία σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού. Επειδή συμμετέχουν και αυτοί σ' αυτόν. «Τι κακό έχει ο τουρισμός;» σκέφτονται κρίνοντας από τους ίδιους. Όμως, το σύστημα λειτουργεί ως εξής: πετάει λίγα ψίχουλα στους παρatreχάμενους, στους είλωτες, υποσχόμενο ανάπτυξη. Και μετά τους ελέγχει μέσω των ίδιων τους των προσδοκιών. Όλοι εφεξής περιμένουν την περαιτέρω ανάπτυξη. Αγνοούν όμως πως τα... φιλέτα είναι φυλαγμένα για τους

10. Για το ότι η πείνα έπληξε σχεδόν αποκλειστικά τους αστικούς πληθυσμούς, είναι χαρακτηριστικό ότι η Ερμούπολη, πρωτεύουσα της Σύρου και των Κυκλάδων, είχε «αναλογικά τις μεγαλύτερες απώλειες πληθυσμού λόγω της πείνας» (αναφέρεται στην *Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος Ι6, εκδόσεις: ΔΟΜΗ, σελ. 171). Αυτό γιατί η Ερμούπολη ήταν (και είναι) μια υπερβολικά μεγάλη πόλη σε ένα αντίστοιχα μικρό νησί.

11. Σύμφωνα με τη απογραφή του 1940, στην περιοχή της Αθήνας ζούσε το 15% περίπου των Ελλήνων (ο πληθυσμός της Ελλάδας ήταν 7.344.860, και της Αθήνας 1.124.109), ενώ σήμερα το ποσοστό αυτό πλησιάζει το 50%. Επίσης, πολλοί κάτοικοι των πόλεων τις εγκατέλειψαν όταν ξέσπασε ο πόλεμος, μετακινούμενοι προς την ύπαιθρο.

καρχαρίες. Κι έτσι μετατρέπονται σε καθημερινούς αθέατους συμμάχους των εχθρών της χώρας τους – Ελλήνων και μη. Η φιλαργυρία και η απληστία δεν έχουν εθνικότητα. Ούτε σύνορα.

Οι υπόλοιποι, που πουλούν τα κτήματά τους έναντι αδρής αμοιβής, κάνουν δυο σημαντικές ζημιές. Αφενός, ξεχνούν πως με τα χρήματα δεν θα μπορέσουν να αγοράσουν καθαρό αέρα ούτε αμόλυντα ποτάμια. Αφετέρου, μετατρέπουν την επόμενη γενιά, για να μην πούμε τους ιδίους, σε φτηνή εργατική δύναμη μέσα σε αυστηρή σχέση εξάρτησης. Σε σερβιτόρους στη γη που κάποτε τους ανήκε, για 600 ευρώ το μήνα, όλη μέρα δουλειά, χωρίς υπερωριακή αμοιβή. Που θα λένε κι ευχαριστώ γιατί... «και χάρη σου κάνουν που σε έχουν στη δουλειά. Ξέρεις πόσοι περιμένουν απ' έξω;». Δουλοπάροικοι ξανά στα κτήματά τους. Και μάλιστα χωρίς όφελος. Ούτε για τους ιδίους ούτε για τη χώρα, οπότε να δικαιολογείται η αλλαγή επαγγέλματος! Το χωρίς όφελος εξηγείται από τον δεύτερο λόγο που παραθέτω αμέσως παρακάτω.

• Ένας δεύτερος λόγος που ο τουρισμός δεν ωφελεί τη χώρα είναι καθαρά οικονομικός. Το συζητούσαμε με τον Γιάννη τις προάλλες.

- Και το πιο γελοίο είναι ότι δραχμή από τα κέρδη δεν πηγαίνει στο ελληνικό κράτος!
- Τι εννοείς Γιάννη; Δεν φορολογούνται οι επιχειρήσεις αυτές;
- Όχι, δεν φορολογούνται!
- Πώς είναι δυνατόν; ρωτάω έκπληκτη, και δύσπιστη ταυτόχρονα.

Ο Γιάννης εξηγεί πως, δεν είναι ότι δεν προβλέπεται επισήμως η φορολόγησή τους, αλλά ότι στην ουσία δεν πληρώνουν τίποτα. Το γιατί είναι αποκαλυπτικό:

- Οι περισσότερες από αυτές τις μεγάλες επενδύσεις πραγματοποιούνται από πολυεθνικές, που έχουν την έδρα τους στο εξωτερικό. Έτσι, τα κέρδη φεύγουν, κάνουν φτερά... Επίσης, οι περισσότεροι τουρίστες που έρχονται στην Ελλάδα αγοράζουν ολοκληρωμένα πακέτα διακοπών από τους tourist operators του εξωτερικού, τα οργανωμένα τουριστικά γραφεία που προσφέρουν φθηνές διακοπές όπου είναι τα πάντα προπληρωμένα. Τα χρήματα λοιπόν δεν μπαίνουν καν στη χώρα μας.

Κάτι μου θυμίζει αυτό που λέει. Α, ναι! Θυμάμαι όταν ήμουν φοιτήτρια στο Λονδίνο που μας έκαναν εντύπωση οι διαφημίσεις των τουριστικών πρακτορείων για διάφορες τουριστικές χώρες – μεταξύ αυτών και η Ελλάδα. Τα πρακτορεία αυτά προσέφεραν αεροπορικά εισιτήρια, ξενοδοχείο και, ενδεχομένως, εσωτερικές μετακινήσεις σε ένα συνολικό πακέτο ιδιαιτέρως φθινό. Μάλιστα, αστειευόμασταν λέγοντας πως, φθηνότερα θα μας στοίχιζε να κλείναμε τις διακοπές μας απ' το Λονδίνο παρά απ' την Ελλάδα. Και το καλαμπούρι δεν ήταν στην υπερβολή: πράγματι, συμφέρει κάποιον να ταξιδέψει

από την Ελλάδα στο εξωτερικό και από κει να πάει οπουδήποτε (συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας) εφόσον θέλει να μείνει σε ενοικιαζόμενα ή σε ξενοδοχείο, παρά να το κάνει μόνος του. Το καλαμπούρι ήταν στη γελοιότητα της πραγματικότητας αυτής, που ήταν πέρα για πέρα αληθινή.

Οι μνήμες μου επιστρέφουν καθώς συλλογιέμαι αυτά που γράφω και όλα ξαφνικά συνενώνονται σε μια ολοκληρωμένη σχέση αιτίας-αποτελέσματος. Θυμάμαι, όταν πήγα στο Ρέθυμνο, όπου είχα πρωτοπροσληφθεί ως λέκτορας με σύμβαση στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Εκεί, αρχικά αναζήτησα δωμάτιο σε ξενοδοχείο για να μείνω, πριν βρω κάποιο σπίτι. Στην αναζήτηση αυτή γνώρισα κάποιους ανθρώπους που, πιάνοντας μια χαλαρή κουβέντα (όχι επί τούτου), μου εξήγησαν γιατί το δωμάτιο που ζητούσα εγώ να νοικιάσω μόνη μου στοιχίζει πιο ακριβά απ' ό,τι στοιχίζει στον κάθε Γερμανό, Βρετανό κ.λπ. που έρχεται σε οργανωμένες ομάδες. Ο ένας λόγος, ο λογικός και προφανής, είναι πως όταν κλείνεις δωμάτια για 20, 30 ή και περισσότερα άτομα, η τιμή ανά άτομο θα πέσει: πουλιέται σε «τιμή χονδρικής». Πόσο μάλλον που δεν κλείνουν μόνο ένα δωμάτιο, αλλά και τα πρωινά και τα γεύματά τους στο ίδιο ξενοδοχείο. Εντάξει μέχρι εδώ. Αν και, εξακολουθούσα να αναρωτιέμαι πώς γίνεται να χαμηλώνουν τόσο πολύ οι τιμές ανά άτομο. Θέλω να πω πως, λογικό είναι να δίνεται μια χαμηλότερη τιμή αλλά, απ' ό,τι μου είπαν, δεν πρόκειται απλώς για μια έκπτωση αλλά για μια εξευτελιστικά χαμηλή τιμή.

Η απάντηση είναι απλή, όσο και αποκαλυπτική. Οι εξαιρετικά χαμηλές τιμές δίνονται ώστε το τουριστικό γραφείο να βγάλει κέρδος. Στην πραγματικότητα, το οργανωμένο τουριστικό γραφείο απορροφά όλο το υπερκέρδος που στερείται ο Έλληνας ξενοδόχος, ο οποίος στην πράξη δεν πλουτίζει αλλά απλώς συντηρείται στις περισσότερες των περιπτώσεων. Τότε, αναρωτιέται κανείς, γιατί ο ξενοδόχος δεν μειώνει λίγο τις τιμές του και να δουλέψει μόνος του, ανεξάρτητα δηλαδή από τα μεγάλα γραφεία που του απομυζούν το κέρδος του; Η απάντηση είναι ότι σε όλη αυτή τη σχέση που περιγράφω υπάρχει ένας εκβιασμός. Αν ο ξενοδόχος δεν κάνει τις διευκολύνσεις που απαιτεί ο οργανωμένος τουρισμός, το ξενοδοχείο του θα μείνει άδειο και θα χάσει τη σαιζόν. Οικονομική πανωλεθρία. Διότι το γραφείο δεν θα συνεργαστεί μαζί του, ούτε τώρα ούτε ποτέ. Και θα στείλει τους πελάτες στον άλλον. Στον ανταγωνιστή! Υποψήφια θύματα υπάρχουν πολλά. Όλοι αυτοί που έφαγαν το καρότο του τουρισμού και τους πείσανε οι... υπεύθυνοι της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας πως το μέλλον είναι ο τουρισμός αφού η Ελλάδα δεν έχει τίποτε άλλο να προσφέρει. Αυτοεκπληρούμενη προφητεία, βέβαια, διότι δεν την αφήνουν οι ίδιοι να προσφέρει κάτι άλλο αν θελήσει. Η οποία όμως έχει δημιουργήσει μια στρατιά από ντόπιους οι οποίοι, ανταγωνιζόμενοι μεταξύ τους, περιμένουν με λαχτάρα τις κυβερνητικές εξαγγελίες και την εισροή των τουριστών. Οπότε, σκέφτεται ρεαλιστικά ο κάθε ξενοδόχος

και λέει, καλύτερα ένα μικρό κέρδος και εξασφαλισμένο από αυτούς που μου φέρνουν τους πελάτες.

Μάλιστα, και για να το συνδέσουμε με προηγούμενη κουβέντα σχετικά με τον τουρισμό, το ότι ο ίδιος μετατρέπεται ταυτόχρονα σε εχθρό του κάθε κατασκηνωτή επειδή τον βλέπει ως διαφυγόν κέρδος της επιχείρησής του και όχι ως άνθρωπο είναι λογικό και επόμενο. Στην πραγματικότητα, ο κατασκηνωτής είναι εχθρός του κυκλώματος που ξεπουλάει τη γη και χτίζει μεγαθήρια αδιαφορώντας για το περιβάλλον. Το κύκλωμα όμως αυτό δεν βγαίνει στη φόρα. Βάζει τους πολιτικούς να ψηφίζουν νόμους απαγόρευσης και αφήνει τους πολίτες να εκθρεύονται και να κατηγορούνται μεταξύ τους. Είναι το πιο έξυπνο κόλπο, και το συναντάμε παντού: ρίχνεις λίγα ψίχουλα σε πολλούς ανθρώπους και τους μετατρέπεις σε βολικούς συμμάχους σου εν αγνοία τους.

Τα τουριστικά γραφεία, ακριβώς επειδή δουλεύουν με οργανωμένα πακέτα, έχουν εξασφαλίσει φθηνά εισιτήρια και από τις αεροπορικές εταιρείες (οι οποίες δίνουν σε αυτά τα φθηνά εισιτήρια, επειδή τα κλείνουν μαζικά). Κατά συνέπεια, προτιμώνται απ' όσους θέλουν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό και επιθυμούν να εκμηδενίσουν το ρίσκο ή την έλλειψη οργάνωσης που μπορεί να συναντήσουν στο ταξίδι τους. Γι' αυτό, άλλωστε, εκπαιδευόμαστε όλοι μαζικά στον φόβο, στην ευκολία και στις πολυτελείς προδιαγραφές: ξενοδοχείο πέντε αστέρων, πισίνα και τζακούζι. Να ζήσεις το όνειρο για 10 μέρες πριν ξαναβουτήξεις στη θλιβερή πραγματικότητα της ανασφάλιστης εργασίας και της ανανέωσης της σύμβασης κάτω απ' τον μουντό ουρανό μιας (βιομηχανικής βορειοευρωπαϊκής) πόλης.

Περιττό φαντάζομαι να διευκρινίσω πως δεν λειτουργούν όλα τα τουριστικά γραφεία έτσι, ή όλοι οι ξενοδόχοι κ.λπ. Να θυμίσω όμως πως, η υποθεση κρύβει τόσο χρήμα που έχουν εμφανιστεί και οι κερδοσκόποι του τουρισμού: αυτοί που σου οργανώνουν τις διακοπές, προπληρώνονται, και όταν πας να ταξιδέψεις δεν υπάρχει θέση στο αεροπλάνο ούτε ξενοδοχείο να σε περιμένει. Αν τους αναζητήσεις, το γραφείο τους έχει κλείσει και οι... κύριοι έχουν εξαφανιστεί με την «αρπακτή» στην τσέπη.

* * *

Στις λεπτομέρειες που ανέφερα εστίασα την προσοχή μου κυρίως στις Δυτικές τουριστικές χώρες, όπως η Ελλάδα, η Ισπανία και η Πορτογαλία. Χώρες δηλαδή που έχουν επιλεγεί ως τουριστικοί προορισμοί αλλά είναι ταυτόχρονα ακριβές. Σε άλλους προορισμούς ισχύει το αντίστροφο. Δηλαδή, σε

«εξωτικές χώρες» όπως το Μαρόκο και η Ταϊλάνδη, το οργανωμένο ταξίδι είναι τελικώς πιο ακριβό απ' ό,τι το ταξίδι που θα κάνεις μόνος σου.

Η διαφορά στο κόστος είναι αξιοπρόσεκτη. Για παράδειγμα, το μεγάλο ξενοδοχείο κοστίζει 30-50 ευρώ τη μέρα, ενώ τα μπανγκαλόους που θα βρεις επιτόπου 7-10 ευρώ! Η διαφορά στην ποιότητα είναι επίσης αξιοπρόσεκτη. Στο μεν βρίσκεσαι μέσα σε ένα μεγάλο οίκημα, με σερβιτόρους που δουλεύουν αποξενωμένοι ουσιαστικά από σένα, σε μια απρόσωπη πολυτέλεια με ιδιωτική παραλία όπου δεν πλησιάζει κανείς. Στο άλλο μένεις σε ξύλινες καλυβίτσες πάνω στη θάλασσα, πιάνεις κουβέντα και με τον ιδιοκτήτη και μπορεί και να βγεις το βράδυ με την παρέα του γιου του σε μια τοπική γιορτή [Οι περιγραφές αυτές είναι υπαρκτές]. Τέλος, η διαφορά στην προσφορά –τη δική σου προς τη χώρα που σε φιλοξενεί, και της χώρας προς εσένα– είναι η πραγματική ποιότητα. Το σημαντικό είναι πως τα χρήματά σου δεν συγκεντρώνονται σε έναν πολυεθνικό κολοσσό που έχει καταπατήσει την παραλία και την έχει κάνει δική του προσφέροντάς σου Δυτικές υπηρεσίες. Η αδελφή μου είχε περάσει πολύ ωραία στην Ταϊλάνδη όταν μια μέρα πήραν στην εκδρομή τους τον οδηγό και όλη του την οικογένεια και ξεναγήθηκαν παρέα στο νησί. Εξίσου σημαντικό είναι ότι και τα παιδιά του οδηγού αυτού περάσανε όμορφα εκείνη τη μέρα, και όλοι μάθανε κάτι από την κουλτούρα του άλλου. Αυτό φυσικά δεν άλλαξε τη ζωή αυτών των ανθρώπων. Ήταν απλώς μια ανθρώπινη εμπειρία.

Σε χώρες που δεν είναι Δυτικές, λανσάρεται επιτήδεια ο νοοτροπία του φόβου. «Καλύτερα να μην πας μόνος σου» «κάποιες περιοχές είναι επικίνδυνες και πρέπει να τις ξέρεις», και πολλά άλλα σε συμβουλεύουν τα πρακτορεία και ορισμένοι τουριστικοί οδηγοί, καλλιεργώντας ένα κλίμα φόβου και επιφύλαξης. Και επειδή κανείς δεν θέλει να χαλάσει τις διακοπές του (ας μην ξεχνάμε, δεν έχει άλλες μέχρι του χρόνου!) δεν παίρνει το ρίσκο της εξερεύνησης. Αν και το διαδίκτυο προσφέρει πολλές εναλλακτικές σε πολλά προβλήματα: μπορείς να κλείσεις απευθείας ξενοδοχείο, να βρεις πιο φθηνά εισιτήρια, και να συλλέξεις σωστές πληροφορίες. Μόνος σου όμως. Χωρίς χειραγώγηση της πληροφορίας. Χωρίς περιχαράκωση της ζωής και της εκούρασής σου.

Την προπαγάνδα του φόβου και της ασφάλειας την έχουν κατανοήσει αρκετοί επιτήδαιοι στις χώρες αυτές και τη χειρίζονται αναλόγως. Στο ταξίδι μου στο Μαρόκο το κατάλαβα καλά. Ήταν και η μόνη φορά που μειώθηκε ο κορβανάς της παρέας μας χωρίς λόγο. Στην πόλη Φεζ, στο βόρειο Μαρόκο, ο ιδιοκτήτης της πανσιόν επέμεινε να πάρουμε μαζί μας έναν οδηγό, επειδή η πόλη «είναι πολύ επικίνδυνη» και «θα χαθείτε μέσα στην παλιά Μεδίνα». Παρόλο που είχαμε ακούσει πόσο εύκολο είναι να χαθείς εκεί, δεν θέλαμε καθοδήγηση. Ο ξενοδόχος επέμεινε πολύ, λέγοντας μάλιστα πως ο οδηγός

θα έρθει χωρίς να τον πληρώσουμε για να μας βάλει στη Μεδίνα (την παλιά πόλη που είναι σαν λαβύρινθος) και μετά να φύγει. Πράγματι, ήρθε ο οδηγός και, τελικά, μας ξενάγησε ως το τέλος σε διάφορα μέρη της πόλης. Συνεχώς μας έλεγε να προσέχουμε τα πορτοφόλια μας, ότι όλοι κλέβουν κ.λπ. Μάλιστα, αρκετά περίτεχνα δημιουργούσε την αίσθηση του κινδύνου όταν ήταν να εισέλθουμε σε στενάκια με πολύ κόσμο. Η αλήθεια είναι ότι μας έκανε να νιώσουμε κι εμείς πως ήταν καλύτερα που ήταν μαζί μας. Καταλάβαμε πόσο λάθος κάναμε όταν, την άλλη μέρα, ξεγλιστρήσαμε βιαστικά από την πανσιόν πριν προλάβουν να μας φορτώσουν τον... προστάτη. Και περιηγηθήκαμε μόνοι μας στην πόλη όλη μέρα. Η πόλη που είδαμε δεν ήταν η Φεζ της προηγούμενης μέρας. Και σίγουρα την αγαπήσαμε αυτή τη φορά.

Η Φεζ δεν ήταν επικίνδυνη, όπως είχαμε νομίσει. Όπως μας έκαναν να νομίσουμε οι επιτήδριοι που απ' τον φόβο μας κέρδιζαν ελέγχοντας τις κινήσεις μας. Και γι' αυτό προβάλλανε τον κίνδυνο. [Οι «προστάτες» πάντα αυτό τον ρόλο παίζουν: τον εκφοβισμό σου ώστε να σου πουλήσουν μετά ακριβά την προστασία τους!] Οπωσδήποτε όχι την ημέρα. Αλλά και το βράδυ, με προσοχή, καλό προσανατολισμό και εγρήγορση είχε τη γοητεία της. Βέβαια, όταν με την Αντιγόνη αποκόψαμε για λίγο από τους άνδρες της παρέας, καταλάβαμε πως η γυναικεία παρουσία (και μάλιστα δυο τουριστριών) δεν περνά επ' ουδενί απαρατήρητη στο Μαρόκο. Τότε θυμήθηκα μια συμβουλή φίλου πριν το ταξίδι: «Αν συνοδεύεστε από άντρες, δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα». Όχι πως τώρα υπήρξε! Όμως, η διαφορά ήταν αισθητή. Μάλιστα, είχε και πλάκα: ομολογουμένως γελάσαμε πολύ όταν ένας όμορφος λατίνος, επίδοξος εραστής, προσπαθούσε να πείσει την Αντιγόνη να πάει στο σπίτι του διότι, όπως τη διαβεβαίωσε, είχε «πολύ μεγάλο πουλί» και «η νύχτα θα της έμενε αξέχαστη» αφού... «κατά το ξημέρωμα, θα διαπίστωνε πως δεν υπάρχει καλύτερος εραστής σε ολόκληρο τον κόσμο». Γεγονός είναι πως, έχοντας στερηθεί τη γυναικεία εικόνα, οι άντρες στο Μαρόκο αδημονούν να δούνε θηλυκό να περνάει. Ειδικά αν είναι ξανθιά, με άσπρο δέρμα... Όπως περίπου αντιμετώπιζαν τα «καμάκια» στα ελληνικά νησιά τις βορειο-Ευρωπαίες τη δεκαετία του '70 και του '80.

Επίσης η Φεζ δεν ήταν ακριβή, όπως είχαμε νομίσει. Ο οδηγός, που επέμενε να έρθει φιλοκερδώς, έβγαζε μεροκάματο από τις προμήθειες που του έδιναν τα καταστήματα που πήγαινε τους τουρίστες. Που ήταν και τα πιο ακριβά. Τη δεύτερη μέρα, αντιθέτως, εκτός του ότι ψωνίσαμε πιο φθηνά και από πολύ περισσότερα μαγαζάκια, ήρθαμε σε επαφή με πολύ κόσμο. Πιάναμε την κουβέντα με τους μαγαζάτορες, οι οποίοι δεν δείχνανε καμία αγωνία να μας αναγκάσουν να ψωνίσουμε, όπως συνέβαινε την προηγούμενη μέρα. Αξιοπρεπείς και φιλόξενοι, μας υποδεχόντουσαν με την εντυπωσιακή αγάπη τους επειδή είμαστε «γιουνάν», μας κερνάγανε τσάι μέντας... Καμία

επικινδυνότητα, καμία επιφύλαξη. Εφόσον φυσικά προσέχαμε κι εμείς.

Ένα νέο παλικάρι που μας έπιασε την κουβέντα μάς είπε πως οι μαγαζάτορες δεν τα πάνε καλά με τους οδηγούς-«προστάτες» διότι οι τελευταίοι δεν αφήνουν τους τουρίστες να πλησιάσουν τα μαγαζιά τους και, επιπλέον, δεν διστάζουν να συκοφαντήσουν την πόλη τους και τους ανθρώπους της ως δήθεν επικίνδυνους προκειμένου να κρατήσουν την πελατεία τους, και τις προμήθειές τους. Όσα μας είπε τα είχαμε μόλις διαπιστώσει. Ο τρόπος τους να μην σε αφήνουν να πας όπου θέλεις, να καθοδηγούν τα βήματά σου, είναι πραγματικά πονηρός. Μεσογειακό ταμπεραμέντο...

Παρεμπιπτόντως, στο Μαρόκο μάθαμε με την Αντιγόνη την αξία μας σε καμήλες: 40.000 καμήλες η καθεμιά μας! Ναι, βέβαια. Πολύ μεγάλη αξία οι 40.000 καμήλες – εν μέσω υπερβολής φυσικά. Τόσα προσέφερε επίδοξος γαμπρός, ο Σαλίμ, για να μείνω στην έρημο που τόσο μου άρεσε, να γίνω «γυναίκα της ερήμου» και να φτιάχνω ταζίμ (το παραδοσιακό μαγειρικό σκεύος τους από πηλό). Φυσικά θα μέναμε με την οικογένειά του και θα κάναμε πολλά παιδιά! Το χαρακτηριστικό είναι πως τις καμήλες δεν τις πρόσφεραν ως δώρο ή προίκα σ' εμάς τις ίδιες, αλλά στους φίλους μας, στους άντρες, ως πρόταση ανταλλαγής-αγοραπωλησίας: αντιμετωπιζόμασταν ως ιδιοκτησία ή έστω ευθύνη των αντρών φίλων μας. Γεγονός που έγινε αφορμή για απερίοριστο χαβαλέ μεταξύ μας, όπως καταλαβαίνει κανείς.

Πραγματικά δεν ξέρω αν έχουν την εντύπωση οι άντρες εκεί πως αν υποσχεθούν σε μια γυναίκα γάμο θα τη «ρίξουν στο κρεβάτι» ή αν πράγματι το εννοούσαν. Και το λέω αυτό επειδή, όπως διαπιστώσαμε, πολλοί Μαροκινοί έχουν όντως παντρευτεί με Ευρωπαίες και, ακόμη περισσότεροι, αναζητούν μια Ευρωπαία γυναίκα, είτε μένοντας στο Μαρόκο είτε μεταναστεύοντας στην Ευρώπη. Οι καημένοι! Έχουν κρύψει τις γυναίκες κάτω απ' τις μαντίλες, μέσ' στο σπίτι, και μετά δεν έχουν γυναίκες για να γουστάρουν. Και φλερτάρουν τις Ευρωπαίες. Κι ας είναι «άπιστες», «εύκολες» ή οτιδήποτε άλλο. Τελικά, αυτές θέλουν να παντρευτούν. Αφού οι... πιστές είναι μέσα!

Η ίδια ιστορία παντού. Με τα ίδια υποτιμητικά σχόλια περιέλουζαν οι greek lovers τις Σκανδιναβές καλλονές. Αλλά δεν είναι λίγοι αυτοί που τις παντρεύτηκαν...

* * *

- Και οι επενδύσεις που δεν προέρχονται από πολυεθνικές, αλλά από Έλληνες επιχειρηματίες; συνεχίζω την κουβέντα μου με τον Γιάννη.
- Αυτοί δεν εμφανίζουν ποτέ κέρδος. Εμφανίζουν ισοσκελισμένα έσοδα και έξοδα, και δεν πληρώνουν φόρους αφού δεν παρουσιάζουν κέρδη! Και δεν τους ρωτάει κανείς, πώς κρατάς ρε κύριε ανοικτό το μαγαζί αφού δεν

αποδίδει, ή μπαίνει και μέσα;

- Και, δεν υπάρχει ένα αντικειμενικό κριτήριο, ένας τρόπος ελάχιστης φορολόγησης τεκμαρτού εισοδήματος, όπως ισχύει με άλλες κατηγορίες επαγγελματιών;
- Ουσιαστικά όχι. Γιατί όταν ορίζει ένα τεκμαρτό εισόδημα με βάση 30% πληρότητα και η επιχείρηση είναι γεμάτη, αλλά παρ' όλα αυτά δεν το δηλώνει, τελικώς τα κέρδη από αυτή τη δραστηριότητα δεν έχουν και κάποιο ανταποδοτικό όφελος για τη χώρα όπου γίνεται η επένδυση. Και είναι τραγελαφικό. Να, η... Τάδε τουριστική επιχείρηση του... Χ., για παράδειγμα, εμφανίζεται εδώ και χρόνια να πέφτει έξω. Και όμως, οι τράπεζες τη χρηματοδοτούν συνεχώς, με δάνεια. Πώς γίνεται και οι τράπεζες χρηματοδοτούν μια χρόνια προβληματική κατάσταση; Προφανώς, ξέρουν κάτι που οι άλλοι δεν ξέρουμε: τα χρήματά τους θα τα πάρουν, και το γνωρίζουν αυτό!

Σκέφτομαι αυτά που λέει ο Γιάννης και διαπιστώνω μια συνέχεια σε αυτή την κυβερνητική επιλογή. Θέλω να πω ό,τι η επιλογή αυτή ακολουθείται με συνέπεια καθόσον εφαρμόζεται σε όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Ποια πολιτική; Η πολιτική της στήριξης του προϋπολογισμού στους μισθωτούς και μικρομεσαίους και της απαλλαγής από τη φορολογία όσων ευνοούνται από τις κυβερνητικές επιλογές με όλο και περισσότερα κέρδη. Το βλέπουμε στο παράδειγμα του τουρισμού. Με νομοθετική ρύθμιση, όπως είδαμε παραπάνω, το κράτος μερίμνησε υπέρ του επιχειρηματικού ομίλου του εφοπλιστή Κωνσταντακόπουλου ώστε να ενταχθεί στο νέο αναπτυξιακό νόμο και να λάβει επιχορήγηση 45% για τις τουριστικές μονάδες και το γκολφ που θέλει να φτιάξει στον Ρωμανό της Πύλου. 45%! Του δίνει τα μισά λεφτά της πολυπόθητης επένδυσης που επιτέλους(!) γίνεται στη χώρα μας.

Για να γίνει η χώρα ανταγωνιστική· ώστε να έρθουν επενδυτές· που θα τους πληρώνουμε για να επενδύσουν. Πλάκα μάς κάνουν!

Υπάρχουν και πολλά άλλα παραδείγματα αναδιανομής υπέρ των πλουσίων. Η τελευταία κυβέρνηση απάλλαξε την Εκκλησία από την υποχρέωση καταβολής φόρων! Βέβαια, αφού οι ψήφοι του ποιμνίου είναι πολύτιμες. Και της χαρίζει εκτάσεις-φιλέτα, που τα εκμεταλλεύεται και τουριστικά. Διότι κανείς δεν δίνει χωρίς να πάρει. Και, είπαμε, είναι ακριβή η προεκλογική εκστρατεία. Αλλά η εκκλησία, που μεριμνά για τους φτωχούς και μας διδάσκει όποιος έχει δύο χιτώνες να δίνει τον έναν, γιατί δεν δίνει κανένα... πανωφόρι από την πλούσια γκαρνταρόμπα της;

Μέχρι σήμερα το αίτημα ήταν η αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των ασθενέστερων. Τώρα, αυτό που συμβαίνει είναι η αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των εύπορων τάξεων. Κανονικά και με τον νόμο!

[Ανοίγει Παρένθεση: περί αναδιανομής του εισοδήματος

Την **Τρίτη 4 Δεκεμβρίου 2007**, ο πρωθυπουργός κ. Καραμανλής κατήγγειλε την αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των πλουσίων! Ναι, ναι, δεν είναι ανέκδοτο, αλήθεια λέω. Είπε ότι στην περίπτωση της Ολυμπιακής Αεροπορίας, με το να πληρώνει το κράτος για να σωθεί η προβληματική εταιρεία πραγματοποιείται αναδιανομή του εισοδήματος από τους φτωχούς προς τους πλούσιους επειδή, λέει, το αεροπλάνο το χρησιμοποιούν οι εύποροι¹². Ας δεχτούμε ότι έχει δίκιο. Τότε, γιατί γίνεται επέκταση του αεροδρομίου της Καλαμάτας με τα λεφτά του ελληνικού λαού; Είναι σύμπτωση ότι η επέκταση γίνεται τώρα – τη στιγμή που κατασκευάζεται στην Πύλο η τουριστική μονάδα για τους εύπορους τουρίστες που κάνουν γκολφ; Ή μήπως απλώς ο πρωθυπουργός της χώρας μας θυμήθηκε τώρα τα περί αναδιανομής προκειμένου να δικαιολογήσει την πώληση της εταιρείας σε ξένες εταιρείες; Όχι πως θα ήταν εξ ορισμού λάθος –ή σωστή– μια αγοραπωλησία· στο· επιχείρημα αναφέρομαι.

Δεν είναι όμως πολιτικά ανήθικο (και όχι απλώς αήθες) να εκμεταλλεύεται/καλλιεργεί κανείς το ταξικό μίσος(;) για να προωθήσει τα συμφέροντα της τάξης που είναι ακριβώς αντικείμενο του «μίσους» αυτού; Και, όταν λέω ανήθικο, δεν εννοώ φυσικά πως η πολιτική είναι ή πρέπει να είναι ένα πεδίο ηθικότητας. Εννοώ πως υπάρχουν όρια. Και τα όρια βρίσκονται ακριβώς στο σημείο όπου προκαλείται ή εντείνεται εσκεμμένα το μίσος, η αντιπαλότητα και η ζήλια ανάμεσα στον ελληνικό λαό για να ωφεληθεί κάποιος από αυτό. Δεν είναι όμως η πρώτη φορά που το κάνει αυτό ο συγκεκριμένος πολιτικός αρχηγός. Κατά την προηγούμενη τετραετία(!) έκανε ακριβώς το ίδιο όταν μιλούσε για «προνόμια» και «ρετιρέ». Εκεί χρησιμοποίησε τη ζήλεια των μη-δημοσίων υπαλλήλων για τους δημόσιους υπάλληλους ώστε να αντλήσει νομιμοποίηση για την πραγματοποίηση του σκοπού του. Που δεν ήταν άλλος από το να θίξει τα εργασιακά κεκτημένα των εργαζομένων. Και, δυστυχώς, η χυδαιότητα έπιασε: αντί να συνειδητοποιήσει ο κόσμος πως ο δημόσιος τομέας –πέρα απ' τα προβλήματά του– δεν έχει προνόμια αλλά αυτονόητα εργασιακά κεκτημένα (δωρο, άδεια μητρότητας χωρίς το φόβο απόλυσης, κ.λπ.), τα έβαλαν πολλοί με το Δημόσιο επειδή, λέει, σχολάνε στις 3μ.μ.! Κι αντί να παλέψουν όλοι μαζί για την κατοχύρωση αυτών των δικαιωμάτων παντού, χαίρονται με την προοπτική εξαντισμού τους παντού. Σαν το ανέκδοτο με το τζίνι και τις ευχές: εύχεται ο πρώτος ένα ωραίο σπίτι, και εύχεται ο δεύτερος «να του καεί του πούστη»!

12. Βέβαια, στην Ε.Ε., όπου κατηγορείται η χώρα μας για τις επιδοτήσεις στην Ολυμπιακή, η χώρα μας υπό την κυβέρνηση του κ. Καραμανλή έχει προσέλθει με το επιχείρημα ότι δεν υφίστανται επιδοτήσεις προς την Ολυμπιακή. Άλλο(;) θέμα αυτό όμως.

→ Η Γιώτα, μια παλιά μου συμμαθήτρια, την εποχή που δούλευε στην τράπεζα Eurobank σχολίασε σε μια άλλη φίλη που δούλευε στην Εμπορική όταν αυτή της είπε πως σχολάζει στις 3μ.μ.: «Μα, καλά, εσείς εκεί δουλεύετε part-time!». Και το εννοούσε: το ύφος της εξέπεμπε απαξίωση... Η καημένη, δεν μπορούσε να καταλάβει ότι το να δουλεύεις ως τις 8 το βράδυ δεν είναι το φυσιολογικό. Και δεν είναι τυχαία η κρίση της αυτή. Θυμάμαι ότι, όταν πηγαίναμε σχολείο και σχολιάζαμε σε ένα διάλειμμα την πισώπλατη δολοφονία του Μιχάλη Καλτεζά από έναν αστυνομικό, η Γιώτα είχε πει: «καλά του έκανε»! Το θυμάμαι σαν τώρα, λόγω της έντονης αδιαφορίας που διακρινόταν στο πρόσωπό της. Και δεν ήταν μόνο αδιαφορία, αλλά και μια αδιόρατη επιδοκιμασία! Διότι τίποτα δεν είναι τυχαίο!

Διαιρεί και βασιλεύει, λοιπόν. Πανάρχαια συνταγή. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Αυτή η αναδιανομή προς τα πάνω, βέβαια, έχει συγκεκριμένο σκοπό. Στην πραγματικότητα, οι πολιτικοί επενδύουν στον προεκλογικό τους αγώνα. Με τα χρήματά μας. Και κάνουν και κάτι ακόμα: νομιμοποιούν εμμέσως τη φοροδιαφυγή. Αυτό επειδή, άνθρωποι που πάντα λέγαμε στον εαυτό μας πως δεν πρέπει να φοροδιαφεύγουμε ώστε να μπορεί το κράτος να αντεπεξέλθει σε αυτά που όλοι έχουμε συμφωνήσει να πράξει, τώρα πια όχι απλώς έχουμε αλλάξει γνώμη αλλά και θεωρούμε πως, για λόγους αντίστασης στους απατεώνες –κυριολεκτικά– πρέπει να μην ξαναπληρώσουμε κανέναν φόρο. Διότι, και τα δίνουν σε αυτούς που έχουν (για να επιστραφεί μερίδιο των χρημάτων στους ίδιους ως προεκλογική χρηματοδότηση) και δεν κάνουν τα στοιχειώδη που θα έπρεπε να κάνουν για τη χώρα, την ευθύνη της οποίας έχουν ζητήσει και έχουν αναλάβει. Άρνηση φορολόγησης μαζικά. Αν και από τους μισθωτούς τα παίρνουν πριν πληρωθούν. Κι άλλωστε, αν και δικαιολογημένη ως αντίδραση, δεν είναι σωστή ως θέση. Εκτός και αν δεν δουλέψουμε. Απεργία διαρκείας! Αλλά αυτό είναι άλλο θέμα.

• Ο τρίτος λόγος που ο τουρισμός (τουλάχιστον ο τουρισμός αυτού του είδους) δεν ωφελεί τη χώρα είναι πολιτικός. Σχετίζεται με την ανελευθερία. Ή αλλιώς με την εθελούσια υποδούλωση. Θα εξηγήσω αμέσως τι εννοώ.

Βασική προϋπόθεση της ελευθερίας είναι η ανεξαρτησία. Ανεξαρτησία σημαίνει απαλλαγή από εξαρτήσεις. Σημαίνει δυνατότητα αυτονομίας, εάν και εφόσον το επιθυμείς. Η πιο πραγματική εξάρτηση είναι η οικονομική. Ας μην ξεχνάμε πως η χειραφέτηση –των νέων, των γυναικών, κ.λπ.– αρχίζει να πραγματοποιείται από τη στιγμή που παύει η οικονομική τους εξάρτηση. Δεν μπορείς να είσαι ελεύθερος εάν είσαι οικονομικά εξαρτώμενος. Και, οικονομικά εξαρτώμενος δεν σημαίνει να έχεις έναν εργοδότη ή μια μισθωτή εργασία αυτό είναι φυσιολογικό. Η οικονομική εξάρτηση συνίσταται στο να μην

μπορείς να κάνεις αλλιώς. Στο να πρέπει να εργαστείς εκεί και με αυτούς τους όρους αλλιώς θα μείνεις άνεργος. Ένα μόνο επίκαιρο παράδειγμα θα φέρω. Οι αγρότες της Ηλείας και της Μεσσηνίας που ζούσαν από τα ζώα, τις ελιές και τα αμπέλια τους, τώρα που όλα αυτά καταστράφηκαν έμειναν χωρίς επιλογή. Γιατί χωρίς επιλογή; Μα επειδή η κυβερνητική επιλογή ανοικοδόμησης της περιοχής είναι η προώθηση της επονομαζόμενης τουριστικής ανάπτυξης. Και αν όσοι ντόπιοι δεν ήθελαν ως τώρα να ανακατευτούν με τον τουρισμό είχαν τρόπο να ζήσουν, τώρα που ο τρόπος τους έγινε... καπνός πώς θα βγάλουν τα προς το ζην; Τίθεται θέμα επιβίωσης και όχι απλώς ποιότητας ζωής γι' αυτούς τους ανθρώπους. Θα πρέπει είτε να αστικοποιηθούν και να καταλήξουν εκβιαζόμενοι συμβασιούχοι σε κάποια δημόσια υπηρεσία, είτε να πουλήσουν τα καμένα τους κτήματα σε μεγάλο τουριστικό-επενδυτικό όμιλο, είτε να στραφούν οι ίδιοι στον τουρισμό.

Η συνέχεια είναι γνωστή. Γίνεσαι γκαρσόνι σε κάποια πολυπόθητη για το καλό της χώρας τουριστική επένδυση, με 600-1000 ευρώ το μήνα, με σκληρή δουλειά και χωρίς ωράριο «επειδή είναι high season». Εννοείται πως είσαι εποχικός υπάλληλος για μερικούς μήνες που έχουν πολύ δουλειά και σε έχουν ανάγκη. Και μετά... γεια σας! Όταν εσύ έχεις ανάγκη για δουλειά, δεν υπάρχει αντίστοιχο ενδιαφέρον. Και όταν αυτοί σε έχουν ανάγκη ξανά, και πάλι πηγαίνεις. Χωρίς να διαπραγματεύεσαι τους όρους. Κι ας είναι αυτοί που σε έχουν ανάγκη. Φροντίζει γι' αυτό το φάντασμα της ανεργίας και η μεμψιμοιρία (και ψεύδος επίσης) του «ουδείς αναντικατάστατος»!

Μεγάλο το δίλημμα. Από τη μία η αξιοπρέπεια και η περήφανη στάση του ελεύθερου ανθρώπου που λέει, «αφού δεν μου δίνεις ότι δικαιούμαι, δεν δουλεύω». Από την άλλη ο εκβιασμός του οικονομικού αδιεξόδου και της οικογένειας που πρέπει να ζήσει. Στο «να ζήσει» όμως περιλαμβάνονται δεκάδες επίπλαστες ανάγκες, που σκοπό τους έχουν ακριβώς την υποδούλωσή σου: το κινητό του 10χρονου παιδιού, τα δάνεια, το trendy ντύσιμο, οι τρεις τηλεοράσεις στο ίδιο σπίτι, οι ανάγκες που οι τηλεοράσεις μετά σου επιβάλλουν με τη σειρά τους... Και η αξιοπρέπεια σου δεν υπάρχει πια. Δεν είσαι άνθρωπος ούτε πολίτης. Είσαι καταναλωτής.

Αξιοπρέπεια, συνείδηση, Ελευθερία... Χάνονται. Σαν τον Καϊάφα!

Ακούω τον Γιάννη που συνεχίζει και μου μιλάει για την τουριστική ανάπτυξη. Τώρα κάνει λόγο για μια άλλη εποχή. Και η εμπειρία ενός έξυπνου παρατηρητή με ήθος έχει αξία:

– Οι κυβερνήσεις της χώρας, από το 1996 και μετά, έχουν κάνει μια στροφή στην αναπτυξιακή πολιτική της χώρας. Στην ουσία η στροφή αυτή ήταν οπισθοδρόμηση στο μοντέλο ανάπτυξης του '60. Τότε η λογική ήταν, μπετόν, και πάλι μπετόν. Άναρχη δόμηση, τουριστικές εγκαταστάσεις που ρημάζανε

μετά από μια δεκαετία... Το καρότο έπεσε στους Έλληνες που νομίσανε πως θα γίνουν πλούσιοι σε μια βραδιά. Και, όταν ήρθε η χούντα, όλοι ήταν ευχαριστημένοι γιατί προσβλέπανε στο ευκαιριακό κέρδος που τους πρόσφερε το ξεπούλημα της χώρας.

Οι συνειδήσεις είχαν από πριν εξαγοραστεί, σκέφτομαι καθώς τον ακούω.

- Στην πραγματικότητα, η χούντα άρχισε να κλονίζεται στη συνείδηση του κόσμου γύρω στο '73, συνεχίζει ο Γιάννης. Όχι φυσικά λόγω του Πολυτεχνείου. Το Πολυτεχνείο ήρθε αν θες και ως αποτέλεσμα μιας γενικής δυσφορίας που άρχιζε τότε να εκδηλώνεται περισσότερο.
- Άλλωστε, το Πολυτεχνείο συνέβη από μια χούφτα ανθρώπους, τον διακόπτω τώρα εγώ. Θυμάμαι πόση εντύπωση, αρνητική έκπληξη θα έλεγα ότι ήταν, μου προκάλεσε η περιγραφή της μαμάς μου για κείνη τη μέρα. Έφευγε με τον πατέρα μου από το χώρο του Πολυτεχνείου το απόγευμα της 15ης (ή 16ης) Νοεμβρίου 1973 και ανέβαιναν την οδό Σταδίου προς το Σύνταγμα. Μια μεγάλη καφετέρια, που ήταν πολύ της μόδας εκείνη την εποχή και σύχναζαν πολλοί νέοι, έσφυζε από ζωή: γεμάτοι από νέους που διασκέδαζαν. Αυτοί πήγαν σπίτι τους το βράδυ. Κάποιοι άλλοι δεν πήγαν. Και κάποιοι δεν ξαναπήγαν ποτέ...
- Τι συνέβη το '73; Γιατί εξωτερικεύτηκε η δυσφορία; κάνει τη ρητορική ερώτηση ο Γιάννης και απαντά. Εκδηλώθηκε η διεθνής οικονομική κρίση. Από καιρό άλλωστε οι πληθωριστικές πιέσεις πίεζαν τις οικονομίες των χωρών που ήταν εξαρτημένες από το πετρέλαιο. Πιεσμένη και η ελληνική οικονομία, δεν είχε τα περιθώρια να προσφέρει αφειδώς οικονομικά ανταλλάγματα σε έναν λαό που είχε εκπαιδευτεί σε μια νεοπλουτιστική ευμάρεια. Μετά ήρθε και η εθνική ήττα με την Κύπρο...

Πολύ φθηνά πούλησαν οι Έλληνες τη φιλοτιμία τους. Πολύ λίγη αξιολογήσανε την αξιοπρέπειά τους. Αλλά, σύμφωνα με τον Γιάννη, είχαν προετοιμαστεί γι' αυτό πριν ακόμα γίνει το πραξικόπημα.

Ο Γιάννης εκφράζει σε αυτή την κουβέντα την άποψη πως, αν η Ελλάδα δεν ήταν στην Ε.Ε., θα είχε προ πολλού γίνει πραξικόπημα· κι ομολογώ πως συμφωνώ. Ο Γιάννης βλέπει στη σύγχρονη Ελλάδα πολλά στοιχεία της εποχής εκείνης: νεοπλουτισμός, ξιपाσιά, διεφθαρμένη πολιτική, εγωιστική προσήλωση στο συμφέρον, έλλειψη πολιτικής έμπνευσης, τραμπουκισμοί και αστυνόμευση.

* * *

Ας μη νομίζει κανείς, θα επαναλάβω για άλλη μια φορά, ότι αυτό είναι ένα φαινόμενο που αφορά την Ελλάδα. Το επισημαίνω επειδή αρκετές φορές η κριτική που γίνεται σε τέτοια εκφυλιστικά φαινόμενα συνοδεύεται από διάφορες εθνοκεντρικές ρητορείες ότι, δήθεν, δεν θέλουν [ποιοί;] η Ελλάδα να γίνει με-

γάλη [όπως της αξίζει, σωστά;], ότι υπάρχει συνωμοσία κατά της χώρας μας, και άλλα παρόμοια. Οι διάφοροι δημοσιογράφοι, πολιτικοί και αναλυτές που είπαν και έγραψαν τις γελοιότητες περί συνωμοσίας κατά του έθνους μας ξέχασαν να ενημερώσουν τον κόσμο πως τις μέρες που καιγόταν η Πελοπόννησος και η νότια Εύβοια μεγάλες πυρκαγιές μαίνονταν σε Ιταλία, Γαλλία, Ισπανία, Πορτογαλία, Μαρόκο και Τυνησία. Απλώς εκεί οι καταστροφές ήταν πιο περιορισμένες. Επίσης, η Ελλάδα δεν είναι η μόνη πανέμορφη χώρα που είναι ιδανικός προορισμός για διακοπές. Υπάρχουν και άλλες όμορφες χώρες στον πλανήτη, με φιλόξενους κατοίκους και ασφάλεια για τους τουρίστες. Αλήθεια λέω: υπάρχουν!

Στην πραγματικότητα, η Ελλάδα είναι απλώς μια ακόμη χώρα με πλούσια ομορφιά που έχει επιλεγεί απ' τους αναπτυγμένους συμμάχους μας –τον «Άξονα του “Καλού”», όπως λέει κι ένας γνωστός– ως τουριστικός προορισμός λόγω της *τριτοκοσμικής* κατάστασης που τη χαρακτηρίζει σε πολιτικό και, εν μέρει, σε κοινωνικό επίπεδο. Ίσως να υπερβάλλω λίγο στον χαρακτηρισμό της τριτοκοσμικότητας. Λίγο όμως. Ας μην μας ξεγελάνε τα υλικά αγαθά και η φαινομενική ευμάρεια της χώρας μας. Στην πραγματικότητα, ακριβώς αυτή η υλική ευμάρεια μάς καθιστά τριτοκοσμικούς επειδή δεν έχει συνοδευτεί από την αντίστοιχη ευμάρεια στον κοινωνικό και πολιτικό μας πολιτισμό. Από την αντίστοιχη πνευματική ευμάρεια. Και είπαμε: αυτός που είχε την (οικονομική) δυνατότητα να εξελιχτεί πνευματικώς και δεν το έκανε, είναι (πολύ πιο) καταδικαστέος. Στην προκειμένη περίπτωση, η τριτοκοσμικότητα σημαίνει: ελάχιστες πολιτικές αντιστάσεις στο ξεπούλημα, ταυτόχρονη υποβάθμιση της χώρας, και κάποιες κοινωνικές αντιστάσεις που στερούνται όμως οργάνωσης, συντονισμού και ανάδειξης.

Έτσι, για παράδειγμα, προωθούνται αυτές οι επενδύσεις στην Ελλάδα (και αλλού), αφού στα αναπτυγμένα Δυτικά κράτη συναντούν ισχυρές αντιστάσεις ως προς την πραγματοποίησή τους. Είναι ενδεικτικά τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού για το 2006: ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο ο τουρισμός αντιπροσωπεύει το 35% των συνολικών εξαγωγίμων υπηρεσιών (exports of services), στις Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες (Least Developed Countries) το ποσοστό ανεβαίνει στο 70%!

Ας δούμε ένα παράδειγμα έξω απ' την Ελλάδα, παραθέτοντας ένα εκτενές απόσπασμα από άρθρο του Claude Llena (πανεπιστημιακού και ερευνητή στις κοινωνικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο του Μονπελιέ), που δημοσιεύτηκε το 2004, με τίτλο «Οι αγρότες φεύγουν, οι τουρίστες έρχονται: όαση του homo economicus»¹³.

13. Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Le Monde* στις 22/8/2004 και αναδημοσιεύτηκε στην *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* (http://www.enet.gr/online/online_hprint?q=%E3%EA%FC%EB%F6&a=&id=3165340).

Η Τοζέρ είναι μια μικρή πόλη της Τυνησίας, στη βορειανατολική Σαχάρα... Από τις διασημότερες οάσεις στον κόσμο, ποτίζεται από 200 πηγές και περιβάλλεται από ένα πανέμορφο, τεράστιο φοινικόδασος (10.000 στρέμματα, 400.000 δέντρα). ... Εδώ και πολλές γενεές, η φυτεία των φοινίκων τρέφει τους *homositus*, τους ανθρώπους που ζουν ενσωματωμένοι στον βιότοπο που αποτελεί η περιοχή.

Η παραγωγή λαχανικών και φρούτων (μαρούλια, γογγύλια, καρότα, μπανάνες και χουρμάδες) εγγυάται μια ισορροπημένη διατροφή στους μόνιμους κατοίκους της οάσης. Το γεωργικό μοντέλο είναι επικεντρωμένο στην ορθολογική χρήση του νερού και επιτρέπει την παραγωγή σημαντικών ποσοτήτων τροφίμων. Από τον 14ο αιώνα, το αρδευτικό σύστημα που δημιούργησαν οι Άραβες επιτρέπει τη μέτρηση του νερού, η οποία γίνεται από το «γκαντούς», την υδραυλική κλεψύδρα. Ο καθένας έχει δωρεάν πρόσβαση στο νερό, που κυκλοφορεί σε κάθε μέρος, χάρη σε αυτό το έξυπνα σχεδιασμένο δίκτυο. Οι διαφωνίες που προκύπτουν για το πότισμα των χωραφιών επιλύονται από ένα λαϊκό δικαστήριο...

Ωστόσο, αυτό το εύθραυστο κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι θα αμφισβητηθεί ιδιαίτερα στις αρχές της δεκαετίας του '90, την περίοδο που η κυβέρνηση δίνει προτεραιότητα στον διεθνή τουρισμό. Για να αποσυμφορήσει τις παραλιακές περιοχές, όπου παρατηρείται υπερπληθυσμός, η κυβέρνηση χρηματοδοτεί την κατασκευή ενός διεθνούς αεροδρομίου και δώδεκα πολυτελέστατων ξενοδοχείων που προσελκύουν τουρίστες από ολόκληρο τον κόσμο. Στα μεγάλα γραφεία προσφέρεται ολοκληρωμένο τουριστικό πακέτο, από τη βραδινή γιορτή των Βερβέρων με τους φολκλορικούς μουσικούς της έως το σαφάρι με καμήλες στην έρημο.

Οι επισκέπτες, αποκομμένοι από κάθε επαφή με τον τοπικό πληθυσμό, συμμετέχουν σ' αυτό το σχιζοφρενικό τουριστικό απαρτχάιντ, στο οποίο οι ελάχιστες επαφές πραγματοποιούνται για εμπορικούς λόγους. Ο αυστηρός διαχωρισμός απαγορεύει στους δύο κόσμους να κατανοήσουν ο ένας τον άλλον ή να μοιραστούν τις ίδιες ανησυχίες και έγνοιες.

Οι επισκέπτες, περιορισμένοι σε ένα περιβάλλον που ευνοεί τον καταναλωτισμό, ξοδεύουν το νερό ασυλλόγιστα. Για το πότισμα των κήπων και του γκαζόν πραγματοποιούνται γεωτρήσεις, ενώ για την παροχή πόσιμου νερού στις μονάδες που φιλοξενούν τους τουρίστες εγκαθίσταται δίκτυο σωληνώσεων [...]

Αυτή η εξέλιξη, σε συνδυασμό με τη μείωση των βροχών και την αύξηση της μέσης θερμοκρασίας, έκανε τη θέση των αγροτών εξαιρετικά επισφαλή. Το νερό ... ξαφνικά έγινε ένα συνηθισμένο εμπόρευμα. «Αυτός που μπορεί να πληρώσει παίρνει το προϊόν».

Η εμπορευματοποίηση προκάλεσε την έλλειψη ενός αγαθού που μέχρι τότε υπήρχε σε επάρκεια. Στο εξής, για να ποτίζει κανείς ένα στρέμμα με φοίνικες μία φορά την εβδομάδα, πρέπει να πληρώνει 15 ευρώ τον χρόνο. Με τόσο υψη-

λό τίμημα, λίγοι αγρότες μπορούν να επιβιώσουν. Σταδιακά, οι εργαζόμενοι της όασης εγκαταλείπουν τα χωράφια και στρέφονται στα τουριστικά επαγγέλματα. [...] Είναι εύλογες οι επιπτώσεις για τους νέους, τα πιο ευάλωτα άτομα της κοινότητας. Ορισμένοι βρίσκουν σταθερή δουλειά στα ξενοδοχεία και στα μεγάλα ταξιδιωτικά γραφεία. Ωστόσο, η πλειονότητά τους αποτελεί ένα ελαστικοποιημένο εργατικό δυναμικό (εργάζονται με συμβάσεις χρόνου ή ως ωρομίσθιοι), την εφεδρεία που προσαρμόζεται στην τουριστική ζήτηση.

Μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001, αυτός ο τομέας της οικονομίας έχει βυθιστεί στην κρίση. Καθώς η ανεργία φτάνει το 40%, ολόκληρη η ζώνη εξαρτάται πλέον από την εξωτερική προσφορά. Κατ' αρχάς στο διατροφικό επίπεδο: τα λαχανικά φτάνουν στην όαση κάθε Κυριακή, παράγονται σε περιοχές με υψηλή γεωργική παραγωγικότητα, στις οποίες έχει διαταραχθεί η οικολογική και η κοινωνική ισορροπία. Ωστόσο, κοστίζουν φτηνότερα από εκείνα που παράγονται στην όαση. Η λογική του χαμηλότερου κόστους υπερίσχυσε της αυτοοργάνωσης και της αυτάρκειας του λαού της όασης. [...] Στη συνέχεια, στο οικονομικό επίπεδο: απέναντι στην έλλειψη ρευστού, η τουριστική οικονομία παραμένει η μοναδική πηγή εισοδήματος σε χρήμα. Ωστόσο, αυτή η δραστηριότητα εξαρτάται από τη διεθνή συγκυρία. [...]

Το δυτικό μοντέλο μετατρέπεται σε σημείο αναφοράς. Η έλξη που δημιουργεί ο μαζικός τουρισμός δημιουργεί ανάγκες τις οποίες η τοπική παραγωγή αδυνατεί να καλύψει. [...] Οι νέοι είναι έτοιμοι να πουλήσουν και την ψυχή τους για να αποκτήσουν λίγα χρήματα, ένα αντικείμενο, ακόμα και μια... διεύθυνση που είναι και το πρώτο στοιχείο να συντηρεί την ψευδαίσθηση της μετανάστευσης η οποία αποτελεί τη μοναδική διέξοδο στο αίσθημα στέρησης που νιώθουν. Αυτές οι φευγαλέες σχέσεις κρύβουν την ποιότητα της παραδοσιακής φιλοξενίας. [...]

Μια μειοψηφία εύπορων και το τουριστικό κεφάλαιο των χωρών του Βορρά monopolized γρήγορα αυτήν την πηγή πλούτου, εις βάρος του ντόπιου πληθυσμού. Ακόμα χειρότερα, ο τουρισμός θεωρείται η μοναδική λύση για την υποτιθέμενη ανάπτυξη της περιοχής. Ο κυριότερος φορέας αυτού του αποικισμού του φαντασιακού των ανθρώπων εξακολουθεί να είναι ο μύθος της ανάπτυξης και της Δύσης. [...]

Η ρύπανση, τόσο του περιβάλλοντος όσο και του πνεύματος, συμβολίζεται από την υποχώρηση του φοινικοδάσους και το έδαφος που κερδίζει η έρημος. Σήμερα, καλλιεργείται μονάχα το 25% της γης. Πολλοί φοίνικες ξεραίνονται, καθώς μένουν απότιστοι και απεριποίητοι. Το φοινικόδασος μετατρέπεται σε σκουπίδο-τοπο γεμάτο πλαστικά μπουκάλια νερού, το πιο χτυπητό και γελοίο δείγμα της αλλοτρίωσης που προκαλεί ο τουρισμός.

Επιπλέον, από πέρυσι, ένα φαραωνικό εργοτάξιο παραμορφώνει τα περίχωρα του φοινικοδάσους: επιχειρείται η κατασκευή ενός γηπέδου γκολφ στη μέση της ερήμου, στις παρυφές της όασης. Πώς είναι δυνατόν να φυτρώσει το γκα-

ζόν όταν τους μισούς μήνες του χρόνου η θερμοκρασία φτάνει τους 50οC υπό σκιάν; Κι όμως, οι επιχειρηματίες που προωθούν αυτό το έργο πήραν το ρίσκο. Φυσικά, θα αντλούν σημαντικές ποσότητες από τον υδροφόρο ορίζοντα για να συντηρήσουν όλο αυτό το πράσινο καταμεσής στην έρημο. Απ' ό,τι φαίνεται, η Τοζέρ δεν έχει δει ακόμα τα χειρότερα...

Να πώς μια περιοχή η οποία ήταν κάποτε αυτάρκης όσον αφορά τα τρόφιμα και υπερήφανη για τον πολιτισμό της και την ταυτότητά της, άφησε σε μια μειοψηφία τη φροντίδα να οργανώσει το παρόν της και το μέλλον της.

Θυμίζει τίποτα αυτό το άρθρο; Είμαι σίγουρη πως ναι. Και όχι μόνο στους Έλληνες. Και στους Κενυάτες, στους Βραζιλιάνους, στους Ταϊλανδούς, στους Πορτογάλους, στους Κροάτες... Η ίδια παλιά ιστορία. Μόνο στις λεπτομέρειές της αλλάζει. Τόσο παλιά και τόσο ίδια που θα 'πρεπε να την έχουμε βαρεθεί. Αλλά, για να τη βαρεθεί κανείς πρέπει να την ξέρει. Και να τη θυμάται. Αυτό απαιτεί μνήμη. Και προϋποθέτει γνώση. Στον πεπερασμένο χρόνο που ζει ο καθένας μας δεν απαντά παρά μόνο ένα κομματάκι αυτού του ομοιόμορφου παζλ. Κι έτσι, χωρίς μνήμη και γνώση δεν συνειδητοποιεί ότι το παιχνίδι είναι τραγικά βαρετό. Κι έτσι, δεν το αλλάζει...

[Παρένθεση: περί μνήμης και γνώσης

Γνώση. Μνήμη. Συνειδητοποίηση. Για να αλλάξει το παιχνίδι. Να γίνει ελεύθερο. Δηλαδή παιδεία. Εξ ου και το σύνθημα: Ψωμί, Παιδεία, Ελευθερία.

Ψωμί: να μην αγωνιείς αν θα επιβιώσεις. Να μην έχεις οικονομικές εξαρτήσεις για τα στοιχειώδη. Να είσαι Αδέσμευτος, Ανεξάρτητος, Αυτάρκης. Προϋπόθεση για οτιδήποτε άλλο.

Δεν είναι τυχαίο ότι τα σημαντικότερα πνευματικά επιτεύγματα προήλθαν από οικονομικά αναπτυγμένους λαούς. Δεν είναι τυχαίο ότι το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης ξεκίνησε από το Σιάτλ των Η.Π.Α., την κοιτίδα της τεχνολογικής επανάστασης στη χώρα της οικονομικής προόδου.

Παιδεία: να μην σε καθοδηγούν, να μην σε υποτάσσουν, να μην σε κοροϊδεύουν. Γνώση. Μόρφωση. Συνειδητότητα. Να διαλέγεις το παιχνίδι που σου ταιριάζει, και όχι αυτό που σου επιβάλλουν. Προϋπόθεση ελευθερίας.

Δεν είναι τυχαίο ότι η γνώση, η μεγαλύτερη δύναμη του ατόμου, καθοδηγείται και μποϋκοτάρεται από τους μηχανισμούς εξουσίας και προπαγάνδας.

Ελευθερία: το ζητούμενο. Ο στόχος. Η ανώτατη αξία. Η κινητήριος δύναμη κάθε ομορφιάς. Η Αδρεναλίνη της ζωής. Να είσαι Αυθόρμητος. Να είσαι Ζωντανός. Να είσαι Άνθρωπος.

Δεν είναι τυχαίο ότι όλες οι επαναστάσεις προτάσσουν την Ελευθερία. Δεν είναι τυχαίο που όλες οι δικτατορίες προτάσσουν τον φόβο και την ανασφάλεια! Και, άλλωστε, η πιο δυνατή, η πιο διδακτική ίσως, στροφή του εθνικού

μας ύμνου, του *Ύμνου στην Ελευθερία* του Διονύσιου Σολωμού, δεν μελοποιήθηκε. Απευθύνεται στην Ελευθερία και ξεκινά από κει που σταματά η μελοποίηση:

*(Εκεί μέσα εκατοικούσες
πικραμένη, ντροπαλή
κι ένα στόμα καρτερούσες
έλα πάλι, να σου πη)*

*κι άργει να 'ρθει εκείνη η μέρα
κι ήταν όλα σκοτεινά
γιατί τάσκιαζε η φοβέρα
και τα πλάκωνε η σκλαβιά¹⁴*

Διότι, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως, ο ύμνος του ελληνικού έθνους δεν είναι ύμνος προς την Ελλάδα, αλλά ύμνος προς την Ελευθερία.

Θυμηθείτε και ένα *κρατούμενο* που έχουμε από το προηγούμενο κεφάλαιο. Στο κομμάτι περί επιτυχούς εξανθρωπισμού. Όπου είπαμε ότι η λογική και η μνήμη διαφοροποιούν τον άνθρωπο από το ζώο!

Αν λοιπόν η γνώση και η μνήμη αποτελούν προϋποθέσεις ελευθερίας και αυτοκαθορισμού... Και αν, όπως έχω ήδη αναφέρει, ο άνθρωπος διαφοροποιείται από τα ζώα λόγω της λογικής και της μνήμης... Τότε Άνθρωπος μπορεί να είναι μόνο ο Ελεύθερος. Και η διαδικασία απελευθέρωσης είναι συνάμα διαδικασία εξανθρωπισμού. Προκύπτει ως μαθηματική εξίσωση (η επιστήμη της Λογικής). **Κλείνει η Παρένθεση]**

Τα γήπεδα γκολφ

Κάτι περίεργο συμβαίνει με τα γήπεδα γκολφ απ' ό,τι φαίνεται. Παλιότερα είχα διαβάσει κάποιο άρθρο που εξηγούσε τους λόγους που τα καθιστούν ιδιαίτερα επιβλαβή για το περιβάλλον. Το νερό είναι το σημαντικότερο πρόβλημα στην όλη υπόθεση. Αποφασίζω να συλλέξω ορισμένα στοιχεία εκ νέου, αναζητώντας και την επιστημονική τους τεκμηρίωση.

Η καθηγήτρια του τμήματος Γεωγραφίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, κα Ελένη Μπριασούλη-Καπετανάκη, που έχει επισταμένως ασχοληθεί και αρ-

14. Παρέθεσα σε παρένθεση και την προηγούμενη στροφή για να αναδειχτεί όλο της το νόημα! Και συνεχίζει, σχεδόν προφητικά η επόμενη στροφή (απ' τις 158): *Δυστυχής! Παρηγορία μόνη σου έμενε να λες, Περσασμένα μεγαλεία, και διηγώντας τα να κλαις! Και τα λοιπά...*

θρογραφήσει πάνω σ' αυτό¹⁵, μας δίνει αποκαλυπτικά και τεκμηριωμένα στοιχεία. Το πρώτο και σημαντικότερο πρόβλημα με το γκολφ είναι η υπέρογκη κατανάλωση νερού. Ένα γήπεδο γκολφ καταναλώνει ετησίως γύρω στο ένα εκατομμύριο κυβικά μέτρα νερού (σε μεσογειακό κλίμα), δηλαδή περίπου όσο χρειάζονται 20.000 άνθρωποι. Αν συνυπολογίσει κανείς σε αυτόν τον «ψυχρό» αριθμό το φαινόμενο του θερμοκηπίου και, κυρίως, την έλλειψη του νερού σε παγκόσμια κλίμακα (οι συγκρούσεις για το νερό είναι ήδη μια πραγματικότητα, καθώς επίσης σε χώρες της Μεσογείου, όπως η Κύπρος, η Ιταλία και η Πορτογαλία, δίνεται νερό με δελτίο τις θερμές περιόδους σε ορισμένες περιοχές τους), αντιλαμβάνεται τόσο το ηθικό όσο και, κυρίως, το πρακτικό μέγεθος του προβλήματος και του παραλογισμού.

Σε ορισμένες περιπτώσεις προβλέπεται να υπάρξει διαδικασία αφαλάτωσης, ώστε το γήπεδο να αυτο-υδροδοτείται. Φυσικά αυτό ενέχει δύο ζητήματα. Το ένα είναι η κατανάλωση ενέργειας, και μάλιστα για σκοπό αναψυχής και όχι βελτίωσης της ζωής. Το άλλο είναι ότι το αφαλατωμένο νερό θα κάνει τον κύκλο του, πέφτοντας ξανά στον υδροφόρο ορίζοντα αλλοιώνοντας την ποιότητα του νερού που προορίζεται για άλλες χρήσεις.

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα με τα γήπεδα γκολφ είναι τα *χημικά* που θα χρησιμοποιηθούν για τη συντήρηση του γκαζόν, ακόμα και όταν αυτό είναι μεταλλαγμένο ώστε να χρειάζεται λιγότερο νερό. Τόνοι χημικών χρειάζονται για να ποτιστούν τα 1.000-1.500 στρέμματα που είναι απαραίτητα για ένα γήπεδο γκολφ, τα οποία με το πότισμα θα εισέρχονται στο έδαφος και στη συνέχεια στον υδροφόρο ορίζοντα μολύνοντας το νερό με τοξικά. «Το λόμπι του γκολφ έχει οχυρωθεί για τα καλά και στη χώρα μας και δηλώνουν ότι έχουν όλες τις τεχνολογικές λύσεις, όπως την ανακύκλωση του νερού. Δεν απαντούν, βέβαια, με τι ενέργεια θα γίνεται αυτό ή τι ποιότητας νερό θα ξαναποτίζει το γρασίδι. Υπάρχουν μελέτες που δείχνουν ότι πέθαναν άνθρωποι επειδή έγλειψαν το μπαλάκι του γκολφ από αλλεργικό σοκ. Είναι κίνδυνος για τη δημόσια υγεία. Στην Αμερική άρχισαν να αποσύρουν τους τόνους χημικών που χρησιμοποιούσαν στα γήπεδα διότι τέθηκε το θέμα της δημόσιας υγείας», δηλώνει η κα Μπριασούλη-Καπετανάκη σε σχετικό δημοσίευμα¹⁶.

Τα περισσότερα γήπεδα του γκολφ που ήδη υπάρχουν βρίσκονται στις Η.Π.Α., καθώς εκεί το άθλημα γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη. Όμως τα περισσότερα νέα γήπεδα σχεδιάζονται και κατασκευάζονται σε χώρες λιγότερο αναπτυγμένες. Αυτό οφείλεται στην ανάδειξη των περιβαλλοντικών προβλη-

15. Δείτε για παράδειγμα το άρθρο της «Γκολφ και τουρισμός: Οι αθέατες πλευρές του φεγγαριού», *Γεωγραφίες*, τεύχος 6, 2003.

16. *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, Ιός, 3/4/2005.

μάτων στις Η.Π.Α. (και στη Δυτική Ευρώπη) και την κινητοποίηση/ευαισθητοποίηση των πολιτών. Πλέον, στις αναπτυγμένες χώρες υφίστανται αυστηροί περιορισμοί και τα μέτρα προστασίας εφαρμόζονται με αρκετή αυστηρότητα αφού και η υψηλή περιβαλλοντική συνείδηση των πολιτών αναγκάζει προς κάτι τέτοιο. Έτσι, οι επενδυτές του τουρισμού και του γκολφ προσανατολίζονται προς χώρες με λιγότερο αυστηρή νομοθεσία και χαμηλότερη οικολογική συνείδηση. Όπως είναι και η χώρα μας, για παράδειγμα.

«Αραγε πού θα πάνε όλα αυτά τα χημικά που φτιάχτηκαν στα εργοστάσια;», συνεχίζει η καθηγήτρια στο ίδιο δημοσίευμα. «Λένε το επείγον ότι αυτά χρησιμοποιούνται και στη γεωργία. Μα, με τη γεωργία τρέφονται άνθρωποι, είναι αναγκαία. Τα γκολφ γιατί; Όταν η γεωργική γη στην Ελλάδα αλλοιωθεί ή αγοραστεί για τα γήπεδα, τότε τι θα παράγει; Θα έρχονται μόνο εισαγόμενα προϊόντα και εμείς θα καλλιεργούμε μεταλλαγμένο χορτάρι. [...] Κι αυτό γίνεται εν κρυπτώ... Το ότι ο Αβραμόπουλος θέλει να μετονομάσει τα Τουριστικά Ακίνητα σε Τουριστικά Ακίνητα και Περιβάλλον οφείλεται στο ότι η βιομηχανία του γκολφ αυτοπροσδιορίζεται ως “αφοσιωμένη στο πράσινο”. Αλλά αυτό είναι στάχτη στα μάτια του κόσμου. Το 1997 ο Ζακ Σαντέρ υποσχέθηκε ότι αν οι χώρες προχωρούν στη δημιουργία γηπέδων τότε θα χρηματοδοτούνται. Στην Ισπανία τρεις φορές επεστράφη το υδρολογικό της σχέδιο διότι παραβίαζε κατάφωρα τις αρχές της Ε.Ε. για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων. Ήθελαν να εκτρέψουν ποτάμι από τον Βορρά για να ποτίσουν τα γήπεδα του Νότου κι όχι για τα θερμοκήπια που ισχυρίζονταν. Αυτό δεν επιτρέπεται. Στην Ισπανία σταμάτησε, ήταν το μέγα σκάνδαλο αυτή η εκτροπή. [...] Παίζουν τζόγο με τη φύση. Και η φύση εκδικείται».

Γιατί όμως οι τουριστικές επενδύσεις που σχεδιάζονται συμπιπτουν με την προώθηση του γκολφ; Ο λόγος είναι οικονομικός – όπως πάντα. Αφενός πρόκειται για μια αγορά με υψηλά κέρδη: 2,67 δις ευρώ ετησίως. Αφετέρου, θεωρείται ο ταχύτερα ανερχόμενος τουριστικός κλάδος στην αγορά. Επίσης, παρουσιάζει κάποια ποιοτικά πλεονεκτήματα. Οι παίκτες του γκολφ είναι οι κατ’ εξοχήν καταναλωτές ακριβών τουριστικών υπηρεσιών. Έτσι, οι επενδύσεις αυτές απευθύνονται στην ανώτερη εισοδηματική τάξη. Επιπλέον, πρόκειται για τουρισμό που δεν περιορίζεται στους 2-3 μήνες της καλοκαιρινής σαιζόν και, άρα, η παρουσία τους επιμηκύνει την τουριστική περίοδο προσελκύοντας ταυτόχρονα νέο πελατολόγιο. Βέβαια, στην πραγματικότητα, δεν προσελκύει η χώρα υποδοχής τίποτα παραπάνω από υποβάθμιση του περιβάλλοντος και νέα κτίσματα εκεί όπου άλλοτε ήταν δάσος! Αλλά αυτό είναι άλλο θέμα – σωστά;

Να σημειωθεί ότι «οι μέρες ηλιοφάνειας, το δροσερό κλίμα και η συγκέντρωση πολλών γηπέδων γκολφ σε κοντινή απόσταση αποτελούν τα βασικά στοιχεία για να αναδειχθεί ένας προορισμός σε υπολογίσιμο “παίκτη” στην

αγορά του τουρισμού γκολφ. Για τον λόγο αυτόν, η νότια Ισπανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Πορτογαλία έχουν βασίσει μεγάλο μέρος του τουριστικού τους εισοδήματος στην προσέλκυση παικτών γκολφ, ενώ το ίδιο κάνουν και όλοι ανεξαιρέτως οι αναπτυσσόμενοι τουριστικοί προορισμοί της Μεσογείου», όπως αναφέρει ο Π. Υφαντής σε σχετικό ρεπορτάζ¹⁷.

Παρεμπιπτόντως, ο κ. Πέτρος Δούκας είναι πρόεδρος της Ελληνικής Ομοσπονδίας Γκολφ.

Οι Νομοθετικές Ρυθμίσεις

Ας περάσουμε λοιπόν στο θέμα της πολιτικής. Όσα μόλις αναφέρθηκαν επιβεβαιώνονται από τα επίσημα χείλη της πολιτείας. Ας δούμε τι λένε, ξεκινώντας από τους νόμους που έχουν ψηφιστεί.

Οι Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (Π.Ο.Τ.Α.) αποτελούν νέα προσθήκη (που έγινε με τον νόμο 2234 του 1994) στο ήδη υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο που όριζε τις Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές (Β.Ε.Π.). Σύμφωνα με τον νόμο αυτόν, οι Π.Ο.Τ.Α. είναι ολοκληρωμένες επενδύσεις μεγάλης κλίμακας που περιλαμβάνουν επενδύσεις αναψυχής, αθλητισμού, καταστήματα, ξενώνες, πολιτιστικά κέντρα κ.λπ. – εκτός από καζίνο. Ενδεικτικά, πρέπει να βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλεως και οικισμών, να προβλέπουν κατ' ελάχιστο 1.500 κλίνες, σε ενιαία ιδιοκτησία τουλάχιστον 800(!) στρεμμάτων, και με ελάχιστη προβλεπόμενη συνολική επένδυση της τάξης των 60 εκατομμυρίων ευρώ (20 δις δραχμές). Καθώς υπάγονται στο νομικό καθεστώς των Βιομηχανικών Επιχειρηματικών Περιοχών θεωρούνται επενδύσεις κοινής ωφελείας, με αποτέλεσμα να προβλέπονται αναγκαστικές απαλλοτριώσεις, αποκλειστική χρήση μαρίνας-λιμένα, κ.λπ. για την εξυπηρέτησή τους. Βιομηχανικό προϊόν λοιπόν ο τουρισμός των Π.Ο.Τ.Α.!

Για τις Β.Ε.Π. προβλέπεται η εφαρμογή εγκεκριμένου χωροταξικού σχεδίου ή τομεακή αναπτυξιακή-χωροταξική μελέτη. Όπως είπαμε, οι Π.Ο.Τ.Α. εντάσσονται στο ίδιο νομοθετικό πλαίσιο. Όμως, κατ' εξαίρεση για τις Π.Ο.Τ.Α., επιτρέπεται η οριοθέτησή τους σε περιοχή για την οποία δεν έχει εγκριθεί χωροταξικό σχέδιο. Φτάνει να έχουν συνταχθεί από τον Ε.Ο.Τ. «γενικές κατευθύνσεις τουριστικής πολιτικής... σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο» και να έχουν εγκριθεί από τους υπουργούς Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων! Κατ' εξαίρεση, η οποία εισήχθη το 1997¹⁸. Διότι η νέα βαριά

17. Κυριακάτικη *Ελευθεροτυπία*, στήλη Οικονομία, 21/09/2003.

18. Νόμος 2545/1997, άρθρο 29, παρ. 3. Αυτή η διάταξη κρίθηκε αντισυνταγματική, από το ΣτΕ, με αφορμή τις προσφυγές για την Π.Ο.Τ.Α. Πύλου, το 2008. Όμως, όπως είπαμε, οι εργασίες συνεχίζονται.

βιομηχανία της Ελλάδας κρίθηκε ότι μπορεί να λειτουργήσει χωρίς εγκεκριμένο χωροταξικό σχέδιο! Και εγκρίθηκε από αυτούς που υπέγραψαν τον νόμο: οι υπουργοί Αλ. Παπαδόπουλος, Γιάννος Παπαντωνίου, Βάσω Παπανδρέου, Κ. Λαλιώτης, Στ. Τζουμάκας, Στ. Σουμάκης, και Ευαγγ. Γιαννόπουλος.

Για να δούμε, λοιπόν, τι αποφάσισε σχετικώς ο γενικός γραμματέας του Ε.Ο.Τ., κ. Νίκος Σκουλάς (πρώην υφυπουργός Οικονομίας), στις σχετικές με το θέμα μας «Γενικές κατευθύνσεις τουριστικής πολιτικής για τη δημιουργία Π.Ο.Τ.Α.»¹⁹:

Α) Βάσει των στατιστικών στοιχείων, ο τουρισμός εμφανίζει μεγάλη συμβολή στους κρίσιμους δείκτες της οικονομίας (8,45% συμβολή στο ΑΕΠ, 30,41% συμμετοχή στους άδηλους πόρους, 33,85% συμμετοχή στην κάλυψη του εμπορικού ελλείμματος, ενώ καταναλώνει προϊόντα των λοιπών παραγωγικών κλάδων σε ποσοστό 14,7% του ΑΕΠ). Β) Ο τουρισμός στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από συγκέντρωση της δραστηριότητας σε ορισμένες μόνο περιοχές, απόλυτη σχεδόν κυριαρχία του μοντέλου μαζικού τουρισμού χαμηλής συναλλαγματικής απόδοσης και αυστηρά εποχική ζήτηση. Ο συνδυασμός των χαρακτηριστικών αυτών ευθύνεται για την υποβάθμιση των παρεχομένων υπηρεσιών, λόγω της υπερπροσφοράς κλινών στις περιοχές συγκέντρωσης και της στήριξης της ανταγωνιστικότητας αποκλειστικά στη χαμηλή τιμή, και την αρνητική εξέλιξη στις αφίξεις και διανυκτερεύσεις. Γ) Σε διεθνές επίπεδο παρατηρείται αφ' ενός μεν φθίνουσα πορεία της Μεσογείου ως προορισμού μαζικού τουρισμού κατά το ελληνικό πρότυπο, αφ' ετέρου δε σταδιακή στροφή σε πιο εξειδικευμένα τουριστικά προϊόντα... Πρόκειται για τις λεγόμενες νέες ή θεματικές μορφές τουρισμού, οι οποίες μπορούν να εξυπηρετηθούν από μονάδες που δημιουργούνται εξ αρχής, κατά τρόπο ώστε να συνιστούν πλήρεις και αυτόνομες αγορές, προσανατολισμένες από τα πρώτα στάδια του σχεδιασμού τους σε ζήτηση υψηλής στάθμης και ειδικών μορφών τουρισμού. Τέτοιους διαφοροποιημένους προορισμούς διακοπών αποτελούν οι Π.Ο.Τ.Α., οι οποίες είναι σύνολα τουριστικών εγκαταστάσεων, αποτελούμενα από ξενοδοχεία..., συνεδριακά... χιονοδρομικά κέντρα, ...αεροθεραπευτήρια και υδροθεραπευτήρια, ...χώρους αθλητικών εγκαταστάσεων, κέντρα εστίασης και αναψυχής, άθλησης, και γενικά υπηρεσιών διάθεσης του ελεύθερου χρόνου των τουριστών. Δ) Για τη δημιουργία Π.Ο.Τ.Α. απαιτείται έκταση ελάχιστης επιφάνειας 800,000 τ.μ., ενιαίας (δη-

19. Απόφαση 500309/22.4.1998, που «εγκρίθηκε ως έχει» από την κοινή υπουργική απόφαση Τ/3522/9.7.1998, Φ.Ε.Κ. Β' 822/6.8.1998, που υπογράφουν οι κα Βάσω Παπανδρέου (υπουργός Ανάπτυξης) και ο κ. Θεόδωρος Κολιοπάνος (υφυπουργός ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.).

λαδή χωρίς παρεμβολή ιδιοκτησιών τρίτων), ευρισκόμενη σε ευρύτερη περιοχή με αξιόλογους φυσικούς, πολιτιστικούς και ανθρωπίνους χώρους, ήτοι ποικιλία τοπίων, ύπαρξη δασών, λιμνών, σπηλαίων, βιοτόπων, ιαματικών πηγών, τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, ακτών μεγάλου μήκους ή και εντυπωσιακού διαμελισμού, ήπιο κλίμα, πλεονάζον ισοζύγιο ύδατος, αναγνωρισμένους αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία ευρέως χρονικού φάσματος, παραδοσιακούς οικισμούς και επίπεδο πολιτιστικής ανάπτυξης.

Στα κριτήρια που πρέπει να πληρούν οι περιοχές Π.Ο.Τ.Α. περιλαμβάνονται επίσης *δημογραφικά κριτήρια*, όπως η μείωση του πληθυσμού και η ύπαρξη αγροτικού πληθυσμού σε ποσοστό ανώτερο του εθνικού μέσου όρου (δηλαδή του 28,4%, όπως αναφέρει η γνωμοδότηση), *κριτήρια τεχνικής υποδομής*, όπως «οδικό δίκτυο αρκετά αναπτυγμένο, με ικανό ποσοστό ασφαλτόστρωσης, θαλάσσιες συγκοινωνίες... ύπαρξη υποδομής σε μαρίνες και αλιευτικά καταφύγια, ...αεροπορική συγκοινωνία, χρονοαπόσταση Π.Ο.Τ.Α. από διεθνές αεροδρόμιο μικρότερη των 90 λεπτών...», και άλλα κριτήρια απασχόλησης και τουριστικής ανάπτυξης.

Αν και η απόφαση του γ.γ. Ε.Ο.Τ. μιλάει από μόνη της, θα ήθελα να τονίσω κάποια σημεία της. Κατά πρώτον, επιβεβαιώνεται η μέχρι τώρα ανάλυση και αποδεικνύεται πέραν πάσης αμφιβολίας η επίσημη επιλογή της πολιτείας προς αυτή τη μορφή τουρισμού. Φυσικά, ούτε λόγος για τυχόν ευθύνες για την αποτυχία του μοντέλου που είχε ως τώρα υιοθετηθεί. Κι ας στράφηκε ο κόσμος στον τουρισμό, και μάλιστα με τη μορφή που τώρα θεωρείται αποτυχημένη και υποβαθμισμένη, ύστερα από παρότρυνση της επίσημης πολιτείας. Δεν το λένε όμως αυτό. Διότι, αν το πούνε, θα πρέπει να παραδεχτούν πως αυτό οφείλεται στην έλλειψη μελέτης και σχεδιασμού. Και τότε θα έρθει το ερώτημα: υπάρχει σήμερα μελέτη και σχεδιασμός για τις επενδύσεις που γίνονται; Ερώτημα που δεν συμφέρει, φυσικά!

Επίσης, η απόφαση αναφέρει ότι οι Π.Ο.Τ.Α. πρέπει να διαθέτουν *υπηρεσίες διάθεσης του ελεύθερου χρόνου των τουριστών*. Μα, αν είναι να διαθέτουν τον ελεύθερο χρόνο τους εκεί μέσα, πώς ακριβώς θα ωφεληθούν οι ντόπιοι πληθυσμοί;

Τέλος, οι Π.Ο.Τ.Α. προβλέπεται να βρίσκονται σε περιοχές ιδιαίτερου κάλλους: με ιαματικά νερά, αρχαιολογικούς χώρους, κ.λπ., ώστε να ζει στον επίγειο παράδεισό της η ανώτερη οικονομική τάξη αφού παίξει γκολφ στο πράσινο τεραίν. Κι αυτό ονομάζεται *κοινή ωφέλεια!* Τέτοια που να επιτρέπει *αναγκαστικές απαλλοτριώσεις* όπου χρειαστεί! Μάλιστα, 20% των υποδομών προβλέπονται για «μη αμιγώς τουριστικές χρήσεις...», κυρίως παραθεριστικές κατοικίες! Φανταστείτε δηλαδή το εξής: να έχεις το χωράφι σου ή τη δική σου παραθεριστική κατοικία εκεί, να στην απαλλοτριώσουν αναγκαστικά για

τον εθνικό σκοπό της τουριστικής επένδυσης που θα χρηματοδοτηθεί κατά 45% από το κράτος και τα έσοδά της θα πάνε στις τσέπες κάποιου ιδιώτη (κατά κύριο λόγο στο εξωτερικό)... Και μετά να ανεγερθούν εκεί εξοχικές κατοικίες που θα ενοικιάζονται ή και θα πωλούνται σε όσους επιθυμούν ένα εξοχικό εκεί. Δεν έχει σημασία που υπάρχει μεγάλη ζήτηση για τέτοιες εξοχικές κατοικίες από πολίτες του εξωτερικού. Πιθανότατα και αυτοί δεν συνειδητοποιούν τι κακό κάνουν. Πάντως, θα μπορείς να αγοράσεις κι εσύ μια παραθεριστική κατοικία εκεί που ήταν το σπίτι σου. Ένα ομοιόμορφο κλουβί μαζί με άλλους. Κι όλα καλά!

→ Άσχετο: πώς ονομάζεται η Ζαχάρω μετά τις φωτιές; Καραμέλα!

Η περιοχή που προορίζεται για τις Π.Ο.Τ.Α. Μεσσηνίας δεν κήκε! Ευτυχώς. Οι φωτιές σταμάτησαν στη Νέδα, πριν την Κυπαρισσία. Η γη είχε άλλωστε ήδη αγοραστεί! Οι κάτοικοι της Πύλου (της ευρύτερης περιοχής) είχαν ήδη πουλήσει τα χωράφια τους. Οι περισσότεροι. Εδώ και πάνω από δεκαπέντε χρόνια, όταν και σχεδιάστηκε η συγκεκριμένη επένδυση, ο αμερικανικός όμιλος Κωνσταντακόπουλου έχει αρχίσει να αγοράζει κτήματα της περιοχής. Με νόμιμες διαδικασίες φυσικά. Οι ντόπιοι άλλωστε πρόθυμα πούλησαν τα κτήματά τους

– Οι άνθρωποι εκεί κάτω είναι ευτυχείς που θα γίνει η μεγάλη επένδυση, λένε από κοινού η Κατερίνα και η Νικολέτα που κατάγονται εκεί. Έχουν πειστεί πως θα τρέξουν λεφτά με το τσουβάλι. Άλλωστε, έχουν πάρει καλά λεφτά για τα κτήματά τους [σ.σ. σε σχέση με την αξία που νόμιζαν ότι είχαν, και όχι την πραγματική τους]. Ο Κωνσταντακόπουλος δεν τσιγκουνεύτηκε σε τίποτα. Ξηλώνουν τις ελιές τους από τα χωράφια... Υπάρχουν βέβαια και κάποιοι που αντιδρούν και, όσα λεφτά και να τους δώσουν, δεν δίνουν τα κτήματά τους. Όμως αυτοί είναι οι φωτεινές εξαιρέσεις. Μάλιστα, οι ηλίθιοι τους βρίζουν, ότι εμποδίζουν την ανάπτυξη του τόπου και τα σχετικά.

Αργότερα, μαθαίνω από δικηγόρο που έχει ασχοληθεί με το θέμα πως τις ελιές που ξεριζώνουν τις φορτώνουν σε κοντέινερ και πουλούν τις ρίζες στην Ιαπωνία και στην Ιταλία. «Ο επενδυτής θα κάνει απόσβεση των χρημάτων του όπως και να 'χει», μου είπε. Ο ίδιος ο Κωνσταντακόπουλος δήλωσε πως, αν το ΣτΕ μπλοκάρει την επένδυσή του, θα φτιάξει φάρμα: «Αν η απόφαση είναι αρνητική, θα τα γκρεμίσω όλα και θα φτιάξω μια φάρμα. Το σύνολο της επένδυσης αντιστοιχεί σε 2-3 καράβια. Έχω ήδη εξήντα...»²⁰.

20. Δήλωση στη δημοσιογράφο Μαριάννα Τζάννε, που δημοσιεύτηκε στο ρεπορτάζ της στην εφημερίδα *Πρώτο Θέμα*, Κυριακή 11 Νοεμβρίου 2007.

Πάντως, είναι σημαντικό το πώς κερδίζεται η συναίνεση του κόσμου. Όπως προκύπτει από μαρτυρίες, η πρώτη κρούση γίνεται με την πειθώ, η δεύτερη με την εξαγορά, η τρίτη με τον εκβιασμό, και η τελευταία με τον εξαναγκασμό. Στον εξαναγκασμό βοηθά η κυβέρνηση. Το ρεπορτάζ του Χ. Πολυχρονιάδη στο περιοδικό *Γαλέρα*²¹ επιβεβαιώνει τις αιτιάσεις της Κατερίνας και της Νικολέτας. Όπως επισημαίνεται στο άρθρο, ο εφοπλιστής Βασίλης Κωνσταντακόπουλος πηγαίνει αυτοπροσώπως στα ραντεβού με τους κατοίκους για να τους πείσει για τα οφέλη που θα έχει η περιοχή από την επένδυση και ότι «τα παιδιά σας δεν θα χρειαστεί να μεταναστεύσουν, όπως αναγκάστηκα να κάνω εγώ από 13 χρονών». Όταν το καλόπιασμα δεν πιάνει, τότε χρησιμοποιείται το επιχείρημα της απαλλοτρίωσης: «Ε, αν δεν πάρουμε το κτήμα σήμερα, αύριο μπορεί να το πάρουμε μέσω του δικαστηρίου και σε χαμηλότερη τιμή». Όσοι δεν υποκύπτουν και σε αυτό θα εξαναγκαστούν από την Πολιτεία: ο εφοπλιστής συναντά τον πρωθυπουργό στο Μαξίμου και μετά, ως δια μαγείας, βγαίνει η κοινή υπουργική απόφαση αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Ακόμα και σε αυτή όμως κάποιοι αντέδρασαν: δεν παρέδωσαν να κτήματά τους και προσέφυγαν στη δικαιοσύνη, ζητώντας ακύρωση της υπουργικής απόφασης. Αλλά και να δικαιωθούν, δικαιοσύνη δεν θα μπορεί να αποδοθεί για τα βatrάκια του Σέλλα που ξεσπιτώθηκαν.

Ο κ. Πολυχρονιάδης αναφέρει μεταξύ άλλων: «Αυτό που προκαλεί αίσθημα απογοήτευσης σε εκείνους που διαφωνούν με το έργο είναι ότι όσοι έχουν πειστεί για τα οικονομικά οφέλη που υπόσχεται για την περιοχή ο επιχειρηματίας από τη λειτουργία των γηπέδων γκολφ, αδυνατούν να κατανοήσουν τη ζημιά που θα προκληθεί στο φυσικό περιβάλλον. Η τοπική κοινωνία είχε βέβαια πειστεί και στις αρχές του '70 για τα οικονομικά οφέλη από τη λειτουργία των εργοστασίων και του ναυπηγείου που ήθελε να κατασκευάσει εκεί ο εφοπλιστής Καραγεώργης, αδιαφορώντας τότε για την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Τη φυσική ομορφιά του τόπου είχε σώσει, μετά την πτώση της χούντας, ο τότε υπουργός Προεδρίας Γεώργιος Ράλλης. Είχε επισκεφτεί με ελικόπτερο την περιοχή και είδε πού ήθελε ο εφοπλιστής να γίνουν τα εργοστάσια. Οι παλαιότεροι θυμούνται ότι όταν κατέβηκε από το ελικόπτερο, οι κάτοικοι της Πύλου τον περίμεναν με μαύρες σημαίες και διαμαρτύρονταν για τη μη κατασκευή των εργοστασίων. Ο Ράλλης φέρεται να τους είπε “πηγαίνετε σπίτια σας, δεν πρόκειται να καταστραφεί αυτός ο τόπος από τα εργοστάσια”. Για την ιστορία –που επαναλαμβάνεται– ο Κωνσταντακόπουλος είναι αυτός που αγόρασε περί τα τέλη του '80 τις εκτάσεις που ανήκαν στον εφοπλιστή Καραγεώργη...».

21. «Όταν κυλήσει το μπαλάκι θα βγει το νερό από τ' αυλάκι», τεύχος 8 Μαΐου 2006.

Η Φωτιά στη Δυτική Πελοπόννησο

Τον Καϊάφα όμως; Γιατί να τον κάψουν; Τι επένδυση θα κάνουν στα αποκαϊδία; Κι όμως! Η περιοχή του Καϊάφα και της Ζαχάρως ήταν ιδανικής ομορφιάς και σχεδόν ανεκμετάλλευτη: βρίσκεται πάνω από μια αμμουδερή ακτογραμμή εντελώς απείραχτη. Πολλά χιλιόμετρα χωρίς «ανάπτυξη». Η λίμνη Καϊάφα βρισκόταν μέσα σε προστατευόμενη περιβαλλοντική ζώνη. Κι έτσι, οι επίδοξοι «επενδυτές» ήταν με δεμένα τα χέρια. Κάποιοι, όμως, έχουν προσπαθήσει εδώ και καιρό να τους τα λύσουν. Με σημαντικά ανταλλάγματα. Και ποιος είναι ο τρόπος να λύσεις τα χέρια του επενδυτή; Μα, φυσικά, να του εξασφαλίσεις τη νομιμότητα της επένδυσής του: κανένας επενδυτής δεν θέλει να είναι παράνομος, διότι τότε η επένδυσή του είναι επισφαλής. Έτσι, λοιπόν, βλέπουμε πως οι νόμοι και οι κρυφές τροπολογίες –που είναι αντισυνταγματικές– κατοχυρώνουν τους συνδιαλεγόμενους.

φωτογραφία 9 (βλ. παράρτημα)

[Για τις τροπολογίες το Σύνταγμα ορίζει: «Νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που περιέχει διατάξεις άσχετες με το κύριο αντικείμενό τους δεν εισάγεται για συζήτηση. Προσθήκη ή τροπολογία άσχετη με το κύριο αντικείμενο του νομοσχεδίου δεν εισάγεται για συζήτηση» (άρθρο 74, § 5).

Η ρύθμιση αυτή του Συντάγματος έχει σκοπό να προστατέψει τους πολίτες ακριβώς από αυτό που συμβαίνει, δηλαδή την αδυναμία γνώσης της νομοθεσίας. Έτσι, μην γνωρίζοντας ακριβώς τι σου γίνεται, γίνεσαι έρμαιο του νομικού συστήματος, χωρίς ουσιαστική προστασία. Επίσης, είθισται οι νόμοι να έχουν αόριστους τίτλους ή τόσο γενικούς ώστε δεκάδες τροπολογίες να μπορούν –οριακά– να ενταχθούν σε αυτούς χωρίς να θίγεται η συνταγματικότητα – χωρίς να θίγεται με τη νομική έννοια και όχι με τη λογική.]

Την περιοχή την ορέγονται εδώ και πολλά χρόνια οι επιτήδριοι, Έλληνες και ξένοι. Που, όσα χρήματα και να έχουν, ποτέ δεν τους είναι αρκετά. Τόσο που να μην υπολογίζουν ότι δεν θα απομείνει τίποτα να κληροδοτήσουν, όχι στην επόμενη γενιά, αλλά στα παιδιά τους. Επίσης, δίπλα στα μεγάλα κεφάλαια θα πέσουν κάποια ψίκουλα και για τους «μικρούς». Τα ψίκουλα αυτά όμως είναι, οπωσδήποτε, αρκετά μεγάλα για την τριτοκοσμική αντίληψη κοντοπρόθεσμου κέρδους ορισμένων Ελλήνων. Δεν αποκλείεται μάλιστα οι πυρκαγιές να πήραν τέτοια ανεξέλεγκτη τροπή ακριβώς επειδή δίπλα στη μελετημένη αποψίλωση των δασών παρεισέφρησαν και διάφοροι μικροεκμεταλλευτές που θέλησαν να επωφεληθούν μέσα στον γενικό χαμό που επικρατούσε.

– Ρε γαμώτο, πέρασε η φωτιά πάνω από το χωράφι μου και δεν το άγγιξε, ενώ όλα τα γύρω γίναν στάχτη!

Με αυτή τη φράση «διαμαρτυρόταν» αγανακτισμένα κάποιος από την Ηλεία στον Θανάση. Το σημαντικό είναι ότι ο εν λόγω κύριος είχε το θάρρος/θράσος να το πει ανοιχτά σε κάποιον τρίτο.

Η διαδικασία τυπικής νομιμοποίησης ενός έργου έχει ενδιαφέρον. Και επαναλαμβάνεται η ίδια σε όλες τις περιπτώσεις. Γι' αυτό και είναι άξια προσοχής. Μια τέτοια ιστορία μου διηγήθηκε ένας πρωταγωνιστής της πριν λίγες ημέρες. Το παράδειγμα είναι, φαινομενικά, άσχετο. Εκτός όμως από ενδιαφέρον, δείχνει τον τρόπο με τον οποίον όλα σχετίζονται μεταξύ τους. Είναι η ιστορία του The Mall και της σχέσης του με τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

[Παρένθεση: The Mall

Η ιστορία του The Mall έχει δημοσιευθεί, και γι' αυτό θα προβώ σε μια περιεκτική περίληψή της. Οι εκτενείς παραπομπές είναι από το άρθρο του Νικόλα Λεοντόπουλου, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 4 της *Γαλέρας* το 2006²².

Το Mall είναι ένα αυθαίρετο κτίσμα που δημιουργήθηκε με το πρόσχημα των Ολυμπιακών Αγώνων και την ουσιαστική ενίσχυση αρκετών πολιτειακών παραγόντων. Η ταμπέλα που βρίσκεται έξω από το Mall γράφει Ολυμπιακό Χωριό Τύπου, διότι «το Mall επισήμως είναι ένα ολυμπιακό έργο που εγκαινιάστηκε ένα χρόνο μετά τους Ολυμπιακούς!».

Το κόλπο ήταν τόσο απλό, σχεδόν νηπιακό. Το πρόσχημα ήταν το Χωριό Τύπου στο Μαρούσι, που θα στέγαζε κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών μέρους των ξένων δημοσιογράφων. Ουσιαστικά, η συμφωνία που έγινε μεταξύ της Lamda Development, εταιρείας του Ομίλου Λάτση, και του κράτους ήταν η εξής: η Lamda θα έφτιαχνε (και θα νοίκιαζε στον Αθήνα 2004) κατοικίες προκειμένου 1.600 ξένοι δημοσιογράφοι να 'χουν πού να μείνουν τις 15 μέρες των Ολυμπιακών. Σε αντάλλαγμα, λίγο πιο πλάι, το κράτος θα νομοθετούσε ώστε η Lamda να χτίσει ένα κτήριο 75.000 τετραγωνικών, σε γη που δεν της ανήκε (43 στρέμματα του ΟΕΚ), με τρόπο που (όπως έκρινε το ΣτΕ) απαγορεύει το Σύνταγμα. Θα ήταν το μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο στη Νοτιοανατολική Ευρώπη – και το μεγαλύτερο αυθαίρετο με βούλα στην Ευρώπη. Και όμως, το κόλπο έπιασε! Ένα Mall 75.000 τ.μ., για τον ύπνο μερικών δημοσιογράφων για 15 μέρες. [...]

22. Γαλέρα, Ιανουάριος 2006 (<http://galera.gr/magazine/modules/articles/article.php?id=68>).

«Στην πραγματικότητα, το Χωριό Τύπου στο Μαρούσι δεν υπήρχε στον φάκελο του Αθήνα 2004», λέει η Μαρία Παπασυμεών, της Παρέμβασης Πολιτών Αμαρουσίου, που αντιτάχθηκε από την αρχή στο Mall. Αλλά ο δήμαρχος Τζανίκος ξεκινά να αγοράζει οικοπέδα στην περιοχή γύρω από το Ολυμπιακό Στάδιο, με στόχο όχι απλώς το «Χωριό Τύπου», αλλά ένα «υπερτοπικό εμπορικό κέντρο». Τον Μάρτιο του 2001 ο Δήμος υπογράφει μνημόνιο συνεργασίας με τον Αθήνα 2004 για το «Χωριό Τύπου». Η τελική έκταση θα φτάσει τα 202 στρέμματα, δίπλα στο Ολυμπιακό Στάδιο στο Μαρούσι. Τα περισσότερα ανήκαν στον Δήμο Αμαρουσίου ή αγοράστηκαν από ιδιώτες (η διαδικασία προκάλεσε αυτεπάγγελτη δίωξη εναντίον του δημάρχου Τζανίκου για κακούργημα).

Τον Οκτώβριο του 2001, ο δήμαρχος Αμαρουσίου και η ολλανδική εταιρεία MDC παρουσιάζουν το σχέδιό τους για εμπορικό κέντρο εντός της έκτασης του «Χωριού Τύπου». Όμως, από το παζλ λείπει ένα κομμάτι: τα 43 στρέμματα του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ), στα οποία θα χτιζόταν το εμπορικό κέντρο. Ο ΟΕΚ συμφωνεί να παραχωρήσει στο Δήμο την έκταση, με αντάλλαγμα –εκτός από χρήματα– την κατασκευή γραφείων του στην ίδια έκταση. [...]

Ο Κώστας Λαλιώτης, υπουργός ΠΕΧΩΔΕ, φτιάχνει το νόμο 2947/2001 (περί Ολυμπιακής Φιλοξενίας), ο οποίος προβλέπει για πρώτη φορά λειτουργία στο Χωριό Τύπου «χώρου υποδοχής πολεοδομικού κέντρου» με συντελεστή δόμησης 1, αλλάζοντας έτσι τη χρήση γης που ήταν αμιγούς κατοικίας. Στις 13.10.2001, ο «Αθήνα 2004» ανακοινώνει την κατασκευή του «Χωριού Τύπου» στο Μαρούσι: «Η σύμβαση προβλέπει την κατασκευή υποδομών που θα φιλοξενήσουν όλες τις βοηθητικές υπηρεσίες (εστιατόρια, ταχυδρομεία, τράπεζες, περίπτερα τύπου, γυμναστήρια, κέντρα αναψυχής)». Βοηθητικές υπηρεσίες... είναι το Mall.

Λάτσης ακόμα δεν υπάρχει στον ορίζοντα. Αλλά το Δεκέμβριο του 2001, κυκλοφορεί η φήμη ότι «Έλληνας επιχειρηματίας ενδιαφέρεται για το έργο». Οι εξελίξεις ήταν ραγδαίες: οι Ολλανδοί ανησυχούν, [γιατί θα αναλάμβαναν το έργο] ο ίδιος ο Ολλανδός πρωθυπουργός εκφράζει δημοσίως τη δυσφορία του προς τον κ. Σημίτη [...] Ο Δήμος Αμαρουσίου παρατάει την «πρόσκληση ενδιαφέροντος» από την οποία θα έβγαιναν νικητές οι Ολλανδοί και προκηρύσσει νέο διαγωνισμό για την εξαγορά του 95% της Δημοτικής Επιχείρησης (ΔΗΜΕΠΑ, στην οποία έχουν περιέλθει τα στρέμματα όπου θα χτιζόταν το «Χωριό Τύπου»)²³. «Αιφνίδιος» και με

23. Ουσιαστικά, ο δήμος Αμαρουσίου αγόρασε τις εκτάσεις, τις μεταβίβασε στην εταιρεία που ίδρυσε γι' αυτό τον σκοπό, και μετά πούλησε την εταιρεία (ΔΗΜ.ΕΠ.Α.) στον Λάτση μέσα από στημένο, όπως καταγγέλεται, διαγωνισμό.

«ασφυκτικές προθεσμίες» ο διαγωνισμός κατά την «Καθημερινή», προκηρύσσεται στις 8.2.2002 και μόλις ένα μήνα αργότερα, στις 8.3, ανοίγουν οι προσφορές. Αίγιες μέρες αργότερα, γίνεται γνωστό ότι η Lamda έχει κάνει την καλύτερη προσφορά: 129 εκατ. ευρώ.

Η Καθημερινή μας προϊδεάζει για τη συνέχεια: «Οι εκτάσεις δεν διαθέτουν τον απαραίτητο συντελεστή δόμησης» [...] στη Βουλή έρχεται τροπολογία της Βάσως Παπανδρέου σε νομοσχέδιο για τα... υδατορέματα. Εκτοξεύει τον συντελεστή δόμησης στο 2 (από 1) για τα 43 στρέμματα του εμπορικού κέντρου και με διάφορα άλλα εφευρήματα η οικοδομήσιμη έκταση του εμπορικού κέντρου από 23.000 τ.μ. που ήταν στο νόμο Λαλιώτη φτάνει τα 85.000 τ.μ.!

Η σύμπτωση μεταξύ διαγωνισμού (τον οποίο κερδίζει η Lamda) και τροπολογίας δεν περνά απαρατήρητη στη Βουλή. Σχολιάζει ο... Μητσοτάκης: «Ενώ ο διαγωνισμός είναι σε εξέλιξη, δημιουργείτε υπεραξίες δις και σκάνδαλο που σε άλλες εποχές μια κυβέρνηση με ευαισθησία θα είχε παραιτηθεί». [...]

Τις ίδιες ημέρες, δύο γυναίκες στέλνουν δημοσίως δύο επιστολές στη Βουλή με αντίθετο μεταξύ τους στόχο. Είναι η Γιάννα Αγγελοπούλου, πρόεδρος του Αθήνα 2004, και η Σοφία Σακοράφα, δημοτικός σύμβουλος Αμαρουσίου και μέλος της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ. Η Σακοράφα κάνει έκκληση στους βουλευτές του ΠΑΣΟΚ να μην ψηφίσουν την τροπολογία... μιλώντας για «υλοποίηση σχεδιασμών πέρα από κάθε νομιμότητα, που μοναδικό σκοπό έχουν τη δημιουργία κερδών». Μεταξύ των δύο συνεδριάσεων της Βουλής, επεμβαίνει και η Γιάννα. Υπογραμμίζει την «αναγκαιότητα του Χωριού Τύπου» και θεωρεί την «αλλαγή του σ.δ. [συντελεστή δόμησης] απαραίτητη για την κατασκευή του».

Σύσσωμη η αντιπολίτευση αντιδρά – αλλά οι πιο βαριές κουβέντες ακούγονται από τους βουλευτές της...ΝΔ. Λέει ο...αντεξουσιαστής Αλογοσκούφης: «Υποψιάζομαι ότι θα δημιουργηθούν υπεραξίες δις. Αν κάποιος είχε πληροφορίες για την αλλαγή του συντελεστή, ενδεχομένως να έκαναν άλλες προσφορές στο διαγωνισμό. [...] Η Βουλή δεν μπορεί να μετατρέπεται σε πλυντήριο συμφερόντων». Και μετά έρχεται η ώρα της ψηφοφορίας: Οι βουλευτές της ΝΔ εγκρίνουν (!) τη διάταξη».

[Στην ανακοίνωση για την ανάληψη του Χωριού Τύπου (9.5.2002), η Lamda είχε αναλάβει, μεταξύ άλλων, τη δέσμευση για δημιουργία πάρκου 80 στρεμμάτων ώστε να δημιουργηθεί 'πνεύμονας πράσινου'. Το πάρκο φυσικά δεν έγινε ποτέ: στη θέση του υπάρχει πάρκινγκ αυτοκινήτων.]

[Ένας «απλός πολίτης», ο Δορίλαος Κλαπάκης, αρχιτέκτονας και κάτοικος Αμαρουσίου, θα αναλάβει τα αυτονόητα και θα κινηθεί δικαστικά κατά της αυθαιρεσίας] Αρχικά, ασφαλιστικά μέτρα που γίνονται δεκτά (04.06.2002)

διακόπτουν το έργο και...ένα χρόνο αργότερα (09.04.2003), η απόφαση 1528/2003 του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ)...είναι καταπέλτης: Η κατασκευή του έργου –λέει– παραβιάζει το άρθρο 24 του Συντάγματος και επιβαρύνει ανεπανόρθωτα το οικιστικό περιβάλλον. Η Ολομέλεια ακυρώνει ομοφώνως τις σχετικές αποφάσεις υπουργών και κρίνει αντισυνταγματικό τον νόμο Λαλιώτη. Το ανώτατο δικαστήριο της χώρας διατάζει να σταματήσει το έργο.

[Παρ' όλ' αυτά, το έργο συνεχίζεται παρανόμως.] Ας λέει το ανώτατο δικαστήριο, όλα συνέχισαν σαν να μην υπήρχε η απόφαση του. Λέει ο δημοσιογράφος Τάσος Τέλλογλου στο βιβλίο του *Η Πόλη των Αγώνων*: «Στο διάστημα ενός μήνα, ο Δ. Κλαπάκης γράφει πέντε φορές στον διοικητή του Αστυνομικού Τμήματος Αμαρουσίου Χρήστο Σαπουνά και δύο φορές προς τους προϊσταμένους του, ζητώντας τους να εφαρμόσουν τον νόμο». Παρά τα αιτήματα των κατοίκων αλλά και την παραγγελία της Εισαγγελίας, το τοπικό αστυνομικό τμήμα επικαλείται 'οδηγία' υπηρεσίας του ΥΠΕ-ΧΩΔΕ να μην σταματήσουν. Τα ΜΜΕ... σιωπούν. Στο κρίσιμο μάλιστα διάστημα μετά την απόφαση του ΣτΕ και πριν το νέο νόμο Βενιζέλου, στις 16.12.2003, σκοτώνεται σε εργατικό ατύχημα στο εργοτάξιο ο Αλβανός εργάτης Νταλίπ Ντόκα».

Όταν είχε γίνει γνωστή η απόφαση του ΣτΕ, ο (συνταγματολόγος) Ευάγγελος Βενιζέλος δήλωσε πως «θα συμμορφωθούμε». Λίγους μήνες αργότερα θα είναι αυτός που θα υφάνει τον νόμο 3207/2003 περί «Ολυμπιακής Προετοιμασίας», που θα νομιμοποιήσει το αυθαίρετο. Μειώνει τον σ.δ. από 2,0 σε 1,9 (!) αλλά επεκτείνει τη χρήση γραφείων και σε άλλο οικοδομικό τετράγωνο. Συνολικά επιτρέπει το χτίσιμο 121.000 τ.μ. στο «Χωριό» (Mall + κατοικίες)!

Ο νομοθέτης Βενιζέλος παίρνει αυτή τη φορά τα μέτρα του: ο νόμος έχει το χαρακτήρα οικοδομικής άδειας και έτσι δεν χρειάζονται υπουργικές αποφάσεις για την εφαρμογή του. «Αυτό έγινε» εξηγεί ο Δ. Κλαπάκης, «ώστε οι πολίτες να μην έχουν πού να προσφύγουν, αφού υπουργική απόφαση δεν υπήρχε και προσφυγή κατά νόμου δεν μπορεί να γίνει...».

Καθ' όλη τη διάρκεια της περιπέτειας, ο Δορίλαος Κλαπάκης (που ανήκει στο ΠΑΣΟΚ) θα στείλει επιστολές στον πρωθυπουργό Κώστα Σημίτη...». [...]

Η κυβέρνηση της Ν.Δ. συνέχισε όπως η προηγούμενη. Την άνοιξη του 2005 φέρεται πως έγινε συνάντηση με τον Σπύρο Λάτση. Έτσι, τις νομοθετικές πρωτοβουλίες των Λαλιώτη, Βάσω Παπανδρέου και Βενιζέλου, συνεχίζουν οι υπουργοί της Ν.Δ.: ο Πάνος Παναγιωτόπουλος, αν και εποπτεύων του Ο.Ε.Κ. αφήνει το σκάνδαλο να συνεχίζεται. Ο Προκόπης Παυλόπουλος, «φτιάχνει τον νόμο 3392/2005 με τον οποίο ο εποπτεύων υπουργός του Ο.Ε.Κ.

(ο κ. Παναγιωτόπουλος) απαλλάσσεται από την ευθύνη της παραχώρησης της έκτασης στη Lamda». Δηλαδή, επεμβαίνει στον νόμο του Βενιζέλου που νομιμοποίησε το αυθαίρετο αφαιρώντας τη φράση «που εγκρίνεται από τον εποπτεύοντα υπουργό». Γιατί έγινε αυτό;

Η συνομιλία μου με τον Δορίλαο Κλαπάκη είναι αποκαλυπτική. Κανένας υπουργός, μου είπε, δεν ήθελε να αναλάβει την ευθύνη, και ήδη ο Ρέππας δεν είχε υπογράψει. Έτσι, απαλλάζανε και τον Παναγιωτόπουλο από την ευθύνη, μεταφέροντάς την στον πρόεδρο του Ο.Ε.Κ.. Ο πρόεδρος του Ο.Ε.Κ., κ. Άγγελος Οικονομόπουλος δεχόταν πιέσεις να υπογράψει την εκποίηση των 43 στρεμμάτων του Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας στον όμιλο Λάτση.

– Τότε υπέβαλα μήνυση στον πρόεδρο του Ο.Ε.Κ., λέει ο Δορίλαος Κλαπάκης. Ήξερε πως δεν θα σταματούσα, και επί μέρες δεν υπέγραφε τη σύμβαση. Μετά από λίγο παραιτήθηκε... Όταν παραιτήθηκε βγήκε εις βάρος του σκάνδαλο για χρηματισμό από επιχειρηματία, σε άσχετη υπόθεση. Αυτό έγινε επίτηδες, για να τον συκοφαντήσουν και να μη φανεί η σχέση του με την υπόθεση του Mall!

Το Mall εγκαινιάζεται στις 25.11.2005. Ο υπουργός Ανάπτυξης Δημήτρης Σιούφας κόβει την κορδέλα. Είναι ο ίδιος που παλιότερα τηλεφωνούσε σε συμβούλους του Μαρουσιού να τους συγχαρεί για την αντίστασή τους. Τώρα αποκαλεί το έργο «κούκλα», αγνοώντας προφανώς πως πολλά από τα καταστήματα του Mall λειτουργούν χωρίς άδεια...

Όλη η υπόθεση του Mall χτίστηκε πάνω σε μία πρόφαση: στην ανάγκη φιλοξενίας των ξένων δημοσιογράφων στο Μαρούσι. Αρχικά, το «Χωριό Τύπου» θα φιλοξενούσε 5.585 δημοσιογράφους. Το Νοέμβριο του 2001, στο έντυπο του δημάρχου Αμαρουσίου (Το Μαρούσι προς το 2004), οι δημοσιογράφοι μειώνονται σε 5.000. Όταν πλέον υπογράφεται η σύμβαση με τον «Αθήνα 2004», οι δημοσιογράφοι πέφτουν τελικά στους 1.600! Όσο οι δημοσιογράφοι μειώνονταν, τόσο τα τετραγωνικά του Mall αυξάνονταν! Ξεκινούν από 0 τ.μ (αφού ο Αθήνα 2004 και η ΔΟΕ δεν απαίτησαν κανένα εμπορικό κέντρο), γίνονται 23.000 με το νόμο Λαλιώτη και φτάνουμε στα 85.000 τ.μ. των νόμων Παπανδρέου και Βενιζέλου. Τελικά, το Mall επίσημως καταλαμβάνει 58.500 τ.μ. (και 90.000 τ.μ. υπόγεια). Ζητήσαμε από πολιτικούς μηχανικούς να “μετρήσουν” τα πραγματικά τετραγωνικά του Mall, και τα βγάζουν όχι 58.500 αλλά πάνω από 120.000!

Τελικά, στους Ολυμπιακούς δεν τηρήθηκε ούτε το πρόσχημα των 1.600 δημοσιογράφων! Στελέχη του Αθήνα 2004 λένε οφ δε ρέκορντ πως το Maroussi 1 Media Village λειτούργησε... λιγάκι. Σύμφωνα με την κ. Φιλίτσα Δασκαλάκη, δ/ντρια τομέα ολυμπιακών χωριών, στα χωριά τύπου στο Μαρούσι φιλοξενήθηκαν 1.400 δημοσιογράφοι και 100 στο ΙΑΣΩ.

Σύμφωνα με τον κ. Κλαπάκη, κανένα από τα μαγαζιά στο Mall δεν έχει άδεια λειτουργίας (δηλαδή, δεν έχει γίνει έλεγχος για θέματα υγιεινής, ασφάλειας, πυρασφάλειας κ.λπ.). Επίσης,

ο ΟΕΚ δεν έχει μεταβιβάσει την έκταση πάνω στην οποία χτίστηκε το Mall. Δηλαδή, το Mall λειτουργεί χωρίς τίτλους ιδιοκτησίας. Αρχικά η Lamda είχε δεσμευτεί να κατασκευάσει γραφεία 13.000 τ.μ. για τον ΟΕΚ. Τα γραφεία δεν κατασκευάστηκαν ποτέ. Η σύμβαση με τον ΟΕΚ άλλαξε και τελικά συμφωνήθηκε ο ΟΕΚ να πληρωθεί σε μετρητά – τα οποία δεν έχουν καταβληθεί! Η Lamda κέρδισε το διαγωνισμό για το Χωριό Τύπου αλλά ακόμα δεν έχει καταβάλει παρά μικρό μέρος του τιμήματος στο Δήμο Αμαρουσίου. Η Lamda προτείνει στο Δήμο να τον αποπληρώσει σε είδος, παραχωρώντας του διαμερίσματα στον οικισμό Ήλιδα. Το Mall δημιούργησε 2.500 θέσεις εργασίας (αλλά, σύμφωνα με τη Σοφία Σακοράφα, εξαιτίας του χιλιάδες άλλες θέσεις χάθηκαν ή θα χαθούν στο Μαρούσι). Σύμφωνα με τον Πέτρο Κούκουζα της “Κίνησης Κόντρα Στον Καιρό”, ‘για το Μαρούσι, Mall σημαίνει 300.000 κυβικά μέτρα τιμεντένιοι όγκοι σε πρώην ελεύθερους χώρους και 5.000 περισσότερες διελεύσεις αυτοκινητών την ημέρα.

Το ενδιαφέρον άρθρο του Νίκου Λεοντόπουλου συμπληρώνει ο ίδιος ο Δορίλαος Κλαπάκης. Με ένα ακόμη πιο ενδιαφέρον μάθημα προς όλους μας.

- Πες μου Δορίλαε, τον ρωτώ στην κατ’ ιδίαν συνάντησή μας. Τι νόημα έχουν όλα αυτά αφού τελικά το Mall λειτουργεί κανονικά;
- Έχει και παραέχει νόημα. Πρέπει αυτοί να ξέρουν πως είμαστε εδώ και τους ελέγχουμε. Εκτίθενται καθημερινά με αυτά που κάνουνε. Όλοι τους. Φαντάσου να μην τους ελέγχαμε κιόλας, τι θα κάνανε. Τους νοιάζει και για την υστεροφημία τους. Νομίζεις πως δεν τον νοιάζει τον Λάτση όταν όλοι τον βρίζουν, όταν η μόστρα που θέλει να περάσει χαλάει;

Το πιο ενδιαφέρον, όμως κομμάτι της κουβέντας είναι στη συνέχεια.

- Με έχουν ρωτήσει πολλές φορές αν φοβάμαι, λέει ο Δορίλαος. Όχι, δεν φοβάμαι. Τι να φοβηθώ; Αφού δεν έχω τίποτα να χάσω. Τι μπορούν να μου κάνουν; Απολύτως τίποτα. Θες να σου πω κάτι; Αυτοί φοβούνται. Και φοβούνται πολύ περισσότερο από μας. Γιατί έχουν λερωμένη τη φωλιά τους. Και, έχουν πολλά περισσότερα να χάσουν. Είναι δέσμοι των αγαθών που φτιάξανε με κάθε τρόπο. Τρέμουν κάθε στιγμή. Εγώ; λέει γελώντας χαλαρά και χωρίς καμιά αγωνία. Εγώ τι να φοβηθώ; Μου πρόσφεραν λεφτά για να σωπάσω. Λεφτά ώστε να ζήσω εγώ, τα παιδιά μου και τα παιδιά των παιδιών μου! Δεν τα πήρα. Τι να τα κάνω; Να γίνω πiónι; Να χάσω την αξιοπρέπειά μου; Χωρίς αξιοπρέπεια τι είναι ο άνθρωπος; Ένα σκουλήκι είναι.

Συνείδηση και αξιοπρέπεια. Αυτό είναι το μόνο που έχουμε. Γιατί δεν ακούς πουθενά γι' αυτές τις έννοιες; Τρομάζουν και μόνο να τις ακούνε...

...Είπα κάποτε στον [τάδε] δήμαρχο, «και η αξιοπρέπεία μας τι γίνεται;». Και ξέρεις τι μου είπε; «Άσε την αξιοπρέπεια για την άλλη ζωή!»! Ξεδιάντροπα πλέον...

...Εμένα μου έχουν κάνει κάμποσες προσφυγές. Ο ίδιος ο επιχειρηματίας δεν φαίνεται. Βάζει τις εταιρείες του μπροστά, και ειδικά τη ΔΗΜ.ΕΠ.Α. που την αγόρασε.

Έχω πάρει θάρρος από την κουβέντα και τολμώ να ανοίξω μια ευρύτερη συζήτηση.

- Δεν καταλαβαίνω όμως, όταν κάποιος έχει τόσο πολλά χρήματα, τι τα θέλει τα τόσα περισσότερα, και μάλιστα με οποιοδήποτε κόστος; Θέλω να πω, δεν καταλαβαίνουν όλοι αυτοί πως δεν τους συμφέρει πλέον αυτού του είδους η ανάπτυξη και, στην ουσία, αυτό που θα κληροδοτήσουν στα παιδιά τους είναι ένα κατάπτυστο όνομα και πολλά λεφτά για να επισκέπτονται τους καλύτερους γιατρούς; Αφού όλοι τον ίδιο αέρα αναπνέουμε.
- Δεν καταλαβαίνουν. Γιατί είναι Άρρωστοι. Άρρωστοι στ' αλήθεια. Είναι σαν τους ναρκομανείς με την πρέζα τους. Γι' αυτούς το κινήγι του χρήματος είναι το μόνο που ξέρουν και καταλαβαίνουν. Δεν μπορούν να κάνουν διαφορετικά. Είναι κακομοίρηδες!
- Θα σε ρωτήσω και κάτι άλλο και, σε παρακαλώ, μην παρεξηγηθείς. Πώς γίνεται να είσαι ένας αγωνιστής ενάντια σε όλα αυτά που γίνονται και ταυτόχρονα να είσαι μέλος στο ΠΑ.ΣΟ.Κ.; Πώς γίνεται να ρίχνεις μια τέτοια ψήφο με τα ίδια σου τα χέρια, γνωρίζοντας την ευθύνη των κυβερνήσεων ΠΑ.ΣΟ.Κ. σε αυτά τα σκάνδαλα;
- Καλά κάνεις και με ρωτάς. Πρέπει να καταλάβεις πως το ΠΑ.ΣΟ.Κ., όπως και το κάθε κόμμα, δεν τους ανήκει. Δεν θα φύγω εγώ από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. επειδή κάποιοι είναι... Πρέπει να αγωνιζόμαστε από κάθε θέση στην οποία βρισκόμαστε. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν είναι μονοπώλιο κανενός. Φυσικά, αν υπήρχε, ή αν δημιουργηθεί μια πολιτική κίνηση που να με εκφράζει, ευχαρίστως θα μετακινηθώ. Προς το παρόν όμως δεν υφίσταται κάτι τέτοιο. Το Κ.Κ.Ε. και ο ΣΥΝ απλώς ρίχνουν στάχτη στα μάτια του κόσμου, χωρίς να λένε τίποτα επί της ουσίας. Οπότε, μένω και πολεμώ απ' τη θέση μου, συμμαχώντας με οποιονδήποτε μπορεί να βοηθήσει. Δεν τους κάνω το χατίρι να αποχωρήσω. Ο κάθε χώρος έχει και αξιόλογους και αχρείους. Και η Σακοράφα, που είναι αγωνίστρια, είναι βουλευτίνα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Και μέσα απ' το κόμμα κάποιοι την πολεμάνε. Έτσι είναι τα πράγματα.

Αν και δεν μπόρεσα να διαφωνήσω αρχικά με τη θέση του, ότι δηλαδή πρέπει απ' όπου βρίσκεσαι να αγωνίζεσαι, ύστερα από αρκετή σκέψη πάνω

στα λεγόμενά του τελικά αποστασιοποιήθηκα από αυτή την τοποθέτηση. Διότι, όπως η υπογραφή του καθενός σημαίνει και τη συνευθύνη του σε ό,τι συμβαίνει, έτσι και η ψήφος προς αυτούς που ξέρεις αποδεδειγμένα και με ονόματα πως καταπατούν το Δίκαιο και τους νόμους συνυπογράφει τα πεπραγμένα τους. Τους δίνεις άλλοθι. Δεν ακούς τους υπουργούς που, όταν τους «στριμώξει» κανείς (αν και δεν γίνεται αυτό συχνά), λένε πως έχουν την εκλογή και την εμπιστοσύνη του λαού; «Ηλίθιοι είναι όσοι μας ψήφισαν;», απαντούν θρασύτατα, ρίχνοντας την ευθύνη σε αυτούς που την έχουν αναλάβει με την ψήφο τους. Και, αν ο κάθε άσχετος και απληροφόρητος έχει και μια δικαιολογία γι' αυτό, εσύ που είσαι και πληροφορημένος και αγωνιστής δεν έχεις. Η συμμετοχή μετατρέπεται σε συνενοχή.

Στο τέλος της κουβέντας ο Δορίλαος πήρε και αυτός το θάρρος να μου απευθύνει μια προσωπική ερώτηση.

- Έχεις παιδιά; με ρωτάει.
- Τι παιδιά να έχω Δορίλαε; Δεν βλέπεις τι γίνεται, τι καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε;
- Βλέπω, αλλά δεν πρέπει να ξεχνάτε εσείς οι νέοι ότι πάνω απ' όλα η ζωή είναι διασκέδαση, ευχαρίστηση. Ό,τι κάνουμε να το φχαριστιόμαστε. Ακόμα και οι αγώνες μας, να είναι αφορμή για να περνάμε καλά.
- Δίκιο έχεις, αλλά πώς θα αποφασίσω να κάνω παιδιά τη στιγμή που δεν ξέρω αν αύριο –κυριολεκτικά– θα έχω δουλειά; Πώς θα μεγαλώσω τα παιδιά μου; Δεν πρέπει να δημιουργήσω πρώτα μια κατάσταση;
- Αν περιμένεις πρώτα να τακτοποιηθείς και να κάνεις παιδιά, δεν θα κάνεις ποτέ. Ή γιατί δεν θα τακτοποιηθείς ποτέ ή γιατί όταν θα δημιουργηθείς δεν θα μπορείς να κάνεις παιδιά (και να τα απολαύσεις). Τα παιδιά έχουν ελάχιστες ανάγκες. Εγώ έκανα τέσσερα παιδιά, και έχω και εγγόνια τώρα. Απλώς εργαζόμενος ήμουν, αλλά τα κατάφερα. Καλά παιδιά. Τέσσερα παιδιά! Και ταυτόχρονα αγωνίζομαι, διασκεδάζω, παίζω μπάλα, ζω... Και τα παιδιά μου γίναν επιστήμονες! Και, υπάρχει και η άλλη πλευρά. Αν εσύ, ο άλλος και ο παράλλος που είστε δυνατοί άνθρωποι και αξίζετε, που έχετε αξίες και ιδανικά, δεν κάνετε παιδιά, και κάνουν μόνο οι άλλοι, τα λαμόγια, οι βολεμένοι, τότε τι σπόρο θα αφήσετε για την κοινωνία που θα έρθει; Γιατί τα παιδιά είναι το μέλλον της κοινωνίας μας, όχι εμείς. Εσύ συναισθάνεσαι την ευθύνη του παιδιού και το χρέος απέναντί του και τελικά αυτό σε κωλώνει, ενώ πρέπει να το δεις και ως χρέος σου. Δηλαδή, τι σημασία έχει αν εσύ αγωνιστείς και παλέψεις, αν δεν αφήσεις κανέναν πίσω σου να συνεχίσει το έργο σου, τις ιδέες σου, την ύπαρξή σου με αξίες και αξιοπρέπεια; Γιατί αυτά τα μαθαίνει ένα παιδί από τους γονείς του, από τα γενοφάσκια του που λένε. Είναι αγωνιστικό χρέος μας να κάνουμε παιδιά. Φυσικά, πάνω απ' όλα το κάνεις για την ευχαρίστηση. Γιατί, μετά

από κάθε δύσκολη μέρα, γυρνάω σπίτι μου και τα ξεχνάω όλα.

Με προβληματίσαν αυτές οι κουβέντες. Ειδικά η άποψη περί «αγωνιστικού χρέους», αν και λίγο ακραία, δεν στερείται λογικής. Ούτε συναισθήματος. Επίσης, εντύπωση μου κάνει, και του το είπα, ότι την ίδια κουβέντα είχα ακούσει από κάποιον άλλον που, επίσης, δεν με ήξερε προσωπικά: πολιτικός, εξέχον μέλος αριστερού κόμματος που, αφού συζητήσαμε αρκετή ώρα για πολιτικά ζητήματα, μου είπε (απολογούμενος για το ασύνηθες και την οικειότητα της κουβέντας): «να μην ξεχαστείς μέσα στα προβλήματα και στους αγώνες. Να κάνεις παιδιά».

Τελικά, τι γίνεται με το Mall; Ζει και βασιλεύει, ως σύμβολο της πραγματικής σημασίας των Ολυμπιακών Αγώνων, της προσωποκεντρικά στοχευμένης νομοθέτησης, της διαπλοκής, των αυθαίρετων κτισμάτων και διαδικασιών. Γιατί πήρε ο Λάτσης το Mall και όχι οι Ολλανδοί; Έλα ντε. Γιατί πήρε ο Μπόμπολας την Αττική Οδό; Ποιος να ξέρει άραγε; Πάντως, και ο όμιλος Λάτσης σχετίζεται με τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης καθώς έχει υπό τον έλεγχό του σημαντικό ποσοστό μετοχών στο Mega Channel.

Και οι καινούργιοι σταθμοί του Η.Σ.Α.Π. και Προαστιακού σιδηρόδρομου κάνουν στάση στον νέο σταθμό της Νερατζιώτισσας. Με έξοδο απ' το σταθμό που σε βάζει κατευθείαν μέσα στο Mall!

Τι μπορεί να κάνει ο λεγόμενος «απλός πολίτης» όταν, ακόμα και ύστερα από ενέργειες όπως του Δορίλαου Κλαπάκη που αποκαλύπτουν το αυθαίρετο, αυτό συνεχίζει και λειτουργεί; Μα, τι άλλο; Να μην ξαναπατήσει στο Mall! Και να το πει και σε άλλους. Μπούκοτάζ. Αν το μόνο που τους νοιάζει είναι τα λεφτά, να μην τους τα δίνουμε!

Παρεμπιπτόντως, ο ίδιος δήμαρχος Αμαρουσίου έκανε πάνω από 10 χρόνια να εγκρίνει αίτημα δημοτών του για τη δημιουργία σχολείου σε κάποια συνοικία. Στη συνοικία όπου τα παιδιά κάνουν μάθημα σε ένα παράνομο λυόμενο. Οι κάτοικοι είχαν προωθήσει μόνοι τους το θέμα και είχαν την απόφαση του Οργανισμού Σχολικών Κτηρίων, και το μόνο που έλειπε ήταν μια απόφαση του δημάρχου. («Αν είναι να τα τρέχουμε όλα εμείς, ποια είναι η δουλειά αυτών;», έκανε τη ρητορική ερώτηση η Σοφία, μια μητέρα που πλέον η κόρη της τελείωσε και το λύκειο, και το σχολείο «είναι ακόμη στον εμπαιγμό», όπως λέει η ίδια). Όταν τελικά το ενέκρινε, άλλαξε ο δήμαρχος και «η υπόθεση σκάλωσε ξανά» κάπου για άλλα δύο χρόνια – «μέχρι στιγμής, και βλέπουμε» λέει πάλι η Σοφία! Να σημειωθεί πως ο καινούργιος δήμαρχος, που το ξαναμπλόκαρε, όταν ήταν αντιπολίτευση φωτογραφίζονταν προεκλογικά με τα παιδιά και τους γονείς που κρατούσαν πλακάτ διαμαρτυρόμενοι!

Κλείνει η Παρένθεση]

Έτσι, λοιπόν, οι ίδιοι οι νόμοι κατοχυρώνουν τη συνδιαλλαγή. Δεν αναφέρομαι σε γενικόλογες καταγγελίες είναι συγκεκριμένα τα πράγματα. Για παράδειγμα, σε πολιτικό επίπεδο η ευθύνη (τουλάχιστον η πολιτική, μιας και η ποινική δεν αποδεικνύεται) είναι συγκεκριμένη. Οι νόμοι υπογράφονται από ανθρώπους, που έχουν αναλάβει την ευθύνη για την πράξη τους αυτή. Το ότι δεν καλούνται σε απολογία από κανέναν –ούτε από τον λαό– είναι άλλο θέμα.

Ποιοι νομοθετούν; Οι βουλευτές. Θεωρητικώς, δηλαδή, αφού απλώς επικυρώνουν τη βούληση της εκτελεστικής εξουσίας. Οι οποίοι ενίοτε δήθεν καταγγέλλουν και διαφωνούν αλλά στην πραγματικότητα δεν λένε τίποτα επί της ουσίας. Διότι, είπαμε, η σιωπή είναι συνενοχή. Και η ανοχή επίσης. Αλλά υπάρχει και η άμεση ενοχή, ή μάλλον η ηθική συναυτουργία: η υπογραφή. Δεν είναι ανάγκη να πετάξει κανείς το στουπί με τη βενζίνη για να είναι εμπρηστής. Αυτός είναι συνήθως κάποιος αξιοθρήνητος κακομοίρης – και κυριολεκτικά και υβριστικά (χωρίς διάθεση λύπησης ο χαρακτηρισμός). Το θέμα είναι ποιοι ωφελούνται από την πράξη. Αυτό είναι μάλλον ξεκάθαρο. Η βασική ευθύνη όμως βαρύνει αυτούς που, ενώ έχουν την ευθύνη να αποτρέψουν αυτό το έγκλημα, δεν διαπράττουν το χρέος τους. [Οι... άλλοι δεν έχουν καμιά τέτοια ευθύνη. Δεν μπορείς πραγματικά να κατηγορήσεις κανέναν επειδή θέλει να κερδίσει εις βάρος σου και εις βάρος της υγείας των παιδιών του. Όχι σε ηθική βάση τουλάχιστον] Και όχι μόνο αυτό: κάνουν, επιπλέον, ότι μπορούν για να το προτρέψουν. Όχι απρόσωπα. Επώνυμα και με την υπογραφή τους. Γι' αυτό αναφέρονται τα ονόματα των αρμοδίων που υπογράφουν τα νομοσχέδια: διότι αυτοί είναι οι κύριοι υπεύθυνοι. Και εκτός απ' αυτούς, οι πολιτικοί τους προϊστάμενοι. Απ' το 1990 και μετά, οι Κώστας Μητσοτάκης, Κώστας Σημίτης και Κώστας Καραμανλής.

[Μα καλά, τι γίνεται με το Κώστας; Το 'χει το όνομα; Και καθώς σκέφτομαι αυτή τη σύμπτωση των ονομάτων, μου έρχεται στον νου η Ψωροκώσταινα! Ήτανε κάποτε στο Ναύπλιο μια γριά Κώσταινα (η σύζυγος/χήρα του Κώστα δηλαδή). Επί Καποδίστρια. Το νεοσύστατο τότε ελληνικό κράτος είχε πρωτεύουσα το Ναύπλιο. Και η γριά Κώσταινα ζητιάνευε έξω από τη Βουλή. Μέσα στη Βουλή, όμως, οι βουλευτές συζητούσαν για τα λεφτά που θα ζητιάνευαν από τους ξένους. Και τότε ειπώθηκε, εν είδει αυτοσαρκασμού: «σαν την Ψωροκώσταινα είμαστε». Και μας έμεινε το όνομα. «Και τίποτα δεν έχει αλλάξει από τότε!», σχολίασε η Κατερίνα καθώς αναμοχλεύαμε αυτή την ιστορία.]

Δεν είναι φυσικά όλοι οι πολιτικοί ίδιοι. Το λέω γιατί πρέπει να ξεπεράσουμε την ισοπεδωτική λογική του «όλοι ίδιοι είναι». Όχι για άλλο λόγο

αλλά, κυρίως, επειδή αυτή είναι η λογική που προετοιμάζει ιδεατά τη στροφή του κόσμου προς τον συντηρητισμό. Η απαξίωση του πολιτικού συστήματος είναι το λίπασμα, όχι της κατάρρευσής του αλλά της ολικής κυριαρχίας των πολιτικών και των προσώπων που το έχουν φέρει σε αυτή τη θέση. «Αν είναι όλοι ίδιοι», σου λέει ο άλλος, «ας έχουμε έναν και όχι τριακόσιους να πληρώνουμε!»! «Άσε που ο ένας μπορεί να είναι πιο αποτελεσματικός»! Κι έτσι οι κύριοι αυτοί δεν εγκληματούν μόνο κατά του περιβάλλοντος, της υγείας μας και της ασφάλειάς μας. Εγκληματούν κατά της δημοκρατίας της ίδιας.

Ο Προσωπικός Παράγοντας

Αν και δεν ομολογείται συχνά μια παράμετρος που επηρεάζει αλλά και ερμηνεύει τα πολιτικά τεκταινόμενα είναι οι διαπροσωπικές σχέσεις. Δηλαδή οι προσωπικές βουλήσεις των φορέων της πολιτικής. Με άλλα λόγια, είναι πολύ πιο εύκολο να καταλάβει κανείς τις επιμέρους λεπτομέρειες ή ακόμα και το γιατί συμβαίνει κάτι αν γνωρίζει ποια άτομα εμπλέκονται και με ποιο τρόπο. Ας δούμε τρία ενδεικτικά παραδείγματα.

- Οι πράξεις αγοραπωλησίας και μεταβίβασης κυριότητας ακινήτου γίνονται σε συμβολαιογράφο. Η συμβολαιογραφική πράξη αποτελεί, άλλωστε, δημόσιο έγγραφο. Όπως αναφέρεται στο δημοσίευμα της δημοσιογράφου κας Τζάννε, που προανέφερα (εφημερίδα *Πρώτο Θέμα*, 11/11/07), η πλειονότητα των μεταβιβάσεων ακινήτων προς τον κ. Κωνσταντακόπουλο έχει γίνει από τη συμβολαιογράφο κα Κωνσταντίνα Λάρδα. Η κα Λάρδα είναι σύζυγος του κ. Λευτέρη Ζαγορίτη, γραμματέα της Νέας Δημοκρατίας. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, που επιβεβαιώνεται και από αυτό της *Γαλέρας*, η κα Λάρδα έχει κάνει πράξεις μεταβίβασης συνολικής αξίας 30-33 εκατομμυρίων ευρώ. Εγώ από τη μεριά μου να καταθέσω πως έχω δει μεταβίβαση που συντάχτηκε –επισήμως και νομίμως φυσικά– από τη συμβολαιογράφο αξίας 9 εκατομμυρίων ευρώ! Η νόμιμη αμοιβή της συμβολαιογράφου για κάθε τέτοια πράξη ορίζεται στο 1-2% της αξίας του ακινήτου!

- Μια παρόμοια σύμπτωση συνέβη στη Χαλκιδική, σε περιοχή με έντονο τουριστικό ενδιαφέρον, όπου εξελίσσεται σκάνδαλο σχετικά με το ουσιαστικό χάρισμα δημόσιας γης στη Μονή Βατοπεδίου του Αγίου Όρους (κι από κει σε ιδιώτες). Το σκάνδαλο συνίσταται στην παραχώρηση δημόσιας γης στη Μονή αντί να δοθεί για δημόσια χρήση (σχολεία, αθλητικές εγκαταστάσεις, κ.λπ.), στις διαδικασίες-εξπρές που ακολουθήθηκαν (η κυβέρνηση της Ν.Δ. πράγματι καταπολέμησε τη γραφειοκρατία...), χωρίς ενημέρωση

των δήμων και με σύμπραξη πολιτικών προσώπων της Νομαρχίας Θεσσαλονίκης, στο στήσιμο εταιρειών που μεσολάβησαν για τις ανταλλαγές, στην υποτίμηση των πραγματικών αξιών της γης, και άλλα πολλά. Μάλιστα, στον Δήμο Μίκρας θα εγειρόταν Παιδιατρικό και Ογκολογικό Νοσοκομείο, αλλά η γη δόθηκε για... τουριστική αξιοποίηση! Σε όλα τα συμβόλαια, τουλάχιστον της Θεσσαλονίκης, υπάρχουν δύο ονόματα: της συμβολαιογράφου Διονυσίας Πελέκη και του δικηγόρου Δημητρίου Πελέκη. Κατά σύμπτωση, πρόκειται για τη σύζυγο και τον κουνιάδο του (πρώην) υπουργού (Δημόσιας Τάξης, Πολιτισμού, και Ναυτιλίας αργότερα) Γιώργου Βουλγαράκη!

Η κα Αικατερίνη Πελέκη κατηγορήθηκε για υπέρμετρο πλουτισμό σχετικά με την υπόθεση λόγω του ποσοστού που δικαιούται ως συμβολαιογράφος. Υπερασπιζόμενη τον εαυτό της με επιστολή στην *Ελευθεροτυπία* (δημοσιεύτηκε στις 04/07/07), διαμαρτυρήθηκε για τα ψεύδη του δημοσιογράφου της εφημερίδας που την εμφανίζει να έχει πλουτίσει και διευκρίνισε ότι «δεν εισέπραξα ούτε μία δραχμή, διότι, όπως γνωρίζουν οι σοβαρώς χειριζόμενοι τον κάλαμον, είναι κρατικά συμβόλαια». Ο δημοσιογράφος κ. Λασκαρέλιας απάντησε πως «η ίδια στα συμβόλαιά της αναφέρει: “Εισέπραξα για τέλη και δικαιώματά μου, μετά δικαιωμάτων συμβολαιογραφικού συλλόγου Αθηνών Τ.Ν. και ΤΑΣ κ.λπ.”. Και οι εισπράξεις στο 2801 συμβόλαιο είναι 67.362,07 ευρώ και στο 2804 συμβόλαιο 13.489 ευρώ. Τώρα, αν μέρος των ποσών αυτών ή το σύνολό τους δεν καταλήγουν στην ίδια αλλά σε άλλον φορέα, αποτελούν εσωτερικό λογαριασμό της ίδιας με τον συμβολαιογραφικό σύλλογο». Θα πρέπει να διευκρινιστεί σε αυτή την αντιπαράθεση ότι, για τα κρατικά συμβόλαια, όπως είναι και το εν λόγω, η αμοιβή της συμβολαιογράφου είναι πολύ μικρότερη των άλλων συμβολαίων, όπως ορίζεται άλλωστε και στον Συμβολαιογραφικό Κώδικα (νόμος 2830/2000). Πάντως, σε γενικές γραμμές, θα πρέπει να λαμβάνουμε υπ' όψιν ότι η προσωπική εμπλοκή κάποιου δεν γίνεται πάντα για το (άμεσο) χρηματικό όφελος.

Σχετικά πάντως με τους λόγους ανάμειξής της στην υπόθεση αναφέρθηκε δημοσίως ο πατέρας της κ. Διονύσιος Πελέκης, ο ένας εκ των δύο δικηγόρων που εκπροσωπούν τη Μονή – ο άλλος είναι ο αδελφός της, Δημήτριος Πελέκης! Δήλωσε ο κ. Διονύσιος Πελέκης: «Εγώ είμαι 20-25 χρόνια δικηγόρος της μονής Βατοπεδίου. Έρχονται και με παρακαλούν να βρούμε συμβολαιογράφο. Λέω στην κόρη μου –επειδή εμείς διακρινόμεθα σαν οικογένεια και για το φιλάνθρωπον και διά τις εργασίες που κάνουμε δωρεάν, είναι γνωστά αυτά– λέω λοιπόν στην κόρη μου, σε παρακαλώ Κατερινάκι μου μπορείς να τα φτιάξεις αυτά τα συμβόλαια; Μα μπαμπά [μου απαντά], είναι βάρος, κ.λπ. Εν πάση περιπτώσει, εγώ λέω ότι εμείς θέλουμε να έχουμε την ευλογία του μοναστηριού. Θα τα φτιάξουμε. Και μπαίνει στην περιπέτεια η

κόρη μου, η οποία δεν το ήθελε, γιατί και κανείς άλλος συμβολαιογράφος δεν τα ήθελε αυτά»²⁴.

Παρεμπιπτόντως, ο κύριος Γιώργος Βουλγαράκης και η σύζυγός του κα Κατερίνα Πελέκη είναι οι μέτοχοι της εταιρείας περιορισμένης ευθύνης (Ε.Π.Ε.) Αστική Εκμετάλλευση από το 2000, καθώς και της Αστική Ανάπτυξη Εκμετάλλευσης Ακινήτων που ιδρύθηκε το 2005, με συμβόλαιο σύστασης από την κα Πελέκη. Η πρώτη είχε αγοραστεί από υπεράκτια εταιρεία (off-shore) και η δεύτερη πουλήθηκε σε υπεράκτια κυπριακή εταιρεία. [Να σημειωθεί ότι η μεταβίβαση εταιρείας σε άλλον ιδιοκτήτη τον απαλλάσσει από τυχόν ευθύνες (ποινικές ή άλλες) της προηγούμενης εταιρείας.] Η επιχειρηματική αυτή δραστηριότητα, όμως, δημιούργησε προβλήματα και για τους δύο όταν αποκαλύφθηκε.

Όσον αφορά την κα Πελέκη, ο εισαγγελέας Πρωτοδικών άσκησε εις βάρος της πειθαρχική δίωξη, (στις 9 Οκτωβρίου 2008) ύστερα από σχετική έρευνα που διενήργησε σχετικά με τη νομιμότητα της συμμετοχής της σε επιχειρηματική δραστηριότητα, καθώς ο Συμβολαιογραφικός Κώδικας ρητώς αναφέρει ότι δεν επιτρέπεται στους συμβολαιογράφους η άσκηση άλλης επαγγελματικής δραστηριότητας εκτός αν αυτή είναι συναφής με το επάγγελμα (π.χ. συμβολαιογραφικό γραφείο). Το ερώτημα απευθύνθηκε στη δικαιοσύνη ύστερα από αδυναμία του Συμβολαιογραφικού συλλόγου να αποφασίσει επ' αυτού²⁵.

24. Από εκπομπή στο *Extra 3*, στις 28/8/2008 αναφέρεται στην *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, στον Ιό, στις 7/9/08.

25. Η μειοψηφούσα άποψη δέχτηκε ότι δεν υπήρχε κώλυμα καθώς η κα Πελέκη δεν ήταν διαχειρίστρια των εταιρειών αυτών. Για να δούμε όμως τι προβλέπει επακριβώς ο Συμβολαιογραφικός Κώδικας (ν. 2830/2000). **Άρθρο 37:** «Ι. Τα έργα του συμβολαιογράφου είναι ασυμβίβαστα με την ανάληψη υπηρεσίας στο Δημόσιο, τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τις δημόσιες επιχειρήσεις ή οργανισμούς κοινής ωφέλειας με οποιαδήποτε νομική μορφή και αν λειτουργούν τα τελευταία, καθώς και με την άσκηση κάθε άλλης επαγγελματικής δραστηριότητας ή υπηρεσίας. 2. Κατ' εξαίρεση δεν είναι ασυμβίβαστα με τα έργα του συμβολαιογράφου: α) η διδασκαλία νομικών ή παρεμφερών μαθημάτων σε ανώτατες και ανώτερες σχολές και σε υπηρεσίες του Δημοσίου, σε υπηρεσίες των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου, β) η συμμετοχή σε συμβούλια και επιτροπές ιδρυμάτων, σωματείων, οργανισμών ή νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και γ) η ανάθεση οποιωνδήποτε διοικητικών καθηκόντων, είτε παράλληλα με τα κύρια έργα του είτε κατ' αποκλειστικότητα». Επίσης, σχετικά με τα κωλύματα των συμβολαιογράφων υπάρχει επιπρόσθετα το **άρθρο 7:** «Ι. Ο συμβολαιογράφος κωλύεται να συντάξει πράξεις στις ακόλουθες περιπτώσεις:

Σχετικά με τον κ. Βουλγαράκη, από την άλλη, ξέσπασε σκάνδαλο καθώς, πέρα από άλλα ζητήματα ηθικής ή πολιτικής δεοντολογίας, η επιχειρηματική του δραστηριότητα προσέκρουε στο λεγόμενο «ασυμβίβαστο»²⁶ που ίσχυε όταν πραγματοποιούνταν οι παραπάνω δραστηριότητες. Ο κ. Βουλγαράκης παραιτήθηκε από υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας (στις 12/9/2008) διατεινόμενος πως δεν έχει κάνει κάτι μεμπτό αλλά γίνεται «προσπάθεια σπίλωσης» του ονόματός του. Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος κ. Ρουσόπουλος (επίσης εμπλεκόμενος στην υπόθεση του Βατοπεδίου), προσπαθώντας να δικαιολογήσει τις δραστηριότητες του συναδέλφου του, δήλωσε ότι, λόγω του «ασυμβίβαστου», ο κ. Βουλγαράκης δεν θα μπορούσε να μετασχει ως μέλος Δ.Σ. εταιρείας, μπορούσε όμως ως μέτοχος. Την εμπλοκή του κ. Βουλγαράκη και των εταιρειών που είχε συστήσει μαζί με τη σύζυγό του κατήγγειλαν ο κ. Καρχιμάκης και άλλοι 24 βουλευτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Σύμφωνα με δημοσίευμα της *Καθημερινής*, οι βουλευτές αυτοί «μιλούν για μια σειρά προκλητικές συμπτώσεις, όπως ότι λίγους μήνες μετά τη μεταβίβαση της εταιρείας (με την επωνυμία Αστική Ανάπτυξη Εκμετάλλευσης Ακινήτων Ε.Π.Ε.) εμφανίζεται μια νέα εταιρεία, ανώνυμη αυτή τη φορά, με επωνυμία που ομοιάζει με αυτή του κ. Βουλγαράκη. Συγκεκριμένα η επωνυμία της είναι “Αστική Ανάπτυξη Ακινήτων Α.Ε.” και θα πρέπει να σημειωθεί ότι μέλη του Δ.Σ. της είναι και μέλη του Δ.Σ. της εταιρείας “Ανθεμίας”»²⁷ Η εταιρεία Ανθεμίας Κατασκευαστική έχει εμπλακεί στη διαχείριση και αγοραπωλησία των ακινήτων της Μονής Βατοπεδίου!

Λίγες μέρες πριν την παραίτησή του, ο κ. Βουλγαράκης εμφανίστηκε σε πλήθος τηλεοπτικών παραθύρων όπου δήλωνε ότι οι δραστηριότητές του δεν ήταν παράνομες, ότι σύστησε την εταιρεία για να διαχειριστεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την περιουσία που κληροδότησε στην οικογένειά του ο πεθερός του και ότι μόνη του μέριμνα ήταν «η εξασφάλιση ενός αξιο-

α) Όταν δικαιοπρακτεί ο ίδιος ή αντιπροσωπεύει αυτόν που δικαιοπρακτεί ή αυτός που δικαιοπρακτεί είναι σύζυγος ή συγγενής του εξ αίματος ή εξ αγχιστείας έως και του τρίτου βαθμού ή θετό τέκνο του, με την επιφύλαξη κάθε άλλης ειδικής διάταξης. Προκειμένου για νομικά πρόσωπα, τα αναφερόμενα κωλύματα ισχύουν ως προς τους εκπροσώπους τους ανεξαρτήτως αν δικαιοπρακτούν αυτοπροσώπως ή δια πληρεξουσίου. β) Όταν με την πράξη πραγματοποιείται άμεση παροχή προς τον ίδιο ή σε κάποια από τα αναφερόμενα στην ανωτέρω υπό στοιχείο α' περίπτωση πρόσωπα». Να σημειωθεί ότι «Ο συμβολαιογράφος είναι άμισθος δημόσιος λειτουργός» (άρθρο Ι).

26. Δηλαδή το ασυμβίβαστο της ιδιότητας του βουλευτή με άλλη επαγγελματική δραστηριότητα.

27. Άρθρο της Έλλης Τριανταφύλλου στην *Καθημερινή* της 3 Σεπτεμβρίου 2008.

πρεπούς μέλλοντος» για τα παιδιά του. Το ζεύγος Βουλγαράκη-Πελέκη, που αγωνιούσε και μερίμνησε «όπως θα έκανε κάθε γονιός» για το «αξιοπρεπές μέλλον των παιδιών» του, δήλωσε το 2006 εισόδημα στην εφορία που πλησίαζε τα 900.000 ευρώ – εκ των οποίων τα 737.860 της κας Πελέκη, η οποία έχει δει τα τελευταία χρόνια το εισόδημά της να εκτινάσσεται!

Να επισημανθεί ότι, όπως ανακοίνωσε η Αρχαιολογική Υπηρεσία, οι εκτάσεις της Ουρανούπολης που δόθηκαν στην Μονή Βατοπεδίου έχουν χαρακτηριστεί ως αρχαιολογικός χώρος ήδη από το 1965. Ο (τότε) υπουργός Πολιτισμού κ. Βουλγαράκης είχε ενημερωθεί γι' αυτό με έγγραφο της Αρχαιολογίας στις 10 Ιουλίου 2007. Επιπλέον, καθώς ο εν λόγω χώρος είναι καταγεγραμμένος στα μνημεία της U.N.E.S.C.O. (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation), η μεταβίβασή του δεν θα μπορούσε να γίνει χωρίς την έγκρισή της.

- Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει άρθρο του πολιτικού αναλυτή Α. Ραβάνου που δημοσιεύτηκε στο *Βήμα*²⁸. Το άρθρο αφορά τη δυσарέσκεια των βουλευτών και άλλων παραγόντων της Νέας Δημοκρατίας για την ευνοϊκή τοποθέτηση του κ. Αντώνη Σγαρδέλη ως «τοποτηρητή», όπως αναφέρεται, του πρωθυπουργού επί των επιδόσεων των υπουργών του και άλλων στελεχών. «Τι θέλει ένας καθαρόαιμος “μητσοτακικός” στο περιβάλλον του πρωθυπουργού κ. Κ. Καραμανλή; [...] Ο αποκαλούμενος από στελέχη της Νέας Δημοκρατίας και “μετρ” του κατασκευαστικού τομέα, καθώς διατηρεί στενές επαφές με πολλούς παράγοντες του συγκεκριμένου χώρου, προκαλεί αρνητικές παρενέργειες στο Υπουργικό Συμβούλιο. [...] Κι όμως για τον κ. Καραμανλή θεωρήθηκε “χρήσιμος”, παρά τις αντιδράσεις που εξακολουθούν να υπάρχουν μεταξύ των υπουργών και των υφυπουργών, αλλά και κομματικών στελεχών». «Στελέχη τα οποία διατηρούν επαφή με τον κ. Σγαρδέλη υποστηρίζουν ότι για την τοποθέτησή του έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο η άριστη σχέση που έχει με τον υπουργό ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. κ. Γ. Σουφλιά, που τον πρότεινε και στον Πρωθυπουργό. [...] Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος κ. Θ. Ρουσόπουλος με τον πλέον επίσημο τρόπο τού είχε δώσει δημόσια τον τίτλο του “συμβούλου του Πρωθυπουργού” για θέματα κυβερνητικού προγράμματος».

Το άρθρο μέχρι εδώ δεν παρουσιάζει και ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Όμως παρακάτω τα πράγματα αλλάζουν: «Ο κ. Σγαρδέλης», αναφέρει το δημοσίευμα, «διαδραμάτισε και επιχειρηματικό ρόλο στον χώρο των κατασκευών, καθώς ήταν ένας από τους τρεις ιδρυτές της εταιρείας Άβαξ. Το 1999, την εποχή του Χρηματιστηρίου, πούλησε τις μετοχές του και η εταιρεία Άβαξ έγινε κοινοπραξία με την J&P, στην οποία ήταν μέλος του Δ.Σ. ως το 2002».

28. Εφημερίδα *Το Βήμα*, 9 Δεκεμβρίου 2007, σελ. Α24.

Η Συνευθύνη της Εξουσίας

Ας συνεχίσουμε όμως με το άλλο θέμα που προκύπτει, και αφορά τις ευθύνες κυβέρνησης και (αξιωματικής) αντιπολίτευσης. Επειδή η τουριστική μας πολιτική είναι συγκεκριμένη, είναι αυτονόητο ότι οι πολιτικές στήριξης των τουριστικών επενδύσεων εις βάρος του περιβάλλοντος απαντώνται διαχρονικά στην ιστορία του τόπου μας, όπως αυτή παρουσιάζεται τουλάχιστον από το '60 και μετά. Σε ό,τι αφορά τη βούληση της παρούσας κυβέρνησης της Ν.Δ. είναι περιττό ν' αναφερθούμε καθώς τα πεπραγμένα της δεν είναι απλώς χαραγμένα στη μνήμη μας, αλλά συνεχίζουν να εκτίθενται ασταμάτητα στο παρόν μας. Όμως και για την προηγούμενη κυβέρνηση ισχύουν παρόμοιες διαπιστώσεις.

Ο ανταποκριτής της *Ελευθεροτυπίας* στον Πύργο, Μάκης Νοδάρος, αναφέρει σχετικά με τον Ήλιο βουλευτή του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και πρώην υφυπουργό Ανάπτυξης κ. Δημήτρη Γεωργακόπουλο ότι εξαπέλυσε επίθεση κατά των οικολογικών οργανώσεων Ηλείας και Αχαΐας αλλά και κατά του Συνασπισμού μιλώντας στο Νομαρχιακό Συμβούλιο Ηλείας (με αφορμή τη συζήτηση για τη θέση της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ηλείας στο σχέδιο της Κοινής Υπουργικής Απόφασης για την προστατευόμενη, από τη διεθνή σύμβαση Ramsar, περιοχή Κοτυχίου-Στροφυλιάς, η οποία προβλέπει, μεταξύ άλλων, και την κατασκευή γηπέδων γκολφ δίπλα στον υγρότοπο). «Ο Ηλείος πρώην υφυπουργός Ανάπτυξης, αφού ανέφερε ευθέως ότι θα πρέπει να υπάρξει τουριστική ανάπτυξη στο Κοτύχι και τη Στροφυλιά μέσα από την κατασκευή γηπέδων γκολφ, χαρακτήρισε “οικοτρομοκράτες” τους οικολόγους που αντιδρούν σε αυτό το σχέδιο, ενώ επέρριψε ευθύνες και στους “πάτρωνες του Συνασπισμού”, οι οποίοι –όπως είπε– δημιούργησαν πρόβλημα προεκλογικά και με την τουριστική αξιοποίηση της λιμνοθάλασσας του Καϊάφα. Τελικά, αργά τη νύχτα το Νομαρχιακό Συμβούλιο Ηλείας υιοθέτησε τις προτάσεις του κ. Γεωργακόπουλου και γνωμοδότησε θετικά για το σχέδιο της Κ.Υ.Α. που προβλέπει, μεταξύ άλλων, γήπεδα γκολφ μέσα στην προστατευόμενη περιοχή»²⁹.

Την περίοδο 2003-4, «με την ένθερμη υποστήριξη... τοπικού κυβερνητικού παράγοντα, οι επιχειρηματικοί κύκλοι έβαλαν στο μάτι έκταση, περίπου 1.000 στρεμμάτων αυτή τη φορά, στην περιοχή του προστατευόμενου από τη διεθνή σύμβαση Ramsar, οικοσυστήματος του δάσους της Στροφυλιάς

29. Το άρθρο του Μάκη Νοδάρου δημοσιεύτηκε στην *Ελευθεροτυπία*, στις 16 Ιουνίου 2004.

Κουνουπελίου! Η έκταση είχε παραχωρηθεί παλιότερα από το κράτος στην Κοινότητα Μανολάδας για αγροτικές χρήσεις, ενώ λίγο αργότερα κηρύχθηκε αναδασωτέα. Οι αντιδράσεις δεν άφησαν την επένδυση να προχωρήσει... Όσπου φτάσαμε στην πρόσφατη περίπτωση παραχώρησης από τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ηλείας σε ιδιωτική εταιρεία έκτασης 3.000 στρεμμάτων στην πρώην αποξηραμένη από τη χούντα λίμνη της Αγουλινίτσας. Η απερχόμενη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση λίγες ημέρες μόλις πριν από τη λήξη της θητείας της υπέγραψε σύμβαση παραχώρησης της άνω έκτασης για 40 χρόνια με ενοίκιο 200.000 ετησίως για την κατασκευή γηπέδων γκολφ! [...] Όπως καταγγέλλεται από τους οικολόγους, η άνω έκταση είχε παραχωρηθεί στη Νομαρχία Ηλείας από το υπουργείο Γεωργίας, προκειμένου να κατασκευαστούν διάφορες εγκαταστάσεις εν όψει της Ολυμπιάδας του 2004, οι οποίες, όμως, δεν έγιναν ποτέ», καταλήγει άλλο άρθρο του κ. Νοδάρου στην ίδια εφημερίδα (12 Ιανουαρίου 2007). Το αξιοσημείωτο είναι, σύμφωνα με τον ανταποκριτή της εφημερίδας, ότι «διάφοροι επιχειρηματικοί κύκλοι, εκμεταλλευόμενοι τη γενναία επιδότηση του αναπτυξιακού νόμου, έχουν βάλει στο μάτι μεγάλες παραθαλάσσιες αλλά και δασικές εκτάσεις, οι οποίες κατά περίπτωση σύμπτωση(;) ανήκουν όλες σε οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (νομαρχία και δήμους)».

Τι άλλο να θυμηθούμε που να είναι αξιοσημείωτο; Ότι τον Δεκέμβρη του 2003 η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. έφερε στη Βουλή νομοσχέδιο για τα δάση. Η αντιπολίτευση αντέδρασε καθώς έκρινε σύσσωμη το νομοσχέδιο «δασοκτόνο» και «αντισυνταγματικό», όπως το χαρακτήρισαν Κ.Κ.Ε. και ΣΥΝ. Ο πρόεδρος του ΣΥΝ Νίκος Κωνσταντόπουλος επισήμανε πως το νομοσχέδιο «αλλάζει τον προσδιορισμό του δάσους... για να διευκολύνει τον αποχαρακτηρισμό και τις χρήσεις γης», επιβραβεύει τους καταπατητές του χθες και του σήμερα και καθιστά το περιβάλλον και τη γη «το νέο Ελ Ντοράντο κερδοσκοπίας, πελατειακών σχέσεων και διαπλοκής». Αξιοπρόσεκτο είναι ότι ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της αξιωματικής αντιπολίτευσης, κ. Προκόπης Παυλόπουλος, ανέφερε τότε πως το νομοσχέδιο θέτει νέες προϋποθέσεις για τον ορισμό του δάσους που δεν συνάδουν με τη λογική του Συντάγματος αλλά και τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ως αντιπολίτευση αυτά.

Και μιας και αναφερόμαστε στο ζήτημα των πολιτικών σχεδιασμών, ας δούμε και κάποια επιπλέον στοιχεία που αναδεικνύουν τις πολιτικές ευθύνες μέσα απ' τον κατάλληλο νομικό σχεδιασμό τους.

Νόμοι και Σχεδιασμός των Π.Ο.Τ.Α.

Αξιοσημείωτη είναι η νομοθετική πορεία της ένταξης των Π.Ο.Τ.Α. στην ελληνική νομοθεσία. Για να εντοπίσει, βέβαια, κανείς ολόκληρη τη νομοθεσία για το θέμα πρέπει να έχει δίπλα του έναν έμπειρο νομικό. Αλλά και πάλι δεν θα είναι σίγουρος πως δεν του έχει ξεφύγει κάποια τροπολογία μέσα σε έναν άσχετο νόμο. Η αναζήτηση των νόμων που καθορίζουν τα όρια νομιμότητας και παρανομίας αποδεικνύεται μια περιπέτεια.

Εγώ στάθηκα σχετικά τυχερή καθώς έπεσε στα χέρια μου η απόφαση του ΣτΕ σχετικά με την αίτηση ακύρωσης της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης στην Πύλο (της 7μελούς που παραπέμπει στην Ολομέλεια). Τυχερή για δυο λόγους. Ο ένας είναι που... έπεσε στα χέρια μου μέσα από την έρευνα που έκανα για το ζήτημα του Ρωμανού. Ο άλλος είναι ότι, επειδή πρόκειται για δικαστική απόφαση και πρέπει να αιτιολογεί οποιαδήποτε άποψη στη βάση συγκεκριμένων νόμων, όλοι (σχεδόν) οι νόμοι, αποφάσεις κ.λπ. που αφορούν το θέμα αναφέρονταν σε αυτήν. Είχα δηλαδή έτοιμο έναν μπούσουλα.

Ξεκίνησα, λοιπόν, από μια ιδεατή αφετηρία έχοντας καταγεγραμμένους όλους τους σχετικούς νόμους. Στη συνέχεια έπρεπε να τους συγκεντρώσω. Αυτή κι αν ήταν περιπέτεια! Φυσικά, στο διαδίκτυο δεν υπάρχουν όλοι, αλλά και αυτοί που υπάρχουν πρέπει να είσαι συνδρομητρια για να τους «κατεβάσεις». Έπρεπε λοιπόν να πάω στο κέντρο της Αθήνας, στο Εθνικό Τυπογραφείο, και να αγοράσω από εκεί όσους νόμους θα κατάφερνα να βρω. Αντ' αυτού, πήγα στο δικηγορικό γραφείο ενός γνωστού και δούλεψα με τους δικούς του τόμους του Κώδικα Νομικού Βήματος, που περιέχει όλα τα Φ.Ε.Κ. και τις αποφάσεις της κάθε χρονιάς. Μεγάλη τύχη και αυτή, όπως αποδείχτηκε πολλές φορές στη συνέχεια. Διότι, το να διαβάσεις έναν νόμο ή υπουργική απόφαση δεν είναι απλή διαδικασία. Απαιτεί να έχεις δίπλα σου και όλους τους άλλους νόμους που έχουν δημοσιευτεί –από το 1965 ως σήμερα στην περίπτωση μου– μιας και ποτέ δεν ξέρεις τι θα σου χρειαστεί. Και θα σου χρειαστεί αυτό είναι το μόνο σίγουρο.

Ξεκίνησα διαβάζοντας για αρχή τον νόμο 1892 του 1990 με τίτλο «Για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη και άλλες διατάξεις», μιας και από εκεί φαίνεται να ξεκινά το ζήτημα. Στο άρθρο 2 αναφέρει πως, δεν θεωρείται παραγωγική επένδυση «α) η ανέγερση ή επέκταση κτηριακών εγκαταστάσεων επί οικοπέδου που δεν ανήκει στην κυριότητα του φορέα της επένδυσης». Εξαιρούνται οι επενδύσεις που τους έχει παραχωρηθεί έκταση για τουλάχιστον 20 χρόνια. Στο ίδιο άρθρο βλέπουμε πως υπάγονται στον νόμο «ιζ) ιερές μονές και ορθόδοξες ακαδημίες για την ανέγερση, επέκταση και εκσυγχρονισμό ξενώνων ή για τη μετατροπή κτηρίων τους σε ξενώνες, καθώς και για την ανέγερση, επέκταση, εκσυγχρονισμό ή μετατροπή κτηρίων τους

σε χώρους κοινωνικών και πολιτιστικών λειτουργιών». Στο πλαίσιο του νόμου αυτού προβλέπονται και επιχορηγήσεις για τις επιχειρήσεις που θα πραγματοποιήσουν επένδυση. Στο άρθρο 9, §1, εδάφιο α, περί ειδικών επενδύσεων βλέπουμε ειδική μέριμνα για το περιβάλλον: προβλέπεται επιχορήγηση 40% για επένδυση με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος και τον περιορισμό της ρύπανσης. Τώρα, γιατί ο Όμιλος Κωνσταντακόπουλου πήρε επιχορήγηση για να καταστραφεί ο βιότοπος της Γιάλοβας, απαντάται φαντάζομαι από την εθνικής σημασίας προτεραιότητα της βαριάς βιομηχανίας του τουρισμού.

Εντωμεταξύ, για να γίνει κατανοητό στην πράξη τι εννοούσα πριν περί τροπολογιών άσχετων που εντάσσονται σε νόμους κατά παραβίαση του Συντάγματος, ο νόμος 1892/1990 περί εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης περιέχει και τις εξής διατάξεις: κεφάλαιο Ζ', «Τροποποίηση της νομοθεσίας για το Χρηματιστήριο Αθηνών» άρθρο 54, για το Εθνικό Σύστημα Υγείας κεφάλαιο Η' «Μέτρα για το δημογραφικό πρόβλημα» και, απόφαση του υπουργού Παιδείας για εκσυγχρονισμό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης! Υποθέτω, βέβαια, πως μπορεί κανείς να ισχυριστεί πως και αυτά τα ζητήματα σχετίζονται με τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη της χώρας, έτσι δεν είναι; Τι κι αν τα επικόλλησαν σε έναν νόμο που προοριζόταν βασικά για τις επενδύσεις;

Ας συνεχίσουμε όμως. Το 1994 ψηφίζεται ο νόμος 2234 με τίτλο «Τροποποίηση και Συμπλήρωση του νόμου 1892/1990». Ο νόμος δηλαδή που αναφέρεται στον αμέσως προηγούμενο. Αυτός περιλαμβάνει τα εξής:

Πρώτον, στον ορισμό των υπαγομένων στον νόμο προστίθενται: «λ) Ξενοδοχειακές και λοιπές επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών του τουριστικού τομέα, που εγκαθίστανται μέσα στις Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (Π.Ο.Τ.Α.), όπως αυτές καθορίζονται στο άρθρο 3...». Εδώ, για πρώτη φορά σε νομοθετικό κείμενο αναφέρεται η ορολογία Π.Ο.Τ.Α.. Μάλιστα, για τον ορισμό των περιοχών που μπορούν να εγκατασταθούν Π.Ο.Τ.Α. αναφέρεται σε άρθρα άλλου νόμου (1262/1982)· αν δεν βρίσκονται σε δικηγορικό γραφείο, θα έπρεπε να ξαναπάω στο κέντρο της Αθήνας για να βρω αυτόν το νόμο, κ.λπ., κ.λπ.

Δεύτερον, προστίθεται: «λβ) Ξενοδοχειακές επιχειρήσεις μόνο για ολοκληρωμένης μορφής εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων και του εξοπλισμού τους...».

Τρίτον, και χαρακτηριστικότερο: στο εδάφιο στ) ο νόμος του 1994 λέει: «Στην παράγραφο 5 του άρθρου 2 του ν.1892/1990 όπως ισχύει, προστίθεται εδάφιο ως εξής...». Φυσικά για να καταλάβω το πρόσθετο εδάφιο, έπρεπε να δω πρώτα την παράγραφο 5. Πού τέτοια τύχη όμως! Δεν υπήρχε παράγραφος 5 στο άρθρο 2 του νόμου του 1990. Το ξανακοιτάζω νομίζοντας πως κάνουν πουλάκια τα μάτια μου. Τίποτα. Τα πουλάκια ήταν έξω και τιτίβιζαν. Υπέθεσα

πως έχει γίνει τυπογραφικό λάθος. Μα δεν ξέρουν να κάνουν τη δουλειά τους; σκέφτηκα με απαξίωση. Κι όμως! Δεν ήταν αυτή η απάντηση. Σε λίγο ήρθε ο δικηγόρος (όχι του Διαβόλου, ευτυχώς) στο γραφείο και, παρόλο που δεν ήθελα να τον διακόψω από τις δικές του ενασχολήσεις, ζήτησα απελπισμένη τη βοήθειά του.

– Γιάννη, βοήθεια! του λέω.

Και του εξηγώ τι συμβαίνει. Κοιτάει τον νόμο, και μουρμουράει:

– Α, μάλιστα... «Όπως ισχύει...»!

– Τι σημαίνει αυτό, ξαναρωτώ με απορία.

– Προφανώς υπάρχει κάποια ενδιάμεση τροπολογία που έχει προστεθεί στο μεταξύ.

– Και καλά, συνεχίζω τώρα ακόμα πιο απορημένη, δεν θα έπρεπε να το αναφέρει κάπου, να παραπέμπει σε αυτήν; Πώς θα τη βρω εγώ άμα θέλω;

Ο Γιάννης, εμφανώς βαριεστημένος, σαν να έχει δει αυτό το έργο πολλές φορές, προχωρά προς τον υπολογιστή του και σε δυο λεπτά μου δίνει την ενδιάμεση τροπολογία που έλειπε. Επιμένει να με κοιτά βαριεστημένα και μου απαντά με το ύφος του...

– Δηλαδή, Γιάννη, αν κάποιος δεν είναι δικηγόρος δεν μπορεί να βρει ολοκληρωμένο τον νόμο;

Η ματιά του μου δίνει για μια ακόμη φορά την απάντηση. Τελικά, όντως στάθηκα τυχερή.

Η παράγραφος 5 που είχε «εξαφανιστεί» εξαιρεί ορισμένες επιχειρήσεις από την επιχορήγηση που προβλέπει ο νόμος του 1990. Και, ο μεταγενέστερος νόμος του 1994 εξαιρεί από την... εξαίρεση «τις τουριστικές επιχειρήσεις που πραγματοποιούν επενδύσεις για ανέγερση ή επέκταση ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων εφόσον: α) η επένδυση πραγματοποιείται σε ζώνη τουριστικής ανάπτυξης χαρακτηριζόμενη έτσι σύμφωνα με τα κριτήρια της χωροταξικής ή πολεοδομικής πολιτικής... γ) εξασφαλίζεται η απαιτούμενη κατάλληλη υποδομή για την εύρυθμη και αποδοτική λειτουργία της ξενοδοχειακής μονάδας [όπως] διαπιστώνεται κατά περίπτωση με ειδική γνώμηση του Ε.Ο.Τ...».

Αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι σιγά-σιγά προετοιμάζεται το έδαφος της οριστικής οριοθέτησης των Π.Ο.Τ.Α., που ουσιαστικά πραγματοποιείται το 1997. Επίσης, διαπιστώνω πώς γίνεται η προετοιμασία, και μάλιστα με απόλυτα διακομματικό τρόπο όπως προκύπτει και από τις ημερομηνίες. Έτσι, για παράδειγμα έχουμε το 1993 τον ν. 2160/1993 με τίτλο «Ρυθμίσεις για τον Τουρισμό και άλλες διατάξεις» όπου προστίθενται νέες περιπτώσεις επενδύσεων, όπως: συνεδριακά κέντρα, ελικοδρόμια, καζίνο, γήπεδα γκολφ, και τουριστικοί λιμένες (αρ. 6 §18, εδ. α). Επίσης, υπάρχει και το αρ. 34 §1 με υπότιτλο «παραχώρηση προστατευμένων όρμων». Εκεί αναφέρει: «επιτρέπεται

η παραχώρηση... της χρήσης και εκμετάλλευσης προστατευμένων όρμων και έκτασης ανοικτής θάλασσας σε ακτίνα μέχρι 500 μέτρα από την ακτή... [για] ζώνες αγκυροβολίου με ελαφρό εξοπλισμό όταν δεν θεωρείται σκόπιμη η δημιουργία εγκαταστάσεων και εξοπλισμών που μπορεί να επιφέρουν οριστική αλλοίωση του περιβάλλοντος».

Και για όποιον προσπαθεί ακόμη να χορτάσει με το «καρότο» της τουριστικής ανάπτυξης «που θα μας ωφελήσει όλους», παραθέτω το παρακάτω απόσπασμα που υπάρχει στο προεδρικό διάταγμα 456 του 1995 ως κωδικοποίηση των νόμων '90-94: «δεν θεωρείται παραγωγική επένδυση... η ανέγερση ή επέκταση ξενοδοχειακών μονάδων κάθε λειτουργικής μορφής κατώτερης της Β' τάξης, ενοικιαζόμενων δωματίων... ανεξαρτήτως τάξης, [και] ο εκσυγχρονισμός ξενοδοχείων κάθε λειτουργικής μορφής τάξης κατώτερης της Γ'» (αρ. Ι §2, εδ. β). Είναι σαφές: μόνο οι μεγάλης κλίμακας επενδύσεις ενδιαφέρουν την τουριστική βιομηχανία – όπως και κάθε βιομηχανία.

Κι έτσι, έχοντας προετοιμάσει τα βήματα προσεκτικά πριν από το 1990, έρχεται το 1997 το πλήρες νομοθετικό πλαίσιο για τις Π.Ο.Τ.Α. στον νόμο 2545/1997 με τίτλο «Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές και άλλες διατάξεις». Το άρθρο Ι ορίζει με σαφήνεια πως μορφές Β.Ε.Π.Ε. είναι η βιομηχανική περιοχή, το βιομηχανικό και βιοτεχνικό πάρκο, η τεχνόπολη, «καθώς και νέες μορφές Β.Ε.Π.Ε. με απόφαση του υπουργείου Ανάπτυξης». Στο άρθρο 29 αναφέρεται ξεχωριστά στις Π.Ο.Τ.Α., για τις οποίες ορίζει όλες τις άλλες χρήσεις εκτός του καζίνο. Τώρα, αν οι Π.Ο.Τ.Α. εντάσσονται από τους συντάκτες του νόμου ως Β.Ε.Π.Ε. ή ως «άλλες διατάξεις» παραμένει πράγματι ένα ερώτημα...

Και η νομοθετική περιπλάνηση συνεχίζεται, με τροποποιήσεις επί τροποποιήσεων, με σταδιακή αλλαγή των όρων κατά πώς εξυπηρετεί τον εκάστοτε επιχειρηματία, με αλλαγές και παρατάσεις των προθεσμιών ώστε να νομιμοποιούνται επισήμως οι παρατυπίες και οι παρανομίες, και άλλα πολλά που καθιστούν άσκοπη, ως κουραστική και επαναλαμβανόμενη, την περαιτέρω παράθεση των νόμων. Άλλωστε, οτιδήποτε μετά από αυτόν τον νόμο του 1997 είναι περιττό ν' αναφερθεί: από τη στιγμή που οι Π.Ο.Τ.Α. θεωρήθηκαν επενδύσεις κοινής ωφελείας, τόσο που να δικαιολογούν αναγκαστικές απαλλοτριώσεις, αποκλειστική χρήση δημόσιων λιμένων κ.λπ., οτιδήποτε άλλο περιττεύει.

Η ουσιαστική σύμπλευση όλων των κυβερνήσεων, αλλά και άλλων στελεχών, μικρότερων κομμάτων, που δεν έχουν ενημερώσει ουσιαστικά τους πολίτες για όλα αυτά, είναι κάτι παραπάνω από προφανές. Εκτός από προφανές, αυτή η διακομματική σύμπλευση είναι και η αιτία που οι συγκεκριμένες πολι-

τικές συνεχίζονται ανεμπόδια. Διότι, βγαίνει ο ένας και όταν του ασκείται κριτική από τους άλλους, αντί να απαντήσει επί της ουσίας λέει: «Μα κι εσείς τα ίδια κάνατε». Και ούτω καθεξής. Και οι πολιτικές που εξυπηρετούν την υπερσυγκέντρωση του κέρδους προωθούνται μέσω των βουλευτικών μαριονετών. Σ' ένα κουκλοθέατρο καθόλου μα καθόλου διασκεδαστικό.

Αυτή η πολιτική, δε, είναι τόσο συνεχής όσο και εξαιρετικά σχεδιασμένη οργανωτικά. Ενδεικτικό επ' αυτού είναι το ακόλουθο δημοσίευμα: «Τον Μάρτιο του 1966 η κυβέρνηση αποστατών του Στ. Στεφανόπουλου, με υπουργό Συντονισμού τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, υπέγραψε σύμβαση με την αμερικανική πολυεθνική εταιρεία “Λίττον”, για την τουριστική, γεωργική και βιομηχανική ανάπτυξη της Κρήτης και της δυτικής Πελοποννήσου. Κατηγόρησε η αντιπολίτευση τον Μητσοτάκη ως “αρχιτέκτονα” της σύμβασης, η οποία έδινε τεράστια προνόμια στη “Λίττον”: ... εκτέλεση των έργων υποδομής, που θα υποδείκνυε η εταιρεία με δαπάνες του Ελληνικού Δημοσίου. Υπερασπιζόμενος τη σύμβαση ο κ. Μητσοτάκης είπε στη Βουλή πως ό,τι θα πραγματοποιήσει η “Λίττον” το πολύ μέσα σε μια δεκαετία, η Ελλάδα θα χρειαζόταν έναν αιώνα να το πραγματοποιήσει...»³⁰.

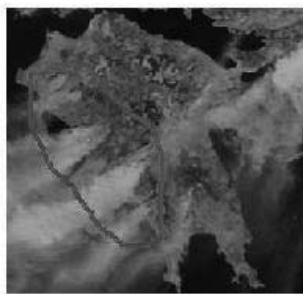
[Και ένα «άσχετο» αλλά αρκούντως ενδιαφέρον. Καθώς έψαχνα τους νόμους, και καθώς αυτοί που προανέφερα με παρέπεμπαν σε άλλους (του 1965, του 1977, του 1982), έπεσα τυχαίως πάνω σε έναν νόμο του 1979. Πρόκειται για τον ν. 998/1979, με τίτλο «Υποχρεωτικά αναδασώσεις», που λέει: «Κηρύσσονται υποχρεωτικώς ως αναδασωτές τα δάση και αι δασικά εκτάσεις, ανεξαρτήτως της ειδικωτέρας κατηγορίας αυτών ή της θέσεως εις ην ευρίσκονται, εφ' όσον ταύτα καταστρέφονται ή αποψιλούνται συνεπεία πυρκαϊάς ή παρανόμου υλοτομίας ταύτων. [...] Η δια σποράς ή φυτεύσεως αναδάσωσης..., εφόσον δεν προβλέπεται να γίνει φυσική αναγέννησις, δέον να ενεργήται εντός τριών το πολύ ετών από της κηρύξεως της εκτάσεως ως αναδασωτέας, ευθύνη των αρμοδίων δασικών οργάνων» (άρθρο 8 §1). *Ευθύνη των αρμοδίων δασικών οργάνων!* Και προβλέπει στην παράγραφο 2 ότι κηρύσσονται υποχρεωτικώς αναδασωτέα εδάφη στερούμενα δασικής βλάστησης προκειμένου να προστατευτούν πόλεις, χωριά, αρχαιολογικοί χώροι και άλλα πλούτη της χώρας που χρήζουν προστασίας ή βρίσκονται σε λεκάνες απορροής. Διότι νόμοι υπάρχουν στην Ελλάδα. Αλλά δεν τηρούνται. Κι άλλωστε υπάρχουν και τα... παραθυράκια³¹!]

30. *Ελευθεροτυπία*, 15/09/2007.

31. Ο εν λόγω νόμος έχει τροποποιηθεί από τον 3208/2003.

Η Ιόνια Οδός

Τέλος, επειδή τόσο το κείμενο στο διαδίκτυο όσο και πολλοί πολίτες υπονοούν πως οι πυρκαγιές σχετίζονται με τη χάραξη και κατασκευή της Ιονίας Οδού –είναι και η διαβολική σύμπτωση της ταύτισης της χάραξης του δρόμου με την πορεία της φωτιάς–, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η σύνδεσή τους είναι έμμεση και όχι άμεση. Δηλαδή, ο δρόμος θα κατασκευαζόταν σε κάθε περίπτωση. Μην φανταστεί κανείς ότι οι εμπλεκόμενες εταιρείες αποτελούνται από «ψιλικατζήδες» και άσχετους. Το οικονομικό κόστος από την ανάγκη επαναχάραξης του δρόμου ώστε να μην περνάει μέσα από προστατευόμενες περιοχές δεν το αναλαμβάνει η ανάδοχος εταιρεία. Στη σύμβαση ανάθεσης, όπως και σε κάθε σύμβαση μεγάλου έργου, υπάρχει ειδική ρήτρα που προβλέπει πως οποιαδήποτε μεταβολή, που μεταβάλλει και το κόστος, αναλαμβάνεται από το κράτος. Δεν ήταν ανάγκη λοιπόν να καεί όλη η Αχαΐα για να γίνει ο δρόμος. Ο δρόμος θα γινότανε, και είχε συμφωνηθεί πριν τον Αύγουστο.

Συγκριτική φωτογραφία που δημοσιεύτηκε ευρέως στο διαδίκτυο.

Ο δρόμος εξυπηρετεί άλλον σχεδιασμό: τη βαριά βιομηχανία της Ελλάδας, τον τουρισμό. Ο δρόμος απαιτούνταν για να μπορεί ο Ευρωπαίος ή άλλος τουρίστας, που δεν θα έρθει με αεροπλάνο, να ταξιδέψει προς τη χώρα μας με αυτοκίνητο. Ας σημειωθεί πως μεγάλος ανταγωνισμός σημειώνεται κατά την τελευταία δεκαετία ανάμεσα στις ακτοπλοϊκές εταιρείες για τη γραμμή που θα συνδέει την Πάτρα (κυρίως) και την Ηγουμενίτσα με την

Ιταλία. Εξ ου και ο δρόμος. Ο δρόμος προορίζεται για να μεταφέρει τους τουρίστες γρήγορα και άμεσα στους τουριστικούς προορισμούς τους αφού περάσουν στην Ελλάδα: στα πολυτελή ξενοδοχεία και στα γκολφ. Αυτά τα τελευταία είναι που δεν μπορούσαν να υλοποιηθούν, παρόλο που είχαν σχεδιαστεί. Λόγω της μαγευτικής φύσης που έχριζε προστασίας. Η Ιόνια Οδός ήταν το παρεμπιπτόντως.

Ας δούμε όμως λίγο αυτό το παρεμπιπτόντως. Το ότι η Ιόνια Οδός έχει σχεδιαστεί ως ένας υπερμεγέθης αυτοκινητόδρομος είναι ενδεικτικό μιας νοοτροπίας που έχει οδηγήσει μέσα σε 200 χρόνια από τη Βιομηχανική Επανάσταση στη διάρρηξη της ενότητας της σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον. Η Ιόνια Οδός, λένε πολλοί, είναι ένα έργο που περιμέναμε χρόνια να γίνει, ειδικά όσον αφορά το κομμάτι Πάτρας-Κορίνθου όπου σκοτώνονται καθημερινά πολλοί συνάνθρωποί μας. Αυτή η καθημερινή σπατάλη ανθρωπίνων ζωών έχει επιτραπεί συστηματικά από τους υπεύθυνους-ανεύθυνους [όπως λέμε γνωστοί-άγνωστοι!] ώστε να λειτουργήσει ως δόλωμα για την υποστήριξη του σχεδιαζόμενου δρόμου. Ούτε αυτό, όμως, δικαιολογεί τον τεραστίων διαστάσεων αυτοκινητόδρομο που σχεδιάζεται. Ο νέος, σύγχρονος αυτοκινητόδρομος προβλέπει ταχύτητες 120 χλμ. ώρα, ενώ θα έχει τέσσερις λωρίδες κυκλοφορίας ανά κατεύθυνση από τον κόμβο της Τρίπολης μέχρι το Κιάτο, πέντε λωρίδες κυκλοφορίας ανά κατεύθυνση από την Πάτρα μέχρι τα διόδια του Ρίου και τρεις λωρίδες κυκλοφορίας στο υπόλοιπο τμήμα του. Τα διόδια θα είναι κλιμακωτά, με κόστος ανά χιλιόμετρο 0,04 ευρώ. Θα κατασκευαστούν 35 γέφυρες άνω των 20 μ. μήκους 2.200 μ., σήραγγες συνολικού μήκους 820 μ., 10 νέοι ανισόπεδοι κόμβοι, πλήρες ηλεκτρονικό σύστημα σε όλο το μήκος του αυτοκινητόδρομου για ενημέρωση οδηγών και ανάπτυξη 10 αμφίπλευρων Σταθμών Εξυπηρέτησης Αυτοκινητιστών.

Ο υπουργός ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. κ. Σουφλιάς δήλωσε τη μέρα υπογραφής της σύμβασης (24 Ιουλίου 2007) ότι είναι μια από τις σημαντικότερες μέρες για την πολιτική ηγεσία του υπουργείου [αυτό σημαίνει να έχεις φιλοδοξίες ως πολιτικός]. Κι επεσήμανε: «Σύμφωνα με τους ειδικούς, ο δρόμος αυτός θα εξυπηρετεί άνετα, με πλήρη ασφάλεια, υπερτριπλάσια κίνηση από τη σημερινή και θα επιτρέπει σε όλα τα σημεία του την ανάπτυξη ταχύτητας 120 χλμ. την ώρα. Παράλληλα με την κατασκευή του νέου αυτοκινητόδρομου η Πάτρα θα αναδειχθεί σε κέντρο συνδυασμένων μεταφορών, αφού αυτή την περίοδο βρίσκεται σε εξέλιξη η αναβάθμιση της σιδηροδρομικής γραμμής, του πολιτικού τμήματος του αεροδρομίου του Αράξου αλλά και προχωρούν οι εργασίες κατασκευής του νέου λιμένα της Πάτρας. Με το έργο αυτό, που είναι τεράστιο από τεχνικής πλευράς και το μεγαλύτερο από πλευράς προϋπολογισμού που γίνεται με σύμβαση παραχώρησης, σε συνδυασμό με την

Ιόνια οδό που επίσης ξεκίνησε, η δυτική Ελλάδα θα αποκτήσει την αναπτυξιακή δυναμική, που τόσο έχει στερηθεί τα τελευταία χρόνια...».

Να είμαστε κι εμείς ευτυχείς μαζί με την πολιτική ηγεσία του τόπου μας. Επιτέλους, η δυτική Πελοπόννησος θα αποκτήσει την αναπτυξιακή δυναμική που τόσο έχει στερηθεί... Είναι και οικολογικό το πλάνο: το γρασίδι είναι πράσινο! Θα πηγαίνουμε και πιο γρήγορα! Απ' το άθλιο μπετόν της πόλης στο εκλεπτυσμένο μπετόν των Π.Ο.Τ.Α. Ταχύτητα. Πάνω απ' όλα.

Ακούω τελευταίως ακόμη και οικολογικά ευαίσθητους ανθρώπους να λένε ότι χρειάζεται ο δρόμος για μεγαλύτερη ασφάλεια και ταχύτητα, και απορώ. Όχι για κανέναν άλλο λόγο αλλά επειδή, ακόμη και στην προσπάθειά τους να σεβαστούν το περιβάλλον, αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν ότι πρέπει να αποτινάξουμε μια ολόκληρη νοοτροπία στην οποία γαλουχηθήκαμε. Η μανία της ταχύτητας, του εμπορεύματος που θα φτάσει γρήγορα στον προορισμό του και θα φέρει κέρδη, ανάπτυξη, τεχνολογία... Αυτά έφεραν τον πλανήτη στα όριά του. Και, δεν λέω! Μέχρι πριν λίγες δεκαετίες δεν το ξέραμε, δεν το συνειδητοποιούσαμε. Νόμιζε ο κόσμος, και η Δύση ειδικότερα, πως βαδίζει στον δρόμο της προόδου. Εμείς όμως που το μάθαμε πια...

«Βιώσιμη ανάπτυξη», μου λέει ο Γιάννης σε μια τέτοια κουβέντα. Εξοργίστηκα – ακριβώς επειδή πρόκειται για έναν ευαίσθητο άνθρωπο. «Δεν καταλαβαίνεις», του λέω, «ότι καμία ανάπτυξη δεν μπορεί πια να συμβαδίσει με την καταστροφή που έχει επέλθει; Η πολυτέλεια της βιώσιμης ανάπτυξης θα άρμοζε ίσως στη δεκαετία του '60, ως πρόληψη. Τώρα δεν βρισκόμαστε στο στάδιο της πρόληψης. Έχουμε έναν βαριά ασθενή. Χρειάζεται εντατική θεραπεία, χειρουργείο. Χημειοθεραπείες ίσως. Και ζήτημα είναι αν θα ζήσει! Θα μπορούσε φυσικά να μη μας νοιάζει, ή να μη φέρουμε ευθύνη. Όμως η ευθύνη είναι δική μας. Αφού εμείς αρρωστήσαμε τον ασθενή. Καμία ανάπτυξη! Αυτή είναι, δυστυχώς, η μόνη λύση. Βιώσιμη και ανάπτυξη είναι σχήμα οξύμωρο πλέον! Πρέπει να απαγορευτεί το χτίσιμο κατοικιών με μπετόν και γυαλί, να σταματήσει η αγοραπωλησία αυτοκινήτων, να υποχρεωθούν όλοι να φυτέψουν τις ταρατσες τους... Κι εγώ θέλω ωραίο και καινούργιο αμάξι. Αλλά αν συνεχίσουμε έτσι δεν θα το χαρούμε. Θα πεθάνουμε νωρίς. Ή θα το χρησιμοποιείς», πρόσθεσα απευθυνόμενη στα γονικά του αισθήματα, «για να πηγαίνεις την κόρη σου στο νοσοκομείο για το άσθμα της – και ό,τι άλλο!».

[Παρένθεση: ανάπτυξη και λαϊκισμός

Ένα σχόλιο θα ήθελα να κάνω που σχετίζεται με τα παραπάνω αλλά και με τη χρήση μιας πολύ ταλαιπωρημένης λέξης, η οποία χρησιμοποιείται ευρέως και ενέχει χρήση ιδεολογήματος (δηλαδή, φέρει από μόνη της ένα νόημα που εκρήγνυται σαν πυροτέχνημα και εμποδίζει την ορθολογική χρήση και τον

διάλογο). Η λέξη είναι ο *λαϊκισμός*. Αντί άλλης ανάλυσης, ας δούμε το άρθρο του δημοσιογράφου κ. Αλέξη Παπαχελά στην εφημερίδα *Καθημερινή*, της 16 Απριλίου 2008, όπως αυτή διατυπώθηκε στο άρθρο του με τίτλο «Περιβάλλον και Ανάπτυξη».

Κάποια στιγμή θα πρέπει να αρχίσει και στην Ελλάδα μια συζήτηση για την περίφημη ισορροπία ανάμεσα στην ανάπτυξη και το περιβάλλον. Και αυτό γιατί φοβούμαι πως μέσα σε ένα τοπίο λαϊκισμού και γενικολογίας χάνουμε την «μπάλα». Η προστασία του περιβάλλοντος είναι μια κρίσιμη υπόθεση και αυτή η εφημερίδα έδωσε και θα δίνει μάχες γι' αυτήν. Δεν μπορούμε, όμως, να φτάσουμε και στο άλλο άκρο, στο σημείο που ένας λαϊκίστικος φανατισμός προσλαμβάνει μερικές φορές τη μορφή του οικολογικού «φασισμού». Ασφαλώς –για παράδειγμα– κανείς δεν θέλει στην ευρύτερη γειτονιά του ένα εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Με κάποιο όμως τρόπο θα πρέπει να απαντηθεί το ερώτημα πώς, πού και πότε θα παραχθεί η ενέργεια που απαιτεί ο σπάταλος Έλληνας καταναλωτής για να συνεχίσει να έχει τις ίδιες συνήθειες. Ακούω κατά καιρούς διαφόρους να υποστηρίζουν ότι «όλο το Ελληνικό» πρέπει να γίνει πάρκο. Είναι εξαιρετικό σύνθημα, αλλά όπως όλα τα συνθήματα δεν έχει καμία πρόβλεψη για το ποιος θα το φροντίζει και ποιος θα το πληρώνει. Το ίδιο και με τις παραλίες της Αττικής, όπου κατά καιρούς ηρωικοί δήμαρχοι φτάνουν στα άκρα για να τις διεκδικήσουν. Είμαι πολύ περίεργος να δω, φέτος το καλοκαίρι, την κατάσταση των δημοτικών παραλιών που συχνά θυμίζουν σκουπιδιότοπους. Δεν αρκεί να κάνεις απεργία πείνας για μια παραλία, η πραγματική μάχη αρχίζει από την ώρα που ως δήμαρχος έχεις την ευθύνη για τη διαχείρισή της. Μέσα στη λαϊκίστικη παραζάλη μας έχουμε φτάσει στο σημείο να θεωρούμε πως η τουριστική ανάπτυξη, ακόμη και αυτή που γίνεται με σχέδιο και απευθύνεται στον τουρισμό υψηλού επιπέδου, βλάπτει το περιβάλλον. Δεν μας πείραζαν όλα αυτά τα χρόνια τα αλουμίνια, τα αυθαίρετα δωματιάκια for rent, αλλά μας ενοχλούν οι λιγοστές επενδύσεις που μπορούν να ωθήσουν αναπτυξιακά την Ελλάδα. Και είναι ενδιαφέρον να ψάξει κανείς να δει πως πίσω από τα παχιά λόγια της οικολογικής ευαισθησίας κρύβονται πολλές φορές ένας «προοδευτικός» μικροεργολάβος που δεν πήρε ένα έργο σε μια κατασκευή ή κάποια άλλα τοπικά μικροσυμφέροντα. Η προστασία του περιβάλλοντος είναι η πιο σημαντική υπόθεση της γενιάς μας. Το μοντέλο του «σοβιετικού οικολογικού παραδείσου» που θέλουν μερικοί δεν μπορεί να είναι βιώσιμο στην εποχή μας. Γι' αυτό είναι επείγον να ξεκινήσει μια συζήτηση για το πώς μπορούμε να ωριμάσουμε ως χώρα συνδυάζοντας την ανάπτυξη με την οικολογική ευαισθησία μακριά από υπερβολές και κιτρινισμούς.

Ενδιαφέρον το άρθρο. Ειδικά μετά από όσα στοιχεία είδαμε ως τώρα σχετικά με τις «νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες» και την πραγματική έννοια της ανάπτυξης στη χώρα μας. Και επειδή έχει δικίο ο κ. Παπαγελάς, η συζήτηση πρέπει να ξεκινήσει, έχω παραθέσει σε αυτό το βιβλίο τόσο τα στοιχεία, όσο και τις απόψεις μου. Για να συζητήσουμε και όσοι διαφωνούμε.

Κατ' αρχάς, όμως, πρέπει να αποσαφηνιστεί η έννοια του λαϊκισμού. Η σχετική βιβλιογραφία επί του θέματος είναι πλούσια και οι προταθέντες ορισμοί εξίσου πολλοί. Εν συντομία, και λαμβάνοντας υπ' όψιν την πρακτική διάσταση του ζητήματος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι,

λαϊκισμός είναι η επίκληση του δημόσιου συμφέροντος προς ίδιο όφελος καθώς και η διέγερση των συναισθηματικών αντανακλαστικών του λαού προς αποφυγή ανταλλαγής ορθολογικών επιχειρημάτων (διαλόγου). Με σκοπό πάντα το ίδιο όφελος³².

Εδώ χρειάζεται μια ακόμη αποσαφήνιση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η ίδια η επίκληση του λαϊκισμού είναι λαϊκισμός! Θα εξηγήσω αμέσως τι εννοώ. Όπως είναι γνωστό, παρόλο που δεν είναι σαφές στον καθέναν τι σημαίνει λαϊκισμός, εντούτοις όλοι αναγνωρίζουν στην έννοια αυτή κάτι αρνητικό. Το σημαίνον της έννοιας, ο συμβολισμός της, είναι αρνητικό. Συνεπώς, ο χαρακτηρισμός μιας άποψης (ενός ανθρώπου, κ.λπ.) ως λαϊκιστικής μπορεί να είναι ο ίδιος κατ' αρχήν λαϊκιστικός στον βαθμό που χρησιμοποιεί ως βασική του επιχειρηματολογία τον χαρακτηρισμό αυτόν! Δηλαδή, επειδή η συνειρμική προδιάθεση όλων απέναντι στον λαϊκισμό είναι αρνητική, η χρήση του όρου μπορεί να γίνει αντί άλλου επιχειρήματος. Εγείροντας, έτσι, τη συναισθηματική εναντίωση στην άποψη/άτομο και όχι την ορθολογική. Δρώντας δηλαδή λαϊκιστικά!

Στο ατόπημα αυτό έχει πέσει ο εν λόγω αρθρογράφος παρά τις καλές, ενδεχομένως, προθέσεις, καθώς η επιχειρηματολογία του που θα στήριζε τον χαρακτηρισμό είναι και ελλιπέστατη και ανακριβής. Συγκεκριμένα:

- Το αίτημα «να γίνει πάρκο το Ελληνικό» δεν είναι λαϊκιστικό. Είναι λαϊκό. Είναι κάτι που ζητά και διεκδικεί ο λαός, στο όνομά του και για δικό

32. Μια ενδιαφέρουσα ανάλυση του λαϊκισμού κάνει ο συγγραφέας Νίκος Δήμου στο ιστολόγιό του, όπου τον περιγράφει ως «εσκεμμένη ανειλικρίνεια» που γίνεται μέσω κολακείας και αφορά τον δημόσιο λόγο (ο λαϊκισμός δεν αφορά την ιδιωτική σφαίρα συζήτησης). Δείτε στο http://nikosdimou.blogspot.com/2006/04/blog-post_29.html. Συνώνυμα της λέξης αναφέρονται η δημαγωγία και η δημεγερσία. Ο λαϊκισμός χρησιμοποιείται εξ ορισμού στην προπαγάνδα.

του όφελος. Συνεπώς, δεν εμπίπτει στον ορισμό του λαϊκισμού. Ας μην ξεχνάμε ότι λαϊκισμός είναι η επίκληση του λαού ως ψευδοεπιχείρημα, και όχι το αίτημα που έχει πράγματι ο ίδιος ο λαός – είτε αυτό το αίτημα είναι «θετικό» είτε είναι «αρνητικό».

- Το αίτημα «να γίνει πάρκο το Ελληνικό» δεν πρωτοεμφανίστηκε ως λαϊκό αίτημα, αλλά ως υπόσχεση των ελληνικών κυβερνήσεων όταν αποφασίστηκε η μεταφορά των εγκαταστάσεων του αεροδρομίου σε άλλο χώρο. Επειδή η υπόσχεση αυτή αθετήθηκε (καθώς ήταν λαϊκίστικη), τώρα έχει γίνει αίτημα οργανώσεων λαϊκής βάσης. Μάλιστα τότε, όταν οι κυβερνήσεις το έθεταν ως υπόσχεση, δεν σχολιάστηκε ως λαϊκιστική υπόσχεση αλλά ως θετικό βήμα για την αναβάθμιση της περιοχής. Τώρα γιατί ο κ. Παπαχελάς χαρακτηρίζει την απαίτηση υλοποίησης της υπόσχεσης λαϊκίστικη;

- «Είναι εξαιρετικό σύνθημα, αλλά όπως όλα τα συνθήματα δεν έχει καμία πρόβλεψη για το ποιος θα το φροντίζει και ποιος θα το πληρώνει», γράφει ο κ. Παπαχελάς. Ο αρθρογράφος φαίνεται να αγνοεί ότι τα συνθήματα δεν προβλέπουν το αυτονόητο, αλλά το διεκδικούν. Συγκεκριμένα, η πρόβλεψη για το ποιος μεριμνά για τα ζητήματα αυτά υπάρχει στο Σύνταγμα, και αφορά την ύπαρξη της ίδιας της Πολιτείας. Διαφορετικά, ας συζητήσουμε την πιθανότητα κατάργησης του κράτους, αν θεωρούμε πως δεν έχει καμία αρμοδιότητα και ευθύνη απέναντι στους πολίτες!

- «Το ίδιο και με τις παραλίες της Αττικής... Είμαι πολύ περίεργος να δω, φέτος το καλοκαίρι, την κατάσταση των δημοτικών παραλιών που συχνά θυμίζουν σκουπιδότοπους». Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος δεν μπορεί να αποτελεί επιχείρημα για την ολική εξόντωσή του. Αυτός είναι άλλωστε και ο σχεδιασμός: η υποβάθμιση, για να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα για την πώληση σε ιδιώτες που θα το εκμεταλλευτούν εμπορικά. Ο ίδιος αυτός ο σχεδιασμός δεν μπορεί να αποτελεί σοβαρή επιχειρηματολογία για την ιδιωτικοποίηση και εμπορευματοποίηση των δημόσιων χώρων. Με την ίδια λογική, το γεγονός ότι πολλά «μικροσυμφέροντα» συχνά εκμεταλλεύονται τις οικολογικές ευαισθησίες δεν μπορεί να αποτελεί επιχείρημα απαξίωσης των ευαισθησιών αυτών.

- Αυτό που ο κ. Παπαχελάς ονομάζει «λαϊκίστικη παραζάλη» προβλέπεται και θεμελιώνεται στο ίδιο το Σύνταγμα της Ελλάδας (στο άρθρο 24, μεταξύ άλλων). Είναι το Σύνταγμα λαϊκιστικό;

- Όσον αφορά την ανάπτυξη που θα φέρει στην Ελλάδα ο «τουρισμός υψηλού επιπέδου», ολόκληρο το παρόν κεφάλαιο έχει ήδη απαντήσει. Και δεν κατανοώ γιατί ο αρθρογράφος στηλιτεύει τα «μικροσυμφέροντα» (ορθώς) αφήνοντας απ' έξω τα... μεγαλοσυμφέροντα.

- Τελευταίο άφησα το πιο σημαντικό: το ερώτημα που θέτει εξαρχής ο κ. Παπαχελάς και, ως τέτοιο, καθορίζει όλη την ανάλυση. Λέει λοιπόν, «με

κάποιο όμως τρόπο θα πρέπει να απαντηθεί το ερώτημα πώς, πού και πότε θα παραχθεί η ενέργεια που απαιτεί ο σπάταλος Έλληνας καταναλωτής για να συνεχίσει να έχει τις ίδιες συνήθειες». Είναι γνωστό ότι ανάλογα με την ερώτηση που κάνεις, θα λάβεις και την απάντηση. Εφόσον λοιπόν ο Έλληνας είναι σπάταλος, όπως σωστά το θέτει, το ζήτημα ποιο είναι; Με ποιον τρόπο θα συνεχίσει να είναι σπάταλος; «Με ποιον τρόπο θα συνεχίσει να έχει τις ίδιες συνήθειες»; Αν είναι αυτό το ζήτημα, τότε να κόψουμε όλα τα δάση και να φτιάξουμε εργοστάσια της Δ.Ε.Η.! Το ερώτημα τίθεται, όμως, σε λάθος βάση. Μια συνειδητοποιημένη οικολογική τοποθέτηση πρέπει κατ' αρχήν να έχει ως επιδίωξή της την αλλαγή των συνηθειών του «σπάταλου Έλληνα» και όχι την ικανοποίησή του· το αντίθετο είναι λαϊκίστικο! Πρέπει να θέτει τη συνολική προστασία του περιβάλλοντος πάνω από τις συνήθειες ενός τύπου ανθρώπου, του Δυτικού, που έχουν οδηγήσει το περιβάλλον στα όριά του. Το ζήτημα, θα έλεγα σε απάντηση του παραπάνω άρθρου, δεν είναι η συνέχιση μιας ανάπτυξης που μεριμνούσε για την εξυπηρέτηση ενός υλιστικού και επιζήμιου για τον κύκλο της φύσης και της ζωής πολιτισμού, αλλά η συνολική αναθεώρηση του μοντέλου. Η ανάπτυξη που προτείνεται δεν εξυπηρετεί πια, δυστυχώς, την υγεία μας και τη φύση μας. Δεν εξυπηρετεί καν την κοινωνική μας συνύπαρξη. Κι αυτό επειδή το μοντέλο της κυριαρχίας στη φύση έχει φέρει και την κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο. Το μοντέλο της εκμετάλλευσης είναι συνολικό. Και χρειάζεται συνολική αναθεώρηση. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Και μετά την παρένθεση ας γυρίσουμε στην Ιόνια Οδό. Ανάδοχος του έργου είναι ο όμιλος «ΑΠΙΟΝ ΚΛΕΟΣ» στον οποίο συμμετέχουν οι εταιρείες: VINCI S.A., ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΟΔΟΜΙΚΗ-ΤΕΒ Α.Ε., ΑΚΤΩΡ Α.Τ.Ε., J&P ABAΞ Α.Ε., HOCHTIEF Projektentwicklung GMBH, ΑΘΗΝΑ Α.Τ.Ε.

- Άκτωρ κατασκευαστική; Από τότε που άρχισα να αναζητώ κομμάτια στο ευρύτερο παζλ, κάποια κομμάτια του παραμένουν υπερβολικά ίδια.

- Η J&P-ABAΞ προσφέρθηκε μετά τις πυρκαγιές να αναλάβει τη δωρεάν κατασκευή αντιπλημμυρικών έργων. Επίσης ανάμεσα στις εταιρείες που πρωτοστατούν στις αναθέσεις δημοσίων έργων. [Παρομοίως, ο Κωνσταντακόπουλος πρόσφερε 6 εκατομμύρια ευρώ βοήθεια για τους πυρόπληκτους. Εντυπωσιακό. Βέβαια, είχε πάρει 150 εκατομμύρια ως επιδότηση για την επένδυση που θα καταστρέψει τη νοτιοδυτική Πελοπόννησο που δεν κήκε.]

- Μα και η Vinci είναι πανταχού παρούσα στις σημαντικότερες εργολαβίες των τελευταίων ετών: γέφυρα Ρίου-Αντιρρίου, Ολυμπιακό Μετρό (μαζί με τη Siemens, τον Άκτωρα, και άλλες), κ.λπ.

Τι φιλευσπλαχνία! Να σε κερνάνε με τα λεφτά σου. Και να πλάσονται

ως ευεργέτες και ευαίσθητοι με τα ψίχουλα από αυτά που σου παίρνουν – με κάθε νόμιμο τρόπο³³!

* * *

Ποια είναι η αναπτυξιακή δυναμική που έχει στερηθεί, σύμφωνα με τις πανηγυρικές εξαγγελίες του κ. Σουφλιά, η δυτική Πελοπόννησος, άραγε; Αν δούμε δυο κοντινά μας παραδείγματα που έχουν, λίγο ως πολύ, ακολουθήσει το μοντέλο αυτό, ίσως καταλάβουμε. Ας δούμε, εν συντομία την Κρήτη, που ήθελε ο... επίτιμος να αναπτυχθεί ήδη απ' τη δεκαετία του '60, και τη γείτονά μας Ισπανία.

Στην Κρήτη, λοιπόν, παρατηρούνται τα εξής. Το βόρειο κομμάτι της είναι αυτό που έχει αναπτυχθεί σε υπερβολικό βαθμό, ενώ το νότιο, και πιο άγριο, παραμένει σχετικώς ήπια αναπτυγμένο. Από τους τέσσερις νομούς της Κρήτης, τα Χανιά (η γενέτειρα του κ. Μητσοτάκη) είναι τα περισσότερο αναπτυγμένα. Ακολουθεί το Ρέθυμνο, το Ηράκλειο, και λιγότερο ο Αγ. Νικόλαος. Κοιτάζοντας το βόρειο τμήμα του νησιού, αυτό που παρατηρεί κανείς είναι ότι όλη (σχεδόν) η βόρεια ακτογραμμή της Κρήτης είναι τσιμεντοποιημένη και... επενδυμένη! Επενδυμένη σημαίνει πως κάποιοι έχουν επενδύσει τα χρήματά τους εκεί· συνεπώς, προσδοκούν και το ανάλογο κέρδος. Από ενοικιαζόμενα δωμάτια, ξενοδοχειακές μονάδες, μπαράκια στην παραλία και ομπρέλες στην άμμο, μέχρι μεγάλα νυχτερινά κέντρα. Η... ανάπτυξη φτάνει και μέσ' στη θάλασσα, με διάφορες επί πληρωμή δραστηριότητες, κυρίως μηχανοκίνητες – δηλαδή που αφήνουν ρυπογόνα αέρια στην ατμόσφαιρα και αρκετό λάδι μηχανής στην επιφάνεια του νερού. Ειδικά στο Ρέθυμνο, τα ξενοδοχεία που εκτείνονται από τη μια άκρη της πόλης του Ρεθύμνου ως την άλλη δεν παρουσιάζουν καμία τοπική ομορφιά και ρυμοτομία: πρόκειται για πολυκατοικίες που στέκουν μπροστά στην παραλία όπου –τι σύμπτωση– ωτοκεί η καρέτα-καρέτα!

Τώρα θα μου πείτε, και αυτή η παλιοχελώνα πάει στα καλύτερα μέρη!

Βέβαια, πρέπει να βλέπουμε όλες τις όψεις ενός νομίσματος. Μια όψη του είναι, για παράδειγμα, ότι οι ντόπιοι (γενικώς) συχνά δεν εκτιμούν την

33. Μπορεί κανείς να δει και τον Ιο της *Ελευθεροτυπίας* της 16/9/2007 που έχει ρεπορτάζ με τίτλο «Προσφορές με το αζημίωτο για τους πυρόπληκτους, Η φιλόνηρω απειλή» σχετικά με τους δωρητές για τους πυρόπληκτους (<http://www.iospress.gr/ios2007/ios20070916.htm>).

ομορφιά του τόπου τους και, ενώ γκρινιάζουν συνεχώς για την άλωση του τουρισμού και το χάσιμο των παραδόσεων, οι ίδιοι επιλέγουν να μένουν στις σύγχρονες πολυκατοικίες και να... πηγαίνουν για τσιγάρα με το αυτοκίνητο. Το χειμώνα στην παλιά πόλη των Χανίων –ένα κομψοτέχνημα, η πιο όμορφη πόλη της Ελλάδας, όπως πιστεύω– είναι άδεια και εγκαταλελειμμένη: τα φώτα στο πλακόστρωτο της παραλίας είναι μισόσβηστα, τα μαγαζιά κλειστά, ενώ επιτρέπεται και η διέλευση των αυτοκινήτων, που διακόπτεται το καλοκαίρι «για τους τουρίστες». Οι ντόπιοι κάνουν τις βόλτες τους στις μοντέρνες καφετέριες του Μον-Καπί, όπου σχολιάζουν αραχτοί την κρητική λεβεντιά που χάνεται – για τους άλλους πάντα, εννοείται. Στο μεταξύ, σε διάφορα σημεία χτίζονται πολιτείες προς πώληση στους βορειο-Ευρωπαίους, που ευχαρίστως αγοράζουν μια εξοχική, ή και μόνιμη, κατοικία στον πανέμορφο αυτό τόπο που ξέρουν να τον εκτιμούν καλύτερα από τους κατοίκους του.

Η παρακάτω φωτογραφία είναι από τη **Σητεία**. Αυτό που βλέπουμε είναι μια τουριστική πόλη, φτιαγμένη από την αρχή και αποκλειστικά για τους τουρίστες. Φυσικά, παρέχει τα πάντα και, εκτός του ότι είναι αποκρουστικά τετράγωνα και ομοιόμορφη, είναι προφανές ότι απομονώνει τους ξένους από τη γνωριμία τους με τον τόπο και τους ντόπιους. Απομονώνει και τα λεφτά τους που, φυσικά, δεν θα διοχετευτούν ποτέ στην κρητική κοινωνία. Τη φωτογραφία αυτή την τράβηξα το 2006, όταν βρισκόμουν εκεί για διακοπές, εντυπωσιασμένη από την ασχήμια της. Και να που μου χρειάστηκε.

φωτογραφία 10 (βλ. παράρτημα)

Και, για να μην ξεχνιόμαστε, ας δούμε τι γίνεται με το γκολφ στη βόρεια Κρήτη. Εγκαινιάστηκε το Crete Golf Club το 2003 στη Χερσόνησο από τον τότε υπουργό Οικονομίας Ν. Χριστοδουλάκη που επεσήμανε τα πολλά γραφειοκρατικά προβλήματα που συνάντησε το έργο προβλήματα που εμποδίζουν την ανάπτυξη και τις επενδύσεις στη χώρα μας (όπως δήλωσε). Παραθέτω σχόλια δημοσιογράφου απ' το ρεπορτάζ του για το θέμα. «Το “Crete Golf Club” εκτιμάται ότι μπορεί να αποτελέσει τον “πιλότο” για τη δημιουργία μιας σειράς ειδικών υποδομών, απαραίτητων για τον εμπλουτισμό του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, την προσέλκυση πελατείας υψηλού εισοδηματικού επιπέδου και –κυρίως– την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Το νέο γήπεδο γκολφ θα λειτουργήσει ως καταλύτης για τη ριζική αναβάθμιση των τουριστικών υποδομών (ξενοδοχεία, κέντρα θαλασσοθεραπείας, μαρίνες, θεματικά πάρκα)... Το “Crete Golf Club” (συνολικό ύψος επένδυσης 14,7 εκ. ευρώ) αποτελεί τον προπομπό επιπλέον γηπέδων τα οποία σχεδιάζεται να δημιουργηθούν στη βόρεια και ανατολική πλευρά της Κρήτης με στόχο το νησί να μετεξελιχθεί σε δημοφιλή τουριστικό προορισμό για γκολφ. Στην κατεύθυνση αυτή θα βοηθήσει η δημιουργία του νέου αεροδρομίου στο Καστέλι το οποίο θα μειώσει στο μισό το χρόνο που απαιτείται για να φθάσει κανείς από το αεροδρόμιο στη Χερσόνησο»³⁴.

Ας δούμε άλλη μια πληροφορία πριν αφήσουμε την Κρήτη. Έλαβα πρόσφατα ενημερωτικό δελτίο του Παγκρήτιου Συλλόγου Οικολογικών Οργανώσεων «Οικοκρήτη», με θέμα το πολύπλευρο σκάνδαλο της μεγάλης τουριστικής επένδυσης στον **Κάβο Σίδερο, της Μονής Τοπλού**. Δεκάδες πολίτες, κυρίως από τους δήμους της ανατολικής Κρήτης (Ιτάνου, Σητείας, κ.λπ.), και σύσσωμες οι περιβαλλοντικές οργανώσεις της νήσου έχουν προσφύγει στο

34. Του Π. Υφαντή, *Ελευθεροτυπία*, ένθετο Οικονομία, 26/10/2003. Στο δημοσίευμα αναφέρεται επίσης ότι, το έργο κατασκευάστηκε από την ΕΡΓΟΚΑΤ Α.Ε., ο σχεδιασμός του έγινε από ομάδα αρχιτεκτόνων της βρετανικής εταιρείας PGA Golf Management (η οποία «έχει σχεδιάσει και επιβλέπει την κατασκευή περισσότερων από 200 γήπεδα γκολφ σε ολόκληρο τον κόσμο»), και στη μετοχική σύνθεση της εταιρείας Κρητικά Γκολφ Α.Ε., στα οποία «μετέχουν 37 τουριστικές επιχειρήσεις της Κρήτης, μεταξύ των οποίων μερικά από τα γνωστότερα ονόματα του ελληνικού τουρισμού: Ο Μ. Βρανάς (Robinson Club της TUI), ο Α. Μεταξάς (πρόεδρος των Maris Hotels), ο Κ. Μαντωνανάκης (ελέγχει τον ξενοδοχειακό όμιλο Helios Hotels στον οποίο ανήκουν μεταξύ άλλων τα ξενοδοχεία Elounda Beach και Elounda Bay Palace), ο Ζ. Δοξαστάκης και οι Μ. Τζιράκης, Γ. Σμπώκος, Στ. Λεονταράκης, Ν. Στεφανάκης, Ευθ. Μουντράκης, Θ. Βασιλάκης (Hertz, Aegean Airlines), και Ν. Φουντουλάκης».

ΣτΕ ζητώντας: την ακύρωση της Κ.Υ.Α. με την οποία εγκρίθηκαν οι περιβαλλοντικοί όροι του έργου Κάβο Σίδερο σε έκταση 26.000 περίπου στρεμμάτων του ιδρύματος Παναγία η Ακρωτηριανή, στην περιοχή Κάβο Σίδερο του Δήμου Ιτάνου (νομού Λασιθίου), με φορέα υλοποίησης την αγγλική εταιρεία Loyalward Ltd. Το έργο αυτό που χαρακτηρίστηκε ως η μεγαλύτερη τουριστική επένδυση στα Βαλκάνια, στην πραγματικότητα αποτελεί ένα εξαιρετικά μεγάλο σκάνδαλο από νομικής, οικονομικής, αναπτυξιακής και περιβαλλοντικής άποψης.

Για περισσότερα στοιχεία μπορεί κανείς να ενημερωθεί από τον δικτυακό τόπο του δικτύου Οικοκρήτη (www.ecocrete.gr). Επιγραμματικά να αναφέρω ότι στην επένδυση αυτή σχεδιάζονται ξενοδοχεία δυναμικότητας 7.000 κλινών, τρία γήπεδα γκολφ, συνεδριακό κέντρο, εστιατόρια, αναψυκτήρια, εμπορικά καταστήματα, δρόμοι και ότι αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης επένδυσης στην περιοχή του Δήμου Ιτάνου που ξεπερνά συνολικά τα 30.000 στρέμματα. Και όλα αυτά σε έναν δήμο με πληθυσμό 2.514 κατοίκων που απασχολούνται σε ήπιες γεωργικές και τουριστικές δραστηριότητες. Όπως αναφέρει το περιβαλλοντικό αυτό δίκτυο, οι απαιτήσεις τέτοιων επενδύσεων σε νερό ξεπερνούν κατά πολύ τη φέρουσα ικανότητα μιας από τις πλέον ημιξηρικές περιοχές της Ελλάδας που θεωρείται ως πολύ υψηλού κινδύνου για ερημοποίηση³⁵, βάσει της ελληνικής νομοθεσίας. Δηλαδή, λόγω της έντονης λειψυδρίας, η περιοχή κινδυνεύει σύντομα να περάσει σε υποτροπικό κλίμα. Επίσης, η έκταση στην οποία σχεδιάζεται η επένδυση βρίσκεται μέσα σε περιοχή Natura 2000 – για άλλη μια φορά. Το γεγονός αυτό επιβάλλει από μόνο του την υποχρέωση να υποβληθεί Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, πράγμα που ουδέποτε έγινε. Η σχεδιαζόμενη επένδυση, φέρεται ως παράνομη διότι έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τους σκοπούς του κοινωφελούς ιδρύματος Παναγία Ακρωτηριανή, στους οποίους δεν συμπεριλαμβάνεται οποιαδήποτε μορφή τουριστικής ή οικιστικής ανάπτυξης αλλά αντίθετα ήπιες δράσεις πολιτιστικού, εκπαιδευτικού και επιστημονικού τύπου κατά τρόπο ευεργετικό για τους κατοίκους της περιοχής.

Μήπως θυμίζει κάτι όλο αυτό;

35. Ερημοποίηση: μια διαδικασία που, μέσω της φυσικής ξήρανσης του τοπίου, σηματοδοτεί μεγάλες και δυσμενείς αλλαγές στη σχέση των κοινωνικών δρώντων με το περιβάλλον. Για την ερημοποίηση εκδόθηκε πρόσφατα ο συλλογικός τόμος που επιμελήθηκαν οι Μπεόπουλος Ν. και Παπαδόπουλος Α. (και το Ε.Κ.Κ.Ε.), *Ερημοποίηση: ανθρωπίνη απουσία και στείρωση των τόπων*, Gutenberg, 2008.

Για την **Ισπανία** απλώς θα αναφέρω ότι, επισήμως πλέον, θεωρείται πως το μοντέλο ανάπτυξης που έχει εφαρμόσει εδώ και 15 χρόνια έχει οδηγηθεί όχι απλά σε οικονομική αποτυχία αλλά, κυρίως, σε γενικότερη περιβαλλοντική υποβάθμιση. Σε τέτοιο βαθμό που ο ίδιος ο υπουργός Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε. κ. Σουφλιάς προτρέπει δημοσίως να προσέξουμε ώστε να «μην γίνουμε Ισπανία». Τώρα, γιατί προτρέπει άλλους ενώ αυτός είναι ο κατ' αρχήν αρμόδιος, το παραπέμπουμε στις... ελληνικές καλένδες! Το μοντέλο ανάπτυξης της Ισπανίας αναφέρεται πλέον ως φιάσκο καθώς το τσιμέντο και οι ογκώδεις εγκαταστάσεις που χτίστηκαν στις ισπανικές ακτές έχουν πλέον εγκαταλειφθεί και από τους τουρίστες. Οι παραλίες έχουν γεμίσει με αυθαίρετα, αφού χτίστηκαν μέσα από σκανδαλώδεις επιλογές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ η επιδεικτική αδιαφορία για το περιβάλλον έχει οδηγήσει στην υποβάθμιση της περιοχής. Τώρα ο πρωθυπουργός κ. Θαπατέρο ανακοινώνει το γκρέμισμα των παράνομων κτισμάτων, των ογκωδών ξενοδοχείων κ.λπ. και εξαγγείλει ένα μεγάλο πρόγραμμα αποκατάστασης των ακτών και προστασίας του περιβάλλοντος. Βέβαια, για το γκολφ ούτε λόγος.

Σαφώς και κάτι μας θυμίζουν όλα αυτά. Μας γνωστοποιούν όμως ότι η χώρα μας βρίσκεται περίπου 15 χρόνια πίσω από την Ισπανία. Μια Ισπανία που, αν και μπήκε στην Ε.Ε. αργότερα από την Ελλάδα και με έντονα αναπτυξιακά προβλήματα, έχει αφήσει τη χώρα μας μόνη εκπρόσωπο πλέον της τριτοκοσμικότητας στην ευρωπαϊκή Μεσόγειο!

Σκέψου, λέει τα ζώα να μιλούσαν. Τι να λένε άραγε για μας;
Εξαρτάται φυσικά από το είδος του ζώου.

Είναι, λέει, δύο καρέτα-καρέτα. Όχι τέσσερις χελώνες δύο είναι – το όνομά της εις διπλούν υποδηλώνει ότι είναι προστατευόμενο είδος. Πηγαίνουν προς τον κόλπο του Λαγανά. Πλησιάζει η εποχή της ωστοκίας. Που συμπίπτει με την εποχή της τουριστικής ακμής. Πηγαίνουν μαζί, για παρέα, και κουβεντιάζουν στον βυθό για να περάσει η ώρα καθώς πλέουν απαλά προς τον προορισμό τους.

- Πω, πω! Τι έκανες εκεί; Πήγες για τατουάζ στου Ξιφία; ρωτάει η πρώτη.
- Καλά, βαλτή είσαι κι εσύ; νευριάζει η άλλη. Πού τέτοια τύχη. Με χτύπησε ένα σκάφος με τη μηχανή του. Προσπάθησα να το αποφύγω αλλά δεν τα κατάφερα. Είμαι και έγκυος βλέπεις! λέει και η φωνή της σπάει σε... μπουρμπουλήθρες!
- Αχ, τι χαζή που είμαι! Με συγχωρείς. Είσαι καλά τώρα, ελπίζω.

- Καλά είμαι. Αλλά ανυπομονώ να φτάσουμε για να ξεκουραστώ κι εγώ λιγάκι. Και να δούμε πού θα γεννήσουμε φέτος. Κάθε χρόνο έχει και περισσότερο κόσμο. Πού θα πάει αυτή η ιστορία;
- Πράγματι, κάθε πέρσι και καλύτερα...
- Και είμαστε και τόσο μόνες στον κόσμο αυτόν. Διάβαζα και μια μελέτη του Πανεπιστημίου της Ποσειδωνίας, τις προάλλες. Το είδος μας, λέει, μαστίζεται από πρωτοφανή υπογεννητικότητα.
- Θυμάσαι παλιά που πηγαίναμε στον Κόλπο του Ναβαρίνου και παίζαμε με τους χαμαιλέοντες;
- Πω, πω! Πού το θυμήθηκες τώρα; Ωραίες εποχές.

Καθώς συνεχίζουν το κολύμπι τους οι χελώνες μας, βλέπουν από μακριά μια άλλη θαλάσσια χελώνα να πετά προς το μέρος τους [σ.σ. τα μπροστινά πόδια της μοιάζουν με φτερά, και η κίνησή της είναι πραγματικά σαν να πετάει μέσ' στο νερό. Θα μπορούσαν να τη λένε και... ιπτάμενη χελώνα!].

- Α! Είναι η καρέτα που είχα γνωρίσει πέρυσι στον Λαγανά. Πολύ καλή και έξυπνη χελώνα. Έχει βγάλει και το πανεπιστήμιο!

Καθώς τις πλησιάζει η χελώνα, βλέπουν ότι το ύφος της είναι ανήσυχο.

- Πού πας προς τα ανοικτά καλή μου; της λένε φωναχτά. Δεν θα έρθεις στον Λαγανά να γεννήσουμε;
- Κάντε μεταβολή, το καλό που σας θέλω, και πάμε να φύγουμε γρήγορα από δω. Οι άνθρωποι έσπασαν τη συμφωνία που είχαν κάνει με το Συμβούλιο των Θαλασσών και έχουν κυριαρχήσει σε όλη την παραλία. Έχουν γεμίσει με φώτα όλη την ακτογραμμή, και τα μικρά μας δεν θα μπορούν να βρουν τον δρόμο προς τη θάλασσα για να έρθουν κοντά μας! Λέει η χελώνα και τα μάτια της στεγνώνουν από οργή λες και το έχει ζήσει το έργο.
- Κι εκείνος ο μικρός όρμος που ήταν πάντα τόσο ήσυχος;
- Πέρασα και από κει. Έχουνε φτιάξει ένα beach bar. Μα, σας το είπα. Η Συμφωνία έσπασε. Να! Δείτε! Έχω κρατήσει το απόκομμα μιας είδησης από το καινούργιο θαλασσοδίκτυο, το psaronet.com, που χρηματοδοτείται από το Πανεπιστήμιο της Ποσειδωνίας. Κοιτάξτε τι λέει.
- Τι, ξέρεις και διαβάζεις τις εφημερίδες των ανθρώπων; θαυμάζει η χτυπημένη χελώνα και της το δίνει πίσω γιατί η ίδια δεν ξέρει... ξένες γλώσσες.
- Ήμουν στο συμβούλιο των διαπραγματεύσεων με τους ανθρώπους και αναγκαστικά έμαθα. Να, ακούστε πώς έχει!

Το απόκομμα της εφημερίδας έλεγε:

Η χελώνα καρέτα-καρέτα απειλείται, καθώς οι υπάλληλοι του θαλάσσιου πάρκου στη Ζάκυνθο σταμάτησαν να εργάζονται επειδή έχουν μείνει απλήρωτοι για μήνες και οι ντόπιοι επιχειρηματίες εκμεταλλεύονται την έλλειψη αστυνόμευσης, υποστηρίζει με άρθρο του το BBC.

Σύμφωνα με το βρετανικό πρακτορείο, η οργάνωση WWF και άλλοι περιβαλλοντιστές κατηγορούν την ελληνική κυβέρνηση ότι δεν προστατεύει τις παραλίες όπου οι χελώνες αποθέτουν τα αυγά τους αυτή την εποχή. Η τουριστική εκμετάλλευση είναι ανεξέλεγκτη και στην περιοχή επικρατεί αναρχία, καταγγέλλει η οργάνωση.

Δύο Βρετανοί που εργάζονταν εθελοντικά για την προστασία της καρέτα-καρέτα υποστηρίζουν μάλιστα ότι ξυλοκοπήθηκαν το περασμένο Σάββατο από ντόπιο επιχειρηματία. Η οργάνωση ανησυχεί τώρα για το τι θα συμβεί τον Αύγουστο, καθώς τα αυγά του απειλούμενου είδους εκκολάπτονται την περίοδο που κορυφώνεται η τουριστική κίνηση³⁶.

- Πάμε στο Ρέθυμνο. Με τόση ακτογραμμή εκεί κάτι θα βρούμε, προτρέπει τώρα η νεοφερμένη.
- Εγώ δεν μπορώ να σας ακολουθήσω μέχρι εκεί. Είμαι πληγωμένη, λέει η πληγωμένη χελώνα και δείχνει το τραύμα της.
- Μήπως να πάμε στην Πύλο; λέει η πρώτη και σκάει ένα γελάκι καθώς σκέπτεται τους φίλους της τους χαμαιλέοντες.
- Ναι, ναι, αναφωνεί και η χτυπημένη για τον ίδιο λόγο.
- Δυστυχώς δεν μπορούμε να πάμε ούτε εκεί!
- Μα, γιατί; διαμαρτύρονται τώρα και οι δύο φίλες μαζί. Αφού εκεί δεν έχει πολύ κόσμο και...
- Διότι εκεί έχουν βάλει μπουλντόζες και χτίζουν. Και στην άμμο, εκεί που θα αφήναμε τα αυγά μας, έχουν σκάψει για να περάσουν κάτι τεράστιοι σωλήνες!
- Μα, γιατί τα κάνουν αυτά; απορεί η πρώτη χελώνα.
- Θέλουν να φτιάξουν Π.Ο.Τ.Α.
- Τι είναι αυτό;
- Είναι Περιοχές Ολοκληρωμένης Τερατογεννούς Ανάπτυξης³⁷! Θέλουν να αναπτύξουν ένα άλλο είδος που, για κάποιο λόγο, δεν μπορεί να ζήσει στη χώρα του, και για να μην εξαφανιστεί το φέρνουν στον ωραίο τόπο μας. Το διώχνουν από κει...
- Α, το καημένο! αναφωνεί συμπονετικά η πληγωμένη καρέτα. Αν είναι έτσι, εντάξει. Κάτι ξέρουμε κι εμείς από διωγμό, έτσι δεν είναι; Να του συμπαρασταθούμε. Γιατί να μην πάμε να το βοηθήσουμε κιόλας. Μπορεί να γίνουμε και φίλοι, όπως με τον χαμαιλέοντα!
- Δεν γίνεται. Αυτό είναι τερατάκι και τα αυγά μας αποτελούν τροφή του. Άλλωστε,

36. Στο in.gr; 1/7/2004 (<http://www.in.gr/news/article.asp?lngEntityID=548957>).

37. Θα μπορούσαν να είναι και Περιοχές Ολοκληρωτικής Τουριστικής Αφάνισης. Αλλά τότε το παραμύθι(;) θα είχε άλλη παραλλαγή!

χρειάζεται ακριβώς τις αντίθετες συνθήκες από εμάς για να μεγαλώσει: κόσμος, θόρυβος, χτίσματα, και πολλά-πολλά φώτα!

- Και, τότε τι θα κάνουμε εμείς; αναφωνούν οι δύο φίλες απελπισμένες.
- Μα, θα πάμε εδώ δίπλα, στον Κόλπο της Κυπαρισσίας.
- Εκεί ακούσαμε ότι έγινε μια μεγάλη καταστροφή όμως. Είναι σίγουρα ασφαλές;
- Α, ναι, ναι, σίγουρα. Εκεί πήρε όλο το δάσος πυρκαγιά. Κάηκαν τα πάντα. Μέχρι και άνθρωποι καήκανε. Ξέρετε, θα αναπτυχθεί κι εκεί αυτό το είδος. Μόνο που δεν το έχουν φέρει ακόμα. Βάλανε τις φωτιές για να προετοιμάσουν το έδαφος, αλλά αυτό θα κάνει 2-3 χρόνια για να έρθει. Ως τότε είμαστε ασφαλείς. Γιατί, λόγω των φωτιών και της προετοιμασίας για την υποδοχή του, ούτε οι άνθρωποι μπορούν να πλησιάσουν! Κι έτσι, εμείς θα κάνουμε τα αυγά μας με την ησυχία μας.
- Πω, πω, μπράβο βρε παιδί μου. Αυτοί οι άνθρωποι στον Κόλπο της Κυπαρισσίας δεν είναι σαν τους Λαγανιώτες. Αυτοί μέχρι και τους εαυτούς τους θυσιάζουνε για την ανάπτυξη των ειδών που δεν μπορούν να επιβιώσουν αλλού. Άκου λέει να καούνε κιόλας για το Τερατάκι που εκδιώχνεται σε μέρη μακρινά! Μπράβο, μπράβο. Πολύ ανέβηκαν στην εκτίμησή μου τώρα, λέει ευχαριστημένη η πληγωμένη χελώνα και, με μια χαριτωμένη βουτιά, κάνει αναστροφή προς τον Κόλπο της Κυπαρισσίας!

Δελτίο Τύπου, η συνέχεια...

Μεγάλη πάροδος το κεφάλαιο που μας πέρασε. Και απρόσμενη επίσης. Αφού εμφανίστηκε όμως στο ταξίδι μας, δεν γινόταν να αγνοηθεί. Ας επιστρέψουμε όμως στην αφετηρία αυτής της εκτενούς ανάλυσης. Βρισκόμασταν στο Δελτίο Τύπου της Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου σχετικά με τη συμφωνία με τον Δήμο Ζαχάρως. Από το Δελτίο αναλύαμε την πρόταση: «Τα οφέλη που θα προκύψουν για τον Δήμο και την ευρύτερη κοινωνία του Νομού Ηλείας θα είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, η αύξηση του εισοδήματος και οι νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες που θα δημιουργηθούν στην περιοχή». Από αυτή την πρόταση αναλύσαμε τη φράση «νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες θα δημιουργηθούν στην περιοχή» και είδαμε ποιες ακριβώς είναι αυτές οι νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες, ποιοι θα ωφεληθούν από αυτές, πώς σχεδιάζονται, και ποιοι μένουν με το... καρότο! Ας δούμε και τη συνέχεια, λοιπόν.

• **«δημιουργία νέων θέσεων εργασίας [και] αύξηση του εισοδήματος»** θα είναι, λέει, κάποια απ' τα οφέλη της παραχώρησης των 2.600 στρεμμάτων ύστερα από τις φωτιές του Αυγούστου. Αύξηση του εισοδήματος φυσικά και θα υπάρξει. Γι' αυτούς που θα εκμεταλλευτούν τις «νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες», που θα πάρουν τις επιδοτήσεις, που θα οργανώσουν τα ταξιδιωτικά πακέτα απ' το εξωτερικό... Διότι κανένας, Έλληνας ή μη, δεν επενδύει τα χρήματά του για να ωφεληθεί το ελληνικό

Δημόσιο, ή όποιος άλλος – όπως είναι φυσικό άλλωστε. Μέσα σε αυτούς θα υπάρξουν και κάποιοι «μικρομεσαίοι» που θα νομιμοποιήσουν το αυθαίρετό τους, θα κάψουν το χωράφι τους για να χτίσουν, κ.λπ. Φτάνει το χωράφι τους, και η δική τους τουριστική επένδυση να μην βρεθεί στον δρόμο καμίας Π.Ο.Τ.Α. Διότι τότε θα το χάσουνε. Χαρακτηριστικά να αναφέρω ότι ο ένας από τους ενάγοντες για την αναγκαστική απαλλοτρίωση στην Πύλο, ο Ιταλός Τζούλιο Τζαννέτι, είχε έρθει από την Ιταλία στην Πύλο και δημιούργησε μια μικρή τουριστική επιχείρηση με ενοικιαζόμενα σπιτάκια σε ένα οικοπέδο 10 στρεμμάτων. Τώρα του το παίρνουν με αναγκαστική απαλλοτρίωση επειδή η τουριστική επιχείρηση της Π.Ο.Τ.Α. του Κωνσταντακόπουλου είναι πιο σημαντική! Ως εθνικής σημασίας, δηλαδή. Ας μην ξεχνάμε πως η βαριά βιομηχανία του τουρισμού, όπως αυτός οριοθετείται στον αναπτυξιακό νόμο που αναφέρεται στις Π.Ο.Τ.Α., είναι η στρατηγική προτεραιότητα της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας για την *ανάπτυξη* και τον *εκσυγχρονισμό* της Ελλάδας.

Όσο για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, είναι νομίζω φανερό πως δεν πρόκειται να υπάρξει κάτι τέτοιο. Εκτός βέβαια αν στις εργασιακές ευκαιρίες εντάξουμε την εξαθλιωτική και εξαρτημένη εργασία, τις οικοδομές για όσο καιρό χτίζονται τα ξενοδοχεία και κατασκευάζονται οι δρόμοι, και το μεσαίου επιπέδου προσωπικό που χρειάζεται για τη ρεσεψιόν του ξενοδοχείου, τους μάγειρες και τα γκαρσόνια, και τους κυριλέ χαμάληδες που θα κουβαλάνε τα μπαστούνια του γκολφ των... κυρίων. Αυτή η μορφή εργασίας δεν απαιτεί και ιδιαίτερη μόρφωση. Άντε το πολύ κανένα αγγλικό και κάνα «μερσί». Οπότε, γιατί πασχίζει ο κόσμος να βάλει τα παιδιά του στα πανεπιστήμια; Αφού η αναπτυξιακή πολιτική της Ελλάδας δεν έχει ανάγκη από αυτό το εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό.

[Παρένθεση: οι εθνικοί μας στόχοι

Η ρητορική και προπαγάνδα που συνοδεύει κάθε φορά, με προβλεπόμενα επαναλαμβανόμενο τρόπο, τις πολιτικές επιλογές κέρδους και γοήτρου συγκεκριμένων κύκλων και ατόμων είναι εξωφρενικά ομοιόμορφη. Τόσο που καταλήγει εξίσου εξωφρενικά προβλεπόμενη η αντιμετώπισή της από τους ιθαγενείς της κάθε χώρας. Για παράδειγμα: την ίδια ιστορία ζήσαμε με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. Μια ομάδα *ορισμένων* ατόμων, συγκεκριμένων πάντα και με πολύ απτές προσδοκίες από την «εθνική μας υπόθεση», αποφάσισαν να διεκδικήσουν τους Ολυμπιακούς Αγώνες *για την Ελλάδα*(!). Ποιος μας ρώτησε; Κανείς! Όμως, όλοι οι Έλληνες συμφώνησαν ή τουλάχιστον έτσι ήθελαν *ορισμένοι* να νομίζουμε. Κάποιοι πολίτες έφεραν αντιρρήσεις, αλλά είτε οι αντιρρήσεις τους εξοβελίστηκαν από την Επικαιρότητα είτε

χαρακτηρίστηκαν προδότες και ανθέλληνες¹. Η «εθνική μας υπόθεση» μας είχε κάνει όλους περήφανους που, επιτέλους, θα δείχναμε σ' αυτούς, *στους ξένους*, τι σημαίνει Ελλάδα! Επιτέλους, οι Αγώνες γύρισαν στον τόπο τους. Η εθνική υπερηφάνεια φούσκωνε τα μηλίγγια. Και, οι ιθύνοντες έπαιζαν το πατριωτικό χαρτί τους, σχεδιάζοντας τα *υπερεθνικά* κέρδη τους. «Θα προβληθεί η Ελλάδα στο εξωτερικό», «θα αυξηθεί ο τουρισμός», «θα υπάρξουν νέες θέσεις εργασίας», «θα γίνουν επενδύσεις στη χώρα μας», «θα γεμίσει η Αθήνα πράσινο»! Αυτά και άλλα πολλά ακούγαμε τότε.

6-7 Σεπτεμβρίου 1997: Θυμάμαι χαρακτηριστικά... Εκείνες τις μέρες ήμουν στη Γερμανία για ένα συνέδριο. Καθόμασταν όλοι οι σύνεδροι στην όμορφη βεράντα μπροστά στον κήπο. Άλλοι συζητούσαν. Κάποιοι έβλεπαν κάτι ενδιαφέρον στην τηλεόραση. Δεν είχα καταλάβει τι ακριβώς. Μέχρι που ήρθαν και άρχισαν να μου δίνουν συγχαρητήρια. «Κερδίσατε τους Ολυμπιακούς!», μου είπαν με ενθουσιασμό. «Οι Αγώνες του 2004 θα γίνουν στην Αθήνα». «Μπράβο, μπράβο»!

Όχι ρε γαμώ το, ήταν η πρώτη σκέψη μου. Όχι ρε γαμώ το! Ξεκινά το μεγάλο φαγοπότι...

Φυσικά, δεν χρειαζόταν σπουδαία εξυπνάδα για να καταλάβει κανείς τι επρόκειτο να συμβεί. Χρειαζόταν, βέβαια, τουλάχιστον αποστασιοποίηση από την «εθνική ιδέα». Αλλά, αυτή είναι ο άσσος στο μανίκι όσων θέλουν να εκμεταλλευτούν τη χώρα – Ελλήνων και μη. Πιάνει πάντα. Σε όλους τους λαούς. Φυσικά, όλοι(;) ξέρουμε πως οι περιβαλλοντικές μελέτες έμειναν στις μακέτες, πως εργάστηκαν μόνο οι Αλβανοί και οι λοιποί μετανάστες στα έργα (αφού οι ιθαγενείς δεν δουλεύουν πια οικοδομή), πως κάποιοι σκοτώθηκαν σε εργατικά ατυχήματα στα αυθαίρετα εργοτάξια... Επίσης, όλοι(;) γνωρίζουμε ότι οι Ολυμπιακοί ήταν η αφορμή για τις κάμερες κοινωνικής και πολιτικής εποπτείας και, κυρίως, πλουτισμού των προμηθευτών τους (βλ. Siemens), για την προώθηση του εθελοντισμού [ελάτε ως εθελοντές στον χορό των εκατομμυρίων μας!] και για τη μεταβίβαση, σε... εκλεκτούς ιδιώτες, χιλιάδων στρεμμάτων που προορίζονταν για μετέπειτα τουριστικές επενδύσεις σε βάρος του περιβάλλοντος και της υγείας μας. Αυτό που ίσως δεν ξέρουνε όλοι είναι ότι *συνδέποτε* υπήρξε σκοπός να ωφεληθεί η ελληνική οικονομία από τους Αγώνες. Τα υπερεθνικά συμφέροντα τα εξυπηρετούν όλοι όσοι έχουν

1. Στην Ολυμπιακή Αθήνα του 2004 δεν υπήρξε καμία πληροφόρηση του κόσμου για τις φωνές αντίθεσης και κριτικής στον «εθνικό στόχο» της Ολυμπιάδας. Κι όμως, υπήρξε μια Κίνηση Πολιτών Κατά της Ολυμπιάδας 2004. Το βιβλίο του κ. Πάνου Τότσικα, *Η άλλη Όψη της Ολυμπιάδας 2004* (Εκδόσεις ΚΨΜ, 2004) αναφέρεται εκτενώς στο έλλειμμα πληροφόρησης εκείνης της περιόδου. Ας σημειωθεί ότι η αντικειμενική και πλήρης πληροφόρηση είναι η βάση των μαζικών δημοκρατικών.

συμφέρον από αυτά. Και αυτοί δεν έχουν εθνική ταυτότητα. Ακόμη και αν είναι Έλληνες στην καταγωγή.

Για το ότι ουδέποτε υπήρξε σκοπός να ωφεληθεί η χώρα μας θα αναφέρω ένα μόνο παράδειγμα. Λίγο μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, καθόμαστε τρεις φίλες και συζητάμε. Η Ελένη είναι προβληματισμένη. Αυτή και η οικογένειά της αντιμετωπίζουν σοβαρό οικονομικό πρόβλημα. Ανησυχεί για τον πατέρα της που έχει προβλήματα υγείας και, ταυτόχρονα, σκέφτεται πως ίσως πρέπει να κλείσει το μαγαζί του επειδή «έχουν πέσει έξω». Τι μαγαζί; Μια μικρή βιοτεχνία που φτιάχνει αναμνηστικά μικροαντικείμενα για τους τουρίστες. Έχουν και ένα μαγαζάκι στην Πλάκα. Δουλεύουν οικογενειακώς εκεί.

- Τώρα με τους Ολυμπιακούς περιμέναμε να δουλέψουμε κι εμείς λίγο, να πάρουμε τα πάνω μας. Αλλά τίποτα δεν έγινε. Φυσικά, δεν προσδοκούσαμε κάτι από τις πωλήσεις, αλλά από τις μαζικές παραγγελίες που θα γίνονταν από τη διοργάνωση Αθήνα 2004.
- Τι παραγγελίες εννοείς, Ελένη;
- Παραγγελίες σουβενίρ και διάφορων μικροαντικειμένων με το λογότυπο των Αγώνων. Στην αρχή μας είχαν τάξει πως θα πάρουμε τις δουλειές εμείς, οι ντόπιοι βιοτέχνες, και θα στηριζόταν και η δουλειά μας. Αλλά, τις δουλειές τις πήραν οι Κινέζοι!
- Οι Κινέζοι;
- Ναι, συνεχίζει η Ελένη, οι Κινέζοι. Επειδή στην Κίνα το κόστος εργασίας και κατασκευής είναι πολύ μικρότερο, κάνανε όλες τις παραγγελίες από την Κίνα.
- Και σ' εσάς τίποτα;
- Τίποτα σου λέω. Ούτε λίγα, έτσι για τα μάτια του κόσμου. Ήταν ήδη συμφωνημένο άλλωστε. Εμείς διαμαρτυρηθήκαμε, πήγαμε στα αρμόδια υπουργεία... Τίποτα.

Και, επειδή η βλακεία χαρακτηρίζεται από σταθερά επαναλαμβανόμενη αμνησία, μη φανταστεί κανείς ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες παραδειγματίσαν κανέναν, ή ότι δημιούργησαν κάποιο σκεπτικισμό στον ελληνικό λαό. Οι παρακάτω δύο ειδήσεις είναι ενδεικτικές όπως και οι ημερομηνίες τους.

• **Είδηση πρώτη: 28 Οκτωβρίου 2007.** Ανακοινώνεται στα Μ.Μ.Ε. της χώρας μας η νέα «εθνική μας επιτυχία»: η ανάληψη από τον Βόλο και τη Λάρισα των Μεσογειακών Αγώνων του 2013. Οι ιθύνοντες αλληλοσυγχαίρονται με χειραψίες και φιλιά, όλοι οι επίσημοι και πολιτικοί φορείς μιλούν για μια ακόμη φορά για τη μεγάλη προβολή της χώρας μας στο εξωτερικό, για τις επενδυτικές ευκαιρίες που ανοίγονται για τις δύο πόλεις και την Ελλάδα γενικότερα, για την ανάπτυξη της περιοχής, για τις θέσεις εργασίας που θα δημιουργηθούν, για την ανάπτυξη του τουρισμού...

• **Είδηση δεύτερη: 18 Νοεμβρίου 2007.** Ανακοινώνεται στον Τύπο μια μεγάλη επένδυση στην περιοχή του Βόλου με τη συμμετοχή της Εκκλησίας. Παραθέτω το άρθρο της Μαρίας Παπουτσάκη με τίτλο «Άγιες μπίζνες στο Βόλο»².

Η ανάληψη των Μεσογειακών Αγώνων από την Ελλάδα το 2013 άνοιξε το δρόμο για την υλοποίηση της μεγαλύτερης επένδυσης που έγινε ποτέ στο χώρο της Εκκλησίας και συγκεκριμένα στην περιοχή του Βόλου. Πρόκειται για τη συμφωνία-μαμούθ που έκανε η Μητρόπολη Δημητριάδος και η εταιρεία «Γκόλφινγκ Ντιβέλοπμεντς», η οποία υπογράφηκε πριν από λίγες μέρες και αφορά την έκταση 3.000 στρεμμάτων στον κόλπο που βρίσκεται στις Νηές Βόλου. Στο μαγνητικό αυτό σημείο, που θεωρείται από τα ωραιότερα της Ελλάδας, θα ανεγερθεί ένα συγκρότημα-μεγαθήριο, που θα αποτελείται από ξενοδοχεία 2.000 κλινών, πολυτελείς κατοικίες που θα διατίθενται προς πώληση, καθώς και γήπεδα γκολφ. Ο συνολικός προϋπολογισμός είναι 550 εκατ. ευρώ.

Ο Δημητριάδος Ιγνάτιος είπε στην «Κ.Ε.» ότι «η εταιρεία που ανέλαβε το έργο, έχει υποβάλει τα σχέδια, τα οποία μάλιστα περιελήφθησαν στο φάκελο διεκδίκησης των Μεσογειακών Αγώνων. Τώρα, το έργο προχωρεί και βρίσκεται πλέον στη διαδικασία της αδειοδότησης». [...] Η μητρόπολη πριν από ένα χρόνο, που άρχισαν τα σχέδια για την αξιοποίηση του χώρου στις Νηές, είχε πρόθεση να μην προχωρήσει σε πώληση, αλλά σε ενοικίαση. Ωστόσο, τώρα αναγκάστηκε να μεταβιβάσει μέρος της έκτασης και να νοικιάσει το υπόλοιπο, κατ' απαίτηση της εταιρείας, η οποία θα πουλάει τις βίλες που θα κατασκευάσει μέσα σ' αυτό το χώρο. [...]

Τα σχέδια της Μητρόπολης Δημητριάδος όμως έχουν ξεσηκώσει θύελλα από τις οικολογικές οργανώσεις της περιοχής, που έχουν κάνει αλλεπάλληλες διαμαρτυρίες στη Μητρόπολη. Ο εκπρόσωπος της περιβαλλοντικής Πρωτοβουλίας Μαγνησίας Κ. Βολιώτης, δήλωσε στην «Κ.Ε.»: «Αμφισβητούμε το δικαίωμα της Εκκλησίας να πουλά γη η οποία δεν της ανήκει. Η Εκκλησία δεν μπορεί να γίνεται επιχειρηματίας». Ο ίδιος θεωρεί ότι οι Μεσογειακοί Αγώνες χρησιμοποιήθηκαν από τη μητρόπολη ως «πρόσχημα» για να ανεγερθεί το συγκεκριμένο συγκρότημα. Όπως λέει, οι Νηές απέχουν περίπου μία ώρα από το Βόλο, όσο δηλαδή και η Λαμία, όπου δεν υπάρχει μέριμνα για αξιοποίηση χώρων για τους αγώνες.

[...] Ο μητροπολίτης Δημητριάδος, όμως, απαντά και στους διαμαρτυρόμενους οικολόγους: «Η Εκκλησία δεν γίνεται επιχειρηματίας. Συγχρόνως

εμείς θα είμαστε αυστηροί τηρητές των πολεοδομικών κανόνων που ισχύουν. Δεν θα ανεχθούμε ουδεμία παρέκκλιση απ' αυτούς. Ήδη έχουμε ζητήσει να υπάρξουν αυστηρές και επιμελημένες περιβαλλοντικές μελέτες. Οι κάτοικοι αλλά και οι τοπικές αρχές τόσο της Σούρπης όσο και του Αλμυρού ενδιαφέρονται και θέλουν αυτή την επένδυση, όπως και ολόκληρη η Μαγνησία. Κι αυτό γιατί το έργο θα προσφέρει πολλές θέσεις εργασίας, ενώ συγχρόνως θα έχει ευεργετική επίδραση και θα συμβάλει στην άνοδο του τουριστικού επιπέδου της περιοχής».

Ενδιαφέρον θέμα να το ψάξει κανείς. Για τις ειδικότερες λεπτομέρειες, εννοώ. Διαφορετικά, η ιστορία είναι προβλέψιμη. Το μέγεθος της επένδυσης είναι 550 εκατομμύρια ευρώ. Δηλαδή, θα πάρουν κρατική επιχορήγηση γύρω στα 200-250 εκατομμύρια ευρώ; Καθόλου άσχημα.

[Μεσογειακοί Αγώνες, Μουντιάλ, EURO, Ολυμπιακοί, κ.λπ. κ.λπ. Πολλές οι αφορμές για «αρπαχή».]

- Μαλακία έκανα και έγινα επιστήμονας, μου λέει η Τριανταφυλλιά ενώ της εξιστορώ το συγκεκριμένο συμβάν.
- Ναι, κι εγώ. Ηγουμένη έπρεπε να γίνω. Τώρα δεν θα έμενα με τους γονείς μου επειδή ο μισθός μου των 480-600 ευρώ, ανάλογα με τον αριθμό των φοιτητών, ως συμβασιούχου για 10 μήνες στο Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, δεν φτάνει για να ζήσω όπως αρμόζει στην ηλικία και στα προσόντα μου...
- Κρίμα που οι Μητροπολίτες δεν παντρεύονται τουλάχιστον, συμπλήρωσε γελώντας.

Ευτυχώς, διατηρούμε το χιούμορ μας! **Κλείνει η Παρένθεση!]**

Κι ας ολοκληρώσουμε την ανάγνωση του Δελτίου Τύπου που ξεκίνησε δύο κεφάλαια πριν!

η) «Τέλος, η Προγραμματική Σύμβαση απαλλάσσει τον Δήμο Ζαχάρως από την υποχρέωση καταβολής οποιουδήποτε οικονομικού ανταλλάγματος για την εκμετάλλευση των ακινήτων του Δημοσίου που βρίσκονται στο παραλιακό μέτωπο για τα έτη 2006 και 2007». Δηλαδή, η σύμβαση απαλλάσσει τον Δήμο Ζαχάρως από την υποχρέωση καταβολής κάποιου ποσοστού των χρημάτων για την προστασία και ανάδειξη του φυσικού πλούτου της περιοχής, όπως είθισται σε τέτοιες περιπτώσεις. Όπως είθισται: για παράδειγμα, η σύμβαση παραχώρησης εκτάσεων της Πάρνηθας στο Καζίνο (ν. 3139/2003) προβλέπει, μεταξύ άλλων, ότι 30% των κερδών θα αποδίδονται στο Δημόσιο και, επίσης, ότι θα καταβάλλεται ετησίως το ποσό των 300.000 ευρώ για τον σκοπό της προ-

στασίας και της ανάδειξης του εθνικού δρυμού³. Κι όμως, η παραχώρηση των εκτάσεων στη Ζαχάρω γίνεται εν λευκώ, δηλαδή χωρίς καμία πρόνοια για το περιβάλλον. Διότι δεν υπάρχει ενδιαφέρον για το περιβάλλον από την Πολιτεία. Πλέον και επισήμως.

Μα, για μια στιγμή. Η συμφωνία μιλάει για τα έτη 2006-2007. Όμως ανακοινώθηκε τον Σεπτέμβρη του 2007. Ως «άμεση αντίδραση» στην καταστροφή! Λέτε να έγινε τυπογραφικό λάθος; Αναζητώ το κείμενο στον διαδικτυακό τόπο του Δήμου Ζαχάρως, αλλά η ανάρτηση έχει απομακρυνθεί. Αντ' αυτής έχει αναρτηθεί μια νεότερη, διευκρινιστική. Θα αρχίσω να αμφιβάλλω για τα στοιχεία που έχω συλλέξει μ' αυτά και με κείνα! Όμως, όταν ζήτησα από τη γραμματεία του δήμου να μου στείλει την αρχική ανακοίνωση, αυτή ήταν η ίδια με την παραπάνω. Όχι, δεν είχα κάνει λάθος. Απλώς, το απροκάλυπτο ξεπερνά τα όρια κάθε λογικής. Από πότε λοιπόν είναι σχεδιασμένη η ένταξη της Ζαχάρως στη βαριά βιομηχανία της Ελλάδας; Από πότε προσμένεται η κατάλληλη ευκαιρία για την υλοποίησή της; Και γιατί η «κατάλληλη ευκαιρία» να είναι το χάος; Και, εν τέλει, η κατάλληλη ευκαιρία αναμενόταν ή σχεδιαζόταν;

Θ) *«Η συμφωνία αυτή είναι αποτέλεσμα της άμεσης αντίδρασης και ενδιαφέροντος του Δημοσίου για τις πληγείσες περιοχές και τους κατοίκους τους. Εκ της Διοικήσεως».* Εντάξει, καταλάβαμε. Το σύντομο Δελτίο Τύπου ήταν κατατοπιστικότατο...

* * *

Ενώ, λοιπόν, έχω ολοκληρώσει αυτή την ανάλυση και είμαι έτοιμη να δώσω το κείμενο στο τυπογραφείο, από μια σύμπτωση της τελευταίας στιγμής πέφτει στην αντίληψή μου ένα έγγραφο. Αυτό που αποδεικνύει τα παραπάνω. Το είχαν αναρτήσει σε blog (ιστολόγιο/διαδικτυακό ημερολόγιο) τρεις ανώνυμοι δημοσιογράφοι. Πρόκειται για τα πρακτικά της συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου Ζαχάρως που έγινε στις **4 Σεπτέμβρη 2007**, μια εβδομάδα μετά τις φωτιές. Προκειμένου να το παραθέσω σε αυτό το βιβλίο, θέλω να το πάρω στα χέρια μου από την πηγή προκειμένου να έχω την εποπτεία του τεκμηρίου. Επικοινωνώ λοιπόν με τον Δήμο Ζαχάρως. Αρνούνται να μου το δώσουν χωρίς έγκριση του ίδιου του δημάρχου. Μάλιστα, με συνδέ-

3. Ενδιαφέρον θα είχε να εξετάσει κανείς, πρώτον, αν αυτά τα χρήματα έχουν δοθεί και, δεύτερον, αν έχουν αξιοποιηθεί από το Δασαρχείο της Πάρνηθας και με ποιο τρόπο.

ουν στο τηλέφωνο μαζί του. Του εξηγώ την ιδιότητά μου ύστερα από σχετική ερώτηση. «Άκου να δεις κοπελιά», μου λέει με νωχελικό ύφος. «Δεν ξέρω ποια είσαι και τι το θέλεις». «Μα αφού σας εξήγησα», του απαντώ με απόλυτη ψυχραιμία και συνεχίζω: «δηλαδή τι, πώς να αποδείξω ότι δουλεύω στο Πανεπιστήμιο, να σας στείλω τη σύμβασή μου;». «Ε, ναι... Κάτι τέλος πάντων. Τι! Με παίρνει τώρα μια κοπελιά και μου ζητάει... Πού να ξέρω 'γω...».

Δεν του απάντησα ότι έχω έννομο συμφέρον και οφείλουν να μου το δώσουν. Έστειλα γραπτώς το αίτημά μου. Όταν επικοινωνήσα μετά από λίγες μέρες με τη γραμματεία, μου είπαν ότι «Ο δήμαρχος αρνείται να το δώσει». Ρώτησα γιατί, αλλά... Τι να μου απαντούσαν; Ότι πει ο Δήμαρχος. Κι ας μην νοείται σε μια δημοκρατία η υπέρτατη αξία ενός άρχοντα. Κι έτσι συναινούν στην αυθαιρεσία όλοι, από τη γραμματέα ως τον ανώτερο. Ζήτησα γραπτώς την άρνηση και το αιτιολογικό, ώστε να μπορώ να συνεχίζω παραπέρα. Το έγγραφο θα το έπαιρνα ούτως ή άλλως, εφόσον το δικαιούμουν. Το θέμα είναι πόσο θα με καθυστερούσαν και ταλαιπωρούσαν. Καμία γραπτή απάντηση δεν πήρα. Και το ζήτημα έχει αναλάβει ο Συνήγορος του Πολίτη – που δεν ξαφνιάστηκε καθόλου απ' το ότι είχα πρόβλημα με τον εν λόγω δήμο!

Αυτό που αναφέρεται στην απόφαση 267 των πρακτικών 20/2007, που αρνήθηκαν να μου δώσουν αλλά υπάρχει στο διαδίκτυο, είναι το εξής: «Παρίσταται ανάγκη για την κατεπείγουσα συζήτηση και λήψη σχετικής απόφασης για το ως άνω θέμα, γιατί πιέζουν ασφυκτικές προθεσμίες, αφού αύριο Τετάρτη 05-09-2007 υπογράφεται η προγραμματική σύμβαση με την ΚΕΔ. Οι όροι της εν λόγω προγραμματικής σύμβασης έχουν εγκριθεί με την αριθ. 90/3-3-2007 απόφασή μας». Ασφυκτικές προθεσμίες, λοιπόν. Για την από **3 Μαρτίου 2007** συμφωνία. Διότι, όπως έλεγε και ο τίτλος του άρθρου στο ιστολόγιο όπου βρήκα το πρακτικό, «Η φωτιά τον Αύγουστο, το προσάναμα τον Μάρτιο»⁴.

Γιατί το παραθέτω αυτό εδώ τώρα; Μα, για να καταδειχτεί ότι τα ντοκουμέντα και οι αποδείξεις είναι ευπρόσδεκτα και χρήσιμα, όχι όμως απολύτως απαραίτητα όταν θέλει κάποιος να μιλήσει με βάση τη λογική. Η αλήθεια προσεγγίζεται εύκολα όταν οι άνθρωποι σκέφτονται και διαβάζουν.

* * *

Η παραπάνω εκτενής ανάλυση του Δελτίου Τύπου έγινε στο πλαίσιο της περιγραφής της κυδαιότητας που ακολούθησε τις φωτιές του Αυγούστου. Τα στοιχεία που έχω παραθέσει ως τώρα, μαζί με αυτά που πρόκειται να προ-

4. Τα αναρτημένα πρακτικά υπάρχουν στο ιστολόγιο <http://anti-thesi.blogspot.com>.

σθέσω, στοιχειοθετούν πέραν πάσης αμφιβολίας πως η κυβέρνηση είναι τουλάχιστον παγερά αδιάφορη απέναντι σε αυτό που συνέβη – το λιγότερο που μπορούμε να πούμε, διότι το πιο σίγουρο είναι ότι της ήρθε ως θείο δώρο, και το περισσότερο πως ήταν το αποτέλεσμα μιας καλά στημένης και συντονισμένης προσπάθειας. Ας προσθέσω λοιπόν και τα υπόλοιπα στοιχεία.

Κατ' αρχάς, ένα ακόμη σκάνδαλο του καλοκαιριού είναι η πρόσληψη περίπου 2.000 αγροφυλάκων στο νέο, υπό σύσταση, σώμα της Αγροφυλακής! Η προοπτική είναι να γίνουν 4.000 σε μία τετραετία. Πρόκειται για ένα ομαδικό βόλεμα «δικών τους παιδιών» που δεν πρόλαβαν να τακτοποιήσουν το 1993 και το ξεμπερδεύουν τώρα. Η αναγκαιότητα της Ελλάδας τού σήμερα: η... φύλαξη των αγρών! «Η Ν.Δ. κοιτάει μπροστά. Στο μέλλον», όπως διαφήμιζε προεκλογικά το κυβερνών κόμμα! Τη σχετική υπουργική απόφαση υπογράφει ο κ. Βύρωνας Πολύδωρας. Το άλλοθι που επικαλέστηκαν μετά τις φωτιές ήταν ότι –δήθεν– θα κάνουν δασοπροστασία... Άλλη μια χυδαία εκμετάλλευση της κοινής γνώμης και της καταστροφής: όσοι έχουν μνήμη και γνώση γνωρίζουν πως η πρόσληψή τους έχει δρομολογηθεί εδώ και δύο χρόνια.

Ταυτόχρονα, υπάρχει έλλειψη σε 4.300 άτομα από το Πυροσβεστικό Σώμα, σύμφωνα με τα υπηρεσιακά οργανογράμματα, αλλά έχει προβλεφθεί η πρόσληψη μόλις 1.300 ως τις αρχές του 2009. Συνεπώς, το ζήτημα δεν έγκειται στην οικονομική αδυναμία της κυβέρνησης. Αν ήθελε να βολέψει κάποιους δικούς της ας τους βόλευε στο Πυροσβεστικό Σώμα. Άρα, το ζήτημα είναι η απροθυμία της να εξοπλίσει την Πυροσβεστική με προσωπικό.

Υπάρχουν και άλλες σαφείς ενδείξεις που αποδεικνύουν ότι η μη προστασία των δασών δεν οφείλεται σε οικονομικούς λόγους, σε οικονομική δυσχέρεια δηλαδή του ελληνικού κράτους. Η κυβερνητική επιλογή να μην πάρει ούτε ένα ευρώ από τα σχετικά κονδύλια δασοπροστασίας της Ε.Ε. είναι η πιο ενδεικτική. Αφού η Ε.Ε. μάς έδωσε χρήματα για δασοπροστασία, γιατί δεν τα πήραμε; Χρήματα επίσης δίνει η Ε.Ε. και για την προστασία του φυσικού πλούτου, των προστατευόμενων περιοχών και των σπάνιων ειδών του ζωικού βασιλείου, όπως για την καρέτα-καρέτα και άλλα. Με την ένταξή μας σε αυτά τα προγράμματα θα λύναμε δύο προβλήματα: και της χρηματοδότησης και της ανεργίας, αφού πολλοί άνεργοι θα μπορούσαν να απασχοληθούν σε αυτά.

Επιπλέον, θα γλιτώναμε πολλά οικονομικά κόστη που έχουν επιβαρύνει τον εθνικό προϋπολογισμό χωρίς λόγο. Ποια είναι αυτά; Τα 150 εκατ. ευρώ στην επένδυση του ομίλου Κωνσταντακόπουλου και άλλα πολλά εκατομμύρια ευρώ που θα δοθούν σε άλλες «αναπτυξιακές επενδύσεις». Τα 150 εκατομμύρια ευρώ που θα δοθούν στους πυρόπληκτους της Πελοποννήσου. Το κόστος ενοικίασης πυροσβεστικών αεροσκαφών κατά τη διάρκεια των πυρκαγιών. Το κάμποσα εκατομμύρια ευρώ (το πόσα είναι ασαφές) που πλη-

ρώνουμε στα πρόστιμα της Ε.Ε. για τις παραβιάσεις της νομοθεσίας για το περιβάλλον (δηλαδή, *ορισμένοι* παραβιάζουν τη νομοθεσία και καταστρέφουν το περιβάλλον μας, και *οι πολίτες* πληρώνουν τα πρόστιμα). Και άλλα παρόμοια κόστη. Με στυγνό οικονομικό υπολογισμό. Χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν το κόστος στην κτηνοτροφία και αγροτική παραγωγή. Χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν το κόστος στο περιβάλλον. Χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν τον θάνατο τόσων ζώων και πτηνών. Χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν το κόστος ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που θα απαιτηθεί από δω και στο εξής για την αντιμετώπιση των αναπνευστικών προβλημάτων, το κόστος απ' τις πλημμύρες, το κόστος απ' την επιτάχυνση της κλιματικής αλλαγής και των ακραίων φαινομένων που θα προκαλέσει. Χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν το αισθητικό κόστος, το κόστος της ομορφιάς που χάθηκε. Χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν τον γεμάτο τοξικά υδροφόρο ορίζοντα στην Ηλεία, όπου πλέον σε πολλά χωριά αγοράζουν νερό για να πιούν. Και, χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν το κόστος του μπετόν που θα αντικαταστήσει πολλά από τα παραπάνω.

Χωρίς να σκεφτούμε όλους αυτούς τους ποιοτικούς παράγοντες, που είναι ανεκτίμητοι, απλώς και μόνο υπολογίζοντας το χρηματικό κόστος των επιλογών σε ευρώ, θα συνέφερε να επιλέξουν οι υπεύθυνοι (αυτοί που έχουν ζητήσει και αναλάβει τη σχετική αρμοδιότητα) την προστασία της φύσης.

Θα σύμφερε ποιον; Την Ελλάδα, κατά πρώτον. Και, αφού η Ελλάδα εντάσσεται στον κύκλο του κόσμου, και τον κόσμο. Ανεκτίμητη αξία. Όμως, τα χρήματα θα έπρεπε να δαπανηθούν σε πραγματικά έργα. Και τότε ίσως θίγονταν τα συμφέροντα άλλων, που δεν νιώθουν ούτε Έλληνες πολίτες ούτε πολίτες του κόσμου. Αυτών που ζουν στο κλειστό εγωκεντρικό σύστημα δύναμης και εξουσίας μιας ζωώδους φύσης που δεν έχει εξανθρωπιστεί. Διότι ο εξανθρωπισμός περιλαμβάνει την κοινωνικότητα αντιλαμβάνεται τον εαυτό ως μέρος του όλου, διατηρώντας την αυτονομία του. Ακόμα και για εγωιστικούς λόγους: χωρίς το όλον δεν μπορεί να ευημερήσει-αναπτυχθεί το επιμέρους.

Όπως, νομίζω πως, έχει επαρκώς αποδειχτεί, η παρούσα κυβέρνηση έχει επιδείξει προκλητική «αδιαφορία» για την προστασία του περιβάλλοντος, της ζωής και της παρουσίας των πολιτών της. [Ίσως θα έπρεπε να... κληθεί να καταθέσει ως ύποπτη για τους εμπρησμούς!] Φυσικά, έχει πατήσει πάνω στον δρόμο που της έστρωσε η προηγούμενη⁵ αλλά και στην ανοχή των... υπηκόων. Και γι' αυτό το πολιτικό σύστημα βρίσκεται σε αδιέξοδο: όλες οι

5. Ας μην ξεχνάμε ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. δημιούργησε μια στρατιά εργολάβων δημοσίων έργων, οι οποίοι προσδοκούν να συνεχίσουν να βγάζουν το εύκολο χρήμα. Αλλά και επίδοξους ιδιοκτήτες αυθαιρέτων, κ.ο.κ. Κάποιοι απ' αυτούς, αν δουν μια φωτιά, ενδέχεται να την... ενισχύσουν.

εγγυητικές δυνάμεις ελέγχου και υγιούς λειτουργίας του βρίσκονται σε συλλογική αποκαύνωση. Όλες.

Μερικές Ειδήσεις της Τελευταίας Στιγμής

Με βάση όλη αυτή την ανάλυση πάνω στο θέμα του περιβάλλοντος και των πολιτικών-οικονομικών επιδιώξεων, μπορεί πια ο κάθε αναγνώστης μόνος του να αξιολογήσει τη σημασία των παρακάτω ειδήσεων χωρίς περαιτέρω σχολιασμό.

• Ο Δήμος Ζαχάρως

Δύο δημοσιεύματα της ίδιας ημέρας (18 Ιανουαρίου 2008) στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* που αφορούν τον Δήμο Ζαχάρως. [Ιδιαίτερη προσοχή στις ημερομηνίες!]

Δημοσίευμα πρώτο (του Μάκη Νοδάρου):

Την έντονη αντίδραση του Συλλόγου Περιβαλλοντικής Προστασίας Ζαχάρως προκάλεσε η πρόσφατη περίεργη και με συνοπτικές διαδικασίες απόφαση της πλειοψηφίας του Δήμου Ζαχάρως, να υιοθετήσει και να εγκρίνει σε ανύποπτο χρόνο το πέρασμα της Ιόνιας Οδού μέσα (!) από το προστατευόμενο και κατεστραμμένο σε μεγάλη έκταση από τις φονικές πυρκαγιές του καλοκαιριού οικοσύστημα του Καϊάφα, και σε πλήρη αντίθεση με την απόφαση του Νομαρχιακού Συμβουλίου Ηλείας και των Οικολογικών Οργανώσεων του νομού, που προτείνουν την ανατολική χάραξη της πολυσυζητημένης οδού, προκειμένου να προστατευτεί το οικοσύστημα. [...]

Όπως σημειώνουν στην ανακοίνωσή τους τα μέλη του Συλλόγου Περιβαλλοντικής Προστασίας Ζαχάρως, εντύπωση προκαλεί η νέα απόφαση της δημοτικής αρχής της Ζαχάρως με τη μορφή του κατεπείγοντος, ... Καλούν επίσης τον δήμαρχο να ενημερώσει τους πολίτες με ποια υπουργική απόφαση τροποποιήθηκε η επίσημη χάραξη και να δώσει στη δημοσιότητα τη νέα χαρτογράφηση και την επίσημη αλληλογραφία, εάν υπάρχει, με το ΥΠΕΧΩΔΕ. Ερωτούν ακόμα, ποια είναι τα νέα δεδομένα που βασίστηκε η δημοτική αρχή, με βάση τα οποία τροποποίησε την προηγούμενη απόφαση, την οποία ουδέποτε υποστήριξε, και ποιες είναι οι οικονομικές και περιβαλλοντικές μελέτες που εκπόνησε η δημοτική αρχή, ιδιαίτερα μετά τις πυρκαγιές...

Δημοσίευμα δεύτερο:

Μια πρωτοφανής αθλιότητα σε βάρος του Περιφερειακού Ραδιοφωνικού Σταθ-

μού «Ιόνιον FM» και της «Ε» διαπράχθηκε χθες από τον δήμαρχο της Ζαχάρως, Πανταζή Χρονόπουλο, ο οποίος αρνήθηκε προφασισζόμενος αστείες δικαιολογίες να συνομιλήσει σε ραδιοφωνική εκπομπή για το μείζον θέμα της χάραξης της Ιονίας οδού, ενώ παράλληλα απαίτησε από τα μέλη της δημοτικής του παράταξης να μην επικοινωνούν με τον ραδιοφωνικό σταθμό επειδή συνεργάζεται με αυτόν ο δημοσιογράφος της «Ε» Μάκης Νοδάρος και ασκεί κριτική στις πράξεις του μέσα από την εφημερίδα και το ραδιόφωνο.

Την πρωτοφανή πράξη του Πανταζή Χρονόπουλου, η οποία παραπέμπει σε άλλες εποχές, καταδίκασαν χθες το μέλος του Δ.Σ. της ΕΣΗΕΑ Δημήτρης Τρίμης και ο πρόεδρος της ΕΣΗΕΠΗΝ Απόστολος Βουλδής. «Ο δήμαρχος δεν μπορεί να διαλέγει ΜΜΕ ανάλογα με τα γούστα του ούτε να έχει ολοκληρωτικές αντιλήψεις. Καταδικάζω με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο την ενέργειά του», ανέφερε ο κ. Τρίμης.

Στις αρχές Ιουλίου 2008 ο Μάκης Νοδάρος απολύεται ξαφνικά από την εφημερίδα Πρώτη της Ηλείας⁶! Και τρεις μήνες μετά, στα τέλη Οκτωβρίου, βγαίνει απ' το νοσοκομείο με κολάρο στον αυχένα, ύστερα από επίθεση τραμπούκων/κουκουλοφόρων.

• Η Πάρνηθα

Παραμονές Χριστουγέννων του 2007 πραγματοποιούνται αλλαγές στη διοίκηση των δασαρχείων της Πάρνηθας και της Πεντέλης. Το δημοσίευμα της Ελευθεροτυπίας, στις 4 Ιανουαρίου 2008, είναι αποκαλυπτικό:

Ως προσπάθεια ελέγχου της διοίκησης στον ευαίσθητο τομέα της διαχείρισης των δασών αποτιμάται η απόφαση της περιφέρειας Αττικής για αλλαγές στα δασαρχεία Πάρνηθας και Πεντέλης, καθώς και στη διεύθυνση αναδάσωσης. Εκφράζονται φόβοι ότι οι μετακινήσεις που έγιναν παραμονές Χριστουγέννων θα θέσουν σε κίνδυνο την εφαρμογή των προγραμμάτων αποκατάστασης των δασών από τις πυρκαγιές, καθώς ειδικά στην περίπτωση της Πάρνηθας είχαν προηγηθεί συγκρούσεις απόψεων με συναρμόδιους φορείς για την αποκατάσταση του αφανισμένου δρυμού.

«Η απόφαση αυτή μας γυρίζει πολλά χρόνια πίσω. Είναι σεβαστό το δικαίωμα της διοίκησης να κάνει αλλαγές, αλλά πρέπει να υπάρχουν όρια, ώστε να γίνεται σεβαστή η ανθρώπινη αξιοπρέπεια και να αναγνωρίζεται η προσφορά των στε-

6. Εκτενή αναφορά στην απόλυση, αλλά και στον Ξυλοδαρμό, που έχει σκοπό «να με φιμώσει και να με φοβίσει» κάνει ο ίδιος ο δημοσιογράφος στο ιστολόγιό του (<http://mnodaros.blogspot.com>).

λεχών. Στις δασικές υπηρεσίες δεν μπορεί να παροπλίζονται ικανότατα στελέχη που διαχειρίζονται σοβαρά προγράμματα», δήλωσε στην «Ε» ο Νίκος Μπόκαρης, προέδρος της Πανελλήνιας Ένωσης Δασολόγων Δημοσίων Υπαλλήλων. Αναφερόμενος στον δασάρχη Πάρνηθας Γ. Αμοργιανιώτη και στον διευθυντή αναδάσωσης Απ. Άνδρου, τόνισε πως είχαν επιφορτιστεί με το έργο της αναδάσωσης των καμένων του εθνικού δρυμού. «Η Πάρνηθα δεν είναι υπηρεσιακό ζήτημα, μας αφορά όλους», τόνισε ο εκπρόσωπος των εργαζομένων και σημείωσε πως τα έργα αποκατάστασης έχουν προχωρήσει με εντατικούς ρυθμούς και βρίσκονται σε κρίσιμη φάση. Αναφέρθηκε με θερμά λόγια στις πολύχρονες προσπάθειες και των δύο για τη σωστή λειτουργία των υπηρεσιών. «Τιμούν την ένωσή μας με το έργο τους και αποκεφαλίστηκαν χωρίς λόγο», είπε χαρακτηριστικά και προανήγγειλε προσφυγές στα υπηρεσιακά συμβούλια, αφού δεν είχαν ζητήσει να κριθούν και δεν είχαν καν ενημερωθεί για τη διαδικασία. Η Ένωση, όπως μας ενημέρωσε, συγκεντρώνει στοιχεία, γιατί ανάλογες κινήσεις έγιναν και σε άλλες περιφέρειες.

«Ο κ. Αμοργιανιώτης έχει να επιδείξει εξαιρετικό έργο και αποχωρεί από τη θέση του σε μια κρίσιμη περίοδο μετά τις πυρκαγιές της Πάρνηθας, αφήνοντας ένα τεράστιο κενό. Ελπίζουμε να έχει ισάξιο αντικαταστάτη», δήλωσε στην «Ε» ο Κώστας Λιαρίκας, υπεύθυνος προγραμμάτων του ελληνικού γραφείου του WWF. Πρόσθεσε ότι το ίδιο ισχύει και για τον διευθυντή αναδάσωσης της περιφέρειας.

Ο κ. Αμοργιανιώτης, λοιπόν, πήρε τώρα προαγωγή και μετατέθηκε στο... Δασαρχείο Αθήνας: προϊστάμενος τεσσάρων υπαλλήλων (αντί 40 δασικών στην Πάρνηθα) που θα βγάζουν κυνηγητικές άδειες και θα προσέχουν τα δάση της Αθήνας!

Ένα μήνα μετά μπλοκάρει ξαφνικά η αναδάσωση της Πάρνηθας. Όπως μετέδωσε ο ραδιοσταθμός Σκάι στις **27 Φεβρουαρίου 2008**, «στον “αέρα” είναι το σχέδιο αναδάσωσης της Πάρνηθας μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές του καλοκαιριού. Ακυρώθηκε ο διαγωνισμός που είχε προκηρύξει η αρμόδια διεύθυνση της Περιφέρειας Αττικής. Εταιρεία που συμμετείχε στον διαγωνισμό κατέθεσε ένσταση με το αιτιολογικό ότι ήταν μικρός ο αριθμός των μελών της επιτροπής που θα εξέταζε τις προσφορές. Σύμφωνα με τη νομοθεσία, η σύνθεση της επιτροπής για αυτά τα έργα θα πρέπει να είναι επταμελής. Ωστόσο οι προσφορές ελεγχθήκαν από τριμελή επιτροπή».

Ο διαγωνισμός που ακυρώθηκε λόγω της σύνθεσης της επιτροπής ήταν διεθνής και θα αφορούσε την ανάδειξη αναδόχου για τρία χρόνια. Τελικά, το συνολικό έργο χωρίστηκε σε απευθείας αναθέσεις μικρότερων έργων και προϋπολογισμών (ως 12.000 ευρώ) για δεντροφύτευση, χωρίς να έχει ακόμη οριστεί ποιος θα αναλάβει το πότισμα. Βολική η ακύρωση του διαγωνισμού;

• Ιδιωτικοποίηση πάρκων

Εδώ και μερικά χρόνια γίνεται μια συντονισμένη προσπάθεια να περιφραχτούν οι δημόσιοι χώροι πρασίνου, με απώτερο σκοπό την εμπορική αξιοποίησή τους – τόσο με εισιτήριο εισόδου όσο και με εμπορικές δραστηριότητες εντός τους (αναψυκτήρια κ.λπ.). Η μέθοδος είναι για μια ακόμη φορά η εγκατάλειψη και υποβάθμιση του χώρου προκειμένου να νομιμοποιηθεί στη συνείδηση του κόσμου η ανάγκη περιορισμού-προστασίας... Το παρακάτω άρθρο της Ναυσικάς Καραγιαννίδη είναι ενδεικτικό της μεθοδολογίας που ακολουθείται:

Το πάρκο στο Πεδίον του Αρεως, ένας πνεύμονας πρασίνου στην καρδιά της Αθήνας, έχει σχεδόν εγκαταλειφθεί. «Πριν από 15 χρόνια είχε 95 άτομα μόνιμο προσωπικό του ΥΠΕΧΩΔΕ, υπεύθυνο για τη συντήρηση, το φωτισμό και τη φύλαξή του, τώρα έχει μόνο 4 άτομα», είπε στην «Ε» ο Θοδωρής Κοκκινάκης, μέλος της Επιτροπής Αγώνα για την Προστασία του Πεδίου του Αρεως.

«Μετά τις 6 το απόγευμα δεν μπορούμε να κυκλοφορήσουμε μέσα στο πάρκο, είναι πίσσα σκοτάδι», είπε στην «Ε» η 24χρονη φοιτήτρια Φαίη Κεφαλιάκου και μέλος της επιτροπής. «Το πάρκο είναι βρώμικο, κανείς δεν φροντίζει τα δέντρα, τα γερασμένα πέφτουν κάτω», είπε στην «Ε» η 62χρονη συνταξιούχος Φωτούλα Δημαρόγκωνα, μέλος της επιτροπής.

Χθες το πρωί μέλη της επιτροπής έδωσαν ραντεβού στο άγαλμα του Κωνσταντίνου για να φυτεύσουν 30 δενδρύλλια -πικροδάφνες, λυγαριές και αγγελικές- στο χώρο ανατολικά της πλατείας του άλσους, κάτω από την πλατεία Πρωτομαγιάς. Το σημείο που επέλεξαν να γίνει η δενδροφύτευση δεν είναι τυχαίο: από εκεί θα ξεκινούσε ο ένας από τους 2 δρόμους -φάρδους 20 μέτρων(!)- που εντασσόταν στα τότε σχέδια ανάπτυξης της Υπερνομαρχίας, πριν από περίπου 6 χρόνια. Τα μέλη της επιτροπής είχαν τότε αποτρέψει με την αντίδρασή τους μια ανάπτυξη που για το σχεδιασμό της θα έπρεπε να κοπούν δέντρα.

«Είχαμε επισκεφτεί -μέλη της επιτροπής- αρχές Οκτωβρίου, την υπερνομαρχη Κωνσταντίνα Μπέη ζητώντας να δούμε τα καινούργια σχέδια ανάπτυξης. Μας είχε πει ότι προβλεπόταν να υπογραφεί σύμβαση με την εργοληπτική εταιρεία τον Νοέμβριο και ότι η ανάπτυξη θα ξεκινούσε άμεσα και θα ολοκληρωνόταν τον Δεκέμβριο του 2008, ακόμα, όμως, ούτε η σύμβαση δεν έχει υπογραφεί», είπε στην «Ε» η Μαρίνα Βήχου, διαμερισματική σύμβουλος της Ανοικτής Πόλης και μέλος της επιτροπής.

Τα μέλη της επιτροπής φώναζαν και το σύνθημα «Το πάρκο είναι του λαού και όχι τσιφλίκι του Κυριακού», αναφερόμενοι στην έκταση των 5 στρεμμ. που καταλαμβάνει ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος. «Η ΚΕΔ παραχώρησε την έκταση στον Κυριακού, αλλά όχι για να χτίσει, εκείνος όμως και έχτισε και έκοψε δέντρα», είπε στην «Ε» ο κ. Κοκκινάκης.

«Στείλαμε επιστολή στο δήμαρχο Αθηναίων τον Ιούνιο του 2007 ζητώντας την κατεδάφιση των αυθαίρετων κτισμάτων του Πανελληνίου και αναδάσωση του καταπατημένου χώρου, και τον Οκτώβριο μας απάντησαν από την Πολεοδομία του δήμου ότι δεν γίνεται λόγω έλλειψης κονδυλίων και συνεργείου κατεδάφισης. Δεχόμαστε εμείς ως επιτροπή με δικά μας έξοδα να κατεδαφίσουμε τα αυθαίρετα, αρκεί να μας καλύψει ο δήμος νομικά», είπε στην «Ε» ο κ. Κокκινάκης⁷

• Εργοστάσιο Δ.Ε.Η. μέσα σε δρυμό

Το παρακάτω απόσπασμα από άρθρο του Σάκη Αποστολάκη αφορά τη δημιουργία μονάδας ενέργειας μέσα σε δρυμό⁸!

Υδροηλεκτρική μονάδα σε περιοχή εξέχοντος φυσικού κάλλους, με μεγάλη ιστορική και αρχαιολογική αξία, όπου φωλιάζει πληθυσμός καφέ αρκούδας, στον νομό Γρεβενών, δημιουργεί το υπουργείο Ανάπτυξης.

Στην καταστροφή της περιοχής αντιδρούν τόσο οι κάτοικοι του Δήμου «Θεόδωρος Ζιάκας» Γρεβενών, αλλά και επιστήμονες του ΑΠΘ. Οι κάτοικοι προσέφυγαν στο ΣτΕ, αλλά η προσφυγή τους για αναστολή των εργασιών δεν έγινε δεκτή. Οι εργασίες ξεκίνησαν ήδη, πριν καν το θέμα συζητηθεί στο ΣτΕ και όποια απόφαση κατά του έργου θα έρθει κατόπιν εορτής. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι περιβαλλοντικοί όροι απορρίφθηκαν από το νομαρχιακό συμβούλιο Γρεβενών. Παρ' όλα αυτά, το έργο προχωράει. Το έργο γίνεται δίπλα σε καταρράκτη, στην όχθη ενός πανέμορφου φαράγγιού, σε παραπόταμο του Βενέτικου. Ηδη καταστρέφεται η όχθη, με τη δημιουργία ενός τοίχου που θα συγκρατεί τα πρανή, λέει ο δήμαρχος του Δήμου «Θεόδωρος Ζιάκας», Χρήστος Πέτρου, που πριν από μερικές μέρες έκλεισε με ένα μηχανήμα έργων τον δρόμο που οδηγεί στο φαράγγι. Παρ' όλα αυτά, ο δρόμος άνοιξε πάλι, ύστερα από εντολή του εισαγγελέα. Σε μικρή απόσταση από το συγκεκριμένο σημείο βρίσκεται η τοποθεσία Καστρί, όπου ανασκάπτεται αρχαίος οικισμός του 400 π.Χ., ενώ ακριβώς απέναντι γίνονται ανασκαφές σε αρχαίο μυκηναϊκό οικισμό, ο οποίος χρονολογείται στο 1800 π.Χ. [...]

• Κέντρο Υπερυψηλής Τάσης της Δ.Ε.Η. στην Ηλιούπολη

Συνοπτικά: η Δ.Ε.Η. δρομολογεί τη δημιουργία Κέντρου Υπερυψηλής Τάσης (Κ.Υ.Τ.) στον Υμηττό (Δήμοι Ηλιούπολης και Αργυρούπολης) προκειμένου να καλυφθούν οι αυξημένες ενεργειακές ανάγκες των Ολυμπιακών Αγώνων του

7. Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, 17 Δεκεμβρίου 2007.

8. Εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, 6 Δεκεμβρίου 2007.

2004. Το Κ.Υ.Τ., προβλεπόμενης ισχύος από 150 έως 400 KV, χωροθετείται σε απόσταση μικρότερη των ορίων ασφαλείας από τις κατοικίες (125 μέτρα από το σχολείο, π.χ.). Να σημειωθεί ότι το έργο είχε ήδη κριθεί παράνομο από το ΣτΕ με την απόφαση 67/1998 – το θέμα υπήρχε από τότε, αλλά με τους Ολυμπιακούς Αγώνες βρέθηκε μια καλή πρόφαση επείγουσας κατασκευής του⁹. Οι κάτοικοι αντιδρούν και ξεκινούν κατάληψη του χώρου το 2002 κάνοντας παράλληλα δεντροφυτεύσεις στον χώρο. Σε έξι μήνες η κατάληψη καταστέλλεται με κρατική παρέμβαση: στις 2 Μαΐου τα ΜΑΤ (οι Μονάδες Αποκατάστασης Τάξης) ανακαταλαμβάνουν τον χώρο του Κ.Υ.Τ. και οι κάτοικοι οργανώνουν πορείες διαμαρτυρίας. Το βράδυ της 15^{ης} Μαΐου 2003, τα ΜΑΤ απέκλεισαν την περιοχή και κατέστειλαν τις κινητοποιήσεις των κατοίκων με ξύλο και δακρυγόνα. «Τραβούσαν τον κόσμο μέσα απ' τις αυλές των σπιτιών μας» καταγγέλλουν κάτοικοι της περιοχής που έβλεπαν για πρώτη φορά την αστυνομία να εφορμά σε σπίτια/οικιακά άσυλα απλών πολιτών, που δεν ήταν «κουκουλοφόροι». Το τηλεοπτικό δελτίο του Alter καλύπτει με ρεπορτάζ τα γεγονότα, τα οποία ο τηλεπαρουσιαστής κ. Νίκος Ευαγγελάτος προλογίζει λέγοντας: «Νεαροί διαδηλωτές επιτέθησαν με πέτρες και ξύλα και μπουκάλια εναντίον των ΜΑΤ, οι οποίοι απάντησαν με βροχή από δακρυγόνα». Στις κινητοποιήσεις πρωτοστατούσαν κάτοικοι της περιοχής κάθε ηλικίας.

Τα ΜΑΤ παρέμειναν εκεί για δύο μήνες, μέχρι να στηθούν οι πυλώνες υπερυψηλής τάσης της Δ.Ε.Η. Μετά άρχισε ο δικαστικός αγώνας των κατοίκων. Στο μεταξύ, όμως, θα γινόταν η Ολυμπιάδα του 2004, και το έργο εγκρίθηκε στα γρήγορα, λόγω του «εθνικού στόχου», με τον συμβιβασμό να γίνει μόνο(!) για 150 KV, αντί για 400. Το 2005 το ΣτΕ κρίνει ξανά το έργο παράνομο (αποφ. 1672, 1676, 1678/3-6-2005) – ως αυθαίρετο που παραβιάζει περιβαλλοντικούς κανόνες και τη νομοθεσία για την προστασία του Υμηττού. Παρ' όλα αυτά, το Κ.Υ.Τ. παραμένει στη θέση του, μολονότι τελείωσε η Ολυμπιάδα.

Να σημειωθεί ότι ένα τέτοιο έργο σηματοδοτεί σοβαρούς κινδύνους για την υγεία των πολιτών λόγω της εκπομπής καρκινογόνων ακτινοβολιών και ραδιενεργών στοιχείων.

• Παραγωγή ενέργειας με λιθάνθρακα (I): η Καβάλα

Ας μείνουμε λίγο στο ζήτημα της κατασκευής μονάδων ενέργειας, μιας και

9. Απόφαση 47773/1353/13-3-02 του ΥΠΕΧΩΔΕ, και οικοδομική άδεια 59365/27-7-02 από την υπουργό Βάσω Παπανδρέου (στο βιβλίο του Πάνου Τότσικα, *Η άλλη όψη της Ολυμπιάδας 2004*, εκδόσεις ΚΨΜ, 2004, καθώς και στο *Εδώ Κάποτε-συμβολή στην ιστορία της Ηλιούπολης*, εκδόσεις ΚΨΜ, 2005).

έχει γενικότερο ενδιαφέρον. Επειδή οι ανάγκες μας σε ενέργεια έχουν αυξηθεί, έχει δρομολογηθεί η κατασκευή εργοστασίων παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος με βάση τον λιθάνθρακα! Δεν θέλω να επιμείνω σε επιμέρους στοιχεία για τον λιθάνθρακα· σχετικές μελέτες υπάρχουν άλλωστε πολλές. Να αναφέρω μόνο πως θεωρείται από τα πιο ρυπογόνα ορυκτά καύσιμα και γίνεται προσπάθεια να σταματήσει η χρήση του στην ευρωπαϊκή βιομηχανία. Ταυτόχρονα βέβαια προωθείται σε άλλες τριτοκοσμικές χώρες – όπως συμβαίνει με οποιαδήποτε δραστηριότητα δεν επιθυμεί ο... Πρώτος Κόσμος. Πρόκειται για περιβαλλοντικό έγκλημα δεδομένου ότι: α) η καύση λιθάνθρακα σημαίνει την παραγωγή τεράστιων ποσοτήτων αέριων ρύπων (μεταξύ άλλων, αυτών που είναι κατ' εξοχήν υπεύθυνοι για το φαινόμενο του θερμοκηπίου), και β) με την καύση λιθάνθρακα εκλύονται τεράστιες ποσότητες διοξειδίου του άνθρακα, διοξειδίου του θείου και οξειδία του αζώτου (ρύποι που μετατρέπονται σε όξινη βροχή, ιπτάμενη τέφρα κ.λπ., που σε ορισμένες συγκεντρώσεις μπορεί να προκαλέσει καρκίνους του αναπνευστικού), ιχνοστοιχεία υδραργύρου (που είναι νευροτοξικό μέταλλο και συσσωρεύεται στην τροφική αλυσίδα), ραδιενεργά ισότοπα ουρανίου και θορίου κ.λπ.¹⁰.

Μια τέτοια μονάδα ενέργειας ετοιμάζεται και για την Καβάλα. Οι κάτοικοι έχουν ξεσηκωθεί και αντιδρούν μαζικά σε αυτά τα σχέδια. Οι απαντήσεις των ιθυνόντων έχουν –όπως πάντα άλλωστε– μεγάλο ενδιαφέρον. Έτσι, «Ο πρόεδρος της ΔΕΗ, Τάκης Αθανασόπουλος, ανακοίνωσε ότι το Διοικητικό συμβούλιο της επιχείρησης θα εγκρίνει στο άμεσο μέλλον δια περιφοράς και όχι δια συνεδριάσεως την υπογραφή μνημονίου συνεργασίας με τη γερμανική RWE και τη Χαλυβουργική, για τη δημιουργία μονάδων λιθάνθρακα και φυσικού αερίου, αντιστοίχως. Όπως υποστήριξε, το διοξείδιο του άνθρακα δεν είναι ρύπος, “είναι αέριο του θερμοκηπίου και πίνεται με την πορτοκαλάδα, τη μπίρα και την κόκα κόλα”»¹¹.

Όταν τα όρια ξεπερνιούνται, μπορεί κανείς να προσβάλει τον ίδιο του τον εαυτό τόσο βάνουσα...

Η ΓΕΝ.Ο.Π.-Δ.Ε.Η., αντιδρώντας στις αποφάσεις της διοίκησης αλλά και στην αυθαιρεσία της λήψης τους, εξήγγειλε τετραήμερη απεργία.

Ταυτόχρονα, όπως αναφέρει το ίδιο δημοσίευμα, ο διευθυντής της γερ-

10. Επιπλέον στοιχεία για την υπόθεση στις ενημερωτικές ιστοσελίδες, όπως <http://oxiallokarvouokavala.wordpress.com> και <http://lithanthrakas.blogspot.com>

11. Skai.gr, 27/02/2008. [Εύχομαι να πλεονάζει η διευκρίνιση ότι:] Σαφώς και το διοξείδιο του άνθρακα είναι αέριο που υπάρχει στην ίδια τη φύση. Ρύπος γίνεται μόνο όταν υπάρχει υπερσυσσώρευση του, όπως συμβαίνει στις μέρες μας.

μανικής RWE, Jurgen Grossmann, με την οποία θα υπογράψει σύμβαση η Δ.Ε.Η., «προειδοποιεί ότι η Ευρώπη απειλείται με πολυήμερες διακοπές στην ηλεκτροδότηση εξαιτίας της ανεπαρκούς παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Συνόδευσε μάλιστα την προειδοποίησή του με το αίτημα για την κατασκευή νέων σταθμών παραγωγής». Γιατί όμως πρέπει να γίνουν αυτά τα εργοστάσια στην Καβάλα, για παράδειγμα; Την απάντηση μας δίνει άλλο δημοσίευμα: ο διευθύνων σύμβουλος της RWE Jurgen Grossmann ανακοίνωσε ότι η εταιρεία του εγκαταλείπει τον άνθρακα στη Γερμανία και στρέφεται στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. «Όσο για την επέκταση της εταιρείας, τη βλέπει σε χώρες όπως η Τουρκία, η Ελλάδα και η Ρωσία...»¹².

• Παραγωγή ενέργειας με λιθάνθρακα (2): το Μαντούδι

Ανάμεσα στις περιοχές που θέλουν *ορισμένοι* να μετατρέψουν σε νέα φυτώρια καρκινοπαθών είναι και το Μαντούδι, στη βόρεια Εύβοια. Το πλήρες ιστορικό της υπόθεσης μπορεί να το βρει κανείς στην ιστοσελίδα που δημιούργησε γι' αυτόν τον σκοπό μια ομάδα πολιτών (<http://www.kireas.org>). Ας προσθέσω κι εγώ τη δική μου οπτική, μια περίληψη της ιστορίας όπως την παρακολούθησα από κοντά. Έτυχε, βλέπετε, και το Μαντούδι βρίσκεται στον δρόμο μου για τη Λίμνη Ευβοίας. Είναι ο τόπος μου, που γλίτωσε από τις φωτιές! Και τώρα πρέπει να σωθεί απ' το κάρβουνο ξανά!

Νοέμβριος 2007: Ήμουν στη Λίμνη με την παρέα μου. Είχα πάει για Σαββατοκύριακο να ξεκουραστώ από την αδιάκοπη συγγραφή αυτού του *Πολιτικού Ημερολογίου* και να αντλήσω έμπνευση και δυνάμεις. Τυχαία, κάποια στιγμή, ένας φίλος, ντόπιος, μου λέει: «Την Κυριακή γίνεται συνάντηση των κατοίκων στο Μαντούδι για το θέμα του εργοστασίου». Αν και δεν είχα πολύ όρεξη –για ξεκούραση είχα πάει άλλωστε– αποφάσισα να πάω για να ενημερωθώ.

Πήγα λοιπόν, μαζί με την Αντιγόνη, τον Βαγγέλη και τον πατέρα μου. Αυτό που γινόταν στο Μαντούδι ήταν μια λαϊκή συνέλευση 700 δημοτών. Άμεση δημοκρατία και συμμετοχή· που είχε παρακινηθεί από μια ομάδα ανθρώπων. Τους οποίους *ορισμένοι* έβριζαν στην αρχή επειδή, όπως διατυμπάνιζαν *ορισμένοι*, αυτοί οι ενεργοί πολίτες ήταν Αθηναίοι (με καταγωγή απ' την περιοχή) και «έχουν συμφέροντα από την περιοχή». Τότε, η στάση του ίδιου του δήμου δεν ήταν ξεκάθαρη.

Τελικά, με πολύ επιμονή και επιμονή, κατάφεραν αυτοί οι 5-10 άνθρωποι να ενημερώσουν τους συντοπίτες τους για το τι σημαίνει λιθάνθρακας, αλλά και τι σημαίνουν οι νέες θέσεις εργασίας. Η εταιρεία (ΗΡΩΝ Θερμοηλεκτρι-

12. Enet.gr, 27/02/2008.

κή του ομίλου Γ.Ε.Κ.-ΤΕΡΝΑ)¹³ είχε αρχικά υποσχεθεί 500 θέσεις εργασίας και παραγωγή ρεύματος με βιομάζα. Στη συνέχεια οι θέσεις έγιναν 180 (από τις οποίες οι 80 απαιτούσαν εξειδικευμένο προσωπικό) και η βιομάζα λιθάνθρακας. Το εργοστάσιο θα γινόταν στη θέση που ήταν το εργοστάσιο Σκαλιστήρης, το οποίο είχε χρεοκοπήσει και, με προβληματικές και αδιαφανείς διαδικασίες, η χρήση του περνούσε τώρα στη νέα εταιρεία. Και η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (Ρ.Α.Ε.) έδωσε θετική γνωμοδότηση για τη λειτουργία αυτού του εργοστασίου αναφέροντας στην απόφασή της ότι δεν υπήρξαν αντιδράσεις στην περιοχή. Χωρίς όμως να έχει διαβουλευτεί με τους φορείς της περιοχής! Να σημειωθεί ότι, η ημερομηνία έναρξης για την υποβολή ενστάσεων κατά της πρότασης της εταιρείας ξεκίνησε *τρεις μέρες πριν* από τη φερόμενη ως ημερομηνία υποβολής της αίτησης της εταιρείας, όπως φαίνεται και στο έγγραφο. Και η προθεσμία είναι 15ήμερη!¹⁴ Ορθώς λοιπόν αναφέρει η Ρ.Α.Ε. ότι, «... δεν υποβλήθηκαν εμπρόθεσμα αντιρρήσεις»!

Τελικώς, αυτοί οι 5-10 άνθρωποι έπεισαν αρκετό κόσμο, αλλά και τον δήμαρχο και το δημοτικό συμβούλιο της περιοχής (καθώς και γειτονικών δήμων) και άρχισε και η επίσημη δραστηριοποίηση, αρχής γενομένης εκείνης της Κυριακής του Νοεμβρίου. Και οι πολίτες ομοφώνως τάχθηκαν κατά της δημιουργίας του εργοστασίου. Βέβαια, επειδή όλες οι σχετικές ενέργειες καθορίζονται από τους νόμους, η βούληση των πολιτών δεν θα ήταν αρκετή χωρίς τον συντονισμό τους σε μια δράση-προσφυγή κατά των διαδικασιών – στο σημείο φυσικά που ήταν τρωτές. Και σε αυτό το πλαίσιο έχουν κινηθεί οι πολίτες, που έκτοτε σύστησαν σωματείο (Περιβάλλον και Πολιτισμός Δήμου Κηρέως) με πρωτοβουλία και άμεση κινητοποίηση των αρχικών 5-10 ατόμων. Παρ' όλα αυτά, και ενώ το εργοστάσιο δεν έχει πάρει καν άδεια, έχουν αρχίσει και γίνονται κάποιες εργασίες στην περιοχή. Εργασίες που η αστυνομία δεν σταματά, αλλά και ο ίδιος ο δήμος ανέχεται για λόγους που δεν γνωρίζω.

13. Την έχουμε ξανασυναντήσει την εταιρεία αυτή σε προηγούμενο κεφάλαιο, καθώς δραστηριοποιείται και στον κατασκευαστικό-οικοδομικό κλάδο. Έχτισε, λοιπόν, το συγκρότημα πολυτελών κατοικιών στην Πάρο όπου αγόρασαν τις εξοχικές κατοικίες τους οι κ.κ. Αλογοσκούφης, Ρουσόπουλος, μεταξύ άλλων.

14. Η υποβολή των ενστάσεων άρχιζε στις 23 Μαρτίου, ημέρα Παρασκευή. Και, ω! τι σύμπτωση! Ακολουθεί Σαββατοκύριακο. Κι έτσι από τις 15 μέρες αυτομάτως αφαιρούνται οι τρεις πρώτες. Εκ των πραγμάτων. Το παράδοξο είναι ότι επισήμως η Ρ.Α.Ε. αναφέρεται σε δύο ημερομηνίες και αντίστοιχους αριθμούς πρωτοκόλλου για την αίτηση της εταιρείας: μία προγενέστερη της 23 Μαρτίου και μία μεταγενέστερη (Ι-4774/21.03.2007 και Γ1805/26.03.2007 αντίστοιχα).

ΡΑΕ ΑΡΧΕΙΟ ΑΙΤΗΣΕΩΝ ΓΙΑ ΧΟΡΗΓΗΣΗ ΑΔΕΙΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ & ΠΡΟΜΗΘΕΙΑΣ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ: 21 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2007									
Πρωτοκόλλο υ Αίτησης	Ημερομηνία Υποβολής	Φορέας	Νομός	Δήμος	Θεση	Ισχύς (MW)	Τεχνολογία	Έναρξης πρόθεσμιας	δημοσίευση ς οι
Γ'1801	19/3/2007	ΒΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ	Ευρυτανίας	ΚΤΗΜΕΝΙΩΝ	ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ	0.561	Μικρά Υδροηλεκτρικά	21/03/2007	ΕΛΕΥΘΕΡ ΟΣ - Η ΑΥΓΗ
Γ'1802	21/3/2007	B. & C. ΦΩΤΟΒΟΛΤΑΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΑΕ	Λακωνίας	ΚΡΟΚΕΩΝ	ΚΟΚΚΙΝΑΤΣΕΣ Δ.Δ. ΛΑΓΙΟΥ	1.999	Φωτοβολταϊκά	23/03/2007	Ο ΡΙΖΟΣΠΑΣ ΤΗΣ - Ο ΛΟΓΟΣ
Γ'1803	21/3/2007	ΠΑΠΑΔΟΠΙΑΝΝΑΚΗΣ Μ. ΕΠΕ	Ρεθύμνου	ΛΑΜΠΗΣ	ΚΑΣΤΕΛΛΟΣ Δ.Δ. ΑΚΟΥΜΙΩΝ	0.991	Φωτοβολταϊκά	22/03/2003	Ο ΡΙΖΟΣΠΑΣ ΤΗΣ - Η ΑΥΓΗ
Γ'1804	23/3/2007	ΜΥΤΙΛΗΝΑΙΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑ ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΑΕ (MYTILINEOS & POWER GENERATION & SUPPLY S.A.: MPOS)	Βοιωτίας	ΔΙΣΤΟΜΟΥ	ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΑΛΟΥΜΙΝΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (ΑΙΕ) ΣΤΗΝ ΘΕΣΗ ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑΣ ΔΙΣΤΟΜΟΥ	800	Μεγάλα Θ.Η.- Ανθρακας	30/3/2007	Ο ΕΛΕΥΘΕΡ ΟΣ - Η ΗΜΕΡΗΣΙΑ
Γ'1805	26/3/2007	ΗΡΩΝ ΘΕΡΜΟΗΛΕΚΤΡΙΚΗ ΑΕ	Ευβοίας	ΚΗΡΕΩΣ	ΤΙΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ "ΒΙΟΜΑΓΝ ΑΕ" ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΦΟΥΡΝΟΙ Δ.Δ. ΜΑΝΤΟΥΔΙΟΥ ΣΤΟ ΜΑΝΤΟΥΔΙ ΕΥΒΟΙΑΣ	480	Μεγάλα Θ.Η.- Λιγνίτης -Βιομάζα	23/03/2007	Η ΑΥΓΗ - Η ΕΣΤΙΑ
Γ'1806	26/3/2007	ΗΛΙΑΚΟ ΠΑΡΚΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΑΕ	Λάρισας	ΝΙΚΑΙΑΣ	ΟΚΤΑΡΙΑ Δ.Δ. ΖΑΠΠΕΙΟΥ	1	Φωτοβολταϊκά	29/03/2007	Η ΑΥΓΗ - Η ΕΣΤΙΑ
Γ'1807	26/3/2007	ΗΛΙΑΤΩΡ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΑΕ	Αιτωλοακαρνανία ς	ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ ΟΥ	ΦΟΙΝΙΚΙΑ - ΒΑΛΤΟΣ	5	Φωτοβολταϊκά	27/3/2007	Ο ΛΟΓΟΣ - Η ΕΣΤΙΑ

Εδώ να προσθέσω μια προσωπική εμπειρία, που αφορά την εμπλοκή των πολιτικών προσώπων. Την **Παρασκευή 15 Φεβρουαρίου** ο νεοσυσταθείς σύλλογος έκανε μια εκδήλωση γνωριμίας και ενημέρωσης στην Αθήνα. Η προσέλευση ήταν εντυπωσιακή και ξεπέρασε τις προσδοκίες των διοργανωτών: πάνω από 220 άτομα τίμησαν με την παρουσία τους την εκδήλωση και δήλωσαν την κατηγορηματική αντίθεσή τους στην περιβαλλοντική υποβάθμιση της περιοχής και την ενεργό συμμετοχή τους στον αγώνα. Κάποια στιγμή είδα στο πίσω μέρος της αίθουσας (όπου υπήρχαν πολλοί όρθιοι) έναν μουσάτο κύριο, ο οποίος μου τράβηξε την προσοχή: αφενός, κάτι δεν μου άρεσε πάνω του (δεν μπορώ να προσδιορίσω τι, προφανώς κάτι δεν μου άρεσε στο ύφος του), αφετέρου από κάπου τον ήξερα.

Η εκδήλωση τελείωσε κάποια στιγμή, με τους πολίτες να ζητούν από τον δήμαρχο να αναλάβει σχετικές πρωτοβουλίες. Σηκώθηκα κι εγώ για να φύγω, αφού χαιρέτησα τους διοργανωτές. Καθώς, λοιπόν, έβγαينا στον διάδρομο προς την έξοδο πέρασα δίπλα από τον δήμαρχο, τον κ. Πρόδρομο Ενωτιάδη, τον οποίο χαιρετούσε ο κύριος που είχα προσέξει νωρίτερα. Τότε, τον άκουσα να λέει του δημάρχου: «Σαλαμοποίησέ τα όλα», και τον «χτύπησε» φιλικά στην πλάτη χαμογελώντας του με αυτάρεσκη σιγουριά!

Σαλαμοποίησέ τα όλα! Αν δεν είχε τύχει να μιλήσω πριν λίγο καιρό με τον Γιώργο Χασιώτη, που με ενημέρωσε γι' αυτή τη φράση, δεν θα καταλάβαινα τι γίνεται. Στη γλώσσα όμως των πολιτικών ήταν προφανές το νόημα της φράσης. Σταμάτησα σε μικρή απόσταση και γύρισα και τους κοίταξα. Μα ποιος να είναι αυτός; αναρωτήθηκα. Ρώτησα ένα παλικάρι δίπλα μου, που επίσης τον ήξερε, αλλά δεν του ερχόταν το όνομα στο μυαλό.

- Μα αυτός είναι ο ..., ο βουλευτής του ΠΑ.ΣΟ.Κ.! μου ήρθε η αναλαμπή ξαφνικά.
- Μα ναι, βέβαια, έχεις δίκιο, είπε και ο νέος δίπλα μου. Και συνέχισε: μα τι δουλειά έχει αυτός εδώ; Αυτός είναι κατά του έργου!

• **MAT κατά εθελοντών.**

Ας δούμε άλλες δύο ειδήσεις που αφορούν την πολιτική βούληση και την κρατική αντιμετώπιση.

Είδηση πρώτη¹⁵:

Ο Γ. Καλαμαλικής, 25 ετών, εθελοντής, περιγράφει την τραυματική εμπειρία του στην Πάρνηθα:

«Το θέατρο των εξελίξεων ήταν στην περιοχή του τελεφερίκ, όπου κατέφθασα

15. Δημοσιεύτηκε στην *Ελευθεροτυπία*, στις 1 Ιουλίου 2007, μία μέρα μετά την καταστροφή της Πάρνηθας. «MAT κατά εθελοντών» είναι ο τίτλος του άρθρου.

αρκετά νωρίς (21.00). Ήμασταν 5 εθελοντές και 3 αστυνομικά όργανα (ούτε λόγος για πυροσβεστική δύναμη). Είναι πραγματικά συγκινητικό ότι δύο ώρες αργότερα ο αριθμός των εθελοντών είχε υπερπολλαπλασιαστεί. Κάτοικοι της περιοχής έσπευσαν να βοηθήσουν, αλλά και ειδικευμένοι περιπατητές, πολύ καλοί γνώστες της περιοχής. Μάταια προσπαθούσαμε να λάβουμε θετική απόκριση από τους συντονιστές για να συμμετέχουμε ενεργά. Αντιθέτως, μετά την επίσκεψη Πολύδωρα στον τόπο του εγκλήματος (γιατί περί τέτοιου πρόκειται) και τα γιουχαίσματα των παρευρισκόμενων, εμφανίστηκε μια διμοιρία των ΜΑΤ με σκοπό να αποτρέψει τη συμμετοχή μας.

»Μετά από τέσσερις ώρες αναμονής, ήμασταν πλέον πεπεισμένοι ότι δεν είχε νόημα η παραμονή μας. Άραγε ο εθελοντισμός εφαρμόζεται μόνο για τις ανάγκες των Ολυμπιακών Αγώνων; Ή μήπως δε θεωρείται βαρύτατης σημασίας εθνικό γεγονός το ότι καταφέραμε να εξαφανίσουμε την πολύτιμη για τη ζωή όλων Πάρνηθα; Τουλάχιστον ας μην επαναπαυθούμε στο γεγονός της καταστροφής και στην απροθυμία του κράτους ως σύνολο να εκμεταλλευτεί τους ευσυνειδητους πολίτες. Ας προσπαθήσουμε να ενεργοποιηθούμε μέσα από προγράμματα αναδάσωσης, ενάντια σε κάθε μελλοντική απόπειρα οικοπεδοποίησης. Οχι για εμάς, γιατί τα πρώτα αποτελέσματα μιας τέτοιας προσπάθειας θα φανούν μετά από σαράντα και πλέον χρόνια. Αλλά για τα παιδιά μας».

Είδηση δεύτερη:

Στις 27 Ιουλίου 2007 συνελλήφθησαν 27 άτομα που συμμετείχαν σε πορεία 250 πολιτών του αντιεξουσιαστικού χώρου προς το Καζίνο της Πάρνηθας. Οι διαμαρτυρόμενοι πολίτες έκαναν πορεία μέχρι το Καζίνο της Πάρνηθας, φώναξαν συνθήματα και πέταξαν συμβολικά κόκκινη μπογιά στην είσοδο του Καζίνο, που παρέμενε ανέπαφο και μάλιστα επεκτείνεται. Στη σύλληψη βοήθησαν κάποιοι «αγανακτισμένοι πολίτες» και εκπρόσωποι δήμων – των ίδιων δήμων που μήνες μετά τη φωτιά ζητούσαν άδεια έγερσης κατοικιών! Οι 27 ξυλοκοπήθηκαν από την αστυνομία (κατά τη σύλληψη αλλά και στο τμήμα) και προσήχθησαν σε δίκη κατηγορούμενοι για το κακούργημα της διακεκριμένης φθοράς ύψους 200.000 ευρώ των εγκαταστάσεων του Καζίνο αλλά και της διατάραξης της κοινής ειρήνης. Η πρώτη δίκη που είχε οριστεί για τον Οκτώβρη αναβλήθηκε καθώς δεν προσήλθαν οι μάρτυρες κατηγορίας. Στη δεύτερη δίκη, στις 11 Ιανουαρίου 2008, απαλλάχτηκαν όλοι οι κατηγορούμενοι για τα γεγονότα στην Πάρνηθα. Δύο μόνο άτομα τιμωρήθηκαν με 2 μήνες φυλακή, με αναστολή, για απείθεια προς τις Αρχές: η απείθεια συνίστατο στο ότι αρνήθηκαν να δώσουν τα στοιχεία τους κατά τη μεταγωγή τους στη Γ.Α.Δ.Α.

Ο εθελοντισμός ήταν φαίνεται μόνο για τη δωρεάν χρήση εργατικού δυναμικού στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Από τους οποίους ωφελήθηκαν ποιοι; Για να δούμε.

• Μεταολυμπιακή Αξιοποίηση (I): στο Ελληνικό

104 στρέμματα ακρογιαλιάς σε επιφανειακούς χώρους στάθμευσης σχεδιάζει ο επιχειρηματικός όμιλος που ανέλαβε την εκμετάλλευση του πρώην Ολυμπιακού Κέντρου Ιστιοπλοΐας (ΟΚΙ) για να κατασκευάσει εκεί ένα ακόμη σύμπλεγμα εμπορικών κέντρων - κινηματογράφων - κέντρων διασκέδασης - μαρίνας πολυτελών σκαφών συνολικής έκτασης 65.000 τ.μ. Για τις ανάγκες των χιλιάδων αυτοκινήτων που θα επισκέπτονται καθημερινώς το σύμπλεγμα, θα αποψιλωθεί χώρος πρασίνου με παλαιά και νεότερα δέντρα, θάμνους και γκαζόν που απλώνεται σήμερα σε μήκος σχεδόν ενός χιλιομέτρου κατά μήκος της παραλιακής λεωφόρου. Το κωμικοτραγικό είναι ότι ο τεράστιος χώρος στάθμευσης θα κατασκευασθεί σε «Ζώνη Παράκτιου Πρασίνου» όπως την αναφέρει στους συνοδευτικούς χάρτες η Μελέτη περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) που υπέβαλε η κατασκευάστρια εταιρεία Σείριος του ομίλου Πανούση. Η μελέτη, που παραδόθηκε για να εκφέρει άποψη (εντός δεκαημέρου!) ο Δήμος Ελληνικού, αποκαλύπτει χωρίς ενδοιασμούς τα σχέδια που εδώ και δεκαετίες εξυφαίνονται προκειμένου ένας ακόμη ελεύθερος χώρος να παραδοθεί τελεσίδικα σε αξιοποίηση τύπου The Mall, αφού προηγουμένως τον είχαν περιποιηθεί καταλλήλως οι μπράβοι των κέντρων διασκέδασης, τα ολυμπιακά ιδεώδη, τα σκουπίδια και η εγκατάλειψη. Ο χώρος τον οποίο μίσθωσε η «Ολυμπιακά Ακίνητα» στον όμιλο Πανούση είναι συνολικής έκτασης 425 στρεμμάτων -πρακτικά η μισή παραλία του Δήμου Ελληνικού προς την πλευρά της Γλυφάδας...

[...] Η παραλία του Ελληνικού δεν πληρώνει μόνο ολυμπιακές αλλά και χρηματιστηριακές αμαρτίες... Η προφυλάκιση του επιχειρηματία Π. Πανούση την περασμένη Παρασκευή για τις «φούσκες» δημιουργεί νέα δεδομένα: Το Δημόσιο προσδοκά μισθώματα 800 εκατ. ευρώ από πρόσωπο που κατηγορείται για βαρύτερες απάτες (66 σελίδες κατηγορητήριο). Αυτό δεν εμπόδισε τα Ολυμπιακά Ακίνητα να διαπραγματεύονται με τον επιχειρηματία και τον ίδιο να σχεδιάζει: – Χώρους στάθμευσης για 2.500 αυτοκίνητα (το γιγαντιαίο Mall στο Μαρούσι διαθέτει επισήμως 2.065 θέσεις), – κτήρια σε ύψος έως 11,5 μέτρα μπροστά στην ακτή, – ξενοδοχείο 28 δωματίων με αυτόνομες πισίνες.

Ιστορικό:

* 1930-1951: Ύστερα από ανασκαφές, η χερσόνησος του Αγ. Κοσμά χαρακτηρίζεται αρχαιολογικός χώρος μετά την ανακάλυψη ημιβυθισμένου πρωτοελλαδικού οικισμού.

* 1959: Παραχωρείται η παραλία στη Γεν. Γρ. Αθλητισμού για να δημιουργηθεί το Αθλητικό Κέντρο Αγ. Κοσμά.

* 1970: Ξεκινούν τα μπαζώματα δήθεν για να κατασκευαστεί λιμενοβραχίονας και εγκαταστάσεις κωπηλατοδρομίου. Τον αθλητισμό ακολουθεί ο «πολιτισμός» των νυκτερινών κέντρων.

* 1991: Ο Οργανισμός Αθήνας ξεκινά διαδικασίες για χωροθέτηση λιμένα-μαρίνας.

* 1998: Νέα πρόταση για δημιουργία «ολυμπιακού» νησιού πάνω στους υφάλους που βρίσκονται κοντά στην ακτή.

* 2002: Με τις ολυμπιακές προθεσμίες να πιέζουν, παραχωρείται η μισή παραλία Ελληνικού για το Ολυμπιακό Κέντρο Ιστιοπλοΐας και ξεκινούν τα έργα.

* 2005: Με νόμο αυξάνεται η συνολική επιτρεπόμενη μεταολυμπιακή δόμηση από τα 33.000 στα 62.000 τ.μ.

* 2007: Ολοκληρώνεται ο διαγωνισμός και ο χώρος παραχωρείται στην εταιρεία «Σείριος» για 45 χρόνια (με δυνατότητα παράτασης). Τα Ολυμπιακά Ακίνητα πανηγυρίζουν που το Δημόσιο θα εισπράξει από ενοίκια 800 εκ. ευρώ.

Σ.σ. Το σύντομο ιστορικό προκύπτει από μελέτες και παρουσιάσεις του Παναγιώτη Κουμουνδούρου, αρχιτέκτονα της Τεχν.Υπηρεσίας στο Δήμο Ελληνικού¹⁶.

Μόλις επέστρεψα στο σπίτι τη μέρα που διάβασα αυτή την είδηση στην εφημερίδα, ο πατέρας μου έβλεπε κάποια απογευματινή «ενημερωτική» εκπομπή στο τηλεοπτικό κανάλι Alter, όπου έπαιζε εκείνη τη στιγμή το παραπάνω ακριβώς θέμα. Κάποιος καλεσμένος σχολιαστής, ο κ. Χρ. Κώνστας, υπερασπιζόταν τα δίκαια του επιχειρηματία που ανέλαβε να φτιάξει την παραλία, το κόστος της οποίας «δεν μπορεί να πληρώνει ο φορολογούμενος πολίτης», και καταδίκαιζε το «πλιάτσικο», όπως ανέφερε, των πολιτών που διεκδίκησαν την παραλία ως δημόσιο αγαθό. Στο διπλανό παράθυρο άλλος δημοσιογράφος αντέκρουε τα επιχειρήματα του συνομιλητή του. Θα ήταν μια δίκαιη παρουσίαση των διαφορετικών απόψεων αν η σταθερή λεζάντα κάτω από τα τηλε-παράθυρα δεν έγραφε: «Ρημάζουν οι παραλίες Ελληνικού και Αγ. Κοσμά απ' όταν πέρασαν στους δήμους»!

• Μεταολυμπιακή Αξιοποίηση (2): στο Γαλάτσι

Μια σειρά κινητοποιήσεων πραγματοποιούνται τον τελευταίο καιρό στους Δήμους Γαλασίου και Νέας Ιωνίας. Οι πολίτες των δήμων αυτών αντιδρούν στην προγραμματισμένη αξιοποίηση του Ολυμπιακού Γυμναστηρίου Γαλασίου. Ας δούμε τη σχετική είδηση, όπως την περιγράφουν οι ίδιοι οι αντιδρώντες πολίτες¹⁷.

Υστερα από Πλειοδοτικό Διαγωνισμό, που πραγματοποίησε η εταιρεία «Ολυμπιακά Ακίνητα Α.Ε.», η οποία διαχειρίζεται τις 15 Ολυμπιακές εγκαταστάσεις,

16. Άρθρο του Α. Χατζηγεωργίου, *Ελευθεροτυπία*, 1 Απριλίου 2008.

το «Ολυμπιακό Γυμναστήριο Γαλατσίου» κατακυρώνεται για 40 (!!) χρόνια στην επιχείρηση «Ακροπόλ Χαραγκιώνης - Sonae - Sierra».

Πρόκειται για ακόμα ένα καραμπινάτο σκάνδαλο. Το Γυμναστήριο Γαλατσίου (εκεί γίνανε τα αθλήματα του Πινγκ-Πονγκ και Ρυθμιστικής Γυμναστικής των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004) κόστισε 65.000.000 € (!) έχει συνολική επιφάνεια 39.000 τ.μ. (κατασκευάστηκε σε ένα οικόπεδο 90.000 τ.μ.) και έχει χωροθετηθεί σε τμήμα του κτήματος Ομορφοκλησιάς (Βεΐκου) στον Δήμο Γαλατσίου. Όμως, η περιοχή αυτή είχε χαρακτηριστεί αναδασωτέα (!!) με την αριθμ. 108.424/1934 απόφαση του Υπουργού Γεωργίας, η οποία δεν έχει μέχρι σήμερα ανακληθεί ή καταργηθεί με άλλη ισοδύναμη νομική πράξη. Με λίγα λόγια, όπως τόνισε και ο ομιλητής του ΣΕΚ στη συγκέντρωση, για το φαγοπότι της Ολυμπιάδας πληρώσαμε 65 εκατ. € για ένα Γυμναστήριο που κατασκευάστηκε παράνομα σε μία αναδασωτέα περιοχή και τώρα το «χαρίζουν» στον Χαραγκιώνη για να φτιάξει ένα νέο Mall κάνοντας τσιμέντο το δάσος.

• Καισαριανή

Έριξαν τα συρματοπλέγματα από το αισθητικό δάσος Καισαριανής χθες το πρωί τα μέλη της Πρωτοβουλίας Κατοίκων Καισαριανής. Τα αγκαθωτά τεράστια συρματοπλέγματα είχαν τοποθετηθεί για να περιφράξουν την έκταση που περιβάλλει την Ιερά Μονή Ιωάννου Προδρόμου Καισαριανής. Ο μητροπολίτης Καισαριανής Δανιήλ θέλει να χτίσει εκεί, σε έκταση 680 τ.μ., νέα πτέρυγα –«πολιτιστικό κέντρο»– στο μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη. Για την ανέγερση της νέας πτέρυγας η Μητρόπολη Καισαριανής πήρε άδεια από το υπουργείο Πολιτισμού, το ΥΠΕΧΩΔΕ, το Τμήμα Περιβάλλοντος της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Αθηνών και την Περιφέρεια Αττικής. Η τελευταία μάλιστα απάλλαξε τη Μητρόπολη Καισαριανής από μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Τα μέλη της πρωτοβουλίας κατοίκων ... δεν έριξαν μόνο τα συρματοπλέγματα αλλά φύτεψαν και 5 πεύκα: η χθεσινή δενδροφύτευση ήταν η δική τους απόφαση στη δασοκτόνα, όπως τη χαρακτήρισαν, ενέργεια του μητροπολίτη Δανιήλ να ξεριζώσει τα πεύκα που είχαν φυτέψει εκεί τον Σεπτέμβριο οι κάτοικοι μαζί με το δήμαρχο Καισαριανής Σπύρο Τζόκα και να τοποθετήσει συρματοπλέγματα. Στη δενδροφύτευση τότε, όπως υποστηρίζουν οι κάτοικοι, ο μητροπολίτης είχε φέρει την Αστυνομία, κάτι που έγινε και χθες¹⁷.

• Αεροπλάνα, πλοία και τουρισμός.

Οι προβλέψεις των περιβαλλοντικών οργανώσεων καθώς και της βιομηχανί-

17. Η είδηση δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα <http://www.protgenvp.blogspot.com>

18. Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 25/02/2008..

ας εκτιμούν πως οι αερομεταφορές αντιστοιχούν στο 2% - 4% των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Λαμβάνοντας υπόψη πρόσφατα στοιχεία που αναφέρονται σε διπλασιασμό των ταξιδιωτών μέχρι το 2020, η διεθνής κοινότητα ενδεχομένως να ήθελε να επανεξετάσει την απουσία του αεροπορικού και ναυτιλιακού κλάδου από τους στόχους του πρωτοκόλλου του Κιότο¹⁹.

• Οι παγετώνες.

Ο παγετώνας Γιάκομπσαφν, της Γροιλανδίας, ο δεύτερος μεγαλύτερος στον κόσμο, έχει υποχωρήσει κατά δέκα χιλιόμετρα. Μάλιστα, η ταχύτητα ροής του έχει αυξηθεί στα 40 μέτρα την ημέρα (το 2005), από μισό μέτρο την ημέρα που ήταν η συνήθης ροή των παγετώνων μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα! Η αυξημένη ροή έχει ως αποτέλεσμα το αδυνάτισμα του παγετώνα, με αποτέλεσμα την επαπειλούμενη εξαφάνισή του. Να σημειωθεί ότι οι παγετώνες θεωρούνται οι βασικότεροι διαμορφωτές της μορφολογίας της γης (στις περιοχές όπου εξελίσσονται), ενώ οι πάγοι γενικώς αποτελούν τη βασικότερη δύναμη διαμόρφωσης των κλιματικών αλλαγών καθώς από την παρουσία τους ρυθμίζεται η ποσότητα θερμότητας που παραμένει στη γη.

Παρόμοιες ειδήσεις μάς καθιστούν ολοένα και πιο ανήσυχους:

- «Οι αρκτικοί πάγοι έλιωσαν με αναπάντεχα ταχείς ρυθμούς κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού σε έκταση διπλάσια εκείνης της Βρετανίας».
- «Το πέρασμα ΒΔ προς την άκρη του Καναδά είναι τώρα πλήρως πλωτό».
- «Η Αρκτική έχει χάσει περίπου το 1/3 των πάγων της, όπως αποδεικνύουν δορυφορικές λήψεις που ξεκίνησαν εδώ και μία 30ετία».
- «Με τα συγκεκριμένα δεδομένα, οι αρκτικοί πάγοι αναμένεται ότι θα έχουν λιώσει μέχρι το 2030».
- «Η συγκέντρωση του διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα αυξήθηκε κατά 35% ταχύτερα από ό,τι αναμένετο το 2000».
- «Δυσκολία των δασών και των ωκεανών να απορροφήσουν του ρύπους». Ενδεικτικά, η ποσότητα του CO₂ που απορροφούν οι ωκεανοί εμφανίζεται μειωμένη στο ήμισυ την περίοδο 2000-2005 σε σχέση με τα μέσα της δεκαετίας 1990. Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι η βελτίωση που παρατηρούνταν επί 30 χρόνια στην ένταση της χρήσης υδρογονανθράκων σταμάτησε το 2000».
- «Το διοξείδιο του άνθρακα, εμφανίζει πρωτόγνωρη και επιταχυνόμενη συσσώρευση».

19. Εφημερίδα Καθημερινή, 04/04/2008.

- «Η νέα αυτή αύξηση του διοξειδίου του άνθρακα χειροτερεύει τα πράγματα, προκαλώντας αυτό που οι φυσικοί αποκαλούν “θετική ανάδραση” κι έχει να κάνει με φυσικούς μηχανισμούς που αντί να «ψύχουν» την ατμόσφαιρα, τη θερμαίνουν ακόμη παραπάνω».
- Ο περιβαλλοντολόγος Κρέιγκ Ουάλας, του Ερευνητικού Κέντρου Tyndall (Βρετανία), πιστεύει ότι «το περιθώριο να σταματήσουμε την κλιματική αλλαγή εξέπνυσε στη δεκαετία του ‘80» και ότι αυτό που μένει «είναι να την απαλύνουμε όσο μπορούμε».

• Τα δάνεια

Στις **31 Οκτωβρίου 2007**, σε πρωινή εκπομπή της Ν.Ε.Τ., οι παρουσιαστές ενημέρωναν ότι η Ελλάδα είναι στην 40ή θέση παγκοσμίως σε κατά κεφαλήν κατανάλωση πετρελαίου. Και αφού ανέπτυξαν αυτό πέρασαν στο αμέσως επόμενο θέμα: «Τα δάνεια θέρμανσης των τραπεζών και πώς να τα αποκτήσετε»...

• **Τέλος**, επειδή όλα είναι κύκλος, να κλείσω με το εξής. Πολλές ειδήσεις και γεγονότα που εξετάζουμε ως σημαντικά και ενδεικτικά σε μια περίπτωση, ενδέχεται να έχουν σημαντικές συνέπειες και σε άλλους τομείς κατά απρόβλεπτο, φαινομενικά, τρόπο. Έτσι και εδώ. Στην αρχή αυτού του *Ταξιδιού*, στο πρώτο κεφάλαιο, αναφέρθηκε ότι οι τράπεζες αναλαμβάνουν πλέον τον ρόλο ενδιάμεσου στην αξιοποίηση κοινοτικών κονδυλίων μέσω των επιδοτήσεων σε τουριστικές και μεταποιητικές επιχειρήσεις. Ο ρόλος των τραπεζών όμως δεν σταματά εκεί. Σύμφωνα με άλλο δημοσίευμα, με τίτλο «Τράπεζες δημοσίων έργων»:

Η διεκδικούμενη «πίτα» των δημόσιων έργων έχει μεγαλώσει και μαζί της τα προσδοκώμενα κέρδη τραπεζών και κατασκευαστικών: περισσότερα από 12 δισεκατομμύρια ευρώ αυτοχρηματοδοτούμενων έργων, μικρών και μεγάλων, περιμένουν «ανάδοχο» μέσα στη διετία 2006-2007. Όμως, το σενάριο που έχουν εισαγάγει οι δύο υπουργοί, Γ. Σουφλιάς και Γ. Αλογοσκούφης, στην παραγωγή δημόσιων έργων -πέραν εκείνων του ΚΠΣ- έχει κάνει τη διεκδίκηση των έργων υπόθεση μόνο για ισχυρούς «παίκτες», καθώς η χρηματοδότηση των έργων αυτών πέφτει πλέον στις πλάτες των ιδιωτικών κεφαλαίων. Οι «μικροί» πλέον βρίσκονται εκτός μάχης και οι «μεγάλοι» υποχρεώνονται να γίνουν ακόμα ‘μεγαλύτεροι’ για να αντέξουν τον ανταγωνισμό, με τον πρώτο λόγο να τον έχουν πλέον οι τράπεζες. [...] Η κυβέρνηση έχει μετατοπίσει ολόκληρο το σύστημα παραγωγής και χρηματοδότησης των δημόσιων έργων... από τον προϋπολογισμό, στις τράπεζες και στα επενδυτικά funds. [...] Η απόδοση των κεφαλαίων τους υπολογίζεται ότι θα κινείται από 15% έως και πάνω από 20% ετησίως.

Πουθενά αλλού δεν υπάρχει εγγυημένη απόδοση κεφαλαίων σε τόσο υψηλά ποσοστά και γι' αυτό τα αυτοχρηματοδοτούμενα έργα και τα ΣΔΙΤ θεωρούνται 'μάννα εξ ουρανού' για τράπεζες και επενδυτές ... Θα αφορά δε τόσο το πακέτο «αυτοχρηματοδοτούμενων» έργων όσο και τα «μικρά» δημόσια έργα, όπως σχολεία, νοσοκομεία και υποδομές της τοπικής αυτοδιοίκησης που θα γίνουν με συμπράξεις ιδιωτικού και δημόσιου τομέα (ΣΔΙΤ)²⁰.

Το άρθρο αναφέρεται προφανώς στην προνομιακή αντιμετώπιση των τραπεζών και στα ολοένα αυξανόμενα κέρδη τους. Αυτό είναι προφανές. Εμείς όμως εδώ συζητούσαμε κυρίως για ειδήσεις που έχουν να κάνουν με το περιβάλλον. Χωρίς ιδιαίτερες αναλύσεις, το ζήτημα σχηματικά έχει ως εξής:

- κέρδη των τραπεζών από τα δημόσια έργα → λίγοι ανάδοχοι έργων που ισχυροποιούνται → κόψιμο δέντρων για να περάσουν οι νέοι δρόμοι → στρώσιμο με πίσσα, από δεκάδες μηχανήματα που, καίγοντας βενζίνη, θα ετοιμάζουν το έδαφος για νέα οχήματα → υποβάθμιση του περιβάλλοντος → κέρδη τραπεζών από δάνεια προς ανέγερση κατοικιών/ ξενοδοχείων στις υποβαθμισμένες περιοχές, κ.ο.κ.

Βέβαια, το ίδιο σχήμα είχαμε και με τα δάνεια:

- κέρδη τραπεζών → οι τράπεζες δίνουν δάνεια κατοικίας → οι δανειολήπτες ενισχύουν τη ζήτηση οικοδομικών κατασκευών → ο κλάδος οικοδομών ενισχύεται καθώς συρρικνώνονται τα δάση → τα κέρδη των τραπεζών ενισχύονται από την αυξανόμενη οικοδομική δραστηριότητα... Κ.λπ., κ.λπ.

Ας το δούμε και σε ένα άλλο παράδειγμα, όπου συνωστίζονται περισσότεροι ακόμα παράγοντες: στην υποθαλάσσια αρτηρία της Θεσσαλονίκης, το πιο παράλογο έργο που έχει σχεδιαστεί σ' αυτή τη χώρα. Προσέξτε: σχεδιάζουν να δώσουν 400 εκατομμύρια ευρώ για να συνδέσουν υποθαλάσσια τη μια άκρη της πόλης με την άλλη, σε μια πόλη 1-1,5 εκατομμυρίου κατοίκων! Όσο για το μποτιλιάρισμα των αυτοκινήτων στις εξόδους της αρτηρίας, σχεδιάζονται διανοίξεις δρόμων που θα εξυπηρετήσουν το έργο. Όλα βέβαια δείχνουν πως το έργο έχει σχεδιαστεί με προχειρότητα, καθώς ήδη απαιτούνται επανασχεδιάσεις που θα επιβαρύνουν το κόστος του κατά 40 εκατομμύρια ευρώ. Αλλά, όμως, το έργο αυτό αποτελεί τη σημαία της... όμορφης Θεσσαλονίκης.

Επιγραμματικά, ας δούμε ποιοι παράγοντες καθορίζουν το έργο. Πρώτον, η γενική σχεδίαση της ανάπτυξης της χώρας που στηρίζεται στο μπετόν.

20. Άρθρο των Γ. Αγγέλη και Κ. Λάμπρου, στο ένθετο «Οικονομία» της εφημερίδας Ελευθεροτυπία, 29/01/2006.

Δεύτερον, η προώθηση της χρήσης του αυτοκινήτου αντί για τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Τρίτον, η κερδοφορία για τις τράπεζες και τους κατασκευαστικούς ομίλους – και φυσικά ο όμιλος Μπόμπολα βρίσκεται στην ανάθεση του έργου (αυτός θα μπορούσε να είναι ένας επιπλέον παράγοντας)! Τέταρτον, «μεγάλα έργα θα γίνουν επιτέλους(!) στη Θεσσαλονίκη μας», που μέχρι τώρα όλα γίνονται στο... «Ψευδοκράτος των Αθηνών», όπως λένε ορισμένοι. Ποιο είναι το τέταρτο στοιχείο λοιπόν; Ο τοπικισμός: η άλλη όψη του εθνικισμού. Το ύστατο επιχείρημα: στο όνομα του δικού τους «εχθρού» (της Αθήνας), οι Θεσσαλονικείς πείθονται για το πιο παράλογο έργο στην πρόσφατη ιστορία της χώρας. Ο εθνικισμός/τοπικισμός ξέρει πάντα να εκμεταλλεύεται τα εθνικά/τοπικά κόμπλεξ και συναισθήματα για να χειραγωγή τη λογική. Πάντα!

* * *

Κάπου εδώ θα σταματήσω. Οι σχετικές ειδήσεις είναι πάρα πολλές. Και υπάρχουν παντού. Ο ιδιοκτήτης ιχθυοκαλλιέργειας που επέκτεινε τη μονάδα του πέραν των ορίων που έθετε η άδειά του. Ο λιμενικός που έκανε αυτοψία ύστερα από καταγγελία και επέβαλε ένα απλό διοικητικό πρόστιμο. Οι επιτήδευτοι που παίρνουν κοινοτικά κονδύλια για να φτιάξουν, δήθεν, ένα δασικό μονοπάτι που σύντομα έχει γίνει δρόμος. Για τις ανάγκες του οποίου έκοψαν δέντρα. Και μετά στο ίδιο σημείο αναδασώνουν, για να πάρουν τη σχετική επιδότηση! Και άλλα πολλά. Εδώ αρκέστηκα σε αυτές που έχουν δει το φως της δημοσιότητας, χάριν ευκολίας. Άλλωστε, σημασία δεν έχουν τα επιμέρους γεγονότα, αφού σε κάθε περίπτωση ακολουθείται η ίδια μεθοδολογία που έχω περιγράψει ως τώρα, με ελάχιστες παρεκκλίσεις. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ανέπτυξα με λεπτομέρειες την περίπτωση των Π.Ο.Τ.Α. της Πύλου: για να δείξω τη μεθοδολογία που ακολουθείται ώστε να μπορεί ο αναγνώστης να αναγνωρίσει παρόμοια συμβάντα από μια μικρή λεπτομέρεια που τυχόν θα ακούσει στο μέλλον.

Α, να μην ξεχάσω! Οι Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, που είναι απαραίτητες(;) για την υλοποίηση ενός έργου, πραγματοποιούνται από τον ίδιο τον ενδιαφερόμενο επενδυτή. Δηλαδή, από ιδιώτη που αναλαμβάνει τη μελέτη, για λογαριασμό του επενδυτή. Βέβαια, μετά ελέγχονται ενδελεχώς από την αρμόδια υπηρεσία, λέει...

Και το Γεγονός που δεν Έγινε Είδηση Ποτέ!

Στις 24 Μαρτίου 2008 πραγματοποιήθηκε στην Αρχαία Ολυμπία η τελετή αφής της Ολυμπιακής φλόγας. Μεγάλο επικοινωνιακό γεγονός. Κι όλα έπρεπε

να είναι τέλεια. Και, φυσικά, το καμένο δάσος να μην φαίνεται καμένο. Η σκόνη έπρεπε για μια ακόμη φορά να κρυφτεί κάτω απ' το χαλί. Η αναδάσωση της περιοχής, φυσικά, όσο και να είχε προχωρήσει (υποθετικά μιλώντας), δεν θα ήταν δυνατόν να κρύψει το καρβουνιασμένο χώμα. Οι ιθύνοντες όμως βρήκαν τη λύση.

– Λίγες μέρες πριν την τελετή στην Αρχαία Ολυμπία έριχναν πράσινη μπογιά με μεγάλα ποτιστικά μηχανήματα πίσω στον λόφο, μου είπε μια γνωστή.

– Πού το ξέρεις; τη ρώτησα.

– Μα, δούλευε ο αδελφός μου εκεί. Το είδε με τα μάτια του.

Όπως ήταν αναμενόμενο, επικοινωνήσα με τον αδελφό της σε μια προσπάθεια επιβεβαίωσης και τεκμηρίωσης του γεγονότος. Αυτός μου επιβεβαίωσε τα όσα είπε η αδελφή του, και πρόσθεσε:

– Το βλέπαμε αυτό και είχαμε απορήσει όλοι μας. Κάποια στιγμή, και επειδή είχαμε αρχίσει να το συζητάμε έντονα και να ρωτάμε πώς και τι, μας είπε κάποιος απ' τους υπεύθυνους ότι πρόκειται για λίπασμα που έχει αυτό το χρώμα.

– Έχεις τραβήξει τίποτα φωτογραφίες που να φαίνεται αυτό που λες;

– Όχι. Όμως, και μέρες μετά αφότου έριχναν το υποτιθέμενο λίπασμα, οι κορμοί και τα βράχια είχαν πάνω τους πράσινο χρώμα!

Προσπαθώ να επαληθεύσω την πληροφορία με ντοκουμέντα. Τα οποία δεν βρίσκονται. Όμως, η κουβέντα που είχα με έναν άλλον γνωστό μου, παραγωγό και σκηνοθέτη, αποδείχτηκε αποκαλυπτική.

– Θανάση, έχεις υπ' όψιν σου κανέναν που να ήταν στην Ολυμπία την περίοδο της τελετής αφής της Ολυμπιακής φλόγας;

– Μα, ήμουν εκεί με το συνεργείο και τραβούσαμε πλάνα.

– Σοβαρά μιλάς; Έχεις και πλάνα από τους γύρω λόφους; [Του εξηγώ με λίγα λόγια τι είναι αυτό που ψάχνω]

– Νομίζω πως δεν έχω αυτό που ζητάς. Η αλήθεια είναι ότι υπήρχε ένα έντονο πράσινο χρώμα στον λόφο, πίσω απ' το σημείο της τελετής, αλλά εμείς δεν είχαμε πρόσβαση εκεί. Και στην πραγματικότητα, τα πλάνα που έχουμε είναι πολύ λίγα, και αυτά τα τραβήξαμε ημι-παράνομα.

– Γιατί; ενίσταμαι απορημένη.

Κι εδώ μπαίνουμε σε ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο της κουβέντας. Παρεμπιπτόντως.

– Γιατί δεν επιτρεπόταν σε κανένα κανάλι να κάνει λήψεις. Τα αποκλειστικά δικαιώματα τα έχει η Ε.Ρ.Τ. και το αντίστοιχο κινέζικο κανάλι για την κάλυψη των γεγονότων σχετικά με τους Ολυμπιακούς. Δεν επιτρεπόταν κανείς άλλος να τραβήξει. Βέβαια, όσοι ήμασταν εκεί τραβούσαμε. Μάλιστα, τα ξένα πρακτορεία έδειξαν στο εξωτερικό πλάνα από τη μανούρα που έγινε.

- Τι έγινε δηλαδή;
- Να, όταν ήταν να μιλήσει ο εκπρόσωπος της κινεζικής αντιπροσωπείας, σηκώθηκαν 2-3 Θιβετιανοί, από τους Δημοσιογράφους χωρίς Σύνορα, οι οποίοι με κάποιον τρόπο βρήκαν πρόσκληση και είχαν χωθεί ανάμεσα στους Κινέζους προσκεκλημένους. Τότε άνοιξαν ένα πανό όπου οι Ολυμπιακοί κύκλοι ήταν με χειροπέδες και άρχισαν να διαμαρτύρονται για την κινεζική κατοχή του Θιβέτ. Αμέσως μπουζουριάστηκαν από την αστυνομία. Και η τελετή συνεχίστηκε σαν να μην έγινε τίποτα.
- Η Ε.Ρ.Τ. δεν έδειξε τίποτε απ' όλα αυτά που λες.
- Φυσικά όχι. Γιατί ο μονοπωλιακός έλεγχος της πληροφορίας δεν γίνεται μόνο για τα λεφτά. Γίνεται και για τη φήμωση...
- Κι εσείς που ήσασταν;
- Εμείς, όπως και τα λοιπά κανάλια, ήμασταν πιο μακριά, πίσω από ένα συρματοπλέγμα. Μάλιστα, είχε πλάκα γιατί ήταν δίπλα μου ένας Κινέζος, ένα θηρίο, για ασφάλεια. Και όταν τον ρώτησα «τι έγινε, ποιοι είναι αυτοί», σήκωσε τους ώμους αδιάφορα. Τον Κινέζο έκανε ο... Κινέζος! λέει γελώντας ο Θανάσης.
...Τον διπλανό μου δημοσιογράφο, για να σοβαρευτούμε, τον συλλάβανε.
- Γιατί;
- Ε, όταν έγινε η φασαρία συνέλαβαν και όσους τους φαινόntonταν περίεργοι. Αυτός ήταν Ινδός, ξέρεις με το τουρμπάνι και όλα... Οι δικοί μας οι βλαχόμπατσοι είδαν τουρμπάνι και άρχισαν να περνάνε χειροπέδες...
...Πάντως, για την αναδάσωση που λες, εγώ παρατήρησα ένα πράσινο, σαν δίχτυ, με το οποίο είχαν καλύψει τα πάντα. Τίποτα δεν θύμιζε καμένη γη. Ούτε καν μύριζε. Το μέρος ήταν τέλεια μακιγιαρισμένο. Για τη γιορτή.

Ρώτησα έναν γεωπόνο για το πράσινο λίπασμα. Μου είπε ότι τα λιπάσματα βγαίνουν σε διάφορα χρώματα – πράσινο, κόκκινο, κ.λπ. Όμως, απορροφώνται. Δεν αφήνουν χρώμα στους κορμούς και το χώμα...

Μια μικρή αναφορά βρήκα για το θέμα του πράσινου «λιπάσματος» από τους δημοσιογράφους Μάκη Νοδάρo και Χριστίνα Παπασταθοπούλου²¹. Όμως το συμβάν δεν έγινε ποτέ Είδηση – απ' αυτές που κρίνουν *ορισμένοι* ότι «συγκλόνισαν το πανελλήνιο»...

21. Δημοσιεύτηκε στην *Ελευθεροτυπία* στις 24/3/2007

Εν Κατακλείδι...

Στις αρχές Νοεμβρίου 2007 πήγα ξανά στη Λίμνη. Έντονη μου βγήκε φέτος η ανάγκη της φύσης. Είμαι με την Αντιγόνη και επιστρέφουμε στην Αθήνα με το αυτοκίνητό της. Καθώς ανηφορίζουμε το βουνό προς τον Άγιο, ο δρόμος έχει πολύ ομίχλη και τα αυτοκίνητα μπροστά μας έχουν κόψει ταχύτητα. Το ίδιο φυσικά κάνουμε κι εμείς. Χαλαρώνω στο κάθισμα της συνοδηγού, ακούω τη μουσική και φεύγω με το βλέμμα έξω απ' το παράθυρο. Είναι όμορφο αυτό το τοπίο. Η πυκνή βλάστηση, τα ψηλά πεύκα που αγκαλιάζουν το ένα το άλλο. Και η ομίχλη να δίνει μια θεατρική διάσταση στο τοπίο.

Καθώς χαζεύω την εικόνα, συλλογιέμαι πόσο «τυχερή» είμαι που δεν κάρηκε αυτό το βουνό. Επειδή τότε η εκδρομή μου προς το χωριό θα περνούσε μέσα απ' το νεκροταφείο ενός αγαπημένου τόπου. Όμως, οι σκέψεις μου αυτές κάνουν το τοπίο έξω απ' το παράθυρο να μεταλλάσσεται. Σαν σε ταινία όπου το όνειρο εναλλάσσεται με την πραγματικότητα τόσο έντονα που δεν μπορείς πια να τα ξεχωρίσεις. Τα δέντρα ξαφνικά χάνουν την πρασινάδα τους, τα κλαδιά απογυμνώνονται. Μαύρα, ξερά απομεινάρια στέκονται τώρα μέσα στην ομίχλη! Μα τι έχω πάθει; Γιατί δεν μπορώ να απολαύσω το δικό μου πράσινο που έχει γλιτώσει; Γιατί η εικόνα χαλάει απ' την επεξεργασία του μυαλού μου;

Αναρωτιέμαι αν είμαι εγώ τόσο βαθιά επηρεασμένη από την τραυματική εμπειρία ή είναι κι άλλοι. Και διαπιστώνω πως δεν είμαι μόνη μου μέσα σε αυτή την έντονη θλίψη και οργή – αν και αυτή η... συντροφικότητα δεν είναι καν παρήγορη. Διαπιστώνω σιγά-σιγά αλλαγές στους ανθρώπους. Λες και το καλοκαίρι που πέρασε έφερε ένα μεγάλο συλλογικό τραύμα στην ψυχή των Ελλήνων. Υπάρχουν πολλοί τρόποι να ερευνήσω και να αποδείξω αυτό που λέω. Αλλά, θα προτιμήσω τον πιο άμεσο και ταυτόχρονα ενδεικτικό.

Ανέκδοτο:

- Πώς θα στείλει ο Καραμανλής την Ολυμπιακή φλόγα στους Αγώνες του Πεκίνο;
- Από δέντρο σε δέντρο!

Καλό, ε; Ο λαός μας βγάζει πολύ ωραία ανέκδοτα όταν συμβαίνει κάτι κακό. Το χιούμορ και η σάτιρα είναι μέσα άμυνας του ψυχισμού, ψυχολογικές διεργασίες που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος για να διαχειριστεί και να ξεπεράσει το άγχος του, τη στεναχώρια του... «Να ξορκίσει το κακό», που λέμε. Γι' αυτό, για παράδειγμα, στις κηδείες συχνά πιάνει νευρικό γέλιο τους παρευρισκόμενους. Στην Ελλάδα, λοιπόν, η φαντασία του λαού αυτού έχει δημιουργήσει μια σειρά από ανέκδοτα μαύρου χιούμορ που λειτουργούν ως

ξόρκι για την καταστροφή. Όσο πιο τραγικό το γεγονός, τόσο πιο πολλά και δυνατά τα ανέκδοτα. Σε σεισμό, σε πλημμύρα, σε ακρωτηριασμό, σε μαζικό ατύχημα... Σχεδόν από την επόμενη κιόλας μέρα. Αφού πάντα απορούσα: πότε πρόλαβαν και τα σκέφτηκαν και τα κυκλοφόρησαν κιόλας;

- Γιατί ο μικρός Ανδρέας δεν μπορεί να παραγγείλει πίτσα;
- Γιατί δεν ξέρει σε ποιον όροφο είναι! έλεγαν για τον διασωθέντα πιτσιρικά που είχε εγκλωβιστεί σε πολυκατοικία μετά από σεισμό.
- Γιατί η μικρή Αννούλα δεν μπορεί να κάνει κούνια με τα άλλα παιδάκια;
- Γιατί δεν έχει χέρια! σε μια άλλη τραγική περίπτωση.

Όχι, όμως, μόνο σε φυσικές καταστροφές, αλλά και σε περιπτώσεις καυτηρίασης πολιτικών καταστάσεων ή ανθρώπινων συμπεριφορών.

- Πώς κατεβάζεις έναν μαύρο από το δέντρο;
- Κόβεις το σκοινί!
- Πώς ξεκινά μια αλβανική συνταγή μαγειρικής;
- Κλέβεις πέντε αυγά...

Αυτά και άλλα πολλά. Που δεν λέγονται συνήθως από έλλειψη σεβασμού –το αν για ορισμένους είναι πράγματι αστεία και διασκεδαστικά είναι άλλο θέμα– αλλά λόγω της ψυχολογικής ανάγκης που γεννά το τραγικό, λόγω της ανάγκης καυτηρίασης της Ιστορίας, κ.ο.κ.

Τι συνέβη αυτή τη χρονιά; Μια τεράστια οικολογική καταστροφή. Και όχι μόνο. Καταστροφή στην οποία η κυβέρνηση πρόσφερε και άπειρες αφορμές για χλευασμό της κατάστασης. Όλα ήταν ιδανικά για την παραγωγή ανεκδοτολογίας. Όμως, κανένα ανέκδοτο δεν ακούστηκε. Τον πρώτο μήνα μετά τις φωτιές απόλυτη σιωπή. Τσιμουδιά!

Ένα μήνα μετά κάποιος μου λέει το αστεϊάκι για τη Ζαχάρω (που έγινε... καραμέλα) και προς τα τέλη Οκτωβρίου μου είπαν το ανέκδοτο που ανέφερα παραπάνω. Πολύ πετυχημένο, μα την αλήθεια! Στο μεταξύ είχε ειπωθεί από τον Λαζόπουλο το γνωστό σε κάθε περίπτωση: ότι ο Μητσοτάκης, λέει, θα πήγαινε περιοδεία στην Πελοπόννησο! Αλλά αυτό είναι πανταχόθεν σχόλιο για τον επίτιμο. Έτσι, λοιπόν, το ανέκδοτο για την Ολυμπιακή φλόγα είναι το μοναδικό που έχει φτάσει, όχι μόνο στ' αυτιά μου αλλά και σε όσους γνωρίζω. Επιπλέον, δεν είναι διαδεδομένο, το γνωρίζουν λίγοι και, πράγμα πρωτάκουστο, αποφεύγουν να το αναπαράγουν!

Οι Έλληνες δεν είχαν διάθεση να αστειευτούν με αυτό το γεγονός. Δεν ήθελαν καν να το υπενθυμίζει ο ένας στον άλλον, έστω κι έτσι. Άλλωστε, τα ανέκδοτα είχαν κυκλοφορήσει με επίσημο τρόπο από τα χείλη του πρωθυπουργού και της κυβέρνησής του. Οπότε, με τόσο «προχωρημένη» κυβέρνηση, το χιούμορ του λαού περισσεύει! Όμως, αυτό σημαίνει ότι δεν έχει πραγματοποιηθεί η διοχέτευση και η εξωτερίκευση του άγχους, της στεναχώριας

και της οργής του λαού. Παραμένει το τραυματικό γεγονός ως ένα συλλογικό τραύμα. Και, μάλλον, είναι σαν βόμβα έτοιμη να σκάσει με οποιαδήποτε αφορμή. Αυτό, βέβαια, δεν είναι απαραίτητως κακό!

Η απουσία ανεκδότων είναι μια ένδειξη, απόδειξη θα την έλεγα καλύτερα, της έντονης στεναχώριας και οργής που μοιράζονται οι Έλληνες. Υπάρχουν και άλλες σαφείς ενδείξεις. Η μία είναι η διάχυτη αίσθηση κόπωσης που διαπίστωσα σε πολλούς ανθρώπους με τους οποίους μίλησα. Κατά τη διάρκεια του Σεπτεμβρη συνήθως όλοι είναι χαρούμενοι και ανανεωμένοι από τις καλοκαιρινές διακοπές τους. Όχι αυτή τη χρονιά: ενώ όλοι είχαν μόλις γυρίσει από τις καλοκαιρινές διακοπές τους, ήταν μουρτζούφληδες και στεναχωρημένοι, και με έντονη ανάγκη... ξεκούρασης και διακοπών! Κι ας είχαν μόλις επιστρέψει. Ήταν σαν να μην έφυγε κανείς για διακοπές αυτό το καλοκαίρι. Και οι περισσότεροι ήταν μέσ' στα νεύρα και την τσαντίλα. «Οξεία ταπειροκρανίαση», που λέει και ο αδελφός μου. [Η «ταπειροκρανίαση» βγαίνει από την έκφραση «τα πήρα στο κρανίο/στην κράνα», και σημαίνει την έντονη τσαντίλα, την –ξαφνική συνήθως– μεταστροφή της διάθεσης προς το χειρότερο και την έντονη διάθεση εκτόνωσης της οργής. Στην κατάσταση της οξείας «ταπειροκρανίασης» ο... ασθενής παθαίνει κρίση και η «ασθένεια» γίνεται ανεξέλεγκτη. Είναι σαν μια βαλβίδα ασφαλείας, όπως στη χύτρα ταχύτητας, που ανοίγει ξαφνικά και όλος ο ατμός διαχέεται ανεξέλεγκτα και εκρηκτικά.]

Βέβαια, δεν είναι και τόσο κακό το ότι δεν έχει διοχετευτεί η οργή σε ανέκδοτα. Δεν είναι κακό να συσσωρεύεται η οργή. Διότι φαίνεται πως, ένας λαός που κοιμάται, μόνο έτσι μπορεί να ξυπνήσει. Ίσως αναγκαστικά έστω. Αυτό δεν ισχύει φυσικά για όλους: υπάρχουν κάποιοι που και «ξύπνιοι» είναι σαν υπνωτισμένοι. Για άλλους όμως λειτουργεί. Κι αυτό είναι το σημαντικό. Πράγματι, τα πρόσφατα γεγονότα έκαναν το ποτήρι να ξεχειλίσει. Βέβαια, επειδή θεσμική διέξοδος δεν υπάρχει, η αντίδραση έχει διοχετευτεί μέσω της δραστηριοποίησης του κόσμου σε μορφές αυτοοργάνωσης, αυτοενημέρωσης κ.λπ. Για παράδειγμα, η άνθηση των blog στο διαδίκτυο που ασχολούνται με πολιτικά ζητήματα είναι χαρακτηριστική, όπως επίσης και τα μη πολιτικά blog που γράφουν για πολιτικά ζητήματα. Η αυτοοργάνωση άλλωστε έσωσε κυριολεκτικά πολλούς ανθρώπους στις φωτίες.

Παρατηρείται μια ανησυχία, μια αναζήτηση διεξόδου που είναι πολύ έντονη σε αρκετούς ανθρώπους, κυρίως νέους. Κι αυτό είναι θετικό για δύο λόγους. Ο ένας είναι ότι η όποια αναταραχή, ο εσωτερικός αναβρασμός μιας κοινωνίας που «κοιμάται» ή «βουλιάζει» μόνο καλός μπορεί να είναι. Βέβαια, όπως έχουμε δει, η μορφή αντίδρασης μπορεί να πάρει συντηρητική μορφή ή να γίνει αντικείμενο χειραγώγησης. Φυσικά· αυτός είναι πάντα ένας κίνδυνος. Αλλά, στην προκειμένη περίπτωση, λόγω της, εδώ και πολλά χρόνια,

στασιμότητας της κοινωνικής συμμετοχής και διαδραστικότητας, πραγματικά η όποια κίνηση είναι καλοδεχούμενη. Ο άλλος λόγος αφορά κυρίως τους νέους. Επειδή οι νέοι δεν έχουν ενταχθεί ακόμη πλήρως στο πολιτικό σύστημα και δεν έχουν αφομοιώσει εντελώς την κοινωνική και πολιτική νοοτροπία που επικρατεί στην Ελλάδα (αυτή που συντηρεί και δίνει τροφή στα φαινόμενα που περιγράψαμε), είναι θετική η αντίδραση εκ μέρους τους καθώς αποτελούν τη βασική ελπίδα αμφισβήτησης και αλλαγής. Λόγω της φύσης τους.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η πολιτική που άσκησε η κυβέρνηση της Ν.Δ. τα τελευταία τέσσερα χρόνια ήταν θετική(!) ως προς την ανάπτυξη των κινημάτων και τη συνειδητοποίηση του κόσμου. Κι αυτό διότι ήταν τόσο απροκάλυπτη που επέφερε την άμεση αντίδραση, ή τουλάχιστον την αφύπνιση του κόσμου. Κι αυτό είναι μια αρχή. Το απροκάλυπτο είναι προτιμότερο καμιά φορά διότι σου δείχνει κατάφατσα τι έχεις να αντιμετωπίσεις.

[Εσκεμμένως χρησιμοποιώ το ρήμα ξυπνάω και τα παράγωγά του. Προέρχεται από το εξ+ύπνος, δηλαδή έξω απ' τον ύπνο. Έξυπνος: αυτός που δεν κοιμάται.]

* * *

Και τώρα φοβόμαστε τις βροχές! Η επιθυμητή βροχούλα που μας έλειψε πέρυσι και άφησε τη γη ξερή και άνυδρη, τώρα μας προκαλεί αμηχανία. Από τη μία τη θέλουμε: είναι λύτρωση και ανάγκη ταυτόχρονα. Από την άλλη, για τις περιοχές που κάηκαν η βροχή σημαίνει κίνδυνο για πλημμύρες, για νέες καταστροφές και νεκρούς. Και δεν ξέρεις πια τι να επιθυμήσεις. Φαύλος κύκλος.

Να βρέξει ή να μη βρέξει; Ιδού η απορία!

Να βρέξει, να βρέξει. Η κυβέρνηση Καραμανλή θα φροντίσει ώστε *έγκαιρα* να γίνουν τα κατάλληλα αντιπλημμυρικά έργα για την προστασία των πολιτών!

* * *

Και μιας και λέμε ανέκδοτα, κάποια από αυτά είναι πολύ πιο ύπουλα απ' ό,τι φαίνονται. Το ανέκδοτο του πρωθυπουργού «Όπου ήταν δάσος θα ξαναγίνει δάσος» έγινε αντιληπτό από τους περισσότερους, κι εμένα μεταξύ άλλων, ως μια φράση-κοροϊδία, ως μια καθησυχαστική υπόσχεση που ποτέ δεν θα εκπληρωθεί. Πρόσφατα όμως άκουσα και μια άλλη, παραπλήσια αποψη πάνω σ' αυτό. Βρισκόμουν σε μια διάλεξη και στο τέλος της βρέθηκα να

συνομιλῶ με έναν ενδιαφέροντα κύριο, τον Μάριο Νόττα, ερευνητή επικοινωνίας. Κάποια στιγμή αναφέρθηκε η γνωστή ανεκδοτολογική φράση του κ. Καραμανλή.

- Μας κοροϊδεύει μέσ' στα μούτρα δηλαδή...
- Δεν κοροϊδεύει ακριβώς, μου απαντά ο συνομιλητής μου. Στην πραγματικότητα κυριολεκτεί!
- Τι εννοείς;
- Η πατέντα που χρησιμοποιούν είναι καλά μελετημένη. Η φράση «τα δάση που κάηκαν θα ξαναγίνουν δάση» υποκρύπτει την εξής πονηριά: το μεγαλύτερο μέρος των δασών που κάηκαν δεν ήταν χαρακτηρισμένα ως δάση. Έχουμε πλήθος στοιχείων για το πώς, για παράδειγμα, ο Δήμος Καλυβίων (στο Λαγονήσι) απέφυγε στο παρελθόν να δεσμευτεί για το τι είναι δασική περιοχή. Όταν μιλήσαμε για την αναδάσωση καμένων περιοχών λάβαμε το χαρακτηριστικό σχόλιο του αντιδημάρχου: «Μα δεν υπάρχει δάσος στα Καλύβια»! Οπότε ακόμη και αν αναδασώσουν το 1/5 των καμένων, θα μπορούν να ισχυρισθούν πως «Τα δάση που κάηκαν, ξαναέγιναν δάση». Δες προσεκτικά τη γνωστή φράση του Καραμανλή: Όπου ήταν δάσος, θα ξαναγίνει δάσος. Τώρα υπογράμμισε το *όπου*...

Παρακολουθώ εμβρόντητη τον συνομιλητή μου. Ομολογώ ότι αυτό δεν το είχα σκεφτεί.

- Μα ο Καραμανλής δεν είναι κανένας χαζός..., παρατηρεί ο κ. Νόττας βλέποντας το ύφος μου.
- Όχι δεν είναι. Αυτό το έχω καταλάβει εδώ και καιρό, παραδέχομαι κι εγώ. Πολύ έξυπνος και ικανός στους στόχους του είναι απεναντίας...
- Καταλαβαίνεις λοιπόν με τι πονηριά, κατ' ουσίαν, οι δηλώσεις του ήταν μεν κοροϊδία αλλά πέρα για πέρα αληθινές.
- Μάριε, μπορώ να παραθέσω την άποψή σου επώνυμα;
- Φυσικά! Και το ρωτάς; Θα σου στείλω το σχετικό e-mail που έστειλα σε φίλους και γνωστούς για να ενημερωθούν σχετικώς. Προώθησέ το όπου μπορείς. Για να καταλάβουμε πού πρέπει να εστιάσουμε την προσοχή μας. Και τον αγώνα μας...

* * *

Στην πραγματικότητα, τα γεγονότα που έχω περιγράψει ως τώρα (φωτιές, αντισυνταγματικές εκλογές, γελοιοποίηση του πολιτικού συστήματος, απαξίωση εκ μέρους των πολιτών) έχουν επιφέρει ορισμένες αλλαγές στα άτομα, αλλαγές που μπορεί να μην είναι ορατές με την πρώτη ματιά αλλά υπάρχουν. Κάποιες φορές πρέπει να γνωρίζεις καλά τον άλλον για να τις διακρίνεις. Έτσι με ξάφνιασε μια μέρα η μητέρα μου.

Είμαστε μαζί στο αυτοκίνητό της και οδηγώ προς το σπίτι. Εκείνες τις μέρες, θα' ταν τέλη Νοέμβρη, είχε κρυώσει αρκετά ο καιρός. Μου λέει η μαμά μου σε κάποια στιγμή.

- Χιόνισε λέει χτες στην Πάρνηθα!
- Τι λες ρε μαμά τώρα; Είπαμε, έβαλε κρύο, αλλά να χιονίσει;
- Ναι, ναι. Χιόνισε! Οι άσπρες νιφάδες πέφταν απαλά πάνω στα ψηλά καταπράσινα έλατα, και ήταν πάρα πολύ όμορφα...

Η μητέρα μου δεν κάνει ποτέ black χιούμορ!

Κι ένα χρόνο μετά, τον Ιούλιο του 2008, μια ομάδα καλλιτεχνών εμπνεύστηκε το έργο που βλέπουμε στη διπλανή φωτογραφία: πρόκειται για ένα ξεραμένο από τη θάλασσα δέντρο στο οποίο «φόρεσαν» ένα μαύρο περιβραχιόνιο από κάρβουνα. Το έργο φέρει τον τίτλο «Πένθος». [Το «Πένθος» δημιουργήθηκε και φιλοξενήθηκε στον εκθεσιακό χώρο του Γιάννη Κομπογιάννη, στην Ατσίτσα της Σκύρου, όπου φιλοξενείται έκθεση κεραμικής και φωτογραφίας, και εμφανίζεται στο εξώφυλλο του παρόντος βιβλίου.]

* * *

- Τι θα κάνεις το καλοκαίρι; με ρώτησε ένας γνωστός μου τις προάλλες.
- Πού να ξέρω από τώρα; του απάντησα. Πάντως, έχω σκεφθεί να πάω στο... [στο αγαπημένο μου νησί] όταν τελειώσω το βιβλίο μου, για να ξεκουραστώ, και μετά να πάω στην Εύβοια και ν' αράξω εκεί. Να κάτσω με τ' αδέρφια μου και τους φίλους εκεί και να οργανωθούμε για πυροπροστασία.
- Ναι, ε; Εγώ δεν συμφωνώ με αυτό. Δεν είναι σωστό να κάνουμε τη δουλειά που οφείλει να κάνει το κράτος. Δεν είναι σωστό επειδή αυτοί είναι άχρηστοι να την κάνουμε εμείς τσάμπα.
- Έχεις δίκιο, και κατ' αρχήν συμφωνώ μαζί σου. Ποτέ δεν συμπάθησα την έννοια του δήθεν εθελοντισμού όπου καλούνται οι πολίτες να κάνουν αμισθί αυτά που όφειλαν να γίνουν οργανωμένα και επί πληρωμή. Και γιατί; Για να κερδίζουν υπέρμετρα ορισμένοι αφού θα έχουν καρπωθεί μια υπερβολική υπεραξία μην πληρώνοντας καν μισθούς. Αλλά εδώ το ζήτημα είναι κατεπείγον και αφορά την ίδια μας τη ζωή. Είναι δεδομένο ότι η κυβέρνηση όχι

μόνο δεν θα λάβει μέτρα πυρασφάλειας αλλά και θα διευκολύνει με κάθε τρόπο τις πυρκαγιές. Το είδαμε ξεκάθαρα φέτος. Και πλέον ξέρουμε και τον σκοπό: τη δήθεν ανάπτυξη της Ελλάδας πάνω στα αποκαϊδία. Συνεπώς, αν το αφήσουμε σε αυτούς που οφείλουν να το κάνουν, απλώς θα καούμε και οι υπόλοιποι που τη γλιτώσαμε ως τώρα. Οι μόνες περιοχές που γλίτωσαν φέτος απ' τις φωτιές ήταν αυτές όπου οι κάτοικοι αυτοοργανώθηκαν και δραστηριοποιήθηκαν. Είναι θέμα επιβίωσης πλέον. Και στην επιβίωση δεν χωράνε αρμοδιότητες και ανάθεση της ευθύνης στο κράτος.

- Μάλλον έχεις δίκιο, μου λέει φανερά προβληματισμένος, ίσως και στεναχωρημένος που πρακτικά συμφωνεί με κάτι που, στη βάση των αρχών του, το αντιστρατεύεται.

Και τον συμμερίζομαι απόλυτα.

[Τελικά, δεν πήγα στην ομάδα πυρασφάλειας της περιοχής μου, παρότι είχα αρχικά δηλώσει συμμετοχή. Διότι οι πολίτες είναι χρήσιμοι όταν καλούνται να βοηθήσουν τους κρατικούς μηχανισμούς στην λειτουργία τους. Όταν όμως το κράτος εναντιώνεται στους πολίτες;

Στην περιοχή που μένω κάποιοι κατάφεραν τελικά να βάλουν φωτιά τον Ιούνιο του 2008 – ύστερα από επανειλημμένες προσπάθειες εμπρησμού. Πήγαμε κι εμείς να βοηθήσουμε. Αλλά δεν υπήρχε τίποτε που να μπορούμε να κάνουμε. Ούτε εμείς, ούτε οι επίγειες δυνάμεις της Πυροσβεστικής. Δίπλα μου ακριβώς καθόταν ένας πυροσβέστης και κοιτούσε στεναχωρημένος τη φωτιά.

- Δεν υπάρχει κάποιος τρόπος να βοηθήσουμε; τον ρωτώ.
- Όχι, δυστυχώς όχι. Εδώ δεν μπορούμε εμείς. Αφού δεν υπάρχει δασικός δρόμος για να μπουν τα οχήματά μας. Μόνο τα αεροπλάνα τώρα, πρόσθεσε κοιτάζοντας τον ουρανό.
- Και οι δασικοί δρόμοι γιατί δεν έγιναν; Αφού όλοι το ξέραμε ότι αυτή η περιοχή είναι στο στόχαστρο.
- Ήταν αρμοδιότητα του Δήμου, όχι δική μας!

Τις επόμενες ημέρες δημοσιεύτηκε στον Τύπο η είδηση ότι ο Δήμος Γλυκών Νερών είχε ζητήσει από τη Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας την έγκριση κονδυλίου 70.000 για τη δημιουργία δεξαμενής απ' όπου θα μπορούσαν να εφοδιάζονται νερό τα ελικόπτερα για την άμεση κατάσβεση τυχόν(;) πυρκαγιάς. Το αίτημα χάθηκε στη γραφειοκρατία! 1.000 στρέμματα δάσους κήκαν για 70.000 ευρώ! Άραγε, πόσο κοστίζει η ύπαρξη της Γ.Γ. Πολιτικής Προστασίας;

Και το ερώτημα παραμένει: όταν το κράτος εναντιώνεται στους πολίτες...;]

Κι ενώ οι πολίτες αγωνιούν και οργανώνονται σε εθελοντικές ομάδες, η αισθητική κάποιων άλλων παραμένει τραγικά αδιάφορη για τα ουσιώδη.

Τις προάλλες μπήκα στο λεωφορείο μαζί με μια γριούλα, την οποία έχω δει πολλές φορές σε κείνη τη στάση και συχνά ανταλλάσσουμε μια καλημέρα. Έτσι και αυτό το πρωινό, συνεχίσαμε την κουβέντα στο λεωφορείο.

– Μένετε εδώ κοντά; τη ρωτάω.

– Όχι κορίτσι μου, εγώ στον Γέρακα μένω. Έρχομαι όμως εδώ, στο κοιμητήριο. Είναι ο γιος μου..., είπε και τα στρογγυλά της μάτια έγιναν ακόμη πιο μεγάλα.

Αυτό το τελευταίο το είπε χαμηλώνοντας τη φωνή. Λες και δεν ήθελε να την ακούσουν. Λες και φοβόταν ν' ακούσει τη φωνή της!

– Έρχομαι πρωί-πρωί, συνεχίζει, γιατί έχει ήλιο και κάνει ζέστη. Παλιότερα πήγαινα και καθόμουν εκεί, κάτω από ένα δέντρο. Και καθόμουν, καθόμουν... Τώρα όμως έρχομαι νωρίς γιατί το κόψανε. Έκοψαν το δέντρο γιατί τους λέρωνε τους τάφους..., είπε και το ρυτιδιασμένο πρόσωπο της μικροκαμωμένης γριούλας μόρφασε σε ένα καλοσυνάτο μειδίαμα αδυναμίας εμπέδωσης του παραλόγου.

Έκοψαν το δέντρο επειδή τους λέρωνε τους τάφους...

Το Πολιτικό μας Σύστημα Ι

Αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι «η παρούσα κυβέρνηση έχει επιδείξει προκλητική “αδιαφορία” για την προστασία του περιβάλλοντος, της ζωής και της περιουσίας των πολιτών της. Φυσικά, έχει πατήσει πάνω στον δρόμο που της έστρωσε η προηγούμενη. Και γι’ αυτό το πολιτικό σύστημα βρίσκεται σε αδιέξοδο: όλες οι εγγυητικές δυνάμεις ελέγχου και υγιούς λειτουργίας του βρίσκονται σε μια συλλογική αποχαύνωση. Όλες».

Ποιες είναι οι όλες; Προφανώς το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η Ν.Δ., ή ακόμη και τα πολιτικά κόμματα γενικώς, δεν αποτελούν όλες τις πολιτικές δυνάμεις. Ούτε φυσικά τη μόνη θεσμική διέξοδο. Οπότε, θα πρέπει να εξετάσουμε το ζήτημα στη θεσμική του διάσταση, σε συνδυασμό βέβαια με την πρακτική. Για να αποκτήσουμε μια συνολική εικόνα του πολιτικού μας συστήματος.

Οι τρεις βασικοί θεσμικοί πόλοι λειτουργίας του πολιτεύματος της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, είναι η Κυβέρνηση, το Νομοθετικό και το Δικαστικό Σώμα. Θεωρητικά, η κυβέρνηση αποτελεί την εκτελεστική εξουσία, το Κοινοβούλιο τη νομοθετική, και τα δικαστήρια τη δικαστική. Η δικαστική εξουσία είναι ο βασικός θεσμικός ελεγκτής των άλλων δύο. Επίσης, ελεγκτικοί μηχανισμοί της εξουσίας αποτελούν τα Μ.Μ.Ε. και οι πολίτες (ή η «κοινωνία πολιτών» όπως συνήθως αναφέρεται).

Σκόπιμο θα ήταν, λοιπόν, πριν συνεχιστεί το ταξίδι απ' τη Λίμνη, να εφοδιαστούμε με ορισμένες γνώσεις επί του πολιτικού μας συστήματος. Σταματάμε, λοιπόν, για μια πολύ μεγάλη παρένθεση, μια επισκόπηση του πολιτικού μας συστήματος, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε πρακτικό. Τους ελεγκτές –Δικαιοσύνη, Μ.Μ.Ε. και λαό– θα τους εξετάσουμε σε άλλη στιγμή. Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τα δύο κατ' εξοχήν σώματα που συνιστούν το κεντρικό πολιτικό μας σύστημα: το κυβερνητικό και το νομοθετικό σώμα.

Θα προβώ, αρχικά, σε μια θεωρητική ανάλυση του πολιτικού συστήματος της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας (προεδρικής ή προεδρευόμενης δεν έχει σημασία¹), το οποίο ισχύει στη χώρα μας, όπως και σε όλες τις χώρες της Δύσης άλλωστε². Η πρακτική του ανάλυση θα ακολουθεί αμέσως μετά τη θεωρητική.

Η Κοινοβουλευτική Δημοκρατία

Κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι η δημοκρατία που εφαρμόζεται μέσω αντιπροσώπων εκλεγμένων απ' τον λαό. Γι' αυτό ονομάζεται και αντιπροσωπευτική. Ο λαός είναι η παράμετρος που καθιστά το πολίτευμα δημοκρατικό, αφού στηρίζεται στην ελεύθερη βούλησή του: ο λαός είναι ο εντολέας, και οι αντιπρόσωποι είναι οι εντολοδόχοι του. Βέβαια, αυτή η εντολή δεν θεωρείται εν λευκώ επιταγή, καθώς πραγματοποιείται στη βάση κάποιων βασικών αξιών ή παραδοχών. Οι πιο θεμελιακές εκ των παραδοχών αυτών εδράζονται στο Σύνταγμα: το κείμενο του Συντάγματος είναι ο υπέρτατος νόμος μιας πολιτείας, οδηγός για όλους τους άλλους νόμους και εγγυητικός του ίδιου του πολιτεύματος.

Πέρα, όμως, απ' τις βασικές αρχές του Συντάγματος, οι εντολοδόχοι του λαού συνάπτουν μαζί του μια συμφωνία ότι θα ενεργούν προς το συμφέρον

1. Στην προεδρευόμενη δημοκρατία ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ο ανώτατος άρχων και ρυθμιστής του πολιτεύματος. Στην προεδρική, αντιθέτως, είναι ο πρόεδρος/πρωθυπουργός.

2. Μία πλήρης ανάλυσή του θα απαιτούσε ένα ολόκληρο βιβλίο αντί για ένα κεφάλαιο. Προφανώς, θα επιλέξω τα σημεία που θεωρώ πιο σημαντικά για τον σκοπό μου, που δεν είναι άλλος από την ανάλυση του πολιτικού συστήματος της Ελλάδας σήμερα, αλλά και την επαρκή συσχέτισή του με το πολιτικό σύστημα άλλων Δυτικών κρατών. Έτσι, αφαιρώντας τις ιδιαίτερες λεπτομέρειες που αφορούν την Ελλάδα, αυτά που θα αναφέρω διεκδικούν μια γενικότερη ισχύ σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά και σε πρακτικό σε αρκετές περιπτώσεις άλλων Δυτικών κρατών σήμερα.

του (Α). Επίσης, επειδή υπάρχουν πάντα πολλοί διαφορετικοί τρόποι να προσεγγίσει κανείς τι είναι συμφέρον και πώς αυτό θα επιτευχθεί, στη συμφωνία περιλαμβάνεται και μια συγκεκριμένη στρατηγική, καθορισμένη από πριν (Β). Αυτό επειδή δεν μπορεί για κάθε απόφαση να ερωτάται ο πολίτης – για λόγους πρακτικούς³ και για λόγους γνώσης και εξειδίκευσης στο κάθε πρόβλημα. Ας δούμε αυτά τα δύο στοιχεία, το (Α) και το (Β) πιο αναλυτικά, πριν περάσουμε στην ανάλυση του ίδιου του Συντάγματος.

(Α) Συμφωνία προς το Συμφέρον του Λαού

Η κυρίαρχη ιδέα πάνω στην οποία στηρίζεται η νεωτερική⁴ και σύγχρονη κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι ότι η *κυβέρνηση πρέπει να προέρχεται από τον ίδιο τον λαό έτσι ώστε να εξυπηρετεί τα συμφέροντά του*. Η ιδέα αυτή θεμελιώθηκε ιστορικά στη Δυτική Ευρώπη από τον 18^ο αιώνα και μετά, κυρίως μέσα από την ανάγκη μετριασμού της απόλυτης εξουσίας του εκάστοτε μονάρχη. Η συνταγματική ή κοινοβουλευτική μοναρχία έχει εδώ τις ρίζες της.

Η βασική ιδέα λοιπόν είναι πως οι αντιπρόσωποι του λαού πρέπει να προέρχονται από τον ίδιο τον λαό ώστε, ως κομμάτι του, να μεριμνήσουν καλύτερα για τα συμφέροντά του. Αυτό εκφράστηκε φιλοσοφικά απ' τον Γερμανό φιλόσοφο Καντ (Emmanuel Kant) στα πλαίσια του ρεύματος του Διαφωτισμού. Ο Καντ είπε ότι, «η αυτο-κυβέρνηση είναι προτιμότερη απ' την καλή κυβέρνηση» («self-government is better than good government»). Σε αυτή τη θεώρηση στηρίζεται και η ιδέα της αυτοδιάθεσης των λαών: ότι, δηλαδή, ο κάθε λαός διαθέτει το αναφαίρετο δικαίωμα να επιλέξει την κυβέρνησή του, η οποία θα ασκεί την εξουσία στο κράτος του⁵.

Κάπως έτσι προέκυψαν τα εθνικά κράτη – η ιδέα μάλλον του έθνους-κράτους. Επειδή ο λαός και το έθνος ταυτίστηκαν (σχεδόν) ως έννοιες, οι λαοί/έθνη αξίωσαν να έχει ο καθένας το δικό του κράτος. Αυτοδιάθεση, αυτοκυβέρνηση. Αυτό είναι και το βασικό θεμελιακό πρόταγμα του εθνικισμού.

«Του εθνικισμού»; θα αναρωτηθεί κανείς, δεδομένου ότι ο εθνικισμός θεωρείται κάτι αρνητικό ενώ οι ιδέες που περιγράφω ως τώρα ακούγονται θετικές. Ναι, του εθνικισμού, όσο περίεργο κι αν ακούγεται. Η εξήγηση είναι

3. Ως τώρα, μιας και οι νέες τεχνολογίες έχουν δώσει νέες ευκαιρίες.

4. Της νεωτερικής εποχής (ή νεωτερικότητας): η εποχή που ξεκίνησε με την Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό, μετά το πέρας του Μεσαίωνα. Η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται από (διεκδίκηση για) σεβασμό της ατομικής ιδιαιτερότητας, επιστημονική πρόοδο, διαχωρισμό εκκλησιαστικής και πολιτικής εξουσίας, άνθηση των γραμμάτων, ανοχή, ανεξιθρησκία κ.ά.

5. Στο κράτος του: η αυτοδιάθεση ως αυτοπροσδιορισμός.

ιστορική – πέρα φυσικά απ' τη βασική μου θέση ότι, ο απόλυτος διαχωρισμός ανάμεσα στο Καλό και το Κακό δεν υπάρχει, άρα και ο εθνικισμός ως έννοια δεν μπορεί να θεωρηθεί αποκλειστικά καλή ή κακή.

[Παρένθεση: ο εθνικισμός.

Ο εθνικισμός αναδύθηκε επίσης τον 18^ο περίπου αιώνα την ίδια ακριβώς εποχή με τις εξελίξεις που περιγράφουμε. Ο εθνικισμός είναι μια πολιτική ιδεολογία που πρεσβεύει ότι *το έθνος και το κράτος πρέπει να συνενώνονται σε μια πολιτική οντότητα-ενότητα*⁶. Εν ολίγοις, ότι το κάθε έθνος πρέπει να έχει το δικό του κράτος. Έχοντας το δικό του κράτος, θα έχει και τη δική του αντιπροσώπευση στην κυβέρνηση για να το διαχειρίζεται και, άρα, τα συμφέροντά του θα εξυπηρετούνται στον μέγιστο βαθμό. Και αυτό με τη σειρά του επειδή, αφού οι κυβερνήτες θα ταυτίζονται με το έθνος (μιας και θα προέρχονται απ' αυτό), θα ταυτίζουν τα συμφέροντά τους με αυτά του έθνους και θα ενεργούν πάντα με γνώμονα το καλό του. Αυτή είναι άλλωστε και η σημασία της εθνικής ταυτότητας.

Έτσι ξεκίνησε ιστορικά και θεωρητικά ο εθνικισμός: ως δύναμη προόδου και απελευθέρωσης από τις αυτοκρατορίες και τις δυναστείες που κυριαρχούσαν στην Ευρώπη. Έτσι αποσχίστηκε και η Ελλάδα απ' την Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου συνυπήρχαν πολλά έθνη, διεκδικώντας το δικό της έθνος-κράτος. Έτσι φτιάχτηκαν τα κράτη της Ευρώπης ως τον 19^ο αιώνα: μέσα από τη διάλυση των αυτοκρατοριών και των βασιλείων και την αντικατάστασή τους από εθνικά κράτη των οποίων οι λαοί έχουν κοινά συμφέροντα και ταυτότητα – ή έτσι νομίζουν τουλάχιστον. Έτσι, αργότερα, επαναστάτησε και η Ινδία ενάντια στην αποικιοκρατία και δημιούργησε το δικό της κράτος το ότι οι Άγγλοι ενίσχυσαν τις εσωτερικές διαμάχες και, τελικά, δημιουργήθηκε και το Πακιστάν για τον καλύτερο έλεγχο της περιοχής, είναι άλλο θέμα. Έτσι δημιουργήθηκε ο Σιωνισμός (δηλαδή ο εβραϊκός εθνικισμός) και διεκδίκησε το δικό του κράτος στο Ισραήλ. Έτσι και οι Κούρδοι διεκδικούν εδώ και χρόνια το δικό τους κράτος (άσχετα αν το πετυχαίνουν τώρα επειδή εξυπηρετούνται τα σχέδια των Η.Π.Α. στην περιοχή – όπως οι ίδιες νομίζουν). Και ούτω καθεξής...

Αν, όπως φαίνεται, ο εθνικισμός είναι ή ξεκίνησε ως ένα θετικό κίνημα και ιδεολογικό πρόταγμα, γιατί θεωρείται σήμερα... κατάπτυστος μετά βδελυγμίας; Οι λόγοι είναι πολλοί και συχνά –αν και όχι πάντα– δικαιολογημένοι. Κατ' αρχήν, να πούμε ότι ο εθνικισμός ορίζει ότι το έθνος και το κράτος

6. Όπως αποδίδεται απ' τον περίφημο ορισμό του Ernest Gellner (στο βιβλίο *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 1992), και είναι ευρέως αποδεκτός στις πολιτικές επιστήμες.

πρέπει να αποτελούν μία πολιτική οντότητα. Αυτό και μόνο. Τίποτ' άλλο. Δεν ορίζει πώς θα γίνει αυτό. Δεν προτείνει τον τρόπο. Ούτε βέβαια και τη μέθοδο διακυβέρνησης – αν και προκρίνεται η συμμετοχή του λαού. Δεν ορίζει καν ποιοι αποτελούν το έθνος. Έτσι, στα πλαίσιά του, όλα μπορούν να είναι παραδεκτά, δηλαδή συμβατά προς αυτόν. Γι' αυτό ο εθνικισμός έχει πάρει πολλές μορφές, και αντίστοιχες ταξινομήσεις: απελευθερωτικός, ανταποικιοκρατικός, επεκτατικός, κ.ά. Επίσης, δύναται να συνδυαστεί με όλες τις άλλες ιδεολογίες που προτείνουν τρόπους διακυβέρνησης: σοσιαλισμός, φιλελευθερισμός, κ.ά.

Στο ερώτημα ποιοι αποτελούν το έθνος έχουν δοθεί δύο, βασικά, απαντήσεις. Η μία ορίζει το έθνος με βάση την καταγωγή, τη «συγγένεια αίματος». Είναι το λεγόμενο εθνοτικό ή γερμανικό μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο το έθνος το συναποτελούν και οι εκ καταγωγής συμ-πατριώτες της διασποράς, αλλά φυσικά όχι οι αλλοεθνείς κάτοικοι του ίδιου του κράτους. Η άλλη προκρίνει ότι το έθνος ορίζεται με βάση την εθελούσια πολιτική συμμετοχή – πολιτική με την έννοια της αποδοχής των αξιών και κανόνων που ορίζει το κράτος/Σύνταγμα. Είναι το λεγόμενο πολιτικό ή γαλλικό μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο το έθνος αποτελείται από όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα από την εθνοτική καταγωγή τους, εφόσον αυτοί αποδέχονται τις αξίες του κράτους αυτού.

Στην πραγματικότητα, βέβαια, τα δύο αυτά μοντέλα δεν είναι παρά τυπολογικές-αναλυτικές κατηγοριοποιήσεις που, φυσικά, δεν εφαρμόζονται στον απόλυτο βαθμό, όσο κι αν οι θιασώτες τους τα αντιλαμβάνονται διαφορετικά. Ειδικά το δεύτερο μοντέλο. Στην πραγματικότητα, αν και το δεύτερο μοντέλο είναι το ζητούμενο, το επιθυμητό, συχνά δεν εφαρμόζεται, ακριβώς επειδή υπάρχει πάντα η τάση διαχωρισμού των ανθρώπων σε (προ)υπάρχουσες ομάδες και φυλετικούς ή εθνοτικούς διαχωρισμούς. Έτσι, το γαλλικό κράτος, για παράδειγμα, αν και αναγνωρίζει ισότιμα τους πολίτες του με αλγερινή, λόγου χάρη, καταγωγή, οι πολίτες του δεν παύουν να προκρίνουν σε ψυχολογικό επίπεδο τη γαλλική καταγωγή· αφού ονομάζεται *γαλλικό*. Όπως επίσης παρατηρούμε πως άλλα έθνη, όπως το αμερικανικό, που έχουν δημιουργηθεί στη βάση της εθελούσιας πολιτικής συμμετοχής, μπορούν να λειτουργήσουν εξίσου εθνικιστικά/σωβινιστικά με άλλα, «αρχέγονα» έθνη, καθώς απαρτίζουν πλέον το αμερικανικό έθνος και ως τέτοιο προκρίνει την αμερικανική εθνική ταυτότητα. Από την άλλη, κράτη που έχουν ορίσει το έθνος τους με το πρώτο κριτήριο καταγωγής (της φυλετικής συγγένειας, όπως και η Ελλάδα), προάγουν ή προσπαθούν τουλάχιστον να προάγουν στοιχεία του δεύτερου μοντέλου, όπως ο σεβασμός, η ισονομία των πολιτών ανεξαρτήτου εθνικής ή φυλετικής καταγωγής, τα κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών, κ.ο.κ. Αυτό είναι ένα ζητούμενο εν πάση περιπτώσει.

Η σύγκρουση, οι αντιφάσεις και ο συμβιβασμός των δύο μοντέλων έχουν αποτελέσει αφορμή για πολλές συζητήσεις και εντάσεις. Ένα τέτοιο ζήτημα στη χώρα μας έχει προκύψει με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο τα τελευταία χρόνια με αφορμή τις παρελάσεις και το αν είναι παραδεκτό να κρατά την ελληνική σημαία ένας Αλβανός μαθητής.

- Πες μου τη γνώμη σου Νέλλη, μου λέει μια μέρα η μητέρα μου με αφορμή ένα τέτοιο περιστατικό. Τι πιστεύεις για τη σημαία; Πρέπει να την κρατήσει ο Αλβανός μαθητής;
- Ναι, της λέω με φυσικότητα. Αφού ήρθε πρώτος στην τάξη του!
- Μα, δεν μπορεί ο ξένος να κρατάει την ελληνική σημαία. Είναι η ελληνική σημαία. Πρέπει να την κρατάει Έλληνας.
- Ας ερχόταν τότε ο Έλληνας πρώτος. Πειράζει που, στην προκειμένη περίπτωση, ο Αλβανός ήταν καλύτερος απ' τον κάθε Έλληνα συμμαθητή του; Και, εν πάση περιπτώσει, έχει οριστεί πως ο καλύτερος μαθητής κρατάει τη σημαία. Τι να κάνουμε τώρα;
- Να του δώσουν μία άλλη διάκριση. Όχι την ελληνική σημαία.
- Γιατί σε πειράζει να κρατά ο ξένος την ελληνική σημαία; Προσβάλλεσαι;
- Ε, ναι..., απαντά με δισταγμό. Αφού είναι η σημαία της Ελλάδας. Εσένα σ' αρέσει να τη σηκώνει ο Αλβανός;
- Εμένα προσωπικά μου φαίνεται πως είναι μεγάλη μου τιμή να σηκώνει ένας ξένος τη σημαία της πατρίδας μου. Αν εμένα σε μια ξένη χώρα μού απέδιδαν τέτοια τιμή, τιμή με τα δικά τους κριτήρια φυσικά, να μου εμπιστευτούν το ανώτερό τους σύμβολο, θα αισθανόμουν ότι με θεωρούν αξιόλογη αν μη τι άλλο. Είναι μία αμοιβαία τιμητική στάση. Σκέψου λίγο. Ο καθένας είναι περήφανος για την πατρίδα του και το εκφράζει, ας πούμε, μέσω του σεβασμού προς τη σημαία. Κανείς δεν θέλει να σηκώσει τη σημαία άλλου έθνους, επειδή απλώς δεν είναι το δικό του. Συνεπώς, το να θέλει να κρατήσει κάποιος τη σημαία άλλου έθνους είναι ένα μεγάλο ευχαριστώ για όσα του πρόσφερε αυτό. Και το τιμά πολύ περισσότερο από τους ίδιους τους Έλληνες. Διότι είναι επιλογή του και όχι χρέος του.

Αυτά πιστεύουν ευτυχώς και αρκετοί άλλοι άνθρωποι σ' αυτή τη χώρα. Και χάρηκα πολύ που άκουσα μια Αλβανή αριστούχο μαθήτριά να λέει τα ίδια ακριβώς σε συνέντευξη πριν έναν χρόνο. «Ενιωσα πολύ περήφανη. Μεγάλη μου τιμή» είπε, πριν σκοτεινιάσει το πρόσωπό της αναφερόμενη στις αντιδράσεις που την έκαναν τελικά ν' αποσυρθεί. Και, αν αυτή τελικά αντιπαθήσει την Ελλάδα, ποιος θα φταίει;

Το συγκεκριμένο πρόβλημα έχει τις ρίζες του στην ίδια την έννοια του εθνικού κράτους και, συνεπώς, στη δημιουργία των σύγχρονων εθνικών κρατών. Δηλαδή, το κράτος προστατεύει και μεριμνά για όλους τους πολίτες εντός της επικράτειάς του. Επίσης, δεν αποκλείει κανέναν από το εκπαιδευτικό του

σύστημα. Στο σχολείο, τώρα, το ελληνικό κράτος έχει ορίσει ότι ο καλύτερος μαθητής θα επιβραβευτεί με το προνόμιο να κρατήσει την ελληνική σημαία στην παρέλαση της εθνικής επετείου – ως *ελληνικό κράτος*. Έτσι, η τιμητική διάκριση που προκύπτει απ’ την πολιτική του ιδιότητά διέρχεται μέσα από την εθνική του ιδιότητά. Αν και (θέλει να) είναι πολυπολιτισμικό, δεν παύει να ονομάζεται ελληνικό και να έχει ως σύμβολό του την ελληνική σημαία. Και όταν το κράτος θέλει να επιβραβεύσει, ως όφειλε άλλωστε, τον καλύτερο μαθητή, το ελληνικό έθνος αντιδρά – μέρος του, δηλαδή, όχι όλοι (ευτυχώς). Διότι, το σύμβολο του κράτους είναι και το σύμβολο του έθνους. Και, το κράτος, αφού συστήθηκε ως εθνικό κράτος, δεν προέβλεψε άλλη τιμή για τους μαθητές του από την εθνική... υπερηφάνεια.

Η μητέρα μου μου δίδαξε τον σεβασμό για τους άλλους ανθρώπους. Τον ίδιο σεβασμό νιώθει και η ίδια. Όμως, δεν μπορεί (ακόμη) να κατανοήσει τη διαφορά έθνους και κράτους, την ιστορική τους συσχέτιση, την πορεία του εθνικισμού. Και θεώρησε ως αυτονόητο ότι την ελληνική σημαία τη σηκώνουν οι Έλληνες και μόνο. Ο μόνος τιμητής ενός έθνους μπορεί να είναι το ίδιο το έθνος! Αυτή η ιδέα έχει εμποτίσει τη σκέψη όλων των γενιών στην πορεία της εξέλιξης των εθνών-κρατών. Ενώ όλοι, κατά βάθος, ξέρουν ότι είναι παράλογη. Κατά βάθος σημαίνει μετά από λογική επεξεργασία. Αλλά, στην επιφάνεια το θυμικό κυριαρχεί!

[Το θυμικό. Ενάντια στη λογική. Οι ορμές. Ενάντια στην κοινωνικότητα. Εμείς. Έναντι των Άλλων. Όλο το πρόβλημα της αντιπαλότητας και των συγκρούσεων (διαπροσωπικών, κοινωνικών, λαϊκών) έγκειται στη διαφοροποίηση του Εγώ/Εμείς και του Εσύ/Άλλοι. Όλη η ιστορία της Ανθρωπότητας είναι μια αιώνια διαπάλη ανάμεσα στις εγωιστικές ορμές και στους κοινωνικούς κανόνες. Όλη η ιστορία της παγκόσμιας πολιτικής στηρίζεται στη δύναμη και κυριαρχία *μας* έναντι των *άλλων*. Το *Εμείς* και το *Αυτοί*, βέβαια, υπάρχει σε πολλά επίπεδα. Στον εθνικισμό, το *Εμείς* και το *Αυτοί* είναι τόσο ρευστό αλλά, παραδόξως, καταντά απολύτως προβλέψιμο.]

Ο εθνοκεντρισμός-σωβινισμός και ο συνακόλουθος ρατσισμός έχουν συχνά εμποτίσει την ομάδα, το έθνος, διαμορφώνοντας αυτό που ονομάζουμε εθνικιστική συμπεριφορά. Όμως, δεν ευθύνεται η ιδεολογία του εθνικισμού γι’ αυτό. Δηλαδή, δεν ευθύνεται το αίτημα της αυτοδιάθεσης των λαών. Πόλεμοι, σφαγές, ρατσισμοί και φρικαλεότητες υπήρχαν πολύ πριν την ιδεολογική κυριαρχία του εθνικισμού. Έχουν γίνει μάλιστα και στο όνομα και άλλων -ισμών. Χωρίς απαραίτητως αυτές να φταίνε – μα πώς μπορεί μια ιδεολογία να φταίει! Από την άλλη, όμως, ο εθνικισμός νομιμοποιεί τον διαχωρισμό των ανθρώπων και ενέχει τη δυνατότητα ρατσιστικών αντιδράσεων, στον βαθμό

που διαχωρίζει ή και αποκλείει τους αλλοεθνείς που έχουν βρεθεί ως μειονότητες, λόγου χάρη, σε ένα εθνικό κράτος. Διότι, αν ένα έθνος πρέπει να βρίσκεται στο δικό του κράτος, μήπως αυτό σημαίνει πως το κράτος αυτό πρέπει να υποδέχεται μόνο τους ομοεθνείς του; Σε αυτή την περίπτωση όμως τι γίνεται με τη μετανάστευση; Θα απαγορευτεί; Θα επιτρέπεται, αλλά οι μετανάστες θα έχουν περιορισμένα δικαιώματα, λες και είναι πολίτες ενός κατώτερου θεού; Θα έχουν ίσα δικαιώματα; Τότε, αν σχηματίσουν μειονότητα εντός του κράτους, θα μπορούν να διεκδικήσουν την αυτονομία-απόσχισή τους; Και οι αλλοεθνείς θα εκδιώκονται; Πολλά τα ερωτήματα. Πολλά και τα αντίστοιχα προβλήματα, που δημιουργεί ο εθνικισμός. Διότι τα σύνορα δεν είναι στεγανά. Και οι άνθρωποι κυκλοφορούν και επικοινωνούν μεταξύ τους. Ευτυχώς δηλαδή.

[Οι μεγάλοι πολιτισμοί έχουν δημιουργηθεί εκεί όπου υπάρχει *επικοινωνία*. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ειδικά στην αρχαιότητα, όταν οι δυνατότητες επικοινωνίας ήταν πολύ πιο συγκεκριμένες, οι μεγάλες δυνάμεις και οι σπουδαίοι πολιτισμοί αντίστοιχα σχηματίζονταν εκεί όπου υπήρχαν λιμάνια – και οικονομική άνθηση, μαζί πάνε αυτά. Η απομόνωση είναι φυλακή. Και οι κλειστές κοινωνίες εξελίσσονται πιο αργά.]

Ο εθνικισμός, λοιπόν, εγείρει συναισθήματα που ενυπάρχουν στα άτομα. Η δε προπαγάνδα τα εκμεταλλεύεται, αφού τα ενισχύσει και διαιωνίσει, ιδανικά. Ο πιο ενδεικτικός τρόπος να φανεί πώς ο διαχωρισμός σε *Εμείς* και οι *Άλλοι* εγείρει τα πάθη είναι το ακόλουθο παράδειγμα, το οποίο αφορά όμως αντίδραση ατόμων κατά του ρατσισμού (μιας και ο ρατσισμός συχνά συνυπάρχει με τον εθνικισμό).

Δεκέμβριος 2007: Βρίσκομαι στην αίθουσα διδασκαλίας στα πλαίσια του Ανοικτού Πανεπιστημίου και κάνω την καθιερωμένη διάλεξη στους φοιτητές. Μια φοιτήτρια σηκώνει το χέρι και ζητά τον λόγο. Η ερώτησή της αφορά τα όρια ελευθερίας των μεταναστών σε μια χώρα υποδοχής και την αστυνόμευσή τους. Περιγράφει πόσο άβολα και φοβισμένα ένιωσα περπατώντας στο κέντρο της Αθήνας, αν και μέρα μεσημέρι, κάτω απ' την οδό Αθηνάς και πίσω απ' του Ψυρρή, όπου οι ξένοι είναι συγκεντρωμένοι κατά ομάδες. Πριν προλάβω να απαντήσω στο ερώτημα, δύο-τρεις φοιτητές εκφράζουν την προθυμία να απαντήσουν αυτοί. Τους αφήνω. Το ενδιαφέρον είναι πως δεν απάντησαν στο ερώτημα, αλλά καταφέρθηκαν εναντίων του ρατσισμού, υπερασπίστηκαν τα δικαιώματα των μεταναστών και κάλεσαν τη φοιτήτρια να σκεφτεί τη θέση των Ελλήνων μεταναστών, κ.ο.κ. Με πολύ πάθος και ένταση. Στο διάλειμμα η φοιτήτρια μου είπε, με λίγο παράπονο:

– Εγώ μια ερώτηση έκανα κι αυτοί όρμησαν πάνω μου. Αφού έτσι ένιωσα, κακό είναι;

Η ψυχραιμία, η λογική και η κατανόηση είναι διαδοχικά βήματα μιας αξιοπρεπούς συζήτησης, μιας ανάλυσης που πράγματι μπορεί να οδηγήσει σε κάποιο αποτέλεσμα. Η αντιμετώπιση των διαχωρισμών παντός είδους δεν μπορεί να είναι επιτυχής όταν γίνεται και πάλι με διαχωρισμό. Η παθιασμένη εναντίωση των... εχθρών του ρατσισμού ενέχει δύο σημαντικά προβλήματα. Το πρώτο είναι ότι εμπίπτει στην ίδια λογική του διαχωρισμού, της ομαδοποίησης σε *εμείς* και *αυτοί*, όπου πάλι το *εμείς* είναι το Καλό. *Εστω και αν το εμείς είναι πράγματι καλό*. Αυτή η κατηγοριοποίηση είναι επιβλαβής στον βαθμό που θεμελιώνεται στην αλήθεια της ομάδας. Η αλήθεια της ομάδας είναι σχεδόν βέβαιο πως θα παλινδρομήσει σε πρακτικές θυμικού χαρακτήρα. Παρόμοιες με αυτές που καταδικάζει.

Το δεύτερο πρόβλημα, και σημαντικότερο ίσως, είναι ότι άτομα που δεν ανήκουν σε κάποια κατηγορία του μανιχαϊστικού διπόλου *ωθούνται* προς αυτές εκ των πραγμάτων. Η φοιτήτρια που προανέφερα πολύ εύκολα θα οδηγούνταν προς την αντίθετη κατεύθυνση απ' τους παθιασμένους αντιρατσιστές συμφοιτητές της, ακριβώς λόγω του ότι ένιωσε ότι της γινόταν άδικη επίθεση και επειδή δεν υπήρξε προσπάθεια κατανόησης από μέρους τους. Πράγματι, ως εξωτερική παρατηρητής της συζήτησης, διαπίστωσα την έλλειψη κατανόησης, που είναι απαραίτητη για τη συνάντηση των ανθρώπων. Γι' αυτόν τον λόγο, άλλωστε, η ομαδοποίηση θίγει το άτομο, την αυτονομία και την ιδιαιτερότητά του. Διότι η φοιτήτρια κατηγοριοποιήθηκε απ' τους άλλους, ως ρατσίστρια: επειδή ενδεχομένως κάτι τέτοιο θα έλεγε και μία ρατσίστρια! Η ίδια αυτή η αντιμετώπιση, η εξωτερική κατηγοριοποίηση, ακολουθεί συνήθως μια πορεία αυτοεκπληρούμενης προφητείας και καταλήγει σε εσωτερική ταύτιση του ατόμου με την ομάδα στην οποία τον κατατάσσουν οι άλλοι. Η ατομικότητα υπονομεύεται. Μαζί και η ελευθερία αυτοπροσδιορισμού.

Δεν είναι, φυσικά, αρνητικό να είναι κανείς αντιρατσιστής. Απεναντίας. Όμως το ζητούμενο δεν είναι να υπερασπιστεί τη θέση του. Το ζητούμενο είναι να κάνει και τον άλλον να καταλάβει. Για να κάνει τον άλλον να καταλάβει, όμως, πρέπει και ο ίδιος να κατανοήσει κάτι από τον άλλον. Διαφορετικά, η όποια επίθεση, έστω και στο όνομα του αντιρατσισμού, καταλήγει στην αμυντική στάση του άλλου. Πάντα η επίθεση προκαλεί την άμυνα. Και η άμυνα με τη σειρά της την επίθεση. Είναι αυτόματη ψυχολογική αντίδραση των ανθρώπων.

Ας επανέλθουμε όμως στην θεωρητική-ιστορική προσέγγιση του εθνικισμού και στις αιτίες που τον καθιστούν κάτι αρνητικό στη συνείδησή μας. Αν και η ιδεολογία του εθνικισμού δεν μπορεί να κατηγορηθεί για όλα τα δεινά του 20ου αιώνα, παρ' όλα αυτά συνδέθηκε στενά με τον «εθνικοσοσιαλισμό» του Χίτλερ (Adolf Hitler) και θεωρήθηκε υπεύθυνη για τον Δεύτερο

Παγκόσμιο Πόλεμο. Επίσης, από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά, όταν οι περισσότερες (ευρωπαϊκές τουλάχιστον) χώρες είχαν σχηματισθεί σε έθνη-κράτη, ο εθνικισμός ήταν ή εκλαμβάνονταν συχνά ως επιθετικός/επεκτατικός. Για παράδειγμα, ενώ ο ελληνικός εθνικισμός του 1821 ήταν εθνικοαπελευθερωτικός, ο ελληνικός εθνικισμός της Μεγάλης Ιδέας της περιόδου 1914-1922 ήταν επεκτατικός. Ας μην παραγνωρίζουμε ότι ο εθνικισμός ως αίτημα εθνικής αυτοδιάθεσης βάλει κατά των ήδη αναγνωρισμένων εθνικών κρατών. Έτσι, αποτελεί μια απειλητική δύναμη τόσο για τις δυνάμεις εξουσίας ενός κράτους, όσο και για τους πολίτες του που έχουν μάθει να προσδιορίζονται μέσα από μία ισχυρή ομαδοποίηση: αυτή που προσφέρει τη μοναδική εθνική ταυτότητα. Ο εθνικισμός των Βάσκων θίγει την Ισπανία. Των Σκοτσέζων τη Βρετανία, των Κούρδων την Τουρκία, των Ελλήνων την Αλβανία και των Σλαβομακεδόνων την Ελλάδα (και τη Βουλγαρία). Όπως και ο ελληνικός, σερβικός και βουλγαρικός εθνικισμός έθιξε κάποτε την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αλλά τότε η συγκυρία ήταν ευνοϊκή, καθώς η διάλυσή της ήταν διεθνώς επιθυμητή. Τώρα, η συγκυρία των ήδη εγκαθιδρυμένων κρατών δεν είναι ευνοϊκή.

Η ίδια δύναμη, η ίδια ιδεολογία, μετατρέπεται από «καλή» σε «κακή» και τούμπαλιν, ανάλογα με τις συνθήκες και την ιστορική περίοδο. Διότι, όπως πρέπει να τονιστεί, δεν είναι εύκολο να εντοπίσουμε καλή ή κακή δύναμη, ενέργεια κ.λπ. ανεξάρτητα από τις συνθήκες στις οποίες εντάσσεται [Και άλλωστε δεν υφίστανται στεγανά στις έννοιες που να τις καθιστούν «καλές» ή «κακές» εξ ορισμού]. Και για να προσεγγιστούν αυτές, απαιτείται γνώση και λογική επεξεργασία. Αυτή η προσπάθεια –γιατί περί προσπάθειας πρόκειται– επιφέρει την κατανόηση.

Πολύ σημαντική έννοια η κατανόηση. Η *κατανόηση* έχει διττή σημασία στη γλώσσα μας. Με την πρώτη της, και τη βασική, σημαίνει ότι *καταλαβαίνω*. Με τη δεύτερη, τη συνεπαγόμενη, σημαίνει ότι *συμμερίζομαι*. Κατανοώ, καταλαβαίνω, αντιλαμβάνομαι: λέξεις με διττό νόημα. Πρώτα κατανοείς λογικά τι έχει συμβεί και, συνακόλουθα, συμμερίζεσαι την κατάσταση, τη θέση του άλλου. Τότε, και μόνον τότε, ανοίγεται ο δρόμος επίλυσης του οποιουδήποτε προβλήματος. Όταν το θυμικό ακολουθεί τον δρόμο που πρώτη χαράσσει η Λογική. Τότε οι διαφορές λύνονται πολιτισμένα, όπως λέμε. Ανθρώπινα δηλαδή.

Ο άλλος δρόμος, βέβαια, είναι ο αντίστροφος και είναι πολύ γνωστός σε όλους μας. Είναι ο δρόμος του Καλού και του Κακού! Εδώ δεν υπάρχει Όλον. Δεν αποτελούν όλοι μέρη του ίδιου συνόλου. Εδώ υπάρχει μανιχαϊσμός⁷. Δύο

7. Ο μανιχαϊσμός νοείται σήμερα ως η ιδέα περί απόλυτου διαχωρισμού του κόσμου,

ξεχωριστά πράγματα: το Καλό και το Κακό. Μέσα σε έναν τέτοιο διαχωρισμό, ο καθένας τοποθετεί τον εαυτό του στην ομάδα του Καλού, εξ ορισμού. Οπότε, οι Άλλοι είναι οι Κακοί! Δηλαδή, σε μια διαφωνία ή προστριβή, αυτοί έχουν άδικο, αφού εμείς έχουμε δίκιο. Σε αυτό το σχήμα δεν χρειάζεται ανάλυση, επεξεργασία, κατανόηση. Υπερισχύει η λογική της ομάδας. Φυσικά, κανείς δεν θα *κατανοήσει* τις ενστάσεις του άλλου, και σπάνια θ' ανοίξει ο δρόμος επίλυσης του προβλήματος. Διότι η λογική ακολουθεί το θυμικό που, όπως έχω εξηγήσει, έχει έμφυτη ροπή προς την ακραία ομαδοποίηση και τον αποκλεισμό του Άλλου. Τότε οι διαφορές δεν λύνονται πολιτισμένα. Με αποτέλεσμα την –φυσική ή ηθική– εξόντωση του Ανθρώπου.

Συχνά, βέβαια, απλώς δεν έχουμε καμία λύση στο πρόβλημα. Τότε, αυτό διαιωνίζεται δίνοντας τροφή στην πολιτική εκμετάλλευση των αντιπαλοτήτων, στο όνομα του λαού αλλά πάντα εις βάρος του. Επιτρέψτε μου να θέσω ένα παράδειγμα από τη σύγχρονη ελληνική επικαιρότητα: το θέμα των Σκοπίων-F.Y.R.O.M.-Μακεδονίας (δεν ξέρω πώς να την ονομάσω για να μη διεγείρω πάθη!).

Το ζήτημα με τη F.Y.R.O.M.: Βρισκόμαστε στο έτος 2008 και συζητάμε ακόμη για το όνομα της γειτονικής μας χώρας διατεινόμενοι πως θα ασκήσουμε βέτο στην ένταξή της στο Ν.Α.Τ.Ο. (North Atlantic Treaty Organisation, ή αλλιώς Βορειοατλαντικό Σύμφωνο άμυνας και συνεργασίας) και όλα τα σχετικά. Κανείς όμως απ' τους ιθύνοντες δεν έχει εξηγήσει με σαφήνεια στους πολίτες τι ακριβώς συμβαίνει. Κι απ' τις δύο πλευρές. Οι ακρότητες και αμετροέπειες που μας εμφανίζουν δήθεν υπέρ-πατριώτες είναι, βλέπετε, πιο αποτελεσματικές. Αφού βρίσκουν έρεισμα στις ορμές! Έτσι, δεν εξηγεί κανείς πως, αυτό που η «περήφανη Ελλάδα» προτείνει και δεν διαπραγματεύεται σήμερα είναι αυτό που εξίσου «περήφανα» απέρριπτε το 1992, όταν είχαμε πάλι την «κρίση» του ονόματος. Το 1991-93 είχε προταθεί η σύνθετη ονομα-

της ηθικής κ.ο.κ. σε Καλό και σε Κακό, όπου τα δύο αυτά στοιχεία βρίσκονται σε μια διαρκή και εμφανή πάλη μέχρι την τελική νίκη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η μανιχαϊστική θεώρηση, που επηρεάζει σήμερα τη σκέψη πολλών, δεν είναι τίποτ' άλλο παρά μια θρησκεία που ίδρυσε ο Μάνης στην Περσική Αυτοκρατορία περίπου το 240 μ.Χ. Στην ουσία, πρόκειται για μια αίρεση-παραλλαγή του ζωροαστρισμού, που ίδρυσε ο Ζωροάστρης (ελληνική απόδοση του αρχαιοπερσικού Ζαρατούστρας) τον 7^ο αιώνα π.Χ. και αποτέλεσε την επίσημη θρησκεία της Περσίας έκτοτε και μέχρι την επικράτηση του Ισλάμ τον 7^ο αιώνα μ.Χ., όταν οι Άραβες κατέλαβαν την Περσία (σημερινό Ιράν). Ο ζωροαστρισμός είναι η πρώτη μονοθεϊστική θρησκεία και έχει επηρεάσει πολύ τον χριστιανισμό και το Ισλάμ. Μεταξύ άλλων, η εσχατολογία και η ιδέα της τελικής κρίσης προέρχονται από αυτόν (και τον μανιχαϊσμό επίσης, που ως αίρεση δεν έχει και μεγάλες διαφορές από την κύρια πηγή έμπνευσης).

σία (Σλαβομακεδονία, Βόρεια Μακεδονία, και Άνω Μακεδονία κυρίως) και η Ελλάδα το απέρριπτε θεωρώντας ότι «Η Μακεδονία είναι μία και είναι Ελληνική»! Έτσι οδηγήθηκαν τα πράγματα στα άκρα, πάγωσε το θέμα για 15 χρόνια και τώρα έρχεται ξανά στο προσκήνιο λόγω της επικείμενης ένταξης της γειτονικής χώρας στο Ν.Α.Τ.Ο.

Πάγωσε το θέμα; Όχι ακριβώς. Απλώς η «περήφανη Ελλάδα» έχωσε το κεφάλι μέσ' στην άμμο [το... λυχνάρι θα έψαχνε] κι έκανε πως δεν υπάρχει. Στο μεταξύ, μία-μία οι υπόλοιπες χώρες του πλανήτη ονόμαζαν την F.Y.R.O.M. (Former Yugoslavic Republic of Macedonia, ήτοι Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας) Μακεδονία και αυτό πλέον παγιώθηκε σε μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης διεθνώς. Η Ελλάδα έμεινε μόνη να την αποκαλεί Σκόπια, έχοντας πια χάσει κάθε πρακτικό ή ηθικό έρεισμα στη σύνθετη ονομασία. Σύνθετη ονομασία που τότε απέρριπτε και τώρα τη ζητάει. Και κατηγορεί σήμερα τα Σκόπια για αδιαλλαξία επειδή, έχοντας τώρα το πάνω χέρι (όπως νομίζουν), δεν επιθυμούν πια το σύνθετο όνομα (που τότε θέλανε και η Ελλάδα απέρριπτε).

Η ιστορία αυτή δεν τελειώνει σε αυτή την περίληψη. Συνεχίζει και προς τα πίσω και προς τα μπροστά. Ας δούμε πρώτα το (κοντινό) παρελθόν: την περίοδο 1944-48, όταν, μέσα απ' τα συντρίμια τους, οι χώρες προσπαθούσαν να ξαναφτιάξουν την πολιτική, οικονομική και κοινωνική τους ζωή. Η Ελλάδα είχε περάσει στη δυτική επιρροή. Η Ευρώπη, μην ξεχνάμε, είχε χωριστεί σε δύο μπλοκ, το Ανατολικό και το Δυτικό. Υπό την κυριαρχία της Ρωσίας και των Η.Π.Α. αντίστοιχα που, στο όνομα κάποιας ιδεολογίας η καθεμία –ποιας δεν έχει σημασία– έλεγχαν την πολιτική ζωή των χωρών. Ο Τίτο, πρόεδρος της Γιουγκοσλαβίας, έχει χωρίσει τη χώρα του σε 6 ομόσπονδες επαρχίες: την Κροατία, τη Σλοβενία, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και τη Μακεδονία. Ήδη ωρίτερα (το 1943) είχε συσταθεί το Κομμουνιστικό Κόμμα (Κ.Κ.) Μακεδονίας, με απόφαση που είχε ληφθεί το 1934 στην 4^η Συνδιάσκεψη του Κ.Κ. Γιουγκοσλαβίας, με σκοπό τη συνένωση των Μακεδόνων και την αυτοδιάθεση του λαού τους.

Δεν θα μπω στη συζήτηση για το αν υπήρχε μακεδονική συνείδηση ή όχι εκείνη την εποχή. Αυτό άλλωστε θα έχρηζε εκτενούς επιστημονικής μελέτης για να απαντηθεί με ακρίβεια. Θα μείνω στο πολιτικό σκέλος που μας αφορά. Ενώ συστήνεται ομόσπονδη επαρχία με το όνομα Μακεδονία ήδη απ' το 1944, το θέμα αποσιωπάται και ξεσπά βιαίως το 1990. Γιατί; Τι συνέβαινε στα 46 χρόνια που μεσολάβησαν; Το θέμα αποσιωπήθηκε τότε, και ως το 1990, για τρεις βασικούς λόγους που συγκλίνουν σε έναν: όλοι (στο Δυτικό μπλοκ) ήθελαν να τα έχουν καλά με τον Τίτο στη δεδομένη χρονική συγκυρία. Πρώτον, οι Έλληνες αντάρτες και το ελληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα, που χρησιμοποιούσαν τη Γιουγκοσλαβία για ανεφοδιασμό – ας μην ξεχνάμε

ότι η Ελλάδα βρισκόταν σε εμφύλιο. Δεύτερον, η ελληνική κυβέρνηση, που επιδίωκε το κλείσιμο των συνόρων, ακριβώς για τον ίδιο λόγο. Και τρίτον, και κατά πώς φαίνεται κυριότερο, η Δύση. Ο Τίτο, μέχρι τότε χαϊδεμένο παιδί του Στάλιν, διαρρηγγύνει τις σχέσεις του με τον «πατερούλη»: το 1948 έρχεται η επίσημη ρήξη του με τον Στάλιν και, αυτομάτως και εξαιτίας αυτής, γίνεται το χαϊδεμένο παιδί της Δύσης. Ο Τίτο κλείνει τα σύνορα στους κομμουνιστές αντάρτες το 1949⁸ –άλλωστε το Κ.Κ.Ε. ήταν μάλλον φιλοσοβιετικό– κι έτσι ξεκινά η άτυπη ασυλία του απ' τα κράτη του Δυτικού μπλοκ. Και η Ελλάδα κλείνει το στόμα της, καθ' υπόδειξη των συμμάχων: δεν έπρεπε με τίποτε να δημιουργήσουν προβλήματα στον Τίτο.

Δεν εξετάζω αν έπρεπε να γίνει έτσι ή όχι. Η απάντηση αυτού του ερωτήματος θα σήμαινε την αναμόχλευση του θέματος από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά. Κάτι που δεν είναι στις προθέσεις μου, άλλωστε. Πάντως, το θέμα παρέμεινε θαμμένο για περίπου τέσσερις δεκαετίες, κατ' απαίτηση των φίλων και συμμάχων μας του φιλελεύθερου δημοκρατικού μπλοκ. Όταν, το 1990, διαλύθηκε η Γιουγκοσλαβία αναδόθηκε *ξαφνικά* ένα καινούργιο κράτος με το όνομα Μακεδονία. Η ελληνική κυβέρνηση τότε *θυμήθηκε* πως η Μακεδονία είναι μία και ελληνική. Οι Δυτικές κυβερνήσεις τότε *ξεχάσανε* πως είχαν υπογεύσει στην Ελλάδα αυτή την αμνησία. Την ίδια ώρα που στις δυτικοευρωπαϊκές εφημερίδες οι πολιτικοί αναλυτές απορούσαν, *τάχα*, και ειρωνεύονταν ανοιχτά τον «ελληνικό εθνικισμό που εξερράγη απ' το πουθενά»!

Και στη μέση δύο λαοί, σαστισμένοι και χωρίς καμία επί της ουσίας πληροφόρηση. Οι μεν, εδώ και τρεις γενιές, μεγάλωσαν ως Μακεδόνες. Είτε υπήρχαν από πριν ως έθνος είτε κατασκευάστηκαν από τον Τίτο, τι σημασία έχει; Όχι ιστορικά –η ιστορική αλήθεια έχει μοναδική αξία– αλλά ανθρώπινα! Το παιδί που γεννήθηκε και μεγάλωσε ως Μακεδόνας (Ελληνας, Αυστραλός ή ό,τι άλλο) τι φταίει; Αλλά και το άλλο παιδί, δίπλα, που έμαθε ότι η Μακεδονία είναι διοικητική περιφέρεια της Ελλάδας αλλά και γενέτειρα σπουδαίων Ελλήνων της αρχαιότητας, επίσης τι φταίει;

Τελικά, όμως, αυτά τα παιδιά, που δεν φταίνε, θα ενταχθούν σε μια εθνικιστική αντιπαλότητα επειδή αυτοί που έχουν χρέος να εξηγήσουν προτιμούν τις εθνικιστικές ρητορείες και εξάρσεις. Προτιμούν να απευθύνονται στο θυμικό, όχι στη λογική. Διότι με το θυμικό χειραγωγείται ο πολίτης, υποτάσσεται, καθηλώνεται στη ζωώδη του πλευρά. Ενώ με τη λογική απελευθερώ-

8. Επίσημως τουλάχιστον, μιας και διάφορες μαρτυρίες αναφέρουν πως τα σύνορα δεν έκλεισαν ποτέ (βλ. συνέντευξη του Σταύρου Κασσιμάτη στην εκπομπή του Στέλιου Κούλογλου *Θεματική Βραδιά*, με γενικό τίτλο *Κομμουνισμός: η Μεγάλη Ουτοπία του 20^{ου} Αιώνα*, τίτλος επεισοδίου, «Ο Πάπας δεν κάνει ποτέ λάθος»).

νεται, εξανθρωπίζεται. Τότε όμως αναζητά ευθύνες και λύσεις. Κι αυτό δεν συμφέρει. Διότι, ένα Σκοπιανό ζήτημα άλλοτο μπορεί να είναι χρήσιμο για τους σκοπούς της πολιτικής χειραγώγησης ανά πάσα στιγμή. Για εσωτερική κατανάλωση και στις δύο χώρες. Για τη δημιουργία προβλημάτων αργότερα, όταν *ορισμένοι* θελήσουν να ελέγξουν τα Βαλκάνια. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι η Π.Γ.Δ. της Μακεδονίας έμεινε αλώβητη και προστατευμένη μέσα σε όλο τον κυκεώνα του πολέμου της Γιουγκοσλαβίας κατά τη δεκαετία του '90. Μπορεί να χρειαστεί στο μέλλον! Δεν είδαμε πώς το Κουρδικό, για παράδειγμα, χρησίμευσε στους Αμερικανούς στο Ιράκ; Τίποτα δεν είναι τυχαίο. Μόνο η έκβασή του ίσως...

Η ιδιότυπη δύναμη και χρήση του εθνικισμού φαίνεται ακόμη πιο γλαφυρά και έντονα όταν υποπίπτουν στις «χάρες» του άνθρωποι των οποίων η διαδρομή θα σε έκανε να περιμένεις κάτι διαφορετικό, κάτι μεγαλύτερο, κάτι πιο γενναιόδωρο. Και κυρίως κάτι πιο αληθινό. Μια τέτοια περίπτωση είναι ο κ. Μίκης Θεοδωράκης. Με αφορμή τη διένεξη για το θέμα της Μακεδονίας [τη Μακεδονία γενικώς εννοώ, μην παρεξηγηθώ!], έκανε μια δήλωση τον **Φεβρουάριο του 2008**. Στη δήλωση αυτή, αφού «κράζει» τους Αμερικάνους και τοποθετεί την Ελλάδα στις χώρες που δεν τους υπακούν τυφλά(!), λέει τα εξής:

[...] Η ηγεσία των Σκοπίων φαίνεται ότι γνωρίζει από πρώτο χέρι αυτά τα σχέδια των Η.Π.Α. και γι' αυτό δείχνει αυτή την αλαζονική αδιαλλαξία. [...] Έτσι, γυρίζοντας σε μας τους Έλληνες, θα πρέπει να δούμε ότι η κατάσταση, όπως εξελίσσεται, είναι παραπάνω από τραγική. Δεδομένου ότι οι Αμερικανοί δεν πείθονται πια από όσες υποκλίσεις κι αν κάνουν απέναντί τους οι ποικιλόμορφες αμερικανόφιλες ηγεσίες. Κι αυτό γιατί φοβούνται και μισούν τον λαό μας, για τον οποίο είναι βέβαιοι ότι στη μεγάλη του πλειοψηφία απορρίπτει τα φιλοπόλεμα σχέδιά τους. Και γι' αυτό θέλει να μας τιμωρήσει με κάθε τρόπο. Εκτός κι αν αποφασίσουμε όλοι μαζί να γονατίσουμε και να φιλήσουμε τα πόδια τους, κάνοντας όρκους ότι από δω και στο εξής θα είμαστε καλά παιδιά και πειθήνια όργανα στην όποια πολιτική τους.

Ομως, αφού το παιχνίδι είναι έτσι κι αλλιώς για μας χαμένο, τότε ας πέσουμε με το κεφάλι ψηλά. Ας μην περιμένουμε βοήθεια από πουθενά. Ούτε έχουμε συμμάχους. Είμαστε εμείς κι εμείς. Ας φροντίσουμε λοιπόν να είμαστε τουλάχιστον ωραίοι, περήφανοι και -γιατί όχι- χαρούμενοι, αφού θα έχουμε πάρει τη μεγάλη απόφαση, να γίνουμε όλοι μαζί μια γροθιά, ενωμένοι μπροστά στην προδοσία και την ασχήμια που χτυπάει την πόρτα μας. [...]

Όπως είναι ασχημία να ανεχόμαστε να μας περιφρονούν και να μας βρίζουν -οχρωμένοι κάτω από τα σκέλια των Αμερικανών- οι Σκοπιανοί και μεις να τους παρακαλάμε και να ζητάμε τη μεσολάβηση των Αμερικανών χάνοντας κάθε μέρα και πιο πολύ την αξιοπρέπεια και την υπερηφάνειά μας. Ας κλείσουμε λοιπόν τα σύνορα κι ας σταματήσουμε τις διπλωματικές και οικονομικές μας σχέσεις κι ας τους αφήσουμε να αυτοαποκαλούνται όπως θέλουν, κοροϊδεύοντας τους εαυτούς τους.

Οφείλουμε να περάσουμε κι αυτή τη νέα δοκιμασία με το κεφάλι ψηλά. Μπορεί να υποφέρουμε, όμως το ζητούμενο για μας είναι να παραμείνουμε Έλληνες. Και θα παραμείνουμε Έλληνες. Ας μην ξεχνάμε από πόσες και ποιες σκληρές δοκιμασίες περάσαμε ως τώρα, όμως πάντοτε στο τέλος βγήκαμε νικητές. Το ίδιο θα συμβεί και στο μέλλον.

Όλα τα κλισέ της εθνοκεντρικής ρητορείας βρίσκονται σε αυτό το κείμενο. Όπως:

- Οι Άλλοι επιδεικνύουν αλαζονική αδιαλλαξία. Εμείς ποτέ!
- Οι Άλλοι μας μισούν και μας φοβούνται. Υποθέτω πως μας επιβουλεύονται κιόλας! Και, φυσικά, είμαστε μόνοι μας: «έθνος ανάδελφο»!
- Μοιρολατρικός Ρομαντισμός: εμείς θα πέσουμε, αλλά θα πέσουμε «περήφανοι κι ωραίοι». Οι... Αργίτες έγιναν Σουλιώτες!
- Παραπληροφόρηση (1): «στο τέλος πάντα βγαίνουμε νικητές»! Πότε ακριβώς βγήκαμε νικητές; Το 1914-1922, όταν ο ελληνικός μεγαλοιδεατισμός (η εθνικιστική Μεγάλη Ιδέα, όμοια με αυτή για την οποία καταδικάζουμε σήμερα τους Αλβανούς) μας οδήγησε στην τραγωδία του 1922; Το 1974, όταν η Κύπρος διχοτομήθηκε, ενώ μέχρι τότε οι ηγεσίες αρνούνταν να δώσουν λύση στην πολιτική συνύπαρξη των δύο λαών της Κύπρου; Σήμερα, που διεκδικούμε από τη F.Y.R.O.M. τη συμφωνία που απορρίπταμε το 1993-4;
- Παραπληροφόρηση (2): «κι ας τους αφήσουμε να αυτοαποκαλούνται όπως θέλουν, κοροϊδεύοντας τους εαυτούς τους». Δεν αυτοαποκαλούνται μόνο, κ. Θεοδωράκη. Μακεδονία τούς αποκαλούν και άλλες 120 χώρες. Ποιος κοροϊδεύει τον εαυτό του, άραγε;
- Αντίφαση: λέει πως «το παιχνίδι είναι έτσι κι αλλιώς για μας χαμένο» και, μια παράγραφο μετά, ότι «στο τέλος πάντα βγαίναμε νικητές. Το ίδιο θα συμβεί και στο μέλλον»! Τελικά, δεν κατάλαβα: είναι χαμένο ή είμαστε νικητές; Πάντως, αν η ασυνέπεια του λόγου μέσα στο ίδιο κείμενο μοιάζει παράλογη, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στη σχετική βιβλιογραφία για τον εθνικισμό αναλύεται επακριβώς η αντιφατικότητα ως εγγενές χαρακτηριστικό του.
- Έλλειψη κατανόησης, κλείσιμο της επικοινωνίας, ακρότητα: «Ας κλεί-

σουμε λοιπόν τα σύνορα κι ας σταματήσουμε τις διπλωματικές και οικονομικές μας σχέσεις», λέει. Παραβλέποντας ότι τα σύνορα είναι σαν τα κάγκελα: ταιριάζουν στους φυλακισμένους.

Θα αναρωτιέται κανείς: μα πώς γίνεται και αυτός ο έμπειρος αγωνιστής εκφέρει τέτοιον λόγο; Εύλογο το ερώτημα. Έχει να κάνει με τη φύση των ιδεολογιών. Αν και θα αναλύσω παρακάτω αυτό το θέμα, να αναφέρω μόνο πως όλες οι ιδεολογίες φτιάχνουν ιδεατές κοινωνίες-προβολές. Δεν είναι, ασυνήθες, λοιπόν, ένας απογοητευμένος αριστερός, που έχασε την προσδοκία της κομμουνιστικής ή σοσιαλιστικής κοινωνίας, να προβάλλει τώρα την επιθυμία του στην *εθνική κοινωνία*, στο μεταφυσικό ιδεώδες του έθνους. Πολλοί αριστεροί, και άλλοι, στράφηκαν στον εθνικισμό, ενώ άλλοι στον πιο συγκαλυμμένο εθνοκεντρισμό: τον (αρχαιο-) ελληνοκεντρισμό! Όταν η σκέψη εκπαιδεύεται στην αναζήτηση ιδανικών Παραδείσων, όταν ο ένας εκπέσει, είναι δύσκολο να συνειδητοποιήσεις ότι δεν υπάρχουν Παράδεισοι: απλώς αναζητείς τον επόμενο.

*Ω, είναι ωραία στον Παράδεισο
βρήκα κι εγώ μια φυλακή για την καρδιά μου,
που ελεύθερη δεν άντεχε
ψυχορραγούσε⁹*

Ο Λάκης Λαζόπουλος στην εβδομαδιαία εκπομπή του (τον Μάρτιο του 2008) ανέγνωσε την επιστολή του Θεοδωράκη ως ένα σπουδαίο κείμενο που τιμά τους Έλληνες. Κι αναρωτιέται κανείς: πώς ο ευφύεστατος αυτός άνθρωπος έχασε τη σπουδαία κριτική του ικανότητα μόλις το ζήτημα είχε να κάνει με το ελληνικό έθνος; Μπροστά στο έθνος όλα χάνονται; Η ομάδα μας πάνω απ' όλα;

Καθώς γράφονται αυτές οι γραμμές, η ελληνική κυβέρνηση άσκησε βέτο στην ένταξη των Σκοπίων στο Ν.Α.Τ.Ο. επειδή δεν έχει επιλυθεί το πρόβλημα του ονόματος (2-3/4/2008). Το πρόβλημα φυσικά δεν είναι το βέτο. Το πρόβλημα είναι ότι το... πρόβλημα απλώς θα μετατεθεί σε μεταγενέστερο χρόνο. Και ως τότε θα διαιωνίζεται. Και όπως όλα τα προβλήματα που διαιωνίζονται, θα επιβαρύνουν το αύριο. Τους απογόνους!

Μοιάζει με τα προβλήματα κληρονομιάς στις οικογένειες. Η κυβέρνηση ενεργεί όπως οι γονείς που, επειδή δεν θέλουν να αναλάβουν το ρίσκο της

9. Στίχοι απ' το τραγούδι «Ο Παράδεισος», του ελληνικού συγκροτήματος *Τρύπες*.

δίκαιης μοιρασιάς, κληροδοτούν τα πάντα στα παιδιά τους εξ αδιαιρέτου. Και μετά τα παιδιά ενίοτε τσακώνονται επειδή δεν μπορούν να συνεννοηθούν για το κοινό οικόπεδο, σπίτι ή ό,τι άλλο. Και αυτά με τη σειρά τους το κληροδοτούν στα δικά τους παιδιά. Και καταλήγει μια περιουσία να έχει τόσους πολλούς διεκδικητές που παραμένει, εν τέλει, ανενεργή και αχρησιμοποίητη. Φίλος δικηγόρος μού έχει μιλήσει για άπειρες περιπτώσεις αξιόλογων περιουσιών που παραμένουν σε αχρηστία επειδή οι κληρονόμοι έχουν γίνει τόσο πολλοί· και η οποιαδήποτε διαιτησία μέσω δικαστηρίου μόνο ζημιά φέρνει σε όλους τους. Από μια αρχική άρνηση ανάληψη ευθύνης. Σαν τους φαντάρους, που όταν παρουσιάζονται στον στρατό υπογράφουν την ευθύνη της αποθήκης υλικών, κι ως λείπουν από μέσα διάφορα υλικά που ανέλαβαν. Για να μην βρει τον μπελά του ο προηγούμενος· ο οποίος είχε υπογράψει την παραλαβή της αποθήκης για να μην βρει τον μπελά του ο προηγούμενος· που είχε υπογράψει με τη σειρά του...

* * *

Ο εθνικισμός, λοιπόν, είναι μια πολιτική ιδεολογία που συνδέεται με το αίτημα της εθνικής αυτοδιάθεσης και εκπροσώπησης. Από τον 13^ο μέχρι τον 18^ο αιώνα ο όρος έθνος αναφερόταν στους αντιπροσώπους, δηλαδή σε μια ελίτ¹⁰. Όμως, απ' τον 19^ο αιώνα και μετά καταρρίπτεται ο διαχωρισμός ανάμεσα σε αντιπροσώπους και λαό και το έθνος σηματοδοτεί πια το σύνολο ενός λαού. Είναι η εποχή που η πολιτική αρχίζει και μαζικοποιείται: η έννοια του πολίτη αποδεσμεύεται σταδιακά από την κατοχή ιδιοκτησίας ως κριτήριο της και οι (άρρενες) πολίτες διεκδικούν καθολικό δικαίωμα ψήφου. Εφόσον, λοιπόν, το έθνος μαζικοποιείται ως έννοια και οι πολίτες εμπλέκονται ολοένα και περισσότερο στην πολιτική ζωή, ο έλεγχός τους πρέπει να γίνει τώρα με πιο συγκαλυμμένα μέσα. Και πιο συγκαλυμμένο μέσο απ' την επίκληση της εξουσίας, ότι ενεργεί προς το συμφέρον του, δεν υπάρχει. Πώς γίνεται αυτή η επίκληση; Μα, με την εθνικιστική ιδεολογία. Το όπιο του λαού στη νεωτερική εποχή – για να παραφράσω τον Μαρξ και τη γνωστή του φράση, «Η θρησκεία είναι το όπιο του λαού» [Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι εθνικιστές είναι συνήθως θρησκόληπτοι].

Ο εθνικισμός λειτουργεί σαν όπιο στην εποχή του Διαφωτισμού, εποχή κατά την οποία οι πολίτες διεκδικούν, θεσμικά, την αποδέσμευση της εκκλησι-

10. Δείτε σχετικά στο Zernatto, Guido (1944), «Nation: the history of a word», *The Review of Politics*, 6 (3): 351-366, και στο Ψαρρού, Νέλλη (2005), *Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Gutenberg, σελ. 160.

αστικής εξουσίας από την κοσμική-κρατική εξουσία. Διότι όταν η αποδέσμευση αυτή δεν υπάρχει, τότε το όπιο παραμένει η ίδια η θρησκεία: η νομιμοποίηση έρχεται κατευθείαν απ' τον Θεό, και δεν χρειάζεται το Έθνος. «Κοσμική θρησκεία», έχει ονομάσει τον εθνικισμό ο καθηγητής Νίκος Δεμερτζής¹¹.

Στην πραγματικότητα, ο εθνικισμός διαχωρίζει τους ανθρώπους μεταξύ τους, συνενώνοντας τους σε έθνη χωριστά και διακριτά. Έτσι, ενώ όλοι οι άνθρωποι είναι ίδιοι, η πολιτισμική τους ιδιαιτερότητα (που τους συνενώνει σε ένα έθνος) αποκτά μια τεχνητά δοσμένη υπέρτατη αξία. Αυτή η συνένωση των μελών του έθνους σε «έναν λαό με κοινό συμφέρον», όχι μόνο είναι τεχνητή αλλά και παραπλανητική. Διότι παρουσιάζει ανθρώπους με διαφορετικά συμφέροντα και ενδιαφέροντα ως εάν αυτά να ήταν κοινά. Έτσι, οι ενέργειες *ορισμένων* για να προασπίσουν τα συμφέροντά τους παρουσιάζονται ως προσπάθειες εξυπηρέτησης των συμφερόντων όλου του έθνους, αποκρύβοντας με αυτόν τον τρόπο τις επιμέρους σκοπιμότητες. Διαίρει και βασίλευε.

Ο κόσμος χωρίζεται σε πιστούς και άπιστους, από τη θρησκεία. Χωρίζεται επίσης σε ομοεθνείς και αλλοεθνείς, από τον εθνικισμό. Όμως, στην πραγματικότητα, ο κόσμος χωρίζεται σε *εξουσιαστές και εξουσιαζόμενους*. Κι ο εθνικισμός εξυπηρετεί την εθελούσια υποταγή των ανθρώπων στην εξουσία. Δηλαδή στα συμφέροντα ολίγων, αφού το αίτημα εκδημοκρατικοποίησης των κοινωνιών βρίσκεται συνεχώς σε μια συντονισμένη προσπάθεια καταστολής. Τα συμφέροντα *ορισμένων* εμφανίζονται ως «εθνικές πολιτικές» και διοχετεύονται μέσα από την κολακεία του λαού/έθνους. Μια μικρή ματιά στις τακτικές και πρακτικές που έχουν χρησιμοποιηθεί σε όλα τα μέρη του κόσμου καταδεικνύει πόσο ίδια είναι η ανθρώπινη ιστορία. Διότι η ανθρώπινη (πολιτική) ιστορία είναι μια συνεχής μάχη ισχύος και επιβολής. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Για να επανέλθουμε, λοιπόν, είπαμε πως στην κοινοβουλευτική δημοκρατία οι εντολοδόχοι του λαού συνάπτουν μαζί του μια άτυπη συμφωνία να ενεργούν προς το συμφέρον του. Έτσι, το πολίτευμα θεωρείται ότι ενέχει δημοκρατικές διασφαλίσεις στον βαθμό που οι αντιπρόσωποι κυβερνούν στο όνομά του και προς το συμφέρον του.

Στο αν αυτό πράγματι συμβαίνει δεν θα επιμείνω πολύ. Ήδη έχω υποστηρίξει, μέσα από πολλαπλά και διαφορετικά μεταξύ τους παραδείγματα, ότι οι αντιπρόσωποι του έθνους και οι διαχειριστές του κράτους (δηλαδή βουλευτές-νομοθετικό σώμα και υπουργοί-κυβέρνηση) ενεργούν μέσα από μια συντεχνιακή λογική που εξυπηρετεί την παραμονή τους στην εξουσία για

II. Δεμερτζής, Νίκος (1996), *Ο Λόγος του εθνικισμού*, Αθήνα: Σάκουλας, σελ. 148-9.

όσο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα γίνεται. Αυτό συμβαίνει επειδή η εξουσία έχει την εγγενή ιδιότητα να διαφθείρει. Κι αυτό δεν το λέω (μόνο) εγώ· το έχουν πει εδώ και εκατοντάδες χρόνια άλλοι, σπουδαίοι διανοητές και πολιτικοί αναλυτές: από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη μέχρι τον Μοντεσκιέ και τον Ρουσσώ. Μια λύση σε αυτό θα ήταν να τίθεται κάποιο συγκεκριμένο και απaráβατο χρονικό όριο στη συμμετοχή κάποιου στην εξουσία: μια-δυο τετραετίες το πολύ. Ούτως ή άλλως, και οι καλύτεροι ηγέτες μετά τα 5-6 χρόνια έχουν δείξει σημάδια κόπωσης και φθοράς.

Δείτε τον **Τσάβες, στη Βενεζουέλα**. Οι περισσότεροι αριστεροί στην Ευρώπη (και όχι μόνο) τον θεοποίησαν, κατά κάποιον τρόπο, επειδή αντιτάχτηκε στον πρόεδρο των Η.Π.Α., κ. Μπους. Η πόλωση και ο μανικαϊσμός λειτούργησαν υπέρ του επειδή όλοι ψάχνανε κάποιον να αντιταχθεί στις Η.Π.Α. Όμως ο Τσάβες, πέρα από αρκετές θετικές πολιτικές ενέργειες, λειτούργησε ως ένας πόλος στο δίπολο Καλού-Κακού. Κάτι αντέδρασε μέσα μου όταν συναντήθηκε με τον πρόεδρο του Ιράν, Αχμαντινετζάντ. Όχι λόγω της συνάντησης καθαυτής, αλλά επειδή έσπευσε να τον χαρακτηρίσει «φίλο και σύμμαχο». Η λογική που επιτάσσει «ή είστε μαζί μας ή με τους άλλους» είναι η λογική που έχει προσπαθήσει να επιβάλλει ο ίδιος ο Μπους. Συνεπώς, η όποια αντίσταση σε αυτή τη λογική δεν μπορεί να γίνεται συντασσόμενος με τους Άλλους, όποιοι κι αν είναι αυτοί. Η αντίσταση σε αυτή τη λογική είναι απλώς η μη αποδοχή της: η άρνηση του διπόλου. Με άλλα λόγια: ούτε Μπους ούτε Μπιν Λάντεν. Ούτως ή άλλως, αυτοί είναι πρώην σύμμαχοι που δεν τα βρήκαν στη μοιρασιά.

Οι επιφυλάξεις που ένιωθα για τον Τσάβες ενισχύθηκαν πρόσφατα. Στις **2 Δεκεμβρίου 2007** οι πολίτες της Βενεζουέλας ψήφισαν σε δημοψήφισμα για την έγκριση του νέου Συντάγματος που πρότεινε ο πρόεδρος της χώρας Ούγκο Τσάβες. Το νέο Σύνταγμα προέβλεπε, μεταξύ άλλων (σοσιαλιστικών οικονομικών μεταρρυθμίσεων με προεξάρχοντα τον κεντρικό έλεγχο της οικονομίας), τα εξής: αύξηση της θητείας του προέδρου από τα 6 στα 7 χρόνια, δικαίωμα επ' αόριστον επανεκλογής του, και διευρυμένες εξουσίες! Αν και το πράγμα μιλά από μόνο του, θέλω να δώσω τρία ποιοτικά στοιχεία που θα διευκολύνουν την αξιολόγηση της είδησης.

Πρώτον: οι προεκλογικές συγκεντρώσεις συνοδεύτηκαν από σκληρές ταραχές και συγκρούσεις με την αστυνομία, που άφησαν πίσω τους νεκρούς! Οι πολέμιοι του Συντάγματος ήταν κυρίως φοιτητές. Την ημέρα της ψηφοφορίας 100.000 στρατιώτες «διαφύλαξαν την τάξη».

Δεύτερον: «Μπους ή Τσάβες» ήταν το σύνθημα του τελευταίου. «Όποιος ψηφίσει Ναι ψηφίζει υπέρ του Τσάβες, όποιος ψηφίσει Όχι ψηφίζει υπέρ του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών», δήλωσε ο Τσάβες σε προεκλογική συγκέντρωση στο Καρακάς.

Τρίτον: (συναφές με το δεύτερο): στο προτεινόμενο Σύνταγμα προβλέπεται η σύλληψη πολιτών χωρίς να τους έχει απαγγελθεί κατηγορία σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, και η αναστολή νόμων του κράτους με προεδρικό διάταγμα! Στους επικριτές του για τα δύο αυτά σημεία ο Τσάβες απάντησε πως δεν θέλει να καταλύσει αλλά να υπερασπιστεί τη δημοκρατία από τους εχθρούς, όπως αυτούς που επιδιώκουν πραξικοπήματα σαν κι αυτό του 2002 – εις βάρος του (με τις ευλογίες των Η.Π.Α.).

Βλέπει κανείς πως η λογική/πολιτική των Η.Π.Α. ουσιαστικά χρησιμοποιείται ως άλλοθι από όσους θέλουν να την εφαρμόσουν. Ο Ιζνογκούντ και ο Χαλίφης!

Ο Τσάβες δήλωσε πως, αν τον θέλει ο λαός, θα μείνει στη θέση του «μέχρι να λιώσουν τα κόκαλά του». Αυτά ακούω και τρομάζω...

Εφόσον λοιπόν η εξουσία γίνεται αυτοσκοπός, είναι αυτονόητο πως για την εξυπηρέτησή του θα χρησιμοποιηθούν όλα τα μέσα. Και τα αθέμιτα. Επίσης αυτονόητο είναι πως, από ένα σημείο και μετά, τα συμφέροντα που εξυπηρετούνται δεν είναι των πολιτών αλλά των φορέων εξουσίας. Οι τελευταίοι, μάλιστα, επικαλούνται ψευδώς το «εθνικό συμφέρον» για να αντλήσουν νομιμοποίηση μέσα απ' τη σιωπή, ανοχή ή ρητή αποδοχή των εντολών τους.

Γιατί οι... μέτοχοι δεν αντιδρούν;

Θα αναρωτηθεί, βέβαια, κανείς: πώς γίνεται και οι πολίτες δεν ελέγχουν την αποτελεσματικότητα των κυβερνήσεων και τους επανεκλέγουν ούτως ή άλλως; Θέλω να πω, αν οι πολίτες είχαν, λόγου χάρη, μια επιχείρηση και οι διαχειριστές «την έριχναν έξω» (είτε εσκεμμένα είτε λόγω ανικανότητας), δεν θα τους απολύανε; Τους διαχειριστές των συμφερόντων της χώρας γιατί δεν τους απολύουν; Γιατί ο λαός, οι βασικοί μέτοχοι δηλαδή της εκάστοτε εθνικής επιχείρησης, δεν αντιδρά όταν τα συμφέροντά του δεν εξυπηρετούνται; Ως βασικούς λόγους θα προτείνω τρεις.

Κατά **πρώτον**, *υφίσταται συστηματική και οργανωμένη προπαγάνδα*. Η προπαγάνδα αυτή εκπορεύεται κατά κύριο λόγο από τα Μ.Μ.Ε. Το ζήτημα των Μ.Μ.Ε. θα το αναπτύξουμε αυτοτελώς. Αυτό που θα αρκεστώ να αναφέρω επί του παρόντος είναι ότι τα Μ.Μ.Ε. έχουν γίνει τα ίδια μία Τέταρτη Εξουσία αντί για ελεγκτές της εξουσίας που ήταν ο ρόλος τους. Αυτό έχει ως συνέπεια αφενός να χρειάζονται τα ίδια έλεγχο πλέον και, αφετέρου, να συνεταιρίζονται με τους άλλους πόλους εξουσίας για τη διαιώνιση... όλων τους. Είπαμε: η εξουσία διαφθείρει και τείνει στην αναπαραγωγή της. Και οι εξουσίες πάντα συμπλέουν και αλληλοϋποστηρίζονται. Έτσι, παραπληροφορούν όλοι μαζί τους πολίτες σχετικά με τα προβλήματα διαχείρισης των συμφερόντων του κράτους.

Δεύτερον, ακόμα και όταν οι πολίτες δεν παραπληροφορούνται, δεν βρίσκουν εναλλακτικούς διαχειριστές! Συγκεκριμένα, τα αντιπολιτευόμενα κόμματα –κυρίως της εξουσίας, αλλά όχι μόνο– είτε δεν ενημερώνουν σωστά τους πολίτες είτε υπήρξαν κι αυτά κακοδιαχειριστές. Συνεπώς, δεν μπορούν να αποτελέσουν εναλλακτική πηγή ελέγχου και διαχείρισης των συμφερόντων του κράτους και του έθνους.

Παράξενο είναι αυτό αν σκεφτεί κανείς ότι ζούμε σε πλουραλιστικές και ανοιχτές κοινωνίες. Φαίνεται πως η «ελεύθερη αγορά» στην πολιτική λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο που λειτουργεί (στην πράξη) και η ελεύθερη αγορά στην οικονομία. Δηλαδή, αντί να υπάρχει ελεύθερος ανταγωνισμός των επιχειρήσεων/κομμάτων, αντί να υπάρχει προσφορά διαφορετικών και ανταγωνιστικών προϊόντων, έχουμε αντιθέτως τη δημιουργία ολιγοπωλιακών καρτέλ¹². Τι είναι το καρτέλ; Το καρτέλ είναι μια άτυπη συμμαχία επιχειρήσεων στη βάση κοινής συμφωνίας που καθορίζει με αθέμιτο τρόπο τη συγκεκριμένη αγορά στην οποία δραστηριοποιούνται. Ο όρος καρτέλ αναφέρεται κατ' αρχήν στην ίδια τη συμφωνία (προέρχεται από το λατινικό *charta* ή το ελληνικό *χάρτης*). Η συμφωνία αφορά κατά κύριο λόγο το ύψος των τιμών, ώστε ο μεταξύ τους ανταγωνισμός να μην έχει ως συνέπεια την απώλεια κερδών. Μπορεί να αφορά όμως και άλλες συμφωνίες, όπως το μοίρασμα της αγοράς, τις συμβάσεις και τις υπηρεσίες που θα προσφέρουν, κ.ο.κ. Έτσι, ο ανταγωνισμός ακυρώνεται στην πράξη και οι αγοραστές δεν έχουν επιλογές ως προς την τιμή ή και άλλες υπηρεσίες των προϊόντων. Οι τιμές μένουν στα ύψη αφού η αγορά δεν είναι πραγματικά ελεύθερη και ανταγωνιστική, αλλά ολιγοπωλιακή και ελεγχόμενη. Τα καρτέλ (ή τραστ όπως τα έλεγαν παλιότερα) προφανώς δεν αφήνουν άλλους «παίκτες» στην αγορά, έτσι ώστε να κυριαρχούν τα ίδια στο «παιχνίδι». Και όταν είναι να μπουν και άλλοι «παίκτες», φροντίζουν να είναι ελεγχόμενοι, ή να τους εντάξουν στο ίδιο πλαίσιο.

Εδώ χρειάζεται μια παρένθεση. Διότι η έννοια της ελεύθερης αγοράς υφίσταται πολλές παρανοήσεις.

[Παρένθεση: Ελευθερία και ελεύθερη αγορά.]

Ελεύθερη αγορά δεν σημαίνει ανεξέλεγκτη αγορά, αποδεδειγμένη από κάθε κρατικό έλεγχο και ρύθμιση. Η λεγόμενη «απελευθέρωση των αγορών» δρομολογείται ούτως ή άλλως μέσα από νομοθετικές ρυθμίσεις. Το κράτος ορίζει πότε και πόση ελεύθερη αγορά θα έχουμε και όποτε θέλει παίρνει τη ρύθμισή του πίσω. Όπως έχουν παρατηρήσει πολλοί διανοητές με αφορμή τη συζήτη-

12. Εν μέρει πλεονασμός η φράση, μιας και τα καρτέλ λειτουργούν κυρίως σε καθεστώς ολιγοπωλιακό.

ση για την παγκοσμιοποίηση, το σημερινό άνοιγμα των αγορών, όπως και το αντίστοιχο που συνέβη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, είναι το αποτέλεσμα συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών¹³.

Όπως και να 'χει, πρέπει να επισημάνουμε δύο σημαντικά δεδομένα για την ελεύθερη αγορά. Το ένα είναι ότι, για τους κλασικούς τουλάχιστον φιλελεύθερους, η ελεύθερη αγορά προϋποθέτει την έλλειψη χειραγώγησης και ελέγχου της αγοράς από το κράτος ώστε να αποφεύγεται ο «στραγγαλισμός» της οικονομικής δραστηριότητας και ο κρατικός συγκεντρωτισμός. Όμως, το κράτος πρέπει να έχει έναν τουλάχιστον παρεμβατικό ρόλο, μικρό βεβαίως, ώστε να διασφαλίζονται οι όροι και οι κανόνες του παιχνιδιού. Δηλαδή, το κράτος είναι ο εγγυητής των κανόνων που διασφαλίζουν την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς· και σε αυτό πρέπει να περιορίζεται. Αν όμως ο ρόλος του κράτους είναι αυτός, συνεπάγεται ότι η ελεύθερη αγορά έχει κανόνες. Το «παιχνίδι» δεν είναι ασύδοτο και ανεξέλεγκτο. Είναι απλώς ελεύθερο.

Ο βασικός κανόνας της ελεύθερης αγοράς είναι, ως γνωστόν, ο ανταγωνισμός. Αυτό που ίσως παραβλέπουμε είναι το γεγονός ότι, για να λειτουργήσει ο οικονομικός ανταγωνισμός πρέπει να υπάρχει ικανός αριθμός ανταγωνιστών οι οποίοι θα προσπαθήσουν να πάρουν μερίδιο απ' την «πίττα» που μοιράζεται. Όσο πιο πολλοί οι ανταγωνιστές, τόσο πιο μεγάλο το ζητούμενο να κερδίσουν απ' την αγορά. Έτσι, πρέπει να είναι ευρηματικοί, να προτείνουν καινούργια προϊόντα, να ρίχνουν τις τιμές, κ.ά. Ο υγιής ανταγωνισμός, λοιπόν, προϋποθέτει μια ανοιχτή, με ίσες ευκαιρίες αγορά, ώστε να μπορούν να δραστηριοποιηθούν όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα. Και αυτή είναι η πιο θεμελιακή προϋπόθεση λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς.

Οι βασικοί εχθροί του υγιούς ανταγωνισμού είναι τα μονοπώλια, φυσικά, τα οποία είναι συνήθως κρατικά, καθώς και τα ολιγοπώλια. Επίσης, σημαντικός σύμμαχος αυτών των δύο εχθρών της ελεύθερης αγοράς είναι ο κρατικός συγκεντρωτισμός διότι εμφανίζει πάντα σημάδια διαφθοράς. Ο συνδυασμός, άλλωστε, κρατικού συγκεντρωτισμού και ολιγοπωλίου έχει αθροιστικά επιζήμιο αποτέλεσμα, τόσο για την πολιτική όσο και για την οικονομική ελευθερία. Μαζί πάνε αυτά άλλωστε. Το παράδειγμα της σύγχρονης Ελλάδας, αλλά και των ίδιων των Η.Π.Α., είναι ενδεικτικό: η οικονομία έχει περιέλθει σε τέλμα ενώ, ταυτόχρονα, η πολιτική κατάσταση βρίσκεται σε εκρηκτικό αδιέξοδο.

Για να κατανοήσουμε τη λειτουργία της αγοράς με όρους ελεύθερου ανταγωνισμού θα φέρω κάποια παραδείγματα. Το 2004 είχαμε ακούσει για

13. Βλ. Hirst, Paul & Thompson, *Η Παγκοσμιοποίηση σε Αμφισβήτηση*, Αθήνα: Παπαζήσης 2000, και Gray, John (1998), *Απατηλή Αυγή: οι Αυταπάτες του Παγκόσμιου Καπιταλισμού*, Αθήνα: Πόλις 1998.

ένα μεγάλο πρόστιμο που καλούνταν να πληρώσει η εταιρεία Microsoft επειδή εφάρμοζε μονοπωλιακές πρακτικές. Μεταξύ άλλων, οι πρακτικές αυτές σχετίζονταν με την πώληση όλων των προγραμμάτων της στους χρήστες των Windows ως πακέτο. Το πρόβλημα ήταν ότι, λόγω της εξέχουσας θέσης της εταιρείας στην αγορά, με τις συγκεκριμένες πρακτικές δεν άφηνε χώρο και σε άλλες εταιρείες ν' αναπτυχθούν, γεγονός που την καθιστούσε *εκ των πραγμάτων* κυρίαρχη. Όμως, η ελεύθερη αγορά για να λειτουργήσει πρέπει να μην έχει κυρίαρχο.

Στην Ελλάδα, από την άλλη, η προσπάθεια θεσμοθέτησης της ελεύθερης αγοράς οδήγησε στη σύσταση της Επιτροπής Ανταγωνισμού, η οποία είναι αρμόδια για την τήρηση των κανόνων της αγοράς. Η Επιτροπή διαπίστωσε την ύπαρξη καρτέλ στην αγορά του γάλακτος το 2006. Το καρτέλ αυτό είχε συμφωνήσει σε μια συγκεκριμένη –χαμηλή– τιμή αγοράς του προϊόντος απ' τους παραγωγούς, και σε μια συγκεκριμένη –υψηλή– τιμή πώλησής του στην αγορά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να πληρώνουμε στην Ελλάδα ιδιαιτέρως ακριβά το γάλα. Οι παραγωγοί, απ' την άλλη, βρέθηκαν σ' ένα εκβιαστικό αδιέξοδο επειδή αν δεν πουλήσουν το γάλα τους σε μια εταιρεία, διεκδικώντας καλύτερη τιμή, θα το δούνε να χαλάει: οι εταιρείες είχαν μοιράσει τους παραγωγούς και καμία δεν θα έπαιρνε απ' όποιον διεκδικούσε κάτι καλύτερο. Η Επιτροπή Ανταγωνισμού, φέρεται να χρηματίστηκε για να αποκρύψει το γεγονός και να μην επιβάλλει πρόστιμο. Έτσι, στην Ελλάδα οι καταναλωτές αγοράζουν το ακριβότερο γάλα όχι λόγω της ελεύθερης αγοράς αλλά λόγω της μη-ελεύθερης αγοράς. Διότι ελευθερία σημαίνει ελευθερία για όλους: δηλαδή και για τους παραγωγούς και για τις μικρότερες εταιρείες. Όταν, όμως, η αγορά ελέγχεται απ' τα καρτέλ και οι κρατικοί λειτουργοί –υπεύθυνοι γι' αυτή την ελάχιστη αλλά ουσιώδη παρέμβαση του κράτους– τα προστατεύουν, τότε η αγορά είναι κεντρικά ελεγχόμενη. Άρα, ανελεύθερη.

Πάντως, τίθεται ένα σημαντικό ερώτημα. Προκύπτει από τα παραπάνω πως η ελεύθερη αγορά χρειάζεται ανταγωνισμό για να λειτουργήσει. Και ο ανταγωνισμός, με τη σειρά του, αρκετούς συμμετέχοντες προκειμένου να μην γίνονται τέτοιου είδους συμφωνίες. Καλώς μέχρι εδώ. Καταλαβαίνω, για παράδειγμα, την ύπαρξη καρτέλ σε μια ολιγοπωλιακή αγορά: όπως για παράδειγμα το ότι όλες σχεδόν οι εταιρείες κινητής τηλεφωνίας επιβάλλουν πανομοιότυπους όρους και χρεώσεις (π.χ. ελάχιστη χρέωση στα 30 δευτερόλεπτα) αφού το σκεπτικό είναι ότι σε όποια και να πας δεν έχει ουσιαστική διαφορά. Κατανοώ επίσης ότι η συνεννόηση μεταξύ τους είναι εύκολη, εφόσον είναι λίγες. Εκεί που μου δημιουργείται απορία είναι σε κλάδους που λειτουργούν ως καρτέλ κι ας υπάρχουν πολλές άλλες ανταγωνιστικές εταιρείες. Όπως, για παράδειγμα, στον κλάδο των τραπεζών. Δραστηριοποιούνται στη χώρα μας

πάνω από είκοσι τράπεζες· κι όμως, σε γενικές γραμμές εφαρμόζουν την ίδια οικονομική πολιτική. Επιπρόσθετα, η μία δεν θίγει ούτε καταγγέλλει την άλλη όταν υποπέσει στην αντίληψή της κάποια παρατυπία με το σκεπτικό να ωφεληθεί απ' την πτώση της. Τελικά, τι γίνεται; Η ελεύθερη αγορά δεν μπορεί να λειτουργήσει ούτε με πολλούς ανταγωνιστές; Η θεωρητική της λειτουργία δεν μπορεί να βρει πρακτική εφαρμογή;

Το ερώτημα τίθεται προς προβληματισμό. Είναι άλλωστε πολύ μεγάλη, και εξειδικευμένη ίσως συζήτηση, για να γίνει επί του παρόντος. Ενδεχομένως το σημείο-κλειδί στην όλη κουβέντα βρίσκεται στην ύπαρξη και τήρηση των κανόνων που τίθενται παρά στον ανταγωνισμό. Στη μεσολάβηση στην αγορά προς όφελος των πολιτών. Δηλαδή, στην ύπαρξη και εύρυθμη λειτουργία ενός περιορισμένου κράτους. Είναι, όμως, η εύρυθμη λειτουργία του κράτους εφικτή; Αυτό προφανώς είναι μια άλλη κουβέντα που, εμφανώς, εγείρει το ζήτημα της φύσης του κράτους ή ακόμη και τις ίδιες της αναγκαιότητάς του.

Το δεύτερο (με τυχαία και όχι αξιολογική σειρά) σημαντικό ζήτημα αναφορικά με την ελεύθερη αγορά σχετίζεται με τις πολιτικές προϋποθέσεις λειτουργίας της. Ο φιλελευθερισμός, η πολιτική ιδεολογία που προέταξε για πρώτη φορά στη νεωτερική εποχή την ελευθερία της αγοράς, την ενέταξε μέσα σ' ένα γενικότερο πλαίσιο ελευθεριών. Ας μην ξεχνάμε πως, ιστορικά, ο φιλελευθερισμός ήρθε στο προσκήνιο ως αίτημα απελευθέρωσης απ' την καταπιεστική και συγκεντρωτική εξουσία του κράτους/Μονάρχη –και της Εκκλησίας– και προέταξε ως αίτημα την απελευθέρωση και τον σεβασμό του ατόμου. Συνεπώς, ένας δεύτερος βασικός κανόνας της ελεύθερης αγοράς είναι η *ατομική ελευθερία*.

Η ελευθερία δεν νοείται μόνο ως απουσία καταναγκασμών αλλά και ως πραγματική δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού του ατόμου. Το άτομο τίθεται στο κέντρο του ιδεολογικού συστήματος του φιλελευθερισμού – και σε σημαντικό κομμάτι του αναρχισμού όπως θα δούμε στη συνέχεια. Όχι επειδή ο φιλελευθερισμός είναι αδιάφορος ή ενάντιος στην κοινωνική ευημερία. Αλλά επειδή θεωρεί πως η κοινωνική ευημερία θα έρθει, παρεμπιπτόντως, μέσα από την ατομική. Σέβεται το άτομο ως αυθύπαρκτη μονάδα με μοναδική αξία. Ο κακώς νοούμενος ατομικισμός που σχετίζεται με την αποξένωση των ανθρώπων –μεταξύ τους και με την εργασία τους– δεν είναι αποτέλεσμα του φιλελευθερισμού, όπως συνήθως αναφέρεται, αλλά του αχαλίνωτου καπιταλισμού που ευνοεί τη συγκέντρωση χρήματος και, άρα, την εξαρτημένη, αλλοτριωμένη εργασία μέσα στα ολιγοπώλια.

Ο καπιταλισμός, θα πρέπει να διευκρινιστεί, δεν είναι ιδεολογία ούτε τρόπος παραγωγής. Είναι σύστημα διαχείρισης του χρήματος, του κεφαλαίου, που προκύπτει απ' την εκάστοτε παραγωγική διαδικασία. Ο όρος καπιταλι-

σμός είναι η ευθεία απόδοση του αγγλικού capital-ism, όπου capital είναι το κεφάλαιο. Στην πραγματικότητα, η μετάφραση του όρου ως κεφαλαιοποίηση ή κεφαλαιοκρατία θα ήταν ίσως πιο ενδεικτική από την απλή «ελληνοποίηση» του αγγλικού όρου. Όπως και να 'χει, αυτό ακριβώς είναι ο καπιταλισμός: *η συγκέντρωση του κεφαλαίου με σκοπό την επένδυσή του εκ νέου στην παραγωγική διαδικασία.*

Όπως γίνεται κατανοητό, άλλο είναι αυτό και άλλο ο φιλελευθερισμός. Ο φιλελευθερισμός, ως ιδεολογία, αναφέρεται στο σύνολο της οργάνωσης της πολιτικής κοινωνίας¹⁴, και όχι μόνο στην οικονομική της οριοθέτηση. Αντιθέτως, ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα οικονομικής διαχείρισης. Είναι αλήθεια ότι ο τελευταίος έχει συνδεθεί στενά με τον φιλελευθερισμό για λόγους ιστορικής συγκυρίας: η ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού (τον οποίο μελέτησε και ο Μαρξ) συνδέθηκε με την ιδιωτική επιχείρηση, και αυτή με την προάσπιση της ατομικής πρωτοβουλίας που πρεσβεύει ο φιλελευθερισμός. Η πραγματική όμως σχέση τους περιορίζεται σε αυτό και είναι, κατά βάση, επιφανειακή. Ο καπιταλισμός έχει υπάρξει και πριν την εμφάνιση του φιλελευθερισμού, καθώς η συγκέντρωση του κεφαλαίου δεν είναι καινοφανής. Ο καπιταλισμός έχει άλλωστε πολλές μορφές (αγροτικός, βιομηχανικός, χρηματοοικονομικός, κ.ά.), καθώς επίσης δεν περιορίζεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία (π.χ. κρατικομονοπωλιακός). Επίσης, κατά κύριο λόγο σχετίζεται με την εκμετάλλευση, αφού η συγκέντρωση του κεφαλαίου γίνεται λόγω του ότι κάποια κέρδη δεν αποδίδονται στους φορείς της παραγωγής, στους εργαζόμενους δηλαδή. Παρ' όλα αυτά, σε θεωρητικό επίπεδο, η εκμετάλλευση, αν και σύνηθες επακόλουθο του καπιταλισμού, δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο του, αφού καπιταλιστικού τύπου ανάπτυξη μπορεί να έχει και μια συνεταιριστική παραγωγική μονάδα στην οποία όλοι οι εργαζόμενοι είναι μέτοχοι. Στην πράξη, πάντως, η άκρατη ανάπτυξη του καπιταλισμού γίνεται στη βάση της εκμετάλλευσης του ανθρώπινου δυναμικού και της «υφαρπαγής της υπεραξίας του», όπως θα 'λεγε και ο Μαρξ. Να τονίσω, όμως, και πάλι ότι αυτό δεν είναι ιδίον του βιομηχανικού καπιταλισμού, που εκμεταλλεύεται τους εργάτες, αλλά του άκρατου καπιταλισμού γενικά. Για παράδειγμα, ο αγροτικός καπιταλισμός εκμεταλλεύεται τους δούλους, ο κρατικός τους υπαλλήλους, κ.ο.κ. Από την άλλη, ο *άκρατος* (δηλαδή *αχαλίνωτος*) καπιταλισμός δεν πρέπει να ταυτίζεται με τον καπιταλισμό· εκτός και αν καταλήγαμε ότι αυτός είναι ο... δικός του μονόδρομος. Επίσης άλλη κουβέντα αυτή.

14. Πολιτική κοινωνία ονομάζεται η θεσμικά οργανωμένη κοινωνική συνύπαρξη.

Λέγαμε, λοιπόν ότι ο ατομικισμός, που είναι συνυφασμένος με την αποξένωση και την κοινωνική αδιαφορία, δεν έχει καμία σχέση με την ατομικότητα, με τον σεβασμό του ατόμου που προτάσσει ο φιλελευθερισμός. Ο φιλελευθερισμός θέτει ως βάση το άτομο προκειμένου να το διασφαλίσει από την κρατική και κάθε άλλη συλλογική αυθαιρεσία και καταπίεση. Επιπλέον, πιστεύει στον ανθρώπινο ορθολογισμό, στη δυνατότητα του ανθρώπου να προοδεύσει μέσα από τη χρησιμοποίηση του Ορθού Λόγου.

Ο φιλελευθερισμός πρεσβεύει επίσης τη δυνατότητα αυτοκαθορισμού του ατόμου¹⁵. Την ανεξιθρησκία· την ελευθερία της έκφρασης· την ανεκτικότητα στο διαφορετικό· τον σεβασμό του Άλλου· την ελευθερία της γνώμης, της πληροφόρησης· την ελευθερία του Τύπου, του συνεταιρίζεσθαι, του συναθροίζεσθαι... «Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφότητα», ήταν το σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης. Αυτός είναι ο λεγόμενος *πολιτικός φιλελευθερισμός*, αυτός που έχει αποκτήσει οικουμενική αξία. Ο *οικονομικός φιλελευθερισμός*, από την άλλη, η ελευθερία της αγοράς, είναι το φυσικό συνεπαγόμενο όλων αυτών, σύμφωνα με τον φιλελευθερισμό. Διότι, αν το άτομο είναι ελεύθερο, πρέπει αυτό να εκφράζεται και στην οικονομική του δραστηριότητα. Η άρση των περιορισμών στην ατομική, κοινωνική και πολιτική ελευθερία του ανθρώπου εκτείνεται και στην οικονομική ελευθερία. Ισχύει όμως και το αντίστροφο. Δεν μπορείς να έχεις οικονομική ελευθερία χωρίς άλλες ελευθερίες. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός στηρίζεται στον πολιτικό. Μάλιστα, ο πολιτικός φιλελευθερισμός έχει το προβάδισμα. Κυριολεκτικά: πάει πρώτος και ακολουθεί, ως άμεσο συνεπαγόμενο, ο οικονομικός.

Η πολιτική ελευθερία, η ελευθερία του ατόμου, είναι η απαραίτητη προϋπόθεση της ελεύθερης αγοράς.

Καταλαβαίνουμε ότι, ο οικονομικός φιλελευθερισμός που αγνοεί τον πολιτικό είναι μια παρανόηση. Η ελεύθερη αγορά χωρίς τις πολιτικές ελευθερίες που αναφέραμε δεν είναι φιλελεύθερη. Είναι αυτό που ο φιλελευθερισμός ήθελε να πολεμήσει: συντηρητισμός. Επίσης, ελεύθερη αγορά χωρίς ανταγωνισμό δεν υφίσταται. Η επικράτηση των ολιγοπωλίων στην εγχώρια αλλά και διεθνή αγορά σαφώς δεν είναι οικονομικός φιλελευθερισμός. Είναι οικονομικός συγκεντρωτισμός. **Κλείνει η Παρένθεση]**

15. Το αίτημα ατομικού αυτοκαθορισμού (φιλελευθερισμός) και αυτό του εθνικού αυτοκαθορισμού (εθνικισμός) εμφανίστηκαν σχεδόν μαζί τον 18^ο αιώνα, και κάτω απ' τις ίδιες συνθήκες. Ίσως ακριβώς επειδή ο φιλελευθερισμός αντέκρουσε την εξουσιαστική καταπίεση αλλά και τη θρησκευτική ανελευθερία, οπότε γεννήθηκε ο εθνικισμός ως εναλλακτική μορφή – απελευθέρωσης αρχικά, χειραγώγησης στη συνέχεια.

Λέγαμε, πριν την παρένθεση, ότι οι πολίτες/μέτοχοι δεν βρίσκουν εναλλακτικούς διαχειριστές διότι το πολιτικό σύστημα λειτουργεί ως καρτέλ! Ας σκεφτούμε τώρα το εξής: το οικονομικό ή πολιτικό μοντέλο που εφαρμόζεται διεθνώς –και στη χώρα μας– από το 1990 και μετά, χαρακτηρίζεται από πολιτικό-κοινωνικό συντηρητισμό και οικονομικό συγκεντρωτισμό! Με διάφορα προσχήματα (ασφάλεια και τρομοκρατία είναι τα συνηθέστερα) συρρικνώνονται τα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα των πολιτών και εξαπλώνεται ο φόβος και η ανασφάλεια – άλλωστε ανέκαθεν ο φόβος υπηρετούσε τον συντηρητισμό και έχει υπάρξει προπομπός του φασισμού. Με διάφορα «φαντάσματα»-προσχήματα (π.χ. παγκοσμιοποίηση) εξανεμίζονται οι προστατευτικές ρυθμίσεις των εθνικών οικονομιών και συγκεντρώνονται τα κέρδη σε ολοένα και λιγότερους παράγοντες – ντόπιους ή ξένους. Αυτά, όμως, είναι πάντα τα σκαλοπάτια που οδηγούν στον ολοκληρωτισμό: οικονομική ανέχεια, φόβος, αίσθημα εθνικής ταπείνωσης, κ.τ.λ. Κάπως έτσι έγινε και στη Γερμανία του Μεσοπολέμου: συνέπεσε κι ένας χαρισματικός ηγέτης και... η συνέχεια είναι γνωστή. Και η ιστορία έχει πάντα έναν τραγικό τρόπο να επαναλαμβάνεται!

Ο ολοκληρωτισμός, βέβαια, είναι η σοφίτα στην οποία οδηγεί η σκάλα. Αν και πολύ κοντά στη σοφίτα, δεν έχουμε ακόμη πατήσει το πάτωμά της. Βρισκόμαστε λίγο πριν, στο σύστημα του κοινωνικού-πολιτικού συντηρητισμού και του οικονομικού συγκεντρωτισμού. Πώς λέγεται άραγε αυτό το μοντέλο; Η απάντηση, αν και δεν έχει ιδιαίτερη σημασία, έχει αναλυτικό ενδιαφέρον. Γι' αυτό αποφασίζω να ρωτήσω τον Γιάννη που κάτι είχε αναφέρει σε μια κουβέντα μας. Ο Γιάννης είναι ένας διανοούμενος που απέρριψε τη «διανόηση» πριν από πολλά χρόνια, ένας σκεπτόμενος άνθρωπος, του οποίου η σκέψη έχει έντονο πραγματισμό. Ένας λόγος παραπάνω ώστε να εμπιστεύομαι την εμπειρία και τη γνώμη του. Τον πήρα, λοιπόν, τηλέφωνο.

- Γιάννη, σου έχω μια ερώτηση, αν δεν είσαι πολύ κουρασμένος.
- Κοίτα να δεις. Είμαι λίγο, αλλά για να δούμε τι θα ρωτήσεις αυτή τη φορά!
- Πώς λέγεται το σύστημα στο οποίο έχουμε κοινωνικό-πολιτικό συντηρητισμό και οικονομικό συγκεντρωτισμό;
- Κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός!

Παύση – προς στιγμήν. Η απάντηση ήρθε εξίσου λακωνικά με την ερώτηση. Ξέρω, από άλλη κουβέντα, ότι εννοεί τον υπερσυγκεντρωτικό καπιταλισμό και τον έλεγχο του κράτους πάνω στην κοινωνία. Όμως ως χαρακτηρισμός του συστήματος δεν μου αρκεί.

- Κρατικομονοπωλιακός; Γιατί; Αφού η οικονομική δραστηριότητα είναι σε ιδιωτικά χέρια, όχι στο κράτος.
- Προφανώς δεν είναι το μοντέλο της Ε.Σ.Σ.Δ., όπου είχαμε τον ορισμό του κρατικού καπιταλισμού. Όμως, κατ' ουσίαν, και όχι ως τύπος, εφαρμόζεται

το ίδιο πράγμα. Αυτό γιατί η οικονομική και η πολιτική δραστηριότητα είναι συγκεντρωμένη και ελεγχόμενη από μια ομάδα ανθρώπων που, ακόμα και όταν εναλλάσσονται, εφαρμόζουν μια κοινή πολιτική. Δηλαδή, τα οικονομικά oligopώλια προστατεύονται και εξυπηρετούνται απ' τους πολιτικούς, κι αυτοί με τη σειρά τους απ' τους συγκεκριμένους επιχειρηματίες. Από τη στιγμή που η πολιτική και η οικονομία ελέγχονται από αυτές τις λίγες και πολύ συγκεκριμένες ομάδες που ελέγχουν άμεσα ή έμμεσα την εξουσία, το σύστημα είναι κρατικομονοπωλιακό.

Γι' αυτό, σκέφτομαι, οι πολιτικοί αυτής της χώρας εξυπηρετούν πέραν κάθε νομιμότητας τους συγκεκριμένους 5-10 μεγαλοεπιχειρηματίες. Και γι' αυτό ενώ εξουσία και αντιπολίτευση κατηγορούν η μία την άλλη, οι συγκεκριμένες πολιτικές παραμένουν αναλλοίωτες. Διατυπώνω και στον Γιάννη τη σκέψη μου.

– Γι' αυτό Νέλλη. Είναι ένα κόμμα, ουσιαστικά. Απλώς, για να φαίνεται πως έχουμε δημοκρατία εναλλάσσονται στην εξουσία. Γιατί και αυτοί λειτουργούν ως οικογένειες: πότε να φάει ο ένας και πότε ο άλλος. Αλλά η μάζα-μάζα. Η πολιτική δεν αλλάζει. Άρα, κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός.

Ο Γιάννης συνεχίζει ακάθεκτος για να οδηγήσει την κουβέντα ένα βήμα πιο πέρα.

– Αυτό δεν σημαίνει αυτομάτως την κατάργηση των θεσμικών διαδικασιών. Αυτές συνεχίζουν να υπάρχουν. Αν και κατ' επίφαση. Στην πράξη όμως ακυρώνονται. Αυτό γίνεται στην Ελλάδα εδώ και χρόνια. Αυτό κάνει τώρα και ο Σαρκοζί στη Γαλλία... Αυτό δεν σημαίνει ότι κανένας άλλος δεν αναπνέει. Αλλά κάποιοι αναπνέουν καλύτερα απ' τους άλλους!

...Το πρόβλημα είναι πως απ' το 1990 και μετά κατέρρευσε το *υπαρκτό* εναλλακτικό σύστημα και κατέληξε σε αυτό που εφαρμόζεται τώρα. Που βέβαια, κι εκείνο κρατικομονοπωλιακό ήταν. Αλλά και στους τύπους, όχι μόνο στην ουσία. Αναγκάζοντας το Δυτικό μοντέλο να είναι πιο ουσιαστικά πλουραλιστικό και όχι μόνο κατ' όνομα. Το κοινωνικό κράτος και τα εργασιακά και πολιτικά κεκτημένα που είχαμε στην Ευρώπη δεν έγιναν (μόνο) απ' τους αγώνες. Έγιναν επειδή υπήρχε και η... διπλανή πόρτα, το σοσιαλιστικό μαγαζί. Κι όταν λέω υπήρχε εννοώ στην πράξη, ως απτή πραγματικότητα, όχι θεωρητικώς. Οι Γερμανοί, για παράδειγμα, οικοδόμησαν στο Δυτικό μισό τους ένα κράτος πρόνοιας επειδή, απ' την άλλη μεριά, στην ανατολική Γερμανία, υπήρχε το πραγματικό σύστημα διακυβέρνησης που εφαρμόζε – αρχικά τουλάχιστον και σε κάποιον βαθμό – μια πιο φιλεργατική πολιτική.

....Αυτή η παγκόσμια κυριαρχία του προτύπου είναι το μεγάλο πρόβλημα σήμερα. Γιατί, σου λέει ο άλλος «στ' αρχίδια μου. Πού θα πας;». Όπου και να στραφεί ο εργάτης επικρατούν οι ίδιες συνθήκες. Ή και χειρότερες, αν

λάβουμε υπ' όψιν και το νεοφερμένο μοντέλο της Κίνας: πειθήνια υποδουλωμένη εργατική δύναμη, όχι μόνο φθηνή αλλά και που δεν ζητάει... Συνεπώς, μειώνεται η αξία της εργατικής δύναμης. Δεν βλέπεις τι έγινε με τον Μαγγίνα¹⁶; Σου λέει, έχω τον Ινδό, τον φιλοξενώ σπίτι μου, μου κάνει και καμιά δουλειά, και με ευχαριστεί κιόλας. Κι αν δεν τους αρέσει; Να φύγουνε. Υπάρχουν άλλοι από πίσω στην ουρά.

- Καλά, πού κολλάει τώρα ο Μαγγίνας;
- Πώς δεν κολλάει; Η αληθινή προσέγγιση του ασφαλιστικού στην Ελλάδα είναι αποτυπωμένη στη στάση του Μαγγίνα. Δηλαδή, στο να μην υπάρχει το ασφαλιστικό ως θέμα του Δημοσίου. Να είναι ιδιωτική υπόθεση.
- Τότε γιατί το μεταρρυθμίζουν, και καλά, και δεν το καταργούν, αφού αυτό θέλουν;
- Μα δεν μπορούν. Κοίτα να δεις. Οι καπιταλιστές είναι έξυπνοι. Ξέρουν ότι πρέπει να κινηθούν σε ορισμένα πλαίσια. Δεν θα το κάνουν έτσι, απ' τη μια μέρα στην άλλη. Σιγά-σιγά. Οπότε, το υποβαθμίζουν πρώτα. Ο εργαζόμενος οδηγείται στο να πει «Ουφ, επιτέλους έχω δουλειά» αντί για «Έχω δουλειά αλλά είναι ανασφάλιστη!» Η πολιτική δεν λέει αυτό που επιδιώκει. Απλώς αυξάνει τις απαιτήσεις, πιέζει λίγο από δω και λίγο από κει δημιουργώντας ασφυκτικά πλαίσια, ώστε να είσαι ευχαριστημένος με λιγότερα...

Λέγαμε, λοιπόν, ότι οι πολίτες δεν μπορούν να βρουν εναλλακτικές πολιτικές και έτσι μένουν με τους ίδιους δοκιμασμένους και αποτυχημένους πολιτικούς εκπροσώπους – αποτυχημένους ως προς το συμφέρον της χώρας, εννοείται. Διότι η πολιτική εναλλαγή δεν λειτουργεί με όρους φιλελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατίας αλλά, αντιθέτως, με όρους ολιγοπωλιακού καρτέλ (ή με όρους κρατικού μονοπωλίου, όπως θα 'λεγε ο Γιάννης).

Μιας και στην οικονομική αγορά αυτό είναι σαφές, ας δούμε ένα παράδειγμα απ' την πολιτική «αγορά».

Πέμπτη 17 Μαΐου 2007. Είναι αργά το βράδυ και ανοίγω την τηλεόραση, παρότι δεν θεωρώ πως θα βρω κάτι ενδιαφέρον. Κι όμως, βρήκα! Η εκπομπή της Ν.Ε.Τ. «Η Άλλη Όψη» φιλοξενεί συνέντευξη του υπουργού Οικονομίας Γιώργου Αλογοσκούφη. Μένω για λίγο στην εκπομπή, αν και δεν είχα αυτό

16. Υπουργός Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας(!) της Ν.Δ. από τον Μάιο ως τον Δεκέμβρη του 2007, οπότε και αναγκάστηκε σε παραίτηση ύστερα από δημοσιογραφική αποκάλυψη ότι απασχολούσε ανασφάλιστους εργάτες στο σπίτι του. Ο ίδιος ισχυρίστηκε ότι τους φιλοξενούσε. Οι εργάτες είπαν σε ρεπόρτερ: «Δεν μας ασφάλισε, αλλά είχαμε δουλειά. Καλός άνθρωπος...»

υπ' όψιν μου όταν ξεκίνησα την αναζήτηση για κάτι ενδιαφέρον. Και δεν το μετανιώνω. Ο δημοσιογράφος, κ. Μανώλης Κοττάκης, ρωτά τον υπουργό για το θέμα των ομολόγων, με αφορμή κάποια φραστική επίθεση από τη μεριά του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Η απάντηση του κ. Αλογοσκούφη είναι χαρακτηριστική.

– Δεν καταλαβαίνω γιατί μιλά το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Αυτοί δεν είναι που τότε κάνανε το... Τάδε σκάνδαλο; Δεν έχει γίνει κάτι διαφορετικό! κατέληξε.

Αποκαλυπτικότατος ο κ. Αλογοσκούφης. Μολονότι είναι υπουργός και καλείται να απαντήσει για το σκάνδαλο της κλοπής των χρημάτων με ευθύνη του υπουργείου του, δεν νιώθει καν την ανάγκη να απαντήσει. Αυτό επειδή τον ρωτάνε, όπως λέει, οι... άλλοι ένοχοι. Ο λαός λέει: μεταξύ κατεργαρέων ειλικρίνεια! Μα, το θέμα είναι πως το ερώτημα, κανονικά, τίθεται απ' τον λαό. Σε αυτόν είναι υπόλογος ο υπουργός, όχι στην αξιωματική αντιπολίτευση. Όμως ο κ. Αλογοσκούφης δεν θεώρησε ότι είναι υπόλογος στον λαό! Δεν απάντησε στους πολίτες, αλλά στην... εναλλακτική εξουσία. Τον διευκόλυνε σ' αυτό και η ερώτηση του δημοσιογράφου. Φυσικά!

Αυτή και μόνο η δήλωση του κ. Αλογοσκούφης δείχνει ότι το πολιτικό σύστημα της Ελλάδας δεν λειτουργεί. Το πολίτευμα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας είναι αδρανές όταν κανείς δεν νιώθει υπόλογος στον λαό όταν κανείς δεν νιώθει ότι αντιπροσωπεύει τον λαό!

Κάτι ακόμη που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι ο κ. Αλογοσκούφης απάντησε ουσιαστικά πως κι εμείς τα ίδια κάνουμε («δεν έχει γίνει κάτι διαφορετικό») παρόλο που το προεκλογικό σύνθημα της Ν.Δ. ήταν «καμία ανοχή στη διαφθορά». Και δεν είναι (μόνο) ότι είπαν ψέματα στον λαό για να τους ψηφίσει. Είναι ότι το θράσος και η αναισχυντία έχουν φτάσει σε τέτοια επίπεδα που δεν νιώθει καμία αιδώ να το ομολογήσει δημόσια. Αυτό δεν μαρτυρά την αδράνεια του πολιτικού μας συστήματος δείχνει τη μη-αδράνεια. Μη αδράνεια που όμως καλύτερα να μην υπήρχε: είναι κατρακύλα. Ένα βούλιαγμα της πολιτικής ζωής, όπου οι θεσμικοί υπεύθυνοί του σε κοιτούν στα μάτια και σ' το λένε ανοιχτά. Όχι απλώς κυνισμός. Χυδαιότητα.

Προσβάλλεται η αισθητική μου.

Κι ο δημοσιογράφος, σωπή. Αλλιώς δεν θα τουμίλαγε κιόλας ο κύριος Υπουργός. Κι αν τους πεις κάτι, θα προσβάλλουν, πέρα απ' την αισθητική, και την αξιοπρέπειά σου: «Είμαι εκλεγμένος αντιπρόσωπος του ελληνικού λαού». Όποτε κι αν δούμε μια πολιτική «συζήτηση» θα το ακούσουμε. «Στις 16/9 ο ελληνικός λαός ψήφισε τον Κώστα Καραμανλή» πετάγεται μια φωνή εκεί που συζητούν οι προσκεκλημένοι του... δημοσιογράφου Γιάννη Πρετεντέρη (στις 10/12/07 στο Mega) για τον Μαγγίνα. Είναι ο βουλευτής της Ν.Δ. κ. Πάνος Παναγιωτόπουλος, που συνεχίζει: «ο ελληνικός λαός έχει εδραιωμένη την εμπιστοσύνη στον Κώστα Καραμανλή»!

Και η τηλεόραση κινδυνεύει να πεταχτεί στην αυλή.

Επανέρχομαι στους λόγους για τους οποίους οι πολίτες δεν απολύουν τους κακοδιαχειριστές. Αnéφερα την προπαγάνδα των Μ.Μ.Ε. και την έλλειψη εναλλακτικής, σε πρακτικό τουλάχιστον επίπεδο. Ο **τρίτος λόγος** που θεωρώ σημαντικό να αναφερθεί είναι η επίκληση, εκ μέρους των πολιτικών, του κάθε λογής -ισμού. Επειδή στους -ισμούς θα αναφερθώ αμέσως παρακάτω, να επανέλθω εν συντομία με δύο τελευταίες κουβέντες στον εθνικισμό.

Ο εθνικισμός, εκτός από πολιτική ιδεολογία και κίνημα, εκφράζει και ένα συναίσθημα, μια ανάγκη ταύτισης και ταυτότητας. Στη φυσιολογική του έκφραση εκφέρεται μέσα από τον πατριωτισμό: την *αγάπη* για την πατρίδα. Στην ακραία του μορφή γίνεται εθνικισμός: την *ταύτιση* με την πατρίδα. Η διαφορά των δύο είναι πολύ λεπτή. Στον εθνικισμό η αγάπη γίνεται παθολογική, άκριτη, χωρίς λογική εκφορά. Γίνεται απόλυτη ταύτιση. Με αυτή την έννοια, ο εθνικισμός στηρίζεται και ενισχύει τη διάκριση ανάμεσα σε *Εμείς* και οι *Άλλοι*. Αντίθετα, ο πατριωτισμός δεν ταυτίζει το άτομο με την ομάδα του, αλλά το διατηρεί σε μια κριτική σχέση αλληλεπίδρασης, ενότητας και ταυτόχρονης διαφοροποίησης.

Οι φορείς της εξουσίας παίζουν πάντα το «πατριωτικό χαρτί» τους για να αποκρύψουν ότι τα συμφέροντά τους είναι διαφορετικά από αυτά του έθνους. Αν βέβαια θεωρήσουμε ότι το έθνος έχει ενιαία και κοινά συμφέροντα. Αν, δηλαδή, εννοήσουμε το έθνος ως μια συμπαγή ενότητα. Αν εννοήσουμε ότι τα συμφέροντα του Κωνσταντακόπουλου είναι ίδια με της Νικολέτας απ' την Πύλο. Αν θεωρήσουμε ότι τα συμφέροντα των Κρητών είναι ίδια με τα συμφέροντα του ηγούμενου της Μονής Τοπλού. Αν θεωρήσουμε ότι τα συμφέροντα του Γιάννη, του Μήτσου, της Νέλλης, είναι ίδια με του Γιώργου, της Μαρίας και του κυρ Μιχάλη.

Μα, αυτό δεν υφίσταται. Είμαστε τόσο διαφορετικοί μεταξύ μας. Υπάρχουν τόσες πολλές εσωτερικές διαφοροποιήσεις εντός των κρατών και εντός των εθνών που η έννοια των κοινών εθνικών συμφερόντων είναι άτοπη στην πράξη. Φυσικά, τα έθνη έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, όπως: γλώσσα, φυλετικά χαρακτηριστικά, ιστορία, μύθους, μνήμες (ίσως), θρησκεία (συνήθως). Αλλά συμφέροντα; Περισσότερα κοινά συμφέροντα μπορεί να βρω με τον John στο Λονδίνο παρά με την κυρία Έλλη στο κάτω διαμέρισμα. Κι ας έχω με αυτήν περισσότερα κοινά εθνικά γνωρίσματα. Η γλώσσα, βλέπετε, είναι εθνικός ενοποιητικός παράγοντας. Η στάση ζωής και τα πιστεύω είναι όμως ουσιαστικός παράγοντας ενοποίησης μέσα απ' τη διαφοροποίηση.

Οι πολιτικοί εκπρόσωποι, που συμφέρον τους είναι η εξουσία, οι οποίοι υποστηρίζονται από ν συγκεκριμένες οικογένειες (όπου $n < 50$ στην Ελλάδα, και αντιστοίχως στον πλανήτη), υπερθεματίζουν σχετικά με το έθνος – ειδικά όταν επίκειται κάποια εσωτερική κρίση, οικονομικό σκάνδαλο κ.λπ. Έτσι,

απευθυνόμενοι στο θυμικό των πολιτών, ενισχύουν την τάση για διαχωρισμό της ομάδας τους από τις άλλες και την επιθετική ροπή τους προς αυτές. Οι πολίτες υπνωτίζονται με αυτόν τον τρόπο. Στρέφεται η προσοχή τους αλλού. Όντας και εκπαιδευμένοι στη νοοτροπία του Καλού-Κακού, Εμείς και οι Άλλοι, φέρονται σαν πειθήνια πρόβατα. Και δεν διώχνουν τον τσοπάνη. Φυσικά! Αφού κανένα πρόβατο δεν έχει εξουσία πάνω στον τσοπάνη. Άλλωστε, για τα εξεγερμένα πρόβατα υπάρχουν και τα τσοπανόσκυλα!

[Παρένθεση: Η Φάρμα των Ζώων

Η Φάρμα των Ζώων: το φουτουριστικό παραμύθι του Όργουελ (George Orwell). Ίσως το πιο καίριο πολιτικό μυθ-ιστόρημα του αιώνα που μας πέρασε (με δεύτερο σημαντικότερο το 1984: *Ο Μεγάλος Αδελφός*, του ιδίου). Σε 100 μόλις σελίδες γίνεται κατανοητό πώς περνάει ο φασισμός και πώς η επανάσταση εναντίον του μπορεί να καταντήσει να του μοιάσει σε αηδιαστικό βαθμό! Πώς ενεργούν τα πρόβατα και πώς τα τσοπανόσκυλα. Α, και τα γουρούνια επίσης!

Στη *Φάρμα των Ζώων* τα ζώα εξεγέρθηκαν ενάντια στην ανθρώπινη καταπίεση και κατέλαβαν τη Φάρμα. Ζωικές συνελεύσεις όριζαν έκτοτε τι έπρεπε να γίνει. Και έγραψαν και δέκα βασικές αρχές, τους στοιχειώδεις κανόνες συνύπαρξης, ώστε να μην υπάρξει καταπίεση ξανά. Στην αρχή τα πράγματα κυλούσαν σχετικώς ομαλά. Σιγά-σιγά, όμως τα γουρούνια που, σαν πιο έξυπνα και μορφωμένα, ανέλαβαν τη διαχείριση της Φάρμας και τη συναναστροφή με τον έξω κόσμο, και τους ανθρώπους φυσικά, άρχισαν να διαφοροποιούνται από τα άλλα ζώα, να εκπαιδεύουν ξεχωριστά τα σκυλιά-φύλακες καθώς και τα πρόβατα.

Όταν τα γουρούνια αποφάσισαν να εξουσιάζουν τη Φάρμα, άρχισαν να περνάνε καινούργιους κανόνες οργάνωσης. Οι κανόνες αυτοί όλο και περισσότερο ερχόντουσαν σε αντίθεση με όσα είχαν αρχικά συμφωνήσει τα εξεγερμένα ζώα. Επίσης, η ζωή των γουρουνιών, και των σκύλων-φυλάκων συνακόλουθα, άρχισε να παρεκκλίνει από αυτή των άλλων ζώων. Πώς όμως κατάφεραν να ελέγξουν τη Φάρμα χωρίς να αντιδράσουν τα άλλα ζώα; Αυτό έγινε σταδιακά. Στην αρχή το σημείο-κλειδί ήταν να κάνουν τα ζώα να ξεχάσουν τους παλιούς κανόνες και να εγγράψουν αντ' αυτών τους καινούργιους. Το πρώτο στοιχείο είναι η *λήθη* λοιπόν. Η λήθη μπορεί να έρθει από την άγνοια. Την *έλλειψη γνώσης* δηλαδή: διότι αν δεν ξέρεις κάτι πώς να το θυμάσαι; Για να επέλθει η έλλειψη γνώσης μπλοκάρεται η σωστή πληροφόρηση και διαδίδονται φήμες: *προπαγάνδα*, το τρίτο στοιχείο. Και για όποιον δεν συμμορφώνεται; Όποιον δεν ξεχνά και αναζητεί τη γνώση; Όποιον τολμά να το πει και στους άλλους; Ε, γι' αυτόν υπάρχουν τα σκυλιά! Εκφοβισμός, τραμπουκισμός και απομόνωση. *Φόβος*. Κι αυτό είναι το τέταρτο συστατικό ενός καλοοργανωμένου σχεδίου *συγκέντρωσης της εξουσίας προς όφελος λί-*

γων ζώων στο όνομα του καλού της Φάρμας.

Το καυστικό βιβλίο του Όργουελ ενάντια στον φασισμό γράφτηκε το 1945. Και παραμένει τραγικά επίκαιρο! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Κι έτσι οι πολίτες, αν και επιφορτισμένοι με τη λειτουργία ελέγχου και νομιμοποίησης των εκπροσώπων τους, δεν τους ελέγχουν. Τους βρίζουν και, όμως, τους νομιμοποιούν.

Κι έτσι, η συμφωνία μεταξύ πολιτών και αντιπροσώπων ότι η διακυβέρνηση θα γίνεται προς όφελος των πρώτων, δεν τηρείται. Η κοινοβουλευτική δημοκρατία, κατά συνέπεια, δεν τηρεί μια σημαντική της σύμβαση: διότι, η κοινοβουλευτική δημοκρατία στηρίζεται στην πεποίθηση και συμφωνία πως οι πολίτες είναι η εξουσία (Δήμος+κράτος=δημοκρατία) και το Κοινοβούλιο απλώς το αντιπροσωπευτικό σώμα που εκφράζει τη βούλησή τους και τα συμφέροντά τους. Έτσι η κοινοβουλευτική δημοκρατία τείνει να εκφυλιστεί σε κοινοβουλευτική ολιγαρχία, ή απλώς σε κοινοβουλευτισμό (republicanism, όπως είναι στα αγγλικά).

(B) Συμφωνία για τον Τρόπο Διακυβέρνησης

Ας προβούμε στην εξέταση του δεύτερου στοιχείου της συμφωνίας ανάμεσα στους πολίτες και τους αντιπροσώπους τους σε μια κοινοβουλευτική δημοκρατία. Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι, επειδή υπάρχουν πολλοί τρόποι να προσεγγίσει κανείς το συμφέρον καθώς και διάφορα κριτήρια για το τι είναι συμφέρον, γίνεται μια ελάχιστη συμφωνία εκ των προτέρων σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο θα ασκηθεί η εξουσία και θα εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα του εθνικού κράτους. Συμφωνία, δηλαδή, που αφορά τον τρόπο διακυβέρνησης.

Πώς γίνεται μια τέτοια συμφωνία; Προφανώς δεν υπογράφεται κανένα συμφωνητικό. Η συμφωνία γίνεται με δύο τρόπους. Αφενός, τα πολιτικά κόμματα και τα άτομα που είναι υποψήφια για τη διακυβέρνηση μιας χώρας υιοθετούν μια ιδεολογία και, ως εκ τούτου, δεσμεύονται πως με βάση τις αρχές της θα νομοθετήσουν και θα κυβερνήσουν. Αφετέρου, πέραν της ιδεολογίας που πρεσβεύουν, προτείνουν (ή οφείλουν να προτείνουν) στο προεκλογικό πρόγραμμά τους τα συγκεκριμένα μέτρα που θα λάβουν για τα προβλήματα που θα κληθούν να αντιμετωπίσουν. Με βάση αυτά τα δύο δεδομένα καλούνται οι πολίτες να επιλέξουν.

Υπάρχει βέβαια κι ένας τρίτος τρόπος: σε ποιο κόμμα έχω κουμπάρο! Αλλά αυτό ας το αφήσουμε στην άκρη.

Ας ξεκινήσουμε με τις ιδεολογίες. Δεν είναι τυχαίο ότι οι ιδεολογίες αναδύθηκαν όλες από τον 18ο αιώνα και μετά. Διότι από τότε διαπιστώνουμε,

όχι απλώς τη δημιουργία των σύγχρονων κρατών, αλλά και την ταυτόχρονη μαζικότητα στην πολιτική διαδικασία, τα αιτήματα συμμετοχής στη διακυβέρνηση και του ελέγχου της εξουσίας κ.ο.κ. Έτσι, αναδύθηκαν και προτάθηκαν τρόποι διαμόρφωσης της εξουσίας από τις διάφορες ιδεολογίες. Ούτε είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι ιδεολογίες αναδύθηκαν στη δυτική Ευρώπη την εποχή που σημειώνεται σημαντική εξασθένηση του βεληνεκού της εκκλησιαστικής επιρροής στη δημόσια εξουσία.

Όπως ανέφερα νωρίτερα, μέχρι τον 16ο-17ο αιώνα η πολιτική εξουσία έβρισκε νομιμοποίηση στην Εκκλησία. Ήταν η Ελέω Θεού Μοναρχία, όπου ο Βασιλιάς θεωρούνταν εντολοδόχος του Θεού. Φυσικά, για να θεωρηθεί κάτι τέτοιο έπρεπε ο επικεφαλής της Εκκλησίας να... ευλογήσει τον βασιλιά. Κι έτσι, η πολιτική (κοσμική) και η εκκλησιαστική εξουσία συμμαχούσαν και βρίσκονταν σε σχέση αλληλεξάρτησης. Οι ιδεολογίες γεννήθηκαν όταν η εκκλησιαστική νομιμοποίηση της εξουσίας έχασε τη δύναμή της – ειδικά μετά τη Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648, η οποία έβαλε τέρμα στις θρησκευτικές συρράξεις και την κυριαρχία του Καθολικισμού και έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία των εθνικών κρατών. Όταν δηλαδή η πολιτική εξουσία έγινε αντικείμενο διεκδίκησης από τις αναδυόμενες τότε κοινωνικές δυνάμεις (αστικές αρχικά) έπρεπε να βρει πάση θυσία μια άλλη δύναμη νομιμοποίησής της.

Ο εθνικισμός ήταν, όπως είπαμε, μια πρώτη ιδεολογία που χρησιμοποίησε την ιδέα του ίδιου του έθνους και της εκπροσώπησής του για τη νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας. Ο εθνικισμός όμως, δεν προτείνει ένα σαφή τρόπο διακυβέρνησης. Έτσι, συνυπάρχει δίπλα σε όλες τις άλλες ιδεολογίες συμπληρωματικά.

Ιδεολογίες. Το σημαντικότερο κομμάτι της νεωτερικής πολιτικής σκέψης και δράσης. Αφορμή παθών, διαπληκτισμών, εντάσεων, κυβερνητικών σχημάτων, ελπίδας, απαξίωσης, ταυτότητας, κινητικότητας... Μεγάλη παρένθεση οι ιδεολογίες. Ας την ανοίξουμε.

[Παρένθεση: οι ιδεολογίες

Οι ιδεολογίες είναι οργανωμένα συστήματα σκέψης αναφορικά με την εξουσία. Προτείνουν αρχές και τρόπους διαχείρισης, νομιμοποίησης, αμφισβήτησης ή διεκδίκησης της εξουσίας. Γεννήθηκαν στην Ευρώπη από τον 17ο-18ο αιώνα και μετά, καθώς η ιστορική συγκυρία τις κατέστησε αναγκαίες: η υποχώρηση της θείκης νομιμοποίησης έφερε στο προσκήνιο την κοσμική/λαϊκή νομιμοποίηση. Είναι λες και οι ιδεολογίες αντικατέστησαν σταδιακά¹⁷

17. Σταδιακά, δηλαδή ενόσω καθιερωνόντουσαν, και όχι από την αρχή της δημιουργίας τους.

τη θρησκεία στην Ευρώπη – στο επίπεδο της πολιτικής νομιμοποίησης και μόνο, φυσικά. Η ανάδειξη του σύγχρονου κράτους, που δρομολογείται εκείνη την εποχή, καθιστά ιστορικά αναγκαίες τις «πολιτικές θρησκείες» – έτσι όπως εξελίχθηκαν οι ιδεολογίες.

Θα πρέπει να ακούγονται λίγο παράξενα όλα αυτά, ειδικά σε όσους ασπάζονται κάποια ιδεολογία και σέβονται τις αρχές της ως θετικές και εποικοδομητικές. Ας αποτολμήσει, λοιπόν, ο καθένας μας να «ξεχάσει» προς στιγμήν σε αυτή την ανάγνωση τις προσωπικές ιδεολογικές του προσλήψεις και πεποιθήσεις σχετικά με τις ιδεολογίες, χάριν της ευρύτερης κατανόησης. Κι αυτό επειδή, καθώς οι ιδεολογίες αφορούν γενικώς τη ζωή μας, όλοι τείνουμε να έχουμε μια προϋπάρχουσα και διαμορφωμένη άποψη σχετικά με αυτές. Άποψη γεμάτη πάθος. Το πάθος, αν και πάντα θετικό στη ζωή, συχνά δεν διευκολύνει την κατανόηση καθώς πολλά απ' αυτά που πιστεύουμε για τις ιδεολογίες δεν ισχύουν στην πραγματικότητα. Έτσι, ενδέχεται να έρθει η πραγματικότητα σε σύγκρουση με τις ιδέες μας και η κατανόησή της να παρεμποδιστεί. Κι αυτό μπορεί να συμβεί στον καθένα.

Για να κατανοήσει κανείς τις ιδεολογίες πρέπει πάντα να έχει κατά νου τις ιστορικές (οικονομικές-κοινωνικές-πολιτικές) συνθήκες γέννησης της κάθε μιας. Όλες οι ιδέες άλλωστε δημιουργούνται ή παραγκωνίζονται λόγω κάποιας ιστορικής συγκυρίας ή ανάγκης. Σε γενικές γραμμές, οι ιδεολογίες δημιουργήθηκαν ταυτόχρονα με την ανάδυση του σύγχρονου κράτους και τη μαζικοποίηση της πολιτικής. Βέβαια, και η ίδια η ανάδειξη του κράτους μετά τον 17ο αιώνα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ανάγκη οργάνωσης, τόσο της οικονομικής δραστηριότητας της ανερχόμενης τότε αστικής τάξης, όσο και του εμπορίου σε κλίμακα ευρύτερη των κατακερματισμένων φέουδων που υπήρχαν ως τότε. Σε πολιτικό επίπεδο, το κράτος καλούνταν απ' την ίδια αυτή ανερχόμενη αστική τάξη να σεβαστεί τις *βασικές ελευθερίες* των πολιτών. Ο Τζων Λοκ (John Locke) τις ορίζει ως ζωή, ελευθερία, περιουσία¹⁸.

Ο **φιλελευθερισμός** ήταν, συνεπώς, η πρώτη πολιτική ιδεολογία που αναδύθηκε σχετικά με την οργάνωση της πολιτικής ή οικονομικής ζωής. Το τι είναι ο φιλελευθερισμός το είπαμε σε προηγούμενη παρένθεση: είναι η ιδεολογία που ανέδειξε το άτομο και τις ελευθερίες του (πολιτικές, οικονομικές), και απαίτησε τον περιορισμό και έλεγχο της (κρατικής) εξουσίας. Η... αφορμή του φιλελευθερισμού, πολιτικού και οικονομικού, ήταν η αποδέσμευση από τη συγκεντρωτική και καταπιεστική εποπτεία του κράτους. Και ο έλεγχος

18. Η ιδιοκτησία ήταν τότε πολύ σημαντική. Πολιτική συμμετοχή δεν ορίζονταν για όσους άντρες δεν είχαν ιδιοκτησία.

της αυθαιρεσίας του, επίσης. Γι' αυτό, ο φιλελευθερισμός απαιτήσε εξίσου πολιτικές και οικονομικές ελευθερίες.

Ο φιλελευθερισμός με τη σειρά του προκάλεσε την ενίσχυση του **συντηρητισμού**. Ο συντηρητισμός πρεσβεύει ακριβώς αυτό: τη συντήρηση, δηλαδή τη μη αλλαγή, την τάξη, το υφιστάμενο καθεστώς. Για τον συντηρητισμό οι σχέσεις εξουσίας είναι πολύ σημαντικές, καθώς θεωρεί τον άνθρωπο ατελές ον· η εξουσία εδώ αποκτά *πατερναλιστικό* χαρακτήρα¹⁹. Για τον συντηρητισμό προέχει η κοινότητα έναντι του ατόμου. Δηλαδή, το κοινωνικό σύνολο εκφράζει μια οργανική ενότητα που είναι υπεράνω του κάθε μεμονωμένου ατόμου. Το θρησκευτικό στοιχείο είναι, εκ των πραγμάτων, στενά συνδεδεμένο με τον συντηρητισμό.

Ο συντηρητισμός είναι και μια τάση, εκτός από ιδεολογία, που εκφράζεται μέσα από διάφορες πολιτικές πρακτικές ακόμη και μέσα σε άλλες ιδεολογίες. Για πολλούς διανοητές δεν θεωρείται καν ιδεολογία αφού στερείται το βασικό χαρακτηριστικό των ιδεολογιών: την κινητοποίηση. Ο συντηρητισμός δεν διεκδικεί *κάτι*: εκφράζεται κυρίως ως αντίδραση *σε* κάτι, *σε* μια αλλαγή. Επίσης, ο συντηρητισμός δεν προτείνει μια συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης της οικονομικής δραστηριότητας: έχει συνδεθεί ιστορικά τόσο με την ελεύθερη αγορά όσο και με την παρεμβατικότητα του κράτους. Η βασική έννοια που συνέχει τον συντηρητισμό είναι η *ενταξία*.

Έντονη συντηρητική στροφή παρατηρήθηκε, για παράδειγμα, στη Γαλλία, λίγα χρόνια μετά τη Γαλλική Επανάσταση του 1789. Οι ραγδαίες αλλαγές της φιλελεύθερης αυτής επανάστασης προκάλεσαν τα συντηρητικά αντανάκλαστικά, με συνέπεια την Παλινόρθωση και την –προσωρινή έστω– υπαναχώρηση του φιλελευθερισμού.

Οι ιστορικές εξελίξεις στη συνέχεια έμελε να καλλιεργήσουν ένα γόνιμο έδαφος για την ανάπτυξη άλλων, ριζοσπαστικών ιδεών. Οι ιδέες αυτές δημιούργησαν τον κομμουνισμό-σοσιαλισμό και τον αναρχισμό. Καθοριστικό

19. Ο πατερναλισμός αξιώνει την ύπαρξη μιας ιεραρχικά ανώτερης Αρχής που θα φροντίζει για τα άτομα: τα άτομα δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν το καλό τους! Προκύπτει ως έννοια από τη βασική μορφή πατερναλισμού, αυτή που ασκείται από τους γονείς προς τα παιδιά τους. Εκεί όμως η καθοδήγηση (αν και όχι ο καταναγκασμός) είναι δικαιολογημένη μέχρι τα παιδιά να γίνουν ενήλικες· μετά *οφείλει* να παύει. Στην πολιτική ζωή, ο πατερναλισμός σημαίνει πως η εξουσία αντιμετωπίζει τα ελεύθερα και ανεξάρτητα άτομα σαν παιδάκια, αφού δεν τους αναγνωρίζει το δικαίωμα να θέσουν τα όρια που αυτά χρειάζονται στη ζωή τους ή να προσδιορίζουν τα ίδια τι είναι καλό γι' αυτά. Ή ακόμη και να θελήσουν το κακό τους· συνειδητά. «Οι πολίτες δεν είναι ώριμοι γι' αυτό», είναι το πατερναλιστικής λογικής άλλοθι που χρησιμοποιεί η εξουσία προκειμένου να παρακάμψει τα άτομα και τις βουλήσεις τους. Και δεν παύει ποτέ, αφού τα «παιδάκια» δεν θα μεγαλώσουν, φυσικά!

στοιχείο των ιστορικών αυτών εξελίξεων ήταν η Βιομηχανική Επανάσταση και η συνακόλουθη αστυφιλία. Η εκβιομηχάνιση της παραγωγικής διαδικασίας και η συγκέντρωση μεγάλων μαζών του πληθυσμού στις πόλεις, συννοδούτηκαν από ανθρώπινη εξαθλίωση. Το εργατικό δυναμικό στοιβάχτηκε σε άθλιες και χωρίς υποδομή πόλεις, ενώ η εργασία τους γινόταν αντικείμενο εκμετάλλευσης από τον βιομηχανικό καπιταλισμό που γνώριζε τότε τη μεγαλύτερή του ανάπτυξη. Μια ανάπτυξη αχαλίνωτη και ανεξέλεγκτη. Ήδη, στις αρχές του 19ου αιώνα, οι συνθήκες αυτές είχαν γίνει αντιληπτές από σημαντικό αριθμό διανοητών.

Ο **αναρχισμός** αναπτύσσεται αυτήν ακριβώς την εποχή, σε άμεση σύνδεση και σχέση με τον κομμουνισμό. Ο αναρχισμός θέτει τρεις βασικές αρχές. Η πρώτη είναι, όπως και στον φιλελευθερισμό, η *ελευθερία*. Οι αναρχικοί πρεσβεύουν την απόλυτη ελευθερία (του ατόμου και της κοινωνίας), την έλλειψη κάθε εξωτερικού καταναγκασμού. Κατά συνέπεια, η δεύτερη αρχή του αναρχισμού είναι η *απουσία του κράτους*. Μάλιστα, όχι μόνο η απουσία του κράτους, αλλά η *απόλυτη εναντίωση σε κάθε μορφής εξουσία και αυθεντία* (θρησκευτική, σχολική, εργοδοτική, ακόμη και γονική). Η εξουσία, οποιαδήποτε εξουσία, είναι καταπιεστική και αυθαίρετη εξ ορισμού και εμποδίζει τα άτομα να ολοκληρώσουν την προσωπικότητά τους σε όλη της την αλήθεια. Από δω πηγάζει και το όνομα της ιδεολογίας αυτής. Αναρχία σημαίνει χωρίς Αρχή, όπου Αρχή είναι η εξουσία. Αν-αρχία είναι η άρνηση κάθε Αρχής, αυθεντίας, εξουσίας, καταπίεσης, ετεροκαθορισμού. Η συνήθης ερμηνεία του όρου αναρχία ως έλλειψη αρχών (χωρίς αρχές) είναι απολύτως λανθασμένη. Και μόνο ετυμολογικά αν το δει κανείς, η -αρχία (π.χ. μητριαρχία, πατριαρχία) σημαίνει αυτόν που άρχει, που εξουσιάζει, και όχι τις αρχές/αξίες.

Η ταύτιση της αναρχίας με το χάος είναι επίσης λανθασμένη και προέρχεται απ' την αδυναμία κατανόησης του πώς μπορεί μια κοινωνία να οργανωθεί χωρίς εξουσία. [Οφείλεται και στη μεθοδευμένη πληροφόρηση, επίσης, αλλά αυτό είναι άλλο θέμα.] Η οργάνωση της κοινωνίας καθώς και της οικονομικής δραστηριότητας γίνεται σε επίπεδο βάσης από τα ίδια τα άτομα. Κι αυτή είναι η τρίτη βασική αρχή της αναρχίας: η *αυτοοργάνωση*. Η αυτοοργάνωση γίνεται στη βάση της *κοινωνικής αλληλεγγύης* που αναπτύσσουν τα άτομα μεταξύ τους και η οποία στηρίζει την κοινωνία. Βέβαια, άλλοι αναρχικοί (στην παράδοση του Μαξ Στίρνερ) προτάσσουν τον ατομικό εγωισμό παρά την κοινωνική αλληλεγγύη, βρίσκόμενοι έτσι πιο κοντά στον φιλελευθερισμό. Χαρακτηριστική πάντως, ακόμα και σ' αυτούς, είναι η πεποίθηση πως οι άνθρωποι είναι ικανοί να αναπτύξουν τις θετικές τους ιδιότητες μακριά απ' τους καταναγκασμούς και να εξωτερικεύσουν, ουσιαστικά, τον καλό τους εαυτό (άποψη που μοιάζει επηρεασμένη απ' τον πολιτικό φιλόσοφο Ζαν Ζακ Ρουσσώ).

Όπως είναι προφανές, δεν υπάρχουν απόλυτα στεγανά ανάμεσα στον αναρχισμό και στον φιλελευθερισμό – όπως δεν υπάρχουν γενικά στις ιδεολογίες. Έτσι, μια πλευρά του αναρχισμού τονίζει την κοινωνική αλληλεγγύη, ενώ μια άλλη την απόλυτη ατομικότητα. Επίσης, ενώ και στα δύο ιδεολογικά ρεύματα το κράτος αμφισβητείται, η διαφορά αναρχικών και φιλελεύθερων έγκειται στο ότι, οι φιλελεύθεροι απορρίπτουν το κράτος ως καταπιεστικό αλλά, περισσότερο πραγματιστικά, το αποδέχονται αν είναι περιορισμένο. Αντιθέτως, οι αναρχικοί το απορρίπτουν εξ ορισμού αφού δεν δέχονται καμία εξουσία. Επιπλέον, το αντιμετωπίζουν ως σαφή αντίπαλο, ως εχθρό.

Ο αναρχισμός δεν έχει απόλυτα στεγανά ούτε με την άλλη συγγενή του ιδεολογία, τον κομμουνισμό. Επρόκειτο, αρχικώς, για την ίδια πολιτική ομάδα που, μετά την Πρώτη Διεθνή (1864) και τη ρήξη Μαρξ-Μπακούνιν, διασπάστηκε σε δύο αντιπαρατιθέμενα μέρη (πρακτικώς και, στη συνέχεια, ιδεολογικώς). Αυτό που διασπά τις δύο ιδεολογίες είναι τα μέσα με τα οποία θεωρούν ότι θα επιτευχθεί ο επιθυμητός στόχος – στον οποίο όμως συμφωνούν! Ας δούμε όμως τι πρεσβεύουν ο κομμουνισμός και ο σοσιαλισμός.

Ο κομμουνισμός και ο σοσιαλισμός διαμορφώνονται σταδιακά ως ιδεολογικά ρεύματα μέσα απ' την επιστημονική ανάλυση του Μαρξ (Karl Marx) και του συνεργάτη του Ένγκελς (Friedrich Engels). Η κατ' αρχήν επιστημονική μελέτη του Μαρξ πάνω στον βιομηχανικό καπιταλισμό παραμένει μια απ' τις πιο οξυδερκείς και ακριβείς αναλύσεις του καπιταλισμού, με διαχρονική αξία που σήμερα αποκαλύπτεται πιο έντονα από ποτέ. [Ίσως επειδή ο καπιταλισμός έχει αναπτυχθεί τόσο που έρχεται πια σε έντονη σύγκρουση με τις ίδιες του τις αντιφάσεις. Αλλά αυτή είναι μια άλλη συζήτηση.]

Ο Μαρξ εστίασε στον βιομηχανικό καπιταλισμό που αναπτύχθηκε στη Δυτική Ευρώπη της εποχής του. Εστίασε επίσης στην εργατική τάξη και στον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζει. Αυτό επειδή, λόγω της θέσης της, είναι η μόνη που μπορεί να επαναστατήσει για να ξεφύγει απ' τη δυσμένεια και την αλλοτριωμένη εργασία. Είναι αυτή που βρίσκεται στη δυσμένεια. Είναι αυτή που *δεν έχει τίποτε να χάσει!*

Θα ήθελα εδώ να διευκρινίσω ότι αποφεύγω να αναφέρομαι στον όρο *μαρξισμός* επειδή η μαρξιστική ανάλυση είναι μια επιστημονική ανάλυση και όχι μια ιδεολογία. Αντιθέτως, ιδεολογία συνιστά ο κομμουνισμός, το αξιακό πρόταγμα που έθεσε ο Μαρξ για την οργάνωση της κοινωνίας που θα προέκυπτε μετά από την πάλη των τάξεων και τη νίκη του προλεταριάτου. Συνεπώς, όταν αναφερόμαστε στην *ιδεολογία* του Μαρξ ο σωστός όρος είναι ο κομμουνισμός.

Σύμφωνα με τον Μαρξ, η αστική τάξη, η μπουρζουαζία (από το bourgeois=αστός), καταπιέζει την εργατική τάξη καθώς βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση, αφού κατέχει τα μέσα παραγωγής. Επίσης, εκμεταλλεύεται την

εργατική τάξη διότι καρπώνεται την υπεραξία της εργασίας της (δηλαδή το κέρδος, τη διαφορά, θα λέγαμε, ανάμεσα στον μισθό που παίρνουν και στον μισθό που θα 'πρεπε να παίρνουν), με στόχο τη συσσώρευση του κεφαλαίου (κεφαλαιοποίηση-καπιταλισμός). Το κράτος, από την άλλη, ενώ τοποθετείται ως «ουδέτερος διαμεσολαβητής» ανάμεσα στις δύο, στην πραγματικότητα διαμεσολαβεί υπέρ της αστικής τάξης· γι' αυτό ονομάζεται και αστικό κράτος. Το Δίκαιο, οι μηχανισμοί καταστολής και οι θεσμοί λειτουργούν υπέρ της διατήρησης του status quo, της καθεστηκυίας τάξης. Δηλαδή της αστικής τάξης. Σε αυτή την ανάλυση-κριτική του συστήματος οι αναρχικοί και οι κομμουνιστές συμφωνούν.

Ο στόχος του κομμουνισμού είναι η *αταξική-ακρατική κοινωνία*: κι αυτή είναι η πρώτη του αρχή. Η ακρατική κοινωνία θα έρθει από μόνη της όταν πάνψουν να υπάρχουν οι τάξεις. Δηλαδή, στον βαθμό που το κράτος ορίζεται ως όργανο της αστικής τάξης, όταν οι τάξεις πάνψουν να υφίστανται, το κράτος θα απονευρωθεί από κάθε λειτουργική του αναγκαιότητα. Και όταν πάνψουν να υπάρχουν οι τάξεις και η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, θα υπάρχει ισότητα στην κοινωνία. Και αυτή είναι η δεύτερη αρχή του κομμουνισμού: *ισότητα*²⁰. Η *κοινωνική αλληλεγγύη* είναι, επίσης, καθοριστική έννοια για την πραγμάτωση της ισότητας σε μια αταξική κοινωνία.

Η τρίτη βασική αρχή του κομμουνισμού είναι η *κοινοκτημοσύνη των μέσων παραγωγής*. Δηλαδή, τα μέσα παραγωγής θα ανήκουν στους ίδιους τους εργαζομένους οι οποίοι, μέσα από τη συμμετοχή όλων και με λαϊκές συνελεύσεις, θα αποφασίζουν για τα ζητήματα που προκύπτουν και αφορούν την εργασία τους. Η κατανομή του πλούτου θα γίνεται «στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του».

Μια βασική διαφωνία κομμουνιστών και αναρχικών αφορά την ίδια την επαναστατική διαδικασία. Οι κομμουνιστές θεωρούν ότι η επανάσταση θα γίνει σε συνθήκες αναπτυγμένου καπιταλισμού υπό την καθοδήγηση των διανομένων-επαναστατών ή/και της πρωτοπορίας του κόμματος²¹. Οι αναρχικοί, αντιθέτως, πιστεύουν στην αυθόρμητη κινητοποίηση και στην εξέγερση των μαζών, αγροτών, εργατών κ.λπ., χωρίς την ανάγκη καθοδήγησης από τα πάνω. Η καθοδήγηση αυτή συνιστά καθεστώς ανελευθερίας, σύμφωνα με την αναρχική θεώρηση. Και η πράξη τούς έχει μάλλον δικαιώσει, θα έλεγα... Ταυτόχρονα, η έλλειψη ευρείας οργάνωσης-συσπείρωσης αποτελεί την «αχίλλειο πτέρνα» τους!

20. Τώρα βέβαια, αυτή την ιεράρχηση ας μην την θεωρήσει κανείς απόλυτη ή αξιακή. Όλες οι αρχές βρίσκονται σε συνάρτηση η μία με την άλλη, σε σχέση διαλεκτικής συνοχής.

21. Ο ρόλος του κόμματος είναι η *συνειδητοποίηση των εργατών*.

Η άλλη βασική διαφωνία των δύο ιδεολογικών ρευμάτων βρίσκεται στο λεγόμενο ενδιάμεσο στάδιο: στον σοσιαλισμό. Ο σοσιαλισμός, σύμφωνα με τη μαρξιστική οπτική, είναι το ενδιάμεσο στάδιο στη διαδικασία μετάβασης από το αστικό κράτος στην ακρατική κοινωνία. Σε αυτό το στάδιο υπάρχει κράτος: το σοσιαλιστικό. Συγκεκριμένα, όταν η εργατική τάξη καταλάβει το αστικό κράτος θα εγκαθιδρύσει τη λεγόμενη «δικτατορία του προλεταριάτου». Δεν πρόκειται, βέβαια, για πραγματική δικτατορία, σύμφωνα με τον εμπνευστή της, αφού θα είναι μια κυριαρχία των πολλών. Το σοσιαλιστικό κράτος θα παραμείνει ενεργό ώστε να αρχίσει σιγά-σιγά να αποσυνθέτει τα στοιχεία του αστικού (τους νόμους κ.λπ.). Καθώς σιγά-σιγά η ισότητα θα αποκαθίσταται και οι τάξεις θα καταργούνται, το κράτος θα χάσει κάθε λόγο ύπαρξης και θα απονεκρωθεί, θα αυτοκαταργηθεί. Τότε θα υπάρχει κομμουνισμός. Ο σοσιαλισμός λοιπόν είναι, σύμφωνα με τον Μαρξ, ένα μεταβατικό στάδιο στην πορεία προς τον κομμουνισμό.

Η διαφωνία των αναρχικών ως προς τον σοσιαλισμό ως ενδιάμεσο στάδιο πηγάζει απ' την εναντίωσή τους σε κάθε κράτος – σοσιαλιστικό ή αστικό. Επίσης, θεωρούν πως κανένα κράτος, καμία εξουσία, δεν θα οδηγήσει στις συνθήκες αυτοκατάργησής της, αφού σκοπός της είναι πάντα η αναπαραγωγή της. Αυτή η κριτική ασκήθηκε ήδη απ' τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Και η αλήθεια είναι πως και πάλι η πράξη τούς επιβεβαίωσε: σε καμία περίπτωση επαναστατικής δράσης σοσιαλιστών με σκοπό τον κομμουνισμό, δεν επήλθε ο μαρσμός του κράτους και ο κομμουνισμός. Απεναντίας, το σοσιαλιστικό κράτος, αν και αρχικά επαναστατικό, σε όλες τις περιπτώσεις γινόταν ολοένα και πιο συγκεντρωτικό και αυταρχικό, εγκαθιστώντας εν τέλει μια μονοκομματική ολοκληρωτική κυριαρχία. Η κομματική *καθοδήγηση* έπαιρνε χαρακτήρα πατερναλιστικό, ακολουθώντας το μοτίβο «οι εργάτες δεν ξέρουν» ή «δεν είναι έτοιμοι ακόμη» – άποψη που συμπυκνώνεται στο «αλάθητο του κόμματος», εγκαθιδρύοντας έτσι τη δικτατορία του κόμματος αντί του προλεταριάτου. Το παράδειγμα της Ε.Σ.Σ.Δ. είναι το πιο χαρακτηριστικό, αν και όχι το μόνο.

Όπως γίνεται συχνά με τις ιδεολογίες, και γενικά με τα πράγματα στην πολιτική ζωή, μετά την αρχική διατύπωση του κομμουνιστικού-σοσιαλιστικού προτάγματος από τον Μαρξ²², οι ιδέες του πήραν τον δικό τους δρόμο. Αυτονομήθηκαν από τις συνθήκες που τις γέννησαν ακολουθώντας τις συνθήκες που συνάντησαν στο δρόμο τους. Έτσι, ο σοσιαλισμός έγινε μια «αυτόνομη» ιδεολογία, από μεταβατικό στάδιο που ήταν στην αρχική θεωρία. Ο σοσι-

22. Σοσιαλιστικές ιδέες είχαν εκφραστεί και πολύ πριν τον Μαρξ, αλλά αυτός ήταν που πρώτος συστηματοποίησε τη σκέψη σε τέτοιο βαθμό. Ας μην ξεχνάμε και ότι οι συνθήκες ήταν πλέον ευνοϊκές.

αλισμός, πλέον, προτάσσει ένα δίκαιο κράτος, την απο-ιδιωτικοποίηση των μέσων παραγωγής, την ισότητα και την κοινωνική αλληλεγγύη. Προτάσσει την κοινοκτημοσύνη των μέσων παραγωγής, αν και κυρίως μέσα απ' την κρατικοποίησή τους: το κράτος, ως έκφραση της λαϊκής βούλησης τα κατέχει αλλά οι εργαζόμενοι τα διαχειρίζονται στη βάση.

Ο σοσιαλισμός ζητά την ανατροπή του υφιστάμενου αστικού πολιτικού συστήματος και γι' αυτό είναι ριζοσπαστικός και ανατρεπτικός. Βέβαια, θα μπορούσαμε να αντιτάξουμε πως, αφού δεν αποδεσμεύει από την κρατική εξουσία, δεν ανατρέπει, απλώς αντικαθιστά. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, είναι ανατρεπτικός σε σχέση με το αστικό κράτος.

Ιστορικά, ο σοσιαλισμός έδωσε μεγάλη ώθηση στην εργατική τάξη, η οποία αρχίζει τότε, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, να αντιλαμβάνεται τη δύναμή της και να διεκδικεί μαζικά τα δικαιώματά της. Στο πλαίσιο αυτό γίνεται και η διεκδίκηση καθολικότητας της ψήφου για όλους τους άνδρες στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Έτσι επιτυγχάνεται και το άνοιγμα της πολιτικής σε περισσότερο πληθυσμό εκείνη την περίοδο.

Η επιτυχία των εργατικών διεκδικήσεων και η διεύρυνση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι θα μπορούσαν να σημάνουν έναν έντονο ριζοσπαστισμό και την άμεση διεκδίκηση του σοσιαλισμού ή και του κομμουνισμού. Ενδεχομένως και του αναρχισμού. Αντ' αυτού, όμως, το σύστημα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας κατάφερε να απορροφήσει τους κραδασμούς και να αποδυναμώσει τις σοσιαλιστικές διεκδικήσεις δείχνοντας μια πρωτοφανή ευελιξία. Μάλιστα, αυτή η ευελιξία της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας την έχει καταστήσει ένα ιδιαίτερα διαρκές πολιτικό σύστημα, ίσως το πιο διαρκές στην ιστορία με ταυτόχρονη λαϊκή νομιμοποίηση. Τι έκανε λοιπόν; Ικανοποίησε ορισμένα από τα αιτήματα των πολιτών ώστε να αποσυμπιέσει την ένταση μέσα από την ικανοποίηση της δήθεν νίκης. Ταυτόχρονα, άνοιξε τις πόρτες του σε νέα κόμματα που διεκδικούσαν μερίδιο της κοινοβουλευτικής δύναμης μέσω των εκλογών. Έτσι έχουμε τη διάσπαση, τον διαχωρισμό καλύτερα, σοσιαλισμού και σοσιαλδημοκρατίας.

Η **σοσιαλδημοκρατία** (ή σοσιαλιστική δημοκρατία) αποδέχεται την κοινοβουλευτική δημοκρατία και τη διεκδίκηση της ψήφου μέσα από εκλογές. Δεν αμφισβητεί το υφιστάμενο κράτος αλλά διεκδικεί μεγαλύτερες εγγυήσεις δικαιοσύνης, ισότητας και δικαιότερης αναδιανομής του πλούτου μέσα από το κράτος πρόνοιας. Η σοσιαλιστική δημοκρατία προβάλλεται ως ένας μετριοπαθής σοσιαλισμός. Όμως, στην ουσία αυτή η μετριοπάθεια την απομακρύνει από τον ουσιαστικό στόχο του σοσιαλισμού, που είναι ο κομμουνισμός. Η σοσιαλδημοκρατία εντάσσεται στο παιχνίδι προκειμένου να εμπλακεί και να μπορεί να καθορίσει και αυτή ορισμένες διαδικασίες. Ταυτόχρονα, όπως είναι φυσικό, καλείται να αποδεχτεί τους όρους του παιχνιδιού και να παίζει

με αυτούς. Σε αυτό το σημείο βρίσκεται η βασική διαφωνία των αριστερών, κομμάτων και κινημάτων, ακόμα και σήμερα. Δηλαδή, στο αν θα διεκδικήσουν με ριζοσπαστικό και άμεσα ανατρεπτικό τρόπο ή θα επαναπαυτούν σε ορισμένα θετικά αλλά μετριοπαθή βήματα. Οι μεν (σοσιαλδημοκράτες και μεταρρυθμιστές) υποστηρίζουν πως τα βήματα προς μια κατεύθυνση πρέπει να γίνονται σιγά-σιγά: η μια νίκη να χτίζεται πάνω στην άλλη και, ταυτόχρονα, να ελκύεται και ο κόσμος που *δεν είναι έτοιμος*²³! Οι δε υποστηρίζουν πως με τις μικρές μεταρρυθμίσεις χάνουν σε δύναμη οι διεκδικήσεις και τελικά απορροφώνται απ' το σύστημα. Έτσι χάνεται το ζητούμενο της ανατροπής και το αστικό σύστημα παραμένει και ενδυναμώνεται μέσα απ' τη συμμετοχή όλων σε αυτό.

Στη συνέχεια των ιστορικών εξελίξεων, οι διεκδικήσεις και τα κινήματα θάφτηκαν στην τεράστια καταστροφή των δύο παγκοσμίων –όπως ονομάζονται– πολέμων και στο οικονομικό κραχ του 1929-32. Παράλληλα, αναδύθηκε μια νέα ιδεολογία: ο φασισμός. Ο **φασισμός** είναι, θα λέγαμε, μια μορφή ακραίου και милитаристικού συντηρητισμού που, όμως, δεν αρκείται στη συντήρηση αλλά τη διεκδικεί δυναμικά. Εκφράζεται, λοιπόν, ως κίνημα και αυτό τον καθιστά ιδεολογία και όχι απλώς τάση. Στις αρχές του φασισμού περιλαμβάνεται η τάξη, ο σεβασμός στην ιεραρχία, η προτεραιότητα της *κοινότητας* (όχι της κοινωνίας)²⁴, ο έλεγχος της οικονομικής δραστηριότητας από το κράτος κ.ο.κ. Επίσης, στον φασισμό συναντάμε κατά τεκμήριο τον εθνικισμό, τη διάκριση και τον αποκλεισμό, τον μη σεβασμό στις ατομικές ιδιαιτερότητες και τον (επιθετικό) ρατσισμό. Όλα αυτά συνδέονται με ορισμένες ηθικές επιταγές της ομάδας προς τις οποίες καλούνται τα άτομα να συμμορφωθούν.

Αυτές είναι οι βασικές ιδεολογίες που έχουν προκύψει στη νεωτερικότητα. Φυσικά, μέσα στον χρόνο, και αυτές έχουν εμπλουτιστεί και διαφοροποιηθεί μέσα από τις συνθήκες ή από τη συμβολή κάποιου σημαντικού διανοητή. Ταυτόχρονα, έχουν εμφανιστεί διάφορες διεκδικήσεις και κινήματα, όπως η

23. Ποτέ, όμως, δεν είναι έτοιμος ο κόσμος, σύμφωνα με τους... πρωτοπόρους των κομμάτων. Και να πώς ο πατερναλισμός, κυρίαρχη τάση του συντηρητισμού, συναντά μερίδα του σοσιαλισμού (και του κομμουνισμού)!

24. Η κοινότητα συμβολίζει το αδιάσπαστο όλον, την οργανική σύνδεση των ατόμων σε μια ιεραρχικώς ανώτερη ομαδοποίηση. Η κοινωνία, από την άλλη, συμβολίζει τη συνύπαρξη ανεξάρτητων μεταξύ τους ατόμων, των οποίων η αυτονομία και αξία παραμένει σε ισχύ [είναι κάτι σαν τη σχέση ομοσπονδίας και συνομοσπονδίας, τηρουμένων των αναλογιών].

Δεν είναι προφανώς τυχαίο ότι ο εθνικισμός συμβολίζει το έθνος με όρους κοινότητας.

οικολογία, ο φεμινισμός, η άνοδος του θρησκευτικού φανατισμού (φονταμενταλισμός), που ενίοτε αναφέρονται ως ιδεολογίες χωρίς όμως να είναι σίγουρο πως άπτονται αυτού του χαρακτηρισμού. Πάντως, εμφανίζουν ορισμένα χαρακτηριστικά που συναντάμε στις ιδεολογίες.

Υπάρχουν και άλλα πολλά που θα μπορούσαμε να πούμε για την κάθε ιδεολογία χωριστά. Όμως, κάτι τέτοιο θα με έβγαζε απ' τον σκοπό του βιβλίου, ο οποίος είναι να αναδειχτεί ο κοινός τόπος των πραγμάτων, η τοποθέτησή τους μέσα στον Κύκλο. Έτσι, θα αρκεστώ στο να αναφερθώ σε ορισμένα κοινά στοιχεία των ιδεολογιών όσον αφορά τη σχέση τους με την εξουσία.

Τα κοινά χαρακτηριστικά των ιδεολογιών σε σχέση με την εξουσία

i) Να ξεκινήσουμε απ' το ότι οι βασικές πολιτικές ιδεολογίες, ο φιλελευθερισμός, ο κομμουνισμός-σοσιαλισμός και ο αναρχισμός, έχουν ως αφετηρία τους το ίδιο ακριβώς διακύβευμα: την απελευθέρωση απ' την καταπίεση της εξουσίας – του κράτους κατά κύριο λόγο, αφού αυτό ασκεί την εξουσία. Ανεξάρτητα απ' το πώς ορίζουν τις ειδικότερες εξουσιαστικές σχέσεις και το πώς ορίζουν τον τρόπο απελευθέρωσης, όλες στρέφονται κατά της εξουσιαστικής αυθαιρεσίας και της καταπίεσης. Οι αντίπαλές τους ιδεολογίες είναι ο συντηρητισμός και ο φασισμός. Στην ουσία, λοιπόν, ο φιλελευθερισμός, ο αναρχισμός και ο κομμουνισμός-σοσιαλισμός θα ήταν σύμμαχοι ενάντια στην καταπίεση, αν δεν τις διαχώριζαν τόσο πολύ τα διαφορετικά οικονομικά τους προγράμματα.

Ο εθνικισμός, από την άλλη, είναι μια ιδεολογία που αναφέρεται στη διακυβέρνηση για το καλό του ίδιου του λαού. Έτσι, δεν μπορούμε να την εντάξουμε στο «δίπολο» των άλλων ιδεολογιών.

ii) Με εξαίρεση τον αναρχισμό, που δεν έχει ποτέ εφαρμοστεί σε ευρύ φάσμα, οι υπόλοιπες αντιεξουσιαστικές-αντικαταπιεστικές ιδεολογίες έχουν εκπροσωπηθεί στην εξουσία από αντίστοιχα πολιτικά κόμματα. Το αποτέλεσμα ήταν συχνά να νομιμοποιηθεί στο όνομά τους μια εξίσου καταπιεστική σχέση με αυτή που αντιστρατεύονταν. Αυτό, παραδόξως, ισχύει περισσότερο για τον κομμουνισμό και λιγότερο για τον φιλελευθερισμό. Όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι οι συγκεκριμένες ιδεολογίες είναι καταπιεστικές. Σημαίνει απλώς ότι στην πράξη δεν έχουν εφαρμοστεί ποτέ: διάφορες μορφές διακυβέρνησης έχουν εφαρμοστεί στο όνομά τους αλλά ποτέ σεβόμενες τις αρχές τους.

Ως χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτού θεωρείται το παράδειγμα της Ε.Σ.Σ.Δ. Και θεωρείται χαρακτηριστικότερο επειδή η επανάσταση στη Ρωσία το 1917, που σκοπό είχε τη δημιουργία της κομμουνιστικής κοινωνίας, πολύ σύντομα (μετά τον θάνατο του Λένιν το 1924 και τη διαδοχή από τον Στάλιν) μετατράπηκε σε μια ολοκληρωτική δικτατορία. Επειδή το κόμμα, και ο αρχηγός του κόμματος, δεν φρόντισε ώστε σιγά-σιγά ν' απονεκρωθεί το κράτος,

αλλά για το αντίθετο: την καθολική ισχυροποίησή του. Γιατί; Διότι έτσι λειτουργεί η εξουσία: ικανοποιεί το αίσθημα αδυναμίας που έχουν οι άνθρωποι απ' τη στιγμή που γεννιούνται με μια ψευδαίσθηση υπεροχής που γεμίζει το ναρκισσιστικό εγώ τους.

Η πορεία της Ε.Σ.Σ.Δ. και η κατάρρευσή της το 1990-2 οδήγησαν στην ιδεολογική απαξίωση του κομμουνισμού και στην πεποίθηση πως δεν υπάρχει εναλλακτικό μοντέλο στον φιλελευθερισμό. Το γεγονός ότι ο κομμουνισμός δεν είχε εφαρμοστεί δεν πτόησε τους αντιπάλους του από το να προπαγανδίσουν την ήττα του. Ταυτόχρονα, ούτε το γεγονός ότι ο φιλελευθερισμός δεν είχε επίσης εφαρμοστεί πτόησε τους υποστηρικτές του από το να προπαγανδίσουν τη νίκη και υπεροχή του. Μάλιστα, απ' το 1990 και μετά, που υποτίθεται πως ο φιλελευθερισμός είναι το κυρίαρχο ιδεολογικό μοντέλο παγκοσμίως, οι όποιες φιλελεύθερες ρυθμίσεις και κατακτήσεις είχαν εδραιωθεί βρίσκονται σε μια σταθερή πτωτική πορεία κατάργησής τους. Στο όνομα της... κυριαρχίας του.

Μα, τι είναι αυτά που λέω; Όλοι πιστεύουν και υποστηρίζουν ότι βιώνουμε την **κυριαρχία του φιλελευθερισμού**, κι εγώ κάθομαι και γράφω ότι ο φιλελευθερισμός βασικά δεν εφαρμόζεται; Φαντάζομαι πως, αρχικά, μόνο κάποιοι «αιρετικοί» φιλελεύθεροι θα συμφωνήσουν. Ή κάποιοι υπερασπιστές του σημερινού συστήματος που υποστηρίζουν πως τα όποια προβλήματα της σημερινής ελεύθερης αγοράς οφείλονται στο ότι... αυτή δεν είναι αρκετά φιλελευθεροποιημένη! Κι όμως, είναι προφανές πως, αν γνωρίζει κανείς την ουσία του φιλελευθερισμού, τα περί κυριαρχίας του είναι μια παρεξήγηση. Ο φιλελευθερισμός βρίσκεται σε φάση διεκδίκησης δικαιωμάτων και ελευθεριών από τη στιγμή που ήρθε στο προσκήνιο. Τα δικαιώματα αυτά και οι ελευθερίες δεν κατακτήθηκαν μονομιάς αλλά βρίσκονταν –και βρίσκονται ακόμη– σε μια πορεία διεκδίκησης. Η οικονομική ελευθερία, από την άλλη, θεμελιώθηκε πιο εύκολα αλλά και πάλι όχι απόλυτα ή μονοσήμαντα: η παρουσία της ποικίλλει ανάλογα με τη χώρα αλλά και την περίοδο αναφοράς. Ποτέ όμως χωρίς τις απαραίτητες ρυθμίσεις απ' τη μεριά του κράτους, όπως είναι φυσικό.

Στη μεταπολεμική περίοδο, από το 1950 ως το 1990, οι συνθήκες αντέστρεψαν κάπως τα δεδομένα. Η δίνη του πολέμου και η ανησυχία των ηγετών της Ευρώπης για τα οικονομικά προβλήματα που είχαν στρέψει τη λαϊκή μάζα στον φασισμό κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου (δεκαετίες '20 και '30), δημιούργησαν ανησυχία. Αποτέλεσμα αυτής ήταν η δημιουργία ενός πιο συμπαγούς κοινωνικού ιστού. Σημαντικό ρόλο έπαιξε, φυσικά, και η ύπαρξη ενός εναλλακτικού μοντέλου (στην Ε.Σ.Σ.Δ.) που προέτασσε την ισότητα και τη δικαιοσύνη, έστω και θεωρητικώς! Το αποτέλεσμα για τη Δύση ήταν διττό.

Στον οικονομικό τομέα, προωθήθηκαν παρεμβατικές πολιτικές με σκοπό την εφαρμογή κράτους πρόνοιας. Στόχος ήταν να υπάρχει ένα δίχτυ προστασίας για τους αδύναμους ώστε να μην ωθούνται εκτός του πολιτικού συστήματος. Σε πολιτικό επίπεδο, υπήρξε αρκετός πλουραλισμός και διεύρυνση των δικαιωμάτων. Όχι φυσικά από μόνα τους – κανείς δεν σου χαρίζει αν δεν το απαιτήσεις – αλλά λόγω της εμφάνισης των δυναμικών κινημάτων της δεκαετίας του '60. Έτσι, την περίοδο αυτή και ως τα μέσα του '70 το Δυτικό μοντέλο ανάπτυξης στηρίχτηκε στις ατομικές, κοινωνικές ή πολιτικές ελευθερίες και στη μετριασμένη απ' το κοινωνικό κράτος ελεύθερη οικονομία.

Το μοντέλο αυτό δεν κράτησε πολύ. Η οικονομική ύφεση με στοιχεία στασιμοληθωρισμού, που ξέσπασε το 1973 λόγω της πετρελαϊκής κρίσης και συνεχίστηκε σε όλη τη δεκαετία του '70, είχε σημαντικές επιπτώσεις. Οι ακραίοι φιλελεύθεροι, ή νεο-φιλελεύθεροι όπως αποκαλούνται, ισχυρίστηκαν ότι η οικονομία δεν λειτουργεί εύρυθμα επειδή... το κράτος παρεμβαίνει περισσότερο απ' όσο πρέπει. Η ελεύθερη από κάθε περιορισμό οικονομική δραστηριότητα θα ήταν η μόνη λύση, υποστήριζαν. Αυτό ακριβώς –υποτίθεται πως– εφαρμόστηκε στις μητρικές χώρες του φιλελευθερισμού: από τα τέλη του 1970 και ως το 1989-1990, οι Η.Π.Α. του Ρήγκαν και η Βρετανία της Θάτσερ εφάρμοσαν τις πολιτικές της λεγόμενης Νέας Δεξιάς: επρόκειτο στην ουσία για μια συντηρητική στροφή με προ-ώθηση του καπιταλισμού. Η ελευθεροποίηση της, ήδη καπιταλιστικής, οικονομίας πραγματοποιήθηκε με την άρση των προστατευτικών ρυθμίσεων υπέρ των εργαζομένων. Στο επίπεδο του πολιτικού φιλελευθερισμού, τα εργασιακά δικαιώματα συρρικνώθηκαν και, ταυτόχρονα, παρουσιάστηκε μια ηθικοποίηση της κοινωνικής ζωής, έστω και μετριασμένα. Όμως, όλα τα παραπάνω πραγματοποιήθηκαν μέσα από τις αντίστοιχες νομοθετικές πρωτοβουλίες του κράτους: ήταν πολιτικές επιλογές.

Την περίοδο αυτή οι δύο χώρες (Η.Π.Α., Βρετανία) προσπαθούν να επηρεάσουν την υπόλοιπη Ε.Ε. προς την υιοθέτηση περισσότερο φιλελεύθερων πολιτικών για να γίνουν πιο ανταγωνιστικές. Αυτό δεν φαίνεται να συμβαίνει, όμως. Μέχρι που έρχεται η ιδανική συγκυρία: η κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ.! Καλύτερο δώρο στους θιασώτες του μοντέλου της Νέας Δεξιάς δεν θα μπορούσε να γίνει. Οι θριαμβολογίες για τη νίκη του φιλελεύθερου καπιταλισμού (ή νεο-φιλελευθερισμού) άνοιξαν τους ασκούς του Αιόλου. Πού να 'ξεραν, όσοι απ' αυτούς πίστευαν στ' αλήθεια στον φιλελευθερισμό, ότι αυτός ο θρίαμβος θα ήταν η αρχή μιας επικείμενης πτώσης του που κρατά ως σήμερα – και βλέπουμε. Οι... αριστεροί, από την άλλη, σάστισαν πραγματικά και βυθίστηκαν σε μια αμηχανία, που άλλους τους οδήγησε προς τον φιλελεύθερο «εκσυγχρονισμό» και άλλους προς τον εθνικισμό. Στην Ελλάδα, ειδικότερα, πολλοί πρώην κομμουνιστές έκαναν στροφή προς το «αρχαίο ελληνικό μεγα-

λείο»· όχι, τόσο, ως αναζήτηση πνευματική αλλά ως απάντηση στην ανάγκη τους να πιστεύουν σε κάτι. Ούτε εκείνοι ήξεραν ότι αυτά στα οποία εναντιώθηκε τόσο ο φιλελευθερισμός όσο και ο κομμουνισμός θα σάρωναν για τα επόμενα 17 χρόνια με απίστευτη σφοδρότητα. Αλλά, έτσι είναι η ιστορία: κύκλους κάνει.

Το μοντέλο πολιτικής και οικονομικής διαχείρισης που εφαρμόζεται από το 1990 και μετά δεν είναι φιλελεύθερο. Πρόκειται για έναν πολιτικό συντηρητισμό, με στοιχεία ανεξέλεγκτου ανταγωνισμού που ευνοεί τα ολιγοπώλια, και μια ταυτόχρονη ηθικοπλαστική προσταγή με έντονο το πρόσταγμα της *ασφάλειας*. Μάλιστα, η θρησκεία επανέρχεται δυναμικά στο προσκήνιο – ειδικά στις Η.Π.Α. Επίσης, η καλλιέργεια του φόβου στους ανθρώπους και η ταυτόχρονη μιλιταριστική ρητορεία και πρακτική μας φέρνουν ολοένα και πιο κοντά στο πιο ακραίο ιδεολογικό πρόταγμα: τον φασισμό.

Μετά το 1990 η Ευρώπη υιοθέτησε τις πολιτικές της Νέας Δεξιάς και στη συνέχεια ακολούθησε ολόκληρος (σχεδόν) ο κόσμος. Ταυτόχρονα, όλα συνέβησαν μπροστά στην απειλή της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης: μιας δήθεν μη αναστρέψιμης διαδικασίας που αναγκάζει τα κράτη να άρουν τις προστατευτικές ρυθμίσεις της τοπικής κοινωνίας τους. Προβλήθηκε ο ανταγωνισμός ενώ στην πραγματικότητα κανείς δεν επένδυσε σοβαρά στις χώρες που ήταν τα μέτρα προστασίας των οικονομιών τους. Αυτό που έγινε δεν ήταν καν καπιταλισμός. Ο καπιταλισμός, άλλωστε, στηρίζεται στην επένδυση με σκοπό τη βελτίωση του παραγόμενου προϊόντος. Το οικονομικό μοντέλο που επιβλήθηκε με το πρόσχημα της παγκοσμιοποίησης αποδείχτηκε στην πράξη αυτό της «αρπαχτής»²⁵. Καμία επένδυση. Κι έτσι, δεν εφαρμόστηκε η ελεύθερη αγορά που με τόση ευκολία εξαγγέλθηκε.

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός είναι, ούτως ή άλλως, μια ουτοπία. Η ελεύθερη αγορά δεν μπορεί να λειτουργήσει μόνη της. Δεν γίνεται χωρίς κανόνες – έστω και ελάχιστους. Και, καλώς ή κακώς, οι κανόνες παραβαί-

25. Η διαφορά επένδυσης και «αρπαχτής» έγκειται στην προσδοκία, που φυσικά διαμορφώνει μια ολόκληρη επιχειρηματική συμπεριφορά. Ο επενδυτής τοποθετεί ένα κεφάλαιο σε μια επιχείρηση με σκοπό αυτή να γίνει βιώσιμη και κερδοφόρα σε βάθος χρόνου. Έχει, συνεπώς μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και συνεχώς επανεπενδύονται χρήματα σε αυτήν. Το μέσο προσδοκώμενο κέρδος από μια υγιή επένδυση εκτιμάται, στην πράξη, γύρω στο 12% ετησίως. Αντιθέτως, η «αρπαχτή» είναι μια προσπάθεια να κερδηθούν όσο περισσότερα χρήματα γίνεται σε όσο το δυνατόν λιγότερο διάστημα και με το μικρότερο κόστος. Είναι προφανές ότι η βιωσιμότητα της επιχείρησης δεν αποτελεί κριτήριο δράσης, καθώς επίσης η επιχειρηματική δεοντολογία αγνοείται χάριν του εύκολου κέρδους.

νονται. Αν οι κανόνες δεν παραβιάζονταν η ύπαρξη πολιτικής κοινωνίας δεν θα ήταν αναγκαία²⁶.

Το κράτος, όμως; Αυτό το ελάχιστο κράτος που ζητά ο οικονομικός φιλελευθερισμός ώστε να εγγυηθεί τον ελεύθερο ανταγωνισμό και το σπάσιμο των ολιγοπωλίων; Αυτό το κράτος πρέπει να είναι ουδέτερο. Δηλαδή, να μην έχει συμφέροντα με τη μια ή την άλλη ομάδα, να μην επιτρέπει τη δημιουργία οικονομικών τραστ. Αυτό το κράτος, όμως, δεν υπάρχει στην Ελλάδα. Και είναι ζήτημα αν υπάρχει πουθενά στον κόσμο! Διότι, τα καρτέλ έχουν μπει και στην πολιτική, αντί η πολιτική να τα εξοβελίσει από την οικονομία.

Μα, ούτε ο πολιτικός φιλελευθερισμός εφαρμόστηκε αυτή την περίοδο. Τα εργασιακά κεκτημένα άρχισαν να καταρρέουν· οι προσωπικές ελευθερίες να τίθενται υπό αμφισβήτηση· η ελευθερία του λόγου να μπαίνει σε προϋποθέσεις· και οι πολίτες να ζουν ολοένα και σε μεγαλύτερο και αυστηρότερο καθεστώς επιτήρησης. Η ασφάλεια μπήκε σε πρώτη μοίρα. Τέθηκε το δίπολο Ελευθερία ή Ασφάλεια. Όταν τα πράγματα οξύνονται, η εκάστοτε εξουσία χρησιμοποιεί ένα δίπολο για να εδραιώσει την αυθαιρεσία. Όχημά της; Ο φόβος. Αυτά για τα οποία πάλεψε ο φιλελευθερισμός, τα δικαιώματα και οι ελευθερίες, έχουν συρρικνωθεί επικίνδυνα.

Ασφάλεια! Δηλαδή, περισσότερη ανασφάλεια...

[Στη Φάρμα των Ζώων, όταν τα γουρούνια επιχείρησαν να σφετεριστούν την εξουσία παρακάμπτοντας τις αρχικές συμφωνίες, κάποια ζώα άρχισαν να διαμαρτύρονται. Τότε ο αρχηγός-γουρούνι είπε: «Θέλετε τον κ. Τζόουνς πίσω;», πείθοντάς τους ότι το δίλλημα είναι ανάμεσα σε αυτά τα μέτρα και την επιστροφή του βάνου ανθρόπου στη Φάρμα. Και μπροστά στο δίλλημα, φυσικά, τα ζώα δειλιάσανε.

Εμάς ή τους Άλλους; ΠΑ.ΣΟ.Κ. ή Δεξιά; Καραμανλής ή Τανκς; Πιστοί ή άπιστοι; Άξονας του Καλού ή του Κακού; Ασφάλεια ή Ελευθερία;]

Το πιο σημαντικό είναι πως όλα αυτά γίνονται στο όνομα του φιλελευθερισμού. Κατά συνέπεια, ο φιλελευθερισμός έχει απείρως δυσφημιστεί. Σκεφθείτε μόνο το εξής: ενώ ο νεο-φιλελευθερισμός είναι –υποτίθεται– η κυρίαρχη ιδεολογία, ελάχιστοι είναι αυτοί που τολμούν να πουν ότι είναι φιλελεύθεροι χωρίς να αποδοκιμαστούν απ' τους γύρω τους. Ο κοινός τόπος –ειδικά στον αριστερό χώρο, αλλά όχι μόνο– είναι η καταδίκη του φιλελευθερισμού.

26. Αυτό το τελευταίο αποτελεί σημείο προβληματισμού, όσον αφορά τις δυνατότητες υλοποίησης της αναρχικής κοινωνίας.

Είναι μεγάλη η παρεξήγηση. Και πηγάζει επίσης από παρεξήγηση. Η αρ-
χική παρεξήγηση είναι η εξής: για τους φιλελεύθερους, ό,τι είναι ιδιωτικό
είναι καλό, και ό,τι είναι δημόσιο είναι κακό. Σήμερα όμως, ειδικά στην Ελ-
λάδα (αλλά όχι μόνο), το δημόσιο θεωρείται καλό-επιθυμητό, και το ιδιωτικό
κακό-επιζήμιο. Πώς λοιπόν συμβαίνει αυτό αν επικρατεί ο φιλελευθερισμός;
Το ίδιο συμβαίνει και με τον ατομικισμό. Όλοι καταδικάζουν τον φιλελευθε-
ρισμό και τον ακραίο ατομικισμό που τον συνοδεύει, ενώ ταυτόχρονα κανείς
δεν πιστεύει στο άτομο, στη δύναμη του ατόμου. «Ένας δεν μπορεί να κάνει
τίποτα»· «σιγά μην καταφέρεις κάτι μόνος σου»· «ποιος θα δώσει σημασία
στο άτομο;»· αυτά και άλλα παρόμοια είναι τα καθημερινά κλισέ. Πώς συμ-
βαδίζουν αυτά με μια κοινωνία στην οποία ο φιλελευθερισμός και ο ατομικι-
σμός θεωρείται πως κυριαρχούν;

Εδώ εμφανίζεται το άκρον άωτο του παραδόξου. Στις κινητοποιήσεις
κατά της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού κατά την τελευταία
δεκαετία η πλειονότητα των συνθημάτων εκφράζει τον πολιτικό φιλελευθε-
ρισμό! Ελευθερία. Ισότητα. Δικαιοσύνη. Ατομικά δικαιώματα. Προστασία
του ατόμου και των προσωπικών δεδομένων του. Παιδεία... Φιλελεύθερα
αιτήματα διατυπωμένα από πολίτες που εναντιώνονται στον (νεο-)φιλελευ-
θερισμό – αν και στην πραγματικότητα εναντιώνονται στον φασισμό. Και
δεν το ξέρουν. Διότι και οι ίδιοι οι φιλελεύθεροι έχουν πέσει στην παγίδα να
θεωρούν ότι αυτό το πολιτικό σύστημα είναι φιλελεύθερο ή να ταυτίζουν την
ελεύθερη αγορά με την ασυδοσία των ολιγοπωλίων, που στ' αλήθεια επικρα-
τεί. Και έτσι ο φιλελευθερισμός δυσφημείται ταυτιζόμενος με τον ανεξέλε-
γκτο ολιγοπωλιακό (ή κρατικομονοπωλιακό, όπως θα 'λεγε και ο Γιάννης)
καπιταλισμό.

Κάπως ειρωνικά ακούγεται η δυσφήμιση του φιλελευθερισμού σε μια
περίοδο της ιστορίας όπου αυτός συρρικνώνεται όλο και περισσότερο μπρο-
στά σε ένα συντηρητικό σάρωμα – που γίνεται στο όνομά του! Πού είναι όλοι
αυτοί οι φιλελεύθεροι –που θα 'πρεπε να είναι πολλοί, αν στ' αλήθεια ως
ιδεολογία έχει νικήσει και επικρατήσει– για να υπερασπιστούν τις αρχές του;
Πού είναι όλοι αυτοί που θριαμβολογούσαν στις αρχές του 1990 για τη νίκη
του – και την κυριαρχία της Δύσης; Γιατί έχουν δεχτεί την καταστολή των
ελευθεριών; Πώς ανέχονται την υποχώρηση του αιτήματος της ελευθερίας
έναντι της ασφάλειας; Εκτός από ειρωνική, μου μοιάζει και λίγο ύποπτη αυτή
η «φιλελεύθερη πραγματικότητα» που έχει θέσει τον φιλελευθερισμό έξω απ'
το παιχνίδι. Κι ας μην είμαι φιλελεύθερη!

Πέραν του φιλελευθερισμού, που έχει τεθεί εκτός παιχνιδιού στην πραγ-
ματικότητα –αφού και οι πολιτικές του διεκδικήσεις υποχωρούν και η ελεύθε-
ρη αγορά δεν εφαρμόζεται– υπάρχει άλλη μία ιδεολογία που έχει δυσφημιστεί
σε τέτοιο βαθμό – αυτή χωρίς να έχει επικρατήσει. Ο αναρχισμός. Όπως

τυχαίως(;), η άλλη ιδεολογία που προτάσσει την ελευθερία και κατακρίνει την κάθε εξουσία και καταπίεση.

Η αναρχία έχει ταυτιστεί με το χάος και τη βία – όπως ο φιλελευθερισμός έχει ταυτιστεί με την ασυδοσία των ολιγοπωλίων. Τα προτάγματά της περί αλληλεγγύης και ισότητας αποσιωπώνται. Επίσης αποσιωπάται πως σπουδαίοι αναρχικοί έχουν υπάρξει πρόσωπα παγκόσμιου βεληνεκούς. Όπως ο Γκάντι. Και έχουν συμβεί πολλά ελευθεριακά γεγονότα. Όπως ο Μάης του '68. Διότι, όπως και με τις άλλες ιδεολογίες, έτσι και στον αναρχισμό υπάρχουν πολλοί τρόποι για να προσεγγίσεις το ζητούμενο. Η βία δεν είναι ο μοναδικός: ούτε καν ο κυρίαρχος! Παράξενο που η αναρχία έχει ταυτιστεί με τη βία. Αφού δεν έχει ποτέ εφαρμοστεί. Παράξενο που οι δύο πιο ελευθεριακές ιδεολογίες της νεωτερικής Ευρώπης έχουν δυσφημιστεί τόσο πολύ – η μία μέσω της δήθεν εφαρμογής της και η άλλη μέσω της άρνησής της.

Και τι γίνεται με το αίτημα για Ελευθερία; Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά τις επιμέρους συζητήσεις θα διαπιστώσουμε πως η έννοια της Ελευθερίας, το μεγαλύτερο και διαχρονικότερο αίτημα όλων των εποχών (μαζί με τη Δικαιοσύνη), έχει κι αυτή δυσφημιστεί επαρκώς. Μόλις κάποιος μιλήσει για την Ελευθερία, η *πρώτη λέξη* που θ' ακουστεί απ' τους γύρω του θα είναι *ασυδοσία*. Άντε και χάος! Αν κάνει κανείς το πείραμα γύρω του θα το διαπιστώσει: πρέπει ν' απολογηθείς πρώτα ότι δεν εννοείς κάτι κακό, ν' αποδείξεις πως... δεν είσαι ελέφαντας πριν οι άλλοι αποδείξουν ότι είσαι. Αν όμως μια έννοια, ιδέα, αξία, είναι τόσο παρεξηγημένη και υποτιμημένη σε μια κοινωνία, μπορεί κανείς ν' αντιληφθεί ποιο είναι το επίπεδο της πραγματικής ελευθερίας που απολαμβάνουν οι πολίτες της. Και είναι τυχαίο; Η Ελευθερία, όπως και η Αξιοπρέπεια και η Συνείδηση είναι έννοιες που δεν περιλαμβάνονται στην καθημερινότητά μας, στην κοινωνική ή πολιτική συζήτηση. Στη δημόσια συζήτηση, και στους ίδιους τους πολίτες, έχει περάσει η στρέβλωση: Ελευθερία; Ασυδοσία. Αναρχία; Χάος.

Η ιδεολογία και η Ουτοπία

Παρά την υπεράσπιση που φαίνεται πως κάνω ως τώρα στις συγκεκριμένες ιδεολογίες, ή γενικότερα σε όλες όσες αντιστρατεύονται την εξουσία, θα πρέπει να πω πως δεν είμαι υπέρ των ιδεολογιών. Όχι πια, τέλος πάντων: ξεπέρασα αυτό το στάδιο μέσα από τη βαθύτερη γνώση που αποκόμισα για τις ιδεολογίες τα τελευταία χρόνια. Σπουδαίο ρόλο έπαιξαν σε αυτό, εκτός απ' το διάβασμά και τη συνεχή προσπάθεια ενημέρωσης και διασταύρωσης των πληροφοριών, οι φοιτητές που παρακολουθούσαν τα μαθήματά μου, τόσο στο Πανεπιστήμιο Κρήτης όσο και στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Και τους ευχαριστώ πολύ γι' αυτό.

Ίσως να ακούγεται παράξενο. Πώς μπορεί μια καθηγήτρια να μάθει απ' τους φοιτητές; Αφού δεν ξέρουν περισσότερα! Κι όμως. Χωρίς να ξέρουν περισσότερα, το καταφέρνουν: και μόνο με την παρουσία και τις ερωτήσεις τους. Καθώς διδάσκεις αυτούς τους νέους –και όχι μόνο– που σε κοιτούν στα μάτια με προσμονή, γνωρίζοντας πως, την ίδια στιγμή, είναι έτοιμοι να σε αμφισβητήσουν στο παραμικρό, είσαι αναγκασμένη να ανασυγκροτήσεις τη σκέψη σου για να τους παρουσιάσεις τη γνώση, που αποκόμισες διάσπαρτα όλα αυτά τα χρόνια, οργανωμένη και κατανοητή. Είναι σαν θεατρικό: εσύ κάνεις ένα μονόπρακτο, και το «κοινό» από κάτω σε κοιτά στα μάτια και περιμένει την κάθε σου κίνηση. Κι εσύ βλέπεις στα μάτια τους κάθε σκέψη που περνάει. Αν βαριούνται. Αν ενδιαφέρονται. Αν διαφωνούν. Αν επικροτούν. Αν καταλαβαίνουν. Αν, αν, αν... Κι εσύ πρέπει να κρατήσεις το έργο. Εσύ πρέπει να τους βάλεις στο έργο!

Αυτή και μόνο η διαδικασία σε αναγκάζει στην εκ νέου κατανόηση του αντικειμένου σου, στην εκμάθησή του χωρίς όρια και προκαταλήψεις. Και μόνο η αναζήτηση των σημαντικότερων σημείων, ή η οργάνωση της σκέψης σε λόγο έτοιμο να διοχετευτεί στο πιο απαιτητικό ακροατήριο... Και μόνο αυτό αρκεί για να (ξανα)μάθεις αυτά που (νόμιζες ότι) ήξερες. Φτάνει να είσαι έτοιμη να δεις, και να δεχτείς, την πιθανότητα λάθους ή παρεξήγησης στην ίδια σου τη γνώση. Αλλά και την εμβάθυνση και εμπέδωση αυτών που ήξερες. Οι φοιτητές, με την ευθύνη που έχεις απέναντί τους, είναι το καλύτερο όχημα γι' αυτήν την εκ νέου, βαθύτερη συνειδητοποίηση και ανανέωση των γνώσεών σου. Κι αυτή ήταν μια ευχάριστη έκπληξη.

Έλεγα λοιπόν για την απόρριψη των ιδεολογιών. Το πιο σημαντικό στοιχείο για τις ιδεολογίες βρίσκεται εδώ: οι ιδεολογίες δεν έχουν εφαρμοστεί. Όχι αυτές τουλάχιστον που απαιτούν απ' τον άνθρωπο τον... εξανθρωπισμό του. Διότι ο φασισμός, όπως και ο συντηρητισμός, είναι πολύ πιο εύκολο να εφαρμοστούν: τα ζωώδη ένστικτα είναι πάντα παρόντα, σε λανθάνουσα κατάσταση. Οι ιδεολογίες, όμως, που ζητούν μια λογική διαμεσολάβηση της εξουσίας, δεν έχουν επιτύχει ως τώρα για μακρύ χρονικό διάστημα και σε ευρεία κλίμακα. Γιατί συμβαίνει αυτό;

Αυτό συμβαίνει επειδή οι ιδεολογίες, στο σύνολό τους, αποτελούν ιδεατά ιδεαλιστικά σχήματα που, ως τέτοια, υπεκφεύγουν την πραγματικότητα. Οι ιδεολογίες είναι εν μέρει σαν τις *Ουτοπίες*. Δηλαδή, ενώ στηρίζονται στην ανάλυση της πραγματικότητας και σε μια αρχικά ρεαλιστική προσπάθεια υπέρβασης των προβλημάτων της, στη συνέχεια «ξεφεύγουν» πλάθοντας ένα ιδεατό σχήμα. Το ιδεατό σχήμα δεν είναι εφικτό όμως. Και αυτό αποδεικνύεται λίγο-πολύ απ' την ίδια την πραγματικότητα. Κανένα ιδεατό σχήμα δεν έχει ξεπεράσει τα ρεαλιστικά δεδομένα ώστε να φτάσει στην... ιδεατή κοινωνία.

Ίσως επειδή αυτή δεν υπάρχει. Διότι οι άνθρωποι δεν είναι τέλειοι ώστε να φτιάξουν την τέλεια κοινωνία. Το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να προσπαθούν συνεχώς για το καλύτερο.

Ποιο είναι όμως το πραγματικό πρόβλημα των ιδεολογιών; Οι ιδεολογίες κατασκευάζουν ιδεατά σχήματα και κοινωνικές αναπαραστάσεις που, ουσιαστικά, ικανοποιούν την εσωτερική ανάγκη του κάθε ανθρώπου απέναντι στο υπέρτατο ερώτημα «Ποιος είμαι;», «Πού στ' αλήθεια πηγαίνω;» κ.τ.λ. Οι ιδεολογίες κατασκευάζουν παραδείσους! Επίγειους μεν, παραδείσους δε. Όλες υπόσχονται μια ιδεατή πολιτική οργάνωση και κοινωνική συνύπαρξη. Όλες προβάλλουν μια τελειότητα, μια ουτοπία. Ο φιλελευθερισμός, μέσω της ατομικής ευημερίας, υπόσχεται την επίτευξη και της κοινωνικής. Ο αναρχισμός θεωρεί πως οι άνθρωποι είναι φύσει καλοί και ικανοί να αυτοοργανωθούν και να διαχειριστούν μόνοι τις υποθέσεις τους χωρίς προβλήματα. Οι κομμουνιστές πως χωρίς τάξεις οι άνθρωποι θα 'ναι ευτυχισμένοι και οι σοσιαλιστές πως η «πρωτοπορία του κόμματος» δεν θα σφετεριστεί την εξουσία της αλλά θα οδηγήσει στην αυτοκατάργησή της! Ο φασισμός προτείνει την κοινωνική γαλήνη μέσα από την τάξη και την ιεραρχία. Μια χαρά δηλαδή όλα καλά.

Κάτι όμως δεν πάει καλά. Θέλω να πω, δεν μπορεί όλες τους να έχουν δίκιο, έτσι δεν είναι; Αν όλες οι ιδεολογίες διεκδικούν την αλήθεια εξίσου, υποθέτω πως καμία δεν την κατέχει. Εκτός κι αν θεωρήσουμε πως μία απ' αυτές την κατέχει πράγμα παράλογο και αυτοαναιρούμενο. Κάπου το ξαναείπαμε, όμως, αυτό! Μα φυσικά: για τις θρησκείες. Ότι η διεκδίκηση, από κάθε μια τους, του ενός και μοναδικού Θεού υποδεικνύει πως ο Θεός –ο συγκεκριμένος τουλάχιστον– δεν υπάρχει.

Πώς έμπλεξε όμως πάλι η θρησκεία στην κουβέντα μας; Τι σχέση έχει με τις ιδεολογίες αφού τις αντιστρατεύεται – κι αφού αυτές προέκυψαν ως εναντίωση στη θρησκευτική εξουσία; Μα, φυσικά και δεν είναι άσχετη η αναφορά στη θρησκεία. Μήπως είναι τυχαίο, νομίζει κανείς, ότι οι ιδεολογίες αναδύθηκαν στη Δυτική Ευρώπη την εποχή της εκκοσμίκευσης, δηλαδή την εποχή της υποχώρησης του θρησκευτικού στοιχείου ως κριτηρίου κοινωνικής ή πολιτικής οργάνωσης; Όχι φυσικά. Ούτε είναι τυχαίο, επίσης, ότι οι ιδεολογίες δεν ευδοκίμησαν και τόσο στον μουσουλμανικό κόσμο, όπου η εκκοσμίκευση απέτυχε και η θρησκεία κρατά ακόμα τον κυρίαρχο ρόλο της. Κι άλλωστε, το γεγονός ότι οι ιδεολογίες προέκυψαν μέσα από τη διαδικασία αυτή εξηγεί, εν μέρει, γιατί παρουσιάζουν ομοιότητες με τη θρησκεία. Επειδή, όπως έχουμε πει, το να διαλέγει κανείς τον αντίπαλο πόλο σε ένα συγκεκριμένο δίπολο δεν σημαίνει ότι απορρίπτει τη λογική του διπόλου. Απλώς διαλέγει μεριά εκπροσώπησης. Για να αλλάξεις λογική πρέπει να βγεις απ' το δίπολο. Να κάνεις το πλαίσιο... πολυπολικό!

Οι ιδεολογίες δεν είναι θρησκείες, φυσικά. Συχνά όμως τις αντικαθιστούν. Με διεκδίκηση της αλήθειας. Με αντιπαλότητα προς τις άλλες. Με ιδεατή κοινωνία. Κατά συνέπεια, με την ύπαρξη των εχθρών τους. Φέρουν νομιμοποίηση στην εξουσία – ή αμφισβήτηση αντίστοιχα. Προτείνουν απαντήσεις στα ερωτήματα. Είναι αυτοεκπληρούμενες. Προσφέρουν ομαδοποίηση και ταύτιση· άρα, μία συλλογική ταυτότητα που όλοι έχουν ανάγκη.

Σου προσφέρουν έναν επίγειο Παράδεισο. Μια ιδανική κοινωνία. Σου δίνουν και τη συνταγή. Κι έτσι έχεις κάτι να παλεύεις, να ελπίζεις. Κάτι που είναι απτό (υποτίθεται) και ελκυστικό. Ακόμα και για τους άθεους και τους αγνωστικιστές. Κι αφού υπάρχει Παράδεισος, υπάρχει και η Κόλαση· υπάρχει, δηλαδή, ο εχθρός. Και, όταν υπάρχει εχθρός, υπάρχει περιχαράκωση της σκέψης! Η λογική επεξεργασία, η κριτική, χάνεται καθώς τοποθετείται μέσα σε συγκεκριμένα ερμηνευτικά στεγανά. Όποιος τα υπερβεί, τον κόβει η λογοκρισία. Κανείς δεν πρέπει να αμφισβητήσει το ιδεολογικό πλαίσιο διότι τότε χαλάει το ιδεατό κατασκεύασμα. Ας δούμε μερικά παραδείγματα.

Ο Στρατής Τσίρκας, συγγραφέας και μέλος του Κ.Κ.Ε., έγραψε μία τριλογία με τίτλο *Ακυβέρνητες Πολιτείες*: τη Λέσχη, την Αριάγνη και τη Νυχτερίδα, που εκδόθηκαν μεταξύ 1960 και 1965. Θα τολμούσα να πω, το πιο βαθύτατα ελευθεριακό και ανθρώπινο διήγημα που έχω διαβάσει, ένα μάθημα ζωής γεμάτο αξίες, αγωνίες και πραγματικά περιστατικά. Το οποίο σχολιάζει, μεταξύ άλλων, τον ρόλο της ηγεσίας του Κ.Κ.Ε. την περίοδο απ' τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και λίγο μετά με τον πιο εύγλωττο τρόπο και πάντα με σεβασμό στις αρχές της αλήθειας και της αξιοπρέπειας. Το Κ.Κ.Ε. ζήτησε απ' τον Τσίρκα να αποκηρύξει το έργο του· όταν αυτός αρνήθηκε, τον διέγραψε!

Για να πω την αλήθεια, όταν έμαθα ότι το Κ.Κ.Ε. είχε διαγράψει τον Τσίρκα γι' αυτό το έργο, χάρηκα. Όχι ακριβώς χάρηκα: αισθάνθηκα δικαίωση που θεωρούσα τις *Ακυβέρνητες Πολιτείες* ένα αληθινά προοδευτικό, αγωνιστικό κείμενο. Τότε, αυτομάτως θυμήθηκα μια απολύτως παρόμοια περίπτωση. Τον Νίκο Καζαντζάκη. Ο Καζαντζάκης έγραψε ένα βιβλίο αληθινής πίστης που, αν και βαθύτατα θρησκευτικό, ασκούσε έντονη κριτική στις πρακτικές της εκκλησιαστικής εξουσίας: το *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*. Και η Εκκλησία τον αφόρισε.

Μεγάλη τιμή και για τους δύο. Πραγματικά!

Και άλλα πολλά παραδείγματα. Ο Καστοριάδης, ο μεγάλος Έλληνας διανοητής της εποχής μας, θεωρούνταν από τους κομμουνιστές αιρετικός επειδή τόλμησε να ασκήσει κριτική στην Ε.Σ.Σ.Δ. Μεγάλη τιμή και γι' αυτόν.

Τα πιο ενδιαφέροντα παραδείγματα είναι, όμως, από την άλλη μεριά: αυτών που δεν τόλμησαν. Η μαρτυρία και αυτοκριτική των οποίων είναι εξόχως αποκαλυπτική. Και διδακτική. Όπως του Σταύρου Κασιμάτη, κομμουνιστή που μετά τον Εμφύλιο κατέφυγε στο Ανατολικό μπλοκ, όπως και όλη η ηγεσία

και οι πολεμιστές του κόμματος. Σε συνέντευξή²⁷ του ο κ. Κασιμάτης αναφέρεται σε γεγονότα του παρελθόντος, και συγκεκριμένα στην κατηγορία της τότε ηγετικής ομάδας του Κ.Κ.Ε. ότι το στέλεχος του κόμματος κ. Πλουμίδης ήταν χαφιές. Αν και τίποτα δεν μαρτυρούσε κάτι τέτοιο, καθώς ο Πλουμίδης ήταν ενεργός αγωνιστής, η ηγεσία του κόμματος έπεισε ότι ο Πλουμίδης με την αγωνιστική στάση που έδειχνε υπηρετούσε τους εχθρούς καλύτερα! Η κατηγορία αυτή δεν άλλαξε ούτε όταν ο Πλουμίδης συνελήφθη και, τελικά, εκτελέστηκε! Ο δημοσιογράφος ρώτησε τον Σταύρο Κασιμάτη πώς ήταν δυνατόν να πεισθούν όλοι για κάτι τέτοιο αφού όλα τα δεδομένα έδειχναν το αντίθετο. Και ο Κασιμάτης απάντησε: «Είναι λογικό αυτό που λες. Όμως εμένα η πίστη μου ήταν πάνω απ' τη λογική. Εγώ πίστευα. Ό,τι έλεγε η ηγεσία του κόμματος το πιστεύαμε!»

Η πίστη πάνω απ' τη λογική!

[Να σημειωθεί ότι τελικώς αποδείχτηκε πως ο Πλουμίδης δεν ήταν χαφιές. Επίσης, ότι λίγο πριν χαρακτηριστεί έτσι από την ηγεσία του κόμματος, είχε διαφωνήσει έντονα με αυτήν! Τέλος, αξίζει ν' αναφερθεί ότι, εκ της ηγεσίας του κόμματος, ο γ.γ. του Κ.Κ.Ε. Νίκος Ζαχαριάδης, κατηγορήθηκε ως χαφιές πολλά χρόνια αργότερα από το καθεστώς της Ε.Σ.Σ.Δ. Λίγο πριν είχε διαφωνήσει με ορισμένες επιλογές του καθεστώτος! Πέθανε εξόριστος στη Σιβηρία το 1973 (φέρεται να αυτοκτόνησε). Φαίνεται πως ό,τι κάνει κανείς το λούζεται και μάλιστα σ' αυτή τη ζωή!]

Μα, και σε επίπεδο πολιτών, χαρακτηριστική είναι η άρνηση νέων που ασπάζονται τον κομμουνισμό να αποδεχτούν τα λάθη του καθεστώτος του «υπαρκτού σοσιαλισμού» – όπως χαρακτηριστικά το υπερασπίζονταν και τότε.

Με τον ίδιο τρόπο λειτουργεί η έννοια του εχθρού και στους αναρχικούς. Πολλοί αναρχικοί –ευτυχώς όχι όλοι– συχνά τοποθετούν κάθε άνθρωπο που δεν είναι εργάτης ή φτωχός στην ομάδα των εχθρών τους. «Είσαι αστός, είσαι εχθρός!» «Είσαι επιχειρηματίας, έκανες λεφτά; Είσαι πουλημένος ή εκμεταλλευτής!» Μερικοί εχθρεύονται οποιονδήποτε δεν ταιριάζει στο πρότυπο του μίζερου μεροκαματιάρη: τους «καθηγηταράδες», τους επιστήμονες, τους αγωνιστές. Δεν τους νοιάζει πώς έγινες πλούσιος, ή πώς βρέθηκες στη θέση αυτή, αλλά το ότι είσαι! Ισοπεδώνοντας τα πάντα. Ξεχνώντας ότι πολλοί και

27. Στη *Θεματική Βραδιά*, με τον Στέλιο Κούλογλου (σειρά με γενικό τίτλο «Κομμουνισμός: η Μεγάλη Ουτοπία του 20^{ου} Αιώνα», τίτλος επεισοδίου, «Ο Πάπας δεν κάνει ποτέ λάθος»).

σημαντικοί αναρχικοί (και κομμουνιστές) ήταν αστοί! Ή, ξεχνώντας ότι η σημερινή εποχή έχει άλλα δεδομένα και πρέπει ν' αναπροσαρμόζουμε τη σκέψη μας. Γι' αυτούς, το να καταφέρεις ν' ανελιχθείς οικονομικά μέσα απ' τη δουλειά σου σε καθιστά αυτομάτως συμβιβασμένο! Στρουθοκαμηλίζουν έτσι απέναντι στο γεγονός ότι η εργατική τάξη, για παράδειγμα, έχει υπάρξει βαθύτατα συντηρητική και αντιδραστική κατά καιρούς, περισσότερο κι απ' τους αστούς. Σε τελευταία ανάλυση, αστοί ήταν αυτοί που πρωτομίλησαν για τα δικαιώματα των φτωχών και των αδικημένων και τα διεκδίκησαν κιόλας. Εκ του ασφαλούς βέβαια: έχοντας ήδη λύσει το πρόβλημα της επιβίωσης. Από την άλλη, υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που είναι αναρχικοί και δεν το ξέρουν: οι απόψεις τους συχνά ταιριάζουν με τον αναρχισμό, αλλά οι ίδιοι τον θεωρούν συνώνυμο της βίας έχοντας υποπέσει στην κυρίαρχη προπαγάνδα. Αλλά αυτό είναι άλλο θέμα.

Εν τέλει, έχουν ανάγκη κι αυτοί, όλοι, από έναν εχθρό. Και η ιδεολογία τούς τον προσφέρει. Και δεν φταίνει οι ιδέες ή οι αξίες. Το πρόβλημα προκύπτει όταν αυτές οι ιδέες και αξίες θεωρηθεί ότι σχηματίζουν ένα ενιαίο Όλον πάνω στα οποίο πρέπει να ερμηνεύσουμε τον κόσμο. Έτσι, η ελευθερία της σκέψης μπαίνει σε όρια, σε ιδεολογικά σχήματα. Όμως, όταν η σκέψη οριοθετείται και περιχαράκώνεται προς ένα σκοπό, τότε χάνεται η κριτική (ως ικανότητα ή και ως ενάσκηση) και χειραγωγείται η σκέψη. Κάθε περιχαράκωση θέτει όρια και είναι ανελεύθερη εξ ορισμού.

Οι ιδεολογικοί παράδεισοι και η Ελευθερία

Θα ήθελα, πριν κλείσω την παρένθεση για τις ιδεολογίες, να αναφερθώ στο γιατί οι θρησκείες και οι ιδεολογίες φτιάχνουν Παραδείσους [Το γιατί φτιάχνουν Κολάσεις είναι φανερό: για να μπορεί να υπάρχει ο Παράδεισος]. Για την απάντησή μου θα επικαλεστώ την έννοια της ελευθερίας ξανά.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορεί κάποιος να διεκδικήσει το δικαίωμα στην ελευθερία. Λέω «το δικαίωμα στην ελευθερία» για να τονίσω ότι μπορεί κάποιος να προτιμήσει τον περιορισμό του σε μια κάποια φυλακή απ' το να αποκηρύξει αυτά που πιστεύει. Με αυτή την έννοια, ποια είναι η υπέρτατη στιγμή ελευθερίας; Μα, ποια άλλη; *Η απήφιση του θανάτου!* Ο θάνατος είναι ο μεγαλύτερος φόβος του ανθρώπου. Ελευθερία είναι να μην φοβάσαι. Και η μεγαλύτερη πράξη ελευθερίας είναι να πηγαίνεις κόντρα στον μεγαλύτερο φόβο σου: τον θάνατο²⁸.

28. Όχι να τον επιδιώκεις ή να τον προκαλείς, όπως οι Μάρτυρες. Αλλά να μην τον φοβάσαι.

Το έχουμε δει διατυπωμένο λίαν μεγαλόσχημα. «Ελευθερία ή Θάνατος», όπως είναι και το εθνικό μας σύνθημα. «Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή...», «Πολεμήστε για την ελευθερία σας...». Ακούγονται λίγο βαρύγδουπα τώρα αυτά. Ίσως και λίγο γραφικά. Φυσικά. Έχουν γίνει συνθήματα που κοσμούν τις αίθουσες στις εορταστικές επετείους και τα αποδίδουμε στους λίγους *ήρωες*. Τους θαυμάζουμε τους ήρωες, και γι' αυτό τους λέμε έτσι. Τους θεωρούμε, δηλαδή, κάτι μακρινό από εμάς. Γι' αυτό *γιορτάζουμε* τους λίγους ήρωες μια-δυο φορές το χρόνο και ξεχνάμε τους μικρούς καθημερινούς ήρωες που είμαστε, *δυσνητικά*, ο καθένας μας: ο Κινέζος φοιτητής που στάθηκε μπροστά στο τανκς στην πλατεία Τιεν αν Μεν, οι Έλληνες φοιτητές που στάθηκαν μπροστά στα τανκς στο Πολυτεχνείο... Ο καθένας μας. Και, ξεχνώντας ότι όλοι μας είμαστε εν δυνάμει ήρωες, παύουν να δημιουργούνται ήρωες. Διότι οι ήρωες γεννιούνται από την πίστη τους στη δύναμή τους.

Ένας «απλός» φοιτητής
σταματά τα τεθωρακισμένα
στην πλατεία Τιέν αν Μεν.

Το Ελευθερία ή Θάνατος είναι η υπέρτατη στιγμή εξανθρωπισμού. Ως υπέρτατη στιγμή εναντίωσης στον φόβο. Είναι η στιγμή που το ανθρώπινο ζώο που έχει γεννηθεί με ορμές καταφέρνει να ξεπεράσει την ισχυρότερη από αυτές, την ίδια την αυτοσυντήρηση, και να ρισκάρει τη ζωή του. Και τη ρισκάρει γιατί; Για να ζήσει με τις προϋποθέσεις που αυτός ο ίδιος όρισε πως τον καθιστούν Άνθρωπο. Θέτει κριτήρια αξιοπρέπειας για να ανέβει απ' το επίπεδο του ζώου στο επίπεδο του Ανθρώπου. Ελευθερία που αψηφά τον θάνατο: ύστατη πράξη ανθρωπιάς.

Βέβαια, πρέπει να πολεμήσεις για την ελευθερία σου. Πρώτα και κύρια να πολεμήσεις τον φόβο. Όλους τους φόβους σου που σε περιορίζουν. Τον φόβο του αγνώστου. Τον φόβο του Άλλου. Και, εν τέλει, τον φόβο του θανάτου.

Φαντάσου τώρα κάποιον που βρίσκει τον μεγαλύτερο φόβο σου! Που ξέρει ποιος είναι! Φανταστείτε ακόμα πως έχει βρει τρόπο να σε απαλλάξει απ' αυτόν τον φόβο χωρίς καν να πολεμήσεις. Τι μεγάλη εξουσία θα είχε

πάνω σου, ε; Τι έλεγχο θα σου ασκούσε! Φανταστείτε, ακόμα, πως ο έλεγχός του πάνω σου είναι τέτοιος που μπορεί να τον κατευθύνει προς αυτούς που αυτός φοβάται περισσότερο, τους δικούς του εχθρούς. Τότε, θα είχε όλη την πολεμική σου διάθεση στη διάθεσή του, σωστά; Θα μπορούσε να σε πείσει ακόμη πως είσαι ένας άνθρωπος που, ελεύθερα, επέλεξες αυτή τη μάχη ως σημαντική για σένα. Αφού *Αυτοί*, σου είπε, είναι οι εχθροί σου. Και μάλιστα, δεν ξέρεις καν ότι στους υπέδειξαν αυτοί που ελέγχουν τον φόβο σου. Και πολέμας – συχνά κυριολεκτικά. Και σκοτώνεσαι. Μόνο που αυτός ο θάνατος δεν είναι πράξη ελευθερίας. Είναι η ύστατη πράξη υποδούλωσης. Μιας υποδούλωσης που ξεκινά από τότε που κάποιοι μάθανε να εκμεταλλεύονται τον φόβο σου.

Μήπως σας πάει στο μυαλό ποιος, και με ποιο τρόπο, εκμεταλλεύεται τον φόβο των ανθρώπων απέναντι στον θάνατο;

Ποιος; Η Θρησκεία φυσικά. Οι θρησκείες έχουν τον ικανότερο μηχανισμό ελέγχου μέσω των τύψεων και της αυτολογοκρισίας. Αυτό το έχουμε πει. Πώς όμως ακριβώς χαλιναγωγούν τον φόβο, και μάλιστα τον φόβο του θανάτου; Και, από πότε;

Πώς; Με τον Παράδεισο – και την Κόλαση φυσικά. Επινοούν έναν «καλό Θεούλη» να σου πει: «Καλό μου παιδί, φοβάσαι τον θάνατο; Όχι, μην τον φοβάσαι. Εγώ είμ' εδώ. Και όσο είμαι εδώ, δεν έχεις να φοβάσαι τίποτα. Φτάνει ν' ακούς τις προσταγές μου. Να μην με αμφισβητείς. Και να ζητάς μετάνοια. Κι εγώ θα σε συγχωρώ. Και τότε θα πας στον Παράδεισο. Αιώνια ευτυχία σε περιμένει εκεί [οπότε, κάτσε ήσυχα *εδώ!*]. Αιώνια ζωή. Μην ανησυχείς. Θα σε γλυτώσω εγώ απ' τον θάνατο». Και ο Υιός του είναι ο μόνος άνθρωπος που ανήφησε τον θάνατο: *θανάτω, θάνατο πατήσας...*

Το καλύτερο όμως έρχεται τώρα. Πότε στα λέει η θρησκεία όλα αυτά;

Πότε; Μα φυσικά, *με το που γεννιέσαι!* Τότε που σχηματίζεσαι. Μόλις το βρέφος ανοίξει τα μάτια, αρχίζει ο προσηλυτισμός. Οι Ορθόδοξοι σπεύδουν να βαφτίσουν τα παιδιά τους γύρω στον πρώτο χρόνο. Ούτε «μαμά» δεν μπορεί να πει, και του αποδίδουν θρησκευτικό δόγμα! Με το που δημιουργείται το μικρό ανθρωπάκι, έτοιμο να ρουφήξει σαν σφουγγάρι ό,τι υπάρχει γύρω του, τη ζωή την ίδια, έτοιμο ν' αποτινάξει το σάστισμα της γέννησης... Τότε του εμφυτεύουν τον φόβο! Και την υπακοή. Διότι μαζί πάνε αυτά²⁹. Και το βαφτίζουν. Για να μπει στο κοπάδι. Από τώρα.

29. Μαθαίνεις να ζεις με τον φόβο του θανάτου απ' την ώρα που γεννιέσαι. Τον φόβο που εμφυτεύεται μέσα σου! Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Διότι αν σε άφηγαν ήσυχο να μεγαλώσεις και να στα πουν μετά, εσύ μπορεί ήδη να είχες απαλλαχτεί απ' τον φόβο του θανάτου. Ή να τον είχες τιθασειώσει. Ή τίποτ' απ' όλα αυτά. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, θα 'ταν πιο δύσκολο να μάθεις την υπακοή.

Προσηλυτισμός στον φόβο! Προσηλυτισμός στην ανελευθερία. Από την κούνια...

Επιπλέον, η ύπαρξη του φόβου μέσα σου είναι σημαντικότερη απ' την ύπαρξη πραγματικού κινδύνου εκεί έξω. Διότι, όπως λέει και ο μεγάλος ποιητής,

*Τους Αιστρυγόνας και τους Κύκλωπας
τον θυμωμένο Ποσειδώνα μη φοβάσαι
τέτοια στο δρόμο σου ποτέ σου δεν θα βρεις [...]
Αν δεν τους κουβαλείς μες την ψυχή σου
Αν η ψυχή σου δεν τους στήνει εμπρός σου*

Έτσι, λοιπόν. Διδάσκεισαι τον φόβο, τον φόβο του θανάτου, και παράλληλα με αυτόν μαθαίνεις ότι στη ζωή υπάρχει το Καλό και το Κακό. Κι εσύ πρέπει απλώς να διαλέξεις. Όταν έρθει η ώρα και η εξουσία έρθει αντιμέτωπη με τους δικούς της εχθρούς, σου υποδεικνύει ποιοι είναι οι «κακοί» και ξεμπερδεύει. Άμεση κινητοποίηση, αφού πρόκειται για την ομάδα σου, το έθνος σου, τη θρησκεία σου! Κι αντί για τον Άνθρωπο γεννιέται το ποίμνιο. Αντί για την Ανθρωπότητα, το κοπάδι.

Αλλά ευτυχώς, υπάρχουν και τα κατσίκια. Αυτά που χάζεψε η Κατερίνα πάνω απ' το κεφάλι μας όταν εγώ εμπνεύστηκα αυτό το βιβλίο!

Ο μεγάλος Παράδεισος των θρησκειών είναι το πρότυπο. Ο Παράδεισος των ιδεολογιών είναι το κοσμικό αντίστοιχό του, η επίγεια έκφρασή του. Διότι και οι ιδεολογίες δημιουργούν ένα ιδεαλιστικό κατόπτρισμα των επιθυμιών μας μέσω των ιδεατών κοινωνιών που μας υπόσχονται. Η κομμουνιστική κοινωνία, η αναρχική κοινωνία, η φασιστική κοινωνία... Όλες λειτουργούν μέσα από συγκεκριμένες αρχές που υπόσχονται ευημερία και ευτυχία. Ταυτόχρονα, δημιουργούν ιδέες και προκαταλήψεις που επηρεάζουν τη σκέψη με τρόπο αδιόρατο αλλά καθόλα υπαρκτό. Θα φέρω ως παράδειγμα τη δική μου εμπειρία επί του θέματος, όπως την κρίνω φυσικά με τη σημερινή μου γνώση και πορεία. Η εμπειρία μου αυτή θα ενέχει και μία κριτική προς τον δικό μου Παράδεισο – αυτόν που μου είχαν ετοιμάσει και ευτυχώς δεν έγινε ποτέ πραγματικά δικός μου.

Ο πατέρας μου ήταν αριστερός. Απ' αυτόν επηρεάστηκα – αρχικώς. Πηγαίναμε θυμάμαι στα φεστιβάλ της Κ.Ν.Ε. [Εκεί αγάπησα και πολλούς αξιόλογους καλλιτέχνες.] Στα 14 μου μπήκα στην Κ.Ν.Ε. Στα 16 μου βγήκα! Σύντομη θητεία! Θυμάμαι την τελευταία επαφή μου με την κ.ο. Αγίας Παρασκευής. Είχε έρθει ένας ομιλητής απ' τη Ρωσία να μας μιλήσει για τη ζωή εκεί. Τα περιέγραφε, θυμάμαι, όλα τόσο ρόδινα που προκάλεσε την αναμενόμενη αμφισβήτηση εκ μέρους μου: «Κάποιο λάκκο έχει η φάβα», σκέφτηκα και δεν

ξαναπάτησα στην Κ.Ν.Ε. μετά από κείνο το απόγευμα. Και δεν «κατάφερα» να ενταχτώ πουθενά έκτοτε!

Τώρα που το κρίνω με 20 χρόνια απόσταση, θεωρώ πως το γεγονός ότι σε αυτή την ηλικία μπορεί κάποιος να γίνει δεκτός ως μέλος της νεολαίας κόμματος, οποιουδήποτε κόμματος, αποδεικνύει περίτρανα την ανυπαρξία συνειδητοποίησης. Αυτό που ενδιαφέρει είναι η *στρατολόγηση*. Αυτό συμβαίνει σε όλα τα κόμματα. Όμως στο Κ.Κ.Ε., το οποίο στηρίζεται στη θεωρία του Μαρξ περί συνειδητοποίησης της ταξικής θέσης μας και της πρωταρχικής θέσης του κόμματος στη διαδικασία συνειδητοποίησης, η αντίφαση είναι πολύ πιο έντονη. Τι συνειδητοποίηση να έχει δηλαδή ένα 14χρονο παιδί;

Και να σκεφτεί κανείς ότι πριν από την Κ.Ν.Ε., το Κ.Κ.Ε. έχει –ή είχε τουλάχιστον τότε– την ομάδα Νέοι Πρωτοπόροι για τα παιδιά πριν την ηλικία των 14, όπου στρατολογούνται τα... ώριμα πιτσιρίκια των κομμουνιστών. Έτσι εξηγείται! Ποιο πράγμα; Η «ξύλινη γλώσσα» με την οποία μιλάνε –και σκέφτονται– οι νέοι του Κ.Κ.Ε. σήμερα. Αλλά και το ότι είναι μια ιδιαιτέρως συμπαγής και δυναμική ομάδα ενεργών ατόμων. Διότι ουδέν κακό αμιγές καλού!

Αργότερα, στο πανεπιστήμιο, δεν μπορούσα να καταλάβω γιατί οι φοιτητικές-κομματικές παρατάξεις έστηναν τους πάγκους τους έξω απ' τις αίθουσες διδασκαλίας, μαζί με τα μηχανήματα που έβγαζαν πολλά ντεσιμπέλ μουσικής. Όχι ότι δεν μ' αρέσει η δυνατή μουσική. Αλλά κάθε πράγμα στην ώρα του. Το πρόβλημα ήταν διττό. Ούτε το μάθημα μπορούσε να γίνει (στις κοντινές αίθουσες), ούτε οι ιδεολόγοι(!) να συζητήσουν, ν' αναπτύξουν ιδέες, διάλογο. Η εικόνα αυτή παραμένει ως σήμερα απαράλλακτη.

Όταν έπεσε η Ε.Σ.Σ.Δ. το 1990-92 ο περισσότερος κόσμος μιλούσε για την ήττα του κομμουνιστικού μοντέλου, για την αποτυχία της μαρξιστικής ανάλυσης, κ.τ.λ. Πόσο στενόμυαλη μου φαινόταν αυτή η άποψη! Μάταια υποστήριζα σε κάθε ευκαιρία ότι το κομμουνιστικό μοντέλο δεν είχε ούτε κατά διάνοια εφαρμοστεί – πόσω μάλλον να καταρριφθεί. Πλέον αυτό είναι σχετικώς αποδεκτό. Τότε όμως όχι. Μάλιστα, ορισμένοι καθηγητές στο πανεπιστήμιο, αριστεροί ως τότε, υποστήριζαν το ίδιο! Οι περισσότεροι απ' αυτούς υιοθέτησαν τον «εκσυγχρονιστικό σοσιαλισμό» του κ. Σημίτη – χωρίς παρ' όλα αυτά να διερωτώνται αν εξακολουθούν να είναι αριστεροί.

Το αριστερό μου παρελθόν, όμως, που είχε δρομολογηθεί για μένα πριν από μένα, είχε κάνει κι εμένα να μεροληπτώ. Έβλεπα καθαρά ότι είναι προπαγανδιστικό λάθος να θεωρούμε ότι κατέρρευσε το μαρξιστικό μοντέλο. Σαφώς ήταν άλλωστε. Μεροληπτούσα, όμως, διότι άργησα ν' αντιληφθώ πως κάτι παρόμοιο συνέβαινε και με το φιλελεύθερο μοντέλο. Βέβαια, αυτό δεν κατέρρευσε ώστε να προκαλέσει την ευρεία συζήτηση γύρω απ' αυτό. Και σίγουρα μέχρι το 2001 ο καπιταλισμός είχε περισσότερα φιλελεύθερα

στοιχεία απ' όσο είχε το σοβιετικό μοντέλο κομμουνιστικά στοιχεία! Πάντως, αλήθεια είναι πως δεν ένιωθα και την εσωτερική ανάγκη να το υπερασπιστώ. Εγώ ήμουν αριστερή – αν και όχι κομμουνίστρια. Τι δουλειά είχα, λοιπόν, με τη... Δεξιά;

Όταν μεγαλώνεις με κάποιες παραδοχές, δεν έχεις λόγο να τις αμφισβητήσεις. Σε αυτό πέφτουμε θύματα όλοι. Έχουμε εκπαιδευτεί απ' την κούνια άλλωστε! Εκτός και αν σου δοθεί η αφορμή. Ο φιλελευθερισμός, μαζί με τον καπιταλισμό και τον... ιμπεριαλισμό ήταν ο εχθρός. Τρία σε ένα. Μάλιστα, αυτό ήταν τόσο αυτονόητο και ξεκάθαρο που δεν γινόταν, και δεν γίνεται, καμία κουβέντα επί της ουσίας των εννοιών αυτών. Στην πραγματικότητα, λίγοι ξέρουν ακριβώς τι είναι και γιατί τις απορρίπτουν. Αυτό που μένει είναι ότι το υπάρχον πολιτικό και οικονομικό σύστημα τις επικαλείται. Και, ενώ είχαμε μάθει να αμφισβητούμε όσα μας λέει η εξουσία, ξεχαστήκαμε και δεν αναρωτηθήκαμε: είναι στ' αλήθεια φιλελεύθερο αυτό το σύστημα ή μήπως έτσι μας το παρουσιάζουν (όπως έκαναν και στην Ε.Σ.Σ.Δ.); Μόνο την... αστική εξουσία πρέπει να αμφισβητούμε, ή μήπως την κάθε εξουσία; Μήπως το πρόβλημα είναι η εξουσία, και όχι το αν είναι κόκκινη, μπλε, πράσινη ή... Παραδεισένια;

Για να θέσω αυτό το ερώτημα στον εαυτό μου χρειάστηκαν κάμποσες αφορμές: οι μεταπτυχιακές σπουδές μου στο Λονδίνο, η εκ νέου μελέτη του φιλελευθερισμού, η διδασκαλία στους φοιτητές, οι συζητήσεις που ξεκινούσαν στα σεμινάρια. Εκεί συνειδητοποίησα για πρώτη φορά ότι τα αιτήματα του κινήματος «κατά της παγκοσμιοποίησης και του νεο-φιλελευθερισμού» δεν είναι παρά αιτήματα που έχει παραδοσιακά διεκδικήσει ο κλασικός φιλελευθερισμός. Είναι τα αιτήματα του πολιτικού φιλελευθερισμού.

Παρόλο που δεν αισθανόμουν πολύ ευχάριστα με το ενδεχόμενο *αποποινικοποίησης*, στη σκέψη μου, του φιλελευθερισμού, αφού έτσι θα έπρεπε να καταρρίψω και να αναθεωρήσω ένα ολόκληρο σύστημα σκέψης που είχα χτίσει –ή μάλλον μου είχαν χτίσει–, όφειλα στον εαυτό μου να το κάνω. Είχα άλλωστε και τα μέσα και τον τρόπο. Ίσως και το χρέος, απέναντι στους φοιτητές. Ταυτόχρονα, μέσω αυτής της εμπειρίας έχω πια εμπεδώσει πόσο δύσκολο είναι για έναν «μέσο» άνθρωπο να μάθει την αλήθεια πίσω απ' την προπαγάνδα. Εν μέρει, είναι κι αυτός ένας λόγος που γράφω αυτό το *Πολιτικό Ημερολόγιο*.

Φυσικά, όταν άρχισα να αποδομώ τις αλήθειες που μου είχαν εμφυσήσει άλλαξαν πολλά δεδομένα μέσα μου. Τώρα, χτίζω το οικοδόμημα απ' την αρχή αλλά μόνη μου, χωρίς καμία καθοδηγητική προπαγάνδα. Και σε αυτό το οικοδόμημα έχουν αλλάξει τα θεμέλια ως προς την έννοια και τη χρησιμότητα της ιδεολογίας. Δεν άλλαξε μόνο η ιδέα που είχα για τον φιλελευθερισμό, αλλά και για την κάθε ιδεολογία χωριστά. Η ιδεολογία είναι ένα σύστημα ερμηνεί-

ας του κόσμου που, ως ουτοπικό, χάνει την πραγματική του συνοχή καθώς περνάει απ' την θεωρία στην πράξη³⁰. Κατά τη διάρκεια του περάσματος αυτού, η κάθε ιδεολογία γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης και προπαγάνδας για να υποκρυφθεί η πραγματική και σταθερή αλήθεια της εξουσιαστικής αυθαιρεσίας.

Η ιδεολογία είναι σύστημα σκέψης, εκτός από πρόταγμα, και ως τέτοιο παρεμποδίζει την ελεύθερη κρίση. Επίσης εμποδίζει την επικοινωνία ανάμεσα στις διαφορετικές ιδεολογίες. Μια επικοινωνία που μου φαίνεται πως θα ήταν πολύ ενδιαφέρουσα, αφού σίγουρα η κάθε μια τους έχει κάτι να προσφέρει. Όμως, ως συνεκτικά σχήματα ιδεών και αξιωμάτων οι ιδεολογίες δεν έχουν τίποτα να προσφέρουν. Και ως τέτοιες θεωρώ πως θα έπρεπε να απορριφθούν. Ίσως πάλι όχι. Θέλω να πω... Δεν είναι απολύτως σίγουρο τι πρέπει και τι δεν πρέπει – αν και προσωπικά τις απορρίπτω. Εντούτοις, θα ήταν χρήσιμη μια κουβέντα γύρα από αυτό: το (πραγματικό) *τέλος των ιδεολογιών*.

Δυστυχώς, μια τέτοια κουβέντα φαίνεται ήδη προβληματική. Ο βασικός λόγος είναι ότι, μαζί με την πτώση της Ε.Σ.Σ.Δ., οι θριαμβολογούντες για τη νίκη του φιλελευθερισμού υποστήριξαν την άποψη-ιδεολόγημα ότι ήρθε το τέλος των ιδεολογιών. Με αυτό εννοούσαν την απίστευτη ανοησία ότι, ο φιλελευθερισμός νίκησε, ο καπιταλισμός θριάμβευσε, και καμία άλλη ιδεολογική σύγκρουση δεν αναμένεται να γίνει. Έτσι, η έννοια του τέλους των ιδεολογιών έχει συνδεθεί με την προπαγανδιστική αυτή εκδοχή της ιστορίας. Κατά συνέπεια, μια πρόταση συζήτησης για το ουσιαστικό τέλος της ιδεολογικής ηγεμονίας πάνω στη σκέψη θα έπρεπε πρώτα να απαντήσει στις κατηγορίες ότι δεν πρόκειται για τη γνωστή προπαγάνδα. Θα έπρεπε να απολογηθεί για το ότι δεν είναι αυτό που στην πραγματικότητα θέλει να αποφύγει. Να δείξει ότι... δεν είναι ελέφαντας! Και είναι κι αυτός ένας έξυπνος τρόπος καθυστάξης της σκέψης: να μπλοκάρονται οι δίοδοι συζητήσεως και επικοινωνίας μέσω της απολογίας.

Όπως η Ελευθερία, που πρέπει να απολογηθεί για την ασυδοσία.

Και τώρα, κλείνοντας την παρένθεση αυτή για τις ιδεολογίες, ας επαναφέρουμε στη μνήμη μας όσα γνωρίζαμε γι' αυτές. «Καλά όλα αυτά», θα σκε-

30. Ένας επαρκής ορισμός μας δίνεται από τους Λίμποβας και Δεμερτζή: «η ιδεολογία είναι ένα συστηματοποιημένο σύνολο προτάσεων/αποφάνσεων που συγκροτείται από ειδικούς φορείς... και προσφέρεται... ως ορθολογική εξήγηση και δικαίωση σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας, και του τρόπου που τα υποκείμενα εντάσσονται σε αυτές» (Λίμποβας, Θάναος & Δεμερτζής, Νίκος (1994), Δοκίμιο για την Ιδεολογία, Αθήνα: Οδυσσέας, σελ. 31).

φτεί ίσως κάποιος, «αλλά γιατί είναι κακό να πιστεύεις σε μια ιδεολογία, στον βαθμό που αυτές στηρίζονται σε ιδέες όπως η ελευθερία, η κοινωνική αλληλεγγύη, η ισότητα, η πατρίδα... Είναι κακή η πίστη σ' αυτές τις ιδέες;». Οι ιδέες δεν είναι κακές. Και, σαφώς, και οι ιδεολογίες έχουν συχνά παίξει έναν θετικό ρόλο στην ιστορία. Το αρνητικό τους όμως είναι ότι δημιουργούν ένα *ολόκληρο* σύστημα, ένα στεγανό ερμηνευτικό σχήμα σχετικά με την εξυπηρέτηση της ιδέας που πρεσβεύουν, το οποίο τελικά ως σχήμα τίθεται πάνω από την ίδια την ιδέα. Έτσι, για παράδειγμα, διαγράφηκε ο Τσίρκας, κι ας έγραψε για την ελευθερία και την ανθρωπιά. Έτσι, για παράδειγμα, οι φιλελεύθεροι έχουν αναγάγει σε φετίχ τους την ελεύθερη αγορά, ξεχνώντας ότι αυτή οφείλει να εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο πολιτικής ελευθερίας. Έτσι και η έννοια της πατρίδας, του αγαπημένου τόπου και της οικειότητας που τόσο χρειάζονται όλοι οι άνθρωποι, έχει γίνει μέρος εχθρότητας και μισαλλοδοξίας για τους εθνικιστές. Έτσι η δίκαιη κριτική στην εξουσία έχει γίνει μίσος για το κράτος και, ταυτόχρονα, για κάθε πλούσιο ή κατέχοντα μια «σπουδαία» θέση, για τους αναρχικούς. Όταν οι ιδέες δεν αφήνονται στην ελεύθερη ερμηνεία και αξιολόγηση, τότε δημιουργούνται οι παρεξηγήσεις των ιδεολογιών. Τι σχέση έχει, για παράδειγμα, η αυτοδιάθεση των λαών, που στηρίχτηκε στην ιδέα του Καντ ότι το άτομο πρέπει να έχει εξουσία πάνω στον εαυτό του, δηλαδή στην Ελευθερία, με την εθνικιστική προτεραιότητα της κοινότητας του έθνους έναντι του ατόμου;

Αυτές οι σκέψεις με έχουν πείσει ότι πρέπει να απορρίψουμε τις ιδεολογίες, ή πάντως να τις εξετάσουμε με ιδιαίτερο σκεπτικισμό. Όχι τις ιδέες. Τις ιδεολογίες. Κι ας αναζητήσουμε ανάμεσά τους τα στοιχεία που μπορούν να εμπλουτίσουν την προσέγγιση της πραγματικότητας. Και η πραγματικότητα, ας μην ξεχνάμε, δεν είναι τέλεια. Δεν μπορεί να είναι τέλεια. Ίσως, άλλωστε, να ήταν βαρετή αν ήταν τέλεια! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Ας γυρίσουμε στην απτή πραγματικότητα, την οποία και εξετάζουμε: στο υπάρχον κοινοβουλευτικό σύστημα. Με βάση, λοιπόν, τις ιδεολογίες ή και κάποιο συγκεκριμένο προεκλογικό πρόγραμμα, συνάπτεται μια άτυπη συμφωνία ανάμεσα στον λαό και στους αντιπροσώπους του για το πώς θα εξυπηρετήσουν το συμφέρον του στα πλαίσια της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Έτσι, τα κόμματα υιοθετούν συνήθως μια ιδεολογική προσέγγιση την οποία πρεσβεύουν και με βάση αυτήν δεσμεύονται ότι θα ασκήσουν την κριτική τους και προτείνουν τους εαυτούς τους για την άσκηση εξουσίας. Στην εξουσία, όμως, παρατηρείται μια έντονη ομοιομορφία, ειδικότερα στα ζητήματα «σκληρής πολιτικής» όπως λέγονται (οικονομία, εξωτερική πολιτική, ασφάλεια). Μάλιστα, απ' το 1990 και μετά, η ομοιομορφία αυτή είναι όλο και πιο έκδηλη. Είναι χαρακτηριστικό πως στην Ε.Ε., κατά τη διάρκεια της

δεκαετίας του '90, η συντριπτική πλειονότητα των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων προέρχονταν από σοσιαλιστικά-σοσιαλδημοκρατικά κόμματα· παρά ταύτα, οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν πόρρω απείχαν απ' το να είναι σοσιαλιστικές ή ακόμα και σοσιαλδημοκρατικές. Οι ιδεολογικές/σοσιαλιστικές εξαγγελίες χρησιμοποιήθηκαν απλώς για να συσπειρωθεί ένα κομμάτι του κόσμου που ψήφιζε (και) ιδεολογικά. Και φυσικά δεν εφαρμόστηκαν ποτέ. Και αυτό ισχύει γενικότερα: τα κόμματα επικαλούνται μια ιδεολογία, την οποία ξεχνούν αμέσως αφού έρθουν στην εξουσία, αν και συνεχίζουν να την επικαλούνται! Τα υπόλοιπα είναι γνωστά...

Το κακό, βέβαια, που έκαναν όλες αυτές οι κυβερνήσεις, όπως η κυβέρνηση Σημίτη, για παράδειγμα, είναι ότι άσκησαν τις πολιτικές του κοινωνικού συντηρητισμού και του οικονομικού νέο-φιλελευθερισμού στο όνομα του σοσιαλισμού. Αν και ο σοσιαλισμός ποτέ δεν εφαρμόστηκε, δυσφημίστηκε τόσο πολύ ώστε οι πολίτες αντέδρασαν με κυνισμό, απαξίωση και αδιαφορία. Και ήταν (και είναι) μια υγιής και αναμενόμενη αντίδραση σε αυτή τη μαζική και γενικευμένη υποκρισία. Τελικά, τα σοσιαλιστικά κόμματα που κυβέρνησαν στην Ε.Ε. επί μια δεκαετία περίπου προετοίμασαν με τον καλύτερο τρόπο την έντονη συντηρητική στροφή, τόσο του κόσμου όσο και της πολιτικής, που παρατηρούμε εδώ και 5-10 περίπου χρόνια, και παίρνει ολοένα και πιο ανησυχητικές διαστάσεις.

Όταν οι ηγέτες... κρύβονται

Λέγαμε λοιπόν ότι τα κόμματα και οι πολιτικοί συνάπτουν μια συμφωνία με τον λαό ότι θα διακυβερνήσουν με βάση την ιδεολογία την οποία προεβδύουν. Ως βάση συμφωνίας δημοκρατικής διακυβέρνησης, όπως αναφέραμε στην αρχή του κεφαλαίου. Στην πράξη, όμως, μην εφαρμόζοντας το ιδεολογικό πρόγραμμα που προτάσσουν, και με βάση το οποίο εκλέγονται, δεν εφαρμόζουν την επιθυμία των πολιτών σχετικά με τη διακυβέρνηση των χωρών τους. Η λαϊκή εντολή μένει κενό γράμμα. Και η δημοκρατία σκέτος κοινοβουλευτισμός. Η άτυπη συμφωνία για τη διακυβέρνηση δεν επικυρώνεται ποτέ. Επιπλέον, αυτός ο μη-δημοκρατικός κοινοβουλευτισμός υιοθετεί στοιχεία έντονου ελιτισμού. Σταδιακά, οι πολιτικές ελίτ απομακρύνονται σε όλα τα επίπεδα από τους πολίτες (συμβολικά και πραγματικά) και αυτό αποτυπώνεται με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο σε ποικίλες περιπτώσεις.

Για παράδειγμα: σε όλες τις συναντήσεις Κορυφής, είτε της G8 (Η.Π.Α., Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία, Καναδάς, Ιαπωνία, Ρωσία, Γερμανία), είτε της Ε.Ε., το σκηνικό είναι το ίδιο: 10-15.000 αστυνομικοί –σε κάποιες περιπτώσεις και στρατός– οπλισμένοι και ενισχυμένοι με απεριόριστες ποσότητες χημικών ουσιών (δακρυγόνα, ασφυξιογόνα, κ.ά.), επιβάλλουν αποκλεισμούς σε περιοχές που θα περάσουν και θα συνεδριάσουν οι ηγέτες. Και η... σο-

σιαλιστική κυβέρνηση Σημίτη έστελνε στρατιωτικά ελικόπτερα Σινούκ για να μεταφέρει τους ηγέτες στον τόπο συνάντησης της Συνόδου Κορυφής της Ε.Ε. στη Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 2003 προκειμένου να μην ενοχληθούν από τους διαδηλωτές! Σαν προσωρινός στρατιωτικός νόμος. Ελικόπτερα και μαχητικά αεροσκάφη περιπολούν, ενώ κλίμα φόβου καλλιεργείται στους πολίτες από τα Μ.Μ.Ε. για τις «ορδές των βαρβάρων διαδηλωτών» που θα κατακλύσουν την εκάστοτε πόλη. Πρόσχημα; Η τρομοκρατία και οι ταραξίες. Πραγματική αιτία; Να μην ενοχληθούν οι... ελίτ από τις ιαχές των δυσαρεστημένων πολιτών, και να επικρατεί *ησυχία και τάξη*. Βλέπετε, ακολουθούν κι αυτοί τη μέθοδο της... στρουθοκαμήλου: δεν τους βλέπουν, δεν υπάρχουν! Σκοπός; Η καλλιέργεια του φόβου και η –συμβολική ή πραγματική– καταστολή των αντιδράσεων.

Πόσο δημοκρατική είναι άραγε μια χώρα, ή συνασπισμός χωρών, όταν νιώθει την ανάγκη να κρύψει τους ηγέτες της έναντι των πολιτών της; Όταν βάζει στρατό και αστυνομία να τους φυλάει;

Η παρακάτω είδηση, του 2002, είναι ενδεικτική.

Σουρεαλιστικό σκηνικό θυμίζει το καναδικό θέρετρο Κανανάσκis στα Βραχώδη Όρη, όπου αρχίζει σήμερα η διήμερη σύνοδος του Ομίλου των Οκτώ. Κρυμμένοι στα πυκνά δάση, κοντά στις σπηλιές των αρκούδων, έχουν στηθεί αντιαεροπορικοί πύραυλοι, χιλιάδες αστυνομικοί του βουνού επιτηρούν τη ζώνη ασφαλείας και ελικόπτερα πετούν πάνω από το χώρο όπου θα διεξαχθεί η σύνοδος, η πρώτη μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. Οι ηγέτες του Ομίλου των Οκτώ (G8) δεν θα ενοχληθούν αυτή τη φορά από τους διαδηλωτές κατά της παγκοσμιοποίησης, αφού οι διαδηλώσεις θα γίνουν (αν γίνουν) στο Κάλγκαρι, που βρίσκεται περίπου μία ώρα δρόμο από το θέρετρο Κανανάσκis. Ο φόβος τρομοκρατικής επίθεσης όμως είναι απόλυτα ρεαλιστικός, σύμφωνα με τα λόγια του επικεφαλής της αστυνομίας, και γι' αυτό τα μέτρα είναι δρακόντεια. Ένας μόνο δρόμος υπάρχει πια για την είσοδο στο Κανανάσκis και όποιος επιχειρήσει να περάσει είναι αναγκασμένος να υποστεί τρεις ελέγχους. Ολοκληρώνοντας τον τελευταίο, αστυνομικοί συνοδεύουν τον περαστικό ως τον τελικό του προορισμό. Τα δίκτυα υδροδότησης ελέγχθηκαν, ενώ οι κάτοικοι της πόλης ενημερώθηκαν για χαμηλές πτήσεις ελικοπτέρων που θα επιτηρούν τα ηλεκτρικά σύρματα. Μαχητικά F18 θα παρακολουθούν όσα συμβαίνουν στον αέρα³¹.

31. Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 26/06/2002.

Η είδηση αυτή, πρέπει να τονιστεί, δεν είναι «μεμονωμένο περιστατικό»³²!

Αλήθεια, τι συμβαίνει όταν κρύβονται οι ηγέτες απ' τους πολίτες; Τι σημαίνει αυτό για τη δημοκρατία;

Για πολλές από αυτές τις πρακτικές προβάλλεται προσφάτως το άλλοθι της τρομοκρατίας μετά την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους και στο αμερικανικό Πεντάγωνο στις 11 Σεπτεμβρίου 2001. Αυτό το άλλοθι έχει βρει ισχυρό έρεισμα σε αρκετούς πολίτες, αν και ίσως όχι στους περισσότερους. Όποιος όμως έχει γνώση και μνήμη (οι δύο βασικές προϋποθέσεις της κριτικής ικανότητας) ξέρει πως το άλλοθι είναι ψεύτικο. Αφού η ίδια πολεμική ρητορεία και, αντίστοιχα, αντιπολεμική προετοιμασία γινόταν και πρωτότερα. Όπως, για παράδειγμα, έγινε και για τη συνάντηση G8 στη Γένοβα, τον Ιούλιο του 2001, πριν την επίθεση. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά της συνάντησης αυτής είναι ιδιαίτέρως σημαντικά και ενδεικτικά των προθέσεων των πολιτικών ελίτ στις οποίες αναφέρομαι. Μάλιστα, η επίθεση μετά από δύο μήνες στη Νέα Υόρκη νομιμοποίησε με πολύ βολικό τρόπο τις αυθαιρεσίες των Αρχών, την καταστολή των πολιτικών ελευθεριών και την αστυνομοκρατία. Πολύ βολικό όμως...

[Παρένθεση: η Γένοβα

Ας δούμε όμως λίγο πιο αναλυτικά τι συνέβη στη Γένοβα, στις **18-21 Ιουλίου 2001** – τονίζω, *πριν την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους!* Στη Γένοβα θα γινόταν η συνάντηση G8 (των «8 ισχυρών του πλανήτη», ή ορθότερα, των 8 που έχει κάνει ισχυρούς ο πλανήτης). Αντίστοιχα, το κίνημα «κατά της παγκοσμιοποίησης» προετοιμάζε τη διαμαρτυρία του, με εκδηλώσεις, συναυλίες, πορείες κ.λπ. Η ιταλική κυβέρνηση ανακοίνωσε την απαγόρευση προσέγγισης των διαδηλωτών στη λεγόμενη Κόκκινη Ζώνη και έθεσε στρατό και αστυνομία σε πλήρη ετοιμότητα. Πολλοί καταστηματαρχές έκλεισαν τα μαγαζιά τους για να μην τα δουν να καταστρέφονται, όπως θεωρήθηκε δεδομένο ύστερα από τις μαζικές υστερίες στα ιταλικά Μ.Μ.Ε. Παρεμπιπτόντως, ο δήμος Γένοβας, με εντολή του Ιταλού Πρωθυπουργού, επέβαλε απαγόρευση απλώματος της μπουγάδας στα παραδοσιακά καντούνια! [Όταν οι... δημοκράτες ηγέτες προσβάλλονται από την καθημερινότητα του λαού!] Το ίδιο είχε ζητήσει και ο Μουσολίνι το 1938 όταν περίμενε να υποδεχτεί τον Χίτλερ. Τώρα, κάποιοι κάτοικοι αντέδρασαν στον παραλογισμό μετέχοντας αυθόρμη-

32. Ως «μεμονωμένα περιστατικά» αναφέρουν οι αρχές οποιαδήποτε περίπτωση αυθαιρεσίας, βίας κ.ο.κ. στην οποία εμπλέκονται οι ίδιες. Στην αντίθετη περίπτωση, την αναφέρουν ως δράση τρομοκρατικής ομάδας.

τα σε ένα πρωτότυπο κίνημα ανυπακοής απλώματος της μπουγάδας!

Η ιταλική αστυνομία ζήτησε στοιχεία από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες για τους διαδηλωτές που θα ταξίδευαν στη Γένοβα. Φακέλωμα των συμμετεχόντων δηλαδή. Μάλιστα, ο αρχηγός της ιταλικής αστυνομίας κ. Τζιάνι ντε Τζενάρo, που απολύθηκε αργότερα λόγω των επεισοδίων, επέρριψε ευθύνες στις ξένες αστυνομίες επειδή, λέει, δεν τους προμήθευσαν αρκετές πληροφορίες για ταραχοποιά στοιχεία. Υπονοώντας με σαφήνεια πως οι... ταραχοποιοί ευθύνονται για τις πρωτοφανείς βιαιότητες που σημάδεψαν τις εκδηλώσεις. Μάλιστα, ο αναπληρωτής διευθυντής δήλωσε πως οι ξένες αστυνομίες εμποδίστηκαν να παράσχουν αυτά τα δεδομένα –που θα εμπόδιζαν τους ταραξίες, που προκάλεσαν τα επεισόδια...– από τις εσωτερικές τους νομοθεσίες για τα προσωπικά δεδομένα. Υπονοώντας ξανά με σαφήνεια πως η προστασία των προσωπικών δεδομένων ευνοεί τους εγκληματίες!

Πολίτες που ήθελαν να συμμετάσχουν στη διαμαρτυρία της Γένοβας εμποδίστηκαν να φτάσουν εκεί! Μάρτυρες αναφέρουν πως σε πολλές περιπτώσεις οι αστυνομικοί δεν τους επέτρεψαν να φύγουν απ' τα ξενοδοχεία όπου διέμεναν σε χωριά έξω απ' τη Γένοβα. Τους ρωτούσαν γιατί είναι εκεί, τι θέλουν να κάνουν, που θα πάνε... Μέρος της ελληνικής αποστολής εκδιώχθηκε βιαιώς πριν καλά-καλά πατήσει το πόδι του στην Ιταλία: οι αστυνομικές Αρχές απαγόρευαν την είσοδο στη χώρα σε Έλληνες διαδηλωτές και, όταν αυτοί έκαναν καθιστική διαμαρτυρία στη μπουκαπόρτα του πλοίου, οι αστυνομικοί επιτέθηκαν ξυλοκοπώντας τους μέχρι που τους έσπρωξαν στο γκαράζ³³. Κι όλα αυτά σε μια χώρα που έχει υπογράψει τη Συνθήκη Σένγκεν, αλλά είναι και μέλος της Ε.Ε. Δεσμεύεται, συνεπώς, στην ελεύθερη μετακίνηση ανθρώπων και αγαθών. Αποδεικνύεται, όμως, πως η ιδέα της ελεύθερης μετακίνησης αφορά μόνο τους αγοραστές των ελεύθερα διακινούμενων αγαθών (τους καταναλωτές) και όχι όλους τους ανθρώπους. Ειδικά όχι τους ελεύθερα σκεπτόμενους πολίτες.

Το ότι η συμφωνία της Σένγκεν δεν έχει πραγματοποιηθεί για την προστασία και την ελευθερία των πολιτών επιβεβαιώνεται και εμπειρικά. Όπως αναφέρει δημοσίευμα της εφημερίδας *Η Αυγή*, στις 18 Ιουλίου 2001, στη Γένοβα δεν συνέβη αναστολή της συνθήκης Σένγκεν, όπως ευρέως υποστηρίχτηκε, αλλά *εφαρμογή* της. Κι αυτό επειδή, ήδη από το άρθρο 2§ 2 της Συνθήκης προβλέπεται ρητά ότι «όταν η δημόσια τάξη ή η εθνική ασφάλεια το απαιτεί,

33. Το γεγονός προκάλεσε έντονη αντιπαράθεση των Ελλήνων διοργανωτών με την ελληνική κυβέρνηση, καθώς θεώρησαν ότι παρείχε στοιχεία στις ιταλικές Αρχές, δεδομένου ότι οι τελευταίες έτυχε να εκδιώξουν αρκετούς εκ των διοργανωτών!

κάθε συμβαλλόμενο μέρος έχει τη δυνατότητα να ασκεί συνοριακούς ελέγχους για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα»³⁴. Έτσι:

Χάρη στη Σένγκεν αποκρούστηκαν από την Ιταλία οι 'ύποπτοι' (αλλιώς: «οι περιφερόμενες συμμορίες εγκληματιών»), χάρη στη Σένγκεν δεν έφτασε ποτέ στη Γένοβα, μεταξύ άλλων πολλών, και ο Ακης Γαβριηλίδης που ξεκίνησε εγκαίρως από τις Βρυξέλλες για να συμμετάσχει στις διαδηλώσεις κατά της Διάσκεψης των G8. Αξίζει να δούμε πώς, καθώς η περίπτωση είναι από κάθε άποψη παραδειγματική. Ο Ακης Γαβριηλίδης, μόνιμος υπάλληλος στο Συμβούλιο της Ε.Ε., έφτασε στο αεροδρόμιο του Μιλάνου την περασμένη Τρίτη. Στον έλεγχο, δύο ασφαλίτες και ένας της Υπηρεσίας Αλλοδαπών με πολιτικά τον ρώτησαν για ποιο λόγο πηγαίνει στη Γένοβα. Τους απάντησε ότι πηγαίνει εκεί «για να διαδηλώσει». Τότε ο αστυνομικός με τα πολιτικά στράφηκε προς τους άλλους και αποφάνθηκε: «Είναι αλαζόνας, γυρίζει πίσω». Παρέλαβαν, λοιπόν, τον κ. Γαβριηλίδη οι караμπινιέροι και, παρά τις διαμαρτυρίες του, τον κράτησαν φρουρούμενο σε ένα δωμάτιο όπου βρίσκονταν και κάποιοι μετανάστες προς απέλαση. Σε λίγο τον κάλεσαν, του δήλωσαν ότι θα τον αφήσουν ελεύθερο στο τράνζιτ και του ζήτησαν να επιστρέψει το μεσημέρι (ήταν 9 το πρωί). Στο μεταξύ του κατακράτησαν τα χαρτιά. Το μεσημέρι τον επιβίβασαν σε περιπολικό και τον έβαλαν στην πρώτη πτήση για Βρυξέλλες, παραδίδοντας τα χαρτιά του στον πιλότο.

Μια-δυο μέρες πριν τις τελικές εκδηλώσεις έδωσε συναυλία στη Γένοβα ο μουσικός Μανού Τσάο (Manu Chao). Πάνω απ' τον χώρο της συναυλίας πετούσαν ελικόπτερα της αστυνομίας...

Ακολουθούν οι δυο μέρες των μεγάλων διαδηλώσεων. Μέρες που σηματοδεύονται από πρωτοφανή βία και καταστολή. Οι διαδηλωτές την περιμένουν και πάνε προετοιμασμένοι να αμυνθούν: ασπίδες, κράνη, ενισχυμένα μπουφάν, και ό,τι άλλο μπορούν να φανταστούν. Όλοι μιλούν για το Μαύρο

34. Από το δημοσίευμα της Αυγής, όπως αναδημοσιεύτηκε στην *Ελευθεροτυπία*, στις 21 Ιουλίου 2001. Η πλήρης διατύπωση του άρθρου είναι: «Ένα Συμβαλλόμενο Μέρος μπορεί, εν τούτοις, μετά από διαβούλευση με τα άλλα Συμβαλλόμενα Μέρη, όταν το επιβάλλει η δημόσια τάξη ή η εθνική ασφάλεια, να αποφασίσει ότι για περιορισμένη χρονική περίοδο θα πραγματοποιηθούν στα εσωτερικά του σύνορα εθνικοί συνοριακοί έλεγχοι προσαρμοσμένοι στην κατάσταση. Αν η δημόσια τάξη ή η εθνική ασφάλεια απαιτούν μια άμεση ενέργεια, το ενδιαφερόμενο Συμβαλλόμενο Μέρος λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα και πληροφορεί σχετικά, το ταχύτερο δυνατό, τα άλλα Συμβαλλόμενα Μέρη» (αρ. 2 §2 της Συνθήκης Σένγκεν).

φωτογραφία ΙΙ (βλ. παράρτημα)
Οι διαδηλωτές «επιστρατεύουν»
ασπίδες για την άμυνά τους.

Μπλοκ, τους «κουκουλοφόρους» που θα κάνουν επεισόδια. Όμως ξύλο πέφτει παντού. Και, την ώρα που ο Βρετανός πρωθυπουργός Τόνι Μπλερ αναφέρεται στους διαδηλωτές μιλώντας για «ταραχοποιά και εγκληματικά στοιχεία», ο 23χρονος Ιταλός διαδηλωτής Κάρλο Τζουλιάνι πέφτει νεκρός από σφαίρα αστυνομικού. Η ανακρίτρια Ελένα Νταλοΐζιο δεν ασκεί ποινή δίωξη στον Ιταλό караμπινιέρο Μάριο Πλακανίκα που σκότωσε τον διαδηλωτή με το σκεπτικό ότι αυτός πυροβόλησε στον αέρα για εκφοβισμό και η σφαίρα εξοστρακίστηκε από πρόσκρουση σε εκσφενδονισμένη πέτρα που έριξε διαδηλωτής και κατέληξε στο κεφάλι του διαδηλωτή [Ναι, ναι, το σκεπτικό αυτό ανέπτυξε στο επίσημο ανακριτικό έγγραφο!]. Κι ας υπάρχει φωτογραφικό ντοκουμέντο που δείχνει το όπλο να σημαδεύει τον διαδηλωτή. Η υπόθεση μπαίνει αρχικά στο αρχείο. Μετά ανοίγει ξανά: και ο караμπινιέρος αθωώνεται επειδή βρισκόταν, λέει, σε άμυνα.

φωτογραφία Ι2 (βλ. παράρτημα)
Ο νεκρός Τζουλιάνι

[Και ο Μανού Τσάο άλλαξε έκτοτε τον στίχο του τραγουδιού *Eldorado 1997* «Que pasó que pasó, la policía llevo» (Τι συμβαίνει, τι συμβαίνει, η αστυνομία έφτασε) και τραγουδά πλέον: «Que pasó que pasó, La policía mato» (Τι συνέβη, τι συνέβη; Η αστυνομία σκότωσε).]

Σχετικά με το, διαρκώς επανερχόμενο, επιχείρημα ότι οι αστυνομικοί βρίσκονται σε νόμιμη άμυνα σε τέτοιες περιπτώσεις και ότι οι διαδηλωτές αφομοιώνουν ταραχοποιά στοιχεία που προκαλούν φασαρίες, θα παραθέσω την ακόλουθη, πραγματικά συγκλονιστική, πληροφορία, που έχει καταγραφεί σε, όχι μεγάλη, μερίδα του Τύπου και έχει επίσης πιστοποιηθεί τόσο από ερασιτεχνικά βίντεο όσο και από μαρτυρίες διαδηλωτών, αλλά και αστυνομικών (μετά από χρόνια)³⁵. Τα τηλεοπτικά κανάλια την αποσιώπησαν. Φυσικά!

Σάββατο, 21 Ιουλίου 2001. Είναι βράδυ, αργά, και οι διαδηλώσεις και της τελευταίας μέρας έχουν τελειώσει. Απ' ότι φαίνεται, την επόμενη μέρα όσοι ξένοι διαδηλωτές κατάφεραν να φτάσουν στη Γένοβα θα πάρουν τον δρόμο του γυρισμού. Οι ντόπιοι όμως που θα μείνουν πρέπει με κάποιο τρόπο να τρομοκρατηθούν. Έτσι, σχεδιάζεται και υλοποιείται η πιο βάρβαρη επίθεση που έχει γίνει γνωστή σε σύγχρονη δημοκρατική πολιτεία. Κάπου μέσα στην πόλη βρίσκεται ένα σχολείο το οποίο έχει παραχωρήσει ο δήμος της Γένοβας στους οργανωτές για τις ανάγκες της επικοινωνίας τους και τη φιλοξενία τους. Στο σχολείο στεγάζεται το Κέντρο Τύπου και Συντονισμού του Κοινωνικού Φόρουμ της Γένοβας. Εκεί βρίσκονται αρκετοί υπολογιστές, προκηρύξεις και άλλα στοιχεία της διοργάνωσης των εκδηλώσεων. Επίσης, αρκετός κόσμος, κυρίως οργανωτές αλλά και άλλοι, έχει βρει κατάλυμα εκεί. Τονίζω πως δεν επρόκειτο καν για κατάληψη: ο χώρος είχε παραχωρηθεί από τον Δήμο Γένοβας γι' αυτόν τον σκοπό.

Όλα είναι ήσυχα στην πόλη αφού οι εκδηλώσεις έχουν τελειώσει. Όλα είναι ήσυχα και στο σχολείο. Κάποιοι κοιμούνται και άλλοι ξεκουράζονται ή συζητάνε. Κάποιοι όμως, έξω απ' το ήσυχο σχολείο, δεν κοιμούνται: στην είσοδό του βρίσκονται 200 πάνοπλοι αστυνομικοί. Κάποια στιγμή, οι αστυνομικοί εφορμούν. Είναι δύσκολο να αποδοθεί με λόγια αυτό που μόνο η

35. Με αναζήτηση στο διαδίκτυο ανακύπτει πληθώρα σχετικών δημοσιευμάτων. Επίσης, οι σχετικές εικόνες, από ερασιτεχνικά βίντεο που κατέγραψαν το συμβάν, βρίσκονται αναρτημένες στο You Tube (λέξη αναζήτησης, «σχολείο Diaz»). Ενδεικτικά να αναφέρω τις σημαντικότερες: <http://www.youtube.com/watch?v=ua4cDR6xA4Y&feature=related>, <http://www.youtube.com/watch?v=jvLVBGhQWnw&feature=related>, <http://www.youtube.com/watch?v=0zYW5riU8lo&feature=related>, <http://www.youtube.com/watch?v=3WBUBrzoKhQ&feature=related>

εμπειρία ή η εικόνα μπορεί καμιά φορά να καταγράψει. Ανατριχίλα! Αυτή είναι η μόνη περιγραφή. Ανατριχίλα από τις κραυγές των νέων που ξυπνάνε με τα γκλοπ και τις κλωτσιές. Κλωτσιές παντού: στο κεφάλι, στα δόντια, στο στομάχι, στα... Καθώς οι «δυνάμεις ασφαλείας» προελαύνουν στο κτήριο, όσοι κοιμούνται στους πιο πάνω ορόφους ξυπνούν από ουρλιαχτά πόνου και ιαχές αγριότητας που έρχονται από κάτω. Μέχρι να συνειδητοποιήσουν τι συμβαίνει έχουν νιώσει τη «φροντίδα» του κράτους στο πετσί τους. Οι 200 αστυνομικοί ξυλοκοπούν χωρίς έλεος όλους όσοι βρίσκονται εκεί μέσα. Συλλαμβάνουν 93 άτομα και αφήνουν πίσω τους 280 περίπου τραυματισμένους. Επίσης, κατάσχουν ό,τι υλικό βρίσκουν (σκληρούς δίσκους κ.λπ.) και καταστρέφουν όλα τα υπόλοιπα (υπολογιστές κ.ά.).

Σύμφωνα με ανακοίνωση της αστυνομίας, το υλικό που κατασχέθηκε αποδεικνύει τη σχέση του Κοινωνικού Φόρουμ με τα αναρχικά στοιχεία του λεγόμενου Μαύρου Μπλοκ. Οι συλληφθέντες κατήγγειλαν ότι υπέστησαν βασανιστήρια· όμως, τους απαγγέλθηκαν κατηγορίες ακόμα και για απόπειρα φόνου! Κάποιοι τραυματισμένοι κατέφυγαν στο νοσοκομείο με κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις και σημάδια σε όλο το κορμί. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν οι χτυπημένοι βγήκαν από το νοσοκομείο, τους περίμεναν έξω αστυνομικοί: τους συνέλαβαν, τους (ξανα)χτύπησαν, τους άφησαν χωρίς φαγητό και νερό για πολλές ώρες και χωρίς το δικαίωμα να τηλεφωνήσουν στον οποιονδήποτε!

Οι ιταλικές αρχές είπαν πως ομάδα αναρχικών τούς πέταξε βόμβες μολότοφ και γι' αυτό μπήκαν στο σχολείο! Ένα χρόνο μετά κατατέθηκαν αδιάσειστα στοιχεία πως οι αστυνομικοί είχαν πει ψέματα. Κάποιοι από αυτούς διώχθηκαν για παραποίηση στοιχείων, ψευδορκία και πλαστογραφία. Επίσης, λίγες μέρες μετά από τα γεγονότα δημοσιεύτηκε πόρισμα Ιταλών εισαγγελέων σύμφωνα με το οποίο η ιταλική αστυνομία συνέλαβε παρανόμως 76 άτομα. Αρκετοί από αυτούς παρέμεναν κρατούμενοι, ενώ το Κοινωνικό Φόρουμ της Γένοβας κατήγγειλε πως 18 άτομα από άλλες ευρωπαϊκές χώρες όχι μόνο δεν είχαν επιστρέψει στα σπίτια τους αλλά θεωρούνταν αγνοούμενοι καθώς δεν είχαν δώσει σημεία ζωής.

Αυτά και άλλα πολλά. Και για να μην αισθάνονται άσχημα οι Έλληνες πως μόνο στη χώρα μας υπάρχει η... επιχειρηματολογία Αλογοσκούφη, ας παρηγορηθούν με αυτό: όταν ρωτήθηκε ο πρωθυπουργός κ. Μπερλουσκόνι σχετικά με την ευθύνη της κυβέρνησής του και τον ρόλο του αρχηγού της αστυνομίας, που θεωρούνταν άνθρωπος της προηγούμενης κυβέρνησης, δήλωσε χαρακτηριστικά: «Τα μέτρα ασφαλείας και γενικότερα το σχέδιο προστασίας είχαν σχεδιασθεί από την προηγούμενη κυβέρνηση. Τα εφάρμοσαν αξιωματούχοι, διορισμένοι προηγουμένως. Ο τωρινός υπουργός Εσωτερικών δεν άλλαξε τίποτε»!

Ένα χρόνο μετά τα γεγονότα αυτά, η Διεθνής Αμνηστία, που στο μεταξύ συγκέντρωσε μαρτυρίες στη βάση αυστηρών αποδεικτικών προϋποθέσεων και πολλαπλώς διασταυρωμένες, ανακοίνωσε ότι: «τον Ιούλιο του 2001 σημειώθηκε στην Ιταλία παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων με διαστάσεις μοναδικές στην πρόσφατη Ιστορία της Ευρώπης... Η βία που χρησιμοποιήθηκε ήταν δυσανάλογη προς την απειλή... Η Γένοβα ήταν μια σύντομη αλλά ηχηρή θλιβερή παρένθεση στη δημοκρατία». Συγκεκριμένα, αναφέρονται «βασανισμοί, ταπεινωτική μεταχείριση και άρνηση των διεθνώς αναγνωρισμένων δικαιωμάτων στην ιατρική, νομική και προξενική συνεπικούριση, ενώ παραβιάστηκε η ελευθερία της έκφρασης και της ειρηνικής συνάθροισης». «Η 20^η και η 21^η Ιουλίου», συνεχίζει η συντάκτρια της έκθεσης, «σημαδεύτηκαν από επιθέσεις τυφλές, συστηματικές και αδικαιολόγητες εναντίον ατόμων που συμμετείχαν σε ειρηνικές διαδηλώσεις. Πρόκειται για την πιο ευρεία και αιματηρή μαζική καταστολή στην πρόσφατη ευρωπαϊκή Ιστορία»³⁶. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως, σύμφωνα με την έκθεση, η χρήση των όπλων δεν έγινε από την αστυνομία ως έσχατο μέσο αφού ερρίφθησαν συνολικά τουλάχιστον 15 σφαίρες κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων. Προφανώς και ο θάνατος του Τζουλιάνι δεν ήταν μια τυχαία «κακιά στιγμή»...

Πιο συγκλονιστικό, ίσως, είναι να μιλάει αστυνομικός γι' αυτά. Έξι χρόνια μετά, ο τότε υπαρχηγός της αστυνομίας Μικελάντζελο Φουρνιέ σπάει τη σιωπή του και καταθέτει: «Οι αστυνομικοί χτυπούσαν άοπλους ανθρώπους. Τέσσερις όρμησαν με μανία πάνω σε μια κοπέλα που κείτονταν στον δρόμο, μέσα σε μια λίμνη αίματος. Ήμουν τρομοκρατημένος, εμβρόντητος. Το σκηνικό θύμιζε σφαγή». Σε άλλο σημείο της κατάθεσης αποκαλύπτει πως είδε αστυνομικούς, ένστολους και μη, «να χτυπούν και να κάνουν άσεμνες χειρονομίες σε άλλη μια γυναίκα που βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση, και αναγκάστηκε να παλέψει με έναν απ' αυτούς για να τον σταματήσει... Ο λόγος, όπως ο ίδιος ισχυρίζεται, που σώπαινε τόσα χρόνια ήταν από τη μία η συναδελφική αλληλεγγύη κι από την άλλη η ντροπή που ένιωθε για όσα είχαν συμβεί»³⁷.

Να σημειωθεί (ξανά, και ξανά, και ξανά...) πως η αποκάλυψη ότι η αστυνομική επίθεση στο σχολείο ήταν σχεδιασμένη και απρόκλητη δεν εμφανίστηκε στα Μ.Μ.Ε., παρά σε ορισμένες μόνο εφημερίδες. Αντίθετα, οι «κουκουλοφόροι ταραξίες» είχαν τύχει ευρείας δημοσιοποίησης κατά τη διάρκεια των επεισοδίων τον Ιούλιο του 2001.

36. Αναδημοσιεύεται από την *Repubblica* στην *Ελευθεροτυπία* της 16 Ιουλίου 2001.

37. *Ελευθεροτυπία*, 15 Ιουνίου 2007.

Δυστυχώς, η Γένοβα δεν ήταν μια παρένθεση. Ήταν μια ενδεικτική κατάσταση των επιθυμιών διακυβέρνησης, των ελιτίστικων πολιτικών και νοοτροπιών που επικρατούν. Τα παραδείγματα είναι πολλά και θεωρώ περιττό να τα αναφέρω, αφού θα πρόκειται για επανάληψη όσων έγραψα ως τώρα απλώς με διαφορετικά επιμέρους στοιχεία, ονόματα και αριθμούς. Η επόμενη συνάντηση G8 έγινε στα βουνά του Καναδά, όπως ήδη ανέφερα. Μα στην Ευρώπη κάθε νέα συγκέντρωση αντιπρονούντων συνοδεύεται πλέον από απαγορεύσεις, αναστολή της ελεύθερης μετακίνησης, ξυλοδαρμούς και, συχνά, πυροβολισμούς.

Το **φθινόπωρο του 2002** πραγματοποιήθηκε μια συνάντηση στη Φλωρεντία. Μια συνάντηση διαφορετική από τις άλλες, αφού δεν έγινε ως αντίδραση σε μια άλλη υφιστάμενη συνεδρίαση, αλλά για τον συντονισμό και τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ. Στη συνάντηση αυτή διαδήλωσαν ειρηνικά και χωρίς κανένα πρόβλημα ένα εκατομμύριο άνθρωποι! Εντυπωσιακό το νούμερο. Εντυπωσιακό επίσης το ότι δεν υπήρξαν εκεί οι γνωστοί ταραξίες – τώρα που η αστυνομία δεν είχε εμποδίσει την ελευθερία των μετακινήσεων μέσα στην πόλη, τώρα που οι ελίτ της πολιτικής εκπροσώπησης δεν έπρεπε να προστατευτούν από τον... λαό τους. Ακόμα πιο εντυπωσιακό είναι πως η τεράστιας σημασίας, και όγκου, συνάντηση κινημάτων στη Φλωρεντία έτυχε ιδιαίτερος φτωχής ειδησεογραφικής κάλυψης από τα τοπικά και διεθνή Μ.Μ.Ε. Μήπως επειδή δεν έγιναν επεισόδια; Μήπως επειδή δεν υπήρχε *φόβος* για να προβάλλουν;

Πάντως, 25 διαδηλωτές που συνελήφθησαν και παραπέμφθηκαν σε δίκη για τα επεισόδια στη Γένοβα, καταδικάστηκαν σε συνολικά 110 χρόνια φυλάκισης! Αυτοί, προφανώς, δεν βρίσκονταν σε άμυνα, όπως ο αστυνομικός!

Τέλος, ο υπουργός Εσωτερικών της κυβέρνησης Μπερλουσκόνι, δήλωσε σε ανύποπτο χρόνο: «Μετά τον θάνατο του Κάρλο Τζουλιάνι, το βράδυ της 20ής Ιουλίου, στη Γένοβα, υποχρεώθηκα να δώσω εντολή να πυροβολήσουν εναντίον οποιουδήποτε θα παραβίαζε τη λεγόμενη κόκκινη ζώνη. Στη Γένοβα είχαμε το καθήκον να προστατεύσουμε τους αρχηγούς των κρατών και τον πληθυσμό από τρομοκρατικές επιθέσεις. Επιβάλλονταν έκτακτα μέτρα ασφαλείας μετά από τις σοβαρότατες πληροφορίες που είχαμε λάβει [σ.σ. για επίθεση της Αλ Κάιντα εναντίον του Μπους]. Μπροστά στον κίνδυνο οι τρομοκράτες να επωφελούνταν από την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί με το θάνατο του Τζουλιάνι, έδωσα εντολή στον αρχηγό της αστυνομίας να λάβει όλα τα μέτρα που θα εγγυόταν την ασφάλεια των αρχηγών των κρατών»³⁸!

38. Του ανταποκριτή της εφημερίδας *Αυγή*, Αντόνιο Σολάρο. Δημοσιεύτηκε στις 21/2/2002.

→ **Άσχετο(;)** Έβλεπα τις προάλλες ένα ντοκιμαντέρ για τη Γένοβα και υπήρχαν πλάνα και φωτογραφίες από τη δολοφονία του Τζουλιάνι. Όταν έπεσε νεκρός στον δρόμο ο νεαρός, αρχικά όλοι πάγωσαν και κάποιοι πήγαν κοντά του. Αμέσως μετά, οι διαδηλωτές που ήταν κοντά εξαφανίστηκαν: οι αστυνομικοί είχαν ρίξει ένα δακρυγόνο δίπλα στο πτώμα για να απομακρυνθούν οι διαδηλωτές. Στο επόμενο πλάνο ο νεκρός ήταν περικυκλωμένος από ένστολους. Η «φροντίδα» τους μάλιστα συνεχιζόταν πάνω στο άψυχο κορμί του, όπως βλέπουμε και στις φωτογραφίες-ντοκουμέντα που κάποιοι ρίσκαραν για να τραβήξουν.

Αρχικά, το τζιπ της αστυνομίας περνά πάνω από το πτώμα ενώ ο αστυνομικός συνεχίζει να σημαδεύει προς τα πίσω.

Στη συνέχεια, οι... συνάδελφοί τους κλωτσούν το πτώμα!

Έτσι όπως κοιτούσα το πλάνο σκέφτηκα: αν ήταν κοντά πολλοί φίλοι του και έμεναν δίπλα στο πτώμα τι θα συνέβαινε; Εντελώς υποθετική ερώτηση αφού, αμέσως μετά τη δολοφονία, όποιος ήταν κοντά και ήταν μάρτυρας του γεγονότος ξυλοκοπήθηκε άγρια ή συνελήφθη· αυτό συνέβη και σε έναν δημοσιογράφο που τραβούσε φωτογραφίες. Μία εκδοχή είναι να είχαμε ίσως και άλλον νεκρό στην περίπτωση που οι οργισμένοι φίλοι –δικαίως πλέον– ασκούσαν βία εναντίον των αστυνομικών. Θέλω να το κάνω πιο απίθανο και υποθετικό το σενάριο, παίρνοντας όμως μια *φυσιολογική με βάση τον νομικό μας πολιτισμό* εκδοχή του. Δηλαδή, οι φίλοι και ο κόσμος που θα μαζεύοταν εκεί να μην ασκούσαν αλόγιστη βία, αλλά να απαιτούσαν να μείνουν δίπλα στον Τζουλιάνι μέχρι να έρθει το ασθενοφόρο. Και στο μεταξύ να απαγόρευαν στον δολοφόνο αστυνομικό να φύγει μέχρι να επιμεληθεί η πολιτεία του ζητήματος. Λέμε τώρα. Δηλαδή, θα έπρεπε να φωνάζουν κάποιον που να έχει τη σχετική αρμοδιότητα για να φροντίσει ώστε ο ένοχος να συλληφθεί και να γίνουν οι απαραίτητες διαδικασίες που προβλέπονται όταν ένας οποιοσδήποτε πολίτης αυτοδικαί. Σωστά μέχρι εδώ;

Αλήθεια, ποιον θα φωνάζαν για τον φόνο; **Κλείνει η Παρένθεση]**

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, ούτε η «τρομοκρατία» ούτε οι «κουκουλοφόροι» είναι η αιτία της αστυνομοκρατίας και του εκφοβισμού. Ούτε οι «γνωστοί-άγνωστοι» είναι άγνωστοι. Ο Τρόμος είναι η βασική επιδίωξη κάθε εξουσίας ως στοιχείο ελέγχου των πολιτών. Όσο πιο αντιδημοκρατική η εξουσία, τόσο περισσότερο προβάλλεται ο Τρόμος. Και τα τελευταία 20 χρόνια δεν έχει προβληθεί ποτέ περισσότερο στο σύνολο του Δυτικού κόσμου. Όσο για τα άλλοθι, πάντα βρίσκει κανείς αν θέλει. Όσο πιο πραγματικά τόσο το καλύτερο. Κι αν δεν υπάρχουν; Εύκολα κατασκευάζονται...

Και οι Άρχοντες κρύβονται απ' τον Λαό!

* * *

Καταλήγουμε, τόσο λογικά όσο και εμπειρικά, στη διαπίστωση ότι τα κόμματα στην κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν εφαρμόζουν τις ιδεολογικές βάσεις και αρχές τις οποίες επικαλούνται. Και αυτό, από το 1990 και μετά, οδηγεί όχι μόνο στην απαξίωση του σοσιαλισμού –που δεν εφαρμόστηκε– αλλά και του φιλελευθερισμού – που επίσης δεν εφαρμόζεται, αλλά και της πολιτικής γενικώς. Έτσι, η συζήτηση περί του Τέλους των Ιδεολογιών δεν γίνεται στο πλαίσιο απελευθέρωσης της σκέψης απ' τα κλειστά στεγανά τους, αλλά στο πλαίσιο μιας βαθιάς συντηρητικής στροφής και της ολιγαρχικής διακυβέρνησης που πραγματοποιείται.

Βέβαια, όπως προαναφέραμε, η επιλογή ενός κόμματος για τη διακυβέρνηση της χώρας μπορεί να βασίζεται και στο **επιμέρους πρόγραμμά** του. Δηλαδή, μέρος της συμφωνίας με τους πολίτες μπορεί να είναι είτε η ιδεολογία είτε οι προγραμματικές προτάσεις των κομμάτων. Μάλιστα, το δεύτερο θα ήταν προτιμότερο εφόσον, όπως ισχυρίζονται μερικά από αυτά, στην εποχή μας δεν υπάρχουν ιδεολογίες. Θέλω να πω πως, αν το πρόβλημά τους που δεν εφαρμόζουν τις ιδεολογικές αρχές τους είναι τα επιμέρους ζητήματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν στην εποχή μας, τότε θα έπρεπε να προτείνουν συγκεκριμένες λύσεις γι' αυτά και με βάση αυτές να εκλέγονται. Αυτό θα ήταν πιο ρεαλιστικό άλλωστε.

Κι όμως! Ούτε αυτό το σημείο της διαδικασίας τηρείται. Τα κόμματα δεν παρουσιάζουν καμία *συγκεκριμένη* πρόταση για τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της χώρας τους και, συνεπώς, δεν δεσμεύονται με κανέναν από τρόπο απέναντι στους πολίτες. Στην πραγματικότητα, όσο πιο κοντά βρίσκεται ένα κόμμα στην εξουσία τόσο λιγότερο σαφές είναι ως προς τις προθέσεις του.

Το «αστείο» είναι πως όσο λιγότερο προτείνουν κάτι τα κόμματα, τόσο περισσότερο προτάσσουν διάφορες γενικόλογες αρχές και αξίες. Αξίες τόσο αυτονόητες που γίνονται αποδεκτές απ' όλους τους πολίτες. «Θα πάμε τη χώρα μπροστά», «Θα κάνουμε μεταρρυθμίσεις», «Η παιδεία του Αύριο», «Ανταγωνιστική και σύγχρονη οικονομία», κ.λπ., κ.λπ. Ναι, σύμφωνοι. Αλλά πώς; Αυτό δεν το λένε. Ούτε στην Ελλάδα ούτε στην Ευρώπη. Ενώ, δηλαδή, υπερθεματίζουν για το ότι θα εξυπηρετήσουν το καλό της πατρίδας τους, στο προκείμενο, που είναι το πώς θα το κάνουν αυτό, δεν λένε κουβέντα. Λένε μόνο πως δεν θα κάνουν ότι έκαναν οι... άλλοι. Και μετά κάνουν ακριβώς ότι έκαναν οι... άλλοι. Επειδή, *οι ίδιοι είναι οι άλλοι*. Δηλαδή, *άλλοι* επίδοξοι εξουσιαστές και τίποτα παραπάνω.

Αντί για πολιτικές προτάσεις, το πολιτικό σκηνικό χαρακτηρίζεται από την αντιπαράθεση προσώπων. Ο Γιωρίκας κι ο Κωστήκας. Ο Τζωρτζ και ο Μπιλ. Ο Τόνι και ο Ντέιβιντ. Ο τάδε και ο δείνα. Σαν talent show στην τηλεόραση. Γιατί να μην ψηφίζουμε με SMS ποιος θα αποχωρήσει τότε; Πιο ενδιαφέρον θα είχε! Η πολιτική, άλλωστε, έχει γίνει ένα καλοστημένο, αν και κακόγουστο, θέαμα όπου οι σοβαρές αναλύσεις δεν χωράνε. Μόνο σλόγκαν και βαρύγδουπες φανφάρες. Τα συστατικά μιας καλοστημένης και *αυτοδιαω-νιζόμενης* προπαγάνδας.

Έτσι, η συμφωνία ανάμεσα στους πολίτες και στους αντιπροσώπους τους είναι ένα κενό γράμμα. Δεν υπάρχει εκ των προτέρων πρόταση για το πώς θα εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα του πολίτη. Τώρα θα μου πείτε: και γιατί οι πολίτες τους επιλέγουν τελικά; Μα γιατί δεν έχουν επιλογή, ή έτσι το αντιλαμβάνονται τουλάχιστον – δεδομένου βέβαια ότι και αρκετοί ψηφοφόροι θέ-

λουν ένα κόμμα εξουσίας που να αναλάβει «να βγάλει το φίδι απ' την τρύπα» και οι ίδιοι να μην ανακατεύονται! Και τα συμφέροντα που εξυπηρετούνται είναι των ίδιων των αντιπροσώπων.

Φυσικά, δεν είναι όλοι ίδιοι. Ούτε όλα τα κόμματα είναι ίδια, ούτε όλοι οι πολιτικοί, ανεξαρτήτως κόμματος, ούτε όλοι οι πολίτες. Κρίνοντας όμως εκ του αποτελέσματος, δεν υπάρχει διαφοροποίηση ως προς την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των πολιτών. Κι αυτό οδηγεί στην απαξίωση. Και στην ισοπεδωτική λογική, «Όλοι ίδιοι είναιι» που οδηγεί σε ακόμη μεγαλύτερη απαξίωση των κομμάτων και της πολιτικής γενικότερα. Απομακρύνοντας τους πολίτες από την ενδεχόμενη δημιουργία κομμάτων που θα μπορούσαν να εμπλακούν δημιουργικά με τα πράγματα. Διότι, ας μην ξεχνάμε, ο θεσμός του κόμματος δεν είναι αρνητικός εξ ορισμού. Η σκοπιμότητα των πολιτικών που περιγράφω τα έχει καταστήσει αρνητικά στη συνείδηση του κόσμου. Επίτηδες: για να αηδιάζει ο κόσμος. Και να μην θέλει να εμπλακεί στην πολιτική. Για να παίζουν το παιχνίδι μόνοι τους!

Τα Μ.Μ.Ε. έχουν τεράστια ευθύνη –συναυτουργία θα έλεγα– σε αυτό το ζήτημα. Αλλά δεν θα τα εξετάσουμε τώρα.

* * *

Ας συνοψίσουμε, για να προχωρήσουμε παρακάτω στο θέμα της ανάλυσης του συστήματος της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας όπως εφαρμόζεται στις δυτικές πολιτείες σήμερα, και ειδικότερα στην Ελλάδα. Είπαμε αρχικά πως, πέραν του Συντάγματος, που θέτει τις θεμελιακές και απαραβίαστες αρχές, η εύρυθμη λειτουργία του πολιτεύματος οφείλει να στηρίζεται όχι σε μια λευκή επιταγή αλλά σε μια συμφωνία ότι η διακυβέρνηση θα ασκείται (Α) προς όφελος των πολιτών (και του έθνους γενικότερα) και (Β) στη βάση συγκεκριμένων και προκαθορισμένων πολιτικών. Όπως προσπάθησα να δείξω ως τώρα, οι συμφωνίες ουσιαστικής λειτουργίας της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας (οι Α και Β) δεν εφαρμόζονται στην πράξη. Και όχι μόνο αυτό, αλλά η διακυβέρνηση ασκείται προς όφελος περιορισμένων αριθμητικά συμφερόντων.

Αυτό είναι το ουσιαστικό κομμάτι του προβλήματος. Όμως, θα σου πει ο άλλος –ο Δικηγόρος του Διαβόλου ξανά–, και τι με νοιάζουν εμένα ολ' αυτά; Αν όλα γίνονται νόμιμα, είμαστε εντάξει. Θέλω να πω, συνεχίζει ο Δικηγόρος, αν οι πολίτες είναι βλάκες πρόβλημά τους. Αν το σύστημα σου δίνει θεσμικά πλαίσια να λειτουργήσεις, είναι καλυμμένο. Είναι σαν τις λεγόμενες «συμφωνίες κυρίων». Αν επαφίεσαι σ' αυτές, το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να κατηγορήσεις τον άλλον ότι δεν ήταν... κύριος. Χωρίς συμβόλαιο, όμως, δεν έχει τυπική ευθύνη απέναντί σου. Συνεπώς, για το μόνο που μπορείς να κατη-

γορήσεις κάποιον είναι για τη μη τήρηση του συμβολαίου που έχεις πράγματι υπογράψει μαζί του. Υπάρχει τυπική ευθύνη; Αυτό με νοιάζει!

Σκληρός ο Δικηγόρος του Διαβόλου! Σου λέει, χρέωσέ με μόνο για ό,τι έχω ρητώς και τυπικώς δεσμευτεί απέναντί σου. Όχι για... υποσχέσεις που δεν τήρησα. Ας μην τις πίστευες! Αν και δεν συμφωνώ μαζί του –η αρμονική κοινωνική συνύπαρξη δεν στηρίζεται μόνο στους τύπους, στο αν μπορώ να σε πάω στο δικαστήριο με αδιάσειστα στοιχεία, αλλά στην ουσία των πραγμάτων– θα απαντήσω στο επιχείρημά του. Ήταν το επόμενο που ήθελα να κάνω ούτως ή άλλως. Διότι, ούτε στους τύπους είναι εντάξει ο... πελάτης του!

Έχουν υπογράψει άραγε κανένα συμβόλαιο οι εκάστοτε κοινοβουλευτικοί και κυβερνητικοί εκπρόσωποι με τον λαό; Μα φυσικά και έχουν. Έχουν προσυπογράψει το Σύνταγμα της χώρας. Κάθε χώρα έχει Σύνταγμα που θέτει τις θεμελιακές και απαραβίαστες αρχές σύστασης της πολιτείας³⁹. Το Σύνταγμα το υπογράφουν πραγματικά, και όχι συμβολικά, οι βουλευτές και η κυβέρνηση σε κάθε αρχή της κοινοβουλευτικής τους θητείας. Την ημέρα που γίνεται η ορκωμοσία τους, ένας-ένας βάζει την υπογραφή του, με τα ίδια του τα χέρια, και δεσμεύεται τυπικώς στην τήρηση του Συντάγματος. Τηρείται άραγε το... συμβόλαιο αυτό – που είναι και τυπικό, προς... ικανοποίηση του Δικηγόρου του Διαβόλου;

Η απάντηση είναι ρητώς όχι! Με όση προσοχή και αυστηρότητα μου επιβάλλει η θέση μου και η επιστημονική δεοντολογία, και με πλήρη επίγνωση της σοβαρότητας του ζητήματος, υποστηρίζω πως το Σύνταγμα της Ελλάδας υφίσταται *κατάφορη παραβίαση, τέτοια που να θίγει τον χαρακτήρα του πολιτεύματος* στην ουσία του. *Κατάφορη* επειδή δεν πρόκειται για μία μεμονωμένη περίπτωση, ούτε για κάποια περίπτωση που χρήζει ερμηνείας και οι απόψεις μπορεί να δίστανται. Αντιθέτως, πρόκειται για συνεχείς και συστηματικές παραβιάσεις της συνταγματικής νομιμότητας που πραγματοποιούνται ακριβώς για σκοπιμότητες τις οποίες προσπαθούσε να αποτρέψει το Σύνταγμα. Και να σκεφτεί κανείς πως δεν είναι και εύκολο να παραβιαστεί το Σύνταγμα προς ένα σκοπό, δεδομένης της σχετικά γενικόλογης φύσης του.

Ας δούμε το επιχείρημα.

(Γ) Η Παραβίαση του Συντάγματος

Η παράθεση άρθρων του Συντάγματος που παραβιάζονται συστηματικά είναι ο πιο προφανής τρόπος υποστήριξης του επιχειρηματός μου. Ταυτόχρονα,

39. Μόνο η Μεγάλη Βρετανία δεν έχει Σύνταγμα (ποτέ δεν είχε), αλλά λειτουργεί παραδοσιακά με ένα πολύ ισχυρό εθιμοτυπικό.

βέβαια, θα αναδεικνύεται και η σκοπιμότητα, η αιτία των παραβιάσεων αυτών. Μαζί, φυσικά, με τις γνωστές μας παρενθέσεις, που υποδεικνύουν πως όλα είναι ένα. Ας αρχίσουμε.

• **Άρθρο 7 §2:** «Τα βασανιστήρια, οποιαδήποτε σωματική κάκωση, βλάβη υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει». Απαγορεύονται και τιμωρούνται! Έχω την αίσθηση πως αυτό είναι το άρθρο του Συντάγματος με την πιο πρόδηλη και διαχρονική παραβίαση. Δεν θα αναφερθώ σε περιπτώσεις δολοφονιών ανθρώπων από αστυνομικά όργανα· αφού εκεί δεν έγιναν βασανιστήρια! Θα αναφερθώ μόνο σε περιπτώσεις βίας και βασανιστηρίων, όπως αναφέρει και το άρθρο. Τα παραδείγματα που θα αναφέρω αφορούν την αστυνομία, όχι για άλλο λόγο αλλά επειδή πρόκειται για κρατικό όργανο, το κατ' εξοχήν αρμόδιο για την προστασία των πολιτών, και εμπίπτει στην άμεση δικαιοδοσία της ίδιας της πολιτείας. Και είναι αυτοί οι κρατικοί λειτουργοί που, ως πειθήνια όργανα του κράτους, ενεργούν υπό τις εντολές του.

17 Νοεμβρίου 2006: Ο Κύπριος φοιτητής Αυγουστίνος Δημητρίου περπατά παρέα με φίλο του και διασχίζει τον δρόμο προς το απέναντι πεζοδρόμιο σε κάποιον κεντρικό δρόμο της Θεσσαλονίκης. Χωρίς κανένα λόγο και αφορμή 14-16 αστυνομικοί με πολιτικά τον ρίχνουν κάτω και τον μαυρίζουν στο ξύλο. Κυριολεκτικά· παραθέτω και τη φωτογραφία για να μη θεωρηθεί ότι υπερβάλλω.

φωτογραφία 13 (βλ. παράρτημα)
Το πεζοδρόμιο όπου... σκόνταψε ο Δημητρίου.

φωτογραφία 14 (βλ. παράρτημα)

Παραδίπλα, δυο ένστολοι αστυνομικοί των ΜΑΤ παρακολουθούν το περιστατικό αμέτοχοι. Ο φοιτητής καταλήγει στο νοσοκομείο σε άθλια κατάσταση και παραμένει για νοσηλεία επί δώδεκα ημέρες! Αρχικά η αστυνομία ανακοινώνει πως ο φοιτητής σκόνηταψε και έπεσε πάνω στην παρακείμενη ζαρντινιέρα όπου και χτύπησε! Μια κάμερα όμως κατέγραψε τα πάντα, όπως τα περιέγραψα παραπάνω. Ως εκ τούτου, λίγο αργότερα ο υπουργός Δημόσιας Τάξης, κ. Βύρωνας Πολύδωρας, ζήτησε συγνώμη για το περιστατικό, το οποίο όμως χαρακτήρισε «μεμονωμένο».

Περισσότερο από ένας χρόνος έχει περάσει από τότε και οι αστυνομικοί έχουν ουσιαστικά αθωωθεί από το Πειθαρχικό Συμβούλιο της ΕΛ.ΑΣ. (στο οποίο παραπέμφθηκαν οι μισοί από τους 16 ασφαλίτες και αστυνομικούς που φαίνονται στο video, το οποίο υπάρχει διαθέσιμο στο διαδίκτυο), ενώ ο ένας έχει στο μεταξύ προαχθεί ως επικεφαλής αστυνομικής διεύθυνσης! Οι ποινές που τους επιβλήθηκαν είναι τουλάχιστον αστείες (αργία 2-5 μήνες, που μεταφράζεται σε μείωση μισθού και μετακίνηση σε περιφερειακές υπηρεσίες της Ασφάλειας Θεσσαλονίκης), ενώ οι ένστολοι αστυνομικοί που φαίνονται στα πλάνα να χαζεύουν αμέτοχοι το περιστατικό κρίθηκαν αθώοι ως *μη εμπλεκόμενοι στο επεισόδιο*⁴⁰! Ο κ. Νίκος Παππάς, πρώην διευθυντής της Κρατικής Ασφάλειας Θεσσαλονίκης, καταδικάστηκε σε... 15ήμερη αργία, και λίγο αργότερα πήρε προαγωγή στη θέση διευθυντή της αστυνομίας στο Κιλκίς.

Η δίκη τους από τα ελληνικά δικαστήρια έχει προγραμματιστεί για τον Νοέμβριο του 2008, αφού οι προγραμματισμένες ως τώρα δίκες τους έχουν αναβληθεί δύο φορές – αν και τις δύο είχαν ταξιδέψει στη Θεσσαλονίκη ο Αυγουστίνος και η οικογένειά του.

Ας αφήσουμε τον ίδιο τον παθόντα να μας περιγράψει τι έζησε:

→ **Αυγουστίνος Δημητρίου: Συνέντευξη**⁴¹

Ο φοιτητής, ένα μήνα ήταν-δεν ήταν στη Θεσσαλονίκη, πήγαινε βόλτα. Στον

40. Δηλαδή, ότι δεν ξυλοκόπησαν αυτοί τον φοιτητή. Για το ότι δεν τον προστάτηψαν απέναντι σε αυτούς που τον ξυλοκόπησαν ουδείς λόγος. Φαίνεται πως, για το Πειθαρχικό Συμβούλιο της ΕΛ.ΑΣ. το να μην προστατέψεις έναν πολίτη δεν συνιστά παράβαση καθήκοντος. Όμως, στο προεδρικό διάταγμα 120/2008, όπου αναφέρονται οι ποινές για πειθαρχικά παραπτώματα των αστυνομικών οργάνων, ορίζεται με σαφήνεια η έννοια του πειθαρχικού παραπτώματος ως «κάθε υπαίτια και καταλογιστή παράβαση του υπηρεσιακού καθήκοντος με πράξη (ενέργεια ή παράλειψη)» (αρ. 4 § 1). Ενέργεια ή παράλειψη!

41. Το κείμενο που ακολουθεί είναι απομαγνητοφωνημένη η συνέντευξη που έδωσε στον Τάσο Τέλλογλου, για την εκπομπή *Οι Φάκελοι*, που μεταδόθηκε στις 6/2/2007 από το τηλεοπτικό κανάλι Mega.

δρόμο του εμφανίζονται οι αστυνομικοί. «Και καθώς ήρθε προς το μέρος μου, χωρίς ούτε καν να μου ζητήσει την ταυτότητα που την είχα μαζί μου, χωρίς καν να με ρωτήσει ποιος είσαι, τι κάνεις και αυτά, άρχισε να με χτυπάει... Εγώ το μόνο που έκανα, επειδή είδα ότι εκεί υπήρχαν αστυνομικοί με στολή και ήξερα ότι αυτοί ήταν αστυνομικοί σίγουρα, φώναζα βοήθεια με σκοπό να έρθουν αυτοί να με βοηθήσουν. [...] Γονάτισαν πάνω μου, με χτυπούσαν όλοι, τρία-τέσσερα άτομα, με χτυπούσαν με κλωτσιές, άλλαζαν, έρχονταν άλλοι, έρχονταν αυτοί οι 3 έρχονταν άλλοι, δηλαδή πήγαιναν και έρχονταν συνεχώς και με χτυπούσαν εμένα, εμένα που ήμουν κάτω, ριγμένος με τις χειροπέδες, με σηκώναν επάνω. Σκεφτείτε να μην μπορείς να βάλεις το χέρι σου να αποκρούσεις, να αντικόψεις το χτύπημα, και να σε έχει εκεί, να βλέπεις το χέρι του άλλου να οπλίζεται και να περιμένεις να σου δώσει τη μπουνιά. Αυτό το πράγμα είναι πολύ μεγάλο, δεν μπορώ να..., δεν έχω λόγια να πούμε».

Μετά τον ξυλοδαρμό τον έβαλαν σε ένα αυτοκίνητο. «Δεν έβλεπα, ήταν σκοτεινά στο αυτοκίνητο, και δεν έβλεπα και πήγαινε το αυτοκίνητο, πήγαινε, πήγαινε, εγώ ήμουν στο κέντρο εκεί, ήξερα ότι υπήρχε σταθμός εκεί, ότι υπήρχε αστυνομία εκεί, λέω αν ήταν αστυνομία θα με παίρνανε εκεί στον σταθμό, αυτοί με έπαιρναν, έπαιρναν, έπαιρναν, και ήμουν και στο αυτοκίνητο έτσι. Εγώ λέω ότι με παίρνουν για να με σκοτώσουν. Σκεφτείτε να φτάσετε στο σημείο, σε μία φάση δεν πόναγα τόσο πολύ, επειδή σκεφτόμουν πιο μακριά, σκεφτόμουν ότι είναι να πεθάνω, σκεφτόμουν τον θάνατο και δεν αισθανόμουν πόνο».

«Εκλιπαρούσα για βοήθεια, εκλιπαρούσα να πάρω τηλέφωνο, τους έλεγα είμαι Κύπριος, έχω την ταυτότητα, τους έδωσα την ταυτότητά μου, νάτη αυτή είναι, είμαι Κύπριος, είμαι ένα μήνα εδώ, δεν έχω ιδέα με αυτά που κάνετε και αυτά που προσπαθείτε να με μπλέξετε, δεν μπορούσα να μιλήσω καλά, είχα 9 ραφές, τα χείλη μου ήταν εδώ». «Ήταν ένας από αυτούς που με χτύπαγε και μου λέει “δεν πέθαινες;” μου λέει, “ρε μαλάκα;” σκεφτείτε εγώ να ήμουν διαλυμένος, σκοτωμένος εκεί και να έρχεται αυτός να μου λέει “και δεν πέθαινες, να γλιτώναμε”, μου λέει, “να τα τραβάμε και αυτά και αστυνομίες, στα νοσοκομεία και αυτά, δεν πέθαινες;”».

Με το κινητό που κρύβει στο εσώρουχό του ο Δημητρίου στέλνει μήνυμα στις αδελφές του στην Κύπρο. Η αδελφή του, Άννα Δημητρίου, δήλωσε στην εκπομπή: «Πρόλαβε και έγραψε στο μήνυμα ότι με έχουν χτυπήσει αστυνομικοί, είμαι πολύ άσχημα, με κρατάνε σε ένα νοσοκομείο, και έγραψε δύο ονόματα, το Παπανικολάου και το Παπαγεωργίου. Αυτά τα δύο που του είπαν ψέματα οι αστυνομικοί. Εμείς στην αρχή τηλεφωνήσαμε σ' αυτά γιατί λέγαμε σε ένα απ' αυτά τα δύο θα είναι, στα νοσοκομεία μας λέγανε ότι δεν υπάρχει ασθενής με αυτό το όνομα, δεν υπάρχει, δεν φέραμε κανέναν με αυτό το όνομα». Ο Αυγουστίνος λέει γι' αυτό: «Ρώτησα τους αστυνομικούς

απ' έξω και μου είπαν ψέματα. Ο ένας μου είπε είμαστε στο Παπανικολάου, και ο άλλος ότι είμαστε στο Παπαγεωργίου. Αστυνομικοί τώρα, και να μου λένε ψέματα που είμαι, με σκοπό να μην μπορέσω να επικοινωνήσω με κάποιον. Ο σκοπός τους ήταν, προσπαθούσαν να κουκουλώσουν την υπόθεση, να περάσουν τρεις, τέσσερις, πέντε μέρες και στο τέλος να με βγάλουν έξω και να πούνε ότι κάποιοι με έδειραν».

Ενώ αυτά συμβαίνουν, λίγο πριν, στο κτήριο της ασφάλειας που τον είχαν μεταφέρει, είχε διαπιστωθεί ότι ξυλοκόπησαν τον λάθος άνθρωπο. Ο δικηγόρος των αστυνομικών κ. Χρίστος Κάτσιος επιβεβαιώνει, ως δικαιολογία, ότι οι πελάτες του πέρασαν τον Δημητρίου για άλλον! Κι όταν λέμε για άλλον, εννοούμε κάποιον διαδηλωτή, απ' την απογευματινή πορεία του Πολυτεχνείου!

«Αυτοί είναι πρώτος και κύριος κίνδυνος για τους πολίτες, είναι κίνδυνος, όχι να βοηθούν τους πολίτες, είναι κίνδυνος για τους πολίτες. Αυτά έχω να πω», κατέληξε ο Αυγουστίνος Δημητρίου που υποφέρει από μετατραυματικό σοκ, έχει διακόψει τις σπουδές του και αποφεύγει να βγαίνει απ' το σπίτι!

Να σημειωθεί πως κάποιοι απ' τους συγκεκριμένους «αστυνομικούς» έχουν εμπλακεί και στο παρελθόν σε παρόμοια περιστατικά, και αντί να απολυθούν, αφού το σώμα στο οποίο υπηρετούν έχει ως ρόλο την προστασία των πολιτών, αυτοί παραμένουν και προάγονται. Είναι σαν ο πραγματικός ρόλος της αστυνομίας να είναι άλλος από την προστασία των πολιτών, και αυτοί οι αστυνομικοί να τον υπηρετούν άψογα. Γι' αυτό και προάγονται. Να επισημάνουμε, επίσης, πως ουδέποτε έχει εκδιωχθεί από το σώμα αστυνομικός που άσκησε παράνομα βία, κι ας παραβιάζεται το άρθρο 7 §2 του Συντάγματος. Τέλος, να τονίσουμε ότι ο ένας από τους ασφαλίτες που στο ένα πλάνο του video ξυλοκοπεί τον φοιτητή, σε επόμενο πλάνο φαίνεται με μισοκαλυμμένο πρόσωπο με «παλαιστινιακό μαντήλι». Ως «γνωστός-άγνωστος» κουκουλοφόρος.

Μάιος 2001: ο 23χρονος, τότε, Δημήτρης Ζελίλοφ, πρόσφυγας από την πρώην Σοβιετική Ένωση, ξυλοκοπείται άγρια από αστυνομικούς στη Θεσσαλονίκη και ξυπνά μετά από τέσσερις μέρες στο νοσοκομείο. Η ελληνική Δικαιοσύνη τον καταδικάζει σε 14 μήνες για επίθεση κατά των αστυνομικών! Ο νεαρός Ζελίλοφ προσέφυγε στον Συνήγορο του Πολίτη και, εν συνεχεία, στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων όπου δικαιώθηκε. Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, που επιδίκασε αποζημίωση 20.000 ευρώ στον ενάγοντα, αναφέρει ότι το ελληνικό κράτος, αντί να ερευνήσει τις καταγγελίες των πολιτών, έσπευσε να υπερασπιστεί και να δικαιολογήσει τις παράνομες πράξεις των αστυνομικών. Παρ' όλα αυτά, το Τριμελές Εφετείο Θεσσαλονίκης καταδίκασε εκ νέου τον νεαρό (τον Οκτώβρη του 2007) μει-

ώνοντας την ποινή του σε 8 μήνες φυλάκιση, με τριετή αναστολή. Δύο απ' τους αστυνομικούς εμπλέκονται και στο επεισόδιο με τον Κύπριο φοιτητή Αυγουστίνο Δημητρίου!

Ιούνιος 2007: έρχεται στη δημοσιότητα video που είχε κινηματογραφηθεί πριν ένα χρόνο και δείχνει βασανιστήρια μεταναστών κρατουμένων για μικροκλοπή από αστυνομικούς στο τμήμα Ομόνοιας (οι κρατούμενοι εξαναγκάζονται να χτυπούν ο ένας τον άλλον και να κρατούν πάγο στα χέρια τους, τα οποία μετά τους χτυπούν με γκλοπ). Η κινηματογράφηση έγινε με κινητό τηλέφωνο από συμμετέχοντα αστυνομικό· τόσο περήφανος ένιωθε που το βιντεοσκοπούσε κιόλας! Ο εισαγγελέας άσκησε ποινικές διώξεις σε βαθμό κακουργήματος σε βάρος δύο αστυνομικών για βασανιστήρια, ενώ συνολικά για επτά έγινε Ένορκη Διοικητική Εξέταση, σύμφωνα με την οποία οι τέσσερις παραπέμφθηκαν στο πειθαρχικό της ΕΛ.ΑΣ. Για τους άλλους τρεις δεν προέκυψαν ευθύνες· ο ένας από αυτούς είναι ο διοικητής του τμήματος! Το αποτέλεσμα των διώξεων δεν το ξέρουμε ακόμη· μπορούμε όμως να το φανταστούμε.

13 Ιουλίου 2007: Οδός Σωκράτους, κάποιος πολίτης «σταμάτησε το αυτοκίνητό του όταν αντίκρισε αστυνομικούς του τμήματος Ακροπόλεως να χτυπούν αλύπητα με γροθιές και γκλοπ έναν τοξικομανή που βρισκόταν σε κρίση. Μην αντέχοντας τη θηριωδία φώναξε: “Ο άνθρωπος χρειάζεται ιατρική περίθαλψη, όχι ξύλο”. Αντί απάντησης τον συνέλαβαν, του πέρασαν χειροπέδες, τον προσήγαγαν στο τμήμα Ακροπόλεως, πέρασε αυτόφωρο και με χαλκευμένες κατηγορίες περί αντίστασης κατά της αρχής παραπέμφθηκε σε δίκη»⁴².

Τα γεγονότα αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον αν διαβαστούν συμπληρωματικά. Δείτε τη συνέχεια:

7 Ιανουαρίου 2008: συνελήφθη πολίτης διότι κατέγραψε βίαιη σύλληψη μετανάστη. Όπως καταγγέλθηκε από την κίνηση *Απελάστε τον Ρατσισμό*⁴³, ομάδα αστυνομικών του τμήματος Παγκρατίου συνέλαβε μικροπωλητή από τη Μαυριτανία ακινητοποιώντας τον στο έδαφος, πατώντας τον στο σώμα και

42. Δημοσιεύτηκε στην *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, στις 29/07/2007.

43. Η τεχνολογία καμιά φορά φτιάχνει μόνη της ανέκδοτα, κατά λάθος. Πληκτρολογώ στη μηχανή αναζήτησης του Google τη φράση «απελάστε τον ρατσισμό», και επειδή οι πληροφορίες που βρήκε ήταν λίγες το Google μου πρότεινε: «μήπως εννοείτε: *απολαύστε τον ρατσισμό*;»!

στο κεφάλι. Οι περαστικοί διαμαρτυρήθηκαν στους αστυνομικούς για χρήση βίας. Ένας απ' αυτούς, ο Δημήτρης Οικονόμου, εθελοντής δάσκαλος του Κυριακάτικου Σχολείου Μεταναστών, είχε μαζί του κάμερα και κατέγραψε τη σκηνή της σύλληψης. Ο κ. Οικονόμου μαζί με άλλον διαμαρτυρόμενο πολίτη και τον αλλοδαπό μικροπωλητή (που είχε χαρτιά) μεταφέρθηκαν στο αστυνομικό τμήμα όπου κρατήθηκαν μέχρι την άλλη μέρα οπότε θα οδηγούνταν στο Αυτόφωρο⁴⁴!

27 Οκτωβρίου 2007: Σάββατο βράδυ, στο μετρό του Συντάγματος, πέντε νεαροί ακροδεξιοί επιτέθηκαν σε Μαροκινό μετανάστη, ο οποίος μεταφέρθηκε αιμόφυρτος στο ΚΑΤ. Επιβάτες του μετρό ακινητοποίησαν τους πέντε ακροδεξιούς μέχρι να έρθει η αστυνομία να τους συλλάβει. Τελικά, σε έναν από αυτούς υποβλήθηκε μήνυση, ο οποίος επίσης κατέθεσε μήνυση για ψευδή καταμήνυση, και αργότερα και οι πέντε αφέθηκαν ελεύθεροι και εθεάθησαν να τρώνε ανενόχλητοι σε φαστ-φουντ της πλατείας. Γι' αυτούς δεν υπήρξε ούτε κράτηση ούτε Αυτόφωρο...

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι αστυνομικοί δεν έχουν καταδικαστεί από τα δικαστήρια. Ο καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Διονύσης Σπινέλλης, που έχει μελετήσει αρκετές παρόμοιες περιπτώσεις, είπε απ' αυτού στην εκπομπή *Οι Φάκελοι*: «Ο αστυνομικός είναι δημόσιος υπάλληλος, το δικαστήριο κοντά του βρίσκεται, τον πιστεύει, ο άλλος μπορεί να είναι κάθαρος, μπορεί να είναι αθώος πολίτης αλλά μπορεί να είναι και κακούργος. Το δεύτερο είναι το δυσαπόδεικτον. Πώς θα αποδείξεις κάτι που έγινε σε χώρο που δεν υπάρχει άλλος μάρτυρας παρά μόνον το θύμα;». Η ερμηνεία βέβαια του κ. Σπινέλλη δεν εξηγεί τι γίνεται με τις περιπτώσεις όπου υπάρχει το περιστατικό καταγεγραμμένο αλλά και μάρτυρες! Φαίνεται, με άλλα λόγια, πως η πάγια τακτική των δικαστηρίων να «είναι δίπλα στον αστυνομικό» δεν έχει να κάνει με το δυσαπόδεικτο του συμβάντος, αλλά με κάτι άλλο...

Πάντως, σε μία περίπτωση τα δικαστήρια έχουν δικαιώσει το θύμα. Στην περίπτωση του δεκαεξάχρονου τότε Αλβανού Ρεφάτ Ταφίλι. Που έχασε τη σπλήνα του από το ξύλο. Όχι, οι αστυνομικοί δεν εκδιώχθηκαν απ' το σώμα.

- **Άρθρο 9Α:** «Καθένας έχει το δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του

44. *Ελευθεροτυπία*, 08/01/2008.

δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί όπως νόμος ορίζει». Τι να πω τώρα; Να ξαναβάλω τα γέλια; Θα φανεί σαν να χλευάζω το Σύνταγμα, και δεν θα ήταν σωστό κάτι τέτοιο. Όχι επειδή θεωρώ το Σύνταγμα ένα άψογο κείμενο· όπως θα δείξω παρακάτω, σαφώς και δεν είναι. Κυρίως όμως επειδή οι θεμελιακές αρχές μιας πολιτείας πρέπει να γίνονται σεβαστές απ' όλους και με κάθε τρόπο. Και αν αυτές χρήζουν βελτιώσεων, πρέπει παρ' όλα αυτά να γίνονται σεβαστές μέχρις ότου βελτιωθούν. Μια συνταγματική πολιτεία στηρίζεται στην υπεροχή του Δικαίου έναντι της κάθε αυθαιρεσίας, στους κανόνες που ισχύουν το ίδιο για όλους. Κι αν κάποιος δεν μπορεί να σεβαστεί το Σύνταγμα, δεν πρόκειται να σεβαστεί ούτε την πιο βελτιωμένη εκδοχή του.

Το 9Α είναι ένα ακόμη άρθρο που παραβιάζεται, και μάλιστα από την ίδια την κυβέρνηση και με τη βοήθεια θεσμικών προσώπων που υπηρετούν τη Δικαιοσύνη. Ας δούμε ένα πολύ πρόσφατο παράδειγμα.

Η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων είχε αποφανθεί ότι οι κάμερες «διαχείρισης της κυκλοφορίας» (όπως παραπλανητικά ονομάζονται) πρέπει να είναι κλειστές κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων (οπότε και η κυκλοφορία διακόπτεται), και απαγορεύεται ρητά η καταγραφή των διαδηλωτών από αυτές. Να σημειωθεί ότι η Αρχή είναι η μόνη αρμόδια για το ζήτημα και η απόφασή της ισχύει οπωσδήποτε, μέχρι να αποφανθεί και το Συμβούλιο της Επικρατείας στο οποίο εκκρεμεί σχετική προσφυγή. Όμως, στην πορεία του Πολυτεχνείου, στις **17 Νοεμβρίου 2007**, οι κάμερες λειτούργησαν και κατέγραψαν κανονικά τους διαδηλωτές –παραβιάζοντας έτσι και το άρθρο II του Συντάγματος περί δικαιώματος ελεύθερης συνάθροισης. Οι κάμερες λειτούργησαν ύστερα από θετική γνωμοδότηση του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου κ. Γιώργου Σανιδά σε αίτημα της ΕΛ.ΑΣ. Η αντίδραση του προέδρου της Αρχής αντιμετωπίστηκε με την απαξιωτική προς την Αρχή δήλωση του υπουργού Δικαιοσύνης κ. Σωτήρη Χατζηγάκη ότι καμία Αρχή δεν είναι πάνω από τη δικαιοσύνη. Παραπλανώντας τους πολίτες να θεωρήσουν ότι ο εισαγγελέας έχει ρόλο απόδοσης δικαιοσύνης. Το οποίο φυσικά δεν ισχύει: ο ρόλος του εισαγγελέα είναι να παραπέμπει μια υπόθεση στη δικαιοσύνη και να προτείνει τις αντίστοιχες ποινές. Είναι ο δημόσιος κατήγορος. Ο ρόλος του ως προς την απόδοση δικαιοσύνης σταματάει εκεί. Μετά αποφαινεται η δικαστική αρχή. Η θεσμική ισχύς του εισαγγελέα έναντι της Αρχής και του δικαστηρίου είναι σαφώς υποδεέστερη⁴⁵.

45. Επίσης, ρόλος του Εισαγγελέα είναι η διαφύλαξη της τάξης, με την έννοια της παρέμβασης όταν υφίσταται λόγος. Όμως, από τη στιγμή που υπάρχει θεσμοθετημένη

Όπως ήταν ίσως αναμενόμενο, τρεις μέρες μετά ανακοινώθηκε η παραίτηση του προέδρου και πέντε μελών της Αρχής⁴⁶. Αναμενόμενο και προκληθέν άλλωστε από την κυβέρνηση. Η οποία δημοσίως με δηλώσεις της είχε θίξει τις αρμοδιότητες και το κύρος της Αρχής για να προκαλέσει, πέρα από την απαξίωση, την παραίτηση. Γι' αυτό άλλωστε η παραίτηση έγινε δεκτή με εξίσου απαξιωτικά σχόλια με αυτά που την προκάλεσαν: ότι δήθεν τα μέλη της Αρχής ήθελαν να κάνουν ηρωική έξοδο, αφού ήδη είχε λήξει η θητεία τους. Ασχέτως αν κανείς δεν είχε μεριμνήσει για την ανανέωσή της, ακριβώς για να θίγονται εύκολα οι αποφάσεις της⁴⁷! Σχόλια ανάρμοστα από τον ίδιο τον υπουργό! Που ορκίστηκε στο Σύνταγμα – και στον Θεό, παρεμπιπτόντως.

[Παρένθεση: οι κάμερες

Το παράδειγμα των καμερών δείχνει δυο πολύ σημαντικά πράγματα, πέρα από την παραβίαση του Συντάγματος. Το ένα είναι ότι ακολουθείται ξεκάθαρα η τακτική της υποβάθμισης ενός θεσμού όταν αυτός δεν μπορεί (ακόμα) να καταργηθεί θεσμικά. Η υποβάθμιση και απαξίωση στην πράξη ενός θεσμού, διαδικασίας ή προσώπου σημαίνει την ουσιαστική κατάργησή του, όπως φαίνεται και στο παράδειγμά μας: μπορεί η Αρχή να υπήρχε, αλλά οι αποφάσεις της δεν εφαρμόζονταν, με ευθύνη της κυβέρνησης. Να σημειωθεί δε ότι οι

Ανεξάρτητη Αρχή επιφορτισμένη με την αρμοδιότητα να αποφανθεί για τις κάμερες, είναι προφανές, και επιβάλλεται από κάθε δεοντολογία, ότι ο Εισαγγελέας δεν έχει αρμοδιότητα να απαντήσει στο σχετικό ερώτημα της ΕΛ.ΑΣ. Η οποία, φυσικά, δεν το απεύθυνε τυχαίως σε αυτόν και όχι στην αρμόδια Αρχή.

46. Παραιτήθηκαν οι κ. Γουργουράκης (πρόεδρος), κ. Χρ. Παληοκώστας (αναπλ. αντιπρόεδρος), κ. Φ. Δώρης, κ. Ν. Φραγκάκης (τακτικά μέλη), κ. Γρ. Πάντζιου και κ. Χρ. Πολίτης (αναπληρωματικά μέλη).

47. Για τη σκοπιμότητα της ενέργειας αυτής παραθέτω αυτούσιο το δημοσίευμα της εφημερίδας *Καθημερινή* που ενημερώνει για τη θέση των δικαστικών λειτουργών για το θέμα. «Η Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, αναφέρεται διεξοδικά σε ανακοίνωσή της στο θέμα της λειτουργίας των Ανεξάρτητων Αρχών, καταγράφοντας την παρατήρηση ότι “υπάρχει τάση ορισμένων οργάνων να υποβαθμίζουν, αν όχι να τις απαξιώνουν, δίνοντας την εντύπωση ότι επιδιώκουν την πλήρη αδρανοποίησή τους”. Ο πρόεδρος της εταιρείας κ. Γ. Σταυρόπουλος επισημαίνει ότι ενώ έχει λήξει η θητεία σχεδόν όλων των μελών των Ανεξάρτητων Αρχών (σε ορισμένες περιπτώσεις από μακρού χρόνου), παρατηρείται «μια περίεργη αδιαφορία, είτε για την ανανέωση της θητείας των παλαιών μελών, είτε για ορισμένων νέων» εκκρεμότητα που συνιστά προσβολή του κύρους των Αρχών, περιορίζει, στην πράξη, την εμβέλεια της δράσης τους και κυρίως συντηρεί μια αβεβαιότητα». Η λειτουργία των Αρχών αυτών, όπως υπογραμμίζεται, συνιστά «σημαντική πρόοδο στην προσπάθεια όχι μόνο για μια περισσότερο αξιοκρατική και αποτελεσματική Διοίκηση, αλλά και για μεγαλύτερη προστασία του ατόμου απέναντι στις προσβολές των ανθρώπινων δικαιωμάτων που επιχειρούνται όλο και συχνότερα από τα μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα». (*Καθημερινή*, 24/01/2008).

Ανεξάρτητες Αρχές θεσπίστηκαν ακριβώς γι' αυτό: για να υπάρχει εξωκυβερνητικός έλεγχος σε τυχόν κυβερνητικές αυθαιρεσίες.

Η τακτική της υποβάθμισης των Ανεξάρτητων Αρχών ακολουθείται συστηματικά από την παρούσα κυβέρνηση, όπως είδαμε και στην υπόθεση της κλοπής των χρημάτων των ομολόγων: και εκεί η κυβέρνηση εμπόδισε την Ανεξάρτητη Αρχή στη δουλειά της. Γιατί άραγε; Η απάντηση εκμαιεύεται από τη φράση του κ. Στέφανου Μαθία, επίτιμου πρόεδρου του Αρείου Πάγου⁴⁸: «Πολλές τελευταίως οι ενδείξεις δυσανεξίας της κυβέρνησης έναντι των Ανεξάρτητων Αρχών, οι οποίες εν τούτοις αποτελούν εγγύηση για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες». Επίσης, όπως προσθέτει ο κ. Μαθίας, «Η Βουλή, μόνο αυτή, δικαιούται να ασκεί επί των Αρχών κοινοβουλευτικό, αποκλειστικά, έλεγχο (άρθρο 101Α του Συντάγματος)». Όπως είναι σαφές, και αυτό το άρθρο του Συντάγματος έχει παραβιαστεί!

Για όποιον αμφιβάλλει ακόμη για τη σκοπιμότητα των ενεργειών της κυβέρνησης, η ίδια φρόντισε να άρει κάθε αμφιβολία: με τροποποίηση της τελευταίας στιγμής σε τροπολογία νομοσχεδίου για τα Δικαιώματα του Παιδιού(!), «επιτρέπεται η απλή λειτουργία συσκευών καταγραφής ήχου και εικόνας ή άλλων τεχνικών μέσων [στις διαδηλώσεις] κατόπιν εντολής της εισαγγελικής αρχής και εφόσον επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια»⁴⁹. Η επεξεργασία του υλικού θα γίνεται από τις δικαστικές και

48. Στο *Βήμα Ιδεών* (μηνιαία έκδοση της εφημερίδας *Το Βήμα*), στο αφιέρωμα με τίτλο «Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και οι “κάμερες”», της 1ης Φεβρουαρίου 2008.

49. Πρόκειται για τροπολογία –που εισήχθη χωρίς να έχει προηγουμένως γνωμοδοτήσει σχετικά η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, σύμφωνα με τα οριζόμενα από τη διάταξη του άρθρου 19 § 1 στοιχ. (θ') του ν. 2472/1997– σε εκκρεμές νομοσχέδιο, η οποία ψηφίστηκε και αποτέλεσε το άρθρο 8 του ν. 3625/2007 που δημοσιεύθηκε στις 24.12.2007, περιορίζοντας το πεδίο εφαρμογής του ν. 2472/1997. Το κείμενο της τροποποίησης αυτής αναφέρει: «Στις περιπτώσεις άσκησης από τους πολίτες του δικαιώματος του συνέρχεσθαι κατά το άρθρο ΙΙ του Συντάγματος επιτρέπεται η απλή λειτουργία συσκευών καταγραφής ήχου ή εικόνας ή άλλων ειδικών τεχνικών μέσων με σκοπό την καταγραφή, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του επόμενου εδαφίου. Η καταγραφή ήχου ή εικόνας με οποιασδήποτε τεχνικής μορφής συσκευές με σκοπό τη βεβαίωση τέλεσης των παραπάνω εγκλημάτων γίνεται μόνον κατόπιν εντολής εκπροσώπου της εισαγγελικής αρχής και εφόσον επίκειται σοβαρός κίνδυνος για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια. Σκοπός της καταγραφής αυτής είναι μόνον η χρησιμοποίηση του βεβαιούντος την τέλεση των εγκλημάτων υλικού ως αποδεικτικού στοιχείου ενώπιον οποιασδήποτε ανακριτικής, εισαγγελικής αρχής και δικαστηρίου. Η επεξεργασία κάθε άλλου υλικού που δεν είναι αναγκαίο προς εξυπηρέτηση του παραπάνω σκοπού για τη βεβαίωση των εγκλημάτων απαγορεύεται, το δε σχετικό υλικό καταστρέφεται με πράξη του αρμόδιου Εισαγγελέα» (ν. 3625/2007, άρθρο 8).

άλλες αρχές, τις οποίες ο υπουργός Δικαιοσύνης κ. Χατζηγάκης δεν προσδιόρισε, παρά τις επίμονες ερωτήσεις που του τέθηκαν. Έτσι, προβλέπεται πως οι διαδηλώσεις θα καταγράφονται από τις κάμερες για λόγους ασφαλείας και αποφυγής των επεισοδίων⁵⁰ [Προληπτική καταστολή, στο όνομα των επεισοδίων. Σαν τους προληπτικούς πολέμους της τελευταίας δεκαετίας, στο όνομα της τρομοκρατίας]. Κι αυτό τέθηκε σε εφαρμογή ευθύς αμέσως στις πορείες για το ασφαλιστικό, πριν περάσει η απαιτούμενη προθεσμία που προβλέπεται για να ισχύσει ένας νόμος, δηλαδή πριν γίνει η δημοσίευσή της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Να μην ανησυχούμε όμως, είπε, διότι η παρουσία εισαγγελέα θα εγγυάται τη συνταγματική νομιμότητα και την προστασία των προσωπικών δεδομένων και ελευθεριών των πολιτών!

Σε καλό τους! Γελάσαμε πάλι...

Το δεύτερο σημαντικό στοιχείο που πρέπει να αναφερθεί σχετικά με τις κάμερες είναι ότι πρόκειται για κάτι που μας κληροδότησαν οι... τόσο επωφελείς για τη χώρα μας Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004! Κι ας μην περιλαμβάνονταν στις υποσχέσεις σχετικά με τα ευεργετήματα των Αγώνων. [Ότι καλό παίρνει κανείς ευχαριστημένος να είναι, σωστά;] Όμως, κάποια πράγματα δεν είναι τυχαία στην πολιτική ζωή: οι κάμερες μπήκαν στη ζωή μας με έντονο τρόπο ως *αναγκαιότητα* για την ασφάλεια των Αγώνων – υπήρχε «μεγάλη απειλή για τρομοκρατική επίθεση», ειπώθηκε με κάθε επίσημο τρόπο. Και, παρόλο που τέθηκαν ως θέμα ασφαλείας, ειπώθηκε από την αρχή πως προορίζονταν μόνο για τη διαχείριση της κυκλοφορίας! Μα, ακόμη κι έτσι, δεν εξήγησε κανείς, πώς ακριβώς θα γίνεται η διαχείριση της κυκλοφορίας μέσω της κάμερας που καταλήγει και παρακολουθείται από τα κεντρικά της Ασφάλειας Αθηνών; Κι αν είναι για τη διαχείριση της κυκλοφορίας, γιατί να λειτουργούν όταν γίνονται πορείες, τότε που η κυκλοφορία οχημάτων σταματά;

Στη free-press εφημερίδα Athens Voice, της **21-27 Οκτωβρίου 2004**, λίγο μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, υπάρχει άρθρο του Προκόπη Δούκα με

50. Λέει ο κ. Ματθίας επ' αυτού (στο ίδιο άρθρο): «Πρόκειται για διάταξη αμφίβολης συνταγματικότητας για δύο λόγους: πρώτον, διότι με αυτήν ανοίγεται διάπλατα η πρακτική της αστυνομικής παρακολούθησης των συναθροίσεων, δηλαδή του ηλεκτρονικού φακελώματος της συμμετοχής σε συγκεντρώσεις και πορείες. Παραβιάζεται άρα το δικαίωμα του "συνέρχεσθαι". Και δεύτερον, διότι εφόσον η προστασία των προσωπικών δεδομένων ανήκει κατ' αποκλειστικότητα στην Αρχή, η νομοθετική επέμβαση με την οποία επιδιώκεται η τροποποίηση της απόφασής της 58/2005 ήταν ανεπίτρεπτη».

τίτλο «Κάμερες Παντού». Γράφει στο άρθρο αυτό: «Με βάση δύο αρχές, της “αναγκαιότητας” και της “αναλογικότητας”, παίρνει αποφάσεις και η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων – που (ευτυχώς) λειτουργεί στη χώρα μας... και προσπαθεί να μας προστατεύσει από τις αυθαιρεσίες της [κυβέρνησης] (όταν έχει τα μέσα), ή ακόμη και να “καθοδηγήσει” την ελληνική κοινωνία όταν πρέπει να συμβαδίσει με τις σύγχρονες αρχές πολιτισμού και δικαίου (βλ. ταυτότητες). Κατά περίπτωση κρίνεται η αναγκαιότητα κάθε μέτρου, αλλά και το πόσο είναι “αναλογικό” με την ανάγκη ασφάλειας που εκφράζεται. Έτσι λοιπόν, για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων κρίθηκε “εύλογο” το αίτημα για τοποθέτηση 995 καμερών με σκοπό την παρακολούθηση στις Ολυμπιακές εγκαταστάσεις, ενώ προστέθηκαν και άλλες 293 στους οδικούς άξονες...». Αυτά τότε. Τώρα... Στις 4 Οκτωβρίου, που έληξε η άδεια λειτουργίας των καμερών, το υπουργείο Δημόσιας Τάξης ζήτησε να διατηρήσει τις κάμερες που είχαν εγκατασταθεί, προβάλλοντας αρχικά το επιχείρημα ότι “οι κάμερες πρέπει να αξιοποιηθούν και μετά τους αγώνες αφού τις πληρώσαμε, και μάλιστα ακριβά”»!

Επίσης, υπάρχει και το επιχείρημα ότι οι κάμερες είναι για την ασφάλειά μας. Ως απάντηση σε αυτό θα παραθέσω άρθρο δημοσιογράφου που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Καθημερινή. Το άρθρο της δημοσιογράφου Τασούλας Καραϊσκάκη έχει τίτλο, «Κάμερες μόνο για τους πολίτες».

Οι Αρχές μας παρακολουθούν. Αλλά οι ίδιες είναι υπεράνω ελέγχου. Δύο πρόσφατα περιστατικά στο κέντρο της Αθήνας ξεγυμνώνουν με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο το ανεξέλεγκτο και τη διγλωσσία της εξουσίας. Την απουσία αιδούς και δικαιοσύνης (κράτος δικαίου σημαίνει υποταγή κάθε εξουσίας στον νόμο, σε όλα τα επίπεδα της ιεραρχίας). Το δίκιο του ισχυ-

Από ενημερωτικό έντυπο της ομάδας Virus.

ροτέρου. Την κολοβή ελληνική δημοκρατία των δύο μέτρων και δύο σταθμών. Η κάμερα δεν μπορεί να στραφεί στον εντολέα και τον χειριστή της. Είναι παράταιρο, ανήκουστο, εγκληματικό!

Νεαρός διαφημιστής καταγράφει με το κινητό του την αυτοκινητοπομπή του υπουργού ΠΕΧΩΔΕ κ. Γ. Σουφλιά να κινείται (παρανόμως) σε λεωφορειολωρίδα. Ο νεαρός συλλαμβάνεται από την αστυνομία και αργότερα αφήνεται ελεύθερος, αφού πρώτα δέχεται να σβήσει την εικόνα που κατέγραψε. Την ίδια τύχη είχε, δύο μέρες νωρίτερα, άλλος πολίτης, πολιτικός μηχανικός, που, μάρτυρας σύλληψης μετανάστη μικροπωλητή με... ποδοπατήματα, καταγράφει με κάμερα την άσκοπη χρήση βίας. Συλλαμβάνεται, κρατείται ώρες και αφήνεται ελεύθερος αφού δέχεται να σβήσει τις σκηνές από τη μηχανή του.

Σε μια εποχή που, με εισαγγελική εντολή και σε αντίθεση με την Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, οι κάμερες στους δρόμους καταγράφουν αδιακρίτως όλες τις κινήσεις των πολιτών, με το επιχείρημα ότι αυτό μπορεί να οδηγήσει στην αποκάλυψη αξιόποινων πράξεων σε μια στιγμή (με αφορμή την υπόθεση Ζαχόπουλου) που η κυβέρνηση διατυπώνει με έμφαση τη θέση ότι κάθε οπτικό υλικό που πιθανώς καταγράφει παράνομες πράξεις θα πρέπει να παραδίδεται στη δικαιοσύνη, αποδεικνύεται περίτρανα ότι αποδεικτικό υλικό για παράνομες ενέργειες κρατικών λειτουργιών και οργάνων της τάξης δεν είναι επιθυμητό.

Επιθυμητό είναι να μην αποκαλυφθεί η αυθαιρεσία, η ατάσθαλη συμπεριφορά, να μην αφυπνιστεί το «κοπάδι», να παραμείνει ανεκτικό στις αθλιότητες, προσκολλημένο στην αντίληψη του αναπότρεπτου, μες στην ψευδαίσθηση ότι η διαχείριση των υποθέσεων που το αφορούν είναι δικαιοδοσία μιας ανεξέλεγκτης αρχής.

Στις 25 Σεπτεμβρίου 2007 ο υπ. Εσωτερικών κ. Πρ. Παυλόπουλος σε εγκύκλιό του προς τις υπηρεσίες έλεγε: «Η χρησιμοποίηση λεωφορειολωρίδων από κρατικά υπηρεσιακά αυτοκίνητα (μελών του υπουργικού συμβουλίου, υφυπουργών, γ.γ., κ.λπ.) εκτός του ότι είναι παράνομη, δημιουργεί δυσμενή σχόλια σε βάρος των κρατικών λειτουργιών και των οργάνων της Τροχαίας, που ανέχονται την παράβαση... Κάθε παράβαση, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης λεωφορειολωρίδων, θα ελέγχεται και θα τιμωρείται...». Η Δημοκρατία και η Δικαιοσύνη δεν τιμώνται στα υπουργικά γραφεία. Σφυρηλατούνται στις σχέσεις κράτους και πολίτη, στη λειτουργία των θεσμών. Λοιπόν, θα στείλει ο τροχονόμος κλήση στον κ. Σουφλιά;

Να σημειωθεί ότι η εν λόγω εφημερίδα θεωρείται φίλια προσκείμενη στη Νέα Δημοκρατία, καθώς και στο περιβάλλον του τωρινού πρωθυπουργού. Παρ' όλα αυτά, τα προφανή βλέπετε...

Κι έτσι, όμως, υπάρχουν άνθρωποι που σου λένε: τι σε ενοχλούν οι κάμερες αν είσαι νόμιμος; Θα τολμούσα να απαντήσω στην ίδια τους τη λογική ότι, τότε να έχει ο καθένας μας τον προσωπικό του ασφαλίτη που θα τον ακολουθεί παντού, αφού θα είμαστε νόμιμοι! Θα το τολμούσα, αν δεν φοβόμουν ότι θα γινόταν αποδεκτή με ευχαρίστηση μια τέτοια προοπτική από *ορισμένους!* Η πραγματικότητα είναι πως διακυβεύονται πολλά σε σχέση με αυτό το θέμα. Διακυβεύεται το δικαίωμα της ελεύθερης συνάθροισης χωρίς να με παρακολουθούν. Διακυβεύεται η ελευθερία μου να πηγαίνω όπου θέλω και να δραστηριοποιούμαι κοινωνικά και πολιτικά χωρίς να πρέπει να απολογηθώ γ' αυτό. Το ίδιο το τεκμήριο της αθωότητας διακυβεύεται: αν με παρακολουθούν μην τυχόν και διατελέσω κάτι παράνομο, δεν με θεωρούν αθώα μέχρι αποδείξεως του εναντίου, αλλά ύποπτη μέχρι αποδείξεως ότι δεν είμαι εγώ η ένοχη. Χάνεται έτσι μια βασική κατάκτηση του φιλελεύθερου νομικού μας πολιτισμού. Και, το κυριότερο, κάθε ελευθερία και δικαίωμα που θίγεται προετοιμάζει το έδαφος για το επόμενο δικαίωμα που θα καταργηθεί. Κι αν στην αρχή φαίνεται αθώο, σιγά-σιγά, χωρίς να το καταλάβουμε θα βρεθούμε χωρίς καμία από τις εγγυήσεις δικαίου που θεωρούσαμε δεδομένες.

Άλλωστε, το **άρθρο 25 §2** του Συντάγματος ορίζει: «Η αναγνώριση και η προστασία των θεμελιωδών και *απαράγραπτων* δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγμάτωση της κοινωνικής προόδου μέσα σε ελευθερία και δικαιοσύνη». Ελευθερία και Δικαιοσύνη. Το ίδιο το Σύνταγμα ορίζει ως πλαίσιο πραγμάτωσης των θεσπισμάτων του την Ελευθερία και τη Δικαιοσύνη. Όχι την Ασφάλεια. Το ίδιο το Σύνταγμα γνωρίζει πόσο έωλο είναι το δίλλημα Ελευθερίας και Ασφάλειας.

Και για να τελειώνουμε με αυτό το θέμα, όπως είπε και ο παραιτηθείς πρόεδρος της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, και όπως υπογορεύει η απλή λογική (αυτή που κοντεύει να χαθεί πλέον), οι κάμερες δεν στρέφονται κατά των κουκουλοφόρων. Όχι (μόνο) επειδή αυτοί δεν τους είναι άγνωστοι. Κυρίως, όπως υποστηρίζει, επειδή *η κάμερα δεν μπορεί να δει πίσω από την κουκούλα!* Έτσι απλά. **Κλείνει η Παρένθεση]**

- Ρε Νέλλη, για πες μου, με ρωτά ο Βαγγέλης τις προάλλες. Για ποιο λόγο υπάρχουν οι κάμερες διαχείρισης της κυκλοφορίας;
- Τι εννοείς, ρωτώ για να συνεχίσει στην ουσία: προφανώς κάτι άλλο ήθελε να πει.
- Να, ένας φίλος μου ήταν με μηχανάκι στο Δαχτυλίδι της Κηφισίας. Κάποιος τον χτύπησε με το αυτοκίνητό του και μετά τον παράτησε κι έφυγε. Όταν πήγε ο φίλος μου στην τροχαία και ζήτησε να βρουνε τον δράστη από τις κάμερες, που είναι τίγκα σε εκείνο το σημείο, του είπαν ότι δεν γίνεται, χωρίς να του εξηγήσουν τίποτα παραπέρα. Για ποιους λοιπόν τις έχουν τις

κάμερες, αφού δεν τις χρησιμοποιούν για την ασφάλειά μας;

Νομίζω πως στο ερώτημα του Βαγγέλη μπορούμε να απαντήσουμε όλοι πλέον.

- **Άρθρο 13:** «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» (§1) «Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται» (§2, εδάφιο γ'). Εδώ δεν χρειάζεται να πούμε και πολλά: και μάλιστα δεν θα αναφερθώ και στο ότι, για παράδειγμα, οι περισσότερες επίσημες αργίες του κράτους είναι θρησκευτικές. Διότι αυτό μπορούμε ίσως να το θεωρήσουμε ως σεβασμό στο θρήσκευμα της πλειονότητας. Θα αναφερθώ στο πιο καθαρό παράδειγμα θρησκευτικού προσηλυτισμού. Αυτού που γίνεται στα μικρά παιδιά.

Στα σχολεία κάθε πρωί γίνεται η προσευχή⁵¹, και στις αίθουσες διδασκαλίας υπάρχει η εικόνα του Χριστού πάνω απ' τον πίνακα. Σε μερικά σχολεία, οι καθηγητές επιπλήττουν τους μαθητές που αργούν το πρωί για την προσευχή κι ας είναι στην ώρα τους για το μάθημα. Στο δικό μου σχολείο ο λυκειάρχης κάποια στιγμή είχε τη φαινή ιδέα να κλείνει την πόρτα λίγο πριν την προσευχή ώστε να παίρνουν απουσία όσοι δεν έρχονταν να προσευχηθούν. Είναι ο ίδιος λυκειάρχης που έστειλε μια κοπέλα σπίτι της, τη Ρίτσα, επειδή είχε πολύ φουντωτό μαλλί και τσάντα χακί ζωγραφισμένη με μαρκαδόρο στα αγαπημένα της συγκροτήματα. Τίποτα δεν είναι τυχαίο άλλωστε.

Η ανιψιά της Κατερίνας, η Αγγελική, μαθήτρια γυμνασίου, ήρθε στις 29 Ιανουαρίου (η χρονιά δεν έχει σημασία, το συμβάν επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο) κατσουφιασμένη:

- Αύριο πρέπει να ξυπνήσω νωρίς πάλι..., παραπονιέται.
- Γιατί; απορεί ο αδελφός της ο Κωνσταντίνος που πηγαίνει στο δημοτικό. Αφού δεν έχουμε σχολείο αύριο!
- Γιατί δεν έχετε σχολείο; απορώ εγώ με τη σειρά μου εκτός κλίματος όπως φαίνεται.
- Γιατί είναι των Τριών Ιεραρχών! απαντούν και οι δύο.
- Και εσύ γιατί θα πας στο σχολείο; ρωτάει η Κατερίνα την ανιψιά της.
- Γιατί κληρώθηκε το τμήμα μου κι ένα ακόμη για να πάμε στην εκκλησία, λέει η Αγγελικούλα και δυσανασχετεί όσο δεν πάει άλλο.
- Μην πας άμα δεν θέλεις. Δεν είναι υποχρεωτικό! λέω το αυτονόητο περισσότερο για να δω ποια θα είναι η απάντηση.
- Αν δεν πάω στην εκκλησία θα πάρω επτά απουσίες!

51. Ναι, γίνεται ακόμη και σήμερα. Στα ιδιωτικά μάλιστα γίνεται μέσα στην τάξη, ενώ στα δημόσια προσεύχονται όλοι μαζί στο προαύλιο.

Προσέξτε και μια λεπτομέρεια της κουβέντας, που είναι γενικότερου ενδιαφέροντος:

- Τι εννοείς θα πάρεις απουσίες; Δεν μπορεί να είναι υποχρεωτικός ο εκκλησιασμός. Ποιος σας το είπε αυτό;
- Δεν το είπε κανείς συγκεκριμένα. Όλοι το ξέρουν!

Η απουσία δεν ξέρουμε αν είναι σίγουρη. Ο φόβος της όμως είναι. Κι αυτό είναι το πιο σημαντικό!

Σε αυτές τις περιπτώσεις ο προσηλυτισμός δεν γίνεται από την εκκλησία και απλώς το ελληνικό κράτος τον ανέχεται ή τον σιγοντάρει. Γίνεται κατευθείαν από το ελληνικό κράτος για λογαριασμό της εκκλησίας.

Η Αγγελική πήγε στο δωμάτιό της και μετά από δέκα λεπτά ήρθε αποφασισμένη και δήλωσε:

- Εγώ δεν θα πάω. Κι αν μου βάλουν απουσίες, θα πω στη μαμά μου να πει ότι ήμουν άρρωστη και να τις δικαιολογήσει!

• **Άρθρο 24** (περί προστασίας των δασών): «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. [...] Η σύνταξη δασολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους...» (§ 1): «...Η σύνταξη εθνικού κτηματολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους» (§ 2). Αυτά ορίζει το Σύνταγμα. Για να μην μπορεί κανένας πολίτης να ελπίζει στην καταπάτηση και στα αυθαίρετα. Το Σύνταγμα και οι νόμοι υπάρχουν ακριβώς επειδή γνωρίζει ο νομοθέτης ότι, άνθρωποι είμαστε και κανείς μας τέλειος· ο καθένας έχει βρεθεί έστω και μια φορά στη ζωή του στον πειρασμό να παρανομήσει επειδή έτσι τον εξυπηρετεί. Γι' αυτό έχουμε συμφωνήσει όλοι στην ύπαρξη κανόνων: (και) για να αυτοπεριοριζόμαστε.

Δεν χρειάζεται να επιχειρηματολογήσουμε σχετικά με το αν παραβιάζεται το συγκεκριμένο άρθρο του Συντάγματος μιας και, με αρκετά επεξηγηματικό τρόπο, το αναλύσαμε με αφορμή τις πυρκαγιές, αποδεικνύοντας ότι αυτό όχι απλώς συμβαίνει, αλλά συμβαίνει συστηματικά και... με ενδεχόμενο δόλο! Κάποιες διευκρινίσεις μόνο χρειάζονται.

Τα ερωτήματα που ολοένα και πληθαίνουν, δίνουν από μόνα τους τις απαντήσεις. Ποιοι δεν ολοκληρώνουν το κτηματολόγιο, ενώ η χώρα μας έχει πάρει χρήματα γι' αυτό από την Ε.Ε.; Γιατί δεν αναζητήθηκαν ποτέ οι ευθύνες για το σκάνδαλο με το Κτηματολόγιο (η Ελλάδα πήρε το σχετικό κονδύλι από την Ε.Ε. και ποτέ δεν το ολοκλήρωσε); Γιατί δεν δημιουργείται το δασολόγιο; Μήπως για να ελπίζει ο κάθε πολίτης ότι με την επόμενη πυρκαγιά θα αποκτήσει εξοχικό στο βουνό; Ξέροντας ότι όλα τα αυθαίρετα νομιμοποιούνται στην Ελλάδα από όλες τις κυβερνήσεις εδώ και δεκαετίες; Όπως

και να 'χει, υποτίθεται πως το κράτος, η συντεταγμένη πολιτεία, υφίσταται ώστε να μην μπορούν να ικανοποιούνται οι ορέξεις του κάθε ατόμου που, ως εγωιστικό υποκείμενο, επιθυμεί να κυριαρχεί και να επιβάλλει τις επιθυμίες και ορμές του. Η κοινωνία θέτει κανόνες ώστε να ελέγχονται αυτές οι ορμές και να μπορούμε να ζήσουμε ως ομάδα. Διαφορετικά η ομάδα διαλύεται και ο καθένας φροντίζει «για την πάρτη του». «Είναι υποχρέωση του Κράτους», λέει το Σύνταγμα.

Το επιχείρημα που προβάλλεται από την παρούσα κυβέρνηση, και έχει προβληθεί και από την προηγούμενη⁵², ότι δηλαδή «και οι άλλοι τα ίδια κάνανε» και συνεπώς «δεν φταίμε εμείς» έχει δύο βασικά σφάλματα. Το πρώτο είναι λογικό σφάλμα: η συνεπαγωγή είναι λανθασμένη. Δηλαδή, η φράση «και οι άλλοι τα ίδια κάνανε» δεν έχει ως λογική συνέπεια το «δεν φταίμε εμείς», όπως διατείνονται οι εμπλεκόμενοι στη διακυβέρνηση της Ελλάδας από το 1994 και μετά, αλλά το «δεν φταίμε μόνο εμείς». Δηλαδή δεν απαλλάσσει από την ευθύνη. Απλώς τη μοιράζει σε περισσότερα άτομα. Δηλαδή, η φράση κανονικά σημαίνει «φταίμε και εμείς»! Στην πραγματικότητα, αντί για άλλοθι, όπως χρησιμοποιείται, είναι ομολογία ενοχής. Τώρα, το ότι ο ένοχος θέλει να νομίζει πως απαλλάσσεται από την ενοχή επειδή υπάρχουν και άλλοι ένοχοι είναι άλλο θέμα. Είναι η προβολή ενός ψευδο-επιχειρήματος που, επειδή κανείς από αυτούς που έχουν χρέος να το καταρρίψουν δεν το κάνει (δημοσιογράφοι, διανοούμενοι, κ.λπ.), υπερισχύει ως λογική συνεπαγωγή. Συνεπώς, τα συγκεκριμένα πρόσωπα που έχουν αναλάβει την αντίστοιχη ευθύνη μέσω των υπουργείων τους, καθώς και οι πολιτικοί τους προϊστάμενοι, έχουν ακέραιη την ευθύνη για τη μη εκπλήρωση της συμβατικής τους υποχρέωσης (δημιουργίας δασολογίου, προστασίας των δασών, κ.λπ.), όπως αυτή απορρέει από το Σύνταγμα.

Το δεύτερο σφάλμα είναι δεοντολογικό, και εμπίπτει σε παραβίαση άλλου Συνταγματικού κανόνα. Δηλαδή: το παραπάνω ψευδοεπιχείρημα αποτελεί άμεσο χλευασμό της νοημοσύνης των πολιτών, κοροϊδία των θεσμών και προσβολή του Συντάγματος και του Κράτους. «Καλά, μας κοροϊδεύουνε;», ή «για ηλίθιους μας περνάνε;», είναι οι πιο ήπιες εκφράσεις που έχουν ακουστεί από τη συντριπτική, ως και απόλυτη, πλειονότητα των πολιτών. Κατά συνέπεια, πρόκειται για μια φράση που θίγει άμεσα τόσο τη ζωή (λόγω της ζωτικότητας του δάσους) όσο και, κυρίως, την αξιοπρέπεια των Ελλήνων πολιτών. Και, εδώ έχουμε την παραβίαση του άρθρου 2 §I του Συντάγμα-

52. Η περίσσια αστειότητα της προηγούμενης κυβέρνησης, του ΠΑ.ΣΟ.Κ., συνίσταται στο ότι επικαλούνταν για τις όποιες παραλείψεις της την τριετία κυβέρνησης του Κων. Μητσοτάκη, παρόλο που αυτό ήταν ένα διάλειμμα στα 20 χρόνια κυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Χωρίς αιδω...

τος που ορίζει ότι «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας». Την πρωταρχική: το άρθρο 2 αποτελεί μια από τις σημαντικότερες διατάξεις καθώς συμπεριλαμβάνεται στις μη αναθεωρητέες του Συντάγματος. Και παραβιάζεται όταν οι κυβερνώντες προσπαθούν να δικαιολογήσουν γιατί... παραβιάζουν το άρθρο 24 – 25, 9... (13, 41, ο αριθμός δεν έχει σημασία)! Ταυτόχρονα, βέβαια, η παραπάνω φράση-ψευδοεπιχείρημα παραβιάζει και το **άρθρο 26 §1** του Συντάγματος: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους».

Μάλιστα, η παρούσα κυβέρνηση, που δεν θέλει να προασπίσει το συγκεκριμένο άρθρο (24) του Συντάγματος, επιθυμεί τώρα και να το αλλάξει! Έτσι είναι το μοντέλο: πρώτα απαξίωση, και μετά κατάργηση (πρώτα ουσιαστική και μετά τυπική).

* * *

Τα άρθρα του Συντάγματος που ανέφερα ως τώρα, ξεκινώντας αριθμητικά και όχι αξιολογικά, αποτελούν την κατηγορία των Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, δηλαδή αναφέρονται στα δικαιώματα των πολιτών και στις αντίστοιχες υποχρεώσεις του κράτους απέναντί τους. Στη συνέχεια ακολουθούν τα άρθρα που αφορούν την Οργάνωση και τις Λειτουργίες της Πολιτείας. Οι σημαντικότερες και πιο συνηθισμένες είναι οι εξής:

- **Άρθρα 53 §1 και 41 §2:** «Οι βουλευτές εκλέγονται για τέσσερα συνεχή έτη που αρχίζουν από τη μέρα των γενικών εκλογών» (αρ. 53 §1). Επίσης, μπορεί να γίνει διάλυση της Βουλής και διενέργεια πρόωρων εκλογών μόνο σε περίπτωση «εθνικού θέματος εξαιρετικής σημασίας» (αρ. 41 §2). Το παράδειγμα της προσβολής των δύο αυτών άρθρων του Συντάγματος από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007, το έχουμε δει σε προηγούμενο κεφάλαιο. Όπως επίσης και το ότι αυτή η τακτική είναι αποδεκτή και προωθείται, τόσο, από την πλειονότητα των διαμορφωτών κοινής γνώμης που μιλούν για εκλογές σχεδόν από την επομένη κάθε εκλογικής διαδικασίας, όσο και από την πλειονότητα του πολιτικού κόσμου που εφαρμόζει την τακτική των πρόωρων εκλογών εδώ και δεκαετίες. Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε ότι, από τη μεταπολίτευση και μετά, από τις 12 εκλογικές διαδικασίες που έχουν πραγματοποιηθεί, μόνο οι 3 δεν έχουν γίνει με πρόωρες εκλογές (ποσοστό 25%)⁵³!

53. Κανονικά έγιναν οι εκλογές το 1981, το 1989 και το 2004. Ως κανονικές εκλαμβάνω

Οι υπουργοί του κ. Καραμανλή απαντούσαν, ερωτώμενοι σχετικώς από δημοσιογράφους –που νομιμοποιούσαν με την ερώτησή τους το ενδεχόμενο πρόωρων εκλογών– ότι «είναι στην απόλυτη ευχέρεια του πρωθυπουργού πότε θα ασκήσει το δικαίωμά του να προκηρύξει πρόωρες εκλογές». Το ίδιο έχω ακούσει και από «σοβαρούς» αναλυτές.

Δικαίωμά του; Και να σκεφτεί κανείς ότι οι περισσότεροι είναι και νομικοί! Και δεν γνωρίζουν, ή κάνουν πως δεν γνωρίζουν, ότι η εκλογική διαδικασία δεν είναι, και δεν μπορεί να είναι ποτέ, δικαίωμα ενός *προσώπου*. Διαφορετικά, θα είχαμε έναν άρχοντα, έναν Βασιλιά. Σε αυτή την περίπτωση δεν θα χρειαζόντουσαν εκλογές!

Φυσικά, η κυβέρνηση έχει αντίθετη άποψη. Στο έγγραφο που παραθέτω (βλ. πίσω σελίδα) φαίνεται ότι η γενική γραμματεία της κυβέρνησης αρνήθηκε να κοινοποιήσει σε ενδιαφερόμενο πολίτη την απόφαση του υπουργικού συμβουλίου με βάση την οποία αποφασίστηκαν οι πρόωρες εκλογές 2007. Είναι απόρρητο έγγραφο, ήταν η αιτιολογία! Δεν αφορά τον πολίτη. Κι ας είναι οι εκλογές η μόνη στιγμή όπου ερωτάται ο πολίτης. Η γραμματεία του Προέδρου της Δημοκρατίας, όμως, είχε την αντίθετη άποψη και κοινοποίησε στον πολίτη αυτόν την απόφαση του υπουργικού συμβουλίου· είναι αυτή που έχουμε ήδη παραθέσει στο έκτο κεφάλαιο.

Ας βάλουμε όμως τα πράγματα στη θέση τους. Οι εκλογές είναι δικαίωμα των πολιτών. Υποχρέωση της κυβέρνησης και του πρωθυπουργού είναι να διασφαλίζουν ότι αυτές θα γίνουν σύμφωνα με τον νόμο και το Σύνταγμα. Το Σύνταγμα ορίζει επακριβώς ότι η θητεία της Βουλής διαρκεί για τέσσερα χρόνια. Ο μόνος λόγος για τον οποίον προβλέπει τις πρόωρες εκλογές είναι, ακριβώς, για να αντιμετωπιστεί ένα έκτακτο γεγονός. Ο μόνος. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, δηλαδή, και για κάτι επείγον και απρόβλεπτο. Το Σύνταγμα θεσπίζει κάτι τέτοιο ώστε να μην αιφνιδιάζονται οι πολίτες, να μπορούν να προετοιμαστούν οι ενδιαφερόμενοι που θέλουν να συμμετάσχουν σε αυτές με οποιονδήποτε τρόπο, και να μην μπορούν οι κυβερνώντες να εκμεταλλευτούν το προβάδισμα που τους δίνει η θέση τους στην κυβέρνηση ώστε να δρομολογήσουν τις εκλογές σύμφωνα με τα συμφέροντά τους (με κριτήριο «αν έχουν προβάδισμα» κ.ο.κ.). Το Σύνταγμα μεριμνά, δηλαδή, ώστε να αποφευχθεί ακριβώς αυτό που συνέβη στις τελευταίες εκλογές, και είχε συμβεί

όσες έγιναν έστω και με απόκλιση ενός μήνα. Οι εκλογές που έχουν γίνει κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης είναι οι εξής: Νοέμβριος 1974, Νοέμβριος 1977, Οκτώβριος 1981, Ιούνιος 1985, Ιούνιος 1989, Νοέμβριος 1989, Απρίλιος 1990, Οκτώβριος 1993, Σεπτέμβριος 1996, Απρίλιος 2000, Μάρτιος 2004, και Σεπτέμβριος 2007.

ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ
ΙΔΙΑΙΤΕΡΟ ΓΡΑΦΕΙΟ

Προς:

κ. [Redacted]

Αθήνα

Αθήνα, 5 Σεπτεμβρίου 2007

Αρ. Πρωτ.: 2517

Σε απάντηση σχετικού προφορικού αιτήματός σας περί χορήγησης της υπ' αριθμ. 11/2007 πράξης του Υπουργικού Συμβουλίου της γνωρίζουμε τα εξής:

Σύμφωνα με την άποψη του Νομικού Γραφείου της Γενικής Γραμματείας της Κυβέρνησης, η πράξη αυτή, η οποία υπογράφεται από όλα τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου και διατυπώνει, ύστερα από την ομόφωνη αποδοχή της σχετικής εισήγησης του Πρωθυπουργού, την πρόταση της Κυβέρνησης προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για την ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπιστούν εξαιρετικής σημασίας εθνικά θέματα, είναι απόρρητη, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 8 και 9 του Κώδικα Νομοθεσίας για την Κυβέρνηση και τα Κυβερνητικά όργανα, που κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του π.δ. 63/2005 (ΦΕΚ Α 98). Επομένως η χορήγησή της δεν είναι δυνατή, δεδομένου μάλιστα ότι σύμφωνα με τις ανωτέρω διατάξεις η διαφύλαξη του απορρήτου αποτελεί υπηρεσιακή υποχρέωση όλου του προσωπικού της Γενικής Γραμματείας της Κυβέρνησης.

Επιπροσθέτως, η πράξη αυτή ανάγεται, λόγω του περιεχομένου της, στη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας και συνιστά κυβερνητική πράξη (ΣΙΕ 3331/2005 κ.α.), η οποία δεν εμπίπτει στην έννοια «διοικητικά έγγραφα» του άρθρου 5 του ν. 2690/1999 «Κύρωση του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α 45), των οποίων έχει δικαίωμα, καταρχήν, να λαμβάνει γνώση κάθε πρόσωπο με εύλογο ενδιαφέρον.

Ο Προϊστάμενος του Ιδιαίτερου Γραφείου

Δημήτρης Λειβαδέας

και στις προηγούμενες – όταν ο κ. Σημίτης έδωσε με συνοπτικές διαδικασίες το... χρίσμα στον Γιώργο Παπανδρέου και προκήρυξε πρόωρες εκλογές, μήπως και προλάβει την πανωλεθρία. Το Σύνταγμα είχε προβλέψει και γι' αυτό θέσπισε αυτά τα δύο άρθρα. Αλλά, δεν έγινε σεβαστό. Βέβαια, και το Σύνταγμα δεν προέβλεπε τον έλεγχο σε περίπτωση παραβίασής του...

Ας μην νομίζει κανείς, βέβαια, πως η Ελλάδα παρουσιάζει κάποια πρωτοτυπία σε αυτά τα ζητήματα. Για παράδειγμα, σχολιαστής διεθνών ειδήσεων ανέφερε τον Οκτώβρη του 2007 ότι ο πρωθυπουργός της Βρετανίας κ. Μπράουν (Gordon Brown) δεν θα προχωρήσει σε πρόωρες εκλογές, όπως φημολογούνταν, επειδή η διαφορά του με το αντίπαλο κόμμα είχε μικρύνει σύμφωνα με τις δημοσκοπήσεις. Παρεμπιπτόντως, και ο ίδιος ο κ. Μπράουν πήρε ουσιαστικά το χρίσμα από τον προκάτοχό του Τόνι Μπλερ: ήταν ήδη η προτίμηση των Η.Π.Α., οι εξελίξεις είχαν δρομολογηθεί προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά και τα άρθρα των δημοσιογράφων είχαν προετοιμάσει τον κόσμο σχετικά. Απλώς, το έκαναν λίγο πιο κομπιά από τους... σοσιαλιστές συναδέλφους τους στην Ελλάδα. Ο σφετερισμός των δικαιωμάτων χάριν της διατήρησης των προσώπων στην εξουσία δεν είναι ελληνικό φαινόμενο, αλλά διεθνές και διαχρονικό. Είναι ιδίον της εξουσίας.

Ακριβώς γι' αυτό θα έπρεπε, ενδεχομένως, να αποκλείεται από τη συμμετοχή στις εκλογές το κόμμα-κυβέρνηση που κήρυξε πρόωρες εκλογές. Και για να μην σφετερίζεται η εκάστοτε κυβέρνηση τη συνταγματική νομιμότητα, αλλά και για λόγους ουσίας: εσύ που ανέλαβες την ευθύνη της διακυβέρνησης της χώρας για τέσσερα χρόνια αλλά δεν μπορείς να αντεπεξέλθεις, να μην έχεις δικαίωμα επαναδικδίκησης αυτού που παράτησες. Αν, όμως, λέμε αν, υπάρχει πράγματι εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας που πρέπει να αντιμετωπιστεί; Εύλογο το ερώτημα, αλλά η πολιτική πραγματικότητα στη δεδομένη χρονική συγκυρία υποδεικνύει πως προέχει να αντιμετωπιστεί ο σφετερισμός της εξουσίας και η παραβίαση του Συντάγματος. Συνεπώς, ας «αδικηθεί» σε μια τέτοια εξαιρετική περίπτωση κάποια εξουσία. Δεν είναι αυτό το σημαντικό. Άλλωστε, υπάρχει και η λύση, και αίτημα, της διαρκούς συμμετοχής των πολιτών στις (σημαντικές τουλάχιστον) αποφάσεις.

Τέλος, να επισημάνουμε πως, όπως πίσω από καθετί που συμβαίνει υπάρχει μια παλιά ιστορία ή νοοτροπία, έτσι και εδώ. Θέλω να πω πως, και πριν τη Δικτατορία των Συνταγματαρχών, η πρακτική των πολιτικών της Ελλάδας ήταν ακριβώς αυτή: εκλογές όποτε και όπως αυτοί επιθυμούν, με φτιαχτούς εκλογικούς νόμους και στημένες διαδικασίες. Συνεπώς, οι σημερινοί μας πολιτικοί, που είναι είτε οι ίδιοι είτε οι απόγονοι εκείνων σε αυτή την κληρονομική δημοκρατία του κοινοβουλευτισμού, εφαρμόζουν αυτό που ξέρουν και έχουν μάθει καλύτερα απ' όλα: εκλογές για ίδιο όφελος και όχι για τον λαό. Αλλά και στην ελληνική νοοτροπία έχει περάσει ακριβώς αυτό,

υποστηριζόμενο βέβαια σταθερά από τους δημοσιογράφους/παρουσιαστές-διαμορφωτές γνώμης.

Είναι όμως και η κοινωνική νοοτροπία τέτοια που προκαλεί αυτά τα φαινόμενα. Για παράδειγμα, η επιθυμία της πρωτιάς σε κάθε τομέα, η αντιμετώπιση των δημοσίων θέσεων ως αξιωμάτων, και η προσωποκεντρική στροφή της πολιτικής συνάδουν απόλυτα με τη θεώρηση του κάθε πρωθυπουργού ως του απόλυτου αρχηγού. Κι ας μην έχουμε Βασιλεία! Και η νοοτροπία αυτή έχει ως αποτέλεσμα την παραβίαση του ακόλουθου συνταγματικού κανόνα:

- **Άρθρο 60 §1:** «Οι βουλευτές έχουν απεριόριστο το δικαίωμα της γνώμης και ψήφου κατά συνείδηση». Έτσι, η γραμμή «κομματικής πειθαρχίας» που επιβάλλεται στους βουλευτές των κομμάτων όταν επίκειται η ψήφιση κρίσιμων νομοσχεδίων (για το οποία έχουν εκφραστεί αντιρρήσεις), αλλά και οι διαγραφές για παρόμοιους λόγους από το κόμμα, παραβιάζουν ακριβώς την ελευθερία της γνώμης του βουλευτή. Αυτής που θεσπίζεται με το παρόν άρθρο του Συντάγματος.

Οι, ουκ ολίγοι, βουλευτές, υπουργοί και πρωθυπουργοί που υπερασπίζονται την «κομματική γραμμή» και την πρωτοκαθεδρία του πρωθυπουργού έναντι όλων, προφανώς ξεχνούν(;) ότι σε μια δημοκρατία δεν υφίσταται ανώτατος και αδιαμφισβήτητος Άρχων. Ξεχνούν επίσης ότι ο πρωθυπουργός δεν είναι παρά ο προϊστάμενος του Υπουργικού Συμβουλίου και δεσμεύεται και αυτός από τους ίδιους κανόνες όπως όλοι. Πώς λοιπόν θα υπερασπιστούν τη δημοκρατία αυτοί που την αγνοούν; Βέβαια, η αμνησία/άγνοια είναι επιλεκτική. Όπως, για παράδειγμα, όταν καλείται ο πρωθυπουργός να απολογηθεί για τις πράξεις των υπουργών που ο ίδιος επέλεξε, και ξαφνικά θυμάται ότι ο καθένας είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του!

- **Άρθρο 68 §2:** «Η Βουλή συνιστά από τα μέλη της εξεταστικές επιτροπές, με απόφαση της που λαμβάνεται με πλειοψηφία των δύο πέμπτων του συνόλου των βουλευτών, ύστερα από πρόταση του ενός πέμπτου του όλου αριθμού των βουλευτών». Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι το Σύνταγμα δίνει το δικαίωμα στην αντιπολίτευση να ζητήσει να συσταθεί εξεταστική επιτροπή προκειμένου να ελεγχθούν τα πεπραγμένα της κυβέρνησης, μεταξύ άλλων. Και είναι δικαίωμα αυτό της αντιπολίτευσης, σε ένα σύστημα κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, ώστε να μπορεί η εξουσία να ελέγχεται για τη νομιμότητα των ενεργειών της ανά πάσα στιγμή, εφόσον συμπληρωθεί ο αναγκαίος αριθμός μελών της μειοψηφίας (τα δύο πέμπτα).

Τι εφαρμόζεται; Οποτεδήποτε ζητείται η σύσταση εξεταστικής επιτροπής από την (όποια) αντιπολίτευση, η πρόταση απορρίπτεται με το επιχείρημα ότι κάτι τέτοιο θα παρεμπόδιζε το έργο της δικαιοσύνης! Φυσικά, αυτό

είναι ένα πολιτικό επιχείρημα· το προπέτασμα καπνού. Το νομικό επιχείρημα, που μας ενδιαφέρει περισσότερο, βρίσκεται στη διάταξη του Κανονισμού της Βουλής που προβλέπει ακριβώς το αντίθετο: δηλαδή, ότι ο έλεγχος της Βουλής θα γίνεται μόνο όταν η πλειοψηφία το θελήσει! Για του λόγου το αληθές, στο άρθρο 144 του Κανονισμού της Βουλής αναφέρεται ότι: «Η πρόταση για τη σύσταση της εξεταστικής επιτροπής πρέπει να υπογράφεται από το ένα πέμπτο (1/5) του όλου αριθμού των Βουλευτών... (άρθρο 144 §2). Η απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής για τη σύσταση της κατά το άρθρο 68 παρ. 2 εδ. α' του Συντάγματος εξεταστικής επιτροπής λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων, η οποία δεν μπορεί να είναι κατώτερη από τα δύο πέμπτα (2/5) του όλου αριθμού των Βουλευτών» (§5).

Έτσι, έχοντας μετατρέψει την απόφαση με τα 2/5 του αριθμού σε απόφαση με όχι λιγότερους από τα 2/5, ο Κανονισμός της Βουλής αντιστρέφει πλήρως τη μέριμνα του συνταγματικού νομοθέτη: από έλεγχο της μειοψηφίας σε έγκριση της πλειοψηφίας. Και να σκεφτεί κανείς ότι οι... έγκριτοι συνταγματολόγοι διαφωνούν μεταξύ τους για το αν η διάταξη 144 είναι συμβατή με το Σύνταγμα ή όχι! Νομιμοποιώντας την παραβίαση του Συντάγματος ήδη από τον κανονισμό που ορίζει τα της λειτουργίας της Βουλής.

- **Άρθρο 74 §5:** «Νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που περιέχει διατάξεις άσχετες με το κύριο αντικείμενό τους δεν εισάγεται για συζήτηση. Προσθήκη ή τροπολογία άσχετη με το κύριο αντικείμενο του νομοσχεδίου δεν εισάγεται για συζήτηση». Το άρθρο προσπαθεί να προστατέψει από την αυθαιρέσία των νομοθετούντων και από την αδυναμία προσέγγισης του νόμου από τους πολίτες. Όμως, όπως έχει καταστεί σαφές από την ως τώρα ανάλυση, οι άσχετες τροπολογίες αποτελούν κοινή πρακτική στο Ελληνικό Κοινοβούλιο.

* * *

Αυτές είναι οι κύριες, αν και όχι οι μόνες περιπτώσεις συστηματικής παραβίασης των διατάξεων του Συντάγματος από τους λειτουργούς του κράτους που ορίζονται ως υπεύθυνοι για την τήρησή του, σύμφωνα με το ίδιο το Σύνταγμα (άρθρο 85: «Τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου, καθώς και οι Υφυπουργοί, είναι συλλογικώς υπεύθυνοι για τη γενική πολιτική της Κυβέρνησης...»). Να επισημανθεί ότι έχω αναφερθεί μόνο στις περιπτώσεις που δεν χρήζουν παραμικρής αμφιβολίας. Υπάρχουν βέβαια και άλλες διατάξεις που παραβιάζονται, κατά τη γνώμη μου, αλλά αυτό θα αποδεικνυόταν ύστερα από ενδελεχή συζήτηση. Θα φέρω ένα, μόνο, τέτοιο παράδειγμα.

- **Άρθρο 16 §6** (για την παιδεία): «Οι καθηγητές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων είναι δημόσιοι λειτουργοί». Δημόσιοι λειτουργοί! Ωραία ακού-

γεται. Πόσο μακριά όμως από την πραγματικότητα που βιώνω εγώ και πολλοί νέοι συνάδελφοί μου! Δεν θα αναφέρω πολλές λεπτομέρειες επί του παρόντος, καθώς αφήνω την ανάλυση του εργασιακού καθεστώτος για αργότερα. Να πω μόνο πως δουλεύουμε οι περισσότεροι ως συμβασιούχοι, με τρίμηνες, εξαμηνιαίες ή δεκάμηνες συμβάσεις, σε κάποιες περιπτώσεις με πενιχρές απολαβές, και είμαστε ασφαλισμένοι στο Ι.Κ.Α. ως ιδιωτικοί υπάλληλοι, και όχι στο ταμείο των... δημόσιων λειτουργών!

Ίσως ο Δικηγόρος του Διαβόλου να θέλει να πει τώρα πως η μονιμότητα στο Δημόσιο δεν μπορεί να θεωρηθεί η μόνη προϋπόθεση για να είναι κάποιος δημόσιος λειτουργός. Γι' αυτή την περίπτωση, ας παραθέσουμε συμπληρωματικά ορισμένες ακόμη διατάξεις. Στο ίδιο άρθρο, στην πρώτη παράγραφο, αναφέρεται πως «Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες· η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους» (άρθρο 16 §1). Η ελευθερία στην άσκηση ενός επαγγέλματος απαιτεί την ανεξαρτησία από δεσμεύσεις, την αυτονομία του επιστήμονα και την αποδέσμευσή του από κάθε εξάρτηση. Πόσο μάλλον η άσκηση ενός λειτουργήματος.

Αυτός είναι και ο λόγος που οι δικαστικοί, για παράδειγμα, απολαμβάνουν τη λεγόμενη ισοβιότητα⁵⁴. Αυτό διότι, ως φορείς της ύψιστης αξίας της Δικαιοσύνης, το Σύνταγμα ορίζει πως πρέπει να έχουν τη μεγαλύτερη δυνατή ανεξαρτησία. Βέβαια, η ισοβιότητα δεν θεσπίζεται για τους καθηγητές, ούτε για κανέναν άλλον δημόσιο λειτουργό. Όμως, στο άρθρο 103 §4 ορίζεται η μονιμότητα για τους δημόσιους υπαλλήλους για τους οποίους υπάρχει οργανική θέση (αυτή είναι και η διαφορά από την ισοβιότητα). Αν για τους δημόσιους υπαλλήλους θεωρείται πως υπάρχει μονιμότητα, με βάση ποια λογική δεν υπάρχει για τους καθηγητές-δημόσιους λειτουργούς της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης; Ίσως με τη λογική ότι «οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι εκτελεστές της θελήσεως του Κράτους και υπηρετούν τον Λαό· οφείλουν πίστη στο Σύνταγμα και αφοσίωση στην πατρίδα» (άρθρο 103 §1). Όμως, και στο άρθρο 16 για την παιδεία ορίζεται πως «Η παιδεία αποτελεί αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων...» (άρθρο 16 §2). Συνεπώς, οι λειτουργοί της βασικής αυτής αποστολής τους Κράτους, οι καθηγητές της εκπαίδευσης (κάθε βαθμίδας) δεν μπορεί παρά να απολαμβάνουν των εγγυήσεων και της ανεξαρτησίας της μόνιμης και σταθερής απασχόλησης. Άρα, και το άρθρο 16 §6 παραβιάζεται καθημερινά και συστηματικά, και μάλιστα από το 1980 οπότε και θεσπίστηκε

54. Η ισοβιότητα εγγυάται τη μόνιμη εξασφάλιση του δημόσιου λειτουργού ακόμη και στην περίπτωση που η θέση που κατέχει καταργηθεί· τότε, πρέπει να βρεθεί μια αντίστοιχης βαθμίδας θέση σε κάποια άλλη υπηρεσία του κράτους.

το προεδρικό διάταγμα 407 που επιτρέπει την απασχόληση συμβασιούχων «Καθηγητών Πανεπιστημίου»(!).

Τέλος, δεδομένου πως κάποιοι καθηγητές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι μόνιμοι ενώ άλλοι δεν είναι, οι δεύτεροι τελούν υπό καθεστώς εξάρτησης και υποτέλειας σε σχέση με τους πρώτους, από τους οποίους εξαρτάται και η μόνιμη εκλογή τους. Συνεπώς, η ελευθερία στην επιστήμη και στην έρευνα τίθεται σε αμφισβήτηση για τους απασχολούμενους επί συμβάσει.

* * *

Υπάρχει πληθώρα άλλων άρθρων που, μετά από ενδελεχή ανάλυση, αποδεικνύεται ότι παραβιάζουν, αν όχι το ακριβές γράμμα του Συντάγματος, σίγουρα τη λογική του, το σκεπτικό των συντακτών του. Για παράδειγμα, η ίδια η αναθεώρηση του Συντάγματος το 1985 από την κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου, στέρησε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας από τόσο πολλές αρμοδιότητες –τον κατέστησε ουσιαστικά διακοσμητικό στοιχείο από ρυθμιστή του πολιτεύματος που τον ήθελε το Σύνταγμα– που θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί πως ήταν αντισυνταγματική, αφού μετέβαλλε τον χαρακτήρα του πολιτεύματός μας που ορίζεται ως *προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία (άρθρο I §I)*. Και άλλα πολλά. Που δεν χρειάζεται να τα αναφέρουμε. Άλλωστε, και μόνο μία περίπτωση παραβίασης θα ήταν αρκετή στον βαθμό που αναφέρεται ότι σε μια τυχαία περίπτωση παραβίασης, αλλά σε συστηματική και κατ' εξακολούθηση.

– Διάβαζα το Σύνταγμα τις προάλλες και έριξα πολύ γέλιο, είπε η μητέρα μου μια μέρα που από καιρό μου ζητούσε ένα κείμενο για να μάθει τα δικαιώματά της. Ειδικά στα πρώτα άρθρα, πρόσθεσε.

Τα πρώτα άρθρα είναι αυτά που θέτουν τις βασικές ελευθερίες. Τη ρώτησα ποια, και μου ανέφερε κάποια που εγώ δεν έχω καν αναφέρει σε αυτή την ανάλυση: το άρθρο 5 (περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και ατομικής ελευθερίας), το 5Α (δικαίωμα στην πληροφόρηση), το 14 (ελευθερία του Τύπου και απαγόρευση λογοκρισίας), το 17 (προστασία της ιδιοκτησίας των πολιτών), το 21 (περί κρατικής προστασίας στην οικογένεια, μητρότητα, υγεία) ...

* * *

Εφόσον, λοιπόν, και η τελευταία ελπίδα μας να κρατηθούμε από κάπου για να διατηρήσουμε στη συνείδησή μας τον δημοκρατικό χαρακτήρα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, δηλαδή ο σεβασμός του Συντάγματος, καταρρίπτεται, είμαστε υποχρεωμένοι να δεχτούμε τη δυσάρεστη πραγματι-

κότητα, που άλλωστε πολύ συχνά ψελλίζεται από διάφορα χείλη γύρω μας: το πολίτευμά μας έχει απωλέσει βασικά στοιχεία του δημοκρατικού του χαρακτήρα, τόσο στην ουσία του –κυρίως στην ουσία του– όσο και στους τύπους του. Γιατί αναφέρομαι σε τελευταία ελπίδα; Διότι, η *τήρηση των τυπικών δεσμευτικών κανόνων δικαίου αποτελεί την ελάχιστη εγγύηση νομιμότητας και τάξης*. Ακόμα και αν η ουσία των πραγμάτων τίθεται υπό ερμηνεία, το γράμμα του νόμου οφείλει να γίνεται σεβαστό. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο νομικός και πολιτικός στοχαστής Νόιμαν (Franz Neumann), «Ακόμη και όταν το φυσικό δίκαιο έχει απορριφθεί, η εμμονή στην τυπική μορφή του δικαίου επιβιώνει ως ελάχιστη απαίτηση για τον περιορισμό της εξουσίας»⁵⁵. *Ελάχιστη απαίτηση!*

Ο ύψιστος κανόνας μιας συντεταγμένης πολιτείας είναι, ακριβώς, το Σύνταγμα. Όμως, όταν οι αρχές του παραβιάζονται, υπονομεύεται η ίδια η λογική της ύπαρξης Δικαίου. Με άλλα λόγια, υπονομεύεται η λογική που καθιστά αναγκαίο το Σύνταγμα.

* * *

Στο Δίκαιο υπάρχει ένας βασικός διαχωρισμός ανάμεσα σε δόλο και αμέλεια. Ο δόλος συνίσταται στο ότι ο θύτης γνωρίζει το παράνομο της πράξης του και παρ' όλα αυτά ενεργεί. Η *αμέλεια*, από την άλλη, τιμωρείται με μειωμένη ποινή διότι ο θύτης δεν ήξερε ή δεν μπορούσε να γνωρίζει το παράνομο της πράξης του. Έτσι, ενώ παρανόμησε, δεν το είχε ως σκοπό. Αυτό του αναγνωρίζεται ως ελαφρυντικό. Όταν όμως υπάρχει δόλος, εκτός από την παράνομη πράξη, καταλογίζεται στον θύτη και ο μη σεβασμός στην ύπαρξη του Δικαίου. Η συνειδητή δηλαδή καταστρατήγηση του. Και γι' αυτό η τιμωρία του είναι πιο αυστηρή.

Κατ' αυτό τον τρόπο, οι πολίτες που συνειδητά παραβιάζουν το Σύνταγμα δεν παραβιάζουν απλώς έναν νόμο. Ασελγούν κατά της ίδιας της λογικής που συνιστά τη βασική συμφωνία συνεύρεσης της κοινωνίας σε πολιτική οντότητα. Η λογική του Συνταγματικού Δικαίου είναι η εύρυθμη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος και η αποφυγή αυθαιρεσίας και βίας – συμβολικής ή πραγματικής. Συνεπώς, η παραβίαση των αρχών του Συντάγματος ενέχει, εκτός από τον μη σεβασμό στον ύψιστο αυτό νομικό κανόνα, την εσκεμμένη κατάλυση των δημοκρατικών διασφαλίσεων και την παραβίαση της πιο βασικής συμφωνίας που έχει συνάψει η κοινωνία για να ρυθμίσει την κοινή της ζωή και λειτουργία. Να προσθέσουμε ότι, όταν οι πολίτες που

55. Το παραπάνω απόσπασμα είναι από το δοκίμιο *Η Έννοια της Πολιτικής Ελευθερίας*, Αθήνα: Έρασμος 1989, σελ. 21.

παραβιάζουν το Σύνταγμα έχουν επιφορτιστεί με τον ρόλο της οριοθέτησης, προστασίας ή εκτέλεσής των εντολών του (οι πολιτικοί δηλαδή), η πράξη τους συνιστά και *παράβαση καθήκοντος!*

Δεν έχω, εσκεμμένως, προβεί σε εξέταση του ερωτήματος αν αυτό το Δίκαιο είναι... δίκαιο! Δεν έχω θέσει άλλα κριτήρια εύρυθμης πολιτικής λειτουργίας υπό εξέταση. Όχι επειδή δεν υπάρχουν. Ούτε επειδή, απαραίτητως, συμφωνώ με τα υπάρχοντα. Αλλά το επέλεξα προκειμένου να εξετάσουμε τη λειτουργία του συστήματος με βάση και τις πιο κοινές παραδοχές *του ίδιου του συστήματος!* Με βάση, δηλαδή, τα κριτήρια που και οι πιο συντηρητικοί, αλλά πάντως *συνεπείς* υπερασπιστές του, θα προέβαλαν. Και με αυτή την επιλογή θα συνεχίσω την ανάλυση του πολιτικού μας συστήματος.

Η Δημοκρατία ως Πολίτευμα

Οι πολίτες υποψιάζονται ή γνωρίζουν πως κάτι δεν πάει καθόλου καλά. Καθόμουν, θυμάμαι, σε ένα καφενείο στα Χανιά με τον φίλο μου τον Αντώνη και απολαμβάναμε τη ρακή μας σιωπηλοί. Μέσα στη σιωπή άκουσα στο πίσω τραπέζι έναν Κρητικό να λέει στον φίλο του: «Δημοκρατία είναι αυτή; Δεν έχουμε δημοκρατία!». Δεν ξέρω τι κουβεντιάζανε, πάντως είναι χαρακτηριστικό πως ο ίδιος ο ομιλών αντέδρασε στα λεγόμενά του αμέσως μετά η φωνή του ακούστηκε (δεν τους έβλεπα, μόνο άκουγα) σαν τρομαγμένη, με μια μετανιωμένη χροιά να βαραίνει τις λέξεις και να λέει: «Εντάξει, δεν μπορούμε να πούμε πως δεν έχουμε και δημοκρατία κιόλας...». Και διάφοροι φίλοι και γνωστοί που με ρωτούσαν αυτό τον καιρό τι γράφω, όταν τους έλεγα ότι εξετάζω το ερώτημα αν υπάρχει δημοκρατία μου έλεγαν, «Ποια δημοκρατία; Αφού δεν έχουμε δημοκρατία!». Οι δε επιστήμονες διατυπώνουν πλέον το ερώτημα περί «κρίσης της δημοκρατίας» ανοιχτά: αφιερώματα σε περιοδικά, επιστημονικά συνέδρια, δημοσιεύσεις... Όλοι πια ανησυχούν.

Ο λόγος που ο Κρητικός στο καφενείο ταραχτηκε απ' την ίδια του τη φράση δεν είναι άσχετος με τον λόγο που μας κάνει να επιμένουμε να ονομάζουμε δημοκρατία αυτή την *παρωδία δημοκρατίας*. Διότι περί παρωδίας πρόκειται. Ο λόγος είναι ότι έχουμε μάθει να θεωρούμε τη δημοκρατία όχι απλώς ως ένα πολίτευμα αλλά και ως μια *υπέρτατη αξία*: ως τέτοια διεγείρει τη συναισθηματική μας ταύτιση με αυτήν. Η λέξη δημοκρατία έχει καταστεί μια αυταπόδεικτη αξία που δεν πρέπει σε καμία περίπτωση ν' αμφισβητηθεί. Προσοχή: δεν λέω ότι πρέπει ν' αμφισβητηθεί. Λέω ότι, καθιστώντας την κάτι σαν Θεά που δεν κάνει να την ακουμπήσουμε, απομακρυνόμαστε απ' αυτήν. Διότι δεν την κρίνουμε, δεν τη γνωρίζουμε, δεν τη διορθώνουμε και, κυρίως, δεν αναγνωρίζουμε τις αδυναμίες της. Την οραματιζόμαστε ως μια τέλεια

αυταξία. Κι έτσι, την αποστειρώνουμε και της στερούμε το ουσιαστικό νόημά της. Την κάνουμε ταμπού – έστω και θετικό ταμπού! Διότι η (αυτο)κριτική είναι η βάση, η προϋπόθεση βελτίωσης των πραγμάτων.

Ζούμε μια ιδιότυπη *Τρομοκρατία της Δημοκρατίας*: οι μεγαλύτεροι παραβιαστές της δημοκρατίας την επικαλούνται συνεχώς σε κάθε απόπειρα κατάργησής της. Και οι υπερασπιστές της δεν τολμούν να μιλήσουν για την έλλειψή της. Τραγελαφικό: η κατάργηση της δημοκρατίας γίνεται στο όνομά της! Μα πάντα έτσι γίνεται μέσα στην ιστορία: η κατάργηση ή η προσβολή μιας αξίας γίνεται πάντα στο όνομά της. Σφαγές, βασανιστήρια και καταπίεση πάντα στο όνομα κάποιου που τα κατέκρινε όλα αυτά: του Χριστού, του Μαρξ, της Δημοκρατίας, των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Δεν πρωτοτυπούμε στην εποχή μας [Δεν έχει γίνει κάτι διαφορετικό, όπως θα' λεγε και ο...].

Πώς φτάσαμε στη σημερινή δημοκρατία;

Η στροφή προς τη δημοκρατία έχει ιστορικές ρίζες. Στη μετά τον Μεσαίωνα εποχή, στη νεωτερικότητα, η στροφή αυτή συνέβη ως αποτέλεσμα της επανατοποθέτησης του ατόμου στο κέντρο του σύμπαντος, της μελέτης της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας, καθώς και της μαζικοποίησης της πολιτικής που άρχισε να λαμβάνει χώρα σταδιακά. Ο Διαφωτισμός υπήρξε μια ανατρεπτική δύναμη απελευθέρωσης που εστίασε στην αξία του ανθρώπου, στην ελευθερία αυτοπροσδιορισμού του και στην ανάγκη εκπαίδευσής του. Ταυτόχρονα, η ανάγνωση των κλασικών κειμένων απ' τους ελληνοιστές δεν θα μπορούσε παρά να φέρει στο προσκήνιο το πολίτευμα της αρχαίας Αθήνας, ειδικά σε μια εποχή που αμφισβητούνταν η αυθεντία του μονάρχη. Τα πολιτικά δικαιώματα και η συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις άρχισαν να προβάλλονται μαζικά από τα μέσα του 19ου αιώνα. Από δω ξεκινούν όλες οι σύγχρονες παρανοήσεις σχετικά με τη δημοκρατία. Θα προσπαθήσω, συνοπτικά, να εξηγήσω τι εννοώ.

Ήδη, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όταν και θέτονται τα μαζικά αιτήματα συμμετοχής, τα κοινοβούλια αποτελούν μια πραγματικότητα στην πολιτική ζωή πολλών χωρών της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Ο κοινοβουλευτισμός, ως μέσο ελέγχου της απόλυτης μοναρχίας από τα ανερχόμενα αστικά στρώματα, μετρά τότε 2-3 αιώνες παρουσίας στην Αγγλία, την κοιτίδα του κοινοβουλευτισμού. Στην πραγματικότητα, δηλαδή, υπάρχει ήδη ο κοινοβουλευτισμός όταν τα δημοκρατικά αιτήματα αρχίζουν να επεκτείνονται απαιτώντας συμμετοχή στη διαχείριση της εξουσίας από ευρύτερα στρώματα του λαού. Πρόκειται για μια παρόμοια διαδικασία με αυτήν που έφερε και τον ίδιο τον κοινοβουλευτισμό στην εξουσία: η κοινοβουλευτική μοναρχία ήταν το αποτέλεσμα της πίεσης των *αστικών στρωμάτων* για συν-διαχείριση και ελέγχου του μονάρχη. Έτσι και η κοινοβουλευτική δημοκρατία ήταν το

αποτέλεσμα της πίεσης των *αστικών και λαϊκών* στρωμάτων για συν-διαχείριση και έλεγχο του Κοινοβουλίου. Με μια σημαντική διαφορά, όμως: η μοναρχία υπήρχε· η δημοκρατία δεν υπήρχε!

Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι το υπάρχον πολιτικό σύστημα της μοναρχίας (μον-αρχία = μια αρχή, ένας άρχων στην εξουσία) διαμεσολαβήθηκε απ' τα αιτήματα για την ύπαρξη ενός σώματος αντιπροσώπων στο οποίο θα εκπροσωπούνταν ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές τάξεις. Έτσι, η μοναρχία έγινε κοινοβουλευτική μοναρχία. Το κοινοβουλευτική είναι το επίθετο, που προσδιορίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ουσιαστικού, της μοναρχίας. Στην πορεία και καθώς η μοναρχία άρχισε να ατονεί (αλλού να καταργείται και αλλού να παραμένει σε υποδεέστερο ρόλο), ο κοινοβουλευτισμός έγινε το βασικό πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης. Κατ' ουσίαν, από επίθετο (προσδιοριστικό) έγινε ουσιαστικό (καθοριστικό). Αυτό συνέβη στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, ειδικά κατά τον 20ο αιώνα, οπότε είχαμε κοινοβουλευτική μοναρχία [ή μοναρχικό κοινοβουλευτισμό;].

Όταν, λοιπόν, το μετεξελιγμένο αυτό σύστημα διαμεσολαβήθηκε με τη σειρά του από τα αιτήματα λαϊκής συμμετοχής και αναγνώρισης δημοκρατικών πολιτικών δικαιωμάτων, ο κοινοβουλευτισμός έγινε δημοκρατικός κοινοβουλευτισμός [ή η κοινοβουλευτική μοναρχία... δημοκρατική μοναρχία!] Δημοκρατικός κοινοβουλευτισμός σημαίνει κοινοβουλευτικό πολιτικό σύστημα με δημοκρατικά χαρακτηριστικά. Δεν υπήρξε, άλλωστε, ποτέ δημοκρατία ώστε να την προσδιορίσει ως επίθετο το «κοινοβουλευτική», αλλά το αντίθετο: υπήρχε ο κοινοβουλευτισμός και προσδιορίστηκε επιθετικά μέσω των δημοκρατικών αιτημάτων. Η δημοκρατία υπήρξε, και παραμένει, ένα αίτημα. Ουδέποτε, όμως, υπήρξε το πολιτικό σύστημα στη νεωτερική εποχή.

Μεγάλο ερώτημα αποτελεί το αν θα μπορούσε να υπάρξει δημοκρατία στη σύγχρονη εποχή. Δηλαδή, ο λαός, ο Δήμος, να άρχει, να έχει την εξουσία. Μεγάλο ερώτημα είναι το αν υπήρξε ποτέ και υπό ποιες προϋποθέσεις, θα πρότεινα επίσης. Θέλω να πω, η δημοκρατία εφαρμόστηκε για ορισμένες χρονικές περιόδους στην αρχαία Αθήνα κατά τη διάρκεια ενός περίπου αιώνα. Όμως, εφαρμόστηκε τόσο υπό διαφορετικές συνθήκες όσο και, κυρίως, με διαφορετικές προϋποθέσεις από αυτές που θέτουμε σήμερα. Η αρχαία Αθήνα δεν ήταν η απέραντη χώρα των πολλών εκατομμυρίων, όπως είναι τα σημερινά κράτη. Επίσης, δεν ήταν μια φτωχή χώρα, ούτε μια υποδουλωμένη αποικία. Απεναντίας, είχε υπό την κατοχή της άλλες χώρες και περιοχές, είχε συνάψει εκβιαστικές συμμαχίες, και κατείχε τόση δύναμη –οικονομική και στρατιωτική– ώστε να κάνει πολέμους με τις ανταγωνιστικές της πόλεις-κράτη. Ίσως, αν ζούσαμε τότε, να φωνάζαμε «Θάνατος στον Αθηναϊκό Ιμπεριαλισμό» – πριν μας φυλακίσουν επειδή αντιταχθήκαμε...

Αλλά, πάνω απ' όλα, η αθηναϊκή δημοκρατία δεν ήταν δημοκρατία για όλους τους πολίτες. Δεν είχαν όλοι ίσα πολιτικά δικαιώματα, όπως έχουμε σήμερα. Οι γυναίκες εννοείται πως όχι. Ούτε οι δούλοι (βλέπε: εργάτες). Ούτε οι ξένοι (βλέπε: μετανάστες). Αν το καλοσκεφτούμε, δηλαδή, και τηρουμένων των αναλογιών, πιο δημοκρατικό είναι σήμερα το πολιτικό σύστημα απ' ότι τότε! Για να είμαστε ακριβείς, όχι πιο δημοκρατικό, αλλά πιο ανοιχτό και φιλελεύθερο. Διότι δημοκρατία σημαίνει την εξουσία και τις αποφάσεις να τις έχει ο Δήμος, οι πολίτες. Τότε, όσοι ορίζονταν ως Δήμος πράγματι συμμετείχαν ισότιμα στην εξουσία. Ο Δήμος είχε την εξουσία. Ενώ σήμερα, ο ορισμός του Δήμου, του πολίτη, είναι πιο διευρυμένος παρά ποτέ. Όμως, στις αποφάσεις δεν συμμετέχουν όλοι ισότιμα. Συνεπώς, η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν πιο κλειστή και περιορισμένη, ήταν όμως πραγματική δημοκρατία. Σήμερα, το πολιτικό μας σύστημα είναι πιο ανοιχτό και «ενσωματωτικό», αλλά λιγότερο δημοκρατικό. Κι αυτό, επειδή οι δημοκρατικές εγγυήσεις δεν τηρούνται – εν μέρει.

Έχουν όμως τεθεί. Κι αυτό ίσως να σημαίνει ότι, δυνητικά, είμαστε πιο κοντά στη δημοκρατία παρά ποτέ. Πώς έγινε ο κοινοβουλευτισμός από... επίθετο ουσιαστικό; Δεν μπορεί το ίδιο να γίνει και με τη δημοκρατία; Η γνώμη μου είναι πως μπορεί. Όμως, απ' το 1990 και μετά βρισκόμαστε στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση. Και το αίτημα του Διαφωτισμού, το πρώτο μεγάλο σύγχρονο αίτημα εκδημοκρατικοποίησης και προόδου, παραμένει ακόμη ανοιχτό. Προς διεκδίκηση.

Άρα, υπάρχουν δύο πολύ βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η πορεία εκδημοκρατικοποίησης σήμερα. Το ένα είναι ότι, στη συζήτηση για τη δημοκρατία δεν περιλαμβάνεται το ερώτημα τι είναι η δημοκρατία, αν έχουμε δημοκρατία και αν είχαμε ποτέ δημοκρατία. Θεωρώντας λοιπόν ως αυτονόητο και, ταυτόχρονα, εξαιρετέο απ' τη συζήτηση το αν έχουμε δημοκρατία, προφανώς η συζήτηση γι' αυτήν μας απομακρύνει απ' την ουσία της. Το δεύτερο βασικό πρόβλημα είναι ότι οι όποιες κατακτήσεις και τα αιτήματα της δημοκρατίας βρίσκονται σε φθίνουσα πορεία, υποσκελισμένα από τον καλλιεργούμενο φόβο αλλά και την απατηλή βεβαιότητα πως η δημοκρατία υπάρχει ως κάτι δεδομένο – ταυτόχρονα με την κριτική ότι «δεν υπάρχει δημοκρατία»! Μα η δημοκρατία, ακόμη και αν υπήρχε, θα ήταν ανόητο να θεωρείται δεδομένη: στη συνεχή κίνηση της Ιστορίας, δεν υπάρχουν βεβαιότητες.

* * *

Στην πραγματικότητα, η δημοκρατία δεν είναι πανάκεια ούτε αυταξία. Δεν είναι ούτε καν το τέλειο πολίτευμα εξ ορισμού. Η δημοκρατία είναι ένα

πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης ανάμεσα σε άλλα. Ως τέτοιο, η αξία του υπόκειται τόσο στις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες όσο και στην αποτελεσματικότητά του. Θέλω να πω, αν ένα οποιοδήποτε άλλο πολιτικό σύστημα εξυπηρετούσε καλύτερα τους σκοπούς μιας κοινωνίας, γιατί θα έπρεπε να επιλεγεί η δημοκρατία ούτως ή άλλως; Με άλλα λόγια, πρέπει πρώτα να τεθούν οι προτεραιότητες και οι αξίες μιας κοινωνίας και μετά, με βάση αυτές, να διαμορφωθεί το καταλληλότερο πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης που να τις εξυπηρετεί ή να τις εγγυάται.

Αυτό σε μια πρώτη βάση. Διότι σε μια δεύτερη βάση, όταν επιλεγεί το κατάλληλο ή επιθυμητό πολιτικό σύστημα, πρέπει και σε αυτό να οριστούν οι προϋποθέσεις λειτουργίας του. Κάθε πολιτικό σύστημα μπορεί, ενδεχομένως, να είναι θετικό ή αρνητικό ανάλογα με το αν και σε ποιο βαθμό τηρούνται οι προϋποθέσεις λειτουργίας του. Για παράδειγμα, η αριστοκρατία, το πολιτικό σύστημα όπου την διακυβέρνηση αναλαμβάνουν οι καλύτεροι, οι άριστοι, δεν θα ήταν καθόλου κακή επιλογή σε μια πολυπληθή κοινωνία όπου οι αποφάσεις επιβάλλουν την ύπαρξη διαχειριστικών κέντρων, σαν και τη δική μας. Βέβαια, το «άριστα» εγείρει διάφορα ζητήματα προς επίλυση, όπως: με βάση ποια κριτήρια επιλέγονται οι άριστοι, ποιος κάνει την επιλογή, τι ακριβώς αρμοδιότητες αναλαμβάνουν κ.ο.κ. Κι αν υποθέσουμε ότι λύνονται όλα αυτά, ο μεγάλος κίνδυνος είναι να μετακυλήσει το πολίτευμα σε ολιγαρχία ή πλουτοκρατία. Όμως, παρόμοιοι κίνδυνοι υπάρχουν και για τη δημοκρατία: να μεταλλαχθεί σε οχλοκρατία ή ακόμα και σε ολιγαρχία-πλουτοκρατία, όπως σήμερα. Και ούτω καθεξής.

Όπως γίνεται αντιληπτό, αυτά τα δύο ζητήματα –ποιες οι προτεραιότητες/αξίες μιας κοινωνίας και ποιες οι προϋποθέσεις λειτουργίας του πολιτικού συστήματος– θα πρέπει να γίνουν αντικείμενο συζήτησης τόσο από τους διανοούμενους και τους πολιτικούς επιστήμονες, κοινωνιολόγους, νομικούς κ.λπ., όσο και από την ευρύτερη κοινωνία. Μια τέτοια συζήτηση μάλλον λείπει και θα πρέπει να υπάρξει δραστηριοποίηση προς την οργάνωσή της από αυτούς που έχουν το χρέος αλλά και τη γνώση να την ξεκινήσουν. Κι επειδή κάθε τέτοια συζήτηση πρέπει όχι μόνο να θίγει τα ζητήματα αλλά και να προτείνει απαντήσεις, θα θέσω συνοπτικά τις δικές μου απαντήσεις σε αυτά τα δύο – κυρίως για να προκαλέσω ακόμη περισσότερο τη σχετική συζήτηση και όχι για να τις διατυπώσω ως απόλυτες ή καταληκτικές.

Οι προτεραιότητες και αξίες μιας Πολιτείας

Στο πρώτο θέμα, της θεμελιακής αξίας που θέτει μια πολιτική κοινωνία ώστε να βρεθεί το κατάλληλο πολίτευμα γι' αυτήν, είναι προφανές ότι η αξία που θα τεθεί πρέπει να είναι μια πρωταρχική πολιτική αξία, τέτοια που να μπορεί να προδιαγράψει τις προτεραιότητες και τους στόχους που θα

υπηρετούν και άλλες πολιτικές, κοινωνικές και ατομικές αξίες⁵⁶. Ποια είναι αυτή η αξία; Τόσο διαισθητικά όσο και ύστερα από ενδελεχή σκέψη καταλήγω στην Ελευθερία.

Η επιλογή της Ελευθερίας δεν ήταν αβίαστη και φυσικά η μικρή αναφορά σε αυτή επί του παρόντος δεν αντανακλά ούτε τη σημαντικότητα του ζητήματος ούτε τις πολλαπλές παραμέτρους μιας τέτοιας συζήτησης. Αμφιταλαντεύτηκα ανάμεσα σε αυτήν και άλλες δύο βασικές αρχές-αιτήματα: τη Δικαιοσύνη και την Ισότητα. Η Ισότητα απορρίφθηκε εύκολα ως πρωταρχική επιλογή μιας Πολιτείας. Όχι επειδή δεν είναι επιθυμητή αλλά επειδή ενέχει τον κίνδυνο του εξισωτισμού και καταπίεσης της κάθε ξεχωριστής προσωπικότητας. Η Ισότητα προϋποθέτει σεβασμό στην ελευθερία του κάθε ατόμου, στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Επιπλέον, και αυτός είναι ο σημαντικότερος λόγος, το αίτημα για ισότητα εξυπηρετείται από αυτό για δικαιοσύνη. Η Δικαιοσύνη, όταν εφαρμόζεται εξίσου για όλους –που μόνο έτσι νοείται η ύπαρξη δικαιοσύνης– εξασφαλίζει την ίση αντιμετώπιση των ατόμων στα πλαίσια μια πολιτικής κοινωνίας. Και αυτό είναι σημαντικό διότι εξασφαλίζει την Ισότητα.

Έτσι οι λογικοί συνειρμοί με οδήγησαν προς τη Δικαιοσύνη – τη μεγάλη αρχή του Αριστοτέλη, την οποία είχα ασπαστεί ως πρωταρχική για πολλά χρόνια. Πρόκειται για μια αξία που για χάρη της ακόμα και μέρος της ελευθερίας του θα θυσιάζε κάποιος. Η Δικαιοσύνη άλλωστε από μόνη της εγγυάται κοινωνική ειρήνη σε μεγάλο βαθμό. Όμως, σε σχέση με αυτό που συζητάμε, η Δικαιοσύνη ίσως και να μην είναι η απάντηση καθώς δεν αρκεί για να προσδιορίσει την κατεύθυνση της κοινωνικής συνύπαρξης, παρόλο που αρκεί για να τη διασφαλίσει. Θέλω να πω πως οι κοινωνίες επιλέγουν συχνά τις προτεραιότητές τους και με βάση αυτές ορίζουν και το σύστημα του δικαίου τους. Παρόλο που η αρχή της Δικαιοσύνης είναι κάτι μεγαλύτερο απ' το σύστημα δικαίου, σε πρακτικό επίπεδο η απονομή της ορίζεται απ' αυτό. Οπότε, για να μπορούμε να προσδιορίσουμε και το κατάλληλο πολιτικό σύστημα που θα επιλεγεί, το αίτημα της δικαιοσύνης πρέπει σαφώς να ενισχυθεί μέσα απ' τον σαφή προσδιορισμό του.

Η Δικαιοσύνη πρέπει να απονέμεται σε κάθε περίπτωση. Είναι όμως μια αφηρημένη έννοια, ουδέτερη. Αυτό γενικώς είναι καλό. Ειδικότερα, όμως, δεν

56. Αρχικώς αναζητούσα μια αυταξία: μια αξία στόχο, ιδεατό, χωρίς προϋποθέσεις ή ίδια. Σταδιακά όμως κατανόησα πως, αν όλα τα πράγματα εντάσσονται σε έναν Κύκλο, δηλαδή μπλέκονται και αλληλεπιδρούν, δεν μπορεί να υπάρξει μια απροϋπόθετη αξία που να τίθεται πάνω και πέρα από τις άλλες γενικώς. Οπότε, εστίασα την προσοχή μου σε αυτή που πρέπει να έχει προτεραιότητα σε μια πολιτική κοινωνία με κριτήριο την ικανότητά της να διευκολύνει την ύπαρξη και άλλων αξιών χάριν της ομαλής συνύπαρξης.

μπορεί από μόνη της να δώσει μια κατεύθυνση στο σύστημα των πολιτικών προτεραιοτήτων. Τα δικαστήρια, λόγου χάρη, προσμετρούν (ή έτσι πρέπει να κάνουν, τέλος πάντων) και το λεγόμενο «σκεπτικό του νομοθέτη», τις προτεραιότητες και τα κριτήρια που τίθενται ως προς την κοινωνική συνύπαρξη. Πρέπει, δηλαδή, να απαντήσουμε, με ποιο κριτήριο θα απονέμεται δικαιοσύνη; Με το κριτήριο της ασφάλειας; Το κριτήριο της ελευθερίας; Της ιδιοκτησίας μήπως; Κάποιο άλλο; Όμως, υπάρχει κάτι που είναι πάνω απ' την κοινωνική συνύπαρξη, ή μάλλον απαιτείται για να υπάρχει αυτή: η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Ο Άνθρωπος. Αλλά, η διαδικασία εξανθρωπισμού περνά μέσα από την Ελευθερία. Μα, αν είναι έτσι, η προϋπόθεση κάθε συζήτησης που κάνουμε εδώ είναι η ίδια η Ελευθερία! Αν η Ελευθερία είναι προϋπόθεση ύπαρξης του Ανθρώπου, τότε είναι προϋπόθεση κάθε σκέψης, αναζήτησης, κοινωνικής συνύπαρξης... Είναι η προϋπόθεση ύπαρξης του ατόμου και της κοινωνίας του.

Η Ελευθερία, λοιπόν, ως βασική αρχή μιας πολιτικής συγκρότησης ενέχει τόσο τη Δικαιοσύνη όσο και την Ισότητα – αφού οι δύο τελευταίες δεν νοούνται παρά μόνο εφαρμοζόμενες εξίσου σε όλους τους ελεύθερους πολίτες. Ταυτόχρονα, η Ελευθερία αποτελεί βασικό λόγο συγκρότησης πολιτικής κοινωνίας: οι άνθρωποι συγκρότησαν πολιτικές κοινωνίες προκειμένου να διαφυλάξουν τη ζωή τους και να διατηρήσουν την ελευθερία τους. Το έκαναν επίσης και για να μπορούν να επιδιώξουν την ατομική τους ευημερία και ευτυχία· που μόνο μέσα από την ελεύθερη ατομική τους οριοθέτηση μπορεί να επιτευχθούν, αφού το πώς ορίζει ο κάθε άνθρωπος την ευτυχία του μπορεί να διαφέρει σε μεγάλο βαθμό. Και τέλος, η Ελευθερία αποτελεί πρωταρχική προϋπόθεση αυτοπροσδιορισμού, αυτονομίας και ανεξαρτησίας. Αυτές οι τελευταίες παραμένουν βασικές πολιτικές αρχές-επιδιώξεις εξοστρακισμού της εξουσίας και της αυθαιρεσίας.

Οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι. Και αυτή τους την κατάσταση προσπαθούν να διατηρήσουν μέσα από τη συγκρότηση πολιτικών κοινωνιών και κανόνων. Και η ίδια η Δικαιοσύνη, αυτή τη συνθήκη (πρέπει να) υπηρετεί.

Θα πρέπει βέβαια εδώ να συμπληρώσουμε ότι ο σεβασμός είναι γενικώς μια απαραίτητη προϋπόθεση συνύπαρξης. Συνύπαρξης με τους ανθρώπους. Με τη φύση. Με τον εαυτό. Έτσι, σε σχέση με τις πολιτικές αξίες, τις αξίες μιας Πολιτείας, ο σεβασμός δεν είναι μια ανεξάρτητη προϋπόθεση της Ελευθερίας, μια ξεχωριστή της έννοια. Ο σεβασμός αποτελεί κομμάτι του ίδιου του ορισμού της Ελευθερίας (αλλά και κάθε άλλης αξίας). Διότι Ελευθερία σημαίνει να προσδιορίζει κανείς τον εαυτό του με γνώμονα τις δικές του επιθυμίες, αξίες και προτεραιότητες, χωρίς να θίγει τις αντίστοιχες των άλλων. Ο σεβασμός της ελευθερίας του άλλου είναι το επιστέγασμα της ειρηνικής κοινωνικής συνύπαρξης.

Οι προϋποθέσεις λειτουργίας ενός πολιτικού συστήματος: της δημοκρατίας.

Στο δεύτερο ζήτημα, των προϋποθέσεων λειτουργίας ενός πολιτικού συστήματος, θα πρέπει να επισημάνουμε ξανά πως η αυστηρή τήρηση των προϋποθέσεων είναι το μόνο εκέγγυο για την ύπαρξη του κάθε πολιτικού συστήματος και τη μη μετακύλησή του σε κάποιας μορφής παρωδία του. Μεταξύ όλων των πιθανών και υπαρκτών πολιτευμάτων, θα αποτολμήσω να θέσω την βασική προϋπόθεση λειτουργίας του πολιτικού συστήματος της δημοκρατίας. Αυτό όχι μόνο επειδή μας έχει απασχολήσει στο παρόν κεφάλαιο, αλλά και επειδή τείνω να θεωρήσω τη δημοκρατία ως ένα απ' τα *καλύτερα εφικτά* πολιτικά συστήματα που έχουν προταθεί· κι αυτό επειδή οι δικλίδες ασφαλείας του συνάδουν με αυτές του αποτελεσματικού εξανθρωπισμού μας. Ως ένα απ' τα καλύτερα εφικτά διότι ενέχει ως προϋπόθεση τον Άνθρωπο: τον ενεργό και ελεύθερο πολίτη.

Επιλέγω, επίσης, τη δημοκρατία ως πιο επιθυμητό πολίτευμα για δύο βασικά λόγους. Ο πρώτος είναι ότι η δημοκρατία φαίνεται να υπηρετεί συγκριτικά περισσότερες από τις αρχές που ενεπλάκησαν στη συζήτησή μας: την Ελευθερία, τη Δικαιοσύνη και την Ισότητα. Ειδικότερα το αίτημα της ελευθερίας προκρίνει τη δημοκρατία, αφού η δημοκρατία στηρίζεται στη διευρυμένη συμμετοχή ελεύθερων πολιτών. Ο δεύτερος, και κυριότερος, λόγος που προκρίνω τη δημοκρατία σχετίζεται με την εξουσία. Η εξουσία, όπως έχει καταδειχτεί, έχει την εγγενή τάση αυθαιρεσίας, αυτοδιαίωνισης και συγκεντρωτικότητας. Μάλιστα, όσο περισσότερο συσσωρεύεται η εξουσία (στα χέρια λίγων ανθρώπων) τόσο πιο αρνητικά μπορεί να είναι τα αποτελέσματά της. Συνεπώς, η λύση σ' αυτό το πρόβλημα είναι η διάχυση της εξουσίας σε όσο το δυνατόν περισσότερα «εξουσιαστικά κέντρα» γίνεται, σε πολλούς πόλους εξουσίας που θα φτάνουν ως τη βάση. Το σύστημα που προτείνει τη μεγαλύτερη δυνατή διάχυση εξουσιών προς τα κάτω είναι η δημοκρατία. Η εξουσία στον Δήμο, στους πολίτες. Στη σύγχρονη εποχή, όμως, όλοι είναι πολίτες – ή τέλος πάντως υποτίθεται πως είναι, αυτό παραμένει ένα αίτημα. Οπότε, η δημοκρατία σημαίνει το άνοιγμα των διαδικασιών λήψης αποφάσεων, τουλάχιστον σε όλους όσοι επιθυμούν να συμμετάσχουν. Η δημοκρατία, με άλλα λόγια, *βασίζεται στους πολίτες*. Ένα το κρατούμενο.

Αυτό που περιγράφω δεν είναι ένα σύστημα «άμεσης δημοκρατίας», όπως θέλουμε να ονομάζουμε το σύστημα της αρχαίας Αθήνας σήμερα. Είναι τόσο πιο διευρυμένο και ανοικτό που διαφοροποιείται σημαντικά, αν και παραμένει στην ίδια λογική παράδοση. Πρόκειται για πραγματική δημοκρατία, με την έννοια ότι η εξουσία δεν πηγάζει απλώς απ' τον λαό, αλλά παραμένει στον λαό. Προφανώς, για να είναι οι πολίτες εξουσία πρέπει αυτοί να λαμβάνουν τις αποφάσεις αλλά και να έχουν την *εποπτεία εφαρμογής τους*. Αυτό, με

άλλα λόγια, παραπέμπει στην *αυτοοργάνωση* και *αυτοδιαχείριση* των κοινωνιών. Αναγκαστικά. Κι αυτός είναι ο ορισμός της Δημοκρατίας – οποιοσδήποτε άλλος επιθετικός προσδιορισμός είναι περιττός.

Το αίτημα της αυτοοργάνωσης και αυτοδιαχείρισης έχει, κυρίως, τεθεί από την αναρχική ιδεολογία, αλλά και από τον κομμουνισμό. Από την άλλη, βέβαια, η αυτοοργάνωση μπορεί εύκολα να πραγματοποιηθεί σε τοπική βάση. Μένει όμως να διευθετηθεί το ζήτημα της διαδικαστικής σύνδεσης των επιμέρους τοπικοτήτων όταν πρέπει να επιλυθεί ένα συνολικότερο ζήτημα. Ας μην ξεχνάμε ότι η οργάνωση των κρατών απαιτεί τη λήψη αποφάσεων σε κεντρικό επίπεδο, ή την οργάνωση των αποφάσεων σε ένα διαχειριστικό κέντρο.

Εκτός κι αν δεν είναι επιθυμητή ούτε η ύπαρξη του κράτους. Ίσως, τότε, να έπρεπε να αλλάξει ή να καταργηθεί η κρατική υπόσταση. Σε κάθε περίπτωση, το ζήτημα της εξουσίας πρέπει να τεθεί έστω και σε μικρότερες πολιτικές οντότητες: η αυθαιρεσία δεν υπόκειται σε κανόνες μεγέθους!

Είναι τεράστιο αυτό το ζήτημα και, προφανώς, όχι στις προθέσεις μου να το αναλύσω σε αυτό το βιβλίο. Το μόνο που είναι ιδιαιτέρως βασικό να αναφερθεί είναι ότι ο έλεγχος της εύρυθμης λειτουργίας της Πολιτείας πρέπει, εν τέλει, να γίνεται απ' τους πολίτες.

Σε αυτό το πλαίσιο συζητείται τον τελευταίο καιρό από αμεσοδημοκρατικά κινήματα η αιρετότητα και ανακλητότητα των εκπροσώπων. Αν υπάρχει κάποιος μορφής αντιπροσώπευση, οι αντιπρόσωποι να έχουν εκλεγεί (με κλήρο ή ψήφο) και να μπορούν να παυθούν απ' το έργο τους. Και φυσικά, να έχουν συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Και, κυρίως, να δικαιούνται ν' ασκήσουν το λειτούργημά τους για συγκεκριμένο και περιορισμένο χρονικό διάστημα ώστε να μην αποκτούν προνομιακή σχέση με την εξουσία. Το ίδιο ενδεχομένως θα ήταν θεμιτό να ισχύει και για τους κρατικούς λειτουργούς-δημόσιους υπαλλήλους: να μεταθέτονται ανά διαστήματα σε άλλη περιοχή ή και εργασία⁵⁷. Αυτές οι δικλείδες ασφαλείας μπορούν να εφαρμοστούν σε κάθε δημοκρατικό σύστημα, ακόμα και στο κοινοβουλευτικό.

Επίσης συζητείται έντονα το μέσο του δημοψηφίσματος. Οι πολίτες να παίρνουν θέση για τα ζητήματα που τους αφορούν μέσω δημοψηφισμάτων. Στο αίτημα του δημοψηφίσματος, βέβαια, αρκετοί αντιτάσσουν περιπτώσεις όπου, αν γινόταν δημοψήφισμα, αυτό θα οδηγούσε σε αρνητικές και όχι θετικές εξελίξεις τη χώρα τους – όπως τις κρίνουν οι ίδιοι φυσικά. Ότι,

57. Στον βαθμό που οι δημόσιοι υπάλληλοι έχουν εξασφαλισμένη τη μονιμότητα της εργασίας τους, το να μην μεταθέτονται τους καθιστά προνομιακή ομάδα. Έτσι θίγεται η ισότητα.

λόγου χάρη, αν γινόταν δημοψήφισμα για την ένταξή μας στην Ε.Ε. δεν θα ήμασταν μέλος της τώρα. Πέραν των προβλημάτων που έχει μια τέτοια άποψη (π.χ. προβλήματα διάχυσης της ευθύνης και πατροναρίσματος των πολιτών), αναδεικνύει με χαρακτηριστικό τρόπο το μεγάλο ζητούμενο για τη δημοκρατία. Ποιο είναι αυτό; Μα, η εκπαίδευση των πολιτών. Η δημιουργία μιας ενημερωμένης και ώριμης βάσης που, μέσα απ' τις όποιες αντιφάσεις της, θα αναλαμβάνει την ευθύνη της επίλυσης των προβλημάτων της. Και, είμαι σίγουρη πως, όταν κάποιος πρόκειται να αναλάβει την ευθύνη της απόφασής του, θα είναι και πιο προσεκτικός όταν λαμβάνει τη σχετική απόφαση. Αντίστροφα, η ύπαρξη εξουσίας, αρμοδίων που λαμβάνουν τις αποφάσεις, συντελεί στην *εκπαίδευση των πολιτών στην ανευθυνότητα*, αφού η ευθύνη τους μεταβιβάζεται σε άλλους.

Μα, εδώ ξαναγυρνάμε στο πρώτο κρατούμενο που θέσαμε λίγο πριν: ότι, δηλαδή, η δημοκρατία βασίζεται στους πολίτες. Διότι μόλις καταλήξαμε στο ότι η συμμετοχή των πολιτών προϋποθέτει τη σωστή τους εκπαίδευση. Που είναι άλλωστε και προϋπόθεση ύπαρξης των πολιτών. Πολίτης είναι εξ ορισμού αυτός που συμμετέχει στα κοινά, που γνωρίζει, που ενημερώνεται, που αναλαμβάνει τις ευθύνες του. Αν είναι ο πολίτης βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία της δημοκρατίας, ποια είναι η προϋπόθεση ύπαρξης του ίδιου του πολίτη; Ποια είναι η προϋπόθεση ύπαρξης του Ανθρώπου που θα είναι και ενεργός; Μα ποια άλλη; Η παιδεία.

Η παιδεία. Όχι τυχαία, το πιο διαχρονικό και έντονο αίτημα μετά (ή μαζί με) την Ελευθερία. Αίτημα εξανθρωπισμού και πνευματικής επάρκειας ώστε να υπάρχουν οι ελάχιστες εγγυήσεις πως το δημοκρατικό πολιτικό σύστημα μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά. Για να μπορούν οι πολίτες να μαθαίνουν, να κρίνουν, να αποφασίζουν και ν' αναλαμβάνουν τις ευθύνες των πράξεών τους. Παιδεία, πρέπει να διευκρινίσω, δεν σημαίνει πληροφορία ούτε εξειδίκευση. Παιδεία δεν σημαίνει να πηγαίνουν όλοι στα πανεπιστήμια, ούτε ότι όλοι θα τα ξέρουν όλα. Παιδεία σημαίνει Λογική. Σημαίνει την εκμάθηση ενός λογικού συστήματος σκέψης, εύρεσης και επεξεργασίας των πληροφοριών. Έτσι, δεν απαιτείται να ξέρεις το κάθε ζήτημα. Απαιτείται να κατέχεις τα εφόδια ώστε ανά πάσα στιγμή να μπορείς να συλλέξεις και κριτικά να επεξεργαστείς τις γνώσεις για το θέμα που σε ενδιαφέρει. Οτιδήποτε άλλο είναι εξειδίκευση, όχι παιδεία. Και η εκμάθηση ενός συστήματος λογικής σκέψης πρέπει να ολοκληρώνεται πριν την ενηλικίωση. Να είναι η βάση, πάνω στην οποία θα χτίσει μετά κανείς αυτό που θέλει. Όποιον δρόμο στη ζωή του κι αν διαλέξει.

Χωρίς παιδεία, δημοκρατία δεν υπάρχει. Αυτή είναι η βασική της προϋπόθεση! Διότι δημοκρατία δεν σημαίνει το δίκαιο της πλειοψηφίας. Όλοι

ξέρουμε πως, υπό προϋποθέσεις, η πλειοψηφία μπορεί να επικροτήσει πολύ αντιδραστικές αποφάσεις. Γι' αυτό υποστήριξα εξ αρχής ότι πρέπει να θέτονται πρώτα οι βασικές αρχές μιας κοινωνίας. Καμία πλειοψηφία να μην μπορεί, συνεπώς, να τεθεί πάνω από αυτές τις αρχές. Καμία πλειοψηφική απόφαση να μην μπορεί να τεθεί πάνω απ' την Ελευθερία. Η δημοκρατία οφείλει να σέβεται και να υπηρετεί αυτή την αρχή. Γι' αυτό επιλέχτηκε. Δεν είναι η δημοκρατία υπέρτατη αξία. Οι αρχές που υπηρετεί είναι. Δημοκρατία σημαίνει, η εξουσία στον λαό (στον Δήμο). Με σεβασμό στις βασικές αρχές, όπως και σε κάθε μειοψηφία⁵⁸.

Τον σεβασμό αυτών των αρχών, όπως και κάθε σεβασμό, τον μαθαίνει κανείς. Όταν όμως μιλάμε για παιδεία, να είναι σαφές πως εννοούμε την ελεύθερη παιδεία: χωρίς αυταρχική καθοδήγηση, περιορισμούς και προκαταλήψεις. Διότι η Ελευθερία έρχεται ξανά να μας θυμίσει την αξία της ως κριτήριο δημοκρατικότητας. Δεν είναι τυχαίο ότι η ελευθεριακή στροφή της ευρωπαϊκής διανόησης που πραγματοποιήθηκε με τον Διαφωτισμό εμπεριείχε και την ανάγνωση των αρχαιοελληνικών κειμένων. Να υπενθυμίσουμε, λοιπόν, πως η ελευθερία αναγνωρίζεται ως *βασική αρχή της δημοκρατίας* ήδη από τον Αριστοτέλη, ενώ φτάνει να θεωρείται ως *ύψιστο πολιτικό αγαθό και στόχος*, για την επίτευξη του οποίου η δημοκρατία είναι απλώς το μέσο, από τον Ρουσώ και τον Χάγιεκ (Hayek), για παράδειγμα.

Συνεπώς, η βασική προϋπόθεση ώστε να μπορεί να λειτουργήσει η δημοκρατία – η κάθε δημοκρατία (κοινοβουλευτική, άμεση, συμμετοχική)– είναι η παιδεία.

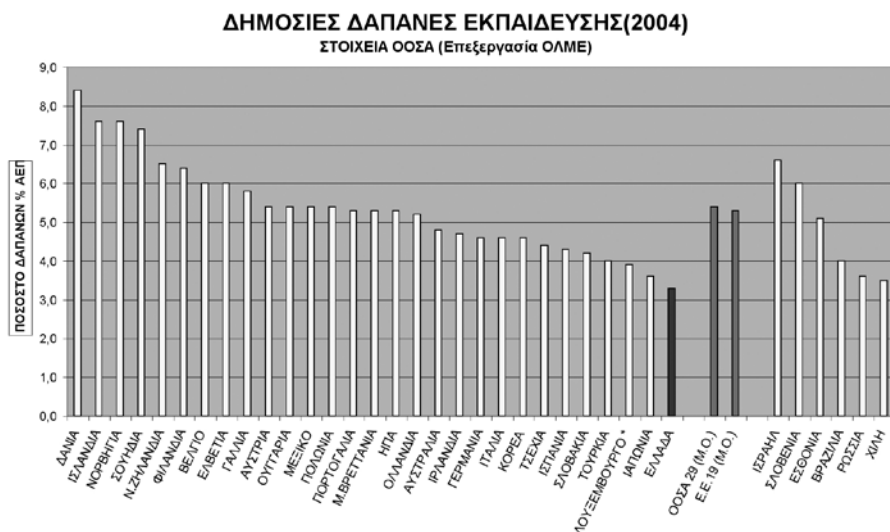
Στο πρακτικό ερώτημα, αν η παιδεία χρήζει της προσοχής που της πρέπει στην ελληνική πολιτική πραγματικότητα θα απαντήσω μόνο επιγραμματικά και ενδεικτικά.

Κατ' αρχάς, και στην παιδεία ακολουθείται η προσφιλή μέθοδος της εξουσίας που ακολουθείται σε όλες τις άλλες διασφαλίσεις της δημοκρατίας: η σταδιακή υποβάθμιση που οδηγεί στην ουσιαστική κατάργηση. Κι εδώ για έναν λόγο παραπάνω: για να απομακρύνεται η πραγματική δημοκρατία. Το πιο σύντομο και ενδεικτικό στοιχείο που αποδεικνύει την υποβάθμιση της παιδείας από την ίδια την Πολιτεία είναι η υποχρηματοδότησή της. Η οικονομία είναι η ατμομηχανή της κοινωνίας αφού όλες οι ιστορικές εξελίξεις, ακόμη και οι διανοητικές, έχουν δρομολογηθεί από αντίστοιχες εξελίξεις στον οικο-

58. Δηλαδή, το δίκαιο της πλειοψηφίας να μην μπορεί να τίθεται πάνω από τις βασικές ελευθερίες της μειοψηφούσας ομάδας.

νομικό τομέα. Και χωρίς χρήματα περιορίζονται σημαντικά οι δυνατότητες⁵⁹. Έτσι, δεδομένης της υποχρηματοδότησης της παιδείας (3% του Α.Ε.Π. περίπου) και δεδομένου ότι η χρηματοδότηση είναι ο αναγκαίος παράγοντας στήριξης της (όπως και για κάθε τι άλλο), είναι σαφές ότι η προϋπόθεση της παιδείας παραβιάζεται στη βάση της. Από τη στιγμή που η παιδεία είναι τόσο σημαντική, όχι μόνο για τη λειτουργία του πολιτεύματος αλλά και για τον εξανθρωπισμό των ανθρώπων, το ποσοστό του 3% είναι αστειό.

[Μια Μικρή Παρένθεση: στο γράφημα που παρατίθεται φαίνονται οι δαπάνες για την παιδεία, τόσο των ευρωπαϊκών χωρών όσο και αυτών του Ο.Ο.Σ.Α.

Όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς, η Ελλάδα έχει το χαμηλότερο ποσοστό χρηματοδότησης. Επίσης, είναι ιδιαίτερα ενδεικτικό ότι οι σκανδιναβικές χώρες είναι αυτές με το μεγαλύτερο ποσοστό για την παιδεία. Τέλος, να επισημανθεί ότι από το 2004 και μετά υπάρχει μια μικρή αν και σταδιακή υποχώρηση του ποσοστού που διαθέτει η Ελλάδα, το οποίο υπολογίζεται για το 2008 λίγο κάτω του 3%! **Κλείνει η Παρένθεση]**

59. Αν και όχι πάντα, φυσικά. Ειδικά στα άτομα, ορισμένες φορές οι οικονομικές δυσκολίες μπορεί να ωθήσουν κάποιον στην ενεργοποίηση ώστε να ξεφύγει από την ανέχεια. Αντίστροφα, η οικονομική εξασφάλιση ενδέχεται να κάνει κάποιον να επαναπαυθεί. Αλλά όλα αυτά είναι σχετικά, βεβαίως.

Αν συνειδητοποιήσουμε τη σημασία της παιδείας, αυτή θα πρέπει να χρηματοδοτείται σταθερά με το 1/5 του κάθε συνολικού κρατικού προϋπολογισμού. Τουλάχιστον. Περιλαμβάνοντας οτιδήποτε σχετίζεται με την παιδεία και τη διαμόρφωση των παιδιών σε νέους ανθρώπους (αθλητισμός, μουσική, επιστήμες, εκπαιδευτική τηλεόραση, περιβαλλοντική συνείδηση, κ.ά.). Αλλά το επίπεδο της πολιτικής βούλησης και της διεκδικητικής δύναμης στην Ελλάδα –και όχι μόνο– είναι τέτοιο που ακόμη προσπαθούμε για το 5% για την παιδεία⁶⁰!

* * *

Τέλος, επανέρχεται το αρχικό ερώτημα: αφού η δημοκρατία είναι απλώς ένα πολιτικό σύστημα, γιατί έχει θεωρηθεί ως μια αυτονόητη και αδιαμφισβήτητη αξία; Οι λόγοι που θα πρότεινα είναι δύο: ο ένας οφείλεται σε καλοπροαίρετη παρεξήγηση, και ο άλλος σε κακοπροαίρετη σκοπιμότητα! Η καλοπροαίρετη παρεξήγηση έγκειται στο γεγονός ότι, τόσο τα αιτήματα του Διαφωτισμού όσο και η είσοδος των μαζών στην πολιτική έφεραν την έννοια της δημοκρατίας στο προσκήνιο. Η έννοια παρεξηγήθηκε διότι θεωρήθηκε πανάκεια αντί για μέσο, με αποτέλεσμα να εξυψωθεί σε ένα τέτοιο ιδεατό επίπεδο που να είναι αδύνατο μετά να την αγγίξεις. Πόσο μάλλον να την αναλύσεις.

Σε αυτή την παρεξήγηση στηρίχτηκε η σκόπιμη εκμετάλλευσή της. Δηλαδή, στον βαθμό που η δημοκρατία θεωρήθηκε ως κάτι που επιδίωκαν οι μάζες, ο ιδανικότερος τρόπος χειραγώγησης των μαζών ήταν η ψευδαίσθηση ότι ζουν σε δημοκρατικό πολίτευμα. Γι' αυτό άλλωστε όλα γίνονται στο όνομά της: η εισβολή στο Ιράκ, η χούντα στην Ελλάδα, το Σοβιετικό μπλοκ, το Δυτικό μπλοκ, η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, η διακυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας! Όλες δημοκρατίες είναι. Και η κάθε συζήτηση για τη δημοκρατία ξεκινά απ' το «αυταπόδεικτο δεδομένο» ότι έχουμε δημοκρατία. Και ότι αυτό είναι καλό εξ ορισμού.

* * *

60. Ας μη νομίζει κανείς ότι το ελληνικό κράτος δεν έχει τα χρήματα για κάτι τέτοιο: πρόκειται για πολιτική επιλογή. Για παράδειγμα, τον Οκτώβρη του 2008 η κυβέρνηση της Ν.Δ. ενέκρινε σχέδιο «ενίσχυσης της ρευστότητας» των τραπεζών εγκρίνοντας κονδύλι 28 δις ευρώ προφασιζόμενο ότι ανταποκρίνεται στην διεθνή οικονομική κρίση. Προφασιζόμενο: η κρίση ουδέποτε έπληξε τις ελληνικές τράπεζες, που παραμένουν εξαιρετικά κερδοφόρες, ενώ καμία δεν απειλήθηκε με πτώχευση, οπότε θα ήταν λογικό, ίσως, να παρέμβει το κράτος. Όμως, το κλίμα πανικού που καλλιεργήθηκε εντέχνως έδωσε το άλλοθι. 28 δις: πρόκειται για περίπου 10% του Α.Ε.Π.

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, που είναι τυπικώς το πολίτευμά μας. Για να λειτουργήσει το πολίτευμα ως τέτοιο απαιτούνται οι αναγκαίες *θεσμικές διασφαλίσεις*. Στις θεσμικές διασφαλίσεις μιας κοινοβουλευτικής δημοκρατίας περιλαμβάνονται τόσο οι νομικοί κανόνες αυξημένης τυπικής ισχύος (το Σύνταγμα δηλαδή) όσο και ο διαχωρισμός των εξουσιών ώστε να διασφαλίζεται ο αλληλοέλεγχός τους⁶¹. Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα κατά πόσο τηρούνται αυτές οι διασφαλίσεις και, αν όχι, γιατί;

Το πρώτο ζήτημα, των θεσμικών δημοκρατικών διασφαλίσεων που απορρέουν από το Σύνταγμα, το αναλύσαμε αρκετά, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η εγγυητική του ισχύς είναι περιορισμένη, έως ανύπαρκτη, δεδομένου ότι παραβιάζεται συστηματικά, *τόσο το γράμμα του όσο και το πνεύμα του*. Στο γιατί συμβαίνει αυτό θα επανέλθω αμέσως παρακάτω, αφού πρώτα αναφερθώ στον διαχωρισμό των εξουσιών ως την επόμενη θεσμική ασφαλιστική δικλείδα λειτουργίας του πολιτεύματος.

Η Διάκριση των Εξουσιών

Η διάκριση των εξουσιών ως έννοια θεμελιώθηκε κατά τον Διαφωτισμό σε μια προσπάθεια να αντιμετωπισθεί το ζήτημα της αυθαιρεσίας της εξουσίας. Το πρόβλημα της εξουσίας και της εγγενούς τάσης της προς την αυθαιρεσία απασχολεί, όπως είπαμε, τους πολιτικούς φιλοσόφους από τότε που... υπάρχει η πολιτική φιλοσοφία. Το ζήτημα ξαναήρθε στο προσκήνιο στη νεωτερικότητα, όταν οι διαφωτιστές και πολιτικοί φιλόσοφοι της εποχής ασχολήθηκαν εκ νέου με την εξουσία, τη νομιμοποίηση και τον περιορισμό της, και την άσκησή της με βάση κάποιους κανόνες. «Η εξουσία τείνει να διαφθείρει, και η απόλυτη εξουσία διαφθείρει απόλυτα», σύμφωνα με την περίφημη ρήση του Βρετανού ιστορικού Lord Acton (1834-1902). Αυτό το πρόβλημα έπρεπε να αντιμετωπιστεί, καθώς αναζητούνταν η βάση μιας εξουσίας που δεν θα σφετεριζόταν τη δύναμή της. Έτσι, για τον αποκλεισμό (ή περιορισμό) του ενδεχόμενου αυθαιρεσίας κατά την άσκηση της εξουσίας, οι θεωρητικοί κατέληξαν, για άλλη μια φορά, αφενός στη θεσμοθέτηση ενός συστήματος κανόνων (Σύνταγμα), αφετέρου στη διάκριση των εξουσιών. Πρόκειται για τη γνωστή *αρχή της διάκρισης των εξουσιών*, που εισήγαγε ο Μοντεσκιέ (Baron de Montesquieu) στις αρχές του 18^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με αυτή την άποψη οι τρεις εξουσίες, η νομοθετική, η δικαστική και η εκτελεστική, οφείλουν να ασκούνται από τρεις διαφορετικούς και ανεξάρτητους θεσμούς διακυβέρνησης. Δηλαδή, οι τρεις πόλοι εξουσίας, οι τρεις βασικές λειτουργίες του

61. Οι (Α) και (Β), που εξετάσαμε, αποτελούν ουσιαστικές διασφαλίσεις.

πολιτεύματος, πρέπει να είναι διαχωρισμένες και ανεξάρτητες μεταξύ τους· να είναι διακριτές η μία από την άλλη.

Αυτός ο θεσμικός διαχωρισμός της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας προστατεύει από την αυθαιρεσία με δύο τρόπους. Ο ένας είναι ότι η μία εξουσία δεν θα μπορεί να ενεργεί με τρόπο ώστε να εξυπηρετεί τις άλλες. Δηλαδή δεν θα μπορεί, για παράδειγμα, μια κυβέρνηση να «περάσει» έναν νόμο φτιαγμένο στα μέτρα της εάν η νομοθετική λειτουργία ανατίθεται σε διαφορετικό σώμα. Επίσης, η δικαστική εξουσία, που κρίνει το παράνομο μιας πράξης, θα είναι ανεξάρτητη από την κυβέρνηση ώστε να μπορεί να κρίνει ακόμη και τις τυχόν παρανομίες της ίδιας της κυβέρνησης όταν αυτές διενεργούνται. Επιπλέον, θα είναι αμερόληπτος κριτής στις διενέξεις των πολιτών. Ο άλλος τρόπος είναι ο αμοιβαίος έλεγχος που θα ασκείται από τη μια εξουσία στην άλλη αφού αυτές θα είναι διακριτές, θα ασκούνται δηλαδή από διαφορετικά πρόσωπα. Με λίγα λόγια, η διάκριση των εξουσιών στοχεύει στην αυτόνομη και ανεξάρτητη λειτουργία των πόλων εξουσίας και διαχείρισης ώστε να εκλείπουν οι αυθαιρεσίες και να διασφαλίζεται ο αλληλοέλεγχος.

Όπως έχει ήδη γίνει κατανοητό από την περιγραφή της διάκρισης των εξουσιών, αυτός ο διαχωρισμός δεν υφίσταται στις σύγχρονες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες. Και δεν είναι ότι προβλέπεται αλλά δεν εφαρμόζεται λόγω στρέβλωσης του συστήματος. Δεν προβλέπεται καν! Δηλαδή, στο ίδιο το Σύνταγμα δεν υπάρχει ο διαχωρισμός των τριών εξουσιών μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, η δικαστική εξουσία διαχωρίζεται, αν και όχι πλήρως, από τις άλλες δύο⁶², αλλά η νομοθετική και η εκτελεστική διαχέονται η μία μέσα στην άλλη. Στο πρώτο άρθρο περί σύνταξης της πολιτείας, το άρθρο 26 του Συντάγματος, αναφέρεται ότι: «Η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Η εκτελεστική λειτουργία από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την κυβέρνηση. Η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια· οι αποφάσεις τους εκτελούνται στο όνομα του Ελληνικού Λαού».

62. Αν και σε όλες τις άλλες λειτουργίες των δικαστικών δεν παρεμβαίνει η κυβέρνηση, εντούτοις εμπλέκεται στην προαγωγή-διορισμό των προέδρων και αντιπροέδρων του Αρείου Πάγου, του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ελεγκτικού Συνεδρίου (δηλαδή των τριών κορυφαίων οργάνων της δικαιοσύνης), αφού αυτή γίνεται με «προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου, με επιλογή μεταξύ των μελών του αντίστοιχου ανώτατου δικαστηρίου» (αρ. 91 §5 εδ. 1 του Συντάγματος). Με τον ίδιο τρόπο γίνεται και η προαγωγή-διορισμός του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου (αρ. 91 § 5 εδ. 2 του Συντάγματος) – του ανθρώπου δηλαδή που έχει τη θέση του δημόσιου κατήγορου και επιμελητή της δημόσιας τάξης!

Ήδη από τη διατύπωση βλέπουμε πως η εκτελεστική και η νομοθετική λειτουργία δεν είναι απολύτως διαχωρισμένες μεταξύ τους, αφού ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εμπλέκεται και στις δυο. Ασχέτως αν οι αρμοδιότητές του είναι σαφώς περιορισμένες.

Επί της ουσίας, τώρα, η Βουλή και η κυβέρνηση είναι περεταίρω συνδεδεμένες αφού η κυβέρνηση και η πλειοψηφία της Βουλής προέρχονται από το ίδιο κόμμα ή κομματικό συνασπισμό. Συχνά μάλιστα οι υπουργοί είναι και βουλευτές, κι έτσι έχουμε την πιο άμεση συσχέτιση των δυο λειτουργιών που θα μπορούσε να γίνει: οι εκτελεστές είναι και νομοθέτες! Το Σύνταγμα επιτρέπει κάτι τέτοιο μην απαγορεύοντάς το! Δηλαδή, αφήνει τη δικαιοδοσία για το σχηματισμό της κυβέρνησης στον αρχηγό του πρώτου κόμματος, που είναι ήδη εκλεγμένος βουλευτής. Κι αν υποθέσουμε ότι αυτό είναι λογικό, με την έννοια ότι θα πρέπει ο πρωθυπουργός να έχει τη νομιμοποίηση των ψηφοφόρων και γι' αυτό του δίνει και μια παραπάνω ψήφο στη Βουλή, σίγουρα δεν είναι λογικό να επιτρέπεται και τα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησης να προέρχονται από το νομοθετικό σώμα.

Είναι ενδεικτικό ότι τα νομοσχέδια προτείνονται από την κυβέρνηση προς τη Βουλή. Κάτι που σημαίνει ότι η κυβέρνηση νομοθετεί και η Βουλή απλώς επικυρώνει. Άρα, η κυβέρνηση από εκτελεστική εξουσία γίνεται και νομοθετική και η νομοθετική... διακοσμητική! Η επίκληση της εσωκομματικής πειθαρχίας προς τους βουλευτές από τον πρωθυπουργό, όταν πρόκειται να ψηφιστεί κάποιο σημαντικό και αμφιλεγόμενο νομοσχέδιο, είναι άλλη μια απόδειξη παραβίασης της αρχής της διάκρισης των εξουσιών. Αυτός είναι και ο λόγος που η Βουλή δεν μπορεί να ελέγξει την κυβέρνηση σε καμία περίπτωση. Για παράδειγμα, στο Σύνταγμα προβλέπεται η δυνατότητα πρότασης μομφής ή δυσπιστίας: «Η Βουλή μπορεί με απόφασή της να αποσύρει την εμπιστοσύνη της από την Κυβέρνηση ή από μέλος της. Η πρόταση δυσπιστίας πρέπει να είναι υπογεγραμμένη από το ένα έκτο τουλάχιστον των βουλευτών και να περιλαμβάνει σαφώς τα θέματα για τα οποία θα διεξαχθεί η συζήτηση» (άρθρο 84 §2). Η πρόταση. Για να γίνει δεκτή όμως η πρόταση δυσπιστίας και να άρει η Βουλή την εμπιστοσύνη της πρέπει «η απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών» να την εγκρίνει, όπως αναφέρει το άρθρο 84 §6. Δηλαδή, να την εγκρίνει και σημαντικός αριθμός των βουλευτών του κυβερνώντος κόμματος!

Το ζήτημα σχολιάζει με πολιτική ενάργεια ο κ. Θανάσης Τεγόπουλος, εκδότης της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*, με αφορμή την πρόταση δυσπιστίας που κατέθεσε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις 2 Φεβρουαρίου 2007. «Η τύχη της πρότασης δυσπιστίας είναι δεδομένη στον πλειοψηφικό κοινοβουλευτισμό. Το βράδυ, οι βουλευτές της Ν.Δ. θα συχαίρουν τον πρωθυπουργό και τους υπουργούς της Ν.Δ. για την εμπιστοσύνη της Βουλής, δηλαδή της κοινο-

βουλευτικής πλειοψηφίας της Ν.Δ., στην κυβέρνηση της Ν.Δ. Η απόλυτη θεσμική αυτοϊκανοποίηση...»⁶³.

Ο πολιτικός φιλόσοφος Χάγιεκ (Hayek) υπερασπίζεται την Κυριαρχία του Νόμου και υποστηρίζει ότι «οι πολίτες μπορούν να απολαμβάνουν την ελευθερία μόνο αν η εξουσία του κράτους οριοθετείται από το νόμο»⁶⁴. Όπως γίνεται αντιληπτό, όταν, για παράδειγμα, η κατάρτιση των νομοσχεδίων γίνεται από την κυβέρνηση, ελλοχεύει σαφώς ένας κίνδυνος για την ίδια την ελευθερία αφού η εξουσία του κράτους δεν οριοθετείται από τον νόμο αλλά τον οριοθετεί η ίδια.

Η μόνη εγγυητική λειτουργία σε αυτό το πλαίσιο είναι η Δικαιοσύνη. Η δικαστική εξουσία διατηρεί την αυτονομία και ανεξαρτησία της σε όλα τα θεσμικά επίπεδα – εκτός από τα ανώτερα! Θα πρέπει όμως να καταλάβουμε ότι η δικαιοδοσία της είναι σχετικά περιορισμένη. Οι βασικοί θεσμικοί λόγοι είναι δύο. Ο πρώτος λόγος είναι ότι η δικαστική εξουσία δεν μπορεί, και δεν είναι ο ρόλος της αυτός, να ασκεί πολιτική. Ο ρόλος της είναι να απονέμει δικαιοσύνη σύμφωνα με τον νόμο και, αν συντρέχει λόγος, να κρίνει κάποιο νόμο ως αντισυνταγματικό. Όπως είναι κατανοητό, δεσμεύεται από τον νόμο. Αν ο νόμος είναι προσεκτικά διατυπωμένος (που συνήθως είναι) μπορεί πολύ εύκολα να είναι συμβατός με τις συνταγματικές διατάξεις, με το γράμμα του νόμου. Έτσι, το δικαστήριο οφείλει να τον ακολουθήσει, να κρίνει δηλαδή με βάση το τυπικό του δικαίου. Διαφορετικά οι δικαστές δεν θα απένειμαν δικαιοσύνη αλλά θα ασκούσαν πολιτική. Συνεπώς, τα χέρια της Δικαιοσύνης είναι (σχετικώς) δεμένα όταν η Βουλή και η κυβέρνηση φτιάχνουν έναν νόμο στα μέτρα του πρώτου κόμματος εφόσον το ίδιο το Σύνταγμα επιτρέπει κάτι τέτοιο. Όπως καταλαβαίνει κανείς, όλο το παιχνίδι της εξουσίας και της πολιτικής στο σύστημα της σύγχρονης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας παίζεται ακριβώς εκεί που φτιάχνονται οι νόμοι!

Ο δεύτερος λόγος που καθιστά περιορισμένη την ουσιαστική παρεμβατική αρμοδιότητα της δικαστικής εξουσίας είναι ότι αυτή δεν έχει τρόπο να καταστήσει την εκάστοτε απόφασή της άμεσα εκτελεστή αν η εκτελεστική εξουσία δεν το επιθυμεί. Έστω ότι κάποιος νόμος κρίνεται αντισυνταγματικός από το δικαστήριο και βγαίνει απόφαση καταδικαστική για τον παραβάτη. Αν η κυβέρνηση έχει ουσιαστικά συναινέσει στην παρανομία, τότε δεν υπάρχει κανένα όργανο που να μεριμνήσει για την εφαρμογή της απόφασης του δικαστηρίου. Παράδειγμα: το Συμβούλιο της Επικρατείας γνωμοδότησε

63. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 04/02/2007.

64. Hayek, F.A. (1976), *The Road to Serfdom*, London: Routledge & Kegan Paul, σελ. ΙΙ, 63. Βλ επίσης Held, D. (1995), *Μοντέλα Δημοκρατίας*, Αθήνα: Στάχυ, σελ. 246-253.

για το The Mall ότι το κτίσμα είναι αυθαίρετο και ο νόμος Λαλιώτη αντισυνταγματικός. Ποιος θα το κατεδαφίσει; Οι δικαστές; Φυσικά όχι. Οι αρμόδιες υπηρεσίες που είναι επιφορτισμένες για την εκτέλεση της απόφασης υπάγονται στα υπουργεία. Τα υπουργεία είναι η ίδια η κυβέρνηση. Όπως ανέφερε το άρθρο που παρέθεσα για το Mall, παρά τη γνωμοδότηση του Συμβουλίου της Επικρατείας, η αστυνομία δεν παρενέβη ώστε να σταματήσει τις εργασίες που γινόντουσαν επειδή είχε, λέει, σχετική οδηγία από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.⁶⁵.

Θεωρητικά, βέβαια, η αστυνομία, με την καθοδήγηση του Εισαγγελέα, θα μπορούσε να σταματήσει τις εργασίες που γίνονται παράνομα. Αν εκτελούσε σωστά το λειτουργήμα της: την ασφάλεια της πόλης και των πολιτών και τη νομιμότητα. Έχει τη δικαιοδοσία από τον νόμο, και όχι μόνο: ο αστυνομικός, όπως και ο στρατιώτης, έχει το δικαίωμα να μην εκτελέσει απόφαση όχι μόνο όταν είναι παράνομη (όπως υποχρεούται άλλωστε) αλλά και *αν κρίνει* ότι αυτή στρέφεται κατά του Συντάγματος. Στην πράξη όμως τα πράγματα είναι διαφορετικά. Διότι, όπως έχουμε αναφέρει και με άλλη αφορμή, το μεγαλύτερο πρόβλημα στην (κοινωνική και πολιτική) ζωή είναι το πέρασμα από τη θεωρία στην πράξη. Έτσι, και οι αστυνομικοί δεν αναλαμβάνουν την ευθύνη να φέρουν σε πέρας το καθήκον τους, όπως επιτάσσει το Σύνταγμα και ο υπαλληλικός τους κώδικας, κρυμμένοι πίσω από μια ιεραρχία που τους δίνει το άλλοθι της μη-ευθύνης. Άλλοθι. Και αντί για αστυνομικοί γίνονται... μπάτσοι.

[Παρένθεση: οι αστυνομικοί και οι μπάτσοι]

Ο ρόλος της αστυνομίας σε μια πολιτεία είναι εξόχως σημαντικός καθώς αφορά τη διασφάλιση της τήρησης των συμφωνημένων κανόνων λειτουργίας⁶⁶ της. Αστυ-νομία είναι ο νόμος του άστεως. Τα αστυνομικά όργανα φέρουν, ως εκ τούτου, μια σημαντική υποχρέωση προστασίας και διαφύλαξης των βασικών συμφωνιών κοινωνικής συνύπαρξης και θεσμικής οργάνωσης. Θα τολμούσα να πω πως η Αστυνομία είναι ένα από τα τρία βασικά λειτουργήματα μιας πολιτείας, μαζί με την Παιδεία και την Υγεία, καθώς αφορά τόσο την ατομική ασφάλεια όσο και τη διασφάλιση των κανόνων κοινωνικής συνύπαρξης!

65. Θα μπορούσε, ενδεχομένως, να ασκηθεί μήνυση στους συγκεκριμένους αστυνομικούς απ' τους οποίους ζητήθηκε η συνδρομή για την επιβολή της τάξης (για παράβαση καθήκοντος). Τότε όμως η διαδικασία θα έπαιρνε 1-2 χρόνια, και στο μεταξύ η αυθαιρέσια θα συνεχιζόταν.

66. Εφόσον φυσικά έχει αποφασιστεί ότι αυτό το καθήκον θα το επιφορτιστεί ένα συγκεκριμένο Σώμα και όχι οι πολίτες, με κάποιον τρόπο – όπως δηλαδή συμβαίνει στις σύγχρονες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες που εξετάζουμε εδώ.

Ο ρόλος των αστυνομικών είναι νομικά προσδιορισμένος με τέτοιον τρόπο ώστε να διαφυλάσσεται, μέσα από τη διοικητική ιεραρχία και πειθαρχία, η προστασία των αρχών και κανόνων του κράτους. Με ρητό τρόπο διατυπώνεται ότι βασική τους υποχρέωση αποτελεί η τήρηση της νομιμότητας και ο σεβασμός του Συντάγματος. Επίσης, υποχρεούνται κατά την άσκηση των καθηκόντων τους να «Ενεργούν με σύνεση, αυτοκυριαρχία, σταθερότητα, αποφασιστικότητα, αμεροληψία, αντικειμενικότητα και αξιοπρέπεια, [να] σέβονται και προστατεύουν τα κατοχυρωμένα δικαιώματα των πολιτών και κάθε ατόμου που βρίσκεται στην Ελληνική Επικράτεια, [να] χρησιμοποιούν τα κατά το δυνατόν ηπιότερα μέσα, αποφεύγοντας κάθε περιττή τραχύτητα, ενόχληση ή αδικαιολόγητη φθορά ιδιοκτησίας, [και να] συμπεριφέρονται με λεπτότητα, σεμνότητα και ευγένεια, επιδεικνύοντας πνεύμα μετριοπάθειας και επιείκειας» (π.δ.538/1989, άρθρο 2, §1-4).

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αστυνομικοί έχουν τη δυνατότητα να παρακούσουν εντολή ανωτέρου τους εάν αυτή είναι *προδήλως παράνομη ή αντισυνταγματική*. Σε κάθε άλλη περίπτωση διαφωνίας τους, οφείλουν να την αναφέρουν πριν ή εφόσον την εκτελέσουν. Συγκεκριμένα, «Ο ανώτερος είναι υπεύθυνος για τις συνέπειες της διαταγής του ο δε κατώτερος υποχρεούται να εκτελεί με ακρίβεια τη διαταγή που έλαβε και είναι υπεύθυνος για την εκτέλεση της και για τις συνέπειες της μη εκτέλεσής της. Ο κατώτερος δικαιούται να τύχει ακρόασης και να υποβάλει τα παράπονα του, αφού εκτελέσει τη διαταγή. Ο κατώτερος αν λάβει διαταγή την οποία θεωρεί παράνομη, οφείλει πριν την εκτελέσει ν' αναφέρει εγγράφως την αντίθετη γνώμη του και να την εκτελέσει χωρίς υπαίτια καθυστέρηση. Η εκτέλεση της όμως δεν καθιστά νόμιμη τη διαταγή αυτή. Σε περίπτωση κατεπείγουσας ανάγκης η αναφορά υποβάλλεται αμέσως προφορικά και στη συνέχεια εγγράφως» (π.δ. 120/2008, άρθρο 2 §4 & 5). Οι διατάξεις αυτές του νόμου στηρίζονται στη λογική της πειθαρχίας και τήρησης της ιεραρχίας που πρέπει να διέπουν το αστυνομικό σώμα ώστε να διασφαλίζεται η εύρυθμη λειτουργία του. Βέβαια, σε κάθε περίπτωση ο αστυνομικός δύναται να αναφέρει ανώτερό του αν κρίνει ότι η εντολή που έλαβε ήταν παράνομη, και το ζήτημα επιμελείται το Πειθαρχικό. Ταυτόχρονα, όμως, προκύπτει τόσο από τις παραπάνω παραγράφους όσο και από άλλες συναφείς διατάξεις ότι *προδήλως παράνομη/αντισυνταγματική* διαταγή μπορεί να μην γίνει εκτελεστή. Αυτό προκύπτει μέσα από ένα πλέγμα διατάξεων που αφορούν τη λειτουργία των αστυνομικών, διατάξεις που πρέπει να ερμηνευτούν συμπληρωματικά. Έτσι,

- στον ίδιο νόμο και άρθρο (π.δ. 120/2008, άρθρο 2), αναφέρεται ότι:
§1: Με τον όρο πειθαρχία νοείται:
α) Η πιστή συμμόρφωση των αστυνομικών προς το Σύνταγμα και τους νόμους.

β) Η πρόθυμη και χωρίς αντιρρήσεις υπακοή των κατωτέρων προς τους ανωτέρους ως και η άμεση εκτέλεση των διαταγών τους, οι οποίες αφορούν στην εφαρμογή των νόμων και των κανονισμών ως και των διαταγών της Υπηρεσίας. [...]

ε) Η ευγενής συμπεριφορά των αστυνομικών προς τους πολίτες, καθώς και ο σεβασμός και η προστασία των δικαιωμάτων αυτών, που προβλέπονται από το Σύνταγμα και τους νόμους. [...]

§3: Οι διαταγές πρέπει να είναι νόμιμες, σαφείς και να διατυπώνονται με ευπρέπεια. Οι αναφορές πρέπει να είναι σύντομες, σαφείς και να διατυπώνονται με σεβασμό.

§6: Ο αστυνομικός είναι προσωπικά υπεύθυνος για τις πράξεις και παραλείψεις του.

- ο νόμος που ορίζει τα της χρήσης του όπλου αναφέρει ότι, «Αντισυνταγματική ή προδήλως παράνομη διαταγή ανωτέρου για χρήση πυροβόλου όπλου δεν αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης του αστυνομικού» (ν. 3169/2003, άρθρο 3 §9).
- Στις γενικές υποχρεώσεις των αστυνομικών αναφέρεται, μεταξύ άλλων, η υποχρέωση «Να εκτελούν πιστά τις διαταγές των ανωτέρω τους, που δίδονται *κατά τους νόμιμους τύπους*, ευθυνόμενοι για τη μη εκτέλεση ή την πλημμελή εκτέλεση τους» (π.δ 538/1989, άρθρο 3 §1, η υπογράμμιση δική μου).
- Από το σύνολο των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα προκύπτει ότι ουδείς μπορεί να υποχρεώσει άλλον σε πράξη που αντίκειται στο Σύνταγμα και τους νόμους.

Πέρα από τις παραπάνω διατάξεις, θα πρέπει να τονίσουμε ότι στην ίδια τη σχολή της αστυνομίας διδάσκεται αυτό, δηλαδή η μη υποχρέωση υπακοής σε αντισυνταγματική εντολή. Στο ίδιο πνεύμα, ο Κώδικας Επαγγελματικής-Συνδικαλιστικής Αστυνομικής Δεοντολογίας της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Αστυνομικών Υπαλλήλων (Π.Ο.Α.Σ.Υ.) αναφέρει ως «βασική αδιαπραγμάτευτη θέση» ότι «Ο αστυνομικός έχει όχι απλά τη δυνατότητα αλλά και την υποχρέωση ελέγχου του νομίμου ή όχι μιας εντολής. Υποχρέωση άρνησης εκτέλεσης υπάρχει όταν η εντολή είναι παράνομη ή παράφορα παραβιάζουσα το Σύνταγμα»⁶⁷ (βλ. πίσω σελίδα).

Όπως γίνεται κατανοητό, οι αστυνομικοί έχουν στη διάθεσή τους ένα ολόκληρο πλέγμα διατάξεων που τους δίνουν το δικαίωμα, ή μάλλον την υποχρέωση για να είμαστε πιο ακριβείς, να ενεργήσουν προς την προάσπιση των νόμων και του Συντάγματος. Επιπλέον, ακριβώς λόγω της ιδιότητά τους

67. Ο Κώδικας είναι αναρτημένος στην ιστοσελίδα του συνδικαλιστικού www.poasy.gr

ΚΩΔΙΚΑΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ - ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗΣ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΑΣΙΚΗ ΑΡΧΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Ο Αστυνομικός δεν υπηρετεί Κόμματα και Πολιτικές παρατάξεις.

Υπακούει στο Σύνταγμα, εφαρμόζει τους Νόμους, υπηρετεί τη Δικαιοσύνη και τα συμφέροντα της κοινωνίας.

ΒΑΣΙΚΗ ΑΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΗ ΘΕΣΗ

Ο Αστυνομικός έχει όχι μόνο απλά τη δυνατότητα, αλλά και την υποχρέωση ελέγχου του νομίμου ή όχι μιας εντολής.

Υποχρέωση άρνησης εκτέλεσης υπάρχει, όταν η εντολή είναι παράνομη ή παράφορα παραβιάζουσα το Σύνταγμα.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

Σεβασμός και στήριξη των θεσμών λειτουργίας της κοινωνίας και της Δημοκρατίας μας.

Λειτουργία σύμφωνα με το Σύνταγμα και τους Νόμους.

Σεβασμός στο άτομο - την ελευθερία - την κοινωνική αξιοπρέπεια.

υποχρεούνται «Να τηρούν τους νόμους του Κράτους και με την εν γένει συμπεριφορά, εμφάνιση, διαγωγή και διαβίωση τους, να παρέχουν τους εαυτούς τους υπόδειγμα καλού πολίτη και αστυνομικού» (π.δ. 538/1989, άρθρο 3, §2). Συνεπώς, ο αστυνομικός που δεν φροντίζει για την εφαρμογή των αποφάσεων των δικαστηρίων, λόγου χάρη, όχι μόνο δεν εφαρμόζει τους νόμους αλλά και παρανομεί (παράβαση καθήκοντος). Πόσο μάλλον αστυνομικοί που παρανομούν ευθέως και από πρόθεση...

Έτσι, λοιπόν, ο αστυνομικός γίνεται μπάτσο/«αστυνομικός». Επειδή δεν επιτελεί το έργο του όπως έχει οριστεί. Οι μπάτσοι, όμως, κάνουν ένα διπλό κακό στην πολιτεία που έχει προβλέψει για την ύπαρξή τους. Το ένα είναι ότι, μην αναλαμβάνοντας την ευθύνη που έχουν αναλάβει, αφήνουν τους πολίτες έρμαιοι στην παρανομία του καθενός, απέναντι στον οποίον δεν δικαιούνται να προφυλαχτούν από μόνοι τους – εφόσον έχουν εναποθέσει αυτή τη δικαιοδοσία στο αρμόδιο όργανο. Το δεύτερο είναι ότι, η παράνομη δραστηριότητά τους (ή μη-δραστηριότητά τους) στρέφεται κατά της ίδιας της αστυνομίας, τόσο ως έννοιας όσο και ως του συγκεκριμένου σώματος ανθρώπων που την αποτελούν. Διότι η παράνομη, αδιάφορη, προκλητική κ.λπ. δραστηριότητα του κάθε «αστυνομικού» θίγει την αξιοπρέπεια όλων των αστυνομικών και συκοφαντεί το Σώμα τους στα μάτια των πολιτών. Και ο κάθε αστυνομικός που ανέχεται την συνύπαρξή του με τους μπάτσους, συναινεί τόσο στην απαξίωση του λειτουργήματός του όσο και στη διάλυση των θεμελίων μιας οργανωμένης πολιτείας – που τους έχει αναθέσει αυτό το καθήκον.

Εκτός και αν κακώς τους ανέθεσε αυτό το καθήκον. Αλλά αυτή είναι άλλη συζήτηση... **Κλείνει η Παρένθεση]**

Λέγαμε λοιπόν ότι υφίσταται ένα σημαντικό πρόβλημα σε ότι αφορά την εκτελεστικότητα των αποφάσεων στην πράξη. Οι επαγγελματίες εκπρόσωποι του λαού φρόντισαν ώστε η ασυνέχεια αυτή να γίνει νόμιμη, τουλάχιστον στις σχέσεις του πολίτη με το ίδιο το Δημόσιο. Για του λόγου το αληθές, παρθέτω αυτούσιο το δημοσίευμα της διαδικτυακής εφημερίδας in.gr, στις 20 Σεπτεμβρίου 2005:

«Κλονίζει την πίστη στο κράτος», διαμαρτύρεται ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών (ΔΣΑ) για διάταξη που προβλέπει τη μη εκτελεστικότητα αποφάσεων κατά ΝΠΙΔ. Στη συνεδρίασή του ο ΔΣΑ εξέφρασε την έντονη διαμαρτυρία του για την τροπολογία στο νομοσχέδιο «Θέματα εξωτερικών φρουρών και άλλες διατάξεις», που υπογράφει ο υπουργός Προκόπης Παυλόπουλος, κάνοντας λόγο για αιφνιδιαστικές τροπολογίες που δεν έχουν περάσει από προηγούμενο κοινοβουλευτικό έλεγχο. Η τροπολογία, που προβλέπει τη μη εκτελεστικότητα δικαστικών αποφάσεων κατά του Δημοσίου, των ΝΠΔΔ και των ΝΠΙΔ, [...] σε

συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 20 του Ν. 3301/2004 που απαγορεύει την εκτελεστότητα σε βάρος του Δημοσίου ΝΠΔΔ και των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (διαταγών πληρωμής και των προσωρινών διαταγών), δημιουργεί δυσμενή και προκλητικά άνιση μεταχείριση σε βάρος των ιδιωτών, αντιβαίνουσα και παραβιάζουσα κατάφωρα το Σύνταγμα, στην υφιστάμενη νομοθεσία αλλά και Διεθνείς Συμβάσεις που έχει κυρώσει η Ελλάδα (Ν. 2462/1998) για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και καθιστά το Δημόσιο απόλυτο και κυρίαρχο», ανακοίνωσε ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών λέγοντας ότι έτσι «παραβιάζεται η νομιμότητα και φαλκιδεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα των πολιτών που προσφεύγουν στην Δικαιοσύνη. Οι ενέργειες αυτές, συνεχίζει η ανακοίνωση, προκαλούν τεράστια ερωτηματικά για το κατά πόσο ο νομικός πολιτισμός και οι κατακτήσεις του θα υφίστανται ρωγμές, χάριν χρόνιων σκοπιμοτήτων και εξυπηρέτησης δημοσιονομικών επιλογών, αφού οι νομοθετικές αυτές παρεμβάσεις αναιρούν, κατά τρόπο που κλονίζει την αξιοπιστία των πολιτών προς το κράτος, τον πυρήνα του δικαιώματος της παροχής έννομης προστασίας και της ίσης μεταχείρισης των διαδίκων έναντι του νόμου.

[Ανοίγει Παρένθεση: η τροπολογία

Θεώρησα αρκετό να παραθέσω την ανακοίνωση του Δ.Σ.Α. αντί για το αντίστοιχο κείμενο της τροπολογίας, την οποία μπορεί να βρει κανείς στον νόμο 3388/2005 (άρθρο 4Ε §3, ΦΕΚ 225/12.09.2005). Ουσιαστικά, η τροπολογία συμπληρώνει τον ήδη υπάρχοντα νόμο 3301/2004 επεκτείνοντας την ισχύ του και σε Ν.Π.Ι.Δ. (Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου). Το ουσιαστικό πρόβλημα της διάταξης δεν είναι αυτή καθαυτή, αλλά το γεγονός πως ενώ οι εκτελεστοί τίτλοι εις βάρος ιδιωτών εκτελούνται, δεν συμβαίνει το ίδιο και για το ευρύτερο Δημόσιο. Έτσι, αφενός το δίκαιο δεν αντιμετωπίζει με ίσο τρόπο τους πολίτες και το Δημόσιο και αφετέρου η συγκεκριμένη τροπολογία αποφασίζει ότι οι δικαστικές αποφάσεις θα εκτελούνται κατά περίπτωση!

Ιδιαίτερα διασκεδαστικό(;) είναι το σκεπτικό με βάση το οποίο οι συντάκτες της τροπολογίας αυτής αιτιολόγησαν την αναγκαιότητά της. Ενδεικτικά, φράση από το επίσημο αιτιολογικό αναφέρει ότι για την αναγκαιότητα της ρύθμισης «λαμβάνεται υπόψη και η φερεγγυότητα των παραπάνω φορέων [του Δημοσίου, των Ο.Τ.Α. και των Ν.Π.Δ.Δ.] και των προβλημάτων που θα δημιουργούσε χωρίς λόγο η εκτέλεση των τίτλων αυτών» *Η φερεγγυότητα!* Έναντι ποιου; Των δικαστικών αποφάσεων; Που χωρίς αυτή την τροπολογία θα εκτελούνταν *χωρίς λόγο*; Ποιος τα γράφει αυτά άραγε; Πάντως, ξέρουμε ποιος τα υπογράφει... **Κλείνει η Παρένθεση]**

Βλέπουμε, λοιπόν, πως το ίδιο το Σύνταγμα, που θέτει τα θεμέλια της πολιτείας, δεν επιτάσσει τη διάκριση των εξουσιών και δεν εφαρμόζει τον

αλληλοέλεγχό τους. Κι ας έχει κριθεί αυτή η διάκριση ως ιδιαιτέρως σημαντική για την πρόληψη από την αυθαιρεσία της εξουσίας. Κρίμα, θα σκεφτεί κανείς, και ίσως απορήσει κιόλας έχοντας διαβάσει μέχρι τώρα όλες τις θετικές και προοδευτικές ρυθμίσεις του Συντάγματος. Ήρθε η στιγμή, λοιπόν, να επανέλθουμε στο κρίσιμο ερώτημα που στριφογυρίζει στο μυαλό μας ώρα τώρα. Γιατί παραβιάζεται το Σύνταγμα; Γιατί μένουν ατιμώρητοι όσοι το παραβιάζουν; Ποιες οι θεσμικές ρήτρες που διασφαλίζουν ότι το Σύνταγμα θα τηρηθεί; Ας απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα.

Γιατί Παραβιάζεται το Σύνταγμα;

Γιατί παραβιάζεται το Σύνταγμα; Ας ξεκινήσουμε με ένα συναφές ερώτημα: πότε παραβιάζεται ένας οποιοσδήποτε κανόνας; Κατ' αρχήν, επειδή υπάρχει η τάση προς παραβίασή του. Αν δεν υπήρχε η τάση, δεν θα υπήρχε ούτε ο κανόνας άλλωστε. Συνεπώς, ο κανόνας, για να είναι αποτελεσματικός ως προς την αποτροπή του επίδοξου θύτη, θα πρέπει να προβλέπει την αποτελεσματική τιμωρία του. Δηλαδή, ο φόβος και το κόστος της τιμωρίας είναι ο λόγος για τον οποίον θα αποτραπεί κάποιος από το να παραβιάσει έναν κανόνα – κάποιος ο οποίος δεν έχει πειστεί λογικά ή και ηθικά/δεοντολογικά. Δηλαδή, πέρα από τη σαφή αιτιολόγηση ύπαρξης του κανόνα, που θα πείσει κάποιους να τον προστατέψουν με προσωπική επιλογή, ο κανόνας πρέπει να περιλαμβάνει κυρώσεις για να αποτραπεί η δράση και όσων δεν πείθονται ή αδιαφορούν.

Στην υφιστάμενη πολιτική που περιγράφουμε, όπου η εξουσία έχει πάντα την τάση καταστρατήγησης των κανόνων χάριν της διαιώνισής της, η ηθική και η δεοντολογία βρίσκονται σε δεύτερη μοίρα. Συνεπώς, η τιμωρία, και μάλιστα η ιδιαιτέρως αυστηρή τιμωρία⁶⁸, είναι βασική για τη συμμόρφωση των κρατούντων με τους κανόνες. Απ' ό,τι φαίνεται, όμως, η τιμωρία των παραπάνω λειτουργών (βουλευτών και υπουργών, γενικών γραμματέων και δημόσιων υπαλλήλων) δεν υφίσταται στην πραγματικότητα. Κι ενώ όλοι –ή σχεδόν όλοι– οι άλλοι πολίτες υπόκεινται σε έλεγχο για τις τυχόν παρανομίες τους, αυτοί όχι – κατά παράβαση του άρθρου 4 του Συντάγματος περί ισότητας όλων ενώπιον του νόμου.

Γιατί υπάρχει ατιμωρησία για το... ενιαίο σώμα βουλευτών και υπουργών – των πολιτικών δηλαδή; Μήπως σε αυτούς κάνει τα στραβά μάτια η Δικαιοσύνη; Αν και αυτή θα ήταν μια λογική εξήγηση, και πραγματική σε αρκετές

68. Ιδιαιτέρως αυστηρή λόγω της σπουδαιότητας της διαφύλαξης του κοινωνικού βίου.

περιπτώσεις, εν προκειμένω δεν είναι η απάντηση στο ερώτημά μας. Γιατί; Διότι απλώς δεν τους δικάζει η δικαστική εξουσία! Μα, πώς γίνεται αυτό; Θα αναρωτηθεί λογικά κανείς. Αφού η δικαστική εξουσία έχει το ρόλο, εκτός από την απονομή δικαιοσύνης, να ελέγχει τις άλλες δύο εξουσίες. Ναι, αυτό ισχύει θεωρητικώς, δηλαδή στις θεωρίες της πολιτικής φιλοσοφίας. Δεν υπάρχει όμως τέτοια μέριμνα στο νομικό μας σύστημα. Ας δούμε γιατί.

Ο λόγος που δεν τιμωρούνται οι παραβάτες της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας δεν είναι πρόβλημα του τύπου «από τη θεωρία στην πράξη», δεν είναι δηλαδή πρόβλημα ότι δεν εφαρμόζεται κάποιος κανόνας εκ των πραγμάτων. Το πρόβλημα εδώ είναι ακόμη πιο σημαντικό διότι είναι θεσμικό! *Η ατιμωρησία ουσιαστικά προβλέπεται από το ίδιο το Σύνταγμα!* Το προοδευτικό, όπως φάνηκε ως τώρα, αυτό κείμενο δεν προβλέπει ασφαλείς διαδικασίες ελέγχου και τιμωρίας, οι οποίες είναι και η βασική προϋπόθεση τήρησης των κανόνων του. Η άποψη αυτή στηρίζεται σε τέσσερα, κυρίως, άρθρα του Συντάγματος. Ας τα δούμε:

- **Άρθρο 49:** «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν ευθύνεται οπωσδήποτε για πράξεις που έχει ενεργήσει κατά την άσκηση των καθηκόντων του, παρά μόνο για έσχατη προδοσία ή παραβίαση, με πρόθεση του Συντάγματος. Για πράξεις που δεν σχετίζονται με την άσκηση των καθηκόντων του η δίωξη αναστέλλεται εωσότου λήξει η προεδρική θητεία (§1). Η πρόταση για κατηγορία και παραπομπή του Προέδρου της Δημοκρατίας σε δίκη υποβάλλεται στη Βουλή υπογεγραμμένη από το ένα τρίτο τουλάχιστον των μελών της και γίνεται αποδεκτή με απόφαση που λαμβάνεται με πλειοψηφία των δύο τρίτων του συνόλου των μελών της (§2)».

Το Σύνταγμα λοιπόν κηρύσσει *ανεύθυνο* τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση των καθηκόντων του, παρόλο που τον θεωρεί ρυθμιστή του πολιτεύματος. Τότε γιατί ονομάζουμε το πολίτευμά μας *Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία*;

- **Άρθρο 61:** «Ο βουλευτής δεν καταδιώκεται ούτε εξετάζεται με οποιονδήποτε τρόπο για γνώμη ή ψήφο που έδωσε κατά την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων» (§1). «Ο βουλευτής διώκεται μόνο για συκοφαντική δυσφήμιση, κατά το νόμο, ύστερα από άδεια της Βουλής» (§2). Δεν ορίζεται στο Σύνταγμα η διαδικασία και ο αριθμός βουλευτών ώστε να θεωρηθεί ότι η Βουλή έδωσε άδεια!

Εδώ υπάρχει η μέριμνα για την ανεξαρτησία της γνώμης του βουλευτή και της ελεύθερης άσκησης των καθηκόντων του. Αυτό είναι σωστό. Όμως, να μην δεσμεύεται θεσμικά ούτε για τυχόν παραβίαση εκ μέρους του του Συντάγματος, που είναι η ελάχιστη μέριμνα και προϋπόθεση; Που, και αυτό να

προβλεπόταν, πάλι θα χρειαζόταν άδεια της Βουλής, δηλαδή των υπολοίπων συναδέλφων του!

- **Άρθρο 62:** «Όσο διαρκεί η βουλευτική περίοδος ο βουλευτής δεν διώκεται ούτε συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζεται χωρίς άδεια του Σώματος. [...] Δεν απαιτείται άδεια για τα αυτόφωρα κακούργηματα».

Δηλαδή, εκτός και αν ο βουλευτής πιαστεί επ' αυτοφώρω να διαπράττει κακούργημα (φόνος, ληστεία, κ.λπ.), πρέπει να συναινέσει η Βουλή για να επιληφθεί του θέματος η Δικαιοσύνη!

Και όσο προχωράμε τα πράγματα γίνονται πιο ενδιαφέροντα. Προσέξτε τη μέριμνα για τους ίδιους τους (υφ)υπουργούς, για την εκτελεστική εξουσία· αυτή που πρέπει κατά κύριο λόγο να ελέγχεται για τυχόν αυθαιρεσία.

- **Άρθρο 86:** «Μόνο η Βουλή έχει την αρμοδιότητα να ασκεί δίωξη κατά όσων διατελούν ή διετέλεσαν μέλη της Κυβέρνησης ή Υφυπουργοί για ποινικά αδικήματα που τέλεσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, όπως νόμος ορίζει. Απαγορεύεται η θέσπιση ιδιώνυμων υπουργικών αδικημάτων⁶⁹ (§1). Δίωξη, ανάκριση, προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση κατά των προσώπων και για τα αδικήματα που αναφέρονται στην παράγραφο 1 δεν επιτρέπεται χωρίς προηγούμενη απόφαση της Βουλής κατά την παράγραφο 3. Αν στο πλαίσιο άλλης ανάκρισης... προκύψουν στοιχεία, τα οποία σχετίζονται με τα πρόσωπα και τα αδικήματα της προηγούμενης παραγράφου, αυτά διαβιβάζονται αμελλητί στη Βουλή... (§2). Πρόταση δίωξης υποβάλλεται από τριάντα τουλάχιστον βουλευτές. Η Βουλή, με απόφασή της που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, συγκροτεί ειδική κοινοβουλευτική επιτροπή για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης, διαφορετικά η πρόταση απορρίπτεται ως αβάσιμη. Το πόρισμα της επιτροπής... εισάγεται στην Ολομέλεια της Βουλής η οποία αποφασίζει για την άσκηση ή μη δίωξης. Η σχετική απόφαση λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. [...] Με τη διαδικασία και την πλειοψηφία [της διαδικασίας] αυτής η Βουλή μπορεί οποτεδήποτε να ανακαλεί την απόφασή της ή να αναστείλει τη δίωξη, την προδικασία ή την κύρια διαδικασία (§3)». Το υπόλοιπο άρθρο ορίζει τα περί Ειδικού Δικαστηρίου, εφόσον τελικά η δίωξη προχωρήσει.

69. Δηλαδή αδικημάτων που προβλέπονται ειδικά για τους υπουργούς και μόνο, αδικημάτων που σχετίζονται με την οργανική τους θέση.

Έτσι λοιπόν! Μόνο η Βουλή έχει αρμοδιότητα να αποφασίσει αν κάποιο μέλος της κυβέρνησης θα παραπεμφθεί σε δίκη για ποινικό αδίκημα. Και δεν υφίσταται ιδιαίτερη μέριμνα για παραβίαση του Συντάγματος. Πάντως, για να αποφασίσει η Βουλή να στείλει κάποιον στη δικαιοσύνη, απαιτείται πλειοψηφία ίδια με αυτήν που απαιτείται για τον σχηματισμό κυβέρνησης: απόλυτη πλειοψηφία των μελών! Αυτό πρακτικά σημαίνει πως ποτέ δεν θα διωχθεί υπουργός της ίδιας της κυβέρνησης, αφού ποτέ δεν θα σχηματιστεί πλειοψηφία. Επίσης σημαίνει πως σπανίως θα γίνει δίωξη για υπουργό προηγούμενης κυβέρνησης, διότι οι κυβερνήσεις εναλλάσσονται και, φυσικά, στη θέση του ενός θα βρεθεί και ο άλλος αργότερα. Το αμοιβαίο συμφέρον όλων είναι να καλύπτει ο ένας τον άλλον στις παρατυπίες. Επίσης, όπως λέει η παράγραφος 3, η Βουλή μπορεί να ανακαλέσει τη διαδικασία οποτεδήποτε θελήσει!

Βλέπουμε ότι για τη διενέργεια δίκης, όπου θα κριθεί αν ένας υπουργός, βουλευτής κ.λπ. είναι υπαίτιος για αυτά που είναι δυνατόν να του καταλογιστούν (διότι δεν μπορούν να τους καταλογιστούν όλες οι παρατυπίες ή παρανομίες), η πρωτοβουλία δεν επαφίεται στην κρίση του εισαγγελέα, όπως για όλους τους πολίτες, ή σε όποιον πολίτη έχει έννομο συμφέρον να καταγγείλει, αλλά στην ίδια τη Βουλή. Της οποίας μέλη είναι οι βουλευτές και οι υπουργοί. Δηλαδή, καλούνται οι ίδιοι και οι... εκλεκτοί τους συναδέλφοι να αποφασίσουν για τη δίωξη του εαυτού τους, των συναδέλφων τους και των φίλων τους – αφού φυσικά σε ένα συναδελφικό περιβάλλον αναπτύσσονται και διαπροσωπικές σχέσεις, πέραν των πολιτικών αντιπαράθεσεων.

Ως αποτέλεσμα, το ουσιαστικά ενιαίο νομοθετικό-εκτελεστικό σώμα αποφάσισε για τον εαυτό του ότι εξαιρείται από την ευθύνη πολλών αδικημάτων για τα οποία διώκονται οι υπόλοιποι πολίτες και, επίσης, ότι γι' αυτά που ευθύνεται δεν είναι αρμόδια να κρίνει η δικαστική εξουσία, όπως για όλους τους άλλους πολίτες, παρά μόνο αν το επιτρέψουν οι ίδιοι!

[Αναρωτιέμαι: βάσει των συνταγματικών διατάξεων περί ισότητας και ισονομίας, μπορώ εγώ, αν κάνω κάποια παρανομία, να δικάσω τον εαυτό μου; Άντε, να με δικάσει η... μαμά μου με ενόρκους την αδελφή μου και τον σκύλο μας. Όχι; Μα γιατί;]

Κι επειδή όλο το πολιτικό σύστημα στηρίζεται στους νόμους, είναι σαφές πως η δυνατότητα καταστράτηγησης των κανόνων και διαδικασιών του προσφέρεται από τον υπέρτατο νόμο με τον πιο σαφή τρόπο: προβλέποντας την ουσιαστική ατιμωρησία και έλλειψη λογοδοσίας των υπευθύνων. Αντί δηλαδή το Σύνταγμα να είναι πιο αυστηρό απέναντι σε αυτούς που αναλαμβάνουν την υπέρτατη ευθύνη διαχείρισης ολόκληρου του κράτους, είναι ελαστικό και δίνει προνόμια που καταντούν το λειτούργημα αυτό

πραγματικά όπως λέγεται: αξίωμα. Τα αξιώματα όμως δεν έχουν θέση στη δημοκρατία. Συνεπώς, η ίδια η δημοκρατική λογική του Συντάγματος καταστρατηγείται απ' αυτό το ίδιο.

Αυτή η καταστρατήγηση, η αντιμετώπιση των φορέων εξουσίας ως... καρδινάλιους αξιωματούχους, αποτυπώνεται με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο στις δηλώσεις των ιδίων. Σε πρόσφατη υπόθεση σκανδάλου στο οποίο ενεπλάκη η κυβέρνηση της Ν.Δ. (υπόθεση Ζαχόπουλου), φημολογούνταν το ενδεχόμενο να καλέσει ο ανακριτής ως μάρτυρα στην υπόθεση τον κ. Γιάννη Ανδριανό, διευθυντή του γραφείου Τύπου του πρωθυπουργού, σε κατ' αντιπαράσταση εξέταση με άλλον μάρτυρα, τον κ. Θέμο Αναστασιάδη, εκδότη-τηλεπαρουσιαστή. Δημοσιεύματα ήθελαν την κυβέρνηση να είναι δυσαρεστημένη με αυτό το ενδεχόμενο διότι τότε ο κ. Ανδριανός θα βρισκόταν σε υποτιμητική θέση. «Δεν μπορεί να μπει στην ίδια ζυγαριά η μαρτυρία του στενού συνεργάτη του πρωθυπουργού με ενός δημοσιογράφου-εκδότη», φέρεται πως είπε κορυφαίος υπουργός της κυβέρνησης, προσθέτοντας: «Ο Γιάννης Ανδριανός δεν θα αποδείξει αν είναι ελέφαντας. Εδώ κρίνεται η αξιοπιστία του καθενός»⁷⁰!

Και σε θεσμικό επίπεδο, εισήχθη τροπολογία πριν λίγα χρόνια σε νομοσχέδιο, η οποία απαλλάσσει τους δημάρχους και αντιδημάρχους από την αυτόφωρη σύλληψη. Αλλά δεν μπορώ να τη βρω εύκολα· ποιος ξέρει που είναι χωμένη...

* * *

Το Σύνταγμα λοιπόν δεν προστατεύει τον εαυτό του. Δεν προστατεύει δηλαδή την πολιτική κοινωνία και τους πολίτες. Και δεν είναι η μόνη αντίφαση του Συντάγματος. Αν κοιτάξει κανείς προσεκτικά το κείμενο θα βρει και... **αντισυνταγματικές διατάξεις!** Λίγες μεν αλλά υπαρκτές. Ως «αντισυνταγματική διάταξη του Συντάγματος» εννοώ σημείο όπου αντιφάσκει προς τον εαυτό του. Για να δούμε μερικά.

Άρθρο 59: «Οι βουλευτές πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους δίνουν στο βουλευτήριο και σε δημόσια συνεδρίαση τον ακόλουθο όρκο: “Ορκίζομαι στο όνομα της Αγίας και Ομοουσίας και Αδιαίρετης Τριάδας να είμαι πιστός στην Πατρίδα και το δημοκρατικό πολίτευμα, να υπακούω στο Σύνταγμα και τους νόμους και να εκπληρώνω ευσυνείδητα τα καθήκοντά μου”». Η πρόβλεψη θρησκευτικού όρκου αντιβαίνει στην υποχρέωση των πολιτών να υπακούουν στους νόμους, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές

70. *Ελευθεροτυπία*, 21/01/2008.

τους πεποιθήσεις, όπως ορίζεται στο **άρθρο 13**, της κατηγορίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων: «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός (§1). Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους». Βλέπουμε ότι, ενώ η υπακοή στο Σύνταγμα είναι μια πολιτική υποχρέωση, ο όρκος των λειτουργών της γίνεται στο όνομα της Ομοουσίας και Αδιαίρετης Τριάδας. Με παρόμοιο τρόπο, το ίδιο το Σύνταγμα παραβιάζει την ίδια αρχή όταν προβλέπει, στο **άρθρο 16** για την παιδεία ότι «Η παιδεία... έχει σκοπό... την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης... (§2)».

Βέβαια, απ' τη στιγμή που θα ανοίξει κανείς το κείμενο του Συντάγματος θα δει ότι γράφει στον τίτλο του:

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ [1975/1986/2001]

Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου Τριάδος

Σε αυτό το σημείο πρέπει να γίνει μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση, που θα μας απαντήσει σε μεγάλο βαθμό και στο γιατί φαίνεται να αυτοακυρώνεται το Σύνταγμα. Στο **άρθρο 59**, που προβλέπει τον ορθόδοξο θρησκευτικό όρκο, υπάρχει και μια δεύτερη παράγραφος. Εκεί αναφέρει: «Αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι βουλευτές δίνουν τον ίδιο όρκο σύμφωνα με τον τύπο της δικής τους θρησκείας ή του δικού τους δόγματος» (αρ. 59 §2). Δηλαδή, αν δεν είσαι ορθόδοξος δεν πειράζει (και τόσο): μπορείς να ορκιστείς σε όποια άλλη θρησκεία πιστεύεις. Μπορεί η Ορθόδοξη να αναγνωρίζεται ως η επικρατούσα, αλλά η ανεξιθρησκία σου δίνει το δικαίωμα να ανήκεις σε άλλο θρησκευτικό δόγμα.

– Τι; Πώς είπες; Δεν θέλεις να ορκιστείς σε θρησκευτικό δόγμα γιατί πιστεύεις ότι η λειτουργία του κράτους οφείλει να είναι ανεξάρτητη από την θρησκεία; Θεωρείς ότι η πίστη είναι ένα προσωπικό ζήτημα του καθενός ατομικά και δεν μπορεί να σχετίζεται με την κοινωνική και πολιτική ζωή μιας χώρας; Θέλεις διαχωρισμό Εκκλησίας και Κράτους; Τι; Δεν πιστεύεις σε κανένα δόγμα; Χμμ! Το Σύνταγμα όμως έχει προβλέψει για... ανατρεπτικά στοιχεία σαν κι εσένα. Και δεν τους επιτρέπει να ορκιστούν βουλευτές προκειμένου να υπηρετήσουν το Σύνταγμα.

Όπως καταλαβαίνει κανείς, είναι προτιμότερο για το πολιτικό και εκκλησιαστικό σύστημα να ανήκεις σε αντίπαλο δόγμα παρά να αμφισβητείς την κυριαρχία των δογμάτων και τη συσχέτισή τους με τα πολιτικά κόμματα.

Αυτό είναι το νόημα. Το Σύνταγμα, πέρα από ένα προοδευτικό δημοκρατικό κείμενο, είναι κι ένα κείμενο συμβιβαστικό. Και ως συμβιβαστικό, δεν μπορεί να μην έχει κενά στην υπεράσπιση της δημοκρατικής του ιδιότητας. Επίσης είναι ένα κείμενο γραμμένο με μέριμνά του την εξουσία, την προάσπισή της, τη διατήρηση του πολιτικού συστήματος. Συνεπώς, δεν αμφισβητεί τις σταθερές, τους στυλοβάτες της εκάστοτε εξουσίας. Οι κατ' εξοχήν στυλοβάτες της εξουσίας είναι οι έννοιες της υπακοής και της συμμόρφωσης. Ποιος μας τις μαθαίνει από μικρά παιδιά; Μα, φυσικά, οι εκπρόσωποι της θρησκευτικής εξουσίας. Έτσι, αν η πολιτική εξουσία θέλει να πατάει γερά στα πόδια της και να μην κλυδωνίζεται εύκολα, οφείλει να έχει καλές σχέσεις με την Εκκλησία. Οποιοδήποτε δόγματος, δεν έχει σημασία. Αυτό που έχει σημασία είναι να μην αμφισβητείς την εξουσία της Εκκλησίας!

Κι έτσι, όταν ορκίζεται η κεφαλή της πολιτικής εξουσίας, την ορκίζει η κεφαλή της εκκλησιαστικής εξουσίας. Και όλοι μαζί απολαμβάνουν τα αξιώματά τους και μεριμνούν για την αλληλοϋποστήριξή τους. Γνωρίζουν καλά ότι «η ισχύς εν τη ενώσει» κι ας εφαρμόζουν το «διαίρει και βασίλευε» στον λαό.

Να επισημάνουμε ότι, όταν θίγεται κάποιο ζήτημα που σχετίζεται με την Εκκλησία, τότε οι διάφοροι εκπρόσωποι της κοσμικής εξουσίας θυμούνται(!) την τήρηση του Συντάγματος. Για παράδειγμα, στις **8 Ιανουαρίου 2008** η Ε.Τ.Ι μετέδωσε είδηση σχετικά με τους κατοίκους της περιοχής της Ουρανούπολης, στη Χαλκιδική, οι οποίοι έκαναν πορεία διαμαρτυρίας για τις εκτάσεις που παραχωρήθηκαν στη Μονή Βατοπεδίου του Αγίου Όρους και, από αυτήν, σε ιδιώτες. Ερωτηθέντες από δημοσιογράφο της Ε.Τ.Ι διάφοροι πολιτευτές έσπευσαν να πουν ότι το άβατο και το καθεστώς του Αγίου Όρους προστατεύεται από το Σύνταγμα και οποιαδήποτε σχετική διεκδίκηση είναι αντισυνταγματική! Κι ας μην είχε τεθεί ζήτημα του ιδιοκτησιακού καθεστώτος του Αγίου Όρους – οι εκτάσεις δεν αφορούσαν το Άγιο Όρος αλλά την εμπλοκή μονών του σε υπόθεση εκτάσεων εκτός των ορίων του. Και όμως οι κύριοι αυτοί επικαλέστηκαν τον σεβασμό του Συντάγματος που στο **άρθρο 105** κατοχυρώνει εξαιρετικά προνόμια προς την εκκλησία: «Η χερσόνησος του Άθω, από τη Μεγάλη Βίγλα και πέρα, η οποία αποτελεί περιοχή του Αγίου Όρους, είναι, σύμφωνα με το αρχαίο προνομιακό καθεστώς του, αυτοδιοίκητο τμήμα του Ελληνικού Κράτους, του οποίου η κυριαρχία πάνω σ' αυτό παραμένει άθικτη. ... Όλοι όσοι μονάζουν σ' αυτό αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια μόλις προσληφθούν ως δόκιμοι ή μοναχοί, χωρίς άλλη διατύπωση» (άρθρο 105 §1). *Αυτοδιοίκητο τμήμα του Ελληνικού Κράτους*; δηλαδή, Κράτος εν Κράτει! Κι αν γίνεις μοναχός, χριστιανός Ορθόδοξος, τότε αυτομάτως πολιτογραφείσαι Έλληνας!

Οι... υπερασπιστές του Συντάγματος, δηλαδή οι πολιτευτές που μίλησαν στην Ε.Τ.Ι, με έναν άσχετο ελιγμό μετέτρεψαν τη συζήτηση σε θέμα για το άβατο του Αγίου Όρους και την προάσπιση του Συντάγματος. Κι αυτό προκειμένου να μην γίνει η ουσιαστική συζήτηση και να αποπροσανατολιστούν όσοι δεν γνωρίζουν την περίπτωση. Ή επειδή κιόλας έτσι σκέφτονται πραγματικά: όπως έχω επισημάνει, η Βλακεία δεν είναι «προνόμιο» του λαού. Το γεγονός που ανέφερε η Ε.Τ.Ι αφορά την παραχώρηση 10.000 στρεμμάτων της Ουρανούπολης και της Αμμουλιανής (τουριστικές περιοχές μεγάλης αξίας) στη Μονή Βατοπεδίου, ως αντάλλαγμα για τη Λίμνη Βιστωνίδα, με υποεκτίμηση της αξίας της από ορκωτούς εκτιμητές. Η λίμνη, κατά το γνωμοδοτικό συμβούλιο δημοσίων κτημάτων, ανήκει στη Μονή Βατοπεδίου με χρυσόβουλα του 1000 μ.Χ. βυζαντινών αυτοκρατόρων! Έτσι, μπόρεσε η Μονή να πιστοποιήσει ότι της ανήκει και να την ανταλλάξει με οικόπεδα μεγάλης αξίας των παραθαλάσσιων περιοχών της Ουρανούπολης ώστε να μεταπωληθούν στη συνέχεια σε (συγκεκριμένους) ιδιώτες. Η περίπτωση αυτή είναι ιδιαίτερα μεγάλη και δεν θα ασχοληθώ· άλλωστε η λογική είναι σταθερά επαναλαμβανόμενη. Ενδιαφέρον θα είχε να δει κανείς εξονυχιστικά ποιοι ακριβώς είναι αυτοί οι ιδιώτες. Πάντως, ένας εκ των αρμοδίων της κυβέρνησης της Ν.Δ. για τη διαχείριση του ζητήματος ήταν ο κ. Πέτρος Δούκας. Τον έχουμε ξανασυναντήσει σε αυτό το ταξίδι άλλωστε!

* * *

Για να συνοψίσουμε, το Σύνταγμα δεν προβλέπει τη βασική εγγυητική ρήτρα που θα έπρεπε να περιλαμβάνει: την τιμωρία των παραβατών του. Έτσι, μπορεί να καταλύεται από αυτούς που απολαμβάνουν την ασυλία του. Οι οποίοι είναι διορισμένοι ακριβώς για την προάσπισή του. Έτσι, η κρίση του πολιτικού συστήματος αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό του, αφού εμπεριέχεται στο ίδιο το συστατικό του κείμενο. Φυσικά, το γεγονός ότι το Σύνταγμα είναι ελαστικό ως προς την τιμωρία των αυθαιρετούντων δεν σημαίνει ότι αυτό τους δίνει άφεση για τις πράξεις ή παραλείψεις τους. Η ευθύνη του καθενός για τις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει δεν μπορεί να ακυρωθεί στη βάση ότι ξέρει πως δεν θα τιμωρηθεί. Θα μπορούσαν άλλωστε να παραβιάζονται και οι διατάξεις του Συντάγματος που προβλέπουν την τιμωρία, αν υπήρχαν. Εκτός και αν το Σύνταγμα προέβλεπε εκτεταμένες ελεγκτικές αρμοδιότητες στους ίδιους τους πολίτες.

Και κάτι ακόμα. Είναι προφανές ότι απαιτείται ριζική και εκτεταμένη αναθεώρηση του Συντάγματος. Όχι στα κεφάλαια που αφορούν τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, αλλά σε αυτά που αφορούν την οργάνωση και δομή της πολιτείας. Αναθεώρηση προς την κατεύθυνση της σαφούς διάκρισης των

τριών εξουσιών, της αυστηρής τιμωρίας των παραβατών, και του περιορισμού του χρόνου παραμονής στην εξουσία για κάθε υποψήφιο πολιτευτή. Αυτό ίσως και να σημαίνει κατ' ουσίαν την ανάγκη νέου Συντάγματος, και όχι απλώς μια αναθεώρηση, αφού μια τόσο εκτενής ανασκευή της δομής της εξουσίας φέρνει ριζική αναδιάρθρωση του πολιτικού συστήματος. Από την άλλη, βέβαια, από τυπικής άποψης δεν είναι σαφές αν αυτό είναι απαραίτητο, δεδομένου ότι η σχετική ρήτρα του Συντάγματος υπόκειται σε ερμηνεία⁷¹.

Όπως και να 'χει, σε κάθε περίπτωση απαιτείται ο σεβασμός του Συντάγματος, ακόμη και αυτού που κρίνει κανείς ότι έχει περιθώρια σημαντικής βελτίωσης ή και αυτού που ίσως να πρέπει να αντικατασταθεί, καθώς η τήρηση των νόμων είναι η βασική προϋπόθεση της κατ' αρχήν ύπαρξής τους. Εκτός αν αυτό θίγει την ατομική του ελευθερία. Ο σεβασμός στον Νόμο, στην έννοια δηλαδή της ύπαρξης κανόνων, είναι η βάση του Κράτους Δικαίου – όπου Νόμος νοείται όχι απλώς ο κάθε μεμονωμένος κανόνας, αλλά η ίδια η έννοια του Δικαίου ως ένα ενοποιημένο σύνολο κανόνων που θεσπίζονται σε μια πολιτεία για την εξασφάλιση της ίσης αντιμετώπισης όλων των ελεύθερων πολιτών. Είναι οι βασικοί και απαραίτητοι κανόνες συμβίωσης. Είναι, δηλαδή, η βάση της Δικαιοσύνης. Χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει ότι οι νόμοι είναι αλάθητοι. Και γι' αυτό άλλωστε η έννοια του Νόμου είναι εύκολο να παρερμηνευτεί. Διότι οι νόμοι μπορεί να είναι αυθαίρετοι, καταπιεστικοί, όργανα συμφερόντων και συχνά εκλαμβάνονται ως τέτοιοι. Εδώ βέβαια εννοούμε τον Νόμο ως βασική έννοια κοινωνικής και πολιτικής συμβίωσης στη βάση κοινά παραδεκτών αποδοχών – με βασικό κριτήριο την Ελευθερία. Ίσως, τότε, θα ήταν καλύτερο, και πιο εύχο, να μιλάμε για Δίκαιο, παρά για Νόμο.

Πάντως, επειδή όπως είπαμε η προστασία του Συντάγματος είναι η ίδια η προστασία των πολιτών και της (πολιτικής) κοινωνίας, ίσως δεν είναι και τόσο μεγάλη αντίφαση ότι το Σύνταγμα δεν την προβλέπει. Θέλω να πω... Ποιοι έφτιαξαν το Σύνταγμα;

Συμπερασματικά...

Ας συνοψίσουμε όσα είπαμε από την αρχή του κεφαλαίου ως τώρα. Η κοινοβουλευτική δημοκρατία, που σέβεται το όνομά της όσο και το... επίθετό της,

71. Στο άρθρο 110 §1 του Συντάγματος ορίζεται πως: «Οι διατάξεις του Συντάγματος υπόκεινται σε αναθεώρηση, εκτός από εκείνες που καθορίζουν τη βάση και μορφή του πολιτεύματος, ως Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, καθώς και από τις διατάξεις των άρθρων 2 §1, 4 §1, 4 και 7, 5 §1 και 3, 13 §1, και 26».

οφείλει να στηρίζεται στην τήρηση και σεβασμό κάποιων κανόνων. Ο πρώτος (ιεραρχικά) τέτοιος κανόνας αφορά την ύπαρξη και τήρηση των θεμελιικών παραδοχών μιας πολιτείας, όπως αυτές αποτυπώνονται στο Σύνταγμα. Εν συνεχεία, υφίσταται μια ρητώς διατυπωμένη συμφωνία ανάμεσα στους πολίτες και τους θεσμικούς εκπροσώπους τους ότι αυτοί (οι εκπρόσωποι) θα ενεργούν προς το συμφέρον των πολιτών⁷². Ταυτόχρονα υπάρχει και μια άτυπη συμφωνία ότι θα το πράττουν αυτό στη βάση συγκεκριμένων προγραμματικών ή ιδεολογικών προτάσεων. Όπως, όμως, υποστηρίχτηκε σε αυτό το κεφάλαιο, η βάση των κανόνων και συμφωνιών αυτών δεν τηρείται στην Ελλάδα, καθώς επίσης πολλοί από αυτούς δεν τηρούνται σχεδόν σε όλες τις σύγχρονες δυτικές «δημοκρατίες». Αφενός, οι άτυπες συμφωνίες προστασίας των πολιτών παραβιάζονται στη βάση και την ουσία τους. Αφετέρου, το τυπικό συμβόλαιο ανάμεσα στους εκπροσώπους και τον λαό, το ίδιο το Σύνταγμα, υφίσταται συνεχείς και συστηματικές παραβιάσεις. Το *συνεχείς και συστηματικές* πρέπει να τονιστεί διότι, αν επρόκειτο για μεμονωμένα περιστατικά δεν θα θεωρούνταν τόσο σημαντικά ώστε να θεμελιωθεί ένα επιχείρημα περί μη δημοκρατίας.

Και τέλος, ο έλεγχος της εύρυθμης λειτουργίας, που κανονικά θα έπρεπε να υφίσταται, δεν πραγματοποιείται. Ο έλεγχος αυτός κανονικά θα έπρεπε να γίνεται από τον ίδιο τον λαό, σε ουσιαστικό επίπεδο, και από τη δικαστική εξουσία, που είναι επιφορτισμένη με τον θεσμικό έλεγχο των άλλων δύο εξουσιών. Ο λαός, όπως είπαμε, αδυνατεί να επιτελέσει τη λειτουργία του αυτή, όπως κανονικά θα όφειλε. Ένας λόγος είναι ότι βαριέται να αναλάβει την ευθύνη που του αναλογεί (ο λεγόμενος «ζαμανφουτισμός») και προτιμά να εναποθέτει τις ευθύνες στους ίδιους τους κυβερνώντες, ξεχνώντας ότι ο ρόλος των τελευταίων δεν είναι να ελέγξουν τον εαυτό τους. Μετάθεση ευθυνών δηλαδή. Ένας άλλος λόγος έγκειται στην προπαγάνδα, στην έλλειψη αξιόπιστων εναλλακτικών πολιτικών προτάσεων, και στην επικράτηση των κάθε λογής –ισμών στην πολιτική ζωή. Και ένας ακόμα λόγος είναι ότι, και αυτοί που επιθυμούν να πράξουν αυτό που οφείλουν ως πολίτες, δεν υποστηρίζονται από την ίδια τη θεσμική συγκρότηση της Πολιτείας. Και αν επιμείνουν, υφίστανται άμεση ή έμμεση καταστολή.

Υπάρχει όμως κι ένας επιπρόσθετος λόγος: ακόμη και εκεί όπου υπάρχει πολιτική σκέψη και συνείδηση, υφίσταται αδυναμία οργάνωσης. Οργάνωσης σε δράση, εννοείται. Σε αυτό όμως θα αναφερθούμε παρακάτω.

72. Για παράδειγμα, το ίδιο το Σύνταγμα επιτάσσει την προάσπιση της πατρίδας και καταδικάζει την προδοσία.

Η δικαστική εξουσία, από την άλλη, έχει αποστερηθεί τον ρόλο της αυτό, του ελέγχου των άλλων δύο εξουσιών, διότι αυτές συμμάχησαν αποφασιστικά και της τον αποστέρησαν! Αν αυτές δεν θέλουν, δεν θα φτάσει υπόθεση που να τις αφορά στη Δικαιοσύνη. Και ο λαός δεν μπορεί να προσφύγει: δεν έχει έννομο συμφέρον! Πρόκειται, δηλαδή, για ολοκληρωτική παραβίαση της λεγόμενης διάκρισης των εξουσιών. Κι αυτό είναι σημαντικό, κι ας μην είναι βέβαιο ότι θα δικάζαν αμερόληπτα.

Συνεπώς, η κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν υφίσταται ως υπαρκτό πολίτευμα στη νεωτερική Ελλάδα, από την ύπαρξη του σύγχρονου ελληνικού κράτους μέχρι και σήμερα. Σε πολύ μεγάλο βαθμό, μάλιστα, δεν υφίσταται και σε άλλες χώρες της Δύσης και των λεγόμενων «δημοκρατικών» τους συμμάχων. Το πολίτευμα των χωρών αυτών, και ειδικότερα της Ελλάδας, θα πρέπει να το ονομάσουμε, για λόγους ακρίβειας και εγκυρότητας, κοινοβουλευτισμό. Ειδικότερα, αν θέλουμε να προσδιορίσουμε τον κοινοβουλευτισμό αυτόν με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, θα τον προσδιορίζαμε ως ολιγαρχικό κοινοβουλευτισμό. Και μάλιστα όχι με στοιχεία αριστοκρατίας αλλά πλουτοκρατίας.

[Αν και ένας τέτοιος ισχυρισμός δεν (πρέπει να) είναι αυταπόδεικτος, η ανάλυση των κεφαλαίων που προηγήθηκαν τεκμηριώνει με σαφήνεια την επιρροή λίγων ισχυρών οικονομικών κέντρων εξουσίας προς την πολιτική εξουσία. Άλλωστε η τελευταία αποτελείται επίσης από ολιγαρχικού χαρακτήρα δομικά χαρακτηριστικά, όπως η ατέρμονη παραμονή στην εξουσία (π.χ. βουλευτές με 15ετή έως και 40ετή θητεία στη Βουλή!), η οικογενειοκρατία, οι πρόδηλες διασυνδέσεις με επιφανείς επιχειρηματίες, καθώς και ο συνεχής πλουτισμός των ίδιων των βουλευτών⁷³. Συνεπώς, η περαιτέρω ανάλυση καθίσταται περιττή.

Παρ' όλα αυτά, δεν θα ήταν άσκοπο να προβώ σε ένα τελευταίο σχόλιο-σύνοψη. Όπως καταλήξαμε λίγο παραπάνω, «η κρίση του πολιτικού συστήματος αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό του». Η κρίση του συστήματος. Ποιου συστήματος όμως; Μα, της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Δηλαδή, το ίδιο το Σύνταγμα και ολόκληρη η λειτουργία του πολιτικού συστήματος φέρουν τα συστατικά εκείνα που οδηγούν σε συνεχείς κρίσεις της κοινοβουλευτικής

73. Από τη συγκριτική ανά έτη εξέταση του πόθεν έσχες των πολιτικών του ελληνικού κοινοβουλίου προκύπτει ότι η συντριπτική πλειοψηφία τους έχει αυξήσει σημαντικά το δηλωθέν οικογενειακό τους εισόδημα καθώς και την κατοχή σε ακίνητα και άλλα ιδιοκτησιακά τεκμήρια (σκάφη, αυτοκίνητα, κ.ά.).

δημοκρατίας. Γιατί συμβαίνει αυτό; Μα, επειδή η μέριμνα των νομοθετών-πολιτικών αντιπροσώπων δεν είναι η προάσπιση της δημοκρατίας. Και γι' αυτό το σύστημα καταλήγει να λειτουργεί με τον τρόπο που πραγματικά θα ήθελε να είναι: ολιγαρχικό.

Αυτός είναι και ο λόγος που το Σύνταγμα και οι νόμοι θεσπίζουν την ατιμωρησία των πολιτικών αντιπροσώπων. Ας το δούμε ως μια απλή μαθηματική εξίσωση. Όπως ανέφερα στην αρχή του κεφαλαίου, «οι πολιτικοί εκπρόσωποι... υποστηρίζονται από ν συγκεκριμένες οικογένειες» οικονομικών συμφερόντων (α). Οι οποίοι δεν θέλουν οι επενδύσεις τους να είναι επισφαλείς και, άρα, επιθυμούν νομική κατοχύρωση των δραστηριοτήτων τους (β). Οι νόμοι φτιάχνονται από τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία (γ). Οι νομοθέτες δεν δίδονται για καμία τους πράξη ή παράλειψη, όπως ορίσανε οι ίδιοι (δ). Τέλος, όλο το πολιτικό σύστημα χτίζεται στους νόμους (ε). Αν x είναι το (πραγματικό) πολιτικό μας σύστημα, ποιοι είναι αυτοί που το καθορίζουν; Μα, φυσικά οι παράμετροί του α, β, γ, δ, και ε. Και τότε, πώς ονομάζεται το x;]

Εδώ όμως χρειάζεται μια αντιστροφή. Δηλαδή, ο κοινοβουλευτισμός δεν είναι πολίτευμα αλλά τρόπος λειτουργίας του. Ταυτόχρονα, η ολιγαρχία είναι ένα από τα δυνατά αλλά και συχνά πολιτεύματα διακυβέρνησης, που άλλωστε συναντάμε συχνά, και μπορεί να ασκείται με διάφορες μεθόδους: μία απ' αυτές είναι μέσω του κοινοβουλίου. Συνεπώς, θεωρώ πως ακριβέστερα θα πρέπει να προσδιοριστεί το πολίτευμά μας ως κοινοβουλευτική ολιγαρχία, ορίζοντας το ουσιαστικό (ολιγαρχία) ως αυτό που πραγματικά θέτει θεωρητικές, ουσιαστικές αλλά και ιστορικές βάσεις του πολιτεύματος και το επίθετο ως αυτό που του προσδίδει τα ιδιαίτερα θεσμικά του χαρακτηριστικά. *Κοινοβουλευτική Ολιγαρχία* λοιπόν!

Το Πολιτικό μας Σύστημα II

Δεν θα με πείραζε ιδιαίτερα –που λέει ο λόγος– αν το πολίτευμα που έχουμε ήταν αυτό στο οποίο καταλήξαμε αλλά το παραδεχόταν κιόλας. Δηλαδή, θεωρώ λιγότερο κακό να έχεις κοινοβουλευτική ολιγαρχία, ή ακόμη και ό,τι χειρότερο, και να το παραδέχεσαι παρά να έχεις οτιδήποτε άλλο και να το βαφτίζεις δημοκρατία. Γιατί; Επειδή απεχθάνομαι την υποκρισία. Σε όλα τα επίπεδα. Όπως επίσης και την ασυνέπεια. Αυτό που πρεσβεύεις, μην το κάνεις επιλεκτικά. Και λάθος να είναι, τουλάχιστον πίστεψέ το με τον σωστό τρόπο. Υποστήριξέ το, αν τολμάς. Κι επειδή, μη γνωρίζοντας με τι έχουμε να κάνουμε, κανένα πολίτευμα –ούτε αυτό που έχεις ούτε αυτό που πρεσβεύεις ότι έχεις– δεν μπορεί να λειτουργήσει και να αναδείξει τις όποιες αρετές μπορεί να έχει.

Πάντως, πέρα από τα προσωπικά μου γούστα –τα οποία ως προσωπικά είναι προφανώς αδιάφορα– το θέμα έχει σοβαρές πολιτικές συνέπειες και αυτές είναι που έχουν σημασία. Όπως γίνεται αντιληπτό, το πρόβλημα δεν είναι τόσο ότι το πολίτευμά μας είναι στην πράξη η κοινοβουλευτική ολιγαρχία, αλλά ότι ενώ αυτό συμβαίνει, σε θεωρητικό και θεσμικό επίπεδο ορίζεται ως κοινοβουλευτική δημοκρατία. Με άλλα λόγια, ενώ το Σύνταγμα ορίζει το πολίτευμα της χώρας, η πρακτική των θεσμικών αντιπροσώπων της Πολιτείας εφαρμόζει άλλο πολίτευμα. Δηλαδή,

το Σύνταγμα και ο δημοκρατικός χαρακτήρας του πολιτεύματος καταλύονται. Κι αυτό έχει συγκεκριμένη ονομασία¹: *πολιτειακή εκτροπή!*

Το γεγονός ότι το πολίτευμά μας ορίζεται διαφορετικά απ' ότι πραγματικά είναι, έχει πολλαπλές επιπτώσεις. Οι πιο σημαντικές αφορούν τον τρόπο με τον οποίο οι πολίτες αντιδρούν ή μπορούν να αντιδράσουν σε αυτή την πραγματικότητα. Με αυτές θα κλείσουμε την ανάλυση του πολιτικού μας συστήματος.

Όταν η Κοινοβουλευτική Ολιγαρχία Φορά Μάσκα

Οι πολίτες, έστω και αν δεν έχουν υπ' όψιν τους όλη αυτή την ανάλυση που μόλις προηγήθηκε, εντούτοις αισθάνονται πως οι θεσμοί δεν λειτουργούν και, σαφώς, αμφισβητούν τη δημοκρατικότητα του πολιτεύματος στην πράξη. Αυτό οδηγεί στην απαξίωση της δημοκρατίας. Το γεγονός δηλαδή ότι εφαρμόζεται κοινοβουλευτική ολιγαρχία στο όνομα της δημοκρατίας, αποτελεί ύβρη για την τελευταία και προκαλεί απογοήτευση σχετικά με τα αγαθά που αυτή ως πολίτευμα μπορεί να μας προσφέρει. Δεν είναι λίγοι αυτοί που, ειρωνικά, σχολιάζουν πως καλύτερα θα ήμασταν με χούντα – αυτοί που δεν το σχολιάζουν ειρωνικά είναι άλλο θέμα! Ή με Βασιλιά: «γιατί να πληρώνουμε 300 άχρηστους», έχω ακούσει να λένε, «και όχι απλώς έναν»;

Η *απαξίωση της δημοκρατίας* λόγω της υφιστάμενης παρωδίας της είναι η βασικότερη επίπτωση από τη μετατροπή/μετονομασία της ολιγαρχίας σε δημοκρατία. Είναι ταυτόχρονα και μια σημαντική νίκη όσων βάλουν εναντίον της. Η απαξίωση της δημοκρατίας συνοδεύεται πάντα από την απαξίωση όλων των θεσμικών λειτουργιών προάσπισης και διεκδίκησής της. Για παράδειγμα: απαξιώνονται τα κόμματα. Έτσι, απομακρύνονται οι πολίτες από τις διαδικασίες δημιουργίας ή και ελέγχου των κομμάτων. Έτσι, αφήνεται η Βουλή στο έλεος των εξουσιαστών κατ' επάγγελμα. Και οι νόμοι φτιάχνονται από τους σφετεριστές του συστήματος. Και ούτω καθεξής...

Το ίδιο συμβαίνει και με την έννοια της πολιτικής. Ενώ η ενασχόληση με την πολιτική είναι υποχρέωση του πολίτη, η αποχή από τα κοινά έχει γίνει κοινός τόπος. «Α, εγώ δεν ασχολούμαι με την πολιτική», λέει όλο περηφάνια, τόσο η «διασκεδάστρια» της πρωινής εκπομπής, όσο και πολλοί «σκεπτόμενοι πολίτες». Και το μήνυμα περνάει. Είναι όμως το λάθος μήνυμα. Λάθος για τη δημοκρατία δηλαδή. Διότι η πολιτική είναι μια διαδικασία που αφορά τον

1. Η οποία έχει ήδη αναφερθεί στο κεφάλαιο 4, στην παρένθεση για τα ομόλογα.

κάθε πολίτη που θέλει να φέρει επάξια αυτόν τον τίτλο. Πολιτική δεν είναι (μόνο) το λάδωμα, ο σφετερισμός, η καταπίεση, η υποκρισία. Πολιτική είναι (και) η εγρήγορση, η συμμετοχή, η επικοινωνία, η συνέπεια. Κάθε κοινωνική εκδήλωση συμμετοχής και ειλικρίνειας είναι πολιτική. Διότι όλα συνδέονται μεταξύ τους. Έτσι και ο γονιός, λόγου χάρη, που χτυπάει το παιδί του, κάνει μια πράξη (και) με πολιτικό αντίκρισμα στο μέλλον.

Θα τα έχετε ακούσει κι εσείς αυτά. Ίσως τα έχετε πει κιόλας. Τα άτομα όχι μόνο δεν συμμετέχουν αλλά συχνά περηφανεύονται γι' αυτό! Και δεν μπορεί κανείς να δώσει άδικο στο *συναίσθημα* που προκαλεί αυτή την απαξίωση ή και οργή. Δυστυχώς· αυτός είναι ο σκοπός άλλωστε. Η απαξίωση του πολιτεύματος που έχουμε μάθει να θεωρούμε ως αυταξία οδηγεί, με μαθηματική ακρίβεια, και στην ουσιαστική κατάργησή του [αργότερα ίσως και στην τυπική!]. Διότι χωρίς πολίτες, χωρίς Δήμο δεν μπορείς να έχεις δημοκρατία. Όταν όμως τα άτομα αισθάνονται περήφανα που δεν ασχολούνται με την πολιτική, που δεν συμμετέχουν, που δεν τους αφορά, που δεν είναι πολίτες, πώς θα έχεις δημοκρατία; Έτσι, ποιος θα καταλάβει τη διαφορά αν οδηγηθούμε σε μια *αυταρχική* ολιγαρχία; Ποιος θα νοιαστεί; Η απαξίωση της Δημοκρατίας οδηγεί στην αδιαφορία και την έλλειψη συμμετοχής. Και αυτές, μαζί με τον φόβο, είναι οι προπομποί κάθε προσπάθειας εδραίωσης της καταπίεσης.

Η μία, λοιπόν, επίπτωση της στρέβλωσης της δημοκρατίας και της συνεπαγόμενης απαξίωσής της είναι η *σταδιακή κατάργησή* της. Η άλλη επίπτωση είναι η *ενσωμάτωση της κριτικής προς την υφιστάμενη πολιτική κατάσταση από κάθε λογής κίνημα και λόγο*, με απρόσμενες κάθε φορά συνέπειες. Με αυτό εννοούμε ότι η κριτική σχετικά με τις ελλείψεις της θεωρούμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας έχει ενσωματωθεί από ομάδες και κινήματα τόσο διαφορετικά μεταξύ τους που συχνά η επίκληση της κριτικής αυτής γίνεται στο όνομα εντελώς αντικρουόμενων μεταξύ τους στόχων. Δηλαδή, με το ίδιο επιχείρημα που πολίτες και κινήματα διεκδικούν περισσότερες ελευθερίες και θεσμικές δημοκρατικές διαδικασίες, άλλα κινήματα και πολίτες διεκδικούν την επιστροφή στην παράδοση και τους συγκεντρωτικούς θεσμούς που «το υπάρχον πολιτικό σύστημα θίγει», όπως νομίζουν. Εξίσου κατά της παγκοσμιοποίησης, για παράδειγμα, είναι εθνικιστικά και αντιρατσιστικά κινήματα – παρόλο που την ορίζουν διαφορετικά! Η κρίση της «κοινοβουλευτικής δημοκρατίας» αποτελεί μια καλή αφορμή για να εκφράσουν τις αντιρρήσεις και τις διεκδικήσεις τους άτομα και συλλογικότητες εκ διαμέτρου αντίθετες μεταξύ τους. Αυτό, χωρίς να είναι θετικό ή αρνητικό από μόνο του, επιτείνει τη σύγχυση – πολιτών και επιχειρημάτων.

Η τρίτη επίπτωση από τη στρέβλωση της δημοκρατίας είναι ίσως πιο σημαντική, και αφορά αυτούς που νοιάζονται, αυτούς που θέλουν να δρά-

σουν και να αντιδράσουν. Και εδώ έγκειται το πρόβλημα: πώς θα αντιδράσουν αυτοί που επιθυμούν να υπερασπιστούν τις ελευθερίες τους – μιας και αυτό είναι το ζητούμενο πίσω από την υπεράσπιση της Δημοκρατίας; Σε αυτό το ζήτημα θα εστιάσουμε.

Η Αποτελεσματικότητα της Δημοκρατικής Αντί-δρασης

Πού ακριβώς εντοπίζεται το πρόβλημα; Το πρόβλημα είναι ότι, όταν βρίσκεσαι σε καθεστώς δημοκρατίας ξέρεις ποιοι είναι οι αποδεκτοί τρόποι αντί-δρασης και δράσης μέσα στα πλαίσιά της. Όταν βρίσκεσαι σε μια δικτατορία ξέρεις επίσης, εκτός απ' τον εχθρό, ποια είναι τα όρια σου, και ούτω καθεξής. Όταν όμως βρίσκεσαι σε μια κατ' επίφαση δημοκρατία, δηλαδή τα όριά σου προσδιορίζονται από τη δυνατότητα του κάθε πολίτη να συμμετέχει στα κοινά, αλλά στην πραγματικότητα αυτό δεν εφαρμόζεται, τότε δημιουργείται πρακτικό πρόβλημα στους πολίτες που παραμένουν σε εγρήγορση. Πώς θα αντιδράσεις δημοκρατικά σε μια μη δημοκρατική κοινωνία; Αφού η κοινωνία κρατά τα προσχήματα ως δημοκρατική, σου επιτρέπει να αντιδράσεις με δημοκρατικούς τρόπους. Όμως, επειδή δεν είναι πραγματικά δημοκρατική, οι δημοκρατικές αντιδράσεις δεν έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Τελικά, ποιο θα είναι το αποτέλεσμα της δημοκρατικής αντίδρασης σε μια μη δημοκρατική κοινωνία; Δεν θα είναι η *απογοήτευση από την ίδια τη δημοκρατική δράση*;

Θα φέρω μερικά παραδείγματα διαφόρων, και διαφορετικών, μεταξύ τους αντι-δράσεων της τελευταίας δεκαπενταετίας που αποτυπώνουν με χαρακτηριστικό τρόπο το πώς οι δημοκρατικές κινήσεις των πολιτών γίνονται αποδεκτές με έλλειψη δημοκρατικών αντανakλαστικών από τους κυβερνώντες – στο όνομα πάντα όμως της δημοκρατικής ευαισθησίας.

- Μια διαδήλωση αποτελεί δήλωση των συμμετεχόντων της επιθυμίας τους, της αντίθεσής τους κ.τ.λ. για κάποιο συγκεκριμένο θέμα. Αποτελεί δημοκρατική κίνηση συμμετοχής. Στις **15 Φεβρουαρίου 2003** πραγματοποιήθηκε η πρώτη παγκόσμια αντιπολεμική πορεία στην ιστορία, στην οποία πήραν μέρος χιλιάδες άνθρωποι απ' όλο τον κόσμο διαδηλώνοντας την αποστροφή και την αντίθεσή τους στον πόλεμο που προετοίμαζε η κυβέρνηση των Η.Π.Α. με τους συμμάχους της εναντίον του Ιράκ. Το μήνυμα ήταν ξεκάθαρα ενάντια στον πόλεμο του Ιράκ από όλους τους πολίτες. Ανεξάρτητα από το αν θα εισακούονταν ή όχι, ως μήνυμα ήταν ξεκάθαρο.

Ήταν; Απ' ό,τι φαίνεται, όχι για όλους. Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, κ. Κώστας Σημίτης, δήλωσε την επομένη των διαδηλώσεων πως «πρέπει να ακούσουμε το μήνυμα των πολιτών που είναι ξεκάθαρο» και, γι' αυτό, «να

προχωρήσουμε στην πολιτική ενοποίηση της Ε.Ε. και στην ψήφιση του Ευρωσυντάγματος»! Να υποθέσουμε πως ο πρωθυπουργός της χώρας μας δεν άκουγε καλά; Ότι, ενδεχομένως, είχε περιορισμένη ικανότητα αντίληψης. Ή, μήπως, μπέρδεψε τις ομιλίες που του είχαν ετοιμάσει; Τίποτε απ' όλα αυτά. Απλώς αυτά έπρεπε να πει. Αυτά ήθελε να πει. Διότι τρεις μήνες μετά, στις 20 Ιουνίου 2003, στη σύνοδο κορυφής της Ε.Ε. που έγινε στη Χαλκιδική, οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθέτησαν τις προτάσεις του Βαλερί Ζισκάρ Ντ' Εστέν ως βάση εκκίνησης των διαπραγματεύσεων για το πρώτο Σύνταγμα της Ευρώπης. Η προώθηση του κειμένου ήταν στις πρώτες προτεραιότητες της ελληνικής προεδρίας, και της Ε.Ε. φυσικά, όπως είχε πολλαπλώς συζητηθεί ήδη από τις αρχές του 2003, και αναζητούνταν τρόπος να παρουσιαστεί ως διακαής πόθος των πολιτών πολύ πριν από τον Φεβρουάριο του 2003. Γι' αυτό ο κ. Σημίτης προσέβαλλε τη νοημοσύνη όλων των συμμετεχόντων στις αντιπολεμικές διαμαρτυρίες, διαστρέβλωσε το νόημά τους και εκμεταλλεύτηκε τη δυναμική τους για να προωθήσει ένα άσχετο ζήτημα (χωρίς να εξετάζουμε αν ήταν καλό ή κακό) που όμως ήταν στη δική του λίστα προτεραιοτήτων. Με δημοκρατικές διαδικασίες!

- Συστήνεται κόμμα με το όνομα Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία με σκοπό τη συμμετοχή στις ευρωεκλογές του 2004. Ως κόμμα που νόμιμα συμμετέχει στην εκλογική διαδικασία δικαιούται την προβολή του μέσα από τα Μ.Μ.Ε. προς τη σωστή πληροφόρηση των πολιτών. Η υποχρεωτική προβολή του ορίζεται στο δεκάλεπτο. Το δεκάλεπτο αυτό παρουσίασης δόθηκε στο εν λόγω κόμμα μεταξύ 4 και 5 π.μ. Έτσι, η ίση μεταχείριση των κομμάτων μεταφράστηκε στο υποχρεωτικό δεκάλεπτο παρουσίασης τα ξημερώματα μιας μέρας... Φυσικά αυτό το παράδειγμα δεν αφορά μόνο το συγκεκριμένο κόμμα. Είναι απλώς ενδεικτικό διότι η ισότιμη συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία είναι εκ των ων ουκ άνευ της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

- Πολίτες προσφεύγουν στη δικαστική εξουσία για να αποδοθεί δικαιοσύνη. Ακόμα και στις περιπτώσεις που το δικαστήριο τους δικαιώνει, η απόφαση δεν βρίσκει εφαρμογή. Παράδειγμα οι αποφάσεις του ΣτΕ που δεν εφαρμόζονται με εντολή της κυβέρνησης (έχω ήδη παραθέσει σχετικά παραδείγματα). Σχετικό επίσης παράδειγμα αποτελούν αποφάσεις που θα έπρεπε να τύχουν ευρύτερης εφαρμογής και αυτό δεν συμβαίνει. Όπως η προσφυγή πολίτη εναντίον τράπεζας για την καταχρηστική, όπως έκρινε το δικαστήριο, παρακράτηση ποσών κίνησης λογαριασμού· όπως άλλη προσφυγή που έγινε δεκτή από το Εφετείο της Αθήνας για έκδοση πιστωτικής κάρτας χωρίς την έγκριση του πελάτη. Και τα λοιπά. Πάγιες πρακτικές, δηλαδή, των τραπεζών που έχουν κριθεί, με συγκεκριμένες αφορμές, από τη δικαιοσύνη ως πα-

ράνομες και η Τράπεζα της Ελλάδος, όπως και το υπουργείο Οικονομικών, δεν διευθετεί αναλόγως με σχετική εγκύκλιο προς όλες τις τράπεζες ώστε να απαγορευτεί η πρακτική αυτή. Έτσι, η ειρηνική και δημοκρατικότατη διαδικασία προσφυγής στη Δικαιοσύνη είτε δεν εφαρμόζεται είτε παραμένει αποσπασματική με ευθύνη της εκάστοτε κυβέρνησης.

- Στις 25 Νοεμβρίου 2007 στον δήμο Μαντουδίου, στη βόρεια Εύβοια, γίνεται συνέλευση των κατοίκων με πρωτοβουλία του ίδιου του δήμου και τη συμμετοχή του δημάρχου, του δημοτικού συμβουλίου, οργανώσεων και πολιτών. Όπως ήδη αναφέραμε, η λαϊκή αυτή συνέλευση, που είχε και θεσμική εκπροσώπηση, έγινε με αφορμή το εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος που σχεδιάζεται να γίνει στην περιοχή. Και οι πολίτες, μαζί με τους εκπροσώπους τους, αποφάσισαν ότι δεν επιθυμούν την καταστροφή της περιοχής τους, που γλύτωσε το ίδιο καλοκαίρι από τις πυρκαγιές, μέσω της «ανάπτυξης» της.

Την ίδια ώρα που γινόταν η συνέλευση, όπως και τις μέρες πριν και μετά από αυτήν, στην περιοχή που σχεδιάζεται να γίνει το εργοστάσιο πραγματοποιούνταν προπαρασκευαστικές εργασίες! Χωρίς καν να έχει πάρει ο επενδυτής τη σχετική άδεια. Και χωρίς να τις σταματήσει κανείς.

- 16 Απριλίου 2002: Στην περιοχή Στρατονίκη της Χαλκιδικής οι κάτοικοι ξεσηκώθηκαν διαμαρτυρόμενοι για την επαναλειτουργία των Μεταλλείων Χρυσού που είχε διακοπεί από την προηγούμενη ιδιοκτήτρια εταιρεία. Από τις αρχές του 2000 λειτουργούσε το μεταλλείο χωρίς καμία απολύτως άδεια, παρά την ομόφωνη αντίθεση των κατοίκων αλλά και του Δημοτικού και του Νομαρχιακού Συμβουλίου. Όταν στις 15 Φεβρουαρίου 2002, κατά παράβαση της νομοθεσίας, το υπουργείο Ανάπτυξης έδωσε άδεια να συνεχιστεί η εξόρυξη κάτω από το χωριό, οι κάτοικοι ξεσηκώθηκαν. Αποτέλεσμα; Να αντιμετωπίσουν όλοι τις ειδικές δυνάμεις της αστυνομίας (ΜΑΤ) και μερικοί από αυτούς βαρύτατες ποινές που τους επιβλήθηκαν από τα δικαστήρια (κάθειρξη 5 ετών και πάνω). Στο κατηγορητήριο μάλιστα υπάρχουν κατηγορίες όπως η «υποκίνηση σε στάση» και η «κατάληψη οδοστρώματος», πέρα από την κλασική πλέον «αντίσταση κατά της αρχής». Ας δούμε για λίγο αυτή την περίπτωση· είναι σημαντική.

[Παρένθεση: τα μεταλλεία χρυσού.

Αυτή είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία. Για να περιγραφεί ολόκληρη, έστω και σε περίληψη, θα χρειαζόταν ένα ολόκληρο κεφάλαιο. Δεν χρειάζεται όμως. Διότι έχουμε ήδη περιγράψει την περίπτωση των Π.Ο.Τ.Α. της Πύλου. Επομένως, δεν υπάρχει λόγος για εκτενή ανάλυση: η μεθοδολογία, η λογική

που ακολουθείται και οι μέθοδοι είναι ίδιες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ακόμη και κάποια ονόματα είναι ίδια².

Η ιστορία ξεκινά από τη δεκαετία του '30, όταν τα Μεταλλεία Κασσάνδρας μεταβιβάζονται στην εταιρεία Α.Ε.Ε.Χ.Π&Λ., της οποίας ιδιοκτήτης γίνεται ο Πρόδρομος Μποδοσάκης μετά τον πόλεμο. Η εταιρεία δεν δραστηριοποιείται στον τομέα της εξόρυξης χρυσού (κάνει εξόρυξη μόλυβδου και ψευδάργυρου), αν και υπάρχουν προσπάθειες για κάτι τέτοιο, ειδικά κατά τη δεκαετία του '70-'80, με σύμπραξη του Δημοσίου. Οι κάτοικοι αρχίζουν και αντιδρούν. Την 1η Μάρτη 1988 δολοφονείται από τη 17 Νοέμβρη ο Αλέξανδρος Αθανασιάδης-Μποδοσάκης, ο οποίος είχε τη διοίκηση των επιχειρήσεων του Ιδρύματος Μποδοσάκη από το 1979 μέχρι και τη μέρα της δολοφονίας του. Βολική συγκυρία: ύστερα απ' αυτό, η εταιρεία οδηγείται σιγά-σιγά σε πτώχευση μετά από υπέρογκο δανεισμό στην Εθνική Τράπεζα, η οποία όταν ζήτησε να γίνει η Ειδική Εκκαθάριση (1992) άφησε στη θέση τους όλους τους διευθυντές – που είχαν οδηγήσει την εταιρεία σε πτώχευση. Την εκκαθάριση (δηλαδή το μέλλον της πτωχεύουσας εταιρείας) αναλαμβάνει η Εθνική Κεφαλαίου, θυγατρική της Εθνικής Τράπεζας, με εκπρόσωπο τον... γενικό διευθυντή της εταιρείας!

Γίνονται συνομιλίες με ξένους επενδυτές. Αυτοί αποτιμούν, με συντηρητικές μετρήσεις, την αξία της πτωχευμένης(;) εταιρείας σε 8 δις δρχ. (ενώ η πραγματική αξία ήταν πολύ μεγαλύτερη). Χωρίς να υπολογίζεται το απόθεμα χρυσού! Η εταιρεία T.V.X. GOLD I.N.C. βρίσκεται σε συνεννοήσεις και συζητήσεις με τους υπεύθυνους. Λαμβάνει όλο τον φάκελο με τα στοιχεία της εταιρείας. Ενημερώνεται φυσικά και για την ύπαρξη χρυσού, κάτι που δεν ήταν γνωστό διεθνώς αφού η εταιρεία έκανε εξόρυξη άλλων μεταλλευμάτων. «Τον Ιούνιο του 1994, ο κ. Hick της T.V.X. συναντιέται με τον υφυπουργό κ. Πάχτα, ο οποίος του ανακοινώνει την πρόθεση της νέας Κυβέρνησης να προκηρύξει διεθνή διαγωνισμό για τα Μεταλλεία Κασσάνδρας, με επενδυτικό πρόγραμμα τη μεταλλουργία χρυσού, και επιδότηση του προγράμματος από την Ευρωπαϊκή Ένωση». Στις 23/11/1994 προκηρύσσεται διεθνής διαγωνισμός για την πώληση των Μεταλλείων Κασσάνδρας, με καταληκτική ημερομηνία 26 μέρες μετά! Έδιναν δηλαδή 26 μέρες στις ενδιαφερόμενες εταιρείες ώστε να μελετήσουν τον φάκελο και να συντάξουν πρόταση ενδιαφέροντος για μια τόσο μεγάλη επένδυση. Οι υπόλοιπες ενδιαφερόμενες εταιρείες ζήτησαν μεγαλύτερη προθεσμία (6 μηνών) προκειμένου να μελετήσουν τον φάκελο, αλλά αυτό αποκλείστηκε.

2. Για λεπτομέρειες αυτής της ιστορίας δείτε τη σχετική ιστοσελίδα www.antigold.gr. Οποιοδήποτε παράθεμα στο κείμενο που ακολουθεί είναι από τη συγκεκριμένη ιστοσελίδα.

«Με το εμπιστευτικό υπόμνημα 3199/30.1.1995, η Εθνική Κεφαλαίου επισημαίνει προς την Εθνική Τράπεζα και την Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Β.Α.) –τους πιστωτές της Α.Ε.Ε.Χ.Π.&Λ– ότι: “Η Τ.Υ.Χ. θέτει ως προϋπόθεση για την αγορά των Μεταλλείων Κασσάνδρας ότι δεν αναλαμβάνει ευθύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα που έχουν γεννηθεί πριν από την υπογραφή του συμβολαίου. Γεννάται επομένως το ερώτημα ποιος φέρει την ευθύνη αυτή. Επ’ αυτού η εταιρεία μας σημειώνει ότι δεν είναι δυνατή η ανάληψη της ευθύνης αυτής εκ μέρους της, καθώς και ότι είναι ασύμφορη και πρακτικά ανέφικτη η ανάληψη της ευθύνης από τους πιστωτές δια του τιμήματος που θα εισπραχθεί. Συνεπώς, δεν μπορεί να περιληφθεί σχετικός όρος στο συμβόλαιο μεταβίβασης και η Τ.Υ.Χ. θα πρέπει να παραιτηθεί από αυτόν. Λύση θα μπορούσε να δοθεί, ενδεχομένως, με διοικητική ή νομοθετική ρύθμιση”».

Έτσι κι έγινε! Η νομοθετική ρύθμιση περιλήφθηκε στον νόμο 2436/1996 (ΙΑ’ συνεδρίαση του Θερινού Τμήματος της Βουλής, 30 Ιουλίου 1996) και απάλλαξε τους πάντες από τις ευθύνες τους. Συγκεκριμένα, ενώ αρχικά περιγράφει τις περιβαλλοντικές μελέτες που πρέπει να πραγματοποιήσει η εταιρεία, στο άρθρο 12 της σύμβασης καταλήγει: «Τόσο η αγοράστρια Τ.Υ.Χ. όσο και η εκκαθαρίστρια Εθνική Κεφαλαίου δεν φέρουν καμία ευθύνη σχετικά με τις ζημίες του περιβάλλοντος, και πιθανές ζημίες τρίτου που απορρέουν εξ αυτών, σε κάθε δε περίπτωση το εκ τρίτου συμβαλλόμενο Ελληνικό Δημόσιο διαβεβαιώνει ως δικονομικός εγγυητής την έλλειψη της ευθύνης αυτής, τόσο της αγοράστριας, όσο και της εκκαθαρίστριας»³! Κι επειδή κατανοώ ότι ακούγονται απίστευτα όλα αυτά, παραθέτω τη σχετική σελίδα της σύμβασης.

Κι αυτά γίνονται σε μια χρονική συγκυρία όπου οι ξένες εταιρείες που δραστηριοποιούνται διεθνώς στον τομέα αυτόν δεν μπορούν πλέον να επενδύσουν στις ανεπτυγμένες χώρες λόγω του κόστους περιβαλλοντικών μελετών και αποκαταστάσεων στις οποίες είναι υποχρεωμένες. Έτσι, στρέφονται προς τριτοκοσμικές χώρες με διεφθαρμένους αρμοδίους. Όπως η Ελλάδα.

3. Το ΦΕΚ είναι το Ι92/21-08-1996 και περιλαμβάνει τον νόμο 2436 που κυρώνει την Ι0655/21-12-1995 «σύμβαση μεταβίβασης του ενεργητικού της ΑΕΕΧΠΛ κ.λ.π...» και την τροποποιητική της πράξη Ι1268/26-4-1996. Ως εκ τρίτου συμβαλλόμενοι στη σύμβαση εμφανίζονται το Ελληνικό Δημόσιο και η Τ.Υ.Χ. GOLD INC. Ως τμήμα της σύμβασης κυρώνεται και η ΚΥΑ 30600/Ν.Ν 461/Ν. Ι892/21.12.1995 «Υπαγωγή επένδυσης της Τ.Υ.Χ. στις διατάξεις του Ν.30600» -δηλαδή του αναπτυξιακού νόμου του 1990- για να επιδοτηθεί η εταιρεία στο 35% της επένδυσης και να πάρει δάνειο με επιδοτούμενο επιτόκιο. Στο ίδιο ΦΕΚ περιλαμβάνεται και το Προεδρικό Διάταγμα 266 «περί εγκρίσεως εισαγωγής κεφαλαίων από το εξωτερικό από την Τ.Υ.Χ. HELLAS βάσει του Ν.Δ. 2687/1953» ώστε να έχει η εταιρεία προνομιακή φορολογική μεταχείριση.

3550

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)

Η ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΡΑ υποχρεούται να συνανεί στον περιορισμό της υποθήκης σε περίπτωση μείωσης του οφειλόμενου ποσού, γιὰ τὸ οποίο θα εγγραφεί.

13.02 Εγγραφή

(α) Εγγυητική επιστολή

Η ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ παρέδωσε σήμερα ενώπιόν μου στον παραστάμενο εκπρόσωπο του Δημοσίου, την υπ' αριθμ. ILG8840/08885/21.12.1995 εγγυητική επιστολή της Τράπεζας NOVA SCOTIA ποσού δραχμών δύο διακατομμυρίων εξακοσίων εκατομμυρίων (2.800.000.000), που θεωρείται δίκαια και ελλογος για την καλή εκτέλεση και κατοχύρωση της σχεδιαζόμενης μονάδας μεταλλουργίας χυσού και την από πόσης πλευράς ολοκληρωμένη και εμπρόθεσμη πραγματοποίηση της σχετικής επένδυσης, σύμφωνα με το άρθρο 12.01 του παρόντος.

(β) Επιστροφή..... εγγυητικής..... επιστολής /

Αποδέσμευση

ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑΣ

Σε περίπτωση καλής και εμπροθέσμης, κατά τους κατωτέρω ορισμούς, εκτέλεσης του έργου αυτού η εν λόγω εγγυητική επιστολή θα επιστραφεί στην ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ, ομίσως μετά από διαπίστωση της ολοκλήρωσης του έργου από την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας. Σε περίπτωση κατά την οποία κατά την κρίση της ως άνω υπηρεσίας η επένδυση δεν έχει ολοκληρωθεί εμπροθέσμως, ο Υπουργός Βιομηχανίας οφείλει να

οικονομικής ανάλυσης" της εν λόγω προσφοράς, την οποία η ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ οφείλει να τηρεί απαρέγκλιτα.

Επιφωτισμένης της διατάξεως του άρθρου 9.03, η ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ δεν έχει καμμία ευθύνη σχετικά με τα προβλήματα περιβαλλοντος, που θα προσδιορισθούν στις παραπάνω μελέτες ως και πιθανές ζημιές τρίτου που απορρέουν εξ αυτής της αιτίας, σε κάθε δε περίπτωση το εκ τρίτου συμβαλλόμενο Ελληνικό Δημόσιο διαβεβαιώνει ως δικονομικός εγγυητής την έλλειψη της ευθύνης αυτής, τόσο της ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑΣ όσο και της ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΡΙΑΣ.

Λ.- ΕΜΠΡΑΓΜΑΤΕΙΣ ΔΙΣΦΑΛΕΙΣ / ΕΓΓΥΗΤΗ

Άρθρο 13

13.01 Υπαθήκη

Για μεγαλύτερη ασφάλεια καταβολής του πιστωμένου ως άνω τιμήματος και των τόκων, η ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑ δίνει από σήμερα με το παρόν συμβολαίο μου το δικαίωμα στην ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΤΡΙΑ να εγγραφεί εις βάρος της και υπέρ της υπό ειδική εκκαθάριση εταιρείας ΑΕΕΧΠΛ, χωρίς υποχρέωση κοινοποίησης της σχετικής περιλήψης, υποθήκη επί παντός περιουσιακού στοιχείου που ανήκει στην πωλούμενη με το παρόν αυτοτελή μονάδα παραγωγής, γιὰ ποσό δραχμών οκτώ διακατομμυρίων πεντακοσίων εκατομμυρίων (8.500.000.000) ή γιὰ το οφειλόμενο κατά τον χρόνο της εγγραφής ποσό, πλέον εξόδων εκτέλεσεως, η εγγραφή δε αυτή και οποιαδήποτε σχετική μ' αυτήν νόμιμη πράξη θα γίνει με έξοδα της ΑΓΟΡΑΣΤΡΙΑΣ.

Ποιο είναι όμως το περιβαλλοντικό πρόβλημα με τα μεταλλεία χρυσού; Επ' αυτού, παραθέτω απόσπασμα από κείμενο του Δρ. Γεώργιου Τριανταφυλλίδη (Μηχανικού Μεταλλείων-Μεταλλουργού και λέκτορα του τμήματος Χημικών Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), με τίτλο «Κυάνωση Πετρωμάτων για Παραγωγή Χρυσού»:

Η παραγωγή χρυσού σημαίνει εντοπισμό περιοχών της γης με περιεκτικότητα σε χρυσό μερικών gr στον τόνο πετρώματος (αυτό είναι το «κοίτασμα»), εξόρυξη, θραύση και υγρή λειοτρίβηση και ακόλουθα εκχύλιση του δημιουργούμενου κονιοποιημένου στερεού με υδατικό διάλυμα NaCN. Τα κυανιόντα μεταφέρουν το χρυσό (αλλά και όλα τα περιεχόμενα μέταλλα) στην υδατική φάση του πολφού από την οποία επιτυγχάνεται επιλεκτική του κατακρήμνιση με κατάλληλα αντιδραστήρια. Ακολούθως ο πολφός αποτίθεται στις λεγόμενες «λίμνες τελμάτων». Δεδομένου ότι το κυανιούχο διάλυμα είναι τοξικότατο δηλητήριο (η τοξικότητά του είναι κατά πολύ ανώτερη αυτής των πυρηνικών καταλοίπων) με την παραπάνω λογική η γη κυριολεκτικά καθίσταται απόβλητο της χημικής διεργασίας της κυάνωσης και το μείζον ερώτημα είναι «που θα τοποθετηθεί».

Με απλά και πρακτικά λόγια μεγάλες εκτάσεις της Μακεδονίας και Θράκης (νομοί Κιλκίς, Χαλκιδικής, Καβάλας, Ροδόπης και Έβρου) χαρακτηρίζονται σήμερα κοιτάσματα χρυσού, οπότε με την απλή λογική «εξ ορισμού» απόβλητο της κυάνωσης και στα πλαίσια της αδειοδότησης των σχετικών μονάδων άρχισε και η διαδικασία χωροθέτησης των λιμνών των κυανιούχων τελμάτων. Η χημεία των τελμάτων αυτών επιβάλλει την άμεση διακοπή της διαδικασίας αδειοδότησης των σχετικών μονάδων διότι όπως θα εξηγηθεί ακολούθως η ιδέα και μόνον εφαρμογής της κυάνωσης στην παραγωγή χρυσού για την Ελλάδα είναι ένα «περιβαλλοντικό έγκλημα εκ προμελέτης».

1. Το μείζον περιβαλλοντικό πρόβλημα από την εφαρμογή του κυανίου με τον προτεινόμενο τρόπο είναι ο σχηματισμός μίας ανεξάντλητης ποικιλίας τοξικών ενώσεων των μετάλλων στα τέλματα (πολλές από αυτές είναι κυανιούχες) υπό υδατοδιαλυτή μορφή. Δηλαδή το κυάνιο σε υδατικά διαλύματα αντιδρά με τα μέταλλα των πετρωμάτων και σχηματίζει μεταλλοκυανιούχες ενώσεις οι οποίες είναι διαλυτές στο νερό. Οι ενώσεις αυτές είναι τοξικότατα δηλητήρια και δεν αποδομούνται από τη φύση. Εάν «ξεφύγουν» στους υδροφόρους ορίζοντες γίνεται λόγος για «βιοδιαθεσιμότητα τοξικών μετάλλων» διότι μολύνουν τα νερά και βέβαια γρήγορα εισέρχονται στην τροφική αλυσίδα. Η κυάνωση για παραγωγή χρυσού λόγω του μεγέθους της επέμβασης στη γη αποτελεί σήμερα το σημαντικό-

τερο παράγοντα αύξησης της βιοδιαθεσιμότητας τοξικών μετάλλων στο πόσιμο νερό σε διεθνές επίπεδο.

2. Κατά δεύτερο λόγο στα υδατικά διαλύματα και υπό συνθήκες pH κοντά στις ατμοσφαιρικές σχηματίζεται υδροκνάνιο το οποίο εξατμίζεται. Η κυάνωση για παραγωγή χρυσού εξατμίζει σήμερα 20.000 τόννους υδροκνάνιο σε διεθνές επίπεδο. Αυτό διασπάται στην καθαρή ατμόσφαιρα αλλά μετά από 2 χρόνια περίπου. Αποτελεί δημόσιο κίνδυνο είτε ως αέριο είτε σε υδατικά διαλύματα (αναμειγνύεται στο νερό της βροχής και επανέρχεται στην επιφάνεια της γης για να δράσει κατά τα προηγούμενα).

Η Τ.Υ.Χ. απαλλάχτηκε από κάθε ευθύνη για το παραπάνω «περιβαλλοντικό έγκλημα εκ προ μελέτης». Και το πέτυχε αυτό με τον νόμο 2436/1996, τον οποίον υπογράφουν οι υπουργοί Εσωτερικών κ. Τσοχατζόπουλος, Οικονομικών κ. Παπαδόπουλος, Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε. κ. Λαλιώτης, Εργασίας κ. Γιαννόπουλος, Εθνικής Οικονομίας κ. Παπαντωνίου, Ανάπτυξης κ. Βάσω Παπανδρέου, Γεωργίας κ. Τζουμάκας, Υγείας κ. Πεπονής, Δημόσιας Τάξης κ. Γείτονας.

Εν συνεχεία: «Στις 13 Μαΐου 1994 έγινε στη Γερακινή ημερίδα με θέμα “Ορυκτός Πλούτος της Χαλκιδικής”». Τον πλούτο των Μεταλλείων Κασσάνδρας και τις δυνατότητες τους σε χρυσό ανέπτυξαν με εισηγήσεις τους οι κυρίες Αδάμ και Γαζέα και ο κ. Δημητριάδης – παλιοί γνώριμοι από τη Μ.Ε.Τ.Β.Α. Και οι τρεις προσελήφθησαν από την Τ.Υ.Χ. – ο δε κ. Δημητριάδης προσελήφθη από τον κ. Πάχτα για να συντάξει την προκήρυξη του διαγωνισμού για την πώληση των Μεταλλείων Κασσάνδρας! Ο νέος υφυπουργός Οικονομικών κ. Χρήστος Πάχτας⁴, ως βασικός ομιλητής του συνεδρίου, επισήμανε στους πολίτες ότι η επένδυση ήταν ιδιαιτέρως σημαντική για την ανάπτυξη του τόπου και για τη δημιουργία 950 θέσεων εργασίας. Τελικά η Τ.Υ.Χ. πρόσφερε 350 θέσεις εργασίας, μόνο για τρία χρόνια. «Μετά από αγωνιώδεις παρακλήσεις Πάχτα-Σωματείων προς την Τ.Υ.Χ., η εταιρεία δέχτηκε να προσλάβει άλλους 100 και επιπλέον 100 να μισθοδοτεί και να ασφαλίζει το Ελληνικό Δημόσιο!».

Στο μεταξύ, η αρμόδια ελεγκτική αρχή για τις εξορυκτικές δραστηριότητες, η Επιθεώρηση Μεταλλείων Βορείου Ελλάδος (Ε.Μ.Β.Ε.), που υπάγεται στο υπουργείο Ανάπτυξης, έδειχνε ανήμπορη να παρέμβει σε διαπιστωμένες από την ίδια παραβάσεις. «Επί δύο ολόκληρα χρόνια (1999 -αρχές 2002) η

4. Το όνομά του είχε εμπλακεί σε σκάνδαλο οικοπεδοποίησης 17.000 στρεμμάτων στη Χαλκιδική, το 2004, την οποία είχε προσπαθήσει να περάσει σε τροπολογία στη Βουλή μαζί με άλλους βουλευτές. Ο υφυπουργός εξαναγκάστηκε τότε σε παραίτηση.

Τ.Υ.Χ. έσκαβε ανεξέλεγκτα κάτω από τα σπίτια της Στρατονίκης, ... Μετά από ενέργειες των κατοίκων της Στρατονίκης, τον Οκτώβριο του 2001, η Ε.Μ.Β.Ε. διατάζει την Τ.Υ.Χ. να σταματήσει αμέσως κάθε εργασία εξόρυξης κάτω από τον οικισμό...», καθώς βρήκε ένα επικίνδυνο μεταλλείο, με αστήρικτες στοές, ελλιπή συντήρηση και τραγικές παραβάσεις των κανόνων εργασίας. Η Τ.Υ.Χ. ουδέποτε συμμορφώθηκε. «Τον Ιανουάριο του 2003, η Ε.Μ.Β.Ε. μας ενημέρωσε ότι “δεν έχει πλέον καμία δυνατότητα έλεγχου της Τ.Υ.Χ., γιατί όλες οι σχετικές αρμοδιότητες έχουν μεταφερθεί στο Υπουργείο Ανάπτυξης στην Αθήνα”! Η ίδια απάντηση επαναλαμβάνεται έκτοτε σταθερά. Η αδυναμία άσκησης ελέγχου εκ μέρους της Ε.Μ.Β.Ε. δεν οφείλεται σε έλλειψη ικανού επιστημονικού προσωπικού, αλλά σε ωμή παρέμβαση από την πολιτική εξουσία η οποία δεν επιθυμεί έλεγχο».

Τη συνέχεια μπορεί κανείς να τη φανταστεί. Ακολουθεί ο συντονισμένος αγώνας των κατοίκων της περιοχής εναντίον των ορυχείων. Η εξόρυξη γίνεται (και) με φουρνέλα που σκάνε κάτω απ’ τα χωριά της περιοχής. Το 2003 σταματά η εξόρυξη με απόφαση του ΣτΕ. Λίγο μετά η εταιρεία κηρύσσει πτώχευση (απόφαση 1286/2003 του Πρωτοδικείου Αθηνών). Αν και στην πραγματικότητα δεν είχε πτωχεύσει, όπως καταγγέλλουν οι πολίτες.

Έτσι, τα Μεταλλεία Κασσάνδρας επανήλθαν στον έλεγχο του Ελληνικού Δημοσίου μέσω του εξωδικαστικού συμβιβασμού που υπέγραψε με την Τ.Υ.Χ. και την ΚΙΝΡΟΣΣ (ν. 3220/2004). Με αυτόν το Δημόσιο: 1) «Αναγνωρίζει επισήμως ότι η δραστηριοποίηση της Τ.Υ.Χ. έχει προκαλέσει ζημιές ύψους περίπου 400 εκατ. ευρώ στο περιβάλλον και τους κατοίκους της περιοχής - τις οποίες εξισώνει και συμψηφίζει με τις δικές του οφειλές προς την Τ.Υ.Χ.», 2) «Παρατείνεται της διεκδίκησης των 2,3 εκατ. ευρώ που χρωστούσε η Τ.Υ.Χ. στο Ι.Κ.Α. και στα Δημόσια Ταμεία», 3) «Απαγορεύει δια νόμου στους λοιπούς πιστωτές της Τ.Υ.Χ. να διεκδικήσουν δικαστικά τα χρήματά τους», και 4) «Πληρώνει στην Τ.Υ.Χ. σαν “έυλογη αποζημίωση” για να πάρει πίσω τα μεταλλεία το ποσό των 11 εκατομμυρίων Ευρώ»!

«Τα 11 εκατ. ευρώ του Δημοσίου χρησιμοποιούνται για την πληρωμή των 471 απολυμένων μεταλλωρύχων (τους οποίους βέβαια είχε την υποχρέωση να πληρώσει η Τ.Υ.Χ.). Επιπλέον, το Δημόσιο βάζει τους άνεργους της Τ.Υ.Χ. σε επιδοτούμενο πρόγραμμα επανακατάρτισης και ασφάλισης, με άγνωστο κόστος για τον κρατικό προϋπολογισμό. Και ενώ, έστω και με αυτό το τεράστιο κόστος, τα Μεταλλεία Κασσάνδρας βρίσκονται πλέον στον έλεγχο του Ελληνικού Δημοσίου και θα μπορούσε να σταματήσει επιτέλους η οικονομική αιμορραγία των Ελλήνων, το Δημόσιο ΧΑΡΙΖΕΙ τα μεταλλεία στην ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΡΥΣΟΣ»!

Το 2005 ξαναοίγουν. Με νέα ιδιοκτησία: την Ελληνικός Χρυσός. Το 95% της Ελληνικός Χρυσός κατέχει η European Godfields, και το 19,9% αυ-

τής η... Aktor Constructions International, θυγατρική της Άκτωρ Α.Τ.Ε. του ομίλου Μπόμπολα! Δηλαδή, το 1995 η Τ.Υ.Χ. πλήρωσε για τα Μεταλλεία το εξαιρετικά χαμηλό τίμημα των 11,5 δις δρχ. και 8 χρόνια αργότερα, η ίδια περιουσία μεταβιβάστηκε στην ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΧΡΥΣΟΣ για 11 εκατ. ευρώ (3,75 δις δρχ.)⁵!

Κι ερχόμαστε στο προκείμενο, δηλαδή στον λόγο για τον οποίον έκρινα σχετική αυτή την παρένθεση σ' αυτό ειδικά το σημείο. Οι κάτοικοι έχουν συχνά εναντιωθεί στο έργο, αντιδρώντας ποικιλοτρόπως. Με πρωτοβουλία του κ. Τόλη Παπαγεωργίου και κάποιων άλλων κατοίκων, δημιουργήθηκε το Παρατηρητήριο Μεταλλευτικών Δραστηριοτήτων, ένα σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με σκοπό «την προστασία του περιβάλλοντος και των ανθρώπινων κοινοτήτων από τις αρνητικές συνέπειες της μεταλλευτικής εκμετάλλευσης». Μέσω του Παρατηρητηρίου ενημερώθηκαν οι κάτοικοι για τις πραγματικές συνέπειες του έργου και, σιγά-σιγά, η τοπική κοινωνία συνενώθηκε. Συχνά είχαν απέναντί τους, όμως, τα... όργανα διαφύλαξης της τάξης και προστασίας των πολιτών. Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του παρατηρητηρίου (antigold.gr),

Βίαια επεισόδια έγιναν την Τρίτη, 16 Απριλίου 2002, στην αστυνομοκρατούμενη Στρατονίκη, το χωριό της Χαλκιδικής του οποίου τα θεμέλια υποσκάπτονται από τις μεταλλευτικές δραστηριότητες της Τ.Υ.Χ.. Με πρωτοφανή αγριότητα, τα ΜΑΤ χτύπησαν τους κατοίκους που διαδήλωναν ειρηνικά κατά της εξόρυξης που κάνει το χωριό να σείεται και τα σπίτια τους να ραγίζουν, ενώ τέσσερις κάτοικοι οδηγήθηκαν στο αυτόφωρο. Με την προστασία ισχυρής αστυνομικής δύναμης η Τ.Υ.Χ. εξορύσσει 1500 τόνους τη μέρα από το μεταλλείο των Μαύρων Πετρών, ακριβώς κάτω από τη Στρατονίκη, ενώ η κατάσταση στο χωριό είναι εκρηκτική. Οι μνήμες από τις εκτεταμένες καθιζήσεις και την κατάρρευση πολλών σπιτιών που είχε προκαλέσει η εξόρυξη του κοιτάσματος από την προηγούμενη εταιρεία είναι νωπές στους κατοίκους. Επί δύο ολόκληρα χρόνια, από τις αρχές του 2000, η Τ.Υ.Χ. λειτουργούσε το μεταλλείο χωρίς καμία απολύτως άδεια και παρά την ομόφωνη αντίθεση των κατοίκων, αλλά και του Δημοτικού και του Νομαρχιακού Συμβουλίου. Όταν στις 15 Φεβρουαρίου, κατά παράβαση της νομοθεσίας, το Υπουργείο Ανάπτυξης έδωσε άδεια στην Τ.Υ.Χ. να συνεχίσει την εξόρυξη κάτω από το χωριό, το ποτήρι ξεχείλισε για τους

5. Διάφορα οικονομικά στοιχεία για την υπόθεση μπορεί να βρει κανείς στην ιστοσελίδα <http://www.antigold.gr/economics.htm>. Γιατί τα νούμερα λένε μια πιο ξεκάθαρη ιστορία!

κατοίκους της Στρατονίκης. Ηλικιωμένοι άνθρωποι, γυναίκες και παιδιά, βγήκαν στο δρόμο για να διαμαρτυρηθούν. Θεωρώντας το πρόκληση να διέρχονται μέσα από το χωριό τα λεωφορεία της εταιρείας με τους εργαζόμενους που σκάβουν τα θεμέλιά του, έμπαιναν μπροστά για να τα εμποδίσουν. Άλλος δρόμος για το μεταλλείο υπάρχει, είναι όμως πιο μακρύς. Για να μην υποβληθεί η εταιρεία στο επιπλέον έξοδο, η Κυβέρνηση έστειλε τα MAT. Έτσι, εδώ και ένα μήνα το χωριό έχει πλημμυρίσει από πάνοπλους άντρες των MAT, που αποστολή έχουν να τσακίσουν την αντίδραση των κατοίκων της Στρατονίκης. Το βράδυ της Τρίτης ήταν φανερό ότι η αστυνομία είχε έρθει με την πρόθεση να κάνει συλλήψεις. Τέσσερις κάτοικοι συνελήφθησαν με ασήμαντη αφορμή και μεταφέρθηκαν στον Πολύγυρο όπου αφέθηκαν να περάσουν τη νύχτα σε κελλί, σαν κοινοί εγκληματίες. Η δίκη τους θα γίνει με την αυτόφωρη διαδικασία την Τρίτη 23 Απριλίου. Η βαρύτερη κατηγορία -η χουντικής προέλευσης “υποκίνηση σε στάση”- απαγγέλθηκε στον Τόλη Παπαγεωργίου, το «κόκκινο πανί» για την εταιρεία, λόγω του αγώνα του κατά των μεταλλείων. Ο Δήμαρχος Σταγείρων-Ακάνθου που θέλησε να επισκεφθεί τους κρατούμενους αντιμετωπίστηκε με σκαιότητα από τους αστυνομικούς, οι οποίοι απαίτησαν να του γίνει σωματική έρευνα και απείλησαν να τον βάλουν φυλακή αν αρνηθεί. Αυτά που ακολούθησαν τη σύλληψη των τεσσάρων κατοίκων στη Στρατονίκη αποτελούν ντροπή για την Ελληνική Αστυνομία. Γυναίκες που μπήκαν μπροστά στην κλούβα που μετέφερε τους συλληφθέντες κυριολεκτικά ποδοπατήθηκαν από τους αστυνομικούς. Ηλικιωμένοι άνθρωποι σύρθηκαν και χτυπήθηκαν βάναν-σα. Ένας αστυνομικός και τέσσερις κάτοικοι του χωριού μεταφέρθηκαν τραυματισμένοι στο νοσοκομείο - μεταξύ τους ένας ογδοντάχρονος άντρας και μια 75χρονη γυναίκα.

Από την επόμενη μέρα η αστυνομική δύναμη στο χωριό διπλασιάστηκε και αυτή τη στιγμή υπάρχουν τέσσερις κλούβες με 200 άνδρες των MAT στο χωριό - περισσότεροι από τους διαμαρτυρόμενους κατοίκους. Σα να ζούσαμε σε τριτοκοσμική δικτατορία, η Κυβέρνηση θέτει την Ελληνική Αστυνομία στη διάθεση μιας ιδιωτικής εταιρείας και τη στέλνει να καταπνίξει τον αγώνα ενός χωριού για ζωή. Τα αιτήματα των κατοίκων της Στρατονίκης δεν είναι οικονομικά, θεσμικά ή εργασιακά. Οι άνθρωποι ζητούν τα αυτονόητα - την αξιοπρέπειά τους και την ασφάλεια των ιδίων και των σπιτιών τους - και αντιμετωπίζονται με MAT και φυλακίσεις. ... Ποια είναι επιτέλους η Τ.Υ.Χ. που μπορεί να χρησιμοποιεί την Αστυνομία μας σαν ιδιωτική φρουρά;

Επικοινωνήσα με τον κ. Τόλη Παπαγεωργίου. Η συνομιλία μαζί του ήταν αποκαλυπτική. Μου είπε, μεταξύ άλλων, ότι:

- Έχω προσαχθεί 124 φορές στο τμήμα. Οι κατηγορίες αφορούν τα γνωστά: σύσταση συμμορίας, κατάληψη οδοστρώματος, φθορά ξένης περιουσίας... Έχω φάει 5,5 συνολικά χρόνια φυλακής από το 1997 ως σήμερα, λέει γελώντας. Βέβαια, αθωνόμουν στο Εφετείο, λόγω ΣτΕ. Ο δήμαρχος, ο κ. Μήτσιου, με τον οποίον έχουμε πρωτοστατήσει σε αυτή την ιστορία, έχει καταδικαστεί σε 14,5 χρόνια φυλακή...
- Και καλά, με ποια αφορμή σας πιάνανε;
- Συνήθως αυτό γινόταν στις πορείες και τις διαμαρτυρίες. Αλλά και με άλλες αφορμές. Και κυρίως Παρασκευές, ώστε να περάσουμε όλο το Σαββατοκύριακο στο τμήμα λόγω Αυτοφώρου και να δικαστούμε τη Δευτέρα. Σχεδιασμένα πράγματα. Έχω και δύο απόπειρες δολοφονίας εις βάρος μου...
 Να σκεφτείς ότι στη Στρατονίκη δεν βάζουμε τα παιδιά για ύπνο μέχρι να πέσουν τα τελευταία φουνέλα. Σπίτια ραγίζουν.
 ... Οι άνθρωποι δεν καταλαβαίνουν. Να φανταστείς ότι το 1997 είχαν επιβάλει απαγόρευση κυκλοφορίας!

Απορώ με αυτά που ακούω. **Τι έγινε το 1997;** Κοιτάω τις σχετικές αναφορές στην ιστοσελίδα του Παρατηρητηρίου. Ελάχιστα δημοσιεύματα εφημερίδων αναφέρουν: «Σε κεντρικό επίπεδο μεθοδεύεται το πώς θα καμφθεί η αντίδραση των κατοίκων για τη μεταλλουργία χρυσού. Πάνω από 850 αστυνομικοί θα χρειαστούν για να κάμψουν τις σφοδρές αντιδράσεις των κατοίκων. Κλιμάκιο αστυνομικών έκανε προ εβδομάδας αυτοψία στον ευρύτερο χώρο στον οποίο ενδέχεται να διαδραματιστούν τα γεγονότα. Απαιτούνται 40 διμοιρίες αστυνομικών, ομάδα ειδικών δυνάμεων, ελικόπτερο, βαρέα οχήματα για την απόσυρση οδοφραγμάτων, 10 τεθωρακισμένα οχήματα (αύρες), πυροσβεστικά οχήματα και οργάνωση στρατοπέδου, επιβάλλεται να γίνουν συλλήψεις των συνήθως πρωταγωνιστών που αριθμούνται σε 50-60. Πρέπει να ληφθεί ειδική μέριμνα για τα παιδιά. Προτείνεται να γίνει παιδομάζωμα από τα μπλόκα διαμαρτυρίας και τα παιδιά να οδηγούνται σε ειδικό χώρο με τη φροντίδα εισαγγελέα»⁶.

Το επόμενο εκτενές απόσπασμα είναι πάλι από την ιστοσελίδα του Παρατηρητηρίου:

Η «επιχείρηση χρυσός» αρχίζει να υλοποιείται από τις αρχές Οκτώβρη. Η περιοχή κατακλύζεται από αστυνομικές δυνάμεις που έρχονται από διάφορα μέρη της Μακεδονίας. Και ενώ εκκρεμούσε, έχοντας παραβεί κάθε

6. Κυριακάτικη *Ελευθεροτυπία*, 10/08/1997, «Επιχείρηση χρυσός». Εκτός από αυτό το δημοσίευμα, κάποιες τοπικές εφημερίδες αναφέρονται στα γεγονότα, όπως ο *Αγγελιοφόρος*.

χρονικό όριο η μελέτη του ΙΓΜΕ, γίνεται νέα προσπάθεια εισόδου γεωτρύπανων στις **15 Οκτωβρίου 1997**. Οι καμπάνες σημαίνουν στο Στρυμονικό και περίπου 3.000 κάτοικοι συγκεντρώνονται στο χώρο της εταιρείας. Απαιτούν την απομάκρυνση των γεωτρυπάνων πράγμα που γίνεται τις βραδινές ώρες.

Στις αρχές Νοεμβρίου δύο γεωτρύπανα τοποθετούνται ξανά στο χώρο των πλυντηρίων της εταιρείας. Εκατοντάδες αστυνομικοί προστατεύουν τις εγκαταστάσεις για πάνω από σαρανταπέντε μέρες. Στις 9.11.1997 αρκετές εκατοντάδες πολίτες συγκεντρώνονται στο φυλάκιο και αρχίζουν να ανηφορίζουν προς το μεταλλείο, αποφασίζεται να καταστρέψουν τα γεωτρύπανα. Οι Πρόεδροι των Κοινοτήτων προσπαθούν να διαπραγματευτούν με τις αστυνομικές δυνάμεις την παύση λειτουργίας των γεωτρυπάνων, όμως οι αστυνομικοί κάνουν χρήση καπνογόνων. Οι κάτοικοι συγκρούονται σε δυο σημεία με τις αστυνομικές δυνάμεις και σύντομα οι κατάσταση αντιστρέφεται. Οι αστυνομικοί αλλόφρονες διαλύονται προς κάθε κατεύθυνση, κυνηγημένοι από κατοίκους, άνδρες και γυναίκες. Τα γεωτρύπανα πυρπολούνται.

Στις 4 η ώρα το επόμενο πρωί, συλλαμβάνονται ταυτόχρονα όλοι οι πρόεδροι των κοινοτήτων του Στρυμονικού. Ο Πρόεδρος της Ολυμπιάδας Νίκος Μήτσιου, συλλαμβάνεται με τις πυτζάμες και τις παντόφλες, καθώς δεν του δίνουν ούτε το περιθώριο να ντυθεί. Η περιοχή δε παραμένει ακέφαλη. Με τη διαπίστωση του γεγονότος οι πολίτες του Στρυμονικού αποκλείουν το δημόσιο δρόμο Θεσσαλονίκης- Καβάλας. Απαιτούν και καταφέρνουν να απελευθερωθούν οι Πρόεδροι των Κοινοτήτων, οι οποίοι αργά το μεσημέρι έρχονται στον κόμβο του Σταυρού αφού τους έχουν απαγγελθεί κατηγορίες. Ο Μήτσιου με τις πυτζάμες και τις παντόφλες. Ο δημόσιος δρόμος ανοίγει. Την ίδια μέρα η Τ.Υ.Χ. σε μια πράξη εκδίκησης απολύει πέντε εργαζόμενους από την Ολυμπιάδα.

Αντί όμως να λιγοστεύσουν οι αστυνομικές δυνάμεις, έρχονται νέες μέχρι και από την Αθήνα. Στις 23.11.1997 η Κυβέρνηση ξεθάβει ένα χουντικό Προεδρικό Διάταγμα «περί διαλύσεως δημοσίων συναθροίσεων κ.λ.π.» και εκδίδεται η παρακάτω απόφαση:

Ο Αστυνομικός Διευθυντής Χαλκιδικής αποφασίζει: «Απαγορεύει την πραγματοποίηση κάθε δημόσιας σε ανοικτό χώρο συνάθροισης, πορείας, διαδήλωσης κ.λ.π., πεζή ή με οποιοδήποτε τροχαίο μέσο στη διασταύρωση των οδών Στρατωνίου-Σταυρού με οδό Ολυμπιάδας-Βαρβάρας, όπου τα πρόχειρα παραπήγματα (κιόσκια) και στην ευρύτερη περιοχή των κοινοτήτων Ολυμπιάδας- Βαρβάρας, από 00.01 ώρας της 24.11.97 μέχρι 24.00 ώρα της 04.12.97, για αποτροπή σοβαρού κινδύνου της δημόσιας ασφάλειας και απειλής σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής στην περιοχή των κοινοτήτων Ολυμπιάδας-Βαρβάρας...».

Η Ολυμπιάδα αποκλείεται από αστυνομικές δυνάμεις. Η πρόσβαση απαγορεύεται καθώς την είσοδο στο χωριό φράζει ένα τεθωρακισμένο όχημα της αστυνομίας. Όλες τις μέρες αυτές στις προκλήσεις της αστυνομίας οι κάτοικοι αντιπαραβάλλουν κλεφτοπόλεμο εναντίον των αστυνομικών δυνάμεων κυρίως τη νύχτα. Η τρομοκρατία αντί να κυριεύσει τους κατοίκους μεταβιβάζεται στις αστυνομικές δυνάμεις. Η ίδια η Γενική Γραμματέας του Κ.Κ.Ε. καταθέτει ερώτηση στη Βουλή για τα όσα συμβαίνουν στην Ολυμπιάδα. Τα μεσάνυχτα της 3ης Δεκ. 1997 οι αστυνομικές δυνάμεις αποχωρούν σα κυνηγημένες από την περιοχή.

Το Δεκέμβριο του 1997 η μελέτη του ΙΓΜΕ είναι πλέον έτοιμη. Η Υφυπουργός Ανάπτυξης Διαμαντοπούλου όμως τη θεωρεί ελλιπή και την αποστέλλει στην Τ.Υ.Χ. για να την ολοκληρώσει και να κάνει την τελική επιλογή της θέσης. Τελικός κριτής λοιπόν η канаδική εταιρεία, η οποία είχε εξαρχής επιλέξει για χώρο της μεταλλουργίας την Ολυμπιάδα και δέχτηκε τη μεσολάβηση του ΙΓΜΕ μόνο και μόνο για να ξεπεράσει την αντίσταση των κατοίκων.

Εξωφρενικό ακούγεται αυτό: να αποφασιστεί απαγόρευση κυκλοφορίας για 10 μέρες, εν έτει 1997; Να εφαρμοστεί νόμος της χούντας προκειμένου να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα μιας εταιρείας; Κι όμως, έγινε. Για του λόγου το αληθές, αναζήτησα και την επιβεβαίωση. Όχι επειδή δεν πίστεψα τις πηγές μου. Αλλά επειδή, για άλλη μια φορά, το γεγονός ακούγεται τόσο ακραίο που χρήζει επαλήθευσης, παραθέτω τα απαραίτητα στοιχεία (βλ. πίσω σελίδα)⁷. Το ένα είναι ολόκληρη η απόφαση της αστυνομικής διεύθυνσης και οι χουντικές διατάξεις που επικαλείται. Το άλλο περιλαμβάνει τα διάφορα Δελτία Τύπου που εκδόθηκαν τότε. Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει να δοθεί στο Δελτίο Τύπου της Τ.Υ.Χ. και στην επιχειρηματολογία της. Που είναι η ίδια όποτε οι πολίτες αντιδρούν.

Το πιο σημαντικό απ' όλα όσα είπαμε ως τώρα είναι το εξής: ενώ τα ΜΑΤ στέλνονταν εκεί για να διαφυλάξουν την τάξη, όπως και αν αυτή νοείται τέλος πάντων, γιατί κατέληγαν πάντα να συλλαμβάνουν τα ίδια συγκεκριμένα άτομα; Και πώς τύχαινε(;) και αυτά τα άτομα ήταν τα ίδια που είχαν πρωτοστατήσει στην ενημέρωση και κινητοποίηση των κατοίκων της περιοχής; Υποτίθεται πως οι συλλήψεις πραγματοποιούνταν επειδή γίνονταν επεισόδια! «Φθορά ξένης περιουσίας» κ.τ.λ. ήταν οι κατηγορίες. Και τότε, υποτίθεται

7. Κι όπως αποδεικνύεται για άλλη μια φορά, οι πολίτες που δραστηριοποιούνται υπεύθυνα και με θάρρος δεν ψεύδονται ούτε υπερβάλλουν. Απλώς η πραγματικότητα είναι πιο τραγελαφική απ' ό,τι μπορεί να φαντάζεται κανείς.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ
ΑΣΤΥΝ. Δ/ΝΣΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
ΓΡΑΦ. ΑΣΤ/ΣΗΣ - ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
Χ.Τροικούη 1 - Τ.Κ. 631 00
(...)

Πολύγυρος, 23 Νοεμβρίου 1997

Α Π Ο Φ Α Σ Η

Ο ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Εχοντας υπόψη:

- α) Την διάταξη (...) *794/71 Βασιλίου Διοταγής*
- β) Την διάταξη (...) *269/72 Προεδρικού Διοταγής*
- γ) Το άρθρο (...)
- δ) Τις διατάξεις (...)
- ε) Τις διατάξεις (...)
- στ) Το γεγονός ότι η από 2.296 μέχρι σήμερα επί 24ωρης βάσης συγκεντρώση κατοίκων της κοινότητας Ολυμπιάδας στο 2^ο χιλιόμετρο περίπου της Ε.Ο. Ολυμπιάδας - Βαρβάρας με αποκλειστικό σκοπό το σταμάτημα των διερχομένων επιβατηγών και φορτηγών αυτοκινήτων και ιδίως εκείνων που χρησιμοποιούνται για μεταφορές από και προς το μεταλλείο Ολυμπιάδας, τον έλεγχο όσον αφορά τους επιβάτες και το τυχόν φορτίο και τέλος την παρεμπόδιση της ελεύθερης κίνησης αυτών, ήτοι διάπραξη διαφόρων ποινικών αδικημάτων.
- ζ) Το γεγονός ότι κατά τις συναθροίσεις των κατοίκων των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας, Βαρβάρας, Σταυρού, Άνω Σταυρού, Ασπροβάλτας κ.λ.π. που έλαβαν χώρα στο παρελθόν (15/9/96, 17/10/96, 25/7/97) παρατηρήθηκε διάπραξη σοβαρών ποινικών αδικημάτων από τους συγκεντρωμένους, όπως πολύωρης παράνομης κατακράτησης ατόμων, ρίψη εκφοβιστικών βολών με κυνηγετικά όπλα, αυθαίρετη είσοδο και παραμονή στους χώρους των μεταλλείων Ολυμπιάδας, πρόκληση σοβαρών φθορών σε μέσα και υλικά της TVX HELLAS, του ΙΓΜΕ και άλλων ιδιωτών.
- η) Το γεγονός ότι κάτοικοι της Ολυμπιάδας εξακολουθούν να παραμένουν σε 24ωρη βάση πλησίον της διασταύρωσης ΕΟ Σταυρού - Ιερισσού με Ολυμπιάδας - Βαρβάρας όπου έχουν συγκεντρωθεί ζύλα, πέτρες κ.λ.π. υλικά τα οποία θα χρησιμοποιηθούν όπως και κατά το παρελθόν απ' ενός μεν για τον αποκλεισμό της οδού και παρεμπόδιση διέλευσης οχημάτων, απ' ετέρου δε για επιθέσεις με αυτά σε βάρος των αστυνομικών δυνάμεων, με άμεσο κίνδυνο της σωματικής ακεραιότητάς αυτών κ.λ.π.
- θ) Το γεγονός ότι κατά την τελευταία προσπάθεια της αστυνομίας την 25.7.97 να παράσχει νόμιμη συνδρομή στο ΙΓΜΕ που στα πλαίσια πραγματοποίησης ερευνητικών γεωτρήσεων είχε μεταφέρει και εγκαταστήσει γεωτρήσαντα και άλλα υλικά στη θέση ΚΗΠΟΥΡΙΣΤΑΣ της βασικής περιοχής Βαρβάρας, κάτοικοι των Κοινοτήτων Βαρβάρας, Ολυμπιάδας, Σταυρού, Άνω Σταυρού και Ασπροβάλτας, φέροντας στα χέρια τους ξύλινα ρόκαλα κ.λ.π. αντικείμενα, μετέβησαν με ΙΧ αυτοκίνητα στην παραπάνω θέση όπου αφού εκτεθήσαν και βιαιοπραγήσαν σε βάρος της υπαρχουσας εκεί αστυνομικής δύναμης, εκχειρίσαν να ανατρέψουν υπηρεσιακό λεωφορείο της αστυνομίας στο οποίο προζένησαν φθορές και στη συνέχεια με ρόκαλα και σίδερα προκάλεσαν μεγάλες φθορές στο γεωτρήσαντο και τα λοιπά υλικά του ΙΓΜΕ.
- ι) Η απόφαση της TVX HELLAS να πραγματοποιήσει παράλληλα με το ΙΓΜΕ διευρυντικές γεωτρήτικές εργασίες τόσο στην τοποθεσία ΚΗΠΟΥΡΙΣΤΑΣ περιοχής Βαρβάρας, όσο και στον περίχ των εγκαταστάσεων των μεταλλείων Ολυμπιάδας χώρο.
- ια) Το γεγονός ότι η Συντονιστική Επιτροπή Αγώνα Κοινοτήτων Στρυμονικού κόλπου για τη μη εγκατάσταση των εργοστασίων χρυσού στην Ολυμπιάδα - Βαρβάρα με ανακρίνωσή της δηλώνει ότι κάθε προσπάθεια που οδηγεί στη εγκατάσταση της μεταλλουργίας στον υ-

δροκρήτη του Στρυμονικού κόλπου θα τους βρει αποφασιστικά αντιμέτωπους και καλεί το λαό του Στρυμονικού σε διαρκή ετοιμότητα, ενώ μέλη της ανωτέρω επιτροπής με δηλώσεις τους εμφανίζονται αντίθετοι στη διενέργεια γεωτρήσεων από την TVX HELLAS και δηλώνουν ότι θα τους παρεμποδίσουν με κάθε τρόπο.

- ιβ) Το γεγονός ότι την 9.11.97 και περί ώρα 12.00, 400 περίπου κάτοικοι των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας, Βαρβάρας, Σταυρού, Άνω Σταυρού και Ασπροβάλτας συγκεντρώθηκαν αρχικά στη διασταύρωση της οδού Στρατωνίου - Σταυρού με την οδό Ολυμπιάδας - Βαρβάρας όπου έχουν κατασκευαστεί πρόχειρα παραπήγματα (κίσκια) και στη συνέχεια πραγματοποιήσαν πορεία προς τις εγκαταστάσεις των πλυντηρίων των μεταλλείων Ολυμπιάδας όπου εκτεθήσαν κατά των αστυνομικών δυνάμεων που φρουρούσαν δύο γεωτρήσαντα της TVX HELLAS που εκτελούσαν γεωτρήτικές εργασίες, με ρόπαλα, σιδηροβέργες, τσεκούρια, βόμβες μολोटφ, πυροβολισμούς με κυνηγετικά και πυροβόλα όπλα, με αποτέλεσμα να καταστρέψουν τα δύο γεωτρήσαντα της εταιρείας και να προκαλέσουν τεράστιες φθορές σε έξι υπηρεσιακά οχήματα (δύο λεωφορεία, ένα μεταγωγικό όχημα [κλούβα], ένα περιπολικό αυτοκίνητο και δύο τζιπ), τραυματίζοντας εννέα αστυνομικούς.
- ιγ) Η απόφαση της TVX HELLAS να συνεχίσει τις διευρυντικές γεωτρήτικές εργασίες στον περίχ των εγκαταστάσεων των μεταλλείων Ολυμπιάδας χώρο.
- ιδ) Η ύπαρξη άμεσου κινδύνου για περαιτέρω σοβαρότατη διατάραξη της Δημόσιας Ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας και Βαρβάρας, καθώς και σοβαρότατη διατάραξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής στην ίδια περιοχή (διατάραξη της κυκλοφορίας, παρακώλυση των συγκοινωνιών, αδυναμία ασφαλούς μετάβασης εκατοντάδων εργαζομένων στις εργασίες τους κ.λ.π.), ο οποίος κίνδυνος δεν είναι δυνατόν να αποτραπεί με άλλα ηπιότερα των απαγορεύσεων μέτρα.
- ιε) Το Πρακτικό της από 23.9.97 συνεδρίασης της Νομαρχιακής Αστυνομικής Επιτροπής από το οποίο προκύπτει ότι αποφασίσθηκε κατά πλειοψηφία, εφ' όσον υπάρχει σοβαρός κίνδυνος διατάραξης ή πραγματικής διατάραξης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας και οι συναθροισμένοι εμπνέοντες σε πράξεις βίας να ληφθεί από την αστυνομική δύναμη κάθε νόμιμο μέσο για τη διάλυση της χωρίς να υπερβεί το αναγκαίο μέτρο που αρκεί για τη διάλυση της συνθροίσεως κατ' εκτίμηση της συγκεκριμένης κατάστασης.

Α Π Ο Φ Α Σ Ι Ζ Ο Υ Μ Ε

- A. Απαγορεύουμε την πραγματοποίηση κάθε δημόσιας σε ανοιχτό χώρο συνθροίσεως, πορείας, διαδήλωσης κ.λ.π. πεζή ή με οκοιδηποτε τροχαίο μέσο στη διασταύρωση των οδών Στρατωνίου - Σταυρού με οδό Ολυμπιάδας - Βαρβάρας όπου τα πρόχειρα παραπήγματα (κίσκια) και στην ευρύτερη περιοχή των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας και Βαρβάρας από 00.01 ώρας της 24.11.97 μέχρι 24.00 ώρα της 4.12.97, για τους λόγους που αναφέρονται παραπάνω, ήτοι για αποτροπή σοβαρού κινδύνου της δημόσιας ασφάλειας και απειλής σοβαρής διατάραξης της κοινωνικοοικονομικής ζωής στην περιοχή των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας και Βαρβάρας Χαλκιδίκης.
- B. Οποιαδήποτε πραγματοποίηση ή απόπειρα πραγματοποίησης δημόσιας σε ανοιχτό χώρο συνθροίσεως, πορείας, διαδήλωσης κ.λ.π. πεζή ή με οκοιδηποτε τροχαίο μέσο στις παραπάνω ευρύτερες περιοχές των Κοινοτήτων Ολυμπιάδας και Βαρβάρας Χαλκιδίκης κατά των ανωτέρω χρόνων θα αντιμετωπισθεί με κάθε νόμιμο μέσο, κατά δε των παραπάνω θα ενεργηθούν τα νόμιμα σε εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 171 του Π.Κ. ή άλλων κατά περίπτωση συναφών διατάξεων.

Ο Αστυνομικός Διευθυντής

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Ολυμπιάδα 9-11-97

Με οργή και αγανάκτηση η Επιτροπή Αγώνα των Κοινοτήτων για την μη εγκατάσταση της μεταλλουργίας χρυσού στον υδροκρήνη του Σιρμονικού Κόλπου, καταγγέλλει την απόλυτη ενέδρα των ΜΑΤ στην ερμητική διαβίωση των κατοίκων του Σιρμονικού που έθεσε σε κίνδυνο ακόμα και τη ζωή των συνανθρώπων μας.

Αυτά ήταν τα αποκατάκρυφα της έντονης αστυνομικότητας που έχει επιβληθεί στην περιοχή μας εδώ και 45 μέρες, με σκοπό να υπολοισθούν οι επιδιώξεις και τα σχέδια της ΤΥΧ και να καρφθεί η αγωνιστική μας αντίδραση που συμπληρώσε σήμερα 647 μέρες.

Ο λαός του Σιρμονικού Κόλπου για μια ακόμα φορά έδειξε με μια μεγαλειώδη κινητοποίηση την αποφασιστικότητά του, αλλά και την ψυχραιμία του.

Έδειξε ότι ούτε η αστυνομικότητα, ούτε οι προσπάθειες αιματοκυλισματος της κινητοποίησής τους, μπορούν να τον κόψουν. Όσοι είχαν αντίθετη άποψη γι' αυτό, σήμερα είχαν ξανά την ευκαιρία να το διαπιστώσουν.

Η Επιτροπή Αγώνα καλεί για μια ακόμη φορά την Κυβέρνηση και τους αρμόδιους υπουργούς να σκύψουν στα πραγματικά προβλήματα της επένδυσης και να βάλουν φρένο στη συνεχιζόμενη προκλητικότητα και στα τετρίπια της ΤΥΧ. Δυστυχώς τα τεράστια τεχνολογικά προβλήματα της επένδυσης (έλλειψη παραγωγικής μεθόδου, μεταφορά αποβλήτων) δεν αντιμετωπίζονται με αστυνομικές μεθόδους, αλλά με την υποκρέωση της εταιρείας να σταματήσει να παίζει με αυτά.

Η Επιτροπή Αγώνα δηλώνει για μια ακόμη φορά την κατηγορηματική της αντίθεση στις προκλήσεις και τον εμυνισμό της ΤΥΧ και καλεί το λαό του Σιρμονικού Κόλπου να μην παρασέρβει από αυτές.

Χαιρετίζει την γεμάτη παλμό και αποφασιστικότητα σημερινή κινητοποίηση και τον καλεί να συνεχίσει να διαδηλώνει με ειρηνικό τρόπο χωρίς τη χρήση βίας και να βρίσκεται σε διαρκή ετοιμότητα.

Ας το καταλάβουν όλοι.

- Η περιοχή μας που ακολουθεί εδώ και δεκαετίες ένα δυναμικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης,
- που φιλοξενεί την πατρίδα του Αριστοτέλη - τα αρχαία Στάγειρα και πλήθος άλλων αρχαιοτήτων και
- που τα πανόμορφα παραγωγικά δόση της την καθιστούν περιοχή ιδιαίτερου τουριστικού κώλου,

ΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ ΝΑ ΣΥΝΑΙΝΕΙΣΙ ΣΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΑΣ ΧΡΥΣΟΥ ΣΤΟΝ ΥΔΡΟΚΡΗΝΗ ΤΟΥ ΣΙΡΜΟΝΙΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ.

Η Επιτροπή Αγώνα των Κοινοτήτων του Σιρμονικού Κόλπου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Ολυμπιάδα 24-11-97

21^η Απριλίου 1967. Σήμερα ο χρόνος γύρισε πίσω στην περιοχή του Σιρμονικού Κόλπου. Βρισκόμαστε σε κατάσταση πολιορκίας. Οι δυνάμεις των ΜΑΤ σκόνη ψυχολογική βία - προκλήσεις, εξευρίσεις, απαγόρευση κατοίκων να προσεγγίσουν στον χώρο εργοστάσιους. Οι κινητοφύροι δεν επιτρέπεται να πάνε στα κηδία τους που έχουν αφαιρεθεί στην τάξη τους, συλλήψεις κατοίκων και του προέδρου της κοινότητας Ολυμπιάδας με προκατασκευασμένες κατηγορίες. Αναστολή της κοινωνικοοικονομικής ζωής της περιοχής. Όλα αυτά χωρίς να υπάρχει συγκέντρωση των κατοίκων ούτε κάποια άλλη ενέργεια που να δικαιολογεί τέτοιου είδους επεμβάσεις. Επαναλαμβάνουμε ότι έχει κηρυχθεί στρατιωτικός νόμος. Ζητάμε την παρέμβαση κάθε δημοκρατικού πολιτικού φορέα.

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΕ ΜΑΣ.

ΒΟΗΘΗΣΤΕ ΝΑ ΛΥΘΕΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΑΣ ΕΙΡΗΝΙΚΑ.

Η Επιτροπή Αγώνα των Κοινοτήτων του Σιρμονικού Κόλπου

ΑΣΤΥΝ. Δ/ΝΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ 24-11-97

Σήμερα (24-11-97) και ώρα 7.30, σε έρευνα που έγινε παρουσία εισαγγελέα στο χώρο των πρώην κατασκευών (κιάκισ) που βρίσκονται 800 μέτρα περίπου από τα μεταλλεία Ολυμπιάδας Χαλκιδικής, βρέθηκαν και κατασχέθηκαν, πληρούν των χώρων αυτών μέσα σε θάμνους, ενεργή εννέα (99) αυτοσχέδιες βόμβες μολότω, τρία (3) όπλα βαρελάκια μεταφορές χημικών ουσιών, τρεις (3) κάλυκες βλήτρων φυσηγίων πυροβόλων όπλων και επτά (7) κάλυκες βλήτρων φυσηγίων κυνηγετικού όπλου.

Μέσα στα κιάκισ, βρισκόταν κατά τη διάρκεια της έρευνας, τρεις (3) κάτοικοι της Κοινότητας Ολυμπιάδας Χαλκιδικής, οι ΚΑΛΩΦΑΚΗΣ Διονύσιος ετών 59, ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Σωτήριος ετών 70 και ΦΩΝΙΑΣ Αθανάσιος ετών 61, ενώ την 7.45 ώρα προσήλθε στον ανιέρτο χώρο και ο Πρόεδρος της Κοινότητας Ολυμπιάδας, ΜΗΤΣΟΥ Νικόλαος ετών 65.

Όλοι οι ανωτέρω προσήλθαν στο Αστυνομικό Τμήμα Πολυγύρου οι ανώτερη και την 12.20 ώρα, αφέθηκαν ελεύθεροι, κατόπιν προφορικής εντολής του κ. Εισαγγελέα Πλημ/κών Χαλκιδικής.

Διενεργείται προανάκριση.

ΑΣΤΥΝ. Δ/ΝΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ 25-11-97

Περί ώρα 20.00 της 25-11-97 αστυνομικό όχημα ασφαλείας, το οποίο εκτελώντας διατεταγμένη υπηρεσία εκκινεί επί της επαρχιακής οδού Ολυμπιάδας - Στρατωνίου στο ύψος της εξέδου της Κοινότητας Ολυμπιάδας, δέχθηκε επίθεση από είκοσι (20) περίπου άγνωστα άτομα που ενεδρεύσαν στο σημείο με πέτρες, ξύλα και πυροβόλα όπλα, με αποτέλεσμα να σπάσουν το εμπρόσθιο ανεμοθώρακα του σποικινητού και να προκαλέσουν υλικές ζημιές. Αμέσως μετά στο ίδιο σημείο ερμήφισαν ριπές από αυτόματα πυροβόλα όπλα και κυνηγετικά όπλα.

Μετά από λίγο δεύτερο αστυνομικό όχημα με συμβατικό αριθμό κυκλοφορίας, στο ίδιο περίπου σημείο, δέχθηκε επίθεση από τα ενεδρεύοντα άτομα άνω άτομα, τα οποία έβρλαν στον αέρα προς την κατεύθυνση του οχήματος δύο (2) εκρηβωτικές βόλές με κυνηγετικό όπλο και επιχείρησαν να το σταματήσουν χωρίς να το επιτύχουν.

Αμέσως μετά τα ίδια άτομα σταμάτησαν διεκδικώντας ΙΧΕ, αυτοκίνητο οδηγούμενο από αστυνομικό εν στήλη, του προέβλεψαν υλικές ζημιές με πέτρες και επιχείρησαν να το αντρεψούν ενώ συγχρόνως πυροβόλησαν.

Είναι προφανές ότι τα άτομα αυτά είχαν στήριξη ενδρα με αποκλειστικό σκοπό να πλήξουν τα αστυνομικά λεωφορεία που μετέφεραν τους αστυνομικούς που εκτελούν υπηρεσία στην περιοχή των μεταλλείων της Ολυμπιάδας, γεγονός το οποίο απειράζει από την παρουσία των προαναφερθέντων δύο οχημάτων, τα οποία ελάμβαναν μέτρα για την ασφαλή διεκκυσση των λεωφορείων.

ΑΣΤΥΝ. Δ/ΝΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Η Αστυνομική Διεύθυνση Χαλκιδικής ανακοινώνει τα εξής:

Την 9/11/97 κατά την διάρκεια των επισποδίων που έλαβαν χώρα σ' μεταλλεία της Ολυμπιάδας, εκδήλω από τους επιβέβητες στις αστυνομικές δυνάμεις κατοίκους, μεγάλος αριθμός δοκρυγμένων μέσων κοβίας και ένα όπλο εκτόξευσης αυτών, τα οποία ευρίσκοντο σε αυτοκίνητο, που κατέστρεψαν.

Επειδή τα μέσα αυτά ευρισκόμενα σε χέρια ατόμων, που δεν γνωρίζουν τη χρήση τους, μπορεί να προκαλέσουν ατύχημα και επειδή κατά την έρευνα που έγινε παρουσία εισαγγελέα την 24/11/97 στα πρόκερα περιήγηση (κιάκισ), στη διασποράση Ολυμπιάδας, βρέθηκαν τα τρία μεταλλικά όπλα αποθήκευσης τους κενά, καλούμε όποιον ή όποιους τα έχουν στην κατοχή τους να τα παραδώσουν.

T.V.X. HELLAS

25 Νοεμβρίου 1997

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Για την κατάσταση τρομοκρατίας και παρανομίας που δημιουργούν οι αντιδράσεις στη δημοκρατία βιομηχανίας χρυσού στη Χαλκιδική, η Τ.V.X. Hellas - Ελληνικός Χρυσός - εκφράζει την έντονη διαμαρτυρία της και καλεί τις αρμόδιες αρχές, τους εργαζομένους και τους κατοίκους της περιοχής να στηρίξουν με όλα τα νόμιμα μέσα τους δημοκρατικούς θεσμούς και τις βασικές ελευθερίες που προβλέπει το Σύνταγμα της χώρας.

Η δημόσια δύναμη που αναπτύχθηκε στην περιοχή μετά τις επιθέσεις σε αστυνομικούς, καταστροφές μηχανολογικού εξοπλισμού και τρομοκρατίας των εργαζομένων, που ήταν αναγκαία για να προστατεύσει το νόμιμο δικαίωμα της εταιρείας για τη διεγέρση ορισμένων απαραίτητων γεωεργιών, για την ολοκλήρωση της περιβαλλοντικής μελέτης, βρέθηκε μπροστά σε ύποπτα και επικίνδυνα ευρήματα.

Συγκεκριμένα στη διασποράση των οδών Στρατωνίου, Σιρμονικού, Ολυμπιάδας και Βαρβάρας, όπου ήταν παρόντος εγκατεστημένο το υπόστεγο της λεγόμενης Επιτροπής Αγώνα, ανακαλύφθηκαν στις 23/11/97 περίπου 90 βόμβες μολότω, κάλυκες πολυμέτρου όπλου πρόσφατης χρήσης, βαρέλια με επικίνδυνο χημικό και άλλα σχετικά αντικείμενα. Το γεγονός αυτό συνδυαζόμενο με την καταστροφή των βάσεων των μετασχηματιστή που τροφοδοτεί με ρεύμα τις αντλίες παρασφάλειας και προστατεύει το μεταλλείο από πλημύρες δημιουργεί για τις βάσεις υποψίες ότι οι αντιδρώντες οδηγούνται και σχεδιάζουν μεγάλης κλίμακας τρομοκρατικές ενέργειες που θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή των εργαζομένων της εταιρείας, την παρουσία της και γενικά την ασφάλεια και την ειρήνη στην περιοχή.

Το προσωπικό επομένως που προσπαθούν να εμφανίσουν ότι δάθεν ενδιαφέρονται για το περιβάλλον, έχει μια εκλεχίμενη και αποκλειστική το πραγματικό πρόσωπο του εξτρεμισμού, της παρανομίας και της τρομοκρατίας. Οι υγιείς δυνάμεις της Χαλκιδικής, εμείς βέλβαιοι ότι θα απομονώσουν τα εξτρεμιστικά αυτά στοιχεία.

Η θετική και αποφασιστική ελάλωση στάση της Κυβέρνησης και του λαού της Χαλκιδικής οπλίζει με τη δύναμη της ηθικής και του δικαίου τις αστυνομικές δυνάμεις καταπολέμησης τρομοκρατικών ενεργειών στην περιοχή, για την επίτευξη της αποστολής τους.

T.V.X. Hellas-Ελληνικός Χρυσός, Δ/ση Επικοινωνίας.

πως, τα ΜΑΤ συλλαμβάνουν αυτούς που κάνουν τα επεισόδια. Μήπως τα επεισόδια τα έκανε ο κύριος δήμαρχος; Μήπως τα έκανε ο κ. Παπαγεωργίου, ένας άνθρωπος που είχε ήδη διαλέξει τον δρόμο της συλλογικής δράσης, συζήτησης και ενημέρωσης; Γιατί ανάμεσα σε τόσο κόσμο η αστυνομία συλλαμβάνει τους συγκεκριμένους; Και πώς ξέρει ποιοι είναι; Αφού οι πολίτες ούτε παρακολουθούνται ούτε φακελώνονται σε ένα σύγχρονο δημοκρατικό κράτος... Μπα! Ας μην είμαι κακοπροαίρετη. Τυχαίο θα 'τανε! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Υπάρχουν και άλλα παρόμοια παραδείγματα, αλλά είναι περιττό να αναφερθούν· αυτά τα λίγα αρκούν ως ενδεικτικά. Αυτό που ήθελα εν προκειμένω να καταδείξω είναι ότι οι πρωτοβουλίες πολιτών, προκειμένου να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους ή να διεκδικήσουν τις ελευθερίες τους, αντιμετωπίζονται είτε προσβλητικά και απαξιωτικά, στην καλύτερη περίπτωση, είτε με δικαστικές διώξεις και βία στη χειρότερη. Το σημαντικό είναι ότι αυτοί οι τρόποι αντιμετώπισης δεν περιορίζονται καν από το γεγονός ότι οι πολίτες έχουν επιλέξει ειρηνικούς και δημοκρατικούς τρόπους διεκδίκησης και άμυνας.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, αυτή η αντιμετώπιση φέρει μέσα της την απαξίωση των δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών αφού τις καθιστά αναποτελεσματικές στην πράξη. Ταυτόχρονα, μια άλλη αντίδραση, που προκύπτει ως αναγκαστική επιλογή των πολιτών, είναι η δικαιολόγηση της βίας – φραστικά τουλάχιστον. Έτσι, νομιμοποιείται, κατά κάποιον τρόπο, στη συνείδησή τους η άσκηση βίας όταν αυτή επιλέγεται από άτομα και ομάδες εναντίον του κράτους. Ενώ δηλαδή η πρώτη αντίδραση, η απάθεια και η απαξίωση, στρώνει το χαλί για την ουσιαστική κατάργηση της δημοκρατίας, η άλλη αντίδραση, που είναι η συνειδησιακή δικαιολόγηση ή και προσέγκυση στην τρομοκρατία, στρώνει το χαλί και για την τυπική κατάργησή της. Ως αντίδραση στην υφιστάμενη τρομοκρατία. Είναι αυτό που λέγαμε: όταν αντιδράς εντός του προκαθορισμένου διπόλου, η αντίδρασή σου θα είναι αναγκαστικά στην ίδια λογική που απεύχεσαι!

Η Δικαιολόγηση της Βίας

Ακούμε πολύ συχνά τον τελευταίο καιρό από διάφορο κόσμο τη φράση «Θα γίνω τρομοκράτης», «Καλά κάνουν και τα σπάνε», κ.λπ. Μάλιστα, ιδιαίτερη φόρτιση διαπιστώνεται μετά τις εκτεταμένες πυρκαγιές, τόσο της Πάρνηθας όσο και της Πελοποννήσου, όπου η επιθυμία «Να καεί, να καεί το μπουρδέλο η Βουλή» ήταν διάχυτη σε αρκετούς, ακόμα και (ως τότε) φιλειρηνικούς πολίτες. Είναι χαρακτηριστικό πως οι φράσεις αυτές προέρχονται από ανθρώ-

πους διαφορετικών ιδεολογικών τοποθετήσεων, στάσεων ζωής, ηλικιών, κ.λπ.

Προφανώς αυτές είναι αντιδράσεις οργής και ως τέτοιες πρέπει να τις δούμε. Δεδομένης όμως της συσσωρευμένης οργής τα τελευταία χρόνια, και της διαφαινόμενης έκκλησης ακόμη περισσότερης οργής στο μέλλον, πρόκειται για πολύ σοβαρό ζήτημα. Η αντιδραστική φρασεολογία που ακούγεται συχνά τα τελευταία χρόνια και στη χώρα μας, που μάλιστα αφορά τη χώρα μας (μέχρι τώρα περιοριζόταν στη δικαιολόγηση της βίας των Παλαιστινίων, για παράδειγμα), προέρχεται από την ολοένα εντεινόμενη αίσθηση ότι οι ειρηνικοί/δημοκρατικοί τρόποι αντίδρασης και διεκδίκησης δεν έχουν κανένα απολύτως ουσιαστικό αποτέλεσμα. Περισσότερο να αναφέρω και άλλα παραδείγματα, πέρα από τις περιπτώσεις που πολίτες, ανάμεσά τους και εκπρόσωποι δημοτικών Αρχών, προπηλακίστηκαν ή και οδηγήθηκαν στο αυτόφωρο επειδή προέβησαν σε αναδασώσεις περιοχών της καμένης, τότε, Πεντέλης. Παράλογο, ε; Κι όμως συνέβη, και όχι μια φορά μόνο – όχι, δεν ήταν μεμονωμένο περιστατικό! Πήγαν να φυτέψουν δεντράκια και τους οδήγησαν στο αυτόφωρο. Ε, άρπαξαν και καμιά καρπαζιά στον δρόμο! Πώς να κατηγορήσεις μετά τη διάθεση πολλών «να κάψουν τη Βουλή»;

Συνεπώς, το ένα σημαντικό πρόβλημα είναι ότι, όταν οι θεσμικές ή μη, αλλά πάντως δημοκρατικές και ειρηνικές πρωτοβουλίες και αντιδράσεις αντιμετωπίζονται με απαξιωτικό τρόπο, με βία ή και διωγμούς (ουσιαστικά και θεσμικά), τότε αυτομάτως η βία φαντάζει ως μοναδική διέξοδος. Κι ας μην είναι, όπως θα εξηγήσω παρακάτω. Σημασία έχει ότι η βία απενοχοποιείται στη συνείδηση των πολιτών. Στην πραγματικότητα, ο μόνος λόγος που όλοι αυτοί που εκφράστηκαν φραστικά υπέρ της βίας δεν έπραξαν κάτι ανάλογο είναι ότι βαθιά μέσα τους είναι δημοκρατικοί και ειρηνικοί. Δηλαδή, παρά την απενοχοποίηση της πιθανότητας βίας, η εφαρμογή της δεν ήταν η επιθυμητή αντίδραση. Αυτό υποδεικνύει κάτι πολύ θετικό για τους (Έλληνες) πολίτες. Πρωτίστως δείχνει τα πραγματικά τους φιλειρηνικά και δημοκρατικά αισθήματα.

Πέρα, όμως, από τα φιλειρηνικά αισθήματα του λαού αυτού, όπως και άλλων, η ουσία είναι ότι, όταν υπάρχει συνειδησιακή κρίση και ροπή προς τη βία, είναι πολύ πιθανό με μια ακραία αφορμή, ενδεχομένως και άσχετη προς τις πραγματικές αιτίες, να συμπαρασυρθούν τα πράγματα προς μια όχι και τόσο φιλειρηνική πορεία. Το συνειδησιακό κομμάτι είναι πάντα το πρώτο σε ό,τι επακολουθεί στην πράξη. Γι' αυτό, πρώτα δημιουργείται η απαξίωση, μετά η νομιμοποίηση της βίας στο μυαλό των πολιτών, και μετά... Λειτουργεί και η δύναμη της συνήθειας, άλλωστε.

[Παρένθεση: η δύναμη της συνήθειας

Φαινομενικά άσχετο, αλλά όχι τυχαίο, παράδειγμα όσον αφορά τη δύναμη της συνήθειας είναι οι εκπομπές τύπου Μεγάλος Αδελφός και η χρήση των

καμερών στους δρόμους. Πρώτα πήραμε τους Ολυμπιακούς, μετά ήρθαν οι εκπομπές αυτές στην Ελλάδα, μετά η Ολυμπιάδα και οι κάμερες στους δρόμους, και μετά η παρακολούθηση των διαδηλώσεων. Δεν υπονοώ απαραίτητως κάποιον συντονισμένο σχεδιασμό. Άλλωστε, οι κοινωνικές και πολιτικές στάσεις και τάσεις δεν απαιτούν αναγκαστικά μεθόδευση: είναι δυναμικές που διαμορφώνονται και αλληλοτροφοδοτούνται. Το τηλεπαιχνίδι παίχτηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα την τηλεοπτική περίοδο 2001-2002. Τότε οι αντιδράσεις ήταν μεγάλες, όπως και οι συζητήσεις σχετικά. Όμως, «το νερό μπήκε στ' αυλάκι», όπως λέμε, και την επόμενη χρονιά έπαιξαν κι άλλες τέτοιες εκπομπές από άλλα κανάλια, μέχρι που σήμερα αυτές είναι δεδομένες και δεν τις συζητά κανείς, είτε τις βλέπει είτε όχι. Τώρα πια η Καλομοίρα, νικήτρια ενός παρόμοιου τηλε-show, εκπροσωπεί την Ελλάδα στον... εθνικό στόχο της Eurovision. Διότι όλοι οι επίσημοι στόχοι αποτελούν τηλεοπτικά θεάματα πλέον.

→ **Ασχετο:** ο κ. Κυριακού, πρόεδρος του ομίλου ANT1, έχει εκλεχτεί πρόεδρος της Ολυμπιακής Επιτροπής από το 2004. Η Ο.Ε. είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου, και προωθεί, μεταξύ άλλων, τις ιδέες του ολυμπισμού⁸.

Η δύναμη της συνήθειας είναι το σημαντικότερο όπλο στα χέρια όσων θέλουν να περάσουν μια οποιαδήποτε απαράδεκτη ή και παράνομη πρακτική. Έτσι, ενώ το Big Brother ξεσήκωσε στην Ελλάδα ποικίλες συζητήσεις και αντιρρήσεις το 2001, εν έτει 2007, μόλις πέντε χρόνια μετά, παίζεται στην τηλεόραση (στο κανάλι Alpha) το show Baby Dance. Στο show αυτό μικρά παιδιά μέχρι εννέα χρονών καλούνται να διαγωνιστούν μεταξύ τους ώστε να αναδειχτεί το τελικό νικητήριο χορευτικό ζευγάρι. Στην καθοριστική αυτή ηλικία για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων, των επιθυμιών αλλά και των αποθμημένων τους, τα παιδιά βιώνουν μια διαδικασία που, κατά πάσα πιθανότητα, θα αποδειχτεί προσωπικά και κοινωνικο-πολιτικά καταστροφική. Κι αυτά μέσω της παρότρυνσης φιλόδοξων μαμιάδων. Μαμιάδων που ικανοποιούν τον (συχνά αποτυχημένο) ναρκισσισμό τους μέσω των παιδιών τους. Δήθεν για το δικό τους καλό!

Προσωπικά καταστροφική επειδή: τα παιδιά μπαίνουν (τα εισαγάγουν) σε ένα πλαίσιο ανταγωνισμού και πρωτιάς που θα τα χρήσει όλα αποτυχημέ-

8. Παρεμπιπτόντως: όταν ζήτησα από τη γραμματεία της Ο.Ε. να μου πουν ποιος είναι ο νόμος που διέπει τη λειτουργία της Ο.Ε., μου απάντησαν να κάνω γραπτό το αίτημά μου στον πρόεδρο της Επιτροπής!

να. Όλα εκτός από ένα: το πρώτο! Διότι τα βάφουν και τα ντύνουν σαν σέξι κούκλες που χορεύουν με μεγαλίστικες φιγούρες σε χορούς που στηρίζονται σε ερωτικά καλέσματα. [Οι ίδιοι που φρίττουν μπροστά στην τηλεόραση όταν ακούνε για παιδεραστία!] Διότι κατευθύνουν την επιθυμία τους (να γίνουν χορευτές, να γίνουν πρώτοι, να τους δείχνει η τηλεόραση) πριν καλά-καλά καταλάβουν τη θέση τους στον δικό τους μικρόκοσμο. [Πάγια τακτική των γονιών να καθορίζουν τι θα γίνουν και τι θα πιστέψουν τα παιδιά τους.] Και άλλα πολλά.

Κοινωνικά και πολιτικά καταστροφική διαδικασία επειδή: εκπαιδεύουν το μέλλον του τόπου, τα παιδιά, στον άκρατο ανταγωνισμό αντί για τη συνεργασία. Επειδή τα υποτάσσουν στην κυριαρχία του θεάματος. Επειδή αναλώνουν τις δυνάμεις τους στην εφήμερη δόξα στη βάση των κυρίαρχων προτύπων ομορφιάς και επιτυχίας. Επειδή υποτάσσουν το πνεύμα τους, αλλά και το σώμα τους, στην ίδια φαύλη διαδικασία που έχει οδηγήσει στα κοινωνικά και πολιτικά αδιέξοδα που καταγράφονται καθημερινά. Επειδή δημιουργούν υποταγμένους πολίτες. Και επειδή, αν έχουν υποστεί την προσωπική τους αλλοτρίωση τόσο μικρά, δεν θα μπορούν να αποτελέσουν υγιείς μονάδες σε μια συνολικά υγιή κοινωνία: αφού ποτέ δεν θα έχουν δει το πρόβλημα!

Το καλοστημένο σκηνικό, η γλυκύτατη και συμπαθής σε όλους μας παρουσιάστρια, και τα χαριτωμένα παιδάκια δημιουργούν ένα προπέτασμα καπνού που υποκρύπτει τις όποιες συνέπειες. Σε κάποιο βαθμό, και οι ίδιοι οι συμμετέχοντες (παρουσιαστές, κ.λπ.) αγνοούν τους κινδύνους που ελλοχεύουν για τα παιδιά αυτά και συνηγορούν προς την άποψη του «γλυκύτατου και χαριτωμένου show». Και αρκετοί ίσως κρίνουν υπερβολική την άποψη που μόλις προέβαλα. Ο μόνος τρόπος να δείξω ότι δεν υπάρχει ίχνος υπερβολής στα παραπάνω είναι ένα απτό, σύντομο και, ίσως, γνωστό σε όλους παράδειγμα.

Στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Σίδνεϊ, το 2000, η ελληνική ομάδα ρυθμικής γυμναστικής ήρθε τρίτη και κατέκτησε το χάλκινο μετάλλιο. Μεγάλη διάκριση. Λογικά, θα έπρεπε να ήταν ανείπωτη η χαρά για τα κορίτσια αυτά που ήρθαν τρίτα στον κόσμο. Λογικά. Όμως, τα κοριτσάκια αυτά, αντί να γελούν και να ζητοκραυγάζουν για την επιτυχία τους, θυμάται κανείς τι κάνανε; Έκλαιγαν! Ναι, έκλαιγαν. Όχι με δάκρυα χαράς. Με βαθιά θλίψη και δυστυχία! Τα κορίτσια αυτά είχαν ντοπαριστεί στην πρωτιά. Μόνο η πρώτη θέση θα ήταν επιτυχία. Μόνο η πρώτη θέση ήταν επιθυμητή. Έτσι τα εκπαιδεύσανε. Οι προπονητές, οι γονείς, οι εφημερίδες που περίμεναν το χρυσό. Η εθνικά περήφανη Ελλάδα! Και, αντί να χαίρονται με την επιτυχία, κλαίγανε για την αποτυχία αφού δεν ήρθαν πρώτες στον κόσμο, αλλά τρίτες. Και στις συνεντεύξεις και τα διάφορα ρεπορτάζ, ακούγαμε τους «μεγάλους» να

τις παροτρύνουν: «Να μην στεναχωριούνται. Θα το πάρουμε το χρυσό στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας»!

Η πρωτιά. Η κοινωνική αυτή νοοτροπία που έχει τον πιο σαφή αντίκτυπο στην πολιτική ζωή: ο Αρχηγός. Ο Πρωθυπουργός. Ο Βασιλιάς. Ο Αρχιεπίσκοπος. Ο Πρόεδρος – των εργατών, των φοιτητών, των μαθητών! Βασική εκπαίδευση στον «έναν και μοναδικό» που αναλαμβάνει. Αντί για συνεργασία και ομαδική διαχείριση. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με τη βία. Η μέθοδος είναι η συνήθεια. Πρώτα η βία αποενοχοποιείται, γίνεται ανεκτή στις συζητήσεις και στις κουβέντες, και σιγά-σιγά αποκτά νομιμοποίηση στην κοινωνική συνείδηση του κόσμου. Το ίδιο φυσικά συμβαίνει με την αυθαίρετη βία και την ατιμωρησία των αρχών: «Έλα μωρέ, δεν τα ξέρεις τώρα; Σιγά μην τους τιμωρήσουν!», λέμε όλοι όταν (εάν) κινούνται οι διαδικασίες τιμωρίας των αστυνομικών ή των πολιτικών που αυθαιρέτησαν. Έτσι, σταδιακά, η διαδικασία εξανθρωπισμού μας φαίνεται να πισωγουρίζει εξαιτίας της διοίκησής μας από ανθρώπους που απέτυχαν στη διαδικασία του δικού τους εξανθρωπισμού!

Η Πολιτική Βία και οι Μορφές Αντίστασης στην Κοινοβουλευτική Ολιγαρχία

Το άλλο παρεμφερές πρόβλημα είναι ότι οι έννοιες χάνουν το νόημά τους. Αυτό βέβαια δεν γίνεται με τρόπο τυχαίο και αυθαίρετο, αλλά προς συγκεκριμένη κατεύθυνση. Ας φέρουμε ένα παράδειγμα:

Σεπτέμβρης 2007: Ο αδελφός ενός φίλου (ο μεγάλος αδελφός του), είπε σε μια χαλαρή κουβέντα που κάναμε σε ένα μπαράκι σχετικά με τις πυρκαγιές και τις εκλογές: «Έτσι μου 'ρχεται να γίνω τρομοκράτης»! Φυσικά, δεν εννοούσε πως επιθυμούσε να αρχίσει να σκοτώνει αδιακρίτως αθώους πολίτες. Ούτε καν ένοχους πολίτες. Εννοούσε πως ένιωθε την ανάγκη να αντιδράσει με κάθε τρόπο, και βίαια, προς τους φταίχτες. Δηλαδή, να αντιδράσει με τρόπο που έχει χαρακτηριστεί τρομοκρατία. Αυτό που του απάντησα ήταν ότι, «αυτό που θες στ' αλήθεια να κάνεις δεν λέγεται τρομοκρατία. Λέγεται αντάρτικο. Ας μην ξεχνιόμαστε επειδή μας ονομάζουν τρομοκρατία τα πάντα, όπως τους συμφέρει...». Ένα σπινθήρισμα είδα στα μάτια του όταν, σαν σε αναλαμπή, είπε: «Μα, ναι! Έχεις δίκιο. Αντάρτικο!».

→ Παρεμπιπτόντως: Τρομοκρατία είναι η προσπάθεια εξόντωσης, ή/και κάμψης των αντιστάσεων, των πολιτών με κάθε τρόπο – ψυχολογικό, οικονομικό, φυσικό!

Το σπινθήρισμα στα μάτια του... μεγάλου αδελφού προήλθε επειδή γνώριζε και ο ίδιος τη διαφορά ανάμεσα στις δύο έννοιες. Αλλά την είχε ξεχάσει. Είχε ξεχαστεί από την προπαγάνδα που έχει πέσει σαν τοξική βροχή στα κεφάλια μας εδώ και πάνω από μια δεκαετία. Κι έτσι, η μνήμη του επαλήθευε με μια μόνο φράση. Ας την αποσαφηνίσουμε.

Κατ' αρχάς, όταν αναφερόμαστε σε **αντάρτικο** εννοούμε τη ρήξη με το πολιτικό σύστημα και την αντίσταση σε αυτό με οποιοδήποτε τρόπο, πλην της άσκησης πραγματικής βίας σε απλούς πολίτες. **Πραγματική βία** είναι η, με οποιονδήποτε τρόπο, άσκηση άμεσης σωματικής αλλά και ψυχολογικής βίας, όπως η τρομοκρατία, η φραστική απειλή κατά της ζωής, ο εκβιασμός. «Απλός πολίτης» είναι αυτός που δεν φέρει με την υπογραφή του, με απόφασή του, την *άμεση* ευθύνη για τις πράξεις της εξουσίας. Μάλιστα, στο αντάρτικο, ενώ δεν αποκλείεται, πάντως δεν είθισται να ασκείται άμεσα φυσική βία σε μεμονωμένα άτομα, ακόμη και όταν είναι άμεσα εμπλεκόμενα.

Η συμβολική βία διαφοροποιείται από την πραγματική βία. **Συμβολική βία** μπορεί να είναι το γιουχάισμα ή το μπούκοτάζ της εμπορικής δραστηριότητας κάποιου. Μπορεί επίσης να είναι το λέρωμα με κόκκινη μπογιά των τοίχων ενός εργοστασίου που μολύνει, ή και του αυτοκινήτου του ιδιοκτήτη. Συμβολική βία είναι η κατάληψη χώρου, το κλείσιμο του δρόμου, το γιαούρτωμα. Συμβολική βία είναι όταν οι πολίτες μαζεύονται σε μια μαντρωμένη δημόσια παραλία και ρίχνουν τα συρματοπλέγματα που οι δικαστικές αποφάσεις δεν μπορούν να ρίξουν. Η συμβολική βία δεν είναι κατ' ουσία βία, ακριβώς επειδή παραμένει σε ένα συμβολικό επίπεδο με το οποίο καυτηριάζει μια κατάσταση. Είναι σαν τη σάτιρα: δεν ενέχει επίθεση, αλλά αποδοκιμασία, γιουχάισμα, χλευασμό ή/και αντίσταση (αυτό που ονομάζουμε «κράξιμο»). Είναι μια μη-βίαιη αντίδραση, και γι' αυτό την ονομάζουμε συμβολική. Πρόκειται για μορφή αντάρτικου που συνίσταται κατ' εξοχήν σε πολιτεύματα «δημοκρατικά», σε παρωδίες δημοκρατίας όπως η δική μας. Κι αυτό διότι διατηρεί τον ειρηνικό και άμεσο χαρακτήρα της: δεν είναι βίαιη. Συνίσταται ακόμη και σε πραγματικές δημοκρατίες, όπου αυτές δυσλειτουργούν. Γενικά, η συμβολική βία διαφοροποιείται κάπως και από την έννοια του αντάρτικου, διότι το αντάρτικο καλείται συχνά να αντιμετωπίσει καταστάσεις πραγματικής βίας και κατάργησης της δημοκρατίας που δεν τηρούν τα προσχήματα. Έτσι, το αντάρτικο μπορεί να πραγματοποιείται τόσο με όρους πραγματικής βίας όσο και με όρους συμβολικής: αναλόγως την κατάσταση που πρέπει να αντιμετωπίσει.

Το αντάρτικο είναι μια μορφή άμυνας που διεξάγεται είτε με κρυφή οργάνωση είτε δηλωμένα· σε κάθε περίπτωση η δράση γίνεται με βάση τους κανόνες της μυστικότητας. Το αντάρτικο αποτελεί αποδεκτή μορφή βίας από μεριάς των πολιτών ακριβώς επειδή είναι παραδεκτό ότι αντιμετωπίζει μια

βίαη κατάσταση, ένα καταπιεστικό πολίτευμα. Έτσι, το αντάρτικο είναι η κατ'εξοχήν μορφή οργάνωσης της αντίστασης σε περίοδο πολέμου και σε περίοδο δικτατορίας. Όταν δηλαδή με βία καταστέλλονται οι ελευθερίες, τότε η βία θεωρείται ως αποδεκτός τρόπος αντίδρασης. Οι αντάρτες στα βουνά, για παράδειγμα, κάνουν δηλωμένο αντάρτικο. Οι μικροοργανώσεις της δικτατορίας που μοιράζουν προκηρύξεις ή βάζουν βόμβες είναι κρυφές οργανώσεις. Και στις δύο περιπτώσεις, φυσικά, κρύβονται από τους μηχανισμούς καταστολής του κράτους.

Το αντάρτικο, λοιπόν, είναι αποδεκτή μορφή βίας όταν το πολιτικό σύστημα δεν είναι δημοκρατικό: όταν βασανίζει, παραπληροφορεί, φιμώνει, διώκει, ασκεί βία. Μάλιστα, τότε το αντάρτικο είναι αποδεκτό να ασκεί άμεση πραγματική βία και εναντίον φυσικών προσώπων. Όμως, συνήθως το αποφεύγει, εκτός από την περίπτωση εισβολής ξένης χώρας. Και το αποφεύγει επειδή το αντάρτικο που... σέβεται τον εαυτό του γνωρίζει πως, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν μετράνε τα πρόσωπα αλλά οι θεσμοί, οι δίοδοι ασφαλείας. Από την άλλη, βεβαίως, μετράνε κιόλας: αυτοί είναι οι φορείς των διαφόρων δράσεων. Πάντως οι άνθρωποι που μάχονται για την ελευθερία δεν επιθυμούν να μετατραπούν σε φονιάδες χωρίς ουσιαστικό λόγο. Το αντάρτικο, λοιπόν, είναι η άσκηση βίας εναντίον του πολιτικού συστήματος, ή μιας εισβάλους χώρας, που εγκαθίσταται με τη βία –κάθε μορφής βία– και διατηρείται μέσω αυτής.

Η **τρομοκρατία**, από την άλλη μεριά, είναι η βία που ασκείται εναντίον ή υπέρ ενός πολιτικού συστήματος βάλλοντας εναντίον φυσικών προσώπων, συμπεριλαμβανομένων των απλών πολιτών. Πρόκειται για άμεση, σωματική ή ψυχολογική βία. Ως μέθοδος πολιτικής επιβολής είναι μη παραδεκτή ακριβώς όταν χρησιμοποιείται σε καθεστώτα στα οποία μπορεί να αποφευχθεί η χρήση βίας. Η δημοκρατία είναι εξ ορισμού το πολιτικό σύστημα όπου η κάθε άσκηση βίας θεωρείται τρομοκρατική. Αυτό διότι στη δημοκρατία ο καθένας μπορεί να απολαμβάνει ισότιμα τις ελευθερίες του, ή και να διαμαρτύρεται για τυχόν παραβιάσεις χωρίς φόβο ή συνέπειες για τη δράση του αυτή. Όταν αυτές οι συνθήκες δεν ισχύουν, δηλαδή όταν δεν έχουμε δημοκρατία, η χρήση βίας από τους πολίτες είναι αποδεκτή στον βαθμό που δεν βάλλουν εναντίον άλλων πολιτών.

Τι συμβαίνει, όμως, σήμερα που η δημοκρατία δεν υφίσταται, αλλά όλοι προφασίζονται ότι αυτή υπάρχει; Συμβαίνει αυτό ακριβώς που προσπάθησα να αποτυπώσω αναφέροντας φράσεις πολιτών. Από τη μία, ολοένα αυξανόμενος αριθμός ατόμων αισθάνεται την ανάγκη να αντισταθεί και να αντιταχθεί στο υφιστάμενο πολιτικό σύστημα. Ορισμένοι από αυτούς αισθάνονται την ανάγκη, για λόγους απόδοσης Δικαιοσύνης να γίνει αυτό και με άσκηση βίας.

«Να τους πάρουν με τις πέτρες», ή «Με τα μπαζούκας», όπως λένε. Κι αυτό επειδή αισθάνονται –όχι άδικα– ότι οποιοσδήποτε άλλος τρόπος (θεσμικός) δεν έχει αποτέλεσμα. Από την άλλη, η βίαιη αντίσταση θεωρείται τρομοκρατία σε μια δημοκρατία. Και, δεδομένου ότι το πολιτικό μας σύστημα ονομάζεται ακόμα δημοκρατία, δίνεται η εντύπωση στους πολίτες πως τελικά πρέπει να επικροτήσουν την τρομοκρατία!

Ας προσέξουμε λίγο πώς λειτουργεί το δίπολο στο οποίο έχουμε εκπαιδευτεί. Η κατάσταση δημο-κρατίας (όπου ο δήμος εξουσιάζει) είναι το αντίθετο της κατάστασης τρομο-κρατίας (όπου ο τρόμος εξουσιάζει). Όμως, επειδή δεν εφαρμόζεται η δημοκρατία, η αντίδραση των πολιτών προσελκύεται από την τρομοκρατία/βία λόγω της πηγαίας αγανάκτησής τους. Ή αλλιώς, επειδή *ορισμένοι* τρομοκρατούν τη δημοκρατία, η τρομοκρατία τους πιάνει τόπο: οι πολίτες νομιμοποιούν μέσα τους την τρομοκρατία. Στο όνομα της δημοκρατίας! Έτσι, η τρομοκρατία νικά!

Τραγελαφικό! Κι όμως, τρομοκρατία είναι η άσκηση βίας που στρέφεται αδιακρίτως σε πολίτες και θεσμούς. Με αυτή την έννοια, τα σύγχρονα κράτη, δυτικά ή μη, ασκούν βία, και μάλιστα με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο. Δηλαδή ασκούν τρομοκρατία. Όμως, αν οι πολίτες τους αντιδράσουν, *πρέπει* να το κάνουν ειρηνικά και μέσα από τους θεσμούς: αφού το πολίτευμά μας ορίζεται ως δημοκρατία»! Αλλιώς, είναι τρομοκράτες. Τι; Δεν έχουν αποτελεσματικότητα οι θεσμοί και οι διαδικασίες; Ε, εντάξει, δεν είναι και τέλειο το σύστημά μας, αλλά συνεχίζουμε στη σωστή κατεύθυνση, μας λένε. Για τους πολίτες φυσικά ισχύει αυτό. Η εξουσία, από την άλλη, συνεχίζει στην ίδια πορεία, και πιο απροκάλυπτα πλέον, όπως έχουμε περιγράψει ως τώρα.

Το υπάρχον πολιτικό σύστημα της κοινοβουλευτικής ολιγαρχίας δεν έχει αρκεστεί στην επιβολή αυτής της παρανόησης, δηλαδή στο να θεωρούν οι πολίτες ως τρομοκρατία την κάθε βίαιη εναντίωση. Έχει προχωρήσει ακόμη παραπέρα. Στην ταύτιση των δύο εννοιών: στην ταύτιση του αντάρτικου με την τρομοκρατία. Η δυσφήμιση του αντάρτικου έχει γίνει μέσω συντονισμένων ενεργειών, που ευτυχώς δεν έχουν πιάσει ακόμη τόπο καθώς υπάρχουν άνθρωποι με μνήμη και γνώση των γεγονότων και της ιστορίας. Το προσπαθεί όμως. Να φέρουμε ένα παράδειγμα.

18 Ιουλίου 2002: Το –αρκετά– αξιόπιστο βρετανικό μέσο μαζικής ενημέρωσης B.B.C. πληροφορεί τους αναγνώστες του για τη σύλληψη από την ελληνική αστυνομία του αρχηγού της Ι7Ν. Στην ιστοσελίδα του B.B.C. η είδηση αναφέρεται με τον τίτλο «Greece arrests 'leading guerrilla'» (που σημαίνει: η Ελλάδα συλλαμβάνει «αρχηγό των ανταρτών»). Δηλαδή, αναφέρεται στην τρομοκρατική οργάνωση Ι7 Νοέμβρη παρουσιάζοντάς την ως αντάρτικη ομάδα, όπως βλέπουμε και στη φωτογραφία. Ας μη νομίσει κανείς καλοπρο-

αίρετος πως τα εισαγωγικά μπήκαν στη φράση ακριβώς επειδή δεν είναι αντάρτικη ομάδα η 17N. Τα εισαγωγικά αναφέρονται στον «φερόμενο ως αρχηγό», δηλαδή στην φράση «leading guerrilla» και όχι στη λέξη «guerrilla», καθώς δεν είχε εξακριβωθεί τότε κανένα στοιχείο για τον συλληφθέντα και η εφημερίδα ήταν υποχρεωμένη, για λόγους εγκυρότητας, να αναφερθεί με αυτόν τον τρόπο στο θέμα της αρχηγίας. Για του λόγου το αληθές, στη συνέχεια του ρεπορτάζ το B.B.C. αναφέρεται χωρίς εισαγωγικά στην ίδια την οργάνωση: «Police in Greece are reported to have arrested a senior member of the November 17 guerrilla group» («αναφέρεται πως η ελληνική αστυνομία έχει συλλάβει ένα εξέχον μέλος της αντάρτικης ομάδας 17 Νοέμβρη»).

Thursday, 18 July, 2002, 04:44 GMT 05:44 UK

Greece arrests 'leading guerrilla'

The arrest follows the discovery of a key weapon

Η ταύτιση αντάρτικου και τρομοκρατίας περνά μέσα από τα λεπτά κανάλια της πληροφόρησης, αθέατα και σιωπηλά. Έτσι γίνεται η πιο αποτελεσματική προπαγάνδα. Καταδικάζουμε την τρομοκρατία (σωστά)· καταδικάζουμε τη 17N ως τρομοκρατική οργάνωση (σωστά)· και αφού αυτά τα δύο εμπεδωθούν από τον κόσμο, ονομάζουμε τη 17N αντάρτικη ομάδα. Μαθηματική λογική: αν $\alpha=\beta$ και $\gamma=\beta$, τότε και $\alpha=\gamma$. Και το αντάρτικο γίνεται τρομοκρατία. Πες, πες, κάτι θα μείνει...

Θα νομίσει κανείς πως είμαι υπέρ της βίας με αυτά που γράφω. Ότι αναφέρομαι στη διαφορά ανάμεσα σε τρομοκρατία και αντάρτικο για να οδηγήσω την κουβέντα στην υπεράσπιση της βίας. Βασικά, δεν είναι αυτός ο σκοπός μου. Απλώς, θεωρώ ουσιαστικά χρήσιμο να είναι οι έννοιες αποσαφηνισμένες και να έχουν το πραγματικό τους νόημα. Από κει και πέρα, επειδή

διακρίνεται η τάση, φραστικά έστω, προς βιαιότητα, πρέπει να τοποθετηθούμε στο ζήτημα αυτό. Η αλήθεια είναι πως δεν ήταν στις προθέσεις μου να αναφερθώ στο ζήτημα της πολιτικής βίας. Όμως αυτό ανέκυψε. Και πως θα γινόταν άλλωστε να μην οδηγηθεί η ανάλυση του πολιτικού συστήματος, με τα χαρακτηριστικά που αναφέραμε και τις αντιδράσεις των πολιτών που προκαλεί, στο ζήτημα της άμεσης αντίδρασης σε αυτό; Πώς θα μπορούσαμε να αγνοήσουμε ότι στις κουβέντες περί αντίστασης έχει αρχίσει και αναφέρεται η βία; Τώρα που το ξανασκέφτομαι, η πιο φυσιολογική εξέλιξη της ανάλυσης αυτής είναι η συγκεκριμένη αναφορά στη βία. Διότι ως πολίτες υφιστάμεθα εδώ και καιρό μια συγκαλυμμένη, και προσφάτως αποκάλυπτη, βία εκ μέρους των Αρχών που είναι επιφορτισμένες με την προστασία μας.

Το ίδιο το Σύνταγμα της Ελλάδας είναι σαφές ως προς το ζήτημα της βίας. Στην Ακροτελεύτια Διάταξη αναφέρει: «Η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων, που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία» (άρθρο 120 §4). Δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο! Εδώ το Σύνταγμα όχι απλώς επιτρέπει αλλά και προτείνει τη χρήση βίας στους πολίτες. Προσοχή όμως: εναντίον όποιου επιχειρήσει να το καταλύσει με τη βία. Είναι ξεκάθαρη η διάταξη. Μη φανταστεί κανείς πως έχει στο μυαλό του ο νομοθέτης κάποιο διαχωρισμό των ειδών βίας που μπορούν να ασκηθούν. Αναφέρεται μόνο στην περίπτωση βίαιης κατάλυσης του Συντάγματος και του κράτους, δηλαδή όχι μόνο ουσιαστικής αλλά και τυπικής και με τη βία ανατροπής του. Σε πόλεμο και σε χούντα. Μόνο εκεί επιτρέπει τη βίαιη αντίδραση. Εκεί όπου δεν γίνονται εκλογές. Διότι με τις εκλογές νομιμοποιείται το πολιτικό σύστημα και μοιράζεται η ευθύνη.

[Ανοίγει Παρένθεση: περί μοιράσματος της ευθύνης

Ψέματα: οι Αργίτες δεν μοιράζονται την ευθύνη. Απαλλάσσονται όλοι από αυτήν. Διότι το πολιτικό μας σύστημα, κι εμείς όλοι μέσα σ' αυτό, λειτουργεί μέσα από μια διαθλασμένη λογική. Όπως έχω υποστηρίξει, το μοίρασμα της ευθύνης έχει ερμηνευτεί ως μείωση της ευθύνης, η οποία γίνεται μέσα από την απόδοση ευθυνών στους άλλους. Έτσι, η χ ευθύνη κάποιου γίνεται χ/2 αν τη μοιραστεί με άλλον έναν, και χ/11.000.000 αν τη μοιραστεί με όλο τον ελληνικό λαό. Κι έτσι, οι Έλληνες, πολίτες και πολιτικοί, απολαμβάνουν ο καθένας για τον εαυτό του τη μη ευθύνη τους, αφού μοιρασμένη σε τόσες μονάδες είναι απειροελάχιστη για τον καθέναν. Κι έτσι, οι Έλληνες, σαν τους Αργίτες του Σαρτρ, αδυνατούν να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα και αφήνουν την Ελλάδα να βουλιάζει σαν ένα καράβι χωρίς καπετάνιο, το πόστο του οποίου δεν θέλει ή δεν ξέρει ν' αναλάβει κανείς. Μόνο οι ευθύνες, οι μύγες των Αργιτών, πληθαίνουν συνεχώς, δημιουργώντας μαύρο σύννεφο στην

πορεία του καραβιού, αποκόβοντας τη θέα προς την ξέρα που βρίσκεται λίγο πιο μπροστά. Αν δεν την έχει χτυπήσει ήδη.

→ Το 'πε κι ο Μητσοτάκης τις προάλλες: «Όλοι στο ίδιο πλοίο είμαστε, και αν βουλιάξει όλοι θα πάμε μαζί του». Φτου, φτου!

Η παρερμηνεία λοιπόν περί μοιράσματος της ευθύνης έχει ως αποτέλεσμα να μην αναλαμβάνει κανείς την ευθύνη που του αναλογεί αφού... και οι άλλοι έχουν ευθύνες! Κι επειδή αυτό βολεύει πολύ, παραμένει ως ψέμα. Αν δεν ήταν ψέμα όλο αυτό, τότε η πολιτεία μας δεν θα ζούσε κάτω από ένα σύννεφο από μύγες που σκοτεινιάζουν τον ουρανό. Η ύπαρξή τους και μόνο αποδεικνύει πως οι ευθύνες υπάρχουν. Δεν μειώνονται λόγω μοιράσματος. Αντίθετα, η κάθε ευθύνη, όση αναλογεί στον καθένα ως υπεύθυνο άτομο, ως μονάδα που συναποτελεί το σύνολο στον ίδιο ακριβώς βαθμό με κάθε άλλη ανθρώπινη μονάδα, παραμένει και αναμένει να αναληφθεί. Η ευθύνη δεν είναι πίττα που μοιράζεται, που όσο περισσότεροι θα φάνε τόσο μικρότερα είναι τα κομμάτια που αναλογούν στον καθένα. Η ευθύνη είναι έννοια αυθύπαρκτη και αυτοτελής· έχει ποιοτικό και όχι ποσοτικό χαρακτήρα. Αν εγώ έχω χ ευθύνη, κι έχεις κι εσύ χ ευθύνη, αυτή δεν γίνεται $\chi/2$ αλλά παραμένει χ στον καθένα μας. Παρομοίως, αν η ευθύνη μοιραστεί σε 11.000.000 Έλληνες, παραμένει χ ευθύνη στον καθένα από τα 11 εκατομμύρια. Το χ βέβαια είναι πλασματικό: είναι τόσο όσο αναλογεί στον καθένα με βάση τη θεσμική του θέση και την αρμοδιότητά του. Όμως το μοίρασμα με άλλους απλώς προσθέτει πολλές ευθύνες μαζί. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Οι εκλογές, λοιπόν, νομιμοποιούν το πολιτικό σύστημα επειδή μοιράζουν —δήθεν— την ευθύνη. Κι όλοι είναι ευχαριστημένοι· επειδή νομίζουν ότι αυτό το μοίρασμα τους απαλλάσσει. Όμως στην πραγματικότητα, δεν απαλλάσσεται κανένας. Και γι' αυτό εν τέλει τείνω να συμφωνήσω με τον νομοθέτη του Συντάγματος που επιτρέπει και επιτάσσει τη βία μόνο σε περίπτωση βίαιης κατάλυσης. Διότι, όσο η βία της εξουσίας δεν είναι πραγματική (τόσο πραγματική όσο σε μια δικτατορία, ας πούμε), δεν έχει κανείς το δικαίωμα να αντιτάξει πραγματική βία. Επίσης, παρά τα θεσμικά και ουσιαστικά κωλύματα, εφόσον το πολιτικό σύστημα αφήνει ακόμα κάποιες, έστω και ελάχιστες, διεξόδους ειρηνικής αντίστασης, κανείς δεν έχει το δικαίωμα να ασκήσει βία εάν δεν τις εξαντλήσει. Για πολλούς λόγους. Όχι τόσο ηθικούς (όσον αφορά κυρίως τη μαζική πολιτική βία) όσο για λόγους αποτελεσματικότητας. Μάλιστα, χάριν της αποτελεσματικότητας, η βία δεν είναι επιθυμητή αντίδραση ακόμη και όταν έχει κανείς το δικαίωμα να την ασκήσει — δηλαδή, όταν το πολιτικό σύστημα προτάσσει κάθε λογής βία προς τους πολίτες.

Ατομική και μαζική βία

Κατ' αρχήν είναι βέβαιο πως, μιλώντας για αντάρτικο και τρομοκρατία, για εξουσία και σφετερισμό, αναφερόμαστε σε *πολιτική βία*, δηλαδή βία ως μέσο διεκδίκησης απ' το πολιτικό σύστημα των αγαθών που αυτό υπόσχεται. Ας τη χωρίσουμε σε ατομική και μαζική. *Ατομική βία* θα ονομάσουμε τη βία που ασκείται από μεμονωμένα άτομα ή ακόμη και ομάδα ατόμων που λειτουργούν ως κλειστή οργάνωση. *Μαζική βία* θα ονομάσουμε τη μαζική κινητοποίηση πολιτών, είτε είναι οργανωμένοι είτε όχι, που έχουν σκοπό τη σύγκρουση με την πολιτική εξουσία σε πραγματικό επίπεδο.

Για την *ατομική βία* θεωρώ πως δεν υπάρχει καμία ηθική ή άλλη δικαιολογία ύπαρξης. Σίγουρα όχι σε μια –έστω και κατ' επίφαση– δημοκρατία. Οι λόγοι εδώ είναι και ηθικοί και πραγματικοί. Σε ηθικό επίπεδο τίθεται το ζήτημα, ποιος αποφασίζει για τη δολοφονία, παραδείγματος χάριν, ενός προσώπου; Δηλαδή, με ποιο δικαίωμα αποφασίζει κάποιος, ή κάποιοι, ότι ο τάδε πρέπει να πεθάνει; Κι ας υποθέσουμε πως ο τάδε πράγματι αξίζει να πεθάνει. Ποιος είναι αυτός που χρίζει τον εαυτό του δήμιο εν ονόματι της Δικαιοσύνης(;). Και ποιος τον εξουσιοδότησε να μιλήσει στο όνομα μιας ολόκληρης κοινωνίας; Με ποιο δικαίωμα; Εκτός και αν κινείται με κριτήρια ατομικά ή της ομάδας του· σε αυτή την περίπτωση, πρόκειται για προσωπική αντεκδίκηση. Η επίκληση του κοινού καλού ή της πολιτικής και κοινωνικής δικαιοσύνης γίνεται για να βρει νομιμοποίηση για την πράξη του. Μια νομιμοποίηση που στερείται αφού κανείς δεν τον όρισε δικαστή.

Το δεύτερο ηθικό ζήτημα, που είναι ταυτόχρονα πρακτικό, είναι ότι αυτή η δράση είναι κρυφή. Ως κρυφή δημιουργεί πολλά ερωτηματικά. Εμείς οι άλλοι, οι πολίτες στο όνομα των οποίων αποδίδει δικαιοσύνη, δεν ξέρουμε ποιος είναι. Αυτό σημαίνει πως η δράση του είναι κατ' αρχήν αντιδημοκρατική – ως αδιαφανής. Και ως αντιδημοκρατική δεν έχει το δικαίωμα να προσπασεί την οποιαδήποτε δημοκρατία. Ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα – κατά κανόνα⁹. Και σίγουρα δεν μπορεί να χρησιμοποιεί κανείς τα μέσα που κατακρίνει. Για να μην καταντήσει η αντίδραση ίδια με τη δράση που την προκάλεσε. Επίσης, κι αυτό είναι το πρακτικό πρόβλημα, αν δεν ξέρουμε ποιος βρίσκεται πίσω από μια δράση, τότε μπορεί να είναι ο οποιοσδήποτε. Οι σκοποί του να είναι προβοκατόρικοι. Η προβοκάτσια είναι πάντα το μεγάλο πρόβλημα του κάθε πολιτικού συστήματος. Ειδικότερα δε της δημοκρατίας.

9. Ως κανόνας έχει βέβαια και εξαιρέσεις. Για παράδειγμα, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και για αυστηρά ορισμένο χρονικό διάστημα ίσως να μπορεί να επιλεγεί ένα αμφιλεγόμενο μέσο επίτευξης του σκοπού, αλλά πάντα με συγκεκριμένα όρια. Η παράταση του χρονικού ορίου θα πρέπει οπωσδήποτε να αντιμετωπίζεται με έντονο σκεπτικισμό.

Τέλος, και σε καθαρά πρακτικό επίπεδο, η χρήση βίας από μεμονωμένες/α ομάδες/άτομα είναι αναποτελεσματική ως προς τους στόχους της –αυτούς που διατείνεται ότι εξυπηρετεί– και, επιπλέον, επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδιώκει. Είναι αναποτελεσματική επειδή βάλλει κατά προσώπων και όχι λειτουργίας ή θεσμών, τα οποία μπορεί εύκολα να αντικατασταθούν από άλλα πρόσωπα. Αυτό δεν σημαίνει πως το κάθε συγκεκριμένο άτομο δεν φέρει την ευθύνη της θέσης και του λειτουργήματος που έχει αναλάβει. Σημαίνει όμως ότι η λύση τού να βγει από τη μέση ο συγκεκριμένος άνθρωπος δεν έχει αποτέλεσμα εφόσον η λειτουργία θα συνεχιστεί από άλλα πρόσωπα. Ο εκφοβισμός τους δεν είναι αρκετός για να σταματήσει η πολιτική εξουσία να λειτουργεί με τον τρόπο που οι ίδιοι οι ασκούντες ατομική βία επιδιώκουν να σταματήσει¹⁰. Προσοχή όμως. Δεν πρέπει να πέφτει κανείς στην παγίδα και να εναντιώνεται σε θεσμούς που δεν φταίνε σε τίποτα επειδή το σύστημα δεν αφήνεται να λειτουργήσει από συγκεκριμένα άτομα [ορισμένους, αλλά και τόσους πολλούς όσο ο λαός του... Άργους]. Δηλαδή, δεν πρέπει να πέφτει κανείς στην παγίδα καταδίκης των θεσμών (εκλογών, απονομής δικαιοσύνης, δημοσιογραφίας κ.λπ.) όταν δεν αφήνονται από ορισμένους να λειτουργήσουν. Διότι οι θεσμοί αυτοί έχουν τεθεί εξ αρχής για την προστασία των ατόμων μέσω της οργανωμένης κοινωνικής συνύπαρξης. Συνεπώς, οι θεσμοί που είναι απαραίτητοι και επιθυμητοί πρέπει να τυγχάνουν προάσπισης ενάντια σε όσους τους σφετερίζονται.

Ταυτόχρονα, και αυτό είναι το πιο σημαντικό, επειδή το πολιτικό σύστημα είναι πιο οργανωμένο στις άμυνές του, είναι βέβαιο πως η ατομική βία θα χρησιμοποιηθεί ως πρόσχημα για να δικαιολογηθούν αυστηρότερα και αυταρχικότερα μέτρα ελέγχου και προληπτικής καταστολής. Οι ελευθερίες πάντα θίγονται με την πρώτη ευκαιρία, και η ατομική βία είναι η καλύτερη πρόφαση που περιμένει ένα σύστημα αυθαιρεσίας για να επεκτείνει τις εξουσίες του. Και όταν λέω πως περιμένει κυριολεκτώ: η παραμικρή πολιτική αντίσταση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως άλλοθι για τη λήψη αντιδημοκρατικών μέτρων, για την περιστολή των ελευθεριών και την καταπάτηση των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, χρησιμοποιείται αμέσως και στο έπακρον.

Τα πρόσφατα παραδείγματα είναι υπερβολικά πολλά: η εμπειρία των τελευταίων 15 ετών το επαληθεύει. Το ζήτημα είναι ότι, όταν δημιουργείται ένα δίπολο, αυτό λειτουργεί συμπληρωματικά, χωρίς όμως να αλλοιώνεται η βασική λογική. Έτσι, στο δίπολο Η.Π.Α.-Αλ Κάιντα, Ελληνικό Κράτος-Ι7Ν,

10. Η ταινία του Κώστα Γαβρά, *Κατάσταση Πολιορκίας*, και ειδικά το τέλος της, είναι ενδεικτική αυτού.

Βρετανία-IRA κ.ο.κ., τα άκρα των πόλων λειτουργούν με τις ίδιες μεθόδους, τηρουμένων των αναλογιών. Και η μέθοδος των μεν ενισχύει αυτή των δε. Και ούτω καθεξής. Το δε όφελος είναι πάντα προς τη μεριά του ισχυρού πόλου του διπόλου. Και στρέφεται κατά, όχι του άλλου πόλου αλλά, των πολιτών!

Ας περάσουμε στο θέμα της **μαζικής βίας**, που είναι ίσως το πιο ενδιαφέρον από πολιτική άποψη. Τη μαζική βία δεν την καταδικάζω από ηθικής άποψης. Συνολικά, όμως, την απορρίπτω ως αναποτελεσματική όταν χρησιμοποιείται ως μέσο αντίστασης. Ας εξηγήσω αναλυτικά τι εννοώ, διευκρινίζοντας ότι θα εξετάσουμε την περίπτωση μαζικής βίας που ασκείται εντός του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος, και οπωσδήποτε όχι την ένοπλη βία που προτείνεται ως άμυνα σε περίπτωση ξένης εισβολής ή την οποιαδήποτε αντίσταση σε επίθεση: σε αυτή την τελευταία είναι δεδομένο πως ο λαός έχει το δικαίωμα –και την υποχρέωση, όπως λέει και το Σύνταγμα– να αντισταθεί με κάθε μέσο και τρόπο. Άμυνα.

Ως μαζική βία εννοούμε τις περιπτώσεις κατά τις οποίες μεγάλος αριθμός πολιτών (αριθμητικά μεγάλος και όχι ποσοστιαία), είτε επιδιώκει τη σύγκρουση με τις ομάδες καταστολής του κράτους, είτε επιλέγει να αμυνθεί απέναντι σε επίθεση που δέχεται από αυτές, όχι με φυγή-οπισθοχώρηση αλλά με διεκδίκηση του ζωτικού χώρου του. Η επιλογή αυτή ενέχει ηθική νομιμοποίηση ακριβώς επειδή είναι μαζική. Όχι όμως λόγω του αριθμού καθ'αυτού των πολιτών· δεν μπαίνει κάποια λογική πλειοψηφίας εδώ. Η λογική είναι διττή. Πρώτον, ότι δεν αποφασίζουν κάποιες λίγες και μεμονωμένες ομάδες να δράσουν στο όνομα όλων, αλλά σημαντικός αριθμός πολιτών να δράσουν στο όνομά τους. Δεύτερον, και σημαντικότερο, επειδή για να φτάσουν πολίτες στο σημείο μαζικά, και χωρίς άνωθεν καθοδήγηση και οργάνωση, να επιλέξουν τη βίαιη άμυνα ή/και διεκδίκηση, είναι εμπειρικά βέβαιο πως οι συνθήκες που τους οδήγησαν σε αυτό τους δίνουν κάθε ηθική δικαιολογία και νομιμοποίηση της πράξης τους. Η εναντίωση στο ίδιο το κράτος, και το παρα-κράτος, και η βίαιη αντιπαράθεση με τα μέσα καταστολής του δεν έχει έρθει ποτέ αβίαστα μέσα στην ιστορία των λαϊκών κινημάτων και είναι μια «επιλογή» που δύσκολα οι πολίτες πραγματοποιούν. Αυτό διότι οι πολίτες στην πραγματικότητα δεν επιθυμούν τη (βίαιη) κατάλυση του κράτους και προτιμούν την κοινωνική ειρήνη. Και αυτή η διαπίστωση είναι ενθαρρυντική και αισιόδοξη για την πορεία του πολιτικού μας πολιτισμού.

Όλα σχεδόν τα εμπειρικά δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας δείχνουν ακριβώς αυτό: ότι οι λαοί έχουν συγκρουστεί με την πολιτική εξουσία όταν αυτή έχει σφετεριστεί τη δύναμή της, όταν έχει καταπιέσει συστηματικά και συνεχόμενα τους πολίτες, όταν αναστέλλει τις ελευθερίες τους. Και πάντα η εξουσία προσπαθεί να απαξιώσει τους εξεγερμένους με χαρακτηρισμούς

και συκοφαντίες συστηματικά κατασκευασμένες^{II}. Μάλιστα, οι συκοφαντίες απευθύνονται στους αδαείς και τους φοβισμένους, σε αυτούς που δεν συμμετέχουν, και όχι στους εξεγερμένους. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ομάδες (εργαζομένων συνήθως) εναντιώνονται σε συγκεκριμένα κυβερνητικά μέτρα – αν και εκεί σπανίως επιλέγεται η βία ως μέσο διεκδίκησης, αλλά προκύπτει μόνο ως άμυνα σε βίαιη επίθεση που εξαπολύεται από τους κρατικούς μηχανισμούς καταστολής.

Γι' αυτούς τους λόγους η μαζική πολιτική βία δεν είναι ηθικά καταδικαστέα ούτε στερείται ουσιαστικής πολιτικής νομιμοποίησης. Αν κάποιος ένιωσαν μπροστά στο κάψιμο του πνεύμονα των ίδιων και των παιδιών τους και στη χυδαιότητα και την ανεκδοτολογία που ακολούθησε από την κυβέρνηση της χώρας την επιθυμία να «κάψουν τη Βουλή», η επιθυμία αυτή έχει ηθική νομιμοποίηση. Ως αντίδραση, αν πραγματοποιούνταν, θα τύγχανε της σιωπηλής αποδοχής και ευχαρίστησης μεγάλης μερίδας των πολιτών, και αυτό της προσδίδει μια *συμβολική αξία*. Ανεξαρτήτου της αποτελεσματικότητάς της, που είναι μάλλον αμφίβολη. Όμως, επειδή παραμένει βία, είναι προφανές ότι δεν θα είναι χωρίς προβλήματα. Για παράδειγμα, παρόμοιου τύπου ικανοποίηση ένωσαν αρκετοί, αλλά δεν ομολόγησε κανείς δημόσια, όταν έγινε η επίθεση της 11 Σεπτεμβρίου 2001 στις Η.Π.Α. Σ' αυτή την περίπτωση, η αυθαιρεσία και η βία εκ μέρους της πολιτείας (των Η.Π.Α. εν προκειμένω) έχει δημιουργήσει οργή στους πολίτες (του κόσμου), με αποτέλεσμα είτε να ικανοποιούνται ηθικά από πράξεις που κανονικά θα αποδοκίμαζαν, είτε να αμφιταλαντεύονται ανάμεσα στην ευχαρίστηση («επιτέλους χτυπήθηκαν και οι Η.Π.Α.») και στον αποτροπιασμό («τόσοι άνθρωποι νεκροί»). Όμως, εκεί δεν επρόκειτο για μαζική βία πολιτών εναντίον του κράτους, αλλά για ατομική βία μιας κλειστής τρομοκρατικής ομάδας που *έβαλε εναντίον πολιτών*, μεταξύ άλλων, με αποτέλεσμα να μην ξέρουμε(;) ακριβώς ποιος στ' αλήθεια κρύβεται από πίσω και γιατί. Και γι' αυτό το αναφέρω! Όταν ένα πολίτευμα φτάνει σε αυτό το σημείο, τα πράγματα είναι ιδιαιτέρως επικίνδυνα για όλους επειδή με αυτόν τον τρόπο νομιμοποιείται και η τρομοκρατική βία, αφού τα όρια γίνονται δυσδιάκριτα.

Να επανέλθουμε όμως στη μαζική βία. Η οποία, αν και όχι ηθικώς καταδικαστέα, είναι πρακτικώς ανεπιθύμητη. Στην πολιτική, πέρα από τα ζητήματα

II. Συνήθως, συκοφαντούνται ως «τρομοκράτες» και «αναρχικοί». Τι ειρωνεία! Και η χούντα στην Ελλάδα έτσι αποκαλούσε τους εξεγερμένους του Πολυτεχνείου. Και η Τ.Υ.Χ. τους πολίτες στη Χαλκιδική. Και οι...

ηθικής και δεοντολογίας, πρέπει να εξετάζουμε τις επιλογές μας στη βάση της αποτελεσματικότητας. Αν μια πράξη δεν φέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα, δεν είναι επιθυμητή και η ίδια. Η ρεαλιστική αποτίμηση της αποτελεσματικότητας είναι, κατά τη γνώμη μου, η πιο στέρεη βάση επιλογής των τρόπων δράσης και αντίδρασης – και ζωής γενικότερα. Η βία, ως επιλογή διεκδίκησης, αντενδείκνυται ως μέσο επίτευξης του σκοπού που έχει θέσει. Αυτό ισχύει είτε θεωρήσουμε ως σκοπό τη μη καταπίεση, είτε θεωρήσουμε ως σκοπό την επίτευξη των αρχών που τέθηκαν σε προηγούμενο σημείο αυτού του... ταξιδιού: την Ελευθερία, την Ισότητα, τη Δικαιοσύνη...

Ο **πρώτος λόγος** που καθιστά τη μαζική βία αναποτελεσματική είναι ότι συνήθως δεν έχει σαφείς στόχους. Ειδικά στις περιπτώσεις αυθόρμητων εξεγέρσεων, η κατεύθυνση είναι τόσο ασαφής που, αν και συγκεκριμενοποιείται στο όνομα κάποιων αρχών, προφανώς δεν μπορεί να οριστεί. Συνέπεια τούτου, η μαζική βία είναι εύκολα χειραγωγήσιμη.

Και αυτός είναι ο **δεύτερος λόγος** αναποτελεσματικότητας: το «καπέλωμα» ή και συκοφάντηση της αυθόρμητης εξέγερσης από ομάδες ή άτομα με δικούς τους στόχους. Και, ακόμη και αν οι δικοί τους στόχοι δεν είναι διαφορετικοί από τα ενδιαφέροντα της μάζας, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα αυτονομηθούν στην πορεία μέσα από την τυχόν ανάληψη της εξουσίας από αυτούς τους ίδιους. Η εξουσία έχει ως εγγενές χαρακτηριστικό τη διαφθορά και την τάση διαιώνισής της, να μην το ξεχνάμε [Προφανώς η ύπαρξη εξαιρέσεων δεν μας αφορά, αφού δεν παρέχει καμία εγγύηση]. Συνεπώς, αυτοί που θα αναλάβουν να εκπροσωπήσουν τα λαϊκά αιτήματα είναι σχεδόν βέβαιο πως, σε κάποιο σημείο της πορείας, θα ευνοήσουν τους εαυτούς τους εκμεταλλευόμενοι τη δύναμη του μαζικού κινήματος. Ή ακόμα χειρότερα: όπως έγινε στο Ιράν¹².

Τρίτον, τα άτομα και οι ομάδες που έχουν ανελιχθεί μέσα από μια βίαιη διαδικασία έχουν αυξημένες πιθανότητες να ενεργήσουν με βίαιο τρόπο αφού επιτευχθούν οι όποιοι στόχοι του κινήματος. Αυτό σημαίνει πως οι στόχοι τους θα αυτοαναιρεθούν. Αυτό αφορά την πρόταση της βίας ως μέσο διεκδίκησης και όχι της βίας που προκύπτει ως άμυνα σε μια επίθεση των κατασταλτικών μηχανισμών, μιας και το δικαίωμα στην άμυνα είναι αναφαίρετο.

12. Στο Ιράν, η λαϊκή εξέγερση εναντίων του αμερικανόφιλου δικτάτορα το 1979 αντί να φέρει την ελευθερία στους Ιρανούς, κατέληξε σε μια θρησκευτική εξουσία. Η οποία, τι παράξενο(!) είναι πιο συντηρητική και καταπιεστική από οποιαδήποτε άλλη πολιτική δικτατορία. Ο *αγιατολάχ Χομεϊνί* (το *αγιατολάχ* είναι θρησκευτικός τίτλος ιεροσύνης) ήρθε απ' τη Γαλλία όπου ζούσε εξόριστος, και υφάρπαξε την εξουσία προβάλλοντας την εξέγερση ως Ισλαμική Επανάσταση. Οι κομμουνιστές, που επί δικτατορίας διώκονταν και εξεγέρθηκαν και αυτοί, ξαναβρέθηκαν διωκόμενοι. Το «νέο» καθεστώς εφάρμοσε εξ αρχής βία και εκφοβισμό.

Όταν, όμως, προτείνεται η βία ως μέσο δράσης, οι στατιστικές πιθανότητες ανάδειξης μιας βίαιης προσωπικότητας, ή βίαιου κινήματος είναι αυξημένες. Κι αυτό θέλει προσοχή. Αντιθέτως, η ειρηνική διεκδίκηση, το μοντέλο δράσης του Γκάντι για παράδειγμα, ενέχει μεγαλύτερη εσωτερική συνοχή, ηρεμία και διορατικότητα. Και είναι αυτό που πιο δύσκολα απ' όλα γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης και ιδιοποίησης. Μάλιστα, αν παρατηρήσουμε τα διάφορα ιστορικά παραδείγματα θα διαπιστώσουμε ότι: α) οι αντιδρώντες ως συνειδητοί ειρηνιστές έχουν θεωρηθεί ιδιαιτέρως επικίνδυνοι από την εξουσία, που έχει μετά φροντίσει να τους βγάλει απ' τη μέση με κάθε τρόπο (συνήθως δολοφονώντας τους)· και β) οι αντιδρώντες με βία (ή προτείνοντας τη βία) παραμένουν για καιρό στο προσκήνιο και, συχνά, είναι πρώην σύμμαχοι των εξουσιαστών που αντιστρατεύονται! Αυτό από μόνο του μας λέει ένα πράγμα: ότι η συνειδητή δράση που εξαντλεί όλα τα ειρηνικά περιθώρια που της δίνονται είναι πιο επικίνδυνη για την εξουσία. Συνεπώς, πιο αποτελεσματική.

Όπως γίνεται κατανοητό, η βία, ακόμη και ως αντίδραση, ενέχει πολλά προβλήματα στην πράξη που μάλλον την ακυρώνουν ως επιλογή. Η βία γεννά βία· ας μην το ξεχνάμε. Από την άλλη, η συνειδητότητα της δράσης είναι το κλειδί σε κάθε περίπτωση κοινωνικής αντίστασης. Διότι αν λείπει η συνειδητοποίηση από τη μάζα που θα επιδιώξει την αλλαγή, αυτό που θα επιτύχει είναι απλώς η εναλλαγή της εξουσίας. Που στην αρχή μπορεί να είναι καλή. Αλλά μετά θα επαναληφθούν τα γνωστά... Και ούτω καθεξής. Η οποιαδήποτε αλλαγή στηρίζεται θεσμικά σε κάποιους εκπροσώπους έχει ελάχιστη ηθική και πολιτική αξία αν δεν συνοδεύεται από μαζική συνειδητότητα. *Συνειδητοποίηση*. Αιώνες τώρα όλοι οι πρωτοπόροι πολιτικοί φιλόσοφοι αυτό λένε. Αυτή είναι η απάντηση. Όχι μόνο επειδή η νέα ηγεσία μπορεί να διαφθαρεί. Αλλά επειδή, και το αντίθετο να γίνει, το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο. Τι εννοώ;

Ας υποθέσουμε πως πράγματι αναλαμβάνει την εξουσία ένας πεφωτισμένος ηγέτης (ή μια ομάδα ανθρώπων), που έχει τη διάθεση και την εξυπνάδα και, πάνω απ' όλα, την εσωτερική ελευθερία, να τηρήσει τις δεσμεύσεις του και να οδηγήσει τη χώρα του προς μια θετική κατεύθυνση. Ας υποθέσουμε, δηλαδή, πως πέφτουμε πάνω στην εξαίρεση. Εδώ η κατεύθυνση των γεγονότων έχει σχεδόν νομοτελειακό χαρακτήρα (παρόλο που δεν μου αρέσει να μιλάω για νομοτέλειες στις πολιτικές επιστήμες). Δηλαδή, ο ηγέτης αυτός θα δολοφονηθεί! Όσο πιο συνεπής δημοκράτης είναι, τόσο πιο βέβαιη και γρήγορη είναι η φυσική του εξόντωση, ή η απόπειρά της εν πάση περιπτώσει. Και μετά τι; Αν ο λαός δεν έχει αποκτήσει συνείδηση των επιθυμιών του... Της κατεύθυνσης που πρέπει να ακολουθήσει, καθώς και διάθεση δράσης ανεξάρτητα από την ύπαρξη ηγεσίας... Τότε, όταν ο ηγέτης εκλείψει, τι θα κάνουν; Οι πολίτες θα βρεθούν σε μια σπασμωδική απόγνωση. Χαμένοι. Δι-

ότι ο αρχηγός τούς έδινε νόημα. Και τότε, φοβού τους επίδοξους «τσοπάνηδες» που περιμένουν στη γωνιά – και είναι πολλοί!

[Ανοίγει Παρένθεση: περί πολιτικών δολοφονιών

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις πολιτικών ηγετών-μεταρρυθμιστών που έχουν δολοφονηθεί: ο Ιωάννης Καποδίστριας (1831) που εναντιώθηκε στις πανίσχυρες φατρίες, ο Τζων Κένεντυ (1963) που εναντιώθηκε στον πόλεμο του Βιετνάμ, ο Γιτζάκ Ραμπίν (1995) που επέφερε την πρώτη συμφωνία ειρήνευσης ανάμεσα στο Ισραήλ και την Παλαιστίνη, οι μεταρρυθμιστές Ίντιρα Γκάντι (1984) και Ούλφ Πάλμε (1986)... Βέβαια, θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ ότι οι πολιτικές δολοφονίες ή απόπειρές τους δεν είναι κάτι ασυνήθιστο και δεν σχετίζονται αποκλειστικά με την «προοδευτικότητα» ή μη του ηγέτη. Επειδή στην πολιτική υπάρχουν πολλά και αντικρουόμενα συμφέροντα, έχουν σημειωθεί πολιτικές δολοφονίες ή απόπειρες με διάφορα κριτήρια, και συχνά εθνικιστικά. Έτσι, δολοφονήθηκε ο αρχηγός της Χαμάς, Αμπντεζαζίζ αλ Ραντίσι (2004), ο Ολλανδός ακροδεξιός ηγέτης Πιμ Φόρτγκουν (2002), ο ισπανός σοσιαλιστής Ησαΐας Κάρασκο στη χώρα των Βάσκων (2008). Απόπειρες δολοφονίας έχουν επίσης γίνει εναντίον πολιτικών τόσο διαφορετικών όσο ο Ρήγκαν και ο Τσάβες, για παράδειγμα.

Ακριβώς λόγω της πολυπλοκότητας της πολιτικής ηγεσίας, είναι ίσως πιο χρήσιμο να επισημάνουμε τα παραδείγματα εκείνα όπου η φυσική εξόντωση έχει γίνει εναντίον ατόμων που δεν βρίσκονταν σε θέση εξουσίας αλλά, αντιθέτως, αντιστρατεύονταν την εξουσία και ενεργούσαν προς την κατεύθυνση της συνειδητοποίησης των πολιτών. Όπως ο Μαχάτμα Γκάντι (1948) που διεκήρυττε με λόγια και πράξεις τη μη βίαιη αντίσταση· ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ (1968) που ενδυνάμωσε το κίνημα των μαύρων αλλά και εναντιώθηκε στον πόλεμο του Βιετνάμ (οπότε και δολοφονήθηκε)· ο Γρηγόρης Λαμπράκης (1963) που την ίδια εποχή εργάστηκε δυναμικά για το κίνημα του παγκόσμιου αφοπλισμού...

Πέρα όμως από τα τρανταχτά ονόματα, υπάρχουν οι πολλοί καθημερινοί ήρωες που παραμένουν σχετικά αφανείς. Όπως ο Λούις Σεβέκε (2005), μέλος αριστερών οργανώσεων με ενεργό δράση ενάντια στο φακέλωμα και τις μυστικές υπηρεσίες που πέθανε από σφαίρα αγνώστου. Όπως ο Βρετανός Ντέιβιντ Κέλλυ (2003), υπάλληλος του υπουργείου Άμυνας, ειδικός στον βιολογικό πόλεμο, που αμφισβήτησε δημοσίως τους ισχυρισμούς του Άξονα του Καλού(;) περί βιολογικής απειλής από το Ιράκ και βρέθηκε... αυτοκτονημένος!

Υπάρχουν και πάρα πολλοί άλλοι, πιο τυχεροί! Όπως ο «απλός» οικογενειάρχης Τόλης Παπαγεωργίου που, ευτυχώς, ζει και βασιλεύει παρά τις αποτυχημένες απόπειρες εναντίον του επειδή κινητοποίησε τον κόσμο ενά-

ντια στα μεταλλεία χρυσού στην Χαλκιδική. Όπως ο Γιώργος Μουρτοπάλας που απλώς βρήκε τα λάστιχα του αυτοκινήτου του σκασμένα και το όνομά του να [γίνεται προσπάθεια να] συκοφαντείται επειδή, μαζί με άλλους πολίτες, κινητοποίησαν τους συνδημότες τους και σταμάτησαν το εργοστάσιο στο Μαντούδι Εύβοιας. Όπως η Σοφία, ο Γιάννης και ο Θωμάς, που επιμένουν να ζουν με σεβασμό στις αξίες που έχουν ορίσει οι ίδιοι για τον εαυτό τους. Και άλλοι πολλοί... Που κατάφεραν να αντέξουν τον πόλεμο εναντίον τους και να έχουν τη χαρά να γεράσουν και να δουν αυτό για το οποίο πάλεψαν να παίρνει σάρκα και οστά. Όπως ο Νέλσον Μαντέλα... **Κλείνει η Παρένθεση]**

Κατανοούμε, λοιπόν, πως το ζητούμενο είναι η βαθιά συνειδητοποίηση των πολιτών, αυτή που θα εγγυηθεί τη συνέχιση της πορείας ανεξάρτητα από την ηγεσία ενός κινήματος, κράτους κ.λπ. Στην ουσία, ο μόνος τρόπος να πετύχει ένα κίνημα είναι να μην έχει ηγεσία. Μπορεί φυσικά να έχει αντιπροσώπους. Αλλά όχι ηγεσία. Και για να μη γίνουν οι αντιπρόσωποι εξουσιαστές του, οι προϋποθέσεις είναι ίδιες με αυτές που θέσαμε για την πολιτική εξουσία των αντιπροσώπων: αιρετότητα, ανακλητότητα, και περιορισμό του χρόνου που δικαιούται κάποιος να είναι στην αντιπροσωπευτική ομάδα του κινήματος. Στη βάση βέβαια της άμεσης λαϊκής συμμετοχής στις αποφάσεις. Το κίνημα να προσδιορίζεται μόνο του, στη βάση, και να μην προσδιορίζεται από την κεφαλή του. Γιατί δεν ξέρω αν πραγματικά το... ψάρι βρωμάει απ' το κεφάλι, όπως λένε, αλλά σίγουρα βρωμάει (και) απ' τα εντόσθια. Συνεπώς, μόνο η συνειδητοποίηση και η αντίστοιχη δράση έχουν τη μεγαλύτερη δυνατή ισχύ και μπορούν να είναι απροσπέλαστες από τη χειραγώγηση. Τότε, άλλωστε, *η βία είναι περιττή*.

Υπάρχουν, λόγου χάρη, πολύ πιο αποτελεσματικοί τρόποι αντίδρασης. Ένα παράδειγμα; Μπουκοτάζ. Αφού όλα γίνονται για το χρήμα, μην τους το δίνουμε! Ειρηνικό αντάρτικο εντός των ορίων της δημοκρατίας. Έστω και της παρωδίας της! Και άκρως αποτελεσματικό. Ή απεργία. Όχι 1-2 μέρες απεργίας που γίνονται ως προπέτασμα καπνού για να δικαιολογήσουν τα κομματοκρατούμενα συνδικάτα την ύπαρξή τους. Απεργία διαρκείας μέχρι επίτευξης του στόχου. Και άλλοι πολλοί.

* * *

Συνεπώς καταλήγουμε ότι η μαζική πολιτική βία είναι απορριπτέα ως διεκδικητική επιλογή, ειδικά όταν δεν έχει εξαντληθεί και το τελευταίο μέσο αποφυγής της μέχρις εσχάτων. Είναι, όμως αποδεκτή ως άμυνα στη βίαιη σωματική επίθεση, απ' όποιον και αν προέρχεται και σε κάθε περίπτωση – παρόλο που παραμένει αναποτελεσματική. Τότε πρόκειται για το δικαίωμα στην

άμυνα. Με αυτή την έννοια, η κατηγορία της «αντίστασης κατά της αρχής» είναι ανυπόστατη και απαράδεκτη, και στην πράξη και στη θεωρία. Δηλαδή, οι απεργοί που δέχονται επίθεση από τις δυνάμεις καταστολής έχουν το δικαίωμα, και την υποχρέωση θα τολμούσα να πω, της υπεράσπισης της σωματικής τους ακεραιότητας και της ατομικής τους αξιοπρέπειας με αντίστοιχα μέσα με αυτά που χρησιμοποιούν οι επιτιθέμενοι. Αυτό βέβαια με βάση τη λογική και το σκεπτικό της Δικαιοσύνης. Όχι με βάση το υπάρχον δίκαιο.

Ακούγεται ίσως επικίνδυνο αυτό. Δηλαδή, θα μπορούν οι διαδηλωτές να σκοτώσουν αστυνομικούς; Φυσικά όχι. Για να είναι όμως δίκαιο αυτό το όχι θα πρέπει και οι αστυνομικοί να μην μπορούν να σκοτώσουν διαδηλωτές. Δηλαδή, οι μεν και οι δε πρέπει να έχουν ίσα δικαιώματα. Κατά συνέπεια, θα έπρεπε να απαγορευτεί στις πολιτικές δυνάμεις καταστολής να φέρουν όπλα¹³. Όπως στις διαπροσωπικές σχέσεις που καταγράφονται στο ποινικό δίκαιο: ο κάθε πολίτης, αν και δεν του αναγνωρίζεται το δικαίωμα στην άμυνα, μπορεί να αντιδράσει αμυνόμενος υπό την προϋπόθεση ότι η αντίδραση στον κίνδυνο θα είναι ανάλογη του κινδύνου και όχι ανεξέλεγκτη. Γιατί, όμως, δεν ισχύει το ίδιο για τις αστυνομικές δυνάμεις; Γιατί να μπορεί να είναι οι... υπερασπιστές της τάξης και του πολίτη πάνοπλοι φρουροί, ενώ ο διαδηλωτής που κρατάει ένα ξύλο (στο οποίο συνήθως κρέμεται μια σημαία) θεωρείται ότι φέρει οπλισμό¹⁴; Γιατί να μπορεί ο... υπερασπιστής του νόμου να ρίχνει ληγμένα χημικά στα μάτια των διαδηλωτών, αλλά οι πολίτες που φορούν βρεγμένα μαντήλια για να φιλτράρεται το χημικό να συκοφαντούνται ως «κουκουλοφόροι αναρχικοί»; Γιατί οι μεν μένουν ατιμώρητοι όταν, πέραν πάσης αμφιβολίας, έχουν αυθαιρετήσει, και οι δε καταδικάζονται σε βαρύτατες ποινές για μικρότερα και αμφίβολα παραπτώματα;

Η απάντηση είναι ότι οι μεν υπερασπίζονται το κράτος. Μα, θα πει κανείς, το κράτος δεν είμαστε εμείς, όλοι μας; Το κράτος δεν είναι επιφορτισμένο με την ασφάλεια και την προστασία μας; Τι είναι το κράτος ώστε η υπεράσπισή του να οδηγεί στην παραβίαση των δικαιωμάτων των πολιτών του;

Τι είναι το κράτος; Ενδιαφέρον ερώτημα. Η απάντησή του πρέπει να λάβει υπ' όψιν δύο παραμέτρους: την τυπική και την ουσιαστική. Η τυπική αφορά το τι (υποτίθεται πως) είναι το κράτος, θεωρητικώς. Η ουσιαστική αφορά την πραγματική του διάσταση: τι στ' αλήθεια είναι το Κράτος; Για να προσεγγιστεί το ερώτημα θα χρησιμοποιήσω τη θεωρία του *Κοινωνικού Συμβολαίου*.

13. Να τονιστεί αυτό: δεν υποστηρίζω ότι, επειδή οι «αστυνομικοί» δολοφονούν πρέπει να θεμελιωθεί το ίδιο δικαίωμα στους πολίτες, αλλά το αντίθετο: να απαγορευτεί η δολοφονία πολίτη από αστυνομικό και η, σε αντίθετη περίπτωση, παραδειγματική τιμωρία του.

14. Έχουν καταγραφεί καθρόνια ως οπλισμός σε συλληφθέντες διαδηλωτές.

Το Κοινωνικό Συμβόλαιο

Το Κοινωνικό Συμβόλαιο είναι μια θεωρία ερμηνείας και νομιμοποίησης της πολιτικής κοινωνίας και, συνακόλουθα, της κρατικής εξουσίας. Οι θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου ανάγονται στον 17^ο-18^ο αιώνα, την εποχή του Διαφωτισμού, της θεμελίωσης του κράτους και της κοσμικής εξουσίας. Όπως έχουμε επισημάνει, η νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας την περίοδο αυτή παύει να στηρίζεται στην Εκκλησία (τυπικώς τουλάχιστον) και τίθεται σε επαναδιαπραγμάτευση. Έτσι, οι θεωρίες αυτές ασχολούνται εκ νέου με τη δημιουργία της πολιτικής κοινωνίας, τη φύση της πολιτικής εξουσίας και τις προϋποθέσεις νομιμοποίησής της.

Οι τρεις βασικοί εκπρόσωποι αυτής της θεωρητικής προσέγγισης είναι οι Τόμας Χομπς (Thomas Hobbes, 1588-1679), Τζων Λοκ (John Locke, 1632-1704) και Ζαν Ζακ Ρουσσώ (Jean Jacques Rousseau, 1712-1778). Οι τρεις τους διαφέρουν ως προς την τελική τους τοποθέτηση, όμως πραγματεύονται τα ίδια ζητήματα με βάση μια συγκεκριμένη λογική, και γι' αυτό κατατάσσονται στην ίδια θεωρητική παράδοση. Ο Χομπς, ο πρώτος εκ των τριών που διατύπωσε τη θεωρία του περί Κοινωνικού Συμβολαίου, είναι ίσως και ο πιο συντηρητικός. Ήταν όμως και ο πρώτος που έθεσε τις βάσεις για τη συστηματική ανάπτυξη του Κοινωνικού Συμβολαίου. Ο Λοκ, Άγγλος επίσης, είναι ο πιο κλασικός και πρώιμος εκφραστής του φιλελευθερισμού, και σε αυτό το πλαίσιο κινείται η δίκη του προσέγγιση. Αργότερα, και στο πνεύμα της εποχής του (συνδέθηκε στενά με τη Γαλλική Επανάσταση), ο Ρουσσώ θεωρείται ο πιο ριζοσπαστικός από τους τρεις και ο πιο αμφιλεγόμενος. Πάντως, το έργο των τριών αυτών διανοητών (όπως και κάθε άλλου) δεν πρέπει να αξιολογείται αυτόνομα ως συντηρητικό, προοδευτικό ή άλλο, αλλά με γνώμονα τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες που καλούνταν να ερμηνεύσει (κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές). Για παράδειγμα, για την εποχή του το έργο του Χομπς είναι αρκετά σημαντικό και καινοτόμο, παρότι συντηρητικό με τα σημερινά κριτήρια.

Οι θεωρίες αυτές περί Κοινωνικού Συμβολαίου κινούνται πάνω σε τρεις βασικούς θεματικούς άξονες: τη φυσική κατάσταση, την πολιτική κοινωνία και το Κοινωνικό Συμβόλαιο. Η *φυσική κατάσταση* είναι η κατάσταση του ανθρώπου όπως αυτός γεννιέται· δηλαδή, η φύση του πριν αυτός επηρεαστεί από τον κοινωνικό περίγυρο. Η *πολιτική κοινωνία* είναι η κοινωνία που συνάπτουν τα άτομα και στηρίζεται στην ύπαρξη κανόνων που οριοθετούν τη συνύπαρξή τους και την οργάνωση της πολιτείας τους. Το *Κοινωνικό Συμβόλαιο* είναι η συμφωνία που συνάπτουν τα άτομα (μεταξύ τους και) με το κράτος, βάσει της οποίας παραχωρούν ορισμένες από τις ελευθερίες τους σε αυτό με σκοπό τη διασφάλισή τους. Η αξία του κράτους έγκειται στην προστασία που

παρέχει στα άτομα και σε αυτήν περιορίζεται. Δηλαδή, το κράτος δεν είναι αυταξία αλλά μέσο διασφάλισης χάριν του ατόμου (στον Λοκ) ή χάριν του συνόλου (στον Χόμπς). Προσοχή: χάριν του ατόμου ή του συνόλου της κοινωνίας και όχι, φυσικά, του ίδιου του κράτους. Έτσι, το Κοινωνικό Συμβόλαιο υποδηλώνει τη συμφωνία με την οποία περνάμε από τη φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινωνία. Συμβολίζει τη συναινετική παραχώρηση δικαιωμάτων για τη διασφάλιση των ατομικών και συλλογικών συμφερόντων.

Ο κάθε διανοητής έχει τοποθετηθεί κάπως διαφοροποιημένα σε σχέση με αυτά τα τρία ζητήματα. Ο Χόμπς θεώρησε ότι οι άνθρωποι γεννιούνται εγωιστές, επεκτατικοί και φιλοπόλεμοι, και το συμφέρον τους τίθεται ως πρώτη προτεραιότητά τους. Επίσης, γεννιούνται ίσοι. Συνεπώς, η φυσική κατάσταση είναι μια κατάσταση πολέμου όπου κυριαρχεί το δίκαιο του ισχυρότερου. Είναι, δηλαδή, μια ζώδης κατάσταση κατά την οποία τα άτομα βρίσκονται συνεχώς σε θέση άμυνας και ανασφάλειας. Αυτό δεν καθιστά τα άτομα καλά ή κακά· απλώς τα καθιστά άτομα με υποκειμενικές επιθυμίες. Προκειμένου να προφυλαχθούν από αυτή την επισφαλή κατάσταση αβεβαιότητας, τα άτομα συστήνουν οργανωμένες κοινωνίες. Το πέρασμα στην πολιτική κοινωνία γίνεται όταν, λογικά σκεπτόμενοι, οι άνθρωποι αναζητούν τρόπο εξασφάλισης της ζωής τους: την ειρήνη. Συνεπώς, χάριν της ειρήνης πρέπει να παραχωρήσουν το απεριόριστο δικαίωμά τους πάνω στα πράγματα και να αρκεστούν «σε τόση μόνον ελευθερία... όση θα επέτρεπαν και στους άλλους έναντι του εαυτού τους»¹⁵. Έτσι, οι άνθρωποι εμφανίζονται υποχρεωμένοι, χάριν της ειρήνης, να μεταβιβάσουν σε κάποιον τρίτο τα δικαιώματά τους. «Συνάπτεται», λοιπόν, κάποιο συμβόλαιο ανάμεσα στους ανθρώπους και τον τρίτο αυτόν γι' αυτόν τον σκοπό. Η τήρηση του συμβολαίου –και των συμβάσεων γενικά– είναι υποχρέωση των μερών. Απ' αυτό προκύπτει και ο ορισμός της αδικίας ως η μη τήρηση των συμβάσεων: οτιδήποτε άλλο είναι δίκαιο, μας λέει ο Χόμπς. Ο τρίτος στον οποίο μεταβιβάζονται τα δικαιώματα αυτά είναι το κράτος.

Επειδή, όμως, η κάθε θεωρία είναι αποκύημα της εποχής της, ο Χόμπς θεωρεί επίσης τα εξής. Η συμφωνία, το Κοινωνικό Συμβόλαιο δηλαδή, συνάπτεται ανάμεσα στην κοινότητα των ατόμων και το κράτος, το οποίο καθίσταται κυρίαρχο. Τα άτομα παραχωρούν όλα τους τα δικαιώματα και δεν δικαιούνται ανυπακοή παρά μόνο αν το κράτος δεν είναι σε θέση να προστατέψει τη ζωή των πολιτών του. Επειδή το κράτος πρέπει να είναι κυρίαρχο, σαφώς δεν

15. Hobbes, Thomas, *Λεβιάθαν*, Αθήνα: Γνώσεις, 1989, τόμος Ι, σελ. 200, όπως παρατίθεται στο Ρούσσης, Γιώργος (1994), *Το Κράτος: από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, Αθήνα: Γκοβόστη σελ. 68. Στο βιβλίο αυτό γίνεται μια αναλυτική περιγραφή των θεωριών του Κοινωνικού Συμβολαίου.

πρέπει να υπάρχει διάκριση των εξουσιών· άλλωστε, ο Χομπς δεν προτάσσει τη δημοκρατία αλλά την απόλυτη μοναρχία ως επιθυμητό πολίτευμα. Το συμφέρον του κυρίαρχου κράτους ταυτίζεται με αυτό των πολιτών-υπηκόων του. Τέλος, το κράτος πρέπει να διασφαλίζει την ιδιοκτησία και τη διεύρυνσή της, το εμπόριο, την αποταμίευση, την εργατικότητα και, φυσικά, την ασφάλεια.

Ο Λοκ, από την άλλη, είναι ένας φιλελεύθερος ατομικιστής που μιλά συστηματικά για έννοιες όπως η συναινετική διακυβέρνηση, τα δικαιώματα της μειοψηφίας και, φυσικά, το απαραβίαστο της ατομικής ιδιοκτησίας. Δεν θεωρεί τη φυσική κατάσταση μια κατάσταση πολέμου, όπως ο Χομπς, αλλά ούτε και ιδανική. Σύμφωνα με τον Λοκ, οι άνθρωποι στη φυσική τους κατάσταση είναι ελεύθεροι και ίσοι, και δεν οφείλουν τίποτα σε κανέναν παρά μόνο στον εαυτό τους. Σε αυτή την κατάσταση τα άτομα έχουν, απ' τη φύση τους, ίσο δικαίωμα στη ζωή, ελευθερία και περιουσία, που είναι τα τρία πρωταρχικά αγαθά. Τα τρία αυτά άλλωστε τα αναφέρει απλώς ως ατομική ιδιοκτησία. Η περιουσία, υποστηρίζει, αποκτάται μέσω της ιδιοποίησης (της γης πρωτίστως), που προέρχεται μέσα από την εργασία. Δηλαδή, η εργασία του ατόμου πάνω στη γη που επιλέγει να καλλιεργήσει του δίνει το δικαίωμα ιδιοποίησής της ως δικής του. Αυτή η ιδιοποίηση δεν στερεί από άλλους ανθρώπους πρόσβαση σε δική τους περιουσία για δύο λόγους. Πρώτον, όπως λέει ο Λοκ, η εργασία αυξάνει τους κοινούς πόρους. Δεύτερον, οι άνθρωποι ως έλλογα όντα θα επιλέξουν να ιδιοποιηθούν τόση περιουσία ώστε να αφήσουν εξίσου αρκετή και καλή για τους υπόλοιπους. Καθοριστικής σημασίας είναι, φυσικά, η φύση του ανθρώπου ως έλλογου όντος: η λογική, που είναι έμφυτο χαρακτηριστικό του ανθρώπου, τον κάνει να περιορίζει μόνος του την ελευθερία του.

Αν είναι έτσι, γιατί προκύπτει το Κοινωνικό Συμβόλαιο; Προκύπτει, σύμφωνα με τον Λοκ, επειδή ενδέχεται να δημιουργηθούν προβλήματα από ανθρώπους που δεν θα σεβαστούν τα αγαθά των άλλων, δηλαδή από ανθρώπους που δεν θα λειτουργήσουν έλλογα. Απέναντι σε αυτούς που θα αυθαιρετήσουν διαταράσσοντας αυτή την έλλογη ισορροπία, ο καθένας φυσικά έχει το δικαίωμα να αμυνθεί και να αποδώσει δικαιοσύνη. Όμως, η απονομή δικαιοσύνης από τον ίδιο τον θιγόμενο ενέχει δύο βασικά προβλήματα. Πρώτον, αυτός να είναι πιο αδύναμος και να μην μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Δεύτερον, να υπερβάλλει στην τιμωρία από εκδίκηση, εγωισμό ή και συμφέρον. Συνεπώς, μας λέει ο Λοκ, χρειάζεται μια ανεξάρτητη αρχή που αμερόληπτα θα εφαρμόζει τους κοινούς κανόνες που ισχύουν για όλους. Άρα, απαιτείται η ύπαρξη νόμων, αλλά και μια εξουσία που θα υποχρεώνει στην τήρησή τους. Άρα, καθίσταται αναγκαία η πολιτική κοινωνία.

Με βάση αυτά προκύπτει ότι η πολιτική εξουσία δεσμεύεται σε έναν και μόνο σκοπό: στην προάσπιση της ζωής, της ελευθερίας και της περιουσίας.

Συνεπώς, η πολιτική εξουσία δεν είναι κυρίαρχη παρά μόνο με τη συναίνεση της πλειοψηφίας, και μόνο για τον σκοπό που αναφέραμε. Τα άτομα δεν μεταβιβάζουν στην εξουσία κανένα άλλο δικαίωμά τους, και δεν οφείλουν υπακοή αν η εξουσία δεν προστατεύει τα τρία αυτά πρωταρχικά αγαθά. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Λοκ έχει διττή διάσταση: είναι μια σύμβαση ανάμεσα στους πολίτες, για τη σύσταση της πολιτικής κοινωνίας, και, εν συνεχεία, είναι συμβόλαιο με την πολιτική εξουσία (νομοθετικό σώμα), για την προάσπιση των αγαθών των ατόμων που συναποτελούν την πολιτική κοινωνία. Συνεπώς, το Κοινωνικό Συμβόλαιο δεν είναι συμβόλαιο υποταγής σε έναν απόλυτο κυρίαρχο – αν και πρέπει να πούμε ότι το δικαίωμα εξέγερσης του λαού υφίσταται για την προάσπιση της υπάρχουσας τάξης (ζωή, ελευθερία, περιουσία) και όχι για την ανατροπή της σύμφωνα με τον Λοκ. Σε τελική ανάλυση, όμως, αυτό εναπόκειται στην πλειοψηφία του λαού, αφού αυτός συνάπτει την πρώτη πράξη του Κοινωνικού Συμβολαίου.

Ο Ρουσσώ κινείται σε μια πιο ριζοσπαστική κατεύθυνση. Στην ουσία, απορρίπτει το υπάρχον κοινωνικό συμβόλαιο, όπως το είδαμε ως τώρα, και διατυπώνει μια αντίληψη της σύστασης πολιτικής κοινωνίας στη βάση της συμφωνίας των πολιτών μεταξύ τους. Κατά πρώτον, ο Ρουσσώ θεωρεί ότι οι άνθρωποι είναι στη φυσική τους κατάσταση ελεύθεροι και ίσοι. Μάλιστα, η ελευθερία είναι εγγενές τους χαρακτηριστικό. Σε αυτή την κατάσταση είναι καλοί και συνεργατικοί μεταξύ τους. Τότε, πώς προκύπτει η μετάβαση στην πολιτική κοινωνία; Αυτή η μετάβαση γίνεται μέσα από την ιδιοκτησία, την οποία θεωρεί ως τη βασική αιτία εκμετάλλευσης και υποδούλωσης των ανθρώπων. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι: «Όποιος έφραξε πρώτος ένα κομμάτι γης και σκέφτηκε να φωνάξει “αυτό είναι δικό μου” και βρήκε ανθρώπους τόσο απλοϊκούς που να πιστέψουν τα λόγια του, αυτός είναι ο πραγματικός ιδρυτής της πολιτικής κοινωνίας»¹⁶. Η ίδρυση της πολιτικής κοινωνίας συνδέεται με τη γέννηση της ανισότητας και της εξάρτησης. Η φύση της ιδιοκτησίας, όπως και ο ίδιος ο πολιτισμός κατά τον Ρουσσώ, ενέχει τον εκφυλισμό της φύσης του ανθρώπου, την αποκοπή από την ελευθερία και την ισότητα. Το κοινωνικό συμβόλαιο που έχει συναφθεί συντελείται στη βάση της ιδιοκτησίας, και γι’ αυτό εξυπηρετεί τους ιδιοκτήτες και τους πλούσιους.

Αυτό το κοινωνικό συμβόλαιο απορρίπτεται από τον Ρουσσώ επειδή απομακρύνει τον άνθρωπο από την καλή του φύση. Επίσης απορρίπτεται επειδή θεσπίζει την κυβέρνηση στην πολιτική εξουσία με τρόπο που την ξεχωρίζει από τους πολίτες και της δίνει προνόμια έναντι αυτών. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο, που οραματίζεται ο Ρουσσώ στο ομώνυμο έργο του, είναι ένα

16. Από το *Κοινωνική Ανισότητα*, του Ρουσσώ, όπως παρατίθεται στο Ρούσσης, ό.π., σελ. 117.

συμβόλαιο του κάθε ατόμου με τους συνανθρώπους του, μια αυτοδέσμευση του καθενός με το σύνολο. Στη βάση της πολιτικής κοινωνίας βρίσκονται ελεύθεροι και ίσοι άνθρωποι. Η εξουσία εκπορεύεται από αυτούς και ασκείται από τη λαϊκή ετυμγορία. Η κυβέρνηση δεν είναι εξουσία αλλά αποτελείται από υπαλλήλους του λαού, διαχειριστές των κοινών ζητημάτων σύμφωνα με τη λαϊκή βούληση. Η έννοια της «γενικής βούλησης», όπως την ονομάζει, δεν είναι η γνώμη της πλειοψηφίας, αφού αυτή θα μπορούσε δυνητικά να καταπιέσει τη μειοψηφία. Είναι η γνώμη που θα σχηματίσουν οι πολίτες αν σκεφτούν τα πράγματα όπως θα έπρεπε να είναι. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ απαιτεί πολίτες με συνείδηση και ελευθερία. Ο τρόπος για να γίνει αυτό είναι η παιδεία!

Συνεπώς, το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ είναι μια αυτόβουλη δέσμευση ενός συνεταιριζόμενου λαού στη βάση της άμεσης συμμετοχής του στα κοινά, του λαϊκού ελέγχου της κυβέρνησης και της (βραχυχρόνιας) εναλλαγής όλων στις δημόσιες θέσεις – θέσεις που δεν πρέπει να περιλαμβάνουν προνόμια. Πρόκειται δηλαδή για ένα πρόταγμα δημοκρατίας. Καθώς η εκάστοτε κυβέρνηση θα επιδιώξει να σφετεριστεί την εξουσία της, εναπόκειται στον διαρκή έλεγχο δρώντων υποκειμένων η συμμόρφωσή της προς τη «γενική βούληση». Είναι προφανές ότι η κυβέρνηση που παραβιάζει τη γενική βούληση δικαιωματικά καταργείται από τους πολίτες. Με αυτή την έννοια, το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ διαφοροποιείται σημαντικά από των προηγούμενων διανοητών κατά το ότι δεν προσπαθεί να νομιμοποιήσει την εξουσία αλλά βάλλει κατά της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων. Είναι ένα πραγματικά κοινωνικό *συμβόλαιο* με σκοπό την ανατροπή της υφιστάμενης κατάστασης, ακόμα και αυτής που περιγράφεται από τους Χομπς και Λοκ. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσσώ προτάσσει αυτό που ήταν και παραμένει το ζητούμενο στις σύγχρονες του και σύγχρονες μας κοινωνίες: την Ελευθερία.

[Μια Μικρή Παρένθεση: Εδώ να πω, παρενθετικά, πως η έννοια της γενικής βούλησης είναι μια από τις πιο δύσκολες στην πολιτική φιλοσοφία, στο βαθμό που συνδέεται με το *δέον* και δεν ταυτίζεται με την αρχή της πλειοψηφίας. Η πιο κοντινή έννοια που έχει αναφερθεί στις πολιτικές επιστήμες από τότε μέχρι σήμερα και, ουσιαστικά, επεξηγεί την γενική βούληση είναι η έννοια του «πέπλου της άγνοιας», του σύγχρονου μας πολιτικού φιλόσοφου Ρώουλς (John Rawls), όπως τη διατύπωσε στο βιβλίο του *A Theory of Justice* (*Θεωρία Δικαιοσύνης*) το 1972¹⁷. Το «πέπλο της άγνοιας» είναι μια θεωρητική κατα-

17. Ο ίδιος ο Ρώουλς βέβαια δεν την ανέφερε ως επεξηγηματική της «γενικής βούλησης» του Ρουσσώ, αλλά θεωρώ πως είναι έννοιες παραπλήσιες.

σκευή που θέτει τις προϋποθέσεις ισότητας και δικαιοσύνης στην έννοια του Κοινωνικού Συμβολαίου. Υποστηρίζει ο Ρώσους ότι, αν οι άνθρωποι έμπαιναν πίσω από ένα πέπλο άγνοιας, δηλαδή σε μια υποθετική κατάσταση όπου κανείς δεν θα ήξερε τίποτα για τον εαυτό του (τη θέση του στην κοινωνία, την οικονομική του κατάσταση, τις φυσικές και βιολογικές του ικανότητες, κ.ο.κ.), τότε οι αρχές και οι κανόνες που θα ενέκριναν για την κοινωνία τους θα ήταν οι δικαιότεροι δυνατοί. Αυτό επειδή, αφενός θα αποφάσιζαν αντικειμενικά και χωρίς μεροληψία, αφετέρου θα λάμβαναν υπ' όψιν τις αδυναμίες και κακοτυχίες που είναι δυνατόν να συμβούν σε κάποιον και θα μεριμνούσαν γι' αυτές ώστε να αποκαθίστανται οι κατ' αρχάς ανισότητες που μπορεί να αντιμετωπίσει κάποιος στη ζωή του *χωρίς να φταίει*. Συνεπώς, το «πέπλο της άγνοιας» εξασφαλίζει μια αντικειμενικότητα στην κρίση των πολιτών κατά τη σύναψη του Κοινωνικού Συμβολαίου και τη δέσμευσή τους σε αξίες και προτάσεις για το σύνολο της κοινωνίας που προέρχονται από την ανεξάρτητη κρίση τους και όχι από την προκατειλημμένη έγνοια για τη θέση τους. Αυτή είναι και η έννοια της «γενικής βούλησης» ως έκφραση της γνώμης των πολιτών γι' αυτό που *θα 'πρεπε να είναι*. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Όπως γίνεται κατανοητό, το Κοινωνικό Συμβόλαιο δεν είναι ένα πραγματικό γεγονός αλλά μια συμβολική συνθήκη που υπάρχει στο μυαλό όσων αποτελούν την πολιτική κοινωνία και αφορά την εύρυθμη λειτουργία της. Εκφράζει, δηλαδή κάποιες βασικές αρχές κοινωνικής συνύπαρξης και τάξης. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι, με την έννοια που το περιγράφουν οι Χομπς και Λοκ, αποτελεί και εμπειρικά κομμάτι πραγματικής συμφωνίας με τον λαό, όπως αποτυπώνεται στο Σύνταγμα και άρα έχει και μια τυπική ισχύ. Με βάση αυτό μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι για τον ίδιο λόγο υπάρχουν τα Συντάγματα: ως θεμελιακές και ρητώς διατυπωμένες αρχές πολιτικής διακυβέρνησης και περιορισμού της αυθαιρεσίας. Όμως, χωρίς αυτό να είναι λάθος, θα ήταν περιοριστικό γι' αυτές τις θεωρίες να οριοθετήσουμε το νόημά τους στα στενά πλαίσια μιας τυπικής διατύπωσης, όπως αυτή του Συντάγματος. Στην πραγματικότητα, θα ήταν πιο ακριβές να πούμε ότι, ενώ τα Συντάγματα εγγράφονται στη λογική του Κοινωνικού Συμβολαίου, το τελευταίο είναι σαφώς κάτι περισσότερο από αυτά.

Γενικώς, η έννοια του κράτους συνδέθηκε στην πράξη με την έννοια της κυριαρχίας – όχι της λαϊκής αλλά της κυριαρχίας εν γένει. Επίσης, συνδέθηκε με την έννοια της διαφύλαξης του δημόσιου αγαθού, γεγονός που έδωσε προτεραιότητα σ' αυτό το δημόσιο αγαθό ως οντότητα έναντι του κάθε μεμονωμένου πολίτη. Έτσι, ενώ η έννοια του Κοινωνικού Συμβολαίου ξεκίνησε από τη διαφύλαξη των ατομικών αγαθών, πέρασε σταδιακά στην υπεράσπιση ενός συλλογικού όντος που, ως τέτοιο, θεωρήθηκε πως έχει υπέρτατη

αξία. Μάλιστα, με τη συμβολή και της εθνικιστικής ιδεολογίας κατά την ίδια αυτή περίοδο, το συλλογικό αυτό όν συγκεκριμενοποιήθηκε στην έννοια του έθνους, η οποία αποκτά με αυτόν τον τρόπο διάσταση αυτόνομου όντος¹⁸. Έτσι το κράτος, που ταυτίζεται με το έθνος και ονοματίζεται μέσα απ' αυτό (ως έθνος-κράτος), μετατρέπεται σε μια οντότητα που έχει αυθύπαρκτη αξία και προτεραιότητα. Αυτή την αποκτά μέσα από το έθνος, θεωρούμενου όχι απλώς ως η συνένωση των ατόμων που το αποτελούν αλλά και ως κάτι παραπάνω από το άθροισμα των μερών του.

[Παρόλο που και στην περίπτωση αυτή, του έθνους-κράτους δηλαδή, δεν θα δεχόμουν ότι μπορεί αυτό να υπερτερεί έναντι του ατόμου (με την έννοια της καταπίεσης των ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων για χάρη του συνόλου), εντούτοις θα θεωρούσα ότι και η αντίθετη άποψη έχει μια ισχυρή συλλογιστική που θα μπορούσε να γίνει αντικείμενο συζήτησης. Μόνο όμως υπό την προϋπόθεση πως το κράτος πράγματι θα μεριμνούσε για τα συμφέροντα της συλλογικότητας – του έθνους εν προκειμένω. Η προϋπόθεση αυτή, όμως, δεν έχει καμία ρεαλιστική βάση. Όπως προσπάθησα να δείξω νωρίτερα, ενώ η κρατική εξουσία επικαλείται το κοινό καλό και το εθνικό συμφέρον για να θεμελιώσει την κυριαρχία και τον ρόλο της, στην πράξη ούτε ενδιαφέρεται ούτε μεριμνά για το κοινό καλό. Η εξουσία αυτονομείται και προστρέχει για το καλό της, όπως αυτό προσδιορίζεται από τα ατομικά συμφέροντα των κρατικών αξιωματούχων, και τη διαιώνιση της εξουσίας καθαυτής. Οπότε η συζήτηση περιττεύει.]

Αυτός είναι και ο λόγος που ο Ρουσσώ θεωρούσε πως το Κοινωνικό Συμβόλαιο πρέπει να συναφθεί ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας, σε μια αυτοδέσμευση συνεχούς ελέγχου των διαχειριστών, και στη βάση φυσικά του χρονικού περιορισμού στο «αξίωμα», την ανακλητότητα από αυτό, κ.τ.λ. Αυτό που ο Ρουσσώ ενδεχομένως κατάλαβε, και σίγουρα πάντως είναι ώρα να το παραδεχτούμε κι εμείς, είναι πως *ουδέποτε υπήρξε Κοινωνικό Συμβό-*

18. Αυτό γιατί το έθνος «ιεροποιείται» κατά κάποιον τρόπο και αποκτά μια διάσταση «υπερβατικού επέκεινα», όπως αναφέρει ο Ν. Δεμερτζής στο βιβλίο του *Ο Εθνικιστικός Λόγος* (Αθήνα: Σάκκουλας 1996). Το έθνος, επειδή θεωρείται ότι «ήταν εκεί και θα είναι για πάντα», αποκτά μια εξέχουσα σημασία που ξεπερνά τα μεμονωμένα άτομα. Μάλιστα, τα άτομα θεωρείται ότι προσδιορίζονται μέσα από το έθνος. Εννοείται πως το έθνος προηγείται, ηθικά και πραγματιστικά, έναντι του ατόμου, σύμφωνα με την εθνικιστική παράδοση, που όμως έχει εμποτίσει την έννοια του κράτους (έθνος-κράτος) στη σύγχρονη εποχή.

λαιο. Πρόκειται για μια νομιμοποιητική της εξουσίας λογική που, φυσικά, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσώ, από την άλλη, είναι ένα συμβόλαιο ανατροπής και ρήξης προς την έννοια του Κοινωνικού Συμβολαίου των Χομπς και Λοκ καθώς εναντιώνεται σε κάθε νομιμοποιητική της εξουσίας λογική. Εναντιώνεται, κυρίως, στη λογική διαχωρισμού της εξουσίας από τους πολίτες. Εναντιώνεται στη λογική του κυρίαρχου κράτους. Και, αν θεωρήσουμε πως σε ορισμένες περιόδους της ιστορίας έγινε πρόοδος προς την κατεύθυνση του ελέγχου της απόλυτης εξουσίας και της δημοκρατικότερης διαχείρισης (η πιο πρόσφατη στη Δύση από το 1960 ως το 1980 περίπου), αυτή η διαδικασία έχει υποστεί οριστική ρήξη από το 1990 μέχρι και σήμερα. Κάθε προσπάθεια επαναδιαπραγμάτευσής του έχει ακυρωθεί από την ίδια την εξουσιαστική λογική – εξουσιαστών και εξουσιαζομένων! Ούτε το Κοινωνικό Συμβόλαιο του Ρουσώ έχει υλοποιηθεί, λοιπόν· παραμένει όμως ως αίτημα.

* * *

Πώς καταλήξαμε όμως σ' αυτή την κουβέντα; Γιατί αναφερθήκαμε στο Κοινωνικό Συμβόλαιο; Οδηγηθήκαμε σε αυτό αναζητώντας απάντηση στα εξής ερωτήματα: «το κράτος δεν είμαστε εμείς, όλοι μας; Το κράτος δεν είναι επιφορτισμένο με την ασφάλειά και την προστασία μας; Τι είναι το κράτος ώστε η υπεράσπισή του να οδηγεί στην παραβίαση των δικαιωμάτων των πολιτών του;» Και να προσθέσω: γιατί ο νόμος και οι δυνάμεις ασφαλείας προστατεύουν το κράτος πιο πολύ από τους πολίτες; Ή, μάλλον, γιατί ο νόμος και οι δυνάμεις ασφαλείας προστατεύουν το κράτος *ενάντια στους πολίτες*;

Κατ' αρχήν, «το Κράτος που είμαστε εμείς, όλοι μας» είναι το Κράτος που περιγράφει ο Ρουσώ και στηρίζεται στον μη διαχωρισμό της εξουσίας από τους πολίτες καθώς και στη γενική βούληση. Είναι το Κράτος-ως-Πολιτεία! Και περιλαμβάνει και τους πολίτες του. Οι πράξεις ή μη πράξεις τους το καθορίζουν. Είναι το Κράτος όπου όλοι φέρουν την ευθύνη. Και την αναλαμβάνουν κιόλας. Είναι το Κράτος ζητούμενο.

Από την άλλη, το κράτος το οποίο υφίσταται, και προς το οποίο εκφράζει την αντίθεσή του ο Ρουσώ, είναι το κράτος που κυριαρχεί και αυτονομείται από την κοινωνία που το παράγει. Είναι το κράτος που έχω περιγράψει ως τώρα. Είναι αυτό που έχει οδηγήσει τους πολίτες στην απαξίωση του Κράτους, της Πολιτείας. Για δικό του όφελος – προς όφελος των *ορισμένων* δηλαδή. Είναι το κράτος-ως-εξουσία.

Ας δούμε μια εκδοχή αυτού του κράτους για να καταλάβουμε ακριβώς την απάντηση στα παραπάνω ερωτηματικά.

Το κράτος-ως-εξουσία

Ας ξεκινήσουμε κι εμείς, όπως οι θεωρητικοί του Κοινωνικού Συμβολαίου, προσπαθώντας να αποτυπώσουμε όχι το *δέον* γι' αυτό αλλά το *είναι* του, την πραγματικότητα. Αυτό θα το κάνουμε ξεκινώντας απ' τη φυσική κατάσταση. Στο ζήτημα της φυσικής κατάστασης δεν θα διαφοροποιηθώ. Σίγουρα οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι. Σίγουρα επίσης γεννιούνται *ισότιμοι*. [Για το κατά πόσον γεννιούνται ίσοι διατηρώ κάποιες επιφυλάξεις παρόμοιες με τον προβληματισμό του Ρώουλς: το πόσο ίσος είναι στην πραγματικότητα αυτός που γεννιέται αρτιμελής με αυτόν που πάσχει από κάποιο σοβαρό βιολογικό ελάττωμα είναι ένα θέμα προς συζήτηση, που την έχει κάνει ήδη όμως ο Ρώουλς και δεν χρειάζεται να επανέλθουμε. Προς το παρόν, το ισάξιοι μας καλύπτει.] Επιπρόσθετα, γεννιούνται με τη δυνατότητα λογικής επεξεργασίας των δεδομένων. Και σίγουρα γεννιούνται με ορμές τόσο κοινωνικές όσο και αντικοινωνικές. Μάλιστα, τείνω να θεωρήσω πως οι κοινωνικές υπερτερούν γενικά: η λογική, μαζί με την ορμή της σεξουαλικότητας και της αυτοσυντήρησης φαίνεται να είναι ισχυρότερος συνδυασμός απ' οτιδήποτε άλλο. Όμως, επειδή οι αντικοινωνικές ορμές παραμένουν σε λανθάνουσα κατάσταση, έτοιμες να εκδηλωθούν με την κατάλληλη ευκαιρία, η παραβίαση των κανόνων της κοινωνικής συνύπαρξης είναι επίσης μια πραγματικότητα.

Όπως προκύπτει από τη φυσική κατάσταση, οι κανόνες θέτονται σε μια κοινωνία για τον έλεγχο και (αυτο)περιορισμό των αντικοινωνικών τάσεων του ανθρώπου. Κάποιοι, λοιπόν, τοποθετούνται διαμορφωτές(!) και τοποτηρητές αυτών των κανόνων ώστε να μην μπορεί κανείς να απειλήσει τη ζωή μας, κυρίως, καθώς και την ιδιοκτησία μας. Επίσης, ώστε να μην απονείμει κανείς δικαιοσύνη για τον εαυτό του και αδικήσει τον αδικούντα χάνοντας το μέτρο (την αναλογικότητα της ποινής, όπως λέγεται). Δηλαδή, ώστε να μην υπάρχει αυθαιρεσία, αδικία, ανισότητα και ανελευθερία. Με λίγα λόγια, το Κοινωνικό Συμβόλαιο προέρχεται από την ανάγκη διαφύλαξης των κοινωνιών από τις διαμάχες, τον πόλεμο ανάμεσα σε ανθρώπους και ομάδες, τον σφετερισμό της ιδιοκτησίας, την καταπίεση της ελευθερίας και την προσβολή της αξιοπρέπειας του ατόμου.

Φαίνεται, όμως, πως κακώς θεωρούμε ότι πρέπει να παραχωρήσουμε τα δικαιώματά μας σε ένα κράτος για να τα προστατεύσει. Κακώς δεχτήκαμε, απ' όλα τα προτάγματα του Διαφωτισμού, το Κοινωνικό Συμβόλαιο των Χομπς και Λοκ. Κι αυτό φαίνεται απ' όποια μεριά κι αν εξετάσουμε το ζήτημα. Όπως έχω προσπαθήσει να δείξω μέχρι τώρα, η εξουσία αυτονομείται και μεριμνά για την προάσπιση των συμφερόντων της ενάντια σε αυτά των πολιτών. Καταπιέζει τις ελευθερίες. Δεν λειτουργεί ισότιμα ως προς τους πολίτες αλλά τους αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τη θέση τους.

Δίνει αξιώματα. Μεριμνά ώστε να υπάρχει υπέρμετρη ιδιοποίηση ιδιοκτησίας και πλούτου από τη μεριά λίγων, ενώ οι υπόλοιποι αδυνατούν μέσω της εργασίας τους να αποκτήσουν ιδιοκτησία (όπως οραματιζόταν ο Λοκ). Αλλά, το κυριότερο είναι πως δεν προστατεύει ούτε την ίδια τους τη ζωή. Ακόμη και αν θεωρούσαμε πως το κράτος είναι κυρίαρχο με μόνη ρητή υποχρέωση έναντι των πολιτών την προστασία της σωματικής τους ακεραιότητας (αν δηλαδή πάρουμε την ελάχιστη αυτή δέσμευση ως κριτήριο), ούτε έτσι φαίνεται πως το κράτος εκπληρεί τις υποχρεώσεις του έναντι των πολιτών. Και μάλιστα κατ' επιλογήν, και όχι επειδή δεν μπορεί να κάνει αλλιώς.

Ας εξετάσουμε το θέμα του πολέμου και της βιαιοπραγίας, δεδομένου ότι και για την πιο συντηρητική ή και αντιδραστική θεώρηση, η προστασία της ζωής είναι η πρωταρχική υποχρέωση του κράτους. Το κράτος υπάρχει για να προστατεύει τους ανθρώπους από την επιθετικότητα των άλλων προς αυτούς – συμπεριλαμβανομένης της μη επέμβασης άλλου κράτους στην επικράτειά του. Όμως, βλέπουμε ότι πόλεμοι και βία εξακολουθούν να υφίστανται παρά την... εγγυητική παρουσία των κρατών. Υφίστανται κιόλας και ανάμεσα στα κράτη. Επειδή κάποιο ισχυρό κράτος επιθυμεί να σφετεριστεί την ελευθερία ή την περιουσία του άλλου κράτους. Ή απλώς επειδή θέλει να κυριαρχήσει έναντι των άλλων (εκμεταλλευόμενο συλλογικά κόμπλεξ κατωτερότητας, την αλαζονεία, κ.λπ.). Δηλαδή, το ίδιο το κράτος που ορίζεται ως θεματοφύλακας της ζωής κ.λπ. των πολιτών του, ενίοτε ενεργεί με τον τρόπο που τάχθηκε να απαγορεύσει στους άλλους να ενεργούν! Και όταν λέμε ενίοτε εννοούμε σχεδόν οποτεδήποτε βρεθεί σε σχέση ισχύος έναντι άλλου κράτους ή ομάδας. Το δίκαιο του ισχυροτέρου, το οποίο θέλησε η κοινωνία να αποφύγει συστήνοντας το κράτος, ισχύει ίδιο και απaráλλακτο ανάμεσα στα κράτη. Στην πραγματικότητα, τα ίδια τα κράτη ενεργούν όπως οι μεμονωμένοι άνθρωποι στη φυσική τους κατάσταση.

Το ζήτημα έχει ως εξής: το κράτος καταπιέζει τους πολίτες του ασκώντας καταχρηστική εξουσία στα δικαιώματα και τις ελευθερίες τους, παραβιάζοντας το αίτημα της ισότητας αλλά και ασκώντας φυσική βία στους πολίτες όταν χρειαστεί. Τα όργανα αστυνόμευσης ενεργούν πάντα προς το συμφέρον του, υπό τις εντολές του φυσικά. Η τάξη και η ασφάλεια δεν είναι τυχαίως η κεντρική μέριμνα των σωμάτων ασφαλείας. Η ασφάλεια τίνας; Του κράτους εννοείται (όχι του Κράτους). Της πολιτικής εξουσίας δηλαδή. Εν μέσω της εσωτερικής τάξης.

Στη συνέχεια, ως προς τα άλλα κράτη, ενεργεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο: σκοτώνοντας πολίτες και καταστρέφοντάς τα όταν και όπως μπορεί να το πράξει. Σε αυτή τη διαδικασία γίνεται επίκληση πάντα του συμφέροντος των πολιτών, τους οποίους βάζει μάλιστα στην πρώτη γραμμή αφού... αυτό είναι

το χρέος τους απέναντι στην πατρίδα! Και οι λαοί σκοτώνονται μεταξύ τους «για τ' αφέντη το φαί», όπως λέει και το τραγούδι¹⁹ [μόνο που το «φαί» εδώ είναι προ πολλού εξασφαλισμένο· το διακύβευμα είναι η πολιτική και οικονομική ισχύς]. Η κοινή βούληση χειραγωγείται με τέτοιο τρόπο που ο κάθε λαός, λιγότερο ή περισσότερο καταπιεσμένος στο δικό του κράτος, κινείται εναντίον άλλων λαών, στο όνομα της προστασίας και ασφάλειας της... πατρίδας. Που καταλήγει πάντα προς όφελος συγκεκριμένων ατόμων. Και το πιο ισχυρό κράτος θα επιβάλλει τους όρους του μετά τη λήξη του πολέμου, κατά παράβαση κάθε έννοιας αναλογικότητας και διεθνούς δικαίου. Ακριβώς όπως παραβιάζεται το εσωτερικό δίκαιο εντός των κρατών.

Αναρωτιέμαι λοιπόν: αν είναι οι άνθρωποι να σκοτώνονται μεταξύ τους ούτως ή άλλως, γιατί να σκοτώνονται μέσω του κράτους; Γιατί να σκοτώνονται προς όφελος ορισμένων ατόμων; Ας το κάνουν μόνοι τους! Γιατί πρέπει ο τρόπος και ο λόγος του πολέμου τους να προσδιοριστεί-νομιμοποιηθεί από κάποιον άλλον, σε τελευταία ανάλυση; Γιατί να προσδιοριστεί απ' το κράτος και όχι από τους ίδιους; Αν το Κοινωνικό Συμβόλαιο μεταβιβάζει τόση δύναμη στο κράτος για να προστατεύσει τους πολίτες και τελικά δεν το πράττει –είτε από αδυναμία (να αμυνθεί) είτε από... δύναμη (οπότε και επιτίθεται)–, τότε ποιος ο λόγος ύπαρξής του; Και απαντώ: κανέναν. Με βάση αυτή τη λογική, είναι προτιμότερο να κανονίσουν οι άνθρωποι την κοινή τους ζωή μόνοι τους. Άλλωστε, ενδέχεται ο κοινωνικός καταναγκασμός της κοινότητας να είναι αποτελεσματικότερο μέσο ελέγχου απ' ότι η καταστολή: έχουμε δει πόσο αποτελεσματικά, αλλά και καταναγκαστικά, λειτουργεί η εντοπιότητα και η έλλειψη ανωνυμίας στα χωριά!

Ας πολεμάνε τα χωριά μεταξύ τους αν η μοίρα του ανθρώπου είναι να πολεμάει – με βάση αυτή τη λογική, πάντα. Δεν είναι ανάγκη να οργανωθεί από το κράτος σε μεγάλη κλίμακα κάτι τέτοιο. Άλλωστε, είναι σαφώς προτιμότερο να σκοτώνονται δυο άνθρωποι μεταξύ τους, ή και μια ομάδα ανθρώπων με μια άλλη, παρά να πράττουν το ίδιο οργανωμένα σε επίπεδο κρατους. Γιατί αυτό; Επειδή, αν και η πράξη παραμένει η ίδια, η διαφορά κλίμακας αλλάζει κατά πολύ τα δεδομένα. Δηλαδή, αν οι άνθρωποι διαπληκτιστούν μεταξύ τους, θα χειροδικήσουν, ίσως και να σκοτωθούν με κανένα πιστόλι

19. Από το μελοποιημένο ποίημα «Η Μπαλάντα του κυρ Μέντιου» του Κώστα Βάρναλη, ερμηνευμένο από τον Νίκο Ξυλούρη. Η επίκληση στίχων από τραγούδια που έχουν κάνει στο χώρο τους σχετική επιτυχία είναι σημαντική καθώς προσθέτει στην πολιτική ανάλυση την οπτική της συνειδητοποίησης στον χώρο της τέχνης. Η τέχνη έχει συχνά προτείνει αυτά που η επιστήμη αναλύει διεξοδικά, ως απαύγασμα, συνειδητοποίηση ή απλώς διαισθητική προσέγγιση μιας πολιτικής ή άλλης πραγματικότητας, με ποικίλους τρόπους: ποίηση, λογοτεχνία, μουσική.

ή μαχαίρι. Οι υπόλοιποι δεν επηρεάζονται και πολύ. Αν ο... τσακωμός γίνει μεταξύ δύο κρατών, τότε τα πράγματα είναι διαφορετικά. Οι άνθρωποι που θα χτυπήσουν και θα σκοτωθούν είναι πολύ περισσότεροι, καθώς ανάμεσά τους θα βρίσκονται και κάποιοι που δεν θα βάλλονταν σε άλλη περίπτωση (παιδιά, ηλικιωμένοι, διάφοροι αθώοι). Αλλά, και οι εμπλεκόμενοι θα είναι περισσότεροι ούτως ή άλλως, αφού πολλοί θα πολεμήσουν επειδή «πρέπει». Κι ας μην ξέρουν τον λόγο. Οι σκοτωμοί και οι καταστροφές θα είναι ασαφείς και αχανείς αφού τα όπλα που χρησιμοποιούν οι στρατοί (οι σύγχρονοι τουλάχιστον) έχουν μεγάλη εμβέλεια. Μάλιστα, κάποια όπλα παραμένουν επικίνδυνα και μετά τη λήξη του πολέμου (π.χ. νάρκες). Και, κυρίως, αν οι άνθρωποι απλώς σκοτώνονταν μεταξύ τους δεν θα έβλαπταν το περιβάλλον. Κανείς δεν θα είχε φτιάξει πυρηνική βόμβα, για παράδειγμα, αφού αυτό το σχέδιο απαιτεί συγκέντρωση επιθυμίας, κεφαλαίου και τεχνογνωσίας σε μεγάλη κλίμακα. Έχει σκεφθεί κανείς πόσο επιζήμιοι περιβαλλοντικά είναι οι σύγχρονοι πόλεμοι με τα μέσα που γίνονται;

Συνεπώς, οι κρατικοί πόλεμοι πλήττουν όχι μόνο τους άμεσα εμπλεκόμενους, αλλά και όλους όσους ζουν στον πλανήτη. Και τους πιγκουίνους! Κι εδώ μπαίνει ένα ηθικό ζήτημα. Αν εσύ θες να σκοτωθείς, κάν' το ευχαρίστως. Κανένα πρόβλημα. Οι άλλοι, οι υπόλοιποι, τι σου φταίνει; Με ποιο δικαίωμα μπορεί να αποφασίσει κάποιος ότι θα σκοτωθεί και ο τάδε ή ο δείνα που δεν το επιθυμεί; Κι αυτό το πρόβλημα υπάρχει πολύ περισσότερο στους μαζικούς πολέμους (κυρίως λόγω κλίμακας αλλά και διαφορετικών όπλων που χρησιμοποιούνται): άλλο το σπαθί και άλλο η βόμβα. Πρόκειται για παραβίαση της ατομικής ελευθερίας και του αυτοπροσδιορισμού του ατόμου.

Φυσικά, το πρόβλημα με τους πολέμους είναι πολύ μεγαλύτερο από τις «παράπλευρες απώλειες» που συζητάμε ως τώρα. Αυτοί που επιδιώκουν και προκαλούν τους πολέμους σπανίως πολεμούν. Διαμορφώνουν σε άλλους την επιθυμία του πολέμου και τους αφήνουν να μάχονται προς το δικό τους όφελος. Δεν τους διαμορφώνουν, βέβαια, μια άμεση επιθυμία πολέμου, αλλά την επιθυμία άμυνας και υπεράσπισης «των αξιών», «του πολιτισμού» τους, «της ελευθερίας» τους! Ά, και της Μητέρας Πατρίδας. Λες και η πατρίδα είναι πιο σημαντική από τον συνάνθρωπο. Λες και η πατρίδα έχει καμιά αξία χωρίς τον συνάνθρωπο.

[Διαβάζοντας μια μέρα τα παραπάνω, η Δήμητρα, σχολίασε:

– Αυτή είναι μεγάλη διαφορά που περιγράφεις. Διότι τα άτομα δεν μπορούν να νομιμοποιήσουν τον πόλεμο και τη βία με τίποτα, κι ας πολεμούν. Και γι' αυτό, όπως λες, έφτιαξαν πολιτικές κοινωνίες. Μα, αν τα άτομα ήθελαν να νομιμοποιήσουν τη βία, δεν χρειαζόταν κρατική παρέμβαση για κάτι τέτοιο. Όμως το κράτος μπορεί και νομιμοποιεί τη βία. Έτσι, δεν μεταβιβάζεται

σε αυτό μόνο η προστασία της ζωής, αλλά και η ίδια η διαμόρφωση των κριτηρίων για την αξία της ζωής!

...Ορίζει λοιπόν το κράτος ότι όσο πιο πολλούς σκοτώσεις όταν αυτό σε έχει προστάξει είσαι ήρωας. Παίρνεις και παράσημο! Το περηφανεύεται κιόλας. Υπάρχει οδός Βουλγαροκτόνου στο κέντρο της Αθήνας! προσθέτει καθώς ξεσπά σε γέλια.]

Άρα, το κράτος ενεργεί νομιμοποιώντας τη βία κατά περίπτωση. Υπάρχει κι ένας επιπρόσθετος λόγος που η διαχείριση της αυθαιρεσίας και της βιαιότητας είναι προτιμότερο να μην ανατίθεται στο κράτος. Ο λόγος αυτός σχετίζεται με την εξουσία. Ένα κράτος αποτελεί συγκέντρωση εξουσίας. Εξ ορισμού. Πρόκειται για κεντρική οργάνωση και οριοθέτηση όλων των αρμοδιοτήτων που σχετίζονται με τη συλλογική ζωή στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης αν και αρκετά διευρυμένης εδαφικότητας: παιδεία, ασφάλεια, νομοθεσία, οικονομία, υγεία. Πρόκειται, ουσιαστικά, για τη συγκέντρωση αρμοδιοτήτων που, διαφορετικά, θα ασκούσαν από τοπικά και πολιτικά (των πολιτών) κέντρα εξουσίας. Μάλιστα, ο λόγος για τον οποίο κρίθηκε αναγκαίο να αναφερθεί συστηματικώς το κράτος σε ένα έθνος και να διεκδικήσει νομιμότητα στο όνομά του είναι ακριβώς αυτός: προκειμένου να μπορέσει να πείσει τους πολίτες ότι η υπερσυγκέντρωση εξουσιών θα ενεργήσει προς το συμφέρον τους. Τους έπεισε δηλαδή ότι αυτοί αποτελούν ένα ενιαίο και αδιαφοροποίητο σώμα και ότι το κράτος που θα προέρχεται από τους ίδιους θα είναι το καλύτερο δυνατό.

Το κράτος είναι μια συγκέντρωση εξουσιών. Όσο πιο ισχυρό είναι το κράτος, τόσο πιο μεγάλη η δύναμή του. Όπως και στον άνθρωπο. Φανταστείτε κάποιον που καταφέρνει να συγκεντρώνει πάνω του τη δύναμη των άλλων. Σαν τον Highlander στην ομώνυμη ταινία με τον Κριστόφ Λαμπέρ: όποιον αποκεφάλιζε συσσωρεύει και τη δύναμή του! Όσο πιο δυνατός γίνεται αυτός ο κάποιος, τόσο πιο ανεξέλεγκτος είναι. Η ορθή χρήση της δύναμής του επαφίεται από ένα σημείο και μετά στη λογική του. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος ελέγχου της, εκτός και αν οι άλλοι, οι πιο αδύναμοι, συνασπιστούν και ενώσουν τις δυνάμεις τους. Στην εξουσία, το ζητούμενο είναι η συσσωρευση της δύναμης. Όχι βιολογικής ακριβώς, αλλά οικονομικής και, συνεπώς, στρατιωτικής. [Τα κράτη αγοράζουν «μυϊκή δύναμη» με τα χρήματα. Έτσι, η οικονομική άνθηση συνεπάγεται τη δυνατότητα επιβολής. Μια δυνατότητα που συνήθως αξιοποιείται...]

Αν η δύναμη κάποιου του δίνει τη δυνατότητα να αυθαιρετήσει, φανταστείτε τι μπορεί να κάνει υπερβολική δύναμη συγκεντρωμένη σε λίγα χέρια. Πάρτε για παράδειγμα τις Η.Π.Α. Πρόκειται όχι απλώς για ένα κράτος, αλλά για μια ομαδοποίηση επιμέρους κρατών σε μία και μόνη διαχειριστική

δύναμη, ένα υπέρ-κράτος. Μέσω της ιδέας του «ενός έθνους», η ομοσπονδιακή κυβέρνηση των Η.Π.Α. ομαδοποιεί τους πολίτες σε μια κοινή εθνική ταυτότητα, με αποτέλεσμα οι επιθετικές ορμές τους να μην διοχετεύονται στην ομάδα. Κάπου όμως πρέπει να διοχετευτούν. Στους Άλλους, όπως είναι επόμενο. Αφού το Εμείς είναι οι Η.Π.Α. Ασχέτως αν οι Η.Π.Α. θα μπορούσαν να είναι 50 (+1) διαφορετικά κράτη, 50 διαφορετικά *Εμείς*²⁰. Ασχέτως αν κάποια στιγμή στην ιστορία τους ορισμένα κράτη εμπόδισαν κάποια άλλα που το επιθυμούσαν να αποχωρήσουν από αυτή τη συνένωση κρατών. Διότι όλη αυτή η συνένωση δύναμης και εξουσίας είναι δεδομένο πως δεν θα γινόταν φυσικά: έχει υπάρξει βία και καταναγκασμός και στην ιστορία των ίδιων των κρατών των Η.Π.Α. Η υπερσυγκέντρωση δύναμης και εξουσίας σε μια μικρή ομάδα ανθρώπων, στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση μιας περιοχής τόσο μεγάλης όσο η Ε.Ε. και η ευρωπαϊκή Ρωσία μαζί, τους δίνει τεράστιο πλεονέκτημα ως προς την άσκηση κυριαρχίας και επιβολής. Αρχίζοντας φυσικά από τον ίδιο «τους» τον λαό.

[Παρένθεση: η γένεση των Η.Π.Α.]

Μια λεπτομερής ανάλυση της ιστορίας του αμερικανικού «εμφυλίου» θα ήταν εξόχως αποκαλυπτική για όποιον επιθυμεί να κατανοήσει τον ρόλο της κεντρικής κυβέρνησης των Η.Π.Α. σήμερα στον κόσμο, αλλά και στις ίδιες τις Η.Π.Α. Ενδεικτικά θα αναφέρω μόνο τα εξής. Οι Η.Π.Α. από την ίδρυσή τους (που γιορτάζεται στις 4 Ιουλίου 1776) ήταν μια συνένωση κρατών/πολιτειών με σκοπό την κοινή τους άμυνα σε περίπτωση που η Αγγλία αποφάσιζε να διεκδικήσει ξανά τις αποικίες της. Καμία άλλη συμφωνία περαιτέρω συνένωσης δεν υπήρχε, ούτε φυσικά οικονομική, και ήδη αρκετές πολιτείες είχαν οικονομική αυτονομία ή και δικό τους νόμισμα. Όμως, ο Βορράς και ο Νότος είχαν διαφορετική οικονομική ανάπτυξη, με τον Νότο να υπερτερεί σημαντικά. Το κλίμα του Νότου είχε ευνοήσει τις μεγάλες φυτείες, ειδικά του βαμβακιού που ήταν η πρώτη ύλη ένδυσης της εποχής. Έτσι, ο Νότος έγινε εφοδιαστής όλης της Βορείου Αμερικής αλλά και της Ευρώπης και οι μαζικές εξαγωγές προσέφεραν άφθονο πλούτο στους αποίκους. Η χειρωνακτική εργασία απαιτούσε δούλους, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν ήδη κατά την αγγλοκρατία και αυξάνονταν με ανησυχητικούς ρυθμούς ως ποσοστό του πληθυσμού. Στον Βορρά, από την άλλη, αναπτύχθηκε βιοτεχνία και βιομηχανία. Δούλοι υπήρχαν και εκεί, αλλά κυρίως χρησιμοποιήθηκε φθηνό εργατικό δυναμικό («δούλοι») από τη μάζα των εποίκων (κυρίως Ιρλανδών) που έφταναν εξα-

20. Ας μην ξεχνάμε ότι η ονομασία τους είναι United States of America. Το state, που μεταφράζεται εδώ ως πολιτεία, είναι ο όρος που χρησιμοποιούμε και για το κράτος.

θλιωμένοι από την Ευρώπη. Έτσι, στον Βορρά οι «δούλοι» ήταν κατ' εξοχήν λευκοί, και οι δούλοι ήταν μαύροι. Στον Νότο υπήρχαν κυρίως δούλοι, και ήταν μαύροι²¹.

Η οικονομία των Η.Π.Α. τελικώς καθοριζόταν από τον πλούσιο Νότο, από τον οποίον εξαρτιόταν άμεσα ο Βορράς. Επίσης, δημογραφικά ο Νότος γινόταν ολοένα και πιο μαύρη περιοχή: ήδη την εποχή του εμφυλίου (1861-1865) το 20-30% του –αραιού– πληθυσμού του ήταν μαύροι (δούλοι), ενώ ο Βορράς ήταν μια πυκνοκατοικημένη περιοχή λευκών, κυρίως. Τότε, στην κεντρική κυβέρνηση των Η.Π.Α. άρχισε να συζητιέται έντονα η επιβολή φόρου εισαγωγών (ο οποίος φυσικά θα επιβάρυνε κυρίως τον Νότο) και η αναδιανομή του πλούτου προς τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές. Επειδή η κεντρική κυβέρνηση της Ουάσιγκτον ψηφιζόταν από την πλειοψηφία των πολιτών, ήταν βέβαιο πως σε λίγα χρόνια ο υπερπληθής Βορράς θα μπορούσε να επιβάλλει τη θέλησή του στον Νότο. Να σημειωθεί επίσης πως ταυτόχρονα είχαν αρχίσει να γίνονται συζητήσεις προς την κατεύθυνση της ισχυροποίησης της κεντρικής ομοσπονδιακής κυβέρνησης έναντι των επιμέρους πολιτειών: με τις προτεινόμενες αλλαγές, το πολιτικό σύστημα θα ενίσχυε τις αρμοδιότητες του προέδρου, που ήταν ως τότε περιορισμένες, και θα του έδινε τη δικαιοδοσία να καθορίζει την οικονομία σε όλη την επικράτεια των Η.Π.Α.

Η απελευθέρωση των μαύρων και η κατάργηση της δουλείας, που έχουν προβληθεί ως βασική αιτία του πολέμου προκειμένου να επέλθει η εκ των υστέρων ηθική νομιμοποίησή του, δεν ήταν ποτέ το πραγματικό μέλημα των παρακινήτων του αμερικανικού «εμφυλίου». Ούτε καταργήθηκε η δουλεία με το πέρας του πολέμου, ούτε πολιτικά δικαιώματα δόθηκαν στους μαύρους, ούτε ο ίδιος ο πρόεδρος Λίνκολν μετείχε (ιδεολογικά ή πραγματικά) στο αντίστοιχο κίνημα. Όμως, το ζήτημα της δουλείας κρίθηκε δημοφιλές και έτυχε επαρκούς εκμετάλλευσης, κυρίως από ανθρώπους που είχαν ισχυρά οικονομικά συμφέροντα από την εποίκιση νέων περιοχών. Μάλιστα, ορισμένες ατομικές κινήσεις επηρέασαν καθοριστικά τα γεγονότα στην περιοχή.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Μπράουν (John Brown), που άλλοι αναφέρουν ως «φανατικό θρησκευόμενο ληστοσυμμορίτη» και άλλοι ως «έναν σπουδαίο άντρα που σκότωσε τη δουλεία»²². Ο Μπράουν ήταν ένας θρη-

21. Ο λεγόμενος «πολιτικά ορθός» (politically correct) και θεωρούμενος ως μη ρατσιστικός τρόπος αναφοράς στη μαύρη φυλή προτάσσει τον όρο «έγχρωμος». Κι εγώ ακόμη αναζητώ εκείνο το μπλουζάκι που έλεγε: «Όταν θυμώνετε γίνεστε κόκκινοι, όταν κρυνώνετε γίνεστε μπλε, όταν αρρωσταίνετε γίνεστε ωχροί. Και αποκαλείτε εμένα ΕΓΧΡΩΜΟ;».

22. Σχετική αναφορά στην ιστοσελίδα της εγκυκλοπαίδειας Wikipedia.

σκευόμενος βυρσοδέψης, πατέρας είκοσι παιδιών· κατά την οικονομική κρίση της δεκαετίας του '30 τα χρέη τον οδήγησαν στη φυλακή· αργότερα ασχολήθηκε με την κτηνοτροφία. Εντάχθηκε με σθένος στο κίνημα κατά της δουλείας μετά τη δολοφονία του Elijah Lovejoy, υπουργού, δημοσιογράφου και εκδότη, ο οποίος ήταν υπέρμαχος των δικαιωμάτων των μαύρων. Ο Μπράουν πέρασε το 1859 τα σύνορα της πολιτείας Βιρτζίνια με ένοπλους άντρες και προσπάθησε να ξεκινήσει ένοπλη επανάσταση των μαύρων. Η απόπειρά του απέτυχε και ο ίδιος συνελήφθη και απαγχονίστηκε. Το γεγονός επηρέασε κατά πολύ την έναρξη του πολέμου μήνες μετά. Στον Βορρά σχεδόν ανακηρύχτηκε ήρωας και «φορέας θεϊκού μηνύματος» από το κίνημα κατά της δουλείας, παρόλο που η επίσημη κυβέρνηση τον καταδίκασε ως στασιαστή. Σε αντίθεση με τα περισσότερα μέλη του κινήματος κατά της δουλείας, οι οποίοι υπερασπίζονταν την ειρηνική αντίσταση στη δουλεία, ο Μπράουν –που ήταν λευκός– ήταν υπέρμαχος της βίαιης απάντησης στην καταπίεση των μαύρων από τους Νότιους. Όμως, στα γεγονότα της Βιρτζίνια δολοφόνησε 7 ανθρώπους, μεταξύ των οποίων και ένας ελεύθερος μαύρος(!), ενώ σε παλαιότερα περιστατικά (όπως το 1856 στη σφαγή της Pottawatomie) είχε προβεί σε δολοφονίες υποστηρικτών της δουλείας. Κι επειδή, όπως αναφέραμε, τα κίνητρα όσων δρουν μεμονωμένα και με τη βία είναι συνήθως ύποπτα, να σημειωθεί ότι στο κρησφύγετό του βρέθηκε αλληλογραφία με γερουσιαστές της κεντρικής κυβέρνησης, οι οποίοι έφυγαν αμέσως μετά για τον Καναδά!

Ο πόλεμος ξεκίνησε το 1861, αφού ένα χρόνο πριν αποσχίστηκαν δέκα συνολικά νότιες πολιτείες από τις Η.Π.Α., με πρώτη την Καρολίνα, που ήταν το σημαντικότερο λιμάνι για τις εξαγωγές προς την Ευρώπη. Οι πολιτείες που αποσχίστηκαν δημιούργησαν μια νέα συμπολιτεία, την Confederate States of America²³. Ο πόλεμος έγινε για να παραμείνουν οι δέκα αυτές πολιτείες στην Ένωση Πολιτειών της Αμερικής με το ζόρι, βάζοντας τα θεμέλια για να γίνουν οι Η.Π.Α. ένα (σχεδόν) ενιαίο κρατικό μόρφωμα. Κάτι που δεν επιθυμούσαν οι νότιες πολιτείες, οι οποίες ήθελαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους από τη διαφαινόμενη κεντρική κυβέρνηση. Κι έγινε πόλεμος. Κι έτσι, επιβλήθηκε το δίκαιο του ισχυροτέρου. Όπως στη φυσική κατάσταση! Και οι

23. Ήτοι Συνομοσπονδία Κρατών της Αμερικής, και όχι ομοσπονδία όπως μεταφράζεται σε κάποιες πηγές. Η συνομοσπονδία είναι συνένωση ανεξάρτητων κρατών που επιθυμούν τη χαλαρή διασύνδεσή τους και τη συνεργασία σε συγκεκριμένους τομείς (όπως, π.χ., είναι η Ε.Ε. μέχρι σήμερα), ενώ στην ομοσπονδία η συνένωση γίνεται πιο «σφιχτή» και υφίσταται κεντρική κυβέρνηση που αναλαμβάνει σημαντικές αρμοδιότητες που στερούν από τα επιμέρους κράτη την ανεξαρτησία και τον αυτοκαθορισμό τους στα σημαντικότερα πεδία της πολιτικής.

Η.Π.Α. έγιναν η υπερδύναμη που ξέρουμε. Ο πόλεμος, που έγινε ανάμεσα σε ανεξάρτητες μεταξύ τους πολιτείες που συνεταιρίστηκαν για να αποφύγουν τον κίνδυνο πολέμου με την Αγγλία, ονομάστηκε *εμφύλιος* ώστε να μεταλλαμπαδευτεί και να ενισχυθεί η μετέπειτα εικόνα των Η.Π.Α. ως ενός έθνους! Διότι μόνο τα ενιαία έθνη κάνουν εμφύλιους πολέμους. Εικόνα που χρειαζόταν ώστε να μπορεί το κεντρικό πλέον κράτος να αντλήσει νομιμοποίηση και να επικαλεστεί το «εθνικό συμφέρον» όταν θα χρειαζόνταν στρατιώτες για να πολεμήσουν. Όμως, ούτε ενιαίο κράτος ούτε ενιαίο έθνος υπήρχε τότε. Και γι' αυτό χρησιμοποιώ τον όρο «εμφύλιος» εντός εισαγωγικών. Πρόκειται για ένα απ' τα μεγάλα ψέματα της ιστορίας· ή μια αναδρομική κατασκευή.

Η ιστορία έχει πάντα ένα μοναδικό τρόπο να διδάσκει το παρόν! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Οι Η.Π.Α. είναι ένα έξοχο παράδειγμα των συνεπειών που μπορεί να έχει η υπερσυγκέντρωση δύναμης και εξουσίας. Ο τρόπος με τον οποίο οι Η.Π.Α. διοχετεύουν την επιθετικότητά τους στον υπόλοιπο κόσμο είναι συνάρτηση της δύναμής τους. Να προσθέσουμε εδώ πως η υπερσυγκέντρωση δύναμης δίνει μια ψευδαίσθηση υπεροχής στον κάτοχό της, τέτοια που τον καθιστά αλαζόνα. Η ίδια η αλαζονεία είναι πάντα η αχίλλειος πτέρνα οποιουδήποτε δυνατού. Η επιβολή της θέλησης κυριαρχίας των Η.Π.Α. στον υπόλοιπο κόσμο σχετίζεται με αυτό: έχει τη δύναμη και το επιδιώκει. Όσοι δεν την έχουν επικαλούνται το... διεθνές δίκαιο. Την υπέρμετρη αυτή δύναμη, την οποία έχει επίσης αποκτήσει με τη βία, δεν μπορεί να αποκόψει πλέον παρά μόνο ένας συνασπισμός άλλων κρατών-δυνάμεων. Στη λογική αυτή επιδιώκει η Ε.Ε. να φτιάξει το δικό της υπερ-κράτος. Όμως, το αποτέλεσμα δεν μπορεί να είναι η ισχύς του διεθνούς δικαίου αλλά και πάλι του ισχυρότερου, όποιος κι αν είναι. Το μέγεθος δεν αλλάζει την αρχική λογική: απλώς την εντείνει²⁴. Άλλωστε, και οι Η.Π.Α. «παιδιά» των Ευρωπαίων είναι. Παρομοίως, αν οι Η.Π.Α. διασπώνταν στα 50 κράτη που τις αποτελούν, ή έστω σε μεγαλύτερου ή μικρότερου αριθμού ομαδοποιήσεις, είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο κόσμος θα απαλλασσόταν από την απόλυτα καταπιεστική της επιβολή, αφού η δύναμή της θα συρρικνωνόταν σημαντικά. Ενδεχομένως, η αντιπαλότητα να μεταφερόταν στις μεταξύ τους σχέσεις, των 50 πλέον κρατών...

24. Η «πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης», όπως λέγεται, στον βαθμό που εμπεριέχει ως προϋπόθεση την υπερσυγκέντρωση εξουσίας, δεν την απομακρύνει από την καταστροφική πολιτική που ακολουθούν οι Η.Π.Α., αλλά την εντάσσει στην ίδια λογική. Το γεγονός ότι η Ε.Ε. επικαλείται ως επιχείρημα για την ομοσπονδιακή της προοπτική την αντίσταση στις πολιτικές των Η.Π.Α. επιβεβαιώνει το επιχείρημα: πάντα γίνεται επίκληση του ενοποιητικού για την ομάδα Κακού/Άλλου σε τέτοιες περιπτώσεις!

Η κεντρική κυβέρνηση των Η.Π.Α. είναι σαν έναν άνθρωπο που έχει μεγάλη δύναμη. Αν και άλλοι άνθρωποι συμμαχήσουν μαζί του, είτε για να προστατευτούν απέναντι σε αυτόν ή άλλους είτε για να νιώσουν πιο δυνατοί κοντά του, τότε η δύναμή του γίνεται ανεξέλεγκτα μεγαλύτερη. Από αυτό το στάδιο και μετά, όσοι συνασπιστούν και συμμαχήσουν μαζί του, θα το κάνουν για να προστατευτούν από αυτόν τον ίδιο. Υπάρχει όμως μια κορύφωση σε αυτή τη διαδικασία: ύστερα από κει υπάρχει μόνο η πτώση. Άλλοτε η πτώση προκαλείται (και) από την αλαζονεία που δημιουργεί η υπέρμετρη δύναμη: ο αλαζόνας ενεργεί με μη συνετούς τρόπους υπερεκτιμώντας τη δύναμή του, με αποτέλεσμα να συσσωρεύει οργή στους άλλους. Η οργή είναι ένας αστάθμητος παράγοντας, με την έννοια ότι μπορεί να προκαλέσει την έντονη αντίδραση ακόμη και ενός συγκριτικά πιο αδύνατου. Μάλιστα, αν ο δυνατός συνεχίσει να φέρεται με αλαζονεία υποτιμώντας τον αντίπαλο, είναι πολύ πιθανό ότι θα βρεθεί χαμένος καθώς δεν θα ενεργήσει με τον τρόπο που απ' την αρχή τον έκανε δυνατό: προσεκτικές κινήσεις και έξυπνη τακτική.

Τέλος, να πούμε ότι, όταν η διαδικασία πτώσης αρχίσει να γίνεται ορατή και στην ίδια την υπερδύναμη (άνθρωπος, συμμορία, κράτος, δεν έχει σημασία), τότε όσοι βρίσκονται κοντά στον εκπίπτοντα θα συμπαρασυρθούν απ' αυτήν. Οι λόγοι είναι δύο. Πρώτον, ως σύμμαχοι και πρακτικά συνδεδεμένοι μαζί του, θα γίνουν και αυτοί αντικείμενο οργής και αντίδρασης από τους αντιπάλους του. Δεύτερον, θα συμπαρασυρθούν στην πτώση από τον ίδιο τον σύμμαχο και πρώην προστάτη τους ακριβώς λόγω της πτώσης του. Είναι σαν έναν άνθρωπο που γλιστράει και, καθώς πέφτει, απλώνει τα χέρια για να πιαστεί από κάπου. Είναι αυτόματη αντίδραση, αντανακλαστική. Όπως είναι φυσικό, αν πιαστεί από κάποιους, αυτοί θα είναι οι πιο κοντινοί σε αυτόν. Επειδή όμως αυτός είναι ογκώδης και δυνατός, ως υπερδύναμος, απ' όπου κι αν πιαστεί δεν θα μπορέσει να στηριχτεί αλλά θα τον/τους τραβήξει μαζί του. Όπως συμβαίνει με τους ανθρώπους, έτσι ισχύει και με τα κράτη. Είναι άλλωστε εμπειρικά τεκμηριωμένο ότι η πτώση κάθε μεγάλης αυτοκρατορίας είχε πάντα ολέθριες συνέπειες για τους συμμάχους της.

Αν, όπως είπαμε, «η εξουσία διαφθείρει, και η απόλυτη εξουσία διαφθείρει απόλυτα», είναι σαφώς προτιμότερο από την άποψη του δικαίου να είναι η εξουσία όσο το δυνατόν περισσότερο κατακερματισμένη. Η υπερσυγκέντρωση εξουσιών στα κράτη και στους συνασπισμούς τους υπακούει στην ίδια λογική με αυτή που προσπάθησαν να αποφύγουν οι άνθρωποι συνάπτοντας κοινωνικά συμβόλαια/κοινωνικούς κανόνες. Η συγκέντρωση της εξουσίας είναι επικίνδυνη για όλους. Ακόμα και γι' αυτούς που την έχουν.

Τα κράτη, λοιπόν, ενεργούν όπως και οι άνθρωποι παραβιάζοντας, αυθαιρετώντας, σκοτώνοντας. Δηλαδή, τα κράτη ενεργούν με εκείνες τις μεθόδους που εξαρχής ώθησαν τους ανθρώπους να θέσουν κανόνες για να διαφυλάξουν... ό,τι ήταν να διαφυλαχτεί (ζωή; ελευθερία; περιουσία; δικαιοσύνη; Ό,τι και να' ναι αυτό). Δηλαδή, τα κράτη ενεργούν σαν εκείνους τους μη έλλογους ανθρώπους στη φυσική κατάσταση που ανέφερε ο Λοκ. Όλα τα κράτη; Δεν έχει σημασία. Μέσα στη μακρά ιστορία της ανθρωπίνης συνύπαρξης, τα περισσότερα αν όχι όλα έχουν ενεργήσει με αυτόν τον τρόπο. Το γεγονός ότι συνήθως τα κράτη που γίνονται ισχυρά ενεργούν έτσι υποδεικνύει πως οι καλές σχέσεις και η ισχύς του διεθνούς δικαίου είναι στην πραγματικότητα επιθυμητές από εκείνους που δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς! Είναι θέμα οικονομικής-στρατιωτικής δύναμης. Όπως και στη φυσική κατάσταση.

Το κράτος-ως-εξουσία ενεργεί έτσι. Ανεξάρτητα από την ιδεολογία που επικαλείται για να καταλάβει και να νομιμοποιήσει την εξουσία του. Το κομμουνιστικό, το φιλελεύθερο, το φασιστικό... Τι σημασία έχει; Στην ουσία του το κράτος ενεργεί με τους συγκεκριμένους τρόπους που εφορμούν από την εξουσία. Μάλιστα, απ' όλα τα μοντέλα κρατών που έχουν υπάρξει, το λεγόμενο φιλελεύθερο είναι το πιο ήπιο: διότι η αυθαιρεσία του έπρεπε να είναι συγκαλυμμένη (λόγω των φιλελεύθερων αρχών), άρα και λιγότερο ωμή [Βεβαίως και πιο ύπουλη, ως πιο συγκαλυμμένη]. Το κράτος, λοιπόν, ενεργεί σε συλλογικό επίπεδο όπως οι σφετεριστές και βιαιοπραγούντες που κατέστησαν αναγκαία την κατ' αρχήν ύπαρξη του κράτους για την προστασία των ανθρώπων. Αναγκαία ως επίπλαστη ανάγκη, εφόσον οι ίδιοι ανέλαβαν το κράτος στη συνέχεια. Και έτσι απέκτησαν μεγαλύτερη δύναμη από αυτή που είχαν στη φυσική κατάσταση. Διότι, οι άνθρωποι εναπόθεσαν την προστασία τους σε αυτούς, αντί να προστατεύσουν οι ίδιοι τον εαυτό τους.

Μα, όταν μιλάμε για κράτος, μιλάμε για πολιτική εξουσία. Και, φυσικά, η πολιτική εξουσία δεν είναι κάτι αόριστο και απρόσωπο. Είναι συγκεκριμένοι άνθρωποι που έχουν επιθυμήσει και επιλέξει να βρεθούν στη θέση εξουσίας. Και το πώς ενεργούν από τη θέση αυτή τους χαρακτηρίζει ποικιλοτρόπως. Στον βαθμό που ενεργούν με τον τρόπο που έχω ως τώρα περιγράψει, είναι οι ίδιοι απέναντι στους οποίους θελήσαμε να προστατευθούμε. Αλλά εμείς τους χρίσαμε προστάτες! Βάλαμε τον λύκο, δηλαδή, να φυλάει τα πρόβατα! Αυτοί οι... λύκοι, λοιπόν, έχοντας αναδειχθεί σε εξουσιαστές με δύναμη δυσανάλογα μεγάλη προς την αντίστοιχη του κάθε πολίτη, χρησιμοποιούν τη δύναμη αυτή για να επιβάλλονται. Οπότε, διαμορφώνεται στις κοινωνίες του Κοινωνικού Συμβολαίου των Χομπς και Λοκ (συμβολικά μιλώντας) η εξής κατάσταση. Αυτοί που είναι επιφορτισμένοι με την ασφάλεια και ευημερία των πολιτών επικαλούνται διάφορους νόμους που έφτιαξαν οι ίδιοι για να

εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα [δικά τους και των «φίλων» τους· εδώ οι «φίλοι» πρέπει απαραίτητως να έχουν παχύ πορτοφόλι, ή κάποιο μέσο μαζικής... χειραγώγησης, αφού η πολιτική ισχύς προέρχεται από την οικονομική]. Και όποιοι δεν τους τηρούν; Άμεση καταστολή²⁵.

→ **Ερώτηση:** πώς λέγεται η υπηρεσία που σου πουλάει κάποιος για το καλό σου και, αν δεν τη θες, φροντίζει να τη χρειαστείς; Και πώς ονομάζονται οι επίδοξοι έμποροι;

Το ζήτημα είναι ότι η ίδια αυτή εξουσία ελέγχει τις διαδικασίες ελέγχου. Ο μόνος τρόπος είναι να μην αναθέσουμε τον έλεγχο σε κανέναν πέρα από τον εαυτό μας. Διότι κανείς δεν μεριμνά για το καλό μας ανιδιοτελώς. Διότι κανείς δεν μεριμνά για το καλό μας όσο εμείς οι ίδιοι. Ο έλεγχος της αυθαιρεσίας και της βίας μέσα από τη συγκέντρωση της εξουσίας στο κράτος –ή οποιαδήποτε άλλη συγκέντρωση εξουσίας– θα μπορούσε να έχει στη βάση της τις καλύτερες προθέσεις – θεωρητικώς. Είναι όμως αναποτελεσματική και φέρει τα αντίθετα αποτελέσματα από τα επιδιωκόμενα διότι το κράτος λειτουργεί ακριβώς με αυτόν τον τρόπο.

Η μόνη λύση στο πρόβλημα της φυσικής κατάστασης, απ' όπου ξεκινήσαμε, είναι βέβαια ένα Κοινωνικό Συμβόλαιο. Ένα Κοινωνικό Συμβόλαιο των πολιτών, μια αυτοδέσμευση, μια μεταξύ τους συμφωνία και όχι με κάποιον γνώστη, υπεύθυνο, ελεγκτή, εξουσιαστή. Ένα Συμβόλαιο βασισμένο στην παιδεία και τη συμμετοχή. Ένα ρουσσώϊκό Συμβόλαιο!

Ας κλείσουμε με μια τελευταία σύντομη αναφορά στο θέμα της πολιτικής βίας. Αν οι πολίτες αντιμετωπίζουν ορισμένους, βίαιους «προστάτες» στην πολιτική διαχείριση, τι μπορούν να κάνουν γι' αυτό; Εφόσον οποιαδήποτε σχεδόν αποτελεσματική μέθοδος διεκδίκησης αντιμετωπίζει ποινικές δίωξεις ή... τοποθέτηση στο αρχείο, τι πρέπει να κάνουν οι πολίτες;

Η Πολιτική Αντίδραση

Η πολιτική αντίδραση είναι ακριβώς αυτό: η δράση των πολιτών. Η δράση αυτή μπορεί να εκληφθεί με δύο τρόπους. Πρώτον, ως αντίδραση, δηλαδή εναντιωμένη δράση αντίστασης στην όποια αυθαιρεσία. Δεύτερον, ως αυτό-

25. Για παράδειγμα, οι αστυνομικοί που βαράνε (οι μπάτσοι δηλαδή) αυτοδικούν· δεν επιβάλλουν δικαιοσύνη. Όμως η αυτοδικία απαγορεύεται στον νομικό μας πολιτισμό. Ο οποίος αυτούς δεν τους αγγίζει...

νομη δράση εδραίωσης της ελευθερίας τους και προάσπισης της πολιτικής κοινότητας ως συνεχή εγρήγορση και συμμετοχή. Συνεχή επειδή, όπως έχουμε πει, οι σφετεριστές της ατομικής ελευθερίας προσμένουν διαρκώς την κατάλληλη ευκαιρία διεύρυνσης της εξουσίας τους. Δεν είναι τυχαίο ότι η συρρίκνωση των εργασιακών κεκτημένων, που είχαν κερδιθεί μέσα από τα ισχυρά κινήματα της δεκαετίας του '70-'80 και τους αγώνες τους, άρχισε να πραγματοποιείται αμέσως μόλις τα κινήματα αυτά αδράνησαν από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι και σήμερα.

Ας θυμηθούμε, επιπρόσθετα, μια προηγούμενη διαπίστωση. Στο κλείσιμο του προηγούμενου κεφαλαίου αναφέραμε ορισμένους λόγους για τους οποίους δεν πραγματοποιείται ο έλεγχος της εύρυθμης λειτουργίας του πολιτικού συστήματος από τον λαό. Ένας απ' αυτούς ήταν ότι, «ακόμη και εκεί όπου υπάρχει πολιτική σκέψη και συνείδηση, υφίσταται αδυναμία οργάνωσης. Οργάνωσης σε δράση, εννοείται». Δηλαδή, χρειάζεται συντονισμένη δράση για να είναι αποτελεσματική. Τα έχουμε ακούσει σε πληθώρα καλλιτεχνικών εκφράσεων και στίχων τραγουδιών: «People have the power», «Together we stand, divided we fall» και άλλα. Από αυτά θα ήθελα να ξεχωρίσουμε ένα ποίημα (και τραγούδι), μιας και στίχος του αναφέρθηκε παραπάνω και, επιπλέον, είναι εξαιρετικά δημοφιλές: «Άιντε θύμα, άιντε ψώνιο, άιντε σύμβολο αιώνιο, αν ξυπνήσεις μόνο μιας, θα' ρθει ανάποδα ο ντουνιάς»²⁶. [Που δεν είναι γραφικό αλλά μόνο γλαφυρό.] Εδώ ο ποιητής μέμφεται τον λαό, ως θύμα και ψώνιο. Γιατί αυτή η απαξίωση; Το γιατί μας το απαντά ο δεύτερος στίχος: έχεις όλη τη δύναμη, και την αφήνεις ανεκμετάλλευτη. Η αναφορά είναι στην ισχυρή κίνηση του λαού· ωσάν ο λαός να είναι ένα σώμα. Δηλαδή, η ισχύς του λαού βρίσκεται στη συντονισμένη του κίνηση, αυτή που θα μπορέσει να τον κάνει να ενεργήσει συλλογικά. Η *ισχύς εν τη ενώσει!* Η δύναμή του είναι η μαζική του υπόσταση. Η συντονισμένη κίνηση τόσο πολλών ανθρώπων είναι η τεράστια δύναμη που έχει ο λαός.

Κι εδώ είναι το κλειδί της υπόθεσης. Γιατί δεν υπάρχει συντονισμένη κίνηση; Πολλοί οι λόγοι που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε εδώ, και οι περισσότεροι σχετίζονται με την απαξίωση των κομμάτων και της πολιτικής, καθώς και την απογοήτευση από τις διεκδικητικές πολιτικές δυνάμεις (κόμματα, κινήματα, συνδικαλισμό, κ.λπ.). Θα ήθελα όμως να εστιάσω σε κάτι πρωτόλειο ως αιτία. Για να υπάρξει η *συντονισμένη κίνηση*, πρέπει πρώτα να υπάρξει

26. Ξανά από το μελοποιημένο ποίημα του Κώστα Βάρναλη, «Η Μπαλάντα του κυρ Μέντιου». Το παράδοξο παραμένει το πώς αυτός ο στίχος είναι τόσο δημοφιλής από τον ίδιο λαό που μέμφεται! Ή αλλιώς, το πώς τραγουδά τραγούδια αφύπνισης κάποιος που είναι ταυτόχρονα «κοιμισμένος».

η κίνηση. Όστε να συντονιστεί στη συνέχεια. Κι εδώ είναι όλο το πρόβλημα. Οι περισσότεροι άνθρωποι, κι αυτοί ακόμη που θέλουν να δραστηριοποιηθούν, νομίζουν πως ο συντονισμός είναι η προϋπόθεση της κίνησης, και όχι το αντίστροφο. Και γι' αυτό περιμένουν «να γίνει πρώτα κάτι», «να γίνουμε πολλοί», «να υπάρξει το κίνημα» για να δράσουν. Εξ ου και οι άπειρες φορές που έχουμε ακούσει (ή πει) το, «ας γίνουμε πολλοί, και μετά έρχομαι». Ή, το άλλο: «εσύ θα βγάλεις το φίδι απ' την τρύπα; Άσε πρώτα να οργανωθείς σε ένα μαζικό κίνημα, και μετά...». Κι έτσι το κίνημα δεν υπάρχει ποτέ. Διότι κανείς δεν δρα. Περιμένοντας να γίνει το κίνημα. Και πώς θα δημιουργηθεί το κίνημα; Με το ραβδάκι; Όπως θα γίνει ξανά δάσος η Πάρνηθα;

Οι πολίτες δεν έχουν μαγικά ραβδάκια. Έχουν την ατομική τους δράση. Αυτή είναι η πηγή της δύναμης του λαού. Ο καθένας μόνος του μπορεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια συλλογικότητα αναλαμβάνοντας την ατομική του ευθύνη. Για παράδειγμα, ο ίδιος ο συντονισμός μιας δράσης γίνεται πάντα από κάποιους οργανωτές, από κάποιους που πήραν την πρωτοβουλία· μα αυτή η πρωτοβουλία δεν είναι κατ' αρχήν μια ατομική απόφαση και δράση, χωρίς την οποία η συνεργασία ποτέ δεν θα ξεκινούσε; Αν η συνεχής και συντονισμένη δράση είναι η απάντηση στο πρόβλημα της ανελευθερίας και του σφετερισμού, προϋπόθεση και των δύο παραμένει η δράση. Η ατομική δράση· που είναι η βάση της συλλογικής!

Είμαστε κομμάτια ενός ενιαίου Όλου. Ενόσ αδιάσπαστου Κύκλου. Ως τέτοια, φέρει ο καθένας μας την προσωπική του ευθύνη διατήρησης, αλλαγής, προστασίας και ευτυχίας του κύκλου. Ο καθένας μας είναι μια βιδούλα σε ένα τεράστιο γρανάζι. Αλλά, αυτή η βιδούλα είναι τόσο, μα τόσο σημαντική. Για σκεφτείτε να λασκάρει...

* * *

Εξετάσαμε παραπάνω το επιχείρημα του Κοινωνικού Συμβολαίου λέγοντας: αν η μοίρα του ανθρώπου είναι να πολεμάει, ας το κάνει μόνος του. Αν! Διότι στην πραγματικότητα δεν είναι η μοίρα του ανθρώπου να πολεμά και να ασκεί βία. Αυτή είναι η μοίρα *ορισμένων*! Αυτών που ενεργούν με τη βία επειδή αυτή είναι η μόνη δύναμη που έχουν. Διότι είναι λίγοι. Αυτοί που δεν μπορούν να συμμαχήσουν παρά μόνο μεταξύ τους· και με τα όπλα. Κι ακόμη και μεταξύ τους δεν έχουν εμπιστοσύνη. Και η (κάθε μορφής) βία γίνεται αναγκαιότητα της ζωής τους²⁷. Φοβούνται τη δύναμη που αυτοί δεν έχουν.

27. Στην ίδια λογική να επισημάνουμε ότι οι άνθρωποι αυτοί που ενεργούν τοιούτο-τρόπως δεν είναι έτσι μόνο σε πολιτικό επίπεδο. Ένα απλό παράδειγμα: οι 16 ασφα-

Και φοβούνται γιατί, πλέον, έχουν πολλά να χάσουν· πολλά, που απέκτησαν και με αμφίβολης νομιμότητας τρόπους. Ο φόβος είναι που τους κάνει βίαιους και κυριαρχικούς. Διότι, όπως εξηγήσαμε στην αρχή αυτού του βιβλίου, ο φόβος, ο νευρωτικός φόβος οδηγεί τα άτομα, όπως και τις ομάδες, στην εκδήλωση συμπτωμάτων έντονα αντικοινωνικών και επιθετικών προς τους άλλους. Και εδώ οι άλλοι είναι ο λαός.

Είναι, λοιπόν, φοβισμένοι, σαν τα ποντίκια μπροστά στον ελέφαντα. Βέβαια, και ο ελέφαντας φοβάται το ποντίκι. Εντελώς αναίτια όμως. Κι εδώ παίζεται όλο το παιχνίδι. Στην εδραίωση του φόβου στον ισχυρό. Στον φοβισμένο ελέφαντα. Στο θύμα· στο ψώνιο!

Από την άλλη, όμως, η μοίρα του Ανθρώπου είναι να «πολεμάει» και να αγωνίζεται. Για την Ελευθερία. Για τη Γνώση. Για την Ανθρωπιά. Να προσπαθεί καθημερινά να κατακτήσει την κοινωνικότητα, να νικήσει ή να συμπορευτεί με τις ορμές που του στέκονται εμπόδιο. Να καταπολεμά την οκνηριά του που τον κάνει να επαφίεται στον κάθε λογής αφέντη ή εξουσιαστή, στον καθένα που υπόσχεται να κάνει στο όνομά του όσα θα έκανε αυτός για τον εαυτό του. Να πολεμά μόνος του ενάντια στις εσωτερικές του δυσκολίες και μετά να συνενώνεται με άλλους, συναγωνιστές στον δρόμο του σεβασμού. Να σέβεται ό,τι τον περιβάλλει διότι είναι κομμάτι του εαυτού του. Να παρμένει μέσα στον Κύκλο της Φύσης, στον κύκλο της ζωής. Να μην είναι ο αδύναμος κρίκος. Αν η μοίρα αυτού του Ανθρώπου είναι να «πολεμάει», τότε ας το κάνει με παρέα! [Άλλωστε, όπως έχουμε αποδείξει, η... παρέα, δηλαδή η επικοινωνία, δημιουργεί τον Άνθρωπο!] Και γι' αυτό απαιτείται *συνένωση*.

Συνένωση. Συνένωση δρώντων υποκειμένων. Όστε να επέλθει η ισχυροποίηση του καθενός τους – και όλων μαζί φυσικά. Δράση λοιπόν. Προϋπόθεση της οποίας είναι –ποια άλλη;– η συνειδητοποίηση.

Πολλές φορές καταλήξαμε στη συνειδητοποίηση μέσα από αυτό το *Ταξίδι* σ' αυτήν έχουν καταλήξει και άλλοι διανοητές. Συνειδητοποίηση είναι η επίγνωση της θέσης του, των δυνατοτήτων και ορίων του, των συντρόφων και των αντιπάλων του, των πραγματικών επιθυμιών του... Η συνειδητοποίηση δεν μπορεί να είναι επίπλαστη και ετεροκαθορισμένη. Παρόλο που η συνειδητοποίηση προϋποθέτει γνώση και εμπειρία, που φυσικά έρχεται μέσα

λίτες που έπιασαν τον φοιτητή στη Θεσσαλονίκη και, κάνοντας κύκλο γύρω του, άφησαν τους 5-6 εξ αυτών να τον κοπανούν εναλλάξ. Ας ξεχάσουμε προς στιγμήν ότι αυτοί οι 16 ήταν θεσμικά επιφορτισμένοι με το καθήκον της προστασίας του φοιτητή αυτού, όπως και κάθε πολίτη. Ας πούμε ότι αυτός ήταν ένας τυχαίος και αναίτιος «τσαμπουκάς» στον δρόμο. Στον οποίον ήταν 15 εναντίον ενός! Αλήθεια, πώς τους ονομάζει ο λαός όσους ενεργούν έτσι;

από ποικίλους και συχνά έξωθεν παράγοντες (ανθρώπους, βιβλία, εμπειρίες, προσπάθειες κ.ο.κ.), ουσιαστικά πρόκειται για το απόσταγμα όλων αυτών των κοινωνικών εμπειριών και τη γεύση που αφήνει προσωπικά στον καθένα. Η συνειδητοποίηση δεν μπορεί να αποδοθεί μέσω κάποιου άλλου· είναι μια κατ' εξοχήν ατομική διαδικασία αυτοκαθορισμού και εμπέδωσης!

Αν, λοιπόν, η συνειδητοποίηση είναι η προϋπόθεση για τη «μάχη» που πρέπει να δώσει ο Άνθρωπος, ποιο είναι το όπλο του; Αν η συνειδητοποίηση είναι ατομική διαδικασία, πώς προκύπτει η συλλογικότητα ώστε να ενδυναμωθεί η ατομική δράση; Υπάρχουν φυσικά πολλοί και παραπλήσιοι τρόποι που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε, όμως η βάση όλων βρίσκεται στην αλληλεγγύη. Αλληλεγγύη είναι η συμπαράσταση, η ενίσχυση, η εμπύχωση και, συνεπώς, η ουσιαστική ενδυνάμωση της κάθε δράσης μέσω της αντίστοιχης ατομικής δράσης των άλλων. Είναι η έμπρακτη συσπείρωση γύρω από ένα άτομο ή ομάδα που «πολεμάει» για ένα σκοπό. Που με τη σειρά της θα επιφέρει την ενίσχυση και τη συνένωση. Συνένωση δρώντων και αλληλέγγυων υποκειμένων.

Η αλληλεγγύη είναι το πραγματικό όπλο μιας τέτοιας μάχης. Και ειρηνικό!

Εκλογές 2007

Ύστερα από τη μεγάλη παρένθεση των προηγούμενων δύο κεφαλαίων (που στην ουσία αποτελούν μία ενότητα), ας επιστρέψουμε να βρούμε τη Νέλλη και τη Δήμητρα σε μια παραλία της Λίμνης Ευβοίας παραμονή της αυγουσιτιάτικης πανσελήνου και να συνεχίσουμε το ταξίδι που ξεκίνησε. Όπως λέει και ο ποιητής, να γεύεσαι και να μαθαίνεις... Να μη διστάζεις να μακρύνεις το ταξίδι διόλου... Αλλά,

*Πάντα στο νου σου να 'χεις την Ιθάκη.
Το φθάσιμο εκεί είν' ο προορισμός σου.*

28 Αυγούστου 2007

Ύστερα από τόση περιπλάνηση, ας γυρίσουμε στο σημείο που μας έδωσε την αφορμή. Ας συνεχίσουμε το ταξίδι...

Εκεί στη Λίμνη. Το όμορφο τοπίο, το φεγγάρι που γεμίζει, τα δέντρα που ρίχνουν τη σκιά τους πάνω στη θάλασσα, η καλή παρέα... Όλα αυτά δεν αρκούν να μας γαληνέψουν. Απεναντίας! Η θέα τους φέρνει στα μάτια τις φλόγες στα δέντρα πάνω απ' τον Καϊάφα, τη Νέδα, τη Ζούρτσα... Και η खुδαιότητα που μας περιβάλλει είναι αποπνικτική!

Κάτι πρέπει να γίνει. Θα μπορούσα να πάω για πυρασφάλεια με τον αδελφό μου. Αλλά το θέμα δεν είναι (μόνο) οι πυρκαγιές. Το θέμα είναι συνολικό. Και είναι πολιτικό. Είναι οι πυρκαγιές, εί-

ναι οι υποκλοπές, είναι η υποβάθμιση των Ανεξάρτητων Αρχών. Είναι η οργανωμένη κλοπή των χρημάτων των ασφαλιστικών ταμείων. Είναι οι παράνομες εκλογές. Είναι η ανυπαρξία πολιτικής λύσης ή έστω πρότασης... Πολλά τα ζητήματα. Δεν γίνεται να στέκομαι άπραγη και να απολαμβάνω το φεγγάρι. Κι αποφάσισα πως θα προσπαθήσω να κάνω κάτι προς την πολιτική ενημέρωση των συμπολιτών μου.

Η επιστροφή στην Αθήνα είναι μια σκληρή δοκιμασία. Από τη μία οι πυρκαγιές, που ακόμη μαίνονται, και από την άλλη η ανυπαρξία πολιτικής συνέπειας απ' όλους και η μεθόδευση των εκλογών μέσω των τηλεοπτικών παρθύρων. Έχω ακούσει αρκετούς να λένε ότι δεν θα ψηφίσουν, από αηδία για το πολιτικό μας σύστημα. Άλλοι επιλέγουν το «άκυρο»: φτάνει μάλιστα στο κινητό μου ένα μήνυμα που λέει: «Μαυρίστε τους όπως μας μαύρισαν κι αυτοί: Άκυρο!» Κάποιοι άλλοι διακινούν το, πολύ πιο ορθό κατά τη γνώμη μου, «ούτε λευκό-άκυρο, ούτε αποχή», προτρέποντας προς την ψήφιση μικρών κομμάτων. Αν μη τι άλλο, απ' όλα αυτά φαίνεται πως οι πολίτες αναζητούν έναν θεμιτό, θεσμικό, πολιτικό τρόπο να αντιδράσουν σε αυτά που αντιλαμβάνονται ότι συμβαίνουν γύρω τους. Είτε με σωστό είτε με λάθος τρόπο, αυτή η υποτιθέμενη «α-πολιτική» γενιά ψάχνεται...

Το μεγαλύτερο πρόβλημα σε σχέση μ' αυτό είναι η παραπληροφόρηση. Αυτή την τελευταία σκέφτηκα να θίξω μιας και οι... έκτακτες εκλογές δεν άφησαν ιδιαίτερα περιθώρια δράσης – και γι' αυτό έγιναν άλλωστε. Κι έτσι αποφάσισα να φτιάξω ένα blog στο διαδίκτυο. Ένα blog ενημέρωσης για το τι ακριβώς σημαίνουν αυτές οι επιλογές («άκυρο», «λευκό», αποχή) και με ποια κριτήρια πρέπει να επιλέγονται. Ταυτόχρονα, πρότεινα και ως επιλογή, με κριτήρια συλλογικής όμως δράσης, τη λευκή ψήφο. Κι έτσι ετοίμασα ένα κείμενο ενημέρωσης, το οποίο συνέχισα να εμπλουτίζω στην πορεία.

Καθώς το επιχείρημα και η ενημέρωση είναι αναρτημένα στο διαδίκτυο¹, δεν θα αναφερθώ σε αυτά λεπτομερώς. Άλλωστε, πρόκειται για μια συγκυριακή και όχι πάγια άποψη-πρόταση και ως τέτοια, πέραν της ενημέρωσης, δεν έχει ίσως γενικότερη πολιτική σημασία. Σημασία έχουν, όμως τα παρεπόμενά της, οι... παράπλευρες συνέπειες, οι οποίες ήταν ιδιαίτερα πολύτιμες. Σε αυτές βασικά θα ήθελα να αναφερθώ, και όχι στην πρωτοβουλία καθαυτή. Ας τις δούμε, αφού αναφέρω επιγραμματικά το περιεχόμενο του ιστολογίου για να γίνει κατανοητό το πλαίσιο αναφοράς.

1. Στη διεύθυνση <http://lefkko-2007.blogspot.com>

Η Λευκή Ψήφος και οι... Παράπλευρες Συνέπειες

Στο ιστολόγιο αυτό ενημέρωσα για τα εξής:

(α) Η αποχή από τις εκλογές είναι μη επιθυμητή πολιτικά επιλογή για λόγους δεοντολογικούς: η συμμετοχή του πολίτη είναι ο ίδιος ο ορισμός του, και δεν πρέπει για κανένα λόγο να οδηγείται σε μη συμμετοχή για τα πράγματα που τον αφορούν.

(β) Η αποχή δεν είναι επιθυμητή και για λόγους αποτελεσματικότητας: δεν έχει κανένα πρακτικό αποτέλεσμα στο πολιτικό σύστημα διότι οι μη συμμετέχοντες δεν το επηρεάζουν.

(γ) Το «άκυρο», είναι αναποτελεσματικό ως διαμαρτυρία καθώς βγαίνει εκτός προσμέτρησης. Επίσης, είναι σχήμα οξύμωρο να μιλάμε για επιλογή «άκυρου» καθώς το άκυρο ψηφοδέλτιο αποτελεί ακύρωση επιλογής και είναι φυσιολογικό να υπάρχει σε κάθε διαδικασία.

(δ) Το «λευκό» δεν πάει στο πρώτο κόμμα. Πρακτικά, αντιμετωπίζεται όπως το άκυρο ψηφοδέλτιο, το νομικό του πλαίσιο όμως ήταν ασαφές, μέχρι πρόσφατα. Παραμένει πάντως μια έγκυρη ψήφος².

Συγκεκριμένα, μέχρι το 2005 υπήρχε μια ασάφεια για τα «λευκά», καθώς ο εκλογικός νόμος δεν αναφερόταν στην τύχη τους και η πάγια τακτική ήταν να μην προσμετρώνται καθόλου, όπως και τα «άκυρα», παρόλο που δεν είναι «άκυρα» βάσει του ίδιου νόμου³.

Μετά το 2005 και την ευνοϊκή απόφαση υπέρ του κ. Αχιλλέα Καραμανλή⁴, η κυβέρνηση αποφάσισε να διευθετήσει το θέμα ώστε να μην επαναλη-

2. Για το ζήτημα της εγκυρότητας της λευκής ψήφου υπάρχει η μελέτη του Γιώργου Σωτηρέλη, *Το Δικαίωμα στη Λευκή Ψήφο*, εκδόσεις Σάκκουλας, 1988. Μια σύνοψη των επιχειρημάτων του έχω επιχειρήσει στο παραπάνω blog.

3. Στο κείμενο του νόμου αναφέρεται ότι: «Το αρμόδιο Πρωτοδικείο, για την αντίστοιχη εκλογική περιφέρεια συντάσσει (σε συμβούλιο) τον πίνακα των αποτελεσμάτων της, ο οποίος περιέχει: α. τον αριθμό των εγγεγραμμένων εκλογέων, β. τον αριθμό των εκλογέων που ψήφισαν, γ. τον αριθμό των εγκύρων ψηφοδελτίων, δ. τον αριθμό των άκυρων ψηφοδελτίων, ε. τον αριθμό των λευκών ψηφοδελτίων, και στ. τον αριθμό των εγκύρων ψηφοδελτίων που έλαβε κάθε συνδυασμός και κάθε μεμονωμένος υποψήφιος» (ν. 3231/2004, αρ. 4 §4).

4. Με προσφυγή που κατατέθηκε στο Εκλογοδικείο μετά τις εκλογές του 2004, ζητήθηκε η προσμέτρηση των λευκών στο τελικό αποτέλεσμα. Αν γινόταν αυτό, ο θείος του πρωθυπουργού, κ. Αχιλλέας Καραμανλής, θα έπαιρνε τη βουλευτική έδρα από τον αντίπαλό του. Αν και ως τότε το νομοθετικό πλαίσιο δεν όριζε την τύχη των «λευκών», η πάγια θέση του ΑΕΔ (Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο, ή Εκλογοδικείο στην προκειμένη περίπτωση) ήταν κατά παρόμοιων αιτημάτων. Μέχρι τη συγκεκριμένη ένσταση όπου, μετά από αλληπάλληλες συσκέψεις και παραιτήσεις μελών, προσμε-

φθεί παρόμοιο φαινόμενο⁵. Και, έτσι, το 2006 ψηφίστηκε ο νόμος 3434/2006, που προβλέπει ότι: «...κατά την κατανομή των εδρών, καθώς και για τον καθορισμό του εκλογικού μέτρου, τα λευκά ψηφοδέλτια δεν προσμετρώνται στα έγκυρα» (αρ. Ι)⁶.

Στη βάση αυτών των δεδομένων πρότεινα τα εξής:

(α) τη συμμετοχή όλων στις εκλογές,

(β) την ψήφο στη βάση της συνείδησης: να ψηφίσει κανείς με κριτήριο τι πιστεύει και όχι με εκβιαστικά διλήμματα – ακόμα και του τύπου, «να μπει το μικρό κόμμα στη Βουλή»,

(γ) Όποιος δεν επιθυμεί ένα απ' τα υπάρχοντα κόμματα, όποια κι αν είναι, να ρίξει ψήφο διαμαρτυρίας μέσω του «λευκού». Η διαμαρτυρία μέσω της λευκής ψήφου αφορούσε τη συγκεκριμένη πολιτική συγκυρία· το σκεπτικό ήταν ότι οι ψηφοφόροι που υποστηρίζουν το «λευκό» θα μπορούσαν να καταθέσουν ένσταση στο εκλογοδικείο με σκοπό την προσμέτρηση των λευκών ψηφοδελτίων στο τελικό αποτέλεσμα ως ποσοστό. Μάλιστα, αν τα «λευκά» ξεπερνούσαν το εκλογικό μέτρο, ενδεχομένως να διεκδικούνταν η κατ' αναλογία μη συμπλήρωση των αντίστοιχων βουλευτικών εδρών.

Η πρόταση αυτή, όπως διευκρίνισα, πέραν της ενημέρωσης, δεν είναι προφανώς η μόνη δυνατή ούτε η ιδανική, και σίγουρα υπάρχουν και άλλα σκεπτικά, όπως και προβλήματα εντός της. Όμως, ανέδειξε κάποια πολύ ενδιαφέροντα ζητήματα της πολιτικής μας νοοτροπίας και των προβλημάτων και αδιεξόδων της συλλογικής δράσης στην Ελλάδα. Ας τα δούμε εν συντομία, διαχωρίζοντας αυτά που αναφέρονται στο κομμάτι της ενημέρωσης από αυτά που αναφέρονται στο κομμάτι της πρότασης.

Η ενημέρωση

Το βασικότερο σημείο της ενημέρωσης είναι ότι το «λευκό» δεν προσμετράται στο πρώτο κόμμα. Μάλιστα, δεν προσμετράται, ούτε προσμετρώνταν

τρήθηκαν τα «λευκά» στην περιφέρεια του κ. Καραμανλή και πήρε την έδρα. Μόνο σε αυτή την περιφέρεια: στην υπόλοιπη χώρα δεν προσμετρήθηκαν. Και, αφού έγινε αυτό, μετά ο κ. Πρ. Παυλόπουλος πέρασε νομοθετική ρύθμιση· για να μην διεκδικήσει κανείς στο μέλλον ό,τι και ο... θείος. Ο οποίος αργότερα παραιτήθηκε [αφού είχε πλέον θεμελιώσει συνταξιοδοτικά δικαιώματα, όμως λέει μια ανεπιβεβαίωτη φήμη].

5. Αυτό δεν είναι ένα συμπέρασμα στο οποίο οδηγήθηκα λογικά. Αυτόν τον λόγο ψήφισης του συγκεκριμένου άρθρου αναφέρει η αιτιολογική έκθεση ψήφισης του νόμου!

6. Αν και στο π.δ. 96/2007 (κωδικοποίηση της εκλογικής νομοθεσίας αναφέρεται ότι «Τα ψηφοδέλτια είναι μόνο έντυπα. Όποιο ψηφοδέλτιο δεν είναι έντυπο, έστω και μερικά, είναι άκυρο. Τα τυπογραφικά στοιχεία στα ψηφοδέλτια πρέπει να είναι μελανής απόχρωσης» (αρ 70 §3). Παρ' όλα αυτά, στο άρθρο 92 παράγραφος 2 επαναλαμβάνει τη ρύθμιση που αναφέραμε στην υποσημείωση 3 ανωτέρω!

ποτέ, σε κανένα κόμμα. Κι όμως, όλος ο κόσμος πιστεύει το αντίθετο. Το ποσοστό των ανθρώπων που δεν πιστεύουν σε αυτό το ψέμα είναι απογοητευτικά χαμηλό. Όταν μαζί με κάποιες φίλες μοιράσαμε 2.000 ενημερωτικά φυλλάδια σχετικά με αυτό, όλοι μας έλεγαν: «Μα, το λευκό πάει στο πρώτο κόμμα». «Είσαι της Ν.Δ. και γι' αυτό το διακινείς» είπε κάποιος στη Δήμητρα περιχαρής που την ξεμπρόστιασε! Μόνο ένας, ο οποίος ήταν δικηγόρος, ήρθε και μας 'πε: «Επιτέλους, ένας άνθρωπος υποστηρίζει αυτό που λέω και δεν με πιστεύει κανείς»!

Το γιατί η συντριπτική πλειοψηφία πιστεύει και διακινεί αυτό το ψέμα ερμηνεύεται μέσω των μηχανισμών της προπαγάνδας. Το «λευκό» είναι ψήφος διαμαρτυρίας. Ως εκ τούτου, η ενίσχυση των λευκών ψηφοδελτίων σημαίνει την αποδυνάμωση των κομμάτων που λαμβάνουν ψήφους διαμαρτυρίας. Έτσι, όταν το «λευκό» άρχισε να συζητιέται έντονα γύρω στα τέλη της δεκαετίας του '80, το Κ.Κ.Ε. (ενιαίο τότε) προέβαλε την άποψη ότι ενισχύει το πρώτο κόμμα. Φαντάζομαι πως δεν κυριολεκτούσαν οι φορείς του κόμματος όταν προπαγάνδιζαν κάτι τέτοιο, αλλά πως εννοούσαν ότι, γενικώς, η μη ψήφος σε κόμμα δεν αποδυναμώνει τον δικομματισμό. Και αυτό όντως ισχύει. Όμως, η φράση μετεξελίχτηκε σε σλόγκαν που μεταφράζονταν, όχι απλώς ως έμμεση ενίσχυση του δικομματισμού, αλλά ως άμεση προσμέτρηση των λευκών ψηφοδελτίων σε αυτά του πρώτου κόμματος! Πλέον, υπάρχουν πολίτες που πραγματικά πιστεύουν κάτι τέτοιο. Όταν μάλιστα επέμεινα σε κάποιον να μου πει πώς ακριβώς πιστεύει ότι γίνεται αυτό, άρχισε να μου λέει για κάποιο ποσοστό που ορίζεται να πηγαίνει στο πρώτο κόμμα στη δεύτερη κατανομή, κ.λπ. Έφτιαξε δηλαδή στο μυαλό του και το συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο που θα ανταποκρινόταν στη διαδεδομένη φήμη προκειμένου να αιτιολογήσει την αρχική πληροφορία. Τόσο ισχυρή είναι η προπαγάνδα: σου δίνει την αρχική πληροφορία/φήμη και μετά την αφήνει να λειτουργήσει ως «χαλασμένο τηλέφωνο».

Η πληροφορία/φήμη έγινε αυταπόδεικτη αλήθεια και ως τέτοια συνέχισε να αναπαράγεται. Δυο-τρεις άνθρωποι μόνοι μας ήταν φυσικά δύσκολο να καταρρίψουμε την ψευδή πληροφορία σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό θα μπορούσε να γίνει πιο εύκολα από αυτούς που (θεωρείται ότι) ξέρουν. Κατά πρώτον, από τους ίδιους τους πολιτικούς υποψήφιους. Κατά δεύτερον, από τους δημοσιογράφους που ασχολούνται με τις εκλογές. Μα, οι πολιτικοί και τα κόμματα δεν θα μεριμνήσουν για το σπάσιμο της προπαγάνδας την οποία ξεκίνησαν ή, εν τέλει, τους εξυπηρετεί. Τα μικρά κόμματα προφανώς όχι: είναι οι άμεσα κερδισμένοι απ' αυτήν. Τα μεγάλα; Αυτά δεν τα νοιάζει! Επιπλέον, ίσως και να προτιμούν τη μη ανεξέλεγκτη διαμαρτυρία που πραγματοποιείται μέσω των κομμάτων, έστω και των μικρών. Οπότε, ποιοι μένουν; Οι δημοσιογράφοι.

Για λόγους που δεν θα αναλύσουμε επί του παρόντος, δεν έχουν όλοι οι δημοσιογράφοι την ίδια προσβασιμότητα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ούτε ο λόγος τους φτάνει ανεμπόδιστα στους πολίτες. Η μαζική ενημέρωση και προπαγάνδα, αντίστοιχα, πραγματοποιούνται μέσω των Μ.Μ.Ε. Μένουν λοιπόν οι δημοσιογράφοι-παρουσιαστές των Μ.Μ.Ε. για να αποκαλύψουν την αλήθεια και να σπάσουν την πολιτική προπαγάνδα!

→ Τώρα, αν ήμουν καρτούν, θα ήμουν πεσμένη στο πάτωμα, με τα χέρια να σφίγγουν την κοιλιά για να μην φύγει από τα γέλια, και απ' τα μάτια μου θα έτρεχαν δάκρυα...

Προς τι το γέλιο; Αντί πιο εμπεριστατωμένης απάντησης θα μεταφέρω εδώ μια συνομιλία με έναν φίλο, συνομήλικο, τον οποίο είχα ήδη ενημερώσει για τη λευκή ψήφο.

14 Σεπτεμβρίου 2007: δύο μέρες πριν τις εκλογές. Έρχεται ο Χάρης με σοβαρό και προβληματισμένο ύφος και μου λέει:

- Νέλλη, θέλω να σε ρωτήσω κάτι. Σοβαρά! επισημαίνει επειδή εγώ γέλαγα με το σοβαρό(φανές) ύφος του. Έβλεπα στην τηλεόραση μια συζήτηση προχτές [σ.σ. την εβδομάδα των εκλογών] της κ. Έλλης Στάη με έναν υποψήφιο βουλευτή του ΛΑ.Ο.Σ. Η Στάη τού ανέφερε πως ένας βουλευτής της Ν.Δ. παρότρυνε τους δυσαρεστημένους να ψηφίσουν λευκό. Τότε, ο υποψήφιος του ΛΑ.Ο.Σ. απάντησε πως, «τα λέει αυτά επειδή το λευκό πάει στο πρώτο κόμμα». Τελικά ρε Νέλλη, το λευκό πάει στο πρώτο κόμμα;
- Όχι, απάντησα λακωνικά και κουρασμένα απ' την επανάληψη.
- Τότε γιατί αυτός το λέει; Δεν ξέρει;
- Αυτός κατά πάσα πιθανότητα ξέρει, γιατί είναι υποψήφιος. Συνεχίζει, όμως, την προπαγάνδα επειδή δεν τον συμφέρουν τα λευκά.
- Και καλά αυτός, συνεχίζει λογικά ο Χάρης. Έχει συμφέρον! Αυτή; Η Στάη δεν ξέρει; Αυτή είναι γνωστή και μεγάλη δημοσιογράφος.
- Κοίτα να δεις. Παίζει και να μην ξέρει! κάνω τον Δικηγόρο του Διαβόλου. Θέλω να πω, οι μεγαλοδημοσιογράφοι δεν είναι εκεί που είναι μόνο λόγω της σωστής και έγκυρης δημοσιογραφίας που κάνουν, αλλά και για άλλους λόγους. Για λόγους αντίθετους μάλιστα. Μπορεί και η ίδια, αν και παρουσιάζει εκπομπή για τις εκλογές να μην γνωρίζει γι' αυτές, ως όφειλε...
- Μα, αυτή φάνηκε να συμφωνεί! με διακόπτει ο Χάρης. Ότι, δηλαδή, το ξέρει κι αυτή πως έτσι είναι.
- Ακριβώς λόγω της θέσης της λοιπόν, συνεχίζω, πιθανότατα ξέρει κι αυτή την αλήθεια. Απλώς δεν τη λέει.
- Μα είναι δυνατόν αυτή η σοβαρή και γνωστή δημοσιογράφος να λέει ψέματα;

Το ύφος του είχε γίνει πραγματικά σοβαρό, σαν να αντιμετώπιζε ένα λογικό αδιέξοδο. Δεν θυμάμαι τι του απάντησα. Πάντως χρειάστηκε να τον διαβεβαιώσω ξανά για του λόγου το αληθές.

Αυτά αφορούν τους δημοσιογράφους κατ' όνομα, τους τηλε-σταρ και τους παρουσιαστές. Οι δημοσιογράφοι που μάχονται για την αλήθεια, και είναι πολλοί, δεν θα δουν τα ονόματα και τις απόψεις τους να δημοσιοποιούνται στα κεντρικά δελτία ειδήσεων της τηλεόρασης. Ας φέρω, όμως, κι άλλο ένα παράδειγμα. Όχι δημοσιογράφου. Αλλά ανθρώπου που διατυπώνει δημόσιο λόγο – αφού αυτό είναι το ζήτημα: η διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

Την ιδέα περί ενημέρωσης των πολιτών για το «λευκό» την επεξεργάζομαι έντονα από τον Ιούνιο και θα την υλοποιούσα με την ησυχία μου από Σεπτέμβρη – αφού οι εκλογές θα αργούσαν ακόμη! Στις αρχές Ιουλίου 2007 ήρθα σε επαφή με τον Γρηγόρη Ψαριανό, παραγωγό στο ραδιόφωνο του Best FM, για να συζητήσω μαζί του το θέμα και να του ζητήσω να συμβάλλει στην ενημέρωση, καθώς και ο ίδιος έδειχνε μέσα από τις εκπομπές του έντονο πολιτικό ενδιαφέρον. Στην κουβέντα που είχα μαζί του ο Ψαριανός διαφώνησε ως προς το αν μπορεί να έχει επιτυχία μια ένσταση στο Α.Ε.Δ. και το αν θα αλλάξει κάτι στην πολιτική με κάτι τέτοιο. Και σε αυτό προφανώς είχε δίκιο. Εντύπωση μου κάνει –κρίνοντας εκ των υστέρων– η απαισιόδοξη και κυνική του στάση απέναντι στα πολιτικά κόμματα και τις συλλογικές διαδικασίες εν γένει που ήταν διάχυτη στα λεγόμενά του. Πάντως, η συζήτησή μας έγινε στη βάση της κοινής θέσης ότι το «λευκό» δεν πάει στο πρώτο κόμμα. Μια θέση που θεωρήθηκε και από τον Ψαριανό αυτονόητη και δεν αμφισβητήθηκε καθόλου πριν περάσουμε στη συζήτηση της αναποτελεσματικότητας της ένστασης στο Α.Ε.Δ.

Δύο εβδομάδες αργότερα τον ακούω να λέει σε εκπομπή του στο ραδιόφωνο: «μη ρίξετε λευκό γιατί πάει στο πρώτο κόμμα. Ούτε αποχή... Ψηφίστε μικρά κόμματα, όποια και να 'ναι». Μεγάλη εντύπωση μου έκανε, αφού στην κουβέντα μας όχι μόνο δεν υποστήριξε αυτή την παραπληροφόρηση, αλλά και συμφώνησε μαζί μου. Δύο μήνες μετά μου ήρθε με τρόπο τυχαίο μια (πιθανή) ερμηνεία της συμπεριφοράς αυτής: μαθαίνω ότι ο Ψαριανός εκλέχτηκε βουλευτής με τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α.

Παράξενα ένιωσα: άραγε ο σκοπός αγιάζει τα μέσα; Μα, αν στην προσπάθεια να βάλουμε κατά όσων παραπληροφορούν χρησιμοποιούμε ψέματα, τότε αυτοακυρωνόμαστε και χάνουμε το δικαίωμα της κριτικής. Διότι γινόμαστε ίδιοι με αυτούς που κατακρίνουμε.

Όπως στη Φάρμα των Ζώων!

Η πρόταση

Ας περάσουμε στο κομμάτι της πρότασης ότι, αν κανείς δεν επιθυμεί κάποιο κόμμα να ψηφίσει «λευκό» με σκοπό την, σχετικά μαζική, υποστήριξη της ένστασης.

(Ι) Κάποιοι συμφώνησαν με το σκεπτικό της πρότασης αλλά είπαν ότι η προσμέτρηση των λευκών ψηφοδελτίων αν διεκδικηθεί θα ισχύσει για τις επόμενες εκλογές, οπότε προς το παρόν δεν μπορεί να είναι μαζική. «Όταν και αν γίνει πιο μαζική τότε το συζητάμε», είπαν!

Πίσω απ' αυτό το ευρέως διαδεδομένο σκεπτικό βρίσκεται ο λόγος για τον οποίο ο λαός παραμένει «θύμα» ή «ψώνιο», που δεν ισχυροποιείται μέσω της ένωσής του. Διότι, πώς θα γίνει μαζικό κάτι, το οτιδήποτε, αν περιμένεις πρώτα να γίνει μαζικό και μετά να το υποστηρίξεις; Δεν είναι προφανές πως η διαδικασία είναι αντίστροφη; Δηλαδή, πρώτα υποστηρίζεις αυτά που πιστεύεις και μετά, αν τα πιστεύουν και άλλοι, πολλοί, οι οποίοι επίσης ενεργούν με βάση αυτό που πιστεύουν, αυτό θα γίνει μαζικό.

Στην πραγματικότητα, όπως είπαμε, η μαζικότητα δημιουργείται μέσα από ισχυρές και ενεργούσες ατομικές θελήσεις. Μόνο αν συγκλίνει η θέληση και η δράση των μεμονωμένων ατόμων μπορεί να δημιουργηθεί μια *ισχυρή και συνειδητοποιημένη μάζα*. Διότι οποιαδήποτε άλλη μάζα είναι χειραγωγήσιμη και η δύναμή της αντικείμενο εύκολης εκμετάλλευσης και ιδιοποίησης. Συνεπώς, το ζητούμενο είναι η συνένωση ισχυρών και συνειδητοποιημένων ατομικών βουλήσεων.

Φυσικά, είναι αναμενόμενο ότι οι άνθρωποι επιθυμούν και περιμένουν άλλους να μπουν μπροστά και, αν πετύχει, να ενταχτούν κι αυτοί σε μια συλλογικότητα. Μην έχοντας όμως τη συν-ευθύνη δημιουργίας είναι σαφώς πιο αποστασιοποιημένοι. Εντάσσονται, δεν συνδημιουργούν. Επίσης, και αυτό είναι το πραγματικό πρόβλημα, το να ακολουθώ τη μάζα, ακόμη κι αν συμφωνώ μαζί της, το να περιμένω την μαζοποίηση της άποψης που πρεσβεύω στα λόγια ώστε να την κάνω πράξη, με καθιστά όχι ένα θαρραλέο υποστηρικτή των λόγων μου, αλλά *ακόλουθο*. Το πρόβλημα με τους ακόλουθους είναι διττό. Αφενός, εύκολα χειραγωγούνται, αφού επιθυμούν κάποιους για να ακολουθούν· η ατομικότητά τους είναι περιορισμένη. Αφετέρου, αν για κάποιο λόγο η ομάδα διαλυθεί, η ιδέα χάνεται στον βαθμό που δεν μένει κανείς να την υπερασπιστεί. Αντιθέτως, η συνειδητοποίηση και η ατομική πρωτοβουλία δεν θα χαθούν, η ιδέα δεν θα εγκαταλειφθεί. Και μόνο έτσι θα υπάρχουν συνεχώς συνενώσεις υποστηρικτών τους. Ανεξαρτήτου αφορμής.

[Μια Μικρή Παρένθεση: Ο Γκάντι και ολόκληρη η Ινδία εφάρμοσαν στην πράξη της αρχές του περί «μη-βίαιης πολιτικής ανυπακοής» και οι Βρετανοί

άποικοι βρέθηκαν μπροστά σε μια πρωτόγνωρη κατάσταση. Όταν ο Γκάντι και το Εθνικό Κογκρέσο ζήτησαν αυτονομία από την Βρετανική Αυτοκρατορία και αυτή τους αγνόησε, αποφάσισαν να την απαιτήσουν. Το 1930 ο Γκάντι, ακολουθούμενος από χιλιάδες Ινδούς, έκανε μια πορεία 400 χιλιομέτρων ως τη θάλασσα για να φτιάξει αλάτι. Ο συμβολισμός του αλατιού ήταν τεράστιος: πρόκειται για ζωτικής σημασίας προϊόν που παρήγαγε η Ινδία, το οποίο ήλεγχαν και εξήγαγαν οι Βρετανοί και το πουλούσαν, επιπλέον, στους ίδιους τους Ινδούς. Ξεκίνησε λοιπόν ένα μαζικό κίνημα ανυπακοής σε όλη την Ινδία: οι Ινδοί έφτιαχναν μόνοι τους και πουλούσαν το αλάτι. Οι Βρετανοί, προκειμένου να ελέγξουν την κατάσταση, συνέλαβαν περίπου 100.000 άτομα, μεταξύ αυτών όλους τους ηγέτες και συντονιστές του Ινδικού Κογκρέσου, συμπεριλαμβανομένων των συζύγων τους, προκειμένου να κάψουν την αντίσταση των πολιτών αφήνοντάς τους χωρίς ηγεσία. Προς μεγάλη τους έκπληξη, όμως, οι πολίτες της Ινδίας συνέχισαν την τακτική της ειρηνικής ανυπακοής και χωρίς καθοδηγητές. Ήταν πλέον αδύνατον να ελέγξουν τη χώρα. Σε μια ύστατη προσπάθεια επιβολής, οι Βρετανοί συνέλαβαν και τον Γκάντι, τον οποίο είχαν ως τότε αφήσει ελεύθερο προκειμένου να μην τον ηρωοποιήσουν, με σκοπό αυτή τη φορά να προκαλέσουν τον λαό ώστε να προκληθούν φασαρίες και βίαια επεισόδια: κάτι τέτοιο θα τους εξυπηρετούσε στην δικαιολόγηση/νομιμοποίηση της βίαιης καταστολής εκ μέρους τους. Όμως, ούτε αυτό έγινε. Κι έτσι, επήλθε ο συμβιβασμός και η απελευθέρωση όλων των κρατουμένων και ο Γκάντι παρέστη ως επίσημος εκπρόσωπος της Ινδίας στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου όπου συζητήθηκε το θέμα της εθνικής τους ανεξαρτησίας.

Παρεμπιπτόντως, οι Βρετανοί αναγκάστηκαν τελικά να αποχωρήσουν από την αποικία τους: όχι όμως παραιτούμενοι από τον έλεγχό της. Έτσι εφάρμοσαν την προσφιλή τακτική: διαίρει και βασίλευε! Υπέθαλψαν και ενίσχυσαν με κάθε τρόπο τους εθνικιστές και τα διασπαστικά κινήματα εντός της Ινδίας, δίνοντας έμφαση στη λεγόμενη «μουσουλμανική μειονότητα» που έπρεπε να «προστατευτεί» έναντι των ινδουιστών. Οι Ινδοί άρχισαν να τσακώνονται μεταξύ τους. Ο Γκάντι έκανε «νηστεία μέχρι θανάτου» ώσπου να σταματήσουν οι εμφύλιες διαμάχες και τα κατάφερε. Λίγο μετά δολοφονήθηκε: ύστερα από αρκετές αποτυχημένες απόπειρες από ινδουιστή φανατικό! Και η χώρα διασπάστηκε σε δύο ανεξάρτητες(;) χώρες: Ινδία και Πακιστάν. Η διένεξη των δύο χωρών συνεχίζει μέχρι και σήμερα. Το Πακιστάν παραμένει προτεκτοράτο των διαδόχων των Βρετανών: των Αμερικανών. Μάλιστα, εμφύλιες ή μη διαμάχες διαδραματίζονται και σε άλλες αποικίες απ' όπου αποσύρθηκαν οι Βρετανοί: Παλαιστίνη, Κύπρος, κ.ο.κ. Και η ιστορία συνεχίζεται... **Κλείνει η Παρένθεση]**

(2) Κάποιοι άλλοι είπαν πως αυτό δεν συνιστά συγκεκριμένη πολιτική πρόταση, προκρίνοντας ταυτοχρόνως τη λύση που είχε ακουστεί αρκετά τον τελευταίο καιρό: ψηφίστε ένα μικρό κόμμα, όποιο να 'ναι. Έτσι, σύμφωνα με αυτή τη λογική, η πολιτική πρόταση πρέπει να έχει τη συγκεκριμένη κατεύθυνση και τα προσδιορισμένα χαρακτηριστικά, όπως αυτά ορίζονται από το πολιτικό μας σύστημα και τη συγκεκριμένη λογική των εκλογών. Δηλαδή, όχι συγκεκριμενοποίηση μέσω της (δικής σου) λογικής, αλλά μέσω της λογικής που επιβάλλεται μαζικά από το υπάρχον πολιτικό σύστημα και τους φορείς του – στο οποίο θέλεις ν' αντισταθείς. Για κάποιους, λοιπόν, η πρόταση ψήφισης ενός κόμματος με κριτήριο το μέγεθός του (ψηφίστε μικρά κόμματα) θεωρούνταν πιο συγκεκριμένη(!) από την πρόταση συνειδητής ψήφου (ψηφίστε όποιον να 'ναι, φτάνει να το πιστεύετε), ή λευκής ψήφου και ανάληψης συλλογικής δράσης μέσω των θεσμικών διαδικασιών. Δηλαδή, τι; Τελικά, το μέγεθος μετράει; Απλώς, στην προκειμένη περίπτωση προτιμούμε το μικρό;

Το ζήτημα είναι ένα κόμμα να επιδείξει διαφορετική λογική απ' τα υπόλοιπα και να προβάλει συγκεκριμένη πολιτική πρόταση. Αν κανείς δεν πείθεται απ' την πολιτική πρόταση ενός μικρού κόμματος, γιατί να το ψηφίσει; Επειδή είναι μικρό; Μα, αν δεν διαφοροποιείται ως προς τη λογική που ακολουθεί, μόνο το... μικρό του μέγεθος το εμποδίζει να ενεργήσει όπως τα μεγάλα κόμματα εξουσίας.

(3) Στην ίδια αυτή λογική, κάποιος που γνώριζε πως το «λευκό» δεν προσμετράται αλλά θεωρούσε πως εμμέσως ενισχύει τα μεγάλα κόμματα, αφιέρωσε ολόκληρο κείμενο στο blog του για να με χαρακτηρίσει επικίνδυνη! Ο ίδιος προέκρινε την ψήφο στα μικρά κόμματα που, όμως, μπαίνουν στη Βουλή. Στην πράξη, βέβαια, αυτό σημαίνει σε Κ.Κ.Ε., Λ.Α.Ο.Σ. και ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Αυτό ώστε να μην χαθεί η ψήφος στα μικρά κόμματα λόγω του ορίου του 3%. Κι έτσι η αντιδημοκρατική αυθαιρεσία του 3% χρησιμοποιείται ως επιχείρημα επιλογής, επιτείνοντας τη σύγχυση και ενισχύοντας τη λογική του συστήματος απέναντι στο οποίο θέλει να διαμαρτυρηθεί.

Παρά την ακρότητα του χαρακτηρισμού που μου απέδωσε, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η ίδια η ενασχόλησή αυτού, και άλλων, με τις εκλογές και η πρότασή του μαρτυρούσε, αν μη τι άλλο, ενδιαφέρον και ενασχόληση με τα κοινά. Αυτό μας δείχνει κάτι πολύ σημαντικό. Πρώτον, και γενικότερο, η έξοδος απ' την κατάσταση βλακείας είναι μια συνεχής και επίπονη διαδικασία απ' την οποία δεν θα πρέπει να παραιτείται κανείς, και απ' την οποία δεν εξαιρείται κανείς, ακόμη και αν δραστηριοποιείται. Δεύτερον, πάντα υπάρχει ο κίνδυνος να υποπέσει κανείς σε λογικό σφάλμα που θα τον κάνει να μην προσεγγίσει ορθώς μια κατάσταση. Η μαζική προπαγάνδα και η ανάπτυξη

ψευδοεπιχειρημάτων δυσχεραίνουν την ορθολογική εκτίμηση. Τρίτον, ενδεχομένως ο εκνευρισμός και το αδιέξοδο της χώρας που διαφαινόταν εκείνη την περίοδο έκανε πολλούς από εμάς ιδιαίτερα ανήσυχους, ίσως και ερεϊστικούς. Η καχυποψία που έχουμε αναπτύξει οι Έλληνες μεταξύ μας, όλοι μας, έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις για την ίδια τη συνοχή του κοινωνικού ιστού.

Και ένα τέταρτο, αλλά «άσχετο» συμπέρασμα: η επικοινωνία και οι δυνατότητες που προσφέρει το διαδίκτυο έχουν πάντα δύο διαστάσεις. Η μία διάσταση είναι η ενίσχυση της επικοινωνίας, της ενημέρωσης, της οργάνωσης κ.λπ. Από την άλλη, ακριβώς επειδή είναι ένα απρόσωπο μέσο, δεν διευκολύνει την βαθύτερη επικοινωνία και κατανόηση, αυτή που μόνο η διαπροσωπική επαφή μπορεί να επιφέρει.

Η προπαγάνδα και η περικύκλωση (κυριολεκτικά) από μια συγκεκριμένη συστημική λογική περιορίζουν τις επιλογές προς μια εύλογη επεξεργασία. Είναι γεγονός ότι όλοι οι κατακρίνοντες την κυβέρνηση και φέροντες δημόσιο λόγο προέβαλαν αυτή την άποψη: ψηφίστε έναν απ' τους «μικρούς». Από τον Λαζόπουλο ως τον Ψαριανό και τους bloggers. Βέβαια, δεν εννοούσαν πραγματικά έναν απ' τους τρεις, καθώς προφανώς κανείς τους δεν εννοούσε τον ΛΑ.Ο.Σ. Έλα, όμως, που η τυφλή υπακοή σε αυτήν ακριβώς τη λογική του πολιτικού μας συστήματος έβαλε και τον ΛΑ.Ο.Σ. στη Βουλή!

Αυτό συνέβη με συγκεκριμένες και συνοπτικές διαδικασίες. Δηλαδή, από τη μία προβλήθηκε η... μη επικίνδυνη πρόταση: «ψηφίστε μικρά κόμματα», ως συνέπεια της πρότασης «μην ψηφίσετε Ν.Δ.-ΠΑ.ΣΟ.Κ.». Στη συνέχεια αυτό έγινε, «ψηφίστε μικρά κόμματα, αλλά μην χαράμιζετε την ψήφο σας σε αυτά που δεν θα μπουν στη Βουλή!» Φυσικά, επειδή οι περισσότεροι που το έλεγαν αυτό είναι(;) αριστεροί, εννοούσαν το Κ.Κ.Ε. και τον ΣΥΝ. Κι εδώ στήθηκε όλο το κόλπο: ενώ τα κόμματα της βουλής ήταν 4 (Ν.Δ., ΠΑ.ΣΟ.Κ., Κ.Κ.Ε. & ΣΥΝ), τα Μ.Μ.Ε. μαζί με συγκεκριμένα πολιτικά συμφέροντα (συγκεκριμένα, όχι αόριστα) έπεισαν τον κόσμο ότι οι κοινοβουλευτικές επιλογές ήταν 6: Ν.Δ., ΠΑ.ΣΟ.Κ., Κ.Κ.Ε., ΣΥΝ/ΣΥ.ΡΙΖ.Α., ΛΑ.Ο.Σ. και Δημοκρατική Αναγέννηση!

Πώς και γιατί συνέβη αυτό; Ας ξεκινήσουμε απ' το γιατί. Τα κόμματα αυτά έπρεπε να προωθηθούν για δύο αντιφατικούς μεταξύ τους λόγους. Ο ένας είναι η αποδυνάμωση των αντίστοιχων συγγενών τους κομμάτων εξουσίας. Δηλαδή, η ενίσχυση του ΛΑ.Ο.Σ. θα σήμαινε πτώση της Ν.Δ., και αντίστοιχα για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. η ενίσχυση του Παπαθεμελή. Ο άλλος είναι ότι, η διάχυση της δυσαρέσκειας του κόσμου έπρεπε να διοχετευτεί σε συγκεκριμένες κομματικές επιλογές ώστε να είναι πιο ελεγχόμενη.

Όσον αφορά το πώς, εδώ τα πράγματα αποκτούν ενδιαφέρον. Ο πιο χαρακτηριστικός τρόπος είναι η προβολή του ΛΑ.Ο.Σ. και της Δημοκρατικής

Αναγέννησης στα τηλεοπτικά κανάλια. Ξαφνικά, τα κόμματα που εκπροσωπούνταν στις πολιτικές συζητήσεις των καναλιών έγιναν 6 – ή 5, αφού υπήρξε μια σαφής προτίμηση στον ΛΑ.Ο.Σ., η οποία έχει αποκάλυπτα φανεί και μετά τις εκλογές. Είναι ενδεικτικό ότι τα αποτελέσματα των δημοσκοπήσεων δημοσιοποιούνται επιλεκτικά – ή αποκρύπτονται επιλεκτικά, όπως το πάρει κανείς. Για παράδειγμα, το κόμμα των Οικολόγων Πράσινων έπαιρνε στις δημοσκοπήσεις περίπου 1-1,5%, ή και παραπάνω σε ορισμένες περιπτώσεις! Όμως, στη δημοσιοποίηση των δημοσκοπήσεων αναφέρονταν μόνο τα 6 κόμματα – και «τα λοιπά»! Κι ας είχε μεγαλύτερο ποσοστό συχνά το κόμμα των Οικολόγων από εκείνο του Παπαθεμελή!

Το αποκορύφωμα της στημένης αυτής διαδικασίας ήταν το περίφημο debate [που σημαίνει διάλογος!] των πολιτικών αρχηγών. Στο debate συμμετείχαν οι πολιτικοί αρχηγοί των έξι αυτών κομμάτων, παρόλο που στα debate συμμετέχουν τα κόμματα που εκπροσωπούνται στο κοινοβούλιο. Ο κ. Καρατζαφέρης και ο κ. Παπαθεμελής δεν ήταν αρχηγοί κόμματος που εκπροσωπούνταν στην ελληνική Βουλή! Ο ΛΑ.Ο.Σ. είχε μπει στην Ευρωβουλή το 2006· όχι στην ελληνική Βουλή. Και ο κ. Παπαθεμελής ήταν στη Βουλή ως ανεξάρτητος βουλευτής, εκλεγθείς το 2004 μετά από συνεργασία με τη Ν.Δ.(!), από την κοινοβουλευτική ομάδα της οποίας μετά αποχώρησε. Το κόμμα του, η Δημοκρατική Αναγέννηση, δεν έχει υπάρξει κόμμα του ελληνικού κοινοβουλίου! Και όμως συμμετείχαν στο debate. Δηλαδή, *προτάθηκαν μέσα απ' το debate στους πολίτες*. Έτσι, ο δημόσιος λόγος προβαλλόταν με σαφήνεια: αν θέλετε να διαμαρτυρηθείτε, ψηφίστε μικρά κόμματα. *Τα εξής τέσσερα...*

[Παρενθετικά να αναφερθεί ότι ο κ. Καρατζαφέρης ήταν βουλευτής με τη Ν.Δ., από την οποία αποχώρησε και ίδρυσε τον ΛΑ.Ο.Σ. το 2000. Θεωρείτο η «δεξιά» ή «πατριωτική» πτέρυγα της Ν.Δ. Ο κ. Παπαθεμελής ήταν βουλευτής του ΠΑ.ΣΟ.Κ., απ' το οποίο αποχώρησε και έφτιαξε τη Δημοκρατική Αναγέννηση το 2004. Επίσης θεωρείτο η «δεξιά» και «πατριωτική» πτέρυγα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Να σημειωθεί πως για τη δράση του(;) ο κ. Παπαθεμελής έχει τιμηθεί με τον Χρυσό Σταυρό του Αποστόλου Παύλου, από τον αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο!]

Αυτά τα νέα πρόσωπα μας προτάθηκαν συστηματικά από τα Μ.Μ.Ε. για να απορροφηθεί η διαμαρτυρία. Μας προτάθηκαν; Μας επιβλήθηκαν; Ας απατήσει ο καθένας μόνος του.

→ **Άσχετο:** Στις **30 Αυγούστου 2007**, γύρισα σπίτι μου αργά το βράδυ, κουρασμένη αλλά ικανοποιημένη από την προσπάθεια να φτιάξω το blog που ανέφερα. Η ικανοποίησή μου έμελλε να διαρκέσει μέχρι τη στιγμή που μπήκα

στο σπίτι. Θυμάμαι τις κινήσεις μου σαν να 'ναι τώρα. Μπήκα απ' την πόρτα με σκοπό να κατευθυνθώ προς τα μέσα και να καλησπερίσω τους παρευρισκόμενους. Έκανα δύο βήματα και κοκάλωσα. Για καλησπέρα ούτε λόγος.

– Νέλλη, γεια σου. ... Δεν μιλάς;

Βουβή εγώ. Απέναντί μου ήταν η τηλεόραση αναμμένη και έδειχνε Ειδήσεις. Στο κάτω μέρος της εικόνας έλεγε «Καρύταινα, τώρα» (βέβαια δεν ήταν η Καρύταινα, ήταν άλλο χωριό, αλλά δεν έχει σημασία, πέρα από τη σημασία που μπορεί να έχει η ακρίβεια στην ενημέρωση). Στην εικόνα υπήρχε ένα παλιό πέτρινο διώροφο αρχοντικό που κρέμονταν αγέρωχα στην πλαγιά, σε απόλυτη αμφιθεατρική συμμετρία με τα άλλα πέτρινα σπίτια, τους βράχους, τα δέντρα. Η στέγη του σπιτιού καιγόταν και από τα παράθυρα ξεπηδούσαν φλόγες! Συγκλονιστική εικόνα: η απόλυτη ομορφιά του πέτρινου σπιτιού (το πέτρινο σπίτι είναι και το πιο οικολογικό οίκημα, άλλωστε), μέσα απ' το οποίο ξεπηδά ακαλίνωτη η καταστροφή. Γράφοντάς το τώρα μου έρχεται στο μυαλό η μουσική και σιγομουρμουρίζω: *The roof, the roof, the roof is on fire* (η στέγη καίγεται), που λέει κι ένα τραγούδι. Το οποίο –τι ειρωνεία– συνεχίζει αμέσως παρακάτω σαν ορισμένοι να απαντούν στην έκκληση: *we don't need no water, let the mother fucker burn. Burn, mother fucker, burn!* (δεν χρειαζόμαστε νερό, άσε τους μαλάκες να καούνε. Καείτε, μαλάκες, καείτε!)⁷. Η τέχνη στη μουσική έχει προνοήσει πριν τα γεγονότα. Ακόμη κι αν δεν αναφέρεται σ' αυτά!

Η εικόνα αυτή μου θύμισε την ταινία του Κουστουρίτσα: «Τα όμορφα χωριά όμορφα καίγονται».

Τα «Μικρά» Κόμματα (I): το Κ.Κ.Ε.

Και μιας και αναφερθήκαμε στο debate, να επισημανθεί κάτι σχετικά με τη συμμετοχή του Κ.Κ.Ε. Δικαιωματικά, βέβαια, αφού είναι κόμμα του ελληνικού κοινοβουλίου. Αλλού βρίσκεται η παρατήρηση. Το Κ.Κ.Ε. είναι ένα κόμμα που καταγγέλλει τα πάντα ως αποτέλεσμα της κυριαρχίας της πλουτοκρατίας. Επίσης, θεωρεί τον εαυτό του ως τη μόνη εναλλακτική πολιτική στο κομματικό σκηνικό της Ελλάδας, αφού όλοι οι άλλοι είναι ίδιοι και μόνο αυτό διαφέρει. Εντάξει μέχρι εδώ: ό,τι θέλει πιστεύει ο καθένας, δικαίωμά του. Το ζήτημα όμως είναι, από την άποψη της πολιτικής δεοντολογίας, αυτό που λες να το πιστεύεις. Όσο ακραίο ή όχι κι αν είναι αυτό. Αλλιώς είσαι υποκριτής και ενεργείς με μικροπολιτικές σκοπιμότητες. Και, με ποιον τρόπο καταλαβαίνου-

7. Σε ελεύθερη απόδοση. Τραγούδι των Rock Master Scott & the Dynamic Three, του 1984.

με αν κάποιος υποστηρίζει μια άποψη επειδή την πιστεύει ή επειδή υποκρίνεται; Μα, από τη συνέπεια λόγων και πράξεων από αυτά που κάνει.

Το Κ.Κ.Ε. πήγε σ' ένα debate το οποίο αποτελεί την αιδώ κάθε έννοιας πολιτικής, συζήτησης και ενημέρωσης. Τη ντροπή ακόμη και της ίδιας της κομματικής αντιπαράθεσης: με στημένες και προσυμφωνημένες ερωτήσεις, με προεπιλογή «δημοσιογράφων» από τους πολιτικούς... Και το χρονόμετρο να τρέχει. Και πήγε εκεί το Κ.Κ.Ε. Ενώ, από την άλλη, κάνει χωριστές συγκεντρώσεις και πορείες εδώ και χρόνια σε κάθε εργατική διαμαρτυρία. Αν κάνεις χωριστές συγκεντρώσεις, ρισκάροντας το σπάσιμο της ενότητας και την αποδυνάμωση του εργατικού κινήματος – για τα συμφέροντα του οποίου πασχίζεις... Αν ακολουθείς μια τόσο αμφιλεγόμενη τακτική για να υπερασπιστείς την πολιτική σου ακεραιότητα... Τουλάχιστον οφείλεις να το κάνεις με συνέπεια. Δεν μπορείς να καταγγέλλεις τον «κομματικό συνδικαλισμό» και να κάνεις χωριστές πορείες, επειδή έτσι θα προβάλλεις μια εικόνα ως «ασυμβίβαστο κόμμα», και μετά να στρογγυλοκάθεσαι με αυτούς που καταγγέλλεις ως εκπροσώπους της πλουτοκρατίας σε έναν «διάλογο» που και ο πιο αδαής θα κατήγγειλε ως στημένο μόνο και μόνο επειδή από κει προτείνονται επιβάλλονται στους πολίτες οι κομματικές τους επιλογές.

Αν θέλει ένα κόμμα, το οποιοδήποτε, να δείξει ότι διαφέρει από τα άλλα μπορεί να το κάνει μόνο με ένα τρόπο: ενεργώντας με διαφορετική πολιτική λογική, την οποία ακολουθεί με συνέπεια. Το Κ.Κ.Ε. ως κόμμα επιδεικνύει συστηματική έλλειψη τέτοιας συνέπειας, παρόλο που οι οπαδοί του έχουν αξιοζήλευτη μαχητικότητα και οργάνωση, αλλά και το ίδιο έχει μακρά ιστορία αγώνων και διεκδικήσεων. Για παράδειγμα, οι συνεχείς του επιθέσεις στη διάρκεια της προεκλογικής αυτής περιόδου εναντίον του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. είναι ενδεικτικές. Ενδεικτικές της λογικής: βάλλω κατά του κομματικού μου αντιπάλου και όχι κατά του πολιτικού μου αντιπάλου. Πρόκειται για τη γνωστή μικροπολιτική λογική. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. βάλλει κατά της Ν.Δ. (και αντίστροφα) και το Κ.Κ.Ε. κατά του ΣΥΝ. Το ζητούμενο είναι οι ψήφοι, όχι η πολιτική συνέπεια.

Το γεγονός ότι το Κ.Κ.Ε. ενεργεί με τρόπο που όχι μόνο δεν υποσκάπτει αλλά υποστηρίζει και θεμελιώνει τη λογική που υποτίθεται πως αντιστρατεύεται αποδεικνύεται στην πράξη από τις συνέπειες της προεκλογικής του στρατηγικής. Ένα παράδειγμα. Περίπου 10 μέρες πριν τις εκλογές, και ενώ όλοι πασχίζουν να μην χάσουν καμία ψήφο, το Κ.Κ.Ε. οξύνει την αντιπαράθεσή του με τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. (Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς, το συλλογικό μόρφωμα στο οποίο εντάσσεται ο ΣΥΝ) λέγοντας ότι θα συνεργαστεί μετεκλογικά με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Το ίδιο μάλιστα υπονοεί και για τον ΛΑ.Ο.Σ (για συνεργασία με τη Ν.Δ. φυσικά!). Ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. δεν έχει αφήσει να εννοηθεί κάτι τέτοιο, δηλώνοντας πάντως ότι η οποιαδήποτε συνεργασία προκύψει θα είναι μόνο στη βάση των προγραμματικών δεσμεύσεων τού κόμματος. Όμως το

Κ.Κ.Ε., γνωρίζοντας ότι ο κομματικός του αντίπαλος είναι ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α., επιμένει να δηλώνει ως αυταπόδεικτη αλήθεια τα περί συνεργασίας ΠΑ.ΣΟ.Κ.-ΣΥ.ΡΙΖ.Α. σε μια αγαστή (ως προς την αποτελεσματικότητα της και μόνο) προσπάθεια να κερδίσει τις εντυπώσεις του «μόνου αριστερού κόμματος». Έτσι, εξαναγκάστηκε ουσιαστικά και ο πρόεδρος του ΣΥΝ κ. Αλέκος Αλαβάνος να δηλώσει κατηγορηματικά ότι δεν πρόκειται να συνεργαστεί μετεκλογικά με κανένα κόμμα. Το ίδιο έκανε και ο πρόεδρος του ΛΑ.Ο.Σ. κ. Καρατζαφέρης.

Λίγες μέρες μετά τις δηλώσεις αυτές, ο κ. Καραμανλής δήλωσε πως αν δεν σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση τότε «θα πάμε αμέσως σε εκλογές». Ορθώς κατηγορήθηκε εξαιτίας της δήλωσής του αυτής για εκβιασμό των πολιτών, αφού έσυρε τον «μπαμπούλα» της ακυβερνησίας για να συσπειρώσει τους ψηφοφόρους της Ν.Δ. και τους αναποφάσιστους. Όμως, τον άσσο στο μανίκι του τον είχε έτοιμο, και είπε: αφού αυτοί δηλώνουν πως δεν θέλουν να συνεργαστούν, δεν φταίμε εμείς! Αναγκαστική απόφαση! Το άλλοθι το είχε προσφέρει το ίδιο το Κ.Κ.Ε. Το οποίο μάλιστα οδήγησε με τον ίδιο τρόπο τις εξελίξεις στην πολιτική νομιμοποίηση της ενισχυμένης αναλογικής. Έτσι, το Κ.Κ.Ε. με την πολιτική του εκβιασμού του προς το ΣΥ.ΡΙΖ.Α. διευκόλυνε και τη Ν.Δ. να πράξει το ίδιο, να εκβιάσει δηλαδή τους δικούς της ψηφοφόρους. Άλλωστε, τα δύο αυτά κόμματα δεν είναι ανταγωνιστικά ως προς το κοινό στο οποίο απευθύνονται...

Έτσι, το Κ.Κ.Ε. έλαβε περισσότερες ψήφους διαμαρτυρίας λόγω της ακρότητας των θέσεων που διατύπωσε. «Αντίσταση και Ανυπακοή», διεμήνυε, και συσπείρωσε κόσμο που δεν συμφωνεί με το Κ.Κ.Ε. αλλά προσελκύστηκε από τον δυνατό πολιτικό λόγο. Χωρίς να κρίνει αν αυτός ο λόγος έχει συνέπεια. Ο πολιτικός μας πολιτισμός επικροτεί όποιον κάνει φασαρία...

Τα «Μικρά» Κόμματα (2): ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α.

Μιας και μπήκαμε στην ανάλυση ζητημάτων σχετικών με τις εκλογές, ας δούμε τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Δεδομένου ότι ο πολιτικός λόγος που εκφέρει ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. είναι κατά κύριο λόγο ήπιος, δεν έχει υποπέσει σε σημαντικές παραφωνίες. Ούτε, ενδεχομένως, να μπορεί κανείς να τον κατηγορήσει επειδή «υπέκυψε» στα εκβιαστικά διλήμματα που του έθεσε το Κ.Κ.Ε. δεδομένου του προεκλογικού σκηνηκού. Κι έτσι είναι ένα συμπαθές για τους περισσότερους κόμμα. Αυτό ακριβώς όμως είναι το πρόβλημα του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Η ανεπάρκειά του έχει να κάνει με την ασάφεια του προγραμματικού του λόγου.

Ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. δεν έχει διαμορφώσει σαφή πολιτική πρόταση για να την εκφράσει προς τα έξω – όσο κατανοητό και αν είναι ότι, ως συνασπισμός τάσεων και κομμάτων, στηρίζεται σε μια εύθραυστη συναίνεση. Και γι' αυτό

ίσως παραμένει συμπαθητικό: επειδή δεν ξέρουμε τις θέσεις του, ώστε να μπορεί να κριθεί για συνέπεια ή ασυνέπεια! Ταυτόχρονα, και λόγω αυτού, αδυνατεί να συσπειρώσει τη λαϊκή πολιτική αντίδραση. Τι θα σήμαινε σαφές πολιτικό πρόγραμμα και όχι απλώς «στίγμα», το οποίο φυσικά διαθέτει; Δεδομένου ότι οι ιδεολογίες δεν προσφέρουν την ελευθερία του πνεύματος που είναι απαραίτητη για την ορθή και ρεαλιστική προσέγγιση των πραγμάτων, ο άλλος δρόμος στον οποίον πρέπει να κινηθεί μια σοβαρή πολιτική πρόταση είναι η σαφής τοποθέτηση επί των επιμέρους προβλημάτων που καλείται να αντιμετωπίσει η ελληνική κοινωνία. Σαφής σημαίνει συγκεκριμένη. Οι γενικόλογες αρχές, όπως «δωρεάν παιδεία, κοινωνική ευημερία, αειφόρος ανάπτυξη, σεβασμός του περιβάλλοντος» κ.ο.κ., εκφράζουν τις γενικές αρχές και επιδιώξεις της ελληνικής, όπως και κάθε πολιτικής κοινωνίας, δεν αποτελούν όμως ούτε προτάσεις ούτε δεσμεύσεις για το πώς θα επιτευχθούν τα επιθυμητά. Αυτό που λείπει στο πολιτικό μας σκηνικό είναι μια συγκεκριμένη πρόταση για το πώς, με ποιο τρόπο θα επιτευχθούν αυτές οι αρχές που πρεσβεύουν όλοι. Δηλαδή, αν συμφωνούμε όλοι πως θέλουμε δημόσια δωρεάν παιδεία, δεν πρέπει να τοποθετηθεί αυτός που κάνει την πρόταση στο πώς ακριβώς προτείνει να την αποκτήσουμε; Το πρόγραμμα του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. δεν αναφέρεται συγκεκριμένα σε αυτό ή οποιοδήποτε άλλο θέμα (στο προεκλογικό του πρόγραμμα, π.χ.). Όπως και τα άλλα κοινοβουλευτικά κόμματα. Βέβαια, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η Ν.Δ. είχαν την ευκαιρία να υλοποιήσουν το πρόγραμμά τους και δεν το έπραξαν. Εντούτοις δεν θα πρέπει η πολιτική αξία του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. να έρθει μέσα από την απαξία του ΠΑ.ΣΟ.Κ., ή της Ν.Δ. Ούτε μέσα από την αντιπολιτευτική του τακτική. Πρέπει να έρθει αυτόνομα.

Ας δούμε ένα παράδειγμα: τη στάση του κόμματος αυτού απέναντι στα αιτήματα των φοιτητών και στην ανεπιφύλακτα θετική τοποθέτηση απέναντί τους. Το να υποστηρίξεις τους αγώνες των φοιτητών και, κυρίως, να τους υποστηρίξεις απέναντι στη βία και την αυθαιρεσία που αντιμετώπισαν κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων το τρίμηνο Απριλίου-Ιουνίου 2007 είναι άλλο ζήτημα, και φυσικά ορθώς επιβάλλεται. Όμως, η άκριτη υιοθέτηση των θέσεων των φοιτητών, εκτός του ότι θέτει υπό αμφισβήτηση την επάρκεια των θέσεων του κόμματος, δεν βοηθά τους φοιτητές να κατανοήσουν τις παραμέτρους των ζητημάτων που τους απασχολούν. Για παράδειγμα, οι φοιτητές αντιτάχθηκαν στην κατάργηση του συγγράμματος που διανέμεται από τα πανεπιστήμια. Τους είπε ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α., από τη θέση συμμάχου που έχει λάβει, πως δεν νοείται ανώτατη πανεπιστημιακή παιδεία με ένα σύγγραμμα; Τους είπε κανείς ότι πουθενά στον κόσμο δεν γίνεται κάτι παρόμοιο; Τους είπε κανείς ότι όχι μόνο πρέπει να καταργηθεί το ένα σύγγραμμα και η λογική της μιας και μόνης πηγής αλήθειας στο πανεπιστήμιο, αλλά ότι αυτό θα έπρεπε να γίνει ενδεχομένως και σε άλλες βαθμίδες της εκπαίδευσης; Τους είπε κανείς ότι η αυθεντία της μόνης αλήθειας,

που συνάγεται από αυτή την πρακτική, όχι μόνο δεν προάγει σωστούς επιστήμονες αλλά και προετοιμάζει τη νοοτροπία της αυθεντίας; Που με τη σειρά της ευνοεί την πολιτική κυριαρχία της βούλησης του ενός. Που με τη σειρά της...

Ας το δούμε και πιο πρακτικά όμως. Τους είπε κανείς για την οικονομική αλλά και την περιβαλλοντική σπατάλη τόσων τόνων χαρτιού που πάει χαμένο; Ναι, χαμένο. Εγώ και άλλοι φίλοι μου που ακολουθήσαμε μια πορεία κοντά στο πανεπιστήμιο, με μεταπτυχιακές σπουδές και (ενίοτε) με εργασία μετά σ' αυτό ως διδάσκοντες, από τα βιβλία που μας δώρισε το κράτος ως φοιτητές/φοιτήτριες, είναι ζήτημα να μας έχει χρειαστεί στη μετα-φοιτητική μας πορεία το ένα δέκατο. Και πολύ λέω. Πόσω μάλλον που συχνά τα λαμβάναμε απλώς λίγο πριν την εξεταστική και όχι απ' την αρχή ώστε να μελετάμε όλο το εξάμηνο. Φανταστείτε πόσο χρήσιμα έχουν φανεί αυτά σε φοιτητές που απλώς τελείωσαν τη σχολή τους χωρίς συνέχεια. Αφήστε δε που τόσα χρήματα που δίνονται κάθε χρόνο για –πεταμένα μετά από λίγα χρόνια– βιβλία θα μπορούσαν να επενδυθούν εμπλουτίζοντας τις φτωχές μας βιβλιοθήκες.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που τελικώς πραγματοποιήθηκε δεν θίγει τα συγγράμματα. Φυσικά: να μην δυσανεστήσουμε τους καθηγητές και τους εκδοτικούς οίκους. Δεν θίγει επίσης την παντοδυναμία των φοιτητικών κομμάτων, που συναλλάσσονται με τους καθηγητές δημιουργώντας διαπλοκή μέσα στα πανεπιστήμια. Και πολλά άλλα δεν θίγει. Το θέμα είναι πως ο ΣΥΡΙΖ.Α. θέλησε να συνδεθεί με το φοιτητικό κίνημα και να προσελκύσει πολλούς νέους ψηφοφόρους. Και το κατάφερε – ουδέν μεμπτό επ' αυτού. Όμως δεν συζήτησε μαζί τους, δεν προέβαλε την επιστημονικά τεκμηριωμένη θέση στα σημεία που έπρεπε. Είτε γιατί δεν την ήξερε, είτε για να μην τους δυσανεστήσει. Και δεν ξέρω ποια εκδοχή είναι χειρότερη από τις δύο...

Μετά την εκλογή του Αλέξη Τσίπρα, έχει γίνει μια προσπάθεια στο κόμμα ώστε να πάρει πρωτοβουλίες και να φανεί το «στίγμα» του στο πολιτικό σύστημα. Πρότεινε, για παράδειγμα, τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το θέμα του ασφαλιστικού: να αποφασίσει ο λαός. Όμως, τα συμφραζόμενα υποδεικνύουν πως το πρότεινε όχι ως αρχή του, αλλά γνωρίζοντας πως δεν θα εγκρίνονταν από ένα δημοψήφισμα αυτό το θέμα. Αλλιώς, γιατί δεν υποστήριξαν και το δημοψήφισμα για το όνομα της FYROM, όπως πολύ σωστά τους κριτικάρε ο ΛΑ.Ο.Σ.⁸; Δεν εννοώ ότι συμφωνώ ή δεν συμφωνώ με το δημοψήφισμα. Εννοώ πως, αν θες να υποστηρίξεις κάτι, πρέπει να το κάνεις με συνέπεια. Για να φαίνεται τι πιστεύεις και αν το πιστεύεις.

8. Και είναι λίγο προβληματικό να ασκεί σωστή, ακόμα και εξ αριστερών, κριτική ο ΛΑ.Ο.Σ. στον ΣΥΡΙΖ.Α.! Χωρίς να αναφέρομαι φυσικά στο θέμα των ταυτοτήτων, όπου πολύ σωστά δεν υποστηρίχτηκε το δημοψήφισμα: δεν πρέπει τίθενται σε κρίση τα θέματα που έχουν να κάνουν με τα ατομικά δικαιώματα.

[Παρένθεση: η εκλογή του Αλέξη Τσίπρα.

Λίγο μετά τις εκλογές ο πρόεδρος του ΣΥΝ, Αλέκος Αλαβάνος, παραιτήθηκε από την προεδρία του κόμματος και ξεκίνησαν οι διαδικασίες που θα οδηγούσαν στην εκλογή του νέου προέδρου. Παραιτήθηκε ύστερα από μια σημαντική νίκη που πέτυχε ο κομματικός συνασπισμός του οποίου ηγούνταν. Και αυτό είναι παράδειγμα προς μίμηση. Διότι η εξουσία, τα ηγετικά πόστα, πρέπει να ανανεώνονται. Όχι ως τιμωρία για ένα κακό εκλογικό αποτέλεσμα, αλλά ως ουσιαστική *επιλογή* επί της αρχής.

Στις **7 Φεβρουαρίου 2008** ξεκίνησε το συνέδριο του ΣΥΝ και, όπως ήταν αναμενόμενο, εκλέχθηκε ο Αλέξης Τσίπρας. Νέος ο Τσίπρας, 32-33 χρονών, και με ένα «προφίλ» συμπαθητικό και συνετό. Και άνετο. Αμέσως, η δύναμη του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., όπως καταγράφηκε στις δημοσκοπήσεις, ανέβηκε ραγδαία: από 5,4% στις εκλογές, σε 12-18%! Φάνηκε να υπάρχει μια δυναμική. Διότι οι πολίτες, όντας κουρασμένοι και άκρως δυσαρεστημένοι από την ανυπαρξία δημοκρατίας στο όνομα της δημοκρατίας, έψαχναν εναγωνίως κάπου να εναποθέσουν τις ελπίδες τους.

Πώς αντέδρασαν οι... αντίπαλοι του ΣΥ.ΡΙΖ.Α.; Και όταν λέω αντίπαλοι, δεν εννοώ μόνο τα κόμματα που διεκδικούν ψήφο από τους αριστερούς-κεντροαριστερούς ψηφοφόρους (Κ.Κ.Ε. και ΠΑ.ΣΟ.Κ.) αλλά και όλους αυτούς που χωρίς να έχουν –φαινομενικά– κάποιο συμφέρον ή ζημία από την όποια εκλογή, παρ' όλα αυτά βάλλουν εναντίον του ποικιλοτρόπως (δηλαδή, τους φορείς της προπαγάνδας). [Φυσικά, υπάρχουν και οι... εσωκομματικοί αντίπαλοι του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., αυτοί που καλοβλέπουν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. χωρίς παρ' όλα αυτά να μετακινούνται προς αυτό· κι ας κριτικάρουν δημόσια όσους το έπραξαν. Αλλά, ας μην αναφερθούμε σε αυτούς τώρα.] Θα αναφερθώ εν συντομία χωριστά, ξεκινώντας από το προφανές.

Το Κ.Κ.Ε. είχε ιδιαίτερη πλάκα. Την ίδια ημέρα του συνεδρίου, πριν δηλαδή ακόμα βγει ο Τσίπρας, η κ. Αλέκα Παπαρήγα δήλωσε πως «ο ΣΥΝ είναι καιροσκοπική και αφερέγγυα δύναμη»! Πολύ έντονα αντιπαραθετική η δήλωση αυτή· αμετροέπεια θα τη χαρακτήριζα. Τρόμαξαν στον Περίσσο! Κατάλαβαν πως θα έβγαине ο Τσίπρας και ήταν αρκετά έξυπνοι ώστε να υπονιαστούν ότι τις αριστερές ψήφους διαμαρτυρίας θα τις πάρει ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Και, μερικές μέρες αργότερα, όταν οι πρώτες δημοσκοπήσεις επιβεβαίωναν τις υποψίες, έσπευσε η κ. Παπαρήγα να δηλώσει σε συνέντευξή της (αναφερόμενη στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α.) ότι «Υπάρχει μόνο “αριστερή” εξαπάτηση»! Αφού επανέλαβε φυσικά τη διαβεβαίωση του κόμματός της ότι ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. θα συνεργαστεί με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. – για να μην ξεχνιόμαστε!

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ., από την άλλη, άρχισε να μιλά για δήθεν συνεργασίες, από τη θέση του εξέχοντος. Δηλαδή, ναι! Ελάτε να συνεργαστείτε κι εσείς με το μεγάλο κόμμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.! Αναρωτιέται κανείς σε ποιον κόσμο ζούνε αυτοί οι άνθρωποι. Το μάθημα της αλαζονείας δεν τους έγινε σαφές ακόμα; Για να δούμε τι είπε ένας τυχαίος ψηφοφόρος του... σοσιαλιστικού κόμματος γι' αυτό.

Φεβρουάριος 2008: Είναι πρωί και βρίσκομαι στο μετρό. Καθώς περιμένω αδιάφορα να φτάσει το τραίνο στον προορισμό μου ακούω από δίπλα μου τη φράση:

– ...αυτό θα κάνω για να παραμείνω ΠΑ.ΣΟ.Κ.!

Είναι ένας κύριος, γύρω στα 55, και συζητά με έναν φίλο του. Δείχνει προβληματισμένος. Αναρωτήθηκα κι εγώ τι ήταν αυτό που έλεγε ότι θα κάνει για να παραμείνει ΠΑ.ΣΟ.Κ. Η περιέργεια με νίκησε και κρυφάκουσα την υπόλοιπη κουβέντα – που δεν ήταν και δύσκολο αφού στέκονταν δίπλα μου και δεν μίλαγαν καθόλου σιγά.

– Αυτοί εκεί πάνω που βρίσκονται τώρα στο κόμμα δεν έχουν καμία σχέση με την ιστορία του και τον σοσιαλισμό. Βάζω στοίχημα το σπίτι μου ότι, αν πας στο πρώτο νεκροταφείο και ανοίξεις το φέρετρο του Αντρέα θα τον βρεις μπρούμυτα. Απ' την αηδία. Για να μην τους βλέπει. Αλήθεια σου λέω, στοιχηματίζω το σπίτι μου! συνεχίζει με τέτοια ένταση που στο πρόσωπό του διακρίνεται η –σχεδόν– κυριολεξία. Γι' αυτό κι εγώ και όσοι θέλουν να παραμείνουν ΠΑ.ΣΟ.Κ. θα ψηφίσουμε τον Συνασπισμό. Για να παραμείνουμε ΠΑ.ΣΟ.Κ.!

Η απογοήτευση του σοσιαλιστή που πίστεψε στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. και νιώθει το αδιέξοδο στη δική του επιλογή μπροστά στην κάλπη! Αν όμως αυτός ο κύριος, και πολλοί άλλοι σαν κι αυτόν, δεν μπορούν να αλλάξουν το κόμμα τους και απλώς μετακινηθούν σε ένα άλλο που τους φαίνεται πιο συμπαθητικό για να λύσουν το ιδεολογικό τους πρόβλημα, μόνο κακό θα προξενήσουν στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Διότι, η λύση στο πολιτικό αδιέξοδο της χώρας δεν είναι η μετάθεση της ψήφου αλλά η ενεργοποίηση των ίδιων των πολιτών. Η όποια εκλογική μετακίνηση που δεν θα συνοδεύεται από την άμεση συμμετοχή στο εν λόγω κόμμα, θα είναι κενή περιεχομένου.

– Πρέπει με κάθε τρόπο να διαφυλαχτεί η ενότητα του ΠΑ.ΣΟ.Κ., λέω στην Κατερίνα αστεειυόμενη συζητώντας αυτό ακριβώς. Φαντάζεσαι να διαλυθεί το ΠΑ.ΣΟ.Κ.; Όλοι θα πάνε στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Καταστροφή θα ήταν αυτό για το ίδιο. Πώς θα ενσωματώσει έτσι ξαφνικά όλους αυτούς τους απογοητευμένους πασόκους που στάθηκαν ανίκανοι για την εσωκομματική δημοκρατία του κόμματος που υποστηρίζουν και περιμένουν από μια άλλη ηγεσία να βγάλει τα κάστανα απ' τη φωτιά; Αν ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. εννοεί πράγματι αυτά που λέει, ότι δηλαδή θέλει να λειτουργήσει μαζί με τον λαό και να ενσωματώσει

- τη φωνή και τη δράση του, τότε η ξαφνική εισροή της μάζας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. θα του στερήσει και την παραμικρή ευκαιρία που ίσως υπάρχει να το πραγματοποιήσει. Εφόσον εννοεί ειλικρινώς αυτά που λέει, φυσικά. Απ' τη μεριά του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., πρέπει να εύχονται να μη διαλυθεί το ΠΑ.ΣΟ.Κ.
- «Πρέπει να διαφυλαχτεί η ενότητα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.», επαναλαμβάνει τα λόγια μου η Κατερίνα σκασμένη στα γέλια.
 - Φαντάζεσαι να τ' άκουγε κάνας γνωστός μου; Δεν θα ξέρει τι να υποθέσει! Λέω και για την επόμενη ώρα γελάμε ασταμάτητα.

[Ένας τύπος σε μια ταβέρνα σχολίαζε κάτι δηλώσεις του κ. Πάγκαλου για τον Τσίπρα.

- Είπε ο Πάγκαλος ότι ο Τσίπρας έχει έπαρση. Ποιος, ο Πάγκαλος! Να τον καταγγείλει και για το πάχος του...]

Οι μη προφανείς, αθέατοι συκοφάντες της εκλογής του Αλέξη Τσίπρα είναι οι φορείς των Μ.Μ.Ε. Αυτοί δρουν συγκαλυμμένα ακριβώς επειδή δεν έχουν άμεσο συμφέρον, ή μάλλον δεν θέλουν να δείξουν ότι έχουν άμεσο συμφέρον. Από τη μία, με ουδέτερο και αχρωμάτιστο τρόπο –ως όφειλαν– παρουσίασαν τα στοιχεία περί νίκης του Τσίπρα και περί ραγδαίας ανόδου του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. Από την άλλη, τόνιζαν ταυτόχρονα σε κάθε ευκαιρία ότι «ο Αλέξης Τσίπρας πουλάει ένα στυλάκι» που είναι αντισυμβατικό, υποστηρίζοντας παράλληλα ότι δεν φτάνει μόνο αυτό για να τον εμπιστευτεί ο κόσμος. Αυτό το τελευταίο είναι φυσικά σωστό. Όμως, στον δημόσιο λόγο αυτό προβάλλεται ως εάν πράγματι η ηγεσία του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. να πουλάει αυτό το στυλάκι ως διαβατήριο για την εκλογική επιτυχία. Και αυτό είναι ψέμα. Προπαγάνδα που προσπαθεί να πλήξει με έμμεσο τρόπο τη νεοανερχόμενη δύναμη.

Η ηγεσία του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και ο Τσίπρας προσωπικά δεν έχουν ποτέ προβάλει τα νιάτα του νέου τους προέδρου ως διαβατήριο. Με εξαίρεση τον Αλέκο Αλαβάνο – ο οποίος όμως πάντα έδειχνε ειλικρινώς να πιστεύει στα νιάτα. Άλλωστε, στην πραγματικότητα τα νιάτα δεν είναι ούτε συν ούτε πλην σε σχέση με τη διαμόρφωση συνεκτικού πολιτικού λόγου: είναι αδιάφορα [Αν και τα νιάτα έχουν ένα εγγενές θετικό: την όρεξη και τη μη (ενδεχομένως φυσικά) αφομοίωση από το πολιτικό σύστημα]. Όσο για το... στυλάκι που υποτίθεται πως προβάλλει ο νέος πρόεδρος, αυτή είναι μια «δημοσιογραφική»/προπαγανδιστική κατασκευή. Ονόμασαν στυλάκι και life-style παρουσιαστικό το γεγονός ότι ο Τσίπρας οδηγεί μηχανή, χρησιμοποιεί laptop και φοράει δερμάτινο – χωρίς γραβάτα, φυσικά. Οι ανόητοι! Που νομίζουν, ή θέλουν να νομίσουμε, πως αυτή η εμφάνιση ανταποκρίνεται σε ένα life-style. Ενώ στην πραγματικότητα, το life-style που προβάλλεται συνεχώς από τους ίδιους είναι η ψευτογκλαμουριά, το δήθεν κυριλέ, η λιμουζίνα και το κουστούμι. Επίσης,

προσπαθούν να μας πείσουν ότι ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. «πουλάει στυλάκι» επειδή ο Τσίπρας εξακολουθεί να οδηγεί μηχανή και να φοράει δερμάτινο. Εξακολουθεί: που σημαίνει ότι δεν άλλαξε τις συνήθειές του για να πείσει την μάζα να τον εμπιστευτεί για τη σοβαροφάνειά του. Ο Τσίπρας ούτως ή άλλως οδηγούσε μηχανή. Δερμάτινο φυσικά φορούν όσοι οδηγούν μηχανή για λόγους προστασίας και ασφάλειας. Και νέος ήταν, και είναι. Τι να γίνει τώρα; Να του φορέσουμε... ρυτίδες για να είναι πιο συμβατός προς τη συνήθεια; Αν ο Τσίπρας άλλαζε όλα αυτά που συνήθιζε να κάνει, τότε θα «πουλούσε στυλάκι» για λόγους μικροκομματικούς. Ήδη, και αυτή η προπαγάνδα τείνει να γίνει ανταπόδοκτη αλήθεια, καθώς πολλοί μιλάνε για το δήθεν στυλάκι του Τσίπρα. Σαν παπαγαλάκια. Των βλακών. Ως φερέφωνα. Της εξουσίας!

Όμως, το πραγματικό στυλάκι που έχει επιβληθεί στη χώρα εδώ και είκοσι, και πλέον, χρόνια, είναι το... ποντιακό στυλάκι: ο Κωστίκας κι ο Γιωρίκας. Αυτό είναι που έχει απομακρύνει την πολιτική από την ουσία και έχει εστιάσει στο σακάκι και το όνομα – του μπαμπά, του θείου... Η μόνη διέξοδος είναι να πάψει κανείς να ακούει αυτούς που διαμορφώνουν τα κάθε λογής στυλάκια. Αυτούς που θα συνεχίσουν να επιτίθενται, συγκαλυμμένα ή μη, σε οποιονδήποτε είναι διαφορετικός. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Προφανώς, η σταδιοδρομία ενός πολιτικού χώρου δεν κρίνεται μόνο από κάποια γεγονότα και, φυσικά, υπάρχουν και πολλές θετικές συνεισφορές του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. στα πολιτικά ζητήματα της Ελλάδας. Όμως, και σε αυτό συνίσταται η κριτική μου, δεν υπάρχει πολιτική πρόταση που να απαντά με συνοχή και συνέπεια στα προβλήματα προτείνοντας συγκεκριμένους τρόπους αντιμετώπισης. Προφανώς έτσι αποφεύγονται οι φθορές. Όμως, αυτό ακριβώς είναι και το πρόβλημα του Κοινοβουλευτισμού: όποιος επιθυμεί να αποφύγει τη φθορά, δεν συνεισφέρει στη λύση του πολιτικού προβλήματος που αντιμετωπίζει η Ελλάδα. Έτσι, το πολιτικό σύστημα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας διολισθαίνει σε κοινοβουλευτική ολιγαρχία!

Τα Κόμματα Εξουσίας

Μιας και αναφερόμαστε στα κόμματα του κοινοβουλίου, θα πρέπει να πούμε ίσως κάτι για το ΠΑ.ΣΟ.Κ.; Δεν είναι σίγουρο μιας και ως κόμμα παρουσιάζεται εντελώς ασόβαρο (έτσι κρίνεται από τον κόσμο σε όλες τις κατ' ιδίαν, και όχι μόνο, συζητήσεις). Τώρα, θα αναρωτηθεί εύλογα κάποιος, η Ν.Δ. είναι πιο σοβαρή; Είναι πολυσύνθετη η απάντηση, καθώς άλλο η σοβαρότητα και άλλο η खुδαιότητα.

Το σημαντικό που πρέπει να ειπωθεί σε σχέση με την προεκλογική τακτική της Ν.Δ. είναι ότι εμφάνισε τη κυδαιότητα της δωροδοκίας των ψηφοφόρων με τα χρήματα του κράτους ως «εκσυγχρονισμό, καταπολέμηση της γραφειοκρατίας και άμεση αντιμετώπιση των προβλημάτων στο πλευρό του πολίτη». Θα αφήσω να μιλήσει αντί για μένα μια φίλη από την Ισπανία.

Μερικές μέρες μετά τις εκλογές ήρθε στην Ελλάδα ο φίλος μου ο Σοφοκλής με την κοπέλα του τη Λουθία από τη Βαρκελώνη. Τα παιδιά, φίλοι από την περίοδο των σπουδών μας στο Λονδίνο, ζουν μαζί στη Βαρκελώνη, έχοντας αποφασίσει, «φυσικά» όπως είπαν, να μην έρθουν ποτέ στην Ελλάδα για μόνιμη εγκατάσταση [Όταν τους επισκέφτηκα στη Βαρκελώνη κατάλαβα γιατί «φυσικά»]. Τέλος πάντων, είμαστε στο μπαράκι και συζητώ με τη Λουθία για τα νέα μας και τις ζωές μας. Κάποια στιγμή η κουβέντα έρχεται στις εκλογές. Κι εκεί αποκαλύφθηκε το διεθνές ρεζιλίκι μας. Αφού μου είπε η κοπέλα πως, «δεν μπορώ να το πιστέψω ότι εκλέξατε πάλι την ίδια κυβέρνηση», συνέχισε λέγοντας το εξής:

– Μετά τις φωτιές, που ήταν ότι πιο τραγικό για σας εδώ, υπήρξαν καλέσματα για συνεισφορά χρημάτων ώστε να σταλούν για βοήθεια στην Ελλάδα. Τότε, όμως, μάθαμε για τον τρόπο χειρισμού του ζητήματος από την ελληνική κυβέρνηση: μοιράζανε χρήματα δήθεν για τους πυρόπληκτους για να κερδίσουν τις εκλογές. Όλοι στην Ισπανία αυτό σχολίαζαν. Φυσικά, όσοι ξέρω δεν έδωσαν τίποτα! Ούτε κι εγώ, που ήθελα κανονικά να βοηθήσω αφού τα ξέρω αυτά τα μέρη και τα αγαπάω! Δεν θέλαμε τα χρήματά μας να πάνε στην προεκλογική εκστρατεία και να μη φτάσουν ποτέ στους δύστυχους ανθρώπους...

Ρεζίλι!

[Παρένθεση: η Ελλάδα και οι ντροπές της

Φεβρουάριος 2007: Επισκέφτηκα τους φίλους μου στη Βαρκελώνη για λίγες μέρες. Έμεινα έκπληκτη απ' αυτή την πόλη. Μαγευτική. Η απίστευτη αρχιτεκτονική της, τα αριστουργήματα του Γκαουντί (Gaudi) παντού στους δρόμους... Αυτό που μου άρεσε πολύ ήταν ότι είχε παντού ποδηλατόδρομους: μπορούσες με το ποδήλατό σου να πας στη δουλειά σου χωρίς να καταναλώσεις καύσιμα, κάνοντας και τη γυμναστική σου. Γενικώς, μια πόλη ανθρώπινη στην καθημερινότητά της. Όπως πληροφορήθηκα από τη Λουθία, η Βαρκελώνη είχε μεν μια καλή αρχιτεκτονική υποδομή αλλά δεν ήταν τόσο όμορφη ούτε τόσο αναπτυσσόμενη. Αυτό που της έδωσε ώθηση ήταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992. Η πόλη άλλαξε τελείως με τους Ολυμπιακούς: έγιναν υποδομές, ολόκληρες περιοχές αναβαθμίστηκαν, μέχρι και παραλίες φτιάχτηκαν εκεί που δεν υπήρχαν. Αν και επιφυλακτική στην ιδέα της τεχνητής παραλίας, βλέποντας από κοντά το αποτέλεσμα δεν μπόρεσα να μη θαυμάσω την αισθητική αρτιότητα και τον απόλυτο σεβασμό στην ενέργεια αυτή.

Πόσο ζήλεψα! Αλήθεια. Ένωσα πολύ άσχημα για τη χώρα μου. Μεσόγειοι αυτοί, μεσόγειοι κι εμείς. Πρόσφατο παρελθόν δικτατορίας αυτοί κι εμείς. Όχι οικονομικά ανεπτυγμένοι και οι δύο λαοί. Το ίδιο ταμπεραμέντο, κ.λπ., κ.λπ. Γιατί η χώρα μου να μην είναι ικανή να εκμεταλλευτεί υπέρ της τις ευκαιρίες που τις δίνονται; Ας μη θεωρήσει κανείς ότι στη Βαρκελώνη οι πολιτικοί και οι διαχειριστές ήταν βράχοι ηθικής και δεν ιδιοποιήθηκαν χρήματα από αυτή την υπόθεση. Όμως, παρήγαγαν και ένα αποτέλεσμα για το καλό της πόλης και των πολιτών της. Στην Ελλάδα γιατί έπρεπε να φροντίσουν μόνο να σφετεριστούν τα χρήματα χωρίς να αφήσουν τίποτα στην πόλη που τους τα «πρόσφερε»;

Αυτό το γιατί με έχει βασανίσει πολλές φορές. Βασανίσει κυριολεκτικά: όταν νιώθεις ότι η χώρα σου σε πληγώνει... Μια μέρα συζητούσα με τον Γιάννη γι' αυτό. Δεν μου έλυσε την απορία, αλλά μου διατύπωσε το γιατί με άλλα λόγια:

- Ρε Γιάννη..., του είπα όταν συζητούσαμε για τα χάλια της χώρας μας. Και στις άλλες χώρες όμως, που το επίπεδο είναι καλύτερο, η παιδεία υποτίθεται πιο προσεγμένη κ.λπ., τα ίδια δεν γίνονται πάνω κάτω; Ποια η διαφορά τελικά;
- Α, δεν το ξέρεις το ανέκδοτο με τον Λαλιώτη;
- Όχι! Ποιο ανέκδοτο;
- Άκου: είναι ο Λαλιώτης και επισκέπτεται τον ομόλογό του στη Γερμανία. Πάει στο σπίτι του και βλέπει ότι ζει σε μια τεράστια έπαυλη κ.λπ. «Δεν μου λες βρε Χανς», λέει ο Λαλιώτης. «Πώς τα έχεις αποκτήσει όλα αυτά;». Τότε ο Γερμανός τον πάει στο παράθυρο και του δείχνει απ' έξω έναν τεράστιο αυτοκινητόδρομο ταχείας κυκλοφορίας λέγοντας: «Έτσι»!
- ...Μετά από καιρό επισκέπτεται ο Γερμανός υπουργός τον Λαλιώτη στην Ελλάδα. Πάει στο σπίτι του και βλέπει μια βιλάρα, με πισίνα, τζακούζι, κ.λπ. «Καλά βρε Κώστα μου», του λέει, «πώς τα έχεις αποκτήσει όλα αυτά;». Τότε, τον πάει ο Λαλιώτης στο παράθυρο, του δείχνει απ' έξω το χωράφι με τα μπάζα και τις τσουκνίδες και του λέει: «Έτσι»!

Άλλες δύο φορές έχω νιώσει άσχημα για τη χώρα μου, συναφείς μεταξύ τους. Η μία ήταν όταν ταξίδευα συχνά Αθήνα-Λονδίνο, όπου έκανα μεταπτυχιακές σπουδές. Αισθανόμουν κάπως άσχημα όταν φτάναμε με το αεροπλάνο στην Αθήνα και έβλεπα τους ξένους να αντικρίζουν τον Εθνικό Αερολιμένα της πρωτεύουσας. Ο σιδηροδρομικός σταθμός του Μαρακές, στο Μαρόκο, ήταν ισάξιος, ενώ οι επαρχιακοί σιδηροδρομικοί σταθμοί στην Αγγλία σαφώς καλύτεροι. Όμως –και αυτή είναι η δεύτερη περίπτωση–, ένωσα πραγματική ντροπή ως Ελληνίδα όταν φτιάχτηκε το νέο αεροδρόμιο της Αθήνας, το Ελ. Βενιζέλος. Άρτιο το αεροδρόμιο: κυριλάτο, με ανελκυστήρες, φυσούνες, κα-

ταστήματα... Ό,τι πρέπει να έχει ένα αεροδρόμιο που σέβεται τον εαυτό του. Και πανάκριβο: τόσο ακριβό που έχει χάσει πτήσεις (άρα και έσοδα) ως ενδιάμεσος προορισμός λόγω των υπερβολικών φόρων. Τι συμβαίνει, τώρα, όταν φτάνει κάποιος στο αεροδρόμιο αυτό; Πρέπει να πληρώσει ένα ευρώ για να πάρει το καροτσάκι όπου θα βάλει τις αποσκευές του. Να το πληρώσει κανονικά: δεν το παίρνει πίσω όταν αφήσει το καροτσάκι. Δηλαδή, έρχεται ο ταξιδιώτης στην Ελλάδα και, πριν καλά-καλά πατήσει στη χώρα, πρέπει να δώσει ένα ευρώ για υπηρεσία η οποία παντού στον κόσμο, παντού, είναι δωρεάν: είναι υπηρεσία που προσφέρει το αεροδρόμιο. Το σκηνικό είναι τραγελαφικό: οι τουρίστες ψάχνουν τα αυτόματα μηχανήματα για να μετατρέψουν χρήματα ή για να κάνουν ψιλά. Ευτυχώς τώρα με το ευρώ, οι ευρωπαίοι ταξιδιώτες πιθανότατα να έχουν κέρματα πάνω τους.

Κάποια πράγματα έχουν έναν ακραίο συμβολισμό. Έτσι και αυτό. Έχουμε το ακριβότερο αεροδρόμιο της Ευρώπης και ζητάμε το ένα ευρώ για το καροτσάκι. Αν είναι τόσο καρμύρηδες –αυτοί που (δεν) το σκέφτηκαν, και φυσικά η κυβέρνηση Σημίτη που ήταν αρμόδια τότε– γιατί δεν ακρίβυναν κι άλλο τους φόρους του πανάκριβου αεροδρομίου κατά ένα ευρώ ώστε να μην τους λείψει απ' τον ισολογισμό; Με ποια άποψη αισθητικής και ποια ευθύνη φιλοξενίας ζητούν από τους ξένους που επισκέπτονται τη χώρα μας χρήματα για το αυτονόητο; Είναι σαν να φας σε ένα καλό εστιατόριο, να πληρώσεις 1000 ευρώ λογαριασμό και μετά να ζητήσεις τα 10 λεπτά ρέστα από το γκαρσόνι. Ρεζίλι. Κι αν η δική τους αισθητική είναι τόσο χαμηλή, γιατί ρεζιλεύουν και την υπόλοιπη χώρα; Μια χώρα που ανέκαθεν είχε τη φιλοξενία πολύ ψηλά.

Αλλά κι αυτή η χώρα, γιατί το ανέχεται;

Και απ' όσα ταξίδια έχω κάνει, μόνο ένα με έκανε να νιώσω ανακούφιση για τη χώρα μου: το ταξίδι στην Τεχεράνη! Άλλη κουβέντα όμως αυτή. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Και το ΠΑ.ΣΟ.Κ., που στάθηκε ανίκανο να ασκήσει έστω και υποτυπώδη αντιπολίτευση στην, πράγματι, χειρότερη κυβέρνηση της μεταπολίτευσης, έδειξε τη... σταθερή και σαφή πολιτική θέση του με μια ενδεικτική προεκλογική εκστρατεία. Χαζεύοντας έξω απ' το παράθυρο του λεωφορείου είδα τη διαφημιστική γιγαντοαφίσα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Σε ανοιχτόχρωμο πράσινο φόντο εμφανιζόταν μια δυνατή λεζάντα, λιτή και σύντομη, και στη μέση, κυρίαρχος και μεγαλύτερος σε μέγεθος από τη λεζάντα, βρισκόταν ο... ήλιος ο πράσινος! Προσέξτε τη σημειολογία: ο ήλιος ήταν πράσινος, και όχι πολύχρωμος όπως είχε γίνει στις εκλογές του 2004 όταν ο νεοεκλεγείς (ως μοναδικός υποψήφιος!) πρόεδρος Γιώργος Παπανδρέου ήθελε να δείξει τη δήθεν πολυμορφία και συνθετική δύναμη αλλαγής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Το μήνυμα τώρα ήταν ξεκάθαρο: επιστροφή στις ρίζες του σοσιαλισμού, επιστροφή στη μοναδική

συνεκτική μορφή του κόμματος: τον Ανδρέα Παπανδρέου. Το ίδιο μοτίβο επαναλαμβανόταν σε όλες τις αφίσες, και γενικώς το επίκεντρο δεν ήταν η φιγούρα του κ. Γιώργου Παπανδρέου, αλλά ο πράσινος ήλιος του σοσιαλιστικού ΠΑ.ΣΟ.Κ. Λογικό να μην εστιάσουν στον καινούριο πρόεδρο αφού ως πρόσωπο φέρεται να είναι σχετικά απαξιωμένο: ο Γιωργάκης. Από την άλλη, στις λίγες, αναλογικά, αφίσες που έδειχναν τον Γιώργο Παπανδρέου, η μορφή του ήταν στημένη με τέτοιο τρόπο που να θυμίζει σαφώς τον πατέρα του. Βλέπετε, το επίθετό του, αν και τον έκανε πρόεδρο του κόμματος, δεν στάθηκε αρκετό για να του εξασφαλίσει την πρωθυπουργία.

[Όταν πέθανε ο Ανδρέας Παπανδρέου, άφησε κληρονομιά στα παιδιά του το όνομά του. Κυριολεκτικά: έτσι ανέφερε στη διαθήκη του. Ο γιος του όμως, ο Γιώργος Παπανδρέου, φαίνεται πως παρεξήγησε τη διάρκεια της κληρονομιάς. Δεν κατάλαβε, ίσως, ότι το όνομα είναι σαν κάθε άλλη περιουσία: σπαταλιέται. Κι αν στο μεταξύ δεν χτίσεις κάτι μόνος σου, δεν σου μένει τίποτα]

Όταν στα τέλη Αυγούστου 2007 αποφάσισε το Α΄ τμήμα του Αρείου Πάγου ότι η κ. Φώφη Γεννημάτα δεν μπορεί να είναι υποψήφια του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις εκλογές επειδή υπάρχει κώλυμα εκλογιμότητας στην περίπτωση της (καθώς ήταν νομάρχης Αττικής), το ΠΑ.ΣΟ.Κ. άρχισε να φωνάζει περί «δικαστικού πραξικοπήματος» και μεθοδεύσεων της κυβέρνησης κατά του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Όμως αυτό προβλεπόταν ήδη στο Σύνταγμα¹⁰! Το σκεπτικό της ρύθμισης αυτής είναι να μην μπορεί να εκμεταλλευτεί ο υποψήφιος τη θέση που κατέχει προκειμένου να προωθήσει την υποψηφιότητά του. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έχει πολλούς και εξέχοντες συνταγματολόγους. Δεν τους ρώτησαν; Ξέχασαν αυτοί τις γνώσεις τους λόγω πολιτικής; Ή εσκεμμένως αποσιώπησαν το γεγονός στον πρόεδρο προσβλέποντας στην αρχηγεία του κόμματος όταν αυτό θα έχανε τις εκλογές; Ποιος ξέρει; Δεδομένης της προσπάθειας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. να εκμεταλλευτεί το γεγονός πολιτικά φωνασκώντας περί κινήσεων πανικού της κυβέρνησης, μπορούμε να εικάσουμε πως γνώριζαν τα περί κωλύματος αλλά ήθελαν να οδηγήσουν εκεί τα πράγματα για να εντείνουν την πολιτική αντιπαράθεση. Λες και η ίδια η Ν.Δ. δεν είχε

10. Στο άρθρο 56 του Συντάγματος προσδιορίζεται επακριβώς ποιοι δημόσιοι υπάλληλοι δεν μπορούν να ανακηρυχθούν υποψήφιοι βουλευτές εάν προηγουμένως δεν έχουν παραιτηθεί από τη θέση τους. Μάλιστα, για τα «αιρετά μονοπρόσωπα όργανα των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης δευτέρου βαθμού», στα οποία συμπεριλαμβάνεται η θέση νομάρχη-υπερνομάρχη, ορίζεται ότι «δεν μπορούν να ανακηρυχθούν υποψήφιοι ούτε να εκλεγούν βουλευτές κατά τη διάρκεια της θητείας τους για την οποία εξελέγησαν, ακόμη και αν παραιτηθούν» (αρ. 56, εδάφιο Ι).

δώσει ήδη αρκετές αφορμές για σοβαρή κριτική! Άλλωστε η ίδια η κ. Γεννηματά είχε αναφερθεί με δηλώσεις της στο παρελθόν στο κώλυμα αυτό, άρα ήταν γνωστό ως ζήτημα. Το γεγονός θα μπορούσε απλώς να καταδεικνύει την έλλειψη σοβαρότητας του συγκεκριμένου κόμματος αν δεν ήταν εξόχως επικίνδυνο. Επικίνδυνο επειδή η κριτική περί «δικαστικού πραξικοπήματος» είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να μπορεί να γίνεται έρμαιο μιας προεκλογικής προπαγάνδας. Επειδή το ίδιο κόμμα, όταν υπάρχουν σοβαρά και πραγματικά ζητήματα πολιτειακής εκτροπής (όπως έχουμε αναλύσει), δεν εκφέρει κανένα πολιτικό λόγο. Λογικό: αφού για πολλά από αυτά είναι συνυπεύθυνο. Και επικίνδυνο διότι, όταν πραγματικά θα θέλει να καταγγείλει κάτι σοβαρό, κανείς δεν θα το πιστέψει. Σαν τον βοσκό που φώναζε «Λύκος...»!

Αυτή ακριβώς η στάση του ΠΑ.ΣΟ.Κ., της χρησιμοποίησης προπαγανδιστικών μεθόδων για να καλύψει τη δική του προγραμματική ανεπάρκεια, της συνεχούς επίκλησης του οποιουδήποτε επιχειρήματος με το σκεπτικό «τα δοκιμάζουμε όλα και όποιο πιάσει» είναι πλέον υπερβολικά προφανής για να πείσει. Η αλαζονεία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. είχε κουράσει ήδη από το 2000. Και επειδή συνεχίζεται, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. θα παραμείνει στην ανάμνηση των... παλιών καλών εποχών. Διότι, όπως το 2004 εκλέχτηκε η Ν.Δ. μόνο και μόνο επειδή ο κόσμος ήθελε να διώξει το ΠΑ.ΣΟ.Κ., έτσι τώρα η Ν.Δ. έμεινε στην εξουσία διότι δεν διαφαινόταν κανείς άλλος για να την αναλάβει. Άλλωστε, οι συνεργασίες είχαν αποκλειστεί!

* * *

Πριν τις εκλογές, ο Βαγγέλης μού είπε:

- Νέλλη, δεν ξέρω τι θα ψηφίσω. Πίστεψα στο λευκό, αλλά ίσως ψηφίσω ΠΑ.ΣΟ.Κ. Δεν θέλω με τίποτα να ξαναβγούν αυτοί οι αλήτες.
- Πραγματικά, σε καταλαβαίνω, απάντησα. Η κυβέρνηση της Ν.Δ. ήταν καταστροφική, Πήγαν τη χώρα 20 χρόνια πίσω μέσα σε μια τριετία. Πρέπει να παραδεχτώ ότι έκανα τεράστιο λάθος όταν έλεγα [επί ΠΑ.ΣΟ.Κ.] πως «χειρότερα δεν γίνεται». Δυστυχώς, γινόταν και χειρότερα. Όμως, σκέψου το εξής: σε κάθε εκλογική αναμέτρηση αντιμετωπίζουμε το ίδιο σκηνικό: ψηφίζουμε τον έναν για να μη βγει ο άλλος. Η ίδια η Ν.Δ. βγήκε μόνο και μόνο επειδή ο κόσμος ήθελε να φύγει το ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Κάθε φορά μας λένε πως «Αυτές οι εκλογές είναι κρίσιμες». Κάθε φορά. Ή, ψηφίζουμε μικρά κόμματα για να τα ενισχύσουμε, για να μπουν στη Βουλή, για να σπάσουμε το δικομματισμό, κ.λπ., κ.λπ. Και, κάθε φορά, στις επόμενες εκλογές επαναλαμβάνεται το ίδιο σκηνικό. Μήπως τώρα είναι η κατάλληλη στιγμή να το αλλάξουμε; Αν όχι τώρα πότε; Ως πότε θα υποκύπτουμε σε εκβιαστικά διλήμματα;

Στη συνέχεια, με ρώτησε τη γνώμη μου για το αποτέλεσμα των εκλογών· πρόβλεψη, δηλαδή. Του είπα:

- Νομίζω πως θα βγει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Δεν μπορεί να ξαναβγεί η Ν.Δ. Δεν γίνεται.
- Και αν βγει η Ν.Δ.; με τσιγκλάει ο Βαγγέλης.
- Ε, τότε τι να πω; Θα πρέπει να 'ναι πολύ ηλίθιοι οι Έλληνες!

Και οι εκλογές έγιναν. Και η Ν.Δ. εκλέχτηκε ξανά να κυβερνήσει την Ελλάδα. Φαίνεται πως τα χειρότερα δεν τα έχουμε δει ακόμα! Απ' όλες τις απόψεις.

Είναι όμως πράγματι πολύ ηλίθιοι οι Έλληνες, όπως βεβιασμένα απάντησα στον Βαγγέλη; Το ναί θα ήταν μια πολύ εύκολη απάντηση. Όμως, πίσω από την ανόητη επιλογή μεγάλης μερίδας των ψηφοφόρων^{II} κρύβεται μια λογική, ίσως όχι έλλογη και συνειδητή, πλην όμως κατανοητή. Οι Έλληνες ψήφισαν με γνώμονα την ύπαρξη κυβέρνησης: «Αν δεν έχουμε κυβέρνηση ποιος θα κυβερνάει;», λένε πολλοί. Δηλαδή, δεν επιθυμούν το χάος και την έλλειψη Αρχής, ακόμα και αν αυτή η έλλειψη μπορεί να ήταν προτιμότερη από τη συγκεκριμένη Αρχή. Έτσι, στην πλειοψηφία τους θα ψήφιζαν με τον τρό-

φωτογραφία: Α.Π.Ε.

πο που έχουν μάθει να ψηφίζουν: ένα από τα δύο κόμματα εξουσίας. Στη λογική αυτή, είναι παράλογο το ότι ψήφισαν τη Νέα Δημοκρατία; Ας μην ξεχνάμε πως η δύναμή της μειώθηκε σημαντικά, σχεδόν όσο και του ΠΑ.ΣΟ.Κ., ασχέτως αν η ανάλυση περιορίστηκε εντέχνως στη μείωση του ποσοστού της αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Εν τέλει, δεν θα απαντούσα το ίδιο. Για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι ο κ. Καραμανλής αποδείχτηκε εξαιρετικά ικανός, μέσα στη γενική ανικανότητα του ιδίου και της κυβέρνησής του, να διατηρήσει την εικόνα του καλού πρωθυπουργού. Η τεχνητή αποστασιοποίησή του, ο λόγος του και οι υπουργοί του είχαν ως αποτέλεσμα ο ίδιος να βγαίνει σχεδόν αλώβητος από τις κρίσεις. Ειδικά σε σχέση με τους υπουργούς του: επειδή ορισμένοι από αυτούς ήταν, και είναι, τόσο εξόφθαλμα αντιδημοκράτες ή και παρανομούντες, που η προσοχή του κόσμου εστιαζόταν σ' αυτούς και ο ίδιος ο Καραμανλής παρέμενε έξω από τη φθορά.

II. Ανόητη για όσους πιστεύουν πως θα τηρηθούν οι υποσχέσεις· όχι όμως για όσους έχουν συμφέροντα απ' αυτή την κυβέρνηση.

Ο δεύτερος λόγος είναι ότι η εικόνα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στον κόσμο ήταν, και παραμένει, μια εικόνα αναξιοπιστίας, αποδιοργάνωσης και παντελούς έλλειψης πολιτικού προσανατολισμού. «Αυτοί είναι στην κοσμάρα τους», λένε όλοι για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Η ήττα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις εκλογές του 2004 είναι ολοφάνερο πως δεν έχει γίνει αντικείμενο σοβαρής κριτικής ανάλυσης στο εσωτερικό του κόμματος. Ταυτόχρονα, οι συνεχιζόμενα αυτάρεσκες αλαζονικές ρητορείες, με τις οποίες ασκεί αντιπολίτευση, ολοένα και δι-ογκώνουν την απαξίωση όλων στην εικόνα του. Απαξίωση που οφείλεται τόσο στην προηγούμενη διακυβέρνηση της περιόδου 1996-2004, όσο και στον ίδιο τον Γιώργο Παπανδρέου ως φορέα πραγματικής και ειλικρινούς αλλαγής. Η δυσφορία του κόσμου από τη διακυβέρνηση Σημίτη είναι τέτοια που μόνο μια ειλικρινής συζήτηση και τοποθέτηση των στελεχών του ΠΑ.ΣΟ.Κ. επί των προβλημάτων αυτών θα μπορούσε να απαλύνει. Όπως καταλαβαίνει κανείς, όταν αντί για ειλικρινή συζήτηση και ανασκόπηση επι-λέγεται η αλαζονεία, δηλαδή ο ίδιος ο λόγος της αρχικής αποστροφής των ψηφοφόρων, είναι φυσικό ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν θα εισπράξει ψήφους από την απογοήτευση του κόσμου.

Ένας συναφής λόγος για τον οποίον το ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν κέρδισε τις εκλο-γές εμπίπτει στην ίδια τη διακυβέρνησή του την περίοδο 1996-2004. Ο λόγος είναι ότι, τις πολιτικές ακρότητες και αυθαιρεσίες που κάνει η κυβέρνηση της Ν.Δ. τις είχε προετοιμάσει το ίδιο το ΠΑ.ΣΟ.Κ! Με άλλα λόγια, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είναι πολιτικά υπεύθυνο τόσο για τα τραγικά λάθη της παρούσας κυβέρνη-σης όσο και για την αδυναμία ελέγχου τους. Ας αναφερθούμε, λοιπόν, στο ΠΑ.ΣΟ.Κ., όχι ως αντιπολίτευση, αλλά ως κυβέρνηση.

Η Ευθύνη του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Η ευθύνη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. δεν περιορίζεται στην ευθύνη για τις πολιτικές της Ν.Δ., αλλά είναι ευρύτερη και σχετίζεται με τη διόγκωση νοστροπιών και προβλημάτων τα οποία κλήθηκε να επιλύσει και αντ' αυτού εκμεταλλεύτηκε για ψηφοθηρικούς λόγους. Το αποτέλεσμα είναι ότι είτε έσπειρε τον σπόρο, όπου δεν υπήρχε, είτε καλλιέργησε τα παρασιτικά φυτά εκεί που θα έπρεπε να τα ξεριζώσει. Μάλιστα ενήργησε με τέτοιο τρόπο σε μια μεταβατική περί-οδο καθοριστικής σημασίας για την Ελλάδα και τον κόσμο. Κι όλα αυτά χωρίς να υπολογίσουμε την ευθύνη του (μεταξύ και των άλλων «σοσιαλιστικών» κομμάτων) για την απαξίωση του ίδιου του σοσιαλισμού.

Βαριές ευθύνες! Ας δούμε και ορισμένα παραδείγματα που τις στοι-χειοθετούν. Κατ' αρχάς, στα προηγούμενα κεφάλαια έχει ήδη καταδειχτεί η ευθύνη (και) του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στα σοβαρότατα θέματα του περιβάλλοντος,

της αναπτυξιακής πορείας και των επενδύσεων, της κατασκευής νομοθεσίας προς εξυπηρέτηση οικείων συμφερόντων, των παραβιάσεων του Συντάγματος και του μη σεβασμού των πολιτών και της δημοκρατίας της ίδιας. Η ευθύνη του σε αυτά δεν είναι απλή συνευθύνη αλλά το βαρύνει περισσότερο για ένα και μόνο λόγο: τα έκανε πρώτο. Έτσι, θέτοντας τις βάσεις, τα πρώτα λιθαράκια, προκάλεσε τη συνέχεια. Πάντα αυτός που κάνει πρώτος κάτι έχει μεγαλύτερη ευθύνη – και τη μεγαλύτερη αξία, αν αυτό το κάτι είναι θετικό. Συνεπώς, έχοντας ως αφετηρία την ανάλυση που προηγήθηκε, και η οποία αφορά τους προαναφερθέντες τομείς, δεν μένει παρά να αναφερθούμε με ενδεικτικά παραδείγματα σε τρεις ακόμη σημαντικούς τομείς: την εργασία, την οικονομία και την παιδεία.

ΠΑ.ΣΟ.Κ. και εργασία

Στον εργασιακό τομέα, ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα πολλοί Έλληνες, και εξ ολοκλήρου οι νέοι, είναι η αβεβαιότητα και αστάθεια στην εργασία. Με λίγα λόγια, η ανασφάλεια. Ανασφάλεια που είναι συχνά και κυριολεκτική: δουλεύουν ανασφάλιστοι. Όχι απλώς επειδή ο εργοδότης αυθαιρετεί, αλλά επειδή έτσι προβλέπει θεσμικά το ίδιο το κράτος. Δηλαδή, υπάρχουν υπηρεσίες του ίδιου του (ευρύτερου) δημόσιου τομέα όπου οι εργαζόμενοι συμβασιούχοι έχουν την υποχρέωση να καταβάλλουν οι ίδιοι τις εισφορές για την ασφάλισή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Ι.Κ.Α.)! Σαν ανέκδοτο δεν ακούγεται; Από καιρό όταν πήγαινα στο Ι.Κ.Α. έβλεπα ανακοινώσεις έξω από τις πόρτες που έλεγαν: «Σε αυτό το ιατρείο εργάζεται ιατρός ανασφάλιστος». Μου είχε κάνει εντύπωση αλλά δεν είχα δώσει συνέχεια. Μέχρι που μίλησα με μια φίλη που είχε πιάσει δουλειά στο Ι.Κ.Α.: το ίδιο το Ι.Κ.Α. δουλεύει με εργαζόμενους που είναι ανασφάλιστοι. Μα, και ο ίδιος ο Ο.Α.Ε.Δ., ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, απασχολεί εργαζόμενους που υποχρεούνται να πληρώνουν οι ίδιοι την ασφάλισή τους!

Υπάρχουν πολλά παραδείγματα επίσημης (από το κράτος) ανασφάλισης εργασίας και έχουν ξεκινήσει πολύ πριν το 2004 [θα αναφέρουμε πολύ περισσότερα σε επόμενη στάση αυτού του ταξιδιού αφιερωμένη στο εργασιακό]. Εκτός από την ανασφάλιστη εργασία, ένα ευρύτερο πρόβλημα είναι αυτό των συμβάσεων. Σήμερα, ο αριθμός των εργαζομένων επί συμβάσει είναι ανυπολόγιστος, καθώς επίσης σχεδόν κάθε νέος δουλεύει ή έχει δουλέψει κάποια μεγάλη χρονική περίοδο με σύμβαση. Το πρόβλημα δεν είναι η σύμβαση καθαυτή. Το πρόβλημα είναι η εργασία με σύμβαση (έκτακτη) που καλύπτει πάγιες και διαρκείς ανάγκες (μόνιμη). Οι συμβασιούχοι υπάλληλοι, στον δημόσιο τομέα τουλάχιστον, ήταν κυρίως έκτακτοι που καλούνταν να καλύψουν κάποια έκτακτα κενά και ο αριθμός τους ήταν περιορισμένος μέ-

χρι τις αρχές του 1990. Όμως, η ραγδαία αύξηση του αριθμού τους υποδηλώνει ότι έχει νομιμοποιηθεί η παρουσία τους στον εργασιακό χώρο και ότι δεν είναι πια ούτε τύποις έκτακτοι. Φυσικά, στατιστικά στοιχεία για τον αριθμό των συμβασιούχων δεν υπάρχουν συγκεντρωμένα, και θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο και χρονοβόρο να καταλήξει κανείς σε έναν ακριβή αριθμό. Σε κάθε περίπτωση, δεν υπάρχει αμφιβολία για τον ολοένα αυξανόμενο αριθμό τους και τη χρησιμοποίησή τους για την κάλυψη πάγιων αναγκών. Παραδείγματος χάριν, το 1994-6, όταν έληξε η σύμβαση των τηλεφωνητριών του Ο.Τ.Ε., έγινε νέα προκήρυξη για τηλεφωνήτριες. Από τη νέα προκήρυξη αποκλείονταν κατ' ουσίαν οι παλιότερες εργαζόμενες λόγω του ορίου ηλικίας (26) που θεσπίστηκε. Όλες αυτές εκτελούσαν μόνιμη εργασία, η οποία δεν έληξε ως τέτοια αλλά ανανεώθηκε το προσωπικό με νέες τηλεφωνήτριες. Και, τι τραγικό: οι άνεργες κόρες αντικατέστησαν τις άνεργες μητέρες!

Τώρα, οι συμβασιούχοι είναι η νόρμα, οι υπάλληλοι που καλύπτουν την καθημερινή εργασία. Η διόγκωση του φαινομένου υπολογίζεται από το 1994, αν και άλλοι το τοποθετούν ήδη στο 1990. Το νόημα των συμβάσεων είναι ότι χρησιμοποιούνται εργαζόμενοι με λιγότερα χρήματα απ' ότι θα έπαιρναν, και ότι αυτοί είναι όμηροι στις πελατειακές ανάγκες ενός διεφθαρμένου πολιτικού συστήματος. Το οποίο με τη σειρά τους υποστηρίζουν. Το σύστημα αυτό εφαρμοζόταν για πολλά χρόνια ως κοινό μυστικό, που οι... Αργότες μοιράζονταν μεταξύ τους. Το 2004 η Ν.Δ. έριξε τις μάσκες: το προεκλογικό της σύνθημα-εκβιασμός ήταν η μονιμοποίηση του τεράστιου αριθμού των συμβασιούχων (υπολογίστηκαν στις 250.000, χωρίς να προσμετρώνται όλοι οι κλάδοι, όπως π.χ. οι πανεπιστημιακοί). Τον αριθμό αυτό τον είχε δημιουργήσει το ΠΑ.ΣΟ.Κ., όπως και τη νοοτροπία της πολιτικής τακτοποίησής τους από κάποιο κόμμα. Η Ν.Δ. απλώς το έκανε χωρίς να τηρήσει τα προσχήματα, και ο πολιτικός εκβιασμός έγινε προεκλογικό επιχείρημα σε μια κοινοβουλευτική δημοκρατία που είχε πάψει από καιρό να λειτουργεί ως τέτοια. Τα θεμέλια είχαν όμως τεθεί.

ΠΑ.ΣΟ.Κ. και οικονομία

Στον συναφή τομέα της οικονομίας τα πράγματα είναι πιο πολυσύνθετα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα ήταν, και είναι, οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που δυσκολεύονταν να τα βγάλουν πέρα: αρκετές πλέον κλείνουν η μία μετά την άλλη. Ταυτόχρονα, άρχισε επί ΠΑ.ΣΟ.Κ. να ευνοείται η εξαρτημένη εργασία που συγκεντρώνεται σε λίγα μεγαθήρια-καταστήματα. Μάλιστα, καθώς δεν υπάρχει σαφές αναπτυξιακό πλάνο για την Ελλάδα, η άναρχη τουριστική ανάπτυξη και η προσέλκυση μεγάλων τουριστικών επενδύσεων με κάθε κόστος δεν έχουν κατορθώσει να δώσουν κάποια συγκεκριμένη ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη.

Επίσης, ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που βιώνεται στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια είναι η ακρίβεια. Το βέβαιο είναι ότι, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ως σήμερα, η Ελλάδα έγινε μια ιδιαίτερος ακριβή χώρα, εξίσου ακριβή με άλλες ευρωπαϊκές, της οποίας οι εργαζόμενοι πληρώνονται με τους χαμηλότερους μισθούς της Ευρώπης. Δυστυχώς, όταν ο κ. Σημίτης είχε δηλώσει, γύρω στο 1998, ότι «θα γίνουμε Ευρώπη» δεν μας είχε διευκρινίσει σε ποιους ακριβώς τομείς αναφερόταν!

Η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. φαινόταν τόσο αυτάρεσκα προσκολλημένη στο όραμα της Ευρώπης και της διασύνδεσής μας με την Οικονομική Νομισματική Ένωση (Ο.Ν.Ε.) που θεώρησε πως η ένταξη της Ελλάδας στο κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα θα ήταν αρκετή *από μόνη της* για να μας εξασφαλίσει οικονομική σταθερότητα και ευημερία. Όταν ασκούσαν κριτική στο ΠΑ.ΣΟ.Κ., ο κ. Σημίτης προέβαλλε το επιχείρημα: «Τότε, γιατί έξω πάμε καλά;». Οι αναμενόμενες επιδοκimasίες των Ευρωπαίων εταίρων στην, πάντα συναινούσα, Ελλάδα ήταν το κριτήριο επιτυχίας για την κυβέρνηση Σημίτη! Έτσι, δεν φρόντισε ώστε η ένταξη αυτή να γίνει ομαλά και συντονισμένα, ούτε ώστε να γίνει το εφελτήριο μιας σαφούς και βάσει σχεδίου οικονομικής ανάπτυξης. Κι αυτό είναι ένα κλασικό παράδειγμα του πως μπορεί μια ενδεχομένως θετική ενέργεια, όπως η ένταξη στην Ο.Ν.Ε., να μετατραπεί σε αρνητική: ακριβώς επειδή οι ιθύνοντες υλοποίησής της τη θεωρούσαν εξ ορισμού τόσο θετική ώστε δεν φρόντισαν για τίποτ' άλλο πέρα από την τυπική αλλαγή του νομίσματος! Η Ο.Ν.Ε. λειτούργησε ως ιδεοληψία: έγινε στόχος, Ιδέα, και όποιος τόλμησε να μιλήσει κριτικά θεωρήθηκε «οπισθοδρομικός» και «ευρωσκεπτικιστής». Αντιθέτως, όποιος ήθελε να θεωρείται «προοδευτικός» και «εκσυγχρονιστής» έπρεπε να ταχθεί *άκριτα υπέρ* οποιουδήποτε ευρωπαϊκού σχεδίου. Αποτέλεσμα; Η Ο.Ν.Ε. δυσφημίστηκε στα μάτια των Ελλήνων λόγω της έντονης ακρίβειας που συνεπέφερε· μαζί μ' αυτή δυσφημίστηκε και η ίδια η Ε.Ε.

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ο.Ν.Ε. συνδέθηκε με ένα μεγάλο ρεύμα ακρίβειας και ανατιμήσεων που, από τότε ως σήμερα, έχει γίνει ανεξέλεγκτο. Με αφορμή την αλλαγή της ισοτιμίας σε ευρώ πολλοί, ιδιώτες και μη, προχώρησαν σε αυξήσεις που, στη συνέχεια, λειτούργησαν ως αλυσίδα μέσα στο οικονομικό σύστημα αλλά και στη νοοτροπία των Ελλήνων. Η ελληνική κυβέρνηση δεν έκανε το παραμικρό για να ελέγξει αυτή την κατάσταση. Ή μάλλον έκανε: προέτρεψε τους πολίτες και τους επιχειρηματίες «να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση και να μην ανεβάσουν τις τιμές!»! Ταυτόχρονα, έδειξε η ίδια το... καλό παράδειγμα εγκρίνοντας ανατιμήσεις αμέσως με την αλλαγή σε ευρώ σε αρκετές Δημόσιες Επιχειρήσεις Κοινής Ωφέλειας (Δ.Ε.Κ.Ο.)! Και μάλιστα, χωρίς να τις ανακοινώσει! Δηλαδή, ενήργησε η ίδια με τον τρόπο που προέτρεπε τους πολίτες/επιχειρηματίες να μην ενεργήσουν: έκανε αυξήσεις στη βάση της αλλαγής της ισοτιμίας.

Ως ενδεικτικό παράδειγμα παραθέτω τους δύο ακόλουθους λογαριασμούς τηλεφώνου του Ο.Τ.Ε. (βλ. πίσω σελίδα) που έλαβε φίλος μου [και τους έχω κρατήσει από τότε, λες και ήξερα πως κάποτε θα μου χρειαστούν!]. Ο ένας λογαριασμός εστάλη πριν λήξει το 2001, και ο άλλος είναι ο αμέσως επόμενος, στις αρχές του 2002, όταν έγινε η αλλαγή του νομίσματος. Όπως βλέπουμε, χωρίς ποτέ να έχει ανακοινωθεί αύξηση στις τηλεπικοινωνίες και ακριβώς πάνω στην αλλαγή σε ευρώ, ο Ο.Τ.Ε. προχώρησε σε αύξηση 21,4% στα πάγια τέλη, και 16,9% στο τέλος αναλυτικής χρέωσης λογαριασμού. Οποιοσδήποτε σχολιασμός επ' αυτού είναι περιττός¹². Από τότε και μετά, παρόμοιες αυξήσεις, κρυφές ή φανερές, γίνονταν συνεχώς, τόσο από ιδιώτες, επιχειρήσεις κ.λπ., όσο και από το ίδιο το κράτος ή επιχειρήσεις Κοινής Ωφελείας! Ως φυσικό επακόλουθο, η κατάσταση σήμερα είναι εκτός ελέγχου.

Και ο συνήθης ισχυρισμός για τέτοια φαινόμενα είναι ο εξής: «Μα, ο Ο.Τ.Ε. δεν είναι στο δημόσιο, είναι ιδιωτικό το management»!

ΠΑ.ΣΟ.Κ. και παιδεία

Ας περάσουμε στην παιδεία – που είναι και ο αγαπημένος μου τομέας άλλωστε. Πολλά θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε σχετικά με την παιδεία, τα οποία όμως είναι γενικότερα. Θα επιλέξω ένα συγκεκριμένο παράδειγμα επειδή, πέρα από πολιτική επιλογή του ΠΑ.ΣΟ.Κ., αποτελεί ταυτόχρονα μια βαθιά ριζωμένη επιθυμία/νοοτροπία του ελληνικού λαού και που, ενώ είναι φαινομενικά θετική, έχει πολλές και αθέατες συνέπειες. Επειδή, ουδέν καλό αμιγές κακού! Κι ας αρεσκομάστε να υπενθυμίζουμε μόνο το αντίστροφο.

Η επιθυμία αυτή, που έγινε πάγια νοοτροπία αφού υποστηρίχτηκε θερμά σε όλα τα επίπεδα, είναι η *επιθυμία όλων να σπουδάσουν στα πανεπιστήμια*. Επιθυμία όλων. Να σπουδάσουν όλοι. Σε πανεπιστήμιο. Είναι θέμα κοινωνικής καταξίωσης. Κυρίως για τους γονείς, που ζουν για να δουν τα παιδιά τους επιστήμονες –και μετά γαμπρούς/νύφες– πριν ησυχάσουν! Επιθυμία που εκλαμβάνεται από τα παιδιά ως αποτυχία αν δεν καταφέρουν να μπουν στο πανεπιστήμιο. Και γι' αυτό προσπαθούν και ξαναπροσπαθούν... Για «όποια σχολή κάτσει». Φτάνει να μπουν.

Έχουμε, λοιπόν, μια επιθυμία κοινωνικής καταξίωσης που παροτρύνει τους νέους να γίνουν επιστήμονες. Αυτή η νοοτροπία προφανώς ανάγεται σε πρωθύστερα χρόνια: όταν ο επιστήμονας απολάμβανε ιδιαίτερο κοινωνικό status. Αυτό συνέβαινε για πολλούς λόγους. Πρώτον, επειδή οι επιστήμονες ήταν λίγοι. Δεύτερον επειδή, σε μια πιο απαίδευτη κοινωνία, ο λόγος τους

12. Μάλιστα ο Ο.Τ.Ε. όταν μετά από μήνες προχώρησε σε αυξήσεις επικαλέστηκε ως ελαφρυντικό ότι «δεν έχει κάνει αυξήσεις στο τιμολόγιό του τελευταίως».

ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΤΕΛΩΝ				Μ.Ε.	Ο.Λ.	Α.Φ.Μ. ΠΕΛΑΤΗ	Α/Α
[REDACTED] ΑΘΗΝΑ				ΠΑΤΕΡΝΗΜΩΝ	Χ.Α.Κ.	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ	
[REDACTED]				12-01	1	[REDACTED]	
ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΛΗΞΗΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ	ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΜΕΤΡΗΤΗ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ					
ΠΑΡΟΝΤΟΣ 28.12.2001	ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ 00109113	ΑΠΟ 01.10.2001 ΜΕΧΡΙ 20.11.2001					
ΕΠΟΜΕΝΟΥ 28.03.2002	ΕΝΔΙΑΜΕΣΗ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΩΔ. ΛΟΓΙΣΜΟΥ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ					
ΜΕΘΕΠΟΜΕΝΟΥ 31.05.2002	ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ 00106709	12.12.2001 [REDACTED] 10					
ΔΟΚΙΜΑΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ 0	ΜΟΝΑΔΕΣ ΣΥΝΔΕΣΕΩΝ 2404	ΕΙΔΟΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΨΗΦΙΑΚΟ					
ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ							
ΠΟΣΟ ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ						41	
ΤΕΛΗ ΟΧΛΟΥΜΕΝΟΥ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗ						9000	
ΤΕΛΟΣ ΑΝΑΛΥΤ. ΧΡΕΩΣΗΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ						① - 300	
ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΓΙΟ ΤΕΛΟΣ ΟΤΕΝΕΤ 01/12/01-31/01/02						9000	
ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΑ ΤΕΛΟΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ ΚΑΝΗΣΗΣ						140	
ΤΕΛΟΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ ΚΑΝΗΣΗΣ 01/12/01-31/01/02						600	
ΒΑΣΙΚΑ ΤΕΛΗ 01/12/01-31/01/02						② - 5600	
ΤΕΛΗ ΣΥΝΤΗΡ. ΤΗΛΕΦ. ΣΥΣΚΕΥΗΣ 01/12/01-31/01/02						300	
ΠΟΣΟ ΑΠΟ ΜΟΝΑΔΕΣ (2404 x (10.5)) 010-6004772						25242	
ΠΟΣΟ ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΡΕΧΟΝΤΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ						-10	
ΧΡΥΣΟΣ ΟΔΗΓΟΣ σας προβάλλει σωστά							
ΠΟΣΟ ΠΛΗΡΩΜΗΣ 174,91 ΕΥΡΩ				ΣΥΝΟΛΟ ΤΕΛΩΝ		50.513	
ΕΞΟΦΛΗΣΗ ΜΕΣΩ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ				Φ.Π.Α.		ΠΟΣΟ	
ΔΙΑΝΟΜΗ ΧΡΥΣΟΥ ΟΔΗΓΟΥ ΠΟΡΤΑ-ΠΟΡΤΑ				18%		9.087	
ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΑ ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ				ΛΗΞΗ ΠΡΟΒΕΣΜΙΑΣ ΠΛΗΡΩΜΗΣ		ΠΟΣΟ ΠΛΗΡΩΜΗΣ	
[REDACTED]				28.12.2001		ΔΡΧ 59.600	
ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ							
ΠΟΣΟ ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ						0,03	
ΤΕΛΟΣ ΑΝΑΛΥΤ. ΧΡΕΩΣΗΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ						① - 1,03	
ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΓΙΟ ΤΕΛΟΣ ΟΤΕΝΕΤ 01/02/02-31/03/02						26,42	
ΤΕΛΟΣ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗΣ ΚΑΝΗΣΗΣ 01/02/02-31/03/02						1,76	
ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΑ : ΒΑΣΙΚΑ ΤΕΛΗ						0,23	
ΒΑΣΙΚΑ ΤΕΛΗ 01/02/02-31/03/02						② - 19,96	
ΤΕΛΗ ΣΥΝΤΗΡ. ΤΗΛΕΦ. ΣΥΣΚΕΥΗΣ 01/02/02-31/03/02						0,88	
ΠΟΣΟ ΑΠΟ ΜΟΝΑΔΕΣ (4827 x (0.0308)) 010-6004772						148,67	
ΠΟΣΟ ΣΤΡΟΓΓΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΡΕΧΟΝΤΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ						0,20	
ΧΡΥΣΟΣ ΟΔΗΓΟΣ σας προβάλλει σωστά							
ΠΟΣΟ ΠΛΗΡΩΜΗΣ 80.076 ΔΡΧ.				ΣΥΝΟΛΟ ΤΕΛΩΝ €		199,18	
ΕΞΟΦΛΗΣΗ ΜΕΣΩ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ				Φ.Π.Α.		ΠΟΣΟ €	
[REDACTED]				18%		35,82	
[REDACTED]				ΛΗΞΗ ΠΡΟΒΕΣΜΙΑΣ ΠΛΗΡΩΜΗΣ		ΠΟΣΟ ΠΛΗΡΩΜΗΣ	
[REDACTED]				[REDACTED]		[REDACTED]	

θεωρούνταν ότι είχε μια ανώτερη αξία. Και τρίτον επειδή, ως εκ τούτου, απολάμβαναν (συνήθως) ενός πολύ καλού μισθού. Έτσι, η ανώτερη κοινωνική και οικονομική θέση των επιστημόνων ήταν συνάρτηση του μικρού αριθμού τους. Αυτό, φυσικά, δεν γίνεται κατανοητό από τον κάθε γονιό που, επιθυμώντας, ό,τι καλύτερο για τα παιδιά του, τα παροτρύνει να μπουν στο πανεπιστήμιο. Όμως, ενεργώντας όλοι οι γονείς έτσι, θέτουν τις βάσεις γι' αυτό που έχει συμβεί σήμερα: υπερπληθώρα πτυχιούχων, οι οποίοι συχνά δεν είναι καν επιστήμονες κι ας πήραν ένα πτυχίο – άλλη ιστορία αυτή. Συνεπώς, ούτε αξιόλογος λόγος εξ ορισμού, χαμηλοί μισθοί και όχι ιδιαίτερα υψηλή κοινωνική θέση. Βέβαια, η νοοτροπία παραμένει. Πολύ περισσότερο που, όπως προανέφερα, καλλιεργήθηκε συστηματικά από το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Τι ακριβώς έκανε το ΠΑ.ΣΟ.Κ.; Άνοιξε τα πανεπιστήμια σε όλους! Από το 1996 σταδιακά άρχισε να αυξάνει τις θέσεις στα πανεπιστήμια, και μετά το 1998 έκανε το μεγάλο άνοιγμα. Έτσι, φτάσαμε το 2001 (χρονιά που τις μείωσε μάλιστα ελαφρώς) να αντιστοιχεί σχεδόν μια θέση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι.) σε κάθε υποψήφιο: ο αριθμός των υποψηφίων ήταν 98.756 και οι θέσεις σε Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. 83.158. Και, φυσικά, δεν εισήχθησαν όλοι οι υποψήφιοι, αφού κάποιοι δεν έπιασαν τον μέσο όρο (9,5) και δεν πήραν απολυτήριο. Σε αυτόν τον συσχετισμό συντέλεσε και η σχετική μείωση των μαθητών που έφταναν μέχρι την Γ' Λυκείου και έπαιρναν απολυτήριο – άλλο σημαντικό πρόβλημα αυτό, αφού δεν προάγει την παιδεία στις βαθμίδες που πραγματικά τα παιδιά μαθαίνουν να οικοδομούν ένα σύστημα λογικής και μεταθέτει το πρόβλημα σε μια βαθμίδα της εκπαίδευσης που είναι προορισμένη για κάτι άλλο.

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. προπαγάνδισε αρκούντως το «άνοιγμα στα πανεπιστήμια» ως «παιδεία για όλους» στην «κοινωνία του μέλλοντος», «λαϊκή παιδεία», «πρόσβαση και των μη προνομιούχων στη μόρφωση» και άλλες τέτοιες προπαγανδιστικές αμετροέπειες. Αμετροέπειες καθόσον ο στόχος ήταν η ενίσχυση της φιλολαϊκής εικόνας του κόμματος και η ικανοποίηση της ελληνικής οικογένειας που ήθελε να δει τα παιδιά της να σπουδάζουν. Και σήμερα, μόλις έξι με οκτώ χρόνια αργότερα, η υπερπληθώρα πτυχιούχων έχει δείξει τα αποτελέσματά της: οι πτυχιούχοι είτε δεν βρίσκουν δουλειά είτε εργάζονται ως συμβασιούχοι με μισθούς που κυμαίνονται μεταξύ 600 και 1100 ευρώ. Άλλωστε, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αύξησε τις θέσεις των εισακτέων στα πανεπιστήμια χωρίς να κάνει κάτι ουσιαστικότερο γι' αυτά. Τα ίδια τα πανεπιστήμια από την πρώτη στιγμή διεμήνυσαν στο υπουργείο Παιδείας πως δεν μπορούν να απορροφήσουν παραπάνω φοιτητές αν δεν υπάρξει επένδυση σε υποδομές του πανεπιστημίου. Οι επενδύσεις δεν έγιναν, εκτός από την πρόσληψη συμβασιούχων καθηγητών οι οποίοι θα αναλάμβαναν εργασία πάγιων και μόνιμων αναγκών ως έκτακτο προσωπικό. Έτσι, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έδειξε ότι ενδιαφέρεται

για την παιδεία ενώ υποβάθμισε την ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση υπερφορτώνοντας τις σχολές με σπουδαστές που δεν μπορούσαν να απορροφηθούν επαρκώς. Ούτε από την αγορά εργασίας φυσικά· τι να τους κάνει τους πτυχιούχους στις ρεσεψιόν των Π.Ο.Τ.Α.;

Αν και το επιχείρημα σχετικά με την πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για την παιδεία έχει παρατεθεί, λόγω της εξέχουσας σημασίας του ζητήματος θα αναφερθώ παρενθετικά στο ζήτημα μιας και άφησα να εννοηθεί πως το άνοιγμα των πανεπιστημίων και η υπερπληθώρα πτυχιούχων δεν είναι απαραίτητως μια θετική εξέλιξη σε μια κοινωνία. Ας το δούμε αυτό.

[Παρένθεση: η μαζική παραγωγή πτυχιούχων-επιστημόνων.

Όπως αναφέρθηκε, ο αριθμός των πτυχιούχων είναι αντιστρόφως ανάλογος προς την κοινωνική και οικονομική τους θέση μέσα σε μια κοινωνία: όσο μεγαλύτερος ο αριθμός των πτυχιούχων, τόσο λιγότερες θα είναι οι οικονομικές απολαβές τους, η γνωστική τους αξιοπιστία¹³ και το κοινωνικό τους status. Όμως, δεν είναι αυτός ο λόγος που θεωρώ επιζήμια την αύξηση των εισακτέων-πτυχιούχων. Το κοινωνικό status των επιστημόνων μου είναι αδιάφορο, ενώ το οικονομικό έχει για μένα επιστημονικό ενδιαφέρον ίσο με οποιουδήποτε εργασιακού κλάδου μέσα σε ένα συν-ολικό οικονομικό και κοινωνικό σύστημα. Το ενδιαφέρον μου για το ζήτημα πηγάζει από τη διαπίστωση ότι η αύξηση των πτυχιούχων σε μια χώρα έχει σημαντικές συνέπειες σε σειρά ζητημάτων που θεωρούνται ως άσχετα. «Παράπλευρες απώλειες» δηλαδή! Συγκεκριμένα, θεωρώ πως η αύξηση των πτυχιούχων συμβάλει αφενός στην αύξηση της ανεργίας και της απογοήτευσης και, αφετέρου, στην άνοδο του ρατσισμού! Επιπλέον, συμβάλει στην υπογεννητικότητα. Κι αυτή με τη σειρά της σε άλλα...

Κατ' αρχάς, ο αριθμός των εισακτέων θα ήταν αδιάφορος αν δεν σήμαινε και αντίστοιχη αύξηση των πτυχιούχων. Δηλαδή, δεν θα υπήρχε αντίρρηση σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που δίνει την ευκαιρία σε όλους να δείξουν τις δυνατότητές τους, αν τις έχουν. Υπάρχει, όμως, αντίρρηση σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που δίνει σε όλους πτυχίο, είτε έχουν δυνατότητες είτε όχι. Η αύξηση του αριθμού των εισακτέων στην Ελλάδα δεν συνοδεύτηκε από εκείνες τις μεταρρυθμίσεις στις ανώτερες και ανώτατες σχολές που θα κρατούσαν στις τάξεις τους μόνο αυτούς που θέλουν και μπορούν να συνεχίσουν και, συνεπώς, θα έδιναν πτυχίο σε όσους πραγματικά θα προσπαθούσαν σκληρά γι' αυτό και θα αποφοιτούσαν γεμάτοι γνώσεις και εξειδίκευση. Στην Ελλάδα, άμα μπεις θα βγεις! Τελεία. Και παύλα! Αυτό ισχύει και θεσμικά και βάση νο-

13. Αυτό όχι απαραίτητως, αλλά στο ελληνικό σύστημα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σίγουρα ναι.

οτροπίας. Θεσμικά, από τη στιγμή που δεν γίνεται κάποιο «ξεκαθάρισμα» στα πρώτα έτη και οι φοιτητές μπορούν να φοιτούν αιωνίως, είναι δεδομένο πως κάποια στιγμή όλοι θα πάρουν το πτυχίο τους¹⁴. Στη βάση της νοοτροπίας, πολλές φορές λειτουργεί στους ίδιους τους καθηγητές το «έλα μωρέ, ας του δώσουμε μια μονάδα παραπάνω να πάρει το πτυχίο του να τελειώνει ο κακομοίρης» για κάποιον φοιτητή που δίνει και ξαναδίνει – κι ας μη διαβάζει.

Η νοοτροπία αυτή είναι ενδεικτική και σε έναν υποτυπώδη ψυχολογικό εκβιασμό που γίνεται από τους φοιτητές προς τους καθηγητές. Μερικοί φοιτητές όταν δίνουν εξετάσεις γράφουν στο τέλος της κόλλας τους: «επί πτυχίω». Σου λένε, δηλαδή: έχω μόνο το μάθημά σου για να πάρω πτυχίο, μη με κόψεις. Ο ηθικός και ψυχολογικός εκβιασμός συνίσταται στο ότι «Εσύ θα φταις αν δεν πάρω πτυχίο»!

Το είχα συζητήσει αυτό με μια φίλη μου, την Κάτια, όχι καθηγήτρια αλλά πτυχιούχο και άξια πολιτική επιστήμονα, επειδή είχα έρθει κι εγώ σε αυτό το ηθικό δίλημμα κάποτε διορθώνοντας γραπτά.

- Έτσι κι έτσι, της λέω. Γράφουν στο τέλος της κόλλας ότι πάνε για πτυχίο για να εκβιάσουν την επιείκεια.
- Στην πραγματικότητα, λέει η Κάτια [που ποτέ δεν ζητιάνεψε ούτε μισό βαθμό με οποιονδήποτε τρόπο και πήρε με άριστα το πτυχίο της], αυτός είναι ένας λόγος για να είσαι πιο αυστηρή μαζί τους. Και δεν το καταλαβαίνουν κιόλας.
- Για εξηγήσου.
- Να, αν κάποιος είναι στο πτυχίο σημαίνει πως δεν είναι χθεσινός, πως έχει ένα επίπεδο. Επιπλέον, αυτός πρόκειται να γίνει πτυχιούχος, να αποφοιτήσει ως επιστήμονας από τη σχολή του. Αυτό από μόνο του σημαίνει ότι οφείλει να είναι καλύτερος. Οφείλει δηλαδή με το γραπτό του να αποδείξει όχι μόνο ότι ξέρει το μάθημά σου αλλά και ότι είναι επιστήμονας. Άξιος για πτυχίο. Συνεπώς, σε έναν πρωτοετή μπορείς και να δείξεις επιείκεια. Σε έναν «επί πτυχίω» ποτέ! Απεναντίας, λοιπόν, πρέπει να είσαι πιο αυστηρή.

Αν και συμφώνησα απολύτως με την Κάτια, δεν θεώρησα σωστό πως η προσπάθεια των φοιτητών να αποσπάσουν την επιείκειά μου έπρεπε να τους γυρίσει μπουμέρανγκ. Η άποψή της, όμως, με απάλλαξε από το συναισθηματικό βάρος που ένιωθα όταν έπρεπε να κάνω σωστά τη δουλειά μου.

Η αντίρρηση που έχω ως προς το να γίνουν όλοι πτυχιούχοι είναι και πρακτική και δεοντολογική. Ας ξεκινήσουμε με τη δεύτερη, τη δεοντολογική αντίρρηση. Το θέμα είναι να μην ξεχνάμε ποιος είναι ο ρόλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, πού τελειώνει το λύκειο και ποιος ο ρόλος της τριτοβάθ-

14. Αυτό το θεσμικό πρόβλημα αντιμετώπισε, έστω και ανεπαρκώς, σχετική ρύθμιση του πρόσφατου νόμου για την παιδεία, που περιορίζει τον χρόνο φοίτησης.

μιας, των Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. Ο ρόλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να παρέχει τις βάσεις της παιδείας στους μαθητές, να τους γαλουχεί σ' έναν τρόπο επεξεργασίας της γνώσης και της πληροφορίας που θα τους χρησιμεύσει στη συνέχεια της ζωής τους. Παράλληλα, να τους δίνει βασικές γνώσεις επί συγκεκριμένων επιστητών, γενικές και απαραίτητες γνώσεις ώστε να μπορούν στοιχειωδώς να σταθούν απέναντι σε ένα ζήτημα ή πρόβλημα. Οι γνώσεις που δίνονται δεν είναι εξαντλητικές, αλλά χρήσιμες ως θεμέλια ώστε να μπορεί το κάθε άτομο να αναζητήσει τη γνώση προς την κατεύθυνση που επιθυμεί. Από την άλλη, η τριτοβάθμια εκπαίδευση έχει ως σκοπό να παράγει εξειδικευμένο επιστημονικό (Α.Ε.Ι.) και τεχνικό προσωπικό (Τ.Ε.Ι.). Σκοπός είναι η εξειδίκευση σε έναν συγκεκριμένο κλάδο του επιστητού και της υπάρχουσας γνώσης. Το εξειδικευμένο αυτό προσωπικό χρησιμεύει τόσο στην παραγωγή μιας χώρας όσο και στην αναπαραγωγή της γνώσης αυτής και τη δημιουργία νέας. Συνεπώς, η τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν αφορά το αίτημα για μόρφωση και την παιδεία γενικότερα, αλλά σχετίζεται με την εξειδίκευση σε μια συγκεκριμένη και μόνο επιστήμη.

Όπως καταλαβαίνει κανείς, η άποψη που εκφέρεται από την πλειονότητα της κοινωνίας μας σήμερα, «να πας στο πανεπιστήμιο να μορφωθείς», αποτελεί διαστρέβλωση της πραγματικότητας. Δεν αποκτά κανείς καλλιέργεια και μόρφωση, έτσι γενικά, στο πανεπιστήμιο. Μάλιστα, η προσδοκία από το πανεπιστήμιο «να βγάλει μορφωμένους ανθρώπους» το απομακρύνει από τον βασικό του στόχο: την παραγωγή εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού. Αυτό δεν σημαίνει, φυσικά, πως η ανώτατη και ανώτερη εκπαίδευση δεν μορφώνουν· αυτό γίνεται παρεμπιπτόντως, και καλώς γίνεται. Ο θεσμικός τους ρόλος όμως είναι άλλος. Αντιθέτως, είναι ο ρόλος του σχολείου να δημιουργήσει μορφωμένους ανθρώπους! Δηλαδή, ανθρώπους που θα διαθέτουν τα θεμέλια, τις σταθερές βάσεις ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους και κατάκτησης της γνώσης. Στην πραγματικότητα, δηλαδή, το αίτημα να μπουν όλοι στα πανεπιστήμια για να μορφωθούν καταφέρει δύο πλήγματα στο σύστημα παιδείας: πρώτον, δεν αφήνει τα σχολεία να βγάλουν μορφωμένους ανθρώπους, ως όφειλαν, αφού η ευθύνη γι' αυτό μετατίθεται στην επόμενη βαθμίδα· δεύτερον δεν αφήνει τα Α.Ε.Ι.-Τ.Ε.Ι. να παράγουν εξειδικευμένο επιστημονικό-τεχνικό προσωπικό, αφού η μαζικότητα χωρίς υποδομές υποβαθμίζει τις συνολικές σπουδές.

Ας περάσουμε από τις δεοντολογικές αντιρρήσεις στις πρακτικές. Το πτυχίο είναι μια απόδειξη ότι έχεις τελειώσει με επιτυχία τις σπουδές σου και μπορείς να εργαστείς στον συγκεκριμένο τομέα που έχεις σπουδάσει. Όταν όλοι, όμως, έχουν ένα αντίστοιχο πτυχίο, με ποιο κριτήριο θα επιλεγείς εσύ από τον εργοδότη για τη δουλειά; Πώς θα επιλεγείς αν το πτυχίο από μόνο του

δεν συνιστά απόδειξη ότι είσαι (ο πιο) άξιος για τη δουλειά του. Οπότε, πρέπει να αποκτήσεις περισσότερα προσόντα, επειγόντως. Μεταπτυχιακό λοιπόν! Και, τρέχουν οι φοιτητές να κάνουν μεταπτυχιακό. Όχι επειδή αγάπησαν τη γνώση και την επιστήμη τους –στη συντριπτική πλειοψηφία τους– αλλά για να βρουν δουλειά.

Από την πρόσφατη εμπειρία μου στο πανεπιστήμιο μπορώ να πω με σιγουριά ότι οι περισσότεροι φοιτητές θέλουν να κάνουν μεταπτυχιακό. Και το θέλουν πριν καλά-καλά τελειώσουν το πτυχίο τους. Όχι για να συνεχίσουν τις σπουδές που αγάπησαν. Αλλά για να βρουν δουλειά, επειδή «είναι δύσκολες οι συνθήκες και μεγάλος ο ανταγωνισμός στην αγορά εργασίας», όπως οι ίδιοι λένε. Από το πρώτο κιόλας έτος έχουν στο μυαλό τους ότι θα κάνουν μεταπτυχιακό. Κι ας μπήκαν σε σχολή που δεν επέλεξαν μέσω των Πανελλαδικών. Και αυτό τους έχει μετατρέψει σε βαθμοθήρες! Ασχολούνται με το βαθμό που θα πάρουν επειδή θέλουν να ενταχτούν σε μεταπτυχιακό αργότερα. Μάλιστα, η ζήτηση αυτή για μεταπτυχιακούς τίτλους έχει ήδη δώσει δείγματα συνδιαλλαγής μεταξύ φοιτητών και καθηγητών με στόχο την ένταξη των πρώτων στα μεταπτυχιακά τμήματα, όπως για παράδειγμα κατήγγειλε ο αποθανών καθηγητής Στέλιος Αλεξανδρόπουλος για το τμήμα του (Πολιτικών Επιστημών) στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Όμως το μεταπτυχιακό δεν είναι συνέχεια του πτυχίου. Το μεταπτυχιακό είναι μια διαδικασία *παραγωγής νέας γνώσης*. Δηλαδή, ενώ στις προπτυχιακές σπουδές οι φοιτητές μαθαίνουν την (βασική) υπάρχουσα γνώση για την επιστήμη που έχουν επιλέξει, στις μεταπτυχιακές εκπαιδεύονται στο να παράγουν οι ίδιοι νέα γνώση σε κάποιον ακόμη πιο εξειδικευμένο τομέα της επιστήμης τους.

Η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών και φοιτητριών στο τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου της Κρήτης, όπου δίδασκα, με προσέγγιζε για να ρωτήσει τη γνώμη μου για το τι μεταπτυχιακό να ακολουθήσουν. Όταν με ρωτούσαν κάτι τέτοιο, η πρώτη μου απάντηση ήταν ερωτηματική: «Γιατί θέλετε να κάνετε μεταπτυχιακά;». Η απάντηση ήταν πάντα η ίδια: «Αφού το πτυχίο δεν μετράει», «Για να έχουμε περισσότερα προσόντα όταν αναζητήσουμε δουλειά», κ.τ.λ. Από ένα σημείο και μετά, ρώταγα για στατιστικούς λόγους, και από περιέργεια: ήθελα να δω πόσοι θα διαφοροποιηθούν από αυτό το μοντέλο και ποιοι. Και είδα. Ένας ελάχιστος αριθμός φοιτητών διαφοροποιήθηκε: φοιτητές που δεν ήρθαν να ρωτήσουν γενικά και αόριστα, αλλά είχαν ψάξει πρώτα, ήξεραν τι επιθυμούσαν και ήθελαν την εξειδικευμένη γνώμη μου, ίσως και καμιά συστατική επιστολή, για τις σχολές *του εξωτερικού* που είχαν ήδη διαλέξει. Όλοι τους έγιναν δεκτοί σε πολύ καλά πανεπιστήμια της Ευρώπης.

Αυτό που συμβούλευα τους φοιτητές που ρωτούσαν τη γνώμη μου, δεδομένης της απάντησης που πήρα από τους περισσότερους, ήταν η εξής. Μην κάνετε μεταπτυχιακές σπουδές για να βρείτε δουλειά. Διότι δεν θα βρείτε.

Αν όλοι κάνετε μεταπτυχιακά επειδή το πτυχίο σας δεν μετράει, σύντομα θα οδηγήσετε στην υποβάθμιση και των μεταπτυχιακών σας – με τον ίδιο τρόπο που έχουν ήδη υποβαθμιστεί τα πτυχία σας λόγω κορεσμού. Αν θέλετε να επενδύσετε σε μια καλή δουλειά, αποκτήστε προϋπηρεσία. Έτσι, και δεν θα συμβάλετε στην υποβάθμιση των πτυχίων σας, και θα αποκτήσετε εμπειρική γνώση, που φυσικά είναι πολύτιμη στον ιδιωτικό, κυρίως, τομέα. Αν, παρ' όλα αυτά θέλετε πολύ να κάνετε μεταπτυχιακό, τότε να πάτε στο εξωτερικό. Όχι επειδή εκεί είναι καλύτεροι ή πιο έξυπνοι οι επιστήμονες απ' ότι οι Έλληνες· δεν είναι. Αλλά για να κερδίσετε από την άμεση εμπειρία μιας άλλης οργάνωσης και μιας άλλης ζωής. Η γνώση που παίρνει κανείς από τα βιβλία είναι σημαντική. Εξίσου πολύτιμη όμως είναι η εμπειρία, η ζωή, το βίωμα σε κάτι διαφορετικό από αυτό που γνωρίζεις. Το ταξίδι!

Είμαι σίγουρη πως, κάποιους από αυτούς που έφυγαν για το εξωτερικό θα τους συναντήσω σύντομα ως επίδοξους συναδέλφους μου στο πανεπιστήμιο. Αν, φυσικά, κάνουν το... λάθος (εντός ή εκτός εισαγωγικών) να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

Έχω βιώσει προσωπικά τη μη αξία των πτυχίων κατά την αναζήτησή μου για εργασία στην Ελλάδα. Κάποτε έκανα αίτηση για μόνιμη δουλειά στο υπουργείο Παιδείας, σε μια θέση που ζητούσαν πτυχιούχους πανεπιστημίου. Με πήρανε. Τελικά, όμως, με πήρανε και στο Πανεπιστήμιο Κρήτης λίγο αργότερα, αν και με σύμβαση, την οποία και προτίμησα. Εκείνες τις μέρες, καθώς ετοιμαζόμουν να μετακομίσω στην Κρήτη, έλαβα μια επιστολή που έλεγε ότι η θέση στο υπουργείο είχε ακυρωθεί. Παρότι κι εγώ την είχα απορρίψει, από περιέργεια τηλεφώνησα στον υπεύθυνο για να μάθω τον λόγο. Ο λόγος ήταν ότι το διδακτορικό και το μάστερ μου είχαν μεταφραστεί και εγκριθεί από το Διεπιστημονικό Κέντρο Αναγνώρισης Τίτλων της Αλλοδαπής (ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α., σημερινό Δ.Ο.Α.Τ.Α.Π.) σε ημερομηνία μεταγενέστερη της προθεσμίας λήξης των αιτήσεων για τη δουλειά. Προσέξτε: δεν ήταν τα πτυχία μου μεταγενέστερα, αλλά το χαρτί του ΔΙ.Κ.Α.Τ.Σ.Α. – στο οποίο εγώ είχα προσκομίσει μήνες πριν τα χαρτιά μου και αυτοί δεν τα είχαν επικυρώσει. Δεν είναι όμως αυτό (ο γραφειοκρατικός παραλογισμός) που θέλω να επισημάνω. Αυτό που θέλω να επισημάνω είναι ότι ο λόγος ακύρωσης είχε να κάνει με τους μεταπτυχιακούς τίτλους μου. Δηλαδή, ενώ στην προκήρυξη της θέσης τα τυπικά προσόντα που απαιτούνταν ήταν πτυχίο και ξένη γλώσσα, στην πραγματικότητα με προκρίνανε επειδή είχα μάστερ και διδακτορικό. Όπως μου εξήγησε ο αρμόδιος υπάλληλος, τα δύο μεταπτυχιακά μου ήταν αυτά που προκάλεσαν την επιλογή μου και, όταν υπήρξε τυπικό κώλυμα με αυτά, η πρόσληψή μου ακυρώθηκε.

Συμπέρασμα: για να εργαστεί κανείς ως υπάλληλος υπουργείου στην Ελλάδα πρέπει να είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου επιπέδου, όχι μόνο μά-

στερ αλλά και διδακτορικού. Το διδακτορικό είναι η απόλυτη εξειδίκευση, ο ανώτατος τίτλος και η βασική τυπική προϋπόθεση για να διδάξει κάποιος στο πανεπιστήμιο. Γι' αυτό έχει τόσο ανεβασμένο επίπεδο η δημόσια διοίκηση σ' αυτή τη χώρα...

Μετά απ' αυτές τις παρατηρήσεις, ας περάσουμε στο προκείμενο: τη σύνδεση των πτυχίων με την ανεργία, τον ρατσισμό και την υπογεννητικότητα.

α) Πτυχία και ανεργία. Η αύξηση των πτυχιούχων σημαίνει αύξηση της προσφοράς διαθέσιμου εξειδικευμένου προσωπικού στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με τους νόμους της αγοράς και της ζήτησης, για να απορροφηθούν όλοι αυτοί θα πρέπει να υπάρχουν και αντίστοιχες θέσεις. Αυτές οι θέσεις όμως δεν υπάρχουν· μάλιστα, μειώνονται χαρακτηριστικά. Ένας λόγος είναι η γενικευμένη ανεργία, που δεν δείχνει σημάδια σημαντικής υποχώρησης: από το 1995 ως σήμερα έχει κυμανθεί μεταξύ 8,9% (το 2006) και 12% (το 1999). Ένας άλλος λόγος είναι ότι η οικονομική ανάπτυξη της χώρας προκρίνει επαγγέλματα για τα οποία δεν απαιτείται κανενός είδους εξειδίκευση. Είτε πρόκειται για υπηρεσίες είτε για χειρονακτικό εργατικό δυναμικό στις επενδύσεις του μετόν (κατασκευή αυτοκινητόδρομων, οικοδομών και «ολοκληρωμένων τουριστικών επενδύσεων»), οι ανάγκες σε επιστήμονες είναι περιορισμένες. Αυτό δείχνουν άλλωστε και έρευνες που έχουν δημοσιευτεί πρόσφατα: η ανεργία των νέων βρίσκεται στα ύψη (μεταξύ 20 και 30% για τις ηλικίες των 15-30) ενώ η ανεργία των νέων πτυχιούχων είναι ιδιαίτερα αυξημένη¹⁵.

Από την άλλη, όσοι δεν μένουν άνεργοι κουτσοβολούνται με μια δουλίτσα κι ένα χαρτζιλίκι των 600-700 ευρώ, είτε βαρετή και ανιαρή σε σχέση με τα όνειρα που έκαναν οι νέοι ως φοιτητές, είτε εξαρτημένη μέσω του συστήματος των συμβάσεων. Το πρόβλημα εδώ είναι εξαιρετικά οξυμένο. Διότι, όταν κάποιος σπουδάζει, προσδοκά για τον εαυτό του μια καλύτερη επαγγελματική εξέλιξη από αυτή που θα είχε αν παρέμενε ανειδίκευτος εργάτης. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο η ανεργία ή ο χαμηλός μισθός, αλλά κυρίως οι προσδοκίες επαγγελματικής και κοινωνικής ανέλιξης που συνοδεύουν τις σπουδές. Ο ψυχολογικός δηλαδή παράγοντας. Αν προσθέσουμε εδώ το προβεβλημένο glamour των life-style περιοδικών και των φαντασμαγορικών show των Μ.Μ.Ε., αλλά και τα υπολείμματα νεοπλουτίστικης επίδειξης που έχουν στοιχειώσει το φαντασιακό των Ελλήνων ήδη από τη δεκαετία του 1980 (των Ελλήνων της προηγούμενης γενιάς δηλαδή), το σκηνικό γίνεται εκρηκτικό.

15. Βέβαια, αν όλο και περισσότεροι νέοι γίνονται πτυχιούχοι, είναι λογικό να αυξάνεται η ανεργία των πτυχιούχων.

Οι άνθρωποι *μαθαίνουν να επιθυμούν να γίνουν manager και στελέχη επιχειρήσεων*. Να πηγαίνουν στη δουλειά με το χαρτοφύλακα και το κουστούμι, να οδηγούν ακριβά σπορ αυτοκίνητα για «να ρίχνουν τα γκομενάκια» στα βραδινά club όπου τραγουδάνε τα νέα αστέρια των reality show... Αυτό τους προβάλλεται, αυτό «επιλέγουν». Ελεύθερη βούληση σε μια εκ των προτέρων επιλεγμένη ζωή!

Δεδομένων αυτών των στοιχείων, είναι εξαιρετικά επιζήμια η επίσημη πολιτική που προτρέπει τους νέους να σπουδάζουν σώνει και καλά σε μια κοινωνία και οικονομία που σχεδιάζεται για οικοδόμους, γκαρσόνια και υπηρεσίες. Είναι επίσης εγκληματική διότι γεννά προσδοκίες που δεν μπορεί να εκπληρώσει. Και, οι *ανεκπλήρωτες προσδοκίες* είναι ό,τι χειρότερο μπορεί να πάθει ένας άνθρωπος στη ζωή του. Απωθημένα! Αίσθημα αποτυχίας και προσωπικής απαξίωσης. Ανέχεια ή οικονομική αδυναμία να ανταπεξέλθει στις ανάγκες που έχει δημιουργήσει. Ανάγκες επιβλαβείς για τον ίδιο, την οικογένειά του, το περιβάλλον... Ακολουθεί ο εκνευρισμός, η ένταση, οι διακοπές που γίνονται φυγή. Κατασκευάζονται άνθρωποι μονίμως στεναχωρημένοι και εκνευρισμένοι. Είτε έχουν δουλειά είτε δεν έχουν. Και, τι κάνουν οι εκνευρισμένοι και απογοητευμένοι άνθρωποι; Αναζητούν διέξοδο, εκτόνωση για τα νεύρα τους. Ταυτόχρονα αναζητούν τρόπο να μεταθέσουν τις ευθύνες από πάνω τους.

Δύο είναι οι εύκολοι τρόποι που επιτυγχάνεται αυτό. Ο ένας είναι τα ναρκωτικά! Και δεν εννοώ εδώ τους ναρκομανείς στην Ομόνοια που, ως φαντάσματα του εαυτού τους, με κουρελιασμένα ρούχα και ψυχή, σου λένε «φίλε, έχεις ένα κατοστάρικο;» (ή 50 λεπτά, δεν έχει σημασία). Δεν εννοώ τα παιδιά που κλέβουν για τη δόση τους ή πάνε στη φυλακή. Και δεν εννοώ αυτούς όχι επειδή δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτό που περιγράφω, αλλά επειδή αυτές είναι οι φανερές περιπτώσεις χρήσης και εξάρτησης απ' τα ναρκωτικά. Εννοώ τους άλλους, αυτούς που δεν φαίνονται. Τους χρήστες κοκαΐνης του Σαββατοκύριακου, που προσπαθούν να ζήσουν το χλιδάτο όνειρο στο διάλειμμα της μίζερης καθημερινότητάς τους. Που θεωρούν ότι δεν εθίζονται επειδή, όπως λένε, «Δεν κάνω συχνά χρήση, μόνο 2-3 φορές το μήνα, μωρέ!» Ή τους άλλους, τους «Πίνω μπάφους και παίζω pro»¹⁶ που γίνονται ένα με τη μίζερια τους αδυνατώντας να ξεφύγουν απ' αυτήν με κόκα (επειδή είναι ακριβή) και θολώνουν το μυαλό τους με μαστούρικο

16. Μπάφος: τσιγαρίλκι, προ: proevolution, ποδόσφαιρο στο playstation. Στίχος από τραγούδι του ελληνικού ρέγκε συγκροτήματος Locomondo που περιγράφει πολλούς σημερινούς τριαντάρηδες που αρνούνται να μεγαλώσουν ή να αντιμετωπίσουν την πραγματικότητα.

καπνό για να μην σκέφτονται καθώς χαζεύουν στην τηλεόραση. Όχι επειδή το γουστάρουν! Αλλά για να μην σκέφτονται.

Ίσως στο θέμα των ναρκωτικών να πρέπει να εντάξουμε τα ψυχοφάρμακα. Τα ψυχικά νοσήματα, με πρώτο αυτό της κατάθλιψης, σημειώνουν έξαρση στις Δυτικές κοινωνίες. Άλλο(;) θέμα όμως αυτό...

Ας προχωρήσουμε στον δεύτερο τρόπο εκτόνωσης: τη μετάθεση ευθυνών.

β) Παιδεία και ρατσισμός. Η μετάθεση ευθυνών είναι ένα χαρακτηριστικό της ψυχοσύνθεσης του ατόμου. Ένα άλλο τέτοιο χαρακτηριστικό είναι η δημιουργία ομάδων, η τάση διαχωρισμού σε Εμείς και οι Άλλοι/Καλοί και Κακοί. Και, όσο πιο αγχωμένος και δυσαρεστημένος είναι κανείς, τόσο πιο επιρρεπής στην ενστικτώδη έκφραση του ανθρώπινου ψυχισμού του. Συνεπώς, η μετάθεση ευθυνών που προκύπτει από την απογοήτευση που προκαλούν οι ανεκπλήρωτες προσδοκίες μιας ολοένα και πιο εκπαιδευμένης νεολαίας έχει ως συνέπεια την άνοδο του ρατσισμού¹⁷! Παράλογο ακούγεται: να μορφώνονται οι πολίτες και να αυξάνεται ο ρατσισμός; Μα, δεν κερδίζουν σε μόρφωση οι νέοι, αλλά σε αχρείαστη εξειδίκευση. Που οδηγεί στην ανεργία. Που οδηγεί στην απογοήτευση. Που οδηγεί στο ρατσισμό. Γιατί; Διότι, δήθεν, ήρθαν αυτοί και πήραν τις δουλειές μας. Διότι, κοίτα, γίναν και νοικοκυραίοι, χτίσαν σπίτια, αγόρασαν αυτοκίνητα... Διότι, κοίτα, έγιναν και επιχειρηματίες, έκαναν εργολαβίες οικοδομών!

Η ζήλεια και η ταπείνωση που νιώθουν αρκετοί Έλληνες, που μεγάλωσαν μέσα στα αγαθά από γονείς που θέλαν να παρέχουν τα πάντα στα παιδιά τους –είτε επειδή οι ίδιοι τα στερήθηκαν είτε επειδή ξεπληρώνουν έτσι τις τύψεις τους για το ότι τα παρατάνε μόνα τους όλη μέρα στο όνομα του κυνηγιού της δουλειάς και των υλικών αγαθών–, κατευθύνεται ιδεατά στους μετανάστες. Αυτή η απογοήτευση δεν τους αφήνει να δουν ξεκάθαρα την αλήθεια. Ποια είναι αυτή; Ότι η ίδια τους η νοοτροπία τούς έχει οδηγήσει εκεί. Ότι οι μετανάστες μένουν πέντε ή και παραπάνω μαζί σε ένα σπιτάκι και δεν ξοδεύουν αλόγιστα τα χρήματά τους σε 100τμ σπίτι για δύο άτομα ή για το καινούριο Impresa «με τα τρελά γκάζια και την τετρακίνηση». Ότι, σε μεγάλο βαθμό, οι μετανάστες κάνουν δουλειές που οι Έλληνες δεν καταδέχονται να κάνουν: οι Έλληνες δεν πάνε πια να μαζέψουν ελιές, δεν πάνε στην οικοδομή, δεν σκουπίζουν σκάλες. Και, όμως, βρίζουν τους ξένους που, ενώ κάποτε πεινούσαν και μάζευαν τις ελιές «για ένα κομμάτι ψωμί», τώρα ζητούν μισά-μισά τα κέρδη και «αν σ' αρέσει». Που ενώ κάποτε δούλευαν στην οικοδομή για

17. Και του εθνικισμού, φυσικά, που γίνεται επισήμως αντικείμενο χειραγώγησης σε κάθε δήθεν κρίση. Αλλά, θα περιοριστώ στο θέμα του ρατσισμού εδώ.

15-20 ευρώ χωρίς Ι.Κ.Α., τώρα έχουν δικές τους οικοδομικές εταιρείες. Κι ας ήταν οι Έλληνες οικοδόμοι το πιο ισχυρό συνδικάτο μέχρι πρόσφατα.

Τα δύσκολα θα έρθουν όταν η δεύτερη γενιά των μεταναστών διεκδικήσει τα αυτονόητα, αυτά που επιθυμούν και δεν απολαμβάνουν ούτε οι Έλληνες! Διότι η δεύτερη γενιά μεταναστών ποτέ δεν αρκείται στις μικρές απαιτήσεις των γονιών της. Και τότε, ίσως ο ρατσισμός γίνει πιο έντονος αφού κανείς δεν θα είναι προετοιμασμένος για κάτι τέτοιο. Παραδόξως, αφού είναι δεδομένο πως αυτό θα συμβεί, όπως δείχνει η εμπειρία χωρών που έζησαν τη μαζική μετανάστευση χρόνια πριν από την Ελλάδα. Ούτε θεσμικά ούτε κοινωνικά και ψυχολογικά προετοιμασμένοι. Κι ας είναι δεδομένο πως θα γίνει. Όλοι θα το βρουν ξαφνικά(!) μπροστά τους! Και μάλιστα πολύ σύντομα. Γιατί από το 1990 ως τώρα οι ξένοι δίνουν ζωή σε νέους απογόνους. Που σύντομα ενηλικιώνονται... Ίσως, από την άλλη, αυτό βοηθήσει την ελληνική κοινωνία να ωριμάσει. Ποιος ξέρει; Θα δείξει...

Εκτός από τα ναρκωτικά και το ρατσισμό, ή και ταυτόχρονα με αυτά, υπάρχει και ο τζόγος. Λόττο, Τζόκερ, Στοιχήμα, κ.λπ., κ.λπ. Και οι συνδιαλλαγές και μίζες μέσω του Οργανισμού Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (Ο.Π.Α.Π.) καλά κρατούν. Ένα στοίχημα προσωπικής ευτυχίας μέσω του ατομικού πλουτισμού· που το κράτος εκμεταλλεύεται κατά το δοκούν. Αλλά ας μη μας κουράσω με άλλη παρένθεση!

γ) Πτυχία και υπογεννητικότητα. Τρίτον, οι σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και η συνακόλουθη ανεργία που σχετίζεται με αυτές έχουν ως αποτέλεσμα τη μείωση των γεννήσεων συνολικά. Είναι κατ' αρχάς προφανές πως η ζήτηση για σπουδές που πραγματοποιούνται στην ηλικία των 18 και άνω μεταθέτουν την επαγγελματική και οικογενειακή αποκατάσταση των νέων για τουλάχιστον έξι χρόνια (4 οι σπουδές και κάνα-δυο για επαγγελματική αναζήτηση, κατ' ελάχιστο). Για όσους κάνουν και μεταπτυχιακά, αλλά δύο χρόνια αναβολή. Αυτό σημαίνει ότι η ελάχιστη ηλικία έναρξης της τεκνοποίησης μετατίθεται γι' αυτές τις κατηγορίες νέων (που ολοένα και αυξάνονται) στα 26 και μετά. Να σημειωθεί ότι τα 26 χρόνια είναι υπολογισμένα υπό τις καλύτερες συνθήκες, δηλαδή ότι ο νέος στα 18 θα εισαχθεί στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, θα τελειώσει τις σπουδές στα τέσσερα χρόνια, θα κάνει αμέσως το μεταπτυχιακό και σε δύο χρόνια θα έχει βρει δουλειά, ενώ ταυτόχρονα θα έχει βρει και το ταίρι του που θα έχει κι αυτό ίσως εκπληρώσει μια ανάλογη πορεία! Και χωρίς να υπολογίσουμε τον στρατό, για τους άντρες. Τώρα, αν σε αυτά τα δεδομένα προσθέσουμε την ανεργία και την αναζήτηση εργασίας που να πληροί τις αυξημένες προσδοκίες ενός πτυχιούχου, είναι ευνόητο ότι η τεκνοποίηση μετατίθεται για πολύ αργότερα. Φυσικά, όσο αργότερα τεκνοποιεί μια γυναίκα, τόσο λιγότερα παιδιά θα κάνει συνολικά. Κι ας μην ξεχνάμε ότι,

βιολογικά, η αναπαραγωγική ακμή βρίσκεται στις ηλικίες μεταξύ 18 και 28: μετά τα 30, τόσο η ποιότητα και ισχύς του σπέρματος, όσο και η αντοχή της μήτρας και η ποσότητα ωαρίων μειώνονται σημαντικά. Γι' αυτό εξάλλου και ο αριθμός των παιδιών φθίνει συνεχώς από τότε που διαθέτουμε στατιστικά στοιχεία ως σήμερα – με εξαίρεση τα τελευταία έξι χρόνια που παρουσιάζει μια μικρή αύξηση (ίσως και λόγω των μεταναστών).

Οι λογικοί αυτοί συνειρμοί και υπολογισμοί που ανέπτυξα επιβεβαιώνονται από τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας. Σύμφωνα με αυτά, για τα έτη 2000-2006, προκύπτει ότι το 64% των παιδιών που γεννιούνται προέρχεται από μητέρες της ηλικιακής κατηγορίας 25-34. Μάλιστα, όπως βλέπουμε και στον πίνακα, παρατηρείται μια μεταβολή σε αυτό το διάστημα. Την τετραετία 2000 έως και 2003, οι γεννήσεις είναι ελαφρώς περισσότερες στις ηλικίες 25-29, ενώ από το 2004 και μετά είναι υπολογίσιμα περισσότερες στις ηλικίες 30-34. Αντίστοιχα έχουν μεταβληθεί και οι επόμενες δύο κατατάξεις: ως το 2003 η τρίτη μεγαλύτερη κατηγορία γεννήσεων ήταν στις ηλικίες 20-24, ενώ μετά το 2004 η τρίτη μεγαλύτερη κατηγορία έχει μετατεθεί στις ηλικίες 35-39. Ας σημειωθεί, παρεμπιπτόντως, μια αύξηση στις γεννήσεις εκτός γάμου της τάξης του 1,2% (από 4 στο 5,2%)¹⁸. Υπάρχει, συνεπώς, μια συνεχής μετατόπιση της ηλικίας τεκνοποίησης προς τα πάνω: το 2006, το 50% των παιδιών γεννήθηκαν από μητέρες 30-39 χρόνων (από 44% το 2000). Παραθέτω και τον σχετικό πίνακα.

Γεννήσεις παιδιών κατά ηλικία της μητέρας:

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Σύνολο	103.267	102.282	103.569	104.420	105.655	107.545	112.042
15<	47	74	89	92	75	60	80
15-19	3.054	3.724	3.494	3.416	3.302	3.031	3.231
20-24	17.517	17.859	17.318	16.840	15.616	14.969	15.274
25-29	34.304	34.421	34.330	33.953	34.019	33.532	33.884
30-34	32.779	31.656	32.586	32.926	33.943	35.891	38.161
35-39	12.787	12.123	13.144	14.430	15.677	16.940	17.844
40-44	2.495	2.169	2.376	2.495	2.745	2.825	3.196
45-49	222	186	206	235	237	263	335
<50	62	70	26	33	41	34	37

Στοιχεία: Ε.Σ.Υ.Ε

18. Κατά απαράδεκτο τρόπο, τα εντός γάμου παιδιά αναφέρονται και ως «νόμιμα». Να υποθέσουμε ότι τα άλλα είναι τα... παράνομα;

Αυτά τα στατιστικά στοιχεία εμείς τα ζούμε γύρω μας. Από τις κοπέλες του ευρύτερου κύκλου μου (φίλες μου, φίλες της αδελφής μου, ξαδέλφες, γνωστές κ.λπ.), μόνο δύο έκαναν παιδιά πριν τα 26 τους χρόνια, αρκετές από τα 29 και μετά, ενώ σημαντικός αριθμός άνω των 30 παραμένει χωρίς παιδιά. Από αυτές που έκαναν παιδιά πριν τα 30, μόνο μια είχε πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης. Φυσικά, δεν θέλω να ισχυριστώ ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι η αιτία της υπογεννητικότητας. Η υπογεννητικότητα έχει πολλές αιτίες: οφείλεται σημαντικά στην ανεργία, κατά πρώτον, και στη συνέχεια συμβάλλουν παράγοντες όπως η εργασιακή και οικονομική αβεβαιότητα, ο καταναλωτισμός με τη συνακόλουθη προσπάθεια υλικής ευδαιμονίας, ο αστικός τρόπος ζωής, οι αυξημένες απαιτήσεις και οι προσδοκίες από τη σύγχρονη ζωή, κ.ά. Η τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι ένας από αυτούς τους παράγοντες, τόσο από μόνος του (στο βαθμό που μεταβάλλει τις προσδοκίες και απαιτήσεις από τη ζωή και μεταθέτει τα χρονικά όρια προς τα πάνω) όσο και σχετιζόμενος με την αύξηση της ανεργίας. Αν θέλαμε να δούμε το θέμα της υπογεννητικότητας συνολικά, θα ανακαλύπταμε πολλούς από τους παράγοντες που έχουν δημιουργήσει πολλαπλά άλλα προβλήματα στη σύγχρονη ζωή μας. Όπως, για παράδειγμα, ο καταναλωτισμός, που ανέφερα: σχετίζεται και με την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, και με την οικονομική ανέχεια, και με την υπογεννητικότητα. Φυσικά, και η ίδια η υπογεννητικότητα σχετίζεται με άλλα ζητήματα. Όπως είναι το ζήτημα της βιωσιμότητας των ασφαλιστικών ταμείων, για παράδειγμα. Και άλλα πολλά...

Με βάση όλα τα παραπάνω, βλέπουμε ότι το παράδειγμα της παιδείας και της σύνδεσής της με την ανεργία, τον ρατσισμό και την υπογεννητικότητα –μεταξύ άλλων πραγμάτων, θετικών ή αρνητικών– είναι το πιο ενδεικτικό της βασικής θέσης που θέλω να αποδείξω σε αυτό το βιβλίο: ότι όλα είναι ένα, κρίκοι του ίδιου μεγάλου Κύκλου. Οι αλληλοσυσχετισμοί των διαφόρων δεδομένων και πραγμάτων είναι τόσο στενοί που, καμιά φορά διαφεύγουν της προσοχής μας. Ειδικά όταν τα συσχετιζόμενα μεταξύ τους είναι, φαινομενικώς, άσχετα. Ή, ακόμα περισσότερο, όταν η σύνδεσή τους δείχνει η αντίθετη από αυτή που πραγματικά είναι. Η δύναμη της συνήθειας – που επίσης αποτελεί βασική θέση σ' αυτό το βιβλίο ως προς τη σύνδεση των πραγμάτων– είναι ο λόγος. **Κλείνει η Παρένθεση]**

Λέγαμε λοιπόν ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εκμεταλλεύτηκε την παράλογη απαίτηση των Ελλήνων να σπουδάσουν όλοι στα πανεπιστήμια (άντε και στα Τ.Ε.Ι., και του χρόνου να ξαναδώσουμε). Ότι έθεσε τις βάσεις για την οριστική αποσάθρωση της ελληνικής κοινωνίας, για τη χωρίς προσχήματα πολιτική που ασκεί η Ν.Δ. σήμερα. Επιτρέποντάς της να χρησιμοποιεί το απόλυτο,

και αληθινό, επιχείρημα: τα ίδια έκανε και το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

[Μα δεν μπορώ να αντισταθώ· θα φέρω άλλο ένα σύντομο παράδειγμα. Σε εκδήλωση που έγινε τον **Ιανουάριο του 2008** για το πρώην αεροδρόμιο στο Ελληνικό (για το οποίο είχε δεσμευτεί η κυβέρνηση της Ν.Δ. ότι θα γίνει πάρκο), ο γενικός γραμματέας του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. κ. Ευάγγ. Μπαλτάς απάντησε σε επικρίσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για τα σχέδια της κυβέρνησης να ρίξει κι άλλο μπετόν στις... υποσχέσεις της ότι: «η ιδέα να πουληθούν κομμάτια της έκτασης για να εξοικονομηθούν πόροι ήταν των κυβερνήσεων Σημίτη και σε ποσοστό έως 18%». Καταλάβαμε. Προφανώς, η αντιπολίτευση που έκανε τότε η Ν.Δ. στον Σημίτη ήταν για το 18% – μόνο!]

Γεννιέται, όμως, ένα ερώτημα απ' όλα αυτά. Πώς κατάφερε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και προέβη σε όλες αυτές τις καταπατήσεις των εργασιακών κεκτημένων και τις συνταγματικές αυθαιρεσίες χωρίς να συναντήσει ουσιαστικές αντιδράσεις; Η εξήγηση κυμαίνεται σε δύο άξονες, οι οποίοι λειτουργούν συμπληρωματικά και παραπλήσια. Ο ένας αφορά το διεθνές κλίμα της εποχής, και ο άλλος αφορά τις προνομιακές συσχετίσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. με ομάδες εργαζομένων. Για το κλίμα της εποχής έχουμε μιλήσει, λίγο-πολύ. Ας το επαναλάβουμε, περιληπτικά.

Από το 1990 και μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οι διεθνείς συσχετίσεις άλλαξαν ραγδαία. Ο λεγόμενος νέο-φιλελεύθερος καπιταλισμός κυριάρχησε παγκοσμίως, τουλάχιστον σε ιδεολογικό επίπεδο – και η ιδεολογική κυριαρχία είναι η σημαντικότερη¹⁹. Οι αλλαγές που μέσω αυτού επιδιώχτηκαν βρήκαν πρόσφορο έδαφος στις σαστισμένες κοινωνίες που κοιτούσαν αμήχανες τις συνταρακτικές ιστορικές εξελίξεις. Η εφαρμογή νεο-φιλελεύθερων πολιτικών, δηλαδή πολιτικών που εστίαζαν στον αχαλίνωτο οικονομικό φιλελευθερισμό και επέτρεπαν τον χωρίς όρια και κανόνες καπιταλισμό, απλώθηκε σχεδόν παντού στην Ευρώπη, ακόμη και όπου αυτή κυβερνιόταν από σοσιαλιστικές κυβερνήσεις. Αυτές οι εξελίξεις είτε δεν άφηναν περιθώρια πολλών διαφοροποιήσεων στην ελληνική κυβέρνηση, είτε λειτούργησαν ως άλλοθι σε ένα πολιτικό κόμμα το οποίο δεν είχε σαφή πολιτική τοποθέτηση και είχε ήδη διαφθαρεί από την πολύχρονη παραμονή στην εξουσία. Αυτό βέβαια δεν μπορεί να δικαιολογήσει τις συνταγματικές παραβιάσεις, για παράδειγμα, αλλά μόνο τις αντεργατικές ρυθμίσεις. Συνεπώς, η ύπαρξη στην κυβέρνηση ενός διεφθαρμένου και χωρίς σοσιαλιστικό όραμα κόμματος αποτελεί τη βάση όλων των υπόλοιπων εξελίξεων.

19. Για τη σημασία της ιδεολογικής κυριαρχίας έχουν γραφτεί πολλά ήδη απ' το πρώτο μισό του 20ου αιώνα, από τους Gramsci, Althusser, Marcuse και άλλους.

Δεν θα επιμείνω σε αυτό. Θα περάσω στο θέμα των προνομιακών σχέσεων του ΠΑ.ΣΟ.Κ. με ομάδες εργαζομένων με τρόπο που εξασφάλιζε την... ησυχία από μέρους τους.

Προνομιακές Συσχετίσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. με Ομάδες Εργαζομένων

Εδώ τα πράγματα είναι πολύ πιο ξεκάθαρα. Η κυβέρνηση Σημίτη εξασφάλισε τη σιωπή εργασιακών κλάδων ελέγχοντας είτε την ηγετική ομάδα τους είτε, με κάποιον άλλο τρόπο, το σύνολό τους. Το ζήτημα αυτό το χειρίστηκε πολύ έξυπνα – σε αντίθεση με την άκομψη ωμότητα της Ν.Δ. Πλαγίως και εμμέσως, στην αρχή τουλάχιστον, πιο φανερά στη συνέχεια, κατάφερε να μετριάσει την κριτική που θα της γινόταν και να αποφύγει το ξεμπρόστιασμα και την κοινωνική κατακραυγή. Οι κυριότεροι κλάδοι που κατάφερε να ελέγξει είναι και οι βασικότεροι φορείς ενημέρωσης, αντίδρασης ή και κριτικής σε μια κοινωνία: οι δημοσιογράφοι, οι διανοούμενοι και οι συνδικαλιστές. Προφανώς όχι απόλυτα, και όχι όλους. Σε καθοριστικό βαθμό όμως ώστε να αποφύγει την οξύτητα της αντιπαράθεσης που, υπό κανονικές συνθήκες, θα προκαλούσαν οι πολιτικές που εφάρμοσε.

ΠΑ.ΣΟ.Κ. και δημοσιογράφοι

Οι δημοσιογράφοι! Τι να πει τώρα κανείς. Είναι και άδικο από τη μία, διότι υπάρχουν πολλοί αφανείς, και μη, δημοσιογράφοι οι οποίοι κάνουν σωστά τη δουλειά τους, ή τουλάχιστον προσπαθούν γι' αυτό. Ας μην ξεχνάμε πως για να εργαστεί κανείς ως δημοσιογράφος πρέπει να προσληφθεί από μια εφημερίδα ή ένα κανάλι· μια επιχείρηση, με άλλα λόγια. Οι εφημερίδες, όπως και τα κανάλια, δεν βγάζουν ιδιαίτερο κέρδος από τη δραστηριότητά τους αυτή αλλά από άλλες, ενδεχομένως άσχετες μεταξύ τους. Συχνά η ύπαρξη του καναλιού ή της εφημερίδας εξασφαλίζει στον ιδιοκτήτη της ότι θα πάρει την άλλη δουλειά, την εργολαβία από την οποία θα κερδίσει χρήματα. Συνεπώς, το δημοσιογραφικό μέσο χρησιμοποιείται σε πολλές περιπτώσεις ως πολιτικό μέσο άσκησης επιρροής (ή και εκβίασης) προς αυτούς που αποφασίζουν πού θα ανατεθούν οι «μεγάλες δουλειές». Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. χρησιμοποίησε αυτή την επιρροή των Μέσων συνδεόμενο μαζί τους προνομιακά. Όχι με όλα φυσικά: ειδικά τις εφημερίδες της αντιπολίτευσης δεν τις είχε ανάγκη καθώς η κριτική τους μπορεί να ξεπεραστεί με το επιχείρημα ότι αυτά πρόσκεινται στην αντιπολίτευση και άρα δεν είναι αντικειμενικά. Το ζητούμενο λοιπόν ήταν να εξασφαλίσει την ήπια αντιμετώπιση των θεωρούμενων αριστερών και κεντρικών εφημερίδων, αφού αυτές διαβάζουν οι ψηφοφόροι του!

Ας δούμε αποσπασματικά κομμάτια αυτής της ιστορίας.

Πρώτη επίσημη κίνηση του Σημίτη ως πρωθυπουργού της χώρας το 1996 ήταν να διορίσει τον κ. Σταύρο Ψυχάρη, διευθυντή τότε της εφημερίδας *Το Βήμα*, ως διοικητή του Αγίου Όρους! Το θυμάμαι γιατί μου 'χε κάνει πολύ μεγάλη εντύπωση ως πρώτη πρωτοβουλία της κυβέρνησης του «εργατικού και έντιμου προέδρου»²⁰! Η τότε ανακοίνωση της εφημερίδας *Το Βήμα* είναι χαρακτηριστική και την παραθέτω αυτούσια· ιδιαίτερης προσοχής χρήζουν τα ονόματα και τα νούμερα!

Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος κ. Δ. Ρέππας επεσήμανε στην ενημέρωση των πολιτικών συντακτών ότι ο ορισμός της νέας Διοίκησης έγινε μετά συνεννόηση με τις Μονές του Αγίου Όρους, ενώ, όπως έγινε γνωστό, τη σύμφωνη γνώμη του εξέφρασε και το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ευαρέσκεια εξέφρασε η Εκκλησία της Ελλάδος. Από το 1994 ο Ανδρέας Παπανδρέου, μετά από εισήγηση του υπουργού ΠΕΧΩΔΕ κ. Κώστα Λαλιώτη, έστρεψε την προσοχή της ελληνικής Πολιτείας στο παραμελημένο από το κράτος Άγιον Όρος. Ήδη στο Άγιον Όρος εκτελείται ένα πρόγραμμα έργων ύψους 10 δις., το οποίο σχεδίασε ο κ. Κώστας Λαλιώτης και χειρίζεται ο υφυπουργός Εθνικής Οικονομίας κ. Χ. Πάχτας, σε συνεργασία με το ΚΕΔΑΚ και τις Μονές. Η πολιτική Διοίκηση του Αγίου Όρους δεν ασχολείται με οικονομικά θέματα των Μονών αλλά φροντίζει για τη συνολική σχέση της Αθωνικής Πολιτείας με τις ελληνικές κρατικές αρχές²¹.

Ο κ. Ψυχάρης: διοικητικός σύμβουλος και σημαίνον στέλεχος του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη (Δ.Ο.Λ.). Από τον Δ.Ο.Λ. προήλθε επίσης ο υπουργός Παιδείας του ΠΑ.ΣΟ.Κ., κ. Πέτρος Ευθυμίου. Ο δε πρόεδρος του Δ.Ο.Λ., κ. Χρήστος Λαμπράκης, διευθύνει το Μέγαρο Μουσικής, το οποίο εγκαινιάστηκε το 1991, έχει δημιουργηθεί σε δημόσιο χώρο (πάρκο) και χρηματοδοτείται από το ελληνικό δημόσιο.

Σχετικά με το Μέγαρο Μουσικής, ο κ. Λαμπράκης εξέδωσε ανακοίνωση (στις 14 Ιανουαρίου 2008) απαντώντας σε δημοσιεύματα που ήθελαν το Μέγαρο να έχει λάβει χρηματοδοτήσεις αξίας 170 εκατομμύρια ευρώ από το υπουργείο Πολιτισμού (συνδέοντάς τον με τον γ.γ. του υπουργείου κ. Ζαχόπουλο). Σε αυτήν υποστηρίζει ότι η σύνδεσή του με την υπόθεση είναι ανυπόστατη και ότι, «το συκοφαντικό αυτό δημοσίευμα είναι όχι μόνον ανα-

20. Επιβεβαιώνω και τη μνήμη μου ανατρέχοντας στις ημερομηνίες. Οι εκλογές έγιναν στις 22 Σεπτεμβρίου 1996 και ο διορισμός ανακοινώθηκε στο *Βήμα* στις 13 Οκτωβρίου. Δεδομένου ότι θέλει και 15-20 μέρες για να ορκιστεί μια κυβέρνηση...

21. Δημοσιεύτηκε στο *Βήμα*, Κυριακή 13 Οκτωβρίου 1996.

κριβές αλλά και κακόβουλο εφόσον τη δαπάνη ανεγέρσεως του Μεγάρου είχαν αναλάβει οι κυβερνήσεις Παπανδρέου, Μητσοτάκη και Σημίτη. [...] Τέλος, κακόβουλη είναι και η προσπάθεια να παρουσιασθεί το Μέγαρο Μουσικής Αθηνών ως ιδιωτική υπόθεση, όταν οι πάντες γνωρίζουν ότι πρόκειται για ιδιοκτησία του Κράτους και κρατική δραστηριότητα, οπότε αυτονόητη είναι η κρατική χρηματοδότηση» (οι επισημάνσεις δικές μου).

Ενδιαφέρουσα η ανακοίνωση. Πράγματι, όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του Μεγάρου (www.megaro.gr), «Ο Οργανισμός Μεγάρου Μουσικής Αθηνών ιδρύθηκε το 1981, είναι μη κερδοσκοπικός οργανισμός και διοικείται από συμβούλιο του οποίου τα μισά μέλη διορίζονται από το Υπουργείο Πολιτισμού και τα άλλα μισά από τον σύλλογο “Οι Φίλοι της Μουσικής”, επίσης μη κερδοσκοπικό κοινωφελή φορέα». Οι Φίλοι της Μουσικής ιδρύθηκαν το 1953, και σήμερα διοικούνται από ΙΙμελές συμβούλιο του οποίου προεδρεύει ο κ. Χρήστος Λαμπράκης! Οι Φίλοι της Μουσικής από την ίδρυσή τους είχαν ως σκοπό την ίδρυση ενός Μεγάρου Μουσικής. Για το σκοπό αυτό είχε παραχωρηθεί ο σχετικός χώρος από το 1956. Το 1981, ύστερα από πολλές καθυστερήσεις, ανέλαβε ενεργά το κράτος τη χρηματοδότηση και υλοποίηση του έργου. Σωστά τα είπε λοιπόν ο κ. Λαμπράκης.

Οι Φίλοι της Μουσικής έχουν πολλούς φίλους-δωρητές. Μερικοί εξ αυτών, από το 1989 και μετά είναι: Εθνική και Εμπορική Τράπεζα, Αριστείδης και Ιωάννης Αλαφούζος, Βαρδής Βαρδινογιάννης, Σωκράτης Κόκκαλης, Μαριάννα Λάτση, Γεώργιος Μπόμπολας, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Intrakom, Interamerican (επί Δημ. Κοντομηνά), Siemens, Ιωάννης Γουλανδρής, ΔΕΛΤΑ, Antenna TV, Mega, Σκάι, Όμιλος Eurobank, Ίδρυμα Ι.Φ. Κωστόπουλου, Δημήτριος Κοπελούζος, Citibank, Επιχειρήσεις Μαρινόπουλου, Όμιλος Altec, Vodafone, και πολλοί άλλοι όπως ανακοινώνεται στην ιστοσελίδα του Μεγάρου.

Αυτά και άλλα πολλά...

ΠΑ.ΣΟ.Κ. και διανόηση

Ας περάσουμε στους διανοούμενους, ακαδημαϊκούς και πανεπιστημιακούς. Εδώ τα πράγματα είναι πιο πολύπλοκα επειδή η διασύνδεση δεν υπήρξε, τις περισσότερες φορές, σαφής ούτε πάντα μέσω διαπλοκής. Εδώ το στόμα έκλεισε για πιο έμμεσους λόγους. Προφανώς, οι διανοούμενοι από τους οποίους θα περίμενε κανείς μια κριτική απέναντι στην πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν του αριστερού χώρου, τόσο επειδή αυτοί βρέθηκαν σε προνομιακή ιδεολογική σχέση με την κυβέρνηση, όσο και γιατί ως αριστεροί θα είχαν μεγαλύτερο πραγματικό ενδιαφέρον να κάνουν κάτι τέτοιο. Αυτό όμως δεν συνέβη. Ένας λόγος είναι ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. μετέδωσε τεχνητά μια αίσθηση ευφορίας στα πανεπιστήμια δίνοντας τους μερικά κονδύλια. Βέβαια, τα κονδύ-

λια αυτά ήταν έκτακτες χρηματοδοτήσεις και κάθε χρονιά ήταν υπό αίρεση· ένας άτυπος εκβιασμός προς τους εν δυνάμει άτακτους. Επίσης, στο μεγαλύτερο μέρος τους αφορούσαν θέσεις «407», δηλαδή θέσεις συμβασιούχων διδασκόντων. Έτσι, δεν επένδυαν σε σταθερό προσωπικό που θα στελέχωνε τα πανεπιστήμια. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργούσε μια στρατιά συμβασιούχων που θα υποστήριζε πρόσκαιρα και ευκαιριακά τις αυξημένες ανάγκες χωρίς να κατοχυρώνει εργασιακά δικαιώματα σε αυτούς.

Ο εκβιασμός δούλεψε με την έννοια πως, τα πανεπιστήμια επαναπαύονταν σε αυτές τις ελεημοσύνες προκειμένου να βγάλουν τη χρονιά. Επίσης, δούλεψε με την έννοια πως δημιουργούνταν η προσδοκία και η πεποίθηση ότι η κυβέρνηση ενδιαφέρεται για την παιδεία και σύντομα θα προσπαθήσει να λύσει τα προβλήματα υποχρηματοδότησης. Φυσικά αυτό δεν έγινε ποτέ. Ταυτόχρονα, γνωστοί και καταξιωμένοι καθηγητές έγραφαν άρθρα που φιλοξενούνταν στις εφημερίδες –κατά σύμπτωση, του Δημοσιογραφικού Οργανισμού Λαμπράκη– όπου ανέπτυσαν μια ουδέτερη στάση αποσυνδέοντας τα υπάρχοντα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας από τις επιλογές της κυβέρνησης. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις αυτό έγινε με έναν εμφανή στρουθοκαμηλισμό: οι ίδιοι αυτοί σε ιδιωτικές συζητήσεις έδειχναν πως πραγματικά δεν απέδιδαν καμία συγκεκριμένη ευθύνη στην κυβέρνηση και, ταυτόχρονα, αναφέρονταν γενικά και αόριστα στην «κομματοκρατία», στην «αναξιοκρατία» και άλλα. Έτσι, ενώ θεωρούσαν τον εαυτό τους ουδέτερο και αποσυνδεδεμένο από τον κομματικό μηχανισμό του ΠΑ.ΣΟ.Κ., όσοι διάβαζαν τα άρθρα τους έβλεπαν μια διανόηση να μιλάει αποστασιοποιημένα χωρίς να λείπει τίποτα επί του προκειμένου. Δηλαδή, μια διανόηση που δεν ασκούσε κριτική, και επί της ουσίας κάλυπτε το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Στη συνειδητή ή ασυνειδητη αυτή διευκόλυνση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. από τους διανοούμενους σημαντικό ρόλο έπαιξε η πτώση της Ε.Σ.Σ.Δ. Η ιστορική αυτή συγκυρία είχε καταλυτική σημασία στον τρόπο σκέψης των λεγόμενων «προοδευτικών» διανοουμένων με την έννοια πως τους άφησε σε ιδεολογική αμηχανία. Πολλοί από αυτούς ταυτίστηκαν με το «εκσυγχρονιστικό όραμα» του κ. Σημίτη θεωρώντας και αυτοί μέσα τους πως ο δρόμος που ακολουθεί το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είναι *αναπόφευκτος* στις σύγχρονες συνθήκες του τέλους του 20ου αιώνα. Η αποδοχή τους του νέο-φιλελευθερισμού ήταν μάλιστα τόσο άτσαλη που έγιναν «βασιλικότεροι του βασιλέως» σε πολλές περιπτώσεις, επιδεικνύοντας έναν πρωτοφανή φανατισμό σε μια δήθεν ουδέτερη υπεράσπιση των πολιτικών του ΠΑ.ΣΟ.Κ., καθώς και άλλων νεο-φιλελεύθερων επιλογών. Ουσιαστικά, δεν ασκήθηκε καμία κριτική κατά την οκταετία 1996-2004 από τη διανόηση που είχε πρόσβαση στον δημόσιο λόγο. Οι υπόλοιποι απλώς δεν είχαν. Ενίστε, οι ίδιοι και οι ίδιοι βρίσκονταν σε νέες θέσεις και επιτροπές, παρ' όλη την αύξηση της ανεργίας...

Η αίσθηση αυτή ήταν, και είναι, διάχυτη σε αρκετούς πολίτες, όπως αποτυπώνεται σε διάφορες συζητήσεις, άρθρα κ.λπ. Εδώ θα ήθελα να αναφερθώ σε ένα περιστατικό που έλαβε χώρα στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης, στο Ρέθυμνο.

Παραβρέθηκα στις **28 Νοεμβρίου 2003** σε συνέδριο που διοργανώθηκε με θέμα την παγκοσμιοποίηση και την πολιτική αλλαγή²². Προσκεκλημένοι ομιλητές ήταν μεγάλα ονόματα από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Από την αρχή παρατήρησα ότι, πέρα από τις σημαντικές θεωρητικές προσεγγίσεις, όταν η αναφορά γινόταν σε συγκεκριμένα ζητήματα πολιτικής δράσης, υπήρχε ξαφνικά μια γενική συμφωνία μεταξύ των ομιλητών. Η συμφωνία είχε μία πολύ συγκεκριμένη κατεύθυνση: οι άλλοι είναι οι Κακοί κι εμείς οι Καλοί. Συγκεκριμένα, οι Κακοί είναι οι Η.Π.Α. και οι σύμμαχοί τους (η «συμμορία τους» όπως είπαν χρησιμοποιώντας «σκληρή γλώσσα») που είχαν εισβάλλει στο Ιράκ καταλύοντας κάθε διεθνή νομιμότητα. Στις απόψεις αυτές συμφώνησαν πολλοί και διακεκριμένοι καθηγητές/τριες, τόσο από την Ελλάδα όσο και απ' το εξωτερικό. Στην απογευματινή συνεδρία, ένας άλλος καθηγητής (παρεμπιπτόντως, και συνδικαλιστής του ΠΑ.ΣΟ.Κ.) το πήγε ακόμη πιο πέρα υποστηρίζοντας ευθαρσώς αυτό που όλοι οι άλλοι είχαν υπονοήσει αλλά είχε μείνει αδιατύπωτο: ότι οι Η.Π.Α. αντιπροσωπεύουν το Κακό (χομπσιανό) μοντέλο της επιβολής ισχύος, και η Ε.Ε. το Καλό (καντιανό) μοντέλο του διεθνούς δικαίου και της συνεννόησης.

Κάποια στιγμή ρώτησα τον ομιλητή πώς μπορεί να ισχυρίζεται ότι ισχύει ένα τέτοιο μανιχαϊστικό σχήμα όταν η πράξη τον (τους) διαψεύδει. Στην πράξη, ρώτησα, ποιοι είναι οι σύμμαχοι, τα άλλα μέλη της «συμμορίας» όπως τη χαρακτήρισαν, αν όχι οι ίδιοι οι Ευρωπαίοι, μέλη της Ε.Ε.: οι Βρετανοί, οι Ισπανοί και Πορτογάλοι, οι Πολωνοί, οι Ιταλοί (που ενεργά έστειλαν στρατεύματα στο Ιράκ), και οι Έλληνες (που συμμετείχαν εμμέσως παραχωρώντας τις ΝΑΤΟϊκές βάσεις σε ένα μη ΝΑΤΟϊκό πόλεμο); Μήπως πρέπει να δούμε λίγο πιο κριτικά την Ευρώπη και την πολιτική που εφαρμόζει; ήταν το ερώτημα. Ο ομιλητής, αντί άλλης απάντησης, αρκέστηκε να επαναλάβει όσα είχε ήδη πει. Και κανείς από τους άλλους, τους καταγγέλλοντες τους... Κακούς Αμερικανούς, δεν μίλησε. Συνέχισαν, όμως, να καταδικάζουν τον πόλεμο χωρίς καμία κριτική στην πολιτική της κυβέρνησης· λες και η κυβέρνηση Σημίτη δεν είχε εντάξει τη χώρα μας στους συνένοχους.

22. Διεθνές συνέδριο με τίτλο «Πολιτική Αλλαγή και Παγκοσμιοποίηση», διοργανωμένο από την Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης, το τμήμα Κοινωνιολογίας και το τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Το παραπάνω γεγονός δεν θα το ανέφερα ως τόσο σημαντικό αν δεν ακολουθούσαν τα παρακάτω περιστατικά. Το ένα είναι ότι όλοι οι φοιτητές και οι μισοί περίπου καθηγητές χειροκρότησαν την ερώτηση. Γιατί χειροκροτήθηκε η ερώτηση-τοποθέτησή μου; Μήπως είπα καμιά βαθυστόχαστη εξυπνάδα; Δεν νομίζω. Το αυτονόητο είπα. Απλώς, αυτό σκεφτόντουσαν και οι ίδιοι και, ενδεχομένως, είχαν αγανακτήσει που κανένας από τους ομιλητές –ούτε και οι ίδιοι– δεν το έλεγε. Έβλεπαν τους καθηγητές τους να αρκούνται σε ανύπαρκτης εμπειρικής τεκμηρίωσης ευφυολογήματα χωρίς να λένε το προφανές. Δεν είναι τυχαίο ότι στο διάλειμμα που ακολούθησε με προσέγγισαν πάνω από 10 άτομα για να με ευχαριστήσουν που «τα είπα» και να επισημάνουν, γελώντας χλευαστικά, ότι ο καθηγητής δεν μου απάντησε... Μάλιστα, ένας καθηγητής από το εξωτερικό έδειξε έκπληκτος όταν του διευκρίνισα ότι διδάσκω στο πανεπιστήμιο που φιλοξενούσε το συνέδριο και, τότε, με συνεχάρη «για το θάρρος», όπως είπε, «να μιλήσω».

Δηλαδή, σε τι πολιτικό κλίμα ζούμε; Να θεωρείσαι θαρραλέα απλώς λέγοντας το απολύτως αυτονόητο και προφανές. Να παίρνεις συγχαρητήρια μόνο και μόνο επειδή έκανες τη δουλειά σου ως όφειλες. Φανταστείτε να πει κανείς και καμιά κρυφή αλήθεια. Ή μήπως το προφανές που κανείς δεν λέει θέλει πιο πολύ θάρρος;

Η απαξίωση με την οποία αντιμετωπίζονται συχνά οι διανοούμενοι είναι αποκλειστικά δικιά τους ευθύνη, θα έλεγα με αφορμή το παραπάνω περιστατικό. Και ευθύνη όλων μας να αποκαταστήσουμε το όνομά μας. Το (δεύτερο) περιστατικό που ακολούθησε το καταδεικνύει με σαφήνεια. Λίγο πριν ξαναμπούμε στην αίθουσα με πλησίασε ο Μ., ένας συνάδελφος από το τμήμα όπου εργαζόμουν με τον οποίον υπήρχε μια σχέση αμοιβαίας εκτίμησης.

- Τι ήθελες κι εσύ τώρα και τα είπες αυτά; Δεν χρειαζόταν, μου είπε.
- Γιατί; ρώτησα με ειλικρινή απορία; Είπα κάτι λάθος;
- Δεν είναι αυτό. Δεν υπάρχει λόγος να τα λες αυτά δημόσια, είπε με μια ανησυχία στη φωνή. Δεν έχει νόημα, συνέχισε με διαφορετικό ύφος. Κανείς δεν θα ακούσει ούτως ή άλλως.

Ο Μ. μού μίλησε έτσι από συναδελφική έγνοια και συμπάθεια. Και η συμβουλή του καθηγητή αυτού προς εμένα, τη νεοφερμένη τότε και με σύμβαση στο πανεπιστήμιο νεαρή λέκτορα, είχε σκοπό το καλό μου και τη μελλοντική μου σταδιοδρομία. Σταδιοδρομία που για να εξασφαλιστεί πρέπει να (αυτο)απαξιώσουμε τον ρόλο μας. Σταδιοδρομία χωρίς αυτοσεβασμό, δηλαδή. Ας μη νομίζει κανείς πως αν κλείσει το στόμα του τώρα θα το ανοίξει όταν «τακτοποιηθεί» («γίνε πρώτα μόνιμη και μετά πες τα»). Δεν ξέρω γιατί –πολλοί οι λόγοι που εικάζω–, αλλά είναι εμπειρικά τεκμηριωμένο ότι δεν ισχύει. Άλλωστε, ούτε το άλλο ισχύει, ότι δηλαδή, «κανείς δεν θα ακούσει» και ότι για να κάνεις σταδιοδρομία πρέπει να κλείνεις το στόμα σου. Και άνθρωποι

υπάρχουν με ανοιχτά αφτιά, και θα βρεις τον δρόμο σου. Και πάντα υπάρχουν πολίτες και επιστήμονες που επιτελούν σωστά το έργο τους. Απλώς ακολουθούν άλλο δρόμο. Που απαιτεί μεγαλύτερη υπομονή.

ΠΑ.ΣΟ.Κ. και συνδικαλιστές

Τέλος, σχετικά με το ερώτημα, πώς το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εξασφάλισε τη μη κριτική ή την έλλειψη διαμαρτυριών, ερχόμαστε στον έλεγχο των συνδικαλιστών! Φαντάζεται κανείς πόση δύναμη εξασφαλίζει μια κυβέρνηση έχοντας αποδυναμώσει τα εργατικά συνδικάτα; Και, δεν χρειάζεται να αποδυναμώσει όλα τα συνδικάτα! Τα σημαντικότερα και μεγαλύτερα φτάνουν. Επειδή, η βασικότερη και δυναμικότερη αντίδραση στα αντεργατικά μέτρα που πέρασαν επί ΠΑ.ΣΟ.Κ., και περνούν πάντα υπό οποιαδήποτε κυβέρνηση, θα ερχόταν από τους φυσικούς υπερασπιστές τους, τους ίδιους τους εργάτες. Οι εργάτες, όμως, δεν μπορούν να ασχολούνται με τα πάντα, ούτε να γνωρίζουν τα πάντα. Ενημερώνονται από τους «εργατοπατέρες», όπως λέμε, και τις παρατάξεις. Δηλαδή τα κόμματα τα ίδια με το προσωπείο του εργάτη-συνδικαλιστή. Ποιοι είναι οι «εργατοπατέρες»; Αυτοί που ασκούν συνδικαλισμό και, ταυτόχρονα, απολαμβάνουν προνόμια από αυτόν. Για παράδειγμα, οι συνδικαλιστές στην Ελληνική Αεροπορική Βιομηχανία (Ε.Α.Β.) και στον Ο.Τ.Ε. που δεν εργάζονται: πηγαίνουν στη δουλειά αλλά δεν παράγουν επειδή είναι επιφορτισμένοι με τον συνδικαλισμό. Μα, έτσι διαμορφώνονται προνομιακές σχέσεις εξουσίας που, ως άνθρωποι και οι ίδιοι, έχουν την εγγενή τάση να διαμορφώσουν. Βέβαια, δεν λειτουργούν όλα τα συνδικάτα έτσι. Αλλά, οι κομματικές παρατάξεις είναι πανταχού παρούσες και έχουν διαβάλει τον συνδικαλισμό (τον εργατικό, τον φοιτητικό...).

Εδώ δεν χρειάζεται να αναλύσω πολύ το θέμα· θα είναι πολύ απλή η δουλειά μου. Ο πρόεδρος της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (Γ.Σ.Ε.Ε.) από το 1996 ως το 2006 ήταν ο κ. Χρήστος Πολυζωγόπουλος. Ο κ. Πολυζωγόπουλος είναι μέλος του ΠΑ.ΣΟ.Κ από το 1974 και έχει διατελέσει αναπληρωτής γραμματέας του Τομέα Συνδικαλιστικού του ΠΑ.ΣΟ.Κ και γραμματέας της Πανελληνίας Αγωνιστικής Συνδικαλιστικής Κίνησης Εργαζομένων (Π.Α.Σ.Κ.Ε., το συνδικαλιστικό όργανο του... κινήματος). Κατά τη διάρκεια της θητείας του ως πρόεδρου του μεγαλύτερου συνδικαλιστικού οργάνου της χώρας ήταν ενεργό μέλος του ΠΑ.ΣΟ.Κ., ενώ κατά τον τελευταίο χρόνο της θητείας του ήταν ταυτόχρονα μέλος του Εθνικού Συμβουλίου του κόμματος και στη συνέχεια μέλος και του Πολιτικού του Συμβουλίου. Δηλαδή, ήταν σημαντικό στέλεχος του κυβερνώντος κόμματος και ταυτόχρονα υπεύθυνος για τη συνδικαλιστική δράση των εργαζομένων απέναντι σε πολιτικές του ίδιου κόμματος που έθιγαν τα θεμέλια των εργατικών κατακτήσεων!

Στο απαράδεκτο της εμπλοκής των κομμάτων στις συνελεύσεις των εργαζομένων και τον εργατικό συνδικαλισμό δεν χρειάζεται να αναφερθούμε. Ας δούμε όμως κάτι άλλο, με αφορμή τον κ. Πολυζωγόπουλο. Από το βιογραφικό του κ. Πολυζωγόπουλου προκύπτει ότι από το 1975 έχει αναπτύξει ενεργό και σημαντική συνδικαλιστική δράση. Έχει διατελέσει: πρόεδρος και γραμματέας του Εργασιακού του Σωματείου επί πολλά έτη· γ.γ. της ΟΣ-ΝΙΕ 1979-1982· μέλος της διοίκησης του Ε.Κ.Α. 1983-1986· μέλος της Ε.Ε. του Ε.Κ.Α. 1986-1989· γ.γ. του Ε.Κ.Α. 1989-1992· πρόεδρος του Ε.Κ.Α. 1992-1996· μέλος της διοίκησης της Γ.Σ.Ε.Ε. από το 1988 και από το 1993 μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της Συνομοσπονδίας· πρόεδρος της Γ.Σ.Ε.Ε. από το 1996 ως το 2006 (εξελέγη στις 28/8/1996 και επανεξελέγη στις 23/3/98, 27/3/2001 και 20/3/2004· αντιπρόεδρος της Συνομοσπονδίας Ευρωπαϊκών Συνδικάτων (Σ.Ε.Σ.) από τον Αύγουστο του 1996 μέχρι τον Ιούνιο του 1997 (επανεξελέγη αντιπρόεδρος της Σ.Ε.Σ. τον Οκτώβριο του 2002), κ.ά.

Ωραία και σημαντικά όλ' αυτά: άξιος και δραστήριος ο άνθρωπος. Διότι οι εργαζόμενοι πρέπει να ενδιαφέρονται και να συνδικαλίζονται. Όμως, σε θεσμικό επίπεδο, δεν θα έπρεπε οι διαδικασίες διασφάλισης και ελέγχου του πολιτικού συστήματος να είναι περισσότερο διάχυτες; Δηλαδή αν, όπως υποστήριξα μιλώντας για την εξουσία και την ηγεσία του κράτους, σημαντικός παράγοντας για την εξάλειψη φαινομένων διαφθοράς και κατάχρησης της εξουσίας είναι η μη παραμονή σε αυτή κάποιου για παραπάνω από ένα εύλογο διάστημα, δεν θα έπρεπε να ισχύσει το ίδιο και για τις ηγετικές θέσεις του συνδικαλιστικού κινήματος; Δεν είναι προφανές ότι εγείρεται ζήτημα όταν ένας και μόνο άνθρωπος μπορεί να κατέχει τόσο σημαντικές θέσεις στον συνδικαλισμό *επί τρεις δεκαετίες*; Και ο καλύτερος άνθρωπος να είναι, καταντά ισόβια ενασχόληση η επί τριάντα χρόνια παραμονή στην ηγετική ομάδα του συνδικαλισμού. Και αυτό είναι σαφώς προβληματικό. Ήδη, τα 10 χρόνια στην προεδρία της Γ.Σ.Ε.Ε. είναι υπερβολικά και δεν διασφαλίζουν την ανεξαρτησία του συνδικαλιστικού κινήματος. Το οποίο έχει επίσης απαξιωθεί στη συνείδηση αρκετών πολιτών. Αυτό αποδεικνύεται όχι τόσο από την ίδρυση του Πανελλαδικού Αγωνιστικού Μετώπου (Π.Α.ΜΕ., συνδικαλιστικό όργανο που πρόσκειται στο Κ.Κ.Ε.) αλλά κυρίως από το ξεφύτρωμα στο διαδίκτυο ανεξάρτητων ιστοσελίδων σχετικά με τις εργασιακές διεκδικήσεις και κινητοποιήσεις.

Α, και να μην ξεχάσω: ο διάδοχος του κ. Πολυζωγόπουλου στην ηγεσία της Γ.Σ.Ε.Ε. είναι ο κ. Γιάννης Παναγόπουλος, γ.γ. της Π.Α.Σ.Κ.Ε.!

Ένα τελευταίο στοιχείο. Το 2005 ξεκίνησε τη λειτουργία της η Ακαδημία Εργασίας, ένας εκπαιδευτικός οργανισμός της Γ.Σ.Ε.Ε. και του Κέντρου Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Κ.ΑΝ.Ε.Π.), σπουδαστές του οποίου είναι

συνδικαλιστές. Η Ακαδημία, που έφτασε τώρα στην υλοποίησή της ύστερα από χρόνια προετοιμασίας, έχει στόχο την επιμόρφωση των συνδικαλιστών ώστε να είναι αποτελεσματικότεροι στο έργο τους. Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα της Ακαδημίας (www.kanep-gsee.gr/academy), η χώρα μας επιτέλους ανταποκρίνεται σε ένα θεσμό που εδώ και χρόνια υπάρχει στην Ευρώπη «παρέχοντας εκπαίδευση και επιμόρφωση σε συνδικαλιστικά στελέχη, ενισχύοντας το δικαίωμα των εργαζομένων στη μόρφωση, θωρακίζοντας το εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα με γνώσεις και δεξιότητες που μπορούν να αξιοποιηθούν στον αγώνα που τα συνδικάτα καθημερινά δίνουν. ... το συνδικαλιστικό κίνημα έχει υποχρέωση να εξοπλιστεί με λόγο και επιχειρήματα και, το κυριότερο, να αποκτήσει μια συστηματική και αποτελεσματική μεθοδολογία αντιμετώπισης των προκλήσεων και των δυσκολιών που έχει να αντιμετωπίσει. [...] Η Γ.Σ.Ε.Ε. τολμά για μια φορά ακόμα να πρωτοπορήσει και να εισαγάγει έναν καινοτόμο θεσμό στη χώρα, δίνοντας την ευκαιρία σε συνδικαλιστικά στελέχη να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες που θα τους στηρίξουν στο έργο και στην κοινωνική τους αποστολή». Η διάρκεια των σπουδών θα είναι μονοετής και θα υπάρχει επιδότηση για όσους δεν γνωρίζουν χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Λίγο περίεργο μου έρχεται να επιδοτεί το κράτος τους ανθρώπους που καλούνται να διεκδικήσουν απ' αυτό. Άτοπο. Αντιφατικό. Ίσως να είμαι υπερβολικά καχύποπτη, αλλά η εντεινόμενη αποκοπή των συνδικαλιστών από το σώμα των υπόλοιπων εργαζομένων και η προνομιακή μεταχείριση των 40 εισακτέων στην Ακαδημία κάθε χρόνο δημιουργεί σκεπτικισμό. Μα τόσο μπροστά είναι η ελληνική πολιτεία και δεν το είχαμε καταλάβει; Σε αυτό το σημείο προόδου βρισκόμαστε που επιδοτείται η κατάρτιση των ανθρώπων που θα σταθούν απέναντι στο κράτος; Από το ίδιο το κράτος; Προκύπτει πως και λεφτά έχει αυτό το κράτος και ιδιαίτερα προοδευτικό είναι. Θα το παρεξήγησα φαίνεται!

* * *

Η απαξίωση (και) της ηγεσίας του συνδικαλιστικού κινήματος θα πρέπει να καταγραφεί επίσης στα... πολύπλευρα επιτεύγματα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.! Η αναζήτηση ελαφρυντικού σε παρόμοιες περιπτώσεις άλλων χωρών δεν μπορεί παρά να μας θυμίσει την αναζήτηση άλλοθι των δύο κομμάτων εξουσίας μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα, η αίσθηση που έχω είναι ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. λειτούργησε πιο «έξυπνα», συγκαλυμμένα δηλαδή, σε ό,τι και αν έκανε, αφού είχε πρώτα δημιουργήσει τις κατάλληλες συμμαχίες, έστω και εν μέσω διαπλοκής. Αντιθέτως, η παρούσα κυβέρνηση της Ν.Δ. ενεργεί με το άγχος της εξουσίας που στερήθηκε για τόσον καιρό και σχεδόν δεν πιστεύει στα μάτια

της ότι την έχει ξανά. Έτσι, βιαστικά και απροκάλυπτα ενεργεί με τους τρόπους που έχουν αναφερθεί ως τώρα.

Οι κυβερνήσεις των δύο κομμάτων μοιάζουν με δύο ανθρώπους. Ο ένας είναι όμορφος, με τρόπους, ξέρει ξένες γλώσσες και κολακεύει με μοναδικό τρόπο τις κυρίες. Ένας Δον Ζουάν! Είναι ο καλύτερος συνοδός σε μια δεξίωση, και κανείς δεν καταλαβαίνει πως βγαίνοντας απ' το μέγαρο έχει γεμίσει τις τσέπες του με τα ασημικά. Ο άλλος είναι ένας άξεστος που μόλις βγήκε από χρόνια απομόνωση και δεν ξέρει να το κρύψει. Έπεσε με τα μούτρα στο τραπέζι που έγινε προς τιμήν του και άρπαξε τα ασημικά μπροστά σε όλους φωνάζοντας, «Επιτέλους θα φάω κι εγώ!» Ο ψευτοαριστοκράτης και ο «μπουρτζόβλαχος»²³!

Τώρα θα αναρωτηθεί κανείς: και γιατί οι παρευρισκόμενοι ανέχονται τον «μπουρτζόβλαχο», ο οποίος και τους κλέβει και τους βρίζει κιόλας; Τουλάχιστον ο άλλος έκανε και ένα χειροφίλημα στις κυρίες! Ο λόγος είναι και πάλι απλός. Καθώς ο πρώτος έκλεβε, είχε βάλει και άλλους στο κόλπο. Στην πραγματικότητα, οι περισσότεροι από τους παρευρισκόμενους είτε ήταν στη συμμορία του (ή θέλαν να μπουν) είτε τον είχαν καταλάβει και εφάρμοζαν τις μεθόδους του για την πάρτη τους. Όταν ο δεύτερος το έκανε απροκάλυπτα, είχαν όλοι εθιστεί στην κλεψιά. Το απροκάλυπτο πλέον φάνηκε ως ειλικρινές! Ή απλώς ήταν το απόλυτο «ΟΚ» ώστε να ενεργήσουν και οι υπόλοιποι τοιοιτοτρόπως. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, εκτός από τις αυθαιρεσίες, τις «λαμογιές» και την εκμετάλλευση της κοινής γνώμης, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έκανε μια πολύ μεγαλύτερη ζημιά: διάβρωσε την ελληνική κοινωνία και καταπόντισε κάθε κριτήριο πολιτικής δεοντολογίας ή κοινωνικής αλληλεγγύης των πολιτών. Οι οποίοι, με απίστευτη κυνικότητα, λένε σήμερα, αν είναι κάποιος να μας κλέβει ας το κάνει φανερά. Ελπίζοντας πως θα πέσει κανένα ψίκουλο και γι' αυτούς. Η κουτοπονηριά έγινε σημαία!

– Στην πραγματικότητα, οι πασόκοι ήταν παναγίτσες μπροστά σε αυτούς τώρα. Όλοι απηύδησαν με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. για τις μίζες, και τώρα ζούμε στο βασίλειο της μίζας, λέει ο Γιάννης γελώντας ειρωνικά και αηδισμένα!

* * *

23. Άκομψη λέξη, αλλά που αποδίδει με μοναδική ακρίβεια στη λαϊκή μας γλώσσα την εικόνα της κυβέρνησης της Ν.Δ. Σημαίνει κυριολεκτικά τον «τζομπάνο» και μεταφορικά τον «άξεστο», αυτόν που «φέρεται με τρόπο χοντροκομμένο και απωθητικό για τους άλλους» (λεξικό Γ. Μπαμπινιώτη). Εδώ χρησιμοποιείται με την μεταφορική της έννοια, φυσικά.

Δεν γνωρίζω, φυσικά, και δεν διαθέτω καμία ένδειξη για το αν όλη αυτή η λογική συνέχεια περί ευθύνης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. που ανέπτυξα ως τώρα υπήρξε στο μυαλό των ψηφοφόρων όταν ψήφιζαν ξανά τη Νέα Δημοκρατία στις παράνομες, ως αντισυνταγματικές, εκλογές του 2007. Θα εκτιμούσα πως όχι, δεδομένης της πολιτικής εγγήγορσης που θα απαιτούσε μια τέτοια σύνδεση. Αλλά, πάλι, ποτέ δεν ξέρει κανείς σε ένα ασυνείδητο επίπεδο τι μπορεί να έχει συμβεί...

Επιστροφή στα Παράδοξα των Εκλογών

Η Αποχή

Μιας και αρέσκομαι να ασχολούμαι με τους μύθους²⁴ της πολιτικής μας ζωής, ας αναφερθούμε και σε άλλον έναν: την αποχή. Η αποχή των ψηφοφόρων από τις εκλογές καταγράφεται σε ένα ποσοστό της τάξης του 24% των εγγεγραμμένων κατά μέσο όρο²⁵. Αυτό το ποσοστό έχει ανοίξει πολλές συζητήσεις αναφορικά με την απάθεια, τη λάθος τακτική όταν γίνεται ως διαμαρτυρία, κ.λπ. Αυτό που δεν λέγεται, και δεν είναι εύκολα κατανοητό άλλωστε, είναι ότι στην πραγματικότητα η αποχή στην Ελλάδα είναι πάρα πολύ μικρή: το φερόμενο 23-26% ως ποσοστό αποχής δεν υφίσταται στην πραγματικότητα. Ας πάρουμε ως παράδειγμα τις φετινές εκλογές. Είχαμε, λέει, στις φετινές εκλογές αποχή 25,85%. Σωστά: από τους 9.921.150 εγγεγραμμένους ψήφισαν οι 7.356.298, άρα η αποχή είναι ορθώς υπολογισμένη με βάση αυτά τα νούμερα στο ποσοστό αυτό. Όμως, είναι σωστά τα νούμερα; Μα φυσικά, θα πει κανείς: τόσοι είναι οι εγγεγραμμένοι και τόσοι οι ψηφίσαντες, πού βλέπεις το λάθος; Λάθος δεν υπάρχει. Απλώς χρειάζεται μια επεξεργασία.

Τι λένε οι αριθμοί; Οι αριθμοί λένε ότι από το σύνολο των 10.934.097 κατοίκων της Ελλάδας (σύμφωνα με την τελευταία απογραφή της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας, του 2001), οι εγγεγραμμένοι ψηφοφόροι εί-

24. Μύθο ονομάζουμε μια φανταστική ιστορία, μια μυθοπλασία, ένα μη πραγματικό γεγονός που όμως γίνεται αποδεκτό ως αληθινό ή ερμηνευτικό μιας κατάστασης και, ως εκ τούτου, έχει τις επιδράσεις ενός αληθινού γεγονότος στη ζωή μας. Στην πολιτική ζωή, συχνά οι μύθοι που στήνονται επιτηδευμένα για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς της προπαγάνδας ενέχουν κάποια στοιχεία αληθινά ή αληθοφανή. Ενίοτε ενεργοποιούνται και άλλοι, που υπάρχουν από παλιά και δεν έχουν στηθεί επί τούτου.

25. 23,7% το 1996, 25% το 2000, 23,5% το 2004, και 25,85% το 2007.

ναι 9.921.150. Η πρώτη σκέψη είναι: μα καλά, παιδιά δεν έχει αυτή η χώρα; Εντάξει, υπάρχει δημογραφικό πρόβλημα, αλλά είπαμε, όχι κι έτσι! Μάλιστα, καθώς ο αριθμός των αλλοδαπών, σύμφωνα με την επίσημη καταγραφή, είναι 761.813, τότε προκύπτει ότι το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού ψηφίζει στις εκλογές... από γεννησιμιού του! Η Ε.Σ.Υ.Ε. δηλώνει ως νόμιμο πληθυσμό της Ελλάδας 10.206.539 κατοίκους²⁶. Οπότε, προκύπτει πως μόνο 300 χιλιάδες άτομα δεν είναι εγγεγραμμένα στους εκλογικούς καταλόγους από το σύνολο του νόμιμου πληθυσμού (σε πληθυσμό 10.206.539 κατοίκων οι 9.921.150 είναι εγγεγραμμένοι ψηφοφόροι).

Αυτό φυσικά δεν γίνεται. Προφανώς κάτι άλλο συμβαίνει. Με πιάνει περιέργεια και στην πρώτη ευκαιρία ρωτώ σχετικά έναν γνωστό μου που εργάζεται σε εταιρεία δημοσκοπήσεων και ασχολείται με τις εκλογές, μεταξύ άλλων. Αυτός μου είπε ότι το ποσοστό της αποχής που βγάζουν οι δημοσκοπήσεις της εταιρείας του κυμαίνεται μεταξύ 3-5%, σταθερά σε κάθε δημοσκόπηση εδώ και χρόνια. Με απορία, φυσικά, τον ρώτησα γιατί προκύπτει η μεγάλη αποχή. Η απάντηση ήταν απλή – όπως είναι όλα άλλωστε. Στην Ελλάδα, μου είπε, οι εκλογικοί κατάλογοι συντάσσονται με βάση τους δημοτικούς καταλόγους. Αυτό σημαίνει ότι όσοι είναι εγγεγραμμένοι σε έναν δήμο και είναι άνω των 18 εγγράφονται στους εκλογικούς καταλόγους. Το πρόβλημα είναι ότι δεν ξε-γράφονται ποτέ από κει είναι ισόβια η εγγραφή τους! Οι μόνιμοι κάτοικοι του εξωτερικού, οι σπουδαστές του εξωτερικού, οι ηλικιωμένοι που δεν βγαίνουν απ' το σπίτι λόγω προβλημάτων υγείας, μερικές φορές και οι ετεροδημότες, παραμένουν εγγεγραμμένοι. Καλώς, φυσικά. Επίσης, παραμένουν εγγεγραμμένοι και οι πεθαμένοι που απεβίωσαν σε άλλο δήμο από αυτόν όπου είναι γραμμένοι, εφόσον δεν δήλωσε κανείς τον θάνατό τους στον δήμο καταγωγής τους! Κακώς, φυσικά. Τελικά, ο αριθμός των πραγματικών ψηφοφόρων είναι πολύ μικρότερος από αυτόν που δηλώνεται, και η αποχή υπολογίζεται με βάση εγγεγραμμένους που δεν υπάρχουν ή δεν βρίσκονται καν στην Ελλάδα, ή δεν ψηφίζουν ούτως ή άλλως λόγω αδυναμίας και όχι λόγω επιλογής – ηθελημένης αποχής δηλαδή.

Ας κάνουμε μια προσπάθεια να υπολογίσουμε την πραγματική αποχή. Ο γνωστός μου ανέφερε το 3-5% σταθερά εδώ και χρόνια. Το σταθερά δεν χρειάζεται να ελεγχθεί εφόσον η αποχή που ανακοινώνεται επισήμως παραμένει σταθερή μέσα στα χρόνια. Μένει να προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε το ποσοστό της αποχής εκ νέου. Μιας και δεν είναι εύκολο φυσικά να υπολογιστεί ο αριθμός όσων λείπουν στο εξωτερικό, όσων έχουν πεθάνει

26. Στην κατηγορία των νόμιμου πληθυσμού, που είναι 10.206.539, υπολογίζεται ο μόνιμος πληθυσμός μείον τους αλλοδαπούς. Από αυτόν τον αριθμό προκύπτουν οι ψηφοφόροι.

χωρίς αυτό να δηλωθεί στον οικείο δήμο, των ναυτικών και επιχειρηματιών που λείπουν απ' τη χώρα κ.τ.λ., θα ακολουθήσουμε έναν άλλο τρόπο: θα αφαιρέσουμε τον αριθμό των παιδιών από το σύνολο του νόμιμου πληθυσμού που έχει καταγραφεί στην Ελλάδα. Έτσι, εφόσον ο νόμιμος πληθυσμός αφορά αυτούς που διαμένουν στη χώρα και ζουν(!), αν αφαιρέσουμε τα παιδιά, προκύπτει ο *μεγαλύτερος δυνατός αριθμός των εν δυνάμει ψηφοφόρων*.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε., ο αριθμός των παιδιών μεταξύ 0-14 είναι 1.660.899, και αυτός των νέων μεταξύ 15-24 είναι 1.561.637. Τον δεύτερο αυτόν αριθμό, που περιλαμβάνει και άνω των 18 άτομα, θα τον διαιρέσουμε δια του 3 και θα κρατήσουμε το ένα τρίτο, αφού πρόκειται για 9 χρόνια από τα οποία τα 3 παραμένουν ανήλικοι οι νέοι. Άρα, υπολογίζουμε χοντρικά τους κάτω των 18 σε $2.181.444$ ($1.660.899 + 1.561.637/3$). Αυτός είναι βέβαια ο συνολικός αριθμός παιδιών. Από αυτόν θα πρέπει να αφαιρέσουμε τον αριθμό των αλλοδαπών παιδιών (αφού έχει αφαιρεθεί ούτως ή άλλως, ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών από τον νόμιμο πληθυσμό της χώρας). Άρα, ο αριθμός των νέων που πρέπει να υπολογίσουμε εδώ είναι $1.995.007$ ($2.181.444$ μείον 186.437^{27})· και αυτός είναι περίπου ο αριθμός των Ελληνόπουλων. Έτσι, ο αριθμός των εν δυνάμει ψηφοφόρων αφαιρώντας τα παιδιά –τελικά έχει παιδιά αυτή η χώρα, ευτυχώς!– είναι $8.211.532$ ($10.206.539$ ο νόμιμος πληθυσμός μείον $1.995.007$ ανήλικους). Με αυτούς, και αριθμό ψηφισάντων $7.356.298$, διαμορφώνεται το ποσοστό αποχής στο 10,4%.

Το ποσοστό του 10,4% προκύπτει, λοιπόν, αφαιρώντας μόνο τα παιδιά. Οποιοσδήποτε άλλος δεν ψηφίζει για λόγους ανωτέρας βίας (όπως οι γέροι, οι φοιτητές του εξωτερικού, οι ναυτικοί, κ.λπ.) δεν έχει αφαιρεθεί από αυτό το ποσοστό. Άρα, το ποσοστό της αποχής είναι σίγουρα κάτω από το 10%. Οι ηλικιωμένοι, άλλωστε, πάνω από 65 χρόνων αποτελούν το 16,7% του πληθυσμού. Συνεπώς, συνεκτιμώντας αυτά τα ποιοτικά στοιχεία, αλλά και τις χρόνιες επιστημονικές μετρήσεις που μου ανέφερε ο συνάδελφος στατιστολόγος (3-5%), μπορούμε να πούμε ότι το ποσοστό της αποχής βρίσκεται, χοντρικά, στο 5%. Μικρό ποσοστό, είναι η αλήθεια. Βέβαια, η ψήφος είναι υποχρεωτική στην Ελλάδα. Ωστόσο, αν συνυπολογίσουμε τη συνήθη αδιαφορία των Ελλήνων προς τους νόμους και τις συμβατικές υποχρεώσεις, καθώς και το γεγονός ότι όλοι γνωρίζουν πως η αποχή τους δεν θα τιμωρηθεί στην πραγματικότητα, ίσως να προκύπτει η πραγματική θέληση συμμετοχής των ψηφοφόρων στη διαδικασία αυτή. Θετικό θα ήταν κάτι τέτοιο. Χρήσιμο πο-

27. Ο αριθμός αυτός των παιδιών των μεταναστών αφορά τις ηλικίες 0-19, οπότε είναι λίγο αυξημένος. Δεν μας ενοχλεί όμως, αφού εδώ οι υπολογισμοί μας είναι χοντρικοί.

λιτικό ερώτημα προς διερεύνηση: να μια πραγματικά ενδιαφέρουσα έρευνα για τις εταιρείες δημοσκοπήσεων που ξεφεύγει από τα γνωστά κλισέ του «καταλληλότερου πρωθυπουργού».

Προκύπτει, βέβαια, ένα άλλο ερώτημα. Γιατί κανένας από τους πολυπληθείς εκλογικούς αναλυτές που παρελαύνουν στα κανάλια και τις εφημερίδες δεν έχει επιστήσει την προσοχή στην παρανόηση αυτή; Ακόμη και αν δεν έχει τη σπουδαιότερη σημασία για το αποτέλεσμα, δεν είναι άραγε άξιο προσοχής; Για λόγους ακρίβειας, αν μη τι άλλο! Μια απάντηση είναι ότι δεν το έχουν προσέξει. Και δεν είναι απίθανο κάτι τέτοιο: συχνά το μάτι μας περνά πάνω από τα πράγματα χωρίς να τα βλέπει στ' αλήθεια. Ακόμη και οι αναλυτές; Ακόμη και αρκετοί από αυτούς: η ελλειπής επιστημονική και επαγγελματική επάρκεια απαντάται, άλλωστε, σε όλους τους κλάδους. Από την άλλη, είναι αλήθεια πως για να κάνει κανείς τον συνειρμό αυτόν θα πρέπει να εστιάσει για κάποιο λόγο στους αριθμούς: αλλιώς παραμένει με την κυρίαρχη αντίληψη. Κι εγώ η ίδια κάπως έτσι το πρόσεξα.

Μια άλλη απάντηση είναι ότι και αυτοί οι κάποιοι που το πρόσεξαν –δι-ότι σίγουρα κάποιοι θα το πρόσεξαν–, α) είτε δεν ασχολήθηκαν επειδή το θεώρησαν άνευ σημασίας, β) είτε δεν τους άφησαν να το επισημάνουν δημοσίως όσο θα έπρεπε – ξέρετε, όταν κάτι ενδιαφέρον πάει να ειπωθεί στα τηλεοπτικά κανάλια, τότε ο παρουσιαστής θυμάται, όλως τυχαίως, ότι «δεν έχουμε άλλο χρόνο», γ) είτε το επισήμαναν αλλά αυτό δύσκολα πέρασε ως άποψη πάνω από την κυρίαρχη αντίληψη και επαναλαμβανόμενη παρουσίαση των επίσημων στατιστικών. Η παγιωμένη άποψη που συντηρείται από τα μέσα μαζικής προπαγάνδας είναι πιο στέρεη και από ένα παγόβουνο. Ειδικά στις μέρες μας...

→ **Άσχετο:** Λέγαμε με τους φίλους μου τις προάλλες πού θα θέλαμε να ταξιδέψουμε στον κόσμο κάποια στιγμή στη ζωή μας. Άλλος ήθελε Κούβα, άλλος Χιλή, άλλος Κίνα... Εγώ είπα τον Βόρειο Πόλο. Και οι φίλοι μου μου είπαν –όχι πειραχτικά– «όσο προλαβαίνεις»!

Αν όμως δεν υπάρχει πραγματικά σημαντική αποχή, γιατί αφήνεται ο κόσμος να πιστεύει ότι υπάρχει, και μάλιστα της τάξης του ενός τετάρτου των ψηφοφόρων; Όσοι από τη μεριά των κυβερνώντων και πολιτικών αναλυτών αγωνιούν –δήθεν– υπέρ της συμμετοχής και απαξιώνουν φραστικά την αποχή, γιατί δεν έχουν προσπαθήσει να άρουν αυτή την παρεξήγηση και να ενημερώσουν για το τι ισχύει πραγματικά; Το λέω αυτό δεδομένου ότι ο συνολικός αριθμός των ανθρώπων που εμπλέκονται ή έχουν εμπλακεί εδώ και χρόνια με την άσκηση της εξουσίας είναι αρκετά μεγάλος ώστε κανείς

απ' αυτούς να μην έχει προσέξει ή να μην έχει ενημερωθεί γι' αυτή την πα-
ραπληροφόρηση. Συνεπώς, πέρα από αυτούς που δεν το έχουν εντοπίσει
από αδιαφορία ή ανικανότητα, υπάρχουν και αυτοί που ενεργούν με δόλο
και σκοπίμως το αποκρύπτουν²⁸. Ας ασχοληθούμε για λίγο με τις προθέσεις
αυτές, τα κίνητρα του δόλου.

Τα κίνητρα του δόλου αυτού είναι δύσκολο να τα εικάσει κανείς χωρίς να
γνωρίζει τα πρόσωπα που ενδεχομένως έχουν ενεργήσει έτσι. Συνεπώς, θα
πρέπει να προσεγγίσουμε λογικά το θέμα. Έχουμε, λοιπόν, το εξής δεδομένο:
κάποιοι αφήνουν να εννοείται ότι η αποχή είναι μεγαλύτερη απ' ότι είναι, ενώ
ταυτόχρονα υπερθεματίζουν για τη συμμετοχή. Έχουμε δηλαδή μια αντίφα-
ση. Η αντίφαση αυτή εξηγείται από την υποκρισία. Η υποκρισία, ως ποιοτικό
δεδομένο ανάλυσης, είναι ένα χαρακτηριστικό συμπεριφοράς που ενεργο-
ποιείται όταν κάποιος θέλει να αποκρύψει τις πραγματικές του προθέσεις.
Στην προκειμένη περίπτωση αυτό που αποκρύπτεται είναι προφανώς η επι-
θυμία των πολιτικών ή και αναλυτών να συνεχιστεί να προβάλλεται η αποχή
ως αυξημένο ποσοστό στις εκλογές. Από αυτό συμπεραίνουμε ότι η αποχή
είναι επιθυμητή από τη σκοπιά της πολιτικής εξουσίας στην κοινοβουλευτική
ολιγαρχία.

Αυτό το συμπέρασμα δεν μας ξενίζει ιδιαίτερα, αφού σε κάτι παρόμοιο
έχουμε καταλήξει μέσω της πολιτικής ανάλυσης των προηγούμενων κεφαλαί-
ων· η αποχή είναι επιθυμητή προκειμένου να συνεχιστεί η κοινοβουλευτική
ολιγαρχία που ονομάζεται δημοκρατία επειδή, είτε προέρχεται από απάθεια
και αδιαφορία είτε από πολιτική τοποθέτηση (εκλογική απεργία), δεν έχει
κανένα *πρακτικό* αποτέλεσμα στην αμφισβήτηση του πολιτικού συστήματος
ή στην εμβόλιμη εμπλοκή σε αυτό. Είναι μια ιδεατή, από τη σκοπιά της πολι-
τικής εξουσίας, διοχέτευση της αντίδρασης με τρόπο αδιάφορο ή και επιθυ-
μητό. Αυτό επειδή η αποχή δεν διαμορφώνει με κανέναν τρόπο το εκλογι-
κό αποτέλεσμα. Δεν θα μπορούσε άλλωστε και, ενδεχομένως, καλώς ισχύει
αυτό. Διότι, αγνοώντας τα κίνητρα που οδηγούν τον καθένα στην αποχή, το
εκλογικό σύστημα ορθώς δεν την ερμηνεύει. Απλώς την εκλαμβάνει ως μη
συμμετοχή και, συνεπώς, συνάγει τα εκλογικά του συμπεράσματα μόνο από
αυτούς που συμμετέχουν σε αυτό. Το πολιτικό σύστημα λειτουργεί με όσους
επιθυμούν να συμμετάσχουν.

Βέβαια, άλλο αυτό και άλλο να προωθείται η αποχή εντέχνως. Διότι εικά-
ζω πως αυτόν τον σκοπό εξυπηρετεί η απόκρυψη του μικρού ποσοστού της
εποχής. Αυτό επειδή η μεγάλη αποχή ενδέχεται να προκαλέσει ακόμα πε-

28. Τόσο η ανικανότητα όσο και η σκοπιμότητα θεμελιώνονται λοιπόν στο ότι ασχο-
λούνται με τις εκλογές ενεργά και από ίδιο συμφέρον για πολύ καιρό ώστε να μην
το έχουν προσέξει.

ρισσότερους απέχοντες από τους δυσареστημένους. Κι αυτό επειδή, πέρα από όσους ενεργούν απέχοντας για τους δικούς τους, συνειδητούς λόγους, υπάρχουν και αυτοί που παρασύρονται από τη μάζα. Συνεπώς, αν προβάλλεται η άποψη ότι υπάρχει μεγάλη αποχή, ενδέχεται αυτή η ψευδαίσθηση να προκαλέσει κι άλλους να ακολουθήσουν τη λύση που... και άλλοι σαν κι αυτούς επέλεξαν! Ασχέτως αν η μεγάλη αποχή προβάλλεται ταυτόχρονα με τη δήθεν απαξίωση της από τους εκπροσώπους των κομμάτων· εδώ έχουμε το στοιχείο της υποκρισίας που λέγαμε. Ή μάλλον, όχι ασχέτως αλλά ακριβώς εξαιτίας αυτού: η –φαινομενική συχνά– διαφωνία των πολιτικών προς την αποχή εκλαμβάνεται από τους αντιδρώντες πολίτες ως ένας καλός λόγος ώστε αυτή να επιλεγεί! Άρα, η ψευδής καταμέτρηση της αποχής που την παρουσιάζει ως πολύ μεγαλύτερη απ’ ό,τι είναι, καταλήγει να είναι επωφελής για το πολιτικό και κομματικό μας σύστημα όπως είναι διαμορφωμένο.

Πρόκειται για την ίδια διαδικασία που οδηγεί στην απάθεια, στην απαξίωση των κομμάτων, στην αποστασιοποίηση από την πολιτική ως μίσμα, κ.ο.κ. Κι αυτό εξυπηρετεί πολύ *ορισμένους*.

Πάντως, για να επιστρέψουμε στο ότι η αποχή καλώς δεν συνυπολογίζεται στο εκλογικό αποτέλεσμα, θα ήθελα να παρατηρήσω πως η αποχή είναι δικαίωμα όποιου δεν θέλει να συμμετάσχει. Όποιου δεν θέλει να είναι πολίτης – κι εδώ εξαιρώ απ’ την ανάλυσή μου τις συνειδητές αποχές στα πλαίσια του «μπούκοτάζ στις εκλογές». Πρόβλημά του· κυριολεκτικά. Γιατί πρέπει αυτό να απασχολεί την υπόλοιπη κοινωνία; Αυτός είναι και ο λόγος άλλωστε που τείνω να διαφωνήσω με όσους, σχολιάζοντας τη μεγάλη αποχή (του... 25%) λένε ότι είναι απαράδεκτο να αφήνουν (οι απέχοντες) τους άλλους να καθορίζουν τη ζωή τους, ότι αν ψήφιζαν θα ήταν αλλιώς τα πράγματα, ότι ο δικοματισμός ενισχύεται από την αποχή και άλλες αυθαίρετες εκτιμήσεις. Αυθαίρετες επειδή δεν λαμβάνουν υπ’ όψιν ορισμένες παραμέτρους. Πού το ξέρουμε, λόγου χάρη, ότι, αν οι απέχοντες συμμετείχαν, το πολιτικό σκηνικό θα διαμορφώνονταν διαφορετικά; Επειδή εκφράζονται απαξιωτικά για το πολιτικό σύστημα; Μα, απαξιωτικά εκφράζεται και η πλειοψηφία όσων ψηφίζει! Συνεπώς, δεν έχουμε καμία ένδειξη ότι η συμμετοχή των απεχόντων θα σήμαινε κάποια ποιοτική αλλαγή στο ελληνικό πολιτικό σκηνικό. Ταυτόχρονα, έχουμε σκεφτεί ποτέ ότι η αποχή προσφέρει ένα υπέροχο άλλοθι σε όσους απέχουν για τη δική τους ευθύνη έναντι του πολιτικού συστήματος; Δηλαδή, σου λέει ο άλλος: «Α, εγώ δεν τους ψηφίζω»· «δεν πάω ποτέ στις εκλογές»· «δεν ασχολούμαι με αυτούς τους αλήτες», κ.λπ. κ.λπ. Κι έτσι δημιουργεί για τον εαυτό του ένα βολικό άλλοθι μεταθέτοντας τις ευθύνες σε όλους τους άλλους, αρνούμενος να αναλάβει και αυτές που του αναλογούν – λίγες ή πολλές, δεν έχει σημασία. Διατηρώντας μάλιστα το «δικαίωμα» να εκφέρει

και άποψη κατακρίνοντας τους άλλους, ψηφοφόρους και πολιτικούς. Πολύ βολικό στ' αλήθεια.

[Μια Μικρή Παρένθεση: Πριν από πολλά χρόνια, φοιτήτρια τότε, είχα δουλέψει σε έρευνα εταιρείας ερευνών-δημοσκοπήσεων για τα πολιτικά κόμματα, για να βγάλω κανένα χαρτζιλίκι. Η έρευνα ήταν πανελλαδική και, έτσι, χρειάστηκε να δουλέψουμε και εκτός Αθήνας. Εγώ και μια άλλη κοπέλα πήγαμε στην ορεινή Κορινθία, σε κάποια χωριουδάκια. Το σκηνικό ήταν πολύ όμορφο, καθώς εκείνη τη μέρα χιόνιζε. Έκανε όμως και πολύ κρύο. Αυτό ευνόησε την επαφή μας με τους ανθρώπους εκεί που δεν αρκέστηκαν σε μια ξερή απάντηση στα ερωτήματά μας: σε όλα τα σπίτια οι, συνήθως ηλικιωμένοι, άνθρωποι μας έβαζαν μέσα με ιδιαίτερη επιμονή, μας κέρναγαν κάτι ζεστό δίπλα στη σόμπα, και μετά γινόταν η συζήτηση. Αφού περί συζήτησης επρόκειτο: πόσο θέλαν αυτοί οι άνθρωποι να επικοινωνήσουν!

Το ερωτηματολόγιο αφορούσε την πολιτική και τα κόμματα. Και σε όλα τα σπίτια όπου γίναμε δεκτές υπήρχε ομοφωνία στις απαντήσεις. Ομοφωνία προς την κατεύθυνση της γενικής και έντονης δυσπιστίας απέναντι στα δύο κόμματα εξουσίας, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τη Ν.Δ. έως και άμεσης απαξίωσής τους ως μέρος του προβλήματος που αντιμετωπίζει η χώρα και όχι ως λύση. Αρκετοί μάλιστα τα βρίζανε με φανατισμό. Φυσικά, η «κάλπη» από το χωριό ανέδειξε τα δύο κόμματα σε ποσοστό άνω του 85%! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Αν λοιπόν κάποιοι απέχουν αρνούμενοι να αναλάβουν την οποιαδήποτε *προσωπική τους* ευθύνη στο πολιτικό σύστημα, είτε από απάθεια (όποιος και να βγει το ίδιο τους κάνει) είτε προς επιβεβαίωση ενός αυτάρεσκου ναρκισσισμού («εγώ δεν τους ψηφίζω»), αυτό δεν συνιστά από μόνο του πρόβλημα για το κομματικό σύστημα. Ενδεχομένως καλύτερα: ποιος ξέρει τι θα ψήφισαν! Το πρόβλημα, βέβαια, είναι όταν η απάθεια και η αδιαφορία καλλιεργείται συστηματικά από τους πολιτικούς μας εκπροσώπους. Μα, και σε αυτή την περίπτωση, η μόνη υπεύθυνη στάση και η μόνη πραγματική αντίσταση και αντίδραση είναι η συμμετοχή.

Ένας τρόπος άσκησης του δικαιώματος της μη συμμετοχής που θα είχε πολιτική αξία και θα με έβρισκε, ενδεχομένως σύμφωνη, θα ήταν η οργανωμένη, μαζική και συνειδητή αποχή. Πάνω απ' όλα μαζική. Που θα είχε το μόνο πραγματικό πολιτικό νόημα που μπορεί να έχει η αποχή: τη μη νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος που λειτουργεί έτσι όπως έχουμε περιγράψει. Ως μαζική εννοώ αυτή που θα συσπείρωνε πάνω από μισούς από τους πραγματικούς ψηφοφόρους. Ως οργανωμένη εννοώ αυτή που θα γινόταν με ένα συντονισμό *αντίστοιχων πρωτοβουλιών δράσης* που θα πλαισιώναν την αποχή και δεν θα περιορίζονταν σε αυτή. Έτσι ώστε η αποχή να είναι συμμετοχή και

όχι μη συμμετοχή. Και ως συνειδητή εννοώ αυτή που θα γινόταν ως αφετηρία ανάληψης ευθύνης για το πολιτικό σύστημα και ως ενέργεια που δεν θα ήταν μεμονωμένη και περιορισμένη στην ημέρα των εκλογών και μόνο. Όμως, αν μια τόσο μαζική και συνειδητή αντίδραση μπορούσε να γίνει στις εκλογές μέσω αποχής, δεν θα χρειαζόταν κιόλας: τα πράγματα δεν θα είχαν φτάσει στο σημείο να είναι αυτή η μόνη λύση σε μια κοινωνία όπου οι μισοί της κάτοικοι ήταν πραγματικοί πολίτες!

Η Γιαννάκου και το Βιβλίο Ιστορίας

Μερικά ακόμη σχόλια σε επιμέρους ζητήματα της επομένης των εκλογών θα ήταν σκόπιμο να γίνουν, ώστε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο κάποιες αθέατες διεργασίες δίνουν προκαθορισμένα αποτελέσματα. Θα ξεκινήσω με το περίφημο βιβλίο ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού, για το οποίο έγινε μεγάλη συζήτηση κατά τη διάρκεια του 2007 επειδή, όπως υποστηρίχτηκε, ήταν απαράδεκτο και έθιγε την ελληνική ιστορία και μνήμη. Ύστερα από αντιδράσεις που σημειώθηκαν σχετικά με το περιεχόμενο του βιβλίου, η συντακτική του ομάδα προχώρησε σε κάποιες αλλαγές και μετά ήταν έτοιμο για να πάει στα σχολεία. Η τότε υπουργός Παιδείας κ. Μαριέττα Γιαννάκου το είχε υποστηρίξει θερμά και είχε δεσμευτεί ότι θα διανεμηθεί κανονικά κατά τη νέα σχολική χρονιά. Όμως μετά τις εκλογές το βιβλίο αποσύρθηκε, και μάλιστα με τρόπο σπασμωδικό. Δηλαδή, στην αρχή είπε το υπουργείο, του οποίου πλέον προΐστατο ο κ. Στυλιανίδης, ότι το βιβλίο τυπώνεται και δεν είναι έτοιμο ακόμη, αλλά θα διανεμηθεί κανονικά. Μετά από λίγες μέρες είπαν ότι αποσύρεται και στη θέση του μένει το παλιό. Το θέμα είναι ότι, προφανώς, η κυβέρνηση είχε εξαρχής σκοπό να αποσύρει το βιβλίο αλλά δεν το έλεγε ξεκάθαρα για να μην φανεί ότι υποκύπτει στους εκβιασμούς της Εκκλησίας και των ακροδεξιών κύκλων. Πώς φαίνεται ότι η απόφαση ήταν ειλημμένη από τα πριν –και όταν λέω πριν εννοώ πριν τις εκλογές; Θα εξηγήσω αμέσως.

Η τακτική που ακολουθήθηκε μέχρι την τελική ανακοίνωση αντικατάστασής του είναι η σαφέστερη ένδειξη: καθυστερήσεις και ανακρίβειες, μέχρι να φτάσουμε στην απόσυρση, για την οποία διαβεβαίωναν με κάθε... υπεύθυνο τρόπο πως δεν θα γίνει! Θα ήθελα όμως να αναφερθώ σε κάτι που δεν ήταν σαφές, και έχει να κάνει με τις εκλογές καθαυτές. Η πρώην υπουργός Παιδείας κ. Γιαννάκου, εκτός του ότι δεν έγινε υπουργός στη νέα κυβέρνηση, δεν εκλέχτηκε καν βουλευτής αφού δεν συγκέντρωσε τις απαραίτητες ψήφους έναντι των συνυποψήφιων του κόμματός της στην Α΄ Αθηνών. Πολύ βολικό αυτό για την κυβέρνηση. Βολικό επειδή ο πρωθυπουργός είχε αποφασίσει την απόσυρση του βιβλίου, το οποίο όμως είχε

υποστηρίξει θερμά η κ. Γιαννάκου. Βολικό επειδή, πώς θα απέσυρε ένα βιβλίο που η κ. Γιαννάκου είχε προωθήσει και υποστηρίξει αν αυτή ήταν στην κυβέρνηση; Βολικό επειδή ακόμη και η παρουσία της στη Βουλή θα προκαλούσε αμηχανία σε όλους τους. Αυτά σκεφτόμουν όταν, σε μια άσχετη με το θέμα κουβέντα, μου λέει ο Γιάννης:

- Είδες που η Γιαννάκου έμεινε απ' έξω;
- Ε, ναι, απαντάω εγώ, αφού είχε προκαλέσει τόση δυσανεξία!
- Όχι, φυσικά, δεν είναι αυτό! Η Γιαννάκου αφέθηκε στη μοίρα της από τον ίδιο τον κομματικό μηχανισμό της Ν.Δ. που δεν την υποστήριξε καθόλου. Να μη σου πω ότι την μπούκοτάρανε κιόλας, μου λέει ο Γιάννης εξηγώντας κάποια πράγματα από το εσωκομματικό παρασκήνιο της Ν.Δ. που είναι περιττό να αναφέρω. Και η Α' Αθηνών, συνέχισε, είναι μια πολύ δύσκολη εκλογική περιφέρεια: αν το κόμμα δεν σε βοηθήσει, εννοείται πως δεν θα εκλεγείς...

Την απόσυρση του βιβλίου και τη διατήρηση του παλιού είχαν ζητήσει επιμονώς, μεταξύ άλλων, η Εκκλησία, διάφορα μεμονωμένα άτομα και ο ΛΑ.Ο.Σ. Η απόσυρση ζητήθηκε στο όνομα των «όσιων και των ιερών του έθνους μας», «των αναλλοίωτων αληθειών που γνωρίζουμε εδώ και χρόνια», κ.ο.κ.

Υπάρχουν δύο τρόποι για να προσεγγίσει κανείς το ζήτημα του βιβλίου ιστορίας – και του κάθε βιβλίου φυσικά. Ο ένας είναι να διαβάσει το βιβλίο καθαυτό. Και αυτό ισχύει γενικώς: να μην επαφίεται κανείς στην προπαγάνδα ή και την εκτίμηση του άλλου, αλλά να διαμορφώνει προσωπική άποψη. Ο άλλος τρόπος, που φυσικά μόνο συμπληρωματικά μπορεί να σταθεί, είναι να κρίνει από τους φέροντες αντιρρήσεις. Δηλαδή, να κρίνει από τη γενικότερη στάση τους απέναντι στα κοινά ζητήματα, και όχι από το ζήτημα καθαυτό. Έτσι θα κατανοήσει σε ποιο πολιτικό πλαίσιο εντάσσεται η αντίδρασή τους. Αναφορικά με αυτόν τον δεύτερο τρόπο θα ήθελα να σχολιάσω, καθώς δεν είναι στις προθέσεις μου να κρίνω το βιβλίο καθαυτό.

Η Εκκλησία

Η Εκκλησία προφανώς θεωρεί πως μπορεί και πρέπει να έχει λόγο στα ζητήματα της πολιτείας. Εννοείται πως γι' αυτήν και τους εκπροσώπους της, η παιδεία είναι ένα προνομιακό της πεδίο. Εκεί γίνεται και ο καλύτερος προσηλυτισμός. Υπάρχει άλλωστε και το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων! Ερωτηθείς ο (τότε) αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος σε συνέντευξη στον κ. Σταύρο Θεοδωράκη «Γιατί δεν αποδέχεστε τον διαχωρισμό της Εκκλησίας από το κράτος;», ο προκαθήμενος της ελληνικής ορθόδοξης Εκκλησίας απάντησε: «Γιατί, σας λέω, είμαστε δύο κολόνες οι οποίες είμαστε και βαστά-

με το οικοδόμημα που λέγεται “ελληνικός πολιτισμός”, λέγεται “ευτυχία και πρόοδος των Ελλήνων”, λέγεται ό,τι θέλετε καλό γι’ αυτόν τον τόπο, επειδή οι ίδιοι άνθρωποι στη μεγάλη τους, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, είναι και πολίτες της ελληνικής πολιτείας και πιστοί της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Αυτό είναι ένα προνόμιο, θα έλεγα, μια ευλογία Θεού την οποία έχουμε στην πατρίδα μας»²⁹.

Σχετικά με την ενότητα αυτών των δύο κολόνων, ενδεικτικά να αναφέρουμε ότι το ελληνικό κράτος πληρώνει τους μισθούς των ιερέων της εκκλησίας, παρόλο που η πίστη είναι, φυσιολογικά, ιδιωτική υπόθεση. Ταυτόχρονα, επί κυβέρνησης Καραμανλή ειδικότερα, τα διάφορα προνόμια και οι οικονομικές απαλλαγές πληθαίνουν. Και όχι μόνο αυτό: δωρίζονται στην εκκλησία εκτάσεις μεγάλης οικονομικής αξίας. Ή, ακόμη χειρότερα, χρησιμοποιείται η Εκκλησία ως βολικός ενδιάμεσος προκειμένου να χαριστούν, κατ’ ουσία, δημόσιες εκτάσεις σε ιδιώτες. Όπως με τη Μονή Βατοπεδίου, τη Μονή Τοπλού, κ.ά.

Και ενώ η εκκλησιαστική περιουσία μεγαλώνει, οι επιτόπου εκκλησίες κάνουν εκκλήσεις στα φιλεύσπλαχνα αισθήματα του ποιμνίου για να προσφέρουν από τον οβολό τους! Υπό τη συγκινητική εικόνα της μητέρας και του βρέφους!

Η ισλαμική και η χριστιανική εκκληση των φιλόπτωχων συναισθημάτων του ποιμνίου υπέρ της Εκκλησίας.

29. Συνέντευξη του Νοεμβρίου 2005. Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Τα Νέα* στις 29/01/2008 (<http://www.tanea.gr//Article.aspx?d=20080129&nid=7311906&sn=&spid=876>)

Θα επαναλάβω όμως την προσφιλή μου παρατήρηση: μη φανταστεί κανείς ότι αυτά γίνονται μόνο στην ορθόδοξη Ελλάδα. Για παράδειγμα, στο ισλαμικό Ιράν επίσης η φιλανθρωπία ζητείται στο όνομα του Αλλάχ. Και μάλιστα, όχι χωρίς αντάλλαγμα: 700 φορές θα ξεπληρωθεί η καλοσύνη σου απ' τον Αλλάχ, λέει η παρότρυνση, όπως βλέπουμε στη φωτογραφία. Και σε κάθε γωνία του δρόμου στην Τεχεράνη, υπάρχει ένα κουτί, σαν παρκόμετρο, για να ρίχνει ο κόσμος τον οβολό του!

Σύσσωμη η ελληνική εκκλησία ζήτησε την απόσυρση του «βλάσφημου βιβλίου».

Επιμέρους άτομα

Τα άτομα μετράνε· και είναι σημαντικά. Με κάθε τρόπο. Ας δούμε για παράδειγμα τον νομάρχη Θεσσαλονίκης, κ. Παναγιώτη Ψωμιάδη. Ο δημοφιλής πολιτικός που, με τον αυθορμητισμό του έχει κατακτήσει τους μισούς τουλάχιστον Θεσσαλονικείς. Επειδή όμως ένας πολιτικός πρέπει να κρίνεται ως τέτοιος, και όχι από το αν φαίνεται «καλό παιδί», θα παραθέσω επιλεκτικά κάποιες χαρακτηριστικές δραστηριότητες και δηλώσεις του, όπως αυτές παραθέτονται στο άρθρο με τίτλο «Το φαινόμενο Ψωμιάδης: Ο νομάρχης που ταυτίζεται με κάθε αίτημα των ψηφοφόρων του»³⁰.

Εκ των εμμονών του κ. Ψωμιάδη η πλέον επίμονη είναι αυτή της σχέσης του με τον λαό. Στις 13 Οκτωβρίου 2005, όταν ρωτήθηκε για την παρουσία του στο πάρτυ αποφυλάκισης του υπόδικου ιδιοκτήτη τηλεοπτικού σταθμού Β. Χρησιτίδη (το οποίο οδήγησε στην αποπομπή του υφυπουργού Οικονομίας κ. Αδ. Ρεγκούζα), απάντησε ότι «κριτής των πολιτικών είναι μόνον ο λαός». [...] Ήταν ένας εκ των «μπροστάρηδων» στην εκδίωξη της Μονάδας Χορήγησης Μεθαδόνης του Οργανισμού Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ) από πυκνοκατοικημένη περιοχή της Θεσσαλονίκης. «Όποιος θέλει μονάδα απεξάρτησης να την κάνει δίπλα στο σπίτι του» είχε δηλώσει στον τοπικό Τύπο τον Ιανουάριο του 2003. Και το αποδεικνύει...

Από τις κορυφαίες στιγμές του κ. Ψωμιάδη ήταν η προεκλογική περίοδος των νομαρχιακών εκλογών του 2002. Στις 25 Σεπτεμβρίου 2002 είχε αποκαλυφθεί ότι ο κ. Ψωμιάδης είχε χτίσει παράνομα πιλοτή σε αυθαίρετο κτίσμα στη Χαλκιδική. Η αποστομωτική απάντηση του βουρκωμένου τότε υποψηφίου νομάρχη Θεσσαλονίκης σε παράθυρο τηλεοπτικού σταθμού ήταν: «Εσείς δεν πρέπει να είχατε γονείς, μάνα, πατέρα, γι' αυτό και λέτε τέτοιες φοβερές ασέβειες. Εγώ έχτισα ένα σπιτάκι για τη μανούλα μου, παλιόπαιδο θα ήμουν να την πέταγα

30. Των Σ. Γιαννακά και Β. Νέδο, *Το Βήμα*, 03/09/2006, σελ. Α34.

στον δρόμο». Στο δελτίο του Mega δήλωσε επίσης: «Το έχτισα για τη μάνα μου, καταδικάστηκα από το δικαστήριο και πλήρωσα». Όταν τον ρώτησαν για το πολιτικό κόστος μιας τέτοιας αποκάλυψης, απάντησε: «Να κοιτάξετε τις δημοσκοπήσεις». Πράγματι τα πρώτα γκάλοπ μετά την αποκάλυψη έδειξαν τη δημοτικότητα του κ. Ψωμιάδη να ανεβαίνει κατά 6,5%.

[...] Ο κ. Ψωμιάδης διατηρεί στενή σχέση με την Εκκλησία. Σε συνέντευξή του που έδωσε στον σταθμό TV Μακεδονία στις 17 Οκτωβρίου 2002 είχε δηλώσει: «Θεωρώ ότι η Εκκλησία με βοήθησε πάρα πολύ. Με τη συμπάθειά της. Διότι η Εκκλησία έχει δύναμη. Βοήθησε και τον κ. Καρατζαφέρη. Εγώ από 5 χρόνων είμαι μέσα στην Εκκλησία. Το πιστεύω αυτό που κάνω». Επίσης αρνήθηκε ότι η Εκκλησία παρεμβαίνει στα πολιτικά πράγματα όταν οι υποψήφιοι νομάρχες επισκέπτονται τον Αρχιεπίσκοπο λέγοντας χαρακτηριστικά: «Τι παρέμβαση; Εγώ πήγα σε τέσσερις δεσποτάδες για να πάρω τις ευλογίες τους».

Με την Εκκλησία ταυτίζεται σε πολλά θέματα. Τον Δεκέμβριο του 2005 είχε δηλώσει σε ραδιοφωνικό σταθμό: «Εγώ πάω σε γάμους, ακόμη και σε αυτούς που δεν με καλούν, αλλά σε γάμο ομοφυλοφίλων δεν πρόκειται να πάω». Ο κ. Ψωμιάδης είχε ταχθεί με την Εκκλησία και στο ζήτημα των ταυτοτήτων. Μάλιστα τον Μάιο του 2001 είχε χαρακτηρίσει τον πρόεδρο της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα κ. Κ. Δαφέρμο «βιαστή της Δημοκρατίας» που υπηρετεί τα συμφέροντα της Νέας Τάξης Πραγμάτων. [...]

Ο νομάρχης Θεσσαλονίκης αυτοπροσδιορίζεται ως ο καλύτερος φίλος των αλβανών μεταναστών και στις κατ' ιδίαν συζητήσεις του λέει ότι έχει ζητήσει να τον γνωρίσει ο πρωθυπουργός της Αλβανίας Σαλί Μπερίσα. Ωστόσο ο ίδιος είχε τεθεί ξεκάθαρα αντίθετος με το ενδεχόμενο να παρελάσει ως σημαioφόρος του λυκείου Μηχανιώνας ο δύο χρονιές αριστούχος μαθητής αλβανικής καταγωγής Οδυσσέας Τσενάι. «Πρέπει να γνωρίζει και αυτός και όσοι σήμερα φωνασκούν ότι Έλληνας δεν γίνεται κανένας. Ο Έλληνας γεννιέται» είχε πει την παραμονή της μαθητικής παρέλασης της 28ης Οκτωβρίου 2003 ο κ. Ψωμιάδης.

[...] Ο κ. Ψωμιάδης κατηγορήθηκε πολλές φορές για φιλοβασιλικές και φιλοχουντικές αποκλίσεις κατά τη διάρκεια της βουλευτικής του θητείας. Μετείχε σε συνεστιάσεις φιλοβασιλικών στα Γιαννιτσά και όταν, επί προεδρίας Κ. Καραμανλή, προκλήθηκε σάλος στον Τύπο, επειδή μετείχαν πολλοί βουλευτές της ΝΔ, ο κ. Ψωμιάδης παρατήρησε λακωνικά: «Κριτής όλων είναι ο λαός. Προσωπικά απολογούμαι στον λαό μου, στον λαό της Θεσσαλονίκης». [...]

Τον Μάρτιο του 2001 ο κ. Ψωμιάδης προκάλεσε σάλο στη Ν.Δ. όταν αποκάλεσε τη χούντα των συνταγματαρχών «επανάσταση». Πρόσθεσε, μάλιστα, με έμφαση ότι «εκείνη την περίοδο έγιναν πολλά για την πατρίδα». Οργισμένος ο κ. Καραμανλής διεμήνυσε στον βουλευτή ότι αν δεν ανακαλέσει τα όσα είπε θα παραπεμφθεί στο πειθαρχικό. Ο βουλευτής επιχείρησε να ανασκευάσει τις αρχικές δηλώσεις του, χωρίς να αλλάξει όμως την ουσία των θέσεών του. «Στη

λέξη «επανάσταση»» είπε «δεν δίνω πολιτική διάσταση. Ήταν κατάλυση της δημοκρατίας δια των όπλων, όμως αυτό διαφέρει από το πραξικόπημα».

Παραμιπτόντως, ερωτηθείς από την τηλεπαρουσιάστρια του τηλεοπτικού καναλιού Άλφα, στο δελτίο ειδήσεων στις 29 Μαρτίου 2008, τη γνώμη του για τον νέο αρχιεπίσκοπο, είπε: «Εγώ είμαι παιδί του Χριστόδουλου: θα ήθελα μια πιο δυνατή φωνή στην Εκκλησία».

Ο πολιτικός που καλείται ως σχολιαστής για τον ευρωπαϊκό διαγωνισμό τραγουδιού (Eurovision) στις πρωινές κουτσομπολίστικες εκπομπές και το βράδυ γίνεται κριτής στα καλλιστεία...

Ο κ. Ψωμιάδης συμμετείχε σε διαμαρτυρία θρησκευτικών οργανώσεων που, τον Ιανουάριο του 2000, συγκεντρώθηκαν έξω από το βιβλιοπωλείο Ιανός, στη Θεσσαλονίκη, για να διαμαρτυρηθούν για την έκδοση του βιβλίου του Μίμη Ανδρουλάκη, «Μ εις την Ν». Το πλήθος γιούχαρε τους παρευρισκόμενους και πέταγε λεμόνια και άλλα αντικείμενα, ενώ κάποιοι έκαιγαν το βιβλίο. Ο κ. Ψωμιάδης είπε ότι απλώς περνούσε από εκεί. Όμως, η ενεργή συμμετοχή του αποτυπώθηκε στο βίντεο που τον δείχνει να σπρώχνει με το πόδι, δήθεν αδιάφορα, τα φύλλα του βιβλίου που ξέφυγαν από τη φωτιά³¹!

Ο κ. Ψωμιάδης χαρακτήρισε το βιβλίο της ιστορίας ανθελληνικό και ζήτησε εντόνως την απόσυρσή του!

Ο ΛΑ.Ο.Σ., ή Τα «μικρά» κόμματα (3)

Στο κόμμα του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού θα αναφερθώ εκτενέστερα, μιας και είναι ένα καινούριο κόμμα του ελληνικού κοινοβουλίου και, όπως και τα υπόλοιπα, θα ήταν σωστό να σχολιαστεί αναλόγως. Μετά τις εκλογές ο ΛΑ.Ο.Σ. έγινε ξαφνικά άμεσος και καθημερινός συνομιλητής στον δημόσιο λόγο που εκφράζεται μέσα από το κυρίαρχο μέσο προπαγάνδας, την τηλεόραση. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις οι εκπρόσωποι του ΛΑ.Ο.Σ. σχεδόν αντικατέστησαν αυτούς της Ν.Δ.: πλέον, η πολιτική αντιπαράθεση μετατέθηκε στο δίπολο ΛΑ.Ο.Σ. και ΣΥΝ. Εκεί που το πρόβλημα της ελληνικής πολιτείας είναι η ανελευθερία, ο συντηρητισμός και η αυθαιρεσία, ο δημόσιος πολιτικός λόγος εμπλουτίζεται με ένα ακραίο συντηρητικό, εθνικιστικό κόμμα. Αυτό είναι ένα παράδειγμα της θεσμοποίησης της συντηρητικής στροφής που ανέφερα στην αρχή του *Πολιτικού Ημερολογίου* ότι αναμένεται όταν οι πολιτικές συνθήκες είναι τέτοιες— όπως αυτές που έχουμε περιγράψει ως τώρα.

Ο ΛΑ.Ο.Σ. είναι ένα ακροδεξιό κόμμα που αποποιείται τον χαρακτηρι-

31. Το βίντεο υπάρχει σε διάφορες σελίδες του διαδικτύου, όπως στο You Tube, Indymedia, κ.ά.

σμό αυτόν μετά βδελυγμίας και αυτοπροσδιορίζεται αόριστα και ουδέτερα ως «λαϊκό κόμμα». Συχνά οι εκπρόσωποί του το εμφανίζουν ως «τιμητή της δημοκρατίας», ως εκφραστή ενός πηγαίου λαϊκού λόγου και συναισθήματος που απέχει από οποιαδήποτε σχέση με τα άκρα (ακροδεξιά, ρατσισμός, φασισμός, милитарισμός), ενώ έχει επιδείξει στενή σχέση ακριβώς με τα άκρα αυτά. Όποιος διαθέτει γνώση και μνήμη γνωρίζει: μεταξύ των στελεχών και των οπαδών του ΛΑ.Ο.Σ. βρίσκονται θαυμαστές του ακροδεξιού Λεπέν της Γαλλίας και του Μεταξά στην Ελλάδα, πρώην στελέχη του Ελληνικού Μετώπου και της Ε.Π.ΕΝ. (Εθνική Πολιτική Ένωση), αντισημίτες, άτομα που ζωγραφίζουν τον κέλτικο σταυρό (που έχει χρησιμοποιηθεί από ναζιστικές ομάδες στην Ευρώπη) και τραγουδούν τον εθνικό ύμνο όταν τελειώνουν τα συνέδρια του κόμματος – ενίοτε με το δεξί χέρι σηκωμένο! Και άλλα πολλά, που δεν θα αναφέρω επί του παρόντος καθώς με ενδιαφέρει περισσότερο η αναφορά στην κοινοβουλευτική του πορεία. Προσφάτως, λοιπόν, επειδή το κόμμα αποφάσισε να επιδιώξει την εκλογική επιτυχία, επιλέχτηκε η αποστασιοποίηση από οτιδήποτε θα μπορούσε να θυμίσει αυτή τη σχέση ή να την αναπαράγει, για λόγους τακτικής. Τακτική που ακολουθείται επιτυχημένα από τον πρόεδρο του κόμματος κ. Καρατζαφέρη, κυρίως, που με αρκετή ευφρόδεια εμφανίζεται συνετά καταγγελτικός προκειμένου να προσελκύσει τους δυσανεστήμενους ψηφοφόρους. Έτσι, εκφράζεται υπέρ των εργατών, κατά της παγκοσμιοποίησης, κ.τ.λ. Μετά την επιτυχία του ΛΑ.Ο.Σ. στις εκλογές του 2007, οι βουλευτές του εμφανίζονται στα κανάλια ως δημοκρατικότεροι του... δημοκρατικού, επικαλούμενοι σε μόνιμη βάση μάλιστα το ότι *επιλέχτηκαν με δημοκρατικές διαδικασίες* από τον ελληνικό λαό. Συνεχής υπενθύμιση. Αγχωτική θα έλεγα.

Αυτά όταν καταφέρνουν να είναι εγκρατείς και ψύχραιμοι. Υπάρχουν, όμως, στιγμές που το πραγματικό τους πρόσωπο διαφαίνεται με καθαρότητα. Λίγα χαρακτηριστικά παραδείγματα θα αναφέρω.

Ο ΛΑ.Ο.Σ. είναι ένα κόμμα που υποστηρίζει ενεργά τον εθνικισμό. Αυτό είναι κάτι που και οι ίδιοι παραδέχονται ανοικτά καθώς, όπως λένε, δεν υπάρχει κάτι κακό στο να υποστηρίζεις το έθνος και την πατρίδα σου. Αυτό δεν είναι λάθος, φυσικά. Όμως, ο πολιτικός λόγος του εθνικισμού σχεδόν πάντα ενέχει милитарιστικές-επεκτατικές τάσεις καθώς και μισαλλόδοξες ρητορικές και πρακτικές. Κι αυτό είναι ιδίον της φασιστικής ιδεολογίας. Ενδεικτικά:

- Στις **31 Δεκεμβρίου 2007**, την παραμονή της Πρωτοχρονιάς, ένας σύλλογος Ποντίων έψαλε τα κάλαντα στον κ. Καρατζαφέρη. Όταν τελίωσαν τα κάλαντα, ο αρχηγός του κόμματος είπε: «Είθε του χρόνου να τα ψάλλουμε στην Τραπεζούντα, και του αντιχρόνου στην Σαμψούντα»! Πρόκειται για περιοχές της βόρειας Τουρκίας· όχι απλώς στα παράλια της Μικράς Ασίας, αλλά στη Μαύρη Θάλασσα!

- Στις 22 Φεβρουαρίου 2008, μεσούντος του προβλήματος με τα Σκόπια, στο κεντρικό δελτίο του Alter ήταν προσκεκλημένος ο κ. Καρατζαφέρης για μια ακόμη φορά(!). Στη συζήτηση κάποια στιγμή αναφέρθηκε το ζήτημα των συνόρων, και τότε ο καλεσμένος είπε από το τηλε-παράθυρο: «Η αλλαγή συνόρων δεν είναι κάτι που πάντα προκαλεί θλίψη»! Ο κ. Χατζηνικολάου και οι υπόλοιποι δημοσιογράφοι-σχολιαστές συνοφρυώθηκαν, λες και δεν ήξεραν ποιον συνομιλητή είχαν προσκαλέσει, και ρώτησαν δήθεν απορημένα και αποδοκιμαστικά: «Μα, τι εννοείτε κύριε Καρατζαφέρη;». «Εννώ», απάντησε, «ότι τα σύνορα δεν αλλάζουν μόνο από Βορρά προς Νότο, αλλά και αντιστρόφως»! Η αντίδραση των σχολιαστών και του κ. Χατζηνικολάου συνεχίζει τώρα να είναι ακόμα πιο ξαφνιασμένη(!), στην οποία ο πρόεδρος του ΛΑ.Ο.Σ. και πρώην βουλευτής της Ν.Δ. απαντά: «Αν αυτοί θέλουν να κατέβουν στο Αιγαίο, μπορεί να ανοίξουν την όρεξη και εδώ...». «Σε ποιους εννοείτε;», ρώτησε ο τηλεπαρουσιαστής, για να εισπράξει την απάντηση, «Στον ελληνικό Λαό!».
- Πάντως, στο συλλαλητήριο που οργάνωσε στη Θεσσαλονίκη ο ΛΑ.Ο.Σ., όπου παραβρέθηκαν 5-10.000 κόσμος (οι διοργανωτές μιλούσαν για 15.000 και τα τηλεοπτικά κανάλια το αναπαρήγαγαν ανυπερθέτως), όταν τελείωσε τον λόγο του ο κ. Καρατζαφέρης και πήγε να φύγει, ξαναγύρισε στο μικρόφωνο για να πει: «Το '13-'14 πλησιάζει!». Το έλεγε με χαρά καθώς περιστοιχιζόταν από άντρες ντυμένους με περικεφαλαίες και χλαμύδες. [Δεν πειράζει βέβαια καθώς ήταν και στο κλίμα των ημερών: ήταν καρναβάλι εκείνες τις μέρες!] Απόρησα: τι εννοεί; Το 1914 αυτό που έγινε ήταν ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος. Ήταν τότε που η Μεγάλη Ιδέα στην Ελλάδα είχε οδηγήσει σε ένα εθνικιστικό παραλήρημα: οι Έλληνες θεωρούσαν πως, επιτέλους, θα επεκταθούν ως τη Μικρά Ασία και ακόμη παραπέρα. Ο εθνικισμός στο φόρτε του. Και που μας οδήγησε η Μεγάλη Ιδέα; Στο να χάσουμε τη Μικρά Ασία και να υποστούμε μια εθνική μα, κυρίως, ανθρωπιστική τραγωδία. Κι αυτό επειδή, αφού το 1920 ο στρατός μας έφτασε στα παράλια της Μικράς Ασίας, ο μεγαλοϊδεατισμός μας έκανε να προελάσουμε προς την Άγκυρα. Η εθνοκεντρική ματαιοδοξία από τότε μεσουρανούσε (και) σ' αυτή τη χώρα.

Ακούγοντας αυτά, μου ήρθε στο μυαλό το φυλλάδιο που είχα δει την ίδια μέρα σκορπισμένο στο δρόμο, της οργάνωσης Χρυσή Αυγή, και έλεγε:

Η ΛΥΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ: ΣΥΝΟΡΑ ΜΕ ΤΗ ΣΕΡΒΙΑ.

Φυσικά(;), ο ΛΑ.Ο.Σ. δεν έχει καμία σχέση με τη Χρυσή Αυγή! Επισημως τουλάχιστον. Ανεπίσημα; Όταν έγιναν επεισόδια στο κέντρο της Αθήνας

ανάμεσα σε αριστεριστές και χρυσαυγίτες, στα τηλεοπτικά παράθυρα παρέλασαν οι βουλευτές του ΛΑ.Ο.Σ. κατακεραυνώνοντας τους αριστεριστές. Το άλλοθι τους ήταν ότι, «Εμείς καταδικάζουμε τη βία απ' όπου κι αν προέρχεται». Μάλιστα, εκεί εκδηλώθηκε και το άλλο χαρακτηριστικό των βουλευτών του ΛΑ.Ο.Σ.: είναι τόσο περήφανοι που έχουν μπει στο Κοινοβούλιο που, σε κάθε ευκαιρία το τονίζουν με τόση υπερβολή... Λες και δεν το πιστεύουν και οι ίδιοι. «Είμαι εκπρόσωπος του 5%», φώνασκει με ένταση ο βουλευτής Βελόπουλος σε τηλεοπτικό παράθυρο για να δείξει ότι η γνώμη του πρέπει να ακουστεί. Η πλάκα είναι ότι αυτός που δεν τον άφηνε να ακουστεί ήταν ο κ. Λεωνίδας Γεωργιάδης (ο αδελφός του βουλευτή του ΛΑ.Ο.Σ.) που είχε πάθει εθνικιστικό παραλήρημα και δεν άφηνε κανέναν να μιλήσει. Ούτε τον... κύριο Βουλευτή!

Ας σημειωθεί η ταυτόχρονη παρουσία δύο εκπροσώπων της ίδιας παράταξης στο ίδιο τηλεπαράθυρο!

Ο ΛΑ.Ο.Σ. έχει επίσης αρχίσει να επιδίδεται στην απαίτηση ενός ιδιότυπου πιστοποιητικού φρονημάτων. Χαρακτηριστικά, την ίδια μέρα (των επεισοδίων με τη Χρυσή Αυγή), στις 2 Φεβρουαρίου 2008, σε άλλο τηλεοπτικό παράθυρο βρίσκονταν ο βουλευτής του ΛΑ.Ο.Σ. κ. Πλεύρης μαζί με τον αρχηγό της Αστυνομίας [Ωραίο πάνελ]! Όταν κάποιος από τους αριστεριστές κάλεσε τηλεφωνικά στην εκπομπή, ο κ. Πλεύρης τον διέκοψε και με έντονο ύφος του ζήτησε να δηλώσει ότι καταδικάζει τη βία. Ο αριστεριστής απάντησε, «Δεν θα μου πείτε εσείς τι θα πω», και ο βουλευτής του ανταπάντησε: «Δεν θα σας πω; Εγώ είμαι εκλεγμένο μέλος του Ελληνικού Κοινοβουλίου και οφείλετε να με σέβεστε»!

Αυτή η εμμονή με το γεγονός ότι είναι εκλεγμένοι στη Βουλή δείχνει, πέραν όλων των άλλων, την υπέρτατη αξία της εξουσίας και ιεραρχίας. Η εξουσία ως αυταπόδεικτη αξία και πηγή σεβασμού και κύρους. Ως αξίωμα.

[Παρένθεση: ο ακροδεξιός Λόγος

Ένα άρθρο δημοσιεύθηκε στις 11 Οκτωβρίου 2007 στον Στόχο (γνωστό ακροδεξιό περιοδικό με έντονα ρατσιστικό λόγο) με τίτλο «Περί ποντικών και ανθρώπων...»³².

Αντίστοιχο φόβο με τα ποντίκια επιφύλαξε η κοινωνία για τους αναρχικούς... Εξίσου αποκρουστικοί στην εμφάνιση και ρυπαροί στη σωματική υγιεινή τους, οι αναρχικοί σπέρνουν τον πανικό όπου εμφανίζονται. Ακόμα και οι “απολιτίκ” άνθρωποι, που δεν αισθάνονται στο πετσί τους

32. Αναδημοσιεύτηκε στον Ιό της Ελευθεροτυπίας, στις 10/02/2008.

την τρομοκρατία των Εξαρχείων, όταν δουν αναρχικούς αλλάζουν δρόμο. Το να συναντήσει κάποιος αναρχικό σε ένα σοκάκι είναι εξίσου αποκρουστικό με τη συνάντηση με ένα τρωκτικό. Ξέρεις ότι είναι ανίσχυρο, αλλά βρωμάει και δαγκώνει. Παρότι ξέρεις ότι μπορείς με ένα πάτημα να λιώσεις το ποντίκι, δεν το κάνεις. Είναι τόσο αηδιαστικό που το αφήνεις να σε προσπεράσει. Όπως και με τους αναρχικούς. Η εγγενής αδυναμία των ποντικιών τα αναγκάζει να υιοθετήσουν την τακτική της αγέλης. Ένα άλλο χαρακτηριστικό των ποντικιών είναι ότι λατρεύουν τη νύχτα. Τη μέρα είναι άφανα, και ως βρώμικα και αποκρουστικά πλάσματα, προτιμούν το σκοτάδι, ... Και σε αυτό το χαρακτηριστικό η ομοιότητα ποντικών και αναρχικών είναι εκπληκτική.[...]

Αυτοί απομονώνονται στο γκέτο των Εξαρχείων, εμείς είμαστε στη Βουλή. Είμαστε επώνυμα ενεργά μέλη της κοινωνίας, και είναι μίζεροι κουκουλοφόροι. Είμαστε λαμπεροί και είναι αποκρουστικοί. Ελκύουμε ολοένα και περισσότερους ανθρώπους ενώ εκείνοι τους απωθούν. Ό,τι προσπάθεια και να καταβάλουν δεν είναι ικανοί να μας κάμψουν. Είμαστε άνθρωποι και είναι ποντίκια. [...]

Όμως, τα ποντίκια, όσο ασήμαντα και να είναι, κάποτε καταντούν επικίνδυνα και ενοχλητικά. Η αποκρουστική τους εμφάνιση και η βρώμα τους προκαλούν δυσανασχέτηση όταν υπερβούν το όριο που θέτουν οι κυρίαρχοι άνθρωποι. Και τότε καταφτάνει η ώρα της ΜΥΟΚΤΟΝΙΑΣ. Εδώ στην Ελλάδα είμαστε ένα βήμα πριν από το όριο αυτό. Οι επιθέσεις των αναρχικών ξεπερνούν σταδιακά το όριο του «ενοχλητικού», αγγίζοντας όλο και περισσότερο τη σφαίρα της «τρομοκρατίας». Είναι λοιπόν ζήτημα χρόνου πότε θα ξεκινήσει η απαραίτητη «μυοκτονία». Δεν είμαστε απόλυτα σίγουροι πότε θα γίνει, αλλά γνωρίζουμε καλά δύο πράγματα: Θα διαρκέσει λίγο και το τελικό ξεκαθάρισμα θα γίνει με τα μέσα που οι ίδιοι υιοθετούν εδώ και χρόνια.

Ενδιαφέρον το άρθρο. Κάτι μου θυμίζει. Όταν ήμουν φοιτήτρια είχα αγοράσει ένα πολύ ενδιαφέρον δίτομο βιβλίο. Με τον ίδιο τρόπο ενδιαφέρον δηλαδή. Ήταν *Ο Αγών Μου*, του Αδόλφου Χίτλερ. Μου είχε κάνει εντύπωση η «επιχειρηματολογία» του Χίτλερ για τους Εβραίους. Γνωρίζουμε όλοι πως ο Χίτλερ... δεν πολυσυμπαθούσε τους Εβραίους! Ο τρόπος όμως που διατυπώνει κανείς τους λόγους της αντιπάθειάς του είναι ενδεικτικός και της επικινδυνότητάς του γενικότερα. Στον *Αγών Μου* δεν υπάρχει κάποια επιχειρηματολογία, έστω και παράλογη, εναντίων των Εβραίων, κάτι που να μπορεί να αντικρουστεί με οποιοδήποτε τρόπο ή να στοιχειοθετεί μια άποψη. Η βασική θέση του Χίτλερ για τους Εβραίους ήταν ότι αυτοί... μυρίζουνε! Τον καταλαβαίνεις έναν Εβραίο, έγραφε ο Χίτλερ, από τη βρώμα· μυρίζει από μακριά!

Αυτό είναι το βασικότερο χαρακτηριστικό της φασιστικής προπαγάνδας: η επίκληση δήθεν εγγενών/βιολογικών ιδιοτήτων του αντιπάλου που, ως τέτοια, δεν επιδέχονται κριτικής ή επιχειρηματολογίας. Διότι, πώς μπορείς άραγε να πείσεις έναν φασίστα ότι οι εχθροί του, όποιοι κι αν είναι κάθε φορά (Εβραίοι, αναρχικοί, κομμουνιστές...) δεν βρωμάνε, δεν είναι ποντίκια; Με «οσμόμετρο»; Δεν γίνεται. Το μίσος τους δεν διαμεσολαβείται λογικά. Δεν υπάρχει επικοινωνία.

Να επισημανθεί ότι το ύφος του άρθρου εκφέρει μια βεβαιότητα αύξησης της δυναμικής των... καθαρών ανθρώπων στην κοινωνία. Από πού πηγάζει άραγε αυτή η πεποίθηση; Ποια είναι η ενδυνάμωση της επιρροής τους; Πού να ξέρω εγώ; Πάντως, μια απάντηση προτείνουν οι ίδιοι στο ίδιο άρθρο: «Εμείς είμαστε στη Βουλή»! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Τέλος, όπως είθισται σε ακροδεξιές οργανώσεις και κόμματα, το ψέμα είναι βασικό στοιχείο της προπαγάνδας. Και μάλιστα το ψέμα που προσπαθεί να παρουσιάσει το κόμμα και ως φιλοαριστερό, συν τοις άλλοις. Για παράδειγμα, ο κ. Χρήστος Χαρίτος, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΛΑ.Ο.Σ., σε άρθρο του με τίτλο «Πατρίδα ή Βαρβαρότητα» της 12^{ης} Μαΐου 2007³³, αναλύει τα καλά του εθνικισμού και τη συνεκτική δύναμη του έθνους. Υπερασπιζόμενος την εργατική τάξη, χρησιμοποιώντας αντιιμπεριαλιστικό, αντιπλουτοκρατικό λόγο, αναφέρει πως: «Ο εθνικισμός πιστεύει στη σύζευξη του εθνικού και του κοινωνικού, της εθνικής συλλογικότητας και των ατομικών επιλογών. Γι' αυτό και ο εθνικισμός συμπορεύεται με τη δημοκρατία (ατομικά δικαιώματα) και τον κοινωνισμό. Την ίδια ώρα όμως, είναι σε σύγκρουση με τον φιλελευθερισμό και τον μαρξισμό. Οι εργάτες έχουν πατρίδα. Πατρίδα δεν έχουν το χρηματιστικό κεφάλαιο, οι πολυεθνικές ελίτ και οι νεοταξικοί αριστεροί. Χωρίς πατρίδα όμως δεν υπάρχει ούτε ελευθερία, ούτε πολιτισμός. "Πατρίδα ή βαρβαρότητα", για να θυμηθούμε τον Καστοριάδη»!

Πω, πω! σκέφτηκα με τρόπο. «Ευτυχώς» που δεν ζει ο Καστοριάδης για να δει ποιοι τον επικαλούνται και για ποιο σκοπό. Ο Καστοριάδης. Που πάλεψε ενάντια σε κάθε λογής φασισμό, δεξιό ή αριστερό. Όμως, το θράσος

33. Στο ηλεκτρονικό πατριωτικό-εθνικιστικό περιοδικό e-grammes (<http://www.e-grammes.gr/article.php?id=2584>). Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα, «Οι Ελληνικές Γραμμές είναι μία πατριωτική ηλεκτρονική εφημερίδα, συνέχεια της ομώνυμης εφημερίδας του Ελληνικού Μετώπου. Βασικοί ιδεολογικοί άξονες των Ελληνικών Γραμμών είναι ο Ελληνικός εθνικισμός, η δημοκρατία, η ελεύθερη οικονομία και η εθνική αλληλεγγύη». Πρόεδρός της ο Μάκης Βορίδης, γ.γ. της Ε.Π.ΕΝ. (οργάνωση που ιδρύθηκε για τη στήριξη του φυλακισμένου πραξικοπηματία Γ. Παπαδόπουλου) από την ίδρυσή της (1984) ως το 1990. Ο κ. Βορίδης είναι σήμερα βουλευτής του ΛΑ.Ο.Σ.

δεν έχει όρια! Όχι μόνο επικαλείται ο κ. Χαρίτος τον Καστοριάδη για να αντλήσει κύρος από τη μεγάλη αξία του αριστερού και ανένταχτου αυτού διανοητή, αλλά αναφέρεται και ψευδώς στον τίτλο *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα*, που ήταν το όνομα του περιοδικού που εξέδιδε ο Καστοριάδης στη Γαλλία! Χωρίς να αναφέρει ότι παραφράζει τη φράση, αλλά με τρόπο που να αποδίδει την εθνικιστική ρητορική στον μεγάλο αυτόν διανοητή. Αλλά ο μόνος τρόπος, όπως πάντα άλλωστε, για να εντοπίζει κανείς το θράσος, το ψέμα και τη χυδαιότητα είναι η γνώση και η μνήμη³⁴.

Πέρα απ' το προφανές ψέμα της παράφρασης του Καστοριάδη, εντύπωση προκαλεί η προσπάθεια χρησιμοποίησής του από ένα ακροδεξιό εθνικιστικό κόμμα. Του Καστοριάδη που, εκτός από σπουδαίος διανοητής, ήταν και δεινός αντιεξουσιαστής. Βέβαια, αυτό είναι ένα σταθερό χαρακτηριστικό της ακροδεξιάς προπαγάνδας, και του ίδιου του φασισμού επίσης. Δηλαδή, η προσπάθεια προσέλκυσης κάθε λογής ψηφοφόρου/υποστηρικτή προκειμένου να συσπειρωθεί μια μεγάλη μάζα. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσέλκυση της εργατικής και λαϊκής τάξης είναι πάντα το μεγάλο ζητούμενο. Και είναι σε αυτή τη μάζα που η προσπάθεια κολακείας με κάθε λογής ψέμα έχει συχνά αντίκρισμα, ακριβώς επειδή (υπάρχει η φροντίδα ώστε να) είναι ο λιγότερο μορφωμένος πληθυσμός. Ο ίδιος ο Χίτλερ, τόσο στο βιβλίο του *Ο Αγών Μου* όσο και στην προεκλογική του εκστρατεία, εμφανιζόταν ως υπερασπιστής των δικαιών της εργατικής τάξης! Και δεν είναι τυχαίο αυτό: η χειραγώγηση των λαϊκών στρωμάτων είναι πάντα το ζητούμενο για την ακροδεξιά.

Σε άλλο άρθρο του, βέβαια, στην ίδια ιστοσελίδα ο κ. Χαρίτος αναφέρεται στην «εθνική και κοινωνική παρακμή που βιώνουμε στην Ελλάδα [που] είναι απόρροια της ιδεολογικής ηγεμονίας της Αριστεράς», και προτείνει «μία Συντηρητική Επανάσταση, η οποία θα κινηθεί σε 3 άξονες: στη δημιουργία μίας “ανταγωνιστικής κοινωνίας”, στην “επιστροφή του πατριωτισμού” στην πολιτική και τον δημόσιο διάλογο και στην κοινωνική υπεράσπιση των “συντηρητικών αξιών”»³⁵ Έτσι, ο ακροδεξιός λόγος έχει εμφανείς ασυνέπειες, και αποκαλύπτεται εύκολα ο πραγματικός του εαυτός, δηλαδή η εναντίωσή του σε αυτό που ονομάζουμε Αριστερά. Τώρα, το γιατί επικαλούνται αριστερούς διανοητές και αξίες είναι νομίζω προφανές: η προβολή ενός φιλολαϊκού προφίλ. [Αυτό είναι λαϊκισμός, για παράδειγμα!]

34. Λίγο παραπάνω, στο ίδιο άρθρο, ο κ. Χαρίτος αναφέρει: «οι εθνικιστές δεν πολέμησαν ποτέ την εργατική τάξη και τα δίκαια αιτήματά της. Τα θεμέλια του σύγχρονου κοινωνικού κράτους τα έβαλε ο Ιωάννης Μεταξάς, ο οποίος δεν δίστασε να βγάλει από τη φυλακή τον κομμουνιστή βουλευτή Μανωλέα για να τον κάνει υπουργό Εργασίας! Εμείς πολεμήσαμε μόνο την προσπάθεια των κομμουνιστών να καταλύσουν την εθνική ανεξαρτησία στο όνομα της παγκόσμιας επανάστασης»!

35. Στις 31 Μαρτίου 2007 (<http://www.e-grammes.gr/article.php?id=2530>).

Και η υπεράσπιση του εθνικισμού έγινε μέσα από την επίκληση της εργατιάς: «Οι εργάτες έχουν πατρίδα», έγραψε ο κ. Χαρίτος.

[Μια Μικρή Παρένθεση: Τις προάλλες, πηγαίνοντας στο Πάντειο για ένα συνέδριο, είδα ριγμένα στο πεζοδρόμιο κάτι φυλλάδια. Δεν άντεξα στον πει-

ρασμό: τα φωτογράφησα. Φιλεργατική μεταστροφή λαϊκ(ίστικ)ου εθνικισμού έχει κάνει τώρα τελευταία η Χρυσή Αυγή. Παρόμοια με του ΛΑ.Ο.Σ. Κάτι συμπτώσεις! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Πάντως, είναι αξιοσημείωτη η προσπάθεια του ΛΑ.Ο.Σ. να αποτινάξει από πάνω του τον χαρακτηρισμό του ακροδεξιού κόμματος. Γι' αυτό επικαλείται συνεχώς και τη συμπάθειά του για διάφορους αριστερούς. Γι' αυτό επικαλείται συνεχώς τη λαϊκή μάζα. Και γι' αυτό επαναλαμβάνει ασταμάτητα τη δημοκρατικότητά του που προκύπτει, όπως λένε, από την εκλογή του στο ελληνικό κοινοβούλιο. Κι ας παραθέτει ψευδώς τους αριστερούς! Κι ας έχει υπάρξει η λαϊκή μάζα συχνά δεξαμενή λαϊκίστικων και εθνικιστικών πρακτικών. Κι ας είναι ιστορικά γνωστό πως πολλοί ακροδεξιοί έχουν ανέβει στην εξουσία μέσα από τις εκλογές. Και γι' αυτό οι βουλευτές του ΛΑ.Ο.Σ. επιτίθενται σε όποιον τους αποδώσει τον χαρακτηρισμό του ακροδεξιού προσωποποιώντας πετυχημένα την κουβέντα προκειμένου να αποφύγουν την πολιτική ουσία. «Συγνώμη κύριε, με ξέρετε προσωπικά και τα λέτε αυτά για μένα; Πώς ξέρετε ότι εγώ έχω αυτές τις ακραίες θέσεις; Με ξέρετε κι από χτες;», έχει επανειλημμένως αντιτάξει ο βουλευτής κ. Κυριάκος Βελόπουλος σε (αριστερούς) συνομιλητές/συναδέλφους του που τον κοιτούσαν ανήμποροι να απαντήσουν. Να απαντήσουν ότι, ο κάθε βουλευτής εκλέγεται υπό τη σκέπη του ΛΑ.Ο.Σ. (και οποιουδήποτε άλλου κόμματος) επειδή φέρει τις

βασικές θέσεις αυτού, την ιδεολογία του και τα πολιτικά του χαρακτηριστικά. Με τις ατομικές του διαφοροποιήσεις, φυσικά, αλλά στη βάση των θέσεων του ΛΑ.Ο.Σ. Όταν, λοιπόν, συζητά κανείς μαζί του, δεν συνομιλεί με έναν ανεξάρτητο βουλευτή, τις θέσεις του οποίου πρέπει να γνωρίζει προσωπικά. Αυτές τις γνωρίζει ο κ. Καρατζαφέρης, ο οποίος γνωρίζοντάς τον επέλεξε για υποψήφιο βουλευτή του κόμματός του.

Τι να γνώριζε, άραγε, ο κ. Καρατζαφέρης για τον κ. Κυριάκο Βελόπουλο και τον ενέταξε στο κόμμα, του οποίου τώρα είναι εκπρόσωπος Τύπου; Που να ξέρω εγώ; Πάντως, ο κ. Βελόπουλος είχε κάψει το 2000 αντίτυπα του βιβλίου του Ανδρουλάκη στη Θεσσαλονίκη³⁶. Επίσης, ενεπλάκη και σε άλλο σοβαρό επεισόδιο, πάλι στη Θεσσαλονίκη. Ας δούμε την επίσημη καταγγελία: «Το Ελληνικό Παρατηρητήριο των Συμφωνιών του Ελσίνκι (Ε.Π.Σ.Ε.) καταγγέλλει το κάψιμο βιβλίων βαλκανικών χωρών στην Έκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης, στις 28/5/2002, που φέρονται να έκαναν, μετά από προτροπή γνωστής μισαλλόδοξης τηλεοπτικής εκπομπής, γνωστά ακροδεξιά στοιχεία...». Η εκπομπή ήταν του δημοσιογράφου του καναλιού Best Channel, κ. Βελόπουλου, ο οποίος καταγγέλλθηκε ότι ανέπτυξε τη γνωστή παραφιλολογία περί «κομιτατζήδων» και «νεοραγιάδων». Ο όχλος των ακροδεξιών είχε συγκεντρωθεί στο «περίπτερο» του κ. Βελόπουλου, που φιλοξενούνταν επίσης στην Έκθεση Βιβλίου, πριν το συμβάν. Και οι λιγοστοί αστυνομικοί δεν παρενέβησαν, παρόλο που ήταν ενήμεροι³⁷!

Το πιο σημαντικό χαρτί στην προσπάθεια του ΛΑ.Ο.Σ. να εμφανιστεί ως ένα φιλολαϊκό πατριωτικό κόμμα είναι η απειλή μηνύσεων κατά όποιου τον χαρακτηρίζει ως ακροδεξιο – εξ ου και η επίθεση Βελόπουλου στους αριστέρους βουλευτές στα τηλεοπτικά παράθυρα αλλά και σε όποιον «τολμήσει» να τον αποκαλέσει έτσι. Οι απειλές αυτές απευθύνονταν μέχρι σήμερα προς τους δημοσιογράφους, μιας και αυτοί διαμορφώνουν τις εκλογικές προτιμήσεις. Με αυτούς όμως ήταν πολύ εύκολα τα πράγματα, καθώς επιθυμούσαν

36. Επ' αυτού είχε γίνει σχετική ανακοίνωση από τον ΣΥΝ και τον τότε πρόεδρό του, Νίκο Κωνσταντόπουλο (7/3/2000).

37. Το Ε.Π.Σ.Ε. κατήγγειλε την αποσιώπηση του σοβαρού γεγονότος από τους οργανωτές της Έκθεσης, κάλεσε το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης «να εξετάσει την καταγγελία πως το κάψιμο προκλήθηκε από προτροπή τηλεοπτικής εκπομπής, γνωστής για το συνεχώς μισαλλόδοξο περιεχόμενό της, και, αν επιβεβαιωθεί, να επιβάλει τις προβλεπόμενες κυρώσεις», και κατέθεσε «μηνυτήρια αναφορά στην Εισαγγελία Θεσσαλονίκης για τη διερεύνηση του ενδεχομένου διάπραξης διάφορων αδικημάτων, περιλαμβανόμενης και της παραβίασης του αντιρατσιστικού (και πλήρως ανενεργού) νόμου 927/1979 και από την τηλεοπτική εκπομπή που έκανε την προτροπή» (Δελτίο Τύπου του Ε.Π.Σ.Ε., στις 30/5/2002).

τη συμμετοχή τους στα «τηλεπαράθυρα» και ήταν με προθυμία κάθε τέτοιο χαρακτηρισμό. Προσφάτως όμως έχουν βάλει στον στόχο και τους επιστήμονες! Έτσι, στις **28 Μαρτίου 2008** με πληρεξούσιο δικηγόρο ο ΛΑ.Ο.Σ. έστειλε εξώδικο στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας με αφορμή τη διοργάνωση συνεδρίου, στο οποίο δύο πολιτικοί επιστήμονες που εξέταζαν το κομματικό μας σύστημα αναφέρονταν στον ΛΑ.Ο.Σ. ως ακροδεξιό κόμμα. Θα παραθέσω τα περιστατικά όπως τα περιγράφει το ίδιο το... φιλολαϊκό αυτό κόμμα μέσα από (εκτενές απόσπασμα από) το εξώδικο, το οποίο υπάρχει αναρτημένο στην ιστοσελίδα του κόμματος.

ΕΞΩΔΙΚΗ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ

Σε ανακοίνωση Τύπου του Πανεπιστημίου σας σχετικά με διημερίδα του, η οποία πρόκειται να λάβει χώρα στις 3 και 4 Απριλίου 2008, με θέμα: «Το νέο κομματικό τοπίο στην Ελλάδα», περιλαμβάνεται ενότητα υπό τον τίτλο «Το δεξιό άκρο του κομματικού συστήματος» στην οποία όλως αυθαιρέτως, στρεβλωτικώς, και αβασανίστως, εντάσσονται οι δύο και μοναδικές ομιλίες της ενότητας, οι οποίες, και οι δύο, αναφέρονται στον «Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό» (ΛΑ.Ο.Σ.).

Η μία μάλιστα εξ αυτών της άγνωστης σε εμάς κ. Βασιλικής Γεωργιάδου, επίκουρης Καθηγήτριας του Παντείου Πανεπιστημίου, φέρει τον, εξόφθαλμα συκοφαντικό και απαξιωτικό για τον Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό, τίτλο: «Πως γεμίζει η δεξαμενή της Άκρας Δεξιάς; Σύνθεση και προέλευση των ψηφοφόρων του ΛΑΟΣ στις εκλογές του 2004 και 2007».

Όπως είναι πανελληνίως γνωστό οι σκοποί του Κόμματός μας και τα μέσα για την επίτευξή τους είναι απόλυτα δημοκρατικά και το Κόμμα μας σέβεται το πολίτευμα της Χώρας λειτουργώντας στα πλαίσια της δημοκρατικής νομιμότητας. [...]

Δεν αντιλαμβανόμαστε λοιπόν γιατί ένα δημοκρατικό κόμμα όπως ο ΛΑ.Ο.Σ., του οποίου οι κύριοι άξονες της πολιτικής του ιδεολογίας προβάλλουν τα εθνικά και κοινωνικά θέματα της χώρας (π.χ. Σκοπιανό, Κύπρος, υπερκέρδη Τραπεζών, ανεργία), θα πρέπει αυθαίρετα να ταυτίζεται με το «δεξιό άκρο του κομματικού συστήματος» και με την «Άκρα Δεξιά», από ετεροπροσδιορισμούς προερχόμενους από υποτιθέμενους πανεπιστημιακούς διδασκάλους, εκτός εάν οι τελευταίοι, προδίδοντας την ακαδημαϊκή αποστολή τους, και υπό το κάλυμμα της πανεπιστημιακής τους ασυλίας, υπηρετούν αντεθνικά και οικονομικά συμφέροντα, τα οποία προσπαθούν με κάθε τρόπο να σπilώσουν τις προσπάθειές μας για μια δικαιότερη κοινωνία και μια αξιοπρεπέστερη εθνική στάση.

Θεωρούμε ότι οι διοργανωτές της διημερίδας, στα πλαίσια της υποχρέωσής τους να διασφαλίσουν την ακαδημαϊκή προσέγγιση των θεμάτων της, χωρίς να παραβιάζουν και να περιφρονούν την δημοκρατική νομιμότητα, οφείλουν αφενός μεν να διαφοροποιήσουν τον τίτλο της εν λόγω ενότητας η οποία συκοφα-

ντικά αναφέρεται στον Λαϊκό Ορθόδοξο Συναγερμό («η εναλλακτική πρόταση του κομματικού συστήματος») είναι αυτό που εκφράζει ο ΛΑ.Ο.Σ, πέραν της όποιας Δεξιάς και Αριστεράς, όπως μπορεί κανείς εύκολα να διαπιστώσει από την κομματική προέλευση των σημαντικότερων στελεχών του), και αφετέρου να ανακαλέσουν στην τάξη την προαναφερθείσα συγκεκριμένη ομιλήτρια που παραβλέπει την δημοκρατική μας παρουσία, ζητώντας να επαναπροσδιορίσει τον τίτλο της ομιλίας της με αυστηρούς - και όχι «καφενειακούς» και συκοφαντικούς-επιστημονικούς όρους και όχι με εσώψυχες υποκειμενικότητες και κομματισμούς.

Άλλωστε η επιστήμη πρέπει να συνδέεται με την πραγματικότητα και όχι με κατάβatha κακίας και μεροληψίας των φερομένων ως «επιστημόνων». [...] Επιφυλασσόμενοι για τα νόμιμα δικαιώματά μας να προσφύγουμε στην Ελληνική Δικαιοσύνη για να προασπίσουμε την φυσιογνωμία του κόμματός μας, κατά παντός υπευθύνου που επιχειρεί τον πολιτικό και κοινωνικό διασυρμό του, ευχόμεθα παράλληλα επιτυχία στην διεξαγωγή της διημερίδας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας της σχετικής με «Το νέο κομματικό τοπίο στην Ελλάδα» στο μέτρο που με αντικειμενικότητα και επιστημονική μεθοδολογία αντικρύζει το θέμα.

Θα ήταν πάντως παράλειψή μας εάν, λαμβάνοντας υπόψη τα Τμήματα που την διοργανώνουν (Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών, Οικονομικών και Πολιτικών Σπουδών, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών), δεν εκφράζαμε την απορία μας, γιατί στα πλαίσια των εκδηλώσεων του εορτασμού των πενήντα χρόνων λειτουργίας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, αντί της εν λόγω διημερίδας, δεν διοργανώνεται διημερίδα στοχεύουσα στην προβολή των δικαίων μας στην Μακεδονία, εν όψει της έκρυθμης καταστάσεως που διαμορφώνεται στα Βαλκάνια. Μια τέτοια εκδήλωση, πολύ πιο συμβατή με το ερευνητικό περιεχόμενο των προαναφερθέντων Τμημάτων, αφενός μεν θα δικαιολογούσε και την ονομασία του Πανεπιστημίου (Μακεδονίας), αφετέρου δε θα προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες στην βαλλόμενη σήμερα από πολλές πλευρές, εξωτερικές και εσωτερικές, Μακεδονία μας.

Τα σχόλια είναι περιττά. Έστειλα το εξώδικο στον Γιάννη για να γελάσουμε. Και μου είπε:

– Η απάντηση στον ΛΑ.Ο.Σ. είναι φυσικά το ίδιο το ίδιο εξώδικο.

Γι' αυτό και το παραθέτω, σκέφτομαι...

- Αν δεν ήσασταν ακροδεξιό κόμμα, συνεχίζει σαν να απευθύνεται σε αυτό, δεν θα αισθανόσασταν ότι απειλείστε από τέτοιους χαρακτηρισμούς. Άλλωστε, αυτό κάνουν τα παραδοσιακά ακροδεξιά κόμματα όταν κάτι δεν τους αρέσει: σε στέλνουν στα δικαστήρια!
- Φαντάζεσαι να σου κάνει μήνυση το Κ.Κ.Ε. επειδή αποκαλείς τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α.

αριστερό κόμμα; Η το ΠΑ.ΣΟ.Κ. επειδή το αποκαλείς δεξιό; Ε, ρε πλάκα...
 – Όποιος έχει τη μύγα μυγιάζεται, λέει ο ελληνικός λαός. Ως... λαϊκό κόμμα
 θα έπρεπε να το ξέρουν!

Στην πραγματικότητα, βέβαια, δεν σε στέλνουν στα δικαστήρια επειδή εκεί υπάρχει ο κίνδυνος να αποδειχτεί η αλήθεια³⁸. Σε απειλούν όμως με δικαστική αγωγή. Σου προβάλλουν τον κίνδυνο να μπλέξεις. Για να φοβάσαι! Ο φόβος είναι ο καλύτερος μηχανισμός ελέγχου άλλωστε! Αυτό αναφέρθηκε στην πρώτη παρένθεση αυτού του βιβλίου (αυτή που είναι η πιο καίρια για την κατανόηση ολόκληρου του *Πολιτικού Ημερολογίου*): ο φόβος εμφορείται από τον κίνδυνο, υπαρκτό η μη. Μάλιστα, ο κίνδυνος καλύτερα να μην είναι υπαρκτός ώστε να μπορεί να γίνει η επίκλησή του οποτεδήποτε και ασταμάτητα!

Έτσι, κανένας από τους παρουσιαστές των ειδήσεων και πολιτικών εκπομπών στην τηλεόραση δεν αναφέρεται στον ΛΑ.Ο.Σ. ως ακροδεξιό κόμμα. Έτσι χτίζεται και η προσωνυμία του «λαϊκού, δεξιού κόμματος»! Πέρασε η γραμμή του στα μέσα που διαμορφώνουν τη γνώμη. Στα μέσα που δεν θέλαν να τον θίξουν ούτως ή άλλως. Αφού αυτά τον προέβαλαν.

Το βράδυ της ίδιας μέρας που διάβασα αυτό το εξώδικο έκανα «ζάπινγκ» αναζητώντας καμιά καλή ταινία στην τηλεόραση. Εθελουφλούσα! Κι όμως, έπεσα σε κάτι ενδιαφέρον και πάλι. Πάντα έδινα ιδιαίτερη βαρύτητα στην προπαγάνδα και τους μηχανισμούς της, τους οποίους μελέτησα άλλωστε στα πλαίσια της επιστημονικής μου έρευνας. Και ήταν ενδιαφέρον να τη βλέπω μπρος στα μάτια μου.

Είναι Παρασκευή 4 Απριλίου 2008, μία ώρα μετά τα μεσάνυχτα. Στο κανάλι ΤΗΛΕΑΣΤΥ δείχνει μια εκπομπή της τηλεπαρουσιάστριας (και καθηγήτριας στο πανεπιστήμιο) Άννας Παναγιωταρέα (πιθανώς αναμετάδοση, αφού η κ. Παναγιωταρέα έχει εκπομπή στην κρατική τηλεόραση). Καλεσμένος της ο αρχηγός του ΛΑ.Ο.Σ. κ. Καρατζαφέρης. Είναι η επομένη της μέρας που η χώρα μας γιορτάζει την... εθνική μας επιτυχία να αναβληθεί (μέσω της άσκησης βέτο)

38. Να συγκεκριμενοποιηθεί, δηλαδή, η ταυτότητά του. Αν κάνουν μήνυση σε κάποιον επειδή τους αποκαλεί ακροδεξιό κόμμα θα πρέπει να αποδείξουν δύο πράγματα. Το ένα είναι ότι ο χαρακτηρισμός «ακροδεξιός» είναι ύβρις και όχι τυπολογική κατηγορία που χρησιμοποιείται διεθνώς στις πολιτικές επιστήμες αναφορικά με την τοποθέτηση των κομματικών τάσεων εντός του πολιτικού και κομματικού φάσματος. Το άλλο είναι ότι το κόμμα ΛΑ.Ο.Σ. θα πρέπει να αποδείξει ότι δεν έχει τα χαρακτηριστικά αυτά που χαρακτηρίζουν ένα κόμμα ακροδεξιό, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία. Θα πρέπει δηλαδή να βγάλει ανειδίκευτους δεκάδες αναγνωρισμένους πολιτικούς επιστήμονες και ερευνητές ανά τον κόσμο.

για 8 μήνες η συζήτηση για το αν θα μπει η F.Y.R.O.M. στο N.A.T.O.! Είπε λοιπόν ο κ. Καρατζαφέρης τα ακόλουθα ενδεικτικά και ενδιαφέροντα:

- Το βέτο είναι μια επιτυχία, βεβαίως, αλλά όμως είναι μια υπαναχώρηση γιατί η Ελλάδα ζητά σύνθετο όνομα που να περιέχει τον όρο Μακεδονία. Εμείς, σε αντίθεση με τα άλλα τέσσερα κόμματα, είμαστε με το 80% του λαού(!) που δεν θέλει τον όρο Μακεδονία.

Σε ερώτηση της κ. Παναγιωταρέα είπε πως εμπιστεύεται τις δημοσκοπήσεις. Πρότεινε, όμως, αντ' αυτών να γίνονται δημοψηφίσματα.

[Ωραία τα δημοψηφίσματα. Ακούγεται πολύ δημοκρατική η άποψη. Και πολύ βολική, τώρα που τα μέσα διαμόρφωσης της κοινής γνώμης έχουν μόνιμη «σύμβαση» με τους εκπροσώπους του ΛΑ.Ο.Σ.]

- Αφού καταφέραμε το βέτο για το σύνθετο όνομα, γιατί να μην ήμασταν πιο σκληροί μην αποδεχόμενοι ούτε το σύνθετο όνομα; Άλλωστε, αν αυτοί έχουν δικαίωμα στο όνομα εδώ και 50 χρόνια, εμείς το έχουμε εδώ και 2.500 χρόνια!

[Ωραία άποψη. Προβάλλει την κατανόηση και τη φιλία των λαών!]

- Καλό, λοιπόν το βέτο, κατ' αρχήν, αλλά είναι μια επιτυχία που πρέπει να κεφαλαιοποιήσουμε. Πώς; Προβάλλοντας από τώρα *Casus Belli*! Όπως έκανε η Τουρκία μ' εμάς, και τώρα τα 6 μίλια στο Αιγαίο έχουν παγιωθεί. Αν δηλαδή αυτοί ονομαστούν Μακεδονία, τότε θα πρέπει κι εμείς να συνεχίσουμε τον αλυτρωτικό αγώνα για την υπόλοιπη Μακεδονία, έτσι δεν είναι;

[Η επίκληση της Τουρκίας ως άλλοθι. Όλα τα όμοια άκρα ενός μανιαϊστικού διπόλου επικαλούνται το ένα το άλλο για άλλοθι. Ο ΛΑ.Ο.Σ. την επιθετική Τουρκία. Ο Μπους τον κάθε (άλλο) τρομοκράτη. Ο Θεός τον Διάβολο! Και τα γουρούνια στη Φάρμα των Ζώων τον Άνθρωπο! Καλό Κόλπο...]

- Εν συνεχεία τον άκουσα ξανά να λέει: τα σύνορα δεν αλλάζουν μόνο από Βορρά προς Νότο...

[Η επανάληψη του μοτίβου είναι κλασικό στοιχείο της προπαγάνδας. Να σημειωθεί ότι, σε δύο συνεχόμενες φορές που τον πετυχαίνω στην τηλεόραση, ακούω και το ίδιο επιχείρημα. Το ίδιο συμβαίνει και με τους υπόλοιπους βουλευτές του ΛΑ.Ο.Σ.: συνεχής επανάληψη.]

- Και μετά απ' όλα αυτά, είπε επί λέξει: Το κόμμα που κυβερνά τα Σκόπια είναι ακραίοι, εθνικιστές... Σαν τη δική μας Χρυσή Αυγή!

[Τελικά βρήκα την απολαυστικότερη κωμωδία! Τι γέλιο είναι αυτό βραδιάτικα. Καλύτερο κι από ταινία!]

Κι αφού είπε όλα αυτά τα ωραία ο κ. Καρατζαφέρης, του απηύθυνε μια ερώτηση η κ. Παναγιωταρέα, την οποία προλόγισε ως εξής: «Εσείς που είστε ένα δεξιό, με τα όλα του, κόμμα, για πέστε μου...».

[Καταλάβατε τηλεθεατές; Δεν είναι ακρότητες αυτά που ακούσατε. Είναι οι θέσεις ενός κανονικού δεξιού κόμματος. Δεξιού με τα όλα του. Δεξιοί είναι! Όχι ακροδεξιοί! Δεξιοί. Δεξιοί. Δεξιοί. Δεξιοί. Δεξιοί...]

Και ο ΛΑ.Ο.Σ. αναφέρει ως μεγάλη επιτυχία του το ότι πέτυχε την απόσυρση του βιβλίου της Ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού...

* * *

Όταν διηγήθηκα τα παραπάνω στην Τριανταφυλλιά, είπε με έκπληξη:

- Μου φαίνεται πως πρέπει να αρχίσω να βλέπω περισσότερη τηλεόραση. Έχω μείνει πίσω!
- Όχι Τριανταφυλλιά μου, δεν είναι αυτό. Εγώ που τα γράφω αυτά δεν βλέπω τηλεόραση. Την έχω κλείσει, σχεδόν, εδώ και μήνες. Όποτε κι αν ανοίξεις τηλεόραση το σκηνικό είναι όχι απλώς ίδιο –ως λόγος και ουσία– αλλά και πανομοιότυπο φαστικά και φραστικά. Πλήξη και αηδία...
...Αυτά τα παραδείγματα είναι όλες κι όλες οι φορές που άνοιξα τηλεόραση! Και αυτό είναι το πιο ανησυχητικό.

* * *

Είναι σημαντικό να αναφερθεί το εξής. Παραβρέθηκα κάποια στιγμή σε μια συζήτηση σχετικά με το προαναφερθέν βιβλίο Ιστορίας όπου οι συμμετέχοντες το επικροτούσαν θερμά. Όταν είπα ότι το βιβλίο περιείχε κάποιες ατυχέστατες εκφράσεις (π.χ. “συνωστισμός των Ελλήνων στο λιμάνι της Σμύρνης”) που, ως τέτοιες, προκαλούν δυσφορία, ένιωσα να με κοιτούν με εκείνο το βλέμμα που αυτομάτως σε κατατάσσει στους... Άλλους. Μερικούς μήνες μετά, σε άλλη φάση και με τελείως διαφορετικούς ανθρώπους, αναφέρθηκε το θέμα του βιβλίου το οποίο όλοι καταδίκαζαν με φανατισμό. Όταν είπα ότι το βιβλίο είναι, εντούτοις, γραμμένο με τις πιο σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους, έγινα ξανά ο... Εχθρός. Όταν δε έφερα στην κουβέντα το θέμα της συνέπειας... «Αν αγανακτείτε με τη φράση “συνωστισμός...” και θεωρείτε ότι τα παιδιά της ΣΤ΄ δημοτικού πρέπει να μαθαίνουν την αλήθεια επακριβώς, τότε θα πρέπει να είστε διατεθειμένοι να ειπωθεί στα παιδιά η αλήθεια και για τους βιασμούς και άλλες φρικαλεότητες που έκανε ο ελληνικός στρατός καθώς προχωρούσε προς την Άγκυρα.». Πλέον δεν ήταν μόνο τα βλέμματα που με κοιτούσαν με αντιπαλότητα η συμμετοχή μου στον διάλογο τέθηκε ως ζήτημα από ορισμένους! Οι οποίοι, σημειωτέων, σε όλα τα άλλα θέματα της κουβέντας έδειχναν ανοιχτοί και προοδευτικοί.

Έχει μοναξιά η έξοδος απ’ το δίπολο!

* * *

→ Α, και να μην ξεχάσω να απολογηθώ που ανέφερα παραπάνω ως αριστερό κόμμα τον ΣΥΝ. Φυσικά. Χίλια συγγνώμη ζητώ από... το μόνο αριστερό κόμμα της Ελλάδας!

16 Σεπτεμβρίου 2007: σε κάποιο τηλεοπτικό κανάλι (δεν θυμάμαι ποιο, και δεν έχει σημασία άλλωστε) είναι διάφοροι καλεσμένοι και σχολιάζουν τις εκλογές. Ένας καλεσμένος του ΣΥΝ αναφέρει στην κουβέντα ότι, «ένα θετικό που αποτυπώθηκε σε αυτό το εκλογικό αποτέλεσμα είναι η ενίσχυση της Αριστεράς, η οποία είχε σημαντική συνολική άνοδο». Και, πριν προλάβει να τελειώσει τη φράση του ακούγεται από το βάθος μια φωνή να λέει: «Ε, όχι και της Αριστεράς!». Ήταν η φωνή της κ. Λιάνας Κανέλη, η οποία υποστήριξε ότι δεν μπορεί να γίνεται συμψηφισμός της Αριστεράς: άλλο το Κ.Κ.Ε. και άλλο τα άλλα κόμματα! Εν ολίγοις, επειδή το Κ.Κ.Ε. είναι το μόνο αριστερό κόμμα! δεν μπορεί να γίνεται συμψηφισμός και να μιλάμε για συνολική άνοδο της Αριστεράς. Αυτό πολύ το διασκέδασα· κι εγώ και η παρέα μου.

Κρίμα! Κρίμα επειδή η κ. Κανέλη μπορεί και καλύτερα. Κρίμα επειδή κατά καιρούς έχει πει μεγάλες αλήθειες. Όπως κάποτε που δήλωσε για την part-time εργασία: «Μισή δουλειά, μισή ζωή». Κρίμα επειδή ο λόγος της δεν έχει μόνο μεγάλη ευφράδεια αλλά και η σκέψη της έχει δείξει ικανότητα αναλυτική πέραν όποιου μέσου όρου αλλά και των εξυπνοτέρων. Κρίμα τέτοια μυαλά να στενεύουν τα όριά τους για να υπηρετήσουν τον οποιοδήποτε κομματικό μηχανισμό. Γιατί το αναφέρω τώρα αυτό; Μα, διότι η κ. Κανέλη αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού που υποστήριξα νωρίτερα: ότι οι ιδεολογίες και οι μηχανισμοί εξουσίας θέτουν όρια συνέπειας ως προς αυτό που πρεσβεύουν τα ίδια. Έτσι, τελικά καθυποτάσσουν την αυτόνομη και ανεξάρτητη λογική. Τη μόνη λογική. Και, είναι σαφές πως η *υπηρέτηση* της οποιασδήποτε ιδεολογίας καθυποτάσσει τη σκέψη και των εξυπνότερων στελεχών.

Η Άνοδος της Αριστεράς;

Πάντως, η άποψη αυτή, περί ανόδου της Αριστεράς δεν είναι απολύτως ακριβής. Όχι, δεν εννοώ ότι ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α., ή το Κ.Κ.Ε., δεν είναι Αριστερά! Απλώς είναι λίγο περιορισμένη η ανάλυση που συνάγει συμπέρασμα για την άνοδο της Αριστεράς επειδή τα δύο αυτά κόμματα ανέβασαν την εκλογική τους δύναμη. Φυσικά, και ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και το Κ.Κ.Ε. ανέβασαν τη δύναμή τους. Και αν ως Αριστερά εκλάβουμε μόνο αυτά τα δύο, τότε ναι, μπορούμε να μιλήσουμε για αξιολογή άνοδό της. Όμως, αν δούμε λίγο πιο συνολικά το αποτέλεσμα, νομίζω πως τα συμπεράσματα θα είναι λίγο διαφοροποιημένα. Άλλωστε, και η δύναμη του ΛΑ.Ο.Σ. ανέβηκε.

	2007	2004
Ν.Δ.	41,83	45,36
ΠΑ.ΣΟ.Κ.	38,10	40,55
Κ.Κ.Ε.	8,15	5,9
ΣΥ.ΡΙΖ.Α.	5,04	3,26
ΛΑ.Ο.Σ.	3,8	2,19

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών

Αυτό που θα προτείνω είναι η κατηγοριοποίηση των αποτελεσμάτων όχι με βάση την πολιτική και την ιδεολογία των κομμάτων αλλά με βάση αυτή των ψηφοφόρων. Η συνήθης κατηγοριοποίηση των αναλυτών διαχωρίζει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τη Ν.Δ. ως κόμματα εξουσίας, και τα άλλα ως κόμματα «μικρά». Εδώ θα προτείνω την κατηγοριοποίηση των αποτελεσμάτων σε δύο ομάδες: την Δεξιά-Κεντροδεξιά και την Αριστερά-Κεντροαριστερά. Σε αυτή τη κατηγοριοποίηση είναι προφανές ότι οι ομάδες χωρίζονται ως εξής: Ν.Δ. και ΛΑ.Ο.Σ. η πρώτη και Κ.Κ.Ε., ΣΥΝ και ΠΑ.ΣΟ.Κ. η δεύτερη. Τώρα θα μου πείτε, είναι (κεντρο-) Αριστερά το ΠΑ.ΣΟ.Κ.; Εύλογο το ερώτημα, και η απάντηση είναι φυσικά όχι. Όμως, ο κόσμος που το ψηφίζει ανήκει στον κεντροαριστερό πολιτικο-ιδεολογικό χώρο. Καλώς ή κακώς, υπάρχουν πολλοί ψηφοφόροι του ΠΑ.ΣΟ.Κ. που είναι σοσιαλιστές και θεωρούν ότι το κόμμα αυτό εκφράζει αυτή την ιδεολογία. Ή «κεντρώοι»³⁹. Συνεπώς, αν μας ενδιαφέρει η πραγματική μετατόπιση των πολιτών και όχι μόνο η εκλογική δύναμη των κομμάτων, πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ακριβώς αυτό: τις πολιτικές διαθέσεις του κόσμου που ψήφισε.

Στην κατηγοριοποίηση λοιπόν αυτή, με βάση την πολιτική-ιδεολογική τοποθέτηση του κόσμου, η (κεντρο-) Δεξιά κατηγορία πήρε 45,63%, ενώ το 2004 είχε πάρει 47,55%. Αντίστοιχα, η (κεντρο-) Αριστερά πήρε 51,29% ενώ το 2004 είχε πάρει 49,71%. Βλέπουμε δηλαδή ότι υπάρχει μια μικρή απώλεια της Δεξιάς και ένα επίσης μικρό κέρδος της Αριστεράς και τα δύο της τάξης

39. Αυτό αποδεικνύεται και από τις μετακινήσεις των ψηφοφόρων: οι ψηφοφόροι του ΠΑ.ΣΟ.Κ. μετακινήθηκαν κατά κύριο λόγο προς το Κ.Κ.Ε. και τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α., ενώ της Ν.Δ. προς το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τον ΛΑ.Ο.Σ. [Σύμφωνα με το Exit Poll της VPRC, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είχε συσπείρωση 86%, και μετακίνηση 5% προς τη Ν.Δ., 3% στο Κ.Κ.Ε. και 4% στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α.. Η Ν.Δ. είχε την ίδια συσπείρωση, και μετακίνηση 6% προς το ΠΑ.ΣΟ.Κ., 2% προς το Κ.Κ.Ε., 1% προς τον ΣΥ.ΡΙΖ.Α. και 4% προς τον ΛΑ.Ο.Σ.] Σημαντική ήταν βέβαια και η μετακίνηση των ψηφοφόρων του ΠΑ.ΣΟ.Κ. προς τη Ν.Δ., η οποία ερμηνεύεται και από το γεγονός ότι ως κόμματα εξουσίας ελκύουν ψηφοφόρους μιας κεντρώας και καθεστωτικής αντίληψης.

του 1,90-1,60%. Συνεπώς, δεν υπάρχει τόσο σημαντική μετατόπιση προς τα αριστερά του πολιτικού φάσματος όσο τεκμαίρεται στον δημόσιο λόγο. Και σίγουρα όχι τόσο μεγάλη όσο προέκυπτε από την άνοδο κατά 4% περίπου των δύο μικρών κομμάτων της Αριστεράς.

Οι Εκλογές στο ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Οι εθνικές εκλογές της 16/9 είχαν μια φοβερή πρωτοτυπία (φοβερή μεταφορικά και κυριολεκτικά): δεν έληξαν στις 16/9! Είχαν μια ιδιότυπη, και άτυπη επίσης, παράταση μέχρι τις 11 Νοεμβρίου. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έχασε 2,45% της εκλογικής του δύναμης και αυτό προβλήθηκε ως η τρομερή ήττα του. Το γεγονός αυτό έγινε αντικείμενο έντονης εκμετάλλευσης με ποικίλους τρόπους. Ο ένας τρόπος ήταν ότι άνοιξε τη διαδικασία αλλαγής ηγεσίας στο κόμμα. Αυτή ήταν μια ευκαιρία που περίμεναν πολλοί φαίνεται, και το πρόσχημα ήταν η δέθεν μεγάλη ήττα του. Ο άλλος ήταν ότι προβλήθηκε τόσο πολύ η ήττα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. που αγνοήθηκε η μείωση του ποσοστού της Ν.Δ. κατά 3,53%. Η κυβέρνηση πήρε ξανά άλλοθι μέσα από την ήττα της αντιπολίτευσης και τα Μ.Μ.Ε. κατακλύστηκαν από άρθρα και αναλύσεις σχετικά με το ΠΑ.ΣΟ.Κ, αφήνοντας τη Ν.Δ. στο απυρόβλητο. Κι εκεί λοιπόν που τελείωσε η μία «εκλογική αναμέτρηση» ξεκίνησε μια καινούρια: η διαδικασία αλλαγής της ηγεσίας στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. Το κακό είναι ότι και η καινούργια είχε τα ίδια ακριβώς δομικά χαρακτηριστικά με την προηγούμενη. Κι έτσι, η πλήξη και αηδία μας συνεχίστηκε.

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά που είχε η νέα «εκλογική αναμέτρηση» –και που την καθιστούν ίδια με την προηγούμενη; Σχεδόν όλα: ο τρόπος αναγγελίας της διαδικασίας, η ίδια η διαδικασία, η έλλειψη πολιτικού λόγου, η ανούσια κριτική χωρίς ανάληψη ευθύνης. Και κυρίως, η επαναλαμβανόμενη αίσθηση ότι: Ε, ναι λοιπόν! Γίνεται και χειρότερα!

Κατ' αρχάς, η έναρξη της διαδικασίας διαδοχής στην ηγεσία του ΠΑ.ΣΟ.Κ έγινε με αήθη, κατά τη γνώμη μου, τρόπο. Δηλαδή, το ίδιο βράδυ των εκλογών, ο εσωκομματικός αντίπαλος του κ. Παπανδρέου, κ. Ευάγγελος Βενιζέλος, στη συνέντευξη Τύπου που συνήθως δίνεται έσπευσε να αποδώσει ευθύνες και να θέσει θέμα ηγεσίας. Και αναρωτιέται κανείς: τόσο επείγον ήταν το ζήτημα; Δεν μπορούσε να περιμένει μια μέρα; Αυτές είναι κάποιες μικρές λεπτομέρειες που φανερώνουν πολλά για την πολιτική δεοντολογία κάποιου, άρα και για την αξιοπιστία του. Και αυτή ήταν μια ενδεικτική «λεπτομέρεια» – ενδεικτική του τι μπορούμε να περιμένουμε στη συνέχεια.

Φαίνεται σαν να περίμενε ο κ. Βενιζέλος την κατάλληλη στιγμή για να κάνει μια κίνηση προμελετημένη. Ίσως και να ευχόταν την ήττα του ΠΑ.ΣΟ.Κ! Ποιος ξέρει; Κι εγώ που νόμιζα ότι η χειρότερη εκδοχή στις εκλογές ήταν η

φετινή: Καραμανλής και Παπανδρέου αντίπαλοι για την πρωθυπουργία. Και ξαφνικά συνειδητοποιώ για άλλη μια φορά ότι υπάρχει και χειρότερο δίδυμο «μονομάχων»: Καραμανλής και Βενιζέλος. Θα αρχίσουμε να αναπολούμε τον Σημίτη μ' αυτά και μ' εκείνα!

Όλοι στο ΠΑ.ΣΟ.Κ θυμήθηκαν, επίσης ξαφνικά, ότι έκανε λάθος κίνηση ο κ. Σημίτης όταν έδωσε το «δαχτυλίδι» της διαδοχής στον Γιώργο Παπανδρέου το 2003. Βγήκαν στα κανάλια και έλεγαν ότι ήταν ένα λάθος αλλά δεν μίλησαν τότε επειδή... Δεν κατάλαβε κανείς γιατί! Κάποιοι άλλοι μίλησαν για λάθη της ηγεσίας που στοίχισαν στο κόμμα. Αναρωτιέμαι, όμως: αν το ΠΑ.ΣΟ.Κ είναι το προοδευτικό και δημοκρατικό κόμμα που διατυμπανίζουν, γιατί σήμερα τα βάζουν με ένα πρόσωπο και ρίχνουν σ' αυτό όλη την ευθύνη; Αν το κόμμα τους λειτουργεί με δημοκρατικές διαδικασίες, τότε δεν έχουν όλοι μερίδιο ευθύνης; Ακόμη και αν η ευθύνη συνίσταται στο ότι σώπασαν όταν δεν τους άρεσαν οι κινήσεις του προέδρου. Πώς θα κυβερνήσουν δημοκρατικά τη χώρα, όπως ευελπιστούν, αν δεν είναι ικανοί για λίγη εσωκομματική δημοκρατία;

Έτσι, λοιπόν, η ίδια η δήλωση του κ. Βενιζέλου το βράδυ των εκλογών περί αμφισβήτησης της ηγεσίας ήταν μια έμμεση παραδοχή ότι το κόμμα αυτό δεν γνωρίζει από δημοκρατικές διαδικασίες. Όχι πως δεν το ξέραμε οι απ' έξω: ήδη από την κληρονομική διαδοχή τού Γ. Παπανδρέου το 2003 είχε γίνει σε όλους κατανοητό. Εν τω μεταξύ, οι εκ των υστέρων κριτικές που ακούστηκαν θα είχαν νόημα αν ήταν ειλικρινείς. Δηλαδή, όσοι κριτίκαραν το 2007 εκείνη τη διαδοχή, θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι το έκαναν από πραγματική κριτική στάση και παραδοχή του λάθους τους. Όμως, η συνέχεια δεν επιβεβαίωσε μια τέτοια εικάasia. Διότι, η ειλικρινής κριτική και μεταμέλεια φαίνεται στην πράξη. Αυτή η πράξη θα απαιτούσε να γινόταν έστω και τώρα η δημοκρατική συζήτηση που δεν έγινε στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. ώστε το ζήτημα της ηγεσίας να τεθεί σε μια συνετή και εποικοδομητική βάση – και σίγουρα όχι βιαστική. Αλλά, όχι! ούτε τώρα έγινε. Όλα τα κομματικά στελέχη έμειναν να παρακολουθούν τους δύο... μονομάχους σε ένα στείορο παιχνίδι εξουσίας και αντιπαράθεσης που επικέντρωνε στα προσωπικά τους χαρακτηριστικά και δεν είχε καμία πολιτική ουσία.

Οι ίδιοι λόγοι που επέφεραν την ήττα το 2004.... Οι ίδιοι που έφεραν και την ήττα του 2007... Ανυπαρξία πολιτικών θέσεων και αλαζονεία. Αλαζονεία είναι όταν, χωρίς να έχεις κάνει τίποτα ως αντιπολίτευση και χωρίς να έχεις καν προσπαθήσει να αντιληφθείς τα αίτια της προηγούμενης ήττας σου, απαιτείς τη νίκη στις εκλογές. Κι αν αυτή δεν έρθει: φταίει ο Παπανδρέου! «Συνέλθετε, ρε!», που φώναζε και η Ελένη.

Και αυτές οι εκλογές, όπως και οι προηγούμενες, έγιναν στα τηλεοπτικά στούντιο. Τα θέματα συζήτησης που επικρατούσαν είχαν πολύ συγκεκριμένα και γνώριμα χαρακτηριστικά:

Πρώτον, η ανταλλαγή «σκληρών λόγων» ανάμεσα στους δύο υποψήφιους για την ηγεσία. Προσέξτε: μιλάμε για τους *δύο υποψήφιους*. Ο τρίτος, ο κ. Σκανδαλίδης, δεν νοούνταν ως πραγματικός υποψήφιος για τα Μ.Μ.Ε., που προέβαλαν ως υποψηφίους τους Παπανδρέου και Βενιζέλο και στο τέλος ανέφεραν τον Σκανδαλίδη σαν υποσημείωση. Τα Μ.Μ.Ε. υπαγόρευαν στους «φίλους» του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ποιον εκ των δύο πρέπει να διαλέξουν. Όπως υπαγόρευαν σε όλο τον ελληνικό λαό λίγο πιο πριν ποιον από τους δύο (Καραμανλή και Παπανδρέου) να διαλέξει για πρωθυπουργό. [Όπως τα Μ.Μ.Ε. στις Η.Π.Α. υπαγορεύουν τον έναν ή τον άλλον για πλανητάρχη. Όπως...] Το ίδιο σκηνικό παρατηρεί κανείς και στις εθνικές εκλογές: όχι μόνο όταν προβάλλονται «οι δύο μονομάχοι» για να επιλέξουμε ποιον από τους δύο θέλουμε, αλλά και όταν προβάλλονται τα συγκεκριμένα 5-6 κόμματα ως επιλογές ψήφου, λες και μόνο αυτά είναι υποψήφια. Το υπάρχον πολιτικό σύστημα διοχετεύει τις επιλογές με πολύ συγκεκριμένο τρόπο.

Δεύτερον, δεν υφίστατο πολιτική διαφοροποίηση στις δημόσιες τοποθετήσεις που γίνονταν: αυτό διότι δεν υπήρξε πολιτική τοποθέτηση ούτως ή άλλως. Το ζήτημα ήταν απλά Γιώργος ή Βαγγέλης. Όπως λίγο πριν ήταν Γιωργάκης ή Κωστάκης. Τίποτα πέρα απ' αυτό.

Τρίτον, πραγματοποιούνταν σχεδόν καθημερινά δημοσκοπήσεις για το θέμα της ηγεσίας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. με ερωτήματα γνωστά και από τις εθνικές μας εκλογές: ποιος είναι καταλληλότερος για μελλοντικός πρωθυπουργός, ποιος διαπλέκεται με τα συμφέροντα, κ.λπ., κ.λπ. Μάλιστα, υπήρχε ζήτηση από τα τηλεοπτικά κανάλια για διενέργεια exit poll τη μέρα της εκλογής, με αποτέλεσμα να ανακοινωθεί από εννέα εταιρείες δημοσκοπήσεων ότι δεν θα κάνουν πρόβλεψη του αποτελέσματος τη μέρα εκείνη επειδή το εγχείρημα είναι «μεθοδολογικά και επιστημονικά παρακινδυνευμένο»⁴⁰. Exit poll για την εκλογή πολιτικής ηγεσίας στο κόμμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ.!

* * *

Αυτά για τις δεύτερες, εθνικού τύπου, εκλογές που έγιναν μετά τις επίσημες εθνικές. Παρεμπιπτόντως, το θέμα των exit poll (των δημοσκοπήσεων εξόδου) είναι μια ένδειξη, ίσως και απόδειξη, της ίδιας της λογικής που έχει

40. Την ανακοίνωση, στις 5 Νοεμβρίου 2007, υπογράφουν εκπρόσωποι των εταιρειών OPINION, GPO, MRB, VPRC, RASS, METRON ANALYSIS, MARC, ΚΑΠΑ RESEARCH, ALCO και ο πρόεδρος του Σ.Ε.Δ.Ε.Α. (Σύλλογος Εταιρειών Δημοσκοπήσης και Έρευνας Αγοράς) Σπ. Ζαβιτσάνος. Οι λόγοι σχετίζονται με την ασάφεια ως προς τον αριθμό των εκλογικών κέντρων, τον αριθμό των εκλογέων, και άλλα παρόμοια τεχνικά ζητήματα.

οδηγήσει το παγκόσμιο περιβάλλον σε σημαντική υποβάθμιση. Πώς σχετίζονται αυτά τα δύο; Τα exit poll είναι δημοσκοπήσεις που γίνονται την ημέρα των εκλογών και σκοπός τους είναι να ενημερώσουν τον κόσμο για το πιθανό αποτέλεσμα των εκλογών που μόλις διενεργήθηκαν. Αποτέλεσμα που πρόκειται να ανακοινωθεί αργά το ίδιο βράδυ! Μάλιστα, δεδομένης της βελτίωσης των συστημάτων πληροφορικής και πληροφόρησης, το πρώτο επίσημο και αξιόπιστο αποτέλεσμα επικρατείας δίνεται πλέον γύρω στις 11 το βράδυ. Τα exit poll ανακοινώνονται στις 7 το απόγευμα. Έχουμε λοιπόν ένα κέρδος(;) γύρω στις τέσσερις ώρες. Κέρδος που είναι σχετικό, καθώς τα αποτελέσματα των exit poll δεν μπορούν να θεωρηθούν οριστικά, ειδικά όταν η απόκλιση των κομμάτων είναι μικρή.

Θα θυμάστε τι είχε συμβεί το 2000: τα exit poll έδιναν τη νίκη στη Ν.Δ. Βγήκαν τότε οι νεοδημοκράτες με τα καπνογόνα και τις ντουντούκες, ωσάν γηπεδικοί φίλαθλοι (αφού περί αυτού πρόκειται) και πανηγύριζαν τη νίκη. Αργά το βράδυ, όμως, τα επίσημα αποτελέσματα έδωσαν την οριακή νίκη στο ΠΑ.ΣΟ.Κ.! Το γήπεδο μεταφέρθηκε στην πράσινη πλευρά, και η άλλη βυθίστηκε σε... μπλε πένθος. Τι πλάκα ήταν κι αυτή! οι πιο διασκεδαστικές εκλογές στη μεταπολεμική ιστορία...

Τα exit poll, φυσικά, είναι μια διαδικασία με μεγάλο κόστος. Κατ' αρχάς, το κόστος είναι οικονομικό: ερευνητές, αναλυτές, εταιρείες. Γύρω στα 60 χιλιάδες ευρώ, κατά μέσο όρο, κοστίζει το exit poll καθαυτό σε μια εταιρεία. Εξήντα χιλιάδες ευρώ για τέσσερις ώρες διαφορά! Και φυσικά ανταγωνισμός. Ανταγωνισμός ανάμεσα στις εταιρείες για το ποια θα προσεγγίσει ακριβέστερα το αποτέλεσμα. Ανταγωνισμός ανάμεσα στα κανάλια για το ποιο θα προτιμηθεί περισσότερο και θα πάρει περισσότερες διαφημίσεις. Μετακινήσεις των αναλυτών και των ερευνητών όλη μέρα στα σημεία όπου εργάζονται. Αυτό είναι και οικονομικό κόστος (βενζίνη) και περιβαλλοντικό (CO2 στην ατμόσφαιρα). Παρομοίως διττό είναι και το κόστος από τις συνεχείς συνδιαλέξεις με τα κινητά (οικονομικό και περιβαλλοντικό), στο οποίο να προσθέσουμε το κόστος στην υγεία των χρηστών-πειραματόζωων των εταιριών κινητής τηλεφωνίας. Και ένα ψυχολογικό κόστος: χάνεται η χαλαρότητα και η σχετική αγωνία μιας διαδικασίας που γινόταν αφορμή για κοινωνικοποίηση και κουβέντα μέσα απ' την πολύωρη αναμονή. Κι όλα αυτά για να μεταδοθεί ένα αβέβαιο αποτέλεσμα τέσσερις ώρες νωρίτερα!

Δεν είναι παραλογισμός αυτός; Δεν είναι ακραίο να αναλαμβάνεται τέτοιο κόστος μόνο και μόνο για να διαφιλονικήσουν τα κανάλια για το ποιο τα πήγε καλύτερα σε έναν ανταγωνισμό κενού πολιτικού περιεχομένου; Και να υπήρχε πραγματικός ανταγωνισμός, να το δεχτούμε. Ανταγωνισμός θα σήμαινε να επιλέγει ο τηλεθεατής το κανάλι που θα κάνει την καλύτερη ή διαφορετική ανάλυση, ή θα έχει τους πιο αξιόλογους καλεσμένους. Αυτές όμως

οι ποιοτικές διαφορές δεν υφίστανται πλέον. Οι καλεσμένοι περιφέρονται από κανάλι σε κανάλι, οι ίδιοι και οι ίδιοι. [Είναι οι ίδιοι και οι ίδιοι για συγκεκριμένους λόγους. Διότι ούτε όλοι θέλουν να βγουν στα κανάλια, ούτε όλους τους θέλουν τα ίδια τα κανάλια. Αλλά αυτή είναι μια άλλη ιστορία] «Πρέπει να φύγω, να πάω στο...», είπε η Κανέλη εκείνο το βράδυ, αφού διαφώνησε με τη συνολική άνοδο της Αριστεράς. Ονομάζοντας μάλιστα το ανταγωνιστικό κανάλι! Όταν το αποκάλυπτο γίνεται κανόνας...

Εν κατακλείδι: η βιασύνη, και μάλιστα η περιττή βιασύνη... Το ανυπολόγιστο κόστος, και μάλιστα χωρίς ουσία... Η λογική του ανταγωνισμού, και μάλιστα του ανούσιου ανταγωνισμού... Αυτοί και άλλοι πολλοί είναι οι λόγοι που έχουν οδηγήσει τον πολιτικό μας πολιτισμό στην παρακμή που βιώνουμε. Και το περιβάλλον μας στη ραγδαία υποβάθμιση. Γιατί τίποτα δεν είναι τυχαίο· ούτε απομονωμένο και ασύνδετο. Πρόκειται για την *ίδια λογική!*

Και με το «Λευκό»;

Θα κλείσω το τραγελαφικό αυτό ταξίδι στη... σφαίρα των εκλογών της 16ης Σεπτεμβρίου 2007 με μια αναφορά στην τύχη της ένστασης που θέλαμε εγώ, και άλλοι, να καταθέσουμε για την προσμέτρηση των λευκών ψήφων – ως μια ακόμη απόδειξη του τι πραγματικά σημαίνουν οι εκλογές σε μια κοινοβουλευτική ολιγαρχία. Η ένσταση τελικώς δεν κατατέθηκε. Δεν γινόταν επειδή, λέει, δεν θεμελιώναμε έννομο συμφέρον! Μα, πώς γίνεται να μη θεμελιώνουν έννομο συμφέρον οι πολίτες αφού οι εκλογές είναι, υποτίθεται, η ύστατη διαδικασία θεμελίωσης της λαϊκής κυριαρχίας; Θα εξηγήσω, εν συντομία. Αρχικά ενημερωθήκαμε ότι δεν μπορεί να κατατεθεί ένσταση γενικώς, αλλά σε συγκεκριμένη περιφέρεια. Δηλαδή, αν κάποιος έχει ένσταση επί της συνολικής διαδικασίας ή διεκδικεί, καλή ώρα, την αναγνώριση των «λευκών» σε *όλη την επικράτεια*, δεν μπορεί να την καταθέσει. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να καταθέσουμε ένσταση προσμέτρησης των «λευκών» μόνο στην περιφέρεια στην οποία ψηφίζει ο καθένας.

Έστω! Μαζευτήκαμε καμιά δεκαριά άτομα, άσχετοι μεταξύ μας, και αποφασίσαμε ότι θα ασκούσαμε είτε μια ένσταση σε μια περιφέρεια, είτε όλοι από μία ο καθένας στην περιφέρειά του. Κι όμως. Σιγά μη μπορούσαμε! Έχει προβλέψει το νομικό μας σύστημα και γι' αυτό. Δεν θεμελιώναμε έννομο συμφέρον. Δηλαδή, αν και δεν μας απαγορευόταν να καταθέσουμε ένσταση, η ουσία της ένστασης δεν θα εξεταζόταν από το ΑΕΔ: θα απορρίπτονταν πριν την εκδίκαση ως απαράδεκτη επειδή εμείς, λέει, δεν έχουμε έννομο συμφέρον. Κι αυτό διότι, για να μπορεί να καταθέσει κάποιος ένσταση στο Εκλογοδικείο, πρέπει η προσφυγή του να είναι συγκεκριμένη· πολύ συγκεκριμένη.

Πρέπει να τίθεται κατά ορισμένου αντίδικου και το τυχόν αποτέλεσμα αυτής να είναι πραγματικό και συγκεκριμένο. Αυτό σημαίνει ότι με την ένσταση πρέπει να επιδιώκεται απόφαση που θα επιφέρει αλλαγή στην εκλογή των βουλευτών. Πρέπει, με άλλα λόγια, να στρέφεται κατά της εκλογής συγκεκριμένου βουλευτή. Για να μη μακρηγορώ, θα παραθέσω απόσπασμα απόφασης του Α.Ε.Δ. που ελήφθη το 2004⁴¹, για άσχετη με το θέμα μας υπόθεση. Το σκεπτικό της απόφασης αφορά το έννομο συμφέρον: επιχειρηματολογεί γιατί ο ενάγοντας θεμελιώνει έννομο συμφέρον και άρα η ένστασή του θα εξεταστεί:

Επειδή, ο ενιστάμενος, [...] όπως και ο συνυποψήφιος του Ι. Μ. με έννομο συμφέρον ασκεί την κρινόμενη αίτηση, διότι, αν κατακυρωθεί στο συνδυασμό του μία έδρα σ' αυτή την εκλογική περιφέρεια, θα ανακηρυχθεί ο ίδιος βουλευτής και ο ως άνω συνυποψήφιος του αναπληρωματικός βουλευτής. Επειδή, από τις διατάξεις των άρθρων 9 παρ. Ι στοιχ. α, β ' και ε, 25, 27 και 28 του ν. 345/1976 και ΙΙ6-ΙΙ7 του πδ/τος 353/1993 προκύπτει ότι η δίκη που διεξάγεται στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο και αφορά εντάσεις κατά του κύρους των βουλευτικών εκλογών προϋποθέτει, για την έγκυρη έναρξη και διεξαγωγή της, την ύπαρξη δύο τουλάχιστον διαδίκων που να τελούν σε σχέση αντιδικίας μεταξύ τους. Ο ένας από τους διαδίκους αυτούς είναι ο αιτών και ο άλλος είναι ένας τουλάχιστον από τους βουλευτές που ανακηρύχθηκαν ή από τους αναπληρωματικούς ή από εκείνους στην ανακήρυξη των οποίων θα επιδράσει η απόφαση που θα εκδοθεί και ο οποίος πρέπει να προσδιορίζεται ονομαστικώς από τον αιτούντα [οι επισημάνσεις δικές μου].

Τι μας λέει με πολύ εύγλωττο τρόπο αυτή η απόφαση; Ότι οι εκλογές δεν είναι, στην πραγματικότητα, άσκηση λαϊκής κυριαρχίας ούτε θεμελίωση της δημοκρατίας. Οι εκλογές είναι βουλευτικές εκλογές, δηλαδή έχουν ως σκοπό και στόχο να εκλεγούν βουλευτές ώστε να μπορεί να συνεχιστεί η λειτουργία του πολιτικού συστήματος ως έχει. Ο πολίτης δεν έχει δικαίωμα να αιτηθεί την εξέταση ερωτήματός του σχετικά με την τήρηση των διαδικασιών, την αντισυνταγματικότητα διατάξεων ή την καταστρατήγηση των δημοκρατικών εγγυήσεων αν με την ένστασή του δεν μεταβάλλεται το αποτέλεσμα της εκλογής συγκεκριμένου βουλευτή. Η τήρηση της διαδικασίας δεν έχει σημασία. Ούτε η πραγματική άσκηση της λαϊκής κυριαρχίας. Η συν-τήρηση του συστήματος προέχει. Και η ανάδειξη των βουλευτών. Κι έτσι, οι ενεργοί πολίτες που επιθυμούν την τήρηση των νόμιμων διαδικασιών ή διεκδικούν την κατάργηση της αυθαιρεσίας ή ακόμα και την εξέταση της συνταγματικό-

41. ΑΕΔ ΙΙ/1994, Διδικ 1994, 898, ΤοΣ 1994, 862.

τητας του νόμου δεν έχουν έννομο συμφέρον στις διαδικασίες που αφορούν τις εκλογές. Κι ας είναι αυτές η μόνη πια στιγμή κατά την οποία οι πολίτες εμπλέκονται, έστω και για δύο λεπτά της ώρας, στη διακυβέρνηση της ζωής τους. Κι ας ορίζει το Σύνταγμα ότι «Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία» (άρθρο Ι §2) και ότι «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν απ' το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα» (άρθρο Ι §3). Κι ας είναι η τήρηση των διαδικασιών εκ των ων ουκ άνευ της δημοκρατίας.

Πάντως, σχετικά με την αναγνώριση των «λευκών» από το Εκλογοδικείο για χάρη του κ. Αχιλλέα Καραμανλή, έγινε προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Ε.Δ.Α.Δ.). Η απόφαση που βγήκε αναφέρει ότι το Εκλογοδικείο «προσέβαλε τις αρχές της θεμιτής εμπιστοσύνης και της νομιμότητας, τόσο απέναντι στους ενάγοντες που έχασαν την έδρα τους όσο και στους ψηφοφόρους». Έτσι, δικάωσε τους βουλευτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. κ. Γ. Πασχαλίδη και κ. Σ. Κουτμερίδη, καθώς και τον κ. Κ. Ζαχαράκη της Ν.Δ., που είχαν χάσει τη βουλευτική τους έδρα το 2005. Το Ε.Δ.Α.Δ. «επιδίκασε στους τρεις βουλευτές χρηματική αποζημίωση, ανάλογη με τις αποδοχές που θα είχαν κατά τη διάρκεια της βουλευτικής θητείας, η οποία μειώθηκε λόγω της έκπτωσής τους από το Εκλογοδικείο»⁴². Ωραία: τώρα θα πληρώσουμε και γι' αυτούς τους τρεις...

* * *

Παρεμπιπτόντως, υπήρξαν και άλλοι πολίτες που θέλησαν να διεκδικήσουν ενεργά τη συνταγματική νομιμότητα. Τρεις «απλοί» πολίτες λοιπόν κατέθεσαν στις 8 Οκτωβρίου 2007 την υπ' αριθμό 28 αίτησή τους στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο με την οποία ζητούσαν την ακύρωση των εδρών τριών συγκεκριμένων βουλευτών – αυτό προκειμένου να μπορεί το αίτημα να εξεταστεί. Ανάμεσα στα επιχειρήματα των αιτούντων ήταν και αυτό της διενέργειας παράνομων και αντισυνταγματικών –για λόγους που έχουμε αναλύσει και επικαλούνται και οι ίδιοι– εκλογών. Το Α.Ε.Δ. έκρινε και απέρριψε την ένσταση με την απόφαση 9/2008, της 3^{ης} Μαρτίου 2008. Ας δούμε ορισμένα από τα αιτιολογικά της απόφασης:

- Στις παραγράφους 6 και 7 του αιτιολογικού αναφέρεται ότι, ο ενιστάμενος κατέθεσε συμπληρωματικό υπόμνημα εκπρόθεσμα και γι' αυτό τα στοι-

42. Στο www.in.gr, 14/04/2008.

χεία που αναφέρονται σε αυτό δεν μπορούν να γίνουν παραδεκτά και να εξεταστούν. Έτσι άλλωστε ορίζεται και στον Κώδικά περί Α.Ε.Δ. (ν. 345/1976). Σωστά. Όμως, το συμπληρωματικό υπόμνημα του ενάγοντα παρέθετε το έγγραφο με το αιτιολογικό της κυβέρνησης, σύμφωνα με το οποίο δικαιολογούσε τις έκτακτες εκλογές. Από το έγγραφο αυτό προέκυπτε και το συμπληρωματικό επιχείρημα ότι «δεν υφίστατο κανένα εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας» – καθώς το αρχικό επιχείρημα αφορούσε τη μη ενημέρωση των πολιτών για τον λόγο των εκλογών. Το έγγραφο αυτό όντως κατατέθηκε εκπρόθεσμα στο Α.Ε.Δ., χωρίς όμως υπαιτιότητα του ενάγοντα. Όπως αποδεικνύεται από τα σχετικά υπομνήματα, και αναφέραμε κι εμείς νωρίτερα (κεφάλαιο 7), το έγγραφο αυτό είχε ζητηθεί εγκαίρως από το γραφείο του πρωθυπουργού, το οποίο αρνήθηκε να το κοινοποιήσει χαρακτηρίζοντάς το απόρρητο. Τελικώς το έγγραφο δόθηκε από το γραφείο του ΠτΔ, αλλά με τόση καθυστέρηση ώστε να μην μπορεί να κατατεθεί εμπρόθεσμα στο δικαστήριο. Κι έτσι το Α.Ε.Δ. δεν το έκανε δεκτό προς εξέταση.

Βέβαια, στον ίδιο Κώδικα του Α.Ε.Δ., όπου ρυθμίζονται οι προθεσμίες και διαδικασίες, προβλέπεται η εξαίρεση: «Οι διάδικοι δύνανται να υποβάλουν εις το Ειδικόν Δικαστήριο υπομνήματα, τρεις τουλάχιστον ημέρας προς της συζητήσεως. Κατ' εξαίρεσιν δύνανται να επιτραπή υπό του Προέδρου η υποβολή υπομνημάτων και μεταγενεστέρως (αρ. 16, § 2). Ο Πρόεδρος όμως του Α.Ε.Δ., και Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, κ. Γεώργιος Παναγιωτόπουλος, δεν έκρινε πως το ζήτημα χρειαζόταν την εξαίρεση αυτή, που προβλέπει ο ίδιος ο νόμος!

- Ακόμη και αν γίνονταν δεκτά τα συμπληρωματικά έγγραφα του ενάγοντα, αυτά που αποδείκνυαν ότι δεν συνέτρεχε εξαιρετικό εθνικό ζήτημα, πάλι δεν θα εξεταζόταν το ζήτημα αυτό. Στο αιτιολογικό της απόφασης (παράγραφοι 8 και 9), το Α.Ε.Δ. αναφέρει ότι δεν είναι αρμόδιο να κρίνει επί της ουσίας τους λόγους που προβάλλει η κυβέρνηση. Συγκεκριμένα:

Επειδή, κατά τα άρθρα 58 και 100 §1α του Συντάγματος, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο είναι αρμόδιο για την εκδίκαση, μεταξύ άλλων, ενστάσεων κατά του κύρους βουλευτικών εκλογών που αναφέρονται είτε σε εκλογικές παραβάσεις, σχετικές με τη διενέργεια εκλογών, είτε σε έλλειψη των νόμιμων προσόντων των ανακηρυχθέντων βουλευτών. Όπως συνάγεται από τις διατάξεις αυτές, το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο δεν έχει δικαιοδοσία να ακυρώσει το προεδρικό διάταγμα για διάλυση της Βουλής και προκήρυξη εκλογών, αλλά μπορεί, κατά την άσκηση της δικαιοδοσίας του προς αξιολόγηση των ενστάσεων κατά του κύρους των εκλογών, να ελέγξει παρεμπιπτόντως το προαναφερόμενο προεδρικό διάταγμα, μόνο ως προς τα στοιχεία της εξωτερικής νομιμότητάς του, στα οποία δεν εμπίπτει η αναγραφή σ' αυτό του λόγου διάλυσης της Βουλής (Α.Ε.Δ. 30/2004, 47/2000) (απόφαση 9/2008, §8).

Ποια είναι τα στοιχεία εξωτερικής νομιμότητας; Όπως αναφέρεται στην παράγραφο 9, ως στοιχεία εξωτερικής νομιμότητας θεωρούνται:

[η έκδοση προεδρικού διατάγματος] με πρόταση της Κυβέρνησης της Χώρας που έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής, φέρει τις υπογραφές των μελών του Υπουργικού Συμβουλίου και στο κείμενό του αναφέρεται ότι διαλύεται η Βουλή ... για την ανανέωση της λαϊκής εντολής, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το εξαιρετικής σημασίας εθνικό θέμα που αναφέρεται. [Συνεπώς, καταλήγει,] απαραδέκτως αμφισβητείται η συνδρομή της προϋπόθεσης της ύπαρξης ή μη του εξαιρετικής σημασίας εθνικού θέματος, η αναφορά του οποίου στο κείμενο του επίμαχου διατάγματος δεν ήταν αναγκαία για το κύρος του, αφού δεν εμπίπτει στα εξωτερικά στοιχεία νομιμότητάς του η αναγραφή σ' αυτό του λόγου διάλυσης της Βουλής (Α.Ε.Δ. 30/2004, 47/2000) (9/2008, §9).

Για να δούμε όμως ξανά το σχετικό άρθρο του Συντάγματος.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαλύει τη Βουλή με πρόταση της Κυβέρνησης που έχει λάβει ψήφο εμπιστοσύνης, για ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπισθεί εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας. Αποκλείεται η διάλυση της νέας Βουλής για το ίδιο θέμα (αρ. 41 §2)

Το Α.Ε.Δ. λοιπόν αποφάνθηκε για πολλοστή φορά (όπως προκύπτει από την επικληθείσα νομολογία) ότι είναι αρμόδιο να κρίνει μόνο τις προϋποθέσεις εξωτερικής νομιμότητας. Δηλαδή τις τυπικές προϋποθέσεις. Έτσι, από ολόκληρο το άρθρο 41 §2 του Συντάγματος, εξετάζει όλες τις συνθήκες εκτός από το αν υφίσταται εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας. Κι ας είναι αυτό ο μοναδικός λόγος για τον οποίον επιτρέπει το Σύνταγμα, κατ' εξαίρεση, τη διενέργεια εκλογών νωρίτερα από τη συμπλήρωση τεσσάρων χρόνων. Έστω· ας υποθέσουμε ότι ορθώς συμβαίνει αυτό, διότι διαφορετικά το Α.Ε.Δ. θα έπρεπε να ασκεί επί της ουσίας πολιτική, κρίνοντας δηλαδή εάν πράγματι ο επικληθείς λόγος υφίσταται ή είναι σοβαρός κ.λπ. [Ας υποθέσουμε: διότι όταν προβάλλονται λόγοι όπως αυτοί που επικαλέστηκε ο κ. Καραμανλής, δηλαδή ότι πάμε καλά στην οικονομία και θέλουμε ανανέωση της λαϊκής εντολής δεν είναι και πολύ δύσκολο να αποφανθεί κανείς.] Αν λοιπόν το Α.Ε.Δ. ενδιαφέρεται για την εξωτερική νομιμότητα και μόνο, τότε θα έπρεπε να απαιτεί τουλάχιστον την αναγραφή του λόγου που προβάλλει η κυβέρνηση. Όχι για να τον κρίνει. Αλλά επειδή, πώς αλλιώς θα μπορεί να διασφαλιστεί ότι αποκλείεται η διάλυση της Βουλής για το ίδιο θέμα; Αν δεν αναφέρεται το θέμα, πώς θα κριθεί η τήρηση της συνταγματικής αυτής απαίτησης – που είναι προϋπόθεση εξωτερικής νομιμότητας;

Όμως, και πέρα από κάθε νομική ή άλλη λογική, το Α.Ε.Δ. αποφάνθηκε ότι η αναφορά του λόγου διάλυσης στο κείμενο του επίμαχου διατάγματος δεν ήταν αναγκαία για το κύρος του. Κι ας είναι τα δικαστήρια οι εγγυητές έναντι της αυθαιρεσίας της εκτελεστικής εξουσίας. Και πριν από αυτό, τα κόμματα της αντιπολίτευσης δεν έφεραν καμία επί της ουσίας αντίρρηση. Και ο ΠτΔ, ο εγγυητής της συνταγματικής νομιμότητας, δεν έφερε επίσης καμία αντίρρηση για τις «εθνικής σημασίας» έκτακτες εκλογές. Τις οποίες τα Μ.Μ.Ε. είχαν ήδη νομιμοποιήσει μέσω των συνεχών αναφορών σε αυτές.

Ποιος απομένει για να διαφυλάξει τη συνταγματική νομιμότητα;

* * *

«Αν οι εκλογές μπορούσαν ν' αλλάξουν κάτι θα ήταν παράνομες»!, λέει ένα γνωστό σύνθημα στους τοίχους. Και δεν μπορεί να διαφωνήσει κανείς. Μόνο που το συγκεκριμένο σύνθημα δικαιολογεί, για τους αντιεξουσιαστές που το γράφουν, την αποχή από τις εκλογές – τη συνειδητή αποχή. Όμως, αυτή είναι η επιδίωξη του συστήματος. Μήπως, λοιπόν, και αυτοί θα έπρεπε να αφήσουν λίγο στην άκρη την κακώς εννοούμενη ιδεολογική καθαρότητα και να δουν το θέμα λίγο πιο πρακτικά, στη βάση της τακτικής και της αποτελεσματικότητας; Διότι, όπως έχω προσπαθήσει να δείξω, η ιδεολογική καθαρότητα αποσυντονίζει το μυαλό και τη δράση και την τοποθετεί σε καλούπια ακριβώς αυτού: ιδεολογικής καθαρότητας. Και, προκειμένου να είναι συνεπείς προς την ιδεολογία που πιστεύουν (δηλαδή, καλές οι προθέσεις), αγνοείται η ρεαλιστική πραγματικότητα και η αναγκαιότητα κατάρριψης κάθε ιδεολογίας (δηλαδή κακό το αποτέλεσμα). Ο αντιεξουσιαστικός χώρος άλλωστε παραμένει ενεργός σε όλη την υπόλοιπη κοινωνική και πολιτική ζωή. Ας μην ξεχνούν οι αντιεξουσιαστές ότι το νόημα του αναρχισμού είναι να παραμένεις ανένταχος. Ακόμα και στην αναρχική ιδεολογία ανένταχος. Μόνο τότε μπορείς να είσαι ανεξάρτητος και ελεύθερος.

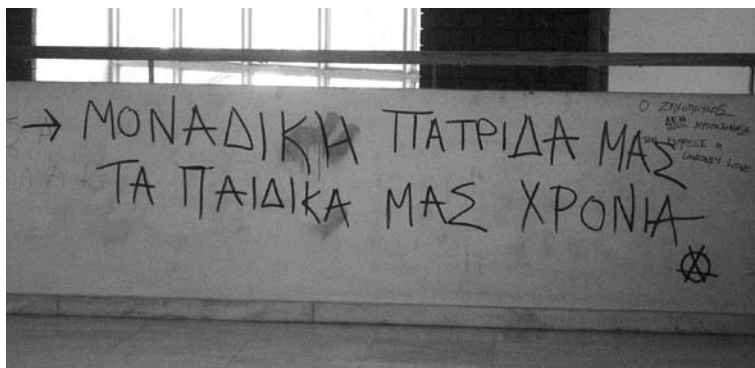

Σε τοίχο του Παντείου...

Μια Μικρή Παρένθεση

Αυτή τη μικρή παρένθεση δεν θέλησα να την παρεμβάλω στο προηγούμενο κεφάλαιο, όπου και ανέκυψε. Αξίζει μια ολόδική της αναφορά. Έτσι, λίγο πριν το τέλος.

Μιλώντας για τον ΛΑ.Ο.Σ. στο προηγούμενο κεφάλαιο, παρέθεσα μια φωτογραφία που είχα τραβήξει στο προαύλιο του Παντείου με τα φυλλάδια της Χρυσής Αυγής και τους «Εργάτες [που] έχουν Πατρίδα». Πέντε λεπτά μετά, αφού τράβηξα την παραπάνω φωτογραφία και είχα πλέον μπει στο πανεπιστήμιο, είδα ένα σύνθημα στον τοίχο. Το φωτογράφησα κι αυτό. Και το αντιτάσσω.

«Μοναδική Πατρίδα μας τα Παιδικά μας Χρόνια»!

Τι μας λέει το σύνθημα αυτό; Ας δούμε κατ' αρχάς τι θέλουν να πουν αυτοί που το έγραψαν. Φυσικά, δεν θα κάνω την Πυθιά πάλι! Απλώς, θα προσπαθήσω να ερμηνεύσω το νόημα του συνθήματος μέσα από τη συνήθη οπτική και επιχειρηματολογία του χώρου στον οποίον ανήκουν αυτοί που το έγραψαν, αλλά και μέσα από τον συμβολισμό που φέρει το σύνθημα καθαυτό. Και είναι, κατά τεκμήριο, ένα σύνθημα που ανήκει στον αντιεξουσιαστικό χώρο. Έτσι όπως το καταλαβαίνω, φυσικά.

Πατρίδα μας είναι, λοιπόν, οι αναμνήσεις μας. Είναι αυτά που αγαπάμε. Είναι ο τρόπος που μεγαλώσαμε, τα «μη» στα οποία αντιταχθήκαμε, τα «πρέπει» στα οποία συμφωνήσαμε ή υποταχθήκαμε. Είναι ο τόπος που μας αγκάλιασε όταν παίζαμε στις αλάνες, το χώμα και η πέτρα που φιλοξένησε την ύπαρξή μας. Η πατρίδα μας καθορίζεται από την ύπαρξή μας. Δεν ίπταται ως υπέρτατη αξία πάνω ή πέρα από μας, δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς εμάς. Πατρίδα μας είναι αυτή που εμείς θέλουμε να είναι, αυτή που εμείς μάθαμε να είναι.

Πατρίδα μας είναι αυτή που αγαπάμε. Πατρίδα μας είναι εκεί που πονάμε!

Αυτά κατάλαβα, αυτά ένιωσα όταν είδα το σύνθημα στον τοίχο. Και αισθάνθηκα ευγνωμοσύνη γι' αυτόν που το έγραψε. Για τη συγκίνηση που προσέφερε, σε μένα τουλάχιστον. Ας δούμε όμως λίγο παραπέρα αυτή την πατρίδα, καθώς το σύνθημα έχει και μια πολιτική διάσταση που είναι εξίσου ενδιαφέρουσα. Κι ας προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε.

Η πατρίδα του συνθήματος αυτού είναι υποκειμενική. Καθορίζεται από το δικό σου συναίσθημα και βίωμα. Ταυτόχρονα, όμως, εναντιώνεται στην πατρίδα που σου δίνεται, που σου επιβάλλεται, στην πατρίδα που σε υποχρεώνει στην αγάπη της, που στην απαιτεί καταναγκαστικά ειδάλλως σε αποδιώχνει. Εναντιώνεται λοιπόν στην πατρίδα όχι που αγαπάς, αλλά που πρέπει να αγαπάς. Και όχι μόνο πρέπει, αλλά και η εκδήλωση της αγάπης σου οφείλει να είναι συγκεκριμένη και καθορισμένη. Μια πατρίδα ανελεύθερη, αφού ανελεύθερη είναι και η αγάπη σου προς αυτήν. Είναι η πατρίδα των συνόρων, των Αρχών, του μίσους προς τον γείτονα, των εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών. Είναι η πατρίδα του έθνους-κράτους. Είναι, με άλλα λόγια, η πατρίδα του εθνικισμού.

Το σύνθημα αυτό λοιπόν εναντιώνεται στον εθνικισμό. Εναντιώνεται στην εξουσία, με άλλα λόγια. Διότι, όπως είπαμε, ο εθνικισμός είναι μια πολιτική ιδεολογία που χρησιμοποιεί την αγάπη σου προς την πατρίδα προκειμένου να νομιμοποιεί την εξουσία ορισμένων πάνω σου. Με στόχο την καθυπόταξη σου στην υπηρετηση άλλων συμφερόντων, όχι των δικών σου. Ο εθνικισμός σου υποδεικνύει την πατρίδα που θα αγαπήσεις, τον τρόπο με τον οποίον θα το κάνεις...

Το τραγελαφικό στην όλη ιστορία είναι ότι τόσο οι αντιεξουσιαστές του συνθήματος της φωτογραφίας, όσο και οι ακροδεξιοί και οι εθνικιστές στους οποίους εναντιώνεται, αγαπούν εξίσου την πατρίδα τους. Εξίσου σημαίνει ότι οι όποιες διακυμάνσεις του συναισθήματος αυτού δεν είναι ανάμεσα στους μεν και τους δε, αλλά τέμνουν και τις δύο ομάδες. Διότι, *όλοι! αγαπούν την πατρίδα τους!* Όλοι αγαπούν τα παιδικά τους χρόνια. Όλοι αναπολούν τον τόπο που μεγάλωσαν – τη χώρα τους, το νησί τους, το χωριό τους. Γι' αυτό και όλοι, όσο περνούν τα χρόνια, μελαγχολούν αναπολώντας και καταλήγουν ότι, «Αχ, άλλαξαν οι καιροί!», «καλύτερα ήταν τότε», κ.λπ., κ.λπ. Πώς γίνεται και όλοι –ανεξαιρέτου ιδεολογίας, εμπειριών ή ότι άλλο– πάντα συμφωνούν στο πόσο «καλύτερα ήταν παλιά»; Γιατί όλοι, αριστεροί, δεξιοί, αγωνιστές ή βολεμένοι, φαίνεται να συγκλίνουν όταν θίγεται το έθνος; Η απάντηση είναι ότι όλοι αναπολούν την παιδική τους ηλικία. Αυτή που μας διαμορφώνει. Αυτή που είναι το σπίτι της ψυχής μας. Πολύ περισσότερο επειδή έχουν φτιάξει μια εξιδανικευμένη εικόνα γι' αυτήν, μια ουτοπία. Κατασκευασμένη εκ των υστέρων.

Στο πλαίσιο, βέβαια του εθνικισμού, *μαθαίνουν* οι άνθρωποι ότι πατρίδα είναι το συγκεκριμένο έθνος-κράτος. Ότι πατρίδα σου δεν είναι μόνο ο τόπος που μεγάλωσες αλλά και ο τόπος που μεγάλωσε ο «ομοεθνής» σου δεκάδες μίλια μακριά. Ο εθνικισμός ουσιαστικά αντλεί τη δύναμή του από την πιο βαθιά και πανανθρώπινη αγάπη: την αγάπη για την πατρίδα. Διότι, σου μαθαίνει ότι, εκτός από την πατρίδα των παιδικών σου χρόνων, πατρίδα σου είναι και η συγκεκριμένη και οριοθετημένη χώρα: η Ελλάδα, η Γαλλία, η Κολομβία... Κι έτσι μεταφέρει την αγάπη σου προς αυτήν. Η κοινή γλώσσα και ιστορία που μαθαίνουμε καθώς μεγαλώνουμε εντείνει αυτή την αίσθηση. Τεράστια δύναμη. Και ο εθνικισμός αντλεί φρασεολογία ακριβώς από τα παιδικά σου χρόνια: η «Μαμά Πατρίδα», οι συμπατριώτες «αδελφία μας», κ.λπ. Κι εδώ παίζεται όλο το παιχνίδι. Στην εκμετάλλευση των βαθύτερων συναισθημάτων του ανθρώπου χάριν της εξουσίας και της δύναμης.

Τα ανέλυσα όλα αυτά σε προηγούμενο κεφάλαιο και δεν σκοπεύω να επανέλθω. Άλλο θέλω να πω. Ότι, τόσο ο αναρχικός (ή «αναρχικός») που καίει τη σημαία όσο και ο χρυσαυγίτης που την κρεμάει στο μπαλκόνι του... Τόσο ο αντιρρησίας συνείδησης όσο και ο πορωμένος λοκατζής... Και οι μεν και οι δε από αγάπη για την πατρίδα ενεργούν. Και αυτό είναι κάτι που πρέπει να κατανοήσουμε αν θέλουμε κάποτε να συνεννοηθούμε.

Ι. Το «όλοι» εδώ αναφέρεται στην οριζόντια διάχυση των συναισθημάτων ανάμεσα στις διάφορες ομάδες. Όπως έχουμε αναφέρει, υπάρχουν ορισμένοι που ενεργούν χωρίς αγάπη σε καμία πατρίδα. Χωρίς σεβασμό στα παιδικά χρόνια κανενός.

Δεν θα έκαιγε ο αναρχικός τη σημαία αν δεν τον ενδιέφερε. Δεν θα έμπαινε στον κόπο να δηλώσει την αγανάκτηση, τον θυμό του ή και την απαξίωσή του για μια πατρίδα αδιάφορη. Κι ας δηλώνει αδιάφορος. Δεν θα έμπαινε στον κόπο αν αυτή η πατρίδα δεν τον πλήγωνε. Ας μην ξεχνάμε ότι το κάψιμο της σημαίας είναι συμβολικό και υποδηλώνει την εναντίωση σε συγκεκριμένες πολιτικές πρακτικές. Είναι το ίδιο όπως όταν καίνε οι διαδηλωτές ανά τον κόσμο την αμερικανική σημαία ως ένδειξη εναντίωσης στην επεμβατική πολιτική των Η.Π.Α. στη χώρα τους. Δηλαδή στο γεγονός ότι η χώρα τους είναι ανελεύθερη εξαιτίας (και) των Η.Π.Α.²

Μα και ο ακροδεξιός, από την άλλη, δεν θα έβλεπε παντού εχθρούς που επιβουλεύονται τη χώρα του αν δεν την αγαπούσε. Δεν θα ένιωθε ρίγη συγκίνησης μπροστά στην ελληνική σημαία αν η πατρίδα του δεν τον πονούσε, αν οι εθνικές συμφορές δεν βάραιναν την ψυχή του. Απλώς, η αγάπη του αυτή έχει γίνει αγχωτική, άκριτη, φανατική. Έχει κυριευτεί από αγχωτικό φόβο, όπως τον περιέγραψα στην πρώτη και βασικότερη παρένθεση αυτού του βιβλίου. Κι έτσι, δεν μπορεί να ανεχτεί την προσβολή του συμβόλου του, δεν μπορεί να κατανοήσει τη συμβολική διάσταση του πράγματος.

Όλοι από αγάπη για την πατρίδα ενεργούν. Για άλλους αυτή η πατρίδα είναι πιο σημαντική καθαυτή, και για άλλους είναι υπό προϋποθέσεις. Για τους ακροδεξιούς η αποδοχή της είναι αδιαμεσολάβητη, άκριτη, αυτονόητη εξ ορισμού. Για τους άλλους δεν είναι αυταξία, αλλά πλαίσιο αναφοράς υλοποίησης μιας άλλης αξίας. Αυτή η άλλη αξία είναι η Ελευθερία. Βέβαια, και οι μεν και οι δε υπερθεματίζουν για την Ελευθερία. Το θέμα είναι όμως πως την εννοεί ο καθένας. Κι εδώ βρίσκεται όλη η διαφορά.

Η διαφορά, λοιπόν, ανάμεσα στις δύο αυτές αγάπες για την πατρίδα, ανάμεσα στις δύο πατρίδες, βρίσκεται... στα παιδικά μας χρόνια! Τα παιδικά μας χρόνια μάς καθορίζουν, μας διαμορφώνουν, εγγράφουν μέσα μας αυτό που είμαστε. Κάποιοι στα παιδικά τους χρόνια αμφισβήτησαν, εναντιώθηκαν, ρώτησαν, έπαιξαν, έμαθαν. Κάποιοι αγάπησαν την Ελευθερία, τον αυτοκαθορισμό, τη δυνατότητα να πάθουν για να μάθουν. Κάποιοι ικανοποίησαν την περιέργειά τους, ακόμη και όταν τους απαγορεύτηκε! Κάποιοι άλλοι, αντιθέτως, εκπαιδεύτηκαν στην αυθεντία, στην ανώτερη Αρχή, στην πειθαρχία, στην

2. Ας σημειωθεί ότι το κάψιμο της σημαίας είναι μια πρακτική που πρωτοεμφανίστηκε στις Η.Π.Α. από τους εναντιωμένους στον πόλεμο του Βιετνάμ Αμερικανούς που δήλωναν με την κίνηση αυτή την αντίθεσή τους στην επέμβαση της πατρίδας τους σε άλλες πατρίδες. Πρακτική που ουδέποτε ποινικοποιήθηκε στις Η.Π.Α. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, όπου έχουν προσαχθεί άτομα σε δίκη για «προσβολή συμβόλου»!

περιέργεια που δεν ικανοποιήθηκε, στην αμφισβήτηση που δεν ήρθε. Στον έρωτα που απαγορεύτηκε. Ο τρόπος που μεγάλωσαν αυτά τα παιδιά, όλα τα παιδιά, καθορίζει αυτό που είναι σήμερα σε μεγάλο βαθμό.

Φυσικά, πέρα από τα παιδικά μας χρόνια, μεγαλώνοντας επεμβαίνουμε και διαμορφώνουμε τον εαυτό μας ορθολογικά. Μέσα από τη διαδικασία εξανθρωπισμού. Τα παιδικά χρόνια δεν μπορεί να αποτελούν άλλοθι για κανέναν, για καμία συμπεριφορά. Διότι είναι ανθρώπινο χρέος μας η συνεχής προσπάθεια βελτίωσης του εαυτού μας, και οτιδήποτε άλλου μας περιβάλλει. Κι αν, όμως, δεν μπορεί κανείς να αλλάξει τον τρόπο που μεγάλωσε, μπορεί τουλάχιστον να προσπαθήσει κάτι καλό για το μέλλον: να μεγαλώσει τα δικά του παιδιά ελεύθερους και χαρούμενους πολίτες.

Επίλογος

Η συγγραφή αυτού του *Πολιτικού Ημερολογίου* ξεκίνησε λίγο μετά την επίσκεψη της έμπνευσης και της ιδέας, εκεί στη Σαμοθράκη. Στις 6 Αυγούστου 2007 γράφτηκαν οι πρώτες γραμμές, αν και η μονοσήμαντη ενασχόλησή μου μαζί του ξεκίνησε αμέσως μετά τις εθνικές εκλογές: τότε ξανάπιασα το στυλό και δεν το άφησα απ' τα χέρια μου μέχρι τις αρχές Φλεβάρη. Σάστισα όταν συνειδητοποίησα το όγκο δουλειάς που είχε παραχθεί. Σάστισα ακόμη περισσότερο επειδή βρίσκομαι μόλις στα μέσα της διαδρομής. Και, παρόλο που ο κύκλος που άνοιξα δεν είχε ολοκληρωθεί, η κούραση δεν με άφηνε να συνεχίσω το ταξίδι. Σχεδιάζα με κάθε τρόπο να φτάσει αυτό το ταξίδι στο τέλος του, *τώρα!* Όμως, όταν οι άνθρωποι κάνουν σχέδια, οι θεοί γελάνε!

Άφησα λοιπόν το στυλό εκεί, στις αρχές Φλεβάρη, για μια ανάπαυλα, και εν συνεχεία χώθηκα μέσ' στην οθόνη του υπολογιστή. Για να γίνει η επεξεργασία του κείμενου, να γίνουν οι αναγκαίες διορθώσεις, να συμπληρωθούν τα απαραίτητα στοιχεία [Ανάπαυλα κι αυτή!]. Για να παραδώσω το *Ταξίδι στη Σαμοθράκη* στους αναγνώστες του και, σύντομα, να έρθει και η συνέχεια του *Πολιτικού Ημερολογίου*.

Αν και το *Ταξίδι στη Σαμοθράκη* μπορεί κάλλιστα να σταθεί ως μια αυτόνομη ανάλυση με αυτούσια συμπεράσματα, το επιχείρημα δεν είναι ολοκληρωμένο. Αυτό επειδή η κατανόηση μιας τόσο πολύπλοκης πραγματικότητας είναι μισή αν δεν λάβει υπ' όψιν και τις υπόλοιπες παραμέτρους. Έχουμε αφήσει στη

μέση αρκετά ζητήματα. Τη Δικαστική Εξουσία – τον τρίτο θεσμικό πόλο που εγγυάται τη μη αυθαιρεσία, σύμφωνα με τη διάκριση των εξουσιών. Τα Μ.Μ.Ε. – αν και στοιχεία της λειτουργίας τους έχουν ήδη αναφερθεί. Και στο τέλος πρέπει να αναφερθούμε και στον βασικότερο πόλο εξουσίας και ελέγχου, όπως ορίζεται σε ένα... δημοκρατικό πολίτευμα: τον λαό. Ανάμεσα στα τρία αυτά βασικά θέματα, έχουμε αφήσει στη μέση την εργασιακή κατάσταση στην Ελλάδα, την κατευθυνόμενη φυγή των ανθρώπων προς τα ναρκωτικά, τον Έρωτα ως πράξη Ελευθερίας, στο Κράτος-ως-Πολιτεία, και κάποια ακόμη... άσχετα! Έτσι, το *Ταξίδι στη Σαμοθράκη* μπορεί να τελειώσει, αλλά το *Πολιτικό Ημερολόγιο* μόλις έχει αρχίσει.

* * *

Με ρωτούσαν συχνά φίλοι και γνωστοί: «Τι βιβλίο γράφεις; Για τι πράγμα μιλάς;». Τώρα καταλαβαίνει κανείς πόσο δύσκολο ήταν να απαντήσω. Τι να έλεγα; Για το περιβάλλον; Για το κομματικό σύστημα; Για το ελεύθερο κάμπινγκ; Για τον ρατσισμό; Για τον εθνικισμό; Για... Για όλα; Δεν υπήρχε σαφής απάντηση, παρόλο που δεν θα έλεγα ψέματα ότι και να απαντούσα. Όμως, ένα πράγμα συνέχει όλο το βιβλίο απ' άκρη σ' άκρη, μια ιδέα, μια αξία, μια προτροπή: η Ελευθερία!

Μιλώντας για την Ελευθερία αναπόφευκτα αναφέρθηκα και στην καταπίεση, στην εξουσία, στην αυθαιρεσία, στη θρησκεία. Αναπόφευκτα επειδή η προσπάθεια καταπίεσης ή χειραγώγησης της ελευθερίας από ορισμένους πάει πάντα πλάι-πλάι με τη διεκδίκησή της.

Από *ορισμένους*! Έχουμε συχνά αναφερθεί σ' αυτούς. Προσπάθησα να τους προσδιορίσω με τέτοιο τρόπο που να είναι αναγνωρίσιμοι οποτεδήποτε βρεθούν στον δρόμο μας – ή στον καθρέφτη ενδεχομένως! Και, φυσικά, δεν υπάρχουν μόνο αυτοί που ανέφερα ως παραδείγματα – ως ενδεικτικές συμπεριφορές, και όχι ως αποδιοπομπαίους τράγους. Αν κάποιος αναζητήσει τις συνδέσεις και άλλων προσώπων με τις καταστάσεις, θα βρει και άλλα ενδιαφέροντα και πανταχού παρόντα ονόματα!

Τελικά, τα ονόματα αυτά πόσο μετράνε; Είναι τα πρόσωπα που μας ενδιαφέρουν ή η πολιτική, οι θεσμοί; Η αλήθεια είναι πως τα πράγματα δεν είναι ποτέ άσπρο-μαύρο. Ας μην ψάχνουμε μια απόλυτη εξήγηση για όλα, όσο κι αν μας αρέσει. Εν προκειμένω, οι θεσμοί και οι πολιτικές είναι τα στοιχεία που μας ενδιαφέρουν. Άλλωστε, και αν εκλείψει το ένα πρόσωπο, θα βρεθεί άλλο στη θέση του. Άρα, η προσοχή μας πρέπει να εστιάζει στο κτίσιμο του πλαισίου και όχι σε αυτούς που το πλαισιώνουν! Ταυτόχρονα, όμως, η αναφορά στα ονόματα έχει μια λειτουργική και μια δεοντολογική σημασία. Λειτουργική διότι, συχνά, γνωρίζοντας τα ονόματα που εμπλέκονται και τις σχέσεις μεταξύ τους

μπορούμε να κατανοήσουμε τις λεπτομέρειες: το πώς και το γιατί μιας περίπτωσης. Δεοντολογική διότι όλοι φέρουμε την απόλυτη και προσωπική μας ευθύνη απέναντι στα πράγματα. Από εμάς εξαρτάται αν θα γίνει η αυθαιρεσία ή αν θα λειτουργήσει όπως πρέπει το σύστημα. Το ποιόν του συνόλου καθορίζεται απ' αυτό των επιμέρους μονάδων! Όλοι φέρουμε ευθύνη για το σύνολο, για το «σύστημα». Και όσοι «ασελογούν» πάνω στις λογικές που επιβάλλει η κοινωνικότητα, «ασελογούν» πάνω στις υπόλοιπες μονάδες. Όχι στην κοινωνία, γενικά και αόριστα, αλλά στο κάθε ξεχωριστό άτομο που την αποτελεί!

Αυτοί λοιπόν που «ασελογούν» πάνω στην κοινωνία, στους θεσμούς και τις διαδικασίες, είναι άνθρωποι συγκεκριμένοι. Με ονόματα και διευθύνσεις, όπως όλοι μας. Καλό είναι να τους ξέρουμε. Διότι, αν δεν δίνουμε σημασία στα πρόσωπα, καταλήγουμε στην ισοπεδωτική λογική του «όλοι ίδιοι είναι». Κατηγορούμε το «σύστημα» γενικά και αόριστα, ενώ το σύστημα είμαστε εμείς και αυτοί. Και ενίοτε εμείς δεν διαφέρουμε από τους άλλους, όσο κι αν αρεσκόμαστε να «τους» προσάπτουμε τα πάντα. Και είναι αυτή η λογική που δημιουργεί και διαιωνίζει το σύστημα που έχουμε περιγράψει ως τώρα.

Δεν είναι, λοιπόν, όλοι ίδιοι. Αυτό μας το δείχνουν «τα παιδιά». Τα παιδιά εκείνα που έκλεισαν το στόμα μπροστά στο Κάστρο που χτίστηκε στην άμμο. Όταν διάβασα αυτό το... παραμύθι σε κάτι φίλους, η πρώτη τους κουβέντα ήταν: «Δεν μ' άρεσε που το παιδί αντέδρασε έτσι»! Τους διαβεβαίωσα ότι αυτό ήταν ένα μόνο παράδειγμα. Ότι υπάρχουν και άλλα παιδιά. Πολλά και διαφορετικά μεταξύ τους. Υπάρχουν αυτά που δεν μίλησαν καν εξαρχής. Υπάρχουν κι αυτά που επέμεναν πεισματικά να αρνούνται. Υπάρχουν αυτά που σώπασαν, αλλά μέσα τους ετοίμαζαν μια συντονισμένη κραυγή που θα 'ρχόταν την κατάλληλη ώρα. Υπάρχουν κι αυτά που υποστήριξαν το αγοράκι του παραμυθιού και όλα μαζί άρχισαν να πετάνε πέτρες στο τζίνι! Υπάρχουν και τα άλλα που μαστούρωναν στο πλάι, αμέτοχα.

Υπάρχουν πολλά παιδιά. Διαφορετικά παιδιά. Ευτυχώς. Έχουμε αναφερθεί στο τι έχουν κάνει κάποια τέτοια παιδιά όταν μεγάλωσαν. Και θα μιλήσουμε ξανά γι' αυτά τα παιδιά στη συνέχεια του Πολιτικού Ημερολογίου. Στις Μύγες του Σάρτρ, ο Ορέστης παίρνει πάνω του τη λύτρωση και τα κρίματα των Αργιτών. Υπάρχει όμως κι άλλος δρόμος. Χωρίς να περιμένουμε τον Μεσσία να μας σώσει.

Η αυστηρή κριτική που, σε κάποιες περιπτώσεις, έχει ασκηθεί κατά τη διάρκεια αυτού του ταξιδιού (σε ανθρώπους και νοοτροπίες, σε κόμματα και πολιτικές) δεν είναι κακοπροαίρετη. Η κριτική είναι η προϋπόθεση βελτίωσης. Όπως ασκούμε κριτική σε κάποιον που αγαπάμε και νοιαζόμαστε γι' αυτόν. Η δική μου έγνοια στην κριτική που ασκώ είναι η Ελλάδα. Που δεν την πιστεύω για την καλύτερη χώρα του πλανήτη. Ούτε την πιο όμορφη. Καλώς

ή κακώς, όμως, αυτή είναι. Η έγνοια μου επίσης είναι η Ευρώπη. Ο κόσμος. Ο πλανήτης. Το σύμπαν. Τα δέντρα, τα πουλιά, τα αστέρια. Οι πιγκουίνοι... Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η Ελλάδα.

Η μέριμνα για την Ελλάδα είναι ο τρόπος να νοιαστώ και για τον κόσμο. Όπως τα άτομα αποτελούν το πρώτο σκαλοπάτι για τη βελτίωση της κοινωνίας, έτσι και η Ελλάδα (η Δανία, η Ταϊλάνδη...) είναι το σκαλοπάτι για έναν καλύτερο κόσμο. Η αγάπη για την πατρίδα μπορεί και να είναι ένα δημιουργικό κίνητρο διεθνούς αλληλεγγύης, αντί για μια ναρκισσιστική αυτοϊκανοποίηση που περνά μέσα από την ανάδειξη του εγώ-έθνους. Σε αυτό εντασσόμαστε όλοι μας. Αν αγαπάω λίγο περισσότερο την Ελλάδα είναι επειδή σε αυτήν γεννήθηκα και όχι επειδή είναι καλύτερη ή ανώτερη. Και επειδή οι μνήμες μου, οι εμπειρίες μου, τα πρώτα μου βήματα, έχουν γίνει σε αυτήν. Όπως αγαπάμε τους γονείς μας: δεν είναι απαραίτητως οι καλύτεροι, αλλά τους αγαπάμε. Μπορεί μάλιστα να είναι οι χειρότεροι και τότε, αυτή η αγάπη μάς πληγώνει.

Βασικό κομμάτι της κριτικής είναι η αποδοχή της σε ότι μας αφορά, η αυτοκριτική με μία έννοια. Είναι σύνηθες να συμφωνούν οι άνθρωποι με τη δριμεία κριτική που ασκείται στα πράγματα γύρω τους, μέχρις ότου αυτή αγγίξει και τους ίδιους. Αυτομάτως ο μέχρι εκείνη τη στιγμή «εξαιρετος συνομιλητής» γίνεται ο αποδιοπομπαίος τράγος των ευθυνών μας. Κι αυτό θέλει προσοχή: στην πραγματικότητα, πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα σκεπτικιστές απέναντι στον εαυτό μας όταν η διαφωνία μας πηγάζει από το ότι η κριτική θίγει (και) δικές μας συμπεριφορές. Από την άλλη, αν και η αυτοκριτική είναι η πηγή κάθε καλυτέρευσης, αυτή χάνει το νόημά της όταν παίρνει χαρακτήρα... αυτομαστιγώματος!

Φυσικά, πέρα από την καλοπροαίρετη κριτική, υπάρχει και η δημόσια έκθεση, ο στιγματισμός και το «κράξιμο» αυτών που είτε δεν έχουν περιθώρια βελτίωσης είτε ευθύνονται για πολλές καταστροφές της χώρας μας. Της κάθε χώρας βασικά! Και σε αυτούς που επιθυμούν με κάθε τρόπο να καθυποτάξουν την ελευθερία μας. Σε αυτούς δεν ασκείται καλοπροαίρετη κριτική, αλλά «ξεμπρόστιασμα» και έντονη αποδοκιμασία. Και αυτούς πρέπει να τους αποδοκιμάσουμε όλοι μας – στην πράξη και όχι στα λόγια, δημοσίως και όχι στον κατ' ιδίαν «χαβαλέ».

* * *

Τέλος, θα ήθελα να επισημάνω κάτι σχετικά με τη στάση μου απέναντι σε αυτό το βιβλίο. Συζητώντας με έναν πρώην καθηγητή μου σχετικά με αυτό, με ρώτησε, εν είδει συμβουλής, αν μετέχω αποστασιοποιημένα στην αφήγηση του κειμένου μου. Αντιλαμβάνομαι την έγνοια του: αφενός η συναισθηματική αποστασιοποίηση αποτελεί συχνά κριτήριο επιστημονικότητας ενός

κειμένου, αφετέρου η μη αποστασιοποίηση συχνά εμποδίζει τον ερευνητή-συγγραφέα να δει καθαρά το αντικείμενο της έρευνάς του. Όμως επέλεξα να μην προβάλλω μια δήθεν αποστασιοποίηση θέτοντας το εαυτό μου έξω από κάτι που αναγκαστικά με περιλαμβάνει. Αντ' αυτού προσπάθησα σε όλες τις περιπτώσεις, πέρα από το να εκφέρω μια άποψη, να δείξω τον δρόμο, τα στοιχεία και τη συλλογιστική που με οδήγησαν σε αυτήν. Έτσι, ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να βγάλει τα δικά του συμπεράσματα, να νιώσει τα δικά του συναισθήματα. Επέλεξα λοιπόν εσκεμμένα να εκφράσω συναισθήματα και σκέψεις, δικά μου ή άλλων, σε σχέση με τα στοιχεία της έρευνάς μου, για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι, η καταγραφή των συναισθημάτων των ανθρώπων όταν αναφερόμαστε σε ζητήματα που τους αφορούν (κοινωνία, πολιτική, κλπ.) είναι επιβεβλημένη και από επιστημονική άποψη. Οι κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες δεν είναι μαθηματικά, καλώς ή κακώς. Ο άνθρωπος παράγοντας παραμένει συνήθως ο λεγόμενος «αστάθμητος», αυτός που πάντα μας εκπλήσσει. Αυτό συμβαίνει, εν μέρει, επειδή δεν έχει μελετηθεί επαρκώς, ειδικά στην πολιτική. Αν λοιπόν θέλουμε να πάψει να μας εκπλήσσει τόσο πολύ, θα πρέπει να τον μελετήσουμε περισσότερο. Όχι όμως μεμονωμένα, αλλά σε συνάρτηση με την κοινωνία και την πολιτική. Άλλωστε, η αμεσότητα συνεισφέρει στην κατανόηση.

Ο δεύτερος λόγος είναι ότι, όπως ο άνθρωπος αποτελείται από σώμα, νου και ψυχή, έτσι και η μελέτη των ατομικών συνόλων πρέπει να αναλύει όλα τα συστατικά του αντικειμένου της. Η ψυχική (προ)διάθεση των ατόμων που αποτελούν ένα σύνολο (οργή, απογοήτευση, απαξία, έλλειψη εμπιστοσύνης, κ.λπ.) αποτελεί με αυτή την έννοια αντικείμενο επιστημονικής προσέγγισης, η οποία πρέπει να γίνει παράλληλα και ταυτόχρονα τόσο με την ανάλυση των στοιχείων και γεγονότων όσο και με τη μελέτη των πολιτικών θεωριών. Κι αυτό επειδή συνιστά καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης των δεδομένων που μελετούμε. Συνεπώς, αν όλα είναι ένα και σχετίζονται μεταξύ τους, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε την πολυσύνθετη διάσταση της ανθρώπινης φύσης σε μια συνολική πολιτική ανάλυση.

Υπάρχει και ένας επιπρόσθετος λόγος για την επιλογή αυτή. Ναι, θα μπορούσα να επιδείξω αποστασιοποίηση ή να επικαλεστώ αντίστοιχες σκέψεις άλλων· δεν θα ήταν δύσκολο να βρεθούν! Αλλά τότε θα ερχόμουν σε αντίθεση με τον εαυτό μου. Τον εαυτό που υποστηρίζει, και προσπάθησε να τεκμηριώσει σ' αυτό το βιβλίο, ότι η *σιωπή είναι συννενοχή*. Και ακόμη ότι έχει έρθει ο καιρός να *πάροουμε θέση*. Ανοικτά. Όσοι τουλάχιστον δεν επιθυμούμε άλλο απ' το βάρος της συναυτουργίας πάνω μας! Κι εγώ οφείλω να το πράξω με τον τρόπο που το προτείνω.

Θέλω να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες σε κάποιους ανθρώπους. Αυτό το βιβλίο δεν θα ήταν σήμερα εδώ χωρίς αυτούς. Εννοείται, όλους τους πρωταγωνιστές του βιβλίου, τους φίλους μου, τα αδέρφια μου, κ.λπ. Τους δασκάλους, καθηγητές και συναδέλφους. Τους υπαλλήλους υπηρεσιών απ' όπου χρειάστηκα στοιχεία και μου τα παρέθεσαν με προθυμία, κάνοντας σωστά τη δουλειά τους εξυπηρετώντας μια συμ-πολίτη. Και φυσικά τους φοιτητές που, με πάθος και ενδιαφέρον, έχουν βρεθεί στον δρόμο μου ως σήμερα. Θέλω επίσης να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που, με τον τρόπο του ο καθένας, βοήθησε στην ουσιαστική βελτίωση αυτού του κειμένου. Την Αντιγόνη, τον Λυκούργο, την Τριανταφυλλιά, τον Θάνο. Η προθυμία και ανυπομονησία που έδειξαν για να διαβάσουν το βιβλίο μου πριν κυκλοφορήσει ήταν ιδιαίτερα κολακευτικές. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την Άννα Παπαρίζου για τις πολύτιμες συμβουλές της στην επιμέλεια του κειμένου μου, και τη Σούλα Γραμμένου που συνεισέφερε στη διόρθωσή του. Φυσικά, η ευθύνη για τις όποιες επιλογές ανήκει στη συγγραφέα.

Επιπρόσθετα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Γιάννη Κομπογιάννη και την παρέα του στη Σκύρο για την τιμή που μου έκαναν να μου επιτρέψουν, και μάλιστα «εν λευκώ», να χρησιμοποιήσω το... δέντρο τους στο εξώφυλλο του βιβλίου μου. Η επιμέλεια και επεξεργασία αυτού του εξωφύλλου ανήκει στον Άγγελο Πουλιάση, ο οποίος με περίσσια υπομονή και επαγγελματική δεξιότητα κατάφερε να μετουσιώσει τις αισθητικές ανησυχίες μου σε ένα άρτιο αποτέλεσμα. Τόσο ο Άγγελος, όσο και ο Μάνος Ανδρεάκης που έκανε τη σελιδοποίηση, «έντυσαν» το βιβλίο μου με τα καλύτερα ρούχα!

Ειδικότερες ευχαριστίες όμως θέλω να απευθύνω σε τέσσερα άτομα. Πρώτα και κύρια στη μητέρα μου που, πέρα απ' την αμέριστη ηθική της συμπαράσταση, μου εξασφάλισε τις προϋποθέσεις που απαιτούνταν ώστε να εργαστώ απερίσπαστα σε αυτό το φιλόδοξο εγχείρημα. Έτσι είναι οι μαμάδες άλλωστε!

Στην Κατερίνα. Για δύο λόγους. Ο ένας είναι που με πήγε στο νησί «της», στη Σαμοθράκη. Ο άλλος είναι ότι με ελάφρυνε στην εργασία μου, μου έβρισκε στοιχεία και εξασφάλιζε την ψυχική μου ηρεμία όταν χρειαζόταν. Όταν της το ζητούσα. Και μάλιστα, με τον τρόπο που εγώ της ζητούσα. Ξέρετε, συχνά οι άνθρωποι προθυμοποιούνται να σε βοηθήσουν με έναν συγκεκριμένο τρόπο, αυτόν που θέλουν και κρίνουν οι ίδιοι. Αυτή όμως δεν είναι βοήθεια: είναι εγωιστική αυτοεπιβεβαίωση. Εκτιμώ τη βοήθεια που μου προσφέρθηκε με τον τρόπο που εγώ είχα ανάγκη, έτσι όπως την ήθελα. Έτσι όπως μου την πρόσφερε η Κατερίνα.

Στη Δήμητρα. Για την πιο διασκεδαστική ανάγνωση κειμένου που θα μπορούσε να γίνει! Η Δήμητρα ενέπνευσε διάφορες πλευρές αυτού του *Ταξιδιού* και συχνά «ενόχλησε» την επιχειρηματολογία μου με οξυδέρκεια και διορατικότητα. Λες και δεν μου 'φτανε ο... Δικηγόρος!

Και, στον Γιάννη. Δεν υπάρχουν πολλά που θα μπορούσα να πω για τον Γιάννη. Και τι να πρωτοπώ άλλωστε! Απλώς ότι, ίσως αυτό το βιβλίο να μην υπήρχε χωρίς τη βοήθειά του. Όχι μόνο τώρα· αλλά μπορεί και ποτέ. Κι ας μην ενεπλάκη παρά ελάχιστα σε αυτό! Και είναι μεγάλη η ευγνωμοσύνη μου για την παρουσία του, γενικώς, στη ζωή μου. Διότι είναι μεγάλη ανακούφιση να συναντάς Ανθρώπους στην πορεία σου!

Φυσικά, οι πρώτες και κύριες ευχαριστίες μου απευθύνονται στη Σαμοθράκη. Στην ξεχωριστή, μοναδική συγκυρία που έφερε την έμπνευση. Αλλά, αυτές τις έχω ήδη εκφράσει: ο ίδιος ο τίτλος του πρώτου αυτού *Πολιτικού Ημερολογίου* είναι μια ξεχωριστή αφιέρωση σε αυτήν.

Για να είμαι ειλικρινής, αναρωτήθηκα μήπως θα έπρεπε να εκφράσω κάποιες ευχαριστίες και στον κ. Καραμανλή και την κυβέρνησή του. Ήταν σημαντική αφορμή για το βιβλίο αυτό η απελπισία και η οργή που προκάλεσαν το περσινό καλοκαίρι. Μια αφορμή που οδήγησε στην πραγματοποίηση ενός βιβλίου που σκεφτόμουν εδώ και πολλά χρόνια. Αυτή την οργή προκάλεσαν σε πολύ κόσμο. Ξύπνησαν κάποιοι απ' τον λήθαργο φέτος, χάρη στην κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας. Απ' τον λήθαργο στον οποίον τους είχε ρίξει η κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Όμως όχι! Δεν θα ευχαριστήσω την αποκάλυπτη αναισχυντία. Δεν θα ευχαριστήσω τους δολοφόνους των πιγκουίνων! Το αποκάλυπτο πάντα έχει χαστικές αντιδράσεις. Διότι, όπως έχουμε δει, ουδέν κακόν αμιγές καλού. Αλλά δεν θα το ευχαριστήσουμε κιόλας!

* * *

Η χρονιά 2007-8 ήταν διαφορετική από την προηγούμενη. Απρόσμενα και ευχάριστα διαφορετική. Ζήσαμε φθινόπωρο. Ναι, ήρθαν οι μουντές μέρες με τις δροσιστικές βροχούλες. Και μετά ήρθε και ο χειμώνας. Έβγαλα και το παλτό μου απ' τη ντουλάπα. Χωρίς βία: φυσικά. Και χιόνισε κιόλας μέσ' στην πόλη. Και όλη η Ελλάδα το φχαριστήθηκε αυτό το χιόνι. Κι ας φωνάζανε οι βλάκες απ' τα κανάλια κινδυνολογώντας στην ομορφιά. Εμείς γελάγαμε μαζί τους. Και, ναι! Η άνοιξη ήρθε ξανά. Δεν τη χάσαμε, όπως νομίσαμε. Ήρθε η άνοιξη.

Θα εκλάβω αυτή την ευτυχή συγκυρία ως έναν καλό οίωνό! Ως ένα σημάδι που να επιβεβαιώνει τον φίλο μου τον Γιώργο: *η ελπίδα πεθαίνει πάντα τελευταία!*

Εύχομαι να διασκεδάσατε σ' αυτό το ταξίδι. Να μάθατε. Να ζήσατε. Να νιώσατε. Να διαφωνήσατε. Να αντιδράσατε. Ακόμη και να αγανακτήσατε, να βρίσατε – ελπίζω όχι εμένα, αλλά έστω! Εύχομαι να περιμένετε με αγωνία τη συνέχεια, το τέλος του. Διότι έχει ένα τέλος. Έναν προορισμό. Είναι η

δικιά μου *Ιθάκη* αυτό το ταξίδι! Μια μοναδική εμπειρία μάθησης και γνώσης. Δύναμης εν τέλει: διότι η γνώση είναι δύναμη! Το ταξίδι προς αυτόν τον προορισμό θα ξεκινήσει και πάλι σύντομα για να ολοκληρωθεί αυτό το *Πολιτικό Ημερολόγιο*. Αν πάλι δεν επιθυμείτε να συνεχίσετε αυτό το ταξίδι, χρεώνομαι την αποτυχία. Και σας ευχαριστώ που ήρθατε ως εδώ.

Κι επειδή όλα μέσα στη συγχρονία των πραγμάτων είναι κύκλος, το σχήμα όπου οι άκρες ενώνονται και το σημείο γυρνά ξανά από κει απ' όπου ξεκίνησε [αν και στη διαχρονία τους είναι *σπείρα*: το πληρέστερο σχήμα της εξέλιξης], ας κλείσουμε αυτόν τον πρώτο μικρό κύκλο, το *Ταξίδι στη Σαμοθράκη*, με τον τρόπο που άνοιξε:

*Don't give in
Without a fight*

«Hey You», Pink Floyd

Αθήνα, 24 Νοεμβρίου 2008

Νέλλη Ψαρρού

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

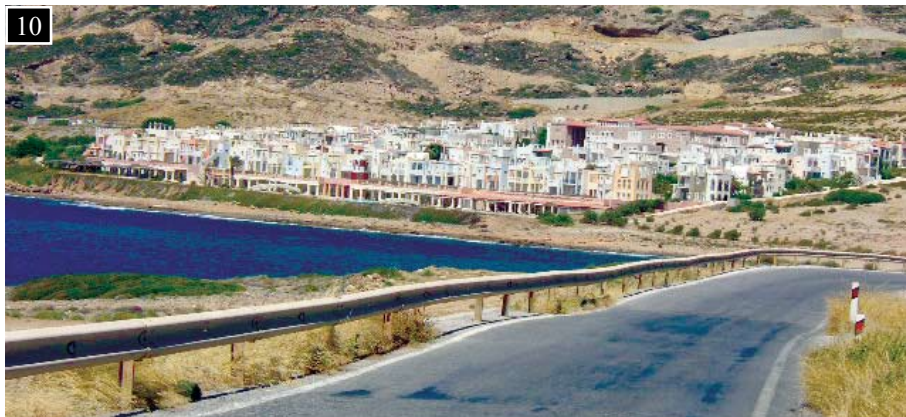
9α

9β

10

13

14

